

A
4-448



~~22~~

189
71-21

2.a 8.

~~394~~

BIBLIOTECA HOSPITAL REAL
GRANADA

Sala: A

Estante: 4

Numero: 448



3
23-158

costo ocho reales

Del Colegio de la Compañía de S. J. de Granada. 88.º
3.3462

PARAPHRASTICA
ELVCIDATIO IN
SACROSANCTA IESV CHRISTI
EVANGELIA SECVNDVM
MATTHAEVM ET
IOANNEM.

ADDITIS ANNOTATIONIBVS
IN LOCA DIFFICILIORA.

*Authore D. Francisco Titelmanno Hassellensi,
ordinis Fratrum Minorum.*

I
N
V
I
R
T
V
T
E



E
T
F
O
R
T
V
N
A.

L V G D V N I,
APVD GVLIELMVM ROVILLIVM,
SVB SCVTO VENETO.

1 5 5 6.



50

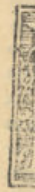
IN NOMINE DOMINI
AMEN

ACTUS

...



I
E
D



nen
iust
(iu
ria,
dun
celo
nita
tum
pro
sent
paup
tum
Tito
Chr
prin
uict
fidei
Mat
pent
cet
esse
ritis
stas

I L L V S T R I S S I M O D O.
 ET EXIMIA VIRTUTE SPLENDIDO,
 D. Georgio ab Austria, Episcopo Leodiensi, Duci Bul-
 loniensi, & Comiti Loffensi, Petrus Tirelmannus,
 Hassellensis. Salutem precatur plurimam
 & prosperitatem.



VLTVM Diuque cogitavi (amplissimè Præsul) quonā officij genere dignitati tuæ responderent. Tandem verò, animo occurrit, doctissimo Præsuli nihil gratius offerri posse, literario aliquo munusculo: quare nactus occasionem, Lucubrationes fratris mei piæ memoriæ Francis Titelmanni in Matthæum & Ioannem, Typographis excudendum commisi. Quas vt

nemini lubentius, quàm tuæ celsitudini nuncupo: ita neque titulo iustiori cuiquam deberi puto. Non secus enim quàm patris gloria (iuxta sapientis dictum) est filius sapiens: ipsius quoque populi gloria, aut decus, aut ornamentum (si quod est) in patriæ principem redundat. Nec veritus sum ne munusculum hoc tam exile, tamque tua celsitudine indignum recuses: cum sic tua passim prædicetur humanitas, & nulli non perpetuò exposita beneuolentia: vt nihil non gratum fore polliceri videatur, quod pectore candido offertur. Nihil profectò hic alienum sentis Opti. Præsul à Saluatoris nostri Iesu sententia: qui duo æra minuta ex victu quotidiano decisa, à vidua paupercula oblata, non solum admisit, sed etiam amplissimis diuitum muneribus prætulit. Hoc igitur munusculum exiguum, has Titelmanni defuncti lucubrationes in Matthæum & Ioannem Christi Aposto. celsitudini tuæ dico, qui quidem Matthæus postea primus ordine suis Hebræis factus Euangelista: quod familiari conuictu ex Christo accepit, coram vidit, & cōtractauit, in orthodoxæ fidei nostræ basim, & perpetuum stabilimentum conscripsit. Hic Matthæus ex telonij lucris, quibus summo studio inhiabat, repente factus Apostolus Christi vocatione: nos suo exemplo docet de nullo quantumuis peccatore (quandiu vita contingit) esse desperandum: additque veniæ spem summis etiam vitiis irritis. Quod viuum exemplum, vtinam & iis quibus cura & potestas ligandi & soluendi commissa est, & qui soluendos sese offe-

runt, perpetuò ob oculos versetur. Sic enim fiet, vt & hi discant peccata cum Matthæo relinquere, & occasiones fugere priusquam solutionem quærant: & illi quantumuis grauius offendentem benignè suscipere: & non magno supercilio contemnere. Consilium autem huius laboris suscepti, hoc fuit: quòd vir pius videbat Euangelium Christi passim, & à nullo non circumferri, & sæpius verum & germanum sensum Euangelicum à maleuolis in diuersum detorqueri, non sine magno simplicium hominum offendiculo. Videbatur ergo sibi pretium operæ facturus, si breuibus ac perinde lucidis verbis sententiam germanam Euangelij exponeret: ita vt textus ex aduerso respondeat, in hoc plus rudioribus quàm doctis profuturus. Ad quòd opus eò se paratiorem præbuit, quòd ante annos aliquot tam feliciter idem in Paulinas epistolas, & reliquas quas Canonicas vocant, præstitisset: vt cum exemplarium multa millia per varias regiones sint dispersa: non cesset tamen hætenus prælum noua cudere. Quòd idem quoque factum vidimus nuper, cum lubricationes in beati Ioannis Euangelium prælo committeremus. Quid autem hoc opusculum vtilitatis habeat, quid artis aut eruditionis insit: quæ Lectori commoditas, quem consequatur fructum, si quis hunc sibi Apostolum familiarem faciat, ac cum illo assiduò cõfabuletur: nihil statui prosequitur: sed id totum celsitudinis tuæ exactissimò & eruditissimò iudicio examinandum relinquo, cui id, quicquid est operis, nuncupo. Tuæ enim celsitudini siue ea ratione probetur, quòd miro compendio sit compositum: siue authoris aut patriæ nomine: aut si id saltem impetrem, vt non displiceat nostra temeritas: erit profectò affatim animo meo satisfactum. Quum hoc vnum certo sciam, in mercedem me accepturum opus ipsum tuæ celsitudinis nomine multis aliòqui non lecturis commendatum iri. Pius Princeps Iesus

Christus Saluator noster, nobis tuam celsitudinem quàm diuissimè seruet incolumem, & florentem. Datum Rothnaci. Sexto idus Octobris.

Anno Domini millesimo quingentesimo quadragesimo quarto.

MATTHAEVS EVAN-
 GELISTA MIRO VER-
 SVVM COMPENDIO
 CONTRACTVS.

A Patribus genitum texit te Chrīste Matthaeus
 Clam Ioseph fugeret, angelus hunc retinet.
 Bimos rex perimit, dant regēs munerē Ioseph
 Iussus in Aegyptum fertq̄, refert puerum
 Celorum regnum, baptisum, v̄spereosq̄,
 Vox docet, atque Iesum, patre tonante lauat.
 De monte tentatus Iesus ad tria per tria vincit
 Hinc docet, & sanat, discipulosq̄, vocat.
 Et montem gradiens toties beat, & saliat sal
 Praeceptis iungit, plurima consilia,
 Formans orandi normam, ieiunia subdit:
 Vestis, thesauri, sit neque cura tibi.
 Grandia do petite, iudex ne sis, via strict̄ a est
 Arbor pseudo probat, si petra firma domus
 Hinc leprosum, Centurij quoque puerum sanat
 Et socrum Petri, stat mare, grexq̄, perit:
 Istic contractus graditur, tulit atque Mattheum
 Principis & natam post stuidam reparat
 Iussit mira suis dans nomina discipulis, vt
 Mites sint, humiles, & patienter agant.
 Laudatur Baptista, Dei regnum patitur vim
 Vt tibi Corozaim, confiteorq̄, pater
 Mulgentēs spicas excusat, demone pulso
 Beelzebub asscribunt, signa Ione dat eis.
 Naue sedens docuit zizania semine iacto
 Orta, Dei regnum sitq̄, sagena maris.

Obscuro moritur gladio tunc vox, qui cibantur
 Millia quinque, matre calcat, abitq³ Petrus
 Propter non lotas non inquinat esca manus cor
 Post Cananea rogat, mille quaterq³ cibat.
 Querunt signa mali, caueas pascham Pharisai
 Dat claues Petro, tolle crucemq³, sequens
 Resplendet Domini facies, lunaticus aeger
 Curatur, staterem piscis ab ore vomit.
 Scandala sint abs te, maior minor est, ouis errat
 Corripe, dimissa debita serue dabis.
 Tractat coniugium, docet eunuchos, pueros sic
 Petrus non diues, linquere cuncta valet.
 Vno cultores gaudent titulo pretij, mors
 Panditur, hinc natis mater ad alta petit
 Ascendens asinum gressu templum subit, atque
 Subuertit mensas, natus heres moritur
 Bina rex vice conuiuas vocat, eijciur qui
 Vestis caret, Caesar qua sua sunt capiat
 Consultitur, cathedra Mosi ne facta sequamur
 Vacuumulatur eis qui lapidantq³, necant
 De mundi fine dat plurima signa Matheus
 Sint vigiles omnes, nam quasi fur veniet
 Equat virgineo generi tunc regna, talenta
 Quinque dat, hinc iudex premia digna dabit.
 Fit conuentus, pascha suis dat, t aditur vnctus
 Raptat turba Iesum, quem Petre ter renegas.
 Gutture se Iudas stringit, Iesus ante Pilatum
 Stat, delusus, & hunc mors rapit & sepelit
 Hunc quarunt sancta sub vespere forte Maria
 Angelus hic loquitur, hinc abiit Dominus.

F I N I S.

ELENCHVS CAPI-
TVM EVANGELII
SECVNDVM MAT-
THAEVM.

- | | |
|--|--|
| <p>1 Genealogia Christi. 2 De magis & pueris interfect. 3 Primus Ioannes predicauit regnum caelorum. 4 De tentatione Christi. De vocatione Petri, Andreae, & filiorum Zebedaei. 5 De beatitudinibus. Cum proximo non contendendum, Non mœchandum. Vxorem non repudiandum. Non iurandum. Iniuriam patienter tolerandum. Diligendos esse inimicos. 6 De eleemosyna, oratione, ieiunio. De continenda terrenorum cura. 7 Quomodo nullum condemnare liceat. Petendum esse. Cauendos esse pseudoprophetas. 8 De leproso. De Centurione. De socru Petri. De daemoniis curatis. De adolescente sequi iussu. De sedata tempestate maris. De daemoniis in porcis eiectis. 9 De paralytico. De Matthæo. De Christo cum publicanis sumente cibum. De filia archisynagogi,</p> | <p>De muliere sanguinis profluuii laborante. De duobus caecis. De muti daemoniaco. 10 Instruit duodecim Apostolos, dans illis potestatem curandi. 11 De discipulis à Ioanne missis. 12 De discipulis sabato vellentibus spicas. De sanata manu arida. De daemoniaco caeco & muti. De requirentibus signum. De matre & fratribus. 13 Parabolæ seminantis & regni caelorum. 14 De Ioanne & Herode. De quinque panibus & duobus piscibus. De ambulante Iesu super mare. 15 De transgressione præcepti Dei propter institutiones humanas. De Cananæa. De turbis sanatis. De septem panibus. 16 De sermone Phariseorum. De interrogatione apud Cæsarem De hortatione Petri, ne Iesus &c. 17 De transformatione Christi. De lunatico. De exigentibus didrachma. 18 De quaerentibus quis maior. De offendiculo abiciendo.</p> |
|--|--|

- De centum ouibus parabola.
 De correptione proximi.
 De potestate ligandi soluendiq;
 De eo qui habebat decem millia
 talenta.
- 19 De interrogantibus, an liceret
 diuortium facere.
 De diuite interrogante Iesum.
 20 De mercede conductis opera
 riis.
 De filiis Zebedæi.
 De duobus cæcis.
 21 De asina & pullo.
 De cæcis & claudis.
 De ficu quæ exaruit.
 De principibus sacerdotum in-
 terrogantibus dominum.
 De duobus filiis parabola.
 De vinea.
 22 De vocatis ad nuptias.
 De censu Cæsaris.
 De Sadducæis.
 De legisdoctore Christum in-
 terrogante.
 De quæstione domini.
- 23 Deploratio Scribarum & Pha-
 risæorum.
 24 De consummatione, die, &
 hora.
 25 De decem virginibus.
 De his qui talenta acceperunt.
 De aduentu Christi.
 26 De ea quæ vnxit dominum.
 De paschate.
 De typo mystico.
 De prodicione Iudæ, Caipha.
 Negatio Petri.
 27 De præside Pilato.
 De pœnitentia Iudæ.
 De tormentis & pœnis Iesu, &
 morte eius.
 De petitione corporis domini,
 & sepulchri custodibus.
 28 De Christi resurrectione.
 De sepulchri custodibus, testi-
 bus resurrectionis.
 Quomodo se præbuit Iesus vi-
 dendum mulieribus & aposto-
 lis in Galilæa.

F I N I S.

INDEX EORVM

QVAE IN HOC VOLVMBINE

CONTINENTVR, M, MAT-

THAEVM, I, IOAN-

NEM SIGNI-

FICAT.

A

| | |
|---|--|
| A Bnegatio sui & crux. 230. <i>M</i> | nealogia. 13. <i>M</i> |
| Abraha filij. 139. <i>I</i> | Ambigua loquendi forma haeresos |
| Abraham. 144. <i>I</i> | occasio fuit. 21. <i>M</i> |
| Abcondit se Christus. 208. <i>I</i> | Amici Christi. 243. <i>I</i> |
| Abraham vidit diem Christi. 145. <i>I</i> | Amor. 149. <i>M</i> |
| Acetum. 437. <i>M</i> | Amor in Christum pastori euange- |
| Acheldemach, id est, ager sanguinis. 427. <i>M</i> | lio necessarius. 299. <i>I</i> |
| Accipere missum à Christo. 55. <i>I</i> | Andreas. 12. <i>I</i> |
| Ad Caipham ducitur. 420. <i>M</i> | Angeli. 47. 377. <i>M</i> |
| Adiurare. 422. <i>M</i> | Angulus quid, & eius diuersa signi- |
| Adoratio vera. 50. <i>I</i> | ficata. 90. <i>M</i> |
| Adorare. 47. <i>M</i> 160. <i>I</i> | Angelus descendit de caelo. 441. <i>M</i> |
| Adulterium. 66. <i>M</i> | Angeli. 253. <i>M</i> 61 290. <i>I</i> |
| Actus Christi. 151. <i>I</i> | Animam perdere. 150. <i>M</i> |
| Affectus propriae laudis alienus à no- | Animam ponere. 176. <i>I</i> |
| bis esse debet. 90. <i>M</i> | Antichristus. 79. <i>I</i> |
| Affines Christi infideles. 113. <i>I</i> | ἀνταδύμια quid. 235. <i>M</i> |
| Afflictiones. 257. <i>I</i> | Ancipiti constructionis ratio in ge- |
| Afflictiones in predicando euange- | nealogia. 8. <i>M</i> |
| lio. 252. <i>I</i> | ἀντλμια. 58. <i>I</i> |
| Afflictiones euangelizantium. 248. <i>I</i> | Aposynagogum esse. 162. <i>I</i> |
| Afflictus propter Christum merces. 58. <i>M</i> | Apostolus datur gratia sanitatum |
| Afflictiones propter Christum. 244. <i>I</i> | 131. <i>M</i> |
| Afflictio. 140. <i>M</i> | Apostolus vnde dictus. 653. <i>M</i> |
| Agnus Dei Christus. 9. <i>I</i> | Apostolorum nomina. <i>ibid.</i> |
| Agricola. 240. <i>I</i> | Apostolis predicat Christus mortem |
| Agricola filius occisus ab agricolis. 316. <i>M</i> | suam. 228. <i>M.</i> |
| Alapa caesus Christus. 270. <i>I</i> | Apostoli odio habiti à mundo. 64. <i>I</i> |
| Alilia quae dicuntur. 343. <i>M</i> | Apostoli mittuntur ad predicandum. |
| Amandus à Zierchea de Christi ge- | 444. <i>M.</i> |
| | Apostolis datur spiritus sanctus & |
| | claves. 293. <i>I</i> |

A 5

Apo-

I N D E X.

| | | | |
|---|---------|--|-------------------|
| <i>Apostoli ignorantes resurrectionem.</i> | | <i>gnus.</i> | 385. M. |
| 289. I | | <i>Benedicti.</i> | 393. M |
| <i>Apostoli scandalizati.</i> | 413. M. | <i>Beth.</i> | 74. I |
| <i>Apostoli iactati fluctibus.</i> | 204. M | <i>Bethsabae una ex quatuor mulieri-</i> | |
| <i>Apostoli mittuntur ad predicandum</i> | | <i>bus peccatricibus à Mattheo no-</i> | |
| <i>euangelium</i> | 133. M | <i>minatim designatis à peccato pur-</i> | |
| <i>Apostoli ingressi domum.</i> | 137. M | <i>gatur.</i> | 9. M |
| <i>Apostoli.</i> | 259. I | <i>Bethania.</i> | 20. I |
| <i>Aqua viva.</i> | 48. I | <i>Bethabara.</i> | ibidem |
| <i>Aquam in vinum conuersam.</i> | 25. I | <i>Bethsaida.</i> | ibidem |
| <i>Aqua.</i> | 38. M | <i>Bethleem in tribu Zabulon.</i> | 21. I |
| <i>Arbor & fructus.</i> | 98. M | <i>Bethleem in tribu Iuda.</i> | ibidem. |
| <i>Arbor bona aut mala.</i> | 182. M | <i>Bipennis securis.</i> | 53. M |
| <i>Architriclinus.</i> | 32. I | <i>Blasphemia.</i> | 126. 179 & 181. M |
| <i>Argentum.</i> | 134. M | <i>Blasphemia.</i> | 117. 169. I |
| <i>Arida manus sanatur in sabbato.</i> | | <i>Blasphemia in Christu.</i> | 143. I. 434. M |
| 17. 6. M | | <i>Bonus Deus.</i> | 277. M |
| <i>Ars scenofactoria.</i> | 126. I | | |
| <i>Ascendens in caelum Christus adora-</i> | | C | |
| <i>tur ab apostolis.</i> | 444. M | <i>Caiphas interrogat Christum.</i> | |
| <i>Ascendens in caelum.</i> | 35. I | 269. I | |
| <i>Ascensus Christus ad patrem.</i> | 256. I | <i>Caiphas propheta Christum mo-</i> | |
| <i>Ascensio.</i> | 252. I | <i>riendum.</i> | 190. I |
| <i>Auricula seruo pontificis amputatur.</i> | | <i>Caiphas.</i> | 268. I |
| 419. M. | | <i>Calix.</i> | 293. M |
| <i>Auricula Malcho abscissa.</i> | 167. I | <i>Camelum glutire.</i> | 363. M |
| <i>Aurum.</i> | 134. M | <i>Cameli vocabulo non animal, sed</i> | |
| | | <i>restam nauticam intelligendum</i> | |
| | | <i>ibidem.</i> | |
| B | | <i>Canes.</i> | 96. 214. M |
| <i>Baptismus Ioannis.</i> | 312. M | <i>Canes duas assignat Hieronymus.</i> | |
| <i>Baptizati Ioannes.</i> | 37. M | 34. M. & 29. I | |
| <i>Baptizati discipuli Christum.</i> | 67. I | <i>Capilli.</i> | 147. M |
| <i>Barrabam petunt Iudaei sibi dimitti.</i> | | <i>Capharnaum.</i> | 33. I |
| 430. M | | <i>Capharnaum.</i> | 167. M |
| <i>Barrabam petunt Iudaei.</i> | 275. I | <i>Caput amputatur Ioanni Baptistae.</i> | |
| <i>Barrachias idem qui Ioiada.</i> | 366. M | 201. M. | |
| <i>Battologia quid, & unde dictum</i> | | <i>Captiuitas triplex.</i> | 20. M |
| <i>vocabulum.</i> | 91. M | <i>Caro.</i> | 35. 95. I. 416. M |
| <i>Bethsaida.</i> | 166. M | <i>Caro Christi</i> | 94. I |
| <i>Bethsaida piscina.</i> | 74. I | <i>Castellum quid.</i> | 322. M |
| <i>Berosus caldus auctor fide di-</i> | | | |

I N D E X.

| | | | |
|--|--------|---|---------|
| <i>Cauendum ab ijs qui se falso Christos dicunt.</i> | 374. M | <i>Christus quadragesimum excessit annum.</i> | 151. I |
| <i>Caci duo.</i> | 297. M | <i>Christus conspicitur à mulieribus.</i> | 442. M |
| <i>Caci.</i> | 197. I | <i>Christus crucifigendus traditur Iudæis.</i> | 279. I |
| <i>Cacus ad gloriam Dei.</i> | 152. I | <i>Christus à Galilæis suscipitur.</i> | 55. I |
| <i>Caci duo fide in Christum sanantur.</i> | 125. M | <i>Christus missus Iudæis.</i> | 213. M |
| <i>Caci cæcos ducentes.</i> | 210. M | <i>Christus lacrimatur.</i> | 186. I |
| <i>Cacus interrogatur à Pbarisæis.</i> | 154. I | <i>Christum vnde mater alloqui.</i> | 186. M |
| <i>Caco nato restituitur visus.</i> | 153. I | <i>Christus illuditur & conspuitur.</i> | 432. M |
| <i>Centurionis fides.</i> | 108. M | <i>Christus non suscipitur à Nazaræis.</i> | 198. M. |
| <i>Cephas.</i> | 13. I | <i>Christi potestas.</i> | 100. M |
| <i>Chananae filia sanatur.</i> | 212. M | <i>Christus de peccatoribus nasci voluit.</i> | 9. M |
| <i>Charitæ.</i> | 371. M | <i>Christus filius Dei.</i> | 225. M |
| <i>Chorozaïm.</i> | 166. M | <i>Christi humanitas.</i> | 59. I |
| <i>Christus salus.</i> | 274. M | <i>Christus conspicitur ab apostolis.</i> | 292. I |
| <i>Christus omnia patri tribuit.</i> | 67. I | <i>Christo multi credunt propter miracula.</i> | 28. I |
| <i>Christus cum matre & discipulis in Capharnaum.</i> | 26. I | <i>Christus in Iudæa.</i> | 39. I |
| <i>Christus filius Dei.</i> | 65. I | <i>Christus prædicat penitentiam & se aduenisse.</i> | 49. M |
| <i>Christum Beelzebub vocatum nusquam in scripturis legitur.</i> | 155. M | <i>Christus Deus per quem omnia facta.</i> | 1. I |
| <i>Christus docet populum in templo.</i> | 131. I | <i>Christus à Paulo Apostolus vocatur.</i> | 153. M |
| <i>Christus sponte se tradidit pro omnibus.</i> | 168. I | <i>Christus baptizatur.</i> | 40. M |
| <i>Christus dilectus audiens.</i> | 237. M | <i>Christus rectè dicitur Nazaræus.</i> | 33. M |
| <i>Christus & Ioannes.</i> | 165. M | <i>Christus ducitur ad Annam, dein ad Caypham.</i> | 268. I |
| <i>Christus cur dicatur primogenitus.</i> | 23. M | <i>Christus in scripturis dux & sacerdos summus appellatur.</i> | 20. M |
| <i>Christus cum suis.</i> | 236. I | <i>Christus crucifigendus.</i> | 207. I |
| <i>Christus iudex.</i> | 231. M | <i>Christum Emanuel appellatum in Evangelijs nusquam legitur.</i> | 12. M |
| <i>Christo pedes unguentur à muliere.</i> | 407. M | | |
| <i>Christus quæren odio habitus.</i> | 14. I | | |
| <i>Christus cenat apud Martham cum Lazaro.</i> | 198. I | | |
| <i>Christus Deus.</i> | 295. I | | |
| <i>Christus coram Pilato.</i> | 271. I | | |

I N D E X.

| | | | |
|---|--------|---|--------|
| Christi paupertas. | 110. M | tum. | 160. I |
| Christi diuinitas. | 231. I | Crura latronibus franguntur. | 283. I |
| Christus docet. | 115. I | Crucifigendus Christus. | 136. I |
| Christus cur filius Abraham & Dauid peculiariter vocetur. | 8 M | Crucifigitur. | 434. M |
| Christus lauat pedes apost. | 220. I | Cyrellus Chrysoſtomo & Theophylacto vetustior. | 17. I |
| Christi natiuitas. | 7. M | D | |
| Christus aſine inſidens ingreditur Hieroſolymam. | 304. M | D atum nominaliter pro dono accipi. | 104 |
| Christus Galilaeus vocatur. | 130. I | Defunctio Iudaeorum. | 372. M |
| Ciuis Christi. | 52. I | Δεκάπολις quid | 53. M |
| Ciuitas. | 60. M | Dæmoniacus ſanatur. | 178. M |
| Clanes. | 227. M | Dæmones in porcos abeunt. | 114. M |
| Claudere regnum calorū. | 310. M | Deus & diuinitas. | 86. M |
| Comedentes domos viduarum. | 371. M | Deus non tentandus. | 46. M |
| Comedere domum prouerbialiter dictum. | 363. M | Deus ſolus uerus doctor & magiſter hominis. | 362. M |
| Condemnatio grauior iudicio. | 103. M | Deus uerax. | 41. I |
| Colibus. | 33. I | Deus orari uult. | 18. M |
| Condonandum fratri. | 82. M | Deus uinentinum | 334. M |
| Confefſio peccatorum Phariſæi. | 37. M | Deus ſuos tentationi ſuccumbere non ſinit quantumuis lente aliquando liberet. | 18. M |
| Confiteri Chriſtum. | 148. M | Deus pater Chriſti. | 138. I |
| Conſideratio nominis Ieſu. | 18. M | De manu & pede abſcōdendo. | 252. M |
| Conſummare omnes ciuitates Iſrael noxè dictum. | 155. M | Decimare mentam. | 354. M |
| Conſilium Phariſæorum contra Chriſtum. | 189. I | Denarius numerus rectè uniuersitati comparatur. | 396. M |
| Conſilium ſacerdotum contra Chriſtum. | 406. M | De reſurrexione Chriſtum interrogant Sadducae. | 332. M |
| Conſpuitur & a lapidibus cadiitur. | 423. M | De aduentu Chriſti. | 379. M |
| Corpus. | 85. M | Decimare quis dicatur. | 363. M |
| Correptio. | 255. M | Deſtructio Iudaorum. | 368. M |
| Coronatur ſpinis. | 432. M | Debiles qui dicantur. | 220. M |
| Corrigiam calceamentorum. | 20. I | Diabolus pater inſidelium. | 142. I |
| Contor. | 57. I | Diabolus pater mendacij. | 150. I |
| Credunt multi. | 174. I | Diabolus Indas. | 97. I |
| Credere. | 295. I | Dij qui. | 172. I |
| Credunt multi de turba. | 120. I | per Diei horas duodecim, apoſtoloſ ſignificari. | 192. I |
| Credunt Iudæi aliqui. | 138. I | | |
| Credentes ob Laxarum ſuscita- | | | |

Diffama

I N D E X.

| | | |
|--|-----------------|-------------|
| <i>Diffamare prater communem usum</i> | rum | 356. M |
| <i>in bonam accipitur partem.</i> | 131. M | |
| <i>Dilectio.</i> | 37. 227. 235. I | |
| <i>Dilectio Dei.</i> | 335. M | |
| <i>Dilectio proximi.</i> | 336. M | |
| <i>Dilectio Christi erga nos.</i> | 231. I | |
| <i>Diluuium.</i> | 379 M | |
| <i>Discipuli vento agitati in mari.</i> | 83. I | |
| <i>Discipuli Ioannis Christum sequuntur.</i> | 11. I | |
| <i>Discipulus.</i> | 143. M | |
| <i>Discipuli scandalizati recedunt à Christo.</i> | 96. I | |
| <i>Discipuli nomine, Christus intelligitur quandoque.</i> | 155. M | |
| <i>Discipuli spicas vellunt.</i> | 175. M | |
| <i>Discipuli Christi vnde cognoscuntur.</i> | 227. | |
| <i>Discordia.</i> | 149. M | |
| <i>Dissonantia inter Mattheum & Lucam de Centurione.</i> | 115. M | |
| <i>Diuitia.</i> | 191. M | |
| <i>Discutentem oportet credere.</i> | 44. I | |
| <i>Dissenso in turba ob Christum.</i> | 122. I | |
| <i>Dissenso propter Christum.</i> | 169. I | |
| <i>Dines.</i> | 280. M | |
| <i>Doceri à Deo.</i> | 91. I | |
| <i>Doctus ad regnum calorum.</i> | 198. M | |
| <i>Domus orationis</i> | 27. I | |
| <i>Domus supra Petram.</i> | 100. M | |
| <i>Donec vocabulum, quo pacto in scripturis accipiat.</i> | 23. M | |
| <i>Dormientes discipuli.</i> | 415. M | |
| <i>Dormire & dormire quid differant.</i> | 405. M | |
| <i>Duntaxat nominatim eos designari in generatione per quos Christi linea deducitur.</i> | 9. M | |
| E | | |
| A <i>edificare sepulchra propheta-</i> | | |
| <i>Electio.</i> | | 244. I |
| <i>Electio Dei.</i> | | 71. I |
| <i>Eleemosyna.</i> | | 76. M |
| <i>Elia venturo Ioanne baptista.</i> | 237. M | |
| <i>Emanuel quo pacto in scripturis accipiendum.</i> | | 22. M |
| <i>Encenia.</i> | | 177. I |
| <i>Ephren.</i> | | 191. 198. I |
| <i>Esurientis.</i> | | 56. M |
| <i>Euangelium.</i> | | 127. M |
| <i>Euangelistarum manifestam discordium.</i> | | 130. M |
| <i>Euangelicos predicatores quales esse oporteat.</i> | | 134. M |
| <i>Euangelij predicatio.</i> | | 372. M |
| <i>Euangelium reijcientes.</i> | | 137. M |
| <i>Eunuchi qui dicantur.</i> | | 286. M |
| <i>Eunuchi.</i> | | 274. M |
| <i>Excolare culicem.</i> | | 303. M |
| <i>Excommunicatio.</i> | 257. M | 162. I |
| <i>Excömicant q Christo credunt.</i> | 166. I | |
| <i>Excusantur à peccato Thamar Rahab, Ruth, Bethsabea.</i> | | 9. M |
| <i>Exitus.</i> | | 175. I |
| <i>Exprobrat Christus ciuitatibus infidelibus.</i> | | 166. M |
| <i>Expositio parabola seminatis.</i> | 190. M | |
| <i>Exponit parabola Zizaniorum.</i> | 195. M | |
| <i>Extremum iudicium quale.</i> | 392. M | |
| 6 | | |
| F <i>acies.</i> | | 128. I |
| <i>Falsi testes.</i> | | 421. M |
| <i>Famulitium quid differat à familia.</i> | | 385. M |
| <i>Fermentum Herodis.</i> | | 145. M |
| <i>Fermenti parabola.</i> | | 174. M |
| <i>Fermentum Phariseorum hypocrisis.</i> | | 156. M |
| <i>Fermentum Phariseorum.</i> | | 223. M |
| <i>Fermen</i> | | |

I N D E X.

| | | | |
|--|---------------|--|----------------|
| <i>Fermentum pro doctrina.</i> | 224. M | <i>Aegyptus.</i> | 30. M |
| <i>Festus dies.</i> | 128. I | G | |
| <i>Filius.</i> | 139. I | <i>Alilea Christi patria.</i> | 59. I |
| <i>Filius Dei.</i> | 3. I | <i>Galina.</i> | 359. M |
| <i>Filius Abrahae.</i> | 37. M | <i>Gaudium.</i> | 239. 242. I |
| <i>Fides.</i> 37. 56. 67. 73. 90. 122. 137. 187. | | <i>Gaudium Christi.</i> | 262. I |
| 231. 256. I. 108. 204. M | | <i>Genealogia tres quaterdena diuersis</i> | |
| <i>Fides Nathanaelis.</i> | 14. I | <i>modis accipi.</i> | 13. M |
| <i>Fides Marthae.</i> | 185. I | <i>Generatio mala & adultera.</i> | 232. M |
| <i>Fides à Deo.</i> | 215. M | <i>Gentes.</i> | 133. M. 121. I |
| <i>Fides in Christum.</i> | 37. I | <i>Genex areth stagnum.</i> | 32. I |
| <i>Fides in Christum à patre est.</i> | 102. M | <i>Gentium vocatio.</i> | 108. 326. M |
| <i>Fides purgat.</i> | 240. I | <i>Gentes Christo creduntur.</i> | 266. I |
| <i>Fidei virtus.</i> | 242. M | <i>Gentium spes Christus.</i> | 177. M |
| <i>Fides vita aeterna.</i> | 42. I | <i>Gladio perituri.</i> | 419. M |
| <i>Fides in oratione.</i> | 308. M | <i>Gladius.</i> | 149. M |
| <i>Ficus arefacta.</i> | 309. M | <i>Gloria Christi.</i> | 26. I |
| <i>Fimbria vestimenti.</i> | 205. M | <i>Gloria Dei.</i> | 187. I |
| <i>Fimbriarum institutio.</i> | 351. M | <i>Gloria ab homine.</i> | 73. I |
| <i>Filioli.</i> | 227. I | <i>Gloria Deo.</i> | 157. I |
| <i>Finis legis, Christus.</i> | 229. I | <i>Gloria hominum.</i> | 209. I |
| <i>Filia Sion & filia Hierusalem.</i> | 323. M | <i>Gomorrha Gomorrhorum Latinis in usu</i> | |
| <i>Filius reguli sanatur.</i> | 56. I | <i>non est.</i> | 154. M |
| <i>Filius dilectus Christus.</i> | 41. M | <i>Granum sinapis.</i> | 193. M |
| <i>Flagellatur Christus & coronatur</i> | | <i>Gratiarum actio.</i> | 202. 217. M |
| <i>spinis.</i> | 276. I | <i>Gratia.</i> | 5. I |
| <i>Fœnum.</i> | 88. M. 98. I | H | |
| <i>Fornicatio.</i> | 141. 149. I | <i>Haereseos de vocabulo primoge-</i> | |
| <i>Fratres qui dicantur in scripturis.</i> | 126. I | <i>niti consutatio.</i> | 23. M |
| <i>Fratri resipiscenti semper parcendum.</i> | 259. M. | <i>Heluidij haeretici error consutatur.</i> | |
| <i>Frater.</i> | 186. M | | 23. M |
| <i>Fratres.</i> | 349. 442. M | <i>Herodis iudicium de Iesu.</i> | 200. M |
| <i>Fratres Christi.</i> | 127. I | <i>Herodiani qui dicantur.</i> | 344. M |
| <i>Fructus doctorum dupliciter posse accipi.</i> | 104. M | <i>Herodes pueros occidit.</i> | 31. M |
| <i>Fructus pecuniae.</i> | 37. M | <i>Herodiani cum Sadducais consensuunt.</i> | |
| <i>Fructus.</i> | 38. M. 242. I | | 345. M |
| <i>Fugit Ioseph cum Iesu & mater in</i> | | <i>Hyrcanos quid sonat ad verbum.</i> | |
| | | | 34. M |
| | | <i>Hominem nouit Christus.</i> | 29. I |
| | | <i>Homo peregre proficiscens, seruis ta-</i> | |
| | | <i>lenta</i> | |

I N D E X.

| | | | |
|--|--------|--|--------|
| <i>lenta tradit.</i> | 388. M | <i>tur.</i> | 242. M |
| <i>Honorificare Christum.</i> | 67. I | <i>Infirmi.</i> | 128. M |
| <i>Hora.</i> | 135. I | <i>Infirmitas ob peccata.</i> | 64. I |
| <i>Hora diei duodecim.</i> | 181. I | <i>Inimici diligendi.</i> | 71. M |
| <i>Humilitas.</i> | 250. M | <i>Iniquitas.</i> | 371. M |
| <i>Hypocritis vera.</i> | 360. M | <i>Iniuria ferenda.</i> | 70. M |
| <i>Hypocritarum tristitia non ad animum sed corpus refertur.</i> | 92. M | <i>In Christi genealogia Matthæus quatuor tantum mulieres ponit.</i> | 9. M |
| <i>Hypocrita.</i> | 381. M | <i>In genealogia singulis bus nominatur excepto Abraham & Christo.</i> | 12. M |
| I | | <i>In parabolis quare loquitur Christus.</i> | 194. M |
| I echonia uno nomine Matthæum, vel duos eiusdem nominis computasse vel unum præterisse. | 12. M | <i>In ianuis esse, proverbiū.</i> | 185. M |
| <i>Iechonia nomen per ch scriptum filiū designat.</i> | ibid. | <i>In sabbato licet bene operari.</i> | 117. I |
| <i>Iechonia nomine utrobique intelligendum quem Hieremias appellat Iechoniam filium Ioachim.</i> | 13. M | <i>In sabbato sanat infirmum Christus.</i> | 63. I |
| <i>Iechoniam ante transmigrationem in Babylonem genitum.</i> | 12. M | <i>In verbo traduco ab interpretibus errata.</i> | 16. M |
| <i>Iechonia tempore facta est transmigrationis Babylonis.</i> | 12. M | <i>Interpretum error in verbo traduco.</i> | 16. M |
| <i>Ieiunia.</i> | 121. M | <i>Interrogat Iesus phariseos de Messia.</i> | 336. M |
| <i>Ieiunium.</i> | 83. M | <i>Interrogatur Iesus an sit Christus.</i> | 170. I |
| <i>Iesus.</i> | 7. M | <i>Introitus.</i> | 174. I |
| <i>Iesus Nazarenus alloquitur.</i> | 290. I | <i>Ioachim pater annis regnavit undecim.</i> | 10. M |
| <i>Iesus fatetur se esse Christum.</i> | 422. M | <i>Ioachim filius mensibus tribus regnavit.</i> | 12. M |
| <i>Iesus filius Naue.</i> | 18. M | <i>Ioachim à Pharaone Necho rege Aegypti rex fuit constitutus.</i> | 22. M |
| <i>Iesu nomine plures appellatos.</i> | ibid. | <i>Ioachar à populo rex electus legitimus à regno submotus.</i> | 12. M |
| <i>Iesus fugit iud. homicidas.</i> | 112. I | <i>Ioannū in scribendo religiosa cautela.</i> | 98. I |
| <i>Iesus se esse messiam fatetur Samaritana.</i> | 50. I | <i>Ioannes penitentiam prædicat & Christum venisse.</i> | 35. M |
| <i>Iesus filius Iosedech.</i> | 18. M | <i>Ioannes testatur Lucem Christum venisse.</i> | 2. I |
| <i>Iesus. asina incidens ingreditur Hierusalem.</i> | 201. I | <i>Ioannem peculiariter dilectum à Christi</i> | |
| <i>Iesus fugit Iudæos.</i> | 191. I | | |
| <i>Iesus est Christus.</i> | 295. I | | |
| <i>Iesus in desertis.</i> | 201. M | | |
| <i>Incepcionis blandè exemplū.</i> | 95. M | | |
| <i>Infidelitas Apostolorum reprehendi-</i> | | | |

INDEX.

| | | | |
|--|---------------------------|---|-------------|
| <i>Christo.</i> | <i>in pag. 1. psal. I</i> | <i>Judæi quare non crediderunt.</i> | 171. I |
| <i>Ioannes.</i> | 71. 301. I | <i>Judicandum sine personarum respec-</i> | |
| <i>Ioannis exilium.</i> | <i>in pag. 6. psal. I</i> | <i>tu.</i> | 128. I |
| <i>Ioannes.</i> | 224. 1. Satan. 225. I | <i>Juda auaritia.</i> | 199. I |
| <i>Ioannes quare vincit.</i> | 200. M | <i>Judas adit Phariseos.</i> | 226. I |
| <i>Ioannes docet discipulos suos se non esse</i> | | <i>Judicare.</i> | 118. 135. I |
| <i>se Christum.</i> | 40. I | <i>Judæi infideles.</i> | 316. M |
| <i>Ioannes mittit discipulos ad Christum.</i> | | <i>Judæi qui Christi occiderunt.</i> | 317. M |
| 158. M | | <i>Judæi reiecti et ascriptæ gentes.</i> | 318. M |
| <i>Ioanni Virgo mater commendatur.</i> | | <i>Judæorum reiectio.</i> | 108. M |
| <i>in pag. 2. psal. I</i> | | <i>Judæi petiit Christum crucifigi.</i> | 275. M |
| <i>Ioannes baptizatus.</i> | 39. I | <i>Judæorum & gentium salus.</i> | 190. I |
| <i>Ioannes Apostolus peculiariter à</i> | | <i>Iugi & oneris nomine quid intelli-</i> | |
| <i>Christo dilectus.</i> | <i>in pag. psal. 1. I</i> | <i>gendum.</i> | 174. M |
| <i>Ioannes ab exilio reuersus scripsit euã</i> | | <i>Iugum Christi.</i> | 170. M |
| <i>gelium.</i> | <i>in pag. psal. 6. I</i> | <i>Iulianus apostata.</i> | 130. I |
| <i>Ioannes argumento spiritus sancti cog-</i> | | <i>Iurare per templum.</i> | 353. M |
| <i>gnouit Christum.</i> | 10. I | <i>Iuramentum per templum & aurum</i> | |
| <i>Ioannes Baptista quo tempore ceperit</i> | | <i>templi.</i> | 363. M |
| <i>predicare.</i> | 35. M | <i>Iurandum non esse.</i> | 68. M |
| <i>Ioannes testatur se Christum non esse.</i> | | <i>Iustitia.</i> | 249. I |
| 7. I | | <i>Iustitia quid operetur.</i> | 14. M |
| <i>Ioiada & Barachias vocatus.</i> | 366. M | <i>Iustitia nobis exemplum Ioseph reli-</i> | |
| <i>Iona Hebræis quid notet.</i> | 234. M | <i>quit.</i> | 15. M |
| <i>Ioseph sepelit Christum.</i> | 438. M | k | |
| <i>Ioseph patris loco constituitur.</i> | 18. M | <i>Κυλὸς et καλὸς quid differat.</i> | 220. M |
| <i>Ira.</i> | 63. M | L | |
| <i>Ira omnis non simpliciter prohibetur.</i> | | <i>Lapis angularis.</i> | 317. M |
| 74. M | | <i>Lapidare.</i> | 172. I |
| <i>Israélite.</i> | 133. M | <i>Latro.</i> | 164. I |
| <i>Judas suspendit seipsum.</i> | 427. M | <i>Latus Christi lancea aperitur.</i> | 285. I |
| <i>Judas vendit Christum.</i> | 408. M | <i>λατρεῖν quid designet.</i> | 53. M |
| <i>Judas ex Iacobo natus quis fuerit.</i> | | <i>Latrones crucifixi cum Iesu.</i> | 435. M |
| 9. M | | <i>Lazarus infirmus.</i> | 178. I |
| <i>Judæa impudentia.</i> | 230. I | <i>Lazarum occidere consultant Judæi.</i> | |
| <i>Judas osculo Christum prodit.</i> | 418. M | 200. I | |
| <i>Judicium.</i> | 38. 67. I | <i>Legem adimplet Christus.</i> | 61. M |
| <i>Judicium populi de Christo.</i> | 115. I | <i>Leprosus sanatur.</i> | 105. M |
| <i>Judicium Christi.</i> | 68. I | <i>Lex oblationis à lepra mundatorum.</i> | |
| <i>Judæi quidam credunt.</i> | 189. I | 115. M | |

I N D E X.

| | | | |
|---|--------------|---|--------------|
| <i>Lex & Propheta</i> | 97.163. M | <i>Manus absciso.</i> | 66. M |
| <i>Libri de consideratione rerum natura- lium.</i> | 362. M | <i>Maria Magdalena ad sepulchrum.</i> | 288. I |
| <i>Liber generationis cur dictus.</i> | 8. M | <i>Maria currit ad Christum.</i> | 185. I |
| <i>Libellus reupdy.</i> | 75.271. M | <i>Maria ab omni aetuali peccato im- munis.</i> | 31. I |
| <i>Ligare.</i> | 227.257. M | <i>Maria querimonia.</i> | 185. I |
| <i>Lilia.</i> | 88. M | <i>Maria soror Martha.</i> | 179. I |
| <i>Loquendi forma, aliquem aduersus te aliquid habere, & te aduersum alium habere aliquid, exponitur.</i> | | <i>Maria soror Martha ungit pedes Je- su.</i> | 199. I |
| 74 M | | <i>Maria Magdalena plorat ad sepul- chrum.</i> | 289. I |
| <i>Lucerna.</i> | 60. M. 20. I | <i>Martha querimonia apud Christum.</i> | 185. I |
| <i>Lucerna corporis.</i> | 85 M | <i>Margarita.</i> | 95. M |
| <i>Lugentes.</i> | 55. M | <i>Mater Christi</i> | 186. M |
| <i>Lumen.</i> | 207. I | <i>Matrem commendat Ioanni Chri- stus.</i> | 283. I |
| <i>Lunaticus sanatur.</i> | 241 M | <i>Matheus vocatur.</i> | 120. M |
| <i>Lux.</i> | 60. M | <i>Matthaei laus quod distincte loqua- tur.</i> | 21. M |
| <i>Lux Christus.</i> | 2 I. 33 I | <i>Matthaeus & Lucas in Christi ge- nealogia dissonant.</i> | 13. M |
| <i>Lux mundi.</i> | 153. I | <i>Maximus in regno Dei.</i> | 249. M |
| <i>Lux omnium illuminat hominem.</i> | 18. I | <i>Mendacium.</i> | 142. 149. I |
| M | | <i>Mendax.</i> | 119 I |
| <i>M Agi primitia Gentium Chri- sti adorant.</i> | 25. M | <i>Mensum Hebraeorum ratio.</i> | 178. I |
| <i>Magister.</i> | 36 I. 143. M | <i>Mercenarius.</i> | 166 I |
| <i>Magister hominis solus Deus.</i> | 362. M | <i>Mercenarius ecclesiae praepositus.</i> | 176. I |
| <i>Magister & dominus Christus.</i> | 222. I | <i>Metere.</i> | 53. I |
| <i>Magister noster.</i> | 349 M | <i>Mercetrices.</i> | 314 M |
| <i>Maledicti.</i> | 396. M | <i>Messias venit.</i> | 13. I |
| <i>Malus seruus.</i> | 381. M | <i>Messis</i> | 52. I 118. M |
| <i>Mammona quid significet.</i> | 93. M | <i>Metreta quid.</i> | 32. I |
| <i>Mandatorum Dei impletio.</i> | 61. M | <i>Mille passus pro quo spatium ponatur a Mattheo.</i> | 75. M |
| <i>Mandata seruanda.</i> | 277. M | <i>Minister.</i> | 350. M |
| <i>Mandatum maximum.</i> | 335. M | <i>Ministrare Christo.</i> | 204. I |
| <i>Mandatum nouum.</i> | 231 I | <i>Ministri sacerdotum conuersi ad Chri- stum.</i> | 124. I |
| <i>Mandata & doctrine hominum.</i> | | | |
| 207. M | | | |
| <i>Manducare carnem Christi & bibe- re sanguinem.</i> | 93. I | | |
| <i>Mannam impositio cum oratione.</i> | 275. M | | |



I N D E X.

| | | | |
|--|-------------|--|------------|
| Minister noster Christus & redemptor. | 295.M | Nasci denuo. | 35. I |
| Miracula quid faciant. | 82. I | Nasci ex aqua & spiritu sancto | 34. I |
| Miracula. | 101. M | Natatoria, idem quod piscina. | 162. I |
| Miracula petunt. | 87. I | Nathanaël. | 14. I |
| Misericordia. | 109. 176. M | Nazer quid Hebræis significet. | 34. M |
| Misericordes. | 56. M | Nazarai qui dicti. | ibid. |
| Mittuntur Apostoli ut parent pascha. | 409. M | Nicodemus. | 124. I |
| Mittit. | 55. M | Nicodemus nocte accedit ad Christum ut doceatur. | 34. I |
| Mons Garizim. | 58. I | Niniuite. | 184. M |
| Moritur. | 437. M | Nomen infanti imposturus Ioseph officio patris fungitur. | 18. M |
| Mors. | 137. I | Nominum pluralitas frequens Iudæis. | 366. M |
| Mors Christi. | 407. M | Non iudicandum de proximo. | 94. M |
| Maria mons. | 58. I | Nubo unde deductum. | 285. M |
| Mortem gustare. | 150. I | Nummularij. | 33. I |
| Mortui. | 66. I | Nuptiarum parabola. | 326. M |
| Motus in mari. | III. M | O | |
| Mosis discipuli. | 158. I | O Biurgatio | 229. M |
| Mosis de Christo scripsit. | 73. I | O Oblatio leprosi certum emundationis testimonium. | 115. M |
| Mosi quales. | 347. M | Occidere quid. | 263. M |
| Moses accusatur Iudæorum. | 73. I | Oculus malus inuidiam representat. | 318. M |
| Mulier à sanguinis fluxu sanatur. | 123. M | Oculi erutio. | 66. 252. M |
| Mulieres peccatrices causa mysterij nominatim positas à Mattheo in Christi genealogia. | 9. M | Oculus. | 85. M |
| Mulieres inuisunt sepulchrum. | 440. M | Oculus nequam. | 290. M |
| Mulieres quæ Christo ministraverant. | 438. M | Oliuetum quid. | 323. M |
| Mulier pariens. | 253. I | Onera grauia. | 347. M |
| Mulieri in adulterio comprehensa condonantur peccata. | 131. I | Opera. | 38. 234. I |
| Mundus. | 136. I | Opera bona. | 61. M |
| Mundi corde. | 57. M | Opera Christi. | 71. I |
| Mundantes calices. | 355. M | Opera nulla sine fide. | 241. I |
| Mutus & demoniacus sanantur. | 126. M | Opera à Deo. | 242. I |
| | | Opera misericordia. | 393. M. |
| | | Operari cibum. | 86. I |
| | | Operarij. | 128. M |
| | | Operari. | 152. I |
| | | Operarij cōducuntur in vineã. | 288. M |
| | | Opinio. | |
| N ardus pistica. | 199. I | | |

INDEX.

| | | | |
|---|---------------------|---|----------------|
| Opiniones praeliorum. | 383. M | Parabola de nuptijs regijs latior ex- plicatio. | 338. M |
| Opinio populi de Christo. | 225. M | Parabola de laborantibus in vinea la- tior explicatio. | 297. M |
| Opus Dei fides in Christum. | 87. I | Alia eiusdem parabola expositio. | 300. M |
| Opus Christi. | 258. I | Parabola de sapiente & stulto adifi- catore latior explicatio. | 102. M |
| Orandum pro persequentibus. | 71. M | Parabola explanatio de vinea & ma- lis agricolis. | 320. M |
| Orationis domus. | 308. M | Parabola seminantis. | 187. M |
| Oratio. | 78. 416. M | Parabola de decem virginibus expla- natio. | 396. M |
| Oratio Christi. | 187. 205. I. 415. M | Paralyticus sanatur. | 118. M |
| Oratio Christi ad patrem. | 257. I | Parentes ceci timent excommunica- tiones Phariseorum. | 156. I |
| Oratio Christi pro Apostolis. | 260. I | Parvulis cognitum Euangelium. | 168. M |
| Oratio & ieiunium. | 243. M | Parvuli. | 248. M |
| Oratio Christi pro nobis. | 252. I | Pascha comedit Christum. | 409. M |
| Orantes respiciendi gratiam fratri. 29. M | | Passionem suam predicat Christus. 243. M | |
| Oratio Christi in cruce. | 426. M | Pastor. | 167. I |
| Oratio assidua. | 96. M | Pater. | 349. M |
| Oratio in monte Christus. | 203. M | Pater & Christus idem. | 237. I |
| Orthographia confusio in Isackim & Ioachim. | 12. M | Patri omnia tribuit. | 115. I |
| Osanna quid & qua eius orthogra- phia. | 324. M | Pater Iudeorum Deus. | 141. I |
| Osculum. | 418. M | Pater trahit ad Christum. | 96. I |
| Ostium. | 164. 166. I | Paterfamilias. | 144. M |
| Oves. | 393. M | Pauperes. | 200. I. 407. M |
| Oves Christi. | 171. I | Pauperes spiritu. | 54. M |
| Oilie. | 164. I | Pauperibus subueniendum | 86. M |
| P | | Pax. | 137. 149. M |
| Pacifici. | 57. M | Pax Christi. | 242. I |
| Palea. | 40. M | Pax in Christo. | 255. I |
| Palmes. | 240. I | Peccator. | 155. 157. I |
| Panis filiorum. | 114. M | Peccatores. | 120. I. 124. M |
| Panis vite. | 91. I | Peccatum. | 181. M. 249. I |
| Pannus. | 122. M | Peccatum Iudae. | 278. I |
| Panis verus Christus. | 88. I | Persecutio. | 190. M |
| Παραδειγματισμοῦ exemplificare. 16. M | | | |
| Parabola de servis qui pecuniam ac- ceperunt domini sui, latior explica- tio. | 401. M | | |
| Parabola Zizaniorum. | 190. M | | |

I N D E X.

| | | |
|--|-------------|---|
| <i>Perseuerantia.</i> | 142. 371. M | <i>Pilatus lauat manus tanquam inno-</i> |
| <i>Perfectus.</i> | 278. M | <i>cens.</i> |
| <i>Perfectio.</i> | 73. M | 431. M |
| <i>Perdere animam.</i> | 230. M | <i>Pinnaculum quid & unde deductum.</i> |
| <i>Per Christum vita aeterna.</i> | 235. I | 52. M |
| <i>Per portas inferri quid designetur.</i> | 234. M | <i>Piscium multitudo.</i> |
| <i>Pesudū in nomine Christi.</i> | 233. 254. I | 297. I |
| <i>Petra.</i> | 226. M | <i>Piscantibus Petro & alijs apparet</i> |
| <i>Petra scissa.</i> | 437. M | <i>Christus.</i> |
| <i>Petri negatio.</i> | 414. M | 296. |
| <i>Petri mors praedicitur.</i> | 301. I | <i>Piscina in Hierusalem.</i> |
| <i>Petrus.</i> | 298. I | 61. I |
| <i>Petrus negat Christum.</i> | 424. M | <i>Plantatio quae eradicatur.</i> |
| <i>Petrus secutus Christum & negaturus.</i> | 228. I | 209. M |
| <i>Petrus nō vult sibi lanari pedes.</i> | 221. I | <i>Πλάτος Syriaca lingua, Deus diui-</i> |
| <i>Petrus & Ioannes currunt ad sepulchrum.</i> | 288. I | <i>liarum.</i> |
| <i>Petrus negat Christum.</i> | 271. I | 93. M |
| <i>Petrus Ioannem sequitur ad domum Cayphae.</i> | 168. I | <i>Populi sui nomine Christus quos desi-</i> |
| <i>Petrus infidelis periclitatur in mari.</i> | 204. M | <i>gnet.</i> |
| <i>Pharisaei docentes populum legem.</i> | 347. M | 20. M |
| <i>Phariseorum supercilium.</i> | 124. I | <i>Porci.</i> |
| <i>Philippi vocatio.</i> | 13. I | 95. M |
| <i>Philippum Christus interrogat.</i> | 97. I | <i>Porticus Salomonis.</i> |
| <i>Philippus ingenio tardus.</i> | 98. I | 178. I |
| <i>Philo antiquus & fide dignus scri-</i> | | <i>Possessionem suam praedicit Aposto-</i> |
| <i>ptor de genealogia Christi.</i> | 13. M | <i>lis Christus.</i> |
| <i>Φυλακτηριὸν quid & unde descēdat.</i> | 361. M | 291. M |
| <i>Pilato vincetus Christus traditur.</i> | 430. M | <i>Potatus aceto Christus moritur.</i> |
| | | 284. I |
| <i>Pilato fatetur se esse regem Christus.</i> | 427. M | <i>Potestas à Deo.</i> |
| <i>Pilatus timens interrogat Christum.</i> | 278. I | 278. I |
| | | <i>Potum lassus Christus petit à Samaritana.</i> |
| | | 46. I |
| | | <i>Pradicat Christus.</i> |
| | | 159. M |
| | | <i>Pradicat Galilaie euangelium Christi.</i> |
| | | 52. M |
| | | <i>Pradicatores falsi.</i> |
| | | 98. M |
| | | <i>Primogenitus cur dicatur Christus.</i> |
| | | 23. M |
| | | <i>Principes credentes timent excommu-</i> |
| | | <i>nicari.</i> |
| | | 209. I |
| | | <i>Principis filia suscitatur.</i> |
| | | 123. M |
| | | <i>Probatica piscina.</i> |
| | | 74. I |
| | | <i>Proditorem suum Iudā indicat Christi.</i> |
| | | 225. I. |
| | | <i>Promissionis ratio quae facta est Abrahamae & David.</i> |
| | | 8. M |
| | | <i>Pronominis ratio sensum immutat male relata.</i> |
| | | 42. M |
| | | <i>Propheta.</i> |
| | | 144. I |
| | | <i>Propheta & iusti.</i> |
| | | 190. M |
| | | <i>Propheta occisi à Indaeis.</i> |
| | | 357. M |
| | | Prosa |

| | | | |
|---|--------|--|----------------|
| Profelytus. | 351. M | Reconciliatio sacrificijs praefertur, | |
| Prouidentia Dei. | 154. M | 64. M | |
| Proverbium pro parabola posuim. | | Regem constituere voluit Iudaei Christi- | |
| 175. I | | sum. | 83. I |
| Prudens. | 139. M | Regina Saba. | 184. M |
| Psalmus nuncupatorius in honorem | | Regiones albae ad messem. | 53. I |
| S. Ioanni | 2. I | Regnum Christi. | 274. I |
| Pseudo propheta fallaci sanctitatis spe | | Regnum Dei. | 181. M |
| cie nobis imponunt. | 104. M | Regnum Dei & iustitia. | 77. M |
| Publicani. | 341. M | Regnum diuinum. | 179. M |
| Pueri. | 253. M | Regulus. | 61. I |
| Pueri prospera Christo optantes. | 308. M | Relinquere omnia & Christum se- | |
| Pulueris excusio. | 137. M | qui. | 281. M |
| Purificatio. | 39. I | Remissio peccatorum. | 118. 418. M |
| | | Resurrectio. | 183. I. 438. M |
| Q uare in parabolis Christus lo- | | Resurrectio vita. | 68. I |
| quutus. | 188. M | Resurrexit Christus. | 29. I |
| Quasi non similitudinis loco posuim. | | Resurrectionis signum. | 184. M |
| 19. I | | Resurrexisse Christum non credunt Iu- | |
| Quatuor ventis quatuor terra partes | | dai. | 442. M |
| signari. | 385. M | Respondere varie accipitur. | 173. M |
| Quatuor peccatrices mulieres quae | | Retributio. | 151. M |
| suerint. | 9. M | Reuertitur Ioseph ex Aegypto. | 33. M |
| Quinque panibus & duobus piscibus | | Rex Christus. | 274. I |
| saturantur. 5000. hominum. 81. I | | Romani. | 189. I |
| 203. M | | Ruperti Tuitiensis commentarij. | 22. I |
| Qui voluntatem Dei faciunt. | 314. M | Ruth vna ex quatuor peccatricibus | |
| Quod manus non laeues reprehenduntur | | mulieribus à Matthaeo designatis, | |
| Apostoli. | 206. M | à peccato purgatur. | 9. M |
| Quod Iesus sit Christus ille promissus | | | |
| saluator patribus. | 1. M | | |
| | | | |
| R ab quid significet & quae | | S abbatis benefacere. | 177. M |
| eius orthographia. | 11. M | Sabbatum. | 65. 155. I |
| Rabbi. | 348. M | Sacerdotes in bent Christum comprehen- | |
| Raah vna ex quatuor mulieribus pec- | | di. | 120. 191. I |
| catricibus à Matthaeo nominatim | | Sacrificium. | 176. M |
| designatis à peccato purgatur. | 10. M | Sagena missa in mari parabola ex- | |
| Racha quo sensu accipiendum. | 74. M | ponitur. | 198. M |
| Recipere Euangelium. | 151. M | Sal & lux mundi Apostoli. | 59. M |
| | | Salus. | 37. I |
| | | Salus in Deo. | 281. M |
| | | | Salus |

I N D E X.

| | | | |
|--|--------------|--|--------------------|
| <i>Salus triplex, ut etiam captivitas & miseria.</i> | 20.M | <i>Signa petunt Iudai.</i> | 56.I |
| <i>Salvum facere animam.</i> | 230.M | <i>Signa quarunt Iudai.</i> | 183.M |
| <i>Salutationes.</i> | 348.M | <i>Signare.</i> | 44.102.I |
| <i>Saluator.</i> | 54.I | <i>Signa consummationis seculi.</i> | 370. |
| <i>Samaritani Christo credunt.</i> | 54.I | | 379.M |
| <i>Samaritana annuntiat suis Christum venisse.</i> | 51.I | <i>Simon.</i> | 12.I |
| <i>Sanat infirmos Christus.</i> | 177.M | <i>Simon Cyrenens.</i> | 433.M |
| <i>Sanantur infirmi.</i> | 51.215.269.M | <i>Simplex.</i> | 139.M |
| <i>Sanctificare se.</i> | 191.I | <i>Socer.</i> | 186.M |
| <i>Sanguis quomodo dicatur venire super aliquem.</i> | 365.M | <i>Socus Petri sanatur.</i> | 109.M |
| <i>Scandalum</i> | 95.I.209.M | <i>Sodoma.</i> | 168.M |
| <i>Scandalum abusive positum.</i> | 234.M | <i>Solicitudo.</i> | 191.M |
| <i>Scandalum.</i> | 251.M | <i>Solicitudo de vestitu & victu tollenda.</i> | 88.M |
| <i>Scandalizare.</i> | ibid. | <i>Solvere.</i> | 227.M |
| <i>Scandalizantur in Christo.</i> | 90.I | <i>Specialis cur fiat mentio quatuor mulierum peccatricum.</i> | 11.M |
| <i>Scenopogia.</i> | 112.I | <i>Spiritus.</i> | 35.95.I.416.M |
| <i>Scenophegia.</i> | 126.I | <i>Spiritus Dei.</i> | 180.M |
| <i>Scriba Christum sequitur.</i> | 110.M | <i>Spiritus sanctus.</i> | 39.M |
| <i>Scribarum nomina odiosa.</i> | 116.M | <i>Spiritus sanctus doctor noster.</i> | 238. |
| <i>Scriptura.</i> | 71.I | | 150.I |
| <i>Scriptura implende.</i> | 419.M | <i>Spiritus sanctus consolator.</i> | 235.I |
| <i>Scripturis convincitur Diabolus.</i> | 45.M | <i>Sponsus.</i> | 40.I |
| <i>Securis.</i> | 38.M | <i>Superbia Pharisæica.</i> | 157.I |
| <i>Seminare.</i> | 53.I | <i>Surrexit Christus.</i> | 441.M |
| <i>Sepelire patres, quo sensu accipiendū.</i> | 117.M | <i>Suscitatur Lazarus.</i> | 188.I |
| <i>Sepelitur Ioannes.</i> | 201.M | <i>Suscitare filios Abrahamæ ex lapidibus quo sensu accipiendum.</i> | 42.M |
| <i>Sepulchra dealbata.</i> | 355.M | | |
| <i>Sepulchrum Christi custoditur à militibus.</i> | 438.M | T | |
| <i>Serpens in deserto.</i> | 37.I | <i>Acet Iesus.</i> | 422.M |
| <i>Serpentes.</i> | 357.M | <i>Telonium quæ huius vocabuli recta orthographia.</i> | 130.M |
| <i>Servus.</i> | 222.243.I | <i>Telonium unde derivetur.</i> | ibidem |
| <i>Servus fidelis.</i> | 380.M | <i>Tempora Noë.</i> | 379.M |
| <i>Servus nequam.</i> | 397.M | <i>Templum siue corpus Christi solvendum à Iudæis.</i> | 28.I |
| <i>Servus peccati.</i> | 139.I | <i>Tenebræ.</i> | 38.207.210.I.436.M |
| | | <i>Tentare dupliciter accipitur.</i> | 52.M |
| | | <i>Tentatur Christus à Pharisæis descen-</i> | |

I N D E X.

| | | | |
|--|---------------|--|-------------|
| <i>su Casari.</i> | 330. M | <i>Verba Christi que dedit Apostolis.</i> | |
| <i>Tentatur Christus.</i> | 43. M | 259. I | |
| <i>Tessaradecadis ordines.</i> | 13. M | <i>Verba vite.</i> | 96. I |
| <i>Testimonia patris de Christo.</i> | 69. I | <i>Verbum Dei Verax.</i> | 29. L. M |
| <i>Testimonium.</i> | 135. I | <i>Veritas.</i> | 233. 274. I |
| <i>Testimonium Christi de Joãne.</i> | 160. M | <i>Veritas liberat.</i> | 139. I |
| <i>Testimonium Ioannis de Christo.</i> | 4. I | <i>Vestimenta Christi diuiduntur</i> | 282. I |
| <i>Thamar vna ex quatuor peccatrici-</i> | | <i>Vestis nuptialis fides.</i> | 328. M |
| <i>bus mulieribus nominatim à Mat</i> | | <i>Via.</i> | 233. I |
| <i>theo designatis.</i> | 9. M | <i>Via lata & arcta.</i> | 96. M |
| <i>Thesaurus.</i> | 279. M | <i>Viclus Ioannis.</i> | 36. M |
| <i>Thesaurus absconsus.</i> | 196. M | <i>Vigilandum.</i> | 380. 388. M |
| <i>Thesauri.</i> | 84. M | <i>Vigilia.</i> | 416. M |
| <i>Thomas.</i> | 182. 293. I | <i>Vinea Dei.</i> | 315. M |
| <i>Thomas corripitur à Christo.</i> | 293. I | <i>Vinum nouum.</i> | 122. M |
| <i>Tibicines.</i> | 124. M | <i>Vipera.</i> | 357. M |
| <i>Timor.</i> | 84. I. 144. M | <i>Virgines expectantes sponsum.</i> | 386. M |
| <i>Timor Ioseph qualis fuerit.</i> | 16. M | <i>Vita.</i> | 286. M |
| <i>Titulus crucis Christi.</i> | 281. I | <i>Vita aterna. 37. 67. 91. 211. 233. 296. I</i> | |
| <i>Traducere quo pacto accipiendum.</i> | | <i>Vita per Christum omnibus.</i> | 258. I |
| 14. M | | <i>Vitam aternam vnde quis consequa-</i> | |
| <i>Trahere.</i> | 103. I | <i>tur.</i> | 258. I |
| <i>Transfretare vnde dictum.</i> | 129. M | <i>Vitis.</i> | 240. I |
| <i>Transfiguratio Christi.</i> | 236. M | <i>Vocatio.</i> | 111. M |
| <i>Tributum soluit Christus.</i> | 245. M | <i>Vocatio Petri & Andrea, Iacobi &</i> | |
| <i>Triclinare.</i> | 32. I | <i>Ioannis.</i> | 49. M |
| <i>Triclinium.</i> | ibidem | <i>Volatilia.</i> | 87. M |
| <i>Tristis Christus.</i> | 414. M | <i>Voluntas.</i> | 69. I |
| <i>Tristitia.</i> | 249. I | <i>Voluntas Dei.</i> | 89. I |
| <i>Tonitruum.</i> | 206. I | <i>Voluntas Dei facienda.</i> | 100. M |
| | | <i>Vunctio capitum ex veterum moribus</i> | |
| | | <i>qualis.</i> | 92. M |
| V <i>Alentes & iusti.</i> | 120. M | <i>Vi, particula, quo pacto accipienda in</i> | |
| <i>Velum templi.</i> | 437. M | <i>scripturis.</i> | 21. M |
| <i>Vendentes eiciuntur è templo.</i> | 140. I | <i>Vi, particula, non finalem causam, sed</i> | |
| <i>Vendere possessiones.</i> | 278. M | <i>tantum consequutionem significat.</i> | |
| <i>Vendentes in templo.</i> | 307. M | <i>ibidem.</i> | |
| <i>Venire ad Christum.</i> | 89. I | <i>Vi saturentur querunt Christum.</i> | |
| <i>Venisse Christum docet Ioannes.</i> | 11. I | 86. I | |
| <i>Ventilabrum.</i> | 39. M | <i>Vulgata doctorum opinio de Scriba.</i> | |
| <i>Verba bona aut mala.</i> | 182. M | | |

I N D E X.

Christum accedentem impugnatur.

115. M

Vxor.

66. M.

*Vxor ob solam fornicationem dimit-
tenda.*

269. M

Vxor Pilati.

429. M

Zacharia filius Toiada pontificis.

366. M

Zebedai filij.

282. M

F I N I S.

n
r
te
re
u
Et
Et
ft
ef
Et
qu
A
fe
pe
&
ru
na
m
pa

Elucidatio paraphrastica

SANCTI EVANGELII

SECUNDVM MATTHAEVM,

Per F. Franciscum Titelmannum Hassellen-
sem, ordinis F. Minorum.

CAPVT PRIMVM.



HIC EST Liber, in cuius statim **L**iber gene-
initio describitur series & mo-
dus generationis Iesu Christi,
vnigeniti & æterni filij Dei: qui
secundum assumptam pro homi-
num salute humanam naturam,
in temporis plenitudine de ho-
minibus nasci dignatus est, de semine Patriarcha-
rum & Regum, multo antè ad hoc electorum, vt in
temporis plenitudine de eis secundum carnem nasce-
retur: ^b quorum præcipui fuerunt Abraham & Da-
uid, ille quidem primus Patriarcha, specialiter ele-
ctus & segregatus à Deo, hic verò primus rex dile-
ctus & stabilis, per cuius lineam esset in mundū Chri-
stus venturus: quibus & speciales factæ sunt de Chri-
sto nascituro promissiones. Illi, quòd in semine ipsius
essent benedicendæ omnes gentes: huic, quòd de fru-
ctu ventris sui rex esset futurus super Israël in æternū,
quodq; in æternum permansurus esset eius thronus.
A primo autem Patriarcha Abraham generationis
series congruè sumet initium, quod ab ipso cœperit
populi de quo nasci voluit Christus, specialis electio,
& singularis quædam segregatio. ^c Hic itaq; cõtra na-
turam, ex promissione diuina, cœtenarius ex nonage-
naria Sara vxore sua, genuit filium, quem secundū do-
mini præceptū appellauit Isaac, ad quem statuit Deus
pactum suū in sempiternum. ^d Huic Isaac iam sexa-
genario,

*Liber gene-
rationis
Iesu Christi,*

*b Filij David,
filij Abraham.*

*c Abraham ge-
nuit Isaac.*

*d Isaac autem
genuit Iacob.*

- a** *Iacob autem genuit Iudā & fratres eius.* genario, ex Rebecca vxore diu sterili, sed ipſius oratione tandem fecūdata, nati ſunt paruuli duo, Eſau, & Iacob: ſed ille reprobatur, hic eligitur, pactamque Dei ad hunc diſponitur. ^a Hic Iacob ex vxoribus duabus Lia & Rachel, & ex earū ancillis Bala & Zelpha, genuit filios duodecim. Ex quibus omnibus ſolus Iudas, in generationis ferie venit locandus, qui vnus ex omnibus fratribus electus fuit de quo Chriſtus naſcetur. ^b Hic Iudas ante deſcenſum in Aegyptum gemellos accepit, Pharez & Zaram, de Thamar nuru ſua, quam cognouit ignorans ipſam eſſe nurū ſuam, ob muratum habitum. ^c Hic Pharez in Aegypto filiū genuit nomine Eſrom, qui genuit Arā ſiue Ram, qui genuit Aminadab. ^d atque hic Naaſſon, qui princeps fuit filiorum Iuda ſub Moſe deſerto: in quo genuit ^e Salmon ſiue Salma, qui cum loſtie intrans terram promiſſionis, illam fide inſignē & nobilem Rachab Hiericonthinam, fidelem exploratorū Iſraēlitorū hoſpitam, poſt ſubuerſionem Hiericho ad Iudaismū conuerſam, quaſi magnam aliquē accepit, pro ſui generis nobilitate, vxorem. Ex qua filium genuit, nomine Booz. ^f Qui Booz, ex Ruth Maobitide, magnę virtutis proſelyta, nuru Noēmi (quam ſecundum legem propinquitatis accepit in vxorem) genuit filium nomine Obeth. ^g Hic genuit Ieſſe ſiue Iſai, cuius filius fuit Dauid, Rex & Propheta, Pfaltes egregius, & Rex primus ſecundū electionem ſtabile in populo Iſraēl, de cuius regio ſemine Chriſtus erat naſciturus. ^h Dauid autem rex genuit Salomonem, ex Bethſabæe illa quę fuerat vxor Vrię ſtrenui militis, cum qua primū in adulterio commixtus fuit, ſed poſt Vrię mortem eam ſibi in vxorem legitimam accepit: ex qua & filios tres habuit, quorum natu minimus fuit Salomon, Dei voluntate præ omnibus fratribus ad ſucceſſionem regni & paternarū promiſſionum adeptione electus. ⁱ Salomonis filius eiſque in regnō ſucceſſor genuit Abiā. fuit Roboam, qui populo durē loquens ex malo adoleſcentum conſilio diuiſionem fecit regni Iſraēlitici, decem tribubus à domo Dauid recedentibus. ^k Hic ^l Roboam genuit Abiā, qui genuit Aſam ^l qui genuit Ioſaphat

Iosaphat bonū, docentem subditos iustitiam & timorem Domini. ^aHic genuit filium Ioram impium, sex fratrum suorum interfectorem & idolorum cultorem, qui & generi se miscuit impiissimæ Iezabelis, habēs filiam pessimi Achab uxorem. Propter quod, in tertiā vsq; generationem hic eius de genealogia sancti sanctorum memoria tollitur tribus omisis intermediis regibus. ^bHuic Ioram secundum lineam regiam successit Ozias siue Azarias quanquam non absq; intermediis. Tres quippe inter Ioram & Oziam sunt intermedij, qui iam dicta ratione omittuntur. Ochozias scilicet immediatur filius Iorā, Ioas qui internitioni facta per Athaliam fuit subtractus, ac in templo educatus secretò, & huius filius Amazias, q̄ pater fuit Ozia siue Azaria: ^cHuic Ozia filius successit Ioathan, qui patre etiam vivente domum regiam rexerat, eo quod esset pater ex ultione diuina propter temerè sibi usurpatum sacerdotale officium factus leprosus. ^dHic Ioathan filium reliquit pessimū, Achaz: ^e qui e contrario filium genuit optimum, Ezechiam, virum rectum secundum cor Dei, sicut fuerat Dauid, qui cultum Dei per patrem prophanatum & conculcatum diligentissime fidelissimeq; restituit, & populum suum quanta potuit diligentia in pietate & iustitia instituit: cui proinde ram præclarā Deus victoriā de Sennacherib contulit, & vitæ terminum cum signo retrocessionis vmbra solatis prolongauit. ^fHic Ezechias piissimus, filiiū regni successorē habuit, Manassē nomine, prius quidem sceleratissimum, malitia omnes patres superantem, qui postmodum tamen in afflictione positus egit pœnitentiam, conuertens se in toto corde ad dominum. ^gHic filium genuit Amon, paternæ quidem prioris malitiæ, sed non posterioris pœnitentiæ imitatorum. ^hHuic successit filius sanctus ac piissimus, nomine Iosias, qui pro cultu Dei instaurādo mira egit. ⁱHic genuit nepotem Ioachim vel Iechoniam (intermedio tamē huius patre, eiusdē penē nominis, dicto Ioacim, vel Ioakim: qui vel ob nominis, cū filio vicinitatem, quasi cum illo simul cōputatur, vel de linea regia à proposito separatus accipitur, eo quod non po-

*nuit Iosaphat.
a Iosaphat autem
tem genuit Ioram.*

*b Ioram autem
genuit Oziam.*

*c Ozias autem
genuit Ioathā.
d Ioathan autē
genuit Achaz.
e Achaz, autē
genuit Ezechia.*

*f Ezechias autē
genuit Manassen.*

*g Manasses autem
genuit Amon.*

*h Amon autē
genuit Iosiam.*

*i Iosias autem
genuit Iechoniam.*

a & fratres eius in transmigratio-
 ne Babylonis.
 b Et post transmigratio-
 nem Babylonis, Iechonias genuit Sa-
 lathiel.
 c Salathiel autem genuit Zo-
 robabel.
 d Zorobabel autem genuit
 Abiud. Abiud autem genuit
 Eliachim. Eliachim autem ge-
 nuit Asor. Asor autem genuit Sa-
 doch. Sadoch autem genuit A-
 chim. Achim autem genuit
 Eliud. Eliud autem genuit
 Eleazar. Eleazar autem ge-
 nuit Matham. Matham autem
 genuit Iacob. Iacob autem
 genuit Ioseph, virum Mariæ,
 de qua natus est Iesus qui vo-
 catur Christus.
 g Omnes itaq; generationes ab
 Abraham vsq;

puli Israelitici electione vt ceteri regnum acceperit,
 sed per alienigenam. Regē nempe Pharaonē Aegy-
 pti, vero rege sublato, intrusus fuit. ^a Genuit ergo Io-
 sias Iechoniam cum fratribus suis, circa quorum tem-
 pora facta est transmigratio filiorum Iuda in Baby-
 lonē, à rege Nabuchodonosor, statim in initio regni
 Ioachin. Pater enim Ioakim tribus annis seruierat Na-
 buchodonosor, postmodum tamen rebellauit: quare eo
 mortuo, quarto mense regni Ioachin filij eius, absce-
 dit ille cōtra Hierusalem, vinctumq; Ioachin sponte
 se dedentem in manus regis, ad consilium Hieremie,
 misit in Babylonem captiuum, cum matre & vxori-
 bus & omni electo populo, tantū relictis in terra pau-
 peribus populi. ^c Hic Ioachin siue Iechonias filius Io-
 akim genuit Salathiel, post factā iam diu transmigra-
 tionem, postquam per Euilmerodach fuisset subleua-
 tus de carcere, & regio honoris restitutus. ^e Salathiel
 autē genuit Zorobabel, quod interpretatur dux, vel
 magister captiuitatis, qui dux fuit cū Iesu sacerdote
 redeuntium de captiuitate, ad reedificandū templum
 domini in Hierusalem. ^d Hic genuit filiū Abiud, qui
 Abiud genuit Eliachim, qui genuit Azor, qui genuit
 Sadoch, qui genuit Achim, atque hic Eliud. Eliud ve-
 rō genuit Eleazar, & is Matham, isque Iacob. ^f Et hic
 genuit Ioseph matrimonio iunctum virgini Mariæ.
^g De qua sine cooperatione viri supra naturam natus
 est secundum carnem temporali natiuitate Dei filius
 Iesus, qui in scripturis sanctis vsitata & solenni appel-
 latione dicitur Messias Hebraicē, quod Græcē dicitur
 Christus, Latinē vnctus. Ad quem vsque Ioseph, gene-
 rationis huius series, non quasi ad Christi genitorem
 deducta est, sed propter scripturarum in texendis ge-
 nealogiis consuetudinem (quæ per mulieres non con-
 fueuerunt genealogias describere) ad eum perducta
 est linea, tanquam ad contribulem suæ coniugis, cuius
 demque domus cum ea & familiæ: propter quod, viri
 ostensa tribu atque progenie, vxoris quoque, consequi-
 tur notam esse originem, simul & prolem de ea genitē.
^h Recapitulando itaq; summam vniersam hanc ge-
 nerationis lineam, ab Abraham vsq; ad Christum, ad

tres tessaradecades, id est, quaterdenas, comode eam ad David gene
possumus reducere: primam sumendo ab Abraham pa rationes qua-
triarcha vsq; ad David regem, ^a secundam sumendo tuordecim.
a David vsq; ad tempus Babylonicæ transmigratio- a Et a David,
nistid est vsq; ad Iosiam, tertiam a Iosia vsq; ad Chi- vsq; ad transmi-
stum. Prima quaterdena secundum ordinē ita nume- grationem Ba-
ratur, Abraham, Isaac, Iacob, Iudas, Pharez, Esrom, bylonis genera-
Aram, Aminadab, Naason, Salmon, Obeth, Booz, Ies- tiones quator-
se, Dauid. Secunda ita numeratur, Dauid, Salomon, decim. Et a trās-
Roboam, Abia, Asa, Iosaphat, Ioram, Ozias, Ioatham, migratione Ba-
Achaz, Ezechias, Manasses, Amon, Iosias. Tertia sic te bylonis vsq; ad
xitur: Iosias, Iechonias, Salathiel, Zorobabel, Abiud, Christum, gene-
Eliachim, Azor, Sadoch, Achim, Eliud, Eleazar, Ma- rationes qua-
than, Iacob, Ioseph. Haecenus producta est generatio tuordecim.
nis illius quam describere meditatur series, nūc mo- b Christi autē
ratio ad hunc se habuit modum. Contigit enim circa generatio sic e-
ipsius generationem siue conceptionē, memorabile rat, Cū esset de-
quippiam dubitanti Ioseph, cuius sequitur narratio: sponsata mater
Cum Maria mater Domini Iesu, nuptui esset tradita Iesu Maria Io-
& matrimonio copulata viro tribus & domus suæ, no seph,
mine Ioseph: ^cantequam coniugali vnquam commer c antequam con-
cio conuenissent inuentum ac deprehensum est, quod uenirent, inuen-
gravidata esset ipsa ac prolem gestaret in utero: neq; ta est in utero
tamen ex adulterio aut per fornicationē cū viro alio, habens de spiri-
sed absque operatione seminis virilis per virtutē & tu sancto.
operationem spiritus sancti, qui virginem impregna d Ioseph autem
uerat sua supernaturali virtute. ^dIoseph autē vir eius vir eius, cū esset
cum ex indicibus intumescētis alui perspiceret vxorē inustus, & nollet
gravidam, cum qua actu maritali nunquam cōuenerat, in magno dubitationis certamine positus, nō plane traducere:
sciebat quid factū opus esset. Erat quidem ipse vir
probus ac iustus, timēs Deū, & nemini sine causa vo-
lens nocere: atq; ob hoc volebat vxorem suam tradu-
cere, accusare, diffamare, in confusionis exemplum fa-
cere, quasi adulterā, quam ipse omnis probitatis ex-
plum & totius honestatis speculum homo prudens
deprehenderat. ^eQuia tamen conceptionis modum e voluit occultē
omnino inuenire non potuit, & de se non esse eam dimittere eam.
gravidā certissimo cognouit, cogitauit vt absq; vir-
ginis

- a* *Hac autem* *eo cogitante,* *ecce angelus domini apparuit in somnis Ioseph dicens:* *g*inis infamia eam occultè dimitteret. *a* Cū autem ille huiusmodi sollicita mēte pertractaret, & animo anxio reuolueret, respiciens in cælis excelsus dominus virū iustum ob ignorationem mysterij grauius torqueri, & ab illa cui custos potius quàm marit⁹ superimprouidētia fuerat destinatus, parare discessum, non vltra passus est admirabile istud supernaturalis cōceptionis mysterium illi remanere occultum, sed angelum ei dimisit instructorem, qui dormienti Ioseph somni tēpore apparēs dixit: *b* Ioseph de stirpe David, David, noli timere accipere Mariam coniugem tuam. *q*uare veteris Mariam cōiugem tuam tibi accipere atque adiungere? quare metuis cū illa cohabitare? quare ab illa paras discessum? *Q*uare turbant te cogitationes tuæ, vt eam cui te Deus coniunxit, vano timore velis deserere? Non est quod timeas, nō est quod suspiciō verearis, ne fortè ex alio marito vxor tua conceperit. *c* Non enim ab homine, sed à spiritu sancto concepit: & quod in ea conceptū est, de spiritus sancti operatione conceptū est, qui illi fuit quasi loco viri, qui hoc in eius est vtero supernaturali virtute operatus, quod in aliarū fœminarū vtero modo naturali solet operari virtus maritalis. *d* *P*ariet autē filium, & vocabis nomen eius Iesum. *q*uare riet quoque, vbi tempus impletum fuerit, filiū, quem nunc gestat in vtero: cui nomē impones, ex patris cælestis voluntate, Iesum. Vult enim cælestis pater tali ipsum nomine appellari, quo aperte quis ipse sit, aut quorsum venerit, indicetur. Hoc autem nomen Hebraicum Iesus, Latinis Saluatorē significat, quod illi aptissimè cōueniet: *e* quoniam quidē ipse populum suum saluū faciet à peccatis ipsorū, electos & fideles suos: qui credituri sūt in nomine ipsius, faciet liberos & saluos ab omnibus suis, tã originalibus quàm actualibus peccatis, ac proinde ab æterna morte, cui propter peccata erant obnoxij, & à potestate diaboli, cuius tyrannidi per peccatū fuerāt subiecti. Vt enim in captiuitate peccati gemina alia includitur captiuitas, ita in liberatione à peccato, per contrariū, gemina cōtinetur libertas alia. *f* Porro totū istud tam admirabile opus talis conceptionis perfectum est in plenitudine temporis in Maria, ipsi quoq; Ioseph sic est manifesta tum,

um; vt operis exhibitione impleretur, & impletum monstraretur quod multo ante à domino omnis diuinae scripturae primario auctore, per Esaiam Prophetam (vt per calamum scribae, & instrumentum loquentis in eo diuini spiritus) fuerat predictum, his verbis, ^a Ecce in ventura temporis plenitudine filium concipiet virgo, manens virgo, circumdabit mulier & gestabit virum in utero, virgineo saluo pudore, eundemque partu ædet in mundum, vbi pariendi tempus impletum fuerit, manens etiã tunc quod ante fuerat, nepe virgo incorrupta: & vocabitur nomen pueri illius Emanuel, ^b quod nomen Hebraicum interpretatum Latinis, valet, Nihiliscum Deus: hoc nomine ille puer vocabitur, talis illi optimè conueniet appellatio, quoniã sic erit ille iuxta veritatem nobiscum Deus, id est, inter homines Deus & ipse homo Deus: qui cum hominibus in terra videbitur, & cum ipsis conuersabitur. ^c Ioseph vero angelica eruditione (vti supra dictum est) instructus, vbi à somno euigilasset, atque è strato quietis exurrexisset, omnem proiciens hesitationem, priores cogitationes omnes & cunctam animi anxietatem deponens, voci angelicae per omnia fidens, fecit iuxta angeli monita, id est, Mariam quam occultè prius meditabatur dimittere, iam fidenter sibi adiunxit, & in eius se societate firmavit. ^d Nihilominus plurima erga tam electam coniugem affectus reuerentia, quam intellexerat in Dei matrem segregatam, prorsus ab ea abstinuit, neque coniugali actu vnquam illam cognouit. ^e Aduenitque post paululum tempus quod peperit illum de spiritu sancto conceptum filium suum primogenitum, non quod posteriores vnquam alios ipsa mater genuerit liberos, sed quoniã ante illum non genuerat alterum. Vnigenitum vero, quoniam hunc solum in omni vita genuit: quae virgo sicut ante partum, & in partu extitit, ita & post partum inuiciata virgo permansit, neque vnquam vel à Ioseph vel ab alio quouis viro cognita fuit. ^f Aeditoque in lucem puero, octauo die quando secundum legem fiebat circumcisio, nomen illi imposuerunt Iesus, quemadmodum ab angelo tam ipsa mater quam Ioseph nutritius ante natiuitate fuerat edocti.

a Ecce virgo in utero habebit, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emanuel.

b quod est interpretatum nobiscum Deus.

c Exurgens autem Ioseph à somno fecit sicut praecepit ei angelus domini, et accepit coniugem suam:

d & non cognoscebat eam.

e Donec peperit filium suum primogenitum.

f Et vocauit nomen eius Iesum.

Liber generationis Iesu Christi, filij David, filij Abraham.) Cum euangelium istud Matthæi non solum generationem Christi describat, sed multò prolixius eius cōuersationem, prædicationem, passionem, resurrectionem, & alia Christi mysteria: in hoc tamèn libri titulo tantum dicitur, *Liber generationis Iesu Christi, &c.* Propterea quòd à generatione sumat exordiū. Quod autè duo isti, Abraham & Dauid, peculiàriter vt patres Christi narrantur, cum dicitur, *Filij David, filij Abraham*, ob hoc factū esse constat, quoniam duobus his re-promissiones præcipuè factæ fuerunt de Christo, quemadmodum monstrauit Elucidatio. Et quanquam facta sit etiam aliis patriarchis (vt Isaac & Iacob) promissio: quia tamè promissio vna fuit horum cum patre Abraham, iccirco satis fuit, vnua illū nominatim designare. Dauidi verò, promissio patris Abrahamæ singulari quodāmodo inno-uata est. Non enim illi dictum est, *In semine tuo benedicentur omnes gentes*, sed tanquam regi regia promissio facta est, dicente domino, *Semel iuravi in sancto meo, si David mentiar, semen eius in æternum manebit. Et thronus eius sicut Sol in conspectu meo, & sicut Luna perfecta in æternum, & testis in celo fidelis.* Et alibi, *Iuravi dominus David veritatem, & non frustrabitur eum: de fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Si custodierint filij tui testamentum meum, & testimonia mea hæc quæ docebo eos. Et filij eorum vsque in sæculum, sedebunt super sedem tuam.* Et iterum, *Suscitabo semē tuum post te quod egredietur de vtero tuo, & firmabo regnum eius, et stabiliem thronum regni eius vsque in sempiternum: Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium. Et fidelis erit domus tua, & regnum tuum vsque in æternum ante faciem meam, & thronus tuus erit firmus iugiter.* Quæ verba licet aliqua ex parte ad regnum temporale Salomonis filij, ac posteriorū referantur, præcipuè tamen ad Christum spectare est manifestum: vel Paulo indicante, qui in principio epistolæ ad Hebræos verbū illud, *Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium*, manifestè de Christo adducit. Vnde & apud Lucam angelus de cōcipiendo filio, loquens virgini ait, *Dabit illi dominus Deus sedem David patris sui, & regnabit in domo Iacob in æternum, et regni eius non erit finis.* Multum ergo & dissimilis hæc promissio fuit, illi quam accepit Abraham. Propter quod, Dauid præ cæteris ante ipsum patriarchis & principibus vnà cum Abraham, in ipso statim initio, poni meruit, dicente Euangelista, *Liber generationis Iesu Christi, filij David, filij Abraham.* Illud quoq; notandū sermonem hunc esse ancipitis constructionis. Poteest enim vterq; genitiuus, filij, immediatè ad Christū referri, vt significetur ipse vtrius-

Gene.

12.

Psal.

88.

Psal.

131.

2. Re.

7.

Hebr.

1.

Luc. 1.

que

que illorum filiis, ad hunc sensum: Qui Christus, fuit filius Dauid, & filius Abrahæ. Potest secundus ad proximum Dauid referri, hoc sensu, Christi filij Dauid, qui Dauid, filius fuit Abrahæ. In quo quidem sensu, secundum virtutem prior includitur. Nam si Christus filius est Dauid, & hic filius est Abrahæ, consequitur & Christum filium esse Abrahæ. Prior tamen cōstructio menti Euangelistę videtur esse magis conueniens. Christū enim specialiter illorū filium designare voluit statim in exordio, quibus promissiones peculiare factę fuerāt.

(*Jacob autem genuit Iudam & fratres eius.*) Inter omnes filios Iacob, nō nisi illum expressit, de cuius linea nasci debuit Christus dominus, hic autem erat Iudas, quemadmodum morti proximus pater Iacob in ipsius benedictione indicauit, his verbis, *Iuda te laudabunt fratres tui. Manus tuæ in ceruicibus inimicorum tuorum, adorabunt te filij patris tui, Catulus leonis Iuda. Ad prædam, fili mi, ascendisti, requiescens accubisti vt leo, & quasi leona: quis suscitabit eum? Non auferetur sceptrum de Iuda, nec dux de fœmore eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium.*

Sic & in Apocalypsi, leo de tribu Iuda Christus appellatur. Hoc & in omnibus sequētib; est manifestum, illos tantum nomina tim designari, per quos Christi linea deducitur: quomodo inter omnes fratres suos, Dauid minimus solus filius Isai ponitur. Ad cognoscendam quippe Christi generationem, tota hæc generationū textitur narratio. Propter quod, à proposito Euāgelistę foret aliena filiorum aliorū expressio. (*Iudas genuit Pharez & Zaram, de Thamar.*) In Christi genealogia, quatuor tantum mulieres ponit Euāgelista, per quas ad Mariam & Christū transit, nempe Thamar, Rahab, Ruth, & Bethsabæe. Quidam signanter peccatrices tantum fœminas à proposito dicunt in Saluatoris genealogia nominatas, causa mysterij: vt qui propter peccatores venerat, de peccatoribus nascens, omniū peccata deleteret. Hi, in Thamar fornicationem arguūt & deceptionem fœceri Iudę: Rahab, vt meretricem ante susceptionem exploratorum peccatricem dicūt fuisse publicam: Ruth, vel vt prius idololatrā, vel vt post non satis honestē ad pedes dormientis Booz se cōlocantem, considerant: Bethsabæe vt cum rege adulterantem, cōdemnant. Alij verò sententię prorsus contrarię, magis ob eminentem virtutē istas dicūt expressas nominatim, singulas à peccato expurgare, & à virtute laudabiles ostēdere conantes: adeo vt etiam Bethsabæe cum Dauid adulterium, & Thamar cum Iuda fornicationem, excusare laborent: quantum quidem ad priorem, quod ad regem aduocata, nesciēs quam ob causam, necessitate quadā cesserit regis armatę postulationi: quantum verò ad posteriorem, quod iustam habuerit nurus causam

Gene.

49.

Apoc

5.



ob quam focerū ita falleret, quoniā videlicet quod fuerat pollicitus, dare sibi filium iuniorem in maritum suo tempore non præstiterat, quod videtur vox illa indicare Iudæ de Thamar, *Iustior me est, quoniam non dedi eam filio meo.* Et hæc quidem opinio, quantum ad Rahab & Ruth, satis videtur consentanea veritati, quarū in scripturis laus magna describitur. De Rahab quidem, quod magna fide exploratores suscepit hospitio, & saluos custodierit, quibus etiam prædixit prophético (vt videtur) spiritu, vêturas populo Dei victorias, post euerfam Iericho, cum omni domo sua ad cultum Dei cōuersa. Vnde & à Paulo in sanctorum catalogo magnificè meruit commendari. Ruth quoque Moabitidis nō mediocris est laus, quod deos suos & populū suum reliquerit, atque ad populum & cultum Dei Israël transferit, quodq; tam fideliter focui post viri mortem adhæserit & seruiēris propter quod, & à Booz mulier virtutis dicitur. Et quod aduersus harum gloriam obiicitur, Rahab fuisse meretricem, & Ruth non satis pudenter ad pedes Booz dormientis se composuisse noctis tempore; id facili negotio dissolui potest, dicendo Rahab nō dici meretricem quasi fornicariam, sed quasi hospitio recipientem ad se diuertētes: id est, mulierem cauponariam: quomodo & Hebræi exponūt interpretes dictionē Hebræam in libro Iosue positam, cuius loco nos meretricem legimus. Neque verisimile est, exploratores illos ad Rahab vt fornicariam, sed magis vt cauponariam diuertisse. Ruth verò simplicitas per socrū instructa facile defenditur, quæ non animo illicitum quid agendi, neq; cōcupiscentia mali desiderij stratum cognati dormientis accessit, sed tantum ad proponendum occasione bona quod cum iure postulabat, habere scilicet illum maritum, ad suscitandum defuncti semen in hæreditate sua. Quantum itaque ad duas has attinet mulieres, non negamus laudem insignē illis à scriptura dari. Ceterum, quod ad alteras duas spectat, neque satis verisimiliter videtur expurgari de quo incusantur peccatum, neque singularis vlla laus in scriptura potest earū inueniri. Nisi forte hoc in Thamar prædicare velimus, quod tandiū cōtinenter in viduitate vixerit, expectās iuxta promissum soceri, donec cresceret filius minimus Sela, quem in virū acciperet, ad suscitandum defuncto fratri semen. Aut de Bethsabæ hæc adducamus, quod multa sollicitudine suo filio regnū curarit impetrare. Verum hæc talia non sunt, ob quæ videatur istarū singularis debere fieri mētio. Deinde, nec à peccato de quo incusantur, satis honestè videntur excusari. Poterat nanque Thamar socerum suum alia via, quàm fornicādo cum eo, ad faciendum satis promissō adducere: neque excusationem honestam id præbet fornicandi cum socer-

ro, quod filiū dare distulerit. Bethsabæ verò, neque regi debuit illicitum proponēti vlla ratione consentire quantumuis vrgenti, in marito iniuriam. Neq; de adulterio vlla ratione potest excusari, nisi per vim oppressa fuerit, quod nequaquam scriptura indicat, neque habet verisimilitudinem. Ex his videri potest neutram prædictarum opinionum certam ac plenam habere veritatē: nec ideo in genealogia positas mulieres prædictas quia peccatrices, nec ideo quia virtute insignes. Potestq; alia assignari ratio, accidētaria, & quasi casualis coniunctio harū mulierum cum suis viris, & nouus ac singularis quidam euentus quo illarū vnaquæque suo fuit marito copulata. Ea enim quæ sic fortuito & nouo quodam euentu solent contingere magis memorantur. Id in Tamar est manifestū, cui Iudas commixtus fuit puras scortū esse, nulum non agnoscens, donec intumisset vterus, & supplicij extremi metus rē proderet: quando missō armillo & annullo ad Iudā, dixit. De viro cuius hæc sunt cōcepti. Id ipsum in Rahab gentili, nouo haud dubiè euentu principi tribus Iudæ cōiuncta, itidē & in Bethsabæ ex occasione adulterij prævio homicidio pessimo in matrimonium Dauidi associata, similiter & in Ruth Moabitide, & pau percula nobili & diuiti Israëlita Booz copulata, est manifestum. Est autē postrema hæc sentētia cæteris minus calumniis exposita, utpote neutri duarū præcedentium opinionum cōtraria vel aduersa, quā illæ sibi inuicē aduersentur. Secunda verò cæteris est minus probabilis, & minus habet verisimilitudinis: quæ nec à scriptura, nec à sanctorū assertione, habet autoritatem. Primam tamē astruit Hieronymus, qui nullam dicit sanctarum scēminarū in genealogia poni Saluatoris: cui, quantum ad aliquas, consentiunt Ambrosius & Chrysostomus: an tamen quo ad omnes, non exprimunt tantum indicantes, de peccatoribus, Christum nasci voluisse. Illud autē imprimis consideratione dignū est: quæadmodum Deus id quod in sua prædestinatione atq; præsciētia habet definitissimum, per media tamē subinde prorsus indeterminata & humano iudicio omnino casualia siue fortuita peragit. Quæadmodum videlicet Christi generationē de tribu Iuda ab æterno prædestinauit Deus, quā tamē per tot intermedias cōiunctiones humano iudicio prorsus casuales & fortuitas adimpleuit. Cōsideratione itē nō est indignum, quomodo ea quæ hominibus casualia prorsus atq; fortuita vidētur, Deo (cui nihil est fortuitū) maxime subinde sunt à proposito, & ex ipsius potissimum sunt intētionē, Cuius rei consideratio piis mentibus est suauissima & maximam adfert fidelibus consolationem. Atque ob hoc, non inconuenienter dixerimus, fieri hic in genealogia saluatoris scēminarum istarum

rum quæ sic viris nouo & foruito quodam euentu coniunctæ sunt, specialem præ cæteris mentionem. ¶ *De Raab.*) Vulgatum est, Raab scribi per duo, a, sibi proxima. Attamen & secundum Græcam & secundum Hebræam orthographiâ, inter duo, a, oportet interiicere, ch; Hebræi enim nomen huius mulieris scribunt per heth (pro quo Latini ponere solent ch) ad differentiâ rahab per he, quod superbû significat, & pro Aegypto interdum ponitur: quemadmodum diximus in commentariis nostris super Psalmos, in annotationibus Psalmi. 86. Græci quoque sic scribunt, Rachab. ¶ *Ex ea quæ fuit Vria.*) Græcè tantum per articulum dicitur, ἐκ τῆς τῶν οὐρίων quod ad verbum utriusque reddere possumus, ex ipsa Vriæ. Latinus interpres benè sententiam expressit, dicens: *Ex ea quæ fuit Vria, Vxor scilicet.* ¶ *Iosias genuit Iechoniâ & fratres eius, in transmigratiōe Babylonis.*) Manifestum est ex historia libri Regû & Paralipomenon, Iechoniâ fuisse genitum ante transmigratiōem in Babylonem: siue illum patrè accipiamus, qui scribitur per k & m, Ioakim: siue ipsum qui per ch & n, Ioachin. Vterque enim ante transmigratiōem regnavit: ille quidem pater, annis vndecim: hic autem filius, mensibus tribus. Ante transmigratiōem ergo, vterque genitus fuit: quandoquidem ante eam vterque regnavit. Insuper, nō potuit in transmigratiōe hac gignere Iosias, qui iam annos aliquot cum patribus dormierat. Quare, quod hic dicitur, *In transmigratiōe Babylonis*, intelligi debet: Circa tempus illud transmigratiōnis, vel In cuius Iechoniæ tēpore facta est Babylonis transmigratiō. Notandum quoque, Euāgelistam sub vno nomine Iechoniæ, vel duos eiusdem ferè nominis computasse, vel vnū præteriisse. Duo quippe fuerunt sibi proximi, vnus ferè nominis, Ioakim & Ioachin. Quidam in priori loco patrem accipiunt, in posteriori filium. Quibus obstat, quod vtrobiq; penitus iisdem literis scribitur Iechonias per ch, cū priore loco scribi deberet Iekonias, nisi dicant, scriptorū inscitia vel inadvertentia, tam apud Græcos quàm apud Latinos, id esse confusum. Aliis magis placet, omisissam esse patris Ioakim mentionem, quia non à populo Israëlítico vt cæteri, sed à Pharaone Nechao rege Aegypti, rex fuit cōstitutus, fratre ipsius Ioachaz à populo electo legitimo rege submoto. Ioachin autem filius Ioakim, nō legitur ab vilo alieno per vim intrusus: sed quomodo de cæteris regibus patri legitime succedentibus dici solet, ita & de hoc dicitur, *Dormiuit Ioakim cum patribus suis, & regnavit Ioachin filius eius pro eo.* Nomen quoque Iechoniæ, quod apud Euāgelistam vtrobiq; per χ ch scribitur, magis suadet vtrobiq; accipiendum filium, qui etiam hoc nomine apud Hieremiam distinctè contra patrem appellatur, dicentem, *Vno*

4. R. c.

24-

ego dicit dominus, quia si fuerit Iechonias filius Ioakim regis Iuda, quasi annulus in manu dextera mea, inde euellam eum. Denique, in tota genealogia hoc obseruatur, vt singuli bis nominentur: prius quidem vt geniti, posterius vt genitores excepto Abraham primo huius generationis principio, qui tantum vt gignens, & Christo qui tantum vt genitus describitur. Nam Ioseph & Maria, simul vt coniuges & tribules assumpti, sub vtraq; conditione, nempe & gignentis & geniti, describuntur. Ioseph quidem, vt genitus: Maria, vt genitrix. Vnde veri simile est, & in hoc nomine Iechonię eundem vtrobiq; intelllegendũ, nepe Ioachin, quem Hieremias appellat Iechoniam, filium Ioakim, De hac autẽ saluatoris nostri genealogia, quæ multis perplexitatibus inuoluta est, maximẽ ex apparenti dissonantia quæ videtur inter Matthæum & Lucam, vide Philonem antiquum & fide dignum authorẽ, & alios qui super hac re plenius scripserunt. Maximẽ verò chronica venerãdi patris, fratris Amãdi à Zierzea, viri eruditissimi, quæ nos ante paucos annos prælo dari & in lucẽ edi curauimus: qui super his rebus, circa tempus aduentus Christi plenissimẽ & luculentissimẽ disseruit. *In transmigracione Babylonis*, id est, qua ad Babylonem transmigrabat populus Iudaicus. Nam genitiuus ille, transmigracionis terminum significat, ad quẽ videlicet trãsmigratio facta est: non autem populum transmigrantem. ¶ *Omnes itaq; generationes ab Abraham vsque ad Dauid generationes quatuordecim.*) Summam eorum omnium quos in genealogia posuit saluatoris, in tres redigit Euangelista quaterdenas, quę diuersis modis sumi possunt. Primũ quidẽ cõiunctim sumẽdo videlicet pro capite secũdę quaterdenę illũ qui in prima est infimus itidẽ pro initio tertię sumẽdo eũ in quo secũda definit. Atq; ita nõ nisi ad Ioseph extẽdetur tertia quaterdena, & Iechonias tantũ filius constituitur, omissõ patre Ioakim. Ordo autem iste talis erit.

Ordo primæ tessaradecadis.

Abraham, Isaac, Iacob, Iudas, Pharez, Esrom, Arã, Aminadab, Naafson, Salmon Obeth, Booz, Iesse, Dauid.

Ordo secundæ tessaradecadis.

Dauid, Salomon, Roboam, Abia, Afa, Iosaphat, Ioram, Ozias, Ioathan, Achaz, Ezechias, Manasses, Amon, Iosias.

Ordo tertię tessaradecadis.

Iosias, Iechonias, Salathiel, Zorobabel, Abiud, Eliachim, Azor, Sadoch. Achim, Eliud, Eleazar, Mathan, Iacob, Ioseph.

Hic vide tres quaterdenas sic adinuicẽ coniunctas, vt finis præcedentis initium sit sequẽtis. Atq; huic computationi satis ipsa textus verba videntur fauere, in quibus sic dicitur, *Omnes generationes vsque*

ad

ad David quatuordecim, & à David vsque ad transfmigrationem Babylonis quatuordecim. Dum enim in priore dicit, vsque ad David, & iterum in posteriore à David, videtur finem prioris initium constituere posterioris. Neque inconueniens est, Christū intra has quaterdenas gignentium non includi. Altero modo assignari possunt hæ quaterdenæ diuisæ, vt finis prioris non ponatur posterioris initium. Atque hoc modo, tertiæ quaterdenæ erit vltimus Christus, & sub Iechoniæ nomine duos oportebit intelligi, priore loco patrem, posteriori filium. Is ordo ad hunc sumetur modum.

Ordo primæ testaradecadis.

Abraham, Isaac, Iacob, Iudas, Pharez, Esrom, Aran, Aminadab, Naafson, Salmon, Obeth, Booz, Iesse, Dauid.

Ordo secundæ testaradecadis.

Salomon, Roboã, Abia, Asa, Iosaphat, Ioram, Ozias, Ioathan, Achaz, Ezechias, Manasses, Amon, Iosias, Iakim.

Ordo tertiæ testaradecadis.

Iechonias, Salathiel, Zorobabel, Abiud, Eliachim, Azor, Sadoch, Achim, Eliud, Eleazar, Mathan, Iacob, Ioseph, Iesus, Eligat ex duobus hisce propositis modis lector, vtrū voluerit. Mihi sanè modus prior magis probatur. ¶ *Antequã cõuenirët, inueta est in vtero habēs de spiritu sancto.* Per cõuenire, cū de cõiugibus sit mētio cõiugalis actūs honestè ac verecūdè significatur. Similiter & per illud in vtero habere, honestè significatur mulieris impregnatio. Et quod nos legimus de spiritu sancto, in Græco est, ex spiritu sancto, vt significetur impregnatio ista à spiritu sancto esse, & ab ipsius operatione profecta. ¶ *Inuenta est in vtero habens de spiritu sancto.* Quæri solet, à quo inuenta fuerit habens in vtero? Ad propositum maximè facit, si respondeamus, ab ipso viro Ioseph. Ipse enim deprehendit & aduertit, vxorem esse prole grauidam. Quare particula illa, de spiritu sancto, non referenda est ad verbum inuenta est, hoc sensu: Deprehensa est de spiritu sancto habens in vtero, quasi comperisset Ioseph à spiritu sancto illam cõcepisse. Hoc enim si comperit habuisset, nequaquam occultè cogitasset eam dimittere. Sed coniūgi debet particula illa cū participio, habens in vtero, in hoc sensu: Inuenta est Maria habere in vtero, siue concepisse: qui quidem cõceptus, de spiritu sancti erat operatione. ¶ *Ioseph autem vir eius, eum esset iustus, & nollet eam traducere, voluit occultè dimittere eam.* Vide, quomodo in re perplexa Ioseph iste per iustitiam suã congruū tenuit modum. Ecce certis indiciis videbat Ioseph vxorē gestare in vtero prolem. Acceperat eã vt virginem in coniugē. Cerrò certius sciebat, se vxorē suã

non cognouisse. Quomodo potuit non iudicare eam de adulterio, si humanū sequamur iudiciū? Quare nō tanquā in adulterā insurrexit, zelās pro lege, vt maleficam non pateretur viuere? Ioseph (inquit Euāgelista) cū esset iustus, noluit eam traducere. Iustitia ergo Ioseph prohibuit, ne vxorē deferreret aut criminaretur, quasi adulterā. Exposcit nāq; hoc perfecta iustitia, vt neminē iudicemus inuānū, neminē inferamus nocumētum sine causa legitima. Exposcit iustitia, vt erga proximos simus misericordes, & bene opinemur de omnibus, quādiū nō ipsa res euidenter & inexcusabiliter monstrat contrariū. Cū ergo nullo euidenti aut vel probabili iudicio cognosceret Ioseph, vxorem fuisse adulterā, iustitia illum à tali iudicio prohibuit: maximē cū illius sanctitate eximiā optimē habuisset: compertam: propter quod, eam talem cognouit, quæ nō indigna esset superno aliquo diuino munere. Et quāquam ipse quid aut quomodo circa eam ageretur, nō plenē intelligeret, maluit tamē captiuare intellectum suum, & Deo totū committere, quā eam, in qua omnem probitatem expertus fuerat, temerē iudicare, aut prodēdo diffamare, cuius pudori tuendo & famæ conseruandæ, se nouerat per miraculū singulari electione assignatum atq; deputatum. Sed quare occultē voluit eā dimittere, quā nolebat infamare? Iterū audi, quia iustus erat, vel quia diuinū aliquid circa eam actum videbat, quanquam modū rei non cognosceret: propter quod (vt nonnullorū patrum sententiā est præ humilitate indignū se duxit, tā eximie virgini, tam familiariter conuiuere, vt maritū vxori. Vel (quod nō nimis videtur probabile) quia nō patiebatur ipsius conscientia, vt illi cohabitaret, quam licet non certō adulteram iudicabat, quomodo tamē ab adulterio eam excusaret, probabilem rationem inuenire nō poterat. Neque in hoc vlla est dāda culpa Ioseph. Quis enim maritus nō ante instructus de mysterio, videns cōcepisse, & non de se concepisse sciens excusationem posset inuenire, qua vxorem quantumuis semper cōpertam honestissimā posset ab adulterio defendere? Videtur itaq; iustitia, quæ eum prohibuit ne vxorē temerē iudicaret, & sine causa legitima infamaret, eadē & euasisse, vt ab ea se subduceret, quā à crimine nec probabili aliqua ratione potuit defendere, ne si à tali nō se separaret, crimini videatur fauere. Attēde, quā illam cautē fecerit per medium iter virtutis incedere iustitia, vt nec proximo noceret sine causa, & suæ nihilominus conscientie atque legi satisfaceret. Pulchrū posteris iustus iste reliquit exemplū, vt (iuxta Saluatoris verbum) nō iudicemus neq; cōdemnemus proximos, sed benigni inuicem simus, & de omnibus bene sentientes, atque in partem meliorē interpretātes

Matt.
7.

omnia

omnia, modo nō ipsa facti euidētia prohibeat. Et quāquam subinde nobis modus nullus occurrat, quo suspiciōnē malā depellamus quæ se offert de proximo, quāuis nullā inuenire possimus in nobis ipsis rationē, qua excusemus illud in proximo, de quo mala enascitur suspicio captiuare tamē nos decet intellectū nostrū, & suspēdere ac prohibere iudiciū, donec ipsa mali euidētia suspiciōnē aut metū deducat ad iudiciū. Ad quod, vel vnum hoc meritō nos debet inducere, quod frequēti experiētia cōpertū habeamus, multoties nos labi in temere iudicando, illic etiā vbi post omniē inquisitionē nulla à nobis inueniri potuit honesta excusatio verbi aut facti, de quo temerariū tulimus iudiciū. ¶ *Noluit eam traducere.*) Caue, intelligas, in domum ad seculū cohabitandū adducere. Nam qui ita sunt interpretati, ex linguæ Græcæ ignorantia lapsi sunt. Quāquā enim verbum Latinum, traducere, ad multa sit significandum indifferens. Græcum tamen quod eius loco ponitur, nequaquam eam significationem habet. Est enim *παράδειγμα* *παράδειγμα* paradigmatisæ, quod proprie sonat exemplificare, Venit enim à nomine *δέρμα* digma, quod significat exemplū, adiecta præpositione *παρά* para, quæ in malā partem trahit significationē. Valet ergo verbum illud, in exēplum facere aut ponere. Ponitur autem interdum quis in exemplum confusionis, quando diffamatur apud populum, & mala fama de eo spargitur, aut alio quouis modo cōfusione publica confunditur. Interdum ponitur quis in exemplum punitionis, in quē videlicet secundum legis cōstitutionem animaduertitur. Neutro autem horum modorum Ioseph iustus suam vxorē voluit traducere, quia nec eā vt adulteram diffamare, neque legis punitioni obnoxia facere volebat, vt punitionis à lege in adulterā decretæ in ea æderetur exēplum. In eadem hac significatione, verbum traducere, & in aliis nōnullis locis noui ac veteris testamēti inuenitur. Vt Sapiētici 4. *Traducent impios ex aduerso iniquitatis ipsorū.* Et cap. 12. *Horum qui te nesciunt, audaciam traducis.* Apud Paulum item in epistola ad Collossenses cap. 2. sic legitur de Christi victoria, *Expolians principatus ac potestates traduxit confidenter.* ¶ *Voluit occultè dimittere eam.*) Non est hoc ita accipiendum, quasi per fugam occultam se voluerit Ioseph ab vxore subducere, ad eum modum quo occultè serui fugitiui suos dimittunt dominos. Non enim hoc decebat honestatē Ioseph, vt sic quasi fugitiuus seruus occultè ab ea se subduceret. Sed occultatio ista magis referri debet ad causam separationis, & ad cognitionem hominum: quoniam scilicet nolebat causam in vulgus efferre, ob quam vxorem desereret. In dimissione nanq; vxoris à viro, nō opus erat in veteri lege causam diuortij in vulgus vel coram iudicibus

cibus palam efferre, sed sufficiebat vxori dare in manus libellū repu-
 dij, sicque eam dimittere: quomodo legimus Deutero. 14. cap. dicēte
 domino per Moſem. *Si acceperit homo vxorem, & habuerit eam, & non
 inuenerit gratiam ante oculos eius, propter aliquam ſeditatem, ſcribet libellū
 repudij, & dabit in manu illius, & dimittet eam de domo ſua.* Hoc ergo
 modo occultē eam voluit dimittere, non palam accuſare, vt adulte-
 ram, & legis punitioni facere obnoxiam: quod certē faceret, ſi non
 occultē eam dimitteret, ſi cauſa dimiſſionis veniret ad linguas ho-
 minū. Tanquam adultera enim raptā fuiſſet ad ſupplicium. Verū hoc
 loco mirandum videtur, quomodo videns Maria tam animo anxiū
 Ioseph, non illi rem aperuerit, maximē cum ſciret illius intereſſe vt
 rem cognosceret. Nō enim probā coniugis hoc eſſe videtur, ſic per-
 plexum cogitationibus virum dimittere, vbi illum poſſit verbo ex-
 pedire. Et mirū eſt ex parte altera, Ioseph in tanta anguſtia poſitum,
 neq; expoſtulaſſe cum vxore, neque vel interrogāſſe de negotio. Nō
 eum opinor ceſaſſet maritū virgo benigniſſima, ſi ab eo fuiſſet in-
 terrogata. Neque opinor, non credidiſſet Ioseph, ſi bona fide virgo
 cuius probitatem habuit compertiſſimam, rem narraſſet. Quantum
 ex parte virginis dicimus, ob humilitatem & nimiam mentis demil-
 ſionem, eam nō aperuiſſe marito negotium. Erubeſcebat enim ipſa
 ſe matrem Dei prædicare, neq; vt talē ipſa ſe clarificare voluit: quo-
 niam (iuxta verbum Raphaelis) ſacramenta regis abſcondere bonū

Tob. 12

Luc. 1

est: ſed Deo totum commiſit, vt quomodo veller & quando veller,
 opus ſuum manifeſtaret quomodo paulo antē, cognatę Elizabeth,
 non ipſa Maria, ſed ſpiritus ſanctus reuelauerat myſterium. Quan-
 tum verō ex parte Ioseph, eandem aſſignamus rationem, nempe hu-
 militatem & probitatem ipſius, qua erubeſcebat virgini ſummę vir-
 tutis expoſtulationem ſuper adulterio proponere. Ad quod etiā non
 minimum adiuuit intrepida virginis conſcientia, & mens optime
 ſibi conſciā: que, licet intumeſceret vt erus vultum tamē ſolitū in nul-
 lo mutauit, & conſtantiā in conuerſatione penitus eandem ſeruauit,
 non quærens latibula, non fugiens conſpectū mariti, quod facere ſo-
 lent in quibus eſt culpa adulterij, ſed confidenter cum viro conſueto
 more conuerſando, tanquā nullius mali ſibi conſciā. Solet autē talis
 confidentia, à mala ſuſpicionē, apud probos poſiſſimū viros liberare
 eas, de quibus, niſi tali impediēte confidentia, malē ſentiretur.

¶ *Hac autē eo cogitante, ecce angelus domini apparuit.* Attende, quomodo
 ſubinde ad tēpus longū differt Deus expedire ſanctos de tēratione,
 nūquam tamen derelinquit in ſinem, ſed adest in opportuno tempo-
 re. Vide inſuper quā eſt difficilis, & (vt ita loquar) tardus Deus; in

b

ſua

sua occulta patefaciendo consilia, illis etiam quorum interest ea cognoscere. Vult enim rogari instanter, vult ardenter nos pulsare ac postulare, ut cum opus est nobis prodat occultum sui consilij: quod & fecisse Ioseph non dubium est, virum iustum & rectum, licet expressè scriptum non legamus. Orabat ille proculdubio Deum, ut in re tam dubia, tam perplexa, quid factò opus esset, indicaret: utque à cogitationum istarum quibus diuexabatur artibus se expediret. Apparet itaque ei angelus in somniis, hoc est, somni tempore, quando magis sunt tranquillissimi sensus hominum somno renouati, & ab omni distractione rerum externarum liberi. Monet autem Ioseph abiicere timorè vanum, quem quidam referunt ad reuerentiam erga coniugem diuinam prole fecundam, videlicet ut non metueret tantam cohabitare uxori. Verum huic non satis fauet quod pro ratione mox subditur. *Quod enim in ea natum est, de spiritu sancto est.* Quare verisimilius est, timorem illum quem abiici monet angelus, timorem esse suspicionis aut periculi, quod ille nondum instructus de mysterio metuebat in coniuge, ut moneatur sponsus tumultuatum cogitationum turbam abiicere, propositum repudij abdicare, & uxori fidenter cohabitare, quam non alienus vitiatum maritus, sed diuinus fecundauerat spiritus. Vnde subiungit. *Quod enim in ea natum est, de spiritu sancto est:* quasi dicat, Non ut tu metuis, ex alieni viri concubitu, sed quod tibi assero, ex operatione spiritus sancti prolem gestat in utero: quare non tanquam adulteram tu eam debes repudiare, neque ut infidelem in thorum repellere, sed tanquam domini tui matrem charius debes amplecti, eique ut custos & minister bonus fideliter ministrare. (Vocabis nomen eius Iesum. Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum.) Dum Ioseph officium dat imponendi filio nascituro nomen, iam eum patris loco constituit. Parentum enim est imponere filiis nomina: quomodo &

Luc. I Zachariæ dictum est ab angelo, quod nasciturum sibi filium nuncuparet Ioannem: & venientes die octavo eundem circuncidere: patrem interrogabant, quo eum vellet nomine vocari. Mirum autem videtur, quod non nomine aliquo nouo & hactenus inusitato hominibus, puer iste nouus & super omnes admirabilis, fuerit nominatus. Nam Iesu nomine plures legimus in veteri testamento appellatos, ministrum videlicet & successorem Mosi Iesum filium Naue, & pontificem illum magnam cum Zorobabel templi restauratorem, Iesum filium Iosedech. Sciendum autem est, quod licet non nouum esset hoc nomen noui nostri pueri, quantum ad vocalem enuntiationem, secundum rem tamen & rationem impositionis omnino est nomen hoc nouum, & hactenus nemini fuit conueniens. Licet enim hoc Iesu nomen, quod Saluator

inter-

interpretatur, aliqua ratione cōueniat duobus illis, illi duci, huic pontifici, quatenus ille populum transduxit per Iordanem, & debellatis antiquis habitatoribus, introduxit in terram promissionis, hic verò populum de captiuitate reduxit, & templū Dei reparauit: peculiari tamen & eximio modo huic nostro conuenit puero, cui nomē istud Iesū imposuit angelus, imò non ipse imposuit, sed à patre impositū nuntiauit. Ipse enim à salute spiritali, quam modo donare venit, nomen accepit: tantoque excellentiori ratione hoc ei nomen conuenit præ illis, quāto salus spiritalis animæ excellit salutē vitę corporeæ, salus cælestis terrenam, æterna temporalem. Portauerunt quidē illi nomen Saluatoris, sed tantū in figura eius qui erat nasciturus in plenitudine temporis, vt eundem etiam nomine præsignarent quę præ figurabant officio. Vterque enim illorum, singularem in suo officio gessit figuram Christi. Ille nanq; mortuo Mose super populū Israël principatum accipiens, eundemque per Iordanem ad loca promissa patribus deditis terrę inhabitatoribus, introducens apertissimē Christum dominū signabat, qui in temporis plenitudine Mosis mortuo succedens, id est, in legis Mosacę consummatione nouam suam Euangelicam legē instituens, per Iordanem fluuium: id est, per sui sanguinis lauachrum, & sacri baptismatis yndam, traductos, de uictis Chanaanæis, Iebusæis, & cæteris: id est omnibus dæmonum potentibus, populum Israëliticum, populum sibi credentem introduxit in terram promissam patribus, in mansiones cælestis patriæ in terrā lacte & melle manantē. Alter autem ille filius Iosedech sacerdos, cū Zorobabel captiuorū ē Babylone reductor, ac templi reādicator, non minus manifestē summum hunc nostrum sacerdotem Christū præsignabat: qui sub longa & dura nimis captiuitate detentū & oppressum humanū genus de manu regis Babylonis: id est, de potestate principis huius mūdi, de tyrannide mundi rectoris tenebrarū harū liberauit: domum quoq; siue templum Deo patri reādicauit, quod licet secundum speciē vilius videbatur templo illo priori, maior tamen futura erat gloria domus huius nouissimæ quam prioris, dicēte domino per Aggæum Prophetam, *Magna erit gloria domus istius nouissima, plusquam prima, dicit dominus exercituum: & in loco isto dabo pacem, dicit dominus exercituum.* In quo verbo, proculdubio dominus illa spiritalis designatur, Ecclesia sancta, quam Christus dominus in mūdum adueniens patri ædificauit. Et bene per duos istos, alterum ducem, alterum sacerdotem magnum, noster Iesus tam in officio quā nomine fuit præsignatus: vt indicaretur idem ipse & rex siue dux futurus, simul & summus sacerdos. Vnde in scripturis vtrunque horum

- Mic. 5 Christo inuenimus frequenter ascribi, vt nunc rex siue dux, nunc sacerdos siue pontifex appelletur. Dux quidem appellatur apud Micheam, dicentem, *Et tu Bethleem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda. Ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israel* De regno, ait ad virginem angelus, *Dabit illi dominus Deus sedem David patris eius, & regnabit in domo Iacob in eternum, & regni eius non erit finis.* De sacerdotio autem in Psalmis dicitur, *Iurauit dominus & non penitebit eum, tu es sacerdos in eternum secundum ordinem Melchisedech.* Petrus quoque pastorem & episcopum eum appellat animarum nostrarum. Et Paulus, quam multa de pontificatu ipsius & sacerdotio edisserat in Epistola ad Hebræos, nemini est incognitum. Relinquitur itaque manifestum, quod non inconuenienter puero isti nouo vetus nomen sit impositum: quemadmodum non inconueniens fuit, nouam rem veteribus figuris, & nouum significatum antiquis signis præfigurari. (*Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum.*) Notandum, quod non simpliciter dicit angelus, *Ipse saluum faciet populum*, sed signanter populum suum, inquit. Arbitror hoc ideo dictum, quia non ad omnes effectus salutis eius erat peruenturus, neque futuri erant vniuersi participes salutis quam ipse dare venit, propterea quod plerique ea se facerent indignos, propter infidelitatem & inobedientiam. Populus autem ipsius saluandus erat à peccatis. Qui autem sint isti, satis apertè exprimit Ioannes initio sui Euangelij, dicens, *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius: qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.* Videlicet isti qui crediderunt in nomine eius, sicque ex Deo nati sunt, populus sunt Christi: Populus etiam iste, populus humilis & mansuetus rectè intelligitur. Huiusmodi enim specialiter sunt populus Christi, qui per humilitatem & mansuetudinem fidei se submittentes, ipsius doctrinæ obediunt, & voluntatem adimplent. De his & in Psalmo dicitur, *Quoniam tu populum humilem saluum facies.* Ac rursum, *Beneplacitum est domino super timentes eum, & in eis qui sperant super misericordia eius.* Et iterum, *Beneplacitum est domino in populo suo, & exaltabit mansuetos in salutem.* Nec illud prætereundum est, vbi dicit, *Saluum faciet populum suum à peccatis eorum*, sub vna salute insinuari triplicem. Quemadmodum enim triplex est captiuitas atque captiuitas, ita & salutem oportet esse triplicem. Necessè enim est, vt medicina morbo respondeat. Est autem triplex ista captiuitas siue miseria, sub iectio peccati, subiectio diaboli, & subiectio mortis eternæ. Hac triplici subiectione subiectum erat genus humanum: sed per Christum ab omnibus facti sunt liberi, quicumque in ipsum crediderint.

Sint: vt dicat Apostolus, *Nihil ergo nunc damnationis est ijs qui sunt in Christo Iesu. Lex enim spiritus vita in Christo Iesu liberauit me a lege peccati & mortis.* Et quemadmodum sub peccati subiectione includuntur duæ alia, nempe subiectio diaboli, & obligatio damnationis: ita in salute à peccatis continetur salus à potestate diaboli, & damnatione mortis aeternæ. Vide nunc quam pulchrè huic nostro puero illud Psalmi canere possumus, *Secundum nomen tuum Deus, sic & laus tua in fines terræ.* Verè enim secundum nomen ipsius laus eius est. Nomen ipsius, Saluator est: nec inuanius nomen hoc portat, quod tam potenter nos à trina tam pessima seruitute, subiectione, captiuitate, atque miseria liberat. *Hoc autem totum factum est, vt impleretur quod dictum est à domino per Prophetam.* Cum non nisi vnam rem præmiserit, videlicet conceptionem Christi de spiritu sancto, sic tamè loquitur quasi multa miranda dixerit, cum ait, *Hoc autem totum factum est.* Verùm id magis ad magnitudinem rei & profunditatem sacramenti, quàm ad multitudinem narratorum referendum est. Quasi dicat, Hoc tam admirabile sacramentum, tam grande mysterium factum est. De particula autem, vt, quomodo in his & consimilibus locis accipitur, semel hinc admonuisse non erit inutile, cum frequenter admodum in hoc vsu occurrat in Euangeliiis. Sciendum itaque, particulam illam, vt, in hoc atque consimilibus locis, non significare finalem causam, sed tantum consecutionem. Non enim ideo hæc aut illa facta sunt in temporis plenitudine, non ad eum finem sic peracta sunt, vt illa quæ multo antè prædicta fuerant adimplerentur. Magis enim e contrario idcirco Prophetæ illa prædixerunt, quoniam sic erant in temporis plenitudine fienda. Finalis ergo causa hic non significatur: sed quid consecutum sit ex tali re gesta, indicatur. Cum ergo secundum modum sacris Euangeliiis vsitatum dicitur, Hoc aut illud factum est, vt scriptura impleretur: hæc aut illa, sic intellige, Hoc aut illo facto, impleta est hæc, aut illa scriptura, quæ id aliquando futurum prænuntiauit. Vel, ex huius aut illius rei exhibitione, consecuta est impletio scripturæ. Illud quoque nota, quàm distinctè dicat Euangelista, *Quod dictum est à domino per Prophetam.* Non ait, *Quod dictum est ab Esaia.* Non ait tantum, *Quod dictum est à domino:* sed vnicuique suum dâns honorem. *Quod dictum est,* inquit, *à domino per Prophetam.* Quem loquendi modum, & in aliis plerisque locis, prudens hic Euangelista obseruata in consequentibus. Videlicet hæc sermonis distributione, Deum omnis prophetiæ & sacri eloquij primarium authorem, vt efficiens principium assignans, ipsum verò Prophetam, vt instrumentum tantum & ministrum sancti sermonis, secundo loco con-

Ro. 8

Psa. 46

stituens. Quam rem & ille pulchrè indicabat Psaltes egregius, qui
 Pf. 44 miranda in spiritu prophético de sponsi Christi, & sponsæ Ecclesiæ
 dicturus iucundissimus nuptiis, præmittebat, *Eructavit cor meum
 verbum bonum, dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus scribæ, velo-
 citè scribentis.* Diuinum nanq; spiritû, scribam velociter scribentem;
 Esai. 7 suam verò linguam talis scribæ tantum calamum asserit. (Et voca-
 bitur nomen eius Emanuel.) Nusquam in Euangeliis legimus, Christû
 huiusmodi nomine appellatum. Neq; angelus huius nominis apud
 Mariâ matrem, neq; apud Ioseph nutritium meminit. Nusquam de-
 niq; vel magni vel parui huiusmodi nomine ipsum leguntur nûcupal-
 se. Quid ergo sibi vult, *Et vocabitur nomen eius Emanuel?* Non ita acci-
 piendû est hoc Prophetæ verbum, quasi velit indicare Christû eo no-
 mine inter homines familiariter nominandû, quomodo vnusquisq;
 hominum propriû nomen sibi habet impositum, quo in vsu familia-
 ri vocitatur: sed hoc tantum vult significare, talè illum fore cui rectè
 tale nomè cõueniat, & qui merito sic possit ac debeat appellari. Quo-
 tiescunq; enim res per nomen quodlibet significata vlli supposito cõ-
 uenit, illud indubiè tali nomine rectè & congruè potest appellari.
 Cum ergo significatû nominis huius, Emanuel (quod interpretatur
 nobiscû Deus) plenissime Christo cõueniat, qui est cum hominibus,
 & inter homines Deus, quis dubitet, rectè illum tali appellari nomi-
 ne? Secundum hunc modum, & in alio eiusdè Prophetæ loco dicitur
 Esai. 8 à domino, *Voca nomè eius, velociter spolia detrahe, citò prædare,* quod in-
 dubiè ad Christum spectat, cui prius nomen datum fuerat Emanuel.
 Non hoc quidè, vt signaretur tali appellatione familiariter Christiû
 appellandum inter homines, *Velociter spolia detrahe, citò prædare,* sed
 ad significandum, qd talis esset ipse futurus, cui id nominis bene con-
 ueniret, eo qd celeriter esset rapturus spolia ab illo forti armato cu-
 stodiente atrium suû, eumq; citò prædaturus alligatû tanquã fortior
 superueniens. Hoc ferè loquendi modo, etiam per iocû subinde vti
 solent homines in familiari sermone, cû ad significandû conditionè
 eius de quo fit sermo, vocem effingentes illi exprimendæ congruâ,
 dicût. Hic vocatur hoc nomine, vt pote hic vocatur. Ne credas, ad si-
 gnificandum nõ esse illû bonæ fidei, ille vocatur. Noli me cõtingere,
 ad significandum talem esse cui non possis impune nocere, vel in mi-
 nimo: atq; ita in cæteris, quibus hominû vulgus non rarò vritur. (Et
 non cognoscebat eam, donec peperit filiû suum primogenitum.) Ex hoc loco
 peruersus ille Heluidius hæreticus, infirmo argumento & inualida
 nimiû ratiocinatione asserere rétavit, Christi matrè super benedictâ
 Mariam post partû non permanisse virginem, sed à Ioseph fuisse co-
 gnitam

gnitam. Primū quidem eo q̄ dicitur, *Non cognoscebat eam donec peperit filiū suū primogenitū.* Igitur (inferebat cæcus ille) postquā filiū p̄perisset, cognouit eam. Deinde quia dicitur Christus fuisse Mariæ primogenitus. Nomē enim primogeniti, videtur alios respicere posterius genitos: quæadmodum cū Adæ primogenitus dicitur Cayn, ad Abel habetur respectus posterius genitū. Verūm utrūq; horū admodum inualidū est argumentū. Nam de particula, donec, manifestū est, nihil ipsius argumētum habere firmitatis, tū ex familiari vsu loquēdi, tum ex sanctarū venerando vsu scripturarū. Si enim quis dixerit: Non desit Christus pro humano genere apud patrem esse sollicitus, donec exhalauit animam, quomodo hinc recte educi poterit, post expirationē desuisse iam illum, aut desinere à solita pro nobis solitudine. Itē si dixerō, Maria Christū nō deseruit, donec ille in crucē subleuatus fuit, quis hinc eliciet, Christo in crucem subleuato, matrem tū ipsum reliquisse? Rursum, si dixerit ægrotus, mortē prænuntiare volēs: Non comedā donec moriar, quomodo hinc consequitur, ut vbi mortuus fuerit, tū comedat? Iterū, nōne rectissimè simul & verissimè dicere potuit domino Dauid: Non me dereliquisti in manus inimicorū meorū, donec ad regnū me prouexisti & summā gloriā? Quis tamē hoc sermone dicit significari tūc derelictū esse à Deo Dauid, quādo in regnū fuit euectus? Nemo sanè id dixerit, nisi cui sensus cōmunis læsus fuerit. Hæreticus tamē iste Heluidius, impudenti ore hinc falsum dogma tētauit astruere. Præterea, & ex sacri vsu eloquiū facile mōstrari potest, vana esse illius nugamēta, quandoquidē sacre scripturæ vsus frequēter, donec, ita vsurpat, ut nulla significet sequentis exceptio: id quod tam in affirmatiua q̄ in negatiua eloquutione, facile fuerit ostendere, In negatiua eloquutione, sic legimus Psal. 3. *Nō cōmouebitur (iustus) donec despiciat inimicos suos.* Vnde nemo sanæ mētis elicere tētabit, despectis inimicis iusti, tunc illū debere cōmoueri. Quid enim magis ridiculū? Sic & in alio Psalmo Propheta postulat, *Vsq; in senectā & senitū ne derelinquas me, donec annuntie brachiū tuum generationi omni quæ ventura est.* Qua oratione non postulat Propheta, vsq; ad illud tantū tēpus nō deseri donec annūtiauerit, quasi post cōtētus sit derelinqui: sed omnino nunquā derelinqui postulat. De affirmatiua eloquutione manifestū habemus exemplū in Psal. 109. vbi pater dicit filio, *sedē à dextris meis, donec ponā inimicos tuos scabellum pedum tuorū.* Quis enim hic intelligat, filio dari à patre sessionem in dextra, tantū vsq; ad tēpus illud quo subiiciantur inimici sub pedibus eius: quasi illo perfectō foret filio emigrandū à patris dextera: Pārī autē ratione in enūtiatiōe affirmatiua significaret cessatio præcedētis operis

Vel quietis ante donec signati post tempus illud quod donec indicat, qua in negatiua significatur exhibitio actus vel quietis, cuius negatio ante donec signatur, post tempus illud impletum, quod donec significat. Exempli gratia, si in hoc proposito negatiuo loco Euangelij: *Ioseph non cognouit Mariam, donec peperit filium suum primogenitum*, significaretur, Ioseph cognouisse Mariam postquam peperit filium: pari ratione in illo Psalmi loco affirmatiuo: *Sede a dextris meis, Donec ponam inimicos tuos, &c.* significaretur, filium cessaturum a sessione illa post tempus illud subiectionis inimicorum. De hac ipsa particula diximus pluribus in locis, in Elucidatione libri Psalmorum, nominatim in Annotationibus Psalmi 109. Manifestum est itaque tam ex familiari vulgari sermone consuetudine, quam ex venerando vsu sacri eloquij, ex particula illa, donec, nihil posse hereticum tale quale parturiebat parere. Ex dictione autem primogeniti, nihil magis. Nam ut primum dupliciter dicitur, ita & primogenitus. Primum enim aliquando dicimus affirmatiue, ut ita exponatur, ceteris omnibus prius. Hoc modo primus homo dicitur Adā, id est, omnibus aliis prior. Hoc modo primogenitus dicitur, ante omnes alios prior genitus: quomodo Christus dicitur primogenitus in multis fratribus, quoniam comparatione ad omnes nos ad priorem tantum filios factos ipse naturalis filius prior est, & in gloria potior. Sic dicitur Ruben primogenitus Iacob. Atque in hac significatione primogenitus respectiue & relatiue dicitur ad alios posterius genitos. Neque dicitur hoc modo Christus Marię primogenitus. Secundo, exponitur primum negatiue, quo nihil prius est. Atque hoc pacto primogenitus dicitur, quo non est alius prior genitus. Et in hac significatione mulier primum enixa filium, recte dicere poterit, Hic meus est primogenitus, etiam si alius sequatur nemo aut sequuturus sit, quoniam ante illum non genuit alium. Hoc autem pacto, primogenitus relatiue non dicitur ad posterius genitos, & potest vnigenitus recte dici primogenitus. A qua loquendi consuetudine non abhorret scriptura, cum in lege precipitur, primogenitum sanctificatum esse domino, & debere redimi, quod indubie non tantum de illis intelligitur, quibus alij successerunt fratres, alioqui ante redemptionem expectari tantisper deberet, donec videretur an esset subsequuturus alius: sed primogenitum intelligitur, quod vuluam aperit, & quo non alius prior fuit genitus. Sic & in interfectione primogenitorum Aegypti, non existimandum est, illic solum percussisse angelum, vbi plures essent filij: sed omne simpliciter quod primogenitum fuit, percussit. Neque hinc igitur quicquam veneni sugere sibi potest hereticus: tamen ex propriis suis venenosis visceribus, ipsum potuerit tumor fastuosus euomere.

AD LECTOREM.

NOli, lector candidè, in cæteris capitibus expectare quod hic utcumque præstitum videtur: id est, annotationes prolixas, & pleniorè locorum difficultium tractatum. Non enim id patitur opusculi præsentis (quod in enchiridij formam aptauimus) breuitas, neque ingenioli nostri tenuitas facile id in omnibus posset quod hic tentatum est. Denique, nec admodum necessarium nobis videbatur hoc vbiq; agere, potissimum quod aliorum nõ paucorum antiquorum & recentiorum prolixè in manibus passim habeantur commentarij, ex quibus peti possunt quæ hic desiderari videntur. Nobis sufficet posthac paraphrastica, vt ab initio cepimus, simplicem literæ intellectum simplicibus & claris verbis exponere. Quod autè in vno hoc capitulo factũ est, ideo factum est, vt intelligas, lector benigne, non sine diligenti discussione præuia elucidationes istas paraphrasticas esse conscriptas, etiam in illis capitibus vbi nullas inueneris annotationes huiusmodi additas. Labor enim qui in perlegendo auctores diuersos, sententiãque varias diuersorum conferendo, & Græca Latinis cõponendo, cæteraque huiusmodi expendendo ante conscriptionem opusculi huius præcelsit, vt ingenue quod verum est fatear, sufficere vtiq; poterat ad iusti commendatarij compositionem, si non breuitas nobis magis fuisset in animo: & si non alia fuissent ab eo proposito iuste retrahentia. Boni itaque consule breuitatem nostram: & quod ex nobis deest, ab alijs petens, in diuinarum rerum scientia discere, atque in Dei semper amore (qui est scopus omnis pij studij) proficere stude. Vale.

ELUCIDATIO CAP. I. I.



CVm itaque natus esset Iesus, & mundo æditus per virgineum partum, non in Nazareth Galilææ, vbi conceptus erat: *set Iesus in Bethleem Iudæ,* sed in Bethleem ciuitate tribus Iudæ, quæ appellabatur ciuitas Dauid, & Prophetarum oraculis celebris erat, tanquam futura natalis locus Messia, nascituri de semine Dauid. *b Hero-* *b In diebus He* de alienigena iam occupante imperium (ablato vide *rodus regis,* licet sceptro de Iuda & duce de scemore eius in signũ aduentus eius qui erat mittendus) ecce nouo & infu- *c Ecce magi ab* gni miraculo Deus pater suum in terris recès natum Oriente vene- *runt Hierosoly-* filium voluit clarificare, ac gentium primitiis mani- *festũ facere.* *c Ecce enim à terra Oriētis gentiles qui-* *mam, dicentes.*

dam viri, tum principatus nobilitate, tum sapientiæ claritate insignes & eximij, qui ex more gentis suæ Magi appellabatur circa tēpus ortus Christi, stellæ cuiusdā nouæ externo indicio, simul & interna spiritus illustratione deducti, venerūt ad Hierosolymā ciuitatem regiā, de nouo rege nato, quæ per signū absentes cognouerant, diligenter perquirentes, atq; dicentes:

a Vbi est qui natus est rex Iudæorum?

^a Vbi hinc inueniemus nouū Iudæorū regem recens natum? Mirantibusque omnibus qui audiebant super interrogatione huiuscemodi, quod de nouo rege Iudæorum nato interrogarent exteri, cū ipsi nihil de eo audissent, illi subintulerūt: Nō pro nihilo huc venimus, neq; sine causā interrogamus. Iam enim certo nobis indicio monstratū est, natū vobis esse nouum regem illū, qui multo antē promissus extitit, qui sit liberaturus populū suum. ^b Nobis enim in Oriente longē positis stella apparuit, peculiare natiuitatis ipsius indicium quæ etiā nos hucusq; perduxit. ^c & cuius ducatū insequētes, huc peruenimus, vt illū adoremus, ac pro sua eminētissima gloria (qua excelsus erit præ cūctis regibus terræ) obsequium, honorem & reuerentiam illi impendamus. ^d Huius rei fama mox ad Herodem regem perlata, partim ob nouitatem rei, partim quod in eius domo potissimum de rege nato inquirendū videbatur, si fortē natus illi fuisset nouus filius, quoniā quidē tum solus ipse in Iudæa regnabat, ille sibi malē conscius quod per tyrannidē occupasset imperiū, & malē metuens ne fortē regno (vt ferē fieri solet) vero rege nato pelleretur, vehementer cōturbatus est; & regni

b Vidimus enim stellam eius in Oriente,

c & venimus adorare eum.

d Audiens autē Herodes rex turbatus est,

e & omnis Hierosolyma cum illo.

f Et congregās omnes principes sacerdotum & scribas populi, sciscitabatur ab eis vbi Christus nasceretur.

perdendi metu factus est animo anxius: ^e simul & bona pars eorū qui in Hierosolymis erant, cū illo cōturbati sunt, nōnulli quidē vt fauentes tyrāno simili sunt conturbatione cōmoti, ne ille deturbaretur imperio, cuius partem fouerāt, vel hucri vel ambitionis gratia, sicq; de eis pœnas contingeret sumi, pulso tyranno. Alij verò populi sui liberationē expectātes, & sub tyrannide alienigenæ gemētes, nouitate rei, quasi concepta noua quadā spe libertatis turbati sunt, non tam dolore, quā spe & gaudio. ^f Herodes autē nō segniter pratercundū putās huius famæ rumorē dissimulans

Ians tantisper animi dolore, donec certius aliquid cognosceret conuocari ad se interim iussit omnes principes sacerdotū, & Scribas eruditos in cognitione legis, & interrogauit eos, quis esset locus ille in Lege & Prophetis designatus, in quo Messias iste quem eos expectare audierat, nasciturus esset: quoniam apud omnes erat vulgatissimū, Iudæos quendam præstolari Messiam, à quo sperarēt reddi sibi libertatē. Fore autem hunc Messiam, de quo sic ab exteris principibus interrogaretur, qui que superno signo sic fuisset declaratus, nō immeritō suspicabatur aut metuebat. Non enim erant vulgaris regis illa tam magnifica indicia.

^a Interrogati sacerdotes & Scribæ super loco natiuitatis Messiae sui, paratam mox habuerunt responsum, quod esset huius rei cognitio apud illos certissima, statimque responderunt: Ciuitas Bethleem in tribu Iudæe posita, è qua fuit oriundus Dauid, ipsa est locus designatus natiuitati eius quem præstolamur Messiae nostri.

^b Id enim ex Prophetæ Micheæ verbis cognoscimus, cuius extat hoc præclarum vaticinium, quo Bethleem ex ore domini alloquitur, dicens:

^c Et tu Bethleem tribus Iudæe, quæ etiam Ephrata diceris, nequaquam infima habenda es, neque dignitate vltima inter præcipuas ciuitates fortis Iudæe, nequaquam despicienda venis aut habenda contemptui, ob loci paruitatem aut paucitatem inhabitantium.^d In te enim nascetur, ex te vnus quidam prodibit insignis, qui te mirū in modum nobilitabit, præclarāque ac nobilem reddet per omnia sæcula. Nimirum ex te egredietur & in te nascetur princeps quidam & dux, qui reget ac pascet populum meum electum Israël, qui in populo Israël regnabit in æternum.

^e Quo audito, Herodes magis sibi metuens, statim ad callida consilia conuertit animum: & quomodo hæctenus non aliud quàm tyrannidem oppressiōnemque populi cogitauerat, sic & modo pergit in nouum natum regem moliri machinationes tyrannicas: quomodo videlicet illum priusquam inualescat viribus, recenter natum, opprimat. Visum est autem illi, astu magis quàm viribus istud agere negotium.

Quare

a At illi dixerunt ei: In Bethleem Iudæe.

b Sic enim scriptū est per Prophetam:

c Et tu Bethleem terra Iudæe, nequaquam minima es in principibus Iudæe.

d Ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israël.

e Tūc Herodes

a clam vocatis magis, diligenter didicit ab eis tempus scilicet qua apparuit eis.

^a Quare clā ad se vocatis magis, illis huius noui nati regis nūtiis & inquisitoribus, dissimulans latētem in corde dolorē & fictam simulans pietatem, diligentissime ab eis perquisiuit omnia, quid videlicet illos mouerit ad tanti itineris subeunda dispendia, quid illos adducerit ad huius regis exteri uenerationē præ cæteris, vnde illis & quā certā eius quē quærēbāt notitia, & maximē tēpus inquisiuit apparitionis stellæ huius, ex qua cognouisse se dixerant noui regis ortū, vt hinc colligeret, quantæ foret ætatis infans natus.

b Et mittens illos in Bethleem dixit. Ite, & interrogate diligenter de puero, & cum inueneritis, renuntiate mihi, ut & ego ueniens adorē eū.

^b Quibus omnibus diligenti studio perquisitis, rex illos amicē admodum à se dimittens, indicato eis rē sponso scribarū & natiuitatis loco, permisit ac iussit accedere eos Bethleem tribus Iudæ, ibique diligenter inquirere de puero isto rege quē quærēbant simul & hoc adiungens, vt puero inuento quantotius ad ipsum reuertatur, renuntiaturi vbi illum inuenissent, fingēs ad huius rei persuasionē, pia religione se quæ illuc uelle accedere, ac puerū honore debito adorare. Sciebat enim impius tyrānus, pios magos & simplici animo Iesum quærētes, nulla ratione eum prodituros nocere cupiētī, quamobrem eiusdem se voti esse simulans ac pietatē fingens simile spondebat obsequium, vt crudele tandem impleret propositū. ^d Et isti quidem regi uale dicētes, & simplici animo, nescij fraudis, ita se facturos pollicentes, abscesserūt à rege, & ciuitatem regiā relinquētes, Bethleem versus iter arripiunt. ^e Et ecce mox vt Hierusalē egressi sunt, iter parātes ad Bethleem, stella illa quam uiderant in terra sua Oriētis, cuius ducatu ad Hierusalē usq; peruenērāt, quæ ad modicum temporis se occultauerat, Dēi cōsilio, vt interrogantes de puero in Hierusalē audirent suæ fidei de scripturis cōfirmationem, atque ipsi etiam Iudæi nati sui regis noui ab alienigenis audirēt testimonium, f ipsa eadem rursū illis manifestata est, cōsq; tanquam ductrix & uia demonstratrix antecessit, sic illos deducendo usque ad locum in quo supra ubi erat puer.

d Quicum audivissent regem, abierunt.

e Et ecce stella quam uiderant in oriente

f antecedebat eos usque dum ueniens staret supra ubi erat puer.

perne

perne immota permanēs, aperto indicio magis designabat. ^a Hi verò, stella iterum suis presentata conspectibus, pro cuius amissione non parū fuerant conturbati, vehementi gaudio sunt affecti, quòd veterem ducem & supernum munus sibi viderent redditū, & nō inuanum fore itineris laborem ex tam certo ductu cognoscerent. ^b Ingenti quoq; gaudio refecti sunt, vbi stellæ indicio ipsam iam domū deprehendissent, in qua puer erat absconditus. ^c Illi itaque cum omni reuerētia & honore debito domū ingredientēs, inuenērunt puerū illum quem tanto itineris labore, tanta inquisitionis sollicitudine quæsierant, & cum puero simul ipsius quoq; virginē matrem inuenerūt, materna sollicitudine illū diligenter pro sua facultate curāre. ^d Mirabile profectò diuinæ operationis mysteriū. Nihil magnificos istos & sapientia clarissimos viros scādalizauit loci vilitas, nihil offendit matris humilitas, nihil paupertas illorū deuotioni obfuit: sed vbi regiū nihil nihilq; magnificum cernebant, ipsi nihilominus absq; mora: plena fide & deuotione proci-derunt in facies suas coram inuento puero, eūque adorauerunt: nō vt regem tantum quemlibet, cuiusmodi erat Herodes, sed vt regem cælitus missum, hominem verum & verum Deum. ^e Neque illis sat fuit, signis huiusmodi suæ fidei rectitudinem & deuotionis sinceritatem demonstrare, sed insuper donis ad hoc cōuenientissimis id ipsum voluerunt comprobare: apertisq; arcis suis, in quibus conclusa seruabantur quæ secū pro itinere adferebant, post munus internæ deuotionis & piæ adorationis (quod est præcipuum & summū munus, Deoq; præ omnibus gratissimum) etiam externa obtulerunt munera, ^f nempe aurum, thus, & myrrhā, quæ dona non absque peculiari sancti spiritus eruditione, nec absque magni signatione mysterij, illæ gentiū primitiæ obtulerunt. Aurū nāq; obtulerunt, in protestationem quod illum vt verum regem & supremum regem agnoscerent, vt regē regū & dominantū dominū. Thus obtulerunt, in protestationem veræ diuinitatis, cui debetur thuris oblatio. Myrrhā verò, in protestationē corruptibilis humanitatis

*a Videntes autē
stellam,*

*b gauisi sunt
gaudio magno
valde.*

*c Et intrantes
domum, inue-
runt puerū cum
Maria matre-
eius.*

*d Et prociden-
tes adorauerunt
eum.*

*e Et apertis the-
sauris suis obtu-
lerunt ei mune-
ra,*

*f aurum, thus,
& myrrham.*

*a Et responso
accepto in som-
nis, ne redirent
ad Herodem,*

*b per aliã viã
reuerſi ſunt in
regionem ſuam.*

*c Qui cum re-
ceſſiſſent, ecce
angelus domini
apparuit in ſom-
nis Ioseph di-
cens:*

*d Surge & ac-
cipe puerũ, &
matrẽ eius &
fuge in Aegy-
ptũ, & eſto ibi
uſq; dum dicam
tibi.*

*e Futurum eſt
enim vt Hero-
des quærat pne-
rum ad perden-
dum eum.*

manitatis. Nam mortuorũ corporibus myrrha cõdu-
cit. Sic enim illũ adorabant, vt ſummum regem & ve-
rum Deum, verum nihilominus atq; mortale homi-
nem: & tria hæc vt corde credebant, ita proteſtaban-
tur muneribus. ^a Ego verò ad quod venerant non ſine
ingenti cordis ipſorũ lætitia peracto, cum reditũ me-
ditarẽtur ad propria, & ad Herodem cogitarẽt iuxta
promiſſum reuerti, cauſa indicandi (vt ille poſtulaue-
rat) inuẽti pueri, angelus domini per tẽpus ſomni il-
lis apparẽs, oraculo cœleſti eos admonuit, ne redirent
ad fraudulentum Herodem, aſtuta cogitatione mala
machinantem puero, aliam illis commoſtrans viã per
quam redirẽt in ſuam regionem, quod & fecerũt, illi
obediẽtes per omnia. ^b Sua nauq; de reditu pollicita-
tione quã Herodi fraudis ignari ſimplici animo fece-
rant, poſt poſita (ob deprehenſum angelica ammoni-
tione Herodis dolũ) declinãtes Hieruſalem, per aliã
viam reuerſi ſunt in regionem ſuam, ſicq; ſpes deluſa
eſt & expectatio frustrata tyranni mala machinantis.
Et iam illi procul à Iudæa aberant, aut in ſuam fortẽ
regionem redierant, cum ille miſer anxius adhuc fru-
ſtra præſtolaretur illorum reditũ. ^c Vbi autem Magi
iſti peracto ſuo negotio abſceſſiſſent, nõ multo poſt,
cœleſtis pater iã de filio ſuo vt de mortali homine cu-
ram gerẽs, præuidens iniquas & crudeles machinatio-
nes Herodis, filiiq; vitam uſque ad tempus definitum
ſeruare volẽs, angelum mittit de cælo, qui Ioseph vt
patris tenentem locum, nutritiũ & curatorem pueri,
& matris cuſtodem atq; miniſtrũ admoneat de fuga,
^d Qui angelus ſomni tempore Ioseph apparẽs: Surge
(inquit) Ioseph fili Dauid, surge alacriter, & feſtinus
accipe tecũ puerũ iſtũ cuius tu es à Deo nutritius de-
putatus, vnã cũ matrẽ eius, cui es aſſignatus cuſtos: &
fuge in Aegyptũ, ibiq; deliteſcatis ad tẽpus aliquan-
tũ, & peregrinemini, donec tibi reditũ ſignificauero.
^e Herodes enim tyrãnus, audito noui regis ortu, iam
mala machinatur in corde ſuo, & breui in effectũ per-
ducturus eſt iniqua ſua cõſilia, magno conatu & ex-
quiſitis cõſiliis ac tyrannide inaudita uſurus ad inter-
ficiendum hunc puerum. Quẽ licet poſſit cœleſtis pa-
ter

ter aduersus omnem seculi potestatem solo verbo defendere, vult tamē fratribus illum per omnia asimilari, posteaquam hominem fieri illū iussit, & fuga tantū vnum aliquē è cæteris hominibus suæ vitæ consulere. ^a Accepta autem admonitione, Iosep non se-

gnis auditor neq; tardus aut inobediēs minister, continuo ad exequendum mandatum se accingit, mature de strato quietis exurgit, antequam illuxisset dies: omnibūsq; celeriter compositis, & ad profectionem necessariis paratis, iuxta angeli monita, iudæā dereliquit, & in Aegyptum cum puero & matre descendit, vt illic ab Herodis persecutione puer tutus lateret.

^b Eratque illic vt peregrinus, multo tempore, magna sollicitudine puero & matri victum quæritans, & pro vtriusque necessitate subleuanda fideliter laborans, vsque ad tempus obitus Hærodis. ^c Per hanc autem pueri fugam in Aegyptum ac deinde eiusdem reuocationem ex Aegypto, impleta est Prophetia illa quæ à domino multo antè prædicta fuerat per Prophetā Ozæ, atque etiam per Prophetam Balaam: ^d Ex Aegypto vbi tanquā peregrinus & aduena fugiens Herodis furorem latuit, defuncto tyrāno eū reuocauit in terrā suam. Quod licet secundum literam de Israël-

litico populo liberato à seruitute Aegyptiaca videatur accipiendum, secundum veritatem tamen mysticę

a Qui consurgēs, accepit puerum & matrem eius & secessit in Aegyptum.

b Et erat ibi vsque ad obitum Herodis,

c vt adimplere eum quod dictū est à Domino per Prophetam dicentem:

d Ex Aegypto vocani filium meum.

e Tunc Herodes vidēs quoniam illusus esset à Magis,

f Iratus est valdè.

g Et mittēs occidit omnes pueros qui erant in Bethleem, & in omnibus finibus eius, à bimatu

et infra secundū tempus quod exquiserat à Magis.

terfi

terfici iussit pueros vniuersos, non solū in Bethleē, verumetiam in omnibus terminis eius vbiq; per circuitum, quotquot ætatem habebāt annorum duorū, aut infra hāc erant ætatem, iuxta supputationem tēporis quod ex Magorū relatione, de stellæ apparitione exquisierat & audierat. Iam enim per multū tempus expectauerat ille reditum ad se Magorum, & priusquā percepisset abiisse illos, nonnulla haud dubie mora intercessit, neq; forsitan statim vt cognouit illusionem, opportunitatem habuit perficiendi suum propositum, propter quod, hebdomadæ pauculæ non illi sufficiebant, pro suo proposito. Neq; tamen duos accepit annos, quòd tātum tēporis iam effluxisset à nato puero, sed vt securus magis esset de periculo, maluit prolixiorē accipere terminū, vt vbi vnus sufficere potuisset annus, duos acciperet, vt tātò certius deprehenderetur infans ille qui quærebatur.

^a Tunc impleta est Prophecia illa Hieremiæ Propheciæ dicētis, Vox in Rama: id est, in excelso audita est, clamor magnus inauditæ crudelitatis in cælum vsq; ascendit, nepe vagitus, ploratus & vlulatus maximus tam vulneratorum puerorum, quàm mulierum filios suos lamētantium, quàm etiam insanus clamor crudelissimorum liëtorum contra vlulantium. ^b Tanta autē fuit strages cæcorum innocentum, vt ipsa quoq; Rachel, licet mortua, flere debuerit filios suos: id est, pueros Bethleem: qui eius filij dicuntur, non quod de Rachele nati essent (De Lia nanque ortus fuit Iudas, in cuius sorte erat Bethleem) sed quia iuxta Bethleem defuncta in puerperio Rachel sepulta fuit: propter quod, illis in locis nati vbi ipsa sepulta quiescit, filij eius dicuntur. ^c Tanta autē erat ploratus Rachel, & tam magna erat crudelitas ista, vt nō voluerit ipsa à luctu suo consolationem accipere, eo quòd morte tam crudeliter perempti fuerunt illi innoxij, & de vita ante tempus sublati, vt videre non potuerint nec audire illa tam magnifica, quæ paulò post in mundo erant per Christū agenda atque prædicanda. In summa, erat hęc crudelitas tātā in pueros Bethleemiticōs, à tyranno exercita, vt etiam à mortuis matribus plangi

a Tunc adimpletum est quod dictum est per Hieremiā Prophetam, dicentem, Vox in Rama audita est, ploratus et vlulatus multus.

b Rachel plorans filios suos,

c Et noluit consolari, quia non sunt.

plangi vehementer & quasi inconsolabiliter digna fuerit.^a Verum post annos aliquot Herode ex Dei iudicio, post grauissimos dolores & acerba tormēta, morte absumpto, ecce angelus domini q̄ prius ex Iudæa fugam nuntiauerat, iterum per somni tēpus Ioseph in Aegypto adhuc agenti apparuit dicēs: ^b Surge & accipe puerum tuæ commissum curæ, vnā cum matre eius tuæ credita fidei, & hinc cōmigra in terrā Israēl, vnde huc peregrinus aduenisti.^c Iam enim res pueri salua est, iam ille sc̄uissimus tyrānus, qui donec viueret infantis vitē insidiabatur, miseram exhalauit animā nec vllum posthac ex eius tyrānide erit puero in Iudæa periculum.^d Statim Ioseph superno accepto oraculo, obedire paratus, consurgēs accepit puerum (cuius, ob inhabitantem carnī Diuinitatem priorē facimus mentionem, tamet si iuxta humanū iudiciū matris deberet mentio præcedere natum) simulq̄ matrem eius, & Aegypto relicta, reuersus est ad terram Israēl.^e Vbi cum audisset Archelaū Herodis filiū patri successisse, & loco defuncti patris suscepisse regni gubernacula in terra Iudææ, timēs Ioseph ne paternę malitię & tyrannidis fieret filius imitator, non ausus est puerum in terram Iudææ reducere, curā verē paternam pro puero gerens, ne fortē mali quicquā addæa pro patre uersus illum pararetur.^f Qua sollicitudine cū anxiosus retur animo Ioseph, nocte per angelū admonetur, vt in Iudæam natiuitatis locū, puerum nō inferret, sed in partes Galilææ secederet.^g Cui admonitioni gaudenter acquiescēs iustus Ioseph, cum puero & matre ad ciuitatē quæ vocabatur Nazaret (in qua puer conceptus fuerat) diuertit, illicq̄ habitauit.^h Atq̄; ita consequuta est impletio eius quod in Prophetis dicitur, cum futurum esse & vocandū esse Nazaræum vel Nazarenum, Deum enim Christus in Nazareth ciuitate cum parentibus habitauit, maximē posteaquā & conceptus illic fuit, nihil dubiū, quin hinc rectē processerit, vt apud vulgus Nazaræi vel Nazareni cognomē, ad præcipuum Iesu nomen, acciperet, cuius nominis & res & appellatio à Prophetis illi multo antē fuerat per spiritum attributa.

a Defuncto autem Herode, ecce angelus domini

ni apperuit in somnis Ioseph in Aegypto, dicēs:

b Surge & accipe puerum & matrem eius, et uade in terram Israēl.

c Defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri.

d Qui consurgēs, accepit puerum & matrem eius et venit in terram Israēl.

e Audiēs autē quod Archelaus regnaret in Iudæa pro patre

timuit illō Et admonitus in somnis, secessit in partes Galilææ.

f Et ueniēs habitauit in ciuitate qua vocatur Nazareth,

h vt adimpleretur quod dictum est per Prophetas, Quoniam Nazareus uocabitur.

Venimus adorare eum.) Præteriti temporis est, venimus. Nam Græcè est ἤλθομεν ilthomé. ¶ In Bethleem Iudæ.) In vulgatis Græcorum exemplaribus legitur ἰσδαίας Iudææ, pro Iudæ, sicut & supra in principio capitis. Melius tamen quadrat Bethleë Iudææ, quomodo etiã Græca in sequenti habet Prophetia, cum dicitur: Tu Bethleem terra Iudæ, nequaquam minima es in principibus Iudæ. Et quomodo apud ipsũ Prophetam scriptum esse testatur Hieronymus. ¶ Ex te enim exiet dux.) Græcè est ἡγόμενος egumenos, quod ad verbum sonat principans aut ducem agens, siue (vt effecto dicamus vocabulo) ducans quomodo à regno, Latine dicimus regnans. Et in eo quod sequitur. Qui regat populum meum.) Græcè est, ποιμανεῖ pœmani, quod significat regere siue pascere, aut (vt plenius exprimatũ significatio) pastoraliter regere, quod veris regibus cõuenit, tyrãnis minime: de quo verbo diximus in annotationibus præcipuis Psalmi 2. ¶ Diligenter didicit.) Vnico verbo Græcè dicitur ἠκρίβωσε icriuose, quod significat Latinis, cũ diligentia perquisiuit aut didicit. Et in eo quod sequitur: Tempus stella quæ apparuit eis, Græcè sic legitur, τὸν χρόνον τῆ φάσιν, ὁ μὲν ἄστῆρος quod ad verbũ sonat: Tempus apparentis aut visæ stellæ, hoc est, tempus quo stella eis apparuit, vt in Elucidatione expressitũ est. ¶ Staret supra ubi erat puer.) Græcè est ἐπάνω epano: id est, superne, cuius loco positum accipi debet supra. ¶ Et responso accepto.) Græcè vnico vocabulo per participium sic dicitur, χρηματισθεύτες, quod Latine sonat, ammoniti, vel responso edocti, vel oraculo instructi, & ab interprete nostro, casu mutato versum est, respõso accepto. ¶ Abimatu & infra.) Græcè ἀπο διεῖδεν: id est, à duobus annis. Et in eo quod sequitur: Iuxta tempus quod exquisierat à magis, idem est verbum ἠκρίβωσε icriuose, quod prius verterat, diligẽter didicit: quare hic exquisierat, talem intelligatur cõtinere emphasim, vt valeat exquisitè & exactè interrogauerat siue didicerat. ¶ Ploratus & vlulatus multus.) Græca vulgata tria habent θρήνον καὶ κλαυθμός καὶ ὀδυρμός πολὺς, hoc est lamentatio & ploratus & vlulatus multus. ¶ Et admonitus in somnis.) Idem hic vocabulum est in Græco, cuius plurale paulò antè versum fuerat, responso accepto: quare & illic simpliciter verti poterat admoniti. ¶ Quoniam Nazaræus vocabitur.) Dictio Hebraica nazer per zain in medio, significat Hebræis separatum & segregatum ab aliis, speciali scilicet sanctitate ab aliis semotũ, & Diuino cultui specialiter deputatum. Vnde Nazaræi dicebantur in lege specialiter Deo sanctificati. Quando verò per tzadick scribitur, significat florè vel germen, stirpem vel truncum. Secũdum vtranque autem harum signi

significationum manifestum est, iuxta scripturarum testimonia, Christum rectè vocari Nazaræum. Eius enim singularissimam sanctificationem omnes Prophetæ canunt, & germen illud magnificentum vno ore omnes prædicant,

ELUCIDATIO CAP. III.



Nunc tempore ad hoc prædestinato, non illo quidè quo ista iam statim narrata gerebatur, sed in definito tēpore longè posteriori, videlicet Christo trigessimū iam agente annum, anno quintodeci-

In diebus autē illis, venit

mo imperij Tyberij Cæsaris, ^b Ioannes filius Za- ^b *Ioannes Ba-*
chariæ (qui ab officio postmodum Baptistæ cogno- ^c *ptista,*
mentum accepit, ^c qui in desertis à puero vsque tunc ^c *prædicans in*
latitauerat) cœpit ostendere se coram populo Israël: *deserto Iudææ,*
egrediensque deserti loca secretiora, ad loca deserti ^d *et dicens:*

viciniora populis Iudææ accedens, prædicare cœpit iis qui ad ipsum conueniebant pœnitentiam, dicens:

^a Redite præuaricatores ad cor, & anteaqtē vitæ prio- ^d *Pœnitentiam*
ris ex animo agite pœnitentiam. Iam enim regnum ^e *agite, appropin-*
cælorum appropinquabit pœnitentibus, iam in pro- ^e *quabit enim re-*
ximum adueniet qui verè pœnitentiam agentibus da- ^e *gnum cælorum.*
turus est regni cælestis præmiâ: patefiet breui cælestis

regni ianua, quæ vsq; modo clausâ permâsit ab initio, & cunctis verè pœnitentibus dabitur in illud introitus. Propter quod, vos moneo per pœnitentiam offerendæ tantæ gratiæ occurrere, atq; eam suscipiendâ

dignè preparari. ^e Hic est enim, de quo & de cuius præ- ^e *Hic est enim*
dicatione multò antè per Esaiam Prophetam fuit ^e *de quo dictum*
prædictam. ^e In temporis plenitudine, antequam se ^e *est per Esaiam*
mundo manifestabit venturus Messias, vox erit vel ^e *Prophetam di-*
centem,

audietur præcursoris cuiusdam atq; præconis, qui in

deserto prædicâs clamabit ac dicet: Parate viâ ei qui

venturus est domjno, facite illi rectas & æquas semitas. Venturus est enim post paululum ad vos ille diu

expectatus & cunctis gentibus multum desideratus Messias, ante cuius faciè ego præmissus sum tanquâ

illius præcursor, vt mea exhortatione vos admoneam, parate illi viâ qua ad vos veniat, & rectas fieri omnes

itineris semitas, id est, diligēter vos preparari per pœnitentiam ad digne illum suscipiendū, vt sic à vobis

a *reclas facite
semitas eius.*

b *Ipse autē Ioā-
nes habebat ve-
stimentum de pi-
lis camelorum,*

c *& Zonā pel-
liceam circa lū-
bos suos.*

d *Esca autē eius
erat locusta &
mel syluestre.*

e *Tunc exhibat
ad eum Hieroso-
lymia, & omnis
Iudæa, et omnis
regio circa Ior-
danem.*

digne & reuerenter suscipiatur cum aduenerit, quo-
modo tantum dominū vos æquū est suscipere. ^a Non
enim corporaliū viarū quærit munditiā, aut terre-
narum semitarum exquirat planitiem, sed cordium
desiderat puritatem, & spiritū equitatem, vt nihil in
vobis cum aduenerit veterum sordium aut antiquæ
inæqualitatis inueniat, per pœnitentiā cunctis sor-
dibus eiectis, & omnibus complanatis atq; ad æquali-
tatem iustitiæ reductis. ^b Hic autem Ioannes vestitu-
& cibo nequaquam vulgaribus utebatur: nō lana aut
lino artificio & labore hominum contextis indueba-
tur, non cibus coquorū peritia exquisitè decoctis, aut
etiam humano quocunq; labore partis vel apparatus:
sed iis utebatur quæ illi eremus suppeditabat, absque
vlla sollicitudine, vestimentum habens vilissimum de
camelorum pilis contextum. ^c Zona autem quam pos-
tulabat, honestas ad continendum vestimentum par-
tesq; corporis pudendas operiendū, erat illi pellicea,
de oblata ex eremo inculta pelle desumpta, hoc vide-
licet habitu veterē illū Heliā referens, cuius ex parte
aliqua nomen gerebat & officium quē legimus virū
hispidū fuisse, & zona pellicea circuncinctū renibus.
^d Cibus autem illi erant locustæ, animalcula mollia,
licet insipida non omnino tamē esui humano inepta,
cū melle syluestri, quorū vtrunq; sine sollicitudine, de-
serti penetralia illi suppeditabāt. Nec de potu vllum
est dubiū, quin aqua pura fuerit. Hoc pacto ille vitam
degebat absq; omni sollicitudine, neq; pro victu, neq;
pro vestitu vllam omnino curā gerens, contentus præ-
sentibus & vltro oblati, neque plura requirens. Qua
animi libertate cōtinuo orationi intētus, & ab omni
humano cōsortio semotus, fieri nō potuit, quin apud
Deum summam gratiam promeruērit, & qua viuēdi
austeritate omniumq; temporalium rerum eminentissi-
mo contemptu, merito apud homines summa polle-
bat autoritate. ^e Tunc itaque, illo sic pœnitentiā
tanta autoritate & grauitate populis prædicante, Iu-
dæorum non pauci, tam vitæ sanctitate quā verbo-
rum efficacia permoti, attendere cœperūt illius prædi-
cationi, exhibātq; ad eius audiēdā prædicatiōē multi
de

de Hierufalem, & plurimi ex omni Iudæa, atque ex omnibus locis quæ Iordani adiacēt fluuio. ^a Et compuncti corde, in protestationē veræ pœnitentiæ, baptizati sunt ab eo in Iordane flumine vicino, pœnitentiā agētes de cōmissis peccatis, eadēmq; etiam ore confitentēs, & signorū exteriori indicio protestantes, suadum aqua lauari se permittentes immūdos se esse ac emūdatione indigere designabāt. ^b Cernens autē Iohannes inter cæteros compuncto corde suū baptismum multos Pharisæorum & Sadducæorum non recto corde ad ipsum accedentes, sed animo superbo & simulato, potius ad calumniandū ipsius prædicationē & baptismum, quàm vt ex ipsis proficerēt, durē admodum hos redarguit, & seuera cōminatio ne aduersum hos intonuit, dicens: ^c Vos viperarum genimina, filij serpētum, malorum patrum mali filij, paterni veneni heredes, qui adhuc in cordibus vestris gestatis malitiæ virus quod patres vestri olim in sanctos Dei Prophetas soliti sunt effundere, quæ vobis salutis spes poterit esse reliqua, aut quis vobis demonstrare poterit modū illam effugiendi iram, quæ in iudicio reuelabitur. si in hac vestra venenata persistatis malitia? ^d Moneo itaque vos, donec tempus est misericordiæ, antequā ira illā vêtura reueletur, vt reuertamini ab hac vestra inueterata malitia pœnitentiā agentes ex animo, & sic agentes vt fructus quoq; faciatis pœnitentiæ dignos: tales videlicet qui veram & rectā deceant pœnitentiā, quales illa requirit solētq; progignere in iis in quib⁹ fuerit, vt ipsa operā testentur vos nō apparetur nec simulatē tantū, sed synceriter & ex animo conuersos per pœnitentiā. ^e Nec est quod vobis ipsis vanè blandiamini de generis vestri electione, confidentes in Patriarcharum & Prophetarū meritis, dicentes, Patrē habemus Abrahamā, quasi ob patrum electionem & merita non possit illa ventura ira vos comprehendere, nihilq; vobis possit mali accidere, quasi hoc vobis satis esse possit ad effugiendam iram & consequendā salutē, q̄ tantorum patrū sitis filij, atq; idcirco pœnitentiā opus nō habeatis. Omnino enim vana est ista p̄suasio, & planè ridicula. Deus

a Et baptizantur ab eo in Iordane, confitentēs peccata sua.

b Vidēs autē multos Pharisæorum & Sadducæorum venientes ad baptismum suum, dixit eis:

c Progenies viperarū quis demonstrabit vobis fugere à ventura ira?

d Facite ergo fructum dignū pœnitentiæ.

e Et ne velitis dicere intra vos Patrē habemus Abraham.

nanq; carnale genus non aspicit, nec carnalē attendit
a Dico enim originē. ^a In veritate enim dico vobis, potēs est Deus
 vobis, quoniam cum voluerit etiā de lapidibus istis (quos per intel-
 potens est Deus etum de signo) id est, de gētilibus qui ligna & lapides
 de lapidibus istis nunc colunt, ac proinde lapides dici merentur, de his
 suscitare filios (inquā) nunc ob suā infidelitatē ab Abraham sicut &
 Abrahā.

b Iam enim se-
 curis ad radicē
 arborem posita
 est.

c Omnis ergo
 arbor quæ non
 facit fructum bo-
 num, excidetur,
 & in ignē mit-
 tetur

d Ego quidem
 baptizo vos a-
 qua, in peniten-
 tiam,

à Deo alienis, potens est Deus, cū voluerit, facere ve-
 ros Abrahę filios potens est, vt illos faciāt fideles, sicq;
 veros secundū spiritū fidelium Patriarcharū filios &
 ipsorū verū semen secundū spiritū, quod Deos atten-
 dit magis quā secundū carnem. Quapropter omnino
 inanis est vestra persuasio, quasi nō possit Deus vos se-
 men carnale Patriarcharum reprobare, & quasi pro-
 missions factæ patrib^o in vobis debeāt impleri: quā
 doquidē vobis, adulterino semine reprobatis, aliud
 inuenire poterit verū semen illorū, in quo factas pro-
 missions patribus perfectē adimpleat. ^b Et iā planē
 securis admota est arboris radici, imminet vobis con-
 demnationis iudiciū, si credere & pœnitentiā agere
 nolueritis. ^c Omnis arbor quæ fructū bonū non pro-
 tulerit, securi hac excidetur, & tanquā inutilis ad ferē
 dos fructus flāmis tradetur. Hoc est: Omnis homo q
 pœnitentiā agere recusauerit, & veritati voluerit ac-
 quiescere, præeligēs in veteri permanere incredulita-
 te siue malitia, nec fructus pœnitentiæ dignos volue-
 rit operari, hic per iudiciū mortis auferetur de terra
 ista viuentiū, & per sententiā codemnationis in ignē
 proiicietur æternū & inextinguibilē, quoniā arbor
 mala fuit, & fructum bonum noluit producere: quo-
 modo per cōtrariū, omnis arbor bona quæ fructus fe-
 cerit dignos pœnitentiā, non excidetur, sed transplan-
 tabitur de loco deserti huius sterilis & aridi, ad locū
 orti amœnissimi simul & pinguisissimi, vt vbi in æter-
 num floreat & fructificet, id est, de mundo isto ad cæ-
 leste regnum, vbi viuat in æternum. ^d Neque ve-
 rō hæc dixerim, quasi ego is sim per quem hæc fieri
 debeant, quasi ego sim condemnaturus impœniten-
 tes: nam ego quidem tantum minister præcursor &
 præco sum iudicis, cuius officium est, aqua solum ex-
 terius corpus abluere, ad protestationem pœnitentiæ,
 qui

qui veni ad præparandam viam venturo domino, & populum illi præparare idoneum, pœnitentiam prædicâdo, & corporali baptismo pœnitêtes ablundo.

^a Ille verò q̄ post me vêturus est, cuius ego me præconem & præcursorem fateor, qui post paululû mundo potêter manifestabitur hic longè est me fortior atq; potentior, cuius tanta est supra me excellêtia, vt non sum ego dignus vel vilissimû vllum obsequiû aut no-

a Qui autem post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calciamenta portare.

uissimû ministerium illi impêdere, cuiusmodi est calciamenta portare, aut corrigiam soluere calciamêto rû, aut aliquid huiusmodi. Ille enim dominus est, ego seruus. Ille Deus & homo, ego homo purus. Ille Dei filius, ego tantû hominis filius. Ille Iudex, ego præco.

b Ipse vos baptizabit in spiritu sancto & igni.

^b Hic est qui per virtutê Diuinitatis in se inhabitantê, eos q̄ pœnitentiâ egerint baptizabit, baptismo longè nobiliori, quàm meus fuerit baptisus, qui tantû illius fuit figura & signum præuium, & quasi assuefactio quædam ac prædispositio ad illius promptiorem susceptionê. Ipse vobis suo baptismo videlicet inuisibiliter infundendo spiritum sanctû, per quem vos regenerabit, atque ex Deo iterû nasci faciet, & ignem charitatis, qui per spiritum sanctum diffunditur in re generatorum cordibus, quo igne purgabûtur, illuminabuntur, & salubriter inflâmabuntur corda credentiû. Ipse baptizando daturus est inuisibiliter spiritum sanctû & dona eius, quod meæ haudquaquâ est facultatis, qui corporaliter baptizare tantû possum ad protestationê pœnitentiæ, sed spiritû sanctum aut dona eius non possum infundere, quod solius est Dei.

^c Et hic qui pœnitêtibz tam præclara donaturus est, cuius ventidem ipse suo tẽpore aduersum malos terribilê ostendit iram. Habet enim in manu sua ventilabrû siue

c Cuius ventidem ipse suo tẽpore aduersum malos terribilê ostendit iram. Habet enim in manu sua,

palam, ad examinandû frumentum, & diiudicandas à granis paleas, habet potestatem faciendi iudicium, & examinandi ac discernêdi bonos à malis. ^d Et aream suam permûdabit, separatis paleis à granis: id est, Ecclesiam suâ purgabit separâdo malos de medio iustorum, quibus nunc sunt cõmixti in area mundi huius, & congregandû emûdata & ventilata. ^e Et bonos quidem sicut triticum in les tritico bono, (quod magno est vsui & magis est horreum suum.

d & permûdabit aream suam.

^e Et congregandû emûdata & ventilata. ^e Et bonos quidem sicut triticum in les tritico bono, (quod magno est vsui & magis est horreum suum.

e & congregandû emûdata & ventilata.

pretij) congregabit in cęleste regnum, quod est apo-
theca & horreum boni tritici & electorum mansio.
a Paleas autem ^a Malos autę similes paleę (quę nullius est ponderis,
comburet igni vsus aut pretij) in ignem æternũ cõiciet, vt ardeant
inextinguibili. & affligantur in sæcula sæculorũ. ^b Cum autem om-
b. Tunc venit nis populus passim ad Ioannem prædicantę & bap-
Iesus à Galilæa zantem conflueret, accessit etiam Iesus à Galilæa, vbi
in Iordanem ad cum parentibus commorabatur, ad locum Iordanis,
Ioannem, vt ba vbi docebat & baptizabat Ioānes, volēs & ipse ab eo
ptizaretur ab baptizari tanquā vnus de vulgo: partim vt serui præ-
eo. dicatōnem ac baptisma approbaret & confirmaret
 dominus: partim vt humilitatis formam nobis trade-
 ret, prius in se monstrando & suscipiendo quod exa-
 cturus erat in aliis: partim vt baptismatis sacramentũ
 nobis cõsecraret, & instituere inciperet spiritualẽ ba-
 ptismum, suscipiens in se corporalem. ^c Ioannes autę
 & propriam vtilitatę, & domini sui excellētiam probe
 cognoscens, præ humilitate & Christi reuerentia,
 non tam negans quàm differens, non tam recusans
 quàm excusans, domino postulanti nõ statim acquie-
 uit, imò verbis mansuetis humiliter illũ prohibebat

c Ioannes autę
prohibebat eũ,
dicens:

d Ego à te de-
beo baptizari,
& tu venis ad
me?

e Respondens
autem Iesus di-
xit ei:

f Sine modo.
Sic enim decet
nos, implere om-
nem iustitiam.

dicens: ^d Ego, vt seruus, & ex me ipso nihil, nisi pecca-
 tor, à te, qui solus es mundus, ac mūdare potēs, debeo
 baptizari: quoniam iustum est, à mūdo mundari mū-
 dandum. Quomodo ergo tu in quo nihil est immun-
 dum, ad me venis, ex me ipso nihil nisi sordidũ, vt ba-
 ptismo laueris? Quomodo lauari pētis tu qui nullam
 habes maculã? Et quomodo à me postulas lauari, qui
 baptizo in protestationem pœnitentię, quę tibi non
 competit? ^e Hoc humilitatis responso audito, Iesus
 nihilominus persistebat in proposito, exigens à Ioan-
 ne, vt ab ipso baptizaretur, dicens: ^f Agnosco cordis
 tui humilitatem, fidem suscipio, deuotionę compro-
 bo, attamen impręsentiarum omisissis argumentis, fac
 quod iubeo. Ego quare id tibi iubeam noui, tu tantũ
 obediētem te præsta meis sermonibus. Ita enim nos
 decet, vt omnem impleamus iustitiam, ita nobis con-
 uenit, perfectę iustitię formam exemplo isto demõ-
 strare, quam in se doctor ostendit, quando: id quod
 cum autoritate alios vult docere, ipse per humilita-
 tem

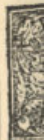
tem prior in se exprimit. ^a Videns itaque Ioannes quod *a* *Tunc dimisit*
 perseveraret in petitione dominus, eadem qua prius *eum.*
 contraxisset visus fuit humilitate, nunc acquiescit iu-
 benti, & cum timore atque tremore magno, in summa
 cordis humilitate, super sacratum Christi verticem aquam
 fundit, eumque cum reuerentia debita baptizat. *Quem*
 admodum enim humilitatis est, magnis officiis aut hon-
 orificis actibus etiam a superiori potestate proposi-
 tis, non statim cum affectu acquiescere, sed magis in-
 dignitatem propriam obiicere, & excusationem ra-
 tionabilem pretendere proponentibus aut iniungen-
 tibus, ita ubi superior autoritas excusatione audita
 perseverat nihilominus in sententia eiusdem est humi-
 litatis, munus impositi officij humiliter suscipere, ac
 cum timore & tremore administrare. ^b Cum autem *b* *Baptizatus*
 Joanne esset Iesus baptizatus, mox de Iordane exiuit, *autem Iesus, co-*
 in quem baptizandi gratia descenderat. ^c Et ecce qui *festim ascendit*
 semetipsum sub manibus serui iam humiliauerat, *de aqua.*
 superno meruit indicio a patre clarificari, ut nos do-
 ceamur, quoniam qui se humiliat, a Deo exaltatur. *c* *Et ecce aper-*
 Statim enim ubi ille ascendit de aqua, aperti sunt ei caeli, *ti sunt ei cali.*
 ita apparuit caelum quasi patefactum, & iam apertum
 ad baptizati ingressum: quo designare voluit pater cae-
 lestis, baptismum filij sui, ianuam esse caelestis regni, &
 omnibus in fide & baptismum filij baptizatis caelestis
 regni patere introitum. ^d Vidit quoque spiritum Dei *d* *Et vidit spi-*
 in specie columbae, animalis simplicis, candidi, & *ritum Dei de-*
 innocui, desuper venientem, ac super se descenden- *scendentem sicut*
 tem, & in se quiescentem: ad significandum in Chri- *columbam, &*
 sti baptismum dari creditibus spiritum sanctum. Nam *venire super se,*
 illa tunc visibiliter monstrata indicia, inuisibilia do- *e* *Et ecce vox*
 na signabant. ^e Vox insuper paterna in supernis de *de calo, dicens:*
 nube resonans audita est, de baptizato filio testifi- *f* *Hic est filius*
 cans, ac dicens: ^f Hic est filius meus unigenitus, con- *meus dilectus,*
 substantialis, coaeternus, & coequalis per omnia, mi- *in quo mihi com-*
 hi charissimus, & singularissimum ante mundi consti- *placui.*
 tutionem dilectus, in quo mihi est optime placitum,
 qui mihi est gratissimus & acceptissimus, cuius ego
 & vitam & doctrinam omnem approbo, & institu-
 tionem confirmo.

ANNOTATIONES IN CAP. III.

In diebus illis.) Non accipiendum est pronomen relatiuè ad præcedentia, sed demonstratiuè ad intellectum: quomodo vulgo in tem-
 plis recitandæ parti Euangelij solet præmitti. In illo tempore, quod
 non multo amplius est quam si dicas: Quodam tempore, aut in defini-
 to tempore. Huius rei & in aliis plerisq; locis vsus occurrit in Euan-
 geliis. ¶ *Pœnitentiam agite.*) Græcè dicitur vnico verbo, μετάνοιτε
 metanoite, quod secundum proprietatem suæ significationis valet, re-
 dite ad mentē, vel redite ad cor: quemadmodum in principio Esaia
 dicitur: *Redite præuaricatores ad cor.* Idem significat pœnitere, vel pœ-
 nitentiam agere. ¶ *Et omnis regio circa Iordanem.*) Græcè est vnica di-
 ctio περιχώρας perichoros, ac si Latine efficto vocabulo dicamus, cir-
 cū regio: hoc est, tota finitima regio Iordanis. Interpres Latinus aptè
 expressit, dicens: *Omnis regio circa Iordanem.* ¶ *Genimina viperarū.*)
 Græcè est γεννήματα, gennimata qd̄ Latine sonat, progenies vel aa-
 tos vel genimina, & breuiter quicquid gignitur ab alio. Vnde & ge-
 nimē vitis alibi appellatur vinū, quod ē vite gignitur. ¶ *Quis demon-
 strabit.*) In Græco est tēpus præteritū ὄπε δειξεν hypedixen, demonstrauit,
 indicauit. Exemplaria Latina pleraq; habēt tempore futuro, dem-
 monstrabit. Quantum ad sententiam parum refert: sed facilius erit se-
 cundum tempus futurum. ¶ *Fructus dignos pœnitentiæ.*) Genitiuus (pœ-
 nitentiæ) accipi potest pro ablatiuo, Græcorum more, vt regatur, à di-
 gnos, in hūc sensum: Facite fructus dignos pœnitentiæ: id est, decen-
 res pœnitentiam. Vel regi potest à substantiuo, fructus, in hunc sen-
 sum: Facite fructus pœnitentiæ, sed fructus dignos, fructus idoneos,
 opera verè bona, non speciem boni tantum habentia. ¶ *Suscitare fi-
 lios Abrahæ.*) Datiui casus est, Abrahæ, in hunc sensum: Ipsi Abrahæ
 suscitare filios. In Græco nanque τῶ το, articulus præponitur. Cū au-
 tem dicit, de lapidibus istis, licet secundum sensum demonstrantur for-
 sitan lapides prope littus Iordanis iacentes (quos nonnulli putant il-
 los esse duodecim iussu Iosue de Iordanis alueo ablatos per filios Is-
 rael, ad memoriam transitus Iordanis) secundum intellectum tamen
 gentiles homines respiciebat Ioannes: quemadmodum Salvatore di-
 cente, *Possum destruere templum hoc, cum videretur & putaretur de tem-
 plo manufacto dicere, secundum intellectu tamen corporis sui tem-
 plum demonstrabat.* ¶ *Sic enim decet nos implere omnem iustitiam.*)
 Quantum ad Latinitatis rationem, potest indifferenter accusatiuus,
 nos, regi à verbo sequenti, implere, vel à præcedenti, decet. Iuxta prio-
 rem constructionem, sensus est: Sic decens est, vt nos impleamus om-
 nē iustitiam: vel, Sic nos implere iustitiam decens est. Potest enim
 aduer

Iosue.

4.

adue-
tem
iustit
γὰρ
fer.re, &
omn
tudi
tate
bi di
dine
cōm
est, v
in re
mo,
gred
tētā
nob
prio
itus,
diffe
tus,
turo
mū
qui
stig
alia
dese
bus
te s
nan
cep

a duerbiū, sic, determinare, decet, vel implere. Iuxta posteriorem autem constructionem, sensus est: Sic nos decet, vt impleamus omnem iustitiam. Cui sensui aperte fauet lectio Græca, quæ sic habet: ὅντως γὰρ πρέπον ἐστὶν ἡμῖν πληρῶσαι, &c. Quod sonat, ac si per datiuum efferas: Si enim conuenit nobis implere omnem iustitiam.

ELUCIDATO CAP. IIII.



STATIM à baptismo Iesus, mouente ipsum ad hoc sancto spiritu, qui non ad mensuram eum impleuerat, & in cunctis eum dirigebat, egressus est in solitudinem: docens nos baptizatos Christi baptismo spiritu Dei agi ac duci debere, & secundum spiritum amodo viuere: mundum quoque & omnia que in eo sunt per contemptum egredi, & in solitudinem unitatis mentis transmigrare, cordisque unitatem requirere. ^b Atque hinc occasionem sumpsit sibi diabolus tentandi Christum: quem cum in solitudine agentem videret, quem hactenus inter homines comunem viderat duxisse vitam, hac ex causa motus est, vt illum aggrediretur tetationum suarum artificio. *Qua* in re nos quoque erudimur, vt baptizati Christi baptismo, mundoque relicto, cordis solitudinem ingressi, sic ingredienti seruituti Dei, paremus animas nostras ad tetationes: nec eas abhorrescamus, quandoquidem pro nobis ipse noster dominus, vt nos confidentes faceret, prior voluit tetari. ^c Cum igitur in deserto agens Christus, totos quadraginta dies & noctes omnino nihil edisset neque bibisset, in oratione Dei continuo occupatus, instruens nos post baptismum, cum diabolo colluctaturos debere orationi plurimum vacare, e qua potissimum talis pugnae speranda est victoria, carne quoque & qui in ea habitat prauum fomitem edomare, corpusque castigare, & in seruitute redigere, per ieiunia vigiliis, aliisque huiusmodi, quibus ille occupabatur agens in deserto, ^d post transactos quadraginta dies illos, quibus supra hominem aliquid egerat, & diuinitatis virtute semetipsum absque cibo sustentauerat, ad pristinam rediens hominis fragilitatem, cepit esurire, cepit corporalis appetitus pabulum corpori vacuo

Tunc Iesus ductus est in desertum, à spiritu,

^b vt tentaretur à diabolo.

^c Et cum ieiunasset quadraginta diebus & quadraginta noctibus.

^d postea esuriit.

congruum concupiscere. Hic diabolus miris apud se cogitationum disceptationibus torquetur, scire cupiens, nū verè hic esset Deus aut homo purus. Diuinitatis quippe indicia habebat, columbam super ipsum de cælo descendētem, patrisque vocem desuper allatam, & nūc ieiunium homini ex sese impossibile. Ex aduerso habebat humanitatis puræ indicia, nimiam carnis vilitatē, aliāq; plurima his similia, quæ superbo non videbantur posse Deo cōpetere, atque etiam

*a Et accedens
sētor, dixit ei:*

*b Si filius Dei
es, dic vt lapi-
des isti panes
fiant.*

*c Qui respon-
dens, dixit:*

*d Scriptum est:
Non in solo pa-
ne viuit homo,
sed in omni ver-
bo quod proce-
dit de ore Dei.*

nunc esuriem istam quā in Christo aduertebat.^a Cupiens itaq; diabolus disceptatibus inter sese de Christi diuinitate cogitationibus æstuans, certius aliquid cognoscere, occasione accepta ab Esurie, aggreditur Christum famelicum, blādēque illum alloquitur, dicēs:^b Si filius Dei es tu, vt videris, ostende in his lapidibus diuinā potestatem, dic verbo vt lapides isti verentur in panes, & fiet, eadem vtique facilitate quā dixit in principio Deus, & facta sunt quæcunque iussit fieri. Premit te esuries, vt video, succurrat infirmæ humanitati diuina potētia, vt necessario reficiaris pabulo: quoniā quidem alia hīc in deserto loco non est via satisfaciendi nature.^c Iesus autem volens tentatorem relinquere dubium, nec illi certū aliquid de eo quod inquirebat indicare, ita tēperauit actionem & respōsionem, vt nihil inde potuerit certum deprehendere. Respondit itaque illi per diuinæ scripturæ verbum, docens nos quæ ad resistendum diabolo sint arma efficacissima, & ait:^d Scriptura libri Deuteronomij dicit, non tantū pane vtitato, qui de terra educitur, posse hominē sustentari, sed in omni verbo quod de ore Dei processerit: id est, per omne illud quo Deus hominem pasci ac sustentari voluerit, ac iusserit. Nō enim ipse opus habet pane ad sustentandum quos voluerit, neque hac solū via pascere valet suos Deus, sed potestatem habet hominē pascendi quacunque re voluerit: quemadmodum filios Israël in deserto solo manna quod de verbo & iussione oris sui procedebat ē nubibus, absque omni pane consueto per annos plures pasciit: & quemadmodum Ioannes baptista, solis locustis atque syluestri melle vixit. Quid igitur mihi præ-

scribis

scribis, vt lapides istos in panes verti faciã, quasi ab-
que pane sustentari non queat vita hominis? Neque
item solo corporali pane cõstat hominis vita, sed se-
cũdũ spiritum (qui potior eius pars est) verbo quod
procedit de ore Dei pascitur, cuius præcipuam oportet
haberi curã: nec de corporali cibo admodũ oportet
esse sollicitũ, vt propter carnis pastum debeat fieri
miraculum, quã facillẽ quouis oblato cibo vel paucis-
simo vilissimõque potest sustentari. ^a Cernens dia-
bolus hac priori tentatione nihil se consequutum, nõ
statim ab incepto desistit, sed aliam tentandi viam ad-
inuenit: assumensque Christum, ea potestate qua vir-
tus spiritus præualet ac dominatur corporali mate-
riã, Deo permittente, vexit illum per aëra, & subito
adduxit ad Hierusalẽ, quã ciuitas sancta dicitur, ob
specialem in ea Dei cultum & statuit illum super acu-
tũ pinneatũque templi fastigium, ad eum ferẽ mo-
dũ quo angelus domini Abacuk Prophetam, apprehen-
so capitis vertice, posuit in Babylonem, ad lacum
leonum, in quo famelicus iacebat Daniel: illucque in
cacumine templi positũ, versutus tẽtator verbis scri-
pturæ alloquitur, quibus iam viderat Christum ad se
retundendum fuisse vsũ, ^b dixitque illi: Signum à te
postulauit tuã deitatis in deserto, noluisti petenti ac-
quiescere: respõdisti, & ex scripturis cõfirmasti super-
uacaneũ esse quod postulaueram signum. Neque for-
sitan cõueniens tibi videbatur, vt in loco solitario si-
gna virtutis tuę frustra æderes: nemine præsentẽ qui
ea debito efferret honore. Ecce nũc in eo te loco cõ-
stituit, vbi nõ frustra ædes miraculum, quod omnibus
palãm erit incolis magnificę huius ciuitatis Hieru-
salẽ, & proficiet plurimis ad gloriam deitatis tuã.
^c Nunc si verẽ es Dei filius, præcipitem te mitte deor-
sum. Nec est quod mihi per scripturã, vt paulo antẽ,
respõdeas, hoc esse illicitum aut non esse cõueniens.
^d Nam scriptura in Psalmis de te loquens, angelos di-
cit de te obseruando atque custodiendo à Deo patre
accepisse mandatũ, vt te in omnibus viis tuis illæsum
custodiant, neque nocuenti quicquam sentire per-
mittant: ita vt etiam in manibus te ferant nequando

*a Tunc assump-
sit cum diabo-
lus in sanctam
ciuitatem, &
statuit eum su-
per pinnaculum
templi,*

b & dicit ei:

*c Si filius Dei
es, mitte te deor-
sum.*

*d Scriptum est
enim: Quia an-
gelis suis man-
dauit de te, &
in manibus tol-
lent te, ne for-
tẽ offendas ad la-
pidem pedem
tuum.*

contin

cōtingat vsquam ad lapidem te pedē offendere: id est, ne vel minimū q̄ppīā nocuenti te patiātur incur-
re. Quod cū de te sit in scripturis prædictū, nihil cōtra-

a *Ait illi Iesus
rursum:*

riū scripturę facies, & eris absq; periculo, te ipsum mit-
tēs precipitē. ^a Patiētissimus Iesus secū agere permit-
tēs diabolu q̄cquid ille vellet & pater cęlestis permit-
teret, ne hic quidē callido tētatorivoluit acquiescere,
quo illū suspēsū, vt antē dimitteret: sed iisdē quibus
paulò antē, diuinorū eloquiorū sagittis hostē repulit,

b *Scriptum est:
Non tentabis do-
minum Deum
tuum.*

dicēs: ^b Prohibet scriptura, ne tentet homo dominum
Deū suū, ne tētandi aut probādi causā expetat suo va-
no desiderio fieri miracula. Ego verò quid aliud face-
rē, quomodo Deū nō tentarem, si tantū ad tuo satisfac-
ciendū vano & curioso desiderio, tua tantum sollicita-
tione prouocatus tale quid agerē, præcipuē cū nulla
sit mihi eius rei necessitas? Vt enim Dei permissiōne
huc me potuisti adducere, ita diuina iussione tuum
quoque erit, velis nolis, hinc me reducere, aut certe
quomodo vult Deus me potest vbi velit locare. Et tu
quomodo nō Deū tuum tentas, cum pro tuo curioso
desiderio tātum à me fieri petis miraculum. Postulas
igitur quod iniustum est & irrationabile, ac proinde
dignus non es cui satisfiat. ^c Victus iam secundo dia-

c *Iterum assump-
psit eum diabo-
lus in montem
excelsū valde,
& ostendit ei om-
nia regna mū-
di, & gloriam
eorum, & dicit
ei:*

bolus, nondum fatigatus desistit: vt sciamus, non sta-
tim deuictō semel aut repulso diabolo, à nostra impu-
gnatione illū cessare, aut otiosos nos debere cessare:
sed vigiles semper permanere, & ad nouā pugnā pa-
ratos. Rursus igitur, sed aliū querit tētandi modū. As-
sumptū Christū de tēpli cacumine, vexit per aëra, ad-
duxitq; in altitudinē montis, admodum excelsi, vnde
illi omnia mundi regna & singulorū gloriā, diuitias,
fœcunditatē, ornatū atq; amœnitatē ostentauit, bre-
uissimo tēporis spatio, vt quasi totius mūdi gloriā si-
mul ante oculos positā cerneret, illo hoc occulta vir-
tute spiritibus concessa agente secundū eū modū qui
hominibus nō satis est cognitus. Hisc̄que omnibus ita
demōstratis, dixit illi: ^d Vniuersa hæc quæ vides mea
sunt, & cui voluero do illa. Tibi eā donare paratus
sum, ac totius mūdi te cōstituerē dominū pollicor, si
tantū diuinū mihi honorē exhibere volueris, meque
horum

d *hæc omnia
tibi dabo, si ca-
dens adoraueris
me.*

horū omniū largitorē, vt Deū, procidēs in terrā adorare. Ecce qui hactenus visus est rationabiliter agere & loqui tētor, quā absurda nūc loquitur, & quā aperte vana, quā sine frōte nimium pudēda, nūc de corde feridissimo audet euomere. Forlitā enim hoc agebat callidissimo cōsilio, vt cum prius rationabilibus, & secundū speciem sensatis sermonibus nihil potuisset certi à Christo, quantū ad id de quo hāsibat elicere, saltē nunc tam irrationabilibus & insensatis, nihilq; consentaneum habētibus sermonibus atque promissis illum pro rei indignitate aliquid faceret loqui aut agere, in quo posset quod postulabat, deprehendere. Ita enim solent nonnunquam homines re indigna permoti, in indignatione subito & cum impetu ea prodere, quæ longa interrogatione, & multa inquisitione exsculpi non poterant. Verum Christus dæmoniacarum artium nihil ignorans, vt hactenus, ita & nunc nihil legit, dixitve, vnde consequi posset ille quod postulabat. ² Tunc Christus propter blasphemos sermones illum contemptibiliter increpans, & execrans, ait: Facesse hinc mendax & blaspheme Satana, ne vltra talia dixeris aduersus dominum Deum tuum conuicia atque mendacia. Non mihi neque vlli hominum licet te adorare, vt postulas. ³ Ait nāque scriptura Deuteronomij. Dominum Deum tum timebis & adorabis, illique soli latriæ primique & summi cultus exhibebis obsequiū, vt vni soli, primo & supremo omnium creatori ac domino: neque hanc latriæ gloriam, aut hunc adorationis summum honorem alij vlli quantūuis nobilissimæ impēdes creaturæ. Quare etiāsi verū esset, hæc omnia tua esse, & dari à te quibus volueris, & si vniuersi mundi te adorando possem acquirere dominiū: attamē Dei præceptū, vt te adorem, non sustinet. ⁴ Vi-

*a Tunc dicit ei
Iesus, Vade Satana.*

b Scriptum est enim: Dominū Deū tuum adorabis, & illi soli seruiēs.

c Tunc reliquit eum diabolus.

d Et ecce angeli accesserunt, & ministrabāt ei.

nistra

nistrabant, de loco illo multum excelso quo vexer^{at} eum diabolus, ad locū vnde eum primum assumpserai, suo ministerio restituentes, ac cibos illi quibus famem sedaret, corpusque reficeret, diligenter ex celestis patris voluntate ministrantes, aliāque opportuna humanitatis obsequia benignè illi exhibentes. Quæ res fidelibus magno debet esse solatio, dū ex ea sue pugnæ finē & subsequētem consolationem post laborem certaminis attendunt. Nam sicut tertio victus à Christo diabolus ipsum dereliquit: ita & nos, si fideles & perseuerantes nos præstiterimus in resistendo diabolo, fugiet ille proculdubio à nobis, angelicāq; visitatione & cōsolatione cælesti digni efficiemur: quorum licet speciem nō cernamus oculis corporis, effectum tamē internæ operationis sentimus in affectu mentis. ^aCum autem audisset Iesus, Ioannem traditū esse in captiuitatem, & in carcere alligatum, Iudæa derelicta, vbi prædicauerat Ioannes, secessit in Galileam, partim humano more locum fugiēs, vbi virtus & veritas sustinebat persequutionem, ad dandum infirmis membris licitæ fugæ exemplum & consilium: partim quod Ioanne comprehēso tempus aduenisset inchoandę suæ prædicationis, quam in Galilæa (iuxta propheticum vaticinium) primū debuit incipere. ^b Et relicta ciuitate sua Nazareth, in qua conceptus fuerat atque enutritus, ob ingratitude, quoniam propter veterem familiaritatē ipsum & ipsius doctrinam contemnebant, ^c ad Capharnaūm diuertit aliam Galilæe ciuitatem, sitā iuxta mare, siue in litore lacus vel stagni Genezareth, quod & mare dicitur Tyberiadis, vel Bethsaidæ, quæ ciuitas sita est in finibus Zabulon & Neptalim, illicq; demoratus est, & quasi habitationem ibi elegit, vbi maiore videbat fructum se consequuturum prædicatione sua, quam in propria ciuitate sua Nazareth: instruens Euangelicos prædicatores, non debere sanctum dare canibus, neq; margaritas ante porcos spargere, nec carnali affectu patriam & genus tantum proprium exquirere ad salutē, sed spiritali charitate illic amplius prædicationi intēdere, vbi maiorem vidēt fructum se consequi

a Cum autem audisset Iesus, quod Ioannes traditus esset, secessit in Galilæam:

b Et relicta ciuitate Nazareth, venit, & habitauit in ciuitate Capharnaū, maritima, in finibus Zabulon & Neptalim,

sequi, & gloriā Dei magis exaltari. ^a Christo autē sic *a ut adimplere*
demorāte in Galilæa, ibiq; prædicationis suę sumē- *tur quod dictū*
te initiū, adimpletū est vaticiniū Esaię, quod de præ- *est per Esaiam*
dicatiōe Christi ille prædixit, in hac sentētiā: Terra *Prophetā: Ter-*
Zabulon, & terra Neptalim: quæ sunt via maris: *ra Zabulon, &*
est, maria adiacēt: secus stagnū Genezareth, sita *terra neptalim,*
tra Iordauem, qui in mare illud influit, quæ sunt in *via maris, trās*
Galilæa gētiū. i. in Galilæa, illa parte, quā olim Salo *Jordanem Gali-*
mō dedit Hyrā regi Tyri, vnde pars illa gētiū Ga- *laea gentium.*
lilæa est appellata: in hac (inquā) terra Zabulon &
Neptalim, secus mare, vltra Iordanē, ^b populus inha- *b populus qui*
bitas ille qui viuebat in tenebris errorū, & cęcitate *ambulabat in*
cordis, nesciens verū Dei cultū, obscuratus in variis *tenebris*
concupiscentiis & erroribus, ^c hic in tēporis pleni- *c vidit lucem*
tudine vidit lucē magnam, nempe illū qui est lux ve *magnam:*
ra, illuminās omnem hominē: ^d & iis qui sedebant *d & sedentibus*
atq; iacebant sub dominio & ditione mortis, super *in regione um-*
quos se mors expāderat, & qui omnes sub morte *brae mortis, luce*
nebātur cōclusi, his in Christi prædicatione lux *orta est eis.*
gna exorta est, per quā à mortis vmbra & domina-
tu possint eximi, & ab vmbra mortis ad claritatē vi-
tæ restitui. ^e Ab eo autē tēpore quo Ioānem audiuit *e Exinde cepit*
cōprehensum, & in Galilæam secessit Iesus, sciens *Iesus prædica-*
illo imminuto se debere crescere, ac illo cessante, *re, & dicere:*
se debere prædicationē incipere, statim in Galilæa
cœpit prædicare pœnitentiā, quomodo & Ioannes
prædicauerat, vt prædicationē serui atq; præcurso- *f Pœnitentiā*
ris dominus, & magister cōprobaret, dixitq;. ^f Con- *agite, appropin-*
uertimini ad cor, & pœnitentiā agite de peccatis ve- *quabit enim re-*
stris. Ecce enim in proximo est retributio regni cę- *gnum calorū.*
lorū, iā tēpus aduenit gratię, quo regni cælōrū ape- *g Ambulās au-*
rietur ianua, eiūsq; ingressus dabitur omnibus qui *tem Iesus iuxta*
egerint pœnitentiā. ^g Et quoniā decebat Christū ha- *mare Galilæa,*
bere suę prædicationis testes atq; discipulos, qui post *vidit duos fra-*
ipsum mortē ea quę ab ipso audierāt populis prædi- *tres, Simonem*
cārēt, hos statim in prædicationis suę initio voluit *qui vocatur Pe-*
ad se colligere. Ambulans itaq; quadam vice iuxta *trus, & An-*
stagnū Genezareth, quod & mare Galilæa dici- *drā. frārem e-*
tur, vidit ibi duos fratres, quorum alteri nomen e- *ius, mittentes*
rat Simon, qui & Petri cognomentum accepit à *fi-*
rete in mare:

a erant enim
piscatores.

b & ait illis,
Venite post me,
& faciam vos
fieri piscatores
hominum.

c At illi consti-
tudo relicti reti-
bus, sequuti sunt
eum.

d Et procedens
inde vidit alios
duos fratres, Iac-
obum Zebedæi,
& Ioanem fra-
trem eius in na-
ui, cum Zebedæo
patre eorum re-
ficientes retia
sua.

e & vocavit
eos.

f Illi autem sta-
tim relicti reti-
bus & patre,
sequuti sunt eum.

dei firmitate, alteri erat nomen Andraas, eosque rete mittentes in stagnū ad capiēdos pisces. ^a Eran t enim artis piscatorie, & hac sibi victū parabant de labore manuū suarū. ^b Hos cū vidisset nō otiosos, non desides, sed plurimū occupatos, & diligētes in piscationis suæ officio, vocavit eos ad se, dicēs: Adiūgite vos mihi, viri piscatores, meque sequimini, futuri mei discipuli, & ego ex piscatoribus pisciū, faciā vos fieri cōprehensores hominū: tali vos: arre instituā, vt iam non pisces reti corporeo de mari in littus trahatis, sed homines & animas in huius sæculi mari magno & spatioso natitantes, variisque erroribus fluctuantes, & deliciis disfluētes, per rete spiritualis prædicationis (quā ego vos docebo) attrahatis in terram solidam, inque littus & portum felicitatis æternæ.

^c Illi statim vt audierunt vocē vocātis, ipso per gratiā operante interius, qui voce sonabat exterius, dicto audiētes, ad vnus iussionis vocem sequuti sunt dominū, relicti retibus, & omnibus quæ habebant in naui. Nullā in sequendō moram fecerunt, non dilationis tēpus quæsierunt, donec rete componerent, aut donec ad domū reduxissent nauem: sed absque omni morā, vocantem pari fide, ambo germani sequuti sunt dominū. ^d Et paululum admodum procedens, iuxta eundē lacum vidit alios duos fratres, quorū alteri nomē erat Iacobus, alteri Ioannes, vni cū patre suo Zebedæo nomine in naui existentes, sua retia cōponentes, reficientes, atque ad captionem pisciū aptātes, qui erāt prioribus duobus fratribus in piscatione focij, in modica admodum distantia à priorib⁹ positi, vt inuicē cū opus esset, faciliē possent vocare & adiuuare. ^e Et hos vocavit dominus, sicut priores, Venite (inquiēs) post me, & faciā vos piscatores hominum. ^f Mox etiā isti audita voce domini, verbo potentis iussionis ex cordis intimo per moti, plena obediētia vocātem dominū sunt absque mora sequuti, adeo vt nō solum retia, verum etiā patrē in naui relinquerent: neque temporalium rerum affectu, neque etiā parentis amore, domini vocantis præceptū detrectantes, promptæ nobis & perfe-

Et o
nis tu
nos a
remo
turb
bilibu
dicato
luptat
tam G
rum a
impat
omniū
tione
& præ
lām in
uola d
(quod
minib
& iust
predic
maxim
ex virt
verbo
firmita
esset, p
noua p
lorū of
sparsa
rimosa
tes, &
bus tor
q̄ secur
tis prau
tiebant
bra, alio
bis detē
modū s
tēti ver
sanitati
aut in s

Et obedientia egregia monstrantes exempla, ut diuini iussionibus nihil omnino preponamus, neque vllus nos affectus ab illarum impletione impediatur, aut vel remoretur. His autem ita ad se vocatis tali simplici turba comitatus Iesus, non segnis dormitabat in cubilibus, non ad opiparas metas iam episcopus & praedicator a patre declaratus residebat in otio aut voluptatibus, sed cum sollicitudine multa peragrabat totam Galilaeam. Neque tamquam curiosus rerum novarum appetitor, aut tanquam vagabundus, aut quietis impatiens sine fructu discurrerebat, sed tanquam de omnium salute sollicitus, deque paterni praecipii impletione summam curam gerens, circuebat: ^b docendo & praedicando: non in angulis aut in occulto, sed palam in synagogis, ubi omnes conveniunt. ^c Non triuola docens, aut fabulosa nugamenta proclamans, sed (quod cognitum utilissimum, & summe necessarium hominibus) caelestis regni optimum nuncium praedicans, & iustitiam qua ad illud pertingitur, docens. ^d Et quo praedicationis ipsius verbo fides maior adhiberetur, maxime quod noua esset doctrina, signis potentibus ex virtute diuinitatis editis illam confirmabat, solo verbo vel contractu omnem languorem & omnem infirmitatem in populo, qualiscumque aut quantuscumque esset, potenter curans. ^e Factumque est, partim illa tam noua praedicatione, partim hac tam insolita miraculorum ostensione, ut fama eius breui temporis spatio sparsa fuerit in tota Syria: ^f & obtulerunt ei plurimos aegros, variis morborum generibus male habentes, ^g & qui grauibus ac plurimum afflictius cruciatus torquebatur, ^h a demonibus quoque obsessos, & quae secundum lunae varias dispositiones in sensibus capitis praeuere dispositi, a demonibus grauia & molesta patiebantur, eos quoque quibus paralyti erant dissoluta membra, aliosque plurimos similibus egritudinibus & morbis detentos, quibus humana arte aut vix aut raro admodum solent homines liberari: ^k quos ipse omnes potestati verbo iussionis suae, quo ab initio cuncta creauit, sanitati restituit, nullius morbi obstaculo difficultate aut in solita grauitate, equali facilitate sanans & gra-

a Et circuebat Iesus totam Galilaeam,

b docens in synagogis eorum, & praedicans euangelium regni.

d & sanans omnem languorem, & omnem infirmitatem in populo.

e Et abiit opinio eius in tota Syria:

f Et obtulerunt ei omnes male habentes,

g variis languoribus & tormentis comprehensos.

h & qui demonia habebant, et lunaticos,

i et paralyticos.

k et curauit eos.

A Et sequuta uisissime & leuissime agrotantes. ^a Et agglomeratae sunt cum turba sunt circa eum turbae multae sequentes eum, ex omnibus multis, de Galilaea, ^b ipsius fama dimanabat: ex uniuersa uidelicet Galilaea, ^b & decapoli, ^c & ex decapoli: id est, ditione vel imperio decem & de Hierosolymis, ^c & de locis Iudaeae, & de locis illis quae erant sita trans Iordanem. Ex his omnibus locis plurimi ad Christum trans Iordanem, confluebant, tum propter auuiditatem audiendae nouae doctrinae eius: tum propter signa uidentia quae ipse aedebat, tum propter sanitatum munus, vel pro se vel pro suis, obtinendum: nonnulli etiam ad arguendum & calumniandum.

ANNOTATIONES IN CAP. IIII.

ET accedens tentator.) Graecè est participiū ὁ πειράζων: id est, tentans, vel is qui tentat. Sic enim uocatur ab officio & veteri consuetudine diabolus quemadmodum à baptizando Ioannes accepit Baptistae uocabulum. Tentare autem dicitur dupliciter. Primo experimentum de aliqua re sumere, quomodo diabolus tentare uoluit Christum: id est, experimentum sumere & probare an uerus esset Deus. Secundo ad malum sollicitare vel impellere, ut cum apud Iacobum dicitur:

Iacob. *Nemo cum tentatur dicat, quonia à Deo tentatur.* Deus enim intentator malorum est: id est, non tentat ad mala. Unusquisque autem tentatur à propria concupiscentia abstractus & illectus, Et Paulus Corinthiis scribit: *Ne forte tentet uos Satanas, propter incontinentiam uestram:* id est, ne uos ad malum impellat. Priori modo praecipue hic Christum intelligimus tentatum fuisse à diabolo, quonia ad hoc potissimum, & primario tentauit Christum diabolus, ut cognosceret an esset uerus Dei filius. Atque in hunc sensum nostra exponit elucidatio. Nihilominus secundo intelligi potest diabolus etiam altero modo uoluisse tentare Christum, ut si hominem comperisset, tum deinde ad uitium aliquod sollicitasset, uel ad gulam in tentione prima, uel ad inanem gloriam in secunda, uel ad avaritiam in tertia. ¶ *Sed in omni uerbo quod procedit de ore Dei.*) Duplicem huius partis expositionem in elucidatione indicauimus. Posterior magis uulgata est, prior uix uulgo cognita. Si quis tamen locum inspicere uoluerit, unde haec auctoritas adducta est (libri uidelicet Deuteronomij octaui capitis principium) non dubito, quin statim prioris expositionem, licet paucis uisitatam, praeferet posteriori. ¶ *Super pinnaulum templi.*) Pinnaulum à pinna deductum dicitur fastigium & summitas edificij in acutiem tendentis: siue quod uetero

veteres pinnam dicebant acutū, vnde bipennis appellata est secūris: quæ vtrinque aciem habet, siue quod pinnaculis addi pinna consuevit: quæ facili motu ventorum indicet flatum. ¶ *Aut illi Iesus rursus*.) Aduerbiū illud potest indifferenter iungi cū præcedenti verbo, aut, vel cum sequenti, scriptum est, in hunc sensum: Rursus scriptum est, quasi dicat dominus: Semel tibi per scripturam respondi. Iam iterum tibi scripturam aliam obiiicio. ¶ *Et ipsi soli seruietis.* Seruitus illa significatur summa soli, primo, enti, & summo Deo debita, quam Græco vocabulo dicere solemus *λατρεῖαν*: cui cognatum verbum hic ponitur *λατρεύω* latreuo: id est, latriam exhibeo. ¶ *Terra Zabulon, & terra Neptalim, via maris, trans Iordanem, Galilee gentium.*) Adducitur ab Euangelista hæc authoritas multū truncatè, verbis omisis, quibus cōiungi deberent illi nominatiui, terra Zabulon, & terra Neptalim: atque ob hoc difficultas videtur & cōfusio. Sic autē habet Esaias, *Primo tempore alleuiata est terra Zabulon, & terra Neptalim, & nouissimo aggrauata est via maris, trans Iordanem, Galilee gentium.* Ac deinde sequitur, *Populus qui ambulabat, &c.* Idcirco autem Matthæus nō adduxit totam hanc authoritatē, quoniam de illa alleuiatione & aggrauatione loqui nolebat, sed tantū de illuminatione facta populis in aduentu Christi. Voluit tamen verborum supposita præmittere, dicēdo: *Terra Zabulon, & terra Neptalim, via maris, trans Iordanem, Galilee gentium:* vt ex horū præmissione, significaretur quis aut cuius esset ille populus, de quo prædictū fuerat: *Populus qui sedebat in tenebris vidit lucem magnam, &c.* ¶ *Et abiit opinio eius in totam Syriam.*) In Græco est ἀκοή *acoē*, quod significat auditum. Abiit enim auditus eius in totam Syriam: hoc est, de eo narrabatur, & de eo audiebatur in tota Syria, quod verti facilius potest: Abiit fama eius vel opinio aut existimatio eius. ¶ *(Et decapoli)* Græcum nomen est δέκαπολις *decapolis*, significans regionem vel ditionem decem ciuitatum. Hæc decapolis trans Iordanem erat, circa Hippum, Pelleu, & Gadaram, teste Hieronymo de locis Hebraicis. ¶ *Et de trans Iordanem.*) id est, de locis fitis trans Iordanem.

ELUCIDATIO CAP. V.



Idens autē piissimus Iesus tam innumeros ad se populos vndiquaque confluere, messiem multam conspiciens, ad op^o se accinxit, cui à patre se nouerat destinatū: illisque verbum Euangelij prædicare disponens, quo commodius ab omnibus audiretur, qui omnium salutem quærebat, ascendit in

Videns autem Iesus turbas, ascendit in montem.

a Et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius.

b Et aperiens os suum docebat eos, dicens:

c Beati pauperes spiritu,

d quonia ipso- rum est regnum caelorum.

mōtem mōtisque partē m̄ altiorē, turbis ex omni parte in loco decliuori circumstantibus, vt docentem dominum & videre possent & audire commodius. ^a Et cū, iuxta docentium consuetudinem, sese in monticulo aliquo ad hoc apto pro loci opportunitate composuisset ad sedēdum; discipuli vt familiariores & quibus singulariter incūbebat audire, intelligere, ac memoria retinere præceptoris doctrinā ad postmodū aliis eadem prædicandum, vicinius ad ipsum accedentes, proxime illi vel astiterunt, vel affēderūt per circuitum: dehinc turmæ ac promiscuum vulgus quo quisque potuit cōmodiori loco ad audiendum doctorem, sese disponebat. ^b Postulatoque per discipulos, & à turbis dato silentio, diuinus hic magister noster, qui olim Prophetarum ora aperuerat, ipse nunc in carne positus benedictum illud os suum aperuit, ad annuntiandam patris voluntatem, & Euangelicæ perfectionis regulam hominibus tradendam. Cœpit autē ille doctor veritatis sermonis exordium, nō in præambulis magnificis, & vaniloquis præfationibus (vt ferè solent fabulatores sæculi) sed in ipso mox sermonis exordio, id quod præstātissimum erat dicturus, nempe veræ beatitudinis descriptionem, proposuit audientibus. ^c Sic itaque sermonē est exorsus. Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum. Hos ego verè beatos pronuntio, nunc incerta expectatione, post in secura omni boni fruitione, qui non sunt inflato tumidoque spiritu, non animo diuite aut superbo, sed humiles sunt spiritu & corde demisso: qui nō de seipsis superbè sentiūt, quiq̄ ex hac vera cordis paupertate (qua se egenos, & non nisi mendicos cognoscunt, & diuinis omnibus beneficiis indignos) etiā externa bona despiciunt, nō adhærentes affectu neq; honoribus, neque diuitiis, victu & vestitu cōtenti, nec vltra requirentes: huiusmodi verè ego pronuntio beatos, ^d quonia eis merces est deputata magna nimis regni caelorū. Hi sicut seipos multum humiliauerūt, ita à Deo summe exaltabūtur, ab ima paupertate & humili-

humilitate sua ad summā p̄uehētur gloriā, ad amplif
simū regni honorē, & ad eternas atq; incorruptibiles
diuitias, vt dicatur, & sint reges eterni incorruptibilif
que regni celorū. ^a Beatos itē pronūtio eos, q in masue *a Beati mi-*
tudine & mititate custodiūt animas suas, vt nō irascā *tes,*
tur aduersus proximos, nō amaritudinē gerāt, nō o-
dia, nō suspiciones malas, nō peruersa iudicia in cordi
bus, nō in vultu indignationē, nō in ore cōiuitia, rixas
aut iurgia, nō in opere vim inferāt, aut vindictā exer
ceant, etiā erga illos qui priores offenderunt: sed ani
mo benigno & miti erga omnes bene sunt affecti, pa
tati aliorū infirmitates sūpportare, parati etiā iniu
rias, contumelias, & dānā quæuis æquamiter ferre,
ac vindictā exposcere, parati benefacere malefaciē
tibus, benedicere calūniantibus & persecūtibus, &
omnino erga omnes, tā bonos quā malos, bonū af
fectū charitatis seruātēs: hōs dico verē beatos: ^b quo
niam ipsi hereditatē possidebūt, & in sortē suā ac posses
sionē eternā accipiet terrā illa beatā viuentium, sicut
& nūc in vita ista corporis terrā sui cordis certa & sta
bili trāquillitate per paciētiā & mansuetudinē pos
sederunt. Neq; multū curandū est, si mitibus hīc tollā
tur angustāq; periturā tēporalia p̄dia, quandoquidē
pro illis restituetur eis terrā illius hāereditas amplissi
ma & sempiterna. ^c Beatos itē assero eos, qui nō in vo
luptatibus vitam degūt, inseruiētes in libidine, cōcu
piscētis carnis suæ, sed in luctu & tristitia secūdam *c Beati quā*
spiritū vitam ducūt, crucifigētes carnē suam cum vit
tīs & concupiscētis: qui etiā quotidianis fletibus *lagent,*
peccata tū propria tū aliēna deslent: agnoscētes quoq;
exiliū istud suum in quo viuunt, & patriam ad quam
pergunt, & ciuitatē manentē, habentēmq; fundamen
ta, quam expectant & inquirunt, præ illius desiderio
dulces subinde lachrymas fundunt, mundi huius con
solationem omnem abnegantes. Huiusmodi ego di
co verē beatos, ^d quoniam veniet tempus, quando pro
luctu accipient perfectā & nunquam desiturā cōsola
tionem in regno celorum: erit quando absque omni *d quoniam*
labore certaminis, absque omni difficultate laboris, *ipsi consola-*
ab omni tristitia aliēni, viuēt in indeficienti cōso
lato.

a Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam,

latione, quando absterget Deus omnē lachrymā ab oculis sanctorū, & nō erit amplius neq; luct⁹, neque clamor, neq; vllus dolor, quē omnia prima abierūt, quādo veteribus trāfactis noua erūt omnia. ^a Beatos quosq; pronūtio eos, qui in hoc mūdo toto cordis affectu diligūt iustitiā: vt quomodo homo esuriēs & sitiēs vehemēter cibū atq; potū appetit, & pro eis cōsequēdis enititur, letaturq; in eis vbi cōsequut⁹ fuerit, ita & ipsi toto cordis affectu diligāt virtutē, tam in semetipsis quā in aliis, zelo bono omnes homines desiderātes saluos fieri, ac virtuti studere, de benis quē in proximis viderint nō fec⁹ ac de propriis gaudētes, de malis vehemētissimē dolētes, atq; ad reducēdū malos in statū rectū, quātū in ipsis fuerit tū verbo, tū exēplo, tū oratione assidua studiosē laborātes, perfecto odio odientes iniquitatē, & omne quod est iustitiā cōtrariū, tāto autē gaudio & cōplacētā acceptātes quicquid ad virtutē attinet, quanto

b quoniam ipsi saturabuntur.

solet esuriēs acceptare cibū, aut sitiēs potū. ^b Hi profecto beati erūt, quoniā pro esurie ac siti, quibus in hoc mūdo affligūtur, in futuro accipiēt perfectam

c Beati misericordes.

fruitionē omniū bonorū. ^c Beati insuper misericordes, qui pio ac misericordi affectu erga proximos affectu, eorū miseris siue spiritualibus, siue corporalibus cōdolēt & succurrūt, quātū in ipsis est, vel cōsilio, vel facultatibus, vel alio quouis modo iuxta miserētis facultatē, & cōditionē miserię patiētis: qui videlicet eos quos in spiritualib⁹ miseris. i. vitiis atq; peccatis perire cernūt, ex toto cordis affectu adiuuare, atq; modis omnib⁹ (arguēdo, increpādo, obsecrādo, suadēdo,) diaboli laqueis eximere studēt: iis autē quos corporali egestati viderint subiacere de suis facultatib⁹ misericorditer succurrūt: aut si prors⁹ nihil externū habeant, quo proximū adiuuēt, saltē affectū bonū habeāt, & miseriā proximi condoleant, eumq; oratione Deo commēdent, cuius necessitati per semetipsos non valent succurrere. ^d Hi sanē & sunt & erūt beati, quoniā vt ipsi proximis suis sunt miserti, sic vicissim à Deo misericordiā cōsequuntur, misericordiā illam maximā atque ditissimam,

d quoniam ipsi misericordiam consequentur.

qua ad beatā prouehetur gloriā, omnēq; miseriam p-
fectē ab illis sua misericordia infinita auferet De^o.
quomodo ipsi pro virib⁹ miseriam omnē à proximis
p tenui sua facultate depellere studuerūt: quē admo-
dū ecōtrario, iudiciū sine misericordia fiet illis qui
nō fecerūt misericordiam. ^a Beati q corda sua ab om-
ni labe peccati ab omni cogitatiōe mala, & mala af-
fectione, mūda seruare laborāt, ita vt nō patiātur vi-
liū vitiosum affectū, vel cogitatū prauū residere ac
dominari in animo suo: & si quādo ad tēpus cōtēge-
rit aliquid maculę in corde residere, per pœnitētię
lachrymas ipsum quātoti⁹ à macula illa expurgare
atq; emūdare satagūt, malarū affectionum zizania
sedulō euellētes de agro cordis sui, & bonarū opera-
tionū semina in ipso plātantes atq; seminantes: qui
sic (inqua) mūditię cordis sui intendunt, beati sunt:
^b quoniā digni erūt qui Deum corde sic mundo vi-
deant, & nūc per gratiā atq; fidem, per speculum in
x̄nigmate, & post in gloria per apertā visionē, facie
ad faciē, quando eū videbunt sicuti est, quando tol-
letur impius cor habens immundū, ne videat gloriā
Dei, & horrorē inhabitabit tenebrarū, illis in perpe-
tua claritate diuinę visionis vitā beatā degentibus.
^c Beatos itē pronūtio homines verē pacificos, qui
pacē diligētes, eā in semetipsis primū habere curāt:
ac deinde etiā in proximis eādē procurare student:
quib⁹ hoc est primū studiū, vt cū Deo pacē habeāt,
atq; ad hāc pacē omnes homines cupiūt peruenire,
& pro sua virili studēt adducere. Cū proximis deinde
pacē habere studēt, ita vt quātū in ipsis est cū om-
nibus habeāt pacē, etiā cū illis qui pacē oderūt de-
gētes pacifice, studiosissimē cauētes, ne dissentiones
aut iurgia suscitēt, sectasq; aut hęreses, aliāve hu-
iusmodi, quibus fraternā pa disrumpitur, introdu-
cāt, adq; hanc fraternā pacem, & cōcordiam etiam
in proximis cōponendam & conseruanda, plurimū
laborāt, solliciti dissidētes redigere in concordiam, di-
scordiarū occasiones, & dissidiorum seminaria tol-
lere, & dissidētes animos, quantū in ipsis fuerit, ad
pacē inflectere. Deniq; etiā in seipsis pacem habe-

*a Beati mundo Iaco. 1
corde,*

*b quoniam ipsi
Deum videbūt. 1. Cor. 13*

1. Io. 3

c Beati pacifici,

*a quoniam
filij Dei vo-
cabuntur.*

*b Beati qui
persequutio-
nem patiun-
tur propter
iustitiam,*

*c quoniam
ipsorum est
regnum ca-
lorum.*

*d Beati estis
cum mal-
di-
xerint vobis
homines,*

re sunt solliciti, vt nō sit fœda rebellio sensualitatis cō-
tra rationē, sed illa huic sit, vt equum est, subiecta, vt
nō mala turbatio excreſcētium dominantiumq; pas-
sionū exoriat, sed in tranquillitate sint omnia, sen-
sualitati subiecta, imperante ratione: ^a qui his (inquā)
modis verē pacifici sunt, ij beati cēsentur, quoniā ipsi
appellatione nō inani vocabuntur, & erunt speciales
filij Dei, ac proinde hæredes cælestis regni. Peculiare
enī in quandam similitudinem isti cum Deo habent.
Deus enim, pacis Deus appellatur, pacēmq; summē
diligit & requirit, cuius est etiā locus in pace, & quā
pro dono maximo suis donat amicis. Quare peculiari
quodam modo Dei patris exprimūt imaginē homi-
nes pacis amatores, dum pacē tam in semetipsis quā
in aliis affectuose diligūt, & studiosē procurāt. ^b Bea-
ti itē, qui propter iustitiā patiuntur persequutionem,
qui cōtradictiones, cōfusionēs, verbera, aut alia qua-
libet toleratu graua perferūt, nō propter sua fatino-
ra, tanquā fures & latrones, sed propter veritatē at-
que iustitiā, vel prædicandā, vel defendendam, vel
in vita & conuersatione custodiendam, quibus præter
suā culpam graua quælibet, Deo permittente, ferēda
occurrunt (quæ admodum necesse est omnes volentes
piē viuere, secundum Deum, pati persequutionem, si-
ue ab infidelium aut malorum scruiente malitia, siue
à prauæ sensualitatis sollicitante concupiscentia, aut
aliās quomodocunque) & ea patienter propter amo-
rem iustitię ferunt, non eam ob quæuis occurrentia,
quātumuis difficilia, deserentes, sed fideliter ad mor-
tem vsque in ea perseverantes. Hi profectō, tametsi
secūdum exteriorem apparentiam videantur miseri,
secūdum veritatē tamen beatos se debent reputa-
re, eo quōd pro momentaneis istis, & minimis af-
flictionibus sempiterna & immēsa persequētur gaudia
regni cælorum. Nam qui fidelis fuerit vsque ad mor-
tem, dabitur ei corona vitæ: & qui in finem vsq; per-
d ^d Beati estis seuerauerit, saluus erit. Momentanea quoq; & leuis
illa quæ in presenti est tribulatio, pondus æternę glo-
riæ operabitur in iis qui cū patientia tulerint. ^d imō
& tunc beatos vos æstimate, quum ad eum peruene-
ritis

ritis articulū, vt vobis homines maledicāt, de vobis male loquatur, tam in præsentia quàm in absentia, conuitia atq; opprobria in vos iaciētes. Neque solū verbis infectētur, sed externis etiā persecu-
 tionib⁹ vos imperat vestra vobis diripiētes, aut plagas inferētes, aut aliis huiusmodi malis vos afficientes:
 b Insuper & impudentia mēdacia ad vestrā infamiā cōsingat, quibus bonū nomen vestrū multis diuitiis pretiosius, quarāt diffamare: cū hæc (inquā) omnia propter me, propter meam doctrinā prædicandam, aut in vita tenendā, vos cōtigerit sustinere. Et merito quidē ac optimo iure vos, licet exteri⁹ afflicti, interius tamē gaudere & exultare debebitis, in spe caelestium retributionū, propter mercedem illā magnā nimis, quæ vobis reseruatur in cælis, eo quod nō sint cōdignæ passiones huius tēporis ad futurā illā gloriā quæ reuelabitur in vobis. Neque verò nonum vobis debet videri, neq; mirum, si nūc vos persecutionē sustineatis propter iustitiā & veritatē. Non enim nouū est neq; insolitum, eos qui veritatē prædicare, & iustitiā seruare voluerint, sustinere graua. Sic enim olim sancti Prophetae, q̄ vos præceserūt (in quorū locū & officiū vos estis substituēdi) cōtradictiones & persecu-
 tiones sustinuerūt à malis sui tēporis, interdū grauissimas, vsq; ad flagella, carceres & mortē. Quorū pro iustitia præiæ passio-
 nes vestros debēt animos ad æmulationē prouocare, & ad mala pro iustitia ferenda corroborare. Cæterū, vos mei apostoli atq; discipuli, cæteri quæ locum vestrum sunt accepturi, rectores futuri & doctores fidelium populorum, sal estis terræ: ad vos spectat illa quæ vobis dabitur sapiētia, & virtute populos cōdire & erudire ad veritatem atq; iustitiam: quomodo salis est, per inditam sibi singularē virtutem, carnes à corruptione seruare, & cibos omnes condire, vt bonum de se fundant gratumque saporem, sic vestrū erit, per doctrinam veritatis cæteros simpliciores à corruptione & putredine mortis ad vitam immortalem seruare, ita quoque spiritaliter cōdire, vt non fœteant, sed sint odor bonus & sapor

a & persecuti
 ti vos fuerint,

b & dixerint
 omne malum
 aduersum vos
 aduententes, pro-
 pter me.

c Gandete &
 exultate, quo-
 niam merces ve-
 stra copiosa est
 in cælis.

d Sic enim per-
 sequuti sunt pro-
 phetas qui fue-
 runt ante vos.

e Vos estis sal
 terræ.

- a* Quod si sal-
emitterit, in
quo salietur?
- b* Ad nihilum
ualet ultra,
- c* nisi ut mitta-
tur foras, & cō-
culcetur ab ho-
minibus.
- d* Vos estis lux
mundi.
- e* Non potest ci-
uitas abscondi
supra montem
posita.
- f* Neque accen-
dunt lucernam
& ponunt eam
sub modio:
sed super can-
delabrum, ut lu-
ceat omnibus
qui in domo
sunt.
- sapor gratus Deo, in odorē suauitatis. * Quod si sal
contingat euanescere, suamq; virtutem deperdere,
nō poterit ipsum ultra saliri, nulla re iuuari poterit,
vt pristinā recuperet virtutem. Ipsum quidē donec
sua vim obtinet, potens est carnē iam ad corruptio-
nem tendentē præseruare multo tempore, ne putre-
scat & fœteat: vbi verō suā vim perdiderit, ab alio
restitui non potest virtuti pristinæ. ^b Neq; ad quic-
quā ultra valet, nulli prorsus vsui seruit, non vt mit-
tatur in agrum, non in hortū, imò nec in fimarium.
Terræ enim obesset fœcūditati, & ipsum quoque si-
mum sua priuaret pinguedine: ^c sed foras mitti de-
bet in plateam publica, vbi cōculcetur à pertranse-
untibus, sicque dispergatur, & nullū damnum infe-
rat. Ita & vos si efficiamini similes sali euanescenti, si
tales vos fieri cōtigerit, vt speciem tantū euangeli-
corum hominū & apollolorum formam præferatis
secundum externā apparentiam, intus exsiccetis va-
cui virtute efficacia doctrinæ & probatē cōuersatio-
nis, in quo saliemini? quid de vobis erit spei? quis
vos curabit, q̄ curatores esse debuistis aliorū? ^d Vos
itē lux estis mūdi. Vos ad hoc electi estis, vt per ve-
stræ prædicationis ministeriū, ad quod assumpti es-
stis, mūdus illuminetur lumine Euangelicæ verita-
tis. ^e Non potest ciuitas illa latere homines, quæ in
ædito loco in vertice mōtis constituta est: sic neque
vos, qui in eminētī gradu cōstititis, capita & funda-
mēta prima Ecclesiæ, latere poteritis, neq; in occulto
vobis tantum viuere, sed orbi toti debebitis fieri
manifesti, vt ad vos taqua ad tutissima loca refugij
fideles populi cōfugiant, atq; sub vestra cura & pro-
tectione a tyranni insultib; reddatur securi: quomo-
do solēt ciuitates esse munimentū & securitas suo-
rum ciuium, & eorum qui ad ipsas cōfugerint con-
tra insultus hostium. ^f Neque solent homines can-
delam aut facem accendentes, ad hoc eam accēde-
re, vt accensam ponant sub modio, aut vase aliquo
operiat, vt lumen occultetur, quod si cupiāt, melius
inaccensam relinquūt: ^g sed postquam accensa fue-
rit lucerna, cādelabro eam solent superponere, & in
loco

loco eminentiori cōstituere, vt de beneficio luminis eius participare possint omnes qui in domo aut loco illo sunt, & ad singulos angulos eius loci valeat lumē dispergi. Ita & vos ne arbitremini, ad hoc vobis dari nūc doctrinam istam cælestem ex ore meo, vosq; lumine isto superno accendi & illuminari, vt vobis ipsis viuatis, quasi sub modo latētes: sed in comunē totius orbis vtilitatē vobis scitote dari hoc diuini luminis beneficiū. ^a Sic enim lucere debet corā omnibus hominib⁹ lux vestra, ita lucere debetis coram vobis cōmittendo grege & populis, tā in verbo sanctæ doctrinæ, quā in virtute bonæ cōuersationis, vt non solū doctrinā audientes, sed respōdentem etiā vitam cernētes, & prædicationi consonam cōuersationē, prouocentur in affectū bonum erga Deū, ad agendū gratias patri cælesti, eumq; glorificandū in ministris suis: ipsi quoq; ad imitationē vestri, partim sermonis efficacia, partim vitæ probitate attracti & prouocati, sic patrē cælestē glorificent, in ipsius verū cultum vestro exēplo inducti. ^b Prius autem quā Euāgelicæ doctrinæ vobis tradā perfectionē, illud imprimis præfari ac protestari volo, non ad hoc me venissē in hunc mundū vt legem bonam & à Deo per Moysen datam solū ac destruā, & quasi malā damnem, siue rescindā. Non enim ad hoc veni, vt legē solū ac destruā, sed vt eam adimpleam atq; perficiā, vt quod ipsa habet imperfectū, mea doctrina & interpretatione perficiā, figurā deducendo ad figuratū, signum ad signatum, vmbra ad veritatem, imperfectū ad perfectionē vltimam. Quemadmodū enim pictor cum imaginem prius si guraliter tantū rudi carbone deliniatā, postmodum accuratiori artis opera reddit absolutā, nō destruere dicitur imaginē, tāctis illas rudiores & imperfectas linearū protractiones perfectioribus occultet, sed absoluere eā atq; perficere dicitur, sic neq; ego legis destructor debeo appellari, qui eius veni imperfectū absoluere, perfectumq; reddere. ^c In veritate enim dico vobis, quod in vniuersa lege, neq; iota vnum vel vnus apex, id est, nec minimum aliquid

a Sic luceat lux vestra corā hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum quā in cælis est.

b Nolite putare, quoniam veni soluere legem aut prophetas. Non veni soluere, sed adimplere.

c Amen quippe dico vobis, donec transiat cælum & terra, iota vnum aut vnus apex non prateribit à lege, donec omnia fiant.

contri

cōtinetur, quod nō perfectissime adimplebitur, antequā consummatio veniet seculi, non in vanū preteribit absq; effectu vllū legis minutissimū verbulum, quod nō penitus sit implendū, antequā cælum & terra in sæculi consummatione ab eo in quo nūc sunt statu trāseant atque mutantur. Quicquid enim in lege prædictū est, indubitata habet veritatē, & quicquid in ea est præsignatū, in me & per me adimplebitur. Et licet quorūdam differatur adimpletio, quæ videlicet nouissimis reseruantur tēporibus, nihil tamē est quod nō ante finem & consummationem temporū impleri debeat, aut certe in ipsa consummatione. Quomodo autē legem hāc velim destruere, cuius tam stabilē & inuitabilē profiteor esse veritatē?

a Qui ergo soluerit vnum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno calorum.

b Qui autem fecerit & docuerit,

c hic magnus vocabitur in regno calorum.

d Dico autem vobis quia nisi abundauerit iustitia vestra plus quam Scribarum & Pharisaorum, non intrabitis in regnū calorum.

Cum itaq; destructor legis nō sim, sed eius adimpletor & cōsummator, hoc præmoneo, ad meę doctrinę vobis tradēdę authoritatē, quòd quisquis trāsgressus fuerit vnū aliquod de mādatiis istis minimis, quæ ego vobis sum legē perficiēdo traditurus (quæ ego quidē minima appello, vt minimē grauiā & factū facilia) atq; ita etiā ceteros, vel verbo vel exemplo diuinū præceptū transgredi docuerit, hic minimus omnino reputabitur, & penitus in nullo precio habebitur apud Deū, neq; dabitur trāsgressori illi præmiū regni calorum.

b Qui autem fecerit mādata mea ista minima & factū facilia, quæ ego legem adimplēdo sum traditurus, eaq; ceteros docuerit obseruare, tam verbo prædicationis quam exemplo cōuersationis, *c* hic vt diuina magni æstimauit præcepta, sic vicissim & ipse à Deo magnus fiet, & magnus habebitur in regno cælorū, pro fidelis officij administratione gloriosam accepturus mercedē. Quicunq; enim honorificauerit me, glorificabo eū; qui autē contemnūt me, erūt ignobiles. *d* Imprimis autē generali admonitione illud vos præmoneo, nō debere vos metiri vestrā iustitiā ad iustitiā Scribarum & Pharisaorū. Nisi enim maior, plenior atq; perfectior fuerit vestra iustitia illorū, quam videlicet ipsi docēt, & de qua ipsi vt iusti gloriāntur, nunquā per iustitiā illā Pharisaiicā obtine

obtinēbitis regnū cælorū. Illi nāq; literæ legalium præceptorū tātū inherētes, sufficere putāt & docent ab externis actib⁹ abstinere, vsq; ad cordis puritatē nō penetrātes, quā tamē cordis iustitiam De⁹ præcipue attendit, & requirit, multo ampli⁹ quā illa externa. ^a Sit nobis pro exēplo præceptū legis de homicidio. Audistis quia olim in lege per Moysē patri- bus vestris dictū est & præceptū: Nō occides aut homicidiū facies. ^b Si q̄s autē homicidiū cōmiserit, re⁹ erit iudiciū mortis. Quod qdē præceptū Pharisæica doctrina impletū docet, cū q̄s ab interfecōne proximi manū cohibet violētā, vt nō mortis corporalis incurrat iudiciū, nō respiciēs in præcepti radicē. ^c Ego autē vim huius præcepti ad plenū explicās, sicq; ipsum ex mei officij autoritate adimplēs, dico, nō solum exteriorē homicidij actū legis cōstituerē trāsgressorē, aut iudicio facere obnoxiiū, verū etiā internū actū illū vnde talis cōsequitur exterior, etiāsi in actū foris nō prodeat. Vnde ad pleniorē hui⁹ præcepti notitiā, res vobis citra exteriorē homicidij actū grad⁹ cōstituo, in quorū quolibet præuaricatio est præcepti, & cōtinuō grauior, vbi tamē ad exteriorē homicidij actū nōdū pertingitur. ^d Primū enim hoc assero, quod q̄squis aduersus fratrem suū irā deliberatā, & cōsensu rationis firmatā gestat in animo, deliberata voluntate, pro vindictæ appetitu proximo nocere cūpiēs, & malū optās, etiāsi nōdū vllō signo prodat affectū malū, iam reus est iudicio, & tāquā animo homicida, propter fratris odiū, & cōceptā irā (vnde solet homicidiū procedere) factus est obnoxius æternæ mortis iudicio. ^e Qui deinde irā huiusmodi non cohibens, adeo eā finit excrefcere & exardescere, vt etiā foris per signi alicuius iudiciū se proferat, veluti per vocē racha (quæ indignātis animi est iudiciū) aut aliā aliquā huiusmodi pro ratione idiomaticis, adhuc tamē ab aperto cōuicio & expressā cōtumelia abstinēs, hic licet nōdū ad homicidiū vsque peruenerit, præcepti tamē est trāsgressor, magis etiā priori, & iudicio aliqua ex parte fit propinquior, ita vt dignus iam videatur concilio, qui statim produ-

a Audistis
quia dictum est
antiquis: Non
occides.

b Qui autē oc-
ciderit, reus erit
iudicio.

c Ego autem dī
co vobis.

d Quia omnis
qui irascitur fra-
tri suo, reus erit
iudicio.

e Qui autē di-
xerit fratri suo
racha, reus erit
concilio.

a Qui autē dixerit satū, reus erit gehenna ignis.

producatur in cōciliū, vt de eo decernatur quātorū & impleatur ultio: vt quomodo ad exterius malum opus procedit priori vicinius, sic & ad pœnā videatur amplius accedere.^a Qui autē minus iram cohibēs, eo vsq; illā sinit excrefcere, vt in apertū conuitiū, & expressam cōtumeliā prorūpat, qua proximū manifestē infamet, & ad iracundiā prouocet, nimirū stultū illū appellando, aut scortatorē, aut ebriosum, aut alia huiusmodi aperta infamia infamando, hic etiā si manus adhuc colibeat, p̄cepti nihilominus fit transgressor, & magis prioribus: quare & vltioni manifestius viciniūsq; subiacerē illū dicimus, vt iā planē dignus sit qui cōiiciatur in gehennam, & de quo vltra nullū possit videri dubiū, quin condēnatione sit dignus, qui ad externū illū homicidij actū tā proxime peruenerit. Ecce tres hīc distinctos habetis gradus se inuicē altiores, nondū tamen ad externū illum homicidij actū peruentū est. Quare dico nō sufficere ad salutē iustitā illam Pharisæicam, quæ ab exteriori tantū facinore manū docet cōpescere, cum longē pluribus rationibus possit homo mortu fieri obnoxius. Et quoniā sic omnis ira & odiū omne, etiā quod in corde tantū latet, Deo est exosum p̄ceptoq; diuino (vt iā indicauī) contrariū, hāc etiā subnecto Euāgelicæ iustitiæ & veræ charitatis doctrinā.^b Si quis oblationē facere paret ante altare, corā Deo, illicq; iā iam oblaturō veniat in memoriā, quod fratrem suum offenderit, nec offendit, si placare studuerit, ac proinde frater habeat quod cū eo expostulet, & quari possit, vtpote ab eo læsus & minime placatus, caueat huiusmodi, ne sic nō reconciliatus, in tali simultate, munus suū offerat Deo, qui nō placatur, sed magis offenditur muneribus eorū, qui in odiis & dissentionibus cū proximis permanēt, cū quibus eos pacem vult habere: sed relinquat ibi munus suū ad altare: id est, tātū sper differat oblationem, donec fratri reconcilietur, & cum eo in gratiā redeat: si non opportunum fuerit statim in actu exteriori, vt minimū in synceri cordis bono proposito: videlicet vt prius de dissensionē &

b Si ergo offeris munus tuū ad altare, & ibi recordatus fueris, sum placare studuerit, quia frater tuus habet aliquid aduersum te, c relinque ibi munus tuū ante altare, & vade prius reconciliare fratri tuo.

ne & offensa fratris pœnitentiam agens, firmoq; proposito illum pro virili & iuxta offensa qualitate placare proponens, ita demum oblationem suam Deo præsentet. ^a Tunc enim erit illi accepta pacis oblatio, quam ab osore fratris tanquam ingratam à suo conspectu repulisset. ^b Denique, si omnino simultatis quicquam, odij aut dissentionis cum proximo tuo habueris, aduersus quem vt hostem, aut aduersarium, aut inimicum inimico fueris animo, caue in hoc statu diu persistas, sed quantotius inimicitiam cura deponere, & cum eo qui aduersarius fuit, quantum in te fuerit, labora redire in gratiam, donec in vita ista permanes, in hoc tempore misericordiae, antequam dies illa extrema re in odio veteri persistetem hinc abripiat. ^c Nam si in mortis articulo tali inuētus fueris animo & in veteri odio fueris deprehensus: tradet te aduersarius iudicij: id est, odium istud, & vetus quod habuisti cum proximo disidiū, coram tribunali iusti iudicis te accusabit, ostendētq; cōdemnationis reum, nec patietur te inuenire misericordiam (quoniam iudiciū sine misericordia fiet illis, qui nō fecerunt misericordiam: nec dimittet illis Deus peccata, qui suis proximis ea noluerunt dum viuerēt dimittere) sed saeuero & districto iudicio te faciet condemnari: ^d & iudex, lata aduersum te sententia, tradet te condemnatum exactoribus atq; tortoribus diabolis suae iustitiae ministris, & cum his in carcerem illum teterrimum detrunderis infernalis ignis, qui paratus est diabolo & angelis eius, cum quibus & à quibus illic torquearis in æternum. ^e In veritate dico tibi non egredieris illinc, non sciantur illa tormēta tua in æternū, donec vsque ad nouissimum quadrātem vel minutum omnia debita persolueris: nō poteris inde liberari, donec pro omnibus peccatorū tuorū debitis secundum iustitiae rigorem, cōdignam in tormentis pœnam tuleris: quod cum nūquam sit futurū, nulla quoq; liberationis tibi spes esse poterit, sed in æternis tibi erit permanēdum tormentis. ^f Præterea, audistis in lege & à docētibus legem, quod patribus vestris sit præceptū, Non mœchaberis, nō habebis rem cum vxore proximi tui, neque

a Et tunc venies offeres munus tuum.

b Esto confertus aduersario tuo cito, dum es in via cum eo:

c ne forte tradat te aduersarius iudici,

d Et iudex tradat te ministris,

e Et in carcerem mittaris.

f Amen dico tibi, non exies inde donec reddas novissimum quadrātem.

g Audistis quod dictum est antiquis: Non mœchaberis.

Iacob. 2.

Matth. 6.

& 18

Matth. 25

a Ego autē dico vobis: quia omnis qui videbit mulierē ad concupiscendum eā, iam mœchatus est, & in corde suo. *Et* est eam in corde suo.

b Quod si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum et proijce abs te.

c Expedit enim tibi, ut pereat vnum membrum tuorum quā totū corpus tuū mittatur in gehennam ignis.

d Et si dextera manus tua scandalizat te, abscinde eam & proijce abs te:

e Expedit enim tibi, ut pereat vnum membrum tuorum, quā totū corpus tuū erit in gehennā.

cum ea quæ vxor tua non fuerit: atque hoc præceptum Pharisaica doctrina sufficienter dicit impleri, cum quis ita ab vxore aliena se continet: vt cū ea non actu carnali conueniat. * Ego autem præcepti huius perfectionem & vim à radice explicans, dico, quòd omnis qui mulierem alienam aspexerit cum concupiscentia eius, cū deliberato consensu rationis firmato desiderans cū ea extra conjugalem statum conuenire, hic iam in corde suo illam mœchatus est, cū illa, mœchiam & adulterium commisit, & si nondum in actu (quoniam eò nondum peruentum est) certè in animo, vbi iam concupiscentia & conceptum propositum malum, reum illum constituit coram Deo, qui probat renes & corda. *b* Quòd si dixeris, admodum esse difficile profus ab omni concupiscentia abstinere, propter occasionum multitudinem, & magnitudinem, ego respondeo debere omnes occasiones diligentissime vitari, & quicquid ad lapsum te possit inducere, quicquid scandalum tibi esse aut ruinae occasio fieri possit, proijci debere quatumcunq; videatur magnum aut pretiosum aut commodum: adeò vt si etiā oculus tuus dexter (quo nihil habet homo charius in omnibus membris externis) te scandalizauerit, tibi occasionem dederit ruinae, & malarum cogitationum ministret seminaria, eruere illum debeas & à te proijcere. * Melius est enim tibi, vt vnum illud membrum tuum pereat & proijciatur, quàm vt totum corpus tuum concitetur in gehennam, totius corporis, imò totius hominis salus aeterna, vnius partis salutem temporali est præponenda. *d* Sic & de manu dico quòd si cui etiā dextera manus (quod membrum est homini præ omnibus maxime commodum, & maxime necessarium ad cuncta occurrentia peragenda) scandalum fecerit & occasionem ruinae præstiterit, debere illum pro saluanda anima sua dexteram illam manum abscindere & à se proijcere, ne ab ea patiatur scandalum: vtque periculum euadat, quòd ab ea sibi metuit. * Vtile enim fuerit, vnius talis, quamuis commodissimi membri præcisione, totius corporis salutem comparare. Non quòd per hæc significare velim (id quòd verborum facies præterdit)

debe
mē
sed
om
nū
bet
mā
hil
quā
mo
quo
debe
elōg
vel
re
do, in
in or
tam
pro
quer
Moy
suam
bellū
fit vx
adul
fit dim
tere
tionis
vxore
cordis
mea
cere
querit
peccat
facit
ma, oc
* Hic t
violat
vxori,
expell

debere hominem seipsum mutilare, aut corporis sui
mēbris priuare, corporali præcisione aut eiectione:
sed quòd per duo hæc membra homini præ cæteris
omnibus clarissima, nèpe oculum dexterum, & ma-
nū dexterā (quorum alterum homini plurimam præ-
bet consolationem, alterum maximum præbet ad om-
nia vitæ necessaria adiuuētum) indicare velim ni-
hil ita charum nobis esse debere, nihil ita pretiosum,
quātumuis nos confoletur, quantumuis nobis sit cō-
modum, quātumuis secundum speciem necessarium,
quod nō pro scandalo vitando & declinando peccato
debeamus libēter à nobis abiicere, & penitus à nobis
elógare. Melius enim est, absq; tali re vel charissima,
vel iucūdisima, vel commodissima, salutem obtine-
re æternam, quàm tali rei inhærédo, eamq; retine-
ndo, in damnationē nosmetipfos cōiicere. Nihil enim
in omni vita corporali nobis potest esse tam gratum,
tam commodum, tam necessarium, quod nō libenter
pro seruāda anima debeamus abnegare atque relin-
quere. ^a Præterea dictū est in lege patribus vestris per

Moysem, Cū viro visum fuerit dimittere à se vxorem
suam, & ab ea separari, det illi repudiatorium siue li-
bellū repudij, testimoniuū discessionis, quo suam pos-
sit vxor testari innocentiā, quòd non virum ipsa vt
adultera aut cupiēs peccare fugerit, sed quòd ab illo
fit dimissa, sicq; lex separationē videtur viro permit-
tere saluo libello repudij, etiā extra causam fornicationis,
pro alia qualibet displicentiæ causa, quam in
vxore maritus inuenisset. ^b Ego autem quod tantū ad

cordis vestri duritiā vobis à Moyse permissum fuit,
mea autoritate (qua legē habeo ad perfectū addu-
cere) auferēs, dico, quòd omnis qui suam vxorem reli-
querit, aut à se dimiserit, dato etiam libello repudij,
peccat, & iniuriam facit vxori: quam quantū ex se est,
facit adulteram, dū à se dimittendo sine causa legiti-
ma, occasionem præbet illi se cōmiscendi viro alteri.
facit eam mæ-
^c Hic tamen fornicationis causa excipitur, qua fides chari,
violatur thori coniugalis, ac proinde iniuria non fit ^d & qui dimis-
it vxori, si ea ex causa repudietur: nec adulterā eā facit ^e sam duxerit a-
expellens, eo q; causam dedit ipsa iustā diuortij. ^f Et adulterā.

a Dictū est au-
tem: Quicumque
dimiserit vxorē
suam, det ei
libellū repudij.

b Ego autem di-
co vobis quia o-
mnis qui dimi-
serit vxorē suā,

c excepta forni-
cationis causa,
facit eam mæ-

d & qui dimis-

e adulterā.

a Iterum audistis: quia dictū est antiquis: Nō periurabis, redides autem domino iuramenta tua.

b Ego autē dico vobis non iurare omnino,

c Neque per caelum, quia thronus Dei est:

d Neque per terram, quia scabellum est pedū eius.

e Neq; per Hierosolymā, quia ciuitas est magni regis:

quisquis à marito dimissam duxerit, etiam si libellum habeat repudij, nō in coniugali statu, sed in adulterio cum illa viuit. Manet enim illa vxor viri prioris, donec prior vixerit, nec alteri potest iūgi marito, vsque ad mortem viri prioris.^a Præterea, audistis dictū esse patribus vestris, Nō facietis periurium, neq; falso iurabitis. Quæ autem cum iuramēto domino promiseritis, ea studebitis vt sunt promissa & iuramēto cōfirmata persoluere: vbi periurium tantum, nō autē simplex iuramentum prohibetur, & iuramenti facti adimpletio præcipitur.^b Ego autem perfectiori doctrina nō solum periuriū prohibeo, verumetiam à iuramēto omnimodis abstinere, quantum possibile fuerit, vt prorsus nō iuretis, nisi vbi necessitas poposcerit, aut proximorum magna vtilitas, ad faciendam fidē sermonibus, illic vbi alia ratione non potest certa ostendī veritas, vtq; omnino caueatis ab illa vulgata hominum cōsuetudine, qua ad iuramenta sunt pronissimi, in rebus etiam friuolis & nihili. Iuramento nanq; Deus vt prima veritas in testem adducitur, & aduocatur in testimonium. Non solum autem qui ad falsitatis testimoniū Deū aduocat testem, Deo facit irreuerētiam, verū etiam ille qui pro re futili & nihili temerē illū in testimonium dicēti, tamen si veri, aduocat, absq; necessitate vel vtilitate id exoptulante. Quare non solum à periurio, verū etiam à iuramento, quantum commodè fieri potest, volo vos abstinere.^c Non solum autem iurare vos prohibeo per creatore Deū, sed etiam per quamlibet, siue supernā siue inferiorem creaturam, videlicet nec per cælum, quoniam ipsum est sedes & thronus Dei, in quo tāquam in tēplo sancto suo, & tanquā in sede maiestatis suæ manifestius suā demōstrat gloriā: ac proinde irreuerentia redit in ipsum cæli habitorem & dominum, cum per cælum iuratur.^d Neq; per terram iurabitis, quoniā ipsa est tanquam scabellum pedum eius, infimum quoddam existens mundialis machinæ, & cæli altitudini longè subiecta, quomodo scabellum sedis supponitur: sicq; in Deum recidit irreuerentia, cum per terram iuratur.^e Neque per ciuitatem sanctam

Hierusalem

Hierusalē iurare vobis est licitū, quoniam ciuitas est magni regis Dei, specialiter illi sanctificata, & illius cultui peculiari electione deputata: quare in ipsum qui in ea habitat & colitur, reuertitur irreuerentia.

^a Neq; potest quisquā iurare per caput suū, quoniam nō in sua habet potestate illud, cum non possit vel capillū vnum pro sua voluntate facere albū aut nigrum sed Deus est capitis ipsius dominus, qui ipsum capillis vestit, vt vult, & eo colore coloratis quo vult, ac proinde in Deum iuramenti irreuerentia reuertitur. Cum enim iuramētum sit primæ summæq; veritatis adductiō in testimonium, per creaturā nō potest fieri iuramētum, nisi quatenus ad Deum (qui est prima & summa veritas) ordinatur: & aliquo modo ad ipsum spectat, estq; ipsius vel ipsum in se habet: neque potest per creaturam fieri iuramētum, vt in se considerata, nisi Deo fiat iniuria, creaturæ Diuinū tribuendo honorem. Quare necesse est omnem irreuerentiā temerarij, ac superuacanei iuramēti, non in creaturā sed in Deum recidere. ^b Erit autem sermo vester quo adinuicē vtimini, simplex & firma affirmatio, absque iuramēto, dicendo ita est, ira est, aut simplex, cōstans & firma negatio, dicendo, nō est ita, non est ita. Talis debet esse tāquam verax & probatus sermo vester, vt simplici assertioni vestræ aut negationi fides habeatur: & ad plenam certitudinē vestri dicti satis esse debet replicata & cōstans affirmatio, aut replicata & constans abnegatio, dicendo ita est, ita est, si ita res se habeat, vt dicitur: aut dicendo, sic nō est, sic nō est, si nō ita se res habet. Neq; opus est passim & temerē iuramentū pro cōfirmatione adiicere. ^c Quod autem ultra hæc adiicitur, ad confirmationem dicti vel dicendi, iuramentū vnum aut plura, id superuacaneum est: & à malo procedit, à mendacio videlicet & fraude hominum. In cōmuni quidem sermone, vbi neq; necessitas, neq; vtilitas iuramentum postulat, ex malitia est propria eius qui superuacaneum emittit iuramentum: atq; etiam in necessitate vel vtilitate, quodam modo à malo procedit iuramentum, quoniam ex hominum imperfectione infidelitate, mendacita-

a Neq; per caput tuum iuraueris, quia non potes vnum capillum album facere aut nigrum.

b Sit autem sermo vester, est, non non.

c Quod autem his abundantius est à malo est.

te, & cōsuetudine inuicem fallendi, procedit iurandi interdū necessitas, ad faciendā fidem. Nam si nemo inueniretur mēdax aut deceptor, sed vnusquisq; simpliciter enūtiaret iuxta animi sententiam, sufficeret simplex assertio vel abnegatio, nec vllō confirmante

b *Audiſtī*
quia dictum est:
Oculū pro oculo, aut certificante iuramēto foret opus.^a Præterea, audistis dictum esse patribus vestris, Secundum talionis legē, oculum licet pro oculo ad vindictam repetere vt pro oculo eruto is qui eruit, ad vindictā satisfactio nem oculum suum debeat reddere: id est, suo quoque priuari: vt sic per iudicium vindictæ quædam fiat damni in vtroq; æqualitas:^b similiter vt pro dēte excusso, is qui excussit, suo quoq; dēte priuaretur: atque in cæteris lex talionē vindictæ proponebat, quā licebat & docebat exquirere.^c Ego autē quod melius atque perfectius est vobis volēs tradere, hos vos doceo & moneo, vt omnino malo nō resistatis, per iracūdiā vindictæq; appetitū vos opponēdo iis qui vobis mala intulerint, aut inferre voluerint, sed patientia magis armari volo ac vincere, ac tali esse animo, vt etiā ad maiora sitis ferēda parati, vbi Dei gloria aut proximorum vtilitas id poposcerit:^d videlicet vt si quis te percusserit in maxillam vnā, non solum non iracunde in illum insurgas, ad reddendum talionem, verum etiam animo sis parato ad alterā quoq; obiiiciendam ictui, pro Dei gloria & proximorum vtilitate.

b *dentem pro dente.*

a *Ego autem dico vobis, non resistere malo:*

d *sed si quis te percusserit in dexteram maxillā tuam, præbe illi & alteram.*

e *Et ei qui tecū vult in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere dimitte & pallium:*

f *Et quicumque te angariauerit mille passus va sis animo cum illo, si res exposcat, ambulare etiā alia de cum illo & alia duo.*

Item si quis te vel in ius trahere, ac iudicio tecum pro rebus ciuilibus cōtēdere, & quippiā tibi iudicio auferre, animo sis parato pro Dei gloria & proximorum vtilitate, etiā plura illi quā exigit relinquere, potius quā vllum scādālū generare, aut proximis officere, aut Dei gloriam tua cōtentione imminuere: videlicet vt si tunicā aduersarius tibi voluerit auferre, paratus sis dimittere cū tunica etiam pallium, potius quā cū detrimento tuæ animæ aut gloriæ Dei defendas tunicam.^f Item si quis te cōpulerit per vim vt miliariū vnū vel passus mille cū illo ambules, parato miliariū vnū vel passus mille cū illo ambules, parato duo miliaria, siue alia duo millia passuum, supra quā exegit, potiusquam iracundē resistendo tuæ animæ

aut

aut proximorum saluti damnum inferas. ^a Insuper, si quis abs te postulat aliquid eorum quæ in tua sunt potestate, da illi secundum quod ipse qui postulat requirit indigentia, secundum quod tua patietur facultas, & secundum quod ratio dicat esse dandum. Non enim semper dandum est quod postulatur, quoniam irrationaliter nonnunquam postulatur: neque raro expedit petenti, non exaudiri in eo quod postulat. Frequenter etiam non est in potestate eius à quo petitur, dare quod petitur. ^b Et ab eo qui postulat sibi dari mutuum, ne auertaris: qui habes facultatem, noli vultum auertere, noli propter auaritiæ metum negare, cum possis. Est enim hoc perfectæ iustitiæ, proximis commodare, & misericordiam præstare, prout potueris: nec in charitate potest consistere, quod misericordię viscera claudit fratribus necessitate patientibus. ^c Rursum in lege audistis preceptum. Diliges proximum tuum, quod exponentes Pharisei, de amicis tantum putant intelligendum, de inimicis minimè, ^d quos putant licite haberi odio, idque occasione eius quod signate dicitur: Diliges proximum tuum, per quem intelligunt amicum, consequenter hinc colligentes à sensu contrario, permissum esse, inimicum habere odio. ^e Ego autem erroneo huic sensui aperte contradicens, præcipio vobis, non amicos tantum, verum etiam inimicos diligere, etiam ipsorum salutem & bonum operando, deique illorum malis dolendo. ^f Et ne satis esse putetis diligere inimicum lingua, aut falso ac simulato affectu, volo vos etiam in exteriori effectu internam dilectionem erga inimicos ostendere, beneficiis scilicet afficiendo eos qui vos persequuntur odio: beneficiis (inquam) vel corporalibus vel spiritualibus, prout vobis opportunum fuerit, & illis expediens, in quos conferenda sunt beneficia. ^g Et orate pro iis qui vobis persecutiones suscitant, & afflictiones inferunt, ut sitis sicut et ipsi, vel insectantur calumniis, vel absentibus detrahentes, vel conuitia & probra ingerentes presentibus. ^h Sic enim veri & germani filij efficiemini patris vestri, qui in caelis est, illius mansuetudinè, patientiam & longanimitatem, in vobis exprimentes, qui non stultim aduersus se delinquentibus infert vindictam.

a Qui autem petit à te da ei.

b Et volens mutuum à te, ne auertaris.

c Audistis quia dictum est, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum.

e Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros.

f benefacite his qui oderunt vos.

g & orate pro persecutibus et calumniantibus vos.

h ut sicut filij patris vestri qui in caelis est.

a qui solē suū^a non statim malū reddit pro malo, sed longānimitē oriri facit super ferēs ac patienter dissimulās iniuriā, beneficia lar- bonos et malos, gitur malis sicut & bonis, æquē super illos ac super
 & pluit super hos solem suū oriri faciens, & de cælo pluuiā descen-
 iustos, & inu- dere. Hic enim diuini effect⁹ beneficij, nō minus re-
 stos. probis quā bonis conducit, quantū ad corpus atti-
 net. Aequē enim vtriq; de terræ fertilitate pascūtur,
 quæ à solis illuminatione & pluuię irrigatione desu-
 per datur. Omnino autē necesse est, si cælestis patr̄is
 veri vultis esse filij, talem in vobis charitatem atq; di-
 lectionem inueniri, quæ cōplectatur vniuersos, æquē
 inimicos atq; amicos.^b Si enim tantum eos diligatis
 qui vicissim vos diligūt: id est, vestros tantū amicos,
 inimicos habētes odio,^c quam potestis ex hac semi-
 dilectione, imō vix dilectionis particula siue potius
 vmbra, beatæ retributionis expectare mercedē: nun-
 quid talem dilectionē dignā esse censebitis mercede
 regni cælestis? an talem priuatam amicorū vnus aut
 alterius dilectionē ad salutem arbitramini posse suffi-
 cere?^d Nequaquam. Nam etiā publicani & peccato-
 res, qui solū temporalia sectantur lucra, talē dilectio-
 nem habent erga eos qui ipsos diligūt, sic & gentiles
 & alij quicunq;: quos tamen cōstat hac dilectione salu-
 tem nequaquam cōsequuturos.^e Et si tantum fra-
 tres vestros salutaueritis: id est, si charitatis indicia &
 benevolentię effectus erga illos tantum ostēderitis
 qui vobis sunt sanguine aut vinculo aliquo cōsanguini-
 tatis vel affinitatis, vel singularis familiaritatis aut
 societatis coniūcti, ceteros tanquam alienos interim
 reputātes, nec vlla fraternitatis aut charitatis indicia
 eis demōstrantes,^f quid magnū, quid eximium, quid
 dignum filio altissimi hac in re facitis, propter quod
 sperare debeat cælestē à patre vestro retributionē?
^g Nonne etiam Ethnicos & gētiles homines à Deo
 prorsus alienos, ista agere cernimus? quibus tamē ob
 hæc non est spes vlla beatæ remunerationis. Quam-
 diu enim ita particularis siue priuata est dilectio &
 benevolentia, vt quosdam tantum complectatur, aut
 ad quosdam se extendat, ad alios autem non mani-
 festum est nō ex radice veræ charitatis illa procede-
 re,

b Si enim dili-
 gunt eos qui vos
 diligunt,

c quam
 dem habebitis?

d Nonne & pu-
 blicani hoc fa-
 ciunt?

e Et si salutane-
 ritis fratres ve-
 stros tantum,

f quid amplius
 facitis?

g Nonne &
 Ethnici hoc fa-
 ciunt?

re, quamvis secundū exteriorem speciem charitatis & beneuolētię opera esse videantur. Charitatis enim latitudo ad omnes omnino homines se extendit, neque quenquam à dilectione vel beneuolentia excludit. Quare dum huic impenditur dilectio, illi nō manifestum est, ex naturali tantum instinctu (quomodo & in gentilibus & in peccatoribus) nō ex charitatis affectu, illam prodire, ac proinde beatę remunerationis non inde esse expectandam mercedem, cum opus nullum nisi ex charitate vera procedens, beatitudinis præmiū queat promereri. ^a Oportet itaq; vos qui cælestis patris filij haberi & esse vultis, ipsiūsq; hęreditatem accipere, ita perfectos esse in charitate, vt simpliciter omnes dilectione cōplectamini, & erga omnes pro vestra facultate & opportunitate sitis benefici, quomodo pater vester cælestis perfectā erga omnes ostēdit suā dilectionē, sua dona omnibus comunicās.

a *Estote ergo vos perfecti, sicut & pater vester cælestis perfectus est.*

ANNOTATIONES IN CAP. V.

Quoniam ipsi possidebunt terram. Græcè est *κλιρονομοῦσιν* cleronomisū, quod significat, hęreditate possidebunt, aut in sortem siue hęreditatem accipient: quod in Psalmis aliquando dicitur hęreditabunt, vt illic: *Iusti autem hęreditabunt terram.* Ordo quoque in Græcis vulgatis diuersus est, in situ harum beatitudinum. Prius enim de lugentibus fit mentio quàm de mitibus. Verùm ordo noster apparet couenientior. Humilitati enim proximè est adiuncta mititas, quas & saluator coniunxit, dicens, *Discite à me, quia mitis sum & humilis corde.* (Dixerint omne malum aduersum vos, mentientes, propter me.) Nouissimum istud, propter me, nō proximè antecedenti coniungi debet, mentientes, sed ad orationis principium referri, atque toti orationi applicari, in hunc sensum: Beati estis, cum propter me maledixerint vobis homines, &c. (Quod si sal emanuerit.) Græcè est *μωρανθη* moranthy, quod sonat infatuatum fuerit. Dicitur autem sal infatuatum, postquam euanescit, virtute perditā, vt suo officio vltra non deseruiat: quo ferè modo ficum fatuam appellant, quæ virtutem non habet ferendorum fructuum. Illud autem quod sequitur: *In quo salietur?* quidam impersonaliter accipiunt, in hunc sensum: Sale infatuato & virtute saliendo priuato, in quo (vt ita dicam) fiet salitio? quo vtentur homines in saliendo? Non enim ad saliedum sal deseruit infulsū. Melius autem est, vt personaliter

Psal.
36.
Mat.
11.

accipiatur, habeatque pro supposito sal, in hunc sensum, Si sal eu-
 nuerit, ipsum sal infatuatum in quo salietur, ut virtutem recuperet
 perditam? Ut significetur, infatuatum sal nō posse sale alio iuari aut
 corrigi. Atque hic sensus apud Marcum clarius exponitur vbi capi-
 te nono sic legimus, Si sal insullum fuerit, in quo illud condietis?
 ¶ *Sic luceat lux vestra.*) Dicitio illa, sic, posset ad præcedentem referri
 similitudinem, hoc modo: Quomodo dixi lucernam super candela-
 brū lucere omnibus qui sunt in domo, sic & vestram lucernā dico lu-
 cere debere coram hominibus, ita ut videant bona vestra opera. Vel
 simpliciter, Ita luceat lux vestra, ut videāt, hoc est, adeo luceat lux ve-
 stra ut videant homines. Manifestum est autem particulam, ut, hic
 nō signare causam finalē. Nō enim dicitur: Ad hoc luceat lux vestra
 ut videant homines, sed, sic vel ita luceat, adeo luceat, ut videāt. Nam
 hic tantum consequutio indicatur, nō finis insinuat intentio. Ve-
 luti cum dico, Sic profecit adolescens iste, ut omnes coætaneos su-
 perauerit. ¶ *Iota vnum aut apex vnus.*) Per hunc modum loquendi
 insinuat, nec minimum aliquid eorum omnium quæ in lege prædi-
 cta sunt fore irritum, quod nō impleatur. Nam apud Græcos nō in-
 uenitur minor litera, quàm Iota, quæ vnica fit protractione simplici:
 sic apud Hebræos, Iod omnium literarum minima est. Adhuc autem
 minor est apiculus, qui literæ superponitur. ¶ *Omnis qui irascitur fra-
 tri suo.*) Græci Codices vulgati addūt εἰς ἡ ἰκι, quod sonat frustra vel
 temerè, aut sine causa, atq; idem etiam in sequentibus intelligēdum
 putant. Quisquis temerè dixerit fratri suo racha, aut fatue. Nō enim
 omnis ira simpliciter prohibetur, cū sit quædā rationabilis: sic & ra-
 tionabilis est quædā increpatio proximi, quando expedit dicere illi
 fatue aut racha. Nō est tamen simpliciter necessaria huius particulæ
 additio, neq; si omitatur, sensui erit periculū. Ira nanq; vitiosa intel-
 ligitur, quæ damnatur, & ex tali ira procedens damnatur indignatio
 atq; conuitium, ut habes in Elucidatione. ¶ *Racha.*) Quidam signifi-
 care dicūt vanum aut inanem, sed magis videtur probanda aliorum
 sententia, qui dicunt interiectionē esse certi nihil significantem, sed
 indignantis esse animi indicium: quemadmodum heu, Latinis non
 aliquid significat, tamen dolentem monstrat animum. ¶ *Quoniam fra-
 ter tuus habet aliquid aduersum te.*) Ille aduersum te aliquid habere di-
 citur, quem tu offendisti, videlicet qui habet vnde tecum expos-
 tulet, qui causam habet de te conquerendi, tanquam à te læsus nec pla-
 catus. Qui autē te offenderit, aduersus hūc tu aliquid habere dicen-
 dus es, quoniam habes vnde cum eo expostules, & quur de eo quera-
 ris. Signanter ergo Saluator iubet, si aduersum te frater aliquid ha-

beat,

beat, vt non offeras oblationem nisi reconciliatus. Si verò tu aduersum alium habes aliquid: id est, si tu ab alio læsus es, nõ præcipitur tibi, vt ante oblationem recõciliaris fratri, quoniam quidem tu fratrem nõ offendisti. Magnæ tamen perfectionis fuerit, si propter charitatẽ, fratrem inducas qui te offendit vt tibi recõcilietur, & quasi offeras te ipsum ad reconciliatõnem, ac eum vltro ipse sollicitus ad redeundum tecum in gratiam, à quo tu rogari debueras. Notanda est tamen differẽtia, inter recõciliari fratri, & fratri dimittere. Si enim te frater læserit, non debes offerre Deo sacrificiũ, nisi prius fratri offensam dimiseris: non tamen exigitur, vt fratrem accedens cum illo te reconcilies, cum eum non offenderis: sed tu si offenderis, reconciliationem debes curare antequam offeras. Itaque læsus debet dimittere, lædens autem reconciliari debet, antequam offerant. ¶ *Vade prius reconciliare fratri tuo.*) Quidam codices Latini habent per infinitiuum, reconciliari, quẽ iungunt imperatiuo, vade. Melius tamen per geminum imperatiuũ legitur, *Vade prius, reconciliare fratri tuo*, cui cõsonat lectio Græca ὑπάγε πρῶτον, διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου. ¶ *Donec reddas nonissimũ quadrantem.*) Significatur hac metaphorica loquutione persolutio debiti vsque ad extremum: id est, rigorosissima pro singulis peccatis pœnarũ exactio, quomodo supra dicens, iota vnum aut vnũ apicẽ non præterire, significauit omnium etiam minimorũ in lege adimpletionem. ¶ *Iam mœchatus est eam.*) id est, cum ea mœchatus est, improprie dictum est. ¶ *Det ei libellum repudiij.*) Græce vnico vocabulo dicitur ἀποστάσιον apostasion: id est, dimissoriũ siue repudiatorium: hoc est, libellũ siue chartam dimissionis atque repudiij. Huiusmodi dimissoria quidam veterum dicunt publicos notarios debuisse cõscribere quibus esset commissum hoc officij. ¶ *Et qui vult tecum in iudicio contendere.*) Græcè est θελωτί σοι κριθῆναι: quod si ad verbum exprimitur sonat, volenti tibi iudicari, vel tecum iudicari, quod interpres Latinus aptè per Periphrasim expressit, dicens, Et qui vult tecum in iudicio contendere. ¶ *Et quicumque te angariauerit mille passus, vade cum illo & alia duo.*) In Græcis vulgaris sic legitur: *Et quicumque te angariauerit miliare vnum, vade cum illo duo*, vt significetur vnus tantum miliaris adiectio. Plus indicat lectio Latina, quæ præter postulatum miliare alia duo superaddit. Mille autem passus, pro vno miliari positi sunt, quod mille passus vnum miliare contineat. ¶ *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos.*) In Græcis interferitur hoc loco: *Benedicite maledicentibus vos*, quod ex alio loco huc videtur translatum, vel ex Lucæ Euangelio, vel ex Pauli ad Romanos epistola. ¶ *Quid amplius facitis?* Græcè est τί τὰρ

τι περισσοῦ, τι περισσόν: hoc est, quid abundatius, quid superabundans facitis, vel quid amplius, videlicet præ gentilibus & publicanis, quæ eadē faciūt, quid scilicet facitis in quo illos exceditis? Hoc enim sonat περισσόν, id quod superest & abundat. Simili modo apud Paulū dicitur 3. cap. epistolæ ad Romanos, *Quid ergo amplius est Iudæo?* ubi etiam Græcè περισσοῦν περισσόν ponitur, hoc est, quid habet Iudæus in quo abundet præ gentili, aut superet gentiles?

ELVCIDATIO CAP. VI.

Attendite
ne iustitiam
vestram
faciatis coram
hominibus, ut
videamini ab
eis,

Alioquin
mercedem non
habebitis apud
patrem vestrum
qui in celis est.



spectatores, ut ab eis videamini, sicque laudem & gloriam accipiatis ab eis. Nam si opera vestra secundū speciem, vel secundum genus suum bona, ad humanā gloriā feceritis, quasi hominibus placere cupientes, ita fiet ut cælestem perdatis mercedem retributionis æternæ, quā vobis erat pater cælestis daturus si coram eo & ad ipsius gloriam tantum opera illa bona fuissetis operati. Opus enim quodlibet exterius, quātūvis secundum speciem, aut secundum suum genus bonum existat, beatā à Deo non meretur retributionē, si non ad Deum referatur intētio, si nō fiat quasi spectatore Deo, ad ipsi placendū, ipsique exhibendū in voluntatis suæ adimplerione honorem. Si verò homines habeas ante oculos, si per opera bona hominibus placere, & ab eis laudem accipere vel honorem elegeris. Deus sua remunerationē beata nō dignatur opera eiusmodi, quæ sibi intentione recta dedicata non fuerint.

C Itaque (ut ab hac generali doctrina descēdamus ad exempla particularia) cum eleemosynā facere tibi visum fuerit, aut aliud quodlibet misericordiæ opus quo proximo subuenias, caue hominum quæras conspectū, eaque gratia tubam facias te antecedere, ut ad spectaculum prodeāt homines visuri te eleemosynā facientem: quemadmodum sanctitatem fingentes, & per bonorum operum exterius apparens specimē sancti ac iusti haberi laborantes faciunt hypocritæ: idque

Cū ergo facis
eleemosynam,
noli tuba canere
ante te,

sicut hypocri-
tae faciunt,

* idq; in locis publicis, utpote in synagogis atq; plateis, ubi à plurimis possint videri: ad eum utiq; sine, ut ab hominibus honorè accipiāt, & tāquā sancti ac misericordes glorificētur. ^a De quibus in veritate certā vobis sententiā profero, quod nihil in futuro remunerationis à Deo debeāt prestolari, quādoquidē mercedē suam omnē quam quærūt, in hoc mūdo accipiūt: nec est quod expectēt à Deo mercedē, quē opera sua operātes nō habuerūt ante oculos, & cuius remunerationē minime quærerūt. ^b Qui verò eleemosynam utiliter & salubriter eo modo quo fieri debet facere voluerit, hic nequaquā publicū quærere debet, sed secretū potius, ut quātum fieri potest occultē faciat, adeo ut ne sinistra quidē sciat quid dextera præbeat, ut tali loquēdi excessū summū secretum designemus: ut quantū ex intētionē tua eleemosynā tuam facias in abscondito, neq; vllum quæras hominem spectatorē, vnde laudem vel honorem recipias, sed Deū solū, propter cuius honorē & amorem facere debes quod facis. ^d Atq; ita fiet, ut pater cælestis quem nullum latet secretū, qui etiā occultissimā quæque nouit, hominibus penitus incognita, mercedē tibi retribuatur longē meliorē atq; desiderabiliorem quacunq; mercede temporaria, mercedē magnā nimis, nempe semetipsū: ob cuius vnus expectationē, meritō omnem temporālē mercedem debeat homo fastidire, cōtemnere & execrari. ^e Ita & in oratione agendum. Cum enim vobis orare placuerit, caute ne exēplum imitemini, & affectū hypocritarum qui amāt & solent libenter in locis publicis, ut pote in synagogis & vicis communibus, orationes facere, ea intētionē ut videātur ab hominibus, propter quod etiam stantes & in pedes erecti cōsistentes orare solent, ut facilius ab intrantibus & exeuntibus & prætereuntibus cernātur, sicq; finem suę orationis faciūt, non ut Deum honorent, non ut à Deo quippiā impetrēt, sed ut apud homines hac ratione laude sibi occupētur, & tanquam sancti à vulgo hominum habeātur in multa reuerētia. ^f De quibus hoc vobis ut certū & indubitātū pronuntio, quod in præsentī tēpore omnem suam accipiant mercedem,

^a in synagogis & in vicis, & honorificentur ab hominibus: Amen dico vobis, receperunt mercedem suam.

^c Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua, ut sit eleemosyna tua in abscondito:

^d & pater tuus qui videt in abscondito reddet tibi.

^e Et cum oratis, non eritis sicut hypocritæ qui amant in synagogis & in angulis, platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus,

^f Amen dico vobis, receperunt mercedē suam.

post

a Tu autem cū oraueris, intra in cubiculū tuū, & clauso ostio ora patrem tuū in abscondito.

b & pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.

c Orantes autē, nolite multum loqui, sicut Ethnici faciunt: Putant enim, quòd in multiloquio suo exaudiātur.

d Nolite ergo a simulari eis,

post hanc non habituri aliam, eo quòd non Dei gloriam sed proprium honorem suis orationibus quæserint. ^a Quisquis verò salubriter & rectè vt oportet orare voluerit, hic secretum potius eligere debet, ita vt ex intentione sua nequaquā publicum querat, aut spectari ab hominibus sed Deum querat vnicū suæ orationis testē, ingressusq; cubiculum (vt ita secretū & solitudinem significemus) & ostio clauso, vt nō introeat homo spectator aut orationis turbator: cubiculum (inquā) corporale aut spirituale cordis sui ingressus, & clauso ostio vel corporali vel spirituali animæ: id est, corde in se recollecto & in vnitare firmato, ita orationem suam fundat ante Deum in abscondito, nihil hominum conspectum curans, ^b Ita fiet, vt pater tuus cælestis qui nouit etiam occultissima hominū, qui non minus ea videt quæ in abscondito, quàm quæ geruntur in publico, (vtpote cui tenebræ non sunt tenebræ, cui nox non est nox, & cui secretum nullū est secretum) ipse tibi retribuatur mercedem beatæ retributionis: & quod in oratione postulas, tibi daturus, si cut tibi salutare cognouerit, & deinde pro opere bono sanctæ sinceræque orationis: (qua ipse summè honoratur, veraque ei exhibetur latria) redditurus tibi deputata iustis actibus largissima præmia. ^c Orare quoq; volentibus etiā illud obseruandū, vt non fidant in multiloquio, nec in inani verborū multiplicatione putent orationis vim sitam, quomodo faciunt gentiles, qui in multiplicatione verborū sitā arbitrantur vim orationis, tuncque optime se orare existimāt, cū verba quā maxime multiplicauerint, perinde quasi Deus verba requirat, & vocis sonitu aut labiorū fatigatione oblectetur, aut quasi ad audiendū cum putet esse tardiorē, nec audire quæ postulantur, nisi multis verbis inclamata fuerint eius auribus, aut quasi ad exaudiendum sit difficilis nec ab eo possit quicquam obtineri, nisi importunis clamoribus & multa verborum replicatione, atque inculcatione extorqueatur. ^d Nolite ergo gētilibus istis idololatriis, & verū Deū non cognoscentibus similes fieri, sic fidentes in multiloquio, sed ante omnia orantes affectum in Deū subleuare

Ieuare & corde illi appropinquare magis quàm ore contendite. Hoc scientes, quòd labiis Deū honorare, vbi cor abfuerit, prorsus vanū sit atque ridiculū, quòd quæ tali multiloquio & nuda verborū multiplicatione orare sine cordis affectu respondente, vanum sit & minimè Deo acceptum. ^a Quòd enim multiloquio *a Scit enim pater vester, quid opus sit vobis, antequam petatis eum.* apud Deum non sit opus manifestum est ex eo quòd omnia quæcunq; verbis ei dici possint habeat probè cognita, antequam rogetur à postulantibus. Propter quòd, non opus habet multiplicatione verborum, vt intellectum & cognitionem accipiat postulandorū. Neque item vt importunitate verborum eum impellamus ad exauditionē, quoniam ex se bonus est & pater piissimus, vt quæ nobis necessaria cognouerit libentissime donet postulantibus. ^b Volo itaque vobis bonam orandi formam præscribere, quasi in exemplum: quæ erit verbis quidē parca, sed affectu plenissima, & sensu absolutissima, vt vel hac oratione libentissime vtamini, vel ad huius orationis exemplum, secundum quod spiritus vos docuerit, alias orandi formulas cōmodas, ipsi vobis formetis, quibus vtamini, cum patrem orare placuerit. Sic itaque orabitur: ^c *Pater noster* qui nos secundum corpus & animam tales quales sumus rationales homines & beatitudinis tuæ capaces creasti, qui affectu verè paterno nos prosequeris, paternā de nobis curam gerens, ^d qui in sublimibus cælis gloriose inhabitas, tanquā in templo sancto tuo, inque throno gloriæ tuæ, vbi tuam maiestatem peculiarius erga angelos & electos tuos demonstras, in ostensione gloriæ tuæ, nos hīc super terram reptitantes vermiculi indigni tui filii, quos ad hæreditatis cælestis possessionem creasti atque prædestinasti, ^e ad te in sublimibus residentem clamamus, postulantes vt gloriosum & in sæcula benedictum nomen tuum sanctifices in vniuerso mundo, & peculiariter in electis tuis: vt nomen tuum facias ab omnibus in vniuerso orbe terrarum coli, adorari, benedici, & debito honore honorari, tanquam nomen illud quod est super omne nomen. Da, vt nomen illud tuum nos & corde & ore & vita sanctificemus, vt tali

vt tali nomine in quod credimus, quod confitemur, nihil vnquā agamus indignū, quo ipsum à nobis blasphemetur & contemnatur. Agnoscant etiam tui nominis virtutem & gloriam vniuersi terrarum habitatores, ipsūmq; fide debita & cultu iusto sanctificent ac honorent per omnia. Destruere, & ad nihilū redigere omnes ipsum blasphemātes, ipsum inhonorantes, & ad vnitatem fidei eius congrega omnē orbem terrarū, vt vnanimis & vno ore omnes confiteamur nomini tuo magno, quod est terribile & sanctum, ab ortu quoque solis vsq; ad occasum semper laudabile. ^a Adueniat nobis regnum tuū, & modo in bona tua gratia, & post vitam istam, in perfecta beatitudinis gloria: vt tu modo regnes in nostris cordibus, pulso demone & peccato quæ in nobis semper sibi regnū cōstituere quarunt, nos quoq; tecum postmodū regnemus in gloria beatorum. Non regnet in nobis in hoc mortali corpore vllum peccatū: non dominetur nostri tyrannus diabolus, qui regnū tenet super omnes filios superbiæ, & princeps est mundi huius, non prauā dominetur in nobis, cōcupiscentia, sed tu in nobis regna, tu in nostris cordibus obtine imperiū, tu tibi nostra corda in stabilem possessionem vēdica, pulsū vitiorum turmis: fac tibi mansionem in intimis nostris, sit regnū tuū intra nos, & sancta charitas tua dominetur in nobis, atq; ita superuincat superemineatque vt nihil ipsam queat pessundare. Ita nūc tuū nobis regnū adueniat, ac deinde in regnū illud gloriosum, quod ab origine mūdi omnibus electis tuis preparasti, nos inducas: vbi omnes electi tui reges erunt coram te & sacerdotes, regnabuntq; in cōspectu tuo in sæcula sæculorum. ^b Voluntas tua bona, beneplacens & perfecta ita fiat in terra, quomodo in cælo: vt quomodo in cælo semper impletur tua volūtas, nec illi quisquā præsumit resistere, sed omnes perfectissime tuæ voluntati obediunt, ita vt nec in cogitatione nec in affectione nec in verbo nec in opere vnquam vel minimum te offendāt, sic & in terris cor mūdum crea in hominibus, & spiritum rectum in ipsis innotua, vt ab offensionibus tuis solícite cauentes, studiosissime

Psal. *a* Adueniat re

98. *gnum tuum.*

Psal.

112.

Rom.

6.

Iob. 41

Ioā. 12

Apoc.

5.

b Fiat voluntas tua, sicut in cælo & in terra.

Psal.

59.

fisi
adi
me
qua
nec
qu
per
uim
ris
plex
sup
tior
opti
quo
defe
in sp
conf
firm
ne f
di no
re fa
bi tu
præ
nos
itē t
de ca
vive
bis d
quib
stitū
nobi
à noi
tur i
mus
pecc
o par
dimi
stra f
gnite
conce

fissime tuam voluntatem, tua præcepta, tua consilia
 adimpleant, suamque voluntatē tuæ per omnia cōfor
 ment, vt quæ tu diligis diligant, quæ tu odis odiant,
 quæ tu facere ipsos vis, faciāt, quæ omittere omittāt,
 neq; faciant vnquam quod tu nolis fieri, aut omittāt
 quod tu factū velis. ^a Panem quoq; nostrum illum su-
 per substantialē da nobis hodie. Donec in hac vita vi-
 uimus, da nobis pabulum cæleste & spirituale saluta-
 ris gratiæ, sacræ doctrinæ, & sanctæ Eucharistiæ, q̄ tri-
 plex panis omnem panem substātialem & corporalē
 superexcedit, & omni substātiali pabulo est præstan-
 tior, quo necesse est cōfirmari cor nostrum. Tu enim
 optime nosti quā simus ex nobismetipsis infirmi,
 quomodo semper ex nobisipsis ad corruptionē atque
 defectū tendimus: propter quod nō est possibile nos
 in spiritus bono robore, & recta animi habitudine
 consistere, nisi tuo super substantiali pane iugiter con-
 firmemur, atq; conseruemur in bono statu animæ: pa-
 ne scilicet sanctæ gratiæ tuæ, quæ per spiritum tuū cor-
 di nostro infusa, animū in omni bono nutrit, & vige-
 re facit, incremētāq; sumere: pane item salutaris ver-
 bi tui, quo siue exterius per scripturas sanctas ac tuos
 prædicatores, siue interius per vnctionē spiritus tui,
 nos pascis, & in staturam iustā facis ex crescere: pane
 itē suauissimo tuæ eucharistiæ siue bonæ gratiæ, qui
 de cælo descendit, quē quisquis dignè manducauerit,
 viuet in æternum. Triplicē hunc panē semper da no-
 bis domine, & hoc die, & omnib⁹ diebus vitæ nostræ.
 quibus super terrā permanebimus. Nnquā nos de-
 fittuat gratia tua, nunquam verbum tuū & vnctio tua
 nobis subtrahatur, salutaris eucharistiæ panis digna
 à nobis reuerētia, ad salutē animarū nostrarū sumat-
 ur in tuī memoriā. ^b Quoniā verò in multis offendi-
 mus omnes, & septies in die cadit etiā iustus, & si q̄s
 peccatum dicit se non habere, mendax est: cogimur
 o pater benignissime, ad te quotidie exclamare pro
 dimissione peccatorū nostrorū, in quæ ex nimia no-
 stra fragilitate (quam tu nostri signēti cōditor & co-
 gnitor non ignoras) vel ex obscura cæcitate, vel ex
 concupiscentiæ prauitate, aut aliter quomodocūque

*a Panem no-
strum super sub-
stantialē da no-
bis hodie.*

Psal.
103

Rom. 5

Ioan. 6

*b & dimitte no-
bis debita no-
stra,*

*a sicut & nos
dimittimus de-
bitoribus no-
stris.*

*b Et ne nos in-
ducas in tenta-
tionem.*

*c Sed libera nos
à malo.*

d Amen.

*e Si enim dimi-
seritis hominib⁹
peccata eorum,
dimittet & vo-
bis pater vester
caelestis delicta
vestra.*

*f Si autem nõ
dimiseritis homi-
nibus, nec pater
vester dimittet
vobis peccata
vestra.*

nimum frequenter incidimus, vt ea nobis pœnitenti-
bus, & peccata nostra cõfitentibus, deque tua offensa
dolentibus, liberaliter dimittas, & indulgeter relaxes.
^a Et ne forte sit quod tuam misericordiam à peccato-
rum nostrorum remissione impediatur, ecce quicquid
aduersum nos deliquerunt homines fratres nostri &
proximi libenti animo propter tuum amorẽ illis di-
mittimus, nullam reseruantes iram, nullum vindictæ
desiderium, nullam nocendi pro talione reddenda cu-
piditatem, vt sic tu quoq; nobiscũ vicissim agas. ^b Et
ne nos inducas in tentationem, ne patere nos ita in
vllam tentationem induci, vt ab ea superemur vel ab-
forbeamur: nulla nos tentatio apprehendat nisi huma-
na, ne patere nos tentari supra id quod possumus, sed
fac semper cum tentatione prouentum, vt possimus
sustinere: assiste nobis in omnibus tentationibus no-
stris, nec vllis tentationibus permittite nos in peccatũ
induci. ^c Sed tua gratia libera nos ab omni malo, vt
nihil verè malum nobis preualeat, vt nihil anime no-
stræ noxium super nos venire permittas: sed tua potẽ
dextera & benigna misericordia, cuncta nostræ sa-
luti aduersantia fortiter & benignè depellas, vt ab
omnibus malis hic liberi tandẽ apud te satietate fruamur
perfecta omnis boni, Amen. ^d Ita bone pater, ita
verè & seriõ perimus, cuncta hæc nobis à te concedi,
vt ista nostra continet oratio. ^e In hac autem orandi
forma, illud signanter dictum aduertite: Dimittite no-
bis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus
nostris, vt videlicet spondeat se dimittere proximo
qui à Deo querit remissionẽ. Ita enim Deus agit cum
homine, quomodo ille agit cum proximo suo, vt si di-
mittat homo proximo suo, non tantũ ore nec ficta si-
mulatione, sed ex corde sincero, offensam qua ab eo
offensus est, omnem ponens iram, amaritudinem, &
cupiditatem vindictæ, Deus quoque vicissim ipsi do-
net & remittat offensas in se commissas, modo agat
delictorum pœnitentiam. ^f Si autẽ nolit homo proxi-
mo offensam dimittere, aut si tantũ ore ac simulata ap-
parentia, non autem ex vero corde ita vt in animo te-
neat erga proximũ amaritudinẽ, rancorem, odium,
cupi-

eupiditatem atq; molimen vindictæ, si quando se occasio obtulit, proculdubio neq; Deus huiusmodi homini, quantumuis pœnitentiâ simulet, & ore pro remissione clamet, indulgentiam concedet peccatorû suorum. Est enim Deus, vt erga pios ac misericordes pius ipse & misericors: ita aduersum duos & immisericordes, ipse quoq; seuerus & ad miserendû difficilior, iudiciû sine misericordia in illos exercens, q̄ nolunt in proximos facere misericordiam.^a Quomodo

*a Cum autem
ieiunatis, nolite
fieri sicut hypo-
crita tristes.*

autem supra de elemosyna & oratione diximus, sic & de ieiunio nunc dicendû suo ordine, ipsum nõ debere fieri ad ostentationem, aut captandam inanẽ gloriam. Vnde cum ieiunare vobis placuerit, cauendum erit, ne exemplo hypocritarum efficta morositate, & vultus seueritate, cupiatis vestrû ostentare ieiuniû.
^b Sic enim faciunt hypocritæ, facies suas exterminantes quasi extra consuetos terminos violenta quadam detorsione cõstituentes, cõsuetamq; & natiuam vultus speciem, velut obscurantes & destruentes, artificiosa quadam cõpositione, non ad aliud, nisi vt hominibus hoc pacto persuadeant, ieiunio plurimû se affligi, ac velut consumi inedia, sicq; laudem sibi aucupetur & quæstum inanis gloriæ.^c In veritate dico vobis huiusmodi homines sic ieiunantes nihil bonæ mercedis manerere apud Deû in retributione iustorû, quoniã totã suam quam quæsierunt mercedem, in hoc mûdo accipiunt, vt nihil post excessum corporis habeant reliquû.

*b Exterminant
enim facies suas
vt pareant ho-
minibus ieiunantes.*

^d Quisquis verò rectè & vtiliter, ad Dei gloriam, sui corporis castigationem, & faciliore plenioremq; diuinorum præceptorû obeditionem, ieiunare voluerit omnino nõ curet homines suum nosse ieiuniû, imo caput potius vnguat, quomodo solent facere in solennitatibus, & faciem lauet diligenter, vt pulchre splendeat ac niteat, sicq; ieiunium vultu non prodatur hominibus.^e Ita fiet, vt pater tuus qui vbiq; adest, tam in abscondito quàm in manifesto, & vbiq; videt omniam, tam in occulto quàm in manifesto videat te ieiunantem & pro tuo ieiunio retribuet tibi bonam mercedem, & in præsentem te facturum tuarum passionum malarum & concupiscentiæ dominum, reddet tibi.

c Amẽ dico vobis, quia receperunt mercedem suam.

*d Tu autẽ cum
ieiunas,*

*e unge caput
tuum et faciem
laua, ne videaris
hominibus
ieiunans,*

*f sed patri tuo
qui est in abscon-
dito: & pater
tuus qui videt
in abscondito*

- (pro quibus edomandis assumpseras coram Deo ieiunium) & in futuro beatitudinis suæ tibi pro opere pio collaturus mercedem. ^a Quoniam vero plurimi thesaurizare & ditescere desiderant, etiam hoc docebo, quomodo vtiliter vobis thesaurizare debeatis: qui igitur voluerit vtiliter thesaurizare, non sit occupatus in avaræ congregandis cum multa cura & sollicitudine terrenis diuitiis, quarum non est firma possessio, ^b utpote quas erugo vel rubigo aut corruptio quælibet putrefactionis exedit & consumit per lapsum temporis: aut tineæ, blattæ, aliique id genus vermes corrodunt ac destrunt: ^c denique, antequam corruptio inuadat diuitias congestas, frequenter etiam fures per fossis parietibus, furto eas diripiunt & auferunt: sicque priuatur possessoriis quæ magna cura congestis, & perditorum dolore grauiter torquetur. ^d Magis autem studere debet vnusquisque, ut sibi congreget thesaurum in cælo indeficientem: id est, ut diues fiat in operibus bonis, quæ Dei & virtutis sunt sedulo operâdis insistens, quibus solis thesaurum in cælo sibi comparant homines: id est, ample mercedis expectationem.
- ^e Sic autem thesaurifare, longè utilissimum est, eo quòd diuitiæ illæ cælestes sint omnino securæ, utpote incorruptibiles & inauferebiles, quæ non possunt ab æruginè aut rubiginè aut quauis superueniente corruptione consumi vel destrui à tineis aut blattis aliisque huiusmodi, nec denique à furibus occultè subtrahi, aut etiam à raptoribus & prædonibus vlla violentia diripi. Seruat enim hunc thesaurum suis seruis fidelis & potens Deus, nec congestas bonarum operum meritò diuitias perdere valeant. ^f Idcirco autem vos moneo in cælo magis quàm in terra thesaurizare, quoniam vbi vnus cuiusque fuerit thesaurus, illic erit & cor ipsius: vbi cunque illud est cui super omnia homo afficitur, illic affectus & cor eius verius esse dicitur, quàm illic vbi corpore agit. Vnde si thesaurus tuus fuerit in cælo, erit quoque in cælo cor tuum, si verò in terra, erit hinc quoque cor tuum. Cum autem corda vestra malim ad cælos euolare atque in cælis agere, quàm terrenis insingi, & inhærere sordibus.
- ^g *Ubi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum.*

a Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra.

b ubi erugo & tinea demolitur,

c & ubi fures effodiunt & furantur.

d Theaurizate autem vobis thesauros in cælo,

e ubi nec erugo neque tinea demolitur,

f & ubi fures non effodiunt nec furantur.

g Ubi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum.

volo vos nō in terra corruptibiles diuitias, sed in cęlo
 incorruptibiles thesaurizare. ^a Docebo vos insuper,
 quomodo in omnibus, bona intētio vestris operibus
 debeāt dare directiōē. Quomodo oculus corporalis
 lucerna est, & quasi candela accensa, lucē prębens to-
 ti corpori, sic mēs ipsa tua fidei lumine illuminata, &
 recta mētis (quę ex sincera fide procedit) intētio, est
 lucerna lucem prębens toti corpori: id est, omnibus
 membris siue viribus animę, vt secundū eam dirigē-
 tem rectē omnes vires alię incedant, & operentur
 suas operatiōes. ^b Hic oculus si fuerit simplex, lucidus
 nō infectus vlla macula impediēte visus acumen, si
 mēs tua recta sit fide, & sincera intētiōe lucida, pro-
 culdubio & totū corpus erit lucidū: id est, reliquę om-
 nes animę vires ab hac fideli & recta intētiōe fiet
 illuminata, & participabūt bonitatem atq; rectitudi-
 nem à mente sincera, & rectē in suis operationibus
 dirigentur, neq; frustra aut malē operabūtur sua ope-
 ra: quomodo si oculus corporalis benē lucidus fuerit,
 cętera omnia membra beneficio luminis eius rectē
 funguntur suis officiis, vt pes nō aberret in ambulan-
 do, neq; manus in operādo, atque ita in cęteris. Tota
 quoq; cōgeries operationū tuarū, quę vt corpus quod-
 dam cōsiderari potest, erit lucida & bona: id est, erunt
 omnia quę ex fide & recta intētiōe agis tibi ad sa-
 lutē meritoria. ^c Si autē econtrārio mens infidelis aut
 praua intētiōe corrupta fuerit, erit vniuersum cor-
 pus tuū in tenebris, reliquę omnes quę in te sunt vi-
 res, siue corporis siue animę, in tenebris erunt, neque
 conueniēter aut meritoriē operationes suas operari
 valebunt propter defectū bonę intētiōis & rectę
 fidei, à qua debent omnia hominis opera dirigi & re-
 ctificari: quę admodum cum oculus corporeus malus
 fuerit & lumine visus carens, omnia corporis mebra
 sunt in tenebris, opera sua debite exercere nō valē-
 tia, eo quod lumine careant dirigente ipsa in actioni-
 bus suis. Tota quoque congeries humanarum actiō-
 num, deficiente prædicto lumine, tenebrosa erit, &
 debita bonitate ac merito carens. ^d Si ergo ipsum
 quod in te deberet esset lumen sit tenebrę, si mēs tua

*a Lucerna cor-
 poris tui est ocu-
 lus tuus.*

*b Si oculus tuus
 fuerit simplex,
 totū corpus tuū
 lucidum erit.*

*c Si autem ocu-
 lus tuus fuerit
 nequam, totum
 corpus tuum te-
 nebrosum erit.*

*d Si ergo lumen
 quod in te est te-
 nebra sunt, ipsa
 tenebra quanta
 erunt?*

- tenebrosa sit infidelitate, & intētio corrupta malitia, quæ deberet lumen esse & directionē præbere omnibus viribus & mēbris in operando, quantæ ergo erūt in homine tenebræ, quæ quidē non in solo sunt oculo aut mente, sed expanduntur per totum corpus, per omnes corporis & animæ vires? Omnia naq; sunt in tenebris, si vni desit menti fides & recta intentio, quæ admodum in tenebris sunt omnia corporis membra, oculo priuato lumine. ^a Duobus autem dominis diuersis non coniunctis adinuicem, sic & eiuſdem obsequiis & eodem ministerio non possit ambobus satisfieri, non est possibile quenquam vnum simul seruire.
- a Nemo potest duobus dominis seruire.*
- b Aut enim vnum odio habebit, & alterū diliget, & alterū sinebit & alterum cōtemnet.*
- c Ideo dico vobis, ne solliciti sitis anima vestra, quid manducetis, neque carni vestre quid induamini.*
- d Non potestis Deo seruire & mammonæ.*
- e Ideo dico vobis, ne solliciti sitis anima vestra, quid manducetis, neque carni vestre quid induamini.*
- f Nonne anima plus est quam esca?*
- re. ^b Aut enim ex eis alterum odio habebit, & alterū diliget, si cōtrarij fuerint adinuicem hi domini: ^c aut alterum eorum sustinebit, & feret tanquam dominū legitimū, eiusq; parebit imperio: altero cōtempso atq; neglecto. Quomodo enim vnus homo pluribus diuersis imperantibus & plerunque contraria, vel vt minimum incompossibilia, possit rectē satisfacere: vnū ergo eligat necesse est, cui iſeruiat. Neutri enim seruiet, si vtriq; seruire velit. ^b Sic fieri nō potest, vt q; Deo seruiat, simul & diuitiis thesauroq; congregando, sed alterū ē duobus est eligendum, alterum dimitendum: vt si ex corde Deo seruire velis, non possis si simul cor apponere diuitiis, vel acquirendis vel augēdis: si autem diuitiis seruire velis & cor apponere, nō possis simul Deo vt oportet seruire. Vni enim rei super omnia cor inhæreat necesse est, cui seruiat, & præ omnibus intendat. ^c Et quoniam simul Deo & temporalibus rebus seruire cor humanū non potest, ideo ego quod vtilius est docere volens, dico vobis, ne cor apponatis rebus temporalibus, etiam ad vitā necessāriis, vt pote escis & vestimentis, neque pro illis occupetur cū superflua sollicitudine vestra cogitatio atque affectio quā volo esse liberam ad vacandum Deo & Euangelio. Non erit autem vobis difficile superuacuum de rebus temporalibus proiicere sollicitudinē, si Dei respiciatis liberalitatē, in iis quæ iam præstitit vobis. ^f Nemini enim dubiū est, qn ipsa anima rationalis quā viuitis, infinito maioris sit prætij, quā m esca

quælibet corporalis, cū sit illa immortalis ad imaginē
 Dei formata: ista corruptibilis, & in vsum tantū cor-
 poris creata. ^a Neq; rursū dubium est, quin corpus *a* *& corpus*
 humanū in quo anima inhabitat, tā artificiosè fabri- *plus quàm ve-*
 catum, sicq; mirabiliter viuificatū, multò sit nobilius *stimentum?*
 & dignius indumēto quo induitur, quod plerumq; de
 lana textitur brutorum animalium. Hæc ergo nobilio-
 ra, nempe animam & corpus, cū vobis liberaliter do-
 nauerit Deus absque vestra sollicitudine, nō est quod
 animi anxietate sitis solliciti de aliis vilioribus, vtpo-
 te alimētis & tegumentis: maximè cū illa sciat Deus,
 iam datis vobis corpori & animæ sustentandis esse nē-
 cessaria. ^b Præter rationem, etiam exemplum vobis *b Respicite vola-*
 adiūgo, quod mouere vos debet ad deponendam va- *tilia cali,*
 nam sollicitudinem. Vertite oculos ad aues quæ in
 aère volitant, & considerate, quomodo volatilia ista
 absque omnī distrahente sollicitudine viuunt. ^c Ne- *c quoniam non*
 que enim seminant agros, neque metūt, neq; in hor- *serunt, neq; me-*
 rea cōgregant, quemadmodū faciunt homines. ^d Vi- *tunt, neque con-*
 uunt tamen & pascuntur absque sua sollicitudine, ex *gregant in hor-*
 Dei liberalitate & prouidentia mirabiliter inueniūt *rea,*
 nutrimentum sibi congruū: & cum tam diuersæ sint *d* *& pater ve-*
 volatiliū in aère species, tamq; innumera indiuidua *ster celestis pa-*
 omnibus tamē absq; sua sollicitudine Deus prouidet *scit illa.*
 escam in opportuno tempore: quæ tamen nihil aliud
 faciūt, quàm catilare, volare, pullos procreare & enu-
 trire, atq; huiusmodi, ad vltiorē verò finem super-
 orū beatitudinis nō ordinantur. ^e Vos verò rationa- *e* *Nōne vos*
 les creatura, factæ à Deo ad æternam diuinitatis frui *magis pluris e-*
 tionem, in quibus est Dei tam preciosa imago, longè *stis illis?*
 maioris estis dignitatis & infinito maioris apud Deū
 æstimationis ac precij, quàm sint illa irrationalia ani-
 malcula, actibusq; longè nobilioribus inseruitis Deo
 per rationalem animam, quàm illa possint. Ac proin-
 de, nihil dubiū esse vobis debet, quin multò maiore
 de vobis curā gerat Deus, sitq; paratior vobis quàm *f* *Quis autē ve-*
 illis præbere necessaria, si modo vos iuxta vestra con- *strum cogitans*
 ditionis exigentiā fideliter illi seruiatis, vt illa iuxta *potest adycere*
 instinctum suæ naturæ ei seruiunt & obediunt. ^f De- *ad staturā suā*
 aq; nemo est vestrum ex se tam potens, quantūcun- *cutum vni?*

similitudinē illam exprimere voluerit pro remissione peccatorum orātes. Non est autem simpliciter intelligendum, omniē eam qui alteri dimittit, accipere à Deo peccatorum remissionem. Nam si quis omnibus dimittat in se peccātibz, ipse tamen in impoenitentiā sua permaneat, hic licet remittat aliis, à Deo tamē remissionem nō accipiet. Intelligitur ergo remittere Deus peccata ex animo remissionē petētibus, quod nō potest fieri nisi à poenitētibus. Non enim potest quis ex animo pro peccati dimissione rogare Deū, nisi de commisso doleat, & non iterū committere proponat. Vel intelligatur iis qui proximis dimittunt Deū esse paratum ad dimittendum peccata, si veniā petierint, iis autē qui proximis recusant dimittere, Deū quoque non esse paratum ad dimittendum, donec in tali proposito persistierint, quantūcunque videantur remissionem petere. ¶ *Nolite fieri sicut hypocrita tristes.* Si (tristes) iungas cum nomine, hypocrita, vt adiectiuū cum substantiuo, est sensus: Nolite fieri similes trīstibus hypocritis. Si verò nomen tristes, non coniūgas cū nomine, hypocrite, hūc habebis sensum: Nolite fieri tristes, sicut hypocrite: id est, nolite fieri admodū hypocritarum, tristes. Tristitia autem ista non ad animū, sed ad vultum potius referatur. Vnde in Græco est *συχθροποι* scythropoi, id est, tetrici, obscuri. Dicimus enim interdum triste quod non est clarū, limpidum, amœnum: vt aërem tristem dicimus, pro nubilo, tristem vultū, pro vultu severo vel tetrico: tristem potū, pro turbulento. ¶ *Exterminant enim facies suas.* Græcè est *ἀφανίζουσι* aphanizosi, quod Chriostomus interpretatur, corrumpūt & perdūt. Cyprianus interpretatur, cōficiunt. Ponitur autē idem vocabulum Græcū paulo post, cum subditur: *Plū arugo & tinea demolitur:* ac rursum, *Vti arugo & tinea non demolitur.* Vnde & hic verti poterat: *Qui demolitūtur facies suas, vel destruūt.* Idem autem sibi vult quod nostra interpretatio habet, exterminat. Theophylactus interpretatur, obscurant, ratione videlicet palloris quē ieiunantes superinducunt vultui, & per quē obscurantur ieiunantium facies. Sententia eadem penē in omnibus est, hypocritas efficere vt vultū torqueant, & aliter apparere faciāt, quā habet naturalis dispositio. ¶ *Vnge caput tuum.* Veterū mos erat, in festiuis gaudiis & solēnitatibus ad lætici signum vngi oleo & preciosis vnguentis, lauandōq; nitētem reddere faciē: quēadmodū e contrario, in tristibus, ab vnctione & lotionē abstinēbāt, qua de re nō nihil diximus in Psalms super illo Psal. 103. Vt exhilaret faciē in oleo. Hac ergo hyperbolica loquutione significare vult dominus, ieiunantē, quantum ad ipsum attinet, nequaquam debere optare hominū notitiā, sed magis celare debere, & occultare
sua

sua ieiunia signis lætitiæ: quæ admodum supra per loquutiones simi-
 liter hyperbolicas, de sinistra & dextera, deq; ingressu in cubiculum
 similia voluit significare. Vnde illud quod dicitur: Ne videaris homi-
 nibus ieiunās, nō sic accipiendum est, quasi velit dominus, à studio
 & proposito homines celare sua benefacta, cū id non satis consonet
 ei quod in precedente capite dictū fuit: *Sic luceat lux vestra coram ho-*
minibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum
 qui in cælis est: sed affectum vult amouere inanis gloriæ, vt omnino
 nō quærat ieiunans nosse id homines, pro accipienda ab eis gloria,
 sed gloriam tantum quærat apud Deum. ¶ *Lucerna corporis tui, est oculus*
tuus. In Græcorum vulgatis exemplaribus non adduntur pronomi-
 na, sed tantum dicitur: *Lucerna corporis est oculus.* ¶ *Non potestis Deo*
seruire & mammona. Syriaca lingua idem significare dicunt mam-
 mona, quod apud Græcos significat πλάτος plutus, quem diuitiarum
 deū fingunt, & pro diuitiis vsurpare solent, Sic mammona generali-
 ter hic positū videtur pro diuitiis, & quibuslibet rebus tēporalibus,
 vt simul etiā honores & pompæ intelligantur. ¶ *Nōne vos magis plu-*
ris estis illis? Græcè legitur. ἐν χύμας μάλλον διαδέπετε αὐτοῦ. Hoc est,
 Nōne vos magis excellitis vel præcellitis ea? Eundē sensum habet
 communis lectio. ¶ *Quis autem vestrum cogitans, potest adiicere ad statu-*
ram suam cubitum vnum? Cogitans, non simpliciter accipiendum est,
 sed pro cogitāte cum sollicitudine & anxietate, & circumloquendo
 sic verti poterat: Quis vestrū sollicitans, vel sollicitudinē gerens, aut
 sollicitus existens, possit &c. id est. Quis per suam sollicitudinē tantū
 possit efficere? ¶ *Quāto magis vos, modica fidei?* Græcè vnico nomine
 dicitur ὀλιγόπιστοι oligopisti: id est, paruam habētes fidem. Sed quæ-
 rat aliquis, quonā pacto id adiūgatur præcedentibus: Videtur enim
 nihil coherere cum eo quod statim antecedit. Parta nanq; fides, aut
 fidēi defectus meretur priuari Dei beneficiis: quem admodum fidei
 perfectio ecōtrario ea meretur accipere. Videtur ergo potius dicē-
 dū: Quanto magis vos, si fueritis bonæ fidei. Sciendū ergo est illud,
 modicæ fidei, adiici quasi per blandā increpationem, veluti si dicat
 pater filio: Nullū eorum seruatorum ego patior necessariorum rerum
 pati egestatē, quanto minus te patiar necessariis deficere, nequā ma-
 lē patri fidens: Blandus enim est hic increpādi modus, cū post expo-
 sitū paratum beneficium, eius subditur cum amaritudine increpa-
 tio, quod impedire possit paratū patris beneficiū. ¶ *Querite ergo pri-*
muū regnum Dei, & iustitiam eius. Intelligi potest, iustitiam Dei, vel
 regni Dei, & eadē est sententia. Veruntamen Græcè lectioni confor-
 mius est, vt eius referat Deum. Est enim relatiuū in genere mascu-
 lino

lino positū. Pulchrè autem, cum dixisset, regnū Dei, statim adiicit, & iustitiam eius: vt indicet, finem per debitum esse quærendum medium, & non nisi per iustitiam ad regnum aspirandum. *(Hæc omnia adijciuntur vobis.)* Mira est emphasis in verbo illo *προσθησεται* pro-
 stethiseta: id est, apponetur vel adijcietur. Significatur enim, q̄ tan-
 quā minus principalia, & tanquam adiectitia addentur supra præci-
 pua spiritualia bona, ita vt illa vix dona vel bona sua velit Deus cese-
 ri, vocās ea tantum adiectitia vel apposititia. Quanquam ista appo-
 sitio intelligi etiam possit, ad eū modum quo conuiuus apponuntur
 vel præponuntur cibaria. Omnes enim quasi conuiuus sumus Dei, &
 de eius vnica mensa nos omnes pasci necesse est: quæ admodum Psal-
 mista indicat, dicens: *Oculi omnium in te sperant domine, & tu das escam
 illorum in tempore opportuno. Aperis tu manum tuam, & implet omne ani-
 mal benedictione.* Vult ergo nos non esse sollicitos, quoniā diues noster
 paterfamilias in mēsa sua apponet nobis quæ erūt necessaria: quæ ad
 modum non est necesse, filios patrisfamilias esse pro victu sollicitos,
 quibus opportuno tempore ad mēsam discumbentibus, cibus appo-
 nitur patris sollicitudine. *(Crastinus enim dies sollicitus erit sibiip̄si.)*
 Quidam codices Græci habent *μεριμνησῃς ἑαυτῆς*: hoc est, sollicitus
 erit, vel curabit quæ suiip̄sius: id est, quæ sibiip̄si erūt necessaria. Alij
 habent, *μεριμνησῃς ἑαυτῆς*: id est, (vt nostra habet lectio) Sollicitus erit
 sibiip̄si, vel curam habebit suiip̄sius. Improprè autē dicitur dies cra-
 stinus curam habiturus suiip̄sius, quatenus videlicet homines cra-
 stino die solliciti erunt pro iis quibus tum opus erit. In eo autem
 quod sequitur: *Sufficit diei malicia sua*, maliciam non moralem inteli-
 ge, sed pœnalem: id est, afflictionem.

Psal.
144.

ELVCIDATIO CAP. VII.

Nolite iudicare, et non iudicabimini, nolite cōdemnare, & nō cōdemnabimini. In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini: & in qua mēsa iudicaueritis, iudicabimini: & in qua mēsa iudicaueritis, iudicabimini: & in qua mēsa iudicaueritis, iudicabimini.



AVETE, ne per superbiam & factum animi proximos vestros iudicetis aut cōdemnetis, dicta eorum aut facta nimium seuerè iudicātes, atque in partē peiorē sinistra interpretatione rapien-
 tes, id quod facere solēt hypocritæ & superbi, qui si-
 biiip̄si nuniū placentes, alios cōtemnunt, ac sine cau-
 sa iudicāt, temerèque condemnant. ^b Ad hunc enim
 modū si nō iudicaueritis proximos vestros, aut con-
 demnaueritis, neq; vos vicissim iudicabimini aut con-
 demnabimini. ^c Secundum iudicium enim quo vos
 alios iudicaueritis, ipsi quoq; iudicabimini: & secun-
 dum

^aum mēsuram qua vos aliis metimini, vicissim reme-
retur vobis. Deus enim talem se erga homines exhi-
bet, quales ipsi se exhibuerint erga proximos suos.

^b Quale est autem hoc, vt videat quis in oculo fratris
sui festucam modicam, & in oculis propriis non sen-
tiant magnā ac crassam trabem? Quam noua res est, vt
peccatū paruulum vix vilius pōderis ego obseruem,
& deprehēdam in proximo, in meipso autem nō ad-
uertā peccatum sine comparatione vlla maius & in-
tolerabilius.

^b Et quomodo saluo pudore poterit quis
dicere fratri suo: Frater sustine, & sine paulisper: eiciā
ego ex oculo tuo festucā, quam in eo video, qui ipse
trabē in oculo suo habuerit? Qua fronte quis aliū ve-
lit iudicare, & arguere pro peccato paruulo, & faci-
le ferēdo sūte excusabili, quod fortē in eo deprehen-
derit exacta obseruatione & curiosa perseruatione
alienæ cōuersationis, cum ipse in se habeat peccatū
longē grauius, quod excusari nullo modo possit, nec
tamen pro eo se arguat aut emendare studeat?

^c Hypocrita cū
ce primum tra-
bē de oculo tuo:
& tunc videbis
eicere festucam
de oculo fratris
tui.

^d Diligenter autem attendite
vos, quibus commissa fuerit dispensatio mysterio-
rū Dei, vt pote diuinorū verborum prædicatio, & sa-
crorum sacramētorum administratio, ne sancta eiuf-
modi vestrę cōmissa fideli dispēsationi exhibeatis ca-
nibus, id est, hominib⁹ in malo furiosis & obstinatis,
q^{ue} neq; rationi neq; authoritati volūt acquiescere, sed
suū tantū cerebrū insequentes, nihil aliud q̄ oblarāt,
& rabido ore cōtradiciunt eloquiis veritatis. Neq; itē
margaritas mūdas & preciosas spargetis ante porcos,
animalia immunda & fordida, margaritarū precium
ignorātia: id est, ante homines toto affectu terrenis
solis inhærentes: quemadmo lū porcus luto gaudet,
& oble-

e neque mittat
is margaritas
vestras ante por-
cos:

& oblectatur in volutabro luti. Ante huiusmodi homines non sunt spargenda preciosa diuinæ veritatis eloquia, quæ sunt tanquã preciosæ margaritæ.^a alioqui & sanctis fiet irreuerentia magna à porcis ignorantibus precium eorum, dum homines terrenis voluptatibus & rebus temporalibus toti inhaerentes irridebunt, & sublannabunt veritatis eloquia.^b & vobis erit non paruum à canibus periculum, ne ipsi vos aggrediantur, & in vos furibundi insurgant, sanctorum exhibitione magis irritati.^c Quoniam autem multa vobis passim occurrent discrimina in tanto negotio, & quoniam subinde multis indigebitis, tam spiritualibus quam temporalibus rebus, idcirco vnum vobis trado refugium, quo obuertura omnia euincere & superare valeatis. Id est, orationis instantia, per quam poteritis obtinere omnia quaecumque vobis necessaria fuerint, siue pro vestra salute, siue pro vestri functione ministerij. Si qua autem re egueritis, ex affectu instanter petite, & dabitur vobis, quando, ubi, quantum, & quomodo pater vester cælestis iudicauerit quam maxime &

c Petite & dabitur vobis.

d Querite, & inuenietis.

e Pulsate, & aperietur vobis.
f Omnis enim qui petit, accipiet, & qui quaerit, inuenit: & pulsanti, aperietur.

g Aut quis est ex vobis homo quem si petierit filius suus panem, nunquid lapidem porriget ei?

h Aut si piscem petierit, nunquid serpentem porriget ei?

suæ gloriæ & vestro vestrorumque commodo expedies.^d Si qua re egueritis, à Deo illam precibus querite, & assequemini quod queritis.^e Diuinæ misericordię ostium precibus pulsate, & aperietur vobis, profectus enim aduocatus diuinæ miserationis effectus. Quisquis enim serio & ex affectu cum debita instantia Deum postulat, eorum aliquid quæ pro ipsius honore faciunt, absque dubio accipiet, vel hoc ipsum quod postulat, si ita suo honori magis cõuenire Deus iudicauerit, & illi magis salutare, vel postulati loco aliud suæ gloriæ, & illius salutis magis profuturum.^g Quod autem recte vt decet postulantibus non sit negaturus Deus quæ sunt salutaria, manifesta monstratur ex rebus humanis sumpta similitudine. Quis enim hominum est qui filio postulati panem, re proculdubio vilem sibi & necessariam, pane denegato, porrigeret pro pane lapidem, esui prorsus inutilem? ^h Aut piscem postulati, aptum esui, eo negato, serpentem porrigeret venenatum & noxium? Non est proculdubio patris officium, neque id fieri paternus sinit affectus: sed filiis famelicis

famelicis serio postulantibus panem, dat pater & cū pane obsonium, si facultatem habet: & piscem petenti filio, piscem dat pater, vel aliud forsitam delicatius & melius, si facultatem habuerit. ^a Ad hunc ergo modū si vos, q̄ natura mali estis, ab originis corruptione ad malum semper procliues, bona tamen data siue dona nostis, & soletis dare filiis à vobis quippiam petentibus: ^b quantomagis pater vester caelestis, qui totus bonus est & aequissimus, in quo nihil est commixtum malitiæ, verè bona & salutaria daturus est filiis suis se postulantibus? ^c Sit autem vobis in agendo omnibus hæc certissima, regula, & quasi primum circa mores principium: vt quæcunque vobis secundum rectæ rationis iudicium, & naturalis æquitatis dictamen vultis exigitisque à proximis fieri, eadē vt vos faciatis proximis. Item vt alteri non faciatis vnquā, quod secundum rectum rationis iudicium, & naturalis æquitatis dictamen vultis exigitisque non fieri vobis. ^d In hac siquidē generali regula, summatim tota lex & prophetæ omnes includuntur: particularia omnia legis præcepta atq; prohibitiones, itē & exhortatiōes omnes atque comminationes, quæ in Prophetis continentur, in hoc fundantur generali principio: deducuntur quoque & eliciuntur ex eo. ^e Vos autem discipulos & seruos meos sollicitè præmonco, ne ad multitudinem aspiciētes, & plurimorum præuia exempla insequentes, latam & spaciosam vitiorū viam ingrediamini, vt ambuletis in ea, sed omni studio prælegite viam angustam virtutis. ^f Nam lata hæc via & ampla porta terminum habet amarissimum & terribilissimum, nempe perditionem atque mortem æternam, ad quam peruenient vniuersi qui viam illam ad finem vsque perambulauerint. ^g Multi autē sunt qui per malam hanc incedunt viam, & ad infelicem illum perueniunt terminum, quoniam stultorum est infinitus numerus: vt nemo multitudinis seducatur exemplo. ^h Sed viam arctam & angustam portam prælegite: quæ licet admodum sit angusta, & difficultatem magnam videatur exhibere per eam ambulantibus, habet tamen exitum suauissimum, & finem

a Si ergo vos, cum suis mali, nostis bona data dare filiis vestris?

b quantomagis pater vester qui in calis est dabit bona petentibus se?

c Omnia ergo quæcunque vultis vt faciāt vobis homines, ita & vos facite illis.

d Hæc est enim lex et propheta.

e Intrate per angustam portā,

f quia lata porta & spaciose via est que ducit ad perditionem:

g & multi sunt qui intrant per eam.

h Quam angusta porta & ardua via est que ducit ad vitam,

g longè

a & pauci sunt
qui inveniunt
eam.

b Attendite à
falsis Prophetis,
c qui veniunt
ad vos in vesti-
mentis ouium,
intrinsicus autē
sunt lupi rapa-
ces.

d A fructibus
eorum cognosce-
tis eos.

e Nunquid colli-
gunt de spinis
vvas, aut de tri-
bulis ficus?

f Sic omnis ar-
bor bona fructus
bonos facit,

g mala autem
arbor, malos fru-
ctus facit.

h Non potest ar-
bor bona malos
fructus facere:
neque arbor ma-
la bonos fructus
facere,

longè optabilissimum: nempe vitā aternam præ cu-
ius desiderio & expectatione, meritò pro nihilo com-
putari debet omnis labor quem via videtur adduce-
re: imò dulcis & iucunda debet esse omnis molestia,
quamcunque in via contigerit occurrere. ^a Et hanc
viam admodū pauci inveniunt, qui in ea ad finem vs-
que perambulant: vt nemo ideo viam spernat, qui à
paucis comparationē ad alteram priorem, calcata.
^b Cauete autem vobis diligenter à falsis doctoribus,
ne acquiescatis malis eorum doctrinis: ^c qui ad vos ve-
niunt, & coram vobis sese ostētant tanquā Prophetae
siue doctores veritatis, sub specie sanctitatis, verbis
& gestibus exterius simulantes humilitatē & simpli-
citatē: cum intus pleni sint omni malitia & dolo, sub
ouina specie lupinum gestantes animū, cupientes ve-
stras animas deuorare & in perditionē abducere suis
prauis doctrinis: quemadmodum lupo nō venit ad
oues nisi vt furetur, mactet, & perdat. ^d Certissimus
autem probationis modus est ab ipsius eorū fructibus.
Nolite attendere ad verborū folia, ad verborū orna-
tum, & blandiloquētiā, qua seducunt simplices: sed
ad fructum attendite, qui in vita eorū apparet, & ex-
doctrina ipsorum consequitur. ^e Ex fructibus autem
certā esse probationem, discimus ex consideratione
herbarum & arborum fructiferarum. A malis nāque
& infructiferis arbutis aut herbis, nō solēt boni fru-
ctus colligi: quemadmodum de sterilibus spinis nun-
quam vvas colligunt, neq; ficus de tribulis. ^f Ita gene-
raliter inter arbores fructiferas, illa iudicatur bona,
non quæ folia pulchra habet, sed quæ fructum bonum
facit, & melior, quæ meliorem fructū: siue genus gene-
ri conferas, siue speciem speciei, siue indiuiduū indi-
uiduo in eadem specie. ^g Econtrario autē mala arbor
iudicatur, quæ fructus producit malos, & peior quæ pe-
iores fructus profert. Foliorum nullus habetur reſpe-
ctus neq; item corticis pulchritudo vel lenitas attēdi-
tur, sed tantum fructus considerantur, & ex his inte-
gram profertur, de arbore iudicium. ^h Non potest au-
tem fieri, vt quæ arbor bona est malos proferat fru-
ctus, donec bona manet: aut quæ mala est, bonos fru-
ctus

Etus proferat, donec mala permanet. Ita nō potest esse doctrina mala, ex qua verē boni fructus per se procedunt: neq; potest esse bona quę malos fructus profert.

^a Omnis autem arbor talis mala, quę non producit fructum bonum postquam tolerata fuerit diu satis & probata, vt spes non sit meliorum fructuum, ^b securi admota radici, excidetur, & tanquam inutilis ferēdis bonis fructibus in ignem mittetur. Sic omnis doctor malus cum doctrina sua, quę à Deo non fuerit, & generaliter quilibet peccator non faciens fructū bonū, auferetur de vita ista tēporali per mortē, & in ignem proicietur æternum. ^c Manifestum est itaque quomodo ad similitudinē arborum ex fructibus cognosci atque à veris Prophetis discerni debeant pseudo prophete. Soli igitur fructus sunt (vt iam antē dictū est) ex quibus arbor bona aut mala censetur. Neque bonę sunt arbores, quę pulchra habēt folia, sed quę fructus bonos proferunt. ^d Ita quoque nō omnes qui in ore pietatem ostentant, qui verbis sanctitatem simulant, labiis me honorantes, & verbis confitentes se nosse Deum, dicentes mihi, Domine, Domine, pater, pater, Deus, Deus, & huiusmodi, bonę arbores cęsendę sunt, neque omnes tales vitam æternam accipient in regno cęlorum: ^e sed quisquis facit voluntatem patris mei cęlestis quisquis in vita sua Deum glorificat, mandātis patris obediens, neque solum verbo, sed etiam opere & corde Deum agnoscens & confitens, hic arbor bona censendus est, & hereditatem accipiet regni cęlestis. ^f In illa autem die districti examinis & nouissimę retributionis, videbuntur multi propter operum bonorum defectum, spe beatę retributionis frustrari, qui tamē sibi persuaferant, eā sibi deberi, ratione mortuę suę fidei, & gratuitorum quorundam donorum, quibus in vita ornati & vsi fuerant. ^g In illo enim die, multi cum se viderint excludi à regno cęlorum, obiicient mihi, qui iudex ero & retributor omnium: Domine, in quem viuentes credidimus, nōne in fide & virtute nominis tui prophetauimus, alios ex illuminatione quam à te acceperamus docentes, atque etiam prædicentes futura?

a Omnis arbor quę non facit fructū bonum, b excidetur, & in ignem mittetur.

c Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos.

d Nō omnis qui dicit mihi domine, domine, intrabit in regnū cęlorum:

e sed qui facit voluntatem patris mei qui in cęlis est, ipse intrabit in regnū cęlorum.

f Multi dicent mihi in illa die,

g Domine, dñe nōne in nomine tuo prophetauimus? & in nomine tuo demonia eiecimus? et in nomine tuo virtutes multas fecimus?

nonne item in fide atq; virtute nominis tui quod inuocabamus, eiecimus dæmonia, & alia multa magnæ virtutis signa & prodigia fecimus? Quomodo ergo nunc à regno excludimur, qui olim tibi sic familiares fuimus? Nonne meritò pro his omnibus debetur nobis vitæ præmium? Nos certè arbitrabamur securos nos esse de præmio, posteaquàm tibi tam fuimus familiares in tuo ministerio. Quomodo ergo nunc fraudamur nostra spe, & frustramur proposito? ^a Et ego

a Et tunc confitebor illis, quia nunquam noui vos.

horum obiectioni respondebo, dicens: Hæc omnia quæ adducitis nihil ad rem faciunt, causam vestram adeo nihil adiuvant, vt etiam aliqua ex parte reddant detriorem, eo quòd talibus à me donis, & tali mea familiaritate donati, non duxeritis vitam Deo dignam. Nò hic de donis, non de familiaritate fit quæstio, sed de operibus tantum quæ gessit quisq; in corpore. Et quoniã opera nò habetis fidei respòdètia, sed operatores fuistis iniquitatis, sic vos mihi extraneos & alienos à me habeo, acsi nunquam vos nouissem, neque vos me

b Descendite à me omnes qui operamini iniquitatem.

agnouissetis. ^b Vos omnes qui estis operati iniquitatem, descendite à me maledicti in ignem æternum. Finem denique imposturus prolixo huic meo sermone, volo externa atq; sensibili vobis mōstrare similitudine, quātum intersit inter eum qui audit simul & implet

c Omnis ergo qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificauit domum suam super petram:

verba mea, & eum qui audit, sed non implet ea. ^c Omnis ergo qui verba mea ista, quibus Christianæ & Euāgelicæ vitæ descripsi regulam audit, & postquam audierit, non auditor est obliuiosus, sed factor operis, sollicitus quomodo ea operibus impleat, & vita exprimat, hunc ego comparabo viro prudenti, qui domum suam supra locum petrosam, super solidum ac stabile fundamentum ædificauit caute sibi prospiciens, ne fortè ædificationis suæ aliquando iacturam patiat, & perdat omnem laborè quem insumpsit in ea: præui

d & descendit pluuia, & uenerunt flumina, & fluuerunt venti, & irruerunt in domum illam:

densq; futura pericula, quæ à tempestatibus & ventis obuenire poterant, elegit sibi stabile atq; petrosam terram: cui superædificauit domum suam. ^d Factumq; est, vt orta grandi tempestate abundans pluuia descenderet è cælo, & crescentibus ex alueo suo torrentibus atque fluminibus domus illa aquarum fluctibus

con

concuteretur ab imo, vëtorum quoq; flatu admixto, obrueretur à summo fastigio. ^a Verùm non potuerunt fluctus aquarum pariter cum impetu ventorum præualere aduersus domum illam, neque potuerunt hoc efficere, vt eam deicerët, aut vel in partem alteram inclinarent. ^b Nimirum super petrosum solum bene fundata erat, cuius fundamenti beneficio inuisa & immobilis perstitit in die malo, non deiecta nec inclinata, sed tantum à sordibus (si quæ fortè extrinsecus adhærebant) vndarum ablutione emundata. ^c Qui verò sibi satis esse putat audisse verba mea, & postquam audierit, auditor obliuiosus factus, non ea in corde custodit, neque in vita studet exprimere, hunc ego comparabo viro stulto: qui ædificans domum, non habet curam solidi fundamenti, sed ædificat super terram arenosam: propter quod non potuit esse firma aut diuturna illa ædificatio. ^d Mox enim vbi inundante pluuia excreuissent torrètes & flumina in domum illam irruentia, ventique flassent desuper per celsit ædificatio, & collapsa est in terram, & fuit grauis admodù ruina domus illius. Prorsus enim dissoluta atque contracta cecidit, Nimirum fundamentum solidù nullum habebat ædificatio, sed super arenosam erat terram fundata: propter quod, irruëtibus vndis & ventis, non valens resistere celsit quantotius & corrui. ^e Postquam autem finem fecisset loquendi præceptôr Iesus populi (qui vsque tunc supremum silentiù auribus & corde toti in eius doctrinam intenti præstiterant) vehementi sunt admiratione commotiruptoq; silentio, magnæ admirationis voces professerant adinuicem super doctrina tam noua, tam exitiosa, tam efficaci, tam solida, tam cordis intima penetrante, & naturali rationi maxime consentanea: quam fuerât resecti, vt citra fastidium etiam prolixius differentem audire essent parati. ^f Erat enim docens magna cum autoritate, sicut potestatem habens, præcipiendi, legemque interpretandi, ac perficiendi eam, item & miracula faciendi doctrinam, cõfirmantia: ^g & non more Scribarum atque Phariseorum, qui tantum ea quæ Moses præscripserat, item tradi-

a & non ceciderunt.

b Fundata enim erat super petram.

c Et omnis qui audit verba mea, non facit ea, similis erit viro stulto, qui ædificauit domum suam super arenam:

d & descendit pluuia, & uenerunt flumina, & irruerunt in domum illam, & cecidit, & fuit ruina illius magna.

e Et factum est cum cõsummasset Iesus verba hæc admirabantur turba super doctrinam eius.

f Erat enim docens eos sicut potestatem habens,

g & non sicut Scribae & Pharisei.

tiunculas & præscriptiones aliorum frigidè proponerant & exponerant populo, dicentes: Moses dicit, Tradunt seniores, aut alia huiusmodi forma loquendi videntes, nullis quoque miraculis suam doctrinam valebant confirmare.

*Parabola de Sapiente & Stulto edificatore
latior explicatio.*



FIRMA hæc petra est, doctrina Christi infallibilis atque certissima, utpote ab eo procedens, qui fallere vel mentiri non potest. Super hanc ædificat, quisquis eam auditam custodit in corde, & toto conatu studet vitæ atque moribus exprimere, omnesque suas cogitationes, affectiones, sermones, & actiones, super eam fundare: id est, secundum eam dirigere est sollicitus. Hæc enim est ædificatio, quam prudens homo super tali fundamento superstruit, siue super ædificat. Venit pluvia, veniunt flumina, veniunt venti: quando tentationes obveniunt, vel à carne, vel à mundo, vel à diabolo, quæ nostram ædificationem quærunt subvertere, quæ nos à proposito virtutis, & vitæ Euangelicæ perfectione quærunt deiicere. Ab imo flumina, à supremo venti veniunt: quoniã ex omni parte multiplex tentatio nos quærunt à statu virtutis evertere. Flumina molliter alluunt, & velut suaviter circumambunt domũ, ut eã dulciter absorbeant. Venti autem rugitu magno sæuiunt, & toto impetu in eam irruunt, ut vi prosternant in terram: quoniam prospera per mollicitiẽ homines dissolvere quærunt, adversa velut impetu prosternere. Vel aliter, per circumambetes vndas, carnalium tentationum blandimenta: per ventorũ flatus, malignorum spiritũ suggestiones signantur. Illæ plerumque hominem frequenti sollicitatione blandè emolliunt, & mollicie resolutum in se absorbent. Hæ verò, subito impetu magis solent abripere instabiles. Qui autem Christi doctrinæ firmus innititur, hunc neque prospera, neque adversa, neque carnis blandimẽta, neque tentamenta diaboli, à statu rectitudinis deiicere, vel etiam inflectere poterunt. Imo verò, ablutis si quæ adhærebant sordibus etiam mundior remanebit domus, quoniam tentationibus probatus adeò nõ accipiet spiritualis homo detrimentum, ut etiam euadat mundior. Super arenam verò ædificat, quisquis vitam suam non super doctrinam Christi fundat atque instituit, sed vel secundum carnis suasionem, vel secundum maligni suggestionem, vel secundum errantis multitudinis, ac mundi exemplũ, vel etiam secundum aliquam purè humanam doctrinam, quæ nõ est
à Deo

à Deo neque diuinæ consona. Quisquis autem ita ædificauerit, stultus esse monstratur, ex eo quod omnem suam ædificationem perdit, & omnem laborem quem impendit illi. Mox enim, aduenientibus tentationibus quibuslibet, cedit, & omni ex parte miser efficitur. Hinc carnis & mundi blandimentis in quæuis carnalia vitia dissolutus immergitur, illinc maligni suggestionibus in quæuis quantūuis magna facinora impellitur. Et licet nonnulli ex illis qui Christi non innituntur doctrinæ, ad tempus nonnunquam videantur bene stabiles: adueniente tamen tētatione citò monstratur, quoniã is qui tentationum impulsibus cecidit, stabili non erat ille gradu. Quàm autē magna sit ædificationis huiusmodi ruina, tūc declarabitur, quando cum ædificante stulto omnis illa stulta ædificatio dabitur in escā ignis æterni. Hoc ante conclusionem huius prolixi sui sermonis, voluit dominus suos esse præmonitos, vt nemo sibi sufficere putet, quòd verba Christi audierit, sed sollicitus sit vnusquisque audita fideliter custodire. Beati enim qui audiunt & custodiunt verbum Dei.

ANNOTATIONES IN CAP. VII.

Nolite iudicare, & non iudicabimini. Nolite condemnare, &c.) Græcorum vulgati codices alterum tantum habent, videlicet: *Nolite iudicare, & non iudicabimini.* Apud Latinos autem, possunt ambo illa in eandem accipi sententiam: vt propter inculcationem & declarationem, bis idem dicatur. Explicat enim, condemnare, quid sit iudicare: quanquam & in diuersam sententiam possunt accipi, vt condemnatio posterior sit & grauior iudicio: quemadmodum in causis ciuilibus prius iudicatur, lequitur condemnatio. (In quā mensura mensi fueritis, remetietur vobis.) Prouerbialis sermo est, significans ita tecum agendum, quomodo tu agis cum altero: vt si tu bene vel male agas cum proximo, itidem agatur tecum. Quidam autem hoc intelligunt de vicissitudine, quæ redditur ab hominibus: vt sit sensus, Sicut tu alios iudicaueris, ita vicissim alij te iudicabunt: & in qua mensura tu aliis mensus fueris, vicissim alij metientur tibi. Verum hoc licet frequēter ita eueniat, nō generalem habet veritatem: cū sæpe in hoc mūdo ab aliis iudicentur & cōdemnentur, qui neminē iudicant. Id quod vel in Christo apertissimè videmus, cui nequaquā remensum est iuxta mensuram qua mensus est nobis. Econtrario quoq; nonnulli iudicium & condemnationē effugiunt in presenti tēpore, qui iudicant & cōdemnant alios. Quare, pro generali expositione, videtur sermo iste diuinū spectare iudiciū. (Nequando conuolcent eas pedibus suis, & conuersi canes dirumpant vos.) In Græcis co-

dicibus non additur, canes, sed tantum dicitur, & conuersi dirumpant
 vos. Certum est tamen, de canibus partem istam accipiendam, priori
 ad porcos atinente. Porci enim coculcant, canes dirumpunt. ¶ *Aut
 quis est ex vobis homo.* Græcè est *ἢ*, quod interdum valet, aut, interdum,
 an. Videre tur huic loco commodius dicere: *An quis est ex vobis homo,*
 et iet que iensus dilucidior. Tota quoque illa oratio, *Quis est ex vobis
 homo, quem si peteris filius eius panem, nunquid lapidem porriget ei?* Ad
 verbum ex Græco reddita est, quæ quidem sic clarius posset efferri:
*Quis vestrum est, qui à filio suo postulatus panem, lapidem porriget
 ei? Vel sic, Si quem vestrum filius suus panem postulauerit, nunquid
 ipse lapidem porriget ei? Vel sic: Qui si ipsum filius postulauerit pa-
 nem, lapidem porriget ei? (Bona data.)* Datum accipitur nominali-
 ter, quasi pro dono. Forsitan datū pro dono posuit, ad cacophoniam
 vitandam, ne diceret, dona bona. Non est tamen in Græco hoc loco
δώρον donon, quod propriè donum significat, sed *δῶμα* doma, quod
 potius datum nominaliter significat. ¶ *Omnia igitur quæcumque vul-
 tis &c.* Videtur nullam illationem significare coniunctio, sed tan-
 tum continuationis esse nota. ¶ *Quæ iucit ad perditionem.* Græcè est
ἀπαγῶσα apagusa, id est, quæ abducit. Quod videretur in malam par-
 tem posse accipi, nisi statim in eo quod subditur, Arcta via est, quæ
 ducit ad vitam, idem verbum poneretur. Nam illic nō potest ip̄ ma-
 lum sonare. Rectius ergo simplicis tantū significationem intelli-
 gimus, quomodo nostra habet lectio. Quæ ducit ad perditionem & vi-
 tam. ¶ *Quam angusta via.* In Græco est *ὄτι* hoti: id est, quoniam
 vel quia. Vnde quidam codices Latini pro Quam, legunt Quod.
 ¶ *A fructibus eorum cognoscetis eos.* Fructus doctorum, possumus du-
 pliciter accipere: vel tractus quos docentes faciunt: id est, fructus do-
 ctrinæ, qui videlicet ex ipsorum doctrina proueniunt. Vel fructus
 proprios ipsorum qui docent: id est, opera ipsorum & conuersatio-
 nes. Prior tamen videt generalior & certior. Facilius enim & certius
 doctor probatur, considerato fructu doctrinæ: diligenter videlicet
 attendendo quò tendat, an ad pietatem an ad impietatem, ad Deum
 vel ad carnem. Difficilius autè ex propria conuersatione possunt di-
 scerni pseudoprophetæ, propter simulationem sanctitatis. Plerique
 enim tanti sunt in simulando artifices, ita se transfigurare norūt in
 angelos lucis, vt vix ab oculatissimis eorum cōuersatio deprehendi
 possit aliud qua sancta & immaculata: adeo vt hoc artificio, ministri
 Satanæ plurimos post se nonnunquam abducant, suoque adscribant
 domino cui militant. ¶ *Sic omnis arbor bona, &c.* Quamuis ad pro-
 positum eorum quæ præcedunt magis propriè de doctoribus intel-
 liga

ligatur, generaliter tamē etiam omnibus hominibus rectē applicatur. Quod autem dicitur: *Non potest arbor bona fructus malos facere, &c.* accipiendum est, vt plurimum. Potest enim arbor bona, interdum fructum vnum aut alterum producere non bonum: quemadmodum & bonus homo, interdum opus aliquod facit non bonum. Verum in generalitate & multitudine intelligi debet, arborem bonam esse, quā vt plurimum fructus bonos producit. ¶ *Sed qui facit voluntatem patris mei qui in caelis est, ipse intrabit in regnum caelorum.* Illud postremum, ipse intrabit in regnū caelorum non habetur in vulgatis Graecorum codicibus. Habet tamen ipsius additio magnam emphasim. ¶ *Multi dicent mihi, in illa die.* Demonstratio est ad intellectum, diei illius magnae & semper memorabilis, quomodo & Paulus Timotheo scribens, dicit: *Reposita est mihi, corona iustitia, quam reddet mihi dominus in illo die, iustus iudex.* ¶ *Admirabantur turba.* Graecē est ἐξέπλησσαντο exephlōnto, quod sonat, non simplicem admirationem, sed vehementem & quandam obstupescationem. Vnde in aliis aliquot locis, verbum illud Graecum vertitur, obstupescēbāt vel stupebant. ¶ *Et non sicut scribae & pharisaei.* Graeci codices non habent illud nouissimam, & Pharisaei.

ELUCIDATIO CAP. VIII.



CHRISTO verò post saluberrimam doctrinam Apostolis turbisque traditam descendente de monte, quem docendi gratia conscenderat, sequute sunt eum turbae multae, ex iis quae eum docen-

Cum autē descēdisset de monte, sequuntur eum turbae multae.

tem in monte audierant admirabilem & imitabilem nobis ostendentes deuotionem suae fidei, qua sic perseueranter domino adhaerebant. ^b Descendenti itaque de monte domino, obuiam processit vir quidam plenus immunda lepra in corpore, fide tamen candidus, ac mundus in mēte, sub sordido corpore mundum occultans animum. Hic morbum agnoscēs, & sanitatem desiderās, medicum requirit, a quo se posse curari credebat: eumque accedens, reuerentia impendit tanto medico & rato domino debitam, pro suae fidei deuotione genibus flexis in terrā humiliter procidens, & adorans coram eo: simulque in breuissimo vno verbo, *Domine, si vis, & fidei suae protestationē, & desiderij postulationem, potes me mun-* bonus orator enunciat, dicens: *Domine, qui omnia dare.*

^b Et ecce leprosus veniens adorabat eum, dicens:

g s potes,

*a Et extendens
Iesus manum te
dixit cum, dicens:
Volo: mundare.*

*b Et confestim
mundata est le-
pra eius.*

*c Et ait illi Ie-
sus. Vide, nemi-
ni dixeris.*

*d Sed vade, ostē-
de te sacerdoti,
e & offer mun-
dum tuum, quod
præcepit Moyses
in testimonium
illis.*

*f Cum autē in-
troisset Caphar-
naū, accessit ad
eum Centurio,
rogans eum, &
dicens:*

*g Domine, puer
meus iacet in do-
mo paralyticus
& male torque-
tur.*

potes, cui nihil est in Deo impossibile, qui potes quæ non valet natura, hoc aperte protestor coram omnibus, potestatem esse tibi me curandi à lepra mea, si modo volueris. Quod nulla virtute, nullo medicamento, valet natura, quod arti omnino non est possibile, credo, & protestor tua sola voluntate absque mora & omni difficultate mihi posse præstari. ^a Statim benignus dominus, desiderium & fidem orantis attendens, ad exauditionem paratus, manum extendit, tanquam instrumento sue diuinitatis ea volens uti, ad operationem miraculi: eumque extensa manu contingens, verbum virtutis protulit, dicens: Volo: esto mundus. Tu mihi dicis, Si vis, potes me mundare. Propter hanc tantæ tuæ fidei tam apertam confessionem, ego vicissim iuxta tuum desiderium dico tibi, Volo te mundum fieri: esto mundus. ^b Mox leprosus ille salutari beatæ manus contactu & efficacioris verbo sanitati plenissime est restitutus, omnique ab eo lepra abscessit. ^c Volens autem dominus exemplum humilitatis nobis proponere, & superbe vanitatis gloriam condemnare, dixit illi quem curauerat: Caue, ne hoc quod in te ostendi diuinæ potentie miraculum in vulgus efferas, neque statim coram aliis proclames, ut applausum mihi populi suscites, quæ non affecto, sed patris gloriam. ^d Tu autem iuxta legis constitutionem vade, & ostende te sacerdoti, ut sit ipse conscius emundationis tuæ, ad quem ex legis præscripto spectat lepræ iudicium: ut per me factus mundus, per illum mundus proberis. ^e Offer quoque oblationem quam Moses in emundatione leproforum constituit offerri, in testimonium ipsis leprosis, quod verè à lepra sua essent curati. Erat siquidem legalis illa oblatio eis in testimonium suæ emundationis, quoniam non nisi post compertam mundiciam illa offerebatur oblatio. ^f Factum est autem, domino ingrediente Capharnaum, ut Centurio quidam homo gentilis in ea ciuitate à Romanorum potestate cum militum ceterario numero ad loci custodiam constitutus, fama nominis & virtutum eius audita, ad ipsum accederet, suppliciter orans, ac dicens: ^g Domine puerum siue ministrum habeo mihi vnicè charum, quod domi meæ iacet totus dissolutus paralyti,

paralyti, qua & torquetur grauissimè, cuius miseriam non sine magno animi mei dolore valeo conspicerè. Pro hoc tibi supplico, vt eum à morbo suo curare digneris, quemadmodum hastenus malis multis leuasti plurimos.^a Attendens dominus deuotionem & fidem interuenientis pro seruo domini: benignum illi responsum dedit, dicens. ^b Accedam ego domum tuam, vbi iacere dicis hunc puerum tuum: & pro tuo desiderio curabo illum.^c At verò Centurio iste videns dominum ob suas preces velle domum suam accedere, ac iam recto itinere illuc tendere, præ humilitate cordis tãto mouere indignum se reputans, cuius causa tãtum laborem infumeret ille quem pro fidei suæ magnitudine maximi faciebat, indignum autè se reputans, qui in domum suam homo gentilis tantum tamq; diuinum virum susciperet, humili respõsione cæptum domini iter sistere conatus est, dicens: ^d Domine, non tanti meipsum facio, neque tam parui te æstimo, vt me dignum putem suscipere te in domum meam: cum sim ego gẽtilis homo & peccator, cuiusmodi simplex etiam Iudæorum genus solet despicerè, ac velut canes pro nihilo ducere: quantominus ferendum mihi est, vt tu talis ac tãtus populi doctor & diuinus Propheeta domum meam ingrediaris, causa sanandi vilis seruuuli: Absit, vt tantam tibi vilitatem ostendam, quem omni credo veneratione dignissimum.^e Sed verbo tantum iube fieri quod postulo, & fiet: nihil opus est tua præsentia, neq; vt videas, neq; vt cõtingas ægrotum. Credo enim tantæ te esse potentia, vt absens absentem solius iussuionis tuæ verbo curare possis.^f Neque verò mirum, si solo verbo tu id possis: quandoquidem ego purus ac fragilis homo, nullam habens nisi ab hominibus potestatem, nempe à superiori Romanorum potestate: sub qua sum constitutus, solo verbo meo obedientes habeo ministros mihi subiectos, vt quum huic dixero, vade, vadat: quum alteri, veni, & vadit: & amox veniat: quum alteri dixero, Fac hoc siue illud, statim ad obediendum se componat. Quanto magis tu, cui omnia parèt, ex potestate tibi non ab homine, sed à Deo tradita, creata omnia habebis tuis iussis facti.

obedi

a Et ait illi Iesus:

b Ego veniam, et curabo eum.

c Et respondens Centurio, ait:

d Domine, non sum dignus vt intres sub tectum meum:

e sed tantum dic verbo, & sanabitur puer meus.

f Nam & ego homo sum sub potestate constitutus, habes sub me milites: & dico huic, vade, & vadit: & amox veni, & venit: & seruo meo, fac hoc, & facit.

- obediētia: vt si morbo imperaueris abscedere, abscedat: si sanitate venire iusseris, adueniat.* Tāta autem fidei tā aperta protestatione audita, circūspiciēs Iesus miratus est, & ad eos qui ipsum comitabantur apostolos, & turbas sequentibus. *Je* alias, in modum hominis admirātis vultum composuit, ad fidei tantæ in gētili homine relucētis comprobationem. Dixitque iis qui ipsum comitabantur:
- b Amē dico vobis, non inueni tantam fidem in Israël.* ^b In veritate dico vobis, ab eo tempore quo prædicare circuire cœpi, tantā fidem nec inter ipsos quidem Israhelitarum, (qui tamē ob scripturarū testimonia, & veterem eruditionem legis meritō debebāt fide polle- re præ gētibus) qui tantā mihi fidem vel verbo mon- strauerit, vel opere, qualem hic homo gentilis verbis
- c Dico autem vobis: quod multi ab oriente & occidente veniēs, & recumbent cum Abraham & Isaac & Iacob, in regno cælorum.* & opere exprimit. ^c Propter hoc in veritate dico vo- bis, multos ex gētium populis huius Centurionis si- miles, ab oriēte, occidente, septentrione, atque meri- die: id est, ex omni parte orbis, & omnibus gentibus, tribubus, linguis & populis, per fidē venturos ad glo- riam regni cælestis, illicque discubituros cum sanctis Patriarchis, Abraham, Isaac, & Iacob, tanquam veros secundum spiritum & legitimos ipsorum filios, pro- pter imitationem rectæ plenæque fidei. ^d Cum inter- rim carnales Iudæi qui vidētur & sunt filij regni (vt- pote carnale semē Patriarcharum, quibus factæ sunt promissiones regni) propter incredulitatē suam ex- cludētur foras, nec admittentur ad possessionem re- gni, sed detrudentur in profundum inferni: vbi erunt tenebrę externę, palpabiles, & horridissimæ, vbi nul- la erit lucis consolatio. ^e Illic quoque perpetuus erit fletus, pro amissione tātorum bonorum, quibus seip- sos priuauerūt: & pro tantorum inuentione malorū, quæ poterant euadere, æternus stridor dentium: qui- bus tristitiam & desolationē summam testabantur, qua intus torquebuntur grauissimē. ^f Quibus dictis, ad Ceturionem sermonem conuertens dominus ait illi: Promeretur fides tua tam insignis, quam protesta- tus es, vt quod petisti obtineas. Dignum est, vt potē- tiam virtutis meæ sentias, quam nodum in te exper- tus tantopere commendas. Vade in pace, iuxta fidem tuam

ruam fiat tibi: accipe quod postulasti breue & finale
verbum Fiat quod petisti. ² Ad cuius verbi enuncia-
tionē ipſo momento puer ſanitatē perfectam rece-
pit, ita vt plenus illi reſtitueretur membrorū omniū
uſus, redirētq; ſingula ad ſtatum & officia priſtina.

^b Ingrediēs autē Ieſus domū in qua Petrus commo-
ratus fuerat, antequā ſequeretur dominum, quā pro
præceptoris amore, ad vnius iuſſionis vocē relique-
rat, reperit ſocrū Petri lecto decumbentem, & æſtuā-
tem febribus. ^c Quam, per apoſtolos interpellatus,

manu apprehēſam, protinus à febris ardore libera-
uit: ſicq; ſubito ſanitati & viribus priſtinis reſtituit,
vt ſurgens de lectulo vbi decubuerat, domino cū ſuo
comitatu in neceſſariis miniſtraret, tāquam ſi nihil
fuiſſet mali perpēſſa. ^d Circa autem ſolis occaſum, fa-

ma iam diſperſa in populo de Chriſti in domo Petri
præſentia, allati ſunt ante domū in qua erat cōplures
dæmoniacy quos ipſe nullo negotio, ſolo verbo cura-
uit, præcipiens dæmonibus exire ab obſeſſis, eoſque
relinquere liberos. Neq; ſolum dæmoniacos curauit,

verumetiam alios omnes quocunq; morbi genere
vexatos. Nulla enim erat illi differentia in morborū
generibus, nulla ex grauitatē vexationis aut tēporis
lōginquitate diſcretio, qui eadem facilitate (nimirū
ſolo verbo) curabat omnia. ^e Atq; hoc pacto impleta

est prophetia illa Eſaiæ Prophetæ, de Meſſia ita lo-
quentis: ^f Ipſe infirmitates noſtras à nobis abſtulit &
languores noſtros noſtrāque vulnera ipſe portauit.
Quæ ſcriptura, licet ſecundū præcipuam ſpiritus ſan-

cti intētionem ad paſſionē Chriſti ſpectet, per quam
infirmitates noſtras in ſe accepit ad ſati faciendū pro
eis paternę iuſtitie, & noſtras ægrotationes noſtroſq;
dolores portauit, debita nobis pœnas in ſe ferendo:
minus principaliter nihilominus etiam de corporali

bus infirmitatibus rectē accipitur, quarum ſanatio
corporalis præuiū ſignum erat ſanationis ſpiritualis,
qua per paſſionem ſuam omnes erat à morbis ipſo-
rum curaturus medicus animarum noſtrarum. ^g Vi-
dēs autem dominus ad ſe congregatas iam eſſe tur-
bas plurimas, poſtquam aliquandiu in negotio labo-

*a Et ſanatus eſt
puer ex illa ho-
ſpita.*

*b Et cum veniſ-
ſet Ieſus in do-
mum Petri, vi-
dit ſocrum eius
iacentem & fe-
bricitantem.*

*c Et tetigit ma-
num eius, & di-
miſit eā febris,
& ſurrexit, &
miniſtrabat eis.*

*d Veſpere autē
facto, obtulerūt
ei multos dæmo-
nia habētes, &
eiciēbat ſpiri-
tus verbo, &
omnes male ha-
bentes curauit.*

*e Vi adimplere
tur quod dictū
eſt per Eſaiam
Prophetam di-
centem:*

*f Ipſe infirmita-
tes noſtras acce-
pit, & ægrotati-
ones noſtras
portauit.*

*g Videns autē
Ieſus turbas
multas circum-
ſe, iuſſit diſcipu-
los ire transfre-
tum:*

ris

- ris fuisset versatus, prædicās, & miracula faciens, voluit ad tempus se à turba subducere, dixitque discipulis suis: Transeamus nauigio lacum istum, in partem alteram. ^a Domino autem transiitio lacum istum, in partem gadi proficiscente, in via accessit ad eum Scriba quidam, dicēs: Præceptor, ad eum me allexit vis tuæ prædicationis, ita mihi placent & doctrina & vita tua, ut (si ita tibi visum fuerit) cupiam tuo adiungi sodalicio, tibiq; indiuiduus comes fieri quocunque perrexeris.
- a Et accedens vnus Scriba, ait illi: Magister, sequar te quocunque ieris.*
- b Et dicit ei Iesus,*
- c Vulpes foueas habent,*
- d Et volucres cali nidos.*
- e Filius autem hominis non habet vbi caput suum reclinet.*
- f Alius autem de discipulis ait illi: Domine, per mitte me primū ire, & sepelire patrem meum.*
- ^b Dominus autem probare volens illius animum, & quātam rem, quāmq; difficilem postularet, apertius ei explicare, dixit illi: Quod petis, rationabile quidē & salutare est, sed magnum & difficile, omnia videlicet tua propter me derelinquere, & mihi pauperi homini adherere, cuius tāta est paupertas, ut ipsis etiam animalibus irrationalibus, siue quæ in terra, siue quæ in aëre habitant sim pauperior. ^c Nā vulpes quidem in terra habitātia animalcula priuatas suas & peculiāres habent foueas intra terram, vbi suos educant fœtus, vbi se abscondunt & latitant, ad quas recurrunt si persequutionē sustineāt, ad quas deferunt si quam cœperint prædam. ^d Volucres item quæ in aëre volitant, nidos suos proprios habent, vbi oua reponunt, pullos educunt & educant, in quibus se abscondunt, & ad quos semper habent refugium si quid occurrerit. ^e Ego autem vilis hominis filius, humilis & ignobilis homo, quod ad corpus attinet, nō habeo in mūdo proprium quicquam: non dico domum, non dico cubiculum, non lectum, sed ne tantillum quidem vbi caput meū reclinem. Id est, non tantum loci proprii, vbi dormire possim, quomodo in suis foueis dormiūt vulpes, & in nidis aues. Vel ne cervical quidem, aut puluinal, quod dormiturus supponam capiti. Tāta cū sit mea paupertas, vide quid sit, propter me omnia relinquere, mihiq; indiuidua societate adherere. ^f Accessit ad Christum alius qui iam de numero erat discipulorum, dixitque illi: Magister, rectē placet mihi tua societas, neque te cupio in totum derelinquere. Peto tamen dari mihi facultatem, ut tantisper à te absens esse possim, salua tua gratia, donec patri mee

meo iam senio cōfecto claudam oculos, eique debi-
 tum funeris obsequium, vt bonum decet filiū impend-
 dam: quo peracto, redibo quantotius, vt fiam tibi com-
 mes indiuiduus. Tenet enim me patris desiderium,
 affligit me ipfius grādis senectus, cui iustum viderur
 me filij impēdere obsequium. ^a Iesus autem volens
 apud se illum detinere, vanū ipsius desideriiū refutat,
 dicēs: Perseuera tu mecum. Vana tentatio est instabi-
 litatis, quæ te sollicitat, sub prætextu pietatis. Non te
 indiget pater tuus: habet familiā suam, habet mini-
 stros, habet amicos, & forsità filios alios, qui illi in ne-
 cessariis inferuiant. ^b Sine infideles se inuicem curare
 & sepelire: nec opus est vt tu propter tuū patrem in-
 fidelem & mundanum hominem, deseras Euangelij
 negocium, qui iā spiritualis & fidelis factus es. Abii-
 ce vanū istud desiderium, deponæ falsam pietatem,
 & in eo quod semel elegisti permane sancto proposi-
 to. Nā si ad domum paternam redieris, nescis quanta
 tibi instent pericula, quæ te à sancto proposito
 quærant retrahere. ^c Dominum dehinc ascendentem
 in nauiculam transfretandi gratia, sequuti sunt obe-
 dientes discipuli: quibus perinde erat, siue terra, siue
 mari, sequi dominum, nimirū toti ex eius voluntate
 pēdentes, vt nihil vellent ipsi, nisi quod vellet præcep-
 tor. ^d Iam autem in naui ipsis existentibus, & nauig-
 gare incipientibus, permisit dominus (ad patris glo-
 riam miraculo patēti manifestandam, & discipulorū
 fidē probandam primum, ac deinde confirmandam)
 tēpestatem magnam & commotionem in mari exci-
 tari, ita vt fluctus maris à ventis concitati in nauim
 irruentes, ipsam obuoluerent, ac velut operirēt. ^e Ipse
 verò dominus in interiori parte nauis longo fatiga-
 tus labore, dormiebat: tum vt fatigatum laboribus,
 & diutina vigilia humanum corpusculum aliquātū-
 lum somnus instauraret viribus, cuius gratia à natu-
 ra somnus datus est animalibus: tum vt est hoc ma-
 gis discipulorum fides probaretur quibus nontan-
 tus verisimiliter metus fuisset obortus, si non dormi-
 uisset dominus. ^f Videntes autem discipuli tantū sibi
 dormiēte præceptore imminere periculum, iamque

*a Iesus autem
ait illi, Sequere
me,*

*b & dimitte
mortuos sepeli-
re mortuos
suos.*

*c Et ascenden-
te eo in nauicu-
lā sequuti sunt
eum discipulē
eius.*

*d Et ecce motus
magnus factus
est in mari, ita
vt nauicula spe-
raretur flucti-
bus.*

*e Ipse verò dor-
miebat.*

*f Et accesserūt
ad eum discipu-
li eius, & susci-
tauerunt eum,
dicentes:*

in pro

- in proximo nisi succurreretur mortē sibi imminere præceptorem accedunt, & dormientem excitant, velut necessitate compulsi, dicentes: ^a Custodi nos præceptor, & serua ab imminēte periculo. Iam enim nisi tu succurras, vniuersi perimus. Tempestat̃ tāta est, vt obfistere vltra nō valeamus, nisi tu adiuueris. ^b Exurgēs à somno dominus, primum ipsos increpat de terrore nimio, quo erat correpti, qui ex imperfectione videbatur procedere fidei. Quid (inquit) vos homines modicę fidei, exiguęq; fiducię tā immoderato timore estis propter hanc tempestatē conterriti? Quasi nō possim ego etiam dormiens vos saluare à cunctis periculis æquę atque vigilās, quasi mecum vobis possit mali quicquam cōtingere. Qua in re ostenditis modicam & imperfectam adhuc esse fidē vestrā, & fiduciam exiguam, quam dormiētem putatis vobis saluandis non sufficere. ^c Tunc surgēs, & in apertum procedēs ad locum superiorem, imperauit ventis (à quibus erat tempestat̃s initium) vt silerēt, & impetuose sic flare desisterent: & mari imperauit, vt fluctibus suis nō amplius nauem molestarēt. ^d Statimq; ad domini imperium cessauit ventus, quieuerunt fluctus: & facta est in mari magna tranquillitas, omni tempestate sedata. ^e Qui ergo in nauī erant cum apostolis, atq; ij etiam in coniunctis erant nauibus, vidētes tam præclarum & euidentem miraculum, in vehementem sunt admirationē adducti, super tanta Christi potestate, qua etiam ventis & mari imperare poterat, dixeruntq; adinuicem: ^f Qualis & quantus hic est, cui etiam venti & mare obediunt, qui solo verbo potest cōcitatos ventos subito continere, tumultuas mare compescere? cui ad nutum sic obediūt illa, etiā que irrationalia sunt, imò que horū omnium videntur ferociss̃ima? Sicq; in hoc miraculo & patris gloria magnificē claruit, & discipulorum fides post probationem non parum est confirmata. ^g Postquam vero, trāsito mari, venisset dominus in regionem Geradamoniam de montibus exeuntes, occurrerunt ei daemones duo exeuntes de sepulchris mortuorum, quę extra ciuitatem erāt, in quibus
- a* Domine, salua nos, perimus.
- b* Et dicit eis Iesus, Quid timidi estis modicę fidei?
- c* Tunc surgens imperauit ventis, & mari:
- d* & facta est tranquillitas magna.
- e* Porro homines mirati sunt, dicentes:
- f* Qualis est hic, quia venti & mare obediunt ei?
- g* Et cum venisset Iesus, trans fretum in regionem Gerasenorum, occurerūt ei duo habentes daemones de montibus exeuntes.

in quibus latitabant acti illuc à dæmonibus: qui vt filij sunt mortis & horroris, æternis tenebris deputati, ita loca horrida mortuorum quærebant: tum etiam, vt hominibus timorem & horrorem incuterent: talibus ex locis prodeuntes. ^a Erantque dæmoniacci isti sæui & terribiles valdè, ita vt nemo auderet per viam illam transire, eo quòd sine incurfu & nocumento ne minè transire permetterent. Statim enim vt transeuntes aliquos videbant, aduolabant, & impetum faciebant in transeuntes, non sine verberibus illos dimittentes. ^b Hi cum vidissent aduenientem Iesum, sentientes virtutem & potestatem eius, vehementer timere cœperunt: ad eum modum quo conturbantur timore latrones atque prædones, vbi præfectum vident cum magna vi militum ad se comprehendendū & puniendum venientem: imminētisque pœnæ metu, cœperunt clamare dicentes: ^c Quid nobis rei tecum est Iesu fili Dei? Nihil nobis tecum est negotij. Nos tibi aut tuis nocere non quærimus, vt neque possumus, agnoscentes, tuam potentiam quam habes à Deo. Tu item ne nobis noceas. Quid huc voluisti venire ad locum istum vbi arbitrabamur nos liberos à tua præsentia & potestate, vbi te non arbitrabamur neque timebamus venturum? ^d An ideo huc venisti, vt ante tempus nos torqueres, eiiciens nos ex habitacionibus nostris, & in abyssum demergens, antequam generalis iudicij dies adueniat? Noli quæsumus ita agere. Saltem hanc nobis facias gratiam, vt non in abyssum inferni nos statim conicias. Satis enim tempestiuè ad locum illum carceris venturi sumus: sine interim nos aliquatū adhuc in aère versari. ^e Iuxta locum autem illum in quo hæc agebantur, grex magnus erat porcorū è ciuitate propinqua, qui illic pascabantur. Dæmones itaque videntes, ex Christi comminatione & virtute quam iam sentire incipiebant, fore sibi exeundum ex hominibus, magno abyssi metu perterriti, seruili supplicatione deprecantur dominum, dicentes: ^f Si ita omnino tibi decretum est: vt ex corporibus istis humanis nos eiicias, saltem hanc nobis facias gratiam, vt in porcos istos nos ingredi

a sæui nimis, ita vt nemo posset transire per viam illam.

b Et ecce clamauerunt, dicentes:

c Quid nobis et tibi Iesu fili Dei?

d Venisti huc ante tempus torquere nos?

e Erat autè nò longè ab illis grex multorum porcorū pascès: Dæmones autè rogabant, cum dicentes:

f Si eiicis nos hinc, mitte nos in gregem porcorum,

h liceat.

- a Et ait illis, liceat.* ^a Consensit autem dominus postulationi dæmonum, dans illis potestatem, vt egredientes ab obsessis corporibus hominum ingrederetur in porcos.
- Ite.*
- b At illi exeunt* ^b *Abiecerunt in porcos.* ^b Accepto autem exeundi ab homine imperio, & licentia ingrediendi in porcos obtenta, relinquunt obsessa hominum corpora, statim introierunt in immunda pecora, & qui prius duorum tantum obsederant corpora, totum iam illum porcorum gregem implerunt, quoniam numero plurimi erant, qui abinuicem diuisi tantam porcorum multitudinem sufficiebant implere. ^c Et ecce statim vt in porcos sunt ingressi, cœperunt illos ad cursum agitare versus mare: totusque grex ille porcorum magno impetu, agminatim se præcipitem dedit in mare, & submersi sunt in eo. ^d Qui autem porcos istos pascebant, videntes tam horrendum spectaculum, partim timentes ne & ipsis mali forsitan quippiam contingeret à dæmonibus vel obsessis porcis, partim metuentes ne ipsorum negligentia ad culpam imputaretur porcorum perditio, si distulissent nuntiare factum dominis, fugientes ingressi sunt ciuitatem: nuntiaueruntque ciuibus, & de iis qui dæmonia habuerant, de porcorum submersione, & de sanatis dæmoniis. ^e Quo rumore tantæ nouitatis audito, vniuersi penè ciuitatis illius incolæ, foras ciuitatem sunt ingressi, ad tam nouum spectaculum: vt oculis viderent, cuius iam aditu famam acceperant, sicque egre diètes, processerunt obuiam Christo. ^f Quo viso & cognito, quod ipse huius esset author miraculi, obstupescerunt, & re terribili conterriti, forsitan etiam pro porcorum damno dolentes, deprecabantur eum vt à finibus suis discederet.

ANNOTATIONES IN CAP. VIII.

Volo, mundare.) Distinctè legendū est, Volo, mundare. Est enim, mundare, imperatiuus passiuī generis. Id in Græco manifestū est, θέλω, ἡ ἀπαρτιθῆναι. (In testimonium illis.) Nos exposuimus, in testimonium illis leprosis: quoniam oblatio illa quæ præscribit lex offerri à leprosis in emundatione sua, erat ipsis testimonium suæ emundationis

tionis. Sic enim lex dicit Exod. 14. *Hic est ritus leprosi quando mundandus est: Adducatur ad sacerdotem, qui egressus de castris, cum inuenerit lepram esse mundatam, precipiet ei qui mundatur, ut offerat duos passeres, &c.* Ex quibus verbis manifestum est, oblationem testimonium fuisse certum emundationis, quoniam non permittebantur offerre, nisi post iudicium sanitatis. Potest etiam sic intelligi, In testimonium illis sacerdotibus, ut scilicet non habeant unde me possint calumniari quasi legis transgressorē posteaquā te iuxta legis prescriptū ad illos miserim, ¶ *Accessit ad eum Centurio, rogans eum &c.*) De hoc Centurione videtur nonnulla dissonantia inter Mattheū & Lucam, qua de re illos vide & lege, qui plenius de consonantiis Euangeliorū scripserunt. ¶ *Ego veniam, & curabo eū.*) Hoc verbo non quid ipse facturus sit pronūtiat, sed ad quid sit pro deprecantis deuotione paratus indicat: t̄quam si dicat, Paratus sum tecum domū accedere, & illic languentē curare. Quod & fecisset dominus, nisi obuians fidei magnitudo impetra: et sublimiorē curationis modū, quo videlicet absens curauit absentē, Sublimiorem nanq; curationis modū sublimior fides impetrare meruit. Est autem sublimior curandi modus, quo absens absentē curat verbo, quā præsens præsentem contactu. ¶ *Non inueni tantam fidem in Israel.* Græcè aliquanto maiori emphasi dicitur, hoc modo, *οὐκ ἔβρι τῶ Ἰσραὴλ*, &c. id est, neque in Israel tantam fidem inueni: vel, ne in Israel quidem, illic videlicet vbi maximē videbatur fides requirenda propter Prophetarum vaticinia. Non debet autem hoc simpliciter intelligi, neminem fuisse in omni populo Israelitico fide parem huic gentili Centurioni. Beata enim virgo Israelitica erat, Elizabeth, item & Ioseph, Simeon quoque & Anna, & forsitan horum erant similes alij plures. Sed hoc significare vult, ex quo prædicare & miracula facere cœpisset, hætenus non occurrissē quenquam Israelitarum à se quippiam petentem, qui tantam monstrasset fidem. Vel magnitudo ista respectiue consideretur, pro conditione hominis gentilis, & terrenis impliciti negotiis. ¶ *Ipse infirmitates nostras accepit, & agrotationes nostras portauit.*) Allegatio hæc iuxta septuaginta est interpretes. Hieronymus autem sic ex Hebræo vertit, Verè languores nostros ipse tulit. & dolores nostros ipse portauit: estque sententia eadem. ¶ *Et accedens vnus Scriba, dixit illi: Magister, &c.*) Vulgata est doctorum sententia, hunc Scribam malo & doloso animo Christum accessisse. Dicunt enim hoc ipsum quæsisse à domino, quod post Simon Magus à Petro in apostolicis Actibus describitur quæsisse. Quia enim viderat Christum magna miracula facientem, cogitabat apud se stimulatus cupiditate auaritiæ

(vt ipsi aiunt) quomodo eam possent adipisci potestatem talia faciendi miracula, vt ex eis sibi quæstum venaretur. Atq; ob hoc responsum durum, illum aiunt audisse, dicente domino: *Vulpes foueas habent, & volueres cali nidos &c.* Quod in hunc modum interpretantur. Quid ex mea societate, ô dolose Scriba, tibi quæris diuitias: cum tam sim ego pauper: vt nemo me sit pauperior? sicque responsum hanc domini volunt esse reprobantis & reiicientis dolosum animû. Nos vt huic sententię plurimum patrum nequaquã refragamur, ita nec omnino assentimur: maximè cum in textu omnino nihil possit assignari, quod nõ eadem facilitate possit in bonam partem atque in malam interpretari. Et quanquã ipsum professionis nomẽ odiosum aliquid prima facie sonet, quoniam scriba appellatur (quod est nomen persecutorũ Christi) nõ est tamen necesse, omnes Scribas fuisse malos & dolosos: quẽadmodũ nec omnes Pharisei, neq; omnes legisperiti mali erãt. Vnde dici potest citra cuiuscunq; præiudiciũ, hunc Scribã commorum efficacia verborum Christi, cõcepisse propositum bonũ ipsum insequendi, hocque propositum domino iam abscedere paranti verbis indicasse, quæ ponuntur in textu: *Magister sequar te quocunq; ieris*: id est, propositũ habeo te sequendi, si tibi videbitur me in tuam societatem admittere. Responso autem domini accipi potest conueniẽter, nõ vt reiiciat dolosum, sed vt tenero & mollibus assuetõ. Scribẽ difficultatem exponat conditionis postulata, tanquã si dicat: bonum est quod postulas, sed tu vide qui mollibus assueuisti, & delicatius enutriris soles, non tam duræ conditioni par esse valeas. Vide qui omnium rerum soles pro voto & nutu habere abundantiam, num magistrum sequi possis, omnibus relictis, tantę paupertatis, vt neque locum habeat, vel pluuiar vbi caput reclinet. Atque hoc modo, commiserantis potius vox ista est quam reiicientis. Sic enim solent difficultatibus institutorum præpositi, vt cœnobiorum patres, postulantibus in ardore spiritus ad eiusmodi instituti professionẽ recipi, quę in ea professione sunt duri, ora proponere, idque nõnunquã magna cum cõpassione, cũ tenellos vident corpore, animo tamẽ fortes tirunculos, ad difficultates sese pro nomine domini offerentes. Hanc sententiam superius textum elucidantes, indicauimus: sic tamen, vt nemini præiudicatũ velimus. ¶ *Non habet, vbi caput suũ reclinet.* Potest intelligi de loco, vel de puluinari. Magis tamen quadrat, vt de loco intelligatur, quoniam de locis vulpium & auium præmittitur. Quasi dicat, Habent loca sua vulpes & aues, in quibus requiescunt & habitant. Ego autem nec tantillum proprii loci possideo, vbi caput meum valeam reclinare. ¶ *Permitte mihi primum ire, & sepelire patrem meum.*

mem.) Quidam accipiunt, patrem mortuum fuisse, & tantum facultatem hunc petiisse, vt patri impenderet funeris obsequium. Verisimilius autem est, vt per sepelire patrē, intelligat habere patris curam donec ipsum sepeliat: quomodo in historia beatæ Lucie virginis, matrem ipsius legimus dixisse, *Claude primū filia oculos meos, &c.* hoc est, tatis per tuum differ propositum vel petitionem, donec ego vixero: & postquā meos claueris oculos, tum facies quod volueris. (Quid timidi estis, modice fide?) Græcè vnico nomine dicitur ὁ ἄρῳ-νιστος oligopisti, quod vnica voce latina nequit exprimi: significat autem paruos fide, vel homines parua fide. (Tunc surgens imperauit ventis & mari.) Græcè est ἐπετίμησε epetimise, quod potest verti, increpauit: estque sententia eadem. Increpando nanque mare & vētos eisdem imperabat vt cessarent, & imperando increpabat. Cum imperio nanque dominus mare increpauit, & cum increpatione imperauit. (Qualis est hic, quia venti & mare obediunt ei?) Græci codices coniunctionem, καὶ &, statim post quia subnectunt: potestque singularis in hoc emphasis notari hunc eliciēdo sensum: Qualis est hic, quia etiam venti & mare obediunt ei? (Venisti huc ante tēpus torquere nos.) Siue id per interrogationem legatur, siue per amaram pronuntiationem, eadem est sententia. Est enim vox querimonie, & quasi deplorationis pro eo quod metuebant. Id ex Euangelista alio cognoscitur dicente: Deprecabantur eum multum, ne in abyssum irent. (Et ecce magno impetu abiit totus grex.) Pro toto illo, magno impetu abiit, Græcè tantum est, ὤρμησεν hormisen, quod vno verbo Latino, penitus exprimi non potuit. Sonat enim, rapiebatur, rapido cursu ferebatur vel agebatur, aut simile aliquid. (Et de his qui demonia habuerant.) Græcè est, καὶ τῶν δαιμονιζόμενων, hoc est, ad verbum reddendo. Et ipsa dæmoniacorum: id est, ea quæ acciderant obfessis dæmonio: quod pulchra periphrasi noster interpres transtulit, dicens, & de his qui dæmonia habuerunt.

ELUCIDATIO CAP. IX.

Et ascens-
dens Iesus
in nauiculam,
transfretauit, et
venit in ciuita-
tem suam.



Eraſeni verò quoniam oblatā ſibi gratiam reſpuentes, ſe fecerunt indignos Chriſto, idcirco eis relictis iterū nauē conſcendit, vt tranſnauigare ad ripam oppoſitam. Venitq; ad ciuitatē ſuam, nempe Capharnaum: quæ ciuitas dicitur Chriſti, nō quòd in ea natus vel educatus fuerit, ſed quia in ea plurimū demoratus & cōuerſatus eſt cum iuis Apo-

*a Ecce offerre
bant ei paralyti
cum iacētē in
lecto.*

*b Et videns Ie-
sus fidei illorū
dixit paralyti-
co:*

*c Confide fili, re-
mittuntur tibi
peccata tua.*

*d Et ecce qui
dam de Scribis
dixerunt intra
se, Hic blasphē-
mat.*

*e Et cum vidis-
set Iesus cogita-
tiones eorum di-
xit:*

*f Vt quid cogi-
tatis mala in
cordib⁹ vestris?*

*g Quid est faci-
lius dicere: Di-
mittuntur tibi
peccata tua, an
dicere, Surge &
ambula?*

stolis, postquā prædicare cœpisset, inque ea miracu-
la fecit plurima. ^a Illuc autem ingressō, obtulerunt
quendam hominem paralyticū lecto decumbentem:
qui quoniam per semetipsum impotens corpore non
potuit ad Christū accedere, à ministris vel amicis de-
ferri se fecit vnā cum lecto in quo iacebat, vt sanita-
tem impetraret. Et quoniam locus cōueniēs nō erat
exhibendi eum ante Christum a platea, propter po-
puli multitudinē ascenderūt ad tectū domus vbi erat
dominus, & tegulis effractis, tectōq; nudato sic demi-
ferūt illum ante Christum, tali artificio videntes & tā-
ta diligētia vt sanitatem infirmus acciperet. ^b Agno-
scens autē dominus & approbans tantam istorum fi-
dē, nempe & eius qui ægrotus decumbebat lecto, &
eorū quorum ministerio deferebatur, misericordia
motus est, vt tātæ fidei præstaret quod postulabat. Vo-
luit tamē à radice morbum sanare, & prius spiritua-
lem infirmitatem (quæ corporalis morbi videbatur
essē origo) quā corporalē curare. Propter quod di-
xit paralytico, suorū peccatorum in afflictione pro-
culdubio agenti pœnitentiam: ^c Bono animo esto si-
li, & bonā habeto fiduciam, breui tibi veniet optata
sanitas. Iam tui morbi radicē præscindens, dico tibi,
quod dimittūtur tibi peccata tua: vt ex maiori bene-
ficio suscepto, confidas de præstando minori. ^d Qui-
dam verō Scribarū qui illic aderant occasione illorū
verborum Christi seipfos scandalizantes, sua inuidia
& maleuolētia, dixerunt in cordibus suis: Hic homo
blasphematur, quod Dei solius est sibi tribuens, qui nō
nisi homo est. ^e At verō benignus Iesus oculo illo diu-
nitatis suæ: id est, per omniscientiam diuinam qua
cūctas hominum cogitationes nouit, & omnia cer-
dis abscondita intimē perspicit cognoscens ita illos
malē cogitare in cordibus suis, ad redarguendum eo-
rum impium & iniquum iudicium, quo ipsum blas-
phemum iudicabant sine causa, dixit eis: ^f Quare
mittuntur tibi in cordibus vestris geritis mala & impia iudicia, me
iudicantes blasphemum, eo quod dixerim, Dimit-
tuntur tibi peccata: ^g Interrogo vos ego, vtrum sit
horum facilius, dicere homini peccatori, Dimittun-
tur

tur tibi peccata tua: id est, solo verbo peccatori peccata dimittere, & iustificare impium: an dicere homini paralytico, Surge & ambula: id est, solo verbo hominem paralyticum subito sanare, ac in pedes restituere? Nonne hæc duo æquæ sunt homini difficilia, imò impossibilia: nonne æqualiter solius sunt Dei, qui solo verbo facit quæcunque voluerit? Quia ergo non possum vobis ad oculum id demonstrare, quod potestatem habeam ego filius hominis dimittendi peccata super terram (eo quod res ista intus transfigatur in spiritu, & sicut non peccatum, ita nec peccati remissio potest oculis cerni) volo vobis per aliud sensibile signum equalis virtutis, veritatem illius ostendere, & per huius paralytici solo verbo sanationem, quam oculis vestris cernetis, demonstrare, quod non vanus fuerit meus sermo ille prior, quo dixi, Dimittuntur tibi peccata: sicque per id quod videri potest, astruam vobis id quod videri non potest. ^a Ut ergo certo sciatis & absque contradictione fateri cogamini, quod ego verè potestatem habeam super terram hominibus peccata dimittendi (quemadmodum in verbo illo supradicto visus sum indicare; & propter quod vos me tanquam blasphemum iudicatis) conuertens me ad hunc paralyticum, ecce dico illi, omnibus vobis & cæteris qui adsunt audientibus: ^b Surge sanus, & in perfectæ sanitatis ac virium tibi redditarum testimonium, accipe in humeros lectum tuum in quo iaces, & vade sic lecto onustus in domum tuam: ut sciant & videant omnes coram oculis suis, te plene esse sanatum, nec vlla supersit calumnia. ^c Statim ad verbum domini homo ille surrexit sanus, pristinis viribus reparatus, imò fortior effectus quam ante fuerat, Christo semper ad abundantiam restituente omnia. ^d Surgensque homo ille & in pedes consistens, iuxta verbum domini, alacriter in humeros sumpsit lectam in quo delatus fuerat: & qui paulò antè nec suum solum corpusculum portare valuit, iam etiam lecti onus portare sufficiens, cum gaudio & exultatione in domum suam abscessit coram omnium oculis. ^e Videntes autem populi simplices & pijs timoribus

a Ut autē sciat, quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, tunc ait paralytico: *b* Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam.

c Et surrexit,

d & abiit in domum suam.

e Videntes autē turbati fuerunt.

miraculum, vehemēter admirati sunt, & timuerunt: id est, magna erga Christum reuerētia & deuotione sunt affecti: ^a & gloriam dederunt Deo (ex cuius virtute Christū hęc omnia agere credebant) quia dignatus est et populū suū visitare per talē Prophetā tam gloriosa potestate & authoritate p̄ditūm, quōdque populū suū voluisset tam potenti visitatore lætificare & glorificare, à quo viam quoq; salutis audirēt.

a & glorificauerunt Deū, qui dedit potestātē talem hominibus. *b* Et cum trāsiret inde Iesus, *b* Ascendens autē dominus à loco in quo paralyticū vidit hominē in telonio Mattheum nomine. *c* Et ait illi sequere me. *d* Et surgens sequutus est eum. *e* Et factum est discumbente eo in domo, ecce multi publicani & peccatores venientes discubebant cū Iesu & discipulis eius. *f* Et videntes Pharisei dicebant discipulis eius, *g* Quare cum publicanis & peccatorib; māducat magister vester? *h* At Iesus audiens, ait, Non opus est valentibus medico, sed malē habentibus.

vidit hominē in telonio Mattheum nomine. *b* Ascendens autē dominus à loco in quo paralyticū curauerat venit ad locū vbi in telonio siue ad teloniū residebat homo quidā cui nomē erat Matthæus, vbi ipse publico fungens officio residebat ad vectigalia suscipiēda, totus intētus nummis & lucris temporalibus. *c* Quem videns dominus corporei sensus oculo, magis etiā spiritali oculo miserationis suæ, vocauit eum ad se, dicēs, Veni, & sequere me. *d* Quæ vox domini cū interna alloquutione atq; motione affectus, tā fortiter & validē in eo est operata, vt statim ea audita, relictis omnibus illis lucratiuis occupat[i]onibus, multi publicani lucris omnibus spretis, surgēs à loco vectigalium sequeretur vocantem dominum. *e* Matthæus autē iste disponens indiuidua societate posthac comitari dobebat cū Iesu minum, prius conuiuium ei magnificum parare voluit, quo & ipsum exciperet & suis vale diceret: quē admodum fieri solet, vbi abinuicem discedunt veteres sodales, aut amici adueniunt. Ita ergo factum est, vt domino discubente in domo ipsius Matthæi, multi publicani & peccatores ex consociis Matthæi venientes simul cum eo discumberent. *f* Quod videntes peruersi Pharisei, ægrē tulerunt, & calumniati sunt aggredientesque discipulos, eo q̄ à p̄ceptore traduci metuerent, faciliusque discipulos se posse confundere sperarent, dixerunt eis: *g* Quid hoc sibi vult quōd Magister vester (qui sanctus & tāquam Propheta à Deo missus æstimatur, doctorēmq; se perfectionis profitetur) non abstinet à communione & conuorsio huiusmodi hominum peccatorum & publicanorum, inter quos nunc conuiuatur? *h* Audiens dominus conquirentes Phariseos cum discipulis suis, pro ipsis respondit, dicens, Qui benē valentes sunt,

his non est opus medico: sed qui morbo aliquo laborant, hi egent medicorum opera. Sic ego qui ad hoc missus sum à patre vt medear spiritualibus infirmitatibus: id est, peccatis hominũ, conuersari debeo inter peccatores. Vos autẽ ac vestri similes, q̄ videmini vobis iusti & benè valentes spiritu, existimatis vobis nõ opus esse mea doctrina, neque eam requiritis neque suscipitis: propter quod sine lucro & sine fructu inter vos vestriq; similes conuersarẽ. ^a Vos autem qui ita seuerè per superbum vestrum superciliũ condemnatis & despiciatis peccatores abite & discite, quid sit quod dicit per Prophetam Osee dominus. Misericordiam volo, & nõ sacrificium. Hoc est, misericordiam præpono cuiuslibet corporali sacrificio, & magis in illa quã in his oblector. Hoc videlicet in verbo illo magis requirit à vobis Deus, vt peccatorum misereamini per compassionẽ & nõ despiciatis per superbiam, quã alia quæcunque externa opera, vel sacrificia in quibus vos omnẽ ponentes confidentiã, despiciatis ceteros. ^b Quod autem dixi, non opus esse bene valentibus medico, sed male habentibus, hoc volui significare, q̄ non veni ego vocare eos qui sibi iusti videntur: sed peccatores qui sua peccata agnoscere voluerint, hos ego veni vocare ad pœnitentiã & peccatorum remissionem. Nullam proinde habetis causam agrè ferendi, q̄ cum huiusmodi peccatoribus cõuer-

a Euntes autem discite, quid est: Misericordiam volo, & non sacrificium.

b Non enim veni vocare iustos sed peccatores.

c Tunc accesserunt ad eum discipuli Ioannis, dicentes:

d Quare nos & Pharisei ieiunamus frequenter: discipuli autem tui non ieiunant?

e Ei ait illis Iesus: Nũquid potestis lugere, quandiu cum illis est sponsus?

ter sponſus eſt, vel ad quos ſpectat intereſſe nuptiis) in luſtu viuant ieiunantes & abſtinentes, donec nuptiarum tempus ſponſo præſente perdurat: ſed magis lætari debent & gaudere, quonia ad nuptias ſpectant gaudia: videreturq; in ſponſum, & nuptias eſſe inu-rius, q̄ vellent nuptiarũ tempore ieiunare: & nimium moroſus eſſet ac planè ridiculus ſponſus, qui nuptiarum ſuarum tempore à filiis triſtia exigeret ieiunia. Sic nolo ego diſcipulos & filios meos, donec cum eis ſum corporali præſentia, triſtibus affligi ieiuniis, ſed læta eos libertate gaudere volo. Quãdiu enim ad deſponſandã mihi Eccleſiam cũ illis ſum corpore præſens, volo eos leniter tractare, & quaſi in nuptiali feſto libertate gaudere.

a Venient autẽ ſto libertate gaudere. ^a Veniet autem poſtmodũ tem- dies, cum auſere pus, quando ego ſponſus eorũ ab eis auferar, per mor- tur ab eis ſpon- tem & aſcenſionem in cælum: & tunc quaſi finitis læ- jus, & tunc ie- tis nuptiis, triſtibus vacabunt ieiuniis: poſtquam ego- innabunt. ab illis abceſſero, tunc inſtabit tempus luſtus atq; la-

b Nemo autem boris. ^b Prætereã, nemo prudens, ſi veſtimentũ vetus immittit com- ſit reſarciendum, in locũ qui implendus eſt immittit miſſuram pãni vel inſuet partem: panni noui, quam coſuat cum pan- rudis in veſtimẽ no veteri. ^c Qui enim id facere tentauret, duplex- tum vetus. damnum facit: quoniam primũ quidem auferet à ve-

c Tollit enim ſtimento illo veteri ſuam plenitudinem & integrita- plenitudinẽ eius tem, propter commixtionem illam panni noui cũ ve- a veſtimento, teri, quæ commixtio indecoram reddit veſtem pro- d & peior ſciſ- pter deformitatem. ^d Deinde, nocet illa commixtio: ſura ſit. quoniam paulò poſt cõmixtionem panis nouus vio-

e Neq; mittunt accipiendus eſt quã fieri poteſt pannus ſimillimus- vinum nouum quo impleatur hiatus: eritq; talis ſuppletio, & magis in vtres veteres: decora, & magis durabilis. ^e Iterum, nemo prudens alioquin rum- nouum vinum mittit in veteres & debiles vtres. Qui- puntur vtres, & enim id facere tentauret, geminum damnum incur- rinũ effunditur rit: quoniam & vtres rũpuntur violentia muſti, quam et vtres percũt. ferre non poſſunt, & vinum ruptis vtribus effunditur

ac perit. ^a Qui autem prudentes sunt, vino nouo parant vtres nouos: vt sic & vtres conseruetur, sufficientes propter nouitatem musti ferre impetū, & vinum seruetur, vtres tales non potens dirumpere. Ad hunc modum, mei discipuli quasi vetus vestimentū sunt, & quasi vtres veteres: debiles sunt, paruuli, & imperfecti adhuc: propter quod nolo illis imponere grandia, donec ego cū illis sum, & in imperfectione eos tolero. Verū post meam ascensionem in cælum, cum per spiritum meū eos novos fecero, & in gratia spiritus confirmauero, tunc maiora iniungam illis, tunc ieiunabunt, tunc prædicabunt, tunc magna & ferent & facient. ^b Domino autem prædicta ad Phariseos, & Ioannem discipulos loquente, ac pro discipulis suis rationem reddente, ecce vir quidam magnus princeps vel præses Synagogæ accessit ad eum: exhibitaque cum humilitate reuerentia, supplicauit ei, dicēs, Domine, filiam meam à domo abiceds reliqui in extremis agentem, & modò verisimile arbitror eam esse defunctam, priusquam huc ad te venerim: propter quod nūc ad te supplex venio, obsecrans, vt digneris mecum ad domū accedere, manūque tuam puellæ siue defunctæ, siue in extremis agēti imponere. Quod si facere non dedignaberis, credo eam ad contactum manus tuæ, vel redituram ad vitam si mortua fuerit, vel sanitatem recuperaturam, si fortè adhuc in ea manet anima. ^c Benignus dominus, audiens humiliter deprecantem pro filia principem, quanto-tius surgens à loco vbi quieuerat ipse cum discipulis suis, comitatus est hominem, & eum tanquam viæ ducem protinus sequi cœpit. ^d Verū istud miraculum exhibendum in Archisynagogi filia, auertit aliud in muliere sanguiniflua. Christo namque properante ad domum Archisynagogi, ecce mulier quædam quæ sanguinis fluxu laborauerat duodecim annos, & multa à compluribus medicis perpeffa fuerat vt curaretur, omniēque substantiam penè illis impenderat, neque tamen quicquam omnino profecerat: hæc muliercula ex tam multis præclaris Christi miraculis, quæ vel audierat, vel partim viderat,

a Sed vinū nouū in vtres nouos mittunt, & ambo cōseruantur.

b Hæc illo loquente ad illos, ecce princeps vnus accessit, et adorabat eum dicens: Domine, filia mea modò defuncta est: sed veni impone manum tuam super eam, & viuet.

c Et surgens Iesus, sequebatur eum, & discipuli eius.

d Et ecce mulier que sanguinis fluxum patiebat duodecim annis, accessit retro, & tetigit simbriam vestimenti eius.

- viderat, concepta fiducia magna, occultè à tergo ad Christum accessit, tetigitq; latentè extremam oram siue fimbriam vestimenti eius.^a Persuasum enim sibi habebat, & tanquam certum ac indubitatum fide credebatur, si quicquam posset contingere eorum quæ erant domini, vel fimbriam tantum vestimenti eius, se à suo morbo curandam. Tanta erat huius mulieris fides, tanta fiducia, ut etiam sine domini verbo, solo vestimenti ipsius occulto contactu se crederet esse sanandam. Propter quod, sanitatem meruit accipere, factumque est illi secundum fidem suam. ^b Dominus verò non ignorans quod factum fuerat, còuersus ad mulierem, dixit illi: Bono animo esto filia, & ne timeas: fidè tuam ego laudo, quæ hoc meruit, ut sanitatè reciperes. Esto sana à plaga tua, & vade in pace. ^c Statimque ad illud contactum, in ipsa illa hora perfectæ reddita est sanitati, & cessauit omnis sanguinis fluxus. ^d Post verò exhibitum in muliere sanguini flua miraculū, dominus iter proseguens cum venisset ad domum Archisynagogi, vidissetq; ibi tibicines, qui ad luctum excitandum iuxta morem populi, erant conducti, & turbam tumultuantem (ut solet fieri in domibus magnatū atque diuitum, ubi quopiam in ædibus defuncto sepultura paratur) volens dominus coram paucis exhibere miraculum, turbam iussit eiici, dicens: ^e Abscedite hinc vos tibicines & tumultuantes reliqui. Non est quod hinc agatis. Non est puella mortua, sic ut mortua maneat: nō est mihi mortua, qui eam iam ad vitam redire faciam, neq; vobis est penitus mortua, qui breui illam iterum viuētem videbitis, sed dormit puella ista, tã mihi, qui eam resuscitabo, quàm vobis qui post paululum eam iterum viuam cernetis. ^f Illi verò, certo sciētes puellam exhalasse animam, & vita esse priuatam, deridebant dominum, non intelligentes mysterium sermonis eius. ^g Turba autem omni tibicinum & tumultuantium iuxta imperium domini domum egredi iussa & foras missa, intrauit ad locum illum in quo iacebat puella mortua: apprehēdensque manum eius, verbum virtutis protulit, dicens: Puella, surge: reuertatur in te anima tua, & vitam recipe, surgensq; à

strato

strato tuo vitæ signū præbe. Statim ad verbū illud rediit in corpus anima : & viua surrexit puella quæ fuerat mortua. ^a Exiitq; rumor miraculi huius tam præclari, in vniuersam regionem illam, & in cuncta circumiacentia loca. Sic patris huius fides & deuotio, non tantum ægrotanti filia impetrauit sanitatem, vt fecerat pro suo puero Ceturio, verum etiam defunctæ vitam restituit: idque fide non omnino perfecta, vt vel hinc pateat, omnia possibilis esse credenti. ^b Transiit autem post hæc domino, à loco vbi miraculum prædictum fecerat, duo cæci eum insequuti sunt: qui ex magno recuperandi visus desiderio, clamauerunt dicentes, ^c Miserere cæcorum istorum o Messia fili David. Nos te credimus verum illum esse messiam, quem prædixerunt Prophetæ nasciturum de semine David, credimus te potètem ex virtute Dei nobis visum restituere, & iuxta fidem nostram oramus nobis fieri. ^d Cum verò introisset dominus in domum prosequentes suum negotium cæci cōfidenter accedunt eum, & petitionē replicant, dicentes: Miserere nostri fili David, & lumen visus restitue nobis. ^e Volens autem dominus probatam esse aliisq; testatam illorum fidem, interrogauit eos. Creditis me hoc posse vobis præstare, vt visum vobis restituam? ^f Qui statim vt corde credebant, ita ore confitebantur, dicentes: Vtique domine, sic credimus absque vlla hæsitacione, & hoc & maiora te posse. Non enim à te postularemus quod crederemus præstare non posse. ^g Tunc manu sua contingens eorum oculos, ad demonstrandum quomodo in omnibus operibus miraculorum humanitate vt instrumēto vteretur diuinitatis, verbum virtutis protulit, dicens: Fiat vobis secundum fidem vestram, sicut creditis me id posse, ita volo id fieri, vt restituiatur vobis lumen oculorum vestrorum. ^h Statimque illuminati sunt eorum oculi, & visum ceperunt, qui prius clausi fuerant: id est, visu carentes. ⁱ Sanatis autem cæcis, dominus districtè & quasi in terminando præcepit, vt non in vulgus efferrēt miraculum, neq; cuiquam dicerent quod ipsis in occulto præstitum fuerat. ^k Illi autem postquam abscessissent à Christ

a Et exiit fama hæc in vniuersam terram.

b Et transiit. te inde Iesu sequuti sunt enim duo cæci clamantes, et dicentes:

c Miserere nostri filij David.

d Cum autem venisset domum, accesserunt ad eum cæci.

e Et dicit eis Iesus: Creditis quia hoc possunt facere vobis?

f Dicunt ei: Vique domine.

g Tunc tetigit oculos eorum, dicens, Secundum fidem vestram fiat vobis.

h Et aperti sunt oculi eorum.

i Et comminatus est illis Iesus, dicens: Videte ne quis sciat.

*k Illi autem exentes dissi-
perunt eum in tota terra illa.*

- à Christo, huius miraculi rumore & Christi famā sparserunt per totam illam regionem.^a Post verò cæcos luminis beneficio donatos, oblati sunt Christo mutus quidam habens dæmonium, à quo loquendi potestas illi adimebatur. Hic deuotione & fide credentium domino oblati sunt, vt curare eum dignaretur à malis suis.^b Statimque misertus dominus afflicti hominis, dæmonium eiecit, à grauiori & radicali malo incipiens sanitatem, ac radicem totius auferens mali: eiectioneque dæmonio statim rectè loquutus est, qui prius mutus fuerat.^c Ex eodem autem miraculo, hi quidem proficiunt, & in laudem Dei consurgunt: alij verò scandalizantur & conuertuntur ad blasphemias. Turbæ nāque simplices & humiles, licet in doctæ, tamen peruersum non habentes passionibus iudiciū, cum reuerentia & timore admiratæ sunt super tam præclaris Dei operibus: inque protestatione suæ fidei & admirationis, dixerunt adinuicem:^d Nunquam talis ac tātus Propheta, tam potens in opere & sermone, visus est in Israël. Videtur nobis hic Propheeta magnus præ omnibus qui vnquam ad populū domini missi sunt, qui tam potenter tam multa passim miracula ædit. Nam & Moses licet quædam miracula magna fecerit, & alij post eum, nemo tamen illorū sic passim quibuscunq; occasionibus oblati tam crebra tamque miranda ædidit prodigia.^e Contra verò. Pharisei licet literati & in lege instructi, passionibus tamen inanis gloriæ iræ & inuidiæ excæcati, Christi miracula conabatur pervertere: & quoniam facta ipsa, ob nimiam euidētiam negare non poterant, ex modo & origine calūniosè pervertere ea quærebant, dicentes, Christū illa miracula omnia facere virtute non diuina sed dæmoniaca. Dicebant enim, illū fœdus iniisse & pactū habere cum dæmoniorum principe: atque ita cum vellet, posse dæmones inferiores eiicere, non quidem data sibi à Deo virtute, sed tali contrafacto fœdere, vt volente Christo princeps dæmonū inferioribus statim iuberet abscedere. Neque hac calūnia solum Christi miraculis volebant detrachere, verum etiam ab eius doctrina populum auertere, in

re, indicantes eum seductorem esse & magum, talia cum dæmone pacta habentem: ad seductionem & perditionem populorum. ^a Sciens autem Christus non vni tantum ciuitati se missum, sed toti Iudeorum populo, & ad vniuersas oues quæ perierunt domus Israel: vt iniunctum sibi prædicatoris & pastoris munus perficeret, noluit in vna aliqua ciuitate quiete accipere, ad cæteras missis Apostolis, sed tanquam curam gerens de omnibus, de loco ad locum multo labore proficiscebatur: non tantum insignes ciuitates, aut magna oppida visitans, verum etiam humiles vicos & pagos vigilanter perlustrans, formam præbens præpositis Ecclesiarum, non otiose desiderare in ciuitatibus vel aulis suis, sed præesse in sollicitudine, & inuigilare subditis, tanquam qui coram Deo de ipsorum animabus sint reddituri rationem. Neque satis ipsis esse debet in alios onus reicere vt ipsi viuant in otio. Non hoc exemplum reliquit ei pastor bonus, qui per semetipsum multo labore circuibat ciuitates & castella. Neque dedignentur humiles visitare pagos, neque suam dignitatem putet dedecere visitationem locorum humilium, quoniam quidem Christus etiam castella & pagos perlustrabat. Quorsum autem sic loca Iudææ circuibat? An forte tanquam curiosus spectator rerum nouarum, cuiusmodi desiderium multos solet stimulare ad inutilem itinerum subeunda dispendia? Nequaquam, sed propter utilitatem & salutem populi sui. ^b Ad hoc autem dominus per ciuitates & castella circuibat, vt doceret homines, & palam in synagogis prædicaret, non quidem fabulas aut nugas, non humanam sapientiam, sed id cuius cognitio erat utilissima, Euangelium regni: id est, bonum nuntium regni cælestis, & quæ ad illud consequendum sunt necessaria hominibus: exemplum præbens Ecclesiarum præpositis commissum sibi populum instruendi, de iis potissimum quæ ad salutem adipiscendam sunt necessaria: & omnes omnino populi doctores, debere non sui ostentandi gratia docere, quæ superuacanea sunt aut nimium sublimia, sed ad populi salutem quæ ad regni cælestis consequutionem sunt necessaria.

*a Et circuibat
Iesus omnes ciuitates & castella,*

*d docens in synagogis
coram & prædicans
Euangelium regni.*

a curans omnē languorem et omnem infirmitatem. ^a in testimonium autem & confirmationem suæ doctrinæ, virtutes multas & magnas ædebat, curado languores & morbos quoslibet, quātumuis graues quātumuis humanæ arti incurabiles, solo verbo vel contactu, absque omni molestia: fiduciam in hoc præstans post ipsum venturis Ecclesiarum prepositis, vt (si opus sit) etiam signis potentissimis confidant posse se Euangelium quod prædicant confirmare: vt confidant etiam maiora, si opus sit, perficere pro Dei gloria.

b Vidēs autē turbas, misertus est eis: quia erant vexati et iacentes, sicut oves nō habentes pastorem.

c Tunc dicit discipulis suis, Messis quidem multa.

d Operarj autem pauci.

e Rogate ergo dominum messis, vt mittat operarios in messem suam.

Quod si non semper debeant signa adhibere in confirmationem doctrinæ, semper tamen bonæ vitæ & immaculatæ conuersationis exempla, verbis debent adiungere. ^b Cum autem loca diuersa sic visitando per ciuitates & castella dominus pertransiret, vidēs homines in erroribus & peccatis absque debita pastorum cura iacere neglectos, misericordia motus est super eis: quoniā erant vexati & afflicti à propriis cōcupiscentiis, & vitiis suis in quibus contabescerbāt, partim à dæmonibus qui plurimos etiam corporaliter obsidebant, partim à doctoribus qui ipsos negligebant, aut malè aut corruptè instituebāt: sicq; tanquā derelicti & torpidi iacebant in sordibus peccatorum suorum, tāquam oves errabundæ, non habentes pastores à quibus ex animo edocerentur.

^c Tūcque misericordia tactus erga eos, dixit suis discipulis: Videtis omnem hunc populum ita derelictum & pereuntem in ignorantia atque cupiditibus suis. Ecce messis hęc copiosa est, multa & ampla materia laborandi offertur Euangelij prædicatoribus: omnes enim isti ad messem preparati sunt, & tales sunt qui si doceātur Euangelicam veritatem, possint ad salutem adduci, & in patris mei horreum cōgregari: ^d sed heu per pauci sunt veri fidelēsque operarij, qui ex animo & sincero affectu propter Dei gloriam & zelum animarum, negotium Euangelicum agant. ^e Orandus est ergo Deus, & vos peculiariter discipuli mei, qui ad hęc rem erudimini, rogate Deū patrem meum qui est messis dominus, cui metitur, & in cuius horrea colliguntur atque inferuntur quoscūq; Euāgelica capit prædicatio, vt ipse in messem

sem suam operarios mittat iuxta cor suum. Vt ipse curam gerēs populi sui, viros mittat secundum cor suum, suo spiritu indutos & feruore fidei charitatisque zelo succensos, qui ex animo, nō vilis quaestus gratia, nō ambitiosae dominationis cupiditate, sed synceriter ex amore Dei, & zelo salutis animarum homines doceant Euangelii regni caelestis. Tamen enim Deus pater disposuerit eos mittere & tempus iam aduenerit, vult tamen orari à sanctis, vt quod decretum est impleatur, adiuuantibus vestris precibus, in tempore suo.

ANNOTATIONES IN CAP. IX.

Transfretauit.) vox est à freto dicta, significans, trans mare navigare de ripa ad ripam oppositam. Graeca dictio διεπέρασειν deperasen: secundum proprietatem suae significationis valet, transripauit, si ita liceret dicere. Vnde verti potest, transfretauit vel transnauigauit vel traiecit, aut modo consimili. ¶ *Videns Iesus fidem illorum.*) Quidam ad solos baiulos id referūt. Nos autem simul ad ipsum qui portabatur referēdum putamus. Verisimile est enim, istud disposuisse aut iussisse virum hunc qui deferebatur, aut saltem cōsensisse. Nō enim tantum laboris & molestiae sine huius iussu, aut certē consensu, fuisset susceptum ad offerendum hunc domino, adeo vt scribat Marcus, ascendisse illos solarium domus, & tecto nudato tegulisque effractis illum demississe. Et rarò admodum inueniuntur tam fideles serui vel amici, vt tam difficilem rem aggrediantur sine iussu domini vel amici. Posset & sic intelligi, *Videns Iesus fidem illorum baiulorum:* id est, quam illi baiuli ostendebāt ex iussione aegroti, cui fides illa inerat. Nec abhorret ab hoc, quod statim subiungitur, *Dixit paralytico, Confide fili, &c.* ¶ *Quid est facilius dicere.*) In finitiuus iste, à quibusdam legitur coniunctum, hoc modo: Quid est facilius dicere, an hoc quod dixi, Dimittuntur tibi peccata: an illud quod audietis posterius, surge & ambula: Conuenientius videtur, infinitiuū seiungere, hoc modo: Vtrum horū est facilius, an dicere, Dimittuntur tibi peccata, an dicere, Surge, &c. Pro qua distinctione, facit replicatio infinitiuū. Alioqui, iuxta primam connexionē, sufficeret infinitiuus semel positus. Est autē sensus: Vtrum iudicatis facilius, an dicere cum vi effectus & cum efficacia operis, Dimittuntur tibi peccata, an dicere similiter cum efficacia operis, Surge & ambula: Quasi dicat, Nonne iudicatis vtrunque aequè impossibile naturę virtute aut humanis viribus: vt si vnum sit in potestate verbi mei, sit item reliquum. ¶ *Vt autem sciat quia potestatem habet filius hominis in terra dimittendi peccata, tunc ait paralytico, surge, tolle, &c.*) Difficultas hic est in sermone, eo quod

incipitur oratio tanquam ex ore Christi, dum dicitur: *Vt autē sciātis, quia potestatem habet filius hominis in terra dimittendi peccata.* Omnino enim hic videtur ipse loqui dominus ad Phariseos, non ad lectores Euangelista. Quod verò deinde subiungitur: *Tunc ait paralytico,* iam non potest esse vox Christi, sed Euangelistæ est verbū: sicq; orationē Christi incompletam relinqui necesse est. Huic difficultati facile satis mederi potest, si illud (*tunc ait paralytico*) per modum parenthesis interiectum dicamus, vt Euangelistæ vocem indicantem quorsum sermo Christi deflectat: quod autem sequitur, *Surge & tolle*, prosequutio sit orationis, diuertens tamen sermonem à Phariseis, quos alloquebatur in sermonis exordio, ad paralyticum per quē illos vult confutare: vt per continuati sermonis vnitatem, cogat illos ad miraculum oculos deflectere, & animam intēdere. Est autem hic similis loquendi modus, tanquam si te alloquens, coram nobis posito cæco, ita loquar: *Vt credas tu incredule, me non ex me loqui, sed à Deo missum hæc tibi nuntiare, tu cæce visum in nomine domini recipe.*

Mar. 2. Vehemēs enim & perefficax est ista sermonis deflexio. Qui loquēdi modus, aliquāto etiam apertius apud Marcum videtur indicari, vbi expresso apposito pronomine demonstratiuo sic dicitur: *Vt autē sciātis quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata (ait paralytico) tibi dico, surge tolle, &c.* Qui autem per parenthesis istud legere noluerit fateatur necesse est, declinando à persona secūda ad tertiā, imperfectam relinqui orationem Christi: quæ tamen perfici possit, ex eo quod in narratione Euangelista prosequitur. (*Vidit hominem sedentem in telonio.*) Non per e scribendum est teloneum, sed per i telonium. Sic enim Græcè est ἐπι τὸ τελώνιον: epi to telonion: id est, ad teloniū, vel in telonio. Deriuatur autē teloniū: à nomine τέλος telos quod tributum, cēsum vel vectigal significat: vnde telonarij dicuntur qui vectigalia & tributa cōmunia recipiūt. Teloniū ergo dicitur, nō ipsum tributū aut vectigal, sed ipse locus publicus in quo residebant qui suscipiebant vectigalia, & ad quem erant illa deferenda. Atque hoc videtur huic loco conueniēs, vbi nostra versio habet, In telonio. Vel teloniū pro mensa accipitur siue arca in qua recipiebātur vectigalia, & ad quā residebāt telonarij, libris & chartis ad cōscribēdū impositis. Hoc autē illi seruit quod apud Marcū dicit nostra versio, sedisse Marthē ad teloniū: quod nō potest intelligi (vt vulgò intelligitur) ad recipiendū vectigal. Nam vectigal, nō teloniū, sed telos dicitur. (*Non enim veni vocare iustos, sed peccatores.*) Duplex est intelligentia. Vel iustos, intelligendo simulatē & superbē, cuiusmodi erāt Pharisei, in se confidentes tanquā iusti (vt apud Lucā dicitur) & aspernā

res ceteros. Vel, si de quibuslibet verè iustis accipere malis intellige. Nō veni vocare ad pœnitentiã, quod apud Lucam expresse adiicitur. Verè enim iustos, ad pœnitentiã non venit vocare Christus, cum non egeant pœnitentia quatenus iusti sunt. ¶ *Nemo immittit commissuram panni rudis.*) Per commissuram intelligitur particula panni, quæ confuitur vel assuitur in locum rupturæ. Dicitur potest eadem particula etiam assumentum. Græcè est ἐπιβληµα epiblima, significans, id quod immittitur vel iniicitur vel assuitur. ¶ *Domine filia mea modo defuncta est.*) Quomodo hoc sit accipiendum, & de apparenti discordia quæ videtur esse inter Euangelistas, require apud tractatores consonantiæ Euangelistarum. ¶ *Et ecce mulier quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis.*) Pro toto illo, quæ sanguinis fluxum patiebatur, Græcè vnica dictio ponitur ἀµορροῖσα hæmorrhousa: id est, quæ fluxit sanguine, quod pulchrè expressum est tali periphrafi. Quæ sanguinis fluxum patiebatur. ¶ *Non est enim mortua puella, sed dormit.*) Communiter intelligitur. Non est mihi mortua, sed mihi dormit, cui omnia viuunt, & (quemadmodū dicit Apostolus) qui vocat ea quæ nō sunt, tanquam ea quæ sunt. Nos tamè in Elucidatione indicauimus generaliter rectè accipi, Nō est mortua, neq; mihi neq; vobis, sed dormit tam mihi quàm vobis, propter mox restituendum vsum vitæ. ¶ *Diffamauerunt eum.*) In bonam partem, præter communem vsum, verbum istud accipitur. Respondenter enim ad verbum Græcum διεφθίµωσαν dephimísaŷ vsurpatur, idem valens quod, famam sparserunt. ¶ *Messis quidem multa.*) hoc est, multa est operandi materia in hominibus istis sic derelictis absq; pastore. Sic terè apud Ioannem dicitur, *Uidete, quia regiones iam albæ sunt ad messem:* id est, iam tempus instat vt per falcem Euangelicæ prædicationis populi isti inferantur in horreum Dei, in vnitatem fidelis Ecclesiæ & regni cælestis. ¶ *Vt mittat operarios.*) Græcè est ἐκβάλλει ecballi: id est, Emittat, vel eiiciat, vel extrudat, ad maiorem vehementiam.

ELUCIDATIO CAP. X.



Postquam verò aliquandiu iam cum domino versati fuissent discipuli, ipsi sumque & docentem audissent, & miracula vidissent facientem, voluit se adhuc viuente ipsos quoque ad prædicandum & similia miracula faciendum emittere: vt hic tanquam in præludio quodam bonus præceptor velut tentaret probaretque suos discipulos, & ipsi se experirentur vel aliqua ex parte quomodo post præ-

ET conuocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum,

ceptoris mortem quando erant in omnem terram emittendi se gerent, fiduciam quoque acciperent ex hac minore peregrinatione in diuersas Iudææ partes, agente in terris magistro, suscipiendi alteram illam difficiliorem in omnes partes orbis quæ post mortem præceptoris ipsis erat imponenda. Quemadmodum artifex quispiam ubi discipulum habuit suæ artis, eumque tanto iam tempore secum detinuit, sicque cuncta edocuit ut merito iam artem tenere deberet, antequam tamen eum dimittit à se, probat eum donec adhuc cum illo agit, iubens illum opus artis suæ integrum coram se disponere atque perficere, ut si quidem in magistri præsentia bene succedat discipulo, ausum & fiduciam inde sumat etiam cum à magistro abcesserit opus idem exercendi: ipse quoque magister securè illi possit cõfidere, & à se eum dimittere. Sic profecto ista prior emissio tanquam probatio quædam discipulorum fuit, & quasi præludium siue præparatio ad eam quæ posterior ipsis erat iniungenda. Valdè enim successus prosper huius peregrinationis domino viuente illos confirmauit, ut post mortem absente domino aliam illam audent aggredi. Itaque, tempore quodam ab oratione

a ut eijcerent eos, & curarent omnem languorem & omnem infirmitatem.

b Duodecim autem Apostolorum nomina sunt:

c Primus Simon qui dicitur Petrus.

d & Andreas frater eius: Philippus & Bartholomæus, Iacobus Zebedæi & Ioannes frater eius:

prolixa veniens Dominus, ex omnibus suis discipulis quos plures habebat præcipuos duodecim conuocauit, & quasi vnum peculiare collegium ex illis constituit: ^a eisque ad confirmationem doctrinæ, potestatem dedit super omnes spiritus immundos, ut solo verbo eos possent eiicere ab obsessis, potestatem itè sanandi omnem languorem & morbum, siue recentem siue veterem, siue multi siue pauci temporis, quasi prædicationis suæ sigillum ipsis dedit: ut talibus & miraculis & beneficiis, quæ erant dicturi cõfirmarēt, & hominum animos (tam miraculorum stupore, quam beneficiorum dulcedine) ad fidem inducerent. ^b Hæc autem sunt nomina duodecim discipulorum, qui ab emissionem ista ad prædicationis ministerium, dicti sunt Apostoli: ^c Primus omnium, tanquam caput & princeps cæterorum, dictus est Simon, filius Iona: quem dominus cognominauit Petrum, à firmitate rectoris fidei & soliditate fidelis confessionis suæ. ^d Cuius

ius frater simul cum ipso vocatus, dictus est Andreas. Post hos sequuntur, Philippus & Bartholomæus & duo filij Zebedæi, Iacobus & Ioannes. ^a Præterea Thomas, qui dicitur Didymus, & Matthæus qui telonarius siue publicanus fuerat, & a telonio ad Apostolatū Dei gratia extitit vocatus: deinde Iacobus filius Alphæi, ad distinctionē prioris Iacobi, qui filius erat Zebedæi: & Iudas frater eius, qui & Thaddæus dicitur, vnde etiā interdū Iudas Iacobi nominatur: id est, frater Iacobi huius posterioris. ^b Postremò Simō, qui ad distinctionem Simonis Petri dicitur Chananæus, iuxta appellationē Hæbraicā, vel Zelotes iuxta Græcam. (Quod enim Hæbraicè chana, id Græcè ζήλος zelus dicitur) ^c & Iudas ille, vel à loco vel à tribu dictus Scariotes vel Iscariotes, ad distinctionem Iudæ prioris Thaddæi: qui quidē Iudas Scariotes, postmodum traditor est factus domini & præceptoris sui, ex Apostolo proditor & parricida effectus. ^d Duodecim istos sic electos & ad se conuocatos, misit dominus ad prædicandum: prius tamen eos præceptis instituēs, quid agere aut loqui, & quomodo se gerere deberent in omnibus, dixitque eis: ^e Nolite modo gētes adire. Nō enim nunc vos emitto ad prædicandū illis, quoniam nondū tempus aduenit. ^f Item in ciuitates Samaritanorum, qui idololatræ sunt cōmixti Iudæis, ne introieritis prædicādi gratia. Neq; ad hos enim modo vos mitto: quoniam sicut non ego missus sum à patre, nisi ad oves quæ perierunt domus Israel, sic neq; vos donec vobiscū corpore sum præsens, ad alios mittere volo. Dabitur huius priuilegij gratia filiis Israel, & ciuitatibus Iudeorum propter electionē & promissiones patrū, quibus volo primum omnium Euangeliū prædicari, antequam in gentes transeat. ^g Sic autē facietis, cū ad locum aliquē deueneritis, quomodo me priorē vidistis facientem. Annuntiabitis hominibus Euangelium regni: id est, bonum latumq; nuntium regni cælestis, dicentes: Prope est regnū calorū, tempus gratiæ iam aduenit, quo reconciliabitur Deo genus humanū (quod hætenus sub ira ipsius detētum fuit) vt possit vnusquisq; cælestis regni hères fieri, qui vitę

a Thomas & Matthæus publicanus, et Iacobus Alphæi et Thaddæus:

b Simō Chananæus,

c et Iudas Scariotis, qui et tradidit eum.

d Hos duodecim misit Iesus, precipiens eis, dicens:

e In viam gentium ne abieritis,

f et in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis: sed potius ite ad oves quæ perierunt domus Israel.

g Euntes autē predicatē dicens: Quia appropinquabit regnum calorū.

a Infirmos curate, mortuos suscite, leprosos mundate, demones eijcite.
b Gratis accepistis, gratis date.

c Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in rebus vestris:
d non peram in via,

e neque duas tunicas,

f neque calciamenta,

g neque virgam.
h Dignus enim est operarius cibo suo:

veteris & peccatorum suorum voluerit agere penitentiam. Hæc & huiusmodi, de regno celorum & ad ipsum attinentibus, qualia me prædicantem audistis hominibus annuntiabitur. ^a In confirmationem autem prædicationis vestrae, ex potestate quam vobis tradidi, & trado, ædite fidenter miracula, curate oblatos vobis infirmos & languidos, etiã mortuos suscite, mundate leprosos, demones eiicite. In summa quicquid me vidistis facientem fidenter audete: atque illis etiã maiora, si occurrerint faciendã. ^b In omnibus autem quæcunque ex commissa vobis autoritate & potestate loquemini vel facietis, absit à vobis auaritia aut quæstus cupiditas, ut neque verbum prædicationi neque opera miraculorum ad lucrum diuedatis. sed sicut gratis & liberaliter omnino, absque vlla mercedatione, absque omni pacto & spe vllius lucri ista vobis tradidi, eorũque potestatem vobis cõtulit, sic vos vicissim gratis & absque spe lucri vel quæstus intentione, ea administrate & impeditis iis ad quos missi fueritis. Hæc enim pestem pessimam, longissimè abesse volo à vestris affectibus, spem videlicet lucri aut quæstus: quæ si semel vestros animos peruaserit, scandalum maximũ præbebit hominibus, & damnum maximũ vestræ prædicationi faciet. ^c Et ut omnem prorsus auaritiæ occasionem à vobis auferam, simul & ab omni cura terrena reddam expeditos, volo vos neque aurum, neque argentum, neque vllam omnino pecuniam possidere, aut vobiscum deferre in vestris zonis siue marsupiiis. ^d Imò neque peram siue manticam aut sacculum vos gestare volo in via, in qua vobiscum comiteam deferatis de loco ad locum, tanquam illic quò venturi estis, nõ inuenturi vade viuatis: ^e neque etiã plura indumenta vos habere volo, ut possitis vestitum mutare, nunc hoc nunc illo vestimento vos vestientes, quæadmodum facere solent diuites sæculi, cum ad festa proficiscuntur. ^f Denique, neque calciamenta vos habere patior integra, cum non sint vobis necessaria, sed sandalia sufficiant. ^g Neque etiã virgam siue baculum defensorium gestare vos patior, cum diuinam habeatis custodiam Dei opus agentes. ^h Neque verò vllò præ

prædictorum vos egebitis, quãdoquidem operarius dignus est mercede sua: atq; hac lege & naturali & Diuina, vobis debet ab iis quibus prædicabitis de necessariis prouideri, vt vobis non sit opus villa solitudine, neque quicquam vobiscum deferre indigeatis. His modis, volo vos omnibus rebus terrenis esse nudatos, & omnino terrenũ nihil deferre vel accipere, nisi tantũ victũ necessaria: primũ quidem propter vosmetipsos vt ab omnibus terrenis expediti plena libertate affectus & mentis toti intendatis prædicando Euangelio, vtque vobis omni præcisa occasione cupiditatis (postquam superfluum nihil vos habere patior) vni intèdatis glorię Dei, vbi alioqui si prædicta nõ adimerentur: partim de vestro quæstu aut lucro solliciti non purè quæreretis Dei gloriam. Debēt autem Euangelici prædicatores tales esse, vt in sua prædicatione nihil nisi Dei gloriam aspiciāt, neque in quicquam omnino aliud intendant oculos. Alioqui facillè vel dicunt vel agunt quod non debent, aut minus dicunt vel faciunt quàm debent, personas aspicientes & mirantes quæstus gratia: vbi ij qui solam Dei gloriam quærunt, personam non respiciunt, sed viam Dei in veritate docent. Præterea sic ab omnibus vos nudatos volo, etiam propter vtilitatẽ eorum ad quos mittemini, vt maiorẽ in eis fructum efficiat verbum prædicationis vestræ. Nihil enim magis contemptibilem reddit apud homines doctrinam veritatis, quàm si doctores ad quæstum eam videantur proponere, & sua commoda quærere: ac proinde non fieri potest, vt tales doctores fructum multum faciant in populo. Contra verò, doctrinam reddit admirabilem & plurimum venerandam, si ipsius professores non se probentur quærere, nec suis consulere commodis, sed Dei tantum gloriam & auditorum salutem spectare, facitque tale doctorum exemplum, vt fructum multum operetur sermo doctrinæ. Proinde, si iuxta meum præceptum omnia vos abiicere & contemnere viderint homines, neq; nisi simpliciter victui necessaria admittere, non poterit non maximum fructum operari vestra prædicatio. Nam de victui necessariis, nemo sanæ mentis vel particulam rationis habens, offendi poterit si ea accipiatis ab iis quibus prædicatis, quandoquidem nemo tam vilis est operarius, etiam si vilissimum & minimum quid operis faciat, qui non mereatur suo opere victum necessarium, si totum se operi impenderit. Imò etiam iumenta naturæ lege pasci debent ab iis quibus laborant, iuxta quod in lege definitum est: *Non alligabis os boui trituranti.* Quanto magis vos toti intenti Euangelico negotio, pasci ab illis debebitis. Sic itaque vos emitto omnibus quidem

*a In quacumq;
autem ciuitate
aut castellū in-
traueritis,
b interrogate
quis in ea di-
gnus sit.*

*c & ibi mane-
te, donec exea-
rit.*

rebus priuatos necessariis tamen non destitutos, imò
omni solitudine leuatos & de omni necessitate pro-
uisos. ^a Cum autem in ciuitatem quamlibet introie-
ritis causa prædicandi Euangelij, non perinde sit vo-
bis, apud quos suscipiamini hospitio, probi sint an im-
probi, bonæ famæ an malæ, sed cum iudicio, dignum
Euangelicis uiris hospitium quærite. ^b Itaque ciuita-
tē aut vicū ingressi, perquirite ab incolis loci illius,
vt cōmonstrēt uobis virū aliquem piūm, religiosum
& hospitalem, qui solitus sit pauperes & peregrinos
hospitio suscipere, qui bonæ sit famæ & opinionis in
populo, vt dignus sit apud quem hospitentur prædi-
catores Euangelij. Nullibi enim locorum desunt ho-
mines ueritatis & misericordiæ amatores. ^c Et cum
talem aliquem inueneritis, ad eum diuertite, & ab eo
rogate hospitio suscipi: susceptique apud eum manea-
tis, donec illo in loco permanebitis, nec futili aut leui
causa mutetis hospitium. Primū nanq; cū magno iudi-
cio deligendus uobis est apud quem hospitemini. Nā
si apud hominē mali nominis demoraremini, uilem
redderetis apud homines prædicationem uestrā. Ta-
les enim haberemini uos, quales habentur illi apud
quos demoramini. Nam ita ferè iudicant homines.
Contra uerò si apud uiros probos & optimi nominis
demoremini, & uos ex eorum commercio æstimabi-
mini meliores, & uestra prædicatio erit commenda-
tior. Deinde digno aliquo hospite inuento, uolo uos
non futili aut leui ex causa mutare hospitium, ne in-
stabilitatis notemini, aut tanquam uagabūdi habea-
mini, discurrentes de domo in domum, & ne scanda-
lizentur illi qui uos priores exceperūt, si ad alios præ-
ter rationem transferitis, ne etiam suspicio de uobis
oriatur q̄ delicatiora quærat, non contenti iis quæ
primus hospes liberaliter obtulerit pro sua facultate,
quæ omnia Euangelicum prædicatorem nō decent.
Nolo tamē prohibere ex causis grauib; uel uigente
necessitate, aut suadente charitate mutare domici-
lium, maximè cum consensu & gratia prioris hospiti-
tis. Neq; etiā prohibeo quin ad eos qui fortè uos in-
uitauerint ex amore Euangelij possitis accedere, cum

in hoc meum habeatis exemplū qui facilē me omni-
 bus & humanū præbeo, sed de mutando loquor diuer-
 sorio & de iure hospitij nō violando statuo. ^a Statim *a Intrans a-*
 verō vt domū aliquā ingrediemini, in ipso ingressū *tem in domum,*
 offerite illi & omnibus quæ in ea sunt salutationē, di- *salutate eam di-*
 cētes: Pax Dei sit in domo ista, & in omnibus qui in- *centes, Pax huic*
 habitāt eam: sic illos beneficio orationis vestræ in be- *domui.*
 nefaciēdo præuenire studete, vt prius illis impendat-
 is spiritualia, quā ab eis sumatis tēporalia: simul &
 hoc ipso sermonis initio ostēdite vos esse Dei filios,
 & Dei negotiū agētes, vt verē pacificos & pacis nun-
 tios. ^b Et si quidē in ea domo fuerint filij pacis, si ho- *b Et si quidem*
 mines bonæ volūtatis in ea inueniantur, qui Deū ti- *fuerit domus di-*
 meāt, & iustitiā seruēt, aut certē in malo nō obdurati *gna, veniet pax*
 vos suscipiāt, vestræq; prædicationi sint credere & o- *vestra super eā.*
 bedire parati, habebit locū illa pax vestra in eis, & bo-
 na illa precatio in cordibus eiusmodi hominū faciet
 fructū. ^c Si verō in domo illa nō fuerint filij pacis, ho- *c Si autem nō*
 mines idonei oblatam diuinam pacem suscipere (vt- *fuerit digna.*
 pote si in malitia & infidelitate sint obdurati, nec ius-
 titiā seruātes, nec iustitiā volentes suscipere, q̄ in im-
 pœnitentia & peccatis suis permanere eligunt) ne sic
 quidem inuanum erit prolata pacis bona precatio.
^e Reuertetur enim ad vos quā obtulistis illis cū
 fructu suo, posteaquam locū in illis nō inuenit, & li-
 cet illi fructū nullum ex hac precatioe accipient, eo
 q̄ repellant pacē oblatam, vos tamē merito & fructu
 vestro nō priuabimini, qui quod vestri erat officij fe-
 cistis: quod bonū & salutare erat offerēdo, tametsi il-
 li nō acceptarent: ad eum modum quo iusti hominis
 oratio, quæ fit pro obstinatis in malo, in sinum ipsius
 conuertitur orantis, in eo pro quo funditur nullum
 fructum inueniens. ^e Si autem ad aliquam ciuitatem
 vel vicum aliquem declinaueritis, vbi neque vos sus-
 cipere, neque vestram prædicationem audire volue-
 rint incolæ loci illius, vos post oblatam & refutatam
 tantam gratiam egrediētes de domo illa vel ciuitate
 vel vico, etiam puluerem qui pedibus vestris adhæse-
 rit ex calcatione platearum vel terræ loci illius, excu-
 site de pedibus vestris, in protestationem quod non

a *Amē dico vobis, tolerabilis erit terre Sodomorum & Gomorraeorum in die iudicij, quā illi civitati.*

b *Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum.*

causa petendi terrenum aliquid eos accesseritis, sed econtrario ad præstandum eis salutaria & multo maxima beneficia. Item & in execrationem atq; detestationem illorum, ad insinuandum quā gravis super illos veniet condemnatio. Indicabitur enim hac pulverū excussione, quod in nullo cū eis cōmunicare & participare vultis: quod fieri solet, execratis & detestatis hominibus.^a In veritate dico vobis, q̄ in nouissimo die iudicij mitius agetur cum habitatoribus Sodomæ & Gomorrae, quā cū hominibus civitatis illius: aliqua ex parte siue aliqua consideratione, seuerius & durius agetur cum his quā cū illis: quatenus videlicet hi tantā sibi vltro oblatam gratiā noluerūt suscipere, sed abiecerūt & repulerunt eam, illis verò nunquam hæc gratia oblata fuit, & forsitan si oblata fuisset ex animo egissent pœnitentiam. Nihil autem dubium, quin hæc ex parte & hac consideratione erit horū damnatio grauior, quā illorum. Contemptus enim diuinorū beneficiorum, valde contemptoribus aggrauat pondus iudicij. ^b Vt autem vos mei dilecti Apostoli, cōtra omnia aduersa quæ vobis possint occurrere, armemini & præmuniāmini (quoniā minus feriunt iacula quæ præuidentur) præmonebo vos de multis & grauib; malis: quæ licet forsitan nō in hac prima emissione vobis occurrēt, suo tempore tamen post meum à vobis abscessum euenient, & vicissim quæ aduersum illa mala vobis conferentur remedia, prænuntiabo: vt sicut nunc in hac vestra prima emissione prōptos vos exhiberis, ita & ad posteriorē illam magis difficilē sitis præparati. Hoc itaq; scitote in primis, q̄ ego cum vos emitto ad Euangelicæ prædicationis officium, sic vos emitto tanquam agnos inter lupos, imò in medio luporū. Vos enim homines inuenietis plurimos lupis similes, qui vobis cōtradictēt, qui vos omni ex parte persequentur, qui denique in morem luporum vos discerpere & dilacerare desiderabunt, cum vos interim tanquam oves simplicitatem, humilitatem, & mansuetudinem semper tenere debebitis, & in patientia illorum rabiem sustinere, quantumuis multis & magnis malis vos homines afficiant:

ficiant: vt nō putetis vobis statim esse vindictā requirendam vel exercendam in eos q̄ vobis aduersati fue-
 rint. Nō enim vos emitto vt canes inter lupos, aut vt
 lupos inter lupos, aut vt leones inter lupos, sed sicut
 oues inter lupos, imō in luporū mediū. Ex omni enim
 parte vos adoriantur cōtradiētores atque persequu-
 tores instar luporum, hinc quidem mundi sapiētes, il-
 linc mundi potentes, hinc Iudæi, illinc gentiles, hinc
 amici, illinc inimici, atque ita in reliquis.^a Volo er-
 go vos prudentiam habere serpentinam, prudētiam
 fidei bonā, & colūbinam simplicitatē: quibus duabus
 rebus omnē luporū rabiem nō pertimescetis, imō su-
 perabitis & superuincetis in omnibus malis. Serpen-
 tū hæc est prudentia, aures suas obturare magis & in-
 cantatoribus, ne carminū suauitate educātur de petra
 aut cauerna in qua latitāt, & in captione veniāt, sicq̄;
 seipfos velut surdos faciūt ne incantati decipiantur.
 Hanc prudentiam vos imitari opus, vt aures vestras
 ad omnia vana fabulamēta mundi sapientum & cun-
 cta promissā mundi potentum obstruatis, neque vllis
 suasionibus aut promissis à semel suscepta fide & do-
 ctrina veritatis possitis auelli, vt tanquam surdi his
 omnibus nihil moueamini. Nam his si aurem præbe-
 re velletis, facildē vos sapientes incantatores fallerent,
 & ab ea in qua benē securi latitatis fide veritatis, edu-
 cerent in damnationis laqueum. Est item prudentia
 serpentum, si quando deprehendantur atque cedan-
 tur, super omnia capitis curam gerere, corpūque to-
 tum libenter verberibus exponere, vt caput in petra
 aut angusto foramine saluent, salua sibi putantes om-
 nia, si caput seruent. Ita euangelicos prædicatores,
 quod in ipsis est, caput fidem veritatis & Christū veri-
 tatem omnibus decet præponere, libentēque pro eo
 capite seruādo in quo vita est, corpus quibuslibet pas-
 sionibus expendere: vt omnia sibi salua putent, do-
 nec Christū teneant & fidem eius illēsam custodiant,
 nihilque detrimētum aut damnum existiment, mo-
 do illum non perdant. Hoc præterea in serpentibus
 prudentiæ magnæ naturaliter inditæ est argumen-
 tū, quod erga aduersarios aut eos quibus nocere vol-
 unt

*a Estote ergo
 prudentes, sicut
 serpētes, & sim-
 plices sicut co-
 lumbae.*

lunt non, viribus agunt, sed astutia siue prudentia. Taciti enim obseruant opportunitatem venenum suum emittendi, neq; illud nisi commodissimo tempore & modo effundūt, vt sic praualeant. Cum enim corporis molem non habeant magnam comparatione ad cætera animalia, neque instrumenta valida ad pugnandum cum impetu, sed tantum venenum habeat quo quicquam agere possint, cautè sibi prospiciūt, vt illud effundant quàm cautissimè, & ad nocèdū quàm possunt efficacissimè. Sic & Euangelij prædicatoribus agendū est non potentia aut viribus magno cum impetu, sed magis prudentia, obseruando tempus quo commodius, & modum quo maiori cum gratia & efficacia valeant proferre sermonem Euangelicū, qui est velut salutare quoddam venenū, quod vbi cum opportunitate & efficacia immissum fuerit hominibus ad cor vsq; penetrans, & intima contingēs, hominem facit sibi ac mundo salubriter mori ac Deo viuere. Sic enim fidelis & prudens seruus, quem dominus super familiam suam constituit, prouidere debet, vt in opportuno tēpore det illis mēsuram tritici. Non putetis rem Euangelij clamorem impetu agendam, sed cum prudentia & mansuetudine. Cum hac autē serpentina prudentia volo coniunctam esse colūbinam simplicitatem. Quemadmodum enim colūba animal est simplicissimum, dolum & omnem simulationem penitus ignorās, neque aliud vquam exterius ostēdens, quàm intus meditetur: sic omnino synceros & rectos absq; dolo & simulatione decet esse Euāgelij prædicatoribus. Cū enim in omnibus hominibus sit execrabilis duplicitas, tū maximè in prædicatoribus syncerissimi & simplicissimi Euāgelij. Prudentes enim vos esse volo, sed sicut serpētes bona saluari dignaque imitatione prudentia: non autem sicut vulpes mala & dolosa astutia. Volo item vos simplices esse, sed sicut columbas rectitudinis sinceritate, non autem sicut asinos ignorantie stoliditate.

a Canete autē ab hominibus.

b Tradēs enim vos in concilijs

a Attendite autem, ne cuiuslibet vos credatis: sed caute vobis ab hominibus, & cautè attēdite quibus fidatis aut vosmetipsos credatis.

b Futurum est enim, vt perseq

persequutionē grauiſſimam vobis ſuſcitēt homines, tradituri: id eſt, delaturi vel exhibituri vos ad cōcilia & conſeſſus iudicum, tanquam reos qui puniamini: ^a & in locis publicis vbi omnes conueniunt, palām ^a & in ſynago-
 vos cedēt flagellis, tāquam flagitioſos homines. ^b Su- ^b *gis ſuis flagella-*
 per hęc etiām coram regibus & præſidibus, tanquam ^b *bunt vos,*
 rei ſiſtemini, vt de vobis fiat quæſtio & feratur iudi- ^c *c* & ad reges
 cium. ^c Patiẽmini autem hęc omnia, non tanquam ^c *præſides du-*
 malefactores propter veſtra facinora, ſed vt veritatis ^d *cemini,*
 conſeſſores & prædicatores, propter fidem nominis ^d *propter me,*
 mei & prædicationē doctrinæ meæ. ^d Eueniẽntque ^d *d in teſtimoniũ*
 vobis illa omnia, in teſtimonium iſtis Iudæis atque ^e *illis & gẽtibus.*
 Gẽtibus. Per has enim perſequutiones, quas pro meo
 nomine próq; meã doctrina ſuſtinebitis, clarificabi-
 tur & commẽdabitur mirum in modum doctrina ve-
 ritatis, & palām omnibus pereffica teſtimoniũ illi
 perhibebitur, tam apud Iudæos quàm apud Gẽtiles.
 Cum enim doctor tam cōſtanter quamlibet magnas
 perſequutiones ſuſtinere non trepidat, pro eo quod
 docet, vehemẽter ſuam doctrinam tali conſtantia &
 patientia commodatam reddit apud illos coram qui-
 bus talia paſſus fuerit: & quãto pluribus in locis, quã-
 to apertius, quanto crudelius, aduerſum vos ſæuitum
 fuerit à perſequentoribus, tãto maius, latius & firmitus
 erit teſtimoniũ veritatis: ita vt perſequutionum har-
 um occaſione, & plurimum & celerrimum profeclũ
 ſit habiturum Euangelij negotium. Ita diſponente
 Deo, ad gloriã cedet Euãgelij & populorum ſalu-
 tem, quod impij perſequentores in contrarium finem
 egerint. ^e Ne verò tantorum malorum terrore, infir- ^e *Cum autem*
 ma adhuc veſtra corda frangantur, poſt enarrata ma- ^e *tradent vos.*
 la quę vobis ſuo tempore occurrent perferenda, ſub-
 iũgam eueſtigio quę vos aduerſum illa abundẽ va-
 leant conſolari. Et primum quidem, ne fortẽ veſtram
 vtilitatem cōſiderantes, obiiciatis, quo pacto id fieri
 poſſit, vt vos homines rudes, indocti, & prorfus elin-
 gues, ſive ineloquentes, ita coram regibus & præſidi-
 bus, ſapiẽtium quoque ſynagogis & conſiliis, pro ve-
 ſtrę fidei defenſione dignum quicquam agere valea-
 tis. ^f Illud vobis prædico, vſque præmonco, cum in ^f *nolite cogita-*
^f *re, quomodo aut*
^f *quid loquamini.*
^f *me.*

eum

eum articulum vos deuenire contigerit, vt tradamini ad cōcilia aut coram regibus aut præsidijs sustamini, vt omnem tūc abiciatis sollicitudinē, neque quicquam sitis anxij de responsione aut defensione, quomodo videlicet, aut quid sitis coram illis responsuri.

a Dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.

^a Dabitur enim vobis subito, in illo articulo, quid loquamini: inspirabit suggerētque vobis Deus, per spiritum suum sanctum, sermonem cōgruum & efficacem, tum ad veritatem Euangelij validē confirmandam, tum ad cōtrariam falsitatem atque impietatem dilucidē redarguendā, iuxta quod Deus ipse pro auditorum cōditiōne quā conuenientissimum iudicauerit.

b Nō enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis.

^b Non enim vos illi estis qui tunc loquimini, ac proinde vobis nō est laborandū, vt ex vobis ipsis aut vestro ingenio proferatis elaboratum sermonē: sed spiritus patris vestri cælestis, cuius negotiū agitis, ipse vobis commodum & efficacem suggeret sermonem, ad rationabilem defensionem eius, quam ex ipsius mandato prædicabitis, Euangelicæ doctrinæ. Vos proinde super huiusmodi omnem sollicitudinē anxiam deponite, suum patri negotium commendantes. Est enim illi indubiē cordi & curæ suum negotiū: vestri autem est officij, ea quæ ipse dederit atque suggesterit intrepidē eloqui, atq; in ipsum pleno corde confidere.

c Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & insurgēt filij in parentes, & morte eos afficiēt.

^c Tanta autem propter fidem nominis mei inter homines vêtura est dissensio & persecutio, vt ij etiā qui naturali vinculo alioqui sunt coniunctissimi naturalis propinquitatis velut obliti, inuicem se persecuātur: ita videlicet, vt frater incredulus fratrem fidelē tradat in mortem, & pater infidelis filium fidelem: imò filij paternam reuerentiam contemntes, crudeliter aduersum parētes insurgent, agētque aduersum eos, vt sumatur de ipsis vltio, & tāquam sacrilegi aut blasphemii mortis pœna plectantur.

d & eritis odio omnibus hominibus, propter nomen meum.

^d Et (vt paucis expediā) toti mundo eritis exosi, ab omnibus hominibus mūdānis & incredulis spernemini, & cō-

e Qui autē perseuerauerit vsq; in finem, hic saluus erit.

^e traditiōnē patiēmini, propter confessionem nominis mei, & prædicationem doctrinæ meæ. ^e Verum in his omnibus, qui perseuerauerit vsque in finē, qui forti & infracto animo mala hæc omnia pro me per patientiam

patiētiam sustinuerit, vt non propterea veritatē deserat vitæ, vel doctrinæ, hic tanquā legitimus agonista siue certator, coronabitur: id est, pro fideli ministerio coronam accipiet vitæ & salutis æternæ. Non enim qui bene inceperit, aut ad tēpus aliquantum fidelis permanferit, postmodum resiliēs, coronam meretur: sed qui ad mortem vsque fidelis fuerit. ^a Hoc autem vobis ad qualemcunq; etiam temporale consolationem permitto, imo pro Euangelij fructu, ac populorū spiritali vtilitate, pro loci & temporis opportunitate consulo, vt cum vos persequerentur aduersarij veritatis in ciuitate vna, liberē ad aliā fugiatis, vt illic verbū Dei prædicetis, quod altero in loco repellitur: nisi forte aliquādo casus se offerat, vt infirmis scādalo sit futura vestra fuga. Tunc enim necesse vos erit, pro gloria Dei & gregis salute vtrō etiā animā ponere, quomodo ego volūtariē in manus hostium sum daturus animā meā pro salute populi. ^b Illud autē in veritate dico vobis, quod nō consummabitis sic fugiēdo omnes ciuitates Israël, donec veniat & se ostēdat filius hominis: antequā peragraueritis omnes ciuitates Israël, omnes ciuitates fidelium, tēpestiuē ego vobis adero, atq; succurrā, vos cōfortaturus & consolaturus, vel perseuutionis sēuitiā mitigando, vel ad me ipsum vos assumendo post labores in requiē. ^c Præter autem supradicta, magnum vobis in tantis malis debet esse solatiū consideratio eorum quæ prior ego magister vester & dominus pertuli, & quotidie perfero, causā Euāgelij. Nō enim debet discipulus se maiore facere magistro suo, neque seruus debet se maioris estimare quam dominus sese estimet, vt erubescat aut recuset discipul⁹ agere vel perferre quæ magister nō erubescit aut recusat facere vel sustinere: aut indigna sibi putet seruus quæ libeater sustinet dominus. ^d Satis autē erit discipulo, imō abūdē multū erit, & nimis quā ipsius cōditioni debeat, si equalis habeatur suo præceptorī, si nihil indignius perferre aut facere cogatur, nisi quod ipse quoq; magister subinde facit aut sustinet. Sic & seruo satis esse debet, imō abundē multum est, si hac in parte æqualis habeatur suo

a Cum autem persequerentur vos in ciuitate ista, fugite in aliam.

b Amen dico vobis, non consummabitis ciuitates Israël, donec veniat filius hominis.

c Nō est discipulus super magistrum, nec seruus super dominum suum.

d Sufficit discipulo, vt sit sicut magister eius: & seruo sicut dominus eius.

domino

a Si patrēfamilias Beelzebub vocauerūt, quāto magis domesticos eius?

b Ne ergo timueritis eos.

c Nihil enim est opertū, quod non reuelatur: & occultū quod non sciatur.

domino, si nō durius tractetur si nō indigniora ei proponantur aut fiant, quā suo sint propōita aut facta domino. Alioqui etiā ad indigniora & grauiora merito parati esse debēt serui & discipuli, quāto est ipsorū cōditio inferior magistrorū & dominorum cōditione: & magnū debent reputare, si nō duriora ipsis proponantur, quā dominis aut magistris. ^a Si igitur me vestrū dominum & magistrum & quasi patrem familias, qui toti vestro collegio præsū sicut paterfamilias in sua familia: me (inquā) si indignis contumeliis & propriis affecerūt, vocantes me Beelzebub: id est, hominem magum & cū dæmone Beelzebub pacta habētē, dicētes in nomine Beelzebub me eicere dæmonia, & alia huiusmodi multa: si mihi sic talia probra ingerūt, & contradictiones suscitant, post paululū etiam maiores excitaturi: quid mirū, si vos meam familiā, meos domesticos, meos seruos, discipulos, & filios, similibus afficiant opprobriis? ^b Non ergo debetis admirari, cū senseritis vobis contradictiones, & persecutiones propter Euāgelium excitari: recogitantes, quōd & mihi prius lōgē etiam maiores excitarūt. Eritque istud in me exemplum, vobis ad confortationem & cōsolationem, vt nequaquam illos timeatis qui vos persequuntur, sic vt propter illorū rabiem vel omittatis vel peruertatis vitæ aut doctrinæ veritatē: sed meo exēplo fidēter meā eloquamini, & in ea ad finē vsque perseueretis. ^c Et merito sanē pro nihilo contēnere debetis hominū cōtradictiones atque blasphemias, cogitātes, quōd nouissimi dies iudicij omnia declarabit, & quales vos sitis qui blasphemamini, & quales sint illi qui vos ita blasphemāt. Nihil enim nunc est tā opertum, tā absconditū, tā latens apud homines, quod non in illo die reuelabitur, siue detegetur, fietq; palām omnīū oculis: & nihil omnino tā occultū, quod non tunc ab omnibus cognoscetur. In die enim illa domini, vnusquisq; qualis sit declarabitur, domino illuminante abscondita tenebrarum, & manifestante consilia cordium: & tunc laus erit vniciue à Deo. Propter quod paruipēdere debetis quales nunc apud homines habeamini, nec vobis

bis quicquam curæ esse debet, quòd ab hominibus nunc contradictiones & persecutiones patimini. Non enim respondebit dies illa huic tempori, neque iudicium illud reuelatis absconditis, iudicio hominũ erit cõforme quod nunc fit in tenebris. Illic enim mutatis vicibus boni videbuntur, qui hic æstimabantur mali, illic in honore cernentur, qui apud homines habebantur contẽptui, illic apparebunt gloriosi, qui hĩc fuerunt despecti, & omnino admirabilis erit iudiciorum cõmutatio.^a Huius rei consideratione roborati, fiducialiter agite, & quæ nunc quasi in occulto à me auditis, cum tempus aduenerit, palàm omnibus prædicare in lumine: ^b & quæ nunc quasi secretò, & velut in aure auditis, prædicare etiam super tecta: id est, in locis maximè publicis. Hoc volo Euangelij doctrinam quam nunc apud me agentes auditis, quasi in tenebris & quasi in aure, eo quòd nondum aduenit tempus publicationis Euangelij, quod post meam in cælos ascensionem erit (propter quod adhuc tantum in paruulo Iudææ loco illam prædico quasi in tenebris & quasi in aure, si conferatur ad publicum totius orbis cui postmodum erit prædicanda) item quam magna ex parte secretò & seorsum à turbis in idoneis vos doceo, eo quòd vobis datũ sit nosse mysteriũ regni Dei, non ita autem apertè turbis omnibus. Hãc, inquam, Euangelij doctrinam per vos meos apostolos post meam in cælos ascensionem prædicandã esse per orbem vniuersum, palàm omnibus hominibus (sicut qui in lumine loquitur & super tecta, omnibus palàm loquitur) ita vt in omnem terram sit exiturus sonus prædicationis vestrę, & in fines orbis terrę verba vestra procedant.^c Nequaquàm verò ab hac audacia siue cõfidentia abstrahere vos debet timor principum & potentum huius sæculi, qui potestatem habent vos secundum corpus occidendi, vitamq; hanc corporalem siue temporalem per vim auferendi: ^d cæ

a Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine:

b & quod in aure auditis, prædicare super tecta.

c Et nolite timere eos qui occidunt corpus,

d animam autem non possunt occidere.

Potest quidem homo per corporis læsionem ineptū reddere corpus inhabitationi animę, per dissolutionē proportionis quę inesse debet corpori, vt inhabitet ipsum atq; informet anima, sicq; per actionē in corpus & læsionē eius potest efficere, vt cogatur anima emigrare & separari à corpore. Illud tamē nō poterit quęcunq; potētia, etiā si omnium principū vires in vnum cōglomerētur, vt vnus hominis vel infimi animā occidat. Hominis enim anima immortalis est & incorruptibilis, neq; vllam passionē sui corruptiuam in se potest à quocunq; corporali agēte quantumuis potentissimo suscipere. ^a Vultis autem cognoscere, quis vobis sit iure & seriō timēdus? Ille nimirum qui potestatem habet non solū corporis, verum etiā animę, vtrunq; horū æque habens suę iussioni subiectū, potestq; non dico corpus tantum occidere, non dico etiam animam occidere (nam id pro nihilo ducerent carnales homines, qui sibi optarent mortē, bestiarū morti similem) sed corpus simul & animā: id est, totum hominē secundum vtranq; sui partem perdere perditione æterna, & conicere in ignem æternū & inextinguibilē. Hic proculdubio iure est metuēdus: nō autem timendi sunt illi, qui tantū potestatem habent corporis occidendi, quod fidelis & pro iustitia moriens nihil debet æstimare, imō tanquam lucrum deputare, vtpote per quod citius ad coronā pertingit & multis malis eximitur. Hac cōsideratione si quādo vobis vanus vllus timor occurat potentū huius sæculi, ex parte fragilis corporis, quod naturaliter, pœnas & mortē horrescit: illum repellite & abiicite, attēdentes ex parte altera, illa multo magis metuēda æterna supplicia, quę tam corpori quā animę sunt præparata, si inordinato timore veritatē vel vitę vel doctrinę dereliquerit, vt sic velut clauus infirmior validiori clauo pellatur. Neque hæc dico quod velim vos filios & amicos meos timore cogi tormentorum inferni, (absit enim vt seruilē hunc affectum in vobis probem vel exigam: quum nō sit timor in charitate, sed ipsa eum foras mittat, quam super omnia vos habere volo) sed vt habeatis quomodo timorem inordina-

a Sed potius timete eum, qui potest et animā & corpus perdere in gehennam.

tum, qui facile vobis è corporis sensitio affectu potest suggeri vel incuti, etiam contrario timore valeatis facillime depellere. Quemadmodum enim delectatio maior expellit minorem, eiusque facit obliuisci hominè: similiter tristitia maior obliuisci facit & quasi aufert minorè, spes itè maior minorè, sic & timor maior de malis videlicet multò grauioribus facillime timorè pellit minorè, vtpote malorù incõparabiliter minorum. ^a Debet quoque plurimum vos consolari contra omnia quæ obuenire vobis possint, fides & consideratio diuinæ prouidentie: quam non dubium est Deo erga suos fideles esse maximam, id quod vel ex vilibus animalculis cognoscitur. Quid enim apud homines vilis aestimatur passeribus, quorum duo vno asse vaneunt, nūmo minimo? Attamen quantumuis illi sint hominibus viles, est nihilominus Dei tanta erga ipsos prouidentia, vt nec vnus ex illis super terram cadat, vel morte deficiat, sine prouidentia, scitu, & permissione patris cælestis. ^b Quòd si tanta est Dei erga passeruculos illos prouidentia, vt nec vnus ex eis, quum tam sint multi, super terram cadat mortuus, nisi Deo permittente, neq; ante tempus definitum & metam præstitutam vite ipsorù: proculdubio magis iustū est, Dei prouidentia erga vos esse maximam: tantam vtique, vt etiã capillos capitis vestri omnes numeratos habeat, neq; vel capillus vnus de capite vestro possit decidere, sine Dei scitu & permissione: id est, vt vos & vestra omnia sua prouidentia curet diligētissimè. ^c Nō igitur est quod timeatis, merito omnè debetis inanè eiusmodi timorè obiicere, quod vobis possit in Euāgelij negotio impedimentū præstare. ^d Nihil enim dubiū, quin vos multis passeribus sitis meliores, quin vos pauculos pluris faciat Deus, quàm plurimos passeres. Vnde si nec vni ex illis mali quicquam contingit sine Dei prouidentia, scitu, & permissione, vobis quoque persuasissimū esse debet, nihil posse à quoquam vobis mali (etiam quod ad corpus attinet) euenire sine prouidentia, scitu, permissione, & dispositioe Dei. Quod si creditis, vt credere certè debetis, meritò timorè debebitis omnè abiicere.

a Nōne duo passeres asse vaneunt? & vnus ex illis non cadet super terram sine patre vestro.

b Vestri autem & capilli capitis omnes numerati sunt.

c Nolite ergo timere:

d multis passeribus meliores estis vos.

Diuinæ enim bonitati confidendum est quòd nihil ipsa circa vos fieri permittet, nisi quòd suo honori & vestre salutis erit quàm maximè cõueniens. Debet autem fidelibus suprema esse cõsolatio, diuinæ volũtatis circa eos adimpletio, debetq; hoc summũ esse vestrũ desiderium, vt Dei voluntas, & prouida eius dispositio impleatur in vobis, quicquid tandẽ statuerit, siue ad vitam, siue ad mortem: scientes, quoniam diligẽtibus Deum, omnia cooperabuntur in bonum. ^a Denique, si prẽmium spectetis quòd Euangelij mei cõstãtes prædicatores manet, illud generali pollicitatione vobis enuntio, quòd quisquis in hoc mundo me coram hominibus cõstanter & perseueranter cõfessus fuerit, primũ quidem vita & opere secundũ Euangelium meum vitam dirigendo, deinde etiam verbo pro loco & tempore, vbi gloria Dei & proximorum vtilitas suaferit Euangelicam veritatẽ confitẽdo & prædicando: sicq; in hac confessione ad finem vsque perseuerauerit, hunc ego vicissim cõfitebor, & agnoscam, tãquam meum seruum fidelem & filium, in die iudicij coram patre meo cœlesti, vt mercedem beatæ retributionis ab eo accipiat. ^b Ex aduerso autem, qui me negauerit coram hominibus, quacunque tandẽ occasione: qui vel concupiscentia abstractus, vel timore malorũ deterritus, aduersus meam doctrinã quicquam egerit vel dixerit, aut certè Euangelicam veritatem, vbi incumbit necessitas subticuerit & dissimulauerit, huiusmodi hominem ego vicissim reiciam tanquam ignotum, coram patre meo cœlesti, in die iudicij, quando coram patre meo venturus est ad examen iudicij, testimonium perhibebo aduersus illum, quòd non eum agnoscam inter seruos & filios meos. Videat proinde quisque vt mihi nunc inueniatur fidelis in confessione Euangelij, tam in verbo, quàm in opere, quisque pro data sibi gratia & iniuncto officio: vt in die illo vicissim ego eum agnoscã, & fidelis retributor inueniar. Soli autè oris confessio ni & vocali prædicationi meæ doctrinæ, nemo fidat, quoniam si quis ore confiteatur se nosse me, factis autem negauerit: si labiis me honorauerit, cor autem

a Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, cõfitebor & ego eum coram patre meo, qui in calis est.

b Qui autè negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo, qui in calis est.

longè à me abfuerit: hic nō existimet se à me cognoscendū. Audient enim omnes iniquitatis operatores, Nō noui vos, discedite maledicti. Similiter nemo sibi satis putet, q̄ ore non abnegauerit, aut verbis non contradixerit doctrinæ meæ. Quicumque corde & factis negauerint: audient in die illo, Non noui vos, discedite maledicti. ^a Nemo verò conturbetur aut scandalizetur, si ex prædicatione doctrinæ meæ videat mirandos tumultus & cōtradictiones grauisimas oriri, & omnia in mundo misceri tumultibus. ^b Non enim veni vt mundo adferā pacem terrenam & tēporalem, per quā securi & quieti in suis peccatis homines permancant: sed veni vt mittam gladium: id est, separationem & diuisionem, ac bellum bonū inter homines quo mala illa pax disrumpatur, ad salutē multorum, qui per separationē à malis saluabūtur, vbi alioqui in pace illa mala periissent. Ad hoc enim veni, & ad hoc à patre missus sum, vt testimoniū perhibeam veritati: ad quam testificationē pax mala soluetur, & bellū bonum ac separatio bona consequetur, sic verbo Dei quasi gladio multos abinuicem diuidente, qui antè erant coniunctissimi. ^c Ex eo nanq; ad quod à patre missus veni, talis consequetur diuisio, vt separetur ac diuidatur filius aduersus patrem suum, & filia aduersus matrem suam, quorū tamē est naturaliter summa coniunctio, & summus consensus. ^d Diuidetur item nurus aduersus socrū suam, & gener aduersus socerū, quorū est tamē ex affinitate matrimoniali summa coniunctio. ^e Et persequutionē parietur qui credere voluerit Euangelio, sentiētque inimicitias, ab iis qui sunt domestici eius, qui suut sibi vel consanguinitate vel affinitate coniunctissimi: quæ sanè persequutio, multam habebit afflictionem. Tāto enim grauius fit homini malum quod patitur, & tanto affligit vehementius, quanto eum qui mala infert minus æquū erat malefacere, & magis iustū benefacere. ^f In Euangelij autē negotio exuēdus est omnis affectus inordinatus cuiuscūq; rei, etiam natura cōiunctissimæ, neq; quicquam omnino potest in affectu præponi mihi & meo Euangelio: talēq; esse oportet eum, qui meus discipulus

a Nolite arbitrari, quia pacem venerim mittere in terram.

b Non veni pacem mittere, sed gladium.

c Veni enim se parare hominē aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & nurum aduersus socrum suam:

e & inimici hominis, domestici eius.

f Qui amat patrem aut matrem plusquam me, non est me discipulus.

*a Et qui amat
filium, aut filiã
super me, nõ est
me dignus.*

*b Et qui non
accipit crucem
suam, & sequitur
me, non est
me dignus.*

*c Qui inuenit
animam suam,
perdet illam,*

*d Et qui perdi-
derit animam
suam propter
me, inueniet eã.*

pulus & euãgelij minister esse voluerit, vt potius omnia perdat, & abneget, quã offendat in me vel in Euangeliũ. Vnde, si quis patrem aut matrẽ amat pliusquam me, qui illos in affectu mihi præponit, sic vt me malit meamq; doctrinã deserere, quã patrẽ aut matrem abnegare, hic proculdubio nõ est idoneus qui meus sit aut dicatur discipulus & seruus. ^a Similiter deorsum descendendo in generationis linea, si quis filiũ aut filiã mihi præponat vel Euangelio, ita vt propter amorẽ erga filios paratus sit relinquere me vel Euangeliũ, nõ est eiusmodi dignus qui dicatur meus seruus aut discipulus. Attamen sunt hæc iam dicta inter omnia quę sunt in mundo homini cõiunctissima: pater quidẽ & mater in generationis ascensu, filius autẽ & filia in generationis descensu. Patri enim & matri supernẽ cõiunctus est homo, vt aliquid eorum: & ipsi interim infernẽ coniuncti sunt filius & filia, vt aliquid ipsius. Quod si nec ista quę natura homini proximẽ coniunxit, & ad quę amorem indidit naturalẽ, licet mihi præponere, quantumvis reliqua quę non sunt sic coniuncta homini, sed prorsus extranea, vt pote aurum, argentum, prædia, possessiones, & huiusmodi: ^b Addo & illud: Si quis non accipit crucem suam in humeros, & sequitur me, si quis non paratũ se offerat animo, pro amore meo & Euangelio, quiduis quantumlibet durum aut probrosum, etiam vsq; ad supplicium & ignominiam crucis sustinere, atque ita mihi in patientia fideliter & indiuisẽ adharere, meaq; sequi vestigia: qui huiusmodi (inquam) nõ fuerit, non est idoneus vt meus dicatur discipulus. ^c Est autẽ perutile, sic omnia propter me contemnere, etiã propriã corporis vitam: & exaduersò maximum adfert homini detrimẽtum, affectu inordinato quicquã mihi præponere, ipsã etiam corporis vitam. Qui enim inordinato affectu suam vitam temporalem diligit, eam in hoc mundo inuenire & custodire laborat, potius me relinquere, quã vitã corporalẽ perdere volens, hic inordinato tali affectu quo creaturã præponit creatori, causa est sibi ipsi perditionis & damnationis aternæ. ^d Contra verò, qui nunc paratus est propter

propter me & Euangelium perdere animā suam, eligens magis tēporalem vitā perdere, quā me aut doctrinā meā abnegare, hic fideli illa dilectione qua me super omnia diligit, animā suam saluam faciet in vitam aternā: & quam in hoc mūdo videbatur perdidisse, in vita aeterna inueniet. Et si animam perdunt qui vitam corporis, inter omnia tēporalia bona rem nobilissimā, mihi p̄eligunt: quanto magis perdūt animas, qui bona externa res vilissimas mihi p̄fererūt, sic vt propter ea inueniēda vel seruāda me aut meam doctrinam abnegent? ^a Huiusmodi autem dignos & fideles meos discipulos in quanto precio ego habeam, quantāque sint apud patrem aetimationis, breui vobis verbo aperiam. Tanti (inquam) ego facio vos fideles meos discipulos, & omnes futuros vestri similes, vt quicquid vobis beneficij impēsū fuerit, tanquam meis discipulis, vtpote si quis vos hospitio susceperit, aut aliud quodlibet humilitatis obsequiū vobis p̄stiterit, id ego mihi factū putem: & tali remuneratione dignabor, ac si mihi beneficium tale fuisset impensum. ^b Qui autem me recipit, non se putet purum tantum hominem istum recipere, sed patrem meum caelestem in me recipit, qui in me habitat, & qui me misit: reputat pater sibi impensum beneficium, quodcunq; mihi aut meis membris impenditur: & tali remuneratione beneficium illud dignabitur, ac si sibi fuisset impensum. ^c Qui susceperit quempiam Prophetam, siue doctorem aut p̄dicatorem veritatis, sub hac ratione & consideratione quatenus eiusmodi est: id est, quoniam Propheta est, vel p̄dicator veritatis, hic particeps efficietur mercedis illius quę debetur Propheta. Quoniam enim non potest suum officium recte exequi Propheta: vel doctor, nisi secundum corpus sustentetur, quasi Prophetam adiuuat, qui eū suscipit & sustentat: sicq; velut illi collaborās, meritò particeps efficietur mercedis Prophetæ. ^d Imò qui iustū quemlibet susceperit, etiam si Propheta ille non fuerit, modo eum suscipiat in nomine iusti, ea videlicet ratione & consideratione, quoniam iustus est & Dei seruus, particeps erit mer-

*a Qui recipit
vos, me recipit.*

*b Et qui me recipit,
recipit eū
qui me misit.*

*c Qui recipit
Prophetā in nomine
Prophetae,
mercedem
Prophetae accipiet.*

*d Et qui recipit
iustum in nomi-
ne iusti, mercedē
iusti accipiet.*

cedis iusto illi debitæ, propter temporale quod iusto præbet subsidiū, quod illi ad seruiendum Deo est necessariū. Signanter dico, in nomine Prophetæ, in nomine iusti: quoniã si propter cognationem, aut aliam aliquam occasione, vel causam benefaciat quis iusto vel Prophetæ, nõ ob hoc mercedem accipiet iusti vel Prophetæ: eo quod nõ in nomine iusti vel Prophetæ id fecerit. Nam licet idem sit factū vel beneficiū exterius, eiusdem tamen nõ est apud Deū meriti, quod longè, dispari exhibetur intétione. Qui enim in nomine Prophetæ vel iusti alicui benefacit, Deū in intentione habet, & propter Deū facit quod facit. Non ita, qui vel propter cognationem, vel propter tempo-

a Et quicumque potum dederit uni ex minimis istis calicem aquæ frigide, tantum in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam.

rale cõmodum, vel propter aliquid huiusmodi: neque solum mercedem habebunt apud Deum qui magnis Prophetis & insigniter iustis benefaciunt, neque illi solum qui magnis beneficiis illos afficiunt, vt qui suscipiunt hospitio, & præbent vitæ necessaria, (quod non est nisi diuitū) verum etiam qui minimis, & secundum humanam æstimationem vilissimis meis seruis, vel exiguum aliquod beneficium impenderit. Vnde illud in veritate dico vobis, quicumque vel minimū aliquod obsequium aut beneficium impenderit vni alicui ex vilissimis & abiectissimis discipulis ac seruis meis, vt potest si vel poculum aquæ frigide porrexerit ad bibendum, quod sanè perexiguū & minimum est beneficium: si tamen id quantumcunque sit impendat illi in nomine discipuli, ea videlicet ratione & consideratione quatenus meus discipulus & seruus est, nõ manebit illud misericordiæ & charitatis opus apud me ac patrem meum irremuneratū. Propter quod, merito omnes homines laborare debent, & pro viribus conari, vt vobis vestrisque similibus in corporis necessitatibus (sine quibus Deo seruire non valetis) pro facultate sua subueniant, posteaquam tam certa promittitur retributio benefacientibus.

ANNOTATIONES IN CAP. X.

Dedit illis potestatem spirituum immundorum.) Hoc est, super, vel cõtra immundos spiritus, quomodo in vulgatis Græcorū codicibus

bus legitur, κατὰ ἀγκυθῶν πνευμάτων. id est, contra vel super mundos spiritus. ¶ *Duodecim autem Apostolorum nomina sunt hæc. &c.*) Apostolorū nomen dicitur à Græco verbo ἀποστέλλω apostello, quod significat emitto, vel à me mitto. Hinc Apostoli dicuntur, quasi à Christo missi in mundū, gratia prædicandi Euangelij: qua ratione etiam Christum Paulus in epistola ad Hebræos appellat Apostolum, quoniam à patre fuisset missus in mūdum. Ponitur hoc ipsum verbū paulo post, cum dicitur: *Hos duodecim misit Iesus, præcipiens eis, &c.* ¶ *Philippus & Bartholomæus, Iacobus Zebedæi, & Ioannes frater eius.*) In vulgatis Græcorum codicibus, Iacobus & Ioannes, priori loco ponuntur statim post Petrum & Andream, quo ordine etiam apud Marcum & Lucam enumerantur, Imò apud Marcum etiam Andream præponuntur statim post Petrum, sub appellatione Boanerges, quod est filij tonitruī. ¶ *Simon Chananeus, & Judas Scariotis.*) Non est existimandum nomen Scariotis esse casus genitiui locum ipsum simpliciter significās, vt idem sit Iudas Scariotis, & Iudas à Scariote. Est enim casus nominatiui, videturq; dicendum per e in vltima Scariotes. Nam Græcè est ὁ ἰουδᾶς ἰσκαριώτης. Solet autē u i longum apud Latinos in e mutari, quoties Græcis vocabulis vtuntur Latini, vt vbi per duo η longa Græci dicunt προφητῆς prophetis, nos dicamus prophetes vtroque η longo in e longum mutato. Videtur igitur & hic dicendum. Scariotes casu nominatiuo. Addunt quoque Græci iota in principio, dicentes Ἰσκαριώτης, sed Latini omittunt primam literam. ¶ *Ad oues quæ perierunt domus Israël.*) Verti poterat, ad oues perditas domus Israël. Sic enim per participiū Græcè dicitur πρὸς τὰ πρόβατὰ τὰ ἀπολωλότα. ¶ *Appropinquabit regnum calorū.*) Græcè per præteritum dicitur, appropinquauit: id est, iam propè factū est, iam instat, tanquam venturum in proximo. Eandem quoque sententiam nostra lectio habet per futurum. ¶ *In zonis vestris.*) In zonis, id est, quod nos modo dicimus in crumenis vel burfis quas vocant, quod soleant in zonis æs ligatū gestare. ¶ *Salutate eam, dicentes: Pax huic domui.*) In vulgatis Græcorum codicibus totum illud omittitur, dicentes: Pax huic domui, tantum est, salutate eam. ¶ *Et quicumque non receperit vos.*) Videtur improprie dictum, quicumq; nō receperit vos, in hunc sensum: Vbicunq; non receperint vos, vel ubicunq; non fueritis recepti. Et respondet aptè quod sequitur, *Exeuntes de domo vel ciuitate illa, &c.* Nō enim ad singulas personas atinere istud videtur. Alioqui non dubiū, quin in omni ciuitate & loco multi erant qui non erant recepturi neque audituri Apostolos. Nulla enim tam bona fuit ciuitas, in qua nō magna populi multitudo (vt est verisimile) permāsit incredula, cōuersis

paucis electis ad prædicationem apostolicam. Mirandū ergo fuisset si Apostoli aduersum singulos à quibus nō reciperētur, sic puluerem deberent excutere, sed aduersus locum dirigi videtur hic sermo, vbi cōmunitas ipsa tota vel ex eis plurimi & præcipui illos nollēt recipere: quæ admodum de Gerasenis legimus, & exierūt de ciuitate obuiā, imo vt scribit Matthæus, tota ciuitas exiit obuiam Iesu, & viso eo, rogabāt eum vt discederet ab eorum finibus: vbi innuitur ciuitatem illam totā Christum nō suscepisse, quæ rogabant abscedere: propter quod, etiam prædicationis eius beneficio illo in tēpore fuit priuata. Clarius hanc sententiā indicat Marcus capite sexto, plurali numero vtens: *Quicumque (inquens) non receperint vos, neque audierint, exeuntes inde, excutite &c.* Atque hoc etiam clarius Lucas his verbis: *In quamcunq; ciuitatem intraueritis, & non susceperint vos, exeuntes in plateas, &c.* ¶ *Amen dico vobis, tolerabilis erit terra Sodomorum & Gomorraeorum.* Sodomorum genitiuus est nominatiui Sodoma, pluralis numeri. Sic enim Græci dicunt, Sodoma Sodomorū, quemadmodum etiam Hierosolyma Hierosolymorum. Sic & apud Esaiam dicitur, *Principes Sodomorum.* Et capite sequenti idem nomen apud Græcos in ablatiuo casu ponitur, cum dicitur: *Si in Sodomis facta fuissent virtutes quæ salte sunt in te.* Quoniam verò Latinis nō dicitur vītate, Gomorra Gomorrorum, sed tantum in singulari secundum genus fœmininū, idcirco Latinus interpres Gomorraeorum dixit, non Gomorrorū. ¶ *Ecce ego mitto vos sicut oves, &c.* Videntur ea quæ ab hoc loco dicuntur, non dicta esse à domino promissione ista priori, in qua nihil duri, aut aduersi leguntur Apostoli perpessi: neque vlla persecutio aduersam ipsos creditur mora, quod & ipsi satis testantur, quū post cenam nouissimam domino interrogante. *Quando misit vos sine sacculo & pera, nunquam aliquid defuit vobis?* Respondent fidenter, *Nihil.* Ad illam igitur præcipuam posteriorem emissionē, qua post ipsius resurrectionē mittendi erant in mundum vaiuersum ad prædicandū Euangelium omni creaturæ, sermo iste qui sequitur de persecutionibus grauissimis verba faciens, videtur referendus: vt occasione prioris emissionis ad posteriorem dominus intelligatur transisse, & quæ tū erant ipsis euentura iam prædixisse. ¶ *Tradent enim vos in concilijs.* Græcè est ἰς συνέδρια is synedria: id est, ad cōfessus vel cōcilia, vel in cōciliis. Nam accusatiuus Græcus frequenter per ablatiuū apud Latinos redditur. *Nolite cogitare quomodo &c.* Græcè est μὴ μεριμνηθῆτε mi merimnifite, quod valet: Ne curate, ne solliciti sitis. Idemq; vult verbū cogitare, intelligēdo non simplicē animi cogitatū, sed qui cū anxietate & solitudine est, cuiusmodi solent esse cogitationes eorū qui versantur

in grauibus periculis, & illis maximè quibus se noscunt impares, nisi modum aliquem adinueniant effugiendi. Idem vocabulū supra positum fuit cap. 6. cum dicitur, *Quis vestrum cogitans, potest ad ieiunium suum cubitum vnum? &c.* & in eius capituli annotationibus simi liter fuit explicatum. *Non consummabitis omnes ciuitates Israël, &c.* Nouè admodum dixit, nō consummabitis, supple fugiendo omnes ciuitates: loco huius. Nō omnes ciuitates perlustraueritis vel perambulaueritis, siue (vt ita loquar) nō eritis cōsequuti finē perambulando omnes ciuitates, antequā filius hominis veniat: id est, quando venerit filius hominis, nondū omnes ciuitates perambulaueritis: adhuc supererunt ad quas positis confugere. Est autē iste similis loquendi modus, ac si magna ferculorū abūdantia proposita dicam tibi: Si de singulis vel modicū quid gustare volueris: dico tibi, non consummabis omnia hæc fercula, donec satieris ad nausēā. Est enim sensus: Nō cōsummabis gustando omnia fercula, aut clarius, Non finem facies gustandi singula, donec satieris ad nausēā: hoc est, prius vsq; ad nausēā satiaberis, quā singula degustaueris, aut finem gustandi feceris. Exponunt autem hunc passum admodum variè propter nimiam suam obscuritatē. Quidam dicunt, Donec filius hominis à morte resurgendo: alij, donec veniat ad iudiciū, propter eos qui in fine tēporum reliquiis Israël sunt prædicaturi cum persecutionibus. Nos in elucidatione satis clarè nostram sententiā exprelsimus, sic tamen, vt nihil cuiquam velimus præiudicatum. ¶ *Si patrem familias Beelzebub vocauerunt.* Nusquam legitur, quod Christum appellauerunt Beelzebub, sed tantum quod in Beelzebub dicerūt eum dæmonia eiicere. Est istud ergo accipiendum improprie in talem cēsum. Si me calūniantur quod cum Beelzebub pacta habeam quod magus sim, & dæmonū opera vtar, &c. Possit etiā ad partē cælestem sermo iste referri. Quū enim Christū dicerent Pharisei eiicere dæmonia in nomine Beelzebub, aliquo modo patrem Christi appellabant Beelzebub, licet non id intenderent. Beelzebub enim iuxta Phariseorū calūniam, erat is in cuius nomine faciebat Christus miracula, & hic ipse (secundū veritatē) erat pater eius cælestis. Patrē ergo cælestem ipsi appellabant Beelzebub. Verum id non tam videtur ad propositū facere, quū videatur Christus suo exēplo velle discipulos ad tolerantiam inducere: quemadmodum apud Ioannem latius exprimitur ca. 15. in hæc verba: *Mementote sermonis quem dixi vobis. Non est seruus maior domino suo. Si me persequuti sunt, & vos persequentur: si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt.* Potest etiam intelligi Christus per execrationem vehementem dictus esse Beelzebub: quem

quemadmodum hominem vehemēter malum interdum execrantes ac detestantes, appellamus diabolum: imò interdum certo dæmonis nomine designamus, veluti cū malitia & nocēdi cupiditate insignē, Luciferum nominamus. (Nihil opertum est quod non reueletur.) Potest istud exponi de prædicatione Euangelij, iuxta id quod statim sequitur: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, &c.* Huncq; sensum assignant: Verba ista Euangelicæ doctrinæ, quæ nunc velut operata sunt, & occulta: aliquādo reuelabuntur, & scientur, fiētque palām, Atque in hūc sensum videntur apud Marcum eadem penē verba cum quali cunque mutatione adduci, capite 4. in hunc modū: *Nunquid venit lucerna vt sub modio ponatur, aut sub lecto? Nonne vt super candelabrum ponatur? Non est enim aliquid absconditum quod non manifestetur: nec factum est occultum, quod nō veniat in palām.* In eundem omnino sensum videntur similiter posita eadem ferē hæc verba apud Lucā capite octauo, vbi sic habet: *Nemo autem lucernam accendens &c.* Et post pauca, *Non est enim occultum quod non manifestetur, nec absconditum, quod non cognoscatur, & in palām veniat.* In Elucidatione tamen præsentem locū exposuimus de omniū reuelatione in die iudicij, in quē sensum videntur eadē hæc verba accipi, Lucæ 12. vbi sic turbis loquitur dominus, *Attēdite à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis: & subdit, Nihil enim opertum est, quod non reueletur: neque occultum, quod non sciatur.* Videtur quoque hic sensus melius coherere cū eo quod statim præcedit, *Nē ergo timueritis eos.* Fortissima enim ratio spernendi hominum iudicia, & timores, est consideratio extremi iudicij, in quo reuelabuntur omnia. (Vnus ex illis nō cadet super terram sine patre vestro.) Casus iste super terrā, mortem signat. Ita enim solent morientes ausculæ de arboribus in terrā concidere. Vel casus intelligatur in laqueum, vnde in mortem veniūt. (Vestri autem & capilli capitis omnes numerati sunt.) Hyperbolica est loquutio, ad significādum maximam curā esse Deo circa suos electos, & fidelē custodiam, ne quicquam ipsis pereat. Sic enim solemus numerata habere ea quæ bene seruata volumus. Nam vbi numerus nō habetur, faciliē aliquid deperditur ē multis. (Multis passeribus meliores estis vos.) In Græco est πολλῶν εἰρηθίων διαφέρετε ὑμῖν, hoc est, multos passeres præcellitis vos. Hoc est, pluris estis vos apud Deū, quā sint multi passeres. (Nonne duo passeres asse vaeniunt.) Græcē est ἀσάριον assariū, diminutiuum ab asse, in quo diminutiuo magna est emphasis, indicās vtilitatem precij: quēadmodum sermone vulgari dicere solemus, stufferulū, vel octonariolum, vilitatem significare volētes. (Qui recipit Prophetam in nomine Propheta, mercedem Propheta accipiet.) Præter intelligentiam suprā positam, etiā ista pos-

set assignari: Quisquis recipit Prophetam sub intentione Prophetæ intēdeas scilicet illum recipere, quia doctor est veritatis: Hic à Deo talem recipiet mercedem, qualē meretur is qui prophetam recipit: qualiscunq; tandē ille sit qui recipitur, etiamsi ipse, falsus & nequā esse Prophetā, nihilominus qui eū vt Prophetam & in nomine Prophetæ recipit, suā accipi et à Deo mercedem, ac si verum suscepisset Prophetā. Similiter qui iustum sub intentione iusti recipit, verē accipiet à Deo mercedē illam, quæ est deputata suscipienti iustum: etiā si susceptus verē iustus nō esset. Quod ideo potest intelligi à domino prædictū, ne nimium anxie homines perquirent, quibus pro Dei amore postulātibus debeāt benefacere: sicq; frequēter hac scrupulo sa inquisitione & ipsi priuētur hospitalitatis merito, & ministri Euāgelij cōmodo & necessariō careāt subīdio, Quidā etiā de singulari Prophetā & iusto, id est, Christo intelligūt: sed id minimū habet veritatis similitudinis. ¶ *Quicumque potum dederit vni ex minimis istis calicē aquæ frigidæ.*) Potū dederit, Græcè dicitur vno verbo *ωτιον* potisi, id est, potauerit actiue, cuius passiuo vtitur apud Paulū vetus interpres, dicens: *Omnes vno spiritu potati sumus:* sed tunc aptius per ablatiuū diceretur: *Quicumq; potauerit vnum, &c. calicē aquæ frigidæ.* Intelligitur ergo hic, Quicumq; ad potandum porrexerit vni ex minimis calicē &c. Neq; est in Græco, aquæ frigidæ, sed tantum est *ψυχρῶ* psychru, quod Græci in neutro genere substantiue accipiūt, sicut Latini interdū frigidam in genere fœmineo accipiunt substantiuate, pro aqua frigida, vt cū dicitur in prouerbio, *Frigidam suffundere.* ¶ *Tantum in nomine discipuli.*) Tantū potest iungi cum præcedētibus in hūc sensum: Qui potū dederit vni ex minimis tantum, vel non nisi calicem aquæ frigidæ in nomine discipuli, &c. Vel cum eo quod sequitur, hoc modo: *Quisquis vni ex his minimis potum dederit calicem aquæ frigidæ, modo id faciat in nomine discipuli:* vel si tantū aut si modo in nomine discipuli, &c. Quid autem illud sit, in nomine discipuli, clarius exprimit Marcus, qui sic habet: *Quisquis potum dederit vobis calicem aquæ frigidæ in nomine meo, quia Christi estis, &c.* Hoc enim est dare alicui in nomine discipuli.

ELVCIDATIO CAP. XI.



AOSTQVAM autem desisset dominus instruere, & præmonere suos discipulos illos duodecim, quos in Apostolos elegit, sicque instructos à se dimississet ad loca diuersa, causa prædicandi

ET factum est, cum cōsummasset Iesus præcipiens duodecim discipulis

suis,transijt inde, vt doceret et predicaret in ciuitatibus eorū.

a Ioannes autem cum audisset in vinculis opera Christi,

b mittens duos de discipulis suis, ait illi:

c Tu es qui venturus es, an aliū expectamus?

cādi Euangelij, voluit ipse non otiosus desiderare, quā si emissis vicariis securus: sed similiter ad opus se accinxit, de ciuitate in ciuitatē, ac de loco ad locū prædicādo transiens: vt pateret nō amore otij vel propriæ quietis vicarios eū emisisse, sed propter amorem fructus maioris se illos in coadiutores & cooperatores in Euāgelij negotio assumpsisse: optimā dās formam ecclesiarum præpositis, vt in solitudine præsent, nec reiecto in alios onere viuant securi, nisi & ipsi pro sua virili operi sibi cōmissō inuigilent. Emisissis itaq; discipulis, ipse nihilominus ad diuersa loca per ciuitates & castella trāsiit, prædicandi Euāgelij gratia.^a Christo autem sic per ciuitates & vicos prædicante, prædicantibus item Apostolis, sicq; vehementer eius fama per totā Iudææ regionem se spargente, discipuli Iōānis qui tū in vinculis detinebatur ab Herode, ad Iōānem præceptorem suum antiquum referunt, quæ & quanta de Christo ferantur in populo: forsitā inordinato aliquo zelo erga præceptorem affecti, vt ferè solent discipuli immodicè pro suorum, præceptorum gloria cōtendere, dolentes magistrum suum superari ab alio, maximè quod per Ioannem Christus videretur primā apud populum obtinuisse authoritatem, ipso videlicet perhibēte Christo magnificū testimonium coram omni populo. ^b Ioannes itaque cum sic relata audisset à discipulis opera Christi, duos ex eis, ipsos forsitā à quibus hæc sibi relata fuerant, pro ipso rū vtilitate, voluit ad Christum destinare, vt occasionem haberent Christum conueniendi, & clare etiam oculis inuendi, quæcunq; fama audierant, sicque plenius instruerētur de authoritate Christi, & signis cōspectis, zelū illum (si quem forte inordinatum habebāt) deponerent. Vt autem ad Christum magis faciliē & liberum haberent accessum, quæstionem eis in os dedit præceptor Iōānes, quam Christo proponerent: non quidē pro sua ipsius instructione, qui illam optimè tenebat, sed pro discipulorū instructione, qui nōdum plenē de Christo, vt oportuit, sentiebāt. ^c Instruxit autem istos Ioannes, vt ad Christum veniētes ita dicerēt: Iōānes Baptista clausus in carcere, mittit nos ad te

ad te, vt hęc tibi proponamus quęstionē: Tu ne es ille qui in lege & Prophetis scribitur vćturus, ad saluādū populū: es tu Melsias ille, de quo tāta sunt in scripturis pręnūtiata, quę tātōpere desiderarūt & tā diu expectarūt patres nostri: an alius est expectandus, a quo sint expectanda, & per quę sint pręstanda illa omnia?

^a Sciēs autē Iesus bonū Ioānis animū, quod discipulos misit hęc proponere quęstionē, nō propter eiciendā dubitationē de corde proprio, quę ipsi nulla erat, sed propter discipulorū instructionē, quos maluit veritatē omnē de Christo corā oculis videre, quā suo ore tantū docere, satisfacere voleas Ioānis pię intēriōni, vidētibus illis discipulis: multa signa egregia ædidit, multos infirmos variis lāguoribus solo verbo aut cōtactu curādo, vt potius opere quā verbo respōsum daret quærētibus, & ipsa miraculorū vi quis esset palām ostēderet. Quibus ita peractis, discipulos istos ad Ioannem remisit, plenius ab eo & maiore cū fructu post ea signa visā instruendos.

^b Dixitq; eis: Redētes ad pręceptorem qui vos huc misit, indicate illi, quę a me vidistis fieri in exhibitione signorū, & quę a me audistis in verbis doctrinę: ^c quomodo videlicet cęcis ego visum reddiderim, claudis gressum, surdis auditū, leprosis mundiciā, imō & mortuis vitā. Hęc signa quę ipsi vestris oculis vidistis, illi nuntiāte per me facta, ex quibus quęstioni propositę satisfactum facile vos docebit. ^d Quo ad doctrinam quoque quę audistis, indicate hoc illi peculiariter, quod ego noua admodum doctrina pauperibus euāgelizo, & prędico noua lætāque nuntia, videlicet quia pauperibus spiritu, & humilibus per me annuntiatur lætum nuntium regni cęlestis, quod accepturi sunt, quicunque non per fastum meam prędicationem despiciunt, sed per humilitatē & spiritus paupertatē se illi subiiciūt.

^e Et beatus erit, quisquis in me nō fuerit passus scandalum. Bene illi erit, & ad lætum illud salutis nuntium pertinet, qui nec humilitate nec paupertate mea offensus, verbis & signis diuinę potentię acquiescēs, in me crediderit, & in Euangelium quod prędico: quemadmodum econtrariō, vę illis erit, qui in me

*a Et respondēs
Iesus, ait illi:*

*b Eūtes renun-
tiate Ioanni,
quę audistis &
vidistis.*

*c Cęci vident,
claudi ambu-
lant, leprosi mū-
dantur, surdi au-
diūt, mortui re-
surgunt,*

*d pauperes euā-
gelizantur.*

*e Et beatus erit,
qui non fuerit
scandalizatus
in me.*

scanda

scandalizati fuerint, mihi que vel meæ prædicationi
a *Illis autē abe* contradixerint. ^a Ne forte autem ex hac quæstione
untibus, cepit proposita per Ioānis discipulos quispiam suspicaretur,
Iesus dicere ad tur, Ioannē dubitasse de Christo, atque ea causā quæ-
turbas de Ioan- stionē illā per discipulos proposuisse, manifestē eam
ne: suspicionē magnificis laudibus refellere voluit do-
 minus. Propter quod, statim ubi terga vertissent Ioā-
 nis discipuli, cepit illius laudes magnificē corā tur-
 bis prædicare, dicens: Præsentibus nanq; illius disci-
 pulis, noluit laudare præceptorē, sed post illorum ab-
 scessum laudauit: modestiæ in hoc formā common-
 strās, cuius est neminem in os laudare, etiamsi laude
 dignus fuerit. Sapit enim hoc adulationē, quæ ab om-
 nibus Christi sectatoribus debet esse aliena. Ferē
 autē perinde est, siue presentem quempiam laudes in
 faciem, siue collaudes absentem, præsentibus iis quos
 scieris mox ad ipsum laudes illas delaturos. Habet en-
 nim & hoc eādē adulationis speciem. In eiusmodi
 nāque, quodammodo præsens est, etiam qui persona
 abest. Illis itaq; absentibus, occasione commoda sibi
 præbita, Ioānem Baptistam cōmendare voluit, quod
 multum vtilem fore sciret illius commendationem.
 Semper enim vtile est cōmendare, eos per quos popu-
 lus instruitur, & dirigitur in viam salutis, vt fides ma-
 ior illorū habeatur dictis, & maior fiat profectus in
 discipulis. Nō vano itaque affectu (vt solēt homines
 vani seinuicē commendare) sed magno cum iudicio,
 cōsideratione publicæ vtilitatis, tanquam bonum do-
 ctorem, palām omnibus Ioannem laudauit, dicens:
b *Quid existis* ^b Quum nuper ita turmatim conflueretis ad Ioannē
in desertum vi- prædicātem & baptizantem iuxta Iordanem, ad quid
dere? videndū tum exhibitis? Qualem hominem tum requi-
 rebatis, à quo audiretis verbū salutis & baptisma sus-
c *Arundinem* ^c An hominem querebatis vanum & instabi-
vento agitat? bilē, similem arūdini, vir gulto instabili & nutabun-
 do, quod omni vento agitur? Non profectò talem
 querebatis, nec vt ad huiusmodi vanum hominem ac-
 currebatis, sed tanquā ad virum grauem & in verita-
 te stabilē. Propter quod, dubitandum vobis non est,
 hūc ipsum Ioannē cuius iam audistis discipulos, eundem

dem adhuc hominem esse, & per omnia sui similem ac sibi cōsentientē, tametsi nunc carcere cōclusus nō possit eandē vobis ore doctrinam tradere: tametsi lucerna iam sit sub modio posita, neq; iam ultra suū lumen spargat vel ardorem, æque tamē manet lucerna lucens & ardens: nec arbitremini eum quoquo modo posse vacillare, quicquid vos docuit, vt certissimū ac indubitātū habere. ^a Rursum, quum ita exiretis, nunc quid exhibatis ad videndum hominem mollem & delicatum, vestitum mollibus, & pretiosis indumētis, ac delicatis vtentem cibariis? Non vtique. ^b Nam talem si quæsiissetis, potius ad regū & principū aulas fuisset accurrendū. Illic enim quæri & inueniri possunt, qui sic pretiosis indumentis vtuntur. Non autē est ea cōsuetudo incolentibus eremū. Sed accessistis ad Ioannem, tanquam ad hominem vitæ admodum austeræ, inconstituto hominibus victu & vestitu vtentem: propter quod illum in magna habuistis veneratione. Et talis proculdubio etiā nunc permanet, carcere cōclusus: & licet in domo regis seruetur, ipse tamen per omnia sui manet similis. ^c Sed cum ita ad Ioannē exiretis turmatim, tanquam ad insignē & nouum quēdam Prophetam exhibatis, à Deo cælitus missum. ^d Et in hoc sanè recte. Verè enim nō frustrati estis, neque in tentione neq; opera vestra. Est ipse nō simpliciter Prophetæ, cæterorum more Prophetarū occulta pandēs, vel futura prænuntians, sed est etiam Prophetæ simpliciter excellētior, & plus aliquid quàm Prophetæ: quatenus videlicet quæ priores Prophetæ omnes verbo tantum post venturū prædixerant, ipsi datū est etiam digito præsentē mōstrare, ac dicere. Ecce agnus Dei: item quatenus non solum Prophetæ, sed etiā præcursor à Deo missus fuit. Nemo enim veterum Prophetarum simul præcursoris Messiaë officium habuit, vt iste habuit Ioānes: cui datum est etiam baptismo populum preparare vëturo suo domino. Tanta est enim huius Ioannis excellētia, simul & officij eius præeminentia, vt aliorum Prophetarum sit vocibus multo antè prænuntiatius, simul & ipsius officium aliorum Prophetarum sit testimonio multo antè prædictum.

a Sed quid existis videre: hominem mollibus vestitum?
b Ecce qui mollibus vestiuntur in domibus regum sunt.

c Sed quid existis videre? Prophetam?
d Etiam dico vobis, & plusquam Prophetam.

a Hic est enim de quo scriptum est:

b Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam qui præparabit viam tuam ante te.

c Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptistâ.

d Qui autem minor est in regno cælorum, maior est illo.

^a Ipse enim est quem designauit Malachias Propheta in spiritu, loquens in persona patris cælestis ad filium, in hunc modum: ^b Ecce ego pater in temporis plenitudine ante te filiū meum, antequam tu mundo manifeste, præmittam quendam nuntium & præcursorē, qui ante te præparabit tibi viam: qui priusquam tu mundo manifeste, causa peragendi ad quod mittendus es, populum Israeliticum præueniēdo præparabit, pœnitentiam & remissionem peccatorum operandam per te paulo post venturum, prædicando, & pœnitentiæ baptismo pœnitentiam agentes baptizando: vt te postmodum ad prædicandū adueniente, parata sit tibi apud populum illius præcursione viæ & autoritas, te veniente ad consummationem eius, quod ille velut inceperat atque prænuntiauerat. ^c Denique, ad plenam ipsius commendationem, hoc in veritate vobis testificor, quod inter omnes qui de mulieribus vnquam cōmuni lege sunt nati, nemo surrexit, aut natus est excellentior Ioanne isto, cuius est cognomentum Baptista: nunquam surrexit Propheta excellentior, qui sic & venturum prænuntiaret Messiam, & præsentem eundem digito monstraret, atque etiam venturo viam pararet. Nullus item ex filiis hominum cōmuni lege natorum de muliere & viro, purus existens homo sanctitate maior surrexit hoc Ioanne, qui sanctificatus fuit in vtero matris, ita vt mereretur dominum agnoscere adhuc in matris vtero positus, & ad eius præsentiam illic exultare: qui deinde vinum & ficeram nō bibit, & à teneris annis in desertis agens: vitam illic sanctissimam & maximè austeram duxit, vsque in diē ostensionis suæ ad Israel: ac deinde, strenuissimè pœnitentiam & fidem in Christū docuit, atque iustitiam: pro qua tandem etiam in vincula coniectus est, & ad mortem vsque peruenit. ^d Veruntamen licet magnus sit & excellens Propheta præ cæteris Ioannes iste, si tamen conferatur ad aliquem angelorum, qui in regno cælorum existunt, imò ad minimum & infimum spiritum beatorū, inferior etiam isto inuenietur, quantum ad cognitionem Dei, rerumque diuinarum. Excellent-

cellentior siquidem est cognitio illa beatificæ visionis, quam habet sanctorum angelorum vel beatorum spirituum minimus, & in beatitudinis gradu postremus, quā sit cognitio prophetica Ioānis, licet eximia, tamen comparatione ad illam obscura nimirum, per speculum in enigmate, nondum facie ad faciem.

A tempore autē quo Ioannes iste Baptista cœpit manifestari & prædicare populo, plurimi sunt ad Deū conuersi: & ad regnum cœlorū per pœnitentiam, quā ille prædicauit, quasi turmatim cōfluunt, vt videatur regnū cœlorum vim pati à multitudine & feruore ad ipsum properantium: velut quum ad mercem aliquam nouam multitudo magna mercantium turmatim accurrit, ita vt quasi vi irruant in mercem illam raram, & desideratā: & sic violenti rapiunt illud, cum magno feruore & magna multitudine. Ita enim populus, Ioanne prædicatē, exiit in magna multitudine, & ipsum audientes conuersi sunt ad pœnitentiam plurimi, diuersi status homines, publicani, meretrices, milites, & ex omni genere hominū: quos omnes in protestationē pœnitentię baptizando, ad regnū cœlorū hæreditatem, per fidem eius quem prædicabat venturum, ascripsit. Ioāne quoque prædicante, cœperunt multi sibi ipsis vim inferre: id est, pœnitentiā agere, per quā abstrahitur caro ab illecebris mundi & concupiscentiis vitiorum: quod sine dubio absque vi & violentia nequit fieri. Vim enim inferre sibi debet, qui per pœnitentiā abstrahere se debet ab omnibus desiderijs, & virtuti insolitæ dare operam. Item regnum cœlorum à tempore prædicationis Ioannis, vim pati cœpit: id est, per violentiam pœnitentiāle cōparari: & violētī vimq; sibi faciētes, illud diripiūt, illius sūt hæredes, quod sine eiusmodi vi non possunt cōsequi.

Neq; mirū, si adueniente Ioanne ita multi conuersi fuerint ad Deū per pœnitentiā: quoniā quidē omnes Prophete priores qui ante Ioānem loquuti sunt, imò & lex ipsa, ad Ioannis vsq; tempus loquuti sunt, tēpus respiciūt gratię, quod à Ioānis prædicatione sumpsit initium, quādo cœperunt impleri illa quę in Prophetis prædicta erant de Christi incarnatione, & mūdi visi-

a *Adiebus autem Ioannis Baptistæ vsq; nūc, regnum cœlorū vim patitur, & violenti rapiunt illud.*

b *Omnes enim Prophete, & lex vsque ad Ioannem prophetauerunt.*

a Et si vultis recipere, ipse est Helias qui venturus est.

b Qui habet aures audiendi audiatis.

c Cui autem similem a stimabo generationem istam?

d Similis est pueris sedentibus in foro, qui clamantes coequalibus suis, dicunt:

e Cecinimus vobis, & non saltastis:

f lamentamur, & non planxistis.

tatione, quando etiam impleri cœpit veritas eorum, quæ lex per caeremonias, sacramenta, & sacrificia sua præfigurauerat. ^a Denique, si verbo meo vultis credere, dicam vobis quod verum est, ipsum esse Heliam illum, de quo apud Malachiam dicitur, quod sit præuenturus diem domini, tanquam præcursor & præparator populi, ante faciẽ domini venturi. Quod licet vos difficile suscipietis, aut credetis, nõ intelligentes Malachię Prophetę verba, nisi de Helia Thesbite, aduentũ gloriosum postremũ meũ præuenturo: attamẽ verẽ sic res habet, etiam hunc Ioannem apud Malachiam Helix nomine designari, ex ratione officij: eo quod sicut ille secundum aduentum, sic iste primum debuit præuenire, atq; etiã propter similitudinẽ vite & zeli atq; constantię. ^b Veruntamen quia dicti huius est difficilis, & occulta intelligẽtia, neq; facile id cuius posset persuadere, eo quod omnĩ iudicio & interpretatione sapientũ, nõ nisi de Thesbite Helia soleat locus ille Prophetę intelligi, idcirco vnumquẽq; ad diligentius & sollicitius istud mysteriũ exquirendum inuitã, admoneo, vt qui valet intelligere intelligat, verbiq; intellectũ diligenti meditatione apprehendat qui potuerit. ^c Dum autem in huius tam præclari viri laudibus enarrandis occupor, meritõ aduersum illos debeo indignari, qui tam sanctum atq; probatum virum respuẽtes, eius prædicationi noluerunt acquiescere, cuiusmodi in populo hoc Iudæorum sunt non pauci. Huiusmodi autẽ homines, dicam vobis parabolica similitudine, quibus mihi videantur similes. ^d Similes sunt pueris in foro aut platea aliqua latiori confluentibus ad ludendum, qui acclamantes suis coequalibus, exprobrant illis ac dicunt, ^e Siue tibiis cecinimus priores, vt vos ad choream & saltum induceremus, nolulistis nobis acquiescere: ^f Siue lugubria cantica cecinimus, vt vos ad luctum induceremus, & quasi lugubrẽ ludum institueremus, nec hoc voluistis. Sic sunt isti homines malæ voluntatis, quomodo pueri morosi in plateis, cum suis coequalibus exeuntes, tanquam eis collusuri: qui cum ad ludum proceditur, à suis coequalibus non possunt induci,

vt agant quicquam, neq; vllum volunt siue letum siue
tristem ludum suscipere. Si enim letum ludū propo-
nant coæquales, dicunt, nolumus iam choream duce-
re, nolumus letum ludum ludere: siue proponant co-
æquales ludum tristem, vlulare incipientes, & quasi su-
neralē ludum celebrantes, nec hunc volūt suscipere:
deniq; quicquid proponatur, præbent se difficiles illi
morosi pueri, & plurimū impedimēto sunt pueris hi-
larioribus cupientibus exhilarare animū. Iuxta hanc
similitudinē, profectō homines pessimē morosi, duri
& difficiles sunt homines isti, quos notare volo q̄ nul-
la ratione possunt ad pœnitentiā & veritatē induci,
neq; lætis neque tristibus se patiuntur cōmoueri, sur-
di & immobiles ad omnia.^a Venit enim ad eos prior
Ioannes Baptista, in austeritate magna, vitam solita-
riam & singularem ducens, adeo vt neq; comederet,
neq; biberet iuxta hominum consuetudinem, come-
dens tantū locustas, ac mel syluestre, & aquam bibēs:
^b neq; tamen tanta vitę austeritate isti commoti sunt,
sed calumniantes dixerūt, illum dæmonium habere,
cuius instinctu & virtute tantā præstaret abstinentiā:
dicunt, nouitatem istam non esse à Deo, & singulari-
tatem illam dæmonia alicui ascribunt, per quē eum
dicunt sustentari ad decipiendū homines.^c Post Ioan-
nem veni ego velut diuersa ambulans via, cum homi-
nibus vitam communem ducens, cum omni humili-
tate & mansuetudine me accōmodans cōmuni vitę
hominū, omnibus factus omnia, vt omnes lucrificā,
comedens & bibens de iis quæ apponuntur de cōmu-
ni victu hominum:^d neque rursūm tāta ciuilitate &
benignitate moti sunt isti calumniatores, sed peruer-
sa interpretatione sua etiā hanc vitam meam cōmu-
nem calumniantes, dicunt me esse gluttonem & gulo-
sum hominem, & vini potatorem: dicunt, me vētrem
querere & delicata prandia, atque hac causā me inter
homines conuersari,^e & publicanorum amicū me
exhibere, vt ab eis frequētius inuitatus vētri & gulę
feruam. Sic isti quocunq; tandē modo inuitētur, recu-
sant venire ad pœnitentiā: quacunque via tracten-
tur, manent in sua obstinati malicia.^f Nihilominus

*a Venit enim
Ioannes, neque
manducans, ne-
que bibens:*

*b & dicunt, dæ-
monium habet.*

*c Venit filius
hominis mandu-
cans, & bibens,
& dicunt:*

*d Ecce homo vo-
rax, & potator
vini,*

*e Publicanorū
& peccatorum
amicus.*

*f Et iustifican-
ta est sapientia
a filiis suis.*

a Tunc cepit
exprobrare ciui-
tatibus in qui-
bus facta sunt
plurimae virtu-
tes eius, quia nō
egissent pœnitē-
tiam.

b Væ tibi Coro-
zaim, & tibi
Bethsaida:

c quia si in Ty-
ro & Sidone fa-
cta essent virtu-
tes quæ facta
sunt in vobis,
d' olim in cili-
cio & cinere pœ-
nitentiam egis-
sent.

e Veruntamen
dico vobis, Tyro
& Sidoni remis-
sus erit in die
iudicij, quam
vobis.

iustificatur interim Dei patris sapiētia à filiis suis: ab
iis qui sunt ad vitam prædestinati, filij regni caelestis,
qui sapiētiā Dei patris ad se missam: id est, me filiū
patris, digno susceperunt honore, & iusto exceperunt
affectu. ^a Occasione quoque filiorum illorū alieno-
rum, & incredulorum hominū, quos similitudine ita-
tim proposita signanter notauit, transit dominus ad
inreparationem eorū, qui impœnitentes in suis pecca-
tis remanserāt, in ciuitatibus illis in quibus ipse iam
aliquandiu versatus fuerat & prædicauerat, multaq;
miracula præclara ad doctrinā suā confirmationem
ædiderat, eo q̄ tantas salutis occasiones neglexissent
& contempsissent, necdum cōuerſi per pœnitentiam
ab iniquitatibus suis: indignāque & dolēs super eo-
rum impœnitentia, ait: ^b Væ vobis habitatores Co-
rozaim, & habitatores Bethsaidæ, q̄ post tot visa præ-
clara miracula, & tam efficaces toties auditos vel cer-
te oblatos sermones meos, adhuc in vestra permane-
tis impietate, nec egistis vel Ioāne vel me prædican-
te pœnitentiā: vobis omnibus, nisi egeritis pœniten-
tiam, sempiternæ mortis denuntio comminationem:
^b quoniam si in ciuitatibus gentium idololatrarū, cu-
iusmodi sunt Tyrus & Sidon, exhibita fuissent hæc si-
gna, cum doctrina illa cuius confirmandæ gratiā sūt,
quæ in te sunt cum Euangelica prædicatione exhibi-
ta, ^d nihil dubiū, quin illorum idololatrarū plerique
statim prædicatione audita, & signis visis: olim ia cō-
uerſi essent, egissentq; pœnitentiam ex animo, etiam
exteriori habitu, utpote sacco & cinere eā protestan-
tes: (vt mos est insigniter pœnitētibus atq; dolētibus)
qui nunc in iniquitate sua adhuc permanent, propter
defectum eorum quæ vobis exhibita sunt atq; propo-
sita. ^e Veruntamen non impune feretis hūc contem-
ptum oblatæ tantæ gratiæ. Dico enim vobis, q̄ in no-
uissimo iudicij die, mitius agetur cū idololatriis gen-
tibus in sua iniquitate mortuis, quibus nou fuerint
istæ tantæ occasiones salutis oblatæ, cuiusmodi sunt
Tyrij & Sidonij, quam vobiscū, q̄ oblatam contempsi-
stis gratiam: erit illorū damnatio leuior, & vestra gra-
uior, hæc ex parte, q̄ vos contemtores fuistis exhibi-
torum

torum vobis diuinorū beneficiorum: nō sic autē illi, quibus eadē non fuerant proposita, imō qui si proposita ipsis eadē fuissent, verisimiliter euasissent damnationem. ^a Et vos inhabitatores Capharnaū, apud quos à prædicationis meæ tempore amplius sum demoratus, & plura amplius etiā quā in ceteris ciuitatibus ædidi miracula, & prædicaui abūdantius: vos inquam, qui in hac ciuitate adhuc in impœnitentia perseueratis, qd vobis persuadetis: Putatis hęc meam tantam familiaritatem vobis ad salutem profecturam? Putatis vos, meis his virtutibus in cælum vsque prouehendos, si ita perseueretis nō agentes pœnitentiam? ^b Profectō ad infernum detrudemini, & in damnationem æternam, coniciemini, propter vestram impœnitentiam, qui per meam familiaritatem ad cælum vsque videbamini exaltati, plurimūque nobilitati, & quasi in cælo facti proximi. ^c Erit autem vobis iusta cōdemnationis causa iste contemptus siue neglectus oblata diuinæ gratiæ, quoniam si hęc signa diuinæ virtutis quæ ego ædidi coram vobis, cum prædicatione ad cuius confirmationem adhibentur, exhibita fuissent populo Sodomorum, ^d poterant certē hac occasione oblata, pœnitentiam agere iniquitatis suæ, & terribile illud incendium quod totam vastauit pentapolim euasisse, Deo repropiciato per misericordiam. In tanta enim multitudine hominum qui omnes perierunt, verisimile est saltem aliquos fuissē credituros tam efficaci prædicationi, sic talibus prodigiis confirmatæ, saltem quinquaginta, saltem quadragintaquinque, saltem quadraginta, saltem triginta, saltem viginti, aut saltem decem, propter quem iustorum numerum Deus olim promisit Abrahæ totam Sodomorum ciuitatem se seruaturum, si vel decem iusti in ea fuissent inuenti: vt omnino verisimile sit, quod Sodomorum ciuitas in hodiernum vsque diem non fuisset deleta, si hęc eis oblata fuisset salutis occasio, quam vos contemnitis: quemadmodum Ninive olim vnus hominis prædicatione nullis signis confirmata agens pœnitentiam, meruit pœnæ conuinatæ relaxationem:

a Et tu Capharnaum, nunquid vsque in cælum exaltaberis?

b Vsque in infernum descendes.

c Quia si in Sodomis facta fuissent virtutes quæ facta sunt in te,

d forte mansissent vsque in hanc diem.

a Veruntamen ^a Veruntamen non impunè feretis tantū diuinæ gratiæ contemptum. Dico enim vobis, quoniam hac ex parte multum aggrauabitur pondus damnationis vestræ: & erit Sodomitis tolerabilior sua dānatio, quā vobis vestra, consideratione contemptus illius qui vestram damnationem multum aggruat, & defectus oblatae gratiæ, qui ex altera parte Sodomitarum damnationem alleuiat. Postquam autem indignabūdo & condolenti spiritu Christus dominus aduersū in credulos & diuinorum beneficiorum contemptores horrendum vā terribiliter in tonuisset, considerationem vertit ad diuinam iustitiam & sapientiam, cuius iudicio occulto, iusto tamē, quidam ad fidem assumēbantur, alij relinquebantur. ^b In illo itaque tempore, in spiritu exultans, super cōsideratione iustitiæ & misericordiæ patris sui, huic internæ considerationi & exultationi velut respōdens exteriori vocis protestatione, dixit: ^c Pater, domine cæli & terræ, & omniū quæ sunt in eis, tibi gratias ago de æquissimis & irreprehensibilibus iudiciis tuis, quib⁹ disponis & permittis hæc magnifica tuæ fidei mysteria (propter quæ annuntianda ego veni in mundum) occulta & incognita remanere quibusdam, vtpote sapientibus & prudentibus huius sæculi, qui per superbiam indignos se faciunt, vt à te occulta huiusmodi doceantur: ^d paruulis autē & humilibus facis ea manifesta, quos tu per internam tuam inspirationē trahis ad me, & facis au dire vocē meam, & credere iis quæ ego à te missus in mundum prædico. Aestimant namq; sapientes & prudentes huius sæculi, quæ ego doceo esse omnia absōna & absurda, eo q̄ omnis tam doctrina quā vita mea humilitatem sapiat, à qua scandalum passi (propter fastum cordis sui) permanent increduli, vbi simplices & paruuli humiliter se subiicientes & intellectum captiuantes in obsequium fidei, omnia credunt & intelligunt. ^e Quare autem sic facias, quare hos de relinquant in cecitate sua illos erudias, nō alia est querenda ratio, quā, sanctissimum tuum beneplacitum sicut vis, ita facis: & quia vis, ideo facis: nec est qui te pro hoc possit arguere, imò magna est fidelibus lau-

b In illo tempore respondens Iesus dixit.

c Confiteor tibi pater, domine cæli et terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus.

d & reuelasti ea paruulis.

e Ita pater, quoniam sic fuit placitum ante te.

dis & gratiarum actionis materia. ^a Et ego quæcunq; habeo, à patre accepi & accipio, qui ab æterno mihi suam essentiam totam perfectè communicans, simul etiam omnem perfectionē cōmunicat: eandem dans mihi omnipotentiam, eandem sapienciam, eandē bonitatem, idem dominiū, eādē æternitatem, & item omnia. Ita patri meo accepta refero quæcūq; habeo: ac proinde ei merito gratias ago, illumque vt omnis boni primū datorē agnosco. Omnia præterea creata dedit pater in mea potestate, & meo subiecit domino: qui idem mihi super omnia creata dedit dominium, quod ipse tenet tanquā suo vero & cōsubstantiali filio: ita vt etiam nunc secundum veritatem sim omnium dominus, licet id non ostendam executione propter dispensationem redēptionis humanæ: quod tamen dominiū post resurrectionem accipiam cū potestatiua executione, quando iudex constituar viuorū & mortuorum, omnisq; mihi potestas dabitur in celo & in terra me assumpto in patris dexterā. ^b Et nemo hominum perfectè cognouit me filiū Dei patris, nemo me cognoscit perfectè sicuti sum, nisi pater tantū, qui me perfectè cognoscit & comprehendit sicuti sum. ^c quemadmodum vicissim illū nemo cognoscit plene & comprehendit, neq; angeli in celo, nisi tantum ego ipsius connaturalis filius: & si cui uolero reuelare, is etiam cognoscet patrem suo modo, iuxta capacitatem suam non quidem secundum eundem gradum quo filius, sed aliquo modo, nempe hic cognitione ænigmatica per speciem in fide, ac postmodum visione aperta facie ad faciem fruitione beatifica. Mihi tamen hoc est peculiare & propriū, penitus patris essentiam comprehendere, & quantum est cognoscibilis, cognoscere: non quidem spiritum sanctum excludēdo, quem vt cœqualem mecum includo, & de quo vt de filio est idem iudiciū, sed omnem excludendo creaturā. ^d Nunc igitur ego ille qui tantam à Deo accepi potestatem, cui omnia sunt tradita, qui solus patrem noui, qui solus possum hominibus patrem notum facere, ad omnes vocē imitationis & exhortationis emittēs, absque personarum acceptio-

a Omnia mihi tradita sunt à patre meo,

b Et nemo nouit filium, nisi pater.

c neque patrem quis nouit, nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare.

d Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis,

a & ego reficiam vos.

b Tollite iugum meum super vos.

c & discite à me, quia mitis sum & humilis corde.

d & inuenietis requiem animabus vestris.

e Iugum enim meum suauis est, & onus meum leue.

ne inuito vniuersos. Vos, inquam, omnes quicūq; lassamini in via iniquitatis, & ambulatis vias difficiles, qui gemitis & sudatis sub pondere concupiscentiarū malarum, cōfidenter ad me accedite, aurem præbentes, & fidem adhibentes verbis meis, & ego requiescere vos faciam à laboribus & oneribus vestris. Auferam à vobis pondera peccatorū vestrorum, faciamque auxilio gratiæ meæ, vt lætitia & cōsolatione reficiatur anima vestra, & iis qui incuruabūtur in terram tanqua casui damnationis æternæ proximi, vnde nunquā potuissent exurgere: ego meæ prædicationi credentibus & pœnitentia agencibus auferam peccatorum pōdera, & accipient hac alleuiatione retocillatione & lætitiā magnā in cordibus suis, ex adiutorio suauis gratiæ meæ, & testimonio securæ conscientiæ, quæ est quasi iuge conuiuium. *b* Audacter autem & fidenter suscipite iugum meum super vos: id est, doctrinā meam (secundū quam vobis instituo ducendam vitam) fidēter arripite, nihil hæsitantes: *c* & peculiariter duo hæc à me discite, nempe mititatē siue mansuetudinē, & veram cordis humilitatem, quæ in me ac mea omni conuersatione & doctrina, tanquam ad oculum descripta facillime videre potestis, & quæ duo ante omnia maximè sunt necessaria iugū meum cū perseverantia & fructu ferre volētibus, sine quibus nihil erit stabile in ædificio virtutū. *d* Quod si ita feceritis, docebit vos experientia, statim vbi vel paululum in his permāseritis, magnam requiem vos inuenisse animabus vestris: cito & facile sentietis beneficium quietæ atque securæ conscientiæ, in qua quiete vehemēter per humilitatem & mansuetudinem stabiliemini. Neq; est quod deterreamini gravitate, quæ prima facie videtur doctrinæ meæ inesse, eo quod corpori graue videatur veterem vitam derelinquere, & nouam priori contrariam assumere, quod facere oportet secretò volentes agere pœnitentiam. *e* Iugum enim quod ego vobis ad me accedentibus imponam vt sub eo ambuletis, non est iugum difficile, sed suauis: doctrina mea Evangelica secundum quā ambulare vos faciam, suauitatē habet, & dulcedinem

dinem gignit in spiritu, iis qui secundum eam viuunt: neque alligabo ego vobis onera graua & importabilia, sed onus paruulum & leue portatu est, quod imponam in humeros vestros: id est, doctrina illa mea impleri facile poterit, per adiutorium gratiæ meæ, quod præsto est omnibus iis, qui bonæ fuerint voluntatis.

ANNOTATIONES IN CAP. XI.

Cum consummasset Iesus præcipiens.) Iuxta Græcam phrasim hoc ita dicitur, quod Latinis facilius & visitatius sic diceretur: Cū finem fecisset præcipiendi, vel cum desuisset præcipere, siue à præcipiendo. ¶ *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?*) Non ignoramus varias aliorum super hoc loco enarrationes, neq; eas damnamus. In Elucidatione tamē, quod nobis videbatur, indicauimus. Illud autem *qui venturus es*, sic accipimus, Tu es ille qui venturus describitur in Prophetis, & multo aute vt venturus expectatus est à patribus: Vnde in Græco est participium ἐρχόμενος erchomenos: id est, veniēs: vt sit iēsus, ille veniens: id est, ille qui venire debet, iuxta Prophetarū vaticinia & expectationē patrum. Sic & paulo post dicitur de Ioanne: *Ipsē est Helias qui venturus est*: id est, qui describitur vt vēturus apud Maiachia. Non enim tunc erat vēturus Ioannes, cum hæc saluator loqueretur, sed iam venerat. Cū tamen hic in Græco etiam apertius futurū signetur. Sic enim dicitur ὁ μέλλων ἐρχεσθαι, hoc est, ille qui futurus est venire, siue vt veniat (vt ita ad verbū exprima) siue qui venire debet, vt vulgo loquūtur. Vehementer autem utile est, huius participij proprietatē istam diligenter attendere, quoniam ex eius incōsideratione facilē possēt à recta sententia aberrari. ¶ *Pauperes euangelizatur.*) Christus apud Lucā de seipso ex Elia legit, quod missus esset euangelizare pauperibus. Eandē hic sententiam dicit per genus pal. iuū. Idem enim est, Christum Euangelizare pauperibus, quod pauperes euangelizari à Christo: tamen si posterior loquutio sit inusitata Latinis. Dicitur enim Latinis annūtiari, non is cui perfertur nuntiu, sed nuntium ipsum quod adfertur. ¶ *Non omnem molibus vestiu.*) Græcē est, hominē in molibus indumētis amictum vel inuolutum: quod pulchrē expresit interpres, dicens, *mollibus vestitum*. Et paulo post. *Eccē qui mollibus vestimtur*: in Græcis est, qui mollia gestant. ¶ *Etiā dico vobis, & plusquam Prophetam.*) Prius illud, *Etiā dico vobis*, confirmatiuū est præcedentis: approbans videlicet rectē Ioannem quasi tum esse vt Prophetam. Quod autem mox additur, *Et plusquā Prophetam*, augmētum est laudis prioris. Est autem in Græco καὶ περὶ ὁσότερον, ὑπερφητε, quod verti potest, & amplius propheta: vel, quid maius

Prophe

Propheta: siue plusquam Prophetam, iuxta nostrā interpretationē. Vel sic, excellentiorem Prophetam. Idem omnia volunt. ¶ *Inter natos mulierum non surrexit maior Ioanne Baptista.*) Magnitudo ista, vel ad Propheticam & præcursoriam dignitatem spectat: quam sententiam apertius Lucas indicat, hoc loco ita inquit, *Maior inter natos mulierum Prophetam Ioanne Baptista nemo est*, ubi videtur indicari excellentia in gradu Prophetiæ. Vel magnitudo ista intelligatur secundum sanctitatis excellentiam, quæ sola verè magnū coram Deo facit. Vtrunque in Elucidatione indicauimus. In eo quoque quod sequitur, *A diebus Ioannis Baptista regnū calorum vim patitur, & violenti rapiunt illud*, duplicem nota intelligentiam, quarū vtranq; satis clarè pandit Elucidatio. ¶ *Et si vultis recipere, ipse est Helias*) Mos est in vulgari sermone, cum aliquid dicere volunt homines quod ipsi verū iudicant, aliis tamē creditu difficile & vix credibile fore suspicantur, ita dicere: Si vultis credere, aut si vultis recipere, ita se res habet. Quemadmodum obscura & difficilia loquētibus, mos est adiungere. Qui potest capere, capiat, vel, Intelligat qui possit, aut huiusmodi aliquid. Vbi enim de credēdo fit mētio quod in voluntate sitū est, signanter dicitur: Si vultis credere vel recipere. Vbi verò de intelligēdo vel comprehendendo fit sermo, quod nō est ita in hominis voluntate positum, dicimus: Qui potest capere, vel qui valet intelligere, capiat atq; intelligat. Et iterum nūc vtrunque ponit dominus, primum dicens: *Si vultis recipere*: ac mox post dictum id quod volebat, euestigio subiūgens: *Qui potest capere capiat*, quoniam erat dictum illud & creditu & intellectu difficile. ¶ *Similis est pueris sedentibus in foro.*) Hunc locū varij variè enarrant. Quidam singulare genus ludi imaginatur, quo Iudæorum pueri colludebant. Nos quod videbatur nobis, paucis indicauimus. Nō opus videtur aliquem nouum ludum specialem assignare. Satis est considerare puerorum consuetudinem qui in plateis congregati apud sese student ludendo effingere, quicquid ab aliis vident serio agi. Videlicet nunc magistrū & discipulos representant, nunc parentes & familia referunt, nunc pueriles mercationes exercent, nūc processiones publicas celebrant, puerile a a a a solenniter decāntantes. Interdum nuptias fingunt, interdum funeralia obsequia exprimunt. Contingit autē pueros à suis æqualibus inuitatos, nō æquē ad quem libet ludum esse paratos, sed istud oblatū refellere, & alium eligere. Interdum verò prorsus morosi, quicquid fuerit oblatū respuunt, siue lætum siue tristem ludum cœquales proposuerint: vtpote siue tibia canant, vt ad choream eos prouocent: siue lugubrem vocem ædant, vt ad planctum eos excitent, quemadmodum fieri solet in obsequiis funera

funeralibus. Id autem valde conueniet applicationi & intentioni Christi, statim subdentis: *Venit Ioanes baptista &c.* Nam ea quæ à quibusdam de variis ludorum generibus dicuntur, admodum parū huic applicationi conueniunt. ¶ *Cecinimus vobis, &c.* Græcè est *ἠψαλόμεν* ihsifamen: id est, tibia cecinimus vel tibiauimus. Et pro eo quod habemus lamentauimus, Græcè est, *ἐθρήνησαμεν* ethrinisamen, quod venit à nomine *θρήνος* threnos: id est, lamentatio, quemadmodum dicuntur threni Hieremiæ. Valet ergo vox Græca lamentauimus siue lamētati sumus: id est, lamentationes cecinimus. Plus enim aliquid sonat, quàm simpliciter flere aut plāgere. Quæadmodū enim tibia canentiū est prouocare ad saltum, sic lamentantium siue lugubria aut threnos vlulantium est, excitare ad planctum. ¶ *Ecce homo vorax & potator vini.* Græcè est *φάγος* phagos, quod venit à phago *φάγω* quod est, comedo. Vnde nomen illud significat comedonem vel comestorem. Vini autem potor Græcis vnica voce dicitur *ὀνοπότης* œnopotes, quemadmodum Latini dicunt meribibulum vel meribibulam. ¶ *Tyro & Sidoni remissius erit in die iudicij.* Græcè est *δυστότερον*: id est, tolerabilius vel remissius, quæ ferè in idē redeūt. Cum quo enim mitius agetur in iudicio, illi erit sua pœna tolerabilior: sicut cum quo durius agetur, erit illi sua pœna grauior & toleratu difficilior. ¶ *Et tu Capharnaum, nunquid vsque in cælum exaltaberis? vsque in infernum descendes.* Clarius id habet Lucas, hoc modo: *Et tu Capharnaum vsque ad cælum exaltata, vsque ad infernum demergeris:* atque ad eundem modum etiam hoc in loco habent vulgati Græcorum codices. Est autem sensus iste satis clarus: Tu capharnaum quæ tam multis & tam præclaris miraculis es mirum in modum glorificata, & quasi ad cælum vsq; exaltata, demergeris in profundum inferni, quātum ad eos qui ex his omnibus, nihil profecerunt. *In illo tempore respondens Iesus dixit:* Cui respondit hic dominus, cum nemo eum interrogauerit? Sed sciendum, quod respondere interdum dicimur etiā non interrogati, quando occasione alicuius rei moti loquimur. Sic infra cap. 16. dicitur: *Respondens Petrus dixit: Domine, bonum est nos hīc esse:* vbi tamen nemo illum interrogasset: sed respōdere dicitur, quia motus illa gloria quam videbat, & suauitate quam gusta bat, loquebatur. Sic impræsentiariū dicitur dominus respondere illi exultationi & cognitioni interiori quā sentiebat, & ex qua mouebatur ad ore cōfitendum: idque apertius indicat Lucas, dicens: *In ipsa hora exultauit in spiritu sancto, & dixit: ¶ Ita pater quoniam sic placitum fuit ante te.* Quod dicit, *Ita pater*, vehementer confirmat quod dictū est, & magnum aliquid ac diligēter notandum significat. Quomodo loquendi

loquendi & alijs vsus legitur dominus. Vt Luca 12. *Timete eum, qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam. Ita dico vobis, hunc timete.* Sic Luca 11. *Ita dico vobis, requireretur ab hac generatione.* Simile ferè est quod in eodem hoc capite ait dominus: *Etiam dico vobis, & plusquam Prophetam.* ¶ *Et ego reficiam vos.* Græcè est *ἀναπαύσω* anapassoid est refocillabo, reficiã, siue (vt dici solet) recreabo, vel refrigerabo aut requiescere faciam. ¶ *Tollite iugum meum super vos.* Illius quis dicitur iugũ suscipere, vel illius iugo submittere se aut collum suum, cuius se subdit obedientiã. Vnde qui se diabolo subiiciũt ipsius quoque iugum dicuntur suscipere, aut super se tollere. Tollere ergo Christi iugum, est ipsius obedientiã se subiicere, & eius doctrinam amplectari. Iugum autè Christi ducit vel trahit: qui in eius obedientia viuit. Quemadmodum ecòtrariò iugum diaboli ducit: qui secundum ipsius leges & suasiones viuit. Vnde dicit Apostolus, *Nolite iugum ducere cum infidelibus.* Et Psalmista, *Dirumpamus vincula eorũ, & proiciamus à nobis iugum ipsorum.* ¶ *Inuenietis requiem animabus vestris.* Nomen est hic *ἀναπαύσις* anapassis, cui respõdès verbum suprapositũ esse diximus, *Et ego reficiam vos.* Est ergo hic sensus, Inuenietis refocillationem, refectionem, refrigerationem, recreationem aut requiem vel consolationem. ¶ *Iugum enim meum suauè est, & onus meum leue.* Quidam distinctè per horum alterum intelligunt præcepta, per alterum consilia doctrinæ Christi. Nobis videtur commodius, eandem ipsam doctrinam Euangelicam & iugi & oneris nomine significari. Iugum enim est, quatenus secundum ipsam vitam ducere debemus, & secundum ipsam incedere onus est quatenus ipsam ferendi siue implendi nobis est imposita necessitas. Aprè autem singulis sua addidit congrua epitheta, dicens, iugum non leue sed suauè, & onus non suauè sed leue. Solet enim iugum magis asperitate & incommoditate vexare animalia sub ipso incedentia, quàm grauitate: cum sit iugum non magni ponderis. Onus verò ponderis grauitate solet esse molestum. Vnde difficultatem omnem volens adimere saluator, ne quisquam deterreatur, dicit iugum suũ non esse molestum asperitate, sed suauè & commodum esse: & onus non esse grauitate molestum, sed leue & facile portatu. Contrarium verò alibi dicitur de Pharisæis, quòd alligabant onera grauia & importabilia in humeros hominum.

loquendi & alijs vsus legitur dominus. Vt Luca 12. *Timete eum, qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam. Ita dico vobis, hunc timete.* Sic Luca 11. *Ita dico vobis, requireretur ab hac generatione.* Simile ferè est quod in eodem hoc capite ait dominus: *Etiam dico vobis, & plusquam Prophetam.* ¶ *Et ego reficiam vos.* Græcè est *ἀναπαύσω* anapassoid est refocillabo, reficiã, siue (vt dici solet) recreabo, vel refrigerabo aut requiescere faciam. ¶ *Tollite iugum meum super vos.* Illius quis dicitur iugũ suscipere, vel illius iugo submittere se aut collum suum, cuius se subdit obedientiã. Vnde qui se diabolo subiiciũt ipsius quoque iugum dicuntur suscipere, aut super se tollere. Tollere ergo Christi iugum, est ipsius obedientiã se subiicere, & eius doctrinam amplectari. Iugum autè Christi ducit vel trahit: qui in eius obedientia viuit. Quemadmodum ecòtrariò iugum diaboli ducit: qui secundum ipsius leges & suasiones viuit. Vnde dicit Apostolus, *Nolite iugum ducere cum infidelibus.* Et Psalmista, *Dirumpamus vincula eorũ, & proiciamus à nobis iugum ipsorum.* ¶ *Inuenietis requiem animabus vestris.* Nomen est hic *ἀναπαύσις* anapassis, cui respõdès verbum suprapositũ esse diximus, *Et ego reficiam vos.* Est ergo hic sensus, Inuenietis refocillationem, refectionem, refrigerationem, recreationem aut requiem vel consolationem. ¶ *Iugum enim meum suauè est, & onus meum leue.* Quidam distinctè per horum alterum intelligunt præcepta, per alterum consilia doctrinæ Christi. Nobis videtur commodius, eandem ipsam doctrinam Euangelicam & iugi & oneris nomine significari. Iugum enim est, quatenus secundum ipsam vitam ducere debemus, & secundum ipsam incedere onus est quatenus ipsam ferendi siue implendi nobis est imposita necessitas. Aprè autem singulis sua addidit congrua epitheta, dicens, iugum non leue sed suauè, & onus non suauè sed leue. Solet enim iugum magis asperitate & incommoditate vexare animalia sub ipso incedentia, quàm grauitate: cum sit iugum non magni ponderis. Onus verò ponderis grauitate solet esse molestum. Vnde difficultatem omnem volens adimere saluator, ne quisquam deterreatur, dicit iugum suũ non esse molestum asperitate, sed suauè & commodum esse: & onus non esse grauitate molestum, sed leue & facile portatu. Contrañum verò alibi dicitur de Pharisæis, quòd alligabant onera grauia & importabilia in humeros hominum.



AMBVLABAT autem quòdam tempo-
 re dominus Iesus per fegetes: in die
 sabbati: ^b & discipuli qui eum comita-
 bantur fame magna pressi, vel ob lon-
 gum itineris laborem, vel ob diutinu
 ieiuniu, ad fame vtcunq; reuelandã, data sibi opportu-
 nitate, cœperunt prætereũdo spicas euellere easq; con-
 fricare manibus, & māducare. ^c Quod vidētes Phari-
 sæi præ inuidia nunquã quiescētes, & nusquã nõ do-
 minũ obseruātes, ad Christũ accedunt, in ipsum deuo-
 luturi calūniã, dicuntq; ei: ^d Ecce discipuli tui sab-
 batũ violant te præsentē, facientes seruire opus in e-
 uulsione & cōfricatione spicarũ, quod nõ licet in sab-
 bato facere. Quomodo istã tã manifestã trãsgressio-
 nem diuini mandati ipse vides oculis, nec arguis: aut
 quomodo sic istos instituis tuis doctrinis, vt diuina
 cõtemnãt præcepta: ^e Quorũ calūniã pro suis discipu-
 lis ita respõdit dominus: Arbitror vobis in lege eru-
 ditis non esse incognitũ factũ illud Dauidis quod sa-
 cra describit historia: ^f quando ipse à facie Saulis fu-
 giens, graui famis inedia pressus, venit ad Achimelech
 sacerdotē in Nobē, vbi erat tabernaculũ domini: ^g pa-
 nesq; laicos ad manũ ibi nõ inueniēs, comedit panes
 sanctos, nempe panes propositionis, quos ex domini
 mandato nõ licebat cuiquam māducare, nisi tantũ sa-
 cerdotibus: ^h neque solus ipse de panibus istis sanctis
 comedit, sed & serui quos in suo comitatu paucos ha-
 bebat. Hic si Dauidi cum suis licuit, ob famis vrgentē
 necessitatē, etiã sanctos panes manducare, quod alio-
 qui tali necessitate exclusã prorsus erat illicitũ: quare
 nõ & his meis discipulis consimilis necessitas suffra-
 gabitur: Quare Dauidis exemplo non erunt à calum-
 niã liberi: ⁱ Iterum ex lege cognoscitis, quòd sacer-
 dotes diebus sabbati & festis in templo violant sab-
 batum, secundum eum modum quo vos dicitis meos
 discipulos violare sabbatum. Nam opera externa fa-
 ciunt multa, immolantes victimas, easque lauantes &
 cremantes, & sanguinem fundentes, aliãque huius-
 modi faciētes, quæ longè magis seruilia & magis di-
 stractiua videntur, quàm istud quod in meis discipu-
 lis

I N illo tempo-
 re, abiit Iesus
 per sata sabbat-
 to:

h discipuli autē
 eius esurientes,
 cœperunt velle-
 re spicas & mād-
 ducare,

e Pharisæi autē
 videntes, dixe-
 runt ei:

d Ecce discipuli
 tui faciunt, quod
 non licet eis face-
 re sabbatu.

e At ille dixit
 eis: Non legistis,
 quid fecerit Da-
 uid,

f quando esuriit,
 & qui cum eo
 erant, quomodo
 intrauit in do-
 mum Dei,

g & panes pro-
 positionis come-
 dit quos non li-
 cebat ei edere,

h neque his qui
 cum eo erant, nõ
 si solis sacerdo-
 tibus?

i Aut nõ legi-
 stis in lege quia
 sabbatis sacerdo-
 tes in tēplo sab-
 batum violant,

a & sine crimine sumi? *b* Dico autē vobis, quia templo maior est hic. *c* Si autē sciretis, quid est: Misericordiā volo & nō sacrificiū, nūquā cōdenas, setis innocentes. *d* Dūs enim est filius hominis, tēplo. *e* Vos verò qui ita seueri & morosi estis iudiciam sabbati. *f* Et cum inde transisset, venit in synagogam illorum. *g* Et ecce hominem habens manum aridam: *h* & interrogabāt eum dicētes: Si licet sabbatis curare? *i* Et ut accusaret eum. *k* Ipse autem dixit illis: *l* Quis erit ex vobis homo qui habeat ouē vnā & si ceciderit hæc sabbatis in foueam, nōne tenebit & leuabit eam? *m* Quāto magis melior est homo oue?

lis accusatis.^a Et tamen sacerdotes in templo ista sabbatis faciētes, sicq; iuxta vestram astimationem sabbatum violātes, sine peccato sunt, & nulla accusatione digni.^b Dico autē vobis in veritate quod isti mei discipuli secum habēt eum qui templo est longē maior & dignior, nempe Dei filium, in quo totius diuinitatis plenitudo inhabitat corporaliter. Vnde si sacerdotes eiusmodi opera seruilia faciētes, per templū excusantur à trāsgressione, meritō & hi mei discipuli, etiā si opus aliquod fecerint in sabbato secundum speciem vt cuiq; seruile: excusari poterunt, per præsentiam eius quem secum habent, tantō digniorem per Prophetā dixit Deus: Benignam & cōpasiuam misericordiam ego præligo quibuslibet externis & corporalibus sacrificiis, huius verbi germanā sententiam si teneretis, nō ita temerē & iniquē iudicassetis sine causā innocentes. Nam etiam si secundum externam speciem aliquid viderētur egisse minus rectū, debueratis aduertere quod mea præsentia meūsq; cōsensus illos à crimine reddat immunes.^d Ego nanque filius Dei, in tempore de homine homo natus, sicut omnium temporum, sic etiā sabbati sum dominus, vt mea volūtate possit in eo fieri opus quodcunque mihi placuerit.^e Et cum inde abiisset, venit in synagogam illorum.^f Erātque ibi in synagoga homo quidam habens alteram manum aridam, & prorsus ad agendum omne opus inutilem.^g Cuius hominis occasione, interrogauerunt Christum Pharisei, licitū ne esset an illicitum, diebus sabbati curare homines ab infirmitatibus.^h Idque eum interrogabant insidiosē, vt ex eius responsione ansam acciperent accusationis atque calumniæ.ⁱ Dominus autem per similitudinem ita illis respondit: ^k Quis est vestrum omnium, qui si ouiculam habeat, contingatq; illam sabbato cadere in foueam, non eam sit quantoties apprehensurus & alleuaturus de puteo? ^l Quod si vos ad ouem subleuādā diei festo non parcitis, neque sabbatū violari putatis tali externo opere: quāto magis lice

licebit in die feſto curare hominem: cum multo maioris pretij & dignitatis ſit homo quã ouis: & multo amplius quilibet ſit deuinctus benefacere proximo ſuo in natura cõpari, quã iumento irrationali. ^a Vtiq; ergo licitũ erit, etiam ſabbatis infirmos curare, aliãque huiusmodi charitatis opera præſtare proximis, neque talibus piis operibus vlla ſit diei feſto iniura. ^b Quo in aduerſariorũ conſutatione prolato reſponſo, conuerſus ad hominẽ illum qui manum habebat aridam, dixit ei: Extende manũ tuam illam quẽ arida fuit, & recipe ſanitatẽ: iis omnibus qui adſunt, velint, nolint, videntibus. ^c Statimq; obediens homo ille manum vt iuſſus fuerat extendit: & plenã reſtituta eſt ſanitati, vt mouere eam eaq; vti iam poſſet pro libito, perinde atq; altera, quã arida nunquam fuerat. ^d Pharifæi verò tabeſcentes inuidia ſubducẽtes ſeſe à Chriſti præſentia, clanculum aduerſus eum conſulebant qua ratione eum, ſiue dolo ſiue vi, ad mortem perducerent. ^e Quam illorum machinationem impiam omnĩſcientia ſua cognoſcens benignus Ieſus, eo quòd nondum paſſionis adueniſſet hora, cedere volens ſuſcepit, & abeuntẽ multũ ſequuti ſunt, partim audiendã ſalutaris doctrinã, partim optatã ſanitatis recipiendã gratia: eosq; omnes qui ſanitatiſ cauſa ſequebantur, ſolita ſua benignitate curauit ab infirmitatibus ſuis: præcipiens illis, vt nõ ſe proderent, neq; quo in loco ſe contineret palãm facerent. Latere enim & occultari à facie impiorum voluit ad humilitatis & manſuetudinis exẽplum, noſtrãq; fragilitatis conſolationem. ^f Sicq; in hac diſpenſatoria Chriſti abſcõſione adimpletum eſt quod multo antẽ prædictum fuerat per Eſaiam Prophetam, in patris perſona ita de eo loquentem: ^h Ecce filius meus, quẽ ſingulariter elegi præ omnibus filiis hominum, vt in eo requieſcam ſecundum plenitudinem diuinitatis meã: ſingulariter quoq; mihi prædilectus: in quo ſuper omnes benẽplacitum eſt voluntati meã. ⁱ Super hũc ego faciam requieſcere ſpiritum meum non ad menſuram, vt in ceteris, ſed ſecundum omnem plenitudinem, vt in vnigenito meo: ^k generiq; humano, ac

a Itaq; licet ſabbatis bñſacere.

b Tunc ait homini: Extende manum tuam.

c Et extendit, & reſtituta eſt ſanitati ſicut altera.

d Exeuntes autem Pharifæi, cõſiliũ faciebãt aduerſus eum, quomodo perderent eum.

e Ieſus autem ſciẽs, ſeſeſcit incedit: & ſequuti ſunt eum multi, & curauit eos omnes, & præcepit eis, ne manifeſtũ eum ſacerent.

g Vt adimpletur quod dictum eſt per Eſaiam Prophetam dicentem:

h Ecce puer meus, quem elegi, dilectus meus, in quo bene complaceuit anima meã.

i Ponam ſpiritum meum ſuper eum.

k & iudicium

gentibus nun-
tiabit.

a Non conten-
det neque cla-
mabit,

b neque audiet
aliquis in pla-
teis vocem eius.

c Arundinem
quassatam non
confringet,

d & linum su-
migans non ex-
stinguet,

e donec eiciat
ad victoriam
iudicium.

f Et in nomine
eius gentes spe-
rabunt.

g Tunc oblatu-
s est ei demoniu-
m habens, cæcus et
mutus:

h & curauit
eum, ita ut loque-
retur et videret.

specialiter etiã populo gētium (partim per seipsum, partim per suos Apostolos, quibus de spiritu suo datu-
rus est) annūtiabit iudiciū nouissimi examinis, disse-
rentemq; bonorum ac malorum (quæ illic ostēdetur)
retributionem, simul & ea quæ ad eiusmodi retribu-
tionē siue bonam, siue malam homines modò dispo-
nunt. ^a Cum autem in mundum ad prædicandū adue-
nerit, non contentiosus erit, neque clamoribus rem-
aget, ^b neque quisqua in publicis locis pro inani glo-
ria & plausu populi (vt solent mundi sapientes) neq;
pro excitando tumultu (vt solent seditiosi) illū audiet
loquentem: sed in omni potius māfuetudine & beni-
gnitate apparebit, miramq; erga omnes præ se feret
mansuetudinem atq; modestiam. ^c Arundinem qual-
fatum non penitus confringet, sed alligabit potius &
consolidabit, ne omnino rumpatur: ^d & linum debi-
liter accensum aut penē extinctum non opprimēdo
prorsus extinguet: sed potius ipsum ignē in eo foue-
bit, flammamq; nutriet: id est, cor contritum & hu-
miliatum non despiciet, neq; imperfectum hominū
abiiciet, sed inestimabili sua pietate pusillanimatorum
& humilium peccatorum contracta corda sua medi-
cinali gratia consolidabit, & imperfectum eorū qui
sunt bonę voluntatis aspiciens, fidem & charitatē in
eis adaugebit. ^e Perdurabitq; hæc in puero meo
mansuetudo, vsque ad nouissimi tempus examinis:
quando eiiciet ipse ac proferet iudicium ad plenam
victoriam, quando non iam in forma Euangelicę hu-
milis & mitis, sed in forma iudicis sæuerus atq; terri-
bilis apparebit iustum de omnibus prolaturus iudi-
cium, plenamq; & perfectam accepturus victoriã,
omnibus subiectis sub pedibus eius. ^f Interim verò
antequam tempus illud adueniat, credent populi &
sperabunt in eum, per fidem & spem in nomine eius
beatam adepturi retributionem. ^g Quodam autem
tempore, exhibitus est coram domino homo quidam
tribus grauib; malis laborans, nempe demonio
obsessus, cæcus, & mutus. ^h Dominus autem (cui
non est differentia siue ab vnica siue à multis sa-
nandis miseris) ita plenæ illum sanitati restituit, vt
dæmo-

dæmonio eiecto omnis mali radice, & videret & loqueretur rectissimè, perinde ac si nihil unquã fuisset perpeffus malorum. ^a Quo miraculo tam patenti, simplices turbæ in magnam Christi admirationè & venerationem adductæ sunt, ita vt colloquentes adinuicem, dicerent: ^b Profectò hic est Messias ille, què ex Dei promissione facta patribus, de tribu Iuda, & de stirpe Dauid expectamus nasciturum. ^c At verò inuidi Pharisei suo more ad calumniam trahentes omnia, signum tam euidētissimum, cum factum negare non possent, ad dæmonis virtutem conati sunt referre, dicentes: ^d Quæ hic ædit miracula dæmones eiiciens aliaque huiusmodi faciens, non per Dei omnipotentis nomen, vt sanctus Propheta, sed vt magus ac seductor ædit per virtutē Beelzebub principis dæmoniorum: cum hoc ipse foedus iniit ad seducendum simplices, atque ex pacto inito princeps dæmoniorum ab isto inuocatus aliis minoribus à quibus obsidentur homines, imperat vt egrediatur: similiter & per horum ministerium alia agit, quæ secundum speciem mira videntur simplicibus. ^e Iesus autem per suam omniscientiam cognoscens impias illorum cogitationes, congruis argumentis illos confutauit, dixitque eis: ^f Omne regnum in quo fuerit dissidium, ita vt pars vna aduersus alteram insurgat, inuicemque se laborent perdere diuisæ partes, citò dissipabitur, & facile conteretur. ^g Et omnis congregatio ciuitatis, vel domus alicuius, si ita fuerit in se diuisa, vt pars vna se opponat alteri, non permanebit stabilis, sed corruet propriis vulneribus. Vt enim concordia minimæ res crescunt, sic discordia maximæ collabuntur. ^h Me autem eiiciente dæmonia, si (iuxta calumniam vestram) dæmon dæmonem eiicit, maior videlicet minorem vi cogit exire locum quem libenter inhabitat, neque nisi coactus deserit, consequens est, vt inter dæmones sit dissidium & pugna. ⁱ Quòd si ita est, non ergo poterit eius regnum stabile permanere, sed quantotius deficiat necesse est. Hoc autem rationabile non videtur; quòd regnum Satanæ iamiam

a Et stupebant omnes turba, et dicebant:

b Nunquid hic est filius Dauid?

c Pharisei autem audientes, dixerunt:

d Hic non eiicit dæmones nisi in Beelzebub principis dæmoniorum.

e Iesus autem sciens cogitationes eorum dixit eis:

f Omne regnū diuisum contra se desolabitur:

g Et omnis ciuitas vel domus diuisa contra se non stabit.

h Et si Satanas Satanam eiicit aduersus se, diuisus est.

i Quomodo ergo stabit regnū eius?

penitus sit destruendum, quoniam ad seculi vsq; consummationē regnabit ipse sup filios superbię, eritq; princeps mundi, quantum ad impios. Aut si, quantū ad bonos, dicitur regnum eius iam iam defecturū, sicut verē deficiet, per me id futurum necesse est fateamini, per quem (vt vos dicitis) mitti iam cōpit inter illos discordia. Vel igitur negate, me in nomine dæmonis eiicere dæmones, vel diaboli & inferni victo

a Et si ego in Beelzebub eiicio dæmones, filij vestri in quo eiiciunt?

rem debellatoremq; me agnoscite.^a Iterum dicite mihi. Ego si iuxta vestrā calumniā in nomine Beelzebub principis dæmoniorū eiicio dæmones, exorcistę vestri, filij generis vestri, qui inter vos coniurationibus eiiciunt dæmonia, in cuius nomine & virtute id faciunt? An & ipsi in nomine Beelzebub eiiciunt dæmones? Nequaquā id fatebimini, sed ex virtute Dei. Quod si de istis asseritis, dæmones eos eiicere, & non ex pacto cum dæmonio: quo iure, qua rationis apparentia hoc de me comprobabitis, quōd aliter ego dæmonia eiiciam quā ex virtute Dei? Illi si possunt ex Deo, quare non potero ego? Quid aduersum me habetis, nisi vestrā inuidiam, quę vos facit mea omnia

b Ideo ipsi iudices vestri erunt.

in partem iniquam peruertere: ^b Ideo ipsi exorcistę filij generis vestri, vos cōdemnabunt in iudicio: erūt ipsi vobis in testimoniū iustę condemnationis in die iudicij, quoniam videlicet cum illos videritis, tantū exorcistas & puros homines, ad inuocationē diuini nominis, sine pacto dæmonum eiicientes dæmonia, me tamen filium Dei impudentissimē dixeritis non aliter quā in virtute dæmonis potuisse eiicere dæmonia.^c Si autem ego (id quod verum est) dæmones eiicio per spiritū sanctum, ac per virtutē diuinitatis, quę in mea humanitate tanquam in instrumento domestico inhabitat, igitur iam in vos peruenit regnū Dei: tempus igitur nūc aduenit, quo inimicus diabolus per me deuincetur, eiicietur, & cōdemnabitur, regnumq; eius, quantum ad electos, prorsus destruetur, & regnū Dei surget pro eo in omnibus qui crediderint. Ista enim visibilis dæmonū ē corporibus expulsio, quam ego per virtutem diuinitatis operor, signū est illius inuisibilis eiiectionis, qua ille à suo regno de

c Si autem ego in spiritu Dei eiicio dæmones, igitur peruenit in vos regnum Dei.

ta
tu
d
ro
m
u
fa
(
le
ip
pu
le
fi
es
co
m
zo
tr
g
ra
pu
li
au
ta
re
qu
fir
&
pr
tu
tia
de
lit
&
te
di
pe
ta

turbabitur, vt pro eo confurgat regnum Dei. ^a Præ- *a Aut quomo-*
 terea, si quis à viro forti & bene armato voluerit præ- *do potest quis-*
 dam tollere, & ea quæ ille chara habet ab ipso aufer- *quam intrare*
 re, quomodo fieri id poterit, nisi vi inualeſcat super *in domum for-*
 eum, fortiorq; eo factus alligauerit eum, atque ita de *tis. & vasa eius*
 mum velut ablata prius eius fortitudine, domum vni *diripere, nisi præ*
 uerſam ſpoliabit, & omnia electa tollet pro libito? Ita *us alligauerit*
 sanè ego cum forti diabolo, nõ per amicitia pactum, *sortem, & tunc*
 (vt vos inuidioſè conſingitis) rem ago, ſed manu vio *domum illius dè*
 lenta cum illo congredior per virtutem diuinitatis *ripiet?*
 ipſum alligo & ſupero: & quos ipſe obſederat, ab eo
 per vim aufero, vt ſecundum corpus viſibiliter, ita &
 ſecundum animam inuiſibiliter. ^b Præterea. Qua veri *b Qui non eſt*
 ſimilitudine vos id potestis aſſerere, quod pactum *mecum contra*
 ego habeam & amicitiam cum dæmone, cum inui- *me eſt.*
 cem maximè nobis aduerſemur? Qui enim non eſt
 mecum, non mihi conſentit, nõ mihi collaborat, non
 ad idem conatur ad quod ego, ſed omnino contraria
 quarit & curat, is mihi profectò æſtimandus eſt con-
 trarius: & qui mecum non laborat, vt in vnitatem cõ-
 gregat diſperſos, is contrario ſtudio diſpergere labo-
 rat etiam vnitos. ^c Atque hoc pacto Satanas, qui ſem-
 per mihi contraria quarit (cum ego præ omnibus di-
 ligam, & quæram hominum ſalutem, ille econtrario
 auidiſſimè ſitiat perditionem, ego toto ſtudio ad vni-
 tatem fidei & ad vnum Eccleſiæ ouile diſperſos conor
 reuocare, ille contra per varios errores diſpergere)
 quomodo vobis potest videri amicus mihi aut pacti
 ſingularis fœdere ſociatus? ^d Quoniã verò ita apertè *d Ideo dico vo-*
 & contra omnem rationem auſi eſtis in me tam fœdã *bis:*
 proferre blaſphemiam, vt opera manifeſtam Dei vir-
 tutem teſtantia, ſine vlla ratione vel rationis apparẽ-
 tia diabolo tribuatis, illud ego vobis præmonendo
 denuntio, ^e quòd omne peccatum quo fortè per fragi- *e Omne pecca-*
 litatem vel per ignorãtiã homines peccauerint (imò *tum & blaſphe-*
 & blaſphemia ipſa, ſi vel ex ignorãtia vel ex fragilita *mia remittetur*
 te proceſſerit) remitti ipſum contingit & frequenter *hominibus:*
 dimittitur iis qui ſic deliquerũt, agẽtib; ſui peccati *f Spiritus autẽ*
 pœnitentiã. ^f At verò blaſphemia ſpiritus, qua q; agni *blaſphemia non*
 tam manifeſtè veritatẽ impugnat, quod à ſpiritu Dei *remittetur.*

manifestè euidenterq; procedit, per certā & obstinatā malitiā dæmonis virtuti ascribēdo: blasphemiam, in quam huiusmodi in spiritū Dei, vel omnino nunquā vel rarissimè cōtingit hominib⁹ remitti: quoniā vix vnquā eiusmodi homines ex animo agūt pœnitentiā.

a Et quicumq; dixerit verbum contra filiū hominis, remittetur ei. Meretur enim hoc illorum obstinata peruersitas, & a proposito assumpta cæcitas, vt diuina gratia quā sciētes impugnarunt, nō recipiatur ad salutarē pœnitentiā.^a Et quicūq; verbū aliquod blasphemie dixerit in psonā filij hominis, videlicet ex infirmitate aut ignorantiā, scādālū passus in assumpta serui forma, mysteriū tantę humilitatis nesciens intelligere, remissionē peccati sui faciliē poterit obtinere.^b Qui autē blasphemie verba protulerit contra spiritū sanctū, id quod manifestè ex spiritus sancti virtute procedere cernitur propter inuidiā & volūtariē assumptā cordis cecitatē dæmoni ascribens,^c huiusmodi vel omnino nūquam, vel nimium rarò contingere remissionē accipere peccati sui, neq; in hoc sæculo, neque in futuro: sed in peccato suo morietur, eiusq; reatu detinebitur & punitur imperpetuum. Veruntamē nō vsq; adeò mirum debet videri, si vos peruersi Pharisei impietates & blasphemias huiusmodi proloquamini.^d Alterum enim horum de vobis, sicut & de vnoquoq; hominum, fiat necessē est: vel vt curetis esse bonę arbores, & bonos proferre fructus: id est, bona esse volūrate, atque inde verba operaq; bona producere:^e vel vt malam habeatis voluntatē, atq; inde verba operaq; mala pferatis. Talis enim debet esse fructus arboris qualis est ipsa cuius est fructus arbor.^f Nam ex fructu quem profert arbor vnaquæque, bona sit an mala, dinoscitur.^g Et quomodo vos, o serpentū genimina, de malis parentibus propagati pessimi filij bona loqui ex vobis possētis, cum sitis in vobis mali, cum malam intra vos geratis radicem peruersi affectus & pessimæ voluntatis?^h Ea enim per os solent homines eloqui, quæ amplius intra cordis affectum latent abscondita, & libenter ea solet proferre lingua quæ in voluntate altius hærent infixæ.ⁱ Videlicet bonus homo, de bono cordis affectu velut de thesauro quodam

dam pretioso, bona depromit verba & opera. ^a Is autem qui malus est, de malo cordis affectu (vnde habet ut malus sit) velut de malo quodam thesauro, aut velut de sentina mala, depromit opera & verba mala.

Opera nauque & verba, suam bonitatem atque malitiam accipiunt ex cordis interna bonitate siue malitia, vbi quasi in thesauro quodam conuoluta iacet bonitas atq; malitia externorum verborū & operū.

^b Neq; verò illa solum impiissima blasphemia verba, suū habebunt iudiciū, sed & generaliter hoc dico, de omni verbo vano & inutili, quodcunque homines modo loquuti fuerint, reddendam eis esse rationem in die nouissimi examinis, quando cuncta quæ dixerint fecerintve homines adducentur in iudicium.

^c Ex verbis naque suis vnusquisque hominum iustificabitur vel condemnabitur, sicut & ex operibus: ita ut si ex bono corde loquutus fuerit bona: id est, Deo grata, proximisque vtilia, sit ex his verbis iustificandus, & pro eis coronandus: contra verò, si blasphema in Deum, aut in proximum noxia, aut in se vana, de corde malo sit proloquutus, ex eis sit condemnandus, & pro eis digna vltione plectendus.

^d In illo autem tempore, quidam de Scribis atq; Phariseis animo doloso Christum accesserunt, dicentes: ^e Præceptor desideramus & hoc poscimus à te, vt portentum aliquod singulare de cælo nobis spectantibus ædas, cuiusmodi olim patribus nostris per Mosen aliosque Prophetas nonnullos ostensa sunt: vt cum sub Mose manna de cælo descendit, sub Iosue sol stetit immotus, sub Samuele data sunt tempore sereno tempestates & tonitrua, sub Ezechia sol apparuit retrogradus, atque ita in aliis nonnullis: vt tali aliquo signo tam magnifico, certò comprobemus te ex Deo esse. Nam ea quæ hactenus à te fieri vidimus, minora

apparent, neque multum efficacia. ^f Sciens verò dominus, quòd tantum animo tentandi sic illi loquerentur, nihilo melius credituri etiamsi signa multò plura & maiora æderet, dura illis increpatione respondit, dicens: ^g Peruersa ista & adulterina natura incredulorum Iudæorum, à piissimis progenito-

a & malus homo de malo thesauro profert mala.

b Dico autem vobis, quoniam omne verbū otiosum quod loquuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicij.

c Ex verbis enim tuis iustificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis.

d Tunc responderunt ei quidam de Scribis & Phariseis, dicentes:

e Magister, volumus à te signum videre.

f Qui respondens ait illis:

g Generatio mala & adultera signum qua-

ribus sanctis Patriarchis nimiū degenerans, tentando
 à me signum petit, quasi signa nōdum sufficientia vi-
 derit, si credere velit. ^a Sed non dabitur ei modo pro
 sua curiositate signū quale postulat de cælo, quoniam
 neq; fructum in eis vllum faceret. ^b Dabitur tamen
 eis nō multo pōst in terra signum admirabile, prodigi-
 um longè maximū, quod omnia signa priora lōgo
 interuallo superabit, nempe signū meæ resurrectionis
 quæ in Iona Propheta fuit p̄signata. ^c Quemad-
 modum enim Iona latuit in vētre ceti tribus diebus
 & tribus noctibus, postea verò exiuit illæsus: ^d sic fi-
 lius hominis, secundū corpus in viscerib⁹ terræ intra
 sepulchrū clausus, per triduum (quod tres dies & tres
 noctes continet) delitescet: ac pōst tridū: id est, post-
 quam tertia dies aduenerit, iterū de sepulchro viuus
 resurget. Hoc signum omnium longè maximum, po-
 steriorius monstrabitur generationi huic, post quod om-
 nino nullus relinquetur excusationis locus iis qui
 ne tunc quidē crediderint. O quanta vos tantis signis
 incredulos, in venturo iudicio manet damnatio. ^e Ha-
 bitatores enim ciuitatis illius magnæ Ninive, in die
 extremi iudicij & resurrectionis generalis resurgent
 ad vitam, vnā cū hominibus nationis huius incredu-
 demnabunt eā: læ, & stabunt contra eos in testimoniū iustæ cōdem-
 nationis eorum: quoniam quidem ipsi cum sub offen-
 sa Dei fuissent, ad prædicationem tantum Ionæ sim-
 plicis Prophetæ & hominis puri, p̄nitentiā egerūt
 peccatorū suorum ex animo, ita vt retractaret Deus
 sententiam mortis cōtra eos ex ore Prophetæ denun-
 tiatam. ^f Et ecce apud istos, imò in medio istorum
 astat, qui Ionā longissimo antecedit interuallo, nem-
 pe Dei filius, ipse omnium dominus Prophetarū, cu-
 ius tantū vmbra, figura, & minister ille extitit: nec ta-
 men ad eius tantū Euāgelistæ prædicationem volue-
 runt p̄nitentiā agere infidelitatis atq; malitiæ suæ.
^g Item & regina Sabba, quæ ab austro olim Hieroso-
 lymam aduenit, surget in die iudicij vnā cū genera-
 tione ista, & contra eam stabit in testimonium iustæ
 condemnationis: quoniam ipsa ab extremis terræ fi-
 nibus venit Hierosolymam, magnum valde itineris
 dispen-

a & signum nō dabitur ei,

b nisi signum Iona Propheta.

e Sicut enim fuit Iona in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus,

d sic erit filius hominis in corde terræ, tribus diebus & tribus noctibus.

e Viri Niniuite surgēt in iudicio cū generatione ista, & cōdemnabunt eā: quia p̄nitentiā egerūt in prædicatione Ionæ.

f Et ecce plusquam Iona hic, Regina austru surget in iudicio cū generatione ista, & cōdemnabit eam: quia venit à finibus terra audire sapientiam Salomonis.

dispendium suscipiens, desiderio videndi audiēdi que Salomonem, de cuius sapientia tantum famā audierat. ^a Isti verò habent apud se, imò in medio sui, eum qui lōgissimo interuallo illum superat Salomonem, nempe Dei filium, patris æternam sapiētiā, cui colata omnis sapiētia Salomonis, quasi nihilum debeat æstimari: nec tamen eius verbis auditū præbēt, eiūsq; sapientiam nō solum non requirūt absentem, sed nec præsentem & vltro oblatā suscipiunt, imò reiiciūt & blasphemis infectantur. Quoniā igitur pessima hæc generatio tantam sibi oblatā gratiam ita indignè abiecit, & quasi calcibus repulit propositā, per ænigma vobis indicabo, quid illi in pœnā suæ infidelitatis tādē sit euenturum. ^b Cum itaq; spiritus malignus ab homine aliquo expulsus abscesserit, perambulabat loca deserta sicca & inaquosa, si in eis cōmodam possit inuenire mansionem: & cū nec illic requiem quietam firmamq; inuenit, ^c secū decernit reuerti in priorē domū, vnde abscesserat, vt videat an nō rursus possit in ea locū inuenire. ^d Veniēsq; illuc, inuenit eam à nullo hospite bono inhabitatā, qui sibi posset ingressum prohibere, & scopis tātum ab externis sordibus expurgatā, atq; externis quibusdam ornāmētis decoratā. ^e Tunc gaudens spiritus immūds & plaudens, propter recuperatā pristinam domum, præ gaudio se nō continet, neq; solus habitationē illam ingreditur, sed vadit & inuitat, adducitq; secum alios septem spiritus, se etiam impuriore, & ingressi pariter habitāt in domo illa, ^f sicque nouissima hominis illius longē sunt peiora prioribus: quoniam à pluribus iam & immulius peiora prioribus. ^g securius inhabitatur dēmonibus, qui prius tantum ab vno, & eo quidem non firma possessione inhabitabatur. ^h Sub hoc videlicet ænigmate indicare volui, quid generationi isti pessimæ pro sua incredulitate sit euenturum. Propter nanque infidelitatem & ingratitude diabolō tradētur, qui eos longa possessione inhabitabit, & omnibus vitis plusquā antea vnquam vexabit. ⁱ Interim verò dum hæc atque alia huiusmodi turbis audientibus loqueretur dominus Iesus, contingit matrem ipsius comitatam nō loqui ei

- a* Dixit autem ei quidam: nullis ex cognatis ipsius, foris eum praestolari, cupientes dum exiret ipsum alloqui. ^a Quod cernens quidam astantium Christo, satis ad loquendum proptulus, (vel ut eum tentaret, si forte propter matrem Dei verbum relinqueret, vel ut apud eum gratiam iniret ex nouo lato nuntio) dixit ei: ^b Ecce mater tua & cognati tui foris te praestolantur, cupientes te alloqui. ^c At ipse, ut ostenderet naturalem & carnalem affectum posteriores te alloqui. ponendum esse diuino amori, nihilque terrenum vel carnale preponendum esse negotio Euangelij, ita respondit illi qui sibi indicauerat de matris praesentia: ^d Quid tu carnalium amicorum praesentiam mihi denuntians, Euangelicum niteris perturbare sermonem? ^e Quid mihi matrem & fratres terrenos commemoras, ubi patris mei caelestis incubo negotiis? Vis scire tu, quos ego hoc in negotio secundum spiritum aestimem mihi matrem & fratres: id est, verum cognatos? ^f Extendensque manum ad discipulos suos & auditores, qui tota attentione verbis eius vacabant audiendis & intelligendis: ^g Huiusmodi, inquit, verbi diuini attentos auditores & sedulos observatores ego secundum spiritum mihi coniunctissimos reputo, ut matrem vel fratres. ^h Quicumque enim voluntatem patris mei, postquam attentè audierit, sollicitè quoque perfecerit, hunc ego mihi verè cognatum & coniunctissimum reputo, aestimans illum quasi mihi sit & frater & soror atque etiam mater. Hancque cognationem spirituales pluris ego facio, quam omnem carnalem, etiam proximam, cuiusmodi est inter fratres & sorores, matrem & filium. Ac proinde à negotio patris mei caelestis, propter praesentiam cognatorum carnis, nequaquam debeo (id quod tua videbatur postulare oratio) desistere.

Parabola de Spiritu immundo explicatio.

Homo iste à quo spiritus immundus exiit, populus est Iudeorum, à quo tunc quasi diabolus exiit, quando sibi populum illum Deus primum per Patriarcharum electionem, ac deinde per legis dationem

tionem segregauit in peculiū ex omnibus gentibus. Egressus autem ab illo populo & exclusus diabolus, obambulabat deserta gētium, in quibus aquæ nō erant gratiarum spiritualium. In eis requiē quærit, habitans in illis vsque ad tempus gratiæ: sed quam quærit plenē nō inuenit, quoniam hoc tempore gratiæ à populo gētium per Euangelij prædicationem debebit foras eiici. Hinc verò eiectus, considerat apud se diabolus: num forte in Iudaicum populū sibi permitteretur liber introitus: & veniens in tempore gratiæ credentibus gētilibus cerneret Iudæos vacantes à gratia Dei, quam noluerunt suscipere, scōpis tamen mūdatis & ornatos: id est, corporalibus quibusdam expiationibus exterius mūdōs, & cæremonialibus quibusdā obseruantis, externisq; iustificationibus legalis literę, in quibus confidunt secundum exteriorem speciem velut exornatos. Et quia sic volentes suam iustitiam cōstituerē, Dei iustitiæ nolent subici, neq; Euangelio credere, iccirco diabolica potestas illos in mātionem accipiet & subiectionem, ita vt iam videantur octo obsēsi dæmonibus, iisq; imprioribus, qui ante susceptam legē quasi viuico eoque minus malo obsēsi fuerant. Atq; ita fient posteriora generationis huius prioribus peiora: quoniam longē peior erit horum conditio & maior damnatio, quando post electionē singularem & promissiones sibi factas legemque acceptam, tandē omnibus erunt ingrati & increduli, exhibitam sibi & vltro oblatam glatiā suscipere pertinacissimē recusantes, quā prius, quādo neque adhuc in populum Dei fuerant segregati, neq; promissiones adhuc aut legem vel Prophetas accepissent.

ELUCIDATIO CAP. XIII.



QUODAM autem tempore egressus de domo Iesus sedebat iuxta mare. ^b Conueneruntque ad eū plurimi doctrinæ eius auidi, ita vt ex terra commodē nō posset eos docere: propter quod, ascendens in nauiculam, vt cōmodius à tam multis posset docere, vt mos est doctoribus, inde docebat ad se confluentem multitudinem quæ ad audiendum stabat in littore: ^c loquutusque est eis parabolis multas, quibus quasi per symbola quædam & ænigmata mysteriū regni Dei illis prædicauit. Inter cæteras autem vna vel præcipua erat illa, quam de semine proposuit, in hunc modum. ^d Contigit seminatorem quendam exire in agrum, ad iaciendum spargendum

In illo die exiit Iesus de domo, sedebat secus mare.

Et congregatae sunt ad eum turbae multae, ita vt in nauiculā ascendens, &c.

Et loquutus est eis multa in parabolis, dicens: d Ecce exiit qui

- feminat, seminare.* gendūmque semen suum. ^a Inter seminandum verò quēdam feminum vel vento vel aliàs quomodo libet
- a Et dum seminatur, quēdā ceciderunt secus viam:* longius abrepta, ceciderunt iuxta viam in locum patentem, & frequenti calcatione cōpactum siue obduratum, ^b venientēsque aues quæ in aëre volitant, semina illa in loco exposito iacentia abstulerunt, atque deuorauerūt ea, neque fructus vllus ex eis enatus est: quoniā auium rapina intra terram non sunt permiffa sufficienti temporis mora abscondi, vt mortificata fructū facerent. ^c Quēdam autem feminum ceciderūt in loca petrosa, vbi profunditatē terræ sufficientem non habuerunt, ad debitē fructificandum: atque hinc factum est, vt ante tēpus cōgruum exhorta germinauerint, quoniā terræ profunditatem sufficientem non habebant, vt se occultarent vsque in tempus naturæ congruum, vt quæ radicem figere possent ad sufficientem profunditatem. ^d Veruntamen sole grauius inardescēte, vt solet in meridie æstatis tempore, statim ab æstu assūpta sunt quæ enata fuerant, quia radicem satis altē non habuerunt infixam, per quam humorem sufficientem ad se attraherent: iccirco à superueniente immodico solis æstu, deficiēte humore intrinsecus resistēte, quantotius arefacta sunt, priusquam ad iustam maturitatē possent pertingere. ^e Alia verò ceciderūt inter spinas: & illa quidē licet terram haberēt satis multam, sufficientēque profunditatē, ad fructum tamē plenum non valuerunt pertingere: ^f quoniam exortæ spinæ præualuerunt illis, & opreserunt illa, ne ad quantitatem & perfectionem competentem ascēderent. ^g Quēdam verò feminum sortita sunt terrā bonam, non obduratam attritione pedum, non expositā prædationi auium, non petrosam, non spinosam, sed mollem & pinguem, benēque fecundam, ^h & femina huiusmodi fructum magnū protulerunt, nonnulla, quidē magnum valde, vt pote centesimum: ⁱ alia mediocrem, vt pote sexagesimum: ^k alia verò minorem, vt pote tricesimū. ^l atque hæc dicens dominus Iesus, magna voce clamauit, dicens: Audiatur hæc quisquis aures habet ad audiendum, apponat his verbis animum vt intēlligat, quisquis salutarē cupit discere
- b & venerunt volucres cali, et comederunt ea.*
- c Alia autem ceciderunt in petrosa, vbi non habebāt terram multā & continuo exorta sunt, quia non habebant altitudinē terra:*
- d sole autem orto aestuauerunt, & quia nō habebant radicem aruerunt.*
- e Alia autē ceciderunt in spinas,*
- f & creuerunt spinæ, et suffocauerunt ea.*
- g Alia autem ceciderūt in terram bonam,*
- h & dabāt fructum: aliud centesimum,*
- i aliud sexagesimum,*
- k aliud tricesimum.*
- l Qui habet au*

discere doctrinā. ^a Accedentes autem ad eum familia
 ri cōsuetudine discipuli, interrogauerunt eum, dicen
 tes: Quare praeceptor bone, hominibus istis rudibus
 per parabolas loqueris, quas nequeunt ipsi in exercita
 tū ad huiusmodi sensum habentes intelligere? ^b Re
 spondēs dominus, ait illis: Idcirco illis inter quos plu
 rimi sunt increduli, nonnulli etiam peruersi, in para
 bolis loquor, quoniā incredulis illis & peruersis non
 est datum intelligere mysteria regni Dei, aut secreta
 doctrinē Euāgelicę, quomodo vobis fidelibus audito
 ribus id est à patre datum. Ita dispositum est à patre,
 vt vobis apertius proponam mysteria Euangelij, illis
 autem per parabolarum inuolucra, tāquam indignis
 quibus sancta nudē proponantur. ^c Ita enim à patre
 dispositum est, vt qui modicū quid accepit in cogni
 tione veritatis, si modico illo benē vtatur, ipsumque
 diligēter custodiat, accipiat ampliora & abundet: ^d is
 autem qui nō habet sciētiam veritatis, & cum posset
 habere, vel negligit vel recusat suscipere (cuiusmodi
 sunt ex istis pharisei) merito etiā eo quod habere vi
 detur, priuatur: vt non solum non accipiat id quod si
 voluisset poterat, sed neque eius quod habet verū fru
 ctū accipiat. ^e Propter hoc loquor istis per parabolas,
 quoniam ita eorum meretur incredulitas: quoniam
 videntes oculis suis mirabilia diuinę virtutis opera,
 non vident, ^f & audientes
 meque ipsum Dei virtutem ista facientē, cæci manent,
 & videre nolūt, neque per fidem me agnoscere: ^g au
 dientes item ex me omnia quę mihi pater mandauit
 loqui ad illos, nolunt attendere auribus cordis, vt cre
 dant & obediant: neque quę auribus corporis audiunt
 mente volunt intelligere. ^h Atque ita adimpletur in
 eis verbū Esaię, quod olim ex iussu Dei ad populum
 istum loquutus est, dicens: ⁱ Auditū externo audietis
 verba diuina: & nō poteritis, quia non voletis, intelli
 gere: ^j visu quoque corporali videbitis opera Dei, &
 non videbitis oculis mentis. ^k Induratū enim & ob
 stinatū est cor populi huius per certam malitiam: au
 resque obturauerunt sibi, & oculos clauserunt, ne au
 dire possint aut videre, aut corde intelligere ea quę
 Dei sunt: sicque ipsi sibi impedimenta ponunt, & ob
 stacu

res audiendi au
 diat.

^a Et accedentes
 discipuli dixe
 runt ei: Quare
 in parabolis lo
 queris eis?

^b Qui respon
 dens ait illis:

Quia vobis da
 tu est nosse my
 steria regni ce
 lorum, illis autē
 non est datum.

^c Qui enim ha
 bet, dabitur ei

& abundabit:

^d is autem nō
 habet, & quod
 habet auferetur

ab eo.

^e Ideo in para
 bolis loquor eis,

quia videntes

non vident,

^f & audientes

non audiunt, ne
 que intelligunt.

^g Vt adimplea
 tur in eis prophe
 tia Esaię dicen
 tis,

^h Auditū au
 dietis, & nō in
 telligetis:

ⁱ & vidētes vi
 debitis, & non
 videbitis.

^k Incrassatū est
 enim cor populi

*lmius, & auri-
bus grauius au-
dierunt.*

*a & oculos suos
clauserunt ne
quando videant
oculis, & auri-
bus audiant, &
corde intelligat,
& conuertan-
tur et sanent eos.*

*b Vestri autem
beati oculi, quia
vident:*

*c et aures ve-
stræ, quia au-
diunt.*
*d Amē quippe
dico vobis, quia
multi propheta
et iusti, cupie-
runt videre quæ
videtis, et non
viderunt,
e et audire quæ
auditis, et non
audierunt.*

*f Vos ergo audi-
te parabolā se-
minantem.*

*g Omnis qui au-
dit verbum re-
gum et non intel-
ligit,*

*h Venit malus
et rapit quod
seminatum est.*

stacula conuersionis & salutis suæ, quasi ad hoc ex-
proposito laborantes, ne quando conuerti possint à ma-
litiis suis & sanari à miseris suis.^a Dum enim ex cer-
ta sciētia agnitam veritatem nolūt suscipere, sed im-
pugnare etiā audent, & confirmantia eam diuina te-
stimoniam insectari gaudent conuertiis: dūmque planē
nolunt intelligere vt credant, quasi aditum omnem
sibi videntur præcludere conuersionis atque salutis,
per huiusmodi obstinationem & obdurationem cor-
dis sui.^b Vestri autem meritò beati & fœlices oculi,
tam mentis quàm corporis: quia videntes vident ea
quæ à Deo in hoc tempore decreta sunt fieri: vestræ
quoque aures meritò prædicantur beatæ & corporis,
& multò magis animæ: quoniam audientes audiunt
ea quæ in hoc tempore ex Dei voluntate per me an-
nuntiantur mundo.^d Illud enim in veritate dico vo-
bis, quòd in præteritis à sæculo generationibus, ple-
riq; iustorum, magni quoque reges & sancti Prophe-
tæ amici Dei, magno desiderio cupierunt videre ocu-
lis suis illa quæ vos modò videtis, & post paululum
plura, maioræque videbitis, & non est illis datum vi-
dere ea:^e cupierunt quoque & auribus audire ea quæ
vos modò auditis annuntiari mundo per os meum,
atque etiam amplius apertiùsq; postmodum audie-
tis: partim per memetipsum, partim per spiritum
meum: & non est hoc illis datum vt ea audirent. O-
ptabant hæc isti quasi singularissimum donum, &
eximium beneficium sibi æstimassent præstitum, si
datū eis fuisset voto potiori. Ac proinde & vos mo-
dò, quibus tanta gratia proponitur & suscipitur, me-
ritò beatos & fœlices dixerim.^f Vos itaque quos pa-
ter cælestis tam specialis vocationis gratia est digna-
tus, audite enarrationem parabolæ eius quam pro-
posui de seminante & semine.^g Sunt quidam, qui
verbum sancti Euangelij cælestisque doctrinæ auri-
bus quidem corporis secundum vocis sonum acci-
piunt, sed virtutem verbi ad interiora non transmit-
tunt, non student quæ audierunt intelligere, & intus
in mente reponere atque custodire.^h Quod cernens
diabolus (qui per volucrem cæli ob agilitatem & æ-

ris inhabitationē significatur) statim accurrit omnis virtutis ofor, & peculiariter bonorum interiorum persequutor, semēaque illud cælestis doctrinæ quanto-
 tius curat arripere, faciēs videlicet illum qui audiuit obliuisci, & planē negligere, siue etiam contemnere audita illa, & non intellecta: sicque fructus nullus ex hoc semine nascitur. ^a Huiusmodi homines sunt, quos prima parabolæ parte signaui, per terram secus viam, semen absque fructu accipientem: qui videlicet semen verbi, quasi secus viam susceperunt, in terra dura & auium prædationi exposita. ^b Quos autem per secundam parabolæ partem signare volui, nempe per terram petrosam suscipientem semē absque fructu debito, homines quidā sunt leues & temporarij: qui dum audiunt verbum Dei, subita quadam deuotione affecti, cum gaudio illud videndum quasi intra sinum mentis excipere, & satis sibi videntur intelligere, conceptūque subitaneo in mente se habituros proponunt. ^c Veruntamen radicem stabilis deuotionis aut firmi satis propositi non habent, sed tantum temporarij sunt, & subitanea nec diu duratura deuotione: ^d id quod manifestè tunc ostendunt, cum tribulatione qualibet siue pugna vel modica propter verbum illud exurgente, vel à mundo, vel à carne, vel à diabolo, statim succumbunt: ac perduto vigore, quasi ab æstu tribulationis interno radicali humore deficiente consumpti, scandalizantur, & excidunt ab eo quod susceperunt sancto Dei verbo. ^e Quos deinde per tertiam parabolæ partem, nempe per terram inter spinas suscipientem semen, & fructum proferre incipientem, volui signatos: diuites sunt sæculi huius: qui cor apponentes diuitiis amplius quàm oportet, si quando verbum Dei audiant, essentque alioqui fructum forsitan bonum producturi, at tamen per nimiam sæculi huius curam, qua illorum cor possideretur, ^f perque diuitiarum fallaciam, cui supra quàm decet sunt intenti, verbum cælestis doctrinæ fructum nequit proferre debitum: quoniam per sollicitudines eiusmodi & fallacias diuitiarum, quasi spinis quibusdam suffo-

a Hic est qui secus viam seminatus est.

b Qui autē super petrosa seminat, hic est qui verbum audit, et continuè cum gaudio accipit illud:

c nō autem habet in se radicē, sed est temporalis:

d facta autem tribulatione et persecutione propter verbum continuè scandalizatur.

e Qui autem seminat in spinis, hic est qui verbum Dei audit, et sollicitudo sæculi istius, f et fallacia diuitiarum suffocat verbum, et sine fructu efficitur.

cat

a Qui verò in terrâ bonâ seminatus est, hic est qui audit verbū & intelligit, & fructum affert & facit, c aliud quidem centesimum, d aliud autem sexagesimum, e aliud verò tricestimum.

f Aliam parabolam proposuit illis, dicens:

g Simile factū est regnū calorū homini qui seminavit bonū semē in agro suo.

h Cum autem dormirēt homines venit inimicus eius & super seminavit zizania in medio tritici, & abijt.

i Cum autem creuisset herba & fructū fecisset, tūc apparuerūt et zizania.

k Accedentes autem serui patrisfamilias, dixerunt ei.

l Dñe nōne bonū semē seminasti in agro tuo?

catur & supprimitur, ne in altū liberè possit germenare. ² Qui autem parabolæ quarto membro, per terram bonam semen suscipientem & fructum bonum reddētem signabantur, hi nimirum sunt qui verbum Dei, vbi & quando datur, libenter audire student: auditum quoq; non negligere, sed omni studio intelligere laborant, inque sinu boni cordis quasi intra bonam terram altè reponūt, & quasi intra eius profunditatem abscondunt, dum firmo proposito decernunt, nullā ob causam verbum illud semel susceptū, & benè intellectum de corde proiicere. ^b Et quoniam tam fideliter verbum Dei huiusmodi homines suscipiunt & custodiunt, idcirco in eis fructū profert copiosum: nō in omnibus quidem æqualem, in omnibus tamen sufficiētem: ^c In quibusdam quidem paucissimis, fructum plurimum, qui per cētēsimū significatur: ^d in aliis verò paucioribus, mediocrem, qui per sexagesimum: ^e in aliis autem satis multis, minorem, qui per tricestimum. ^f Aliam parabolam proposuit, dicens: ^g Ita se res habet cum regno calorū, sic agitur de negotio Euangelij, quod prædicatur in Ecclesia bonis & malis quemadmodum sequēs indicat parabola, quæ est de hominē patrefamilias, qui bonū semē seminavit in agro suo, h Cū autē somno graui dormirēt homines per noctē, inimicus inuidēs patrifamilias tantā vtilitatē, atque ipsi etiā agro suū fructum vberem venit, & super semē bonū prius à patrefamilias seminatum superiecit mala semina, eā q; cū tritico bono seminato passim commiscuit: & completo malitiæ suæ proposito, ascendisset herba boni tritici, ac tandem post iustam quantitatem etiam fructum inciperet proferre, tunc simul apparuerunt & zizania in medio tritici exorta de superiacto malo semine. ^k Quod considerantes serui patrisfamilias, qui ex officio suo & amore erga dominum curam gerebāt agri dominici, accesserunt ad illum, & querimoniam dolentes proponunt: ^l Domine, inquit, nōne bonum semen in agro tuo seminasti? Quid ergo sibi volunt ista quæ nunc

se produnt zizania? Vnde putas ista confurgunt in agro tuo, quæ tu nequaquã in eo seminasti? Respon-
 dit illis paterfamilias: Ego quidẽ semẽ bonũ in agro
 seminavi, nec proinde à me surgunt ista zizania. Ve-
 rũ inimicus homo tritico bono superfeminavit ma-
 lum semen, & hinc zizania. ^b Rursumq; illi dixerunt
 serui: Quid ergo? Vis domine, eamus in agrum istũ,
 & euellamus atque colligamus ista zizania mala, vt
 melius crescat triticum bonum? ^c Qui dixit: Nolo, ne
 forte zizania colligentes, simul cum eis euellatis &
 triticum, Difficile est enim ea quæ sic permixtim na-
 ta & adulta sunt ita separare abinuicem, nisi & illi no-
 ceatur quod seruatum cupimus. ^d Permittite verò, vt
 crescant simul cum tritico zizania vsque ad tempus
 messis: & tunc messoribus meis dicam, vt zizania col-
 ligant, & separatim alligent in fasciculos, ad cõbu-
 rendum igni, quando quidem alteri nõ seruiunt vsui:
 bonum autem triticum conferant in horreum meũ,
 in vsus optimos. Huiusmodi separationẽ ego faciam,
 cum tempus messis aduenerit, interim simul vtraq;
 crescant. ^e Item & aliam parabolam eis proposuit de
 grano sinapis, dicẽs: ^f Ita se res habet cum Euangelij
 doctrina, per quam ad regnum cælorum pertingitur,
 sicut cum grano sinapis: quod accipiens homo semi-
 nat in agro vel orto, estq; in sese, quantũ ad molis
 quantitatem, minimũ ferẽ omnium seminum, vnde
 surgunt olera aut herbæ communes: ^g cum verò ger-
 minauerit, excreueritq; in herbam aut stipitẽ, om-
 nia iam olera mole supergreditur: ^h surgitq; inde
 arbor tantę & altitudinis & latitudinis, vt auiculæ vo-
 litantes in aère in ramis eius nidificare, & habitatio-
 nem sibi in eis possint constituere. Ita sanẽ & Euan-
 gelij verbum, licet secundum speciem foris pusillum
 videatur & humile, magnam tamen in se virtutem
 continet, & seminatũ in corde bono fructum fa-
 cit amplissimum. Ex ipso enim tota confurgit al-
 titudo Ecclesiæ, quæ arbor est altissima, & vinea latif-
 sima, sub cuius vmbra requiescere, & in cuius ramis
 nidificare gaudent, etiam qui in mundo horri-
 bus, potentia, aut sapientia, videntur præcellere, &
 ceteros

vnde ergo ha-
 bet zizania?

a Et au illis,
 inimicus homo
 hoc fecit.

b Serui autem
 dixerunt ei: Vis
 imus, & colligi-
 mus, ea?

c Et ait: Non-
 ne forte colligen-
 tes zizania, era-
 dicetis simul cũ
 eis & triticum.

d Sinite vtraq;
 crescere vsq; ad
 messem, & in
 tempore, &c.

e triticum autẽ
 cõgregate in hor-
 reum meum.

f Aliam para-
 bolam proposuit
 eis, dicens:

g Simile est re-
 gnum cælorum
 grano sinapis,
 quod accipiens
 homo semina-
 uit in agro, &c.

h Cum autem
 creuerit, maius
 est omnibus ole-
 ribus,

i & fit arbor,
 ita vt volucres
 cæli veniant &
 habitant in ra-
 mis eius.

ceteros superare: intra quam sedulo commorari stude-
 rent omnes qui sunt ad vitam prædestinati, qui pro-
 pter fidei celsitudinem volucres cæli possunt non in-
 commodè appellari.^a Rursum aliam illis proposuit
 parabolam, dicens: Simile est sacrum Euangelij ver-
 bum fermento: quod cum acceperit mulier, abscon-
 dit ipsum sub tribus farinæ mensuris: ita ut ex eo uni-
 uersa illa massa corrumpatur siue fermentetur, tanta
 videlicet massa à tantillo fermento. Ita verbum E-
 uangelij secundum speciem modicum & humile, cum
 in corde bono fuerit absconditum, tria quoque fari-
 næ sata: id est, quicquid in homine est naturalium vi-
 rium, natiua sua virtute scèliciter immutat, ac pro-
 sua disponit qualitate. ^b Omnia hæc, atque etiam alia
 nonnulla huiusmodi loquutus est dominus Iesus
 ad turbas, per parabolas: ^c & præter parabolas illo in
 tempore vix aliud loquebatur. ^d Sicque impletum
 est in Christo illud quod in Psalmis Propheta David
 sub persona sua Christi personam representante præ-
 dixerat: ^e Aperiam (inquit) os meum, & loquar per pa-
 rabolas & ænigmata: atque sub huiusmodi ænigma-
 tum inuolucris, ego de plenitudine omniscientiz
 meæ eructabo, proferamque hominibus admiranda
 & occulta Dei consilia, quæ ab initio, & ab æterno
 Deus pater fieri decreuit ante mundi constitutionem.
 Non enim decens foret, illa tam sacrosancta secretis
 eructabo abscon- dita à cõstitutio-
 ne mundi. uenit velari, sicque velata proponi: ut credentes va-
 leant, increduli nequeant intelligere. ^f Postquam ve-
 rò parabolas istas Iesus fuisset loquutus, turbis dimis-
 sis, ingressus est domum. Vbi cum esset solitarius,
 accesserunt ad eum familiaritate domestica & filiali
 discipuli, dicentes: ^g Precamur te, præcep-
 tor bonæ, ut parabolam illam de zizaniis in agro
 superseminatis tritico, nobis suo ordine digneris ex-
 ponere: quemadmodum iam ante illam de semine
 variè cadente per te expositam libenter audiui-
 mus: ^h Dominus verò de discipulorum studiosa
 diligentia latus, petitioni illorum faciliè annuit:

enarra-

enarransque parabolam, dixit eis: ^a Paterfamilias *a* *Qui seminat*
 qui bonum semen in agro seminat, ego sum filius *boni seminis, est*
 hominis, qui in mundum veni spargere semen bo- *filii hominis.*
 num Evangelij. ^b Ager autem iste in quo semen *b* *Ager autem*
 meum veni seminare, mundus iste est, cuius ego sum *est mundus.*
 cultor & dominus. ^c Semen verò bonū, quod ego in *c* *Bonum verò*
 hoc agro semino, hi sunt iusti, electi, & prædestinati *semen, hi sunt*
 ad regnum æternum, quos ego mea gratia tales, vt *filij regni.*
 eo digni sint, facio: quos ego in hoc mundo pono ad
 faciendum bonum iustitiæ fructum, ad eum modum
 quo agricola in agrum suum mittit semen, vt fru-
 ctum ibi proferat. ^d Zizania autem sunt homines *d* *Zizania au-*
 mali, filij mortis æternæ, qui fructum bonum non *te, filij sunt ne-*
 faciunt, sunt tamen in hoc mundo commixti malis. *quam.*
^e Inimicus verò qui zizania ista seminavit, mali-
 gnus daemon est, inimicus utique, tam ipsius patris- *e* *Inimicus au-*
 familias, quam seminis boni: quoniam & Dei glo- *tem qui semina-*
 riæ invidet, & bonorum hominum saluti. Hic ziza- *uit ea, est diabo-*
 nia superseminavit, cum non seminasset ea paterfa- *lus.*
 milias, quoniam fecit Deus hominem rectum, &
 absque omni iniquitate. Diaboli verò invidia, pec-
 catum in homines primum introiuit, nec cessat vsq; *f* *Mensis verò,*
 hodie ad omne malum homines inducere. ^f Tem- *consummatio se-*
 pus autem mensis, tempus intelligo consummatio- *culi est.*
 nis sæculi & iudicij extremi: quoniam sicut in mes- *g* *Messores au-*
 se demeruntur quæcunque in agro sunt, bona cum *te, angeli sunt.*
 malis, sic in consummatione sæculi omnes homi- *h* *Sicut ergo col-*
 nes de vita auferentur ista mortali, quicunque tum *liguntur zizania*
 viui inueniendi sunt: & sicut tempore mensis fecer- *& igni combu-*
 nuntur zizania à bonis frugibus, locoque distin- *runtur,*
 guuntur & vsu, quæ prius erant commixta: sic, *i* *sic erit in con-*
 quantum ad bonos & malos, tum fiet. ^g Messo- *summatione sa-*
 res verò, quibus paterfamilias executionem ne- *culi.*
 gotij commendabit, angeli intelligendi sunt, qui *l* *Mittet filius*
 ministri erunt iustitiæ, & exequutores sententiæ *hominis, angelos*
 tunc ferendæ per iudicem. ^h Sicut ergo tempore *suos, & colligēt*
 mensis mittit paterfamilias messores, qui zizania se- *de regno eius o-*
 paratim alligant in fasciculos ad comburendum *mnia scādabæ,*
 igni: ⁱ ita cum aduenerit tempus consummatio- *& eos qui fa-*
 nis sæculi huius, ^k mittam ego filius hominis, *ciūt iniquitatē.*

- tunc in iudicis forma & gloria manifestandus, angelos ministros meos, qui de agro & regno meo, siue de mūdo isto auferunt omnia peccata: id est, omnes qui
- a* & mittent in hoc mundo deprehensi fuerint in peccatis uiuent eos in caminum ignis. Ibi erit stridor iudicio damnatos, in ignem æternum & inextinguibilem, ubi perpetuus erit luctus atque tristitia, neque
- b* Tunc iusti solum aliud audietur, nisi grauis ululatus, & terribilis degeburit sicut sol, in regno patris æternis malis. Iustis uero, licet nunc uideatur omnia cum impiis esse æqualia, tunc longè alia dabitur retributio. Illis namque in obscurissimas tenebras prostratis, hi splendidissima gloria fulgebunt longè supra claritatem solis, in regno patris mei, qui per me ipse quoque pater est factus. ^c Hæc uerba fidelissima sunt & uera, omnique attentione dignissima, quibus æquum est intendat quisquis aures habet: quæ quisquis audierit & custodierit, fructum ex eis non minimum consequetur. ^d Aliam quoque parabolam proposuit dominus dicens: Ita se res habet cum Euangelij doctrina, per quam ad regnum cælorum pertingitur: quemadmodum subsequens indicat parabola, quæ est de thesauro quodam pretioso in agro quopiam occulto: ^e quem thesaurum quum inuenisset homo quidam, tanti fecit, ut pro eo consequendo, uniuersa sua quæ ante habebat, uendiderit. Ita qui hanc Euangelij doctrinam, quam ego ueni manifestare mundo, auditu inuenit, eiusque pretium cognouerit, tanti illam faciet, ut pro ea possessione stabili consequenda libenter externorum bonorum omnium faciat iacturam: cum sit illa desiderabilis super aurum & lapidem pretiosum multum, & dulcior super mel & fauam. ^f Iterum, quomodo se habeat negotium cælestis regni, sequenti edocetur parabola, quæ est de negotiatore quodam margaritas pretiosas multo studio perquirente: ^g qui postquam unam quandam præ omnibus insigniter pretiosam inuenisset, relictis omnibus aliis pretio & uirtute huic unicæ non comparandis, uendit omnem substantiam suam pro
- unica

vnica illa margarita assequenda. Ita sanè, qui caelestem hanc doctrinam omnibus aliis doctrinis hominum nulla ex parte comparandam semel inuenerit, eiusq; pretium agnouerit, merito propter illam firmam possessione obtinendam omnem suam substantiam, & omnino quicquid est rerum externarum, debet nihili facere, potius quam illam deserat paratus omnia perdere. Quoniã verò per hanc caelestem doctrinã non indifferenter, quilibet saluatur audiens, sed illi tantum qui affectu audissimò illam quasi thesaurũ & pretiosam margaritam custodiunt, alia quoque adiicitur prædictis parabola, quæ huius rei exhibit beatitudinem. ^a Quemmodum enim quum sagena fuerit missa in mare, comprehendit quidem ipsa in se pisces omnis generis, bonos & malos. ^b Verum sed cum impleta fuerit sagena, ad littus eam attrahunt piscatores, ipsiq; secus littus sedentes, seligunt pisces bonos & vtilis humano vsui, ab iis qui nullius sunt apud homines vsus vel pretij: bonos quidem in vasa sua reponentes, ^c malos autem foras proiicientes, tanquam nulli bono vsui seruietes. Ita profectò & Euangelica doctrina, dum palam mundo prædicatur, plurimos capit ex omni cõditione homines, qui fidem habent Euangelio, atque hos intra vnam Ecclesiam, quasi intra sagenam vnã concludit. Verum (vt de illis interim taceamus, quos ista sagena non capit) etiam qui intra eam concluduntur, non omnes ad regnum caeleste pertingent. ^d In consummatione enim sæculi, quando sagena ad littus trahetur: id est, prædicatio Euangelica cessabit, ^e exhibunt angeli à Deo emissi, & tanquam exequutores sententiæ domini sui, separabunt malos à iustis, in quo medio versantur, donec venerit consummatio sæculi: ^f mittentq; eos & protrudent in gehennam ignis æterni: ^g vbi sine omni lætitia perpetuus durabit cruciatus, nihilq; audietur nisi voces luctus & fletus dentiumq; stridor horribilis. ^h Quibus ita per parabolas cum enarratione modica prolatis, conuersus ad discipulos dominus Iesus, volens eorũ excitare animos,

^a Iterum simile est regnum caelorum sagena missa in mare, & se in mare, & ex omni genere piscium congreganti:

^b quam cū impleta esset, educentes & secus littus sedentes, elegerunt bonos in vasa, & malos autem foras miserunt. ^d Sic erit in cõsummatione sæculi:

^e Exhibent angeli, & separabunt malos de medio iustorum,

^f & mittent eos incaminũ ignis. ^g ibi erit fletus & stridor dentium.

^h Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam.

dixit: Rectene ea quæ modò loquutus sum intellexistis, an amplio rem dictorum quaritis declarationem?

a *An illis: Ideo* Responderunt illi: Satis rectè ista præceptor intelleximus, tua declaratione adiuti. ^a Rursum ad illos Iesus. *omnis Scriba doctus, tua declaratione adiuti.* ^a Rursum ad illos Iesus. *Et in regno ca-* Ad hunc videlicet modum omnis professor Euangelorum, similis est licæ doctrinæ, quilibet Euangelij bonus prædicator, *homini patrisa* similis esse debet homini patrifamilias, qui de abundantia diuitiarum suarum proferre potest noua & uetera: id est, res varias, omnigenamque substantiã. Ita *suo noua & uetera.* debet bonus Euangelij prædicator, de corde diuite & spiritali eruditiõe pleno, nosse in tẽpore suo proferre sermonẽ auditoribus congruum, modò talem, modò talem, nunc apertum, nunc inuolutum, variis quodque modis & comparationibus posse auditoribus insinuare Euangelicæ veritatis doctrinam: quemadmodum nunc ego, partim inuolucris parabolarum diuersis, partim claris earum enarrationibus, de Euangelio regni vobis audientibus disserui. ^b Postea verò quam docebat eos in parabolis istas omnes coram turbis palàm proposuisset, & coram discipulis secretò exposuisset dominus Iesus, abscessit illinc. ^c Veniensque ad patriam suam Nazareth, vbi fuerat educatus, sicut & conceptus, cepit in synagoga publicè docere, & prædicare Euangelium Dei, quemadmodum aliis in locis fecerat. ^d Mirati sunt autem conciuies, qui eum nouerant ab annis pluribus, neque literis instructum, neque in lege humana institutione eruditum: dixeruntque adiuicem: ^e Vnde huic de infima plebe homini sapientia ista processit, quam præ se ferant eius verba? & vnde ei potestas ista faciendi miracula, quæ eum narrari operari? ^f Nonne ipse est filius fabri illius lignarij, cui nomẽ Ioseph? Nonne mater eius est muliercula quæ dicitur Iudæa, nomine Maria? ^g Nonne apud nos sunt fratres eius siue consobrini, dicti Iacobus & Ioseph, Simon & Iudas: sorores item eius siue consobrinar, nonne apud nos habitant, cognite nobis ex nomine? ^h Huic ergo de pauperculis & indoctis parentibus nato, in familia ignobili educato, cuius tota progenies neque literas nouit, neque mira operari, vnde ista omnia? tanta videlicet sapientia, tanta facundia, tanta confi-

confidentia, ac deniq; tam magna potestas æden-
di prodigia: ^a Hisque & aliis huiusmodi argumentis
nimium crassis & carnalibus, seipfos scandalizabant
pleriq; illorū, ex carnali Christi origine, sibi fumen-
tes occasionem non æstimandi Christum honore de-
bito, neque fidem habēdi ipsius sermonibus: cum de-
buissent non secundū faciem iudicare, neq; ad solam
ipsius humilitatem oculos conuertere. ^b Videns autem
Iesus multos illorū occasione suæ doctrinæ atq;
signorum scandalizari, dixit eis: Quod vobis modō
erga me contingit, non est nouum neque insolitum.

^c Sic enim solent Prophetæ: nusquam minus in æsti-
matione haberi, quā in patria sua, & in cognatione
sua: & cum ab aliis quibus incognita est eorum origo
habeantur in pretio, fidēsq; habeatur eorum sermo-
nibus, ab hominibus gentis & cognationis suæ parū
ipsis tribuitur. Ita planē mihi vobiscum nūc euenire
video, quemadmodū olim Prophetis cū suis conciu-
ibus solet accidere. ^d Et noluit illic tū dominus mul-
ta diuinæ virtutis opera facere, neq; miracula multa
ædere, propter plurimorū incredulitatem, quæ indig-
nos eos faciebat diuinis beneficiis. Nōnulla tamen,
sed pauca fecit, vel ob quosdam ex eis credentes, vel
vt excusationem non haberent increduli de peccato
suo, quam visi fuerant habituri nonnullam, si prorsus
nullum apud suos ostentans diuinæ virtutis testimo-
nium, fidem sibi haberi Christus exegisset.

*a Et scandali-
zabantur in eo.*

*b Iesus autem
dixit eis:*

*c Non est Pro-
pheta sine hono-
re, nisi in patria
sua & in domo
sua:*

*d & non fecit
ibi virtutes mul-
tas, propter in-
credulitatem il-
lorum.*

ELVCIDATIO CAP. XIII.



VM autē fama nominis Iesu, virtutū-
que & doctrinæ eius iam inualesceret, famam Iesu,
& per vicina circumquaq; loca diffun-
deretur, tandem & ad Herodē Tetrar-
cham peruenit. ^e Qui super auditis
admiratus, recolens Ioannis quē occiderat sanctitate,
dixit ministris suis: ^f Arbitror ego hunc hominē de
quo tanta feruntur, ipsum esse Ioannē, cognomento
Baptistam, quem ego sine causa iniuste occidi. Hunc
ego arbitror diuina virtute suscitātū esse à mortuis,

*e In illo tempo-
re, audiuit He-
rodes Tetrarcha
fama Iesu,
& ait pueris
suis:*

*g Hic est Ioan-
nes Baptista, i-
pse surrexit à
mortuis: & ideo
virtutes operan-
tur in eo.*

- eo quod in vita Deum timuit, & pro iustitia succubuit; atque ideo nunc mirabilia diuinæ virtutis opera videntur in eo, & efficiuntur per eum, ideo nunc miraculorum gloria claret illustris. Et quoniam Herodis & Ioannis metio fieri coepta est, priusquam ad alia fiat transitus, de morte Ioanis & occasione, ac modo mortis expedierit præmississe. ^a Herodes itaque missis satellitibus, comprehendi fecit Ioannem Baptistam, & ^b alligauit eum, vinculis alligari, atque in carceris custodiam retrudi. ^c *Herodes enim tenuit Ioannem, & alligauit eum, & posuit in carcerem.* ^d *Propter Herodiadem uxorem fratris sui.* ^e *Dicebat enim illi Ioannes: Non licet tibi habere eam.* ^f *Et volens eum occidere,* ^g *timuit populum: quia sicut Prophetam eum habebant.* ^h *Die autem natalis Herodis, saltauit filia Herodiadis in medio, & placuit Herodi.* ⁱ *Vnde cum iuramento, pollicitus est ei dare quodcumque postulasset ab eo.* ^k *Causa autem huius comprehensionis obuenerat ex Herodiade, formosa quadam & impia muliere, quæ vxor fuerat Philippi fratris Herodis, sed abstulerat illam ab eo Herodes, sibiq; coniunxerat, vtens ea quasi legitima coniuge. Quam rem sciens Ioannes illicitam, & populo omni scandalo esse considerans, audebat illum increpauit, dicens: Neque diuina neque naturalis lex patitur, vt ista quam fratri tuo viuenti abstulisti, pro tua vxore legitima utaris. Scandalo es omni populo, amouere te oportet offendicula, illamque ei à quo est ablata, & cui semel fidem dedit restituere. Atque hanc ob causam, quoniam sic à Ioanne arguebatur Herodes, desiderabat quidem illum interficere, vt esset à molestia & confusione liber, possitq; sine contradictione sua frui libidine. Non audebat tamen eum interficere, propter timorem populi, qui eum maximi faciebant, vt Prophetam eximium, speciali Dei dono sibi missum: propter quod, seditionem metuebat in populo excitandam si eum tentasset occidere. Cum autem aduenisset Herodis dies natalitius, quem ex consuetudine principes festum agebant, festiuisque conuiujs deducebant, ingressa est in locum conuiuij filia Herodiadis ornata admodum curioso exulta, egitq; illic in medio principum saltatricem, tanto artificio, tantæque gratia, vt mirum in modum Herodi, ac simul recumbentibus placuerit illa eius gesticulatio. Exhilaratusque animo supra quam decuit Herodes, partim ex vini abundantia, partim ex saltatricis puellæ forma ac gestu, pollicitus est illi coram omnibus dare quicquid esset postulatura, etiam si regni postularet dimidium, promissionem quoque*



que superaddito iuramento confirmans. ^a Illa verò *a* *Si illa præ-*
 tanta promissione à rege accepta, cõmunicato prius *monita à matre*
 consilio cum matre sua mortis Ioanis (eo q̃ cum He- *su:*
 rode permanere in adulterio desiderabat) auidisi- *b* *Da mihi (in-*
 ma, iterũ ad regem ingressa, dixit: *b* Domine mi rex, *quit) hic in di-*
 licet magna tu mihi obtuleris, rem tamen modicam *scò caput Ioan-*
 ego postulo. Non enim aliud peto, nisi caput Ioannis *nis Baptista.*
 istius Baptista, quem tu alligatum tenes in vinculis, *c* *Et contrista-*
 mihi huc in disco adferri, ac dono dari. *c* Quo audi- *tus est rex.*
 tus: partim q̃ Ioãnem aliquantulũ reuereretur, *rãdum autem,*
 & hominẽ Deo atq; hominibus charũ, ita facilẽ nul- *et eos qui pari-*
 la ex causã morte afficere, horrẽdũ iudicaret: partim *ter recũbebant,*
 q̃ seditionem aliquam in populo cõmouendam me- *insit dari.*
 tueret, vbi res nota facta esset. ^d Veruntamen, pro- *e* *Misitq; et de*
 pter verbũ iuramenti sui, quod verecundũ existima- *collauit Ioannẽ*
 bat infringere, & p̃pter eos qui simul aderãt audito- *in carcere.*
 res, & testes promissi, corã quibus erubescerat illud *f* *Et allatũ est*
 non implere, voluit præstare puellã quod petierat. *caput eius in di-*
^e *Misitq; statim spiculatorẽ, qui Ioannem in carcere* *scò, et datũ est*
 decollauit: ^f *caputq; præcisum in disco allatum est, puella:*
 ac puellã illi saltatrici, vilissimẽ meretriculã in salta- *g* *Et illa attu-*
 tionis suã mercedem donatum. ^g Atque ipsã statim *lit matri suẽ.*
 gaudens pro cõsequutione impij desiderij, attulit il- *h* *Et accedẽtes*
 lud matri, vt letaretur venenata vipera in morte ho- *discipuli eius, tu-*
 minis sancti: quem viuẽtem metuerat, ne per eum *lerunt corpus*
 ab adulterio suo pelleretur. ^h Quo ita in carcere de- *eius, et sepelie-*
 functo, accesserunt discipuli ipsius, truncũq; corpo- *runt illud:*
 ris eius inde abstulerunt, & honesta sepultura in mo- *i* *et venientes*
 numento condiderunt: videlicet quẽ erga viuẽtem *nũtiauẽrũt Iesu.*
 gesserant amoris affectum, eundem etiam erga mor- *k* *Quod cũ au-*
 tuum præceptorem talibus obsequiis demõstrantes. *disset Iesus, seces-*
ⁱ Eoque sepulto, ad dominum Iesum venerunt, nuntian- *sit inde in nauic-*
 tantes ei quod in Ioannem admissum erat crudele fa- *cula in locũ de-*
 cinus. ^k Quod nuntiũ cum accepisset Iesus, conscen- *sertum scõrum.*
 dens nauiculã abscẽdit inde, transiitque in locũ de- *l* *Et cum audis-*
 sertum & solitariũ, vt ibi cũ discipulis suis post lon- *sent turba, se-*
 gos labores aliquantulum requiesceret. ^l Turbã verò *quũtũ sunt cum*
 Christi præsentiam auide sitientes, cum audissent ad *pedestres de cui-*
 locum desertum eum secessisse, statim ex circumia- *tatibus.*

centibus ciuitatibus plurimi ad ipsum per terram pedites confluxerunt. ^a Ad quos cum exisset solita benignitate dominus Iesus, qui requirētibus semper se exhibet obuium, cōspexit populum multum illic adesse: misertusque eorum, qui tanta fiducia multo cum labore ad se conuenerant, secūmque pernebant, curauit quotquot attulerant languidos, a quibuscunque detenti fuissent infirmitatibus. ^b Cum autem iam aduenisset uespera, discipuli pro turbis solliciti praeceptorem accesserunt, dicentes: ^c Domine, locus iste in quo nūc agimus, desertus est, & inhabitatus hominibus: ubi neque cibus, neque hospitium, pretio potest comparari: & tempus diei iam ferē defluxit, iam ad occasum uergit dies. ^d Videtur proinde consultum ut turbis istis uale dicas, abeundi que facultatem concedas: ut abeuntes ad uicos pagosque uicinos, comparēt sibi alimenta quibus indigent, quæque hoc in loco habere non ualent. ^e Iesus autem diuinæ uirtutis opus meditans, discipulis ita respondit: Nō est necesse, ut iuxta uestrum cōsiliū abeant populi, sibi que escas comparēt pretio. Per uos enim pasci poterunt. Vos illis date manducare. ^f Quod uerbum audientes discipuli, uehementer admirati de hac magistri iussione, dixerunt: ^g Qui fieri poterit, bone praeceptor, ut nos tantam hanc populorum cibem multitudinem, cum non habeamus hic ad manum quicquam alimentorum, præter quinque panes & duos pisciculos? Quæ esca tam modica, quomodo sufficere possit tam immensæ hominum multitudini? ^h Respondit praeceptor Iesus: Adferre quantotius huc ad me panes illos atque pisciculos, ut ex eis omnem hanc turbam (quod uobis impossibile uideatur) reficiam. ⁱ Quibus mox per obediētes discipulos allatis, iussit dominus uniuersam illam turbam ad sumendam refectionem se accommodare, ac super gramen per ordines & conuiuia in morē discumbentium residere. ^k Acceptisque ille in sanctas manus suas quinque panibus & duobus piscibus, primū oculos leuauit in cælum ad patrem suum omnipotentem: à quo sicut omnia habebat, ita ad eundem omnia referre

a Et exiens uidit turbam multam, & misertus est eis, & curauit languidos eorum.

b Uespere autē facto, &c.

c Desertus est locus, & hora iam præterijt:

d dimitte turbas, ut euntes in castralla emant sibi escas.

e Iesus autē dixit eis, Non habent necesse ire: date illis uos manducare.

f Responderūt ei, Nō habemus hic nisi quinque panes, & duos pisces.

h Qui ait eis: Adferre mihi illos huc.

i Et cum iussisset turbam discumbere super gramen,

k & acceptis quinque panibus & duobus piscibus, aspiciens in cælum, benedixit,

refe
pro
tre
ian
nes
b
ire
tut
te
la
de
qu
lum
ma
vt
rē
dit
sus
ha
lia
ru
mi
f
pra
tra
ma
ē
lop
bis
ria
ip
dit
ibi
set
me
ric
me
& i
k N
tem

referebat: patrique suo benedicens, gratias egit, tum pro illa qua in manibus tenebat corporali esca à patre donata ad vsum hominum, tum pro eo quod iam erat exhibendum, diuinæ virtutis & pietatis beneficium: ac post benedictionem, quæ manibus tenebat alimèta fregit, deditque discipulis fractos panes, & pisces: per quorum deinde manus, ministratum est vniuersæ multitudini. Sicque diuina virtute in manibus Christi fragentis alimenta illa paucula sunt multiplicata, vt omnibus qui illic aderam abũde satisfactũ esset. Māducauerũt enim omnes quotquot aderam, magni & parui, viri & forminae, nec solum refecti, verum etiam saturati sunt. Denique, omnibus bene saturatis, tatum superfuit alimètorum, vt de fragmentis (quæ colligi iussit dominus ne periret) cophini duodecim impleretur. Sic copiosè, licetq; dimiteret & magnificè, nouit suos pascere dominus Iesus. Eorum autem qui māducauerant numerus fuit haudquaquam exiguus, nempe virorũ quinque milia, extra numerũ positis mulieribus & paruulis, quorum indubiè nõ minor fuit numerus. Sic non est domino differetia, in benefaciendo paucis & plurimis. Quo tã insigni miraculo patrato, statim discipulos præcepto suo coëgit nauem conscendere, fretumque transire, ipse interim ad tempus aliquantum in loco manens, donec turbis vale diceret, easque post instructione debitam mature dimitteret. Quod vbi paulo post discipulorũ abscessum fecisset, vt formam nobis daret recollectionis post distractionem, & solitariae orationis post tumultuosam actionem, ascendit ipse in mōtem, vt solus ibi patrem oraret in abscondito. Et factò iam vespere, post solis occasum, solus ibi permanebat in oratione. Interim verò dũ abesset ipse à discipulis, ipsiq; essent in nauicula soli, non mediocre sunt perpessi periculũ, vt solent omnia periculis esse plena absente domino. Nauicula enim in medio maris grauibus quatiebatur procellis, hucque & illuc magna cōmōtione impellebatur à fluctibus. Nimirum ventus erat illis contrarius, qui tēpestatem hanc excitabat in mari. Cum verò longo iam

tempore

a & fregit, & dedit discipulis panes,

a discipuli autem turbis.

c Et manducauerũt omnes, & saturati sunt.

d Et interunt reliquias, duodecim cophinos fragmentorum plenos.

e Māducatũ autem suũ numerũ, quinque milia virorum, exceptis mulieribus et paruulis.

f Et statim cõpulsit Iesus discipulos ascendere in nauiculã. &c.

g Et dimissa turba, ascendit in mōtem solus orare.

h Vespere autẽ factò, solus erat ibi.

i Nauicula autẽ in medio mari, iactabatur fluctibus.

k Erat enim cõtrarius ventus.

l Quarta autẽ vigilia noctis, venit ad eos ambulans super mare.

tempore laborassent in remigando discipuli, ultra noctis mediū, misertus pius dominus laborantium, tandem circa quartam noctis vigiliam ad illos venit supra mare, quasi super aridam ambulans: ut solet laborantibus in suo nomine, benignus dominus semper adesse, rebusque iam desperatis, libenter succurrere. ^a Videntes autem discipuli illum supra mare pedibus ambulantem, turbati sunt re insolita, ^b existimantes spectrum quoddam esse aut territamentum fortassis diabolicum, quod ipsis illuderet, non verè ipsum esse dominum. ^c Adeoque vehementer ex ipsius sunt aspectu attoniti & exterriti, ut voce magna præ timore exclamarent. ^d Quam illorum conturbationem cernens pius dominus, qui non ad incutendum terrorem, sed ad ingerendam consolationem venerat, statim ad illos voce qua ab omnibus facile poterat agnosci loquutus est, dicens: ^e Confidite, bonoque estote animo, filij. Non, ut vos metuitis, territamentum est phantasticum quod cernitis: sed ego ipse sum dominus ac magister vester, qui ut vobis laborantibus succurram maturè adveni. Proiicite metum omnem, animūmq; partim laboribus fractum, partim timore abiectum, me presente resumite. Quæ pastoris voce audita & agnita, bonæ ouiculæ omnes acceperunt consolationem. ^f Præ cæteris verò Simon Petrus, suo more ardens ubique, ex magistri tam noua præsentia, subito feruore concepto, dixit ad eum: Domine mi, si tu verè es qui super aquas videris ambulans, iube & mihi, ut ad te itidem super aquas ambulans veniam. Credo enim quòd sicut tua virtute super aquas potes absque immersione ambulare, sic & ego potero tua iussione. ^g Videns dominus feruorem discipuli petitionem, iussit illi, ut ad se veniret super aquas. ^h Statimque ad iussionem domini ille exiliens de nauī, cœpit ambulare super aquas, ut ad præceptorem accederet: neque cessit mare, donec in eo non vacillaret feruor fidei. ⁱ At verò inter ambulandum, cum sentiret ventum valide flantē, ac procellas in mari excitantem, oculisque paululum à magistro deflexis cœpisset in pericula naturæ ordine

a Et videntes eum super mare ambulantem, turbati sunt, dicentes:

b Quia phantasma est.

c Et præ timore clamauerunt.

d Statimq; Iesus loquutus est eis, dicens:

e Habete fiduciam: ego sum, nolite timere.

f Respondens autem Petrus, dixit: domine, si tu es, iube me ad te venire super aquas.

g At ipse ait: Veni.

h Et descendens Petrus de nauī, ambulabat super aquas, ut veniret ad Iesum.

i Videns verò ventum validū, timuit:

ordine sibi incumbentia intendere, timore correptus est. Factumque est diuina dispensatione, vt aquæ maris, quæ prius donec firma stetit eus fiducia solidum locum per miraculum ei præstiterat, post timorem & dubitationem iam cederent calcanti, ita vt subsidere ac mergi inciperet. ^a Positus autem in submersionis periculo, rursus ad dominum oculos quos paululū auerterat reflectens auxilium eius implorauit, voce magna clamans: ^b Domine, iniquens, salu me me fac, & eripe ab imminenti submersionis periculo. ^c Statimque dominus, propinquus omnibus de tribulatione ad se clamantibus, extenta manu apprehendit eum: timorēque illum inordinatum, & malam diffidētiam, quæ in periculum eum induxerant, redarguens, ait: ^d O homo exiguæ fidei, modicæque fiducia: quare me præsentē & iubente hæsitans, metuebas implere quod iusseram? Quid vēti statum, aut maris procellas metuebas, me præsentē habens & iubentē, qui ventis & mari impero? ^e Quūque ascendisset dominus vnā cum discipulo in nauim ad suos, statim vētus quieuit, & mari restituta est tranquillitas: sicq; post longum ex Christi absentia laborē, subsequuta est copiosa consolatio ex ipsius præsentia, quemadmodum & aliàs semper post luctum bonis subsequitur consolatio. ^f Illi verò qui erant in nauī, nēpe discipuli, nauæ, & forsitan alij qui simul cum discipulis nauem cōscenderant viso tanto miraculo, in ambulatione vtriusq; super aquas, tū in ventu inhibitione, marisque sedatione, accurrentes ad Iesum postquam nauē esset ingressus, magna deuotione ipsum adorauerūt, confitentes quòd verè ipse esset Dei filius, in quo tā præclara diuinæ virtutis opera effulgerēt. ^g Quūque traiecessent mare applicauerunt ad terram Genesar. ^h Et quum ab incolis terræ illius fuisset agnitus, emissi sunt nūtij per vniuersam illam regionem, & in omni circumiacētia loca: & rogabāt eū, vt vel simbrīā vestimenti eius tangerent.

ipsis

*a Et quicunque
tetigerunt sal-
uis facti sunt.*

ipsis contingere. Ita enim cōfidebant, si vel simbriam vestimenti eius possent contingere, quantotius se malis suis leuandos. ^a Factumque est illis iuxta fidem suam: & quicunque simbriam tetigerunt, salui facti sunt, virtute diuina ab ipso procedente, à quacunque fuissent infirmitate detenti.

ELVCIDATIO CAP. XV.



VANTVMVIS autem multa & magna uideret miracula Iesus, quantumcunque ipse beneficia multiplicaret, & potentia suae uirtutem efficaciter demonstraret, Scribae tamen & Pharisei

b Tunc accesserunt ad eum ab Hierosolymis Scribae & Pharisei, dicentes:

in sua malitia inueterati & obdurati, non desisterant persequi dominum, eiusque bonae opinionis insidias & calumnias struere. ^b In illo nanque tempore, post tam multa egregia ostensa diuinæ uirtutis inditia, Scribae & Pharisei quidam ab Hierosolymis, qui illic causa obseruandi Christum (quod uideretur uersimile) aduenerant, uidentes discipulos Christi manducare non lotis ante manibus, occasionem hinc sibi acceperunt calumniae, acceduntque discipulorum magistrum, tanquam ad eum deuoluturi calumniam, dicentes: ^c Quare pateris discipulos tuos negligere, & transgredi doctrinam atque statuta maiorum?

a Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum?

Quare non illos probius instituis? An fortè tu item ut illi maiorum es contemptor, & eorum quae patres nostri tradiderunt neglector? ^d Si queras in quo transgrediantur seniorum traditionem, uidimus illos non lauare manus antequam cibum manducant, quum seniorum habeat traditio, non sumendum esse panem, nisi lotis ante manibus. ^e Videns autem

d Non enim lauauit manus suas, cum panem manducant.

e Ipse autem respondens, ait illis:

dominus inuidiam horum mentem, & amarum animum, non tam ex zelo paternarum traditionum, quam ex inuidia aduersus ueritatem innoxios arguentem, iniustam calumniam iusta increpatione uoluit retundere, dicens: Vos meos arguitis innocentes discipulos, quod seniorum doctrinam non ad necessitatem praescriptam, sed ad honestatem tantum externam traditam, occupatio-

res in rebus necessariis obseruare neglexerint. ^a Ego verò magis iuxta ratione vos possum & debeo arguere, qui non seniorum traditiones ad honestatem solum traditas negligitis, sed præceptum diuinæ legis (cuius est obseruatio ad salutem simpliciter necessaria) infringitis transgrediendo, propter vestram malam traditionem, propter falsam & noxiam doctrinam vestram, quam propter auaritiam ipsi vos adinuenistis, & effinxistis. ^b Lex enim diuina per Mosem lata districte præcipit, patrem & matrem honore: obseruantibus præceptum signanter adiungens promissionem vitæ longioris, transgredientibus autem comminationem mortis. ^c Sic enim in lege dicitur: Honora patrem tuum & matrem, vt sis longæuus super terram. ^d Qui patri aut matri maledixerit, qui parentes inhonorauerit, morte moriatur: indignus est vt vitam viuatur, qui erga illos ingratum se monstrat, à quibus vitam accepit: Tanta districione diuina lex à filiis, parentum exigit honorationem. ^e Vos verò propter vestram auaritiam, ad emungendam à populo pecuniam, eamque conuertendam in lucrum vestrum, quæ à filiis foret expendenda in sustentatione parentum, subtili & callida adinventione peruersam doctrinam confinxistis vobis, qua homines docetis præcepto huic diuino contrauenire. Sic enim docetis homines: ^f Quicumque filius patri vel matri, suo subsidio indigenti, dixerit: ^g Pater aut mater, quicquid ego in templo Deo obtulero, quodcunque munus à me Deo oblatum fuerit, id tibi quoque proderit non secus ac mihi: quare præstat, vt hoc quod eram in tuam necessitatem expensurus, offeram templo, vt sic & mihi & tibi inde commodum proueniat. ^h Vos (inquam) dicitis, quòd quisquis ita parentibus respondeat subsidium à filiis postulantibus, & re ipsa nullum eis honorem subventionis atque subsidij præstet, rectè faciat, & parentibus satisfaciat verbis eiusmodi, etiamsi re illis non subueniat: & hac doctrina pessima impeditis, ne quicquid amplius quàm hæc bona verba dent filij indigens paren-

a Quare & vos transgredimini, mādatum D ei propter traditionem vestram?

b Nā Deus dixit:

c Honora patrem & matrem:

d qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur.

e Vos autem dicitis:

f Quicumque dixerit patri vel matri:

g Munus quodcumque est ex me, tibi proderit,

h & non honorificabit patrem suum aut matrem suam.

- parētibus, nec finitis filios vero honore afficere suos parentes: qui non in verbis blandis tantum, neque in exterioribus reuerētiæ signis est situs, sed maximè etiā in necessariorū subministratōne. ^a Atq; ita peruersa hac doctrina siue traditione vestra, fecistis irritū mandatum Dei, videlicet dum filios docetis inhonorare parētes, quod est diuino præcepto manifestissimè contrariū. Prætexitis autem vestro huic dogmati speciem pietatis, quasi propter Dei & templi reuerētiā ita agendum doceatis, quum non nisi ex intus latēte auaritia procedat impia & crudelis ista doctrina, quæ & naturæ aduersatur, & diuino præcepto.
- a Et irritum fecistis mandatum Dei, propter traditionem vestram.*
- b Hypocrita, bene prophetauit de vobis Esaias dicens:*
- c Populus hic labijs me honorat,*
- d cor autem eorum longè est à me.*
- e Sine causa autem colunt me, docentes doctrinas et mandata hominum.*
- f Et conuocatis ad se turbas, dicitis,*
- b* O ficti & simulati hypocrite, qui sub pietatis specie & simulata extrinsecus sanctitate peruersum cor geritis, qui sub ouina pelle animū lupinū tegitis, quam graphicè vos depinxit Propheta Esaias, quam expresse atq; vos ac vestri similes designauit, quum diceret in persona domini: ^c Populus iste labijs me honorat, verbis pietatē quandam singularem præ se fert, similiter & exteriorum operationum atque obseruationū specie miram quandam sanctitatem atque religionem ostentat: ^d verū cor ipsum, quod super omnia requiro & intueor, procul abest à me, non est reſectum cor eorum ante me, cor ori non responder, cum intus pleni sint rapina atque malitia. ^e Inuanum autē & frustra colunt me, ore tantum & externis obseruationibus: non consequentur retributionē mercedis meæ ex cultu talis oris tantum, aut externarū operationum, docentes populum non quæ veræ sunt pietatis, sed doctrinas tantum & mandata hominum, talia quæ non solum diuinis mandatis non sunt consona, verū etiam manifestè repugnantia: sic quæ veræ pietatis sunt omittentes, imò peruertentes, quæ autem ad quæstū ipsorum faciunt adinuenientes, effingentes, & auribus hominum inculcantes, propter auaritiā. ^f Hisq; ita vt digni erant cum autoritate & seueritate reſutatatis (quæ festucam in alijs vidissent, ipsi trabem in suo oculo non videntes) turbas simplices, & ad pietatis doctrinam suscipiendam paratas ad se conuocat, vt super Phariseorum quæstione proposi-

ta, quod veritatis est illos edoceat. Conuocatis itaque turbis dixit: ^a Quæ dicturus sum vobis, diligenter attendite, & mentis intelligentia laborate comprehendere. ^b Fieri non potest, vt id quod in os intrat, hominem verè coinquinet, aut immundum reddat tali immundicia, quæ coram Deo immundum faciat, quæ sola vere immundicia censenda est: sed ea quæ procedunt ab homine, quæ à corde malo proficiuntur aut mala voluntate: ac deinde per os egrediuntur (id quod frequentissimū est) hæc verè immundum corā Deo hominem constituit, de cuius corde & ore talia mala proficiuntur. Nihil enim hominē coram Deo potest immundum constituere, nisi peccatū: quod per nullum cibum in hominē introducit, sed à male voluntatis radice abintus nasci debet. ^d His dictis, vidētes discipuli Phariseos ira efferuescere, & inuidia rūpi, tameris mutire non vltra auderent semel egregiè traducti, accedunt præceptorem, vt eum commonefaciant eius quod viderant, dicuntque illi. ^e Aduertisti præceptor, quomodo Pharisei isti audito hoc tuo responso, plurimum scandalizati fuerint? Nosti quod ægerrimè verbum istud à te acceperint, quodque grauem tibi parent ex eo calumniam, quasi discretionem omnem ciborum quam in lege Deus præcepit per Moysen, abstuleris atque confuderis? ^f Audiēs verò pio affectu pro se sollicitos, proque suo honore & bono zelantes discipulos, ita respondit illis: ^g Quicquid à patre meo non proficitur, quicquid à Deo fundatum atque plantatum non est, nō habet stabilitatem, sed radicitus euellatur ac destruetur: doctrina ista peruersa quæ nō à patre meo profecta aut plantata est, sed quam ipsi sibi de corde suo confixerunt, destrui atque euelli debet mea prædicatione, & plantatione contrariæ veritatis: quemadmodum e contrario, veritas quæ plantatur à patre meo, non euellatur, sed permanebit in æternum. ^h Proinde, finite illos scandalizari vt velint. Non ego illos, sed ipsi se scandalizant sua malitia. Ego ad hoc missus sum, & ad hoc in mundum veni, vt testimonium perhibeam veritati, & falsitatem destruiam. Mei est

a Audite et intelligite:

b Non quod intrat in os, coinquinat hominē:

c sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem.

d Tunc accedentes discipuli eius dixerunt ei:

e Scis quia Pharisei, audito hoc verbo scandalizati sunt?

f At ille respondens, ait:

g Omnis plantatio quam non plantauit pater meus cælestis, radicabitur.

h Finite illos:

a Cæci sunt. & duces cæcorum.

b Cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foueam cadunt.

c Respondens autem Petrus, dixit ei: Edissere nobis parabolam istam.

d At ille dixit:

e Adhuc et vos sine intellectu estis.

f Non intelligitis, quia omne quod in os intrat in ventrem vadit, & in secessum emittitur?

officij, quæ sunt veritatis semper docere, & vitia falsitatesque redarguere. Si illi propter cæcitatem suam, ex eo vnde profectum accipere debuerant scandalum sumere malint, habeant sibi: non est quod mihi indignentur, in ipsis est omnis culpa. ^a Cæci sunt ipsi, malitia & inuidia excæcati, quæ eos non sinunt quod verum & rectum est iudicare, & duces sunt cæcorum, magistro se & doctores fatentur ignorantium Scribarum & Rabbiorum magnificis titulis gaudetes,

^b Quod si cæcus vnus cæcum alterum habeat ducem, facile simul ambo in foueam cadunt: non est idoneus alteri ducatum præstare, qui ipse cæcus fuerit. Sic & isti in semetipsis cæci existentes, dum alios docent ignorantem, & se & eos quos docent, in damnationem mittunt. Quamobrem vehementer expedit, ad commonefactionem simplicium, & ignorantium populorum instructionem, durè hos pestiferos doctores redargui, ne ab eis incauti & nimium creduli seducantur, ac pro pietate impietatem doceantur. ^c Cum autem in domum venisset Saluator, seorsum à turba Petrus vnà cum reliquis discipulis, nondum plenè intelligentes quod breuibus apud populum dixerat, accedentes ad dominum rogāt, vt exponere eis dignetur sermonem illum de esca non coinquinante, qui eis parabolicus intellectuq; difficilior iudicabatur. ^d Iesus autem volens illos reddere ad sua verba, eorumq; intelligentiam attentiores, simulq; ad hoc adducere, vt discant studio mentis fixius intendere intelligentiæ sermonum suorum, obiurgatione illos ferit priusquam verbum suum edisserat, dicens: ^e Adhuc & vos adeo estis intelligentes, vt ne id quidè per vos ipsos capiat, quod non multum est intellectu difficile, & vniciq; mentis aciem diligentius intendenti facile patere potest. ^f Intelligitis ne hoc, quod omne in os extrinsecus ingrediens, non in cor aut spiritum ingrediatur, vbi omnis immundicia vera nasci debet, sed in stomachum & ventrem mittitur, ac deinde quod superfluum fuerit, & ad nutritionem corporis delectum non fuerit, in secessum expellitur? Quod autem in ventrem tantum cadit, & per secessum emittitur, non potest hominem immundum redde-

reddere. ^a Verum mala illa quæ de ore procedunt, hæc a *Que autem*
de corde proficiuntur, ubi & gignuntur: & hæc im- *procedunt de ore,*
purum reddunt hominem. A voluntate namque mala, *de corde exeunt,*
dum mala desideria & mala proposita gignuntur, quæ *& ea coinqui-*
deinde frequenter per os ebulliunt (quoniam ex abun- *nant hominem.*

dantia cordis os loquitur) ita homo coram Deo verè
immundus efficitur. ^b A corde namque procedunt cogi- *b De corde enim*
tationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, *exeunt cogita-*
furta, falsæ testimonia, blasphemie, & maledicentiæ, siue *tiones malæ, ho-*
in Deum, siue in proximum. Omnia hæc à corde pro- *miciunt, aduste*
cedunt, ipsa quidè talium peccatorum mala proposita *ria, fornicatio-*
immediate in corde nascuntur, ipsa verò in exteriorè *nes, furta, falsa*
effectum adimpleta opera nihilominus à malis cõce *testimonia, &*
prionibus malisque propositis, quæ in corde latent, pro *blasphemia,*
cedunt. ^c Et hæc atque huiusmodi sunt, quæ hominem *c Hæc sunt quæ*

verè immundum faciunt, cuius mûdicia vel immun- *coinquinat ho-*
dicia secundum eam partem considerari debet, quæ *minem.*

præcipua est: id est, secundum cor & spiritum, non se- ^d
cundum corpus aut carnem, quæ est vilior pars homi- *d Non lotis au-*
nis. ^d Manducare autem non lotis manibus, hominè *tem manibus*
non potest coinquinare, quum id tantum corporale *manducare non*
quandam immundiciam habeat, non ad spiritum per- *coinquinat ho-*
tingat: quem admodum e contrario, ante cibum sumen- *minem.*
dum manus lavare nequaquam sanctificat hominè.

^e His itaque gestis, voluit dominus paululum Iudæos *e Et egressus in*
ex magna parte incredulos relinquere, atque ad gen- *de Iesus, secessit*
tilium partes diuertere, ad vicos scilicet & castella *in partes Tyræ*
iuxta Tyrum & Sydonem, ciuitates gentilium, quas *& Sydonis.*
inhabitabât Chananæi, qui in terra relicti fuerant à
principio, quando occupauerunt filij Israel terrâ pro-
missionis, quod eos delere non potuissent. Ad hæc vo-
luit Christus, Iudæa relicta, diuertere: non quidem
vt illic prædicaret, & palam miracula æderet, ad
eum modum quo fecerat in Iudæa (nondum enim
tempus aduenerat) sed ad præsignandum id quod pau-
lò post futurum erat, & ad instruendum Apostolos,
quid aliquando essent acturi, quomodo videlicet post
ipsius resurrectionem Iudæis resistentibus verbo
Euangelij, eoque se indignos reddentibus, ad gen-
tes essent transaturi, corde deuoto ipsum suscepturas.

- a Et ecce mulier a finibus illis egressa, clamauit, dicens ei:* ^a In cuius figuram, domino ad partes gentilium declinante: mox Chananæa quædam muliercula, hac in parte totius postmodum Christo credituræ gentilitatis typū gerens, à partibus illis ad quas ipse declinauerat egressa, magna fide ac deuotione ad ipsum accessit, quem Iudæi vltro se offerentē repellabant, dicitq; ei: ^b Misere mei potens Messias, fili David, quem ego fama virtutum in Iudæa æditarum audita, credo verum esse Messiam illū, qui olim Iudæis promissus est, vt venturus de semine David, ad liberationē populi sui: præsta mihi quam à te postulo misericordiā.
- e filia mea male à demonio vexatur.* ^c Filia nanque mea grauius à demonio torquetur, & pessimè ab eo tractatur, cuius miseriam atq; afflictionem non secus ac propriam doleo, ac proinde vt mei miserearis supplex deosco. Credo enim, si velis posse te sanare illā. ^d Iesus audita mulieris oratione, neque verbum vllum respondit, veluti dissimulās quod audisset, volēs mulieris gentilis fidem & deuotionē, quam in corde contuebatur, exercitare & declarare, per patientiam atque perseuerātiā: quo etiam modo non raro cum electis suis agit, vt orantium preces, licet salutaria postulantes, nō statim tamen exaudiat, sed velut dissimulando differat, vt patientiam exerceat electorum suorum, & deuotionis accēdat desiderium. Crescunt nanq; dilata desideria, si verè desideria sunt. ^e Dissimulante autem Salvatore, & nihil respondente, non statim mulier à proposito cessauit, neque clamare desuit: sed in oratione perseuerans: ipsum prosequuta est in itinere, clamorem continuans, ita vt discipuli vel misericordia moti, vel improbis clamoribus mulierculę cōiuncti, dominū quasi intercessores accederent, eiq; dicerent. ^f Dimitte domine mulierculam istam, quoniam clamat post nos. Da illi quod postulat, & in pace eā abire iubeas. Vides enim quanto affectu, & quanta deuotione nos prosequatur clamoribus, quā te perseuerāter & seriō roget, idq; pro filia. Parum est vt hoc illi tam ardēter, tamq; perseueranter postulanti concedas, qui tā multa passim apud Iudæos malè gratos præstas beneficia. Et si forte non mereatur exaudiri gentilitas, vincat tamē improbi

probitas: obtineat cordis deuotio, quod non meretur corporis generatio. Ita sancti Apostoli deuotionem mulieris sua intercessione adiuuāt, quomodo & nūc in caelis nihil dubiū est illos fieri nobis orantibus intercessores, & ad impetrandū adiutores. ^a Interpellatus Saluator per Apostolos, qui prius nec verbo dignabatur mulierē, verbo iam respondet, dicē: ^b Non sum missus nisi ad perditas oues domus Israël. Non est mei officij prædicare, & miracula facere in persona propria, coram gentibus, sed tantum coram filiis Israël, quibus (propter electionem patrum & populi, promissionesque patribus ac semini eorū factas) peculiariter ego missus sum à patre, tanquam eorū minister, prædicator, & doctor, ad confirmandas & implendas promissiones patrum, & coram his mihi incumbit prædicare Euāgelium, ipsumq; signis & prodigiis confirmare. Ad gentes autē post meam passionem, per Apostolos meos salus ex superabundanti Dei bonitate diffundetur. Non ergo conuenit, vt in terra hac gentiliū adam miracula. Tacentibus ad hoc verbū Apostolis, utpote non habētibus quod rationabiliter contra obicerent, illa tamen fide & deuotione plena non siluit, non ab oratione cessauit: egregiæ perseverantiæ nobis exemplum in se demonstrans, quæ primum vultus auersione, ac deinde acris responsi confutatione bis repulsa, perseverat nihilominus in orationis proposito. ^c Crescente itaque ex repulsa desiderio & deuotione sumente incrementum, propius ad Salvatore[m] accessit muliercula: proci-densq; coram eo in terram, & quantam potuit humilitatem illi demonstrans, dicebat: ^d Domine, qui omnia potes, adiuua & exaudi me. Non possum oratione composita mulier rustica & barbara coram te multa proloqui, neque opus est, neque tu desideras. Ecce breui verbo cordis mei tibi pando affectū. Domine, adiuua me. Gaudet in mulieris perseverantia & humilitate dominus, necdum tamen obtinet illa quod postulat, sed vnicum adhuc ei certamen proponitur, vt in trina probatione ostendatur fidei & patientiæ perfectio. ^e Rursum itaque illi Saluator re-

a Ipse autem respondens, ait:

b Non sum missus nisi ad oues quae perierunt domus Israël.

c At illa venit & adorauit eum, dicens:

d Domine adiuua me.

e Qui respondens, ait:

*a Non est bonū
sumere panem
filiorū, & mi-
tere canibus.*

b At illa dixit:

*c Etiam domi-
ne,*

*d Nam & ca-
telli edūt de mi-
cis quæ cadunt
de mensa domi-
norum suorum.*

spondit: ^a Non est decens, neq; honestum, vt panem accipiens filiorum, dem illum canibus. Nō est decēs, vt ego doctrinam Euangelicam, & miraculorum virtutem, quibus missus sum pascere populū Israël (qui sunt specialiter filij promissionis, & filij patris mei, ratione cultus Dei, & electionis patrum) subtraham filiis, & ea vobis exhibeam gentilibus, qui ratione infidelitatis & erroris vestri, quasi canes ante Deū, comparatione ad illum electorum populū censentur. Videris ergo (ō mulier) postulare quod est rationi, honestati, & aequitati contrarium. ^b Iterum silentibus discipulis, illa suam causam bene fidenter profecquitur: & occasione accepta ex ipsis domini verbis, quibus videbatur confutanda, suam inde partem per humilitatem fouet & perficit, vnde mens superba graue accepisset scandalum. Audiens nanque Israelitas filios, se verò ac suum genus canes nominari, audiens illis panem deberi, sibi non deberi, tam odiosa comparatione nō est exacerbata mulier, quāquam alioqui ex se- xus conditione nimis irritari facilis: quinimo in humilitate & mansuetudine persistens, & domini quidē verbum nō impugnans, sed confirmans, suum nihilo minus propositum profecquitur, dicens: ^c Bene dicis domine, & quod dicis verum est, non esse bonum, panem filiis subtrahi, ac mitti canibus. Nōn tamen ex hoc consequitur, denegandum esse mihi quod postulo. ^d Tamen enim non debeat canibus proici panis ille mensæ appositus, quo saturandi sunt filij ad mensam discumbentes: attamen nemo incongruum iudicat, vt catelli qui sub mensa infernè iacent ad pedes filiorū, de micis illis comedant, quæ de mensa accumbentium filiorum, atque dominorum deciderint. Sic neque indecens erit, posteaquam filios Israël tam copiose cibasti, si nos canes vel miculam vnā accipiamus: id est, si in me gentile mulierculam vel vnum ali quod beneficiolum conferas. Hic non vitra se potuit continere diuina benignitas: quæ licet iam ab initio orationis, desiderium pauperculæ exaudire disposuisset, & præparationē cordis eius audisset, prouidē tamen exauditionē distulit, donec mulieris huius fide,

deuo

deuotio, & patientia, ad plenū probata esset, in cōfessionem increduli & ingrati populi Iudæorū, & instructionē omnium credentiū. ^a Respondens itaq; dominus mulieri egregiæ iam probatæ, ait: O mulier, magna ostendis fidē, deuotionem, & patientiā: magnam fiducia præ te fers, ex qua tam perseuerās, tam humilis, tam ardens in oratione tua apparuisti. ^b Meretur hæc tua tam insignis fidei deuotio, vt licet nondū tempus aduenerit palam ædendi in gentibus diuinæ virtutis prodigia, speciali tamen priuilegio tibi cōcedatur quod postulas. Volo, ego tuam filiam à dæmonio esse liberam: & hoc ipsō meo verbo dæmoni impero, vt tuā filiam quantotius egrediatur, nec vltra in eam introeat. Tu vade in pace: habes, licet diu dilatū, tandem tamen impetratum quod postulas. ^c Statimque ad verbum domini, egressum est dæmonium à filia, atque ab illa hora perfectè curata est, ita vt nunquam vltra ad eam vexandam redierit, matris fide perfectā hanc filia impetrante sanitatem. ^d Profectus autem inde, quoniam multa ibi miracula facere aut Euangelium prædicare nolebat, venit ad mare Galilææ, siue mare Tyberiadis, quod & stagnum Genesareth. Ascendensque in montem, causa solitudinis & orationis, ibi quieuit. ^e Eoque ab oratione egresso, accesserunt ad eum turbæ multæ, ex omnibus circunquaque iacentibus locis, habentes secum mutos, cæcos, claudos, ^f & debiles, id est, manu altera impotentes, & alios multos variis infirmitatum atq; languorum generibus comprehensos. ^g Quos omnes domino obtulerunt curandos ante pedes ipsius ponentes atque proiciētes eos cum magna fiducia, tanquam obruentes medico curandos ægrotos. ^h Ipse verò iniuria immemor, sibi paulò antè à Pharisæis illatæ oblatos sibi ægrotos, quantumlibet grauibus, & humano iudicio insanabilibus morbis detentos potēter sanauit: ita vt in aperta virtute tantorum prodigiorū admirarentur simplices turbæ, dum viderent paulò antè mutos iam rectè loquentes, ⁱ paulò antè claudos rectè incedentes, paulò antè cæcos iam probè videntes, item & manus alterius vsu priuatos vtraque manu rectè

a Tunc respondens Iesus, ait illi: O mulier magna est fides tua:

b fiat tibi sicut vis,

c Et sanata est filia eius ex illa hora.

d Et cū trāsisset inde Iesus, venit secus mare Galilææ. Et ascendens in montem, sedebat ibi.

e Et accesserunt ad eum turbæ multæ habentes secum mutos, cæcos, claudos, & debiles, & alios multos,

g & proiecērunt eos ad pedes eius:

h & curauit eos, ita vt turbæ mirarentur videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, cæcos videntes.

- rectè vtentes,daemoniacos curatos, sanatos paralyticos, atq; ita in reliquis, tanquam si nunquam vlli fuissent morbo subiecti perfectè sanatos, ita vt nec vllæ remaneret morbi reliquiæ. ^a Dederuntque turbæ, his conspectis, gloriam Deo cæli, cuius solenne erat nomen Deus Israël, à quo omnè illam credebāt proficisci virtutem, quam in signis istis conspiciabant, & à quo missum credebāt suum Messiam, hunc qui tam potenter verbo operabatur, quæ secundū naturæ virtutem prorsus erant impossibilia. ^b Cum autem turbæ istæ per multum iam tēpus cum eo fuissent in loco deserto demoratæ, sciens Iesus illorum egestatem, volensque diuino illos miraculo pascere, conuocatis ad se discipulis, quorum ministerio populū volebat pascere, dicit illis: ^c Miseret me turbarum istarum, quæ tanto studio & affectu mihi indiuisè adhaerent, iamque triduum totum in magna patientia mecum in loco isto deserto & horrido commorati sunt, & iam cibaria illorum cōsumpta sunt, nec habent quod comedant. ^d Nolo autem famelicos à me dimittere, ne fortè si ieiuni minimèque cibo refecti abscedant, in via eos contingat destitui viribus, præ cibi defectu simul & labore itineris, antequam domū perueniant, aut diuersoria inueniant, vbi cibum sibi comparent. His verbis compassionem & miserationem suam erga eos, qui propter Euangeliū paterentur necessitatem, testabatur dominus, maximè erga eos qui perseuerantes essent, nec statim adueniente tentatione ab Euangelio discederent. ^e Discipuli autem verbis domini auditis, facilè coniicientes ex animo ipsius esse, de suo cibo turbas pascere, posteaquam testatus esset & illos non habere escas, & se nolle eos famelicos dimittere, ignorantibus quomodo sine miraculo id posset fieri, dicunt illi: ^f Videris tu quidem tuis hinc verbis hoc exigere, vt de nostris escis turbam pascamus. Vnde verò nobis tantum panum hic in deserto inuenire aut comparare poterimus, vt turbam hanc tantā reficiamus? Quomodo ergo naturæ via id fieri possit quod verbis indicas, non videmus: ^g Quo verò clarius fieret ad patris gloriā quod parabat ostēdere miracu
- a* Et magnificabant Deum Israël.
- b* Iesus autem conuocatis discipulis suis, dixit:
- c* Misereor turbæ: quia triduo iam perseuerāt mecum, & non habēt quod mādudent.
- d* Et dimittere eos ieiunos nolo ne deficiant in via.
- e* Et dicunt ei discipuli:
- f* Vnde ergo nobis in deserto panes tantos, vt saturemus turbā tantam?
- g* Et ait illis Iesus:

saculum, hoc discipulorum audito responso, interro-
 gabat eos dominus. ^a Quot habetis panes? Illi respō- *a Quot panes*
 dent: Panes septē habemus, & obsouij paululum, nem *habetis? At illi*
 pe pisciculos paucos, vt spes nulla sit via naturali, vni *dixerunt: septē:*
 cuiq; ex turbā hac tanta vel micam vnā pro refectio- *& paucos pisci-*
 ne porrigēdi, cū sit victus iste siue cōmeatus noster ni- *culos.*
 miū tenuis ac perexiguus. ^b Ille ad miraculum se pa- *b Et praecepit*
 rans, discipulis iubet, vt turbā faciāt super terram dis- *turbā, vt discū-*
 cumbere. ^c Turbisque dispositis, accipiens dominus *berent super ter-*
 & ante se constituens, partimq; manibus tenens septē *ram.*
 panes illos, & paucos pisciculos, ^d primū Deo patri *c Et accipiens*
 suo gratias egit, laudans illum & benedicēs, de cuius *septem panes,*
 munere praesentes illi panes & pisces pauci procelle- *d & pisces, &*
 rant & de cuius liberalitate totus ille cibus quo erat *gratias agens,*
 omnis illa turba pascenda, expectabatur: erudiēs nos
 hac sua gratiarū actiōe, debere nos Deo gratias age-
 re de omnibus donis, praeteritis, praesentibus, atq; fu-
 turis, nec cibū vnquam sumere, nisi benedictione &
 gratiarū actiōe praemissis, quę cibus omnis sanctifi-
 catur. ^e Post autē gratiarum actiōne, cepit frangere *e fregit, & de-*
 panes illos atq; pisciculos, ac discipulis suis partes di- *dit discipulis*
 stribuere: ^f qui deinde quę à domino accipiebant, ad *suis,*
 populū discumbentem in suis ordinibus deferabant: *f & discipulū*
 sicquę in manibus frangentis, panes illi & pisces sunt *dederūt populo.*
 multiplicati, vt neq; de manibus domini frangentis,
 neq; de manibus discipulorū deferentiū cibus defice-
 ret, donec turba illa vniuersā probē refecta esset atq; *g Et comederūt*
 satiata. ^h Comederuntq; de paucis illis panibus & *omnes, & satu-*
 piscibus omnes qui aderant, viri ac mulieres & pueri *rati sunt.*
 & vniuersi saturati sunt ad omnē sufficientiam. ⁱ Ne *h Et quod su-*
 que tantū sunt saturati, quin & reliquā superfuerūt *per fuit de frag-*
 copiosa, quę collecta impleuerunt sportas septē: lon- *mentis, tulerunt*
 ge videlicet amplius superfuit, post omnes probē sa- *septem sportas*
 turatos, quā ante fuerat, quū adhuc omnes essent sa- *plenas.*
 melici. ⁱ Numerus autem eorum qui manducauerāt *i Erant autem*
 erat, quatuor millia virorum, extra numerum hūc po- *qui māducave-*
 sitis mulieribus & paruulis minoris aetatis: quorum *runt, quatuor*
 haud dubiē praeter illa quatuor millia, non modicus *millia hominū,*
 erat numerus. Tam pulchro & euidenti miraculo *extra paruulos*
 simplices turbas secum in labore perseverātes voluit *& mulieres.*

pascere Christus, qui non potest non misereri sibi fideliter & perseveranter adhaerentibus. Quos licet interdum in egestatem venire permittat, differens subinde in longum miserationis effectum, opportunè tamen semper adest antequam deficiant, qui ipsum sustinent, neque eos necessaria sua ope destituit. Neq; tamen sufficit, horam vnam cum Christo agere, sed triduum totum requiritur, antequam diuinæ se miserationis prodatur effectus: ad designandū solidam stabilēmq; & benè probatam perseverantiam requiri in iis qui diuinis affici sperent beneficiis. Hoc autem tam egregio tamque spectabili coram turbis ostenso miraculo, statim à se Christus turbas dimisit, iussitq; abscedere, ac reverti in propria. Ipse verò conscensa nauicula, illis dimissis, venit ad fines Magedan: formans dans nobis veræ humilitatis, vt hominum gloriā fugiamus, & eorum qui nos laudant præsentiam non solum non requiramus, vt inanis gloriæ cupidi, verumetiam fugiamus, tanquam de perdendo boni operis merito pauidi. Huius namq; exemplum nobis euidentis dominus ostēdit, dum turbas illas, coram quibus tam gloriosum signum adiderat, quantotius fugit, verius quàm reliquit.

*a Et dimissa
turba, ascendit
in nauiculam,
et venit in fines
Magedan.*

ANNOTATIONES IN CAP. XV.

T*Vnc accesserunt ad eum ab Hierosolymis Scribæ.)* Quantum ad vim Latini sermonis, particula illa, ab Hierosolymis, iungi potest indifferenter, vel cum verbo accesserunt, vt sit sensus: Scribæ accesserunt, ab Hierosolymis, vel cum nomine, Scribæ, vt sit sensus: Accesserunt ad Christum Scribæ ab Hierosolymis: id est, Scribæ Hierosolymitani: quemadmodum dicimus Christum à Nazareth: id est Nazarenum. Huic posteriori coniunctioni fauet in Græco articulus præmissus, hoc modo, *ὅτι ἀπὸ Ἱεροσολύμων γραμματεῖς*: hoc est, ipsi ab Hierosolymis Scribæ. In Marco tamen manifestè tam Græci quàm Latini codices habent iuxta priorem connexionem: *Venientes ab Hierosolymis*. Sententia autem in idem penè recidit. ¶ *Quicumque dixerit patri vel matri, munus quodcumque est ex me, tibi proderit.* Oratio ista defectiua est, videturque subaudiendū, benefacit, aut parentibus satisfacit, vel aliquid huiusmodi, in hūc sensum: *Quicumq; dixerit patri vel matri, munus quodcūq; est ex me, tibi proderit, & nō honorificabit* (re

(re scilicet ipsa subueniendo) patrē vel matrem benefacit, aut paren-
 tibus satisfacit, aut Deo rē gratam facit. Quod autem Latine habe-
 mus, *Munus quodcumque est ex me, tibi proderit*, id Græcè sic legitur, *δω-
 ρον ὃ ἐάν ἐξ ἐμοῦ, ἰφελήσῃς*; hoc est, donū quodcumq; est ex me, in tuam
 cedet utilitatē, vel tu eo iuuaberis, vel tibi proderit, tibi vtile erit. Po-
 test autem istud dupliciter accipi. Primò, iuxta expositionē suprapo-
 sitā in Elucidatione, vt sit vox filiorum, qua parentibus suam neces-
 sitatē exponentibus respondebant, præstare vt in templo offerretur
 Deo, sicq; melius ipsos iuuādos, q̄ si in corporis necessitates ipsum
 expendissent; atq; ita benignis verbis docebantur filij parentibus sa-
 tisfacere, re autē nihil præstare. Potest & aliter accipi, vt secundum
 amaritudinē aliquam & increpationem proferatur, in hunc sensum:
 Munus quodcumq; ex me venturum erat ad templum vel Deum, tibi
 prodesse debet. Omnis oblatio quam erā oblaturus Deo, tibi debet
 impendi. Quasi dicat filius patri, velut indignando vel tristando, Pa-
 ter tam est petax, tam me exhauris, vt oblationem Deo in templo nō
 possim facere. Si me contigerit aliquid corrasisse vnde putē oblatio-
 nē facere, mox tu ades indigens, & tibi hoc impendere debeo quod
 Deo decreuerā. Atque ita amaro isto responso territabāt filij paren-
 tes, ne liberē suam exponerent egestatem. Vterq; exponēdi modus,
 in eandem reuertitur sententiam, Scribas videlicet docere filios, ita
 prætextu pietatis non subuenire parentibus. ¶ *Et irritum fecistis man-
 datum Dei.*) Græcè est *ἠκυρώσατε* ik yrosate, quod significat, infirmare,
 inualidū reddere, destruere, & robore atq; vigore priuare, siue ener-
 uare atq; euacuare vel abrogare, quomodo lex dicitur abrogari vel
 infirmari aut priuari vigore. Illius verbi contrariū est *κυρώω* kyroo,
 quod significat cōfirmo, approbo, vigore do, corroboro. Apud Mar-
 cum ponitur supradicti vocabuli participium *ἀκυρώσες* akiruntes,
 quod illuc vertitur, rescindētes. Dicitur autem Scribæ hac parua do-
 ctrina irritū facere, rescindere, destruere, suōq; robore priuare man-
 datum Dei, quatenus hac sua doctrina causam præstant hominibus
 ipsum transgrediendi, maiorēque suæ adinventioni autoritatem
 tribuūt, quā ipsi diuino mādato. ¶ *Sine causa autem colunt me.*) Græ-
 cè est *μάτην* matin: id est, frustra vel inuanum, quod rectē dicitur sine
 causa, modo ipsa finalis intelligatur vt significetur, ipsos non conse-
 quuturos finē illum quem externo & simulato suo cultu videbantur
 quærere, quique illis exterioribus actibus videbatur debitus. ¶ *Cæci
 sunt & duces cæcorum.*) Græcè aliquanto venustius dicitur: *οἱ τυφλοὶ εἰσὶ
 τυφλοὶ τυφλῶν*, hoc est, ad verbum reddendo: Duces sunt cæci cæco-
 rū, quod noster interpres expressius vertit: Cæci sunt & duces cæco-
 rum

rum. ¶ *Secessit in partes Tyri & Sydonis.*) Frequens est scripturis, dicere in partes, quādo loca significantur vicina. Sic capite statim sequēti dicitur: *In partes Casarea Philippi*, pro quo Marcus expressē ponit, *In rivos vel castella Casarea Philippi.* ¶ *Filia mea malè à demonio vexatur.*) Græcè totū hoc, à demonio vexatur, dicitur vnicō verbo δαμονιζεσθαι demonizetæ, ac si dicamus, δαμονιζαται, hoc est, à demonio vexatur, vel affigitur vel agitur. ¶ *Dimitte illam, quia clamat post nos.*) Solet plerunque istud sic accipi & exponi, vt propter molestationem post tergū clamātis mulieris dixerint Apostoli, magis quāam ex misericordia: quod quidem sonare videtur prima facie ea quāam adiungunt causa, dicentes, *quia clamat post nos.* Verum nihilominus conuenienter accipi potest vt ex compāssionis affectu prolatū, estq; id Apostolorum honori congruentius, quod & nos in Elucidatione potissimum sequimur. ¶ *Nisi ad oves quæ perierunt domus Israël.*) Genitiuus ille, *domus Israël*, regitur à toto illo, *oves quæ perierunt.* In Græco enim est per participiū, *ad perditas oves domus Israël.* ¶ *Etiam domine.*) Non est contradicentis, sed confirmantis & approbantis Christi sententiam, quasi dicat: *Vtique domine, sic res habet.* Ante verò id quod sequitur, *Nam & catelli &c.* subaudiendum videtur tale aliquid, Non tamen indignū est præstari mihi quod postulo, quasi dicat: Hoc quidem verum est quod dicis, non debere sumi panem filiorum &c. at tamen ob hoc non ego repellenda venio, *Nam & catelli &c.* quemadmodum in Elucidatione declaratū est prolixius. ¶ *Debiles.*) Quomodo claudi dicuntur, quibus in altero pede defectus est debiti vsus, sic debiles dicuntur, qui altera manu deficiunt ad rectum vsus. Sic enim differūt duæ dictiones Græcè χολός cholos, & κυλλός kyllos, id est, claudus & debilis, vt prius ad pedis, posterior ad manus defectū pertineat. ¶ *Videntes mutos loquētes, claudos ambulātes.*) Græca exemplaria intericiunt κυλλός υγιής, id est, debiles sanos, ac deinde, claudos ambulātes. ¶ *Vnde nobis in deserto panes tantos?*) Oratio est defectū patiens, supplendūque est, comparabimus vel acquiremus vel inuenire poterimus. Panes autē tantos cum dicitur, dictione, tantos, non continuam quantitatem, neq; panum magnitudinem significat, sed quantitatem discretam, panūmq; multitudinem. Vnde clarius dici potest: Panes tam multos vel tam panū. ¶ *Et paucos pisciculos.*) Nota dupplicem diminutionē, ad gloriam miraculi. Nō pisces dicit sed pisciculos, eosq; rursus non multos, sed paucos. ¶ *Gratias agens, fregit.*) In Græco est participium præteriti temporis, quo Latini carent, estq; sensus: Postquā gratias egisset, fregit: vt indicetur fractioni præmitti gratiarū actio, nōsque doceamur, antequam Dei dona contrectemus

mus benedictionem & gratiarum actionem præmittere, ne vel con-
tingamus quod non prius fuerit gratiarum actione sanctificatum.
In fines Magedan.) Græca exemplaria pro Magedan, habent *μαγδα-*
λά Magdala.

ELUCIDATIO CAP. XVI.



EVNC accesserunt ad Christum quidam
de secta Phariseorum & Sadducæorum
qui licet inter se disiderent opinioni-
bus, in Christi tamen persecutione
vno animo conueniebant, siue potius
vna inuidia & pari malitia conspirabant atque con-
iurabant. ^b Qui tentantes perebant à Christo, vt si-
gnum aliquod de cælo ipsis ostenderet. Hactenus (in-
quiunt) licet multa sint per te ædita signa, in his infe-
rioribus, dū cæcos fecisti videntes, mutos loquentes,
claudos ambulâtes, demoniacos liberaisti, paralyticos
curaisti, de paucis panibus multa millia satiasti, aliâq;
huiusmodi, omnia tamé que hactenus vidimus signa
terrena sunt & hîc aguntur in infimis, propter quod
videri possint non efficacia testimonia. Petimus igitur,
vt signum aliquod peculiare de cælo ostendas, ad-
hoc vt credamus tibi, quomodo olim Moses de cælo
fecit manna descendere, & Helias ignem. ^c Sciens au-
tem Christus, quod non animo proficiendi sed calum-
niâdi & tentandi id peterent, non est dignatus eorū
vanâ curiositati præstare quod petierunt, sed per in-
crepationem respondit, dicens: ^d Cum aduenerit ve-
spera ex inspectione dispositionis cæli siue aëris, pro-
gnosticamini atq; conuicitis, futuram esse serenitatē:
quod ita cōiicitis ex rubedine cæli, quoniam videli-
cet tanquam igneum & ad modum ignis rubicūdum
apparet cælū, quod solet esse futuræ serenitatis natu-
rale indicium. ^e Rursum, mane factō, ex tristi rutila-
tione cæli prognosticantes quod futurum est, dicitis:
Hodie non erit aura serena, sed tēpestas erit, quod ex
indicio cognoscitis dispositionis cæli quoniam vide-
licet cælum videtur rutilare siue rubere, sed cū tristi-
tia & obscuritate, vnde colligitur nubes esse in aëre
aquosas aut densas, quæ vbi soluentur, tēpestatem faci-
cient

ET accesserunt ad eum
Pharisei et Sadducæi,

^b tentantes: et ro-
gauerunt eum,
vt signum de
cælo ostenderet
eis.

^c At ille respō-
dens, ait illis:

^d Facto vespere,
dicitis, serenū
erit: rubicundū
est enim cælum.

^e Et manè, ho-
die tempestas:
rutilat enim tri-
ste cælum.

a Faciam ergo
caeli diiudicare
noſtis.

b Signa autem
temporum non
potestis?

a Generatio mala
& adultera
ſignum querit,
& ſignum non
dabitur ei,
d niſi ſignum
Iona Propheta.

ciēt, pluuiā aut ventos, aut alia huiusmodi, iuxta tem-
poris conditionem & qualitatem nubium. ^a Ita qui-
dē ex indiſiis tenuiſſimis, omnino fallibilibus, ac pa-
rum admodum certis poteſtis quod nondum eſt ſed
adhuc futurum eſt prænoscere atq; prædicere, ante-
quam veniat: ita quidē faciem caeli id eſt, diſpoſitio-
nem aëris, noſtis diiudicare, vt ex ea vel ſerenitatem,
vel tempeſtatem prænoſcē atque prædicere valeatis,
^b Vos igitur qui ex tam tenuibus indiſiis poteſtis co-
gnoscere, quid ſit futurum in cælo, quomodo ex tam
efficaciſſimis & apertiſſimis ſignorum tātorum quæ
hactenus mundo palām oſtendi argumentis, non va-
letis colligere, quis ſim ego, aut vnde venerim, & qua
le ſit tēpus iſtud nouum & inſolitum, quod tantis ful-
get miraculis & gaudet beneficiis, tempus vtiq; gra-
tiæ & viſitationis veſtrę, multum à præteritorum ſæ-
culorum diſtans temporibus? Proculdubio abundē
ſufficere poterāt vobis & debuerāt quæ iam vidisti
ſigna, neq; plura opus eſſet requirere, ſi non vos inui-
dia & ſuperbia veſtra reddidiſſet excecatoſ. Et qui ha-
ctenus credere reſuſtaſtis, ne nūc quidem crederetis,
etiā ſi de cælo ſignum vobis oſtenderem. ^c Quare
generationi iſti mala & adulterina (quæ à parentum
ſuorum fidelium Patriarcharum fide & pietate pluri-
mum degenerat) ſignū tale quale poſtulat non dabi-
tur, ad ſatiſfaciendum vano ipſorum deſiderio: ^d ſed
dabitur illi ſuo tempore ſignum vnum efficaciſſimū
& validiſſimū quo penitus conuincentur, & cui cum
rationis apparentia prorsus nequibunt contradicere,
ſignum videlicet reſurrectionis meæ poſt triduum,
quæ mea reſurrectio fuit olim præfigurata in Iona
Propheta. Sicut enim hic Iona in vētre ceti fuit tribus
diebus, ac poſtea fuit euomitus, ita & ego in ſepul-
chro terrę quieſcā tribus diebus, ac deinde de ſepul-
chro viuus reſurgā: quod ſignū omnibus ſignis effica-
cius, vobis ſuo tēpore oſtēdetur, & ita manifeſtē ex-
hibebitur, vt non niſi mēdacio vobis ipſis notiſſimo
illi poſſitis cōtradicere. Attamen etiam in ipſo mane-
bitis increduli vt ante, ſicut & nūc qualis eſtis perma-
nebitis, etiā ſi quantumuis magnum de cælo vobis
æderem

æderem miraculum.^a Atque ita increpatis & confu- *a Et relictis il-*
 sis tētatoribus istis, tāquam indignos relinquens eos, *lis abiit.*
 absecessit dominus, vt mare trāsiret. *b* Cum autem di- *b Et cum venis-*
 scipuli pariter cū eo mare transnauigassent, & in al- *sent discipuli e-*
 teram maris parrem peruenissent, aduerterunt se per *ius trās fretum,*
 obliuionē non accepisse secum commeatum panum. *obliti sunt pa-*
 Festinātes enim ad iusionem domini trāsnauigare, *nes accipere.*
 aut alia quauis occasione obuiente, obliti fuerant,
 antequā nauem intrarent, secum panes accipere, pro
 necessitate loci deserti, eo quod in loco ad quē per-
 rerant non facilē panes haberi possent. *c* Interim *c Qui dixit eis*
 verō Saluator monens discipulos suos, dicebat: *d* Vi- *d Intuemini &*
 dete diligēter, & vigilanter caute vobis à fermento *caute à fermento*
 Pharisæorum & Sadducæorum: attendite vobis, ne de *Pharisæorum*
 illorū fermento aliquando gustetis aut manducetis, *& Sadducæorū.*
 ne corrumpatur vestra simplicitas: quoniā modicum *e* *e Si illi cogita-*
 fermentum totam massam corrumpit. *b* Audientes *bant inter se di-*
 verō discipuli, dominum facere mētionem fermenti, *centes:*
 nō satis intelligentes quid sibi vellet per hanc moni-
 tionē, & quid per istud fermentum Pharisæorum in-
 telligeret, cogitabant in semetipsis, atque adinuicem
 conferentes, dicebant: *f* Fortē hoc vult præceptor, *f Quia panes*
 quod panes non accepimus, fortē nostram obliuionē *non accepimus.*
 carpit atq; negligentiam, quod antequam huc veni-
 remus neglexerimus panes nobiscū sumere. Fortasse
 nos vult monere, ne cogamur ob defectū panū men-
 dicare panē ab inimicis Pharisæis, dum dicit: Caue-
 te à fermento Pharisæorum. *g* Cognoscens autem do- *g Sciens autem*
 minus, discipulos verbum illud suum non rectē cape- *Iesus dixit:*
 re, ipsūmq; quod spiritualiter erat accipiendum pro
 sua ruditate; & ea in qua tū temporis adhuc agebant
 imperfectione, corporaliter intelligere, carnalem &
 crassam hāc arguēs intelligentiā, & ad spiritualia eos
 submouere volēs, per increpationē quādā illos alloqui
 tur, dicens: *b* Quid in vobis cogitatis, & adinuicem ex *b Quid cogita-*
 cogitationibus vestris disceptatis atq; mulsitatis, q̄ *tis inter vos, mo-*
 panes nō habetis, quasi ego de corporali pane loquar, *dice fidei, quia*
 quasi pro eius obliuione vos notare velim? Quod vos *panes non habe-*
 modicæ fidei, tam crassē mea verba capitis? quare *tu.*
 sic corporaliter, & non potius spiritualiter ea intelli-
 gitis

- gitis? quare estis pro panibus solliciti, & anxij in vobis de panum defectu, quau[m] magnu[m] mihi sit, vos absque magno panu[m] com meatu pascere? ^a Nonne quæ paulo antè vidistis, sufficere merito vobis debuerant ad tollendâ huiusmodi anxiam sollicitudinem? An non intelligitis vim miraculi illius, vel non recordamini quâdo quinque panes distribui in quinq; millia hominû: quâdo ex quinque panibus & duobus piscibus satiaui quinque millia hominum? neq; recordamini, quot cophinos tulistis fragmentorum? ^b Iterum, non recordamini miraculi illius, quando septem panes & quatuor millia hominum, et quot sportas sumpsistis? paucos pisciculos distribui in quatuor millia, & quot fragmentis plenas sportas tulistis? Non vsq; adeo diu ista peracta sunt, vt iam potueritis eorum obliuisci cum sint adhuc recetia, vt merito anxia sollicitudine torqueri ultra non debeatis pro panibus cum videritis in defectu panum tam copiose me saturasse tam immensum populum. ^c Quomodo non hoc intelligitis, quod non de pane corporali dixi vobis: Cauete vobis à fermento Phariseorum & Sadduceorum? Ex illis nanque prius gestis facile cognoscere poteratis, me non tam esse anxium pro panibus corporalibus, vt de eis vos admonere aut pro eorum neglectu vos increpare vulerim, sed magis de illorum praua & corrupta doctrina, vt ab illa vobis caueretis. ^d Tunc dixerit cauendum à fermento panum, sed à doctrina Phariseorum et Sadduceorum. intellexerunt, quia nō increpatione & instructione ista eruditi discipuli, intellexerunt domini verbum non esse dictum de cauendo fermento panum corporalium, neque de panibus corporeis sed de doctrina Phariseorū & Sadduceorum cauenda: quam dominus ipse fermentum appellabat, ratione corruptionis, eo quod sicut fermentum modicum totam massam corrumpit & acidam facit, sic doctrina praua & diuinæ legi non conformis, facile totum hominem inficit atq; corrumpit, omnemque cordis synceritatem tollit, totamque massam & corpus humanæ conuersationis vitiat. ^e Venit autem Iesus in partes Casarea Philippi et interrogauit discipulos suos, dicens: quem Iesus in loca propinqua ciuitati illi quam in honorem Tiberij Cæsaris Philippus frater Herodis Cæsaream appellauerat, quæ postmodum Paneas dicta fuit. Interrogauitque in via discipulos, dicens: Quæ

^a Quæ est inter homines fama, quæ opinio, quod iudicium, quæ æstimatio de me qui secundum carnem & temporalem nauitatem vilis sum homo, natus de homine, hominis filius: quem aut qualem me esse dicunt homines? ^b Illi autem familiariter respondentes, dixerunt: Varia est in populo de te sententia. Alij nanq; te sentiunt ac dicunt esse Ioannem Baptistam, expegefactum ac resuscitatum à mortuis: cuius sententia ipsum quoque Herodem esse audiuimus, qui auditis tuis miraculis, dixit: Quem ego decollauit Ioannem, hic surrexit à mortuis, & ideo virtutes operatur in illo. ^c Alij te aiunt Heliam esse cuius ante Messiam in Prophetis prædicatur aduentus, non existimantes quidem te Messiam posse videri, propter humilitatem nimiam: Heliam tamen non negantes, propter zelum prædicationis, & fiduciam reprehendendi quolibet. ^d Alij te asserunt Hieremiam esse, resuscitatum à mortuis: quibus Scribas & sacerdotes plurimum reprehēdatis, & multa authoritate doceas in populo: quem admodum Hieremias fidentissimè sacerdotum & pontificum arguit vitia. ^e Alij te dicunt esse vnum aliquem ex Prophetis cæteris, iste hunc, alius alium, pro suo quisq; iudicio. ^f His auditis vulgi opinionibus tam variis, tam pupugnantibus, voluit dominus suorum discipulorum audire sententiam, vt pro confessione veritatis acciperet premium, & in vera sua assertionione ipsos solidaret. ^g Itaq; eos interrogat, dicens: Vos verò, qui semper mecum estis, quibus secreta regni cælestis patefeci, quos supra vulgus cæterum speciali electione honoravi, & peculiari eruditione instruxi, quid de me sentitis, quæ me esse creditis? ^h Statim omnium nomine, tanquam omnium Apostolorum os, Petrus respondens, absque hesitatione veritatis, confessionem protulit, dicens: ⁱ Nos credimus & profitemur, te esse non Heliam, non Ioannem, non Hieremiam, non vnum ex Prophetis antiquis, qui omnes tantum serui & puri fuerunt homines, sed Christum filium Dei viui, verum Messiam in lege atque Prophetis promissum, verum hominem & Deum, filium consubstantialem & coequalē Dei patris, qui est verus & viuus Deus. ^k Hanc confessionem

^a Quem dicunt homines esse filium hominis?

^b Si illi dixerunt: Alij Ioannem Baptistam,

^c Alij autem Heliam,

^d Alij verò Hieremiam,

^e aut vnum ex Prophetis.

^f Dicit illis Iesus:

^g Vos autem quem me esse dicitis?

^h Respondēs si mon Petrus, dixit:

ⁱ Tu es Christus filius Dei viui.

^k Respondens autem Iesus, dixit ei:

- approbare simul & remunerare volens dominus, Petro confessionem istam proferenti intulit, dicens:
- a* *Beatus es Simon bar-Iona,* ^a Verè beatus es tu Simon bar-Ionaid est, filius Iohanna siue Ioannis, aut filius columbæ, nimirum per spiritum sanctum regeneratus, ac proinde columbæ filius, propter hanc fidei agnitionem & cōfessionē es & eris beatus, quandoquidem ad aternā te adducet beatitudinem, vt eum quem modo per speculum in ænigmate credis & confiteris, videas olim facie ad faciem. ^b Nō enim caro & sanguis tibi istud reuelauit, non te purus homo (qui ex carne & sanguine cōstat) edocuit, vt hoc agnosceres, aut cōfitereris, sed pater meus celestis, ipe tibi dedit hanc fidei cognitionem & confessionem. Nemo enim filiū nouit, quis sit, nisi pater, & cui voluerit pater reuelare. ^c Et quoniam tu mihi dixisti. Tu es Christus filius Dei viui, ego in probationem simul atq; remunerationē huius cōfessionis, vicissim tibi dico & de te testificor, q̄ tu sis Petrus: id est, firmus & solidus, rectam scilicet & solidā fidei confessionem tenens. ^d Et super hanc petram, sū per hanc fidei veritatem quam es confessus, & quam protulisti, dicens: Tu es Christus filius Dei viui, item & super me petram firmissimam, quam in prædicto verbo confessus es, ego ædificabo atque superstruam ædificium Ecclesiæ meæ, quam ædificare volo patri meo. Fundamētum enim aliud nemo potest ponere, nisi quod ego ponam quod ero ego Christus Iesus: & veritas ipsa fidei atq; confessionis de me, erit fundamentum totius ædificij. ^e Et hanc meam Ecclesiam in tanta fundabo stabilitate, in tali ponam soliditate, vt nullis oppugnationibus hostilibus, quantumuis maximis, possit expugnari, ita vt nec portę inferi possint præualere aduersus eam: id est nulla discrimina, nulla pericula, nullæ persequutiones, etiam quæ ad mortem videantur proximæ, & quasi ad portas mortis atque inferni deducere. Nō item omnes illi exercitus dæmonum qui infernum inhabitant, etiam si soluantur vniuersi, & prorumpant ad subuertendam Ecclesiam, sic aduersus eam poterunt præualere, vt penitus deficiat. Semper enim vsq; ad consummationē sæculi serua-
- b* *quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus qui in calis est.*
- c* *Et ego dico tibi, quia tu es Petrus,*
- d* *Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.*
- e* *Et portę inferi non præualebunt aduersus eam.*

seruabuntur electi, & permanebūt fideles in Ecclesia mea, quibus ego adero, & quod in soliditate fidei mihi seruabo: quos neq; gladius, neq; fames, neq; mors, neque vita, neq; vlla creatura, possit separare à fide & charitate in me. ^a Et tibi Petre polliceor, daturum me post resurrectionem meam, quando secundum corporalem & visibilem praesentiam abscessurus ero, plenariam commissionem autoritatis meae: constitua te qui hanc veritatis confessionem protulisti, cū plenitudine potestatis, meum in terris vicarium, daboq; tibi clauēs regni caelorum, vt aperire & claudere valeas, per auctoritatem tibi commissam, quomodo expediens fuerit. ^b Et quodcūque tu ex auctoritate tibi sic tradita ligaueris super terram, id ratum habebitur in caelis, quemcūque tu rectè & debite tua fungens auctoritate ligadum duxeris in terris, hunc & Deus ligatum habebit in caelis. ^c Et quodcūque solueris super terram, Deus id ratum habebit in caelis: quemcūque tu debite & rectè tua fungens auctoritate solueris à vinculo quo alligatus fuerat, hūc & Deus soluet & solutum habebit. Quicquid tu secundum rectum vsum tuae potestatis operaberis in terris, ego in caelis sedens ad patris dexteram approbabo ratumq; habebo, vtpote à meo vicario & in persona mea factum. Tanta erit tua auctoritas, & eorum qui in tuum locum successuri sunt vsque ad consummationem saeculi. Omnino enim ad consummationem vsq; saeculi perdurare debet in tuis successoribus tradenda tibi potestas, quomodo in consummationem vsque non deficiet Ecclesia. ^d Tunc praecipit Christus suis discipulis, ne cuiquā id palam dicerēt, neque hoc in vulgus efferrent, quod ipse esset Messias ille verus Dei filius: quoniam nondum erat tempus quo istud hominibus praedicari expediebat. Quia enim indigna adhuc passurus erat, & mortem laturus probrosam, expediebat vtique, donec id peractum esset, tacere Christi diuinitatem, ne scandalum in eo paterentur homines, cum eum viderent post passionem in cruce morientem. Ita enim ferè apud vulgus solet euenire, cū de eo homines semel cōtigerit scan-

a Et tibi dabo clauēs regni caelorum.

b Et quodcūque ligaueris super terram, erit ligatum & in caelis:

c & quodcūque solueris super terram, erit solutum & in caelis.

d Tunc praecipit discipulis suis, vt nemiui dicerent, quia ipse esset Iesus Christus.

dalizari qui prius in summa estimatiōe fuit habitus, vt difficilimè ad pristinam de illo recuperandam opinionem redire possint. Atque ita periculum erat rudibus, si post acceptam diuinitatis Christi cognitionem, ipsum nihilominus vidissent morte probroliſſima finiſſi. Scandalum enim fuissent paſſi, vt postmodum Apostolis prædicantibus Christi diuinitatem, non crederent. Vnde expediebat differri hanc prædicationem, vsque post consummata omnia humilia, & gloriosam resurrectionem atque ascensionem peractas, quando maiore cum fructu fieri id poterat.^a Ex eo autem tempore cepit Iesus discipulis suis quæ de ipso futura erant, prædicere, quomodo videlicet ex patris voluntate & iuxta Prophetarum vaticinia ipsum oporteret ascendere Hierosolymam destinatum suæ paſſionis locum, atque illic multa grauiâ atque probroliâ ferre à senioribus populi, & Scribis, ac principibus sacerdotum.^b Post paſſiones quoque & illusiones tandem morte ignominiosa vitam finire:^c ac nouissimè tertia post mortem die ex mortuis ad vitam immortalem resurgere. Sup his voluit dominus præmonere discipulos, vt cum hora veniret, qua implenda hæc erant, sibi cauerent à scandalo. Minus enim mouent quæ cognouimus præmoniti, quam ea quæ subito eueniunt nihil tale expectantibus. Item vt cognoscerent discipuli, non ipsum ex coactione paſſionem & mortem suscepturum, sed libenti animo & voluntariè, ex amore patris voluntatis & salutis nostræ: quoniã videlicet illorum omnium præseius, non fugit, sed magis acceptauit ea promptissimo animo: atque non solas prædixit paſſiones, ne infirmi prorsus deiicerentur animo: sed post paſſionis humilitatè subsequenter adiunxit resurrectionis gloriam, ad consolandos & sustinendos ipsorum animos, vt qui ex prioribus paſſionibus tam dilecti præceptoris & domini non poterant non conturbari, ex subsequenti gloria vicissim consolationem acciperent.^d At verò Petrus plus ceteris feruens & fidens, audito verbo domini de paſſionibus & morte, rem indignam iudicans, Dei filium pati & mori, pio quodam affectu & zelo, quamuis non secundum scientiam, commo-

a Exinde cepit Iesus ostēdere discipulis suis quia oporteret eum ire Hierosolymam, & multa pati a senioribus & Scribis & principibus sacerdotum,

b & occidi:

c & tertia die resurgere.

d Et assumens eum Petrus, cepit increpare illum, dicens:

commotus, accedens præceptorem, cœpit illum familiariter velut increpare, quomodo solent amici subinde se inuicem reprehendere, maximè ubi quis sibi ipsi nimium seuera proposuerit. ^a Ait itaque Petrus, Propitius esto tibi domine. Nequaquam domine ita fiat, vt tu dici: Omnino res indigna videtur, te altissimū Dei filium grauiam pati, ac mortē subire probrosam: Tam non conueniens, tam indecens hoc videtur, vt etiam si tu ad id, præ nimia humilitate & charitate, promptū te exhibeas, nos tamē minimè deceat sustinere. Nihil enim tibi istiusmodi opus est, ad nostrā salutem operandā, qui vt Dei filius, solo verbo potes omnia. ^b Ad hanc vocem prolatam nō secundū Dei vnctionem, vt illa superior erat responsio, sed ex carne & sanguine: id est, humani ingenij vano iudicio, conuersus Christus ad Petrū, eumq; vultu seuro & toruo intuens, quomodo solet præceptor irrationabilia loquentē intueri discipulū, magna cum authoritate respondit Petro. ^c Quid tu mihi tua stulta consilia diuino decreto niteris præponere? Cessā huiusmodi proloqui vanos ac temerarios sermones, diuinæ dispositioni desine aduersari: sed mihi potius obediens, meisq; verbis fidem habēs, me sequere: vt permaneas iuxta nomen tuum Simon: id est, obediens, non iuxta nomen alienum fias Satanas: id est, aduersarius. Non est serui antecedere dominū, sed domini voluntatem sequi debet seruus. Non debet discipuli consilium sequi præceptor, sed post præceptoris consilium abire debet discipulus. ^d Hoc enim tuo consilio scandalum es mihi, impedimētum mihi præstare conaris ab impletione paternæ voluntatis & salutis humanæ. ^e Idque ob hoc, quoniam in ea parte non sapias quæ Dei sunt, sed quæ hominum: non hoc tuum consilium à parte procedit, sed à carne & sanguine, ex humani ingenij iudicio. Propter quod, licet prius te laudauerim, in eo quod tibi non caro & sanguis reuelauit, sed pater cælestis, hic tamen non laudo, in eo quod non pater sed caro & sanguis reuelauit. Et licet illic Simonē ^f Iona te appellauerim, hic certè Satanas: potius mihi venis appellandus. ^g Tunc Iesus ad refellendum effi-

a Absit à te domine, non erit tibi hoc.

b Qui conuersus, dixit Petro.

c Vade post me, Satana.

d Scandalum es mihi:

e quia non sapias ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum.

f Tunc Iesus dixit discipulis suis,

cacia maiori illā affectus molliciem, à qua Petri pro
 dire videbatur dehortatio, ex occasione horū verbo-
 rum Petri, talem protulit sermonem, quo prorsus om-
 nem affectus mollicie auferret, & ad viriliter queuis
 etiam grauisima agenda atque ferēda discipulos in-
 strueret, dicens: ^a Non ego solum grauia & crudelia
 in memetipso laturus sum supplicia, verum etiam ab
 omnibus qui post me venire velint, & mei discipuli
 fideles censeſti, hoc exigo, vt semetipſos abnegent, vt
 nō se per affectus molliciem nimium diligant, nō si-
 bi inordinate afficiantur, verū se a seipſis quodāmo-
 do alienent, quantum ad corpus attinet, & eius desi-
 deria: sic videlicet vt non seipſos mihi meaque do-
 ctinę pręponāt, sed ꝑ meo nomine ac mea doctrina
 sint parati etiam semetipſos & propriam vitam perde-
 re: ^b vtq; sic abnegantes semetipſos, crucem suam ac-
 cipiant in humero: id est, animo sint parato pro me
 ac mea doctrina etiā mortē ꝑbrosissimā simul & cru-
 delissimū supplicium (cuiusmodi est supplicium cru-
 cis) suscipere & perferre: atque ita me sequantur, fide-
 liter & perseueranter in omnibus mihi adherentes.
 Qui enim nondum abnegauerunt seipſos, vt malint
 me aut meam doctrinam deserere, quā suam vitā
 temporalem, aut quodlibet aliud vita temporali infe-
 rius perdere, quiq; ad crucem & omnia grauia ferē-
 da non sunt parati potiusquam me deserant, hos ego
 non censeo dignos qui mei dicantur sectatores & di-
 scipuli. ^c Qui enim animam suam in hoc mundo vo-
 luerit saluam facere, in futuro perdet eam. Qui vitā
 suam temporalem tanti aestimat, vt non sit paratus
 pro meo amore & propter doctrinam meam tam in-
 ore quā in vita profitendam, illam expendere atq;
 postponere, & (vt ita dicamus) perdere, hic nimīū in-
 ordinate suam animam, quantum ad vitam tempora-
 lem, diligendo, causa est damnationis eius, & ad per-
 ditionem æternam adducet illa. ^d Qui autem sic ab-
 negat semetipſum, vt propter me ac meam doctrinā
 paratus sit etiā animā suam perdere: id est, vitam tem-
 poralē expendere & amittere, & quacūq; vita tēpora-
 li sunt inferiora, hic animā suā in vitam æternā cu-
 stodiet:

studiet: fideli hac adhaſione, qua per charitatē mihi adheſit ſuper omnia, promeretur huiuſmodi perditio nē effugere, & vitā ſuſcipere eternā. Sic itaq; oportet eum qui me ſequi & animam ſuam ſaluā facere voluerit, abnegare ſeipſum, vt pro meo amore ſit paratus omnia quantūuis chara, ipſam quoq; temporalem vitā (qua nihil rerū temporaliū eſt pretioſius) relinquere & omnia quaſi ſtercora reputare, vt me ſibi lucrificiat: item & ad perferenda quęlibet, quantūuis terribilia, ipſam etiā mortem temporalem (qua nihil eſt inter temporalia terribilius) eſſe paratū. ^a Ecquid vtilitatis verę habere poterit homo, etiā ſi vniuerſum mundū lucretur, ſi non ſolū animam ſuā ad tempus ſeruet, ſed pariter vniuerſa etiam mundi bona lucretur atq; poſſideat vnus: quid (inquam) verę vtilitatis atq; profectus hinc poterit habere homo, ſi animā ſuam perdat, eāmq; faciat eternę perditioni obnoxiam, ſi ipſa poſt momētaneas vitę præſentis delicias mox tradenda ſit eternis cruciatibus? ^b Aut quid poterit homo dare in pretium redēptionis animę ſuę, cuius commutatione poſſit ſuam animam, vbi ſemel in perditionem tradita fuerit, à morte redimere? Omnino nihil. ^c Filius enim hominis in nouiſſimo magni iudicij die venturus eſt in magnifica gloria patris ſui, in qua manifeſtè videbitur vt filius patris, poteſtatem habens iudicium facere, vnā cum angelis ſuis miniſtris & exequutoribus futurę reſurrectionis atq; iudicij: ^d & tunc reddet vnicique iuſto iudicio mercedem, ſecundum opera, iis qui bona egerūt vitam eternam, iis qui mala, ignem eternū. Tunc iudicabitur de ſingulis ſecundum opera ſua, neq; reperiri tum quicquam poterit quo ſperare poſſit homo redimere animam ſuam. Primū enim, nihil in mundo, imò neq; mundus totus tanti eſt valoris, vt poſſit cum vnus animę compenſari pretio: propter quod, non poteſt eſſe ſufficiēs ad redimendū animam. Neq; item in illa die, quando tradetur in perditionem anima, ſuſcipiet iudex vllam omnino redemtionē: quoniam miſerendi tempus amodo nō erit, ſed hora iuſtitia, quando tantū de operibus agetur quæſtio. In-

a Quid enim prodeſt homini, ſi mundum vniuerſum lucretur, anima vero ſua detrimentum patiatur?

b Aut quā dabit homo commutationē pro anima ſua?

c Filius enim hominis venturus eſt in gloria patris ſui, cū angelis ſuis,

d & tunc reddet vnicique ſecundum opera eius.

Apoc.
14.

*a Amen dico
vobis, iust qui
dam de hinc stan-
tibus, qui non
gustabunt mor-
tem, donec vi-
deant filium ho-
minis veniente
in regno suo.*

super neque iudex ipse qui gloriosus adueniet, indigebit aut oblectabitur muneribus. Denique nec iudicandi secum illuc allaturi sunt quicquam eorum quæ in hoc mundo possiderunt, ne minimum quidem obulum, quo se possint redimere: sed tantum opera eorum sequentur illos, & ea tantum secum ferent quæ siue bona siue mala gesserunt in corpore, ut omnino nulla ex parte sperare possit homo dare pro anima commutationem, si eam semel tunc perdidit: sed perditam semel necesse erit imperpetuum permanere perditam, nec recuperandi spes vlla vnquam esse poterit reliqua. ^a Et ne forte vobis per arrogantiam vanè id dictum videatur, de aduëtu illo glorioso filij hominis ad iudiciũ, in veritate dico vobis, quosdam ex iis qui hinc mecum assistunt, antequam mortem corporalem videant, gustent, aut sentiant, visuro filium hominis venientem & monstrantem sese in gloria regni sui: ante non multos dies videbunt filium hominis in ea gloria & claritate refulgentem, noua corporis huius transfiguratione, in monte sancto, in quali gloria tum in oculis omnium veniet ad iudicium: in qua quidem transfiguratione, quædam similitudo monstrabitur, & testimonium exhibebitur illius gloriæ in qua posterius ad iudicium cū angelis suis adueniet. Ex ea nanque gloria in corpore adhuc corruptibili & adhuc palluro, ac in terra sepeliendo, ostensa, conici poterit, in quanta erit gloria ille aduentus posterior, in corpore post resurrectione iam penitus glorificato, à patris dextera omni gloria plenissima descendente: & comprobabunt hi quos ad huius visionis conspectum dignabor admittere, non vanum esse quod de posterioris aduentus gloria dixi, ex iis quæ iam ante viderint exhibita.

ANNOTATIONES IN CAP. XVI.

Rubicundum est enim celum. Et paulò post, *Rutilat enim triste celum.*) In Græco utrobique est verbum *εὐρύπασα* pyrthasi, quod ab igne est verbum descendens, videturque valere, ad modum ignis rubicundum est vel rutilat, aut ignis speciem præfert. (Generatio mala & adultera.) Adultera generatio potest intelligi dupliciter. Primò quia gene

generatio recedens à Deo, legitimo marito, quemadmodum in can-
 tico Moſi dicitur: *Hæc tunc reddis domino Deo tuo, popule ſtulte & inſipiens?* Deut.
Deum qui te genuit dereliquiſti, & oblitus es dominum creatoris tui. Quomo- 32.
 do enim adultera mulier dicitur, quæ virum legitimum cui ſemel eſt
 deſponſa: a deſerit, ſic generatio iſta rectè dicitur adultera, quæ Deum
 maritum legitimum cui adharere deberet, & cui olim in legis ſuce-
 ptione deſponſata fuit, derelinquit. Altero modo dicitur generatio
 adultera: id eſt, filij adulterini, filij nothi, paternæ probitatis haudqua
 qua imitatores, & à paternis moribus degeneres. Atq; ita cõparatio
 debet fieri ad probos patres, nẽpe priſcos illos Patriarchas, Abrahamã,
 Iſaac, & Iacob: & q̄ horũ fuẽre imitatores: Samuël, Dauid, Ezechias,
 Eſaias, & horũ plerique conſimiles. Horũ enim cõparationẽ dicun-
 tur adulterina generatio, & nothi filij, cum reſpectu aliorũ (quorum
 ſunt in malitia imitatores) nõ adulterini hoc modo dicatur filij. Vnde 3.
 de alibi à Ioanne appellantur viperarũ genimina vel progenies, cõ-
 paratione videlicet ad ſimiles ipſorũ patres malos, de quibus aiebat 3.
 dominus: *Quem Prophetarum non occiderunt patres veſtri? Et vos implete* Matt.
meaſuram patrum veſtrorum. ¶ *Niſi ſignum Iona Prophete*) Miraculum
 intelligitur reſurrectionis: quod ſignum dicitur Iona, quia in Iona
 abſorpto à ceto, ac poſt triduum euomito ſaluo, præſignatum. ¶ *At*
illi cogitabant inter ſeſe, dicentes.) Poſſeſt intelligi, intra ſeſe, cogitatione
 voluebant, ita quod apud ſe hoc reputabant in cordibus ſuis. Vel ſic,
 inter ſe inuicẽ cogitabant: id eſt, cogitando loquebatur vel diſcepta-
 bant adinuicem. In Græcõ eſt, *διελογίζοντο ἐν ἑαυτοῖς*: id eſt, cogitabat
 vel diſceptabant in ſeipſis, vel apud ſeipſos: quod ad utrũque ſenſum
 ambiguũ eſt, & utrũque includit. ¶ *Quid cogitatis inter vos modica fidei?*
 Intelligi debet vocatiuus, homines, vt ſit ſenſus: Vos homines modi-
 cæ fidei, quid cogitatis? In Græcõ autẽ vnica diſtione dicitur *ὀλιγοπίστοι*
 oligo-piſtoi, quod ſonat, homines parua fide, ſiue parũ credentes
 aut ſidentes. ¶ *Quinque panum & quinque millium hominum.*) Græcè
 ſic legitur *πέντε ἄρτους τῶν πεντακισχιλίων*: hoc eſt, quinque panes
 quinque milliũ, & poſterius: ſeptẽ panes quatuor milliũ: id eſt, panes
 quinque panes quibus quinque millia fuerũt ſatiata, & ſeptẽ quibus qua-
 tuor millia. Satis aptè atq; dilucidè Latinus interpres vertit, *Nondum*
intelligitis neq; recordamini quinque panum & quinque millium hominũ, neq;
ſeptem panum & quatuor millium hominum? Quidam autẽ codices per
 præpoſitionem mediantem ſic habent: *Neque recordamini quinque pa-*
num in quinque millia hominum: neq; ſeptem panum in quatuor millia? Eſt q̄;
 ſenſus dilucidus. ¶ *Tu es Chriſtus filius Dei viui.*) Mira emphafi iſtud
 in Græcõ profertur eloquio, ſingulis diſtioneib⁹ ſingulis articulis ad-

ditis, hoc modo *ὁ εἶ δὲ χριστός, ὁ ἦὸς τὸ θεὸς, τὸ ζῶντος*, ac si Latine dicamus, Tu es ille Christus, ille filius Dei, ipse uiuentis. ¶ *Beatus es Simon bar-Iona.*) Vel Iona per contractionē, vniūsq; syllabæ omissionē, pro Iohanna scriptum est, quomodo apud Ioannē post resurrectionē à Christo appellatur Simon Iohanna siue Iohannis. Vel à proposito Saluator ad nomen paternum alludere, sed nihilominus columbam voluit signanter hoc in loco indicare, dicēs, bar-Iona. Nam Iona Hebræis columbā signat. Rectè autem colubæ filiū hic nominat, vbi ipsum vt à spiritu diuino (qui in columba signatur) loquente commendare voluit. Vtrunq; paucis indicat Elucidatio. ¶ *Caro & sanguis non renouauit.*) Per carnē & sanguinem homo intelligitur ex carne constās & sanguine. Sic & Paulus ait: *Continuò non acquieni carni & sanguini:* id est, non accessi ad homines, qui sunt caro & sanguis, vt ab eis discerem veritatem Euangelij. ¶ *Portæ inferi non praualebant.*) Per portas inferi accipere possumus illa per quæ ad inferos siue ad mortē est ingressus, quæq; sunt morti proxima, cuiusmodi sunt pericula mortis & persecutiones ac passiones, quibus nunquam expugnanda est Ecclesia, tãeti oppugnanda graui: imē. Sic in Psalmo dicitur. *Quis exaltas me de portis mortis:* id est, de periculis, passionibus, & malis, propter quæ videbat morti proximus, & iam iam mortē ingressurus. Accipere itē licebit totam vim dæmonū qui detinētur in inferno, vt sit sensus: Etiam si dæmones vniuersi soluantur qui detinētur in inferno, ipsiūsq; inferni portæ referentur, & prorūpant agminatim per apertas inferni portas ad oppugnandū Ecclesiam, non tamen ipsa poterit vnquam penitus expugnari. Vtranque sententiā indicat Elucidatio. ¶ *Absit à te domine.*) Græcè dicitur, *Ἰσὺς σοι κέρει:* quod ad verbum sonat: Misericorditer tibi domine: hoc est, parce tibi domine, esto tibi propitius, age tecū misericorditer. Quod aprè expressit Latinus interpres tali periphrasi: *Absit à te Domine.* ¶ *Scandalum es mihi.*) Nō hic scandalum capitur, vt fere solet, pro dicto aut facto non bono alteri præbente occasionem ruinæ, sed pro impedimento vel obstaculo ponitur. Est enim sensus, Impedire me vis & obstare mihi, ne impleam patris decretum. ¶ *Abneget semetipsum.*) In eo quod maius est, proculdubio includit quod minus: in abnegatione videlicet sui ipsius, abnegationem omnium cæterorum, vt pote filiorum, amicorū, parentū, comus, agri, diuitiarum, honorum, & similibus quorumcunq; bonorum temporalium. Sic & in eo quod sequitur: *Qui voluerit animam suam saluam facere, perdet eam,* sub eo quod maius est minus includitur. Multo enim magis qui voluerit inordinato affectu sua temporalia bona salua facere, ea in affectu præponendo Christo, perdet &

& ipsa & animam suam. Ista attentus lector ex Elucidatione facile percipiet. ¶ *Anima vero sua detrimentum patitur.*) Græcè vnico vocabulo dicitur *ζημιοθη* zymiothi, quod significat perdere, damnum accipere, iacturam facere, pati detrimentum. ¶ *Quam dabit homo commutationem pro anima sua.*) Græcè est *τι δώσει άνθρωπος αντίλλαγμα*, hoc est, quid dabit homo commutationem: id est, quid habet homo quod dare possit pro commutatione animæ suæ? quid dabit homo, cuius commutatione possit redimere animam suam? Illud enim vocatur hic *αντίλλαγμα* antallagma siue commutatio, quod datur in locum alterius, vt liberetur alterum. Quemadmodum si quis librum meum apud se teneat, neque velit dimittere, nisi certam pecuniæ quantitatem illi persoluero; pecunia illa cum persoluitur pro libri redemptione, *αντίλλαγμα* antallagma est, siue commutatio pro libro: quoniam videlicet datur in locum libri, & liber redimijtur. Id ferè est quod vulgò appellamus ransoen. Hoc autem modo constat nihil dari posse antallagma vel commutationem pro anima semel perdita. Nam donec in hoc corpore sumus, habemus quo redimamus animam, nempe pœnitentiã, lachrymas, preces & huiusmodi. *Donec videant filium hominis venientem in regno suo.*) Venientem in regno suo, dictum videtur, pro apparentem in gloria regni sui. Vnde Lucas simpliciter dicit: *Donec videant regnum Dei:* id est, gloriam & maiestatem diuinitatis. Similiter & Marcus ait: *Donec videã regnum Dei veniens in virtute:* id est, gloriam regni se monstrantem ac manifestantem in virtute. Posset quoq; istud intelligi de ascensionis gloria quando suam gloriam Christus discipulis in cælũ ascendens manifestauit: quæ quidem gloriosa ascensio, forma est aduentus posterioris ad iudicium, secundũ quod angeli in actũ Apostolicis, spectantibus in cælum dicunt discipulis: *Hic Iesus qui assumptus est à vobis in cælum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cælum.* Potissimum tamen de gloria transfigurationis videtur accipiendum.

ELUCIDATIO CAP. XVII.



VT autem verbis suis iam de transfigurationis gloria prolatis fidem faceret, & promissis prastaret effectum Christus dominus, post dies fere sex quam ista dixisset (extra computationem seponendo diem quo hæc dixit, & eũ in quo transfiguratio facta est, dies tantum sex sumẽdo inter medio) *post dies sex assumptus Iesus Petrũ & Iacobum, & Ioannem fratrem eius, & ducit illos in montem excelsum seorsum:*

habere

bere testes, præcipuos tres Apostolos suos, Petrum, Iacobum & Ioannem fratrem Iacobi: cæteris que in loco ubi erant permanere iussis, ipse cum illis ascendit in montem excelsum separatim ab aliis: quoniam non coram omnibus volebat hanc monstrare transfigurationis claritatem, ne humilitatis formam videretur offendere, veluti suam querens gloriam: simul ut secretum maneret, quod non ante resurrectionem voluit in vulgus efferri. Tres tamen secum accepit testes, ut in ore duorum vel trium testium staret omne verbum, per quos ad Dei gloriam, res ista post resurrectionem, opportuno tempore, cum autoritate denuntiaretur fidelibus.

a & transfiguratus est ante eos.

b Et resplicuit facies eius sicut sol:

c Vestimenta autem eius facta sunt alba sicut nix.

d Et ecce apparuerunt illis Moyses & Helias, cum eo loquentes.

²In monte itaque existens cum tribus electis discipulis, cum in oratione esset, immutari cepit forma siue figura eius, altera apparere cepit species vultus eius. ^bFactaque est facies eius fulgidissima, splendor & claritas inæstimabilis ab eius vultu procedebat, velut è sole procedit summa que est in terris claritas: quãquam & hæc inferior est comparatio. ^cNeque solum facies, verumetiam vestimenta ipsa, quibus beatum illud corpus operiebatur, ex abundantia transfigurati & clarificati corporis, maxima sunt claritate perfusa, suntque facta candida & splendentia admodum niuis: quia nihil potest inueniri super terram albius, candidius aut magis splendidum. Processit quippe hæc claritas ex diuinitate in homine Christo inhabitante, atque ex plenitudine animæ gloriose in corpus adiunctum redundante, ipso sic volente ad suæ diuinitatis gloriam, doctrinæque confirmationem, in tali claritate apparere. ^dAd hæc sic transfigurato Christo assistere visa sunt discipulis duo illa præclara legis columina, Moyses & Helias: quorum alter diuinæ legis fuit lator, alter eiusdem præcipuus zelator. Hi visi sunt & ipsi in claritate magna, cum domino amice colloquentes, super iis quæ salutem cõcernebant humani generis, de passione videlicet & morte quæ in Hierusalem erat laturus, ac de posteriori resurrectionis gloria: ipsum deprecantes & hortantes, secundum patris voluntatem & Prophetarum vaticinia, opus illud arduum & summè desideratum redemptionis humanæ,

nx, aggredi; pro aduentu in mundum gratias agen-
 tes, & pro eo quod adhuc restabat deprecantes & ex-
 hortantes. Voluit enim Deus pater duos istos, alterū
 legi primū datorem, alterum præcipuum eius zela-
 torem, præ cæteris sanctis & Prophetis cum suo filio
 apparere atque amicè colloqui, vt sic ostenderet, verū
 esse quod prius ipse dixerat, nō se venisse vt legis ad-
 uersariū aut destructorem, sed eius potius adimple-
 torem & consummatorem: vt horum præsentia indi-
 caretur, hunc esse finē legis & Prophetarum, in quem
 tota lex tendat atque Prophetæ. Quomodo enim leg-
 islator & legis zelator, cū legis aduersario & destru-
 çtori amica possent miscere colloquia? ^a Petrus verò
 visa ūta gloria, atque ex ea summo refectionis gaudio,
 gauçes quoq; in societate patrum illorum tam ama-
 bili, cupiens solidum sibi & firmum hoc permanere
 Gaudium, fidèter dominum alloquitur dicens: ^b Do-
 mine, bonū est nos hic esse, optimè hic nobis est, vbi
 tua nobis iucunda se monstrat gloria, vbi tam amœ-
 na adest tantorum patrum societas. ^c Si ita tibi vide-
 tur, si tu meam approbas quam propono sententiam,
 construamus hic ad diuturniorem mansionem tria ta-
 bernacula, videlicet vnum tibi actuis, alterum Moysi,
 tertium Helix. Hæc Petrus ex abūdantia gaudiij su-
 bito proferebat, delectationē illam in qua tum erat
 tene e cupiēs, nec attendens plenè quòd diceret, non
 intelgens Dei consiliū, quo nō tā discipulos oble-
 ctare, quàm ipsis aliisq; prodesse glorificatione ista
 voluit. ^d Vix dum vocē istam Petrus finierat, non red-
 dita ipsi à domino responsione, subito nubes lucida
 apparuit, quæ ipsos circumdedit & obumbravit, ^e si-
 mulque vox de nube audita est, de filio testimonium
 perhibēs, ac dicens: ^f Hic, cuius hic gloriam in trans-
 figuritione cernitis, cui astant Moses & Helias, qui
 vos in mōtem istum secum adduxit, horum omnium
 quæ trāt agenda spectatores, ipse est filius meus con-
 substitalis & coequalis, quem vnice & summè dili-
 go, vt filium meū vnigenitum, ab æterno in meo sinu
 quiescentē, ac de me æternaliter genitum, in quo mi-
 hi est optimè placitum, qui mihi est totus gratus atq;
 acceptus

a Respondens au-
 tem Petrus, di-
 xit ad Iesum:

b Domine, bonū
 est nos hic esse:

c si vis, facia-
 mus hic tria ta-
 bernacula, tibi
 vnum, Moysi vnum,
 & Helix vnum.

d Adhuc eo lo-
 quente, ecce nu-
 bes lucida obum-
 brauit eos.

e Ecce vox de
 nube, dicens:

f Hic est filius
 meus dilectus,
 in quo mihi be-
 nè complacui.

- acceptus, cuius ego prædicationem omnem & facta omnia confirmo, ac rata habeo, cuius verbum meum
a *ipsum audite.* verbū est, cuius opus omne meum opus est: ac proinde in omnibus ei nō fecus ac mihi fidem haberi & obediēciam præstari volonipsum ego assigno toti orbi doctōrē & præceptorem, ipsum audite, ipsius doctrinæ auscultate & credite, ipsius præceptis obedite. Qui enim hūc audit, me audit: & qui hunc audire renuit, me spernit. Quod vobis dico, omnibus dico, ipsum audite, huic populi omnes auscultate præceptori. Ita quidē in hac transfiguratione, quemadmodum prius in baptismo, denuò tota apparuit trinitas. Pater, in voce desuper tonāte: filius, in humanitate: spiritus sanctus, qui tunc in colūbæ specie, nunc in nube lucidā, quæ trāsfigurationi conueniebat magis quā columba. *b* Discipuli verò, huius vocis terribile tonitruum audiētes, paternæ præsentiaē testimoniū: conterriti & expauesacti à tantæ maiestatis præsentia, ceciderunt in facies suas, & timore magno conturbati sunt: qui tamen prius in aspectu claritatis filij transfigurati, non solum non fuerunt exterriti, sed plurima affectu lætitia. Quod ideo factum creditur, vt patris in hac voce iudicaretur præpotens authoritas, & agnosceretur terrificæ maiestatis. *c* Accedens verò ad cōter-natos & prostratos in terrā suos discipulos benignus dominus, ipse patri bene sibi cogniti voce minime cōterritus, manu illos tetigit, simul & voce alloquutus est, dicens: *d* Surgite à terrā, & ne timeatis, nihil vobis cōtinget mali, nihil est periculi. Propter vestrā utilitatem vox ista terrificæ insonuit, non vt mali quicquā patiamini. *e* Adhunc contactum, simul & ad vocem magistrī, erigētes sese à terra discipuli, leuauerūt sursum oculos, vt quæ prius aspectu delectabilia viderāt, viderent iterum. *f* Verum neminem iam viderūt, nisi Christum solum iuxta se stantē. Iam enim Moses & Helias disparauerant, transfigurationis peracto mysterio: vt omnimoda mōstraretur certitudine, ipsum esse Christum & non alium, de quo patris illud accipiēdum esset tam magnificum testimonium. Nam si permāssent astantes Moses & Helias, forsitan suspiciōnis

cionis nō nihil potuisset oriri, num de illorum altero
 vox illa deberet intelligi.^a His itaque gestis, post cla-
 ritate illam vultus ac vestiū finitam, post peractam
 transfigurationis gloriā, cum iam ad relictos discipu-
 los, & expectantē turbam redire volens de mōte de-
 scenderet, præcepit discipulis, ne cuiquam indicarent
 quod viderant,^b ne transfigurationis istius gloriā ad
 quam videndam speciali priuilegio fuerant admissi,
 prædicarēt, nisi post ipsius resurrectionem à mortuis:
 eo quod nō expediens fuisset, hanc rem ante perlatū
 crucis supplicii diuulgari in populo, sed maiori fru-
 ctu post gloriosam resurrectionē & ascensionem erat
 prædicanda.^c Inter descēdendum quoque tres illi di-
 scipuli, qui gloriā viderant trāsfigurationis, occasio-
 ne accepta ex eo quod Helia cum domino viderant,
 quæstionem mouent de eo quod tum in populo vul-
 gabatur, ex doctrina Scribarum, debere Heliam præ-
 uenire Messiaē aduentum, dicuntque ei:^d Quid sibi
 vult quod docēt Scribæ, ex autoritate (vt ipsi dicū)
 Malachiaē Prophetæ, quod Helia oporteat venire in
 mūdum, prius quā adueniat Messias? Nos iam tuā
 gloriā vidimus, te verum Messiam credimus adue-
 nisse, quē admodū & patentissimē nobis in hac transf-
 figurationis gloria demōstrasti. Quod autem Helias
 tuū aduentū præcesserit, nondum audiuiimus: tamen
 nunc illum tecum viderimus colloquentem in mon-
 te. An fortē in hac apparitione Heliaē, impletum cre-
 dere debemus, quod illi de eius aduentu docent? aut
 quomodo accipiēdum est, quod illi docent de Heliaē
 aduentu? Huic interrogationi dominus respondit,
 dicens: ^e Verum est illud quod de Heliaē aduen-
 tu Scribæ docent (est enim Prophetæ dictis consen-
 taneum) & ita quidem futurum est, iuxta verbum
 Malachiaē, vt veniat Helias priusquam veniat dies
 domini magnus: & cum venerit, restituet omnia: id
 est, pleraque ad rectum statum reducet, conuersu-
 rus (iuxta Prophetam) corda patrum in filios, & pa-
 raturus domino plebem perfectam, reliquias Israēl
 ante consummationem sæculi reducturus ad domi-
 num Deū patrum suorum. Ita quidem Helias The-
 bites

*a Et descenden-
 tibus illis de mō
 te, præcepit illis
 Iesus, dicens:*

*b Nemini dixit
 visionem,
 donec filius ho-
 minis à mortuis
 resurgat.*

*c Et interrogauit
 eum discipuli
 dicentes:*

*d Quid ergo
 Scribæ dicunt
 quod Heliam o-
 porteat primū
 venire? At ille
 respondēs ait eis:*

*e Helias quidem
 venturus est, &
 restituet omnia.*

bites secundum meum aduentum, qui erit ad iudicandum, praeuenturus est, & populi sui reliquias ne condemnentur seruaturus: & hac sane in parte, recte illi docet. ^a Veruntamen occultiozem vobis intellectum Prophetiae quem illi ignorant, pandens, hoc dico vobis, etiam priorem hunc meum aduentum, quaedam praeuenisse Heliã, qui antequam ego mundo manifestaret, in spiritu praecessit & virtute Helię, vt populũ sua praedicatione pararet in aduentũ meũ, qui hoc ipsum egit in priore meo aduẽtu, quod ille alter Helias Thesbites acturus est in aduẽtu meo secundo: qui ex vno eodẽmq; officio, vnus quoque nominis meretur appellationem. ^b Et hunc Heliam priore non cognouerunt homines, neque Scribae, neque populi, neque Herodes, neque ceteri: non cognouerunt ipsum esse illum Heliam, primi aduẽtus mei praecurforem, non cognouerunt etiã de hoc in Propheta praedictum: sed tantũ de illa Heliae Thesbytae persona intelligebant, gloriosum aduentum praeventuri. ^c Et quia eum vt Heliam nõ cognouerunt, de illo & aduersus illum egerunt, non vt ipse dignus erat, non vt Helię nomen & officium exigebat, sed vt ipsis libebat: id est, male illum tractauerunt, tam Scribae, quam Herodes. Scribae quidem, illi contradicendo, & ipsius praedicationem atq; baptisma spernẽdo: Herodes verò, crudeliter eum in carcerem coniciẽdo, & capite plectendo sine causa, propter iustitiam, ^d Et quomodo meum praecurforem nõ cognouerunt, sed persequuti sunt, & male tractauerunt, sic & filius hominis in propria veniens a suis nõ recipietur neq; agnossetur, sed repelletur & contradictionem patietur, foedissimisque oppropriis & crudelissimis afficietur suppliciis. ^e His magistri verbis instructi discipuli, intellexerunt qd de Ioanne cognomẽto Baptista, sermonem faceret, ipsumque Heliam diceret illum qui iam venisset, & minime agnitus ad turbam, crudeliter fuisset tractatus. Non enim de Helia priorĩ Thesbite poterat verbum istud intelligi. ^f Cum vero post huiusmodi verba, tandem ad turbam & alios discipulo peruenisset dominus, fuissetque a turbis visus & agnitus, statim accessit ad eum homo quidã gen

a Dico autem vobis, quia Helias iam venit.

b & non cognouerunt eum:

c sed fecerunt in eo quaecunque voluerunt.

d Sic & filius hominis passurus est ab eis,

e Tunc intellexerunt discipuli, quia de Ioanne Baptista dixisset eis,

f Et cum venisset ad turbam, accessit ad eum homo genibus pronoluitus ante eum, dicens:

nna flectens, aut genibus prouolutus ante eū, ita sup-
 pliciter deprecans pro filij sui lunatici curatione, ac
 dicens: ^a Domine, miseria filij mei quē huc attuli, te ^a Domine, mi-
 moueat ad miserendū praeſtandumq; curationis effe-
 ctū: est enim ipse lunaticus, & grauiter torquetur: cru- ^{quia lunaticus}
 deli obsessus est demone, qui ipsum secundū varias lu- ^{est, & malē pa-}
 nae immutationes miserē nimium exagitat, & grauif-
 simē distortet, miserandum ac deplorandū, in hoc
 puero ſauitiae suae monstrans spectaculum. ^b Saepē ^b Nam saepe ca-
 enim à dæmonio hoc propulsus in ignem cadit, aut ^{du in ignem &}
 in aquā, neq; rarō in summo vitae agitur discrimine. ^{crebro in aquā,}
 quæritq; illū, si possit, dæmon etiā vita priuare, vnde
 nobis in tāta crudelitatis aspectu magna est miseria
 atque molestia. ^c Et attuli illum huc ex auditu tuae ^c & obinli eum
 famae, vt tibi eum offerrem curandum: cum autem te ^{discipulis tuis, et}
 inuenissem absentē: discipulis tuis eum obtuli, quos ^{non potuerunt}
 audieram & ipsos dæmonia appellendi à te accepisse ^{curare eum.}
 potestatem, sed non valuerunt oblatum sibi curare
 puerum, ac proinde ad te necessitas me compellit cō-
 fugere. Nihil enim spei est vltra reliquum, nisi in te.
^d Audita hęc querimonia & deprecatione dominus, ^d Respondens
 cognoscens impedimentum esse ex fidei defectu, par-
 tim quidem in ipso patre offerente puerum: partim
 verō propter aliquam fidei imperfectionem in disci-
 pulis (vel ob absentiam præceptoris) & quoniā iam
 aliquantū tempus pertransiit quod cū magistro agen-
 tes non experti fuissent virtutem prius sibi cōcessam,
 vel ob ſauitiam dæmonis signa nimis terribilia ostē-
 dentis in obsessō, vnde in aliquam diffidentiam aut
 dubitationem poterant incidere, per increpationem
 respondit, dicens: ^e O mala & incredula genera-
 tio, o gens Iudaica ex se semper ad malum prona, & ^e O generatio
 ad fidendum atque credendum semper difficilis, quæ ^{incredula et per-}
 ad fidendum atque credendum semper difficilis, quæ ^{uersa.}
 semper aliqua ex parte veteris illius cervicis expri-
 mis vestigium, ^f quandiu apud vos ita incredulos & ^f quousque ero
 fide deficientes permanebo? quandiu tales vos pa- ^{uobiscū, vsque-}
 tiar? quousque tandem ista in vobis durabit fidei im- ^{quo patiar vos?}
 perfectio: aut quando perfecta erit vestra fides atque
 fiducia? Quare tot hæcenus signis visis, non amplius
 fide proficistis? Defectus nanque sufficientis fidei in
 q causa

- causa est, quo minus eiectionem iam fuerit demonium.
- a** Adferre huc illum ad me. ² Verūtamen quantotius adferre illum ad me, vt ostēdam non ex rei impossibilitate, sed ex vestra fidei imperfectione, non esse sanatum puerum. ^b Moxq; allato puero, Iesus increpauit dæmonem illum, & cū increpatione ac comminatione illi imperauit, vt vetus hospitium relinqueret, atq; ab obsessio emigraret: ita timq; dicto obediens dæmoniū, exiit ab obsessio puero, & in illa hora perfectæ sanitati puer restitutus est verbo domini, ita vt impostertū nō vltra a dæmonio illo vexatus vnquā fuerit. ^c Tūc discipuli ad Iesum secretō, et interrogabant eū, quā ob causam ipsi dæmonem illum dixerunt: Quare nos non potuimus eicere illū? ^d Dicit illis Iesus: Propter incredulitatem vestram.
- e** Amē quippe dico vobis, si baueritis fidem sicut granum sinapis, ^f dicetis monti huic, trāsse hinc, & transiit.
- g** Et nihil impossibile erit vobis.
- habenti perfectam & integram, similit̃ grano sinapis (quod licet paruum quantitate, plenum tamen est virtute & magnæ arboris de se productiuū) nihil quantumuis humano iudicio magnū aut arduum, erit impossibile, f̃ adeo vt etiam si monti huic, quantumuis magno & alto dicat: Præcipio tibi in nomine domini vt locum istum, in quo nunc cōsistis, derelinquas, atq; ad locum alterum transeas, ita sit futurū vt ille in perfecta fide iusserit, vbi id pro Dei gloria vtile aut necessarium fuerit. ^h Et omnino nihil, quātumlibet humano iudicio aut via naturali videatur difficile, erit vobis in virtute perfectæ fidei impossibile, quin id vel solo verbo nihil hēsitantes perficere poteritis, vbi ad Dei gloriam secundum spiritum Dei, id vobis vtile aut necessarium iudicabitur, Alioquin enim nō ex fide vnquā procedit, talium rerum quæ supra natura

ram sunt tentatio: sed ex vana curiositate aut temeraria audacia, procedit illa presumptio, cui non pollicetur cooperari Deus. ^a Denique, hoc dæmoniorum genus, huiusmodi dæmones, qui sic forti obsidione suos possident obsessos, & multa in obsessos vtuntur potestate, cuiusmodi dæmon in isto pueri erat, non simpliciter aliorum more obsessus, vt pote in quo dæmon obsidens tam singularem exercere solitus est crudelitatem, & quem a pueritia sic obsedit, ex cerebri quoque in dispositione magnum habens ad suam obsidionem adiumentum: huiusmodi (inquam) dæmones non ita facile a corporibus pelluntur, vt vulgus simpliciter obsessentium dæmonum, ^b sed oratione & ieiunio opus est, vt per ieiunium corpore & anima purificatis, spiritus orationi possit efficacius intendere atque ita per orationem validam (ad quam disponit ieiunium) potenter quæat dæmon expelli. Grauioribus & peculiaribus curari debent remediis. ^c Cum autem post hæc versarentur præceptor simul & discipuli in locis Galilææ, rursus illis suæ passionis (quam & olim iam prædixerat) voluit refricare memoriam, dixitq; illis: ^d Futurum est non post multum tempus, vt ego tradar in manus hominum, vt ex patris voluntate ac mea voluntaria permissione, ego veniā in potestatem hostibus meis, vt de me, & iam me faciant quicquid ipsis collibitum fuerit, & illi post multa probra atque supplicia tandem morte me crudelissima afficient. ^e Veruntamen non in morte permanebo, non me violenta & iniusta possidebit mors, sed tertia die resurgam ex mortuis, & rursus viuus efficiar, non moriturus in æternam. ^f Quibus auditis, vehementer contristati fuere discipuli, quod talia tam auditu quoque horrenda, de præceptore sibi dilectissimo atque suauissimo audirent. Nihil tamen audent his contra obicere, quod iam semel seuera increpatione pro hac re Petro fuisset impositum ex præceptoris autoritate silentium. ^g Accidit quoque cum venissent præceptor atque discipuli Capharnaū, Galilææ præcipuam ciuitatem, in qua tribu-

a Hoc autem genus non eijci-tur.

b nisi per orationem & ieiunium.

c Conversantibus autem eis in Galilæa, dixit illis Iesus:

d Filius hominis tradendus est in manus hominum, et occidetur eum,

e & tertia die resurget.

f Et contristati sunt vehementer.

g Et cum venisset Capharnaū, accesserunt quæ didrachma accipiebant ad Petrum, & dixerunt ei:

- tum imperatorium exigebatur à transeuntibus. vt
 accederet ad Petrum ij quorum erat officium tributa
 huiusmodi colligere, eumque interrogarent, dicetes:
a Magister vester non soluit didrachma? ^a Soluit ne magister vester didrachma? Vult ne solue
 re, & solet ne soluere magister vester censum impe
 ratorium? Ad dominum quidem non accesserunt, propter
 eius reuerentiam, quoniam in ea ciuitate plurimum con
 uersabatur, & omnibus erat cognitus, ac vulgo in esti
 matione magna habitus. Ad Petrum verò tanquam
 eum qui præcipuus inter ceteros videbatur, & domi
 no propinquior, accesserunt, & ab illo petierunt, num
 soluturus esset censum dominus. ^b Petrus interrogan
 tibus respondit: Vtique dominus noster & solet & vult
 soluere censum: ne dubitate, certam accipietis persolu
 tionem: non is est ipse qui velit principibus obistere,
 aut cuiquam præbere scandalum. Ego illum commo
 nefaciam, vbi separatim à turba licebit accedere. ^c Et
 cum introisset dominus in domum separatim à turba,
 Petrum proponentem prædicti negotij causa accede
 re & alloqui magistrum, ipse anteuertit atque præuenit,
 sciens & quid in via actum dictumque esset, & quid iam
 in corde Petrus versaret: & priusquam Petrus pro ne
 gotio proponendo os aperuisset, prior eum interrogauit
 dominus super ea re, dicens: ^d Scio Petre quid habeas
 in animo, scio quid à te exegerint in via telonarij,
 scio & quid mihi volueris proponere. Verum vnum
 te interrogo, tu secundum rationis sententiam, & æqui
 tatis naturalis dictamen responde. ^e Reges ac princi
 pes huius mundi, qui dominantur super terram, ac
 proinde tributa accipiunt, vt principes, à quibus illa
 accipiunt tributa? An à filiis suis atque domesticis ea
 accipiunt, an ab alienis, qui nec filij nec domestici
 sunt, sed ipsorum tantum subiecti imperio, vt serui &
 subditi? ^f Petrus in promptu habens responsionem in
 quaestione tam apparenti, respondit interroganti do
 mino: Non solent principes terreni tributa accipere
 nisi ab alienis, ab iis qui non sunt filij neque familiares
 aut domestici. Non enim debent filij thesaurizare pa
 rentibus, aut eis tributum pendere, sed parentes po
 tius filiis dare & thesaurizare debent. Ab alienis verò
 accipere

accipere debet terrarum principes & thesaurum colligere, unde que sui sunt officij perficere valeat, populum scilicet & regnum potestatiue defendere, & iustitiam cunctis administrare. ^a Intulit ex Petri responso dominus: Si ita res habet, vt certum est: ergo filij regu a *Dixit illi te- sus: Ergo liberi sunt filij.*

tributo pendendo sunt liberi. Ac proinde secundum veritatem, ego tributi non sum debitor, quod a me exigitur: quoniam quidem filius sum eius qui est rex magnus super omnem terram, cuius est terra & plenitudo eius, & vniuersi qui in ea habitant: vos quoque estis a tributo liberi, qui estis domestici atque filij mei, qui sum princeps regu terrarum, & totius terrarum secundum diuinitatem verus dominus. Itaque tributi debitores non sumus, neque ego filius altissimi patris, neque vos mei discipuli atque filij. ^b Verum tamen ne propter rem miniam simus offendiculo simplicibus ac rudibus illis, quibus occultum hoc mysterium nondum potuit esse cognitum, ne illi questuoso generi hominum demus occasionem de nobis conquerendi, aut male loquendi vel opinandi. ^c abi cito Petre, & accepto hamo, mitte illum in mare: & cum pisce qui primus hamo infixus haeserit, attrahe in terram. ^d Eius ore aperto, inuenies in eo statorem, id est, tetradrachmum vnum, duo didrachma valentem: quem statorem siue quod tetradrachmum accipiens, abi ad eos qui a te tributum exegerunt, & iuxta promissum tuum persolue illis quod sibi putant debitum: duo videlicet didrachma, alterum didrachmum pro me tanquam patrefamilias inter vos, alterum pro te ac tuis sociis, pro toto meo comitatu, cuius te caput constitui, ne vel de me possint, vel de meo comitatu siue familia conqueri. In re enim quae Deo non est aduersa, praestat quocumque tandem vti consilio, quam infirmis fieri scandalo, & iuri potius nostro cedere, quam in infirmis scandalum gignere.

ANNOTATIONES IN CAP. XVII.

ET post dies sex.) Lucas dicit: *Factum est post haec, dies seré octo.* In quo prima facie non nihil videtur discordiae, quam tamen facillime auferret, qui elucidationem diligenter inspexerit. *(Et transfiguratus est ante eos.)* Graece est μεταμορφωθη metamorphothi, quod sonat,

Psal. 23

Apoc. 2

b Vt autem non scandalizemus eos.

c vade ad mare, & mitte hamum, et cum pisce qui primus ascenderit tolle, & aperto ore eius inuenies statorem: illum sumens, da eis pro me & te.

transformatus est. Quid autem sit hæc transformatio vel transfiguratio, periphrasi explicat Lucas, dicens: *Et dum oraret, facta est species vultus eius altera.* ¶ *Vestimenta autem eius facta sunt alba, sicut nix.* Græci codices vulgari habent, sicut lux vel lumen. Magis tamen conuenit nix, ad id quod præcedit alba. Non enim apta videtur comparatio, dicendo: Facta sunt alba sicut lumen, cum lumen non sit album. Quum verò dicitur: *Facies eius splenduit sicut sol, vestimenta autem eius facta sunt alba sicut nix,* manifestum est, secundum consuetudinem scripturarum, ad magnitudinem ineffabilis illius splendoris & claritatis, tales fieri comparationes ad solem & niuem, quibus in hoc mundo nihil potest fugidius albiusve designari. Est enim hæc scripturarum consuetudo, cum quippiam voluerint quod supra naturam est extollere, vt cum illo faciant huius rei comparationem, quod secundum naturam maxime tale inuenitur. Sic in Psalmis: *In via testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut in omnibus diuitijs.* Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo. Et iterum: *iudicia domini desiderabilia super aurum & lapidẽ pretiosum multum, & dulciora super mel & suuum.* ¶ *Respondens autem Petrus, dixit.* Improperie hic capitur respondere. Non enim quasi interrogatus Petrus responsum reddit, sed respondere dicitur quatenus ad id, vel ex eo, vel super eo quod cernebat, verba faciebat: vt ad rem coram se exhibitam responsio fieri intelligatur, non ad vllum interrogantem, cum nemo illum interrogauerit. Quemadmodum (exempli gratia) si quem videam coram me facientem quod rectum non est, quod videns dicam illi: Non bonum est quod facis: quodammodo respondere dicor (hæc nihil ab illo interrogatus) quatenus super vel ex eo quod video, loquendi occasione sumo. Id ipsum & alias nonnumquam vsuuenit in sacris Euangelijs. ¶ *Nisi solum Iesum.* Potest, solũ, indifferenter accipi, vel aduerbialiter, vel nominaliter, idque tam in Græco, quam in Latino: & est in vtraque acceptione eadem sententia. ¶ *Quid ergo scriba dicunt?* Videtur, ergo, tantum continuationis esse particula, idque respicere vnde huius questionis sumitur occasio, quæ erat visio Helic cum domino in monte. Hinc enim moti sunt, vt de Helia interrogarent præceptorem discipuli. Primum autem proprius ponitur, prius videlicet quam veniat Messias, aut dies domini. ¶ *Helias quidem venturus est, & resituet omnia.* In elucidatione hanc priorem particulam de Helia Thebitæ exposuimus, aduentũ Messie secundum (iuxta sanctorum patrum traditionem, & sacre Apocalypsis reuelationem) præuenturo, vt sic à persona Helic in hoc verbo, transitus fiat, ad eum qui Helias est tantum officio, nempe Ioannẽ Baptistam, cum subsequenter dicitur: *Sed dico vobis, quia & Helias iam venit.*

Postet

Posset tamen totus iste sermo accipi de Ioāne Baptista, absque mentione Heliae Thesbitis, in hunc sensum: Ita quidem verum est, iuxta scripturam Propheticam, debere Messiae aduentū præuenire Heliā, qui omnia restituat: scriptura rectē dicit, venturū esse ante diē Messiae quendam Heliā, & per illum pluraque restituenda. Verum hoc dico vobis, q̄ Helias iste qui aduentū Messiae præuenturus describitur, iam venit, & nō fuit agnitus. Neq; huic intelligētix obstat, quod dicitur per futurum tempus: Helias quidem venturus est, & restituet omnia. Nam tempus illud futurū ad Prophetiam refertur, vt sit sensus: Ita quidem verē dicit scriptura, vēturum esse Heliā, & restitutum omnia. Quomodo etiam illa interrogatio discipulorum Ioannis: *Tu es qui venturus es*, debet intelligi, est enim sensus: Tūc es ille Messias, quem scripturæ multō antē prædixerunt venturū ad populi liberationem? Sed & in Græco. priori loco per præsens tempus fit sermo. Helias quidē venit: id est, Heliam oportet venire suo tempore, iuxta Prophetæ verbum: & cū aduenerit, eius erit officiū restituere omnia. Dicitur autē Helias debere omnia restituere in suo aduentu, secundū communem loquēdi consuetudinem, quia eū qui pluraque innouat, & ad statum meliorē reducit, dicitur restituere aut corrigere omnia. Quod quidem accipiebāt ex verbo Malachiae dicētis: *Malac. Vt conuertat corda patrum in filios, & parare domino plebem perfectam.* Non autem hoc in loco primum Ioannes Helias nominatur, & omnia restitutus prædicitur, verum etiam ab angelo hæc ita prædicta sunt, antequā ille cōciperetur in utero matris suæ. Sic enim de eo Zachariae patri dicit angelus: *Spiritus sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ, & multos filiorum Israël conuertet ad dominum Deum ipsorum. Et ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute Heliae, vt conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iustorum, parare domino plebem perfectam.* Sic & aliās Saluator coram turbis, dixit: *Si vultis recipere, ipse est Helias qui venturus est.* ¶ *Accesit ad eum homo genibus prouolutus.* Græcè est *γονυπετών* gonypeton, quod indifferenter sonat, genua flectēs vel genibus prouolutus. ¶ *Miserere filio meo, quia lunaticus est.* Lunaticos non solum naturali morbo laborare, ex hoc loco est euidentissimum, dæmonio nanque obsessum fuisse hunc lunaticum & à dæmonio curatum, Euangelista commemorat. Lunatici itaque nō dicuntur, quasi à sola luna vexari, sed quia secundum diuersos lunæ respectus, & varias lunæ immutationes, obsessos homines torquent obtundentes dæmones: idque vel vt creaturam Dei bonam mali dæmones hoc callido consilio infament, quæ est sanctorū pluriū sententia, vel quæ certis temporibus ex lunæ influentia cerebrum magis est dispositum

fitum ad suscipiendam influentiam dæmonis, quàm alio fit tempore, quemadmodum ij quoq; qui naturali tantum infirmitate laborat, ad certas quasdam lunæ mutationes plus minusve torqueri se sentiunt, iuxta quod amplius multiplicatur, vel sursum trahunt humores mali, vel iuxta quod cerebrum magis euacuatur, vel alia huiusmodi causa consimili. ¶ *Quousque ero vobiscum, vsquequo patiar vos?* Modus est obiurgandi, quo nihil nisi displicentiam indicat, quam de fidei imperfectione habet, qui summè oblectatur perfectione fidei. ¶ *Et increpauit illum Iesus.*) Intelligere oportet, illum dæmonem. Non enim puerum increpabat Christus patientem, sed dæmonem torquentem. Vnde in Græco est genus neutrum ἀντὶ αὐτοῦ, illud, scilicet dæmonium, ¶ *Si habueritis fidem sicut granum sinapis.*) Significat fidem perfectam & efficacem, quæ grano comparatur sinapis: quod (vt in alia parabola dicitur) cum sit minimum omnium seminum, magnam tamè arborum de se producit. Sic & fides cum sit minima, est tamen efficacissima, si perfecta fuerit, ita vt montes transferre possit. ¶ *Transi hinc.*) Græcè est, μεταβῆθι ἐν τούτῳ ἐξ ἐκῆ, transi hinc illuc. Hoc est enim quod Paulus vocat mōtes transferre, efficere, vt migrent de loco suo ad locum alterum. Quod tamen satis intelligitur, cum dicitur: *Transi hinc.* Qui enim hunc locū iubetur derelinquere, proculdubio alium iubetur accipere: quandoquidem extra locum omnem nihil potest consistere. Montis autem translationem in exemplum hic proponit, quasi id quod hominibus videatur difficillimū. Quid enim impossibilius videatur humano iudicio, quàm verbo solo mōtem transferre: Hinc & Paulus volens maximum quid significare, dicit: *Si habuerō fidem, ius vt montes transferam.* Quidam autem spiritualiter montem intelligunt ipsum dæmonem. ¶ *Qui didrachma accipiebant.*) Non rectè quidam codices legunt didrachmam sub genere fœmineo ac numero singulari, sed didrachma, numero plurali ac neutro genere legi debet, id quod ex Græco manifestū est, vbi cū articulo plurali dicitur, τὰ διδραχμα, ta didrachma. Dicitur autem in singulari numero didrachmum, sicut tridrachmū tetradrachmum. Valet autè didrachmū vnū duas drachmas argenti, sicut tridrachmū tres, & tetradrachmū quatuor. ¶ *Magister vester non soluit didrachma?*) Soluit, in præsentī tempore debet accipi: sic enim in Græco est τὰς τῆς. Neque est hoc pronuntiandum per exostulationem, quasi telonarius cum Petro exostulet, quod magister non soluerit didrachma, sed per quæstionem legi debet: Soluit ne magister tuus didrachma? id est, vult ne magister tuus soluere? aut, solet ne soluere? est ne soluturus? Quemadmodum cum dicimus: Non soluis tu vectigalia? nō vesteris tu hoc cibo

Matt.
14.

cibo? Quod similiter absque signo illo negatiuo dicimus: soluis tu ve-
 stigalia? Vesceris tu hoc cibo? Vnde cum Petrus dicit: Etiam, nō vult
 indicare, magistrum soluisse tributum, sed tantum de solutione ex-
 actores certos facit: propter quod & domino voluit in domo seorsum
 existenti rem proponere: quemadmodum & fecisset, si nō ab eo fuis-
 set praeuentus. ¶ *Inuenies staterem illum sumens, da eis pro me & te.* Sta-
 ter, idem est quod tetradrachmum, valētque duo didrachma. Nō er-
 go didrachmum vnicum, sed duo soluit dominus. Vnde per cōiecturam
 possumus elicere, ex institutione Romanorū, transeuntē quem-
 libet per ciuitatem illam Capharnaū (quā tū praecipua videtur fuis-
 se in Galileā) debuisse dare didrachmum vnum, etiā si solus transi-
 ret. Si verō cum sua familia transiret aut comitatu maiori, non qui-
 dem pro singulis illorum, sed pro toto simul comitatu atque familia
 debuisse persolvere didrachmum alterum. Atque ob hoc Petro dice-
 bant exactores: *Magister vester non soluit didrachma?* signanter vtentes
 plurali numero, quasi pro se ac suo comitatu duo didrachma postu-
 lantes. Nam quod quidam dicunt pro capitibus solū faciendam fuis-
 se didrachmi solutionem, ac proinde pro Petro, vt pro capite aposto-
 lorum factam fuisse solutionem vnius didrachmi, non ita multum
 habet apparentiae. Neque enim sic caput erat Petrus, vt nouam fa-
 ceret familiam, praeter eam quam Christus habebat: neque verifi-
 mile est, tali illum singularitate coram populo eminuisse, praeter cæte-
 ris apostolis, vt propter ipsum homines rudes duo peterent didrach-
 ma, si alioqui sufficisset vnum. Vnde videtur probabilius, quod vnum
 exigebatur didrachmum pro Christo, vt paterfamilias, alterum pro
 Petro ac sociis, vt familia eius. Nec mouere debet quod ait dominus
 Petro: *Da illis pro me & te.* Intelligitur enim, pro te ac sociis tuis. Et
 videtur illa quidē ordinatio omnino rationabilis. Si enim qui solus
 transibat, vnius erat didrachmi debitor, quare non illi qui cū maiori
 familia transibat, vel vnum superadderetur didrachmum? Attamen
 non pro singulis de familia æquum fuisset singula didrachma exi-
 gere, quoniam hoc in nimium cæderet grauamen patrisfamilias,
 neque æquari debent cum patrefamilias domestici eius.

ELUCIDATIO CAP. XVIII.



In illo tempore, postquam in via dispu-
 tassent discipuli, quis eorū videretur es-
 se maior, domū ingressi, accesserūt ad
 praeceptorē, quæstionē illi proponētes dicentes:
 atq; dicentes: *Quisnam in regno cæ-*

In illa hora
 accesserūt di-
 scipuli ad Iesum
 praeceptorē,
 quæstionē illi
 proponētes
 dicentes:
 atq; dicentes:
b Quisnam in regno cæ-
b Quisnam in ma-

ior est in regno calorum? lorum erit maior? Quonā modo, quāve ratione vera cōparatur apud Deū excellētia? Quis est modus, quo maioris apud Deū meriti fiat homo atq; in regno cęlorū excellior? ^a Ad hanc quæstionem dissoluendam,

a Et aduocans Iesus paruulum statuit eum in medio eorū: & dixit: quo magis affectui discipulorū imprimeret dominus quæ erat docturus, eo q̄ sensibilia exēpla in moralibus peculiare quandā vim habent animū mouendi, & quæ dicūtur imprimendi memoriæ, puerulū quandā blandē ad se aduocauit, eōq; in medio discipulorum, vt ab omnibus videretur, constituto, respōsionē proposita quæstioni adhibuit, dicens: ^b In veritate dico vobis, nisi ab omni superbia & ambitione auersū, toto fueritis, & efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnū cęlorū. Ne existimate, per ambitionē, cōtentiones & iurgia cōparadā esse celsitudinē regni cęlestis, quomodo in regnis terrenis per ambitionē, feritatē & cōtentiones, prima loca rapi & occupari solent: sed humiles omnino vos fieri oportet, mites, & in malo simplices. ^c Itaq; quisquis serio & ex animo, nō fictis tantū verbis, aut simulatis gestibus, se humiliauerit: quæadmodū puer iste humilis est in oculis suis, minimis cōtētus, magna nō quæres, neq; ad honores sublimis aspirās, doceri magis, q̄ docere, & corripī magis, q̄ corripere paratus, deniq; oīa humilia magis q̄ sublimia ex affectu suo desiderās & sectās, ^d talis videlicet in regno cęlorū erit p̄ceminēs, per suā humilitatem in regno illo exaltari merebitur: quoniā qui se humiliat exaltabitur, estq; humilitas ad verā in cælis exaltationē via certissima, sine qua ad eam peruenire nemo poterit. ^e Eos verō q̄ ad huius paruuli formā se humiliauerint, ego tātū facio & tātū dignor honore, vti quis vnū aliq̄ huiusmodi in meo nomine, vel propter meū amorē susceperit, vel in hospitium colligēdo, vel ad bonū dirigēdo huc instituēdo, vel aliud quodlibet charitatis & misericordiæ obsequiū ei impendēdo, ^f id omne mihi factū reputē: sic gratū & acceptū habeo beneficiū illud, & tali remuneratiōe dignabor

b Amē dico vobis, nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnū calorū.

c Quicumq; ergo humiliauerit se, sicut paruulus iste:

d hic est maior in regno calorū.

e Et qui susceperit vnū paruulum talē in nomine meo,

f me suscepit.

in tēpore suo, ac si mihi eiusmodi impēdisset humili-
 tatis obsequiū. ^a Ex aduerso quoq; grauissimū est ma-
 lū, vllō nocumento huiusmodi nocere paruulis. Nā si
 quis vnū aliquē ex humilibus huiusmodi in me cre-
 dētibus scandalizauerit, verbo vel exēplo minus re-
 cito occasione illi præbens ruinæ, ^b non pro nihilo
 reputari debet, pusillum ita scandalizasse: sed tanquam
 malum maximum debet estimari, ita vt dignus sit hu-
 iusmodi scādalizator pusilli, qui crudeli & infami sup-
 plicio tollatur de vita, videlicet vt molari lapide cer-
 uicis appensō, ipse mergatur in profundum pelagi, sic-
 que vitam corporalē in vltionē finiat præbiti scanda-
 li. Præstantius quoq; & magis vtile, magisque optan-
 dum fuerit, ipsi quoq; scandalizatori tali, vt publico
 & infami malefactorum supplicio submersionis ei-
 usmodi, vitam perdat temporalem, quā per suū scan-
 dalū pusilli & humilis fidelis perdat animā in damna-
 tione æterna. Vitam enim tēporalem propriam quif-
 que postponere debet salutī animæ proximorū suo-
 rum: neque cuiquam pretiosius debet esse suum cor-
 pus, quā fratri anima: atq; ob hoc magis est homi-
 ni expediens, propriam vitam corporalem amittere,
 quocunq; tandem supplicio, quā fratris animam
 scādalō perdere. ^c Væ iis qui in mundo degunt pro-
 pter scādala, quibus est plenus ipse totus in maligno
 positus. Merito debēt exhorrescere quicūque in mū-
 do viuunt, ac sibi maximē metuere, ob multitudinem
 & magnitudinem scādalorum, quæ occurrunt vndi-
 que, quibus difficile est nō offendi, quæ difficillimum
 est omnia absque nocumento & offensione euadere,
^d Oportet enim euenire scādala, donec mundus iste
 perstabit. Omnino ita futurum est vsque ad consum-
 mationem sæculi, neque spes est, vt prius in totum au-
 ferantur de mūdo scādala. Semper enim stultorum
 erit infinitus numerus, semper erunt ad malū procli-
 ues homines, donec hoc perstabit sæculū: neque pro-
 inde poterunt ante deficere scādala, quā veniat con-
 summatio. Neq; tamen id releuat aut excusat scanda-
 la ponentes, & scādalorum authores, quinimo væ il-
 lis & cōminatio expectatiōque grauissimæ vltionis,
 per

*a Qui autē scan-
dalizauerit
vnum de pusil-
lis istis qui in
me credunt,
b expedit ei, vt
suspendatur mo-
la asinaria in
collo eius, & de-
mergatur in
profundum ma-
ris.*

*c Væ mūdo, ob
scādalis.*

*d Necessē est
enim, vt veniat
scādala. Verum
tamen, væ homi-
ni illi, per quem
scādalum ve-
nit.*

Ecc̄l. i.

per quos ista veniūt scādala. Nō enim patietur Deus abire inultos, qui suis prauis doctrinis aut exemplis, perdunt proximos: quasi non illis satis sit seipfos perdere, nisi & alios secum trahant in exitium. ^a Vt verò si autem manus tua, vel pes tuus scādali^zat te, abscinde eū, & projice abs te.

Sciatis, quā sit horrendum scādalum, & quā fugiendum omnibus salutem desiderātibus, hoc vobis in seueritate denuntio, nihil debere esse homini tam charum, tam gratum, tā vtile, tam commodum, tam dulce, tam necessariū, quod nō debeat à se abiicere, ac profus abnegare, potius quā ab eo scādalu pati: omnēsque occasiones ruinae sollicitissimè vitari & præscindi debere, adeò vt si manus tua aut pes tuus (quæ duo membra homini maximè sunt cōmoda ad res peragendas & paranda necessaria, præ ceteris) te scādalizauerit, tibi que occasionem ruinae præstiterit, debeas illa abscindere, atq; à te abiicere, pro effugiendo scādalo & saluanda anima. ^b Omnino enim expedit, vnus membri præcisione totū corpus simul & animam à morte æterna sanare: meliùsque est, manu vna aut pede vno truncatum intrare ad vitā, quā duas manus & pedes duos temporaliter retinentem abire in mortem æternam. ^c Idem pronuntio & de oculo (quo nihil habet homo charius, vtpote gaudiū maximum homini adferēs, & plurima docens) quod si tibi occasionem ruinae dederit, tibi que imminet ex eo salutis periculum, eruere illum debeas, & lōgè à te proiicere. ^d Melius enim tibi est, vt vnū illud membrum tuū pereat & proiciatur, quā vt totum corpus tuum simul & anima cōiciatur in gehennam totius corporis, imò totius hominis salus æterna vnus partis est saluti temporali præponenda. Non quòd per hæc indicare velim (quemadmodum prima facie sermo sonare videtur) debere hominē mutilare seipsum, pedeq; aut manu aut alio quouis mēbro truncare, cuius nō ipse est dominus, sed Deus, & cuius nō ipse habet potestatem, sed Deus: sed quod per membra ista homini præ omnibus charissima & commodissima, manum, pedem & oculum, significare velim, nullam rem ita charam nobis esse debere, quā tumuis nos cōsoletur, quantumuis nos adiuuet, quantumuis sit com

fit commoda aut necessaria, quam non pro effugiendo scandalo propter salutē animæ debeamus à nobis libenter abicere, & prorsus abnegare. Melius est enim, absque tali re vel iucundissima vel commodissima salutem obtinere æternam, quàm ei inhærendo scandalum pati, sicque mortem inuenire æternam. Ecce quàm est horrendum scandalū, quanta vos oporteat facere pro effugiendo scandalo, si vestras animas saluas cupitis in vitam æternam.

^a Item vos moneo, ne parupendatis vnū ex humilibus istiusmodi fidelibus meis, pueri huius similibus, ne secundum mundi iudicium pauperes spiritu & humiles pro nihilo æstimeris, eos contemnentes atque spernentes. ^b Dico enim vobis, quod angeli eis in custodes deputati, perpetua fruuntur visione beatificæ patris mei cælestis. Nequaquā ergo contemnendi sunt aut parupendendi, quos tanti æstimat pater meus, vt ad custodiam illis assignare, in ministerium eorum mittere dignetur sublimes illas angelicas creaturas: quæ licet

in ministerium mittuntur tanquam administratorij spiritus propter eos qui ex hominibus hereditatem sunt accepturi salutis, nunquam tamen absunt à conspectu vultus patris mei, cuius beatificæ visione semper fruuntur, qui nunquam sic ad ministerium mittuntur, vt ab interna patris mei visione recedant.

^c Neque id solum, verumetiam alia insuper ratione longe maiori humiles & fideles meos pater honorauit, pro quorum salute operanda, me filium suum vni genitum ad terras demisit, vt in mūdum veniens factus homo, quæterem quod perierat, genus humanum, quod per peccatum in perditionem venerat, & sub morte conclusum seruabatur, vitæ restituerem,

populūmq; meum & electos omnes à perditione ad vitam reducerē. Quomodo ergo ab hominibus contemnendi erunt humiles & pauperes spiritu, electi mei, quos tanti fecit cælestis pater, item & patris filius? ^d Volo autem & sensibili vobis exemplo ostendere, quāti sint apud Deum pretij, electorum singuli. Vos ipsi ex proponenda vobis parabola ferte iudicium, quod monstrabit ratio indicare. ^e Si habuerit quispiam

a Videte, ne contemnatis vnum ex his pusillis.

b Dico enim vobis quia angeli eorum in cælis semper vident faciem patris mei qui in caelis est.

c Venit enim filius hominis saluare quod perierat.

d Quid vobis videtur?

e Si fuerint alii qui centum oues, & errauerit vna ex eis, nonne relinquit novagintanoue in motibus: & vadit querere eam qua errauit?

quispiam

a. Et si contigerit ut inueniat eam, amen dico vobis, quia gaudeat super eam magis quam super nonaginta nouem quæ non errauerunt.

b. Sic non est voluntas ante patrem vestrum qui in cælis est, ut pereat vnus de pusillis istis.

c. Si autem peccauerit in te frater tuus,

quispiam cætum oues, & earum vnã cõtigerit aberrare à grege, hic si prudens est, & suarum rerum curam gerens, nonne in deserto aut in montibus aut in locis pascuæ relinquens sub custodia bonã gregem illum totũ nonaginta nouem ouium, cõuertet sese ad querendam viuicã illam perditã ouẽ, vt eam reducat ad gregem quæ errauerat? Quod si contigerit querentem inuenire eam quæ fuerat perditã, in veritate dico vobis, quod singulari quodã gaudio super inuẽta illã vnica oue gaudebit, quali non gaudebit super nonaginta nouem ouibus illis quæ non aberrauerunt: quemadmodum illi pro oue perditã fuerat tristitia, quali non afficiebatur pro iis quæ non aberrauerant, ita e contrario post ouem illã inuentã, peculiaris quædã de eius inuentione orietur lætitia, cuiusmodi nõ habebitur de illis quæ nunquã fuerant perditæ: quomodo & super filio prodigo reuerso, gaudiũ & festũ speciale pater pius celebrat, quod nõ super filio habet semper obediẽte, qui patri indiuiduus semper adhæsit ac ministrãuit. ^bHanc parabolã proposito meo sermoni applicans, dico quomodo bonus paterfamilias, & pastor, nec vnã ouiculã perire patitur, sed errãtes summa reliquit diligentia, sic patris quoque mei qui in cælis est nõ esse volũtatem, vt vel vnã ex ouiculis istis, id est, pusillis atq; humilibus electis meis, pereat. Quinimo vsque ad eò illi curã est: salus ouicularũ aberrantiũ, vt propter totum genus humanũ (quali ouem vnã simul vno die perditã) inueniẽdũ, filium ad terras demiserit, qui ouem illã in humeros sibi adduceret: singulos quoq; electorũ, si quãdo aberrare à via rectã contigerit, internis vel etiam externis exhortationibus, increpationibus, & quibuslibet modis opportunis requirit, donec reducat ad pascuã, & ad vitã restituat. Et quomodo patris cælestis non est voluntas, vt quisquam pereat fidelium, sic neque vos, quantũ in vobis erit, pati debebitis, vt pereat quisquam fidelium: sed quinetiam enitendũ vobis erit magno studio, vt errantem fratrem reducat ad viã rectã. ^cVnde si pro humana fragilitate à concupiscẽtia sua abstractus & illectus, aut ignorãtia lapsus

pſus, aut impij dæmonis mundive ſuggeſtionibus ſe-
 ductus, fratrum tuorum quiſpiam in te peccauerit id
 eſt, tali peccato quo te peculiariter offendit, aut quod
 in eo tu ſingulariter deprehendis, quo tu illū lapſum,
 aut etiā lapſui proximū (de quo idem ferè eſt iudi-
 cium) aduertis, noli ouem lapſam in foueā (cuius ex-
 trahēdæ adhuc ſpes relinquitur) pertranſire, noli diſ-
 ſimulare, quali non aduerteris: id quod neque in vaca
 aut ōoue, aut quolibet iumento lex Moſaica patitur,
 quæ docet nō præteriri debere bouem fratris collap-
 ſum in foueā. ^a Sed accinge te ad educendum de fo-
 uea, quantum in te fuerit, collapſum fratrem tuum:
 accede eū tu qui ſpiritalis es, & inſtrua eum in ſpiri-
 tu lenitatis, conſiderans teiſum, ne & tu tenteris: ar-
 gue eum, ſeparatim nemine audiēte alio præter eum
 quē arguis, vt verecūdiæ conſulas fratris tui: ne ſi ſta-
 tim corā pluribus peccatum aperias, ille erubeſcat, &
 indignatione aduerſum te cōmotus, qui ſine neceſſi-
 tate famam eius bonam commaculaueris, ex tua illa
 inordinata increpatione deficiat magis quam profi-
 ciat: ſed ecōtrario, ex priuata & manſueta correptione
 attendens tuam erga ſe charitatē, ex quæ ea proce-
 dētē correptionē, manſuetudine deuictus, acquieſcat
 bene monēti. Sic enim eſt hominis animus, eius
 maximè qui nōdū in profundū eſt immerſus obſtina-
 ti cordis, vt manſuetudine & charitate magis quàm du-
 ricia & ſeueritate proficiat, vtq; eius libētiffimè cor-
 reptionē ſuſcipiat, de quo habet bonam exiſtimationē
 amicitia, quam proſecto monſtrat, qui ſic priuata
 correptione leniter fratrem corripit. ^b Et ſi quidē ad
 tuā correptionē iſtam priuatā frater reatū agnoſcat,
 ad cor redeat, agatq; pœnitentiā, culpā agnoſcens, &
 emendationē proponens, ecce fratrem tuū inueniſti, &
 lucratus es eū qui perierat, ouē extraxiſti de fouea in
 quā collapſa fuerat, id quæ abſque omni etiam famæ
 & boni nominis detrimēto, quod ante omnia tentan-
 dū eſt, videlicet prodeſſe multū, nocere nihil. ^c Quod
 ſi non hac via poteris tuum fratrem lucrari, ſi priua-
 tæ monitioni non acquieſcat, non tamē ſtatim cellan-
 dum eſt: ſed ſi cum omnimoda famæ conſeruatiōne
 non

a uade, & corri-
 pe eum, inter te
 & ipſum ſolū.

b Si te audierit,
 lucratus eris fra-
 trem tuum.

c Si autem te
 non audierit,

- a* adhibe tecum nō potes solus prodesse, ^a tāta deinde quod proximi est, assume tibi alios duos aut tres spirituales homines, quos ad eam rem secundum charitatem noueris esse magis idoneos, quos existimas zelo Dei feruentis, & in corripiēdo alacres atque efficaces, quos maximē apud illū collapsū putaueris posse proficere, & per quos minimē speraueris illius bono nomini officere, & expone illis priuatum fratris negotiū, ac deinde cū his & per hos age apud fratrem, vt moueatur ex correptione & exhortatione plurium, qui solē te contemplit audire. ^b Hos autem assumes tuæ admonitionis quasi testes & adiutores, qui tecū vno ore loquātur, qui simul arguāt, simul moneant, simul exhortentur, vt sic in ore duorum vel trium testiū sit validum & efficax quicquid dixeris. Plus enim fidei, plus efficacię, plus authoritatis est in verbo plurium ex ore vno loquētium, quā in vnus tantum sermone: neque raro contingit, vt quod vnus quantumlibet amicus non impetrat, plurium authoritas velut extorqueat. Quomodo etiam iumentum in foueam collapsū, quod vnus nō potest solus educere, aduocatis in auxilium pluribus, vtique educi poterit. ^c Denique, si nec istos velit audire quos tecū adhibuisti, ne sic quidem cessare debes: sed tentanda erunt omnia, omnis erit mouēdus lapis, antequam fratrem in peccato relinquant. Quemadmodū enim cum iumentum collapsū in foueā nec per te solū, nec per eos quos aduocasti socios, potueris educere, ad dominum iumentum referendum est nuntium, si fortē modum ipse nouerit suū pecus eruendi de puteo: ita postquam & per te ipsum, & per adhibitos testes viros idoneos nihil apud fratrem proficis. ^d ad Ecclesiam deferendum erit negotiū, ad eos penes quos est ecclesiastica authoritas, ad quos ex officio spectat inuigilare saluti sibi commissarum ouium, qui cum authoritate possint arguere atque corripere, vt pote penes quos potestas est ligandi atque soluendi, sicque peccantem & in impenitētia persistentem debita punitione feriendi ad huiusmodi: erit deferendum negotium, vt vel per superioris potestatis authoritatem, vel per metū inferendæ

a adhuc vnum vel duos.

b vt in ore duorum vel trium testiū sit omne verbum.

c Quod si nō audieris eos.

d dic Ecclesia.

ferende punitiois resipiscat, qui semel atque iterum in charitate monitus noluit acquiescere monitionibus.

^a Quòd si neq; Ecclesiam audierit, si ei penes què est Ecclesiastica potestas, legitimo suo preposito, obtemperare recusauerit, eliges permanere in peccato suo, tanquam sancte obedientiae & Ecclesiasticæ potestatis contemptor: ^b de consortio abscindatur fidelium: hunc habeto, donec in eo impœnitentiæ proposito perseverauerit: quasi nõ fratrem, utpote gentile, aut hominem profusum mundanum, qui dignus non sit fratris aut Christiani ferre nomen. Hac enim in parte gentilem se monstrat, dum Ecclesiam audire contemnit, & Ecclesiasticæ potestati obtemperare recusat. Quare & hunc, post omnia tentata, tanquam gentilem ac profusum mundanum & non Christianum, diuino relinque iudicio. Qui enim Ecclesiã contemnit, tanquã qui extra Ecclesiam sunt, diuino sunt relinquendi iudicio. Ecce quanta cura vobis agendum est qui spirituales estis, ne, quantum in vobis est, vobis videntibus aut scientibus quisquam pereat fratrum vestrorum, quomodo non ab illorum monitione sit cessandum, vsquedum se fratris nomine faciunt indignos. ^c Ne verò pro leui re quis contemnat Ecclesiã, aut pro nihilo ducat Ecclesiasticam potestatem, illud dico vobis, tantam esse eam, ut quicquid vos apostoli mei, ceteriq; vobis successori Ecclesiarum presbyteri atq; prepositi, super terram hic alligaueritis, ratum habeatur in caelis: quemcumq; auctoritate vobis commissam legitime videntes ligandum iudicaueritis, Deus id habeat ratum in caelis. Quare nõ est parui aestimandum Ecclesie in terris iudicium, cuius est in caelis approbator Deus. ^d Et ne ad iudicium solum & destructionem sit Ecclesie potestas, hoc etiam adiucio, quod quacumque vos super terram solueritis, erunt & in caelis soluta: quos legitime vestra potestate, dignos cõpertos absolutione, à peccato & vinculo illo, quo ligati fuerant solueritis, hos & Deus soluet in caelis: confirmabit ipse & approbabit, ratumq; habebit in caelis, quicquid vos secundum debitum vestra potestatis usum in terris egeritis: ut quomodo peccantem & inobedientem fratrem potuistis ligare atq;

a si autem Ecclesiam non audierit,

b sit tibi sicut Ethnicus & publicanus.

1 Co, 15

c Amè dico vobis, quacumque alligaueritis super terram, erunt ligata, & in caelis.

d Et quacumque solueritis super terram, erunt soluta, & in caelis.

1 proicere,

a Iterum dico vobis, quia si duo ex vobis cō-
 senserint super terram, de omni
 re quamcunque petierint, fiet il-
 lis, à patre meo qui in caelis est.

proicere, sic & pœnitentē obedire paratum possitis
 recipere in gratiam, vt sit penes vos potestas ressecādi
 infecta, rursūmq̃ sanata adglutinandi. ^a Et ne quis
 fortē paruifaciat ligari ab Ecclesia, atq; à fidelīū nu-
 mero separari, tanquam ethnicus & publicanus, vt co-
 gnoscat quilibet, quantum perdat commodū, qui ab
 Ecclesiae communiōe sua culpa legitimē eiicitur, &
 à reliquis fidelibus tanquam putridū membrū rescin-
 ditur atque diuiditur. Hoc iterum vobis dico, tātum
 esse commodū eorum qui in Ecclesiastica vnitate per-
 manēt, vt si duo aut tres in oratione vnanimis, in con-
 cordia fraterna, in vna fide, vna spe, vna charitate, vno
 desiderio, absque diuisione, tanquam fratres in vnum
 habitantes, quippiam postulauerint à patre meo, non
 possit non exaudiri eorū oratio. Non enim potest nō
 exaudiri oratio fidelium, cum sit in vnitate Ecclesiae,
 quin iuxta quod Deus nouit & petētibus & Ecclesiae
 toti esse quā vtilissimum, ita disponat & faciat om-
 nia. Quemadmodum econtrario, nō est Deo accepta-
 bilis oratio eorum qui in diuisione, ob suam impœ-
 nitentiam ab Ecclesiastica vnitate separati viuunt: ac
 proinde, quum omne hominis bonum spirituale per
 orationē debeat à Deo impetrari, maximū sibi haud-
 dubiē damnū facit, qui se ab Ecclesiastica vnitate di-
 uidit: in qua diuisione si permanere eligit, neq; statim
 ad vnitatem reuerti satagit, vbi senserit gladiū, iusto
 Dei iudicio Satanæ traditus, eius laqueis captiuus te-
 nebitur, ad ipsius voluntatem, vt ad grauiora indies
 mala eū pertrahat quo voluerit. ^b Dico autē eos qui
 vnanimis orant necessariō exaudiri, quoniam vbiq̃
 que duo aut tres fideles in meo nomine in pace & cō-
 cordia fuerint congregati, vbi ad gloriam & hono-
 rem patris in vnanimitate & bona concordia conue-
 nerint plures fideles, illic ego sum in eorum medio
 tanquam adiutor & director eorum, in eo quod ad
 gloriam mei nominis tractant, vel postulant. Vbi au-
 tem adsum ego, non potuerunt non omnia prospere
 succedere & foeliciter transigi. Contra verō, iis qui di-
 uisi sunt ab vnitate nominis mei, qui separati sunt
 ab illis qui sunt in vnitate fidei, his ego lōgē absūm:

b Vbi enim sunt
 duo vel tres con-
 gregati in no-
 mine meo, ibi
 sum in medio eo-
 rum.

non illorum præsum conciliabilis, sed præfider in illorum medio Satanas, cui traditi sunt: quoniam non de gremio sunt Ecclesiæ, à cuius se diuiferunt uitate, sed de synagoga sunt Satanz, cui se adscriperunt, ab Ecclesia mea diuisi. ^a Hæc autem disserente domino, Petrus occasione eorum quæ ille docuerat, quod uide licet humiles oporteret esse fideles, atq; ad remissionem iniuriarum faciles, in morè pueri, qui stabat in medio, quodque oporteret etiam erratè proximū requirere per correptionem, quæstionem mouet de remissione offensarū, quibus proximus offendit proximum, dicens: Domine, ad quotam vsq; vicem debet homo proximo suo dimittere cōmissam in se offensam? Ex tuis uerbis satis colligimus, debere nos inuicem donare iniurias, quandoquidè etiam in nos peccantes iubemur requirere, & ad uiam rectam magna sollicitudine reducere. Sed hoc mihi est dubium, num fortè certus sit terminus in dimissione offensarū, an certis tantū aliquot uicibus debeamus dimittere, ut si frater nimia malitia numerū illum transeat, nō ultra cogatur homo dimittere? ^b Sufficiētne dimississe fratri septem uicibus? Dominus respondit: ^c Nō præscribo ego certum numerum aut terminum, neq; tantum septem uicibus dico dimitti debere iniuriam proximo: ^d sed quotiescunq; te contigerit offendi à tuo proximo, toties oportet te paratum esse ad remissionem, & ex animo semper dimittere, ut uindictā nō appetas, etiā si septuagies septies id cōtingat: hoc est, quadringentis & nonaginta uicibus, uel septuaginta & septē uicibus. ^e Quæ res, ut uestris cordibus infigatur profundius, parabolam uobis proponam, ex cuius conclusione euidētissimè disceris, quam seuerè à uobis hoc exigat Deus, ut offensas donetis inuicem. ^f Sic se habet regnum cælorum, sic pro eo acquirendo agere oportet, quomodo subsequens indicat parabola, de homine rege, qui uoluit rationem ponere, computumque suscipere à seruis & debitoribus suis, atque ab eis solutionem exposcere. ^g Quod cum facere cepisset, oblatu est ei unus ex seruis debito magno obstrictus, ne mpe decem millium talentorū. ^h Cū autē

a Tunc accedēs
Petrus ad eū, dixit: Dñe, quoties peccabit in me frater meus, & dimittā ei?
b vsque septies?
c Dicit illi Iesus: Non dico tibi, vsque septies, sed vsque septuagies septies.
e Ideo,
f assimilatum est regnum cælorum homini regi, qui uoluit rationem ponere cum seruis suis.
g Et cum cepisset rationem ponere, oblatu est ei unus, qui debebat ei decem millia talenta.
h Cum autem non haberet unde redderet, iussit eum dominus eius uenūdari, & uxore eius, & filios, & omnia quæ habebat, & reddi.

- hic facultatem non haberet soluendi tantū debitum, dominus (ad incutiendū illi terrorem, & experimētū sumendum quid esset acturus) seuera voce, aduocatis seruis aliis, iussit hunc venditioni exponi, simul & eū eo vxorem & liberos, & quæcunq; ipsius erant, vt ex eorum venditione solutionē acciperet debiti, vel in tantillo quantulum ex iis potuisset corradi.^a *Exterritus seruus voce domini, consiliū aliud nō inueniens, quod vnicum est miserorum refugium, ad orationē confugit, procidensq; in genua, coram rege, suppliciter deprecatus est illum, dilationem postulans.*^b
- a* *Procidens autem seruus ille, orabat eum, dicens:* *Patientiam habē in me, & omnia reddam tibi.* *Misertus autē dominus serui illius, dimisit eū, & debitum dimisit ei.* *Egressus autē seruus ille, sinxit vnū de cōseruis suis, qui debebat ei centū denarios.* *e & tenens susfocabat eum, dicens:* *Redde quod debes.* *g Et procidens conseruus eius, rogabat eum, dicens:* *h Patientiam habē in me, & omnia reddam tibi.* *i Ille autem noluit, sed abiit, et misit eū in carcerem, donec redderet debitum.*
- terrorem, & experimētū sumendum quid esset acturus) seuera voce, aduocatis seruis aliis, iussit hunc venditioni exponi, simul & eū eo vxorem & liberos, & quæcunq; ipsius erant, vt ex eorum venditione solutionē acciperet debiti, vel in tantillo quantulum ex iis potuisset corradi.^a Exterritus seruus voce domini, consiliū aliud nō inueniens, quod vnicum est miserorum refugium, ad orationē confugit, procidensq; in genua, coram rege, suppliciter deprecatus est illum, dilationem postulans.^b Domine (inquit) patienter age mecum, ostēde erga me longanimitatem tuam, in differēdo supplicium: & ego totis adnitar viribus, vt tibi persoluam omne debitū, quātum in me fuerit. ^c His auditis, ille (vt sunt reges magnanimi, simul & munifici atque liberales, maxime autē erga supplices pii) non solum seruum impunitū abire permisit, verum etiam debitum omne ex abundanti munificentia liberaliter dimisit, quod ille quidem postulare nō ausus fuerat. Ita expectationē & postulationem serui vicit clementia domini.^d His itaque gestis, tāta accepta gratia, egressus seruus ille, obuium habuit quendam de cōseruis suis, qui debito sibi obstrictus erat centum denariorum. ^e Quem conspiciens, nimium cito oblitus factæ sibi misericordiæ, manus in illum iniecit violentas, apprehensum strinxit gutture, velut iamā sumpturus pœnas de eo, nisi debitū quātotius persolueret, dixitq; illi: ^f Ocius persolue mihi debitum, æs adnumera quo mihi obstringeris. ^g Ille videns à cōseruo parari sibi malum, ad preces confugit, quibus exactor iste tantam iam inuenerat gratiā. ^h Patientiam (inquiens) ostēde erga me, longanimem te mihi exhibe, differ aliquantulum: & ego cuncta tibi reddam fideliter. O rem indignā, & auditu horrendam crudelitatem. Hæc illa ipsa vox erat, qua seruus iamiam à domino obtinuerat debiti maximi, nempe decē millium talentorum plenā remissionem: ⁱ & tamen eadem hac voce à cōseruo prolata, pro debito minimo. (Quid enim sunt denarii centum, si ad decem millia talentorum coferantur?)

adeò nō est crudelis ille seruus sui conferui misertus, vt quantotius illum pro tam minimo debito iusserit conici in vincula, atq; in carcerem detrudi, vt sic per pœnam & confusionem publicam extorqueret à conseruo exiguū debitum. Ecce quàm est crudelis seruus erga conferuū, qui tam expertus est liberalem erga se dominum. Pro debito modico seruus cōseruum trudit in carcerem: vbi dominus pro debito maximo seruitutem tantum fuerat cōminatus: quæ vtique captiuitate est tolerabilior, idq; mox post tantam erga se domini perceptam humanitatem, quod illius crudelitatem mirū in modum exaggerat, cum doceat natura, tales nos præstare proximis, quales ipsi libèter experimur alios. *Quid fecisset exactor iste, si in loco fuisset domini, si nullam prior fuisset expertus misericordiam, si cōseruum habuisset debitore decem millium talentorum, posteaquam nihil nisi conferuus & prior misericordiam expertus, pro centum tantum denariis, tantam monstrauit crudelitatem?* ^a *Videntes autem conferui factum huiuscemodi, non potuit non vehementer illis displicere tyrannica illa crudelitas, ab eo quem sciebant tantam expertum fuisse domini clementiam: quandoquidem natura homo crudelitatem & iniustitiam execratur, in iis potissimum qui priores ipsi experti sunt misericordiam: veluti quum ij qui à paupertate ad magna sunt euecti, vidètur nil misereri pauperum, sed eos crudeliter opprimere,*

^b *Itaque rem istam ad dominum suum deferunt, & qui cum suo debitore conferuo ille qui remissionem acceperat seruus egerit, regi cum querimonia, oppressiori indignantes, oppressio condolentes, denuntiant.* ^c *Qua tam immani crudelitate & execrabili ingratitude immisericordiâque audita, dominus seruum illum quantotius ad se vocari, sibi que adduci & præsentari iubet: quem adductum, obiurgatione statim acerrima aggreditur, dicens: Serue nequam, peruersè & crudelis nebulo, quæ est hæc quam de te audio inaudita crudelitas? Tu mihi debitor decem millium talentorum, & debitum omne tibi liberaliter dimisi, tantum quia rogasti me, vt pa-*

Videntes autem conferui eius quæ fiebant, contristati sunt valde:

& venerunt, & narrauerunt domino suo omnia quæ facta fuerant.

Tunc vocauit illum dominus, & ait illi: Serue nequâ, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me.

a Nonne ergo oportuit & te misereri conserui tui, sicut & ego tui miserius sum?

b Et iratus dominus eius, tradidit eum tortoribus.

c Quo ad usque redderet uniuersum debitum.

d Sic et pater meus caelestis faciet vobis, si non remiseritis vnus quisque fratri suo de cordibus vestris.

tiēter tecum agerem, plus tibi quā petisti donari: tu dilationem tantum postulasti, ego perfectam dedi remissionem omnium. ^a Talem posteaquam tu me fuisti expertus, seruus dominum, idque in debito tā grandi, nōne vicissim decebat, vt tu consimilem exhiberes misericordiam conseruus erga cōseruum, & in debito longē minor? Quod si etiam in totum non tibi visum fuisset debitū dimittere, vt ego tibi dimiseram, nōne vt minimum dilationem quam ille postulabat, in memoriam praestitae tibi misericordiae, roganti debueras concedere? Tu autem in nullo prorsus misertus es conserui tui, oblitus omnis misericordiae, quam ipse iam senseras. Tibi itaque qui noluisti erga conseruum facere misericordiam, iudicium fiet amodo sine misericordia. ^b Tūc serū iratus rex (qui ante cum rationem poneret, tantum per comminationem ad terrorem debitoris, iram verbo ostendebat verius, quā in corde gerebat) debitum illud omne quod prius dimiserat humiliter supplicanti super crudelem & immisericordem tyrannum reuocauit: moxque: definitiua prolata sententia, cōsimile aduersus eum protulit iudiciū sine misericordia, quale aduersus suum conseruum ille exercuerat: statimque sine mora in manus tortorum illum tradidit, ^c qui illum in tenebrōsa carceris loca concluderent, ac tormētis iugiter grauibus afficerent, donec ad nouissimum vltimūque minutum debitum omne persolueret: quod quia omnino non potuit, ob debiti magnitudinem in tormentis illis permanere illū necesse fuit. Iam videtis, quō hae tēdat parabola. Videtis, quem habeat exitū.

^d Ita profectō vobiscum ager pater meus caelestis, si non dimiseritis offensas proximis vestris ex sinceris cordibus: ita iudicium sine misericordia exercebit in omnes eos, qui noluerint suis proximis facere misericordiam, & commillas aduersum se offensas ex animo dimittere. Non enim dimitter illis pater meus peccata ipsorum, sicut ipsi proximis commissa aduersum se peccata noluerunt dimittere.

Expli-

*Explicatio Parabola huius de rege
rationem ponente.*

Rex iste, pater est caelestis: seruus debitor, quilibet est homo peccator, qui peccando fit Deo debitor, quoniã ipsi soli homo peccat, & ipsi fit per peccatum ad pœnam obnoxius. Cum debitoribus rationem ponit Deus, quoniã a peccatoribus vult placari, & suum honorem cui per peccatũ derogatur vult restitui. Decem millia talentorum debet peccator, quoniã in multis offendimus omnes, & septies in die cadimus, propter multitudinẽ & magnitudinẽ peccatorũ, quibus Deum offendimus. Vehementer enim magnũ est debicium quo Deo obligamur, tum propter grauitatẽ, tum propter frequentem iterationem & multitudinẽ peccatorum. Tanto nanq; est quod in Deum cõmittitur peccatũ, grauius omni eo quod in hominẽ committitur, quãto est ipsius maiestas omnibus excelsior, & in immẽsum superat quicquid est in hominibus. Tanto obstricti debitorũ, iubet dominus vanundari, cum omnibus quæ ipsius sunt, quando terribilia minatur peccatori, si non reconcilietur per pœnitentiã, vt cõminationibus huiusmodi eum auocet, ne vltra adiciat debita, ne prioribus peccatis plura adiciat. Debitor cõminatione domini exterritus ad terrã procidẽs, ac dilationẽ petens supplicij, peccator est, cõminationibus domini exterritus, antea actorũ malorũ agens pœnitentiã, & pœnitendi vitãmq; in melius cõmutandi spatium postulẽs. Rex precibus flexus, postulanti dilationẽ dat & remissionẽ, quoniã benignus pater caelestis, bonitate suppliciuũ semper vota excedẽs, & tẽpus concedit pœnitendi, & prætèrita omnia peccata dimittit seruo pœnitenti, omnia eiũs peccata post tergũ suum proiiciẽs. Seruus conseruũ habet debitorẽ, quoniã alter ab altero nõ unquã offenditur: neq; quisquã est qui nõ aliquando a proximo lædatur in aliquo, siue in corpore, siue in re, siue in nomine, siue quomodo libet aliter. Debitũ tamen cõserui exiguũ est centum tantũ denariorũ, cum debitũ serui erga dominũ absq; proportione maius fuerit, decẽ videlicet milliũ talentorũ: quoniã infinito & absq; proportione grauiora sunt, & (vt ita dica) pluriora, peccata illa quibus Deũ offendit homo, seruus dominũ, quã ea quibus homo offendit hominẽ, seruus cõseruũ. Contingit enim centũ vicibus offendi Deũ, vbi non semel proximus offenditur: cũ e contrario nunquam contingit verẽ offendi proximum, nisi simul & Deus offendatur grauius, cuius est præceptũ, diligere, non offendere proximũ. Denique tanto grauior est vnaquæque offensio, qua homo offendit Deum ea qua offendit hominẽ,

quāto in infinitum magis distat Deus ab homine, quā ab homine homo. Centū denariorum debitum solui postulat seruus à conseruo quando pro offensa in se cōmissā exposcit vindictam. Seruus in conseruum manus iniicit, & stringit apprehensum gutture, cū rex nihil tale in seruum egisset, sed tantum comminando dixisset, vānundari eum &c. quoniam pro leui offensa solēt subinde homines multō grauiores abinuicem vindictas exposcere, quā exigat Deus pro peccatis plurimis atq; grauissimis: & quoniam ad vindictam ardētis sunt homines erga se inuicem, cū sit Deus longanimis, diu cōminans antequam feriat, nec tam per se vindictam querens, quā per vindictæ comminationē territans, vt nō vltra debita homo accumulēt. Seruus rogat conseruum & solutionē pollicetur, sed nihil à conseruo impetrat, quādo is qui offensus fuit, nullis flecti patitur precibus eius qui læsit, quā ius suum extremum exigat, & vindictam quam meditatūr exerceat, etiā si pro sua virili polliceatur is qui offendit damni reparationem aut rationabilem pro offensa quātitate satisfactionem. Vbi & hoc notandum, minori humilitate flecti regem dominū, vbi maiori nō flectitur homo seruus. Minor siquidem est humilitas, vbi seruus procidit ad pedes domini, quā vbi seruus procidit ante pedes cōserui. Quāto enim persona cui sit humilitas, aestimatur vilior, tātō est humiliatio illi cui exhibetur gloriosior. Maiorem siquidem humilitatē monstrat, qui etiā inferiori se subiicit, quā qui tantū superioribus. Attamen supplicatione flectitur Deus à seruo, quā renuit flecti seruus à cōseruo. Mittit seruus pro centū denariis conseruum in carcerem, donec reddat vniuersum debitū, quoniam pro leui offensa plenam exigit vindictam, nihil de suo volens iure concedere, vbi Deus liberaliter totū dimittit tam immensum debitum. Tristantur conserui, quoniam non potest non vehementer displicere sanctis & angelis ista crudelitas se ruorum aduersus inuicem, qui tam liberalem erga se experiuntur dominum. Domino referunt negotium, quoniam sancti homines & angeli Dei pro miseria afflictorum, & eorum qui opprimuntur, quarentiū & non inuenientium à fratribus suis misericordiam, orāt, & diuinā iustitiæ reſtitutionem aduersum illos pauperum oppressores inuocant. Rex audito nuntio, seruum vocat & condemnat, quoniam Deus in nouissimo die, quando clamorem exaudiet oppressorum, & sanguinem eorum exquiret, ad iudicium euocabit huiusmodi. Seuera obiurgatione rex seruum increpat, quia cōfusione publica cuiusmodi homines iudex corā aſtātibus omnibus confundet. Exprobratur tunc seruo debitū dimissum cuius alioqui nunquā erat mētionem facturus dominus: quoniam peccata

causa quæ Deus dimisit homini, ad ultionem reuocat, in eo qui noluerit proximo misereri. Tunc iratus dicitur qui prius tantum comminabatur, & quodammodo iram simulabat: quonia in die illo implacabilis erit ira Dei, quæ in hoc mundo placari per penitentiam potuit. Tunc iratus rex dure loquetur seruo crudeli, quoniam tunc loquitur ad eiusmodi in ira sua, & in furore suo conturbabit eos. Tunc exprobrabitur eis, quod dominum habentes tam ad miserendum atque condonandum facilem, ipsi noluerint proximis misereri. Tormentoribus tradentur, quando in ira iudicis proferetur aduersus ipsos sententia: *Discedite a me maledicti, in ignem aeternum, qui paratus est diabolo & angelis eius.* Illic permanebunt, donec reddant vniuersum debitum, quoniam tormenta perferent in aeternum damnati, eo quod secundum condignitatem rigorosæ diuinæ iustitiæ, nunquam erit perfecta ipsorum satisfactio: propter quod, aeterna patietur tormenta, & fumus tormentorum eorum ascendet in secula.

Psal. 2.

Apoc.
14.

ANNOTATIONES IN CAP. XVIII.

Statuit paruulum in medio eorum.) In Græco est *παῖδιον* pædion, diminutiuum à *παῖς* pæs, quod sonat puerum. Vnde paruulus pro puerulo vel puello accipitur. Sic & in sequentibus, cum dicitur: *Nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli.* Pro pusillis verò habetur *μικροὺς* micros, quod paruū significat. *Quicumq; ergo humiliauerit se, sicut paruulus iste.* Nō est intelligendum, qui humiliauerit, se ad eum modum quo iste paruulus se humiliat. Nondum enim humiliare se nouit paruulus, qui necdum nouit quid sit humilitas. Sed ita intelligendum est: qui se humiliauerit ad modum huius paruuli, ad eum modum quo iste paruulus est humilis: hoc est, q studio virtutis talis esse curauerit, qualis est hic puer cōditiōe ætatis, vt habes in Elucidatione. *Et qui suscepit vnum paruulum talem in nomine meo.*) Paruulos non signat ætate, sed virtute. Ideo non istum dicit paruulū, sed talem. Tales enim paruuli sunt, qui illius paruuli humilitatem & simplicitatem moribus exprimunt. Istud autē suscipere, non tantum sonat, in hospitium suscipere: sed generalis videtur esse vox ad obsequium quodlibet vel corporale vel spirituale: vt dicatur suscipere quæpiam qui vlla in re eum adiuuat: quomodo cum apud Paulum dicitur: *Suscipite inuicem, sicut & Christus suscepit vos, in honorem Dei: est sensus, Adiuuate vos inuicē, vobis inuicem proficite, vos inuicē euehere ac pro-*

Ron
15.

grauissimi peccati, per mortis tēporalis supplicium puniri, vt morē euadat aeternā quam cōmeruit. Vel ad hūc sensum: Melius illi fuisset ante scādālū hoc cōmissum, supplicio ignominioso vitā finire, q̄ huc deuenisse, vt animā pximi scādalo suo perderet. Procūldubio enim, quod per se malū nō est (cuiusmodi est tēporaliter puniri) praeferendū est, & magis optandū eo quod est per se malū, vt est scandalizare proximū. Mola autē asinaria, pro lapide molari accipitur, quomodo apud Marcū in Græco legitur *λυθος μυλικός* lythos mylicos: id est, lapis molaris. Quare autē hoc in loco dicatur mola asinaria, duplex ratio assignari potest. Vel enim ab asino circūagitante lapidem, asinaria mola dicitur, vt significetur lapidis magnitudo. Vel lapis inferior ille magnus immobilis, cui innititur superior qui agitur ac terit, mola asinaria dicitur, q̄ tanquam asinus pondus graue ferat, propter quod, etiā asinus molaris inuenit appellari, quomodo asinū nonnunquā appellamus hominē ad ferendū onera idoneū. *Neesse est enim, vt veniant scandala.*) Non est intelligenda absoluta necessitas, quasi nō possit efficere Deus, vt nō sit vllū scādālū ante consummationē seculi, aut quasi simpliciter nō possint homines cum adiutorio gratiæ Dei (quā nemini constat deesse) sibi singuli cauere ab omni scādalo, si admittantur pro viribus: sed significatur, quid certo futurū sit, tali loquēdi modo, ac si dicamus: Procūldubio ita est futurū, semper ita se res habebit, non est quod expectes aliud. Sic enim cū omnino certissimē futurū aliquid significare volumus, dicere solemus: Oportet te hoc agere, neesse est vt facias. Sic & Apostolus ait: Oportet hæreses esse, cum tamē simpliciter nulla sit necessitas. *¶ Bonū tibi est ad vitā ingredi debilem vel claudū.*) Quid sit differentiæ inter debile & claudū, diximus in annotationibus cap. 15. Pro eo autē quod nos habemus, cū vno oculo, vnā est apud Græcos dictio *μὲν ὀφθαλμὸς* monophthalm⁹, quod Latine dicere possumus vnoculū, vel luscū, quomodo apud Marcū interpres vertit. Luscus enim est, nō q̄ distortis aspicit oculis (hic enim strabus dicitur) sed qui altero caret oculo. *¶ Venit enim filius hominis saluare.*) Cōiunctio (enim) nō hanc partem cum proximē præcedēti connectit, sed ad idē caput refert ad quod præcedens particula iūgitur, vt sit ratio secunda ad idem propositū ostendendum, id quod in Elucidatione satis indicauimus. *¶ Gaudet super eam magis, quā super nonagintanouem qua non errauerunt.*) Nō debet (magis quā) hoc in loco accipi propriē, vt significetur comparatio duorū gaudiorum adinuicem, quorū alterum sit de oue iam iauēta, alterum de ouibus nunquā perditis, quorū illud sit maius isto: sed tantū significatur, speciali aliquo actuali gaudio affici pastorem pro inuentione ouis perditæ,

ditæ, eo quòd eã inuenit, cuiusmodi speciale & actuale gaudiũ non habet de iis quę nõ errauerat: quomodo de filio prodigo dicere possumus, quòd de eo redeũte pater gauisus fuerit, magis quàm de filio qui nunquã patrem reliquerat, ratione specialis illius gaudij, quo in reditu filij perditu exultauit, quali nunquã de altero gauisus fuerat, qui nunquam patri abfuerat. ¶ *Si autem peccauerit in te frater tuus.*) Peccat iuxta hoc domini uerbum in me, nõ solum qui peccatũ tale comitit, quo meam personã offendit. Quid enim, si me uidente proficere, Deũ aut alium offendat, & talis sum ego qui monẽdo possim proficere, nunquid non debeo corripere peccantem, eo quod in me nõ peccauerit? Peccat ergo in me, qui coram me peccat, cuius peccatum mihi est cognitũ. Non autem quẽlibet passim hoc domini uerbu obligat, sed eos maxime qui spirituales sunt, & tales qui in admonendo & corripiendo ualent proficere proximo. ¶ *Ut in ore duorum uel trium testium stet omne uerbum.*) Præter expositionem in Elucidatione positã, potest hoc de adhibitione testiũ intelligi, respectu delationis subsequetur: ad Ecclesiam: uidelicet ut si secunda uice monitus non obtineret: corripiens unã cum testibus ad Ecclesiam deferat negotiũ fratris, qui testes perhibebunt testimonium coram Ecclesia, quòd monitionẽ priuatam admonitus contempserit. ¶ *Si duo ex uobis cõsenserint super terram.*) Græcè est *συμφωνήσων* symphoniosin, quod uerbu à symphonia uenit, quod cõsonantia interpretatur. Vnde sensus est: Si duo ex uobis cõsonantia habuerint, uel cõsonantes fuerint. Tracta uidetur similitudo ab instrumentorũ musicorũ melodiã in qua cũ est omnimoda symphonia, siue consonantia sonorũ, neque quicquã est dissonantia, est illa melodiã gratissima hominum auribus. Sic est & de oratione, qua multi quã uo ore absq; omni dissonantia in uinitate charitatis pro eodem orant negotio. Nõ enim potest huiusmodi oratio Deo nõ esse accepta. ¶ *Usq; septuagies septies.*) Variè id accipitur. Vel ut significetur numerus septuagenarius septies replicari, siue numerus septenarius septuagies replicari, quod in idẽ redit. Septies autẽ septuaginta uel septuagies septẽ, faciunt 490. Vnde septuagies septies, ualet 490. uicibus. Huic consonat quod in Græco habetur *ἑβδομηκοντάκις ἑπτά*: id est, septuagies septem, quod manifestè indicat septenarij numeri per septuagenariũ multiplicationẽ. Aliter accipitur septuagies septies, ut non indicetur multiplicatio numeri posterioris per priorẽ, sed tantũ posterioris ad priorẽ adiectio, ac si diceretur, septuagies & septies. Priori modo interpretatur Hieronymus, posteriori Augustinus. Quantum ad sensum attinet, perinde est quomodo intelligatur locus, cum sit manifestũ, numerum

numerum talem determinatum pro indeterminato esse positum, ad indicandum, quotiescunq; hominem offendi cōtigerit, toties debere offensam dimittere ei qui offendit, neq; odium vnquam aut vindictæ appetitum retinere in animo. ¶ *Assimilatum est regnū cælorum homini regi.*) Siue regnum cælorum hic accipiamus pro gloria beatorum, siue pro Ecclesia, vt aliquando solet, siue pro Euangelio, vt alibi non conuenienter secundum vim enuntiationis dictum videtur, regnum cælorum esse simile homini regi, si in modo efferendi vis fiat, Vnde videtur secundum intellectum sanum accipiendum, ac si dicere tur: Sic se res habet cum regno cælorum, sicq; agere oportet eos qui in regno Ecclesiæ cōuerfari, vel ad regnū gloriæ peruenire desiderat, quomodo parabola subsequens indicat, quæ est de homine rege &c. Significatur enim ad consequutionem regni cælestis ita hominem se debere gerere, & ita agere, quomodo proponēda de rege parabola indicat. Vnde illud quod dicitur, assimilatum est, secundum mentem Saluatoris videtur ad totam narrationem parabolæ referri: quasi dicat, regnum cælorum qualiter acquirendum sit, vel quid requirat, vel quis ipsum cōsequatur, sequēti indicatur parabola, quæ est de homine rege. ¶ *Patientiam habe in me.*) Græcè est μακροθυμῶν ἐν ἐμοί: id est, lōganimiter age, vel longanimis esto erga me: id est, patiens esto, vel patiēter age mecum, siue (vt habet communis lectio) Patientiam habe in me, aut patientiam ostende, vel patientia vttere erga me. ¶ *Videntes autem conserui eius quæ fiebant.*) Cōserui eius, vel qui fecit oppressionē, vel qui passus est. Nihil enim refert, utrū dixeris. Si dixerimus, conserui eius qui fecit oppressionē, maior est emphasis, quod à propriis cōseruis accusetur oppressor immitis. Si dixerimus, cōserui eius qui oppressus est, significatur comparsio erga miserum. ¶ *Narrauerūt domino suo omnia quæ facta fuerant.*) Quum nihil actum sit quod narraretur, nisi factum vnum improbum serui huius nequam, tamē dicit, Narrauerunt omnia quæ facta fuerant, perinde ac si multa & miranda facta fuissent. Hoc autem loquendi modo solet rei magnitudo exprimi: aliquādo quidem in malum, aliquando in bonū: quomodo etiam in primum caput annotauimus huius Euāgelij, vbi dicitur: *Hoc autē totum factū est, vt adimpleretur quod dictū est à domino per Prophetam.* &c. ad significādum videlicet sacramēti illius quod narrabatur magnitudinem. ¶ *Omne debitum dimisi tibi.*) In Græco additur pronomen illud, cū magna emphasi. Omne debitum illud dimisi tibi, quasi dicat: Debitū illud tam magnum decem millium talentorum, dimisi tibi. ¶ *Quoadusque redderet vniuersum debitum.*) In Græco additur ἕως ἑαυτοῦ sibi. Quoadusque redderet totum vel omne debitum sibi, nempe domino

mitto. Verū tantumdem in lectione nostra vulgata continetur, etiā si non explicetur pronomen illud. Manifestū est enim Deum non aliena à nobis exigere debita. ¶ *Si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris.* Græci adiiciūt ad huius partis finem, peccata eorum: quod tamen ex alio loco hīc videtur adiectum, ex capite videlicet sexto, vbi dicitur: *Si enim non dimiseritis hominibus peccata eorum, nec pater meus cælestis dimittet vobis peccata vestra.*

ELUCIDATIO CAP. XIX.



POST QUAM verò consummasset Iesus omnes hos sermones, relicta Galilæa, vbi ista docuerat, venit in partes Iudææ trans Iordanem. ^b Sūntque eum insequutæ turbæ multæ, partim ex iis qui prius cum illo fuerant, partim ex iis qui recenter ad ipsum ex locis vicinis vndiquaq; aduētū, confluebant. Quas turbas, iuxta suam consuetudinem docebat verbum Dei, ac deinde infirmos quos apud se habebant, quosque accipiendæ salutis gratia secū attulerant, curabat ab infirmitatibus suis.

Hic rursum adsunt persecutores Pharisei, quos malitiosa inuidia nō permittebat à Christo obseruatione & persecutione quiescere: accedūt dominiū turbas docentem atque curantem, non vt boni aliquid vel audiant vel videant, vnde proficiant, sed vt eum qui aliis prodessē cupit, inturbent atque confundant, & proficere cupientium profectum impediant, quæ est consummata iniquitas. Accedunt itaque dominum, vt eum tentent quæstione captiosa, quam parauerant, dicentes: ^d Quid tibi videtur? Num liceat homini dimittere vxorem, qualibet ex causa, vtpote nō propter fornicationem solam, sed propter aliam aliquā fœditatem aut displicentiam quam in vxore maritus inuenit? Quæ quidem quæstione ita stringere putabāt dominum Pharisei, vt existimarēt non posse eum euadere calumniam, quācunque partem elegeret. Si enim dixisset, ita licere, rationi visus fuisset contradicere: quæ ad iniquum iudicat, sic ex qualibet causā vxorem posse dimittere pro re futili ac nihili, ad solam viri phantasiā, & graue hinc illi prouenisset

ET factum est, cum consummasset Iesus sermones istos, migravit à Galilæa, & venit in fines Iudææ trans Iordanē: & sequute sunt eum turbæ multæ, & curauit eos ibi. ^c Et accesserunt ad eum Pharisei tentantes eum, & dicentes:

^d Si licet homini dimittere vxorem suam, quacunque ex causa?

uenisset odium à toto muliercularum sexu, in quarū grauamē non mediocre illa celsisset responsio, quòd cum ipsæ ius nullum haberent etiam pro graui causa virum dimittēdi, à viris tamen possent pro sola ipso- rū phantasia, ad leuem quamlibet occasionem, repu- diari. Si verò dixisset, id nō licere, habebant paratam ex Mose obiectionem, quam & postmodum obiece- runt. ^a Dominus autem dolosum sciens illorum ani- mum, nō statim tentantibus respondit per nudam af- firmationē aut negationē, sed artificiosē suam apta- uit responsionē, dicens: ^b Credo vos in lege peritos il- lud legisse quod in exordio Geneseos scribitur, quē- admodum Deus qui hominem creauit circa mundi

*a Qui respondēs
ait eis:*

*b Non legis-
tis quia qui fecit
hominem ab ini-
tio, masculum
& fœminam fe-
cit eos?*

*c Et dixit: Pro-
pter hoc dimittet
homo patrē
& matrem,
& adhærebit vxori
sue:*

*d & erunt duo
in carne vna.*

initū, sexto die distinctionis rerum, non vnicum tan- tū sexum creauit, sed geminum, sexum videlicet ma- sculinū & fœmineum, eo quòd non esset bonum (ad speciei conseruationē & propagationem hominum) virum esse solū absque sexu fœmineo, propter quod statim post creatum virum, de costa eius facit ei adiu- toriū simile sibi: id est, fœminam eiusdem cum viro speciei, quę illi potissimum ad speciei multiplicatio- nem & generationem filiorum debebat esse adiuto- rio, cum ipse id solus nō posset. In qua creatione dum masculum & fœminā idē Deus creauit, ex quibus de- inde omnis humana soboles procrearetur, & fœmi- nam creauit ex viri costa: satis indicauit Deus vincu- lū arctissimum, quo adinuicem vir & vxor copulan- tur, quòdque quali vna caro esse debeant & vnum cor- pus, ^c Dixit quoque Deus per Adam, post extasim raptus in spiritu de vxore sua ita loquentem: *Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Propter hoc relin- quit homo patrem suum & matrem, & adhærebit vxori sue.* Propter hoc tam singulare vinculum, quod inter virū & vxorē Deus esse voluit & signauit, in hac formatione mulieris de costa viri (per quod indicauit vnam carnem esse debere virum & mulierē) propter hoc (inquā) vinculum tam singulare, quali nec patri nec matri homo alligatur, relicto patre & matre ad- glutinabitur vir vxori suę: ^d & erunt simul adgluti- nati inuicem, tanquam vna caro, nexu inseparabili,

per

per matrimonij vinculum, adeò vt censendi sint vir & mulier duo in vna carne, vt iam non sint duo prorsus carne diuisa, sed sint vna caro: quatenus videlicet neque per se vir, neque per se mulier sufficit ad speciem propagandam, sed inuicem se adiuuare debent:

^a simulque debet amborum caro tanquam vna caro *a Itaque, iam conuenire, ad peragendum opus illud, cuius gratia non sunt duo, geminum sexum Deus fecit ab initio: id est, ad generandum sibi simile, & ad propagandū speciem. Tali autē & tā speciali vinculo nō est alligata proles parētibus: vt meritō ex diuina institutione, relictis parētibus, vir vxori adherere debeat. Nam quamuis natura speciali vinculo, & eodem quidē admodū forti, colligauerit prolem parētibus, quatenus proles ex paterni feminis decissione, maternique menstrui vel sanguinis administratione est genita, propter quod aliquid patris vel matris dicitur: nō tamen est proles genita, caro ex carne, neque os ex ossibus, quomodo prima vxor os fuit ex ossibus, & caro de carne primi mariti: propter quōd, non solum aliquid viri vxor dici debet, sed cum viro vna eadēque caro. Quod autem in primis his coniugibus sensibilibiter Deus ita ostēdit in opere, in typum esse voluit & signum cuiuslibet coniugij: vt ostenderet, quantum esset inter quoslibet coniuges vnitatis vinculum. Ex his itaque facile intelligitis astuti Pharisæi, quānam mea sit ad vestram quæstionem responsio, videlicet quomodo absurdū foret carnem vnā temerē diuidere, sic & illicitum esse, cōiuges (qui vna sunt caro) ab inuicem pro qualibet causa diuidi. ^b Quod ergo Deus ita coniūxit, non tētet homo separare. Cū duos quasi vnum & vnā carnem ita ab initio Deus coniūxerit, non est homini licitū, sua temeritate cōiuncta hæc quasi vnū ab inuicē diuidere. Diuinæ nāq; institutioni licitum non est cōtrauenire. ^c Hoc audito respōso, illi quā in promptu habebant & præmeditati fuerant obiectionem fidenter proferunt, quasi indissolubilem. ^d Quid ergo (inquiunt) Moses legislator præcepit in libro Deutero. dare vxori libellum repudij, sicque eam dimittere: Cuius hæc sunt verba: *Si acceperit homo vxorē, tere?**

Itaque, iam non sunt duo, sed vna caro.

^b Quod ergo Deus cōiunxit, homo non separat.

^c Dicunt illi: Quid ergo Moses mandauit dari libellum repudij, et dimitti Deum.

^d repudij, et dimitti Deum. 24.

et hab

& habuerit eam, & non inuenerit gratiam ante oculos eius, propter aliquam fœditatem, scribet libellum repudij, & dabit in manu illius, & dimittet eam de domo sua. Nonne tibi in his verbis videtur præceptum dare de dimissione & libello repudij, idque ex qualibet leui causa, tantum quia non inuenit mulier gratiam ante oculos viri, propter fœditatem quamlibet? Nonne euidēs est, tuam responsionem contradicere legi, & eius la-
 tori Mosi facere iniuriam? Huic obiectioni cum a-
 thoritate respondit dominus: ^a Mendosè vos colligi-
 tis, & sophysticam ex verbis Mosi texitis ratiocina-
 tionem. Non eim Moses simpliciter præcepit dimit-
 tere vxorem quacunq; ex causa, neq; hoc illius verba
 indicat: sed tantum permisit vobis vxores vestras di-
 mittere, tanquã minus malũ propter duritiam cordis
 vestri, propter durã vestram ceruicem & cor rebelle
 durum atque inobediens, ob quod noluit expressã
 vobis dare prohibitionem de non dimittendis vxori-
 bus: veritus maiora mala, vtpote vxoricidia, & venefi-
 cia aliãq; huiusmodi, ob vestram prauitatem, si vobis
 prohibuisset vxores vestras dimittere. Vxorũ igitur
 dimissionem ex causa leui tantum permisit Moses,
 tanquam minus malum, quomodo parentes filiis pe-
 tulantibus & discolis in minoribus nonnunquã ma-
 lis cõnient & conuiuendo permittunt, ne si illa pro-
 hibebant in peiora incidant. Quod autem præcepit
 Moses: istud est, vt cum quis omnino voluerit vxorẽ
 dimittere, non eam absque libello dimittat repudij.
 Hic repudiandi modus à Mose præceptus est, nõ ipsa
 repudiatio. Propter quod & Moses vsque ad mentio-
 nẽ de libello repudij, absque præcipiendi vel imperã-
 di modo loquitur, tantum sub conditione dicendo: Si
 quis acceperit vxorẽ, & habuerit eam, & non inuene-
 rit gratiam ante oculos eius, Neque addit statim, re-
 pudiet eam, sed dicit, scribet libellum repudij (suppo-
 sita videlicet ipsius mala voluntate, quòd eam ve-
 lit dimittere) atque ita dato libello repudij dimittet.
 Vos igitur Mosi verba peruertitis, existimantes eum
 præcepisse repudium, quod tanquam minus malum
 tantum permittit. ^b Ab initio autem instiutionis ma-
 trimo

Ait illis:

*a Quoniã Mo-
 ses ad duritiam
 cordis vestri per-
 misit vobis di-
 mittere vxores
 vestras.*

*b Ab initio au-
 tam non fuit sic.*

trimonij non ita fuit, diuifio atque dimiffio ifta non
 confonat primariae institutioni coniugij, quod infti-
 tuit Deus in Adam & Eua, primis cōiugibus, vbi vir
 & vxor indicantur vna eſſe caro, ac proinde debere vi-
 rum adherere vxori ſuae, & e contrario: contra quam
 primariam inſtitutionem faciunt, qui ita pro quauis
 cauſa dimittendas putant vxores. ^a Amplius autem
 dico vobis, legis imperfectionē mea authoritate ad
 perfectum adducens, & quod illa ob cordis veſtri du-
 ritiem tacuit apertē pro Euāgelij libertate explicās,
 quod quiſquis ſuam vxorem repudiauerit, atque à ſe
 dimiſerit, ex alia cauſa quā ob fornicationem (ob
 quam licitum eſt vxorem à ſe dimittere quiſque ſua
 repudiata duxerit alterā in vxorem, hic in adulterij
 ſtatu ſe cōſtituit, & mœchum ſe facit: & quoties cum
 iſta poſteriore rem habet, adulteriū & mœchia actū
 exercet. ^b Item & qui dimiſſam illam duxerit in vxo-
 rem, in adulterij ſtatu ſe conſtituit, & mœchum ſe fa-
 cit: & quoties cum illa rem habet, toties adulterium
 cōmittit. Nihil moror, quid lex permittat. Nolo mihi
 obiici, quod Moſes repudium permittat, quod etiam per-
 mittat eam quæ cum libello repudij dimiſſa eſt duci
 à viro altero in vxorem. Ego veni legem adimplere,
 volo iuſtitiam diſcipulorum meorū abundare ſupra
 iuſtitiam Scribarum atque Phariſæorū, & tanquam po-
 teſtatem authoritatemque habens ad conſummandam
 legem Moſi, quæ illa propter duritiā cordis veſtri
 tacuit, & nō expreſſe prohibendo quadā neceſſitate,
 ad vos à maioriſus malis cōtinēdos permiſit, ego pa-
 lam pronuntiabo, & apertē explicabo iis qui me ſunt
 audituri amatoribus Euāgelij mei: quoniam ad hoc
 miſſus ſum. ^c Diſcipuli hiſ auditis, quæ tam videban-
 tur ab eo quod imbiberant Scribarum & Phariſæorū
 dogmate aliena multum quoque pro viris dura, utpote
 libertatē magnam quam eis lex permiſerat ſtringen-
 tia atque tollentia, quaſi admirātes dixerunt præcepto-
 ri: ^d Si ita ſe res habet inter virum & vxorē ut dicis &
 ſi ita eſt firmum coniugi vinculū, ut propter nullam
 ſociditatem neque moroſitatem, neque quodlibet vitiū,
 niſi tantum propter fornicationem, liceat viro vxorē
 dimit-

*a Dico autem
 vobis, quia qui-
 cunque dimiſe-
 rit vxorē ſuam
 niſi ob fornicationē,
 & aliam
 duxerit, mœcha
 tur.*

*b Et qui dimiſ-
 ſam duxerit
 mœchatur.*

*c Dicunt ei di-
 ſcipuli eius:*

*d Si ita eſt cau-
 ſa hominis cum
 vxore, nō expen-
 dit nubere.*

a Qui dixit illis: Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est.

b Sunt enim eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt.

Matt. 5 c Et sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus.

dimittere, profecto graue onus & magni periculi res est, vxorē ducere aut viro nubere. Cogetur enim qui semel infelicem coniugem sortitus est, in multa molestia & afflictione cum illa vitam ducere, posteaquā non nisi propter fornicationem licebit illam dimittere.^a Qui respondens ait illis: Verbum istud de abstinentia à coniugio, non omnes capiunt. Continentiæ tantæ ab omni re vxoria non omnes sunt capaces: nō cuiusuis est hominis prorsus ab vxore & re vxoria cōtinere, tametsi per se melius sit & magis expediēs, quā vxorem ducere: sed illi tantum hoc verbum capiunt, illi continentiam & castitatem huiusmodi amplexantur, quibus à Deo datur continendi donum, quibus hoc à Deo inspiratur, vt pro amore eius ad liberius diuinæ seruituti vacandum, continentiaē propositum assumāt & prorsus à re vxoria abstinere decernāt. Atq; idcirco quamuis magis sit expediens abstinere q̄ nubere, pauci tamen cōtinentiā amplexantur plures sectantur nuptias, quod paucioribus illud detur sublimius donum. Non autē potest homini à natura vel à semetipso prouenire, vt ad illam continentiam (quæ donum est Dei) perueniat.^b Sunt enim eunuchi quidā qui eunuchi nati sunt de matris suæ utero, inde trahentes naturalem generandi impotentiaē: qui tamen per hoc non capiunt nec assequuntur verbum illud continentiaē. His enim quanquam natura negat generandi potentiam, continentiaē tamen donum dare nō potest: quandoquidem possunt, qui eius modi sunt concupiscentia animi sese cōtaminare, nō minus quā ij qui sunt ad generandum potentes se commaculant corpore. Qui enim viderit mulierē ad concupiscendum eam, hic iam mœchatus est eam in corde suo.^c Sunt eunuchi secūdi ordinis, qui à natura quidem non sunt eunuchi, sed hominū arte & opera, per mēbri naturalis excisionem, eunuchi facti sunt, & ad generandum impotentes redditi, cuiusmodi homines in deliciis haberi solēt, & in magno pretio, in aulis principum, solentq; custodes assignari & seruatores puellarum nobilium, & regū atque reginarū cubicularij. Quibus licet hominis manus potentiam

abstu

abstulerit generandi, non tamen dare potuit cōtinē-
 di virtutē, sed possunt æquē animo cōmaculari vt cæ-
 teri, quibus sunt corpora integra.^a Sūt verò eunuchi *a Et sunt eunu-*
 alij, non secundum carnē, sed secundū spiritum, non *chi, qui seipsos*
 apud homines, sed apud Deū, qui neq; à natura tales *castrauerūt pro-*
 sunt nati, neq; per artē tales facti: sed per voluntatem *pter regnum ca-*
 propriā semetipsos fecerūt eunuchos, propter regnū *lorum.*
 Dei: qui cum à natura possint non minus q̄ ceteri ho-
 minum generationi intendere, ob amorem tamē per-
 fectionis Euāgelicę & perfectę diuinę seruitutis, nō
 ex vlla coactione, sed ex libera voluntate, sibi ipsis ab-
 negando atq; etiā abiurādo interdicit eius rei vsum:
 neq; solū externum actum, verum etiā omnem in-
 ternum affectū sic à se student repellere & elongare,
 vt imperpetuū nec videre velint mulierē ad concupi-
 scendum eam in corde suo. Ad hunc autem gradum,
 neq; natura potest adducere, neq; manus hominis: sed
 ex dono liberalissimi in distributione donorum suo-
 rum domini, ad illum oportet peruenire.^b Sic autem *b Qui potest ea-*
 semetipsum eunuchum facere, res grandis est atq; dif- *pere, capiat.*
 ficilis, ac proinde nō est omnī, sed qui potest capere
 capiat, probet seipsum vnusquisq; ac videat, num tan-
 to par sit negotio: videat si tam est promptę ardētisq;
 erga Euangelium voluntatis, vt pro eius amore velit
 prorsus interdicare sibi atq; à se abnegare & deuoue-
 re vsum omnem actus coniugalis. Non enim tam est
 examināda qualitas corporis aut natiuę cōplexionis,
 quā bonę volūtatis sinceritas, & firmitas erga Deū
 bonę fiducię. Ei enim qui bonę est voluntatis, & fir-
 mam habet in Deo fiduciā, etiam si sit corpore ad ve-
 nerē pronissimo, nihil erit impossibile apud Deum,
 omnia poterit in eo qui se confortabit: neq; dubium
 quin fides illa quę etiam montes transfere potēs est,
 poterit item tentationibus omnibus illum superiorē
 reddere: præcipuē cum sit fidelis Deus, pro cuius amo-
 re seipsum eunuchū facit, qui ipsum nō patietur ten- *c Tunc oblatis*
 tari supra id quod possit: sed cū tentatione prouentū *sunt ei paruuli,*
 faciet, vt sustinere possit. Post hæc oblatis sunt domi- *vt manus eis im-*
 no Iesu paruuli, vt manus ipsis imponeret, & sup eos *poneret, & ora-*
 oraret, sicq; eis benediceret: vt solet fieri benedictio, *ret.*

- per manuum impositionem & adiunctam vocis orationem: quod ex parentum fiebat deuotione, reprobationem bene fore suis filiis, eosque in bono magis profecturos, si tanti viri Deoque acceptissimi Prophetę accessissent benedictionem. ^a Discipuli autem indignum iudicantes puerulorum benedictione occupari suum magistrum grauioribus intentum, simul quoque metuentes, ne nimium eum fatigarent improbitate & importunitate sua homines, si ita suos inciperent ad eum adducere puerulos, increpabant & prohibere nitentur eos qui offerebant illos. ^b Quod videns dominus, dixit zelantibus pro se non recte discipulis, ^c Sinite puerulos illos ad me accedere, & ne impediat illorum ad me accessum. ^d Plurimum enim in illis oblector, quoniã talium est regnum cælorum: hi mihi foris etiam in corpore imaginem quandam representant internę dispositionis electorum meorum. Tales enim oportet esse in spiritu, eos qui sunt accepturi regnum cælorum, humiles videlicet, mites & simplices in malo, quas condiciones in puerilis istis videmus etiã foris relucentes, ex conditione ætatis. ^e Accedentesque ad se pueros amice amplexatus est, & impositis manibus orationem fundens (vt mos est benedicientium) ita benedixit eis, ac benedictos blandè à se dimisit: exemplum relinquens spiritualibus hominibus, libèter benedicere pueris nõdum vllò dolo vitiatas, vasculis adhuc puris, & nullo peccati factore inquinatis, ac proinde ad suscipiendum sacrę benedictionis effectum multum aptè dispositis. ^f Transeunte autè per viam domino adolescens quidam diues ac probè indolis verbis ipsius comotus, quibus de regno cælorum multa iam antè docuerat, & grauiã nõnulla proposuerat, interrogauit eum, dicens: ^g Magister bone, multa te audio docentem de regno cælorum, & ipsius admodum frequenter te audio replicare mentionem. Accedit me proposita merces, allicit me ostentatum præmiũ, interrogo igitur à te, quod sit verum ac compendiosum medium, quo ad vitam valeam pertingere. Dic mihi, quid boni debeam facere, vt ad vitam perueniam.
- ^h Qui dixit ei: sempiternam regni cælorum? Audiens dominus hac

interrogatione se honorari, dum & bonus ipse appellaretur, & de bono interrogaretur per quod ad vitam deberet perueniri, vt nobis humilitatis formā monstraret, doceretq; nos nō in propria gloria oblectari, sed in Deum semper eam referre, ita respondit, quasi amica quadam obiurgatione: ^a Quid me dicis bonū, & de bono interrogas? Quid me hominē, qui nō nisi homo habeor, appellas bonum? & quid me de bono iuterrogas, quod faciendo vitam æternam acquiras? Hanc gloriam non mihi, vt homo sum, volo acceptare, sed in patrem referre. ^b Solus Deus verē, perfectē, & secundum essentiam suam bonus est, imō bonitas ipsa: aliorum autē præter eum nihil est per se & essentialiter bonum, sed tantum participatione bonitatis eius, quatenus videlicet de eius perfecta bonitate cōmunicant quæ ab ipso creata sunt. Propter quod, omnibus bonitatis gloria ad Deum referri debet, vt à quo procedit & effunditur in cætera. Neque igitur ego secundum quod homo (cuiusmodi habeor inter homines) boni nomen mihi à me arrogo, neque quicquā sic per se bonum potest facere homo quo ad vitam perueniat, de quo bono tu me interrogas. Attamen ^c Si autem vis tuæ questionis intentioni respondens, indicabo tibi, quibus medijs possis ad vitā regni æterni pertingere. ^d Si itaq; vis vitā adipisci æternā, custodi mandata & præcepta Dei. ^e Ille ignorans si fortē singularia aliqua præcepta vellet Christus à se obseruari, rursum interrogat: Quæ ista sunt mandata, quæ me vis obseruare vt vitam ingrediari? ^f Respondit dominus, Non homicidii. Ea sunt quæ præcepit in lege Deus, illa quæ nemo dium facies. Nō non nouit præcepta decalogi, in quibus sunt: ^g Non adulterabis. Nō facies homicidium. Non committes adulterium. Nō facies furtum. Non dices aduersus proximum tuum. Non falsum testimonium. Honora patrem tuum & matrem, ^h & (in quo cætera omnia includuntur) Diliges proximum tuum ex bono affectu, sicut te ipsum vt nihil illi facias quod non velis tibi fieri: & quicquid tibi velis fieri, id tuo quoque proximo libenter facias. ⁱ Diliges proximum tuum sicut te ipsum.

- Deum tuū adorabis, & illi soli seruias, &c. de quibus non dubium est quin debeant obseruari, volentibus ad vitam ingredi, posteaquam illa etiam requiruntur quæ tantum erga proximum rectè disponunt hominem. ^a Audiens autem adolescens, non nisi communia decalogi præcepta sibi enarrari à domino, qui expectauerat alia quædam singularia madata, non existimans perfectionis magistrum huiusmodi fore contentum, quæ erant omnibus obseruatu necessaria, in testimonio suæ bonæ conscientiæ fiducialiter respondit domino: ^b Hæc omnia, domine, pro virili, vt potui, obseruare sollicitus fui à puèritia mea: ex quo cepi vti ratione, ad horū obseruationem diligenter annis sum, ne quicquam eorū transgrederer. Expectabam alia quædam singularia & prædictis maiora atque grauiora te mihi propositurū. ^c Sunt ne alia maiora, quæ prædictis superaddita hominē reddant Deo magis gratum, & maioris esse faciant meriti in vita æterna, de qua interrogabam? Etiam si maiora & plura mihi iniunxeris, quam illa sint cōmunia præcepta decalogi, paratū me offero animo ad suscipiendū ea, ^d Audiens hæc dominus, adolescentem istum ultra cōmunem legem, omnibus obseruatu necessaria, plura & maiora requirere, benignè suscipiēs hoc eius desiderium, viam perfectionis ei patefecit, dicens: ^e Si non contentus cōmuni salutis via ad maiora aspirās, perfectionem Euangelicæ vitæ desideras assequi, hoc sequare consilium: ^f Vade primum, ac omnia quæ in hoc sæculo habes stude distrahere, atq; à te alienare, vt nihil in hoc mundo possideas temporarium, quod te postmodum in Dei seruitute possit impedire, vel tuum animum post susceptam vitam Euangelicam sollicitare ad reditum vitæ prioris, aut vt minimum anxium & sollicitum reddere. ^g Neque verò à te alienabis bona tua externa in vsus vanos & superfluos, sed vèdes ea: & pretio accepto, distribues illud & erogabis in vsum pauperum atq; egenorum, si in tua facultate fuerit bona tua diuèdere: vt qui post hac ex misericordia & eleemosynæ gratia de mèsa domini disponis viuere, futurus pauper Euangelicus, ipse prior fa-

cias ex tua facultate misericordiā & eleemofynā mūdi pauperib⁹. Nō mihi sufficit, vt facultates hac illacque dispergas, in cognatos, amicos, & notos, non tuis opibus indigentes, a quibus postmodum speres tibi beneficiū: cum tibi re qualibet opus fuerit, sic tibi loculos referuando, & modo quodam spiritui sancto mentiendo (quod ex carnali affectu procedens, diuinæ seruitutis nō est stabile fundamentū) sed hoc requiro, vt carnalē erga amicos & cognatos amorē exuēs, pro Dei amore & Euāgelicæ perfectionis desiderio, omnes tuas facultates impēdas in vsus pauperū, modo in tua sint potestate: alioqui affectus suffecerit.

^a Atq; ita, ex hoc statim Euāgelicæ perfectionis aggresſu, thesaurū magnum tibi thesaurizabis in cælo, præmiū bonū tibi hac distributione cōparabis apud Deū, pro cuius amore tua omnia impēdisti in pauperes: qui cum nō habent vnde tibi retribuunt, ipse qui sibi factum putat, quicquid fit in ipsius nomine pauperi, reddet proculdubio tibi in retributione iustorum.

^b Quibus peractis, sic expeditus & nudus ab omnibus temporalibus bonis, abiecta omni spe huius sæculi, tanquam nō imperpetuum vltra ad ipsum rediturus, veni & sequere me: esto mihi comes indiuiduus, mea imitare vestigia, vt secundum formam doctrinæ meæ & vitæ, tuam vitam instituas exemplar viuendi, rationē instituas, ex me in omnibus tuæ vitæ formam sumas, in humilitate, mansuetudine, patientia, charitate, obedientia, labore, vigiliis, orationibus, paupertate, fatigatione, inedia, zelo Dei in docendo, prædicādo, aliisq; huiusmodi quæcunq; in me conspexeris, in quo potissimū sita est Euāgelica perfectio, ad quam præcedens illa exterior facultatum abdicatio quasi præparamentū quoddam est & dispositio præuia, sine qua non commodè possit apprehendi atque teneri. ^c Cum verò adolescens ista audisset, tam secundum hominis iudicium grauias & difficilia, de relinquendis & dispergendis in pauperes facultatibus, ac pauperis & afflictī Christi sequela, deiectus animo cessauit interrogare dominum: & quasi ad tantū ferendum onus impar, vel certē imparatus,

*a & habebis
thesaurum in
cælo,*

*b & veni sequere
me.*

*c Cum audisset
autem adolescens
verbum abiit
tristis.*

- abijt cum tristitia, q̄ scilicet tam grauiā audisset sibi proponi, quā nimis durum iudicabat suscipere. ^a Ad quod vehementer adiuuit, diuitiarū multitudo. Erat enim adolescens iste multum diues: eoque difficilius erat, hoc eius animo persuadere consilium, quod pendebat non posse impleri sine maxima carnalium amicorum atque cognatorum indignatione. Erat itē (vt solēt diuites) lautius educatus, & delicatē vixerat in diuitiis: propter quod, arduum ei nimis videbatur, cuncta proticere sæculi bona, & pauperi homini ne domū quidem habenti sese adiungere, sicq̄, iuxta humanum iudicium necessitatis etiā corporalis periculo se exponere. ^b At dominus Iesus videns iuuenem post responsionem desistentem, & abscedentem cum tristitia, eo q̄ nōdum posset diuitias relinquere, hinc sumpta commoda occasione, quantum diuitiā sint impedimentum à seruitute Dei ostendit, dicens: ^c In veritate dico vobis, q̄ diues difficile ingreditur in regnum cælorum: qui affectum & cor suum apponit diuitiis, difficultatem magnam & impedimentum sibi præstat perueniendi ad vitam æternam. Si enim cor penitus diuitiis quis opponat, ita vt earum amor atq; fiducia præcedat amorem atque fiduciam erga Deum: proculdubio fieri nō potest, vt talis vitam accipiat, nisi fiat alius. Si verò amorem quidem habeat quis diuitiarum suarum, verum non tantum quin superet amor & fiducia erga Deum, hic licet salutem possit assequi in eo statu (ob supereminētē Dei amorem) nihilominus propter affectum diuitiarum, difficultatem patietur, & impedimētum à Dei seruitute, ac proinde retinaculum illi est quoddam, à regno cælorum retrahēs: idq; magis vel minus, secūdum quod affectus ille maior aut minor fuerit. Exemplum iam vidistis in hoc adolescente, probo alioqui nec omnino mali desiderij, quomodo diuitiarum affectu à proposita sibi via perfectionis statim tristis abscessit, quā forsitan gaudenti fuisset amplexatus animo, si non ipsam diuitiarum amor strinxisset. ^d Et rursum (inquit) dico vobis, Facilius est restem nauticam, tã crassam & grossam, transducere per foramē exiguū acus, per
- a* Erat enim habens multas possessiones.
- b* Iesus autem dixit discipulis suis:
- c* Amē dico vobis, quia diues difficile intrabit in regnū cælorum.
- d* Et iterū dico vobis: Facilius est camelū per foramen acus transire, quā diuitem intrare in regnū cælorum.

per quod vix tenue filum magno visus acumine trāf-
 ducitur, quā diuitem in diuitiis cōfidentem, eisque
 cor totum super omnia apponentem, introire in re-
 gnum cælorū, si in eo statu permāserit, & nisi respue-
 rit. Huiusmodi enim cū Deum non super omnia dili-
 gat, sed creaturam præponat creatori, erga creaturā
 habēs amorē, & fiduciam amplius quā erga Deum,
 non potest esse regno cælorū dignus, nisi discat spem
 illam & affectione prauam deponere, & Deum super
 omnia diligere. ^a His autem auditis, aduersum diui-
 tiarū amorem tam acriter prolatis, admirabantur plu-
 rimum discipuli, nondū perfectē intelligētes cuncta
 verba Domini, & dicebant vel ad præceptorē vel ad-
 inuicem: ^b Ecquis poterit saluus fieri? Si tam in augu-
 sto est posita salus hominis, si tanta requiruntur, tam
 graua humano iudicio ad salutem consequendam,
 cuiusmodi huic adolescēti sunt proposita, & si ita dā-
 nantur diuites, neq; omnino possint salutem cōsequi:
 quotus ergo quisq; poterit adipisci salutem, cū penē
 omnes sectentur ex corde diuitias, & paucissimos sit
 inuenire qui ita sint parati ex animo cūctas spernere
 diuitias, easq; diuenditas erogare pauperibus? ^c Iesus
 autē huic discipulorū admirationi paucis respondēs,
 ait: ^d In humana quidem facultate aut in hominū vi-
 ribus situm non est, saluari & vitam consequi, aut illa
 agere quæ sunt ad consequēdam salutem necessāria.
^e Apud Deum autem, nihil est impossibile, vel diffi-
 cile: & quæ ex semetipsis nō possunt homines, ex Dei
 gratia vtiq; possunt. Vnde licet hominibus ex se du-
 rum sit aut impossibile sic omnia spernere & me se-
 qui, iis tamen in quibus fuerit operata gratia Dei, nō
 erunt hæc neque impossibilia neque multum diffici-
 lia. Quomodo enim sine Deo nihil potest homo, ita
 in Deo se confortante potest omnia. ^f Tunc Petrus
 arrepta fiducia ex verbis domini, gaudens in testimo-
 nio bonæ conscientia, & iam saltem cæpisset cū suis
 consodalibus implere illud domini consilium de re-
 linquendis omnibus & sequēdo Christum, prædicto-
 rū occasione fiducialiter dixit domino: ^g Ecce domi-
 ne nos, iuxta consilium quod supra audiuius te de-

a Auditis autē
 his, discipuli mi-
 rabantur valde
 dicentes:

b Quis ergo po-
 terit saluus esse?

c Aspiciens au-
 tem Iesus, dixit
 illis,

Apud hami-
 nes hoc impossi-
 bile est,

e apud Deum
 autem omnia
 possibilia sunt.

f Tunc respon-
 dens Petrus, di-
 xit ei:

g Ecce nos reli-
 quimus omnia.

- a *Sequuti sumus te.* *sequuti sumus* liquimus: ² omnibusque relictis, nudi & expediti te sumus hactenus sequuti, & passibus corporis te semper comitantes, & vitæ imitatione vel aliqua ex parte, vt potuimus, te præceptorem insequentes: sicque quod iussisti (vt arbitror) iam aliqua saltem ex parte, fecimus. ^b Quid igitur nobis erit præmij? Num certo expectanda nobis est salus & vita illa beata, que
- b *Quid ergo erit nobis?* expectatur in patria? ^c Respondens autem dominus, que
- c *Iesus autē dixit illis: Amē dico vobis, quod Apostoli mei, qui me ita relictis omnibus sequuti estis, me, d in consummatione sæculi, in nouissimo die resurrectionis & regenerationis (quando omnia in d in regenera- nouabuntur, & omnes homines ad vitam nouam redeundo, in corporibus resuscitatis, reuiuifcent, velut e cum sederit regenerati ad immortalem vitam.) ^e quando veniet filius hominis in sede maiestatis sue, filius hominis ad faciendum iudicium, & tanquam iudex reuelabitur, sedens super sedem iudicij sui in gloria patris. ^f Tunc non solum beatam ab eo accipietis retributionem, verumetiam in supereminenti dignitate & autoritate sedebitis super duodecim thronos iudicarios, tanquam assessores mei & coniudices, approbatoresque meæ sententiæ, iudicaturi duodecim tribus Israël, populum vniuersum Iudaicum, qui vobis credentibus & prædicantibus noluit in me credere, ac multo magis vniuersum quoque ex gentibus populum infidelium: eos qui noluerunt vestræ prædicationi acquiescere vnà mecum condemnaturi, ob incredulitatem suam. Quomodo enim nunc super terram vobis sum relicturus, quasi vicariis meis & coadiutoribus prædicandi officium, simulque clauis regni cælorum, ligandi atque soluendi omnimodam potestatem: ita & in illo die autoritate vos pollere & præminere faciã, ac dignitate sublimi effulgere, vt orbis iudices vnà mecum appareatis: sicque omnibus fiat palam, non inanem fuisse vestram in terris autoritatem, & manifestè videant illi quos contempserant: vt quomodo nunc socij estis passionum & humilitatis meæ participes, ita tunc socij inueniamini consolationum & gloriæ consortes. ^g Neque verò solis vobis*
- g *Et omnis qui reliquerit domum vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum,*

vobis aut vestri etiã similibus, futuris Ecclesiæ præpositis, pro meo amore cuncta relinquentibus, bona erit retributio (tametsi vobis specialis quædam dabitur excellentiã dignitatis) verum etiã quisquis omnino fuerit, cuiuscunq; conditionis vel infimæ, qui reliquerit, & à se abdicauerit, (ne ab eo impedimentum patiat in obseruantia mädatorum meorum, aut ab Euangelicæ vitæ perfectione distrahatur) vtpote domum, vel fratres aut sorores, patrem aut matrem, aut reliquos de cognatione sua: similiter vel vxorẽ vel filios, qui sunt alioqui natura coniunctissimi: denique agros aut vineas, aut alias huiusmodi possessiones, siue aliud quidlibet externũ: idque fecerit ob amorem & honorẽ mei nominis, vt externis illis abdicatis liberius mihi seruire aut meũ nomen verbo aut exemplo prædicare possit, nõ ad vanam ostentationem aut aliud quidlibet, nisi propter nomẽ meum: ^a talis (in- *a centuplum*
quam) cõtuplum accipiet etiam in præsentì tempore: *accipite,*
nimirum pro temporalibus rebus & caducis, quibus diu gaudere vel frui nõ possunt homines bona spiritalia sola verè bona & stabilia, quæ cõtuplo & millecuplo, imò sine cõparatione, sunt meliora & præstantiora quibuscũque temporalibus: quibus quidem spiritalibus bonis etiam in præsentì tẽpore multò melius intus in conscientiã reficitur & consolabitur, quàm in possessione cuiuscunq; rei temporalis. ^b Post *b & vitã eternam possidebit.*
finitum autem huius vitæ cursum, gloriosam insuper accipiet, pro speretis mũdi diuitiis, vitæ & gloriæ sempiternæ retributionẽ, vbi bonorũ omnium erit perfecta satietas. Tã est utilis negotiatio, propter nomẽ meũ, mundum ac mundi substantiam omnem relinquere: propter quod, iure nõ debuit iuuenis ille contristari, vos quoq; meritò bene sperare debetis, & de vocatione vestra gaudere magnificè. ^c Neq; ego hic *c Multi autem erunt primi nouissimi,*
personã respicio, neq; genus, neque aliud quicquam cõsidero: sed quicunq; pro meo nomine huius mundi bona reliquerit, & ex animo mihi adhæserit, hunc ego iam dicta remuneratione dignabor. Vnde fiet vt multi ex iis qui sibi videtur primi esse in regno cælorum,

a Et nouissimi,
primi.

rum, efficiantur postremi: quæ admodum carnales Iudæi, qui in genere confidunt, atque hinc se quasi primos reputant, quemadmodum & verè sunt, si credere velint: hi tamen propter suam infidelitatem, fient nouissimi in regno cælorum, id est, in ipsum non intrabunt, quoniam ipso se facient indignos. ^a E contrario verò, ij qui aliquando nouissimi fuerunt in regno cælorum, id est, alieni à testamento Dei & promissione patrum, nempe gentiles, efficiantur apud Deum primi in regno cælorū. Multi enim veniēt ab oriente & occidente, & recumbent in regno cælorum, cum Abraham, Isaac, & Jacob, sicque efficiantur primi qui fuerant nouissimi. Filij autem regni eiciētur foras, sicque nouissimi efficiantur qui primi fuerant.

ANNOTATIONES IN CAP. XIX.

Non legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculum & fœminam fecit eos? In Græco non legitur hominem, sed tantum, quia qui fecit ab initio. Non incongruè tamen adiectum est, supplementi gratia, quoniam aliquid omnino oportet subaudiri. Relatiuum autem eos, nō debet referre hominem, sed coniuges, virū & vxorem, de quibus in proposita tentatiua quæstione Phariseorum fit mētio. Illud quoque notandum, quòd in Græco masculus & fœmina per genus neutrum dicuntur ἀρσεν καὶ θήλυ arsen & thily, vt sexus magis indicetur quàm personæ, vt sit sensus: Fecit eos in sexu gemino, masculino scilicet & fœmineo, vt iungerentur inuicem & vna caro fierent. ¶ *Et dixit.*) Huius verbi suppositū accipiendū videtur ex præcedenti oratione, Deus qui ab initio creauit hominē in sexu gemino. Si autem

Gene. quæras quomodo Deus id dixerit, cū Genesis secundo capite indicetur non esse verbū domini: sed verbum Adæ, in promptu est solutio, dixisse hoc dominum per Adam. In Prophetico nanque spiritu hæc verba Adam protulit, dicens: *Hoc nunc os ex osibus meis, & caro de carne mea: hæc vocabitur virago, siue* (vt vicinius Hebræa exprimamus lectionem) *vira, quoniam de viro sumpta est. Propter hoc, &c.* Verba autem ista Adam protulisse in Prophetico spiritu, satis manifestat Paulus Apostolus, cū in epistola ad Ephesios, post eadē adducta, subiungit: *sacramentum magnum est hoc. Ego autem dico in Christo & Ecclesia.* Posset nihilominus pro supposito verbi, dixit: Christus accipi, vt sit quasi additio alterius dicti ad dictum prius, innuatūque Christus: citare verba Adæ. ¶ *Erunt duo in carne vna.*) Græcè est per accusatiuū εἰς ἑαυτὰ

μύα is sacramian, id est, in carnem vnā. Verū accusatiuus cum hu-
 iusmodi præpositione apud Latinos solet nõ raro per ablatiuum ex-
 plicari, quomodo subinde *ἔς τὸ ὄνομα*, id est, in nomen, ponitur,
 pro in nomine. (Quod ergo Deus coniunxit.) Signanter vtitur nume-
 ro singulari, dicens: *Quod Deus coniunxit*, cū tamen de pluribus sermo
 fiat: quia videlicet de pluribus vt de vno loquitur, de cōiugibus scilicet
 duobus vt de carne vna. Pro verbo autē, coniunxit, in Græco est
 verbum *συνέζευξεν* synezeuzen, quod sonat, coniugauit, vel in vnum
 iugum coniunxit aut copulauit. (Quicumque dimiserit vxorem suam,
 nisi ob fornicationem, & aliam duxerit mœchatur.) Exceptio illa, nisi ob
 fornicationem, sic accipi debet, vt solū referatur ad partem præce-
 dentem, vt nihil significetur aliud adiectione talis exceptionis, nisi
 quod propter fornicationem sit licitum vxorem dimittere. Non au-
 tem ad totam enuntiationē potest referri exceptio, quomodo secun-
 dum proprietatem sermonis videretur accipienda. Nam si ad totum
 referretur exceptio, indicaretur, eum qui ob fornicationē dimisisset
 vxorē, & aliam duxisset non mœchari. Cuius cōtrarium indubiè ve-
 rū est. Nam etiamsi ob fornicationem vxorem tuam dimiseris, non
 tamē alteram tibi licet ducere vxorem, quandiu prior illa vixerit.
 Quanquā enim propter vitiatam thori coniugalis fidem, liceat vxorē
 dimittere, vt non cum ea cohabites, neq; cōiugale debitum præ-
 stes, vinculū nihilominus coniugij permanet firmum & indissolubi-
 le, nisi per mortem alterius coniugum. (Non omnes capiunt verbum
 istud.) Græcè est *χορηγοῖ* chorugi, similiter & in eo quod post sequit-
 ur: *Qui potest capere capiat*. Significat autem capere hīc non propriè
 intelligere, sed capace esse, atque intra capacitatem comprehendere,
 Est ergo sensus: Nō omnes comprehendere possunt hoc verbum, vt
 intra se capiāt & amplectantur illud: id est, non cuiusuis est, non qui-
 libet ad hoc agrediendum, ad statum tam sublimem suspiciendum
 sufficit. Cum autem dicitur: *Non omnes capiunt verbum istud*, prouo-
 men istud, demonstrare videtur id quod dicebant Apostoli: *Non expedit
 nubere*: verbum istud scilicet, de non ineundo matrimonio, id est,
 consilium cælibatus quod discipuli verbis attigerant. (Non expedit
 nubere.) Latino vsui est familiaris, tantum mulieribus hoc verbum
 tribuere. Nubit enim mulier viro sicut vir ducit vxorem. Verū pro-
 pter inopiā, interpret Latinus & hīc & in plerisque locis aliis vtitur
 tanquā vocabulo cōmuni viris & fœminis, vt idem sit nubere, quod
 nuptiis copulari, quomodo & sonat Græcū verbum *γαμίζω* gamifæ,
 quod similiter à nomine *γάμος*, gamios formatur, sicut nubere à nu-
 ptiis, vel econtrario. Sed & apud vetustos authores inuenitur non-
 nunquam

nunquam nubere usurpatum ut commune vocabulum. ¶ *Sunt enim eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt.*) Quidam accipiunt istud, per defectum membri genitalis à natiuitate deficientis, quomodo aliquando nascitur homo quatuor tantum digitos aut tres in vna habens manu, atque e contrario nonnunquam senos in vna manu habens digitos iuxta materiam abundantiam vel diuisionem, aut defectum vel conuersionem innaturalem. Facilius autem intelligimus, eunuchos nasci, eos qui nascuntur frigidi & impotentes ad generandum, quam frigiditate nimiam ex defectu caloris deficientis in generatione contrahunt. ¶ *Sunt eunuchi qui facti sunt ab hominibus.*) Græcè habetur verbum *πασιuus* à nomine Eunuchus *εὐνοχιστῆς* eunuchisthisan, ac si Latine effecto vocabulo dicamus, eunuchizati sunt: hoc est, eunuchi facti sunt. Vnde patet, nomē eunuchi in cōmuni lectione ad verbum, facti sunt, replicari debere, id quod & ipsa apertè monstrat sententia. Itē & in eo quod sequitur: *Qui seipso castrauerunt*, in Græco est verbum actiuum à nomine eunuchus *εὐνοχιστῆς*, eunuchisan, ac si dicamus eunuchisauerunt, id est eunuchos fecerunt, siue castrauerunt. ¶ *Discipuli autem increpabant eos.*) Relatum ad sensum videtur referre, offerentes, non pueros. Quorsum enim pueros increparent nondum capaces reprehensionis, nescientes quid facerēt? Id ipsum Marcus apertius indicat, dicens: *Discipuli autem comminabantur esserentibus* ¶ *Talium est enim regnum celorum.*) Vigilanter nota, quod non dicit istorum tantum, sed talium: ut indicet: non ætatis se requirere imperfectionem, sed innocentiæ potius & humilitatis imitationem. ¶ *Quid me interrogas de bono?*) Græcè hoc loco legitur: *Quid me dicis bonum?* quomodo Marcus & Lucas habent, ex quibus forsitan mutatio fieri potuit, quæ admodum in aliis plerisque locis factum constat, maxime quod sensus sit facilius, cum legitur: *Quid me dicis bonum?* Neque verò inter Matthæum ita dicentem: *Quid me interrogas de bono*, & alios duos dicentes: *Quid me dicis bonum*, contrarietas vlla est. Fieri enim potuit ut vna quæstione simul vtrunque proposuerit, dicendo: *Quid me dicis bonum, & de bono interrogas?* quæ admodum adolescens bis fecerat in quæstione mentionem boni, dicens: *Magister bone, quid boni faciam, &c.* ¶ *Facilius est camelum per foramen acus transire.*) Quidam per camelum animal accipiunt, cui non est possibile ob sui magnitudinem acum transire. Verum hoc modo comparatio ista de camelo per acus foramen, nullam habet gratiam, nullam habet apparentiam. Quando enim vllum animal per acum transit? Quare melior videtur aliorum sententia, qui intelligunt restem nauticam (qua solet alligari nauis) miræ spissitudinis. Atque ita maiorem habet gratiam
proposita

proposita comparatio, quoniã solent fila per acus foramen traducit, neq; obstare quicquã huiusmodi camelo, nisi esset ipsius nimia grossities, qua impeditur vt omnino impossibile sit ipsam per foramen acus transducere. ¶ *Vos qui sequuti estis me, in regeneratione, cum sederit filius hominis.*) Particulam illam, in regeneratione, quidam connectunt cũ præcedentibus, in hũc sensum: Vos qui estis me sequuti nũc in regeneratione, in ea quæ per fidẽ est regeneratione spiritali, qui me sequentes regenerati estis, in fide & adoptione filiorũ Dei, vt credentes in nomine meo facti sitis filij Dei: vos (inquã) in die iudicij, cum venerit filius hominis, sedebitis, &c. Alij autẽ iungunt cum sequentibus, per regenerationem intelligendo tẽpus resurrectionis & consummationis sæculi, quãdo omnia immutabuntur & velut regenerabuntur: quem modum vt magis verisimilẽ nos in Elucidatione sequimur, omisso altero. Vtraque tamen lectio probatos habet authores. ¶ *Multi autem erunt primi nouissimi, & nouissimi primi.*) In Elucidatione hanc partẽ ad Iudeos & gẽtes indicauimus referendã, quomodo expresse id Lucas nobis aperit, apud quẽ ca. 13. sui Euãgelij ita legimus peculiariter dictũ Iudæis, *Nescio vos, unde sitis: Discedite à me omnes operarij iniquitatis. Ibi erit fletus & stridor dentium, cũ videritis Abraham, Isaac & Iacob, & omnes Prophetas in regno Dei, vos autẽ expelli foras. Et venient ab Oriente & Occidẽte & Aquilone & Austro, & accubent in regno Dei, Et ecce sunt nouissimi qui erant primi, & sunt primi qui erant nouissimi.* Cõmodẽ autem Saluator hoc loco ista addicere voluit, vt doceret, suas promissiones iam ante positas, generaliter factas esse omnibus, quicunq; eius verbis fidem haberent, & præstaret obedientiam, nulla habita ratione gentis aut carnalis originis. Possent nihilominus generalius pars ista ad omnes accõmodari, vt generaliter loquendo multos dicamus ex iis qui prius videbantur vel ad tempus fuerũt primi, postmodum fieri nouissimos, & econtrario, propter quorundã peccatorum conuersionem, & aliorum iustorum auersionem. Verũ prior sententia videtur præferenda, vt magis apta textui, id quod subsequens etiam monstrabit parabola.

ELUCIDATIO CAP. XX.



Vr autem vel ad oculum videatis, quomodo erunt nouissimi primi & primi nouissimi, ecce crassã vobis propono parabolam, cuius tãdem applicatio id aperte monstrabit. Ita est de regno cælorũ & in eius datione sic agitur, quomodo per similitudinem in vineã suã.

Simile est regno cælorũ hominũ patris cæli qui exiit primo mane conuincere operarios in vineã suã.

litudinem in sequenti figuratur parabola, de homine patrefamilias, qui pro cultura vineę suę sollicitus summo mane exiit ad cōducendum operarios, quos miteret in vineam suam ad operandum. ^a Inuentisque operariis pactum fecit cū eis ex denario diurno, inter eū & operarios conuentum est de certa mercede denarij, quem pro singulorum dierum operis recipe-
a **Conuentione autem facta cū operarijs, ex denario diurno misit eos in vineam suam.** ^b Quibus emissis ad opus nōdum contentus paterfamilias, cupiens amplius colli suā vineam, post duas horas, (hora videlicet tertia ab ortu solis) egressus domum suam, & ad forum veniens locum vbi stare solent qui suam locare volunt operam, inuenit ibi alios stantes, qui nōdum ad opus erant conducti, & absq; opere stabant otiosi. ^c Et hos ille misit operari in vineā suam, dixitq; illis: Iam summo mane quosdā prēmisi operarios in vineā meā, ite etiā & vos laborate in ea: ^d & ego vobis dabo quod iustū fuerit. Cum his autē conuentionē nō fecit ex denario diurno, eo q; nō esset dies integra, neq; proinde deberi eis videbatur merces laboris integra, sed fidei suę cōmitti voluit pretiū, dicēs: Quod iustū fuerit dabo vobis: quasi diceret, vos tantū ite operari, ceterū de pretio mihi cōfidite, nō fraudabimini. ^e Et illi non exigentes pactum, benefidentes verbo patrisfamilias, abierunt ad laborem. ^f Nec his contentus paterfamilias semper magis ac magis suam vineam colli desiderās, iterū exiit domū circa sextam & nonam horas ab ortu solis, & similiter fecit: veniens ad forum, inuenit stantes quosdam otiosos, eosque misit in vineam sub mercede bonæ fidei. ^g Sed & circa vndecimam horam, quando iam occasus erat dies proximus, & hora vnica restabat lucis, non desit pro sua vinea ille esse sollicitus: egressusque ad forum, inuenit alios stantes illic absque opere, & dixit illis, quasi per increpationem, quōd tam tarda hora necdum quicquam essent operati. ^h Quid (inquit) totum diem hīc statis otiosi, nihil operis honesti operantes, iam dies ferē pertransiit, iam est sol occasus proximus, & vos nihil adhuc operis fecistis? ⁱ Illi se humili

respon

responsione excusant, ac dicunt: Iam pridem ad opus ^a *Dicit illis: Ite*
 eramus parati, si quispiam nos conduxisset. Postea au ^b *vos in vineā*
 tem quā nemo nostram operam conduxit non fuit no ^c *meam.*
 bis quod operaremur: atque hæc est causa nostri otij. ^d *Cum sero au-*
^e *tem factū esset,*
^f *Ille autem excusatione accepta, dicit: Iam plures ad*
^g *vineam meam operarios præmissi, ite etiam vos, & no*
^h *dicit dominus*
ⁱ *uisissima saltem hæc hora in ea laborate, ne totum diē*
^k *vineæ procura-*
^l *transigatis in otio. Atque his paterfamilias non dicit eū*
^m *tori suo.*
ⁿ *prioribus, Quod iustum fuerit dabo vobis, neque mer*
^o *cedis vllius meminit, quoniā vix quicquā illis vide-*
^p *batur deberi, qui sic nouissima hora ad opus accede-*
^q *rent. Cum autem iam post horā vnā vespera facta*
^r *esset, iustus dominus vineæ nolens mercedē operario*
^s *rum suorum apud se permanere vsque mane, dixit proeu*
^t *ratori aut dispensatori suo: Conuoca operarios istos*
^u *omnes, qui in vinea mea hodie operati sunt, & redde*
^v *illis deputatam mercedē æqualem omnibus, incipiē-*
^w *do ab illis qui vltimo loco ad opus venerunt, atque ita*
^x *perueniēdo vsque ad eos qui venerūt primi: ita vt sin-*
^y *gulis des iuxta conuentionē cum prioribus factā, ne*
^z *que minus nouissimis quā primis. Euocati igitur*
^{aa} *illi qui vltimi circa vndecimam venerāt, acceperunt*
^{ab} *à procuratore singuli singulos denarios, quantum vi-*
^{ac} *delicet iuxta pactum dandum erat primis. Quod vi-*
^{ad} *deantes illi qui primi venerāt, existimabāt se*
^{ae} *amplius*
^{af} *accepturos, (posteaquam hi qui nouissimi venerant,*
^{ag} *tantundē accepissent) quā sibi in pacto promissum autē*
^{ah} *fuerat. Verūm non iuxta illorum existimationem*
^{ai} *euenit, sed acceperūt ipsi æquale cū postremis pretiū,*
^{aj} *singuli videlicet denarios singulos, iuxta initam con-*
^{ak} *uentionem. Quam ob causam murmurauerunt ad-*
^{al} *uersus patremfamilias, tanquam falsi iniuriā, atque*
^{am} *dixerunt: Hi qui nouissimi venerūt circa vndecimā*
^{an} *horam, tantum vnā hora fecerunt opus: & ecce parē*
^{ao} *illis nobiscum tribuis mercedē, qui à mane ad vespe-*
^{ap} *ram vsque operantes tulimus graue pondus, difficilem*
^{aq} *laborem totius diei, item & estus, vnde medio die fer-*
^{ar} *uescente sole afflictī & exusti sumus, cum interim hi*
^{as} *neque fatigationem laboris neque æstum solis pertule-*
^{at} *rint: Videtur autem iniquum, vt non plus accipiamus*
^{au} *ei & æstus.*

- nos qui pondus diei & æstus tulimus, quàm isti, qui vnica tantum hœrula operati, nihil passi sunt difficul-
 tatis. ^a Respondens autem paterfamilias ad vnum ali-
 quẽ ex eis, qui præ cæteris murmurabat vehemētius,
 dixit: ^b Amice, non est quod conqueraris aut indigne.
 ris aduersum me, quasi tibi facta sit iniuria. ^c Nonne
 cõuentio inter nos facta est ex denario diurno: super
 certo & deputato pretio, quod tibi ego pro opere diei
 vnus pollicitus sum persolvere? Id ego tibi bona fide
 adnumeravi, nec fefelli in obolo. Quid igitur habes
 causæ aduersum me murmurandi? Accipe quod tibi
 fuit debitũ, & abi cõtentus absq; murmure. ^e Ceterũ,
 his nouissimis qui vna tantum hora sunt operati; volo
 ex mea liberalitate & benignitate dare æquale mer-
 cedem: non quidem vt ex conuentione debitam, sed
 propter meam liberalitatem, quoniã sic mihi est pla-
 citũ. Quod si ita facere mihi placuerit, quis iure me
 possit reprehendere? ^f An nõ licet mihi de rebus meis
 facere ac disponere vt voluero? Quis mihi prohibeat
 de propriis bonis liberaliter ei cui voluero supra me-
 ritũ persolvere? ^g Quod si tibi est malus & nequam
 oculus, certè ego bonus sum: si tu inuidus es, nõ equis
 oculis aspicere valens quod alteri impenditur bonũ,
 certè ego inuidus non sum, sed liberalis donator, & li-
 benter beneficus iis qui operantur confidentes in ver-
 bo meo. ^h Quomodo autem in hac parabola videtis
 primos & nouissimos æquari mercede, nec in retribu-
 tione haberi rationem primi aut vltimi, cum æquam
 omnes portionem acceperint: sic & in regno cælorũ
 res se habet, non erit consideratio qui primi fuerint
 operati in vinea domini, qui posteriores, qui nouissi-
 mi: non ideo potiores partes habebunt in regno Dei
 Adam & Noë, Abraham, Moses, Dauid, quia in prio-
 ribus ætatibus missi fuerunt operari in vineam Dei:
 neq; ideo erunt vestræ partes deteriores, quod nũc in
 ætate nouissima ad opus mitamini: sed erunt primi
 tanquam nouissimi, & nouissimi tanquã primi: quos
 cunq; Dei benignitas vocauerit & elegerit, atq; in la-
 bore vineæ inuenerit, sine discretione eodẽ vitæ ater-
 næ præmio remunerabit. Non item erit deterior cõ-
 ditio

ditio gentiliū, qui ad ætatem vsque nouissimā otiosī
stantes tunc demum vocati sunt, & in vineā missi, q̄
tardiores venerint, modo fideliter se in opere patris-
familias Dei gesserint. Neq; erit Iudæorum conditio
potior, quòd à principio in vineam domini patres eo-
rum laborauerint, sed æquale erit omnibus præmiū
regni cælorum, quicumq; meis verbis credētes obedie-
tiam præstiterint. ^a Illud enim diligenter notandū, q̄
licet multi sint ad vitam æternā vocati, pauci sint ta-
men ad eam electi. Vocati quippe sunt omnes Iudæi,
quibus tam multifariè multisq; modis olim Deus est
loquutus in Prophetis, ac nouissimè etiā in filio suo,
ex quibus tamen admodum pauci sunt ad vitā electi:
sic & in Ecclesia pleriq; vocantur ad fidem Christi &
vitam æternam, qui tamen (quoniam nō dignè ambu-
lant vocatione sua) non eligantur ad vitam ad quam
sunt vocati, sed reprobati abiiciuntur: propter quod,
nemo debet in aliquo sibi placere, ratione originis
aut vocationis suæ, sed per fidē & obedientiā verbo-
rum meorū, certam facere vocationē suā, & curare vt
sit non solum vocatus, sed etiam electus. ^b Et ascen-
dens Iesus Hierosolymam futurū suæ passionis locū,
secum assumpsit secretō & separatim à turbis duode-
cim discipulos siue Apostolos suos, quibus datū erat
nosse secretiora mysteria, & ait illis: ^c Ecce nos ascen-
dimus Hierosolymam locum deputatum passioni &
morti meæ, vbi patris permissione, & propria volun-
tate tradar ego in manus & potestatē hostium meo-
rum, principum videlicet Sacerdotum atq; Scribarū,
qui me innocentem per inuidiā sine causa in suo con-
filio mortis reū iudicabunt: ^d ac deinde gentili pote-
stati tradēt, vt pote præfidi & ministris eius, à quibus
suæ sententiæ executionē impetrare debebunt: gē-
tibusque traditus, illusionibus & opprobriis plurimis
afficiar, & flagellis cædar, ac post omnia cruci affigār,
in ea positurus animam, & mortē pro generis huma-
ni salutē obiturus. ^e Verū post hanc transfactam pas-
sionis humilitatem, quantoius subsequetur resurre-
ctionis gloria. Tertiā nanque die victor à mortuis re-
surgam, ad vitam gloriosam & immortalē. Super his

*a Multi enim
sunt vocati, pau-
ci verò electi.*

Heb. r.

*b Et ascendens
Iesus Hierosoly-
mam, assumpsit
duodecim disci-
pulos secretō, &
ait illis:*

*c Ecce ascendi-
mus Hierosoly-
mam, & filius
hominis trade-
tur principibus
Sacerdotum &
Scribis, & con-
demnabunt eū
morte:*

*d & tradent eū
gentibus ad illa-
dendum, & fla-
gellandum, &
crucifigendum.*

*e & tertia die
resurget.*

t 2 præ-

præmonitos vos esse volui, vt cū venerit hora & tempus, quando hæc implēda sunt reminiscamini ista sic vobis prædicta, vt non scandalizemini in passionibus meis: scientes, non ex impotētia, sed ex propria voluntate ista me pati, simul vt in passionibus meis spe futuræ & prædictæ vobis resurrectionis cōsolemini atq; sustentemini, donec promissum adimpleam. ^a His autem ditis de resurrectionis gloria filij Zebedæi (quorum fuit mater Salome) suspicantes post resurrectionem regnaturū Christum in gloria, tali forsitan quali eum viderant in monte trāsfiguratū, tacti ambitione quadam & gloriæ desiderio, matrem subornarunt, quæ pro eis petitionem apud dominum proponeret, pro assequenda in regno illo temporali quod somniabāt gloriæ præeminētia. ^b Accedēs itaque illa cum filiis ad dominum exhibita ei reuerentia adorationis debita, generali petitione rogauit, in re aliqua quæ erat postulatura exaudiri: quemadmodum particulare ali quid potissimum si magnum fuerit, postulaturi generale solent petitionem præmittere. ^c Non statim autem Christus petitioni assensum dedit, licet multum esset ipsa dilecta & fidelis ministra quæ proponebat petitionem: sed ad examē voluit petitionē deducere, eamq; particularius explicari voluit: vt si quidē iusta foret, assensum præberet: sin minus, eam reprobarer, præstito eo quod foret vtilius: nos hoc exemplo suo instruens, non ob affectum aliquem carnalem petitionem minus æquè facile acquiescere, quantumuis sit propinquus aut charus is qui petitionē proponit, sed prius diligenter eam examinare, honesta ne sit & rationabilis, an minus, Stultū est enim, petitioni cōsentire, antequā exposita fuerit. ^d Interrogata itaq; à domino quid postularet mater filiorum illorum, respondit: Dic vt duo isti filij mei tibi iuncti sanguine & animo (nempe cognati, nepotes, & discipuli) primi sint apud te, & digniora apud te loca obtineant, cum post resurrectionem tuam regnabis super terram in gloria: pollicere nunc illis primatum & loca digniora præ cæteris tuis discipulis, quando apparebis in gloria, vt tanquam duo tibi dignitate proximi sedecant tecum,

a Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filijs suis,

b adorans, & petens aliquid ab eo.

c Qui dixit ei: Quid vis?

d Dixit illi: Dic, vt sedeāt hi duo filij mei, vnus ad dexterā tuā, & vnus ad sinistram, in regno tuo,

tecum, alter ad dexteram, alter ad sinistram tuam.
 a Quam petitionem ex ambitione quadam atq; etiã
 ex ignorantia procedentẽ considerans dominus irra-
 tionabilem & vanam nõ iam matri respondit petẽti
 pro filiis, sed ad filios (qui matrem subornauerant, &
 velut per matrem loquebantur) increpationem dire-
 xit, qua eorũ vanam postulationem corrigeret, & mu-
 taret in melius: quomodo solent parentes filiis noxia
 inconsideratẽ petentibus, nõ postulata concedere sed
 ea subinde quæ sunt postulatis cõtraria. b Vos (inquit)
 non intelligitis quid petatis, quoniam & per ignoran-
 tiam falso præsupposito innitimini, somniatẽ nescio
 quam temporalem in mundo gloriam post resurre-
 ctionem meam: & per ambitionem quandam vestra
 mouetur affectio, ad petendum huius mundi excellẽ-
 tiam, quam non expedit petere. Quoniam autem verẽ
 te vos diligo, patris & præceptoris affectu vestra peti-
 tionem corrigẽs, docebo vos, quid magis petere de-
 beat, & de quo magis expediat cogitare. c Interro-
 go itaq; vos, num calicẽ illum amaræ passionis atque
 mortis possitis bibere, quẽ ego sum bibiturus? num
 vos ipsos sufficientes iudicetis ad passionẽ & mortem
 consimilem pro meo nomine perferendam, qualem
 ego sum pro vestra salute perlaturus? Ad harũ passio-
 num humilitatem malle vos deflectere oculos, quã
 ad regni terreni (quod vos somniatis) gloriam: & hoc
 potissimum volo vt hoc meditemini, quomodo meis
 passionibus conformemini. d Illi quanquam nõ ple-
 nẽ omnino caperent, quid sibi vellet ille calix de quo
 interrogantur, fidenter nihilominus respondet: Possumus,
 confidentes videlicet quicquid tam dilectus præ-
 ceptor prior faceret aut ferret, se quoq; pro eius amo-
 re & in eius fortitudine posse ferre aut facere. e Aut il-
 lis dominus, Prædixeram ego vobis pauloante priorẽ
 passionem, ac posteriorem resurrectionẽ: sed vos hu-
 militatẽ passionis prætereuntes, oculos defixistis in
 gloriam resurrectionis, atque ob hoc pro loci emi-
 nentia supplicastis. Ego autem verẽ vos diligens, in
 postulata temporali gloria nequaquam petitioni ve-
 stræ assensum præbeo: sed in contrarium vertens
 stultam

a Respondens au-
tem Iesus, dixit:

b Nescitis quid
petatis.

c Potestis bibere
calicem, quem
ego bibiturus
sum?

d Dicunt ei: Pos-
sumus.

e Aut illis: c ali-
cem quidẽ meũ
libetis:

Act. 12.
Apoc. 1

stultam postulationem, hoc vobis polliceor, & in passionibus mihi aliqua ex parte cōformes eritis, ac pro meo nomine passiones perferetis: tu quidē Iacobe, caput tuum subditurus gladio: tu verō Ioannes, post multas perpellas persecutiones, in dolium mittēdus feruentis olei, ac deinde in Parthmos insulam relegā-

a *federe autem ad dexterā meā & sinistrā, non est meum dare vobis,*
b *sed quibus paratum est à patre meo.*

us exilio. ^a Caterum, ad dexteram vel sinistrā meā federe, præcellentiam illam apud me in regno meo, non est meum, secundam quod homo sum, vobis dare ratione cognationis, ad eum modum quo vos tanquā cognati id ex parte carnis per sollicitationē matris obtinere arbitrabamur: ^b sed illi ad hāc dignitatem peruenturi sunt, illis dabiur à patre meo illa supereminentiā, quibus ab ipso hoc paratum est, qui ad hoc prædestinati & præordinati sunt, dignique fient per eius gratiam & sua merita, vt ad eam dignitatem subleuentur: cuiusmodi erunt illi qui pro amore calicem quem ego bibam prior, post me sunt bibituri: quibus ego disponā, sicut disposuit mihi pater meus regnū, vt edant & bibāt super mensam meā in regno patris mei. ^c Vbi verō audissent decem alij discipuli, quæ duo filij Zebedæi per matrem postulassent, & quomodo illis respondisset dominus, indignati sunt aduersum duos illos fratres: & de eorum postulatione, quod ipsi se voluerint per ambitionem quandam anteferri cæteris: neque satis æquo animo id terre potuerunt, quod ad hoc tali artificio laborassent. ^d Iesus autem pius præceptor, discipulos omnes ad se cōuoçauit, vt illorum duorum fratrum ambitionem cupiditatemque corrigeret, & cæterorū aduersum hos indignantem zelum (qui & ipse ex aliquo superbiae fastu videbatur procedere) cōpesceret: vt eos ad mansuetudinē, humilitatem, & pacem informaret. ^e Dixitque eis: Manifestum est vobis omnibus, quemadmodum terreni principes imperantes populis dominium exercent super eos, quorum sunt principes: & qui in secularibus dignitatibus aliis sunt præpositi, potestatem exercent super eos qui sibi sunt subiecti, tanquam dominos se gerunt, in exteriori pompa, in ministeriis & stipendiis que suscipiunt à subiectis, &

Luc. 21
e *Et audientes decem, indignati sunt de duobus fratribus.*

d *Iesus autem vocauit eos ad se, & ait:*

e *Scitis quia principes gentium dominantur eorum, et qui maiores sunt potestatem exercent in eos.*

in potestate qua super eos liberè vtuntur, præcipientes illis & ab illis exigentes quicquid penè voluerint:

^a Ne existimate, ad hunc modum debere rem inter vos *a Non ita erit inter vos.*

geri, vt conemini alter dominari in alterum, neq; si milè putetis eam præcellentia quæ erit in vobis discipulis meis: ita vt si quis ex vobis aliis præficiatur, putet ille sibi ad eum modum agendum esse erga cæteros, quomodo agunt principes terreni erga suos subditos: nequaquam tale exemplum ego dominus vester & magister vobis ostendi.

^b Sed quicumq; inter vos voluerit esse maior, qui inter vos præcellentiam comparare sibi voluerit, debet eam per humilitatem comparare, omnique ex bono affectu minister fieri: & qui primus esse voluerit inter vos, fiat ille seruus omnium, se ex toto corde infra omnes humilians: vt ex vera cordis humilitate & charitate nemini se præponat, sed postponat omnibus pro amore Dei quodlibet, quauis magnum & vile præbere ministerium. Exemplum enim dedi ego vobis, vt qualem me videritis inter vos dominum & magistrum, tales & vos sitis erga inuicem.

^c *Sed quicumq; voluerit inter vos maior fieri, sit vester minister.*

^e *Qui voluerit inter vos primus esse, erit vester seruus.*

^d Ego enim non ad hoc in mundum veni, vt ministerium ab hominibus susciperem, vt hominum ministerio ad meam pompam aut magnificentiam vterer, aut ad potestatem exercendam in eos: sed ad hoc veni ex patris obedientia, & sincera erga homines charitate, vt tam patri quam hominibus ministrarem, circueundo, prædicando, in multis laboribus atque molestiis miracula faciendo, & alia huiusmodi (in quibus non aliud quam ministrum me ostendo)

^f ac postremo etiam animam meam darem in redemptionem pro multis: id est, propriam vitam temporalem impenderem, mortem voluntariè subeundo in pretium redemptionis omnium electorum, quorum erit admodum multus numerus: quo ministerio aliud vilius & consummatius nullum exhiberi possit: hac in re exemplum vobis præbens ac docens, tanta humilitate præfulgere & charitate flagrare debere illum qui inter fratres maior fuerit, vt paratus sit etiam propriam vitam suam impendere pro salute fratrum suorum: qui animus proculdubio longè ab illo tyrannico &

Sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare,

Et dare animam suam in redemptionem pro multis.

4 infra

- inflato spiritu, quo plerunq; principes terrenos super sibi subiectos videmus eleuari. Vos ergo nolite assimilari illis. ^a Cum autem egréderetur præceptor pa-
a *Et egredien-* riter atq; discipuli ab Hiericho, turba plurima illum
tibus illis ab Hie- comitabatur. Et ecce duos cæci iuxta viam per quam
richo, sequuntur transiturus erat dominus, residebāt, postulandæ ele-
est cum turba mosynæ gratia, vt solent iuxta vias publicas cōsidere
multa. mendici, vbi est eorum quæstus vberior. ^b Hi vbi ex
b *Et ecce duos* nimio turbæ tumultu insolitū aliquid deprehenden-
cæci sedentes se- tes, interrogassent de causā tanti tumultus, & murmu-
cus viam, audie- rum quia Iesus ris sic agminatim præter morē transeuntū, ac didi-
rum quia Iesus transiit: & cla- cis illi nobis & insignis doctor Iesus, nemini iam præ fama
manerunt, dicen- tes: virtutū suarū incognitus, transiturus erāt, quasi tem-
tes: pus opportunum nacti recuperādi luminis, vocē qua
c *Domine, mi-* poterant virtute eleuant, clamantes atq; dicētes: ^c Do-
serere nostri fi- mine, fili Dauid, Messia noster, ex progenie Dauid,
li Dauid, miserere cæcorum istorum. ^d Hanc vocem cum for-
d *Turba autē* titer & incessanter inelamarēt, præ magno consequē-
inreprobabat eos, dæ sanitatis desiderio, increpati sunt à turbis transeū-
vt tacerent. tibus, q̄ tam improbē (vt videbatur) vociferarētur: &
 tacere iussi sunt, ne tanto Propheta fieret irreueren-
 tia, ex horū improbis & importunis clamoribus, qui-
 bus etiam ipse potuit impediri per viam docēs, ne au-
 diretur à circumstantibus. ^e Illi verò increpati adeo
 nō tacebant, vt magis etiam vocem exaltarent: timē-
 tes, ne fortē per horum prohibentium strepitum nō
 audirentur à domino, sicque beneficium perderent
 quod summo affectu postulabant. ^f Orationem ita-
 que suā cæci isti iterum iterumque sine cessatione re-
 plicant, dicētes: Domine Messia, fili Dauid, miserere
 cæcorum istorū, & lucis tuæ impende eis beneficium.
 Quorum fide & deuotione, quam tam forti & per-
 seueranti oratione satis testabantur, perspecta, stetit
 dominus, ad significandū, q̄ precibus illorum cōmo-
 tus esset, & misericordiam illis impēdere disponderet.
 Et præcepit eos ad se vocari. ^h Qui cum accessissent
 ad testimoniū fidei & deuotionis eorum claritatem-
 que miraculi, corā omnibus illos interrogauit, dicēs:
 Oraftis me, vt vestri misererer. Iā volo misereri. Quid
 ergo

ergo est quod à me petitis? ^a Illi non egentes delibe- *a* Dicunt illi:
 ratione, nihil in rebus omnibus magis desiderantes, *Domine vt ape-
 quàm oculorum lumen, sine mora responderūt, dicen-
 tes: Domine, petimus donari à te nobis visum, quo* *riatur oculi no-
 stri.*
 priuari sumus, sicq; vt aperiantur ad videndum oculi
 nostri. ^b Motus misericordia pius dominus, quoniã *b* *Misertus au-
 rem non malã postulabant, vtpote in rebus humanis* *tem eorum Ie-
 maxime necessariam, exaudiuit eos, & tetigit eorum* *sus, tetigit ocu-
 oculos beatis manibus, tanquã instrumento eis vtens* *los eorum..*
 inhabitantis diuinitatis. ^c Et confestim ad tam effi- *c* *Et confestim*
 cacem contactum, visum receperunt, suntq; aperti *viderunt,*
 oculi antè clausi vt distinctè viderent omnia. ^d Neq; *d* *Et sequuti*
 verò ingrati fuerunt illi accepto beneficio, neq; sta- *sunt eum.*
 tinereliquerunt curatorem suum, sed tanquã cum
 oculis corporis, simul etiam mētis oculis illuminati,
 sequuti sunt eum, laudantes & glorificantes Deum
 pro accepto beneficio.

*Parabola de laborantibus in vinea
 latior explanatio.*

Paterfamilias est Deus, vinea eius est populus eius siue Ecclesia
 quæ à primo iusto sumpsit initium, perduratura ad consum-
 mationem vsque sæculi. In hac vinea laborat quisquis in popu-
 lo Dei operatur aliquid ad gloriam Dei. Qui modicam habet gra-
 tiam, si in seipso tantum laborat, à vitiis se custodiendo, & diuinam
 voluntatem adimplendo, in vinea hac vnum palmitem colit. Qui
 verò abundantiori præditus gratia, nõ sibi solum sed & aliis in Deo
 proficit, vel exemplo, vel verbo, vel pariter vtroque, non vnicum sed
 plures palmites colit. Vel generaliter in vinea Dei laborant, quicun-
 que operantur opera Dei, & exequitur quæ Deo sunt placita. Exiit
 primo mane Deus conducere operarios in vineam suam, quoniã
 à principio mudi Patres ad operandum bonum, tam in seipsis quàm
 in aliis, inuitauit præmio proposito æternæ vitæ, quod erat redditu-
 rus suo tempore fideliter laborantibus. Idcirco conduxissè dicitur
 operarios in vineam suam, & conuentionem fecissè cum eis, certum
 assignans eis præmium, quo fraudari nõ possent: Hora tertia iterum
 exiit, quoniã sicut in ætate prima, sic & in secunda (quæ est à Noë
 vsque ad Abraham) similiter homines ad virtutis studium tam in se,
 quàm in aliis inuitauit. Similiter fecit hora sexta & nona: id est, di-

uersis temporum distinctionibus, quarū prior ab Abraham protenditur vsq; ad Moysen, & posterior totum tempus legis complectitur vsque ad Christi aduentum. Cum solis autem primis dicitur conuentionem fecisse paterfamilias, cum cæteris cōuentionem nouam non fecit: quia ab initio omnibus æqualē mercedem dare disposuit, propter quod conuentionem non renouauit. Circa vndecimam horam paterfamilias speciali modo exiit, filius quidē de sinu patris veniens, pater verò filium de sinu suo in mundū mittens in plenitudine temporis, quando aduenit hora nouissima & finis sæculorum. Inuenit alios qui vsque tunc otiosi steterant: id est, gentiles qui olim in vitiis consenuerant, & in idololatria penē ab initio vixerant, nunquam diuinis intenti operibus. Hi à paterfamilias increpantur, quoniā per Christi & Apostolorum prædicationem redarguti sunt de infidelitate & ignorantia. Illi se à nemine conductos dicunt, quoniam veritatis doctores & Prophetas nō habuerant, qui eos cultum Dei docuissent. Alioqui iam diu ad opus abiissent in vineam domini, si cōducti fuissent. Quòd statim conducti abeunt, signat gentes in tēporis plenitudine in ætate nouissima alacriter obedisse Euangelio. Cæteris omnibus hæctenus dictum fuit: *Quod iustum fuerit dabo vobis*. His autem de præmio nihil dicitur, vt significetur, gentes non ex vllō debito (eo quòd nullam promissionem acceperāt) sed ex mera gratia misericordiam consequutos & hæreditatem vitæ æternæ: cum Iudæis quodammodo ex debito, ratione promissionis factæ Patribus, videretur dandum præmium: quemadmodū pulchrè Apostolus ait: *Dico autem Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis* (id est populi Iudæici) *propter veritatē Dei, ad confirmandas promissiones Patrum: gentes autem super misericordia honorare Deum*. Hora duodecima nemo vocatur ad laborem, sed omnes ad accipiendum laboris stipendium conuocantur: quoniam in cōsummatione sæculi (quæ per horam duodecimam nouissimam & vesperam significatur) nemo ad laborem vocabitur, sed ad remunerationē omnes vocabuntur. Non enim erit vltra tempus operandi, sed fiet tantū pro operibus prioribus retributio. Omnes simul vocantur ad remunerationem, quoniam in vno die omnes accipiemus retributionem secundum opera, idque in sero aut hora duodecima, quæ est diei terminus: id est, in cōsummatione sæculi.

- Ioan. 5. Committit autem paterfamilias negotium retribuendi procuratori
 Act. 10 suo, quoniam dedit pater filio potestatem iudicium facere, iudicem-
 Rō. 13. que constituit eum viuorum & mortuorum. Ad hunc procuratorem
 2. Cor. singuli veniunt, quoniā omnes exhiberi oportet ante tribunal Christi,
 5. ut referat vnusquisq; quæ gessit in corpore. Veniunt vltimi simul
 cum

eum primis, nec prius accipiunt retributionem primi quam nouissimi, quoniam simul omnes sistuntur eius tribunali, & simul accipient retributionis præmiū. Denarius ille qui in pacto erat promissus primis tantum, qui summo mane conducti fuerat, singulis datur, etiam nouissimis: quonia idem præmiū vitæ æternæ quod primis illis promissum fuerat, æquæ accipient qui in fine sæculorum laborauerunt in vinea domini, atque ij qui in mūdi exordio. Nihil enim apud Deum facit prioritas temporis. Quod à nouissimis iubet paterfamilias incipi, non ineptè accipitur ad significandum abundantiam gratiæ, quæ data fuit in plenitudine tēporis: per quam, ex vltimis illis quidā plus etiam prioribus laborauerunt in vinea domini: propter quod nō im merito priores sunt in retributione: quæ admodum sancti Apostoli, & plæriq; successores eorū similes. Primi putant plus se accepturos, & vbi non amplius accipiunt quàm nouissimi murmurare dicuntur, non ad significandū quod in die retributionis vlla erit in beatis murmuratio aut displicētia, quæ mereatur tanquam ex inuidiā profecta redargui: sed hoc tātum videtur similitudine ista significari, quod secūdum humanum iudicium videatur istis qui sic in fine temporum primum vocati sunt non tantum deberi præmium, quantum illis qui in mundi initio, ac postea sub legis tempore: quoniam secundum humanum iudicium videtur æquum, vt populus Israëliticus qui semper à progenitoribus Dei cultor fuit, & in vinea ipsius laborauit, singulare acciperet præmiū, præ gentium populo, qui in plenitudine temporis primum in vineam Dei venerunt, filij idololatrarū, qui in vinea domini non laborauerunt: ac proinde illi primi ius quoddā videantur habere cōquerendi de æqualitate præmij. Dicunt primi se pōdus diei & æstus tulisse, vel quia primi illi Patres longissimam vitā in huius mūdi miseriis vixerunt, ac deinde per multum tempus in limbo fuerunt detēti: vel quia cū posteris suis ad finem vsque in Dei operibus laborauerunt, cum nouissimi tantū vna hora fecerint: id est, nō à parentibus cultores Dei fuerint, sed tales primū facti in plenitudine temporis. Responso domini talē increpat cogitationē, & nullam ostendit priores Patres causam habere querelæ, de eo quod ad eandē retributionē admittat postremos: neq; indignari debere mercedem dispensanti, neq; inuidere æqualem mercedem accipiētibus, sed illius potius liberalitatem collaudare, horū autem bono cōgaudere: quomodo & faciēt in retributione Patres illi primi, super nouissimorū ex Dei liberalitate saluatione plurima afficiendī cōsolatione, & superabundantē eius collaudaturi misericordiam. Sic sunt nouissimi primi, & primi nouissimi: id est, in retributione, æquantur qui primi labora

laborauerunt & qui nouissimi: propter quod, neque Iudæi in genere debent confidere, neque gentes propter genus metuere, quamuis in vltima hora conducti fuerint: sed quisque viriliter agere debet, vt postquam vocatus fuerit, fiat etiam electus. Non enim omnes vocati electi erunt, sed ex multis vocatis pauci eliguntur, qui se post vocationem in opere strenuos exhibuerint.

Alia eiusdem Parabola expositio.

EXponitur aliter hæc parabola, de diuersis humanæ vitæ ætatibus. Quosdam enim homines Deus primo mane concludit in vineâ suam, quos videlicet in ipsâ statim pueritia ad seruiendû sibi vocat. Alios circa horam tertiam, quos in adolescentia. Alios circa horam sextam, quos circa ætatem mediam, quando ad summum roboris proficit homo: quemadmodum sol hora sexta in summo est ar dore suo. Alios circa horam nonam: id est, in senectutis initio, quâdo iam incipit vigor corporis diminui: quemadmodum solis ardor hora nona imminutus cernitur. Circa vndecimam verò horam (quæ est propè finem diei) conducuntur, qui ad seruiendum Deo in ætate decrepita, vita fini proxima, vocantur. Hos autem nouissimos vocatos contingit interdum primos fieri, si tanto diligentius vocati se exerceant in operibus Dei, quâto tardius se venisse cognouerint: quemadmodum latro in cruce moriens, in extremo penè vitæ articulo vocatus fuit, qui tamen ex primis in retributione fuit. Econtrario quoque primos subinde videmus fieri nouissimos, dum ij qui in ætate minori Deo seruiuerant, postmodum seducti ab eo recedunt, & vel concupiscentiæ carnis, vel avaritiæ, vel superbiæ, Deo relicto, inseruiunt. Propter quod, non debet quis certus confidere qui à pueritia Deo seruiuisse se meminit: quoniam qualis sit futurus, ignorat: neque desperare debet qui ætatem priorem otiosè consumpsit, si vel reliquum vitæ suæ tempus Dei operibus serio velit impendere, quoniam magnæ affectionis studio potest æquare prioribus.

ANNOTATIONES IN CAP. XX.

EX denario diurno) Græcè est ἐκ δηναρῶν τὴν ἡμέραν subaudi κατὰ cata: hoc est, ex denario secundum diem, vel per diem: quod pulchrè interpres Latinus vertit, *ex denario diurno*. Quemadmodum enim annuam mercedem dicimus, quæ pro opere totius anni persoluitur, sic denarius diurnus dicitur, qui pro vnus diei opera ex pacto persoluitur. ¶ *Vidit alios stantes in foro otiosos.*) In foro inueniuntur

niuntur operarij, iuxta consuetudinē qua in loco publico se exhibēt operarij, vt ad labores cōducātur ab indigētibus eorū opera: quomodo ad forū merces aliæ adferūtur, vt qui necesse habent sibi eas cōparent. ¶ *Quia nemo nos conduxit. Dixit illis: Ite & vos in vineam meam.*) Post hoc addūt Græci codices vulgati: Et quod iustū fuerit, reddam vobis. Verū id verisimile est ex parte mox præcedēte, vbi cōducebatur illi circa horā tertīā, huc esse translātū. Melius est nō addi, etiam ratione significationis, vt ex applicatione iā posita liquet. ¶ *Acceperunt singulos denarios.*) Græcè est ἀνὰ δηνάριον ana dinarion: id est, per denarion: quod Latine dicitur: Acceperunt singuli denariū: vel singulos denarios, vel singuli singulos denarios. ¶ *Hi nouissimi vna hora fecerunt.*) Positum est, fecerunt, pro laborauerunt, vel operati sunt, aut in opere fuerūt. Vel potest intelligi accusatiuus, opus. Sic & in Græco est ἐποίησαν episan, quod nihil aliud sonat quam fecerunt. ¶ *Qui portauimus pondus diei & æstus.*) In Græcis codicibus legitur τὸ βάρος τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν καύσωνα, hoc est, pondus diei & æstus. Vnde potest æstus accipi, vt accusatiuus numeri pluralis. Sententia tamē integra & eadē manet, si per genitiuum legamus: pondus æstus, id est, difficultatem æstus. ¶ *An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum?*) Potest hoc ita intelligi: An tu propter meā bonitatem moueris erga cooperatores inuidia? Nunquid mea bonitas & liberalitas tibi fieri debet in occasione inuidiæ & marmurationis erga proximū tuum? Nos autem in Elucidatione ad hūc modum explanauimus: Si tu maliuolus es & inuidus, ego certē tui nō sum similis, sed bonus sum, liberalis & beneficus. Per oculum autē malū intelligitur inuidia, quæ nō æquis oculis aspiciere patitur hominē bona proximi: & hunc oculū malum Marcus cap. 7. sui Euāgelij expressè cū reliquis malis commemorat, dicens: *Abintus enim de corde hominum mala cogitationes procedunt, adulteria, fornicationes, homicidia, furta, auaritia, nequitia, dolus, impudicitia, oculus malus, blasphemia, &c.* ¶ *Muli enim sunt vocati, pauci verò electi.*) Vocati, & electi, nominaliter accipiēda sunt, id quod in Græco est cui dēs, vbi ponitur, καὶ τοὶ & ἐκ δεξιῶν, quæ manifestū est nomina esse, nō participia. ¶ *Assumpsit duodecim discipulos secretò.*) Secretò, id est, separatim vel seorsum. Græci autem addunt, in via. ¶ *Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi.*) Ex Marco manifestum fit, matrem à filiis fuisse subornatam, & simul cum matre accessisse filios. Nam ille de filiis tantū loquitur, nec matris meminit. Indicat etiam hoc ipsum quod dominus increpationē dirigit ad filios, non ad matrem, dicens: *Nescitis quid petatis.* ¶ *Adorans & petens aliquid ab eo.*) Intelligitur generalis petitio præuiā, quæ admodū Marcus introducit filios ita dicentes:

Magister

Magister, volumus, ut quodcumque petierimus facias nobis. Sic autem solent postulari prius generaliter proponere postulandi propositum ac deinde id quod postulare voluit particulariter exponere. Quoadmodum Berſabæe legimus apud filiū Salomonem deprecaturam pro Adonia, in ipſo aggreſſu dixiſſe filio: *Petitionem vnam paruulam ego deprecor à te, ne confundas faciem meam.* Respondente autē rege filio. *Pete mater mea, illa intulit. Detur Abiſac Sumamitis Adonia fratri tuo vxor. (Poteſtu bibere calicem quem ego bibimus sum?)* Græci hic addunt: *Et baptiſmo quo ego baptiſor baptiſari? Quemadmodum & in eo quod ſequitur, Calicem quidem meum bibetis, adiciunt: Et baptiſmo quo ego baptiſor baptiſabimini.* Verum iſta ex Marco huc videntur allata. *(Non eſt meum dare vobis.)* Quidā vim faciunt in illa diſtione, vobis: vt ſit ſenſus, Nō eſt meū dare vobis qui ambitioſi & elati videmini, aut veſtri ſimilibus: ſed quibus à patre paratū eſt. Verūm quod in Elucidatione diximus, eſt veriſimilius: vt vis fieri intelligatur in pronomine, meū, ſe cundū intelleſtū illic expreſſum. Pro quo etiam facit quod in Græcis exemplaribus, vobis, non legitur, ſed tantum: *Non eſt meum dare.* Atque ita in eo quod ſequitur, *ſed quibus paratum eſt à patre meo:* videtur ſubaudiendum orationis complementum, hoc modo: *Quibus à patre meo paratū eſt, illi accipient, vel illis ego dabo.* Illis autem à patre quid paratū dicitur, qui ad hoc à patre prædeſtinati atque præordinati ſunt: quemadmodum alibi dicitur, *Venite beatedi patris mei, poſſidete paratum vobis regnum ab origine mundi:* id eſt, ad quod ab æterno prædeſtinati atque præordinati eſtis. Et apud Prophetam, *Oculus non vidit, nec auris audivit, quæ preparavit Deus diligentibus ſe.* Maniſteſtum eſt autē hoc in loco, ſedere ad dexteram & ſiniſtram, priorū tantum locorum occupationem ſignificare. *(Principes gentium dominantur eorum.)* Relatio eſt non ad nomē, in quo ab antecedente relatiū diſſonat genere: ſed ad rē ſit relatio, vt ſit ſenſus, eorum populorum vel hominum ſubiectorū. In Græco autem legitur, *κατακυριεθων αυτων* catakyrieſouſin aſton: quod ſi plenè exprimatur, ſonat, dominantur in illos, vel ſuper illos, vel aduerſum illos, tāquam prævalentes & poteſtatē habētes cogēdi eos ad quod voluerint. Sic & pro eo quod ſequitur, *poteſtatem exercent inter eos,* Græcè habetur *κατεκυριεθων αυτων*, id eſt, poteſtatē habent vel exercent in eos, vel ſuper vel aduerſum eos, prævalentem videlicet poteſtatem, qua ipſos poſſint ad parendum cogere. *(Filius hominis non venit miniſtrari.)* Id eſt, non ad hoc venit, vt ſibi miniſtraretur, vt miniſterium ſuſciperet, ſed vt miniſtraret nobis. Dicitur autem animam ſuam dediſſe in redemptionem tantum pro multis, non autem pro omnibus, quemadmodum

Matt.

25.

Eſaiaz

64.

2. Cor.

2.

dum & alibi dicitur, *Hic est sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur, in remissionem peccatorum*: non quia passio Christi efficac non fuerit ad saluandos omnes, sed quoniam non omnes erant eius fructū consequuturi, propria impediēte infidelitate atque malitia. Propter hoc tantum dicitur, *pro multis*, electis videlicet, in quibus ipsius passio fructum erat acceptura. ¶ *Duo caci sedentes secus viam, audierunt quia Iesus transiret.* (A quibus & quomodo istud audierint cæci, de transitu Christi, Lucas aperit: qui dicit, cæcum audientem turbam præterire, interrogasse à prætereuntibus, quidnam hoc esset, ac deinde ex responsione audisse quòd Iesus Nazareus transiret. ¶ *Et confestim viderunt.*) Viderunt hîc ponitur, pro visum receperunt, vel videntes facti sunt: vt non tam videndi actus illis datus significetur quàm videndi potentia. Nam videntem interdum ab actu videndi dicimus, interdum à naturali ad videndum potentia: quomodo etiam dormientem hominem dicimus videntem, id est, visum habentem, sicque hoc loco, viderunt, accipiendum est, cum Græcè sit *ὄψεσθε* *ἰσχυ* aneulepsân, quod propriè significat, visum receperunt, vel videntes facti sunt. Significat enim verbū istud reditum à priuatione in habitum. Dicuntur autem cæcorum oculi esse clausi, etiamsi oculorum opercula aperiantur more videntium, quādo per ipsos nihil possunt videre: quemadmodum per clausam fenestram nihil videri potest. Aperiri verò dicuntur oculi, dum visus restituitur quoniam per eos videri possunt quæ foris sunt, quasi fenestris apertis, & lumen iam præsentibus, quæ prius clausæ nihil præbebant luminis.

ELUCIDATIO CAP. XXI.



VM autem ab Hiericho iter profequentes dominus cum discipulis & turpinquas
bis, appropinquare inciperent Hierosolymis, iamque venissent Bethphage, vicum situm iuxta montem Oliuetum, sciens dominus in proximo instare passionis horam antequam implenda erat Prophetia quædam de glorioso ipsius aduentu multò antè prænuntiata, tunc misit duos ex discipulis suis, Petrum & Ioannem dicens eis: Ite in vicum aut pagum vicinum, qui è regione siue ex opposito vestri situs est: quo

ET cū appropinquare inciperent Hierosolymis, iamque venissent Bethphage ad montem Oliueti. Tunc Iesus misit duos discipulos, Petrum & Ioannem dicens eis: Ite in vicum aut pagum vicinum, qui è regione siue ex opposito vestri situs est: quo

contra vos est, & statim inuenietis asinam alligatam, & pullum cum ea: soluite, & adducite mihi.

a Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite, quia dominus hic opus habet.

b Et confestim dimittet eos.

c Hoc autem factum est, ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam, dicentem:

d Dicite filia Sion: Ecce rex tuus venit tibi, mansuetus,

e Sedens super asinam & pullum filium subingulis.

f Euntes autem discipuli, fecerunt sicut praecepit illis Iesus.

g Et adduxerunt asinam & pullum,

h & imposuerunt super eos vestimenta sua,

cum introieritis, inuenietis in ipsa statim publica via asinam quandam alligatam, & cum asina simul etiam pullum: quae iumenta cum inuenieritis, confidenter in verbo meo soluite, & ad me huc adducite. ^a Et si quis vobis contradixerit, interrogans quam ob causam asinam alligatam soluat, cuius autoritate id faciatis, aut quomodo eam velitis abducere, aut huiusmodi aliquid, vos illis respondete: Dominus misit nos huc, & ita iussit, ut solueremus ea, iumentum istud, ipsumque cum pullo simul ad adduceremus, quoniam ipse eorum vult ministerio. ^b Statimque hoc audito responso, illi vos absque contradictione sinent iumenta abducere, nec ulterius fiet vobis contradictio. ^c Voluit autem Christus dominus, antequam de mundo transiret, hoc ut iumentorum istorum ministerio, quod posterius plenius explicabitur, ut scriptura impleretur Zachariae Prophetae, ita in spiritu populum Israeliticum alloquentis, atque dicentis: ^d Dicite & praedicate filiae Sion, annunciate populo Iuda, qui habitat in Sion: Ecce rex Messias tuus venit ad te, non in pompa & ornatu quo solent illi quorum est de hoc mundo regnum aduenire, cum ad suscipiendum regnum aduenerint: non in armorum bellicorum strepitu, & caballorum satellitumque magnifico apparatu: sed in paupertate & mansuetudine: ^e non super caballum splendidum, aut dromedarium aut camelum residens, sed super asinam & pullum, filium animalis onerarij, & sub iugo incedere soliti: super iumenta videlicet humilia, atque despecta, oneribus magis ferendis, quam hominum sessioni deputata, mansueta

tamen & minimè ferocia. ^f Ab euntes autem discipuli qui missi fuerant, verbo praecceptoris confidentes, inueniunt omnia sicut illis magister praedixerat, & quomodo praeciperat, sic fecerunt. Ad locum designatum venerunt, asinam alligatam & pullum cum ea inuenierunt, illamque soluerunt: inquirentibus quid faceret iumenta abducentes, responderunt: Dominus his opus habet: & absque ulteriori contradictione, ea a loco ubi alligata fuerant obdlexerunt, atque adduxerunt ad dominum. ^h Vbi autem ad dominum sunt adducta iumenta, videntes

dentes discipuli q̄ eis insidere vellet atque in eis ve-
 hi, ob reuerentiā & deuotionē qua erga ipsum afficie-
 bantur, palliis quibus erant circumamicti se nudaue-
 runt, iumentisq; ea imposuerunt: ^a ac deinde suo mi-
 nisterio desuper illum locauerunt, & sedere fecerūt, *a* *Et eum desu-*
 per sedere fece-
 runt. ^b Viden-
 tes autem turbæ, q̄ vestimēta sua imposuissent disci- *b* *Plurima au-*
 pli iumentis ad honorandum dominum, deuotione *tem turba stra-*
 eorū prouocati, & exēplo bono inuitati, eiecerūt etiā *uerūt vestimen-*
 plurimi ex eis pallia sua: & cū super iumenta sternēdi *ta sua in via.*
 locus nō esset, sparserunt ea in via, per quam insidēs
 iumento erat transiturus dominus. ^c Alij verò, quibus *c* *Alij autē ca-*
 fortē non erant pallia, aut indumenta talia quæ absq; *debant ramos*
 nuditate possent exuere, arbores cōscenderūt (vt pote *de arboribus, et*
 vestitu grauiore minimē onusti, ac proinde ad con- *sternebant in*
 scensum arborum faciliores) & ramos cædentes aut *via.*
 effringentes ab arboribus, eos deiciebant in viā per *d* *Turba autem*
 quam erat transiturus dominus. ^d Cum autem ita in *qua precede-*
 humili magnificentia & magnifica humilitate proce- *bant, et qua se-*
 deret ad urbem Hierosolymitanam rex atq; Messias, quibus *quebantur, cla-*
 noster, vt indicaretur, quorsum hanc qualēcunq; hu- *mebant, dicen-*
 milem pompam (quæ regum aliquid præ se ferebat) *tes:*
 assumpsisset, & quare ita in gloria aduenire vellet ad *tes:*
 Hierusalem, diuina operatione factū est, vt simplices
 illæ turbæ quæ Christū comitabantur hincinde eum
 circundantes, quibusdā præcedentibus, aliis subsequē-
 tibus, simul vna voce domino acclamarent, atq; decē-
 tarent illam solennem acclamationē, quā in Psalmis
 venturo Messias præcīniuit Propheta regius, spiritu
 quod futurum erat præuidens: sicque Prophetiam ex
 Psalmo vocem vsurpantes, canebant: ^e Hosiāh-na fe- *e* *Hosiāh-na fe-*
 lium & concinimus, filio Dauid. Celebrem illā ac *lio Dauid.*
 Prophetiam acclamationem hosiāh-na, verò debitā
 Messias, huic acclamamus filio Dauid, quem cum glo-
 ria deducimus verum illum profitentes (tam externo
 obsequio, quā vocis testimonio) nostrum regem &
 Messiam, a quo salutē sperare, postulare & accipere *f* *Benedictus qui*
 debeamus: in quo, & non in alio, erit nobis salus. ^f Be- *venit in nomi-*
 nediētus sit iste rex noster, sit nobis gratus, fœlix, ac *ne domini.*
 faustus aduētus regis & Messias nostri, q̄ ad nos venit

*a Osanna in
altissimū.*

in nomine domini, missus à Deo patre ad præstādam
veram salutem: quem tanto opere multis retroactis sæ-
culis expectauerunt, desiderauerunt, & prægnuntiaue-
runt patres nostri: ²Hosiah-na, id est, salua obsecro, in
altissimis: te rogamus, ó Messia noster, vt salutem ve-
ram & cælestem adferas nobis: quoniam quidem te
à patre ad hoc nobis missum credimus & profiteamur,
vt salutem non vtiq; temporalem aut terrenā, sed ve-
ram & cælestem, prestes nobis. Hac acclamatione ex
Psalmo deprompta ac Messiaz spiritu Prophetico as-
scripta, voluit pater, spiritus sancto operāte, clarificare
filium per ora simplicium: vt euidenter ostenderet,
quorsum tenderet omnis ista gloria quæ videbatur
impendi filio, & inexcusabiles essent contradictores,
tam apertis & euidentibus visis testimoniis veritatis.
In his autē omnibus, regium honorem etiā exteriori
signo Christus præ se ferebat, sic tamē vt in omnibus
humilitatis & mansuetudinis formā seruauerit. Iumē
to nanque vehitur, vt solēt vehi reges: iumentū ster-
nitur, vt solēt ornari regum caballi: etiam via per quā
transit, ornatur, quod fieri solet regibus: plurimo co-
mitatu circumdatus venit, quomodo solent reges in-
cedere circumstipati satellitibus. Vox illi regia ab o-
mni populo acclamatur, & vox quæ regi cælesti debe-
batur, ex præscripto Prophetico, nēpe hosiah-na: quod
est, salua obsecro, & signanter salua in altissimis cla-
māt: vt indicet nō terrenū esse eius regnū, sed cæleste
à quo nō terrenā sed supernā salutē postulat: quo fe-
rē pacto regibus acclamari solet à populo, cū introdu-
cuntur in regnū: Viuat rex, viuat rex. Sit fœlix ac fau-
stum regnū eius, ipse nos saluet ab inimicis nostris.
Quū autē ita dominus in tanta gloria ingrederetur
Hierosolymā, turbis eodem feruore suum clamorem
prosequētib; neq; cuiuscunque timore à suæ fidei
protestatione & acclamatione cessantibus vniuersa
ciuitas cōmota est, propter rem tam nouā atq; insoli-
tam: & admirantes qui in ciuitate erant, interroga-
bant, quisnam ille esset qui cum tanta multitudine &
acclamatione populi, sic ingrederetur ciuitatē. ^d Qui
à Nazareth Galilæe. ^d Qui
responderūt qui cum Christo veniebāt: Hic qui
cum

*b Et cū intrasset
Hierosolymam,
cōmota est vni-
uersa ciuitas, di-
cens:*

*c Quis est hic?
d Populi autem
dicebant: Hic est
Iesus Propheta
à Nazareth
Galilæe.*

eum gloria ciuitatē ingreditur, est magnus ille Pro-
 pheta à Deo nobis missus: cui nomen est Iesus Naza-
 renus: quoniā à Nazareth ciuitate Galilææ processit
 nobis, vbi & educatus fuit. ^a Vt autem ostenderet do-
 minus, debere se esse in iis quæ patris sunt, & patris
 gloriam super omnia se quarere, proq; ea zelare, in-
 gressus est in templum Dei: ^b & cum authoritate ma-
 gna, tanquam dominus templi, potestatem habēs cor-
 rigendi & puniendi quæ aduersus patris gloriā illic
 fiebant, eiecit omnes quos inuenit in templo emētes
 atq; vendentes, cum iis quæ emebant atq; vendebāt,
 oues scilicet & boues, & alia ad immolādum idonea,
 quæ dispositione sacerdotū permittebantur vendi in
 templo, vt nō esset excusatio hominibus cessādi à sa-
 crificiis, & magis vnicuiq; promptum esset oblatio-
 nem facere. ^c Mensas quoq; nummulariorum & tra-
 pezitarum cum terribili potestate euertit, eorumq;
 æs in terram effudit, qui illic à sacerdotibus quæstus
 gratia locati fuerant: vt pro certo lucro pecuniam nō
 habentibus mutarent, ne vllus relinqueretur excusa-
 tionis locus iis qui nec animalia secū habebant, quæ
 offerrent in sacrificiū, neq; pecuniam qua ea sibi com-
 pararēt. ^d similiter & sedes illas in quibus sedebāt ven-
 dentes in templo columbas euertit. Hæc omnia ipse
 ad ostendendum authoritatem & potestatem suam, tan-
 quam templi dominus exercebat, magna cum seue-
 ritate, diuino quodā lumine ex eius vultu radiante,
 quo territi homines illi qui eiiciebātur è templo, nō
 sunt ausi illi contradicere aut resistere: exemplum præ-
 bēs suis successoribus, iis qui in populo Dei præsunt,
 pro nulla re equè zelare atq; pro Dei gloria, neq; vs-
 quā seueritate maiore exercere, quā in eos qui Dei
 gloriam contaminant, eumq; suis perueris adin-
 uentionibus inhonorant. ^e Causam quoque indicans,
 quæ ista sic fecisset, ex Propheta adducit testimoniū,
 dicens: ^f Scriptum est in Esaia Propheta, loquente
 per eum domino, Domus mea vocabitur & erit do-
 mus orationis, in qua videlicet vacare debeant homi-
 nes adorationi, deprecationi, & gratiarū actioni, non
 autem mechanicis & lucratiuis negotiis intendere.

a Et intrauit in templū Dei,

b & eiciebat omnes vendentes & ementes in templo,

c & mensas nummulariorū,

d & cathedras vendentium columbas.

e Et dicit eis:

*f Scriptum est, Domus mea, do-
mus orationis
vocabitur.*

a Vos autem se-
cistis illam spe-
luncam latro-
num.

b Et accesserunt
ad eum cæci et
claudi in tem-
plo, et sanauit
eos.

e Videntes au-
tē principes Sa-
cerdotū & Scri-
be mirabilia
qua fecit.

d & pueros cla-
mantes in tem-
plo, et dicentes,
Osanna filio
Dauid,
e indignati sunt
et dixerunt ei:

f Audis quid
istī dicunt?

g Iesus autem
dicit eis: Vtique.

h Nunquam le-
gistis, quia ex
ore infantū et
lactentium per-
fecisti laudem?

Vos verò eam quæ deberet esse domus orationis, se-
cere nitimini, & (quântum est in vobis) facitis esse spe-
luncam latronum, intendentes in ea lucris temporali-
bus, ac miscentes omnia tumultibus, cum in ea debe-
ret esse tranquillitas, & summum silentium, orationi
necessaria: quemadmodū in speluncis latronū omnia
plena sunt tumultibus, & lucris intenditur tempora-
libus, ac diuisioni prædarum. ^b His verò ita cū autho-
ritate eiectis, quæ in templo Dei forent agēda re ipsa
docere volens, accedentes ad se claudos, cæcos, & aliis
infirmitatibus detentos, curauit: cæcis reddendo vi-
sum, claudis gressum, surdis auditum, atq; ita in cæte-
ris. Hæc enim charitatis beneficia siue ministeria, ad
patris faciebant gloriam, & ea in tēplo Dei, in domo
orationis decens erat fieri, nō autem illa temporaliū
mercationum quæstuosa negotia, avaritiæ magis hu-
manæ quàm diuinæ gloriæ seruientia. ^c Videntes au-
tem hæc omnia quæ fiebant, tū à populo, tum à Chri-
sto, principes Sacerdotum & Scribæ, ^d & peculiariter
pueros clamantes atq; dicentes canticum illud, Ho-
siah-na filio Dauid, quam gloriosam acclamationē à
turbis prius decantatam, audiētes pueri, diuina in spi-
ratione sunt prosequuti vsq; in templū, ^e indignatio-
ne nimia commoti sunt, tum aduersus pueros ista cani-
nētes, tum aduersus Christum ista canē permittentē,
& dixerunt ei: ^f Audisne quid pueri isti canant? Qua-
re pateris tantam tibi laudem supra tuū meritū de-
cantari, & quare non prohibes turbas atq; pueros ista
canentes? Miramur te, qui sapiens vis haberi, & humi-
litatem verbo semper commēdare soles, istas tam su-
perbas acclamationes æquo ferre animo. ^g Quibus
ille respondit: audio certē quid isti dicant. ^h Sed vos
nunquam ne legistis scripturā illam libri Psalmorū,
dicentes: Ex ore simplicium infantium atque lac su-
gentium puerorum, perfectam fecisti atque monstra-
sti, o Deus, laudem tuam, vt destruas inimicum & cō-
tradictorem siue persecutorem tuæ gloriæ: Idcirco
pueros & turbas clamantes non prohibeo, quoniam
scripturam impleri volo, qua spiritus sanctus per os
Dauid olim prædixit, vos ac vestri similes veritatis
inimi-

inimicos confundendos esse ex ore infantium atque lactentium, & Dei laudem ex eorū ore perficiendam: id quod hodie oculis vestris apertissimè impleri cernitis, vt nullus vestrae malignae infidelitati relinquatur excusationis locus. ^a Et relictis illis in sua malitia, postquā egisset & docuisset in tēplo Dei pro suo placito, cum iam aduenisset vespera, exiit foras extra ciuitatē, ad castellū siue vicum cui nomē Bethania, vbi morabatur Martha cū Maria sorore, ibiq; suscipiebatur hospitio, sic videlicet infideles tanquā sua praesentia visitans: vt nobis ostendat, quod infidelitatem atq; inuidiam detestetur ac fugiat, eos autē in quibus est fides, obedientia & charitas requirat, vt apud eos hospitetur, & cum eis maneat. ^b Cum autem die sequenti ad ciuitatē rediret, quasi immemor hesternae iniuriae, ob malorū contradictionem & ingratitude non putans denegandum esse doctrinae pabulum simplici & fideli populorū multitudini, singularem quandam in se sensit esuriem: vel naturalem omnino, eo quod pridie eius diei parum admodum cibi sumpserat, intentus orationi & ieiunio, vel assumptam & voluntariam, ad praebendum occasionem miraculo & mysterio. ^c Quomodo autem solent esuriētes circumspicere, num vsquam quicquam occurrat quo famem sedent, atq; vbi viderint ad illud accurrere sedandae famis gratia: sic & dominus esuriens, ad eundē modum secundum externum hominē se gessit. Vidensq; ficum quandā iuxta viam per quam trāsibat, accessit ad eam tanquam cupiens ex eius fructibus famem sedare: nō quidem quod verē id vellet, aut ad eum finem arborem accederet, cū praesciret nō habere fructus arborem, quoniam nō erat tempus fructuū: sed vt sensibili miraculo in arbore illa fructibus vacua ostenderet, quid aliquādo incredulis Iudaeis, illorūmq; similibus euenturum erat, & quae illos manebat suo tempore manifestanda maledictio. ^d Erat quidem arbor illa secundum speciem exteriorē ornata pulchris foliis, & à lō-

a Et relictis illis, abiit foras extra ciuitatē, in Bethaniam: ibique mansit.

b Mane autem reuertens in ciuitatem esuriit.

c Et videns ficum arborem vnā secus viam, venit ad eam.

d Et nihil inuenit in ea nisi folia.

a Et ait illi: Nūquam ex te fructus nascatur in sempiternum.

b Et arefacta est continuo frivulnea.

c Et videntes discipuli, mirati sunt dicentes:

d Quomodo continuo aruit? Respondens autem Iesus, ait eis,

tum est, sed folia tantum. Quæ quidem arbor, rectè infideles Iudæos figurabat, qui ratione ceremoniarum, & simulata hypocrítica quæ iustitiæ exterioris magnæ erant præ se ferentes sanctimoniam. Verum ubi propius venerit dominus, qui est cordium iudex, fructum veræ pietatis, opera verè bona in eis minimè inueniebatur. ^a Arbori itaque illi fructibus carenti maledixit Dominus, dicens: A modo non proferas fructus inæternum, neque ex fructibus tuis quisquam māducet, sed arefcas radicitus & omnis tibi vigor pereat, eo quod fructum non habuisti in tempore visitationis tuæ, cum in te fructum requirere. ^m Scilicet hæc maledictione super arborem illam protulit dominus: non quidem lignum illud intendens, quod neque rationem, neque sensum vllum habebat, & in quo culpa nulla erat, maxime cum nõ esset tempus fructuum: sed illos potissimè designare volens, quorum typus atque figura erat arbor illa sine fructibus: nimirum vt indicaret, maledictione hanc super incredulum Iudæorum genus venturum, si in tempore visitationis suæ, domino requirente in eis fructum veræ pietatis per prædicatione suâ, nolent penitentiã agere, neque fructus dignos penitentiæ proferre. ^b Statim autem accepta maledictione ista, arbor virtutè eius in se sentire cœpit, estque continuo arefacta, omnem perdens humorè atque virorem, ita vt posthac ad ferendum fructum prorsus inutile lignum esset. Cui arefactæ arbori, alsimilati sunt obstinati in sua infidelitate Iudæi, postquam nolentes agnoscere tempus visitationis suæ, sub maledictione positi, nullum veræ pietatis fructum proferre videntur. ^c Vbi autem discipuli animaduertissent, & manifesto oculorum iudicio deprehendissent, arborem illam sic arefactam ex maledictione domini, admirantes tantam & tam apertam verbi vnus efficaciam in arbore illa, dixerunt ei tanquã gaudentes, & cōgratulantes: ^d Ecce magister, quomodo arbor ista cui maledixisti, continuo vim sensit maledictionis tuæ, quomodo nõ in multum tempus dilatus est effectus & exequutio iussionis tuæ, sed continuo ad verbum tuum ipsa arefacta est: sic & adinuicem dicebāt, admi-

admirantes super magistri potētia & verborum eius
 efficacia. Iesus autem respondens huic ipsorū admi-
 rationi, ait: ^a Est quidem istud quod cernitis admira-
 tione dignū. Veruntamen quod amplius est, in veri-
 tate dico vobis, & etiam vos si fidem perfectam & suf-
 ficientem habueritis, absque hæsitatione, non solum
 tale aliquid facere poteritis in nomine meo, quale iam
 me vidistis facere, sed alia longè etiā maiora, & quæ
 humano iudicio aestimantur difficiliora: ^b ita vt etiā
 montes solo verbo & iussione possitis de loco suo
 transferre in mare. Adeo nihil est tam humano iudi-
 cio magnum, difficile, aut impossibile, quod non per
 fidē firmam & perfectā, vbi gloria Dei poposcerit, &
 spiritus eius suggesserit, efficere poteritis in virtute
 fidei atque nominis mei. ^c Et generaliter omnia quæ
 in oratione petitis, si fidenter nihil hæsitantes postula-
 ueritis, proculdubio præstabitur vobis: vel ipsa eadē
 quæ postulastis, si ea vobis esse salutaria nouerit Deus,
 vel pro his alia quæ Deus vobis magis vtilia esse co-
 gnouerit. Cum enim pro iis oratis quæ per se saluta-
 ria sunt, nihil dubium est, quin vobis ea pater cælestis
 cōcedat, qui vestrę salutis est plusquam vos ipsi aman-
 tior. Cū verò pro iis oratis quæ per se quidem saluta-
 ria nō sunt, suadet fides & spiritus sanctus, talē postu-
 lationē diuinæ voluntati submittere, dicendo: Pater,
 si ita vis, si sic est voluntas tua, aut huiusmodi aliquid.
 Vnde quāuis non semper id quod proponitur conce-
 dat pater, dū tamen quod suæ voluntati placet conce-
 di, proculdubio quod postulastis impletur: quoniam
 ipse fit volūtas, quam in oratione potissimū petistis
 impleri. ^d Cum autem ad templum venisset domi-
 nus, vt sicut pridie fecerat, iterū doceret populum, ad
 eum iam in docendo occupatū, accesserunt principes
 Sacerdotū, iunctis sibi senioribus & gubernatoribus
 & senioribus po-
 populi, vt eum inturbarent docentem, & authori-
 tatem ei derogarent, dicentes: ^e In qua potestate
 vel autoritate ista omnia facis, & à quo istam habes
 potesta: em, facultatem, commissionem siue authori-
 tatem sic agendi omnia pro libito, eiiciēdi videlicet
 de templo, quos illic locaueramus nostra autoritate, tem?

*a Amē dico vo-
 bis, si habueritis
 fidē, & non hæ-
 suaueritis, non
 solū de ficulnea
 facietis,
 b ita vt etiā
 si mō-
 ti huic dixeritis,
 tolle & iacta te
 in mare, fiet.*

*c Et omnia quæ
 cunq; petieri-
 tis in oratione
 credentes: acci-
 pietis.*

*d Et cum venis-
 set in templum,
 accesserunt ad
 eum docentes prin-
 cipes Sacerdotū,
 & seniores po-
 puli, dicentes:
 e In qua pote-
 state hac facis?
 Et quis tibi de-
 dit hanc potesta-*

- item & prædicandi in templo populis, cū neq; sacerdos sis, neq; legis doctor, neque à nobis vllam commiſſionē acceperis? Volumus igitur à te cognoscere qua auctoritate ista præsumas quæ tibi iure nō cōpetunt. Nō tolerandæ enim videtur temeritatis, & præsumptionis non ferendæ, tanta te attentare quæ ad tuum non spectant officium, si potestatem hanc tibi nemo dederit. ^a Quamquam autē in promptu haberet expressam responsionē dominus, qua respondere poterat, se à patre Deo auctoritatem hanc accepisse: quia tamen nō discendi, sed calumniandi studio quaestionem suam proponebant, & quia aliàs nō semel id indicasset, ac palàm testatus fuisset, se à patre missum, & quoniam ex scripturis id satis cognoscere poterāt, noluit margaritas frustra ante porcos spargere, sed prudenti artificio eorum improbitatem maluit cum confusione retidere, diceñs: ^b Vos me priores interrogatis, in cuius potestate ego hæc faciam. Ego verò priusquam vobis respondeā, vnā vobis quaestionem nō admodū difficilem proponam: quā vbi solueritis, tū & ego vestræ libetè respōdebo. ^c Interrogo itaq; vos, Ioānes vnde auctoritatem habuit & potestatem baptizādi populum baptismo pœnitentiæ? ^d ex Dei auctoritate siue cōmiſsionē id fecit, an ex auctoritate sibi ab vllō hominū data? utpote vel à rege, vel à sacerdotibus, aut ex propria temeritate baptisimū illū confingens de suo capite, nullam de ea re auctoritatē habens? Respōdete mihi, quid super hac re sentiatis, ut ego vobis respondeam posterior? ^e Illi autē apud sese consultant, dixerūt adinuicem: ^f Si dixerimus, qd è cælo fuerit Ioānis baptisimus, qd ex diuina auctoritate sibi cælitus data baptizauerit populū baptismo isto pœnitentiæ, statim nobis obiiciet, quare illi non crediderimus, nosque ut Deo repugnantes arguet, & coram populo faciet erubescere. ^g Si autem alteram partem tētantes eligere, dixerimus qd ex hominibus fuerit Ioannis baptisimus, quòd vllus hominum hanc ei auctoritatem contulit, vel quòd ipse eum ex proprio capite confinxit, ut magnū aliquid videretur facere, & nouitate admirādus fieret, simplicibus turbis qui
- a Respondens autem Iesum, dicit ei:*
- b Interrogabo vos, & ego vnū sermonem: quæ si dixeritis mihi, & ego vobis dicā, in qua potestate hac facio:*
- c Baptisimus Ioannis vnde erat.*
- d è cælo, an ex hominibus?*
- e At illi cogitabant inter se dicentes:*
- f Si dixerimus è cælo, dicet nobis: Quare ergo non credidistis illi.*
- g Si autem dixerimus ex hominibus, timeamus turbam.*

qui plerunq; noua solent amplius mirari: si tale quid dixerimus, grauiter admodum populus id feret: & periculum erit ne contra nos oriatur seditio, & ipsi nos opprimat lapidibus, cōtradicientes illi sententiæ quæ ipsis omnibus est persuasissima, videlicet baptismum Ioannis esse à Deo & non ab hominibus. ^a Omnes enim turbæ hoc sibi de Ioanne persuasum habebant atque indubitatum, quod verè Dei Propheta esset à Deo missus ad prædicandam pœnitentiã, & baptismum præparandum populum, in aduentum eius quem post se venturum prædixerat. Huiusmodi erat impiorum super quæstione proposita, consultatio: qua, nō quid veritati & scripturis magis consentaneum expendebant, sed quid propriæ æstimationi & proprio commodo minus aduersum, examinabant: hac in re aperte mōstrantes, se suam magis quàm Dei gloriã quæ-

a Omnes enim habebant Ioannem, sicut Prophetam.

rere, & propriam æstimationem præferre diuinæ veritati. ^b Post huiusmodi itaque consultationem, responsionem protulerūt, dicentes: Nescimus, an à Deo an ab hominibus Ioānes potestatem istam acceperit: ^c sic videlicet per mendacium conantes effugere, vbi nec quod veritatis erat, nec quod ipsi malitia excæcati sentiebant, vellent proferre, ne se cōfunderent, aut populum offenderent. ^d Respondit illis similiter, absque alterius partis determinatione, dominus: ^e Quia vos meæ quæstioni respondere non voluistis aut non valuistis, facili alioqui & cui vnus quilibet è

b Et respondentes Iesu, dixerūt Nescimus.

c Aut illis ipse:

vulgò absque negotio possit satisfacere, idcirco ne dā habuit duos filios, & accedens ad pri-

d Nec ego dico vobis, in qua potestate hac facio.

meremini. ^f Volo autem vobis, quales vos sitis, & quid de vobis agetur, aptis parabolarum comparationibus ostēdere. Vestrum ipsorum requiro iudicium, vos ipsi super eo quod proponam proferte iudicium. ^g Homo quidam duos habebat filios, ad quorum priorem accedens, dixit illi: Vade fili, & operare hodie in vinea mea, egredere ad opus quod præcipio tibi. ^h Ille autem durè & inobedienter respondens patri, dixit: Non vadam ad opus tuum in vineam. ⁱ Post tamen

e Quid autem vobis videtur?

f Homo quidam habuit duos filios, & accedens ad pri-

meremini.

g Volo autem vobis, quales vos sitis, & quid de vobis agetur, aptis parabolarum comparationibus ostēdere.

h Vestrum ipsorum requiro iudicium, vos ipsi super eo quod proponam proferte iudicium.

i Homo quidam duos habebat filios, ad quorum priorem accedens, dixit illi: Vade fili, & operare hodie in vinea mea, egredere ad opus quod præcipio tibi.

Ille autem durè & inobedienter respondens patri, dixit: Non vadam ad opus tuum in vineam.

Post tamen

tamen prolatum inobedientiæ verbum, ad cor rediens, & seipsum arguens pro culpa in patrem commissa, verbum malum facto bono correxit, & qui inobedientem sermonem patri repugnando male protulerat, pœnitentem obedientiam præstat in opere, & inobedientiæ verbum, obedientiæ facto commu-

a Accedens autem ad alterum

b Si ille respõdēt, ait: Eo dõmine. Et non ini.

c Quis ex duobus fecit voluntatem patri?

d Dicit illi Iesus:

e Amẽ dico vobis, quia publicani & meretrices præcedunt vos in regno Dei.

f Venit enim ad vos Ioannes in via iustitiæ, & non credidistis ei:

g Publicani autem & meretrices crediderunt ei.

tar, abique iuxta patris iussione[m] ad opus præscriptum. ^a Accedēs quoque pater filium alterum posteriorem, dixit illi similiter v[er]o priori: Fili, vade ad opus hodie in vineam meam. ^b Ille autem verbis blandis spondet obedientiam, dicens: Libenter pater tuis iussis parebo. Non exhibet tamen opere quod verbo promittit. ^c Interrogo vos, vter horum verè patris voluntatem atque mandatum impleuerit, an ille prior qui post verba inobedientiæ pœnitentiã agens opus præstitit obedientiæ, an hic posterior qui verba tantum patri dedit, sed opus neglexit? ^d Dicit illi: Nihil dubium, quin prior voluntatem potius impleuit patris sui, quàm iste posterior. ^e Hoc responsum retorquens in illos dominus, ait: ^f Amen dico vobis, quia lubricæ meretrices & iniusti publicani, qui Ioanne prædicante egerunt pœnitentiã, & conuersi sunt a peccatis suis, præferentur vobis in regno Dei: quoniam illi in regnum Dei suscipientur, tanquam qui voluntatem Dei impleuerint: vos autem foras à regno Dei excludemini, vt qui voluntatem Dei non adimplestis. ^g Venit enim ad vos Ioannes in via iustitiæ, ad hoc à Deo missus, vt homines tam verbo quàm exemplo erudiret ad iustitiã, prædicans pœnitentiã, & baptismo pœnitentiæ baptizans in remissionem peccatorũ: & nolistis eius prædicationi credere, vt ageretis pœnitentiã. ^h Publicani autem & meretrices crediderunt prædicationi eius: & licet antè vixissent in peccatis & inobedientiã, contra Dei voluntatem, Ioanne tamen prædicante, pœnitentiã egerunt. Hac in parte similes priori filio, qui prius quidem fuerat inobediens, sed postmodũ pœnitentiã agens, ex inobediente factus est obediens: propter quod, iuxta vestram responsionem, sic istos habet Deus vt obediens filios, & eos qui suam

volun

voluntatem impleuerint.^a Vos autem videntes etiam publicanorum & meretricum exempla coram oculis vestris, videtes passim omnes ad ipsius praedicationem conuerti, ne postea quidem tot exemplis visis poenitentiam agere voluistis, vt crederetis eius praedicationi, & conuerteremini a vestra inobedientia: ac proinde, similes estis posteriori filio, qui (iuxta vestram sententiam) patris non aequè ac prior impleuit voluntatem. Iure igitur publicani & mertrices vos praecedent in regno Dei, què admodum iure filius ille prior hereditatis erit paternae particeps, tanquam obediens filius, vbi posterior ab hereditate excludetur, tanquam inobediens.^b Rursum & aliam audite parabolam, qua apertius etiam vos vobis depingam, & quae propter vestram hanc duram impoenitentiam euentura sunt vobis, ad vestram praemonitionem aperiam: ^c Quidam fuit magnae familiae pater, qui plantauit vineam eamque sepe bona circumdedit aduersus incursum bestiarum, ne depasceretur ab eis, & ne conculeretur a traiectionibus, si per eam non sepe clausam iter facerent. ^d Fodit quoque in ea torcular siue lacum, in quo vnae postquam maturuissent calcaretur, & exprimeretur atque colligeretur vinum ex eis: ^e turrim insuper aedificans in medio eius, propter mansionem cultorum & custodum vineae, & colligendos in tuto fructus eius. Sic scilicet diligenter iste paterfamilias de omnibus huic prouidit vineae, quae erant necessaria, sepe circumdans, torcular fodiens, turrim aedificans, cauens ne quantum in ipso esset, quicquam deesset huic vineae, quo minus fructum ex ea acciperet. ^f Hanc autem vineam sic per omnia probe munitam paterfamilias locauit, non dedit agricolis quibusdam, qui eam colerent & custodiret: ^g & ipse vineam relinquens in manu & fide agricolarum, abiit in locum suum quo voluit, agricolae permittentes agere de vinea pro suo libito. ^h Cum autem aduenisset tempus, quo fructum afferre debebat vinea, appropinquauit tempus scilicet vindemiae, misit dominus aliquot seruos suos ad agricolas illos, in quorum manus tradiderat vineam suam, vt de fructu eius acciperet iuxta conuentionem initam: quoniam vineam locauerat, non dederat

a Vos autem videntes, nec poenitentiam habuistis postea, vt crederetis ei.

b Aliam parabolam audite:

c Homo erat paterfamilias, qui plantauit vineam, & sepe circumdedit ei,

d & fodit in ea torcular,

e & aedificauit turrim.

f Et locauit eam agricolis.

g & peregrinatus est.

h Cum autem tempus fructuum vineae, appropinquasset, misit seruos suos ad agricolas, vt acciperent fructum eius.

dederat, & ipsi eam mercede conduxerant, non dono
 a *Et agricola* acceperant. ^a Agricola autem isti plurimum ingrati
apprehensis ser- erga patrem familias, qui eos magno affecerat hono-
uis eius, re, suam vineam eorum committens fidei, magnum
 item commodum eis præstiterat, locata eis vinea sub
 honesta mercede, unde vitam transigerent, nõ solum
 non transmiserunt domino per seruos illos de fructu
 vineæ, verum etiam apprehensos eos, malè tractaue-
 runt, ^b quosdam verberibus afficientes, aut flagitiis
 cædentes, ^c alios interficientes, ^d alios etiam lapidi-
 b *alium cace-* bus ignominiosè obruentes, tanquam maleficos ho-
runt, mines. ^e Cuius rei fama ad dominum perlata, non sta-
 c *alium occide-* tim impatiètia concitatus est, sed longanimiter egit
runt, cū eis, volensque illos per benignitatem ad pœnitenti-
 d *alium verò la-* tiã adducere, iterum misit ad eos alios seruos plures
pidauerunt. quàm antea miserat: vt qui pauciores non fuerant re-
 e *Iterum misit* ueriti, saltem multitudine maiori permouerentur, &
alios seruos plu- cohiberètur à malitia. ^f Verum illi in sua malitia perse-
res prioribus. uerates, longanimitatem & benignitatem contem-
 f *Et fecerunt il-* nentes domini, secundum duritiã & impenitentiam
lis similiter. cordis sui thesaurizare sibi pergunt irã eius, unde ad
 pœnitentiam adduci & misericordiam inuenire de-
 buerant: adiiciunt peccatis prioribus posteriora, nihi-
 lo mitius hos tractant posteriores atque illos priores
 tractauerãt, vt duplo fiant homicidæ plusquam antè
 fuerant. ^g Volens autem lōganimis Dominus omnia
 tentare, priusquam peccatores perderet, tandem ad-
 g *Nouissime au-* didit filiū suum quem habebat vnicum, & vnicè di-
tem misit ad eos lectum, ad illos mittere, dicens: ^h Tametsi non sint
filiū suum, di- reueriti seruos meos, verisimile tamen est quod reue-
cens: rebuntur filium meum. Tametsi seruos contempse-
 h *Verebuntur* runt, vt pote vile genus hominum, & de quibus non
filiū meum. tãta est cura dominis: attamen non videtur rationa-
 bile, vt filium ita contemnant & interficiant. Filius
 enim, quatenus patri proximus est & patris hæres, &
 quasi pater in eo videtur, maiorè solet impetrare re-
 uerentiã à bonis, & timorem incutere malis, quàm
 seruus, qui propter conditionis vilitatem, & generis
 ignobilitatem facilè despicitur. Cum etiam dominus
 filiū mittit, indicium est, rem illam pro qua mittitur
 mult

multū cordi esse patri, & in proximo adfore patrē, si
 non audiat filius: propter quod, meritò debebant
 agricolæ isti viso filio timore corripi: & emolliri ad
 pœnitentiā, vel solo patris metu: ne si etiam hūc con-
 temnerent, in proximo ipse in potestate sua ultor ad-
 ueniret. ^a Agricola verò videntes filium aduenisse pa-
 trisfamilias, ne sic quidem mori sunt ad pœnitentiā
 aut obediētiā: sed fecerunt ei, non aliter quàm ser-
 uis prioribus. Dixerunt enim intra se: ^b Hic est hæres,
 patrisfamilias à quo vineā conduximus, filius scilicet
 vnicus eius qui nobis locauit illam. Venite igitur, &
 occidamus eū: & hērede sublato de medio, nos hēre-
 ditatem istam nobis vsurpabimus, agemusq; in ea
 de ea quomodocunq; voluerimus. ^c Placuit eis im-
 pium cōsiliū, neque cessauerunt donec opere adim-
 plerent illud: apprehendunt missum filium, extra vi-
 neā eiiciunt, in protestationem quòd nō eum agno-
 scant vineæ dominū, sicq; abnegatum crudeliter
 interficiunt. ^d Audistis domini longanimitatem tam
 magnā, tam diuturnam: audistis nefandam & in dies
 crescētē agricolarum impietatem. Nunc vestrum
 interrogo iudicium, ipsi proferte sententiam. Cū do-
 minus vineæ, post caesos & occisos seruos, post etiam
 filiū interfectum crudeliter, ipse ad vlciscēdum con-
 summatum agricolarū istorū scelus aduenit, quid
 faciet illis: Quā exercebit, putatis, in illos ultionem?
^e Illi quod per se erat consequens, respōdent, dicentes:
 Malos istos pro suis sceleribus perdet mala morte &
 crudeli supplicio: ^f vineam tamen suam non perdet,
 neque succidet, sed aliis agricolis melioribus tradet
 eā, à qui bus accipiat opportunis temporibus fructū
 eius. ^g Hōc vbi respondiissent, noluit Christus aperte
 in eos torquere sensum parabolæ, occultē tamen ad
 ipsos dictam esse significauit, authoritatem adducens
 ex Psalmo, in qua de reprobatione eius fit mentio,
 dixitq; illis: ^h Nunquam legistis id quòd in libro Psal-
 morū de mea scribitur passione, sub figura reprobati
 lapidis? Habet autem scriptura illa ad hunc modum:
ⁱ Lapis ille quem ædificantes reprobauerunt, postmo-
 dum factus est caput anguli: lapis qui ab ædificātib;

tanquam

*a Agricola au-
tem videntes fi-
lium, dixerunt
intra se,*

*b Hic est hæres,
venite occida-
mus eū, & ha-
bebimus haredi-
tatem eius.*

*c Et apprehen-
sum eum, eiece-
runt extra vi-
neam, & occide-
runt.*

*d Cum ergo ve-
nerit dominus
vineæ, quid fa-
ciat agricolis il-
lis?*

*e Aut illi: Ma-
los malè perdet,
& vineā suā
locabit alijs a-*

*g Dicit illis Ie-
sus:*

*g Nunquam le-
gistis in scri-
pturis,*

*i Lapidem quē
reprobauerunt
ædificantes, hic
factus est in ca-
put anguli?*

a A domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris.

b Ideo dico vobis, quia auferretur à vobis regnum Dei,

c & dabitur genti facienti fructus eius.

tanquam ad omnia inutilis antè fuerat reprobatus, hic postmodum inuentus est præ omnibus maxime cōmodus, deseruiens videlicet coniunctioni duorū parietū, ad cōiungendos in angulo duos diuerfos parietes, eosq; sic in vnitatem cōtinendos, factus sum angularis lapis, totum ædificium continens.^a Diuina autem dispositione, non humano consilio aut casu aliquo id factū est: & est omnibus illud considerantibus admirandum spectaculum. Quæ verba si intelligitis, videtis, quàm rectè prædicta in vos competat parabola. Vos nanque illi estis agricolæ, cui & seruos Prophetas in patribus vestris occidistis, & nouissimè me quoque interficietis. Vos isti estis ædificantes, quibus Synagoga commissa est regi & edificari. A vobis ego tanquam inutilis & noxius reprobabor, condemnandus morte turpissima: sed pater me faciet in caput anguli, per resurrectionem me exaltando, & caput constituendo super omnem Ecclesiam, vt duos parietes, id est, duos populos in vnā coniungam Ecclesiam, & totum ædificium in stabilitate & vnitatem suā indissolubili contineam.^b Quoniam ergo scriptura attestante, vos illi estis interfectores agricolæ, cōsequenter quoque (iuxta vestræ responsionis decretum) pœnā vobis denuntio subsequituram, quòd auferretur à vobis regnum Dei, propter vestram obstinatam infidelitatem atque malitiam, quam sicut erga Prophetas semper ostenderunt patres vestri, sic vos erga me demonstrastis, ac demonstrabitis, moriemini in peccatis vestris, & alieni efficiemini à regno Dei, forasq; excludemini ab eo:^c & dabitur illud genti quæ faciet fructus dignos & decentes ipsum, populo gentiū credituro dabitur promissio & ius regni cælestis, postquam vos ipsos eo indignos redditis. Venient enim ab oriente & occidente, ab aquilone & austro, qui recumbent cum Abrahamā, Isaac, & Iacob, in regno cælorum: sicq; filij & hæreses regni efficiuntur, qui prius fuerant alieni à testamento & promissionibus Dei: filij autè regni (qui estis vos, ratione electionis paternæ) eiiciuntur foras, sicq; à vobis auferretur regnum Dei. A vobis etiā Scribis atque Phariseis, qui nunc populo Dei

lo Dei præestis, auferetur regimen populi Dei, & constituentur pro vobis alij rectores populi Dei, Apostoli mei videlicet & eorum successores, qui curabunt populos fructificare Deo. ^a Insuper & hoc ex auctoritate Esaiæ Prophetæ vobis denuntio, quòd omnis qui super lapidem istum à vobis reprobandum ceciderit, aut in eum impègerit, lapsus confringetur, fietque ei ad mortem talis offensio: ^b super quem verò lapis iste suo pondere ceciderit, prorsus comminuetur, & peribit perditione subita ac manifestissima. Hoc est, quicumque in me scandalizatus fuerit, mihi contradicendo & repugnando, mortis se reum efficiet: & super quemcunque venerit pondus illud iudicij mei grauisimum, perditione subita & æterna peribit. Hæc est tota illa vltio, quam iuxta Prophetarum testimonia congruè ad propositam parabolam vobis superuenturam denuntio, nisi egeritis pœnitentiam. ^c His auditis, principes Sacerdotum & Pharisei facillè intelligebant, se in præ-narratis parabolis fuisse notatos, eo quòd manifestè satis ad ipsos fuissent directæ istæ tam graues parabole. ^d Quam ob causam grauius indignati, nec quicquam emendati, cupientes vlcisci factam sibi (vt existimabant) iniuriam, quæsierunt apprehendere eum, & manus in eum mittere: ^e retraxit tamen illos ab implendo tum temporis suo desiderio, non amor veritatis, aut metus Dei, sed timor populi, quoniam populus omnis magna erga illum afficiebatur reuerentia, tanquam erga Prophetam magnum, quem misisset Deus singulari beneficio ad salutem populi sui: propter quod timebant, ne aduersum se oriretur tumultus in populo, si tentassent illum contingere. ^f Non cedens autem illorum feritati dominus Euangelicæ veritatis & paternæ voluntatis intrepidus annuntiator, prædictis adiecit, & alias eisdem de rebus earundemque rerum significatiuas parabolas, de malitia scilicet Iudæorum, ob quam mererentur reprobari à Deo, in locum suum substituentis aliis.

Expla.

*Explanatio parabola de vinea &
malis agricolis.*

Paterfamilias est Deus, pater utiq; magnę familię: cuius est terra & plenitudo eius, orbis terrarum & qui in eo habitant. Vineę eius, est populus eius: specialiter autem domus Israhel quę admodum Esaias ait. *Vinea domini exercituum, domus Israhel est.* In qua vinea, singuli palmites vel germina singula, sunt singuli de populo, cultores domini: id quod subsequenter indicat Esaias, dicens: *Et viri Iuda, germen delectabile eius.* Hanc vineam plantavit Deus per specialem electionem Patriarcharum & patrum, a quibus synagoga duxit originem. Sepam circumdedit, torcular fodit, turrim in medio eius edificavit, quando populum illum mirabilis protectionis & legislationis beneficiis sic instruxit, defendit, custodiuit, ornauit, sicq; in omnibus ei prouidit, vt ex ipsius parte nihil deesset populo illi, quominus fructum bonum faceret: ita vt meritò possit cum vinea sua extolare, ac dicere: *Quid ultra debui facere tibi, o vinea mea, & nõ feci?* Hęc vineam sic egregie paratam, & omnibus necessariis instructam, locauit agricolis: quia synagogam pascendam & gubernandam tradidit sacerdotibus atq; senioribus, qui post Mõsem super eius confederunt cathedram, illique in cathedra fuere successores, ac postmodum etiam regibus, qui sic populum in lege Dei verbo & exemplis instituerent, vt fructum ferrent Deo. Nõ autem dedit illis Deus vineam, sed locauit: quoniam prępositos populi sui non vult dominari, sed operari in eo, ipse sibi soli reseruans vineę dominiũ. Locat tamen agricolis vineam, quia prępositis fideliter in populo suo laborantibus, mercedẽ promittit. Peregrẽ proficiscitur, tradita agricolis vinea: quoniã Deus quasi absentẽ se exhibet, relinquẽs prępositos agere pro voluntatis suę libero arbitrio. Significatur enim in hac absentia libertas operatoriorũ. Donec enim pręsens adstat spectator dominus, quasi coacti laborant operarij: vbi autẽ abfuerit ille, operantur vel otiantur liberius. Appropinquãte tempore fructuum, mittit dominus seruos ad accipiendum de fructu vineę, posteaquã fructuũ nihil ad se videt adferri ab agricolis: quoniã post legem datam, quũ meritò iam populus Dei fructũ faceret diuini cultus, nec tamẽ cum pro voto perciperet dominus in populo suo, propter negligentiam vel malitiam potissimum prępositorum populi, misit seruos suos Prophetas sanctos, per quos fructũ requisit, hortantibus illis populum ad cultum Dei, & potissimum populi prępositos, vt iudices, reges, atq; pontifices, ad quorum nutum obsequeretur populus: sic per seruos suos

suos requisivit fructum de vinea dominus, qui ei vltro non offereba-
 tur. Serui ab agricolis malè recipiuntur, & tractantur crudeliter: quo-
 niam Prophetarum exhortationibus & increpationibus non solum
 non obedierunt synagogæ præpositi, verum etiã ignominia aut ver-
 beribus, imò & morte pleròsq; ex eis affecerunt. Mittit alios seruos
 prioribus occisis: quia in diuersis mudi ætatibus & generationibus,
 sub diuersis regibus, & pontificibus, diuersos Prophetas misit. Verù
 posteriores non mitius tractantur prioribus, ad eò vt sanguine Pro-
 phetarum repleretur Hierusalem vsque ad os, quemadmodù de Ma-
 nasse legitur: vt meritò eis exprobraretur à domino: *Quem Prophetarum
 non occiderunt patres vestri?* Et iterum, *Hierusalem Hierusalem, quæ oc-
 cidit Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt?* Et quod semel misisse
 satis non fuit domino vineæ, sed crebrius misit, illud signat, quod
 postmodum dominus exprobrauit, dicens: *Quotiens volui congregare
 filios tuos, quomodo cõgregat gallina pullos suos sub alas, & noluitis?* Quod
 primis interfectis seruis non statim ad vindictam perguit dominus,
 neque etiam secundo missis, significat miram Dei longanimitatem
 & benignitatẽ, qua (iuxta Apostoli verbum) peccatores inuitat siue
 adducit ad pœnitentiam, & multam illam patientiam qua vasa iræ
 tolerat apta in interitum, & donec impleantur eorum peccata susti-
 net patienter, vt postmodum in eis notam faciat potentiam iræ suę.
 Post missos plurimos diuersis vicibus seruos, nouissimè filium mit-
 tit, quoniam postquam multifariè multisq; modis loquutus fuisset
 Deus patribus in Prophetis nouissimè omnium loquutus est nobis
 in filio suo: & quando venit plenitudo temporis ac fines sæculorum
 aduenerant, misit Deus filium in mundum. Ad vineam autem istam
 & eius agricolas, missus est filius, quoniam ipse dixit, *Non sum missus,*
nisi ad aues quæ perierunt, domus Israël. Missus est fructum vineæ re-
 quirere: quoniam ad hoc eum vixit spiritus domini, vt Euangeliza-
 ret pauperibus, prædicaret remissionem captiuis, visum daret cæcis,
 surdis auditum, & annum domini prædicare acceptum: & quia in om-
 nibus semper gloriam patris & veræ pietatis fructum quærebat,
 Viderunt agricolæ hæredẽ, & cognouerunt hæredẽ esse: nihilomi-
 nus propter auaritiam, vt ad ipsos deueniret hæreditas, interfecerunt
 eum: quoniam ex scripturis in quibus erant plurimum versati Scribę
 atque Pharisei, item & ex potentissimis signis & efficacissimã do-
 ctrina Christi, si nõ obstitisset inuidia & auaritia, sufficiens illis noti-
 tia præstabatur de Christo, si nõ ambitio & auaritia eorù exceçasset
 oculos, peruertisset q; iudiciũ. Videbant sceptrum de Iuda ablatum,
 regnante alienigena: Danielis hebdomadas finitas videbant, audie-

rant Magos ab oriente aduenisse Hierosolimam de nouo rege nato quem ipsi stellæ indicio viderant quærentes Zacharias vaticinatus fuerat, de venturo, post Ioannē saluatore. Id ipsum Ioānes postquam adoleuisset, magnificè confirmauit. Neque siluerant pastores, quæ in huius ortu viderant: neque in angulo gestum fuit quod egit & dixit Simeon, & cum eo Anna. Quid autem sibi vult quod dicunt adinuicem? *Hic est hæres, venite occidamus eum, & nostra erit hæreditas.* Nūquid illi Christo occiso, dii aut Dei filij existimabant fieri? Illud videlicet significatur, quod pulchrè in libro Sapientiarum in horum persona dicitur: *Circumueniamus iustum, quoniam inutilis est nobis, & contrarius est operibus nostris, & improperat nobis peccata legis, & diffamat in nos peccata discipline nostræ, promittit se scientiam Dei habere, & filium Dei se nominat.* Et post pauca, *Gloriatur patrem se habere Deum. Videamus ergo, si sermones eius veri sunt.* Ac deinceps, *Morte turpissima cõdemnatus eum.* Hinc discite quomodo propter hoc cogitant occidere hæredem, vt sit eorum hæreditas: quoniam videlicet propter hoc cogitauerunt præpositi Synagogæ Christum occidere, quia non dominari illos permittebat in populo, quoniam eorum ambitionem, auaritiam, & cupiditatem redarguebat, & falsas ipsorum doctrinas ambitiosasq; fictiones traducebat & patefaciebat coram populo: ne seduceretur ab eis: & in omnibus erat (vt ipsi dicebant) contrarius operibus ipsorum: Propter quod, vt esset ipsorum hæreditas, vt populum pro suo libito tractare possent, & pro sua voluntate ambitiosè in eo dominari, cõtradietore sublato, in Christi mortē machinati sunt, ambitione ita suadente, cum sorore auaritia. Apprehensum hæredem eiecerunt agricolæ extra vineam & occiderunt: quoniam extra portam passus est dominus, morte turpissima cõdemnatus, & cum iniquis latronibus deputatus, vt esset mors eius ignominia spectabilior. Post filij interfecionem tanquam consummatis sceleribus venit ad puniendū sceleratos dominus vineæ, qui vsque tunc eos ad pœnitentiam expectauerat: quoniam post Christi passionem, impletis peccatis Iudæorum, ad vltionem Dei iustitia venit: primum quidem temporalè, in illa miseranda desolatione quæ sub Tito & Vespasiano Imperatoribus facta est: venturus olim in extremo iudicio longè grauius, per vltionem ignis æterni. Vineam suam non disperdidit, quam semel plātauerat, quoniam non repulit (vt ait Apostolus) populum suum, sed aliis agri solis eam locauit, quia sub Apostolis sanctis constituit populum suum atque horum successoribus, iuxta illud Psalmi, *Pro patribus tuis nati sunt tibi filij, constitues eos principes super omnem terram.* Hi vineam coluerunt, & fructificare fecerunt domino: quoniam ipsis prædicanti-

bur, fructum veræ pietatis atque bonorum operum fecerunt fideles populi. Alio nanque plantante, rigante alio, Deus incrementum dedit, vt fructum ferret vinea. Quam autem hi solliciti fuerunt vineam suam colere, ad reddendum fructum domino vineæ, ipsa eorum tum scripta, tum facta, testantur.

ANNOTATIONES IN CAP. XXI.

AD montem oliueti.) Videtur poni constructio transiens, pro non transeunte: vt mons oliueti dictum sit, pro monte qui est oliuetum. Græcè enim est ὄρος τῶν ἐλαιῶν, hoc est, ad montem oliuarum siue oliuis consitum. Oliuetum autem, locus oliuarum dicitur: quæadmodum salicetū, locus salicum, & harundinetū, locus harundinū.

(*Et in castellum, quod contra vos est.*) Castellum hoc loco non arcem significat, sed vicum vel pagum. Græcè enim est nomen κωμὴ come, quod nō arcem significat, sed pagum aut vicum. Sic & alibi, quoties dicitur Iesus in castella perambulasse, vel in castella venisse, nō arces significantur, sed vici aut pagi. Illud quoque quod contra vos est, quādam putant significare contrarietate animi, quomodo à quibusdam exponitur de Hierusalem, Christo ac discipulis contraria. Verius autem sic exponitur: quod è regione vel ex opposito situm est. Græcè enim est ἐκ τῆς ἰνὴς καὶ ἐναντὶ τῆς ἀπέναντι ὑμῶν: id est, ad vicū è regione vestri. (*Dicite filia Sion.*) Hoc testimonium iuxta Hebraicam veritatē ita legitur, Zachariæ 9. cap. *Exulta satis filia Sion, inibila filia Hierusalem, Ecce rex tuus veniet tibi, iustus: & saluator, ipse pauper, & ascendens super asinam & super pullum filium asinae.* Secundum verò 70. ita legimus, *Latare valde filia Sion, prædicta filia Hierusalem, Ecce rex tuus veniet tibi iustus & saluans, ipse mansuetus, ascendens super subiugalem & pullū nouū.*

Vnde patet Euangelistam nō curiosè ad verbū recitasse testimoniū Prophetæ, sed iuxta sententiam: quemadmodū & aliis plerisque in locis, tam Euangelistæ, quā Apostoli ceteri, atq; adeò Christus dominus, fecisse leguntur. Illud autem principium, *Dicite filia Sion, Ecce rex tuus venit tibi*, videtur ex Esaia 52. capite recitatum: reliquum autem, certum est Zachariæ esse. Quod autem dicitur, *super pullum filiū subiugalis*, ad maiorem humilitatem pertinet: quasi dicat, filium asinae sub iugo incedere solitæ, quomodo de Balaam ait beatus Petrus quod correctionem habuit suæ vesaniæ subiugale murum animal. 2. Pet. 2.

(*Et cum desuper sedere fecerunt.*) In vulgatis Græcis legitur κατὰ ἄνω καθίσαν ἐπ' αὐτῶν: hoc est, Et sedere fecerunt eum super ea, videlicet asina. Per quod tamē nō excluditur, quin & super pullum sederit quod alij Euāgelistæ Marcus & Lucas testantur. Verum, hoc tantum

indicatur, quod etiã super afinam federit, prius forsitan quã super pullum. Nostra interpretatio ambigũe habet, per aduerbiũ desuper cum sedere fecerunt. ¶ *Dicentes: Osanna filio David.*) Datiuus ille, filio, potest accipi vt rectus à participio expresso, dicẽtes: Magis tamẽ congruum videtur, subaudire verbum aliud vnde regatur, ad hunc sensum: Osanna canimus vel dicimus vel clamamus filio David. Vocem autem Hebraicã osanna, vulgò non perfectè iuxta Hebraicã orthographiam exprimimus quemadmodum nec Græci, qui scribũt *ὡς ἀντὶ* hos anna, cum Hebræi scribant hosiah-na. Verbum enim, hosiah, significat salua vel saluifica. Na autem, interiectio est blandientis, pro qua nos vtimur quæso vel obsecro, vel (comjce) amãbo. Sumitur autem ista acclamatio ex Psalmo 117. Vbi sic iuxta Hebræum legimus, *Obsecro domine, salua obsecro, obsecro domine bene prosperare, benedictus qui venit in nomine domini.* ¶ *Manẽ autem reuertens in ciuitatẽ, esurijt.*) An purè naturalis fuerit esuries, an assumpta, non habemus comper tum, Naturalis esse potuit, si pridie post longum ac multum in docẽdo labore parum cibi sumpserat, nocte quoque (vt solet) in oratione peruigil remanserat. Nemo enim ignorat, cornam sobriã cum nocturnis deinde subsequẽtibus vigiliis, naturaliter maturã esuriẽ adducere. Forsitan autẽ assumpta fuit voluntariẽ, quomodo aliquando conturbationem & fremitũ spiritus assumpsit, & lachrymas. Vtro que modo fieri potuit: sed vtrum eorum factum sit incertum est. ¶ *Et omnia quæcumque petieritis in oratione credentes accipietis.*) Participiũ, credentes, in ambiguo positum, connecti potest vel præcedenti vel subsequẽti. Prior connexio, hunc sensum habet: Quæcumq; credentes petieritis in oratione, accipietis: id est, quæcũque sine hesitatione & cum bona fide petieritis. Iuxta posteriorem constructionem, hinc habebitur sensus. Quæcumque in oratione petieritis, accipietis credẽtes: id est, accipietis, si modo credatis, vel credendo accipietis quoniã non impetrat oratio, nisi adsit fides, quemadmodũ Iacobus indicat, dicens. *Postulat autem in fide, nihil hesitans. Qui enim hesitat, similis est fluuii maris, qui à vento impellitur.* ¶ *Fili, vade hodie operare in vineã meam.*) Quidam codices Latini per infinitiuum legunt operari: alij per imperatiuum, operare: quod postremum Græcis consonat, per imperatiuum habentibus, ἐργάζου ergazu. Accusatiuus autem ille, in vineam meam, ad primum imperatiuum, vade, referri debet: vt sit sensus: Vade in vineam meam, operare ibi. Apud Græcos tamen, potest cum imperatiuo operare, construi: quoniã in datiuo casu ponitur ὡν τῶ ἀμπελώνι μου: id est in vinea mea. ¶ *Eo domine.*) Quidam codices Græci habent, ἐγὼ κύριε, ego domine: alij autẽ ὑπάγω κύριε v2 do

do domine. ¶ *Publicani & meretrices precedunt vos in regno Dei.*) Præcedent, hoc in loco improprie debet accipi, vt non dicat ordinem ad subsequentes. Non enim pharisæi impœnitentes recipiendi erant posteriores aut posteriori loco constituendi in regno cælorum, quo omnino non erant introituri. Ideo autem dicuntur præcedere, quoniam illi ad regnũ eligentur his ab eo exclusis, quia videlicet præligetur ad vitam; id est, præ eis: sic videlicet, vt his reprobatis à regno, illi assumantur. Qua forma loquendi dicimus, duorum pro vna aliqua re contententium alterum præpositum esse alteri, vel alterum præcessisse, cui est res illa concessa, pro qua simul ambo instabant, altero spe sua frustrato. Ad hunc modum etiam præferre dupliciter accipitur. Proprie enim hunc illi præferimus, quãdo huic ordinem priorẽ damus, illi posteriorem. Improperie verò, quando huic damus illi negamus. Sicq; præferret vel præponet Deus publicanos & meretrices pœnitentes, Pharisæis impœnitentibus. ¶ *Nec pœnitentiam habuistis, postea.*) Illud, postea, magnam habet emphasim, & causam Pharisæorum ostendit in hoc deteriorem, quod etiam publicanorum & meretricũ præuia exempla cernentes, nihil moti fuerint. ¶ *A domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris.*) Iuxta communem intellectum, pronomen, istud, ad totum refertur quod præcessit, ad hunc sensum. Quod lapis ille ita prius ab edificatibus sit reprobatus, ac postmodũ in caput anguli factus, id factũ est à domino. Ex Græco tamen apparet sensus alius accipiendus. Nam apud Græcos dictio κεφαλή caput significans, generis est fœminini: similiter & quę angulum significat γωνία gonia: ac deinde cætera omnia eodem genere dicuntur, facta est ista, & est mirabilis, &c. Vnde videtur prima facie pronome istud referre, caput ad hunc sensum: A domino factum est caput hoc anguli, & est illud caput anguli, mirabile in oculis nostris, quomodo non aspernandi quidam interpretantur auctores. Et habet id quidem cõmodam sententiam, in idem recidentem cum ea quam cõmuniter accipimus. Potest autem pro communi sententia dici, genus fœmineum positum pro neutro: quemadmodũ aliàs nonnunquam fieri solet. Velut Psal. 26. *Vnam petij à domino*, pro vnum petij, vel vnam rem petij. Sic & in proposito, A domino res ista facta est, vel istud factum est, &c. ¶ *Ideo dico vobis, auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius.*) Incertum est, an priuatim ad ipsos præpositos qui in parabola sub agricolis designati sunt, istud pertineat: an ad populum totũ Iudaicum, quantũ ad permãsuros in incredulitate. Si ita diceretur, Auferetur à vobis regnũ Dei, & dabitur aliis agricolis, aliis præpositis, ad ipsos Synagogæ primates peculiariter deberet aptari.

Nunc verò, cū ait, *Et dabitur genti facienti fructus eius*, videtur in priori particula præpositos simul cum sibi adhaerens in malitia notari, tanquam à regno caelesti excludendos. Vtrunq; sensum satis indicat Elucidatio. Hoc tantum nota, q̄ non eodem modo in utroq; regnum caelorum accipitur. In vno enim, pro ipso regno beatitudinis supernæ: in altero verò, pro populo Dei in hoc mūdo, sumitur, Possēt & pro lege vel verbo Dei accipi, quod similiter à Iudæis ablatum est, dum excæcati sunt, & eius verā intelligentia priuati. Datum autem gentibus, qui prædicationem Euangelicam habent & credūt. Illud etiam genti facienti fructus eius, videlicet regni Dei, variè debet exponi, iuxta variam acceptiōnem regni Dei. Accipiēdo enim regnum Dei pro regno caelorum, fructus facit regni huius, qui opera Dei operatur, vitæ aeternæ meritoria. Si pro populo Dei sumatur, fructus regni faciunt ipsi præpositi, quando populum faciunt ita viuere & fructificare, vt decet populum Dei & sanctificatum Deo.

ELUCIDATIO CAP. XXII.

Simile factū est regnū caelorum homini regi qui fecit nuptias filio suo.



Et misit seruos suos vocare inuitatos ad nuptias.

Et nolebant venire.

Iterum misit alios seruos, dicens, Dicite inuitatis.

Ecce prandium meum parauit:

I Res se habet quantū ad regnū caelorum, quomodo in sequenti indicatur parabola, de homine quodā rege, qui nuptias magnificas apparauit vxorē ducturo filio suo. ^b Ad quas nuptias cū multo antē q̄ exhiberēt, inuitasset plurimos vt regia magnificentia simul atque munificentia postulabat, adueniēte iam nuptiarū tempore, quando exhibendæ & celebrandæ erant, misit seruos suos, vt eos qui prius inuitati fuerant, vocarēt ad iam paratas nuptias quomodo in magnificis cōuiuuiis fieri solet, vt prius inuitati ante dies aliquot, postmodū in ipsa hora vocentur ad paratum conuiuuium. ^c Venientibus autē seruis, illi qui inuitati fuerant non habētes rationem inuitationis prius factæ, venire recusant ad regias nuptias. ^d Rex multa vsus paciētia atque clemētia (quæ maximum est principis ornamentū) iterum alios mittit seruos ad idem negotium: vt discant inuitati, seriō se vocari, imò requiri ad nuptias, geminis misis nuntiis, & regi vehemētē ellectō cordi, vt veniāt. Quos seruos posteriores emittēs, verba posuit in ore eorū, quibus vocarēt inuitatos, dixitq; eis: Sic dicetis inuitatis: ^e Hæc dicit dominus qui misit

fit nos ad vos. Ecce prandium nuptiale paravi pro nuptiis filij mei, quas celebrare volo: prandium illud ac festum nuptiale, ad quod ego iam pridem vos inuitavi, iam paratum est ut exhibeatur vobis, vosque gustetis illud.

^a Boues & oves & cuncta animalia mea quaecunque ad hoc festum alui impinguavique, siue gressibilia siue volatilia, occisa sunt: & cuncta quoque ad nuptias regales pertinent iam sunt parata, ex parte domini nostri nulla est expectatio.

^b Tantum expectantur conuiuae inuitati, ut veniant, ac gustent prae paratum sibi prandium, festumque nuptiale celebrent. Nolite ergo iam moram facere, quoniam moram non patitur ciborum praeparatio, sed quantotius venite ad praeparatas vobis nuptias. ^c Ne his quidem nuntiis secundis ita efficaciter vocantibus acquieuerunt inuitati, sed in suo obfirmati malo proposito negligunt, renuntiant atque continent venire, regias parui pendunt nuptias, tamen magnificientissimas.

^d Abierunt autem ad sua priuata quilibetque negotia, alius ad villam suam, alius ad exercendam negotiationem suam, propria comoda praefidentes regalibus nuptiis.

^e Quidam vero non solum non venerunt vocati, verum etiam post multas eis illatas contumelias interfecerunt.

^f Cognoscens autem rex tantam aduersus seruos suos exercitatum crudelitatem, & erga se nimiam monstratam ingratitude atque contemptum, non ultra ferendam putauit horum malitiam, quam hactenus per longanimitatem dissimulauerat: sed ita exardescens,

pro rei indignitate, exercitus militum suorum misit ad ingratos & homicidas illos, eosque omnes iussit interfici, & in sceleris detestationem etiam illorum ciuitatem igne succendi.

^g Quibus digna ultione consumptis, nolens rex munificus pro nihilo paratas esse tam celebres nuptias, neque tam instructum conuiuium nullis proficere, de aliis cogitare coepit conuiuium quod prius inuitati non fuerant, posteaquam illi periissent qui inuitati non venerant.

Dixitque seruis suis: ^h Nuptias quidem meas ego paravi: & sicut pollicitus fui, inuitatis parata sunt,

sed inuitati non venerant. Dixitque seruis suis: ⁱ Nuptias quidem meas ego paravi: & sicut pollicitus fui, inuitatis parata sunt, sit quisquam conueneri, quod verbis fidem non fecerim.

a tauri mei & alitilia occisa sunt, & omnia parata.

b Venite ad nuptias.

c Illi autem non glexerunt.

d & abierunt, alius in villam suam, alius vero ad negotiationem suam.

e Reliqui vero tenuerunt seruos eius, & contumelias affectos occiderunt.

f Rex autem cum audisset, iratus est, & missis exercitibus suis perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorum succedit.

h Tunc ait seruis suis,

i Nuptiae quidem paratae sunt,

a sed qui inuitati erant non fuerunt digni. ^a Verum isti qui inuitati fuerant, indignos se ipsos fecerunt meis nuptiis, dū vocati venire recusarent: propter quod, iusta ultione mea illos perdi. ^b Vos igitur, ne vacuæ remaneant nuptiæ, ne frustra tantus sit apparatus deliciarum exhibitus, celeres abite ad compta & viarum exitus, ad loca maxime publica & maxime frequentia hominibus: & quoscunq; inueneritis, qualescunq; tandem fuerint, pauperes, diuites, cæci, videntes, surdi vel audientes, denique cuiuscunq; conditionis fuerint, vocate ad nuptias. ^c Mox obediētes serui, egressi sunt in vias publicas: cōuocauerūtq; congregauerunt in domum nuptialem domini sui, quotquot & qualescunq; inueniebat, & sequi vellēt uocantes, tam bonos, quàm malos, tã pauperes, quàm diuites, tam surdos quàm audiētes, atque ita in cæteris, nullo habito personarum respectu, sed absque delectu omnes. ^d Sicque factū est, vt plenæ fierent nuptiæ discumbentibus, nuptialis domus impleta est conuiuio. ^e Congregatis autē illis in domum nuptialem introgressus est rex, vt videret discumbētes cōuiuas, vt consideraret quales haberet hospites, num honesti ac læti essent, & nuptiis digna essent omnia, ne fortē quicquam illic esset quod suas scēdaret nuptias. ^f Vidit autē in numero cæterorum, quendam illic accumbētem, qui veste nuptiali ornatu nō erat, nuptias regias suo plebeio habitu aut pānis sordidis plurimum dehonestantem. ^g Quem toruo aspiciens vultu, ita alloquitus est: Amice, cui ego amicitiam magnā ex mea munificentia monstraui, qua fronte, qua temeritate siue audacia huc es ingressus ad meas nuptias, ac cum cæteris vnā cum ad mensam accumbis, vestem non habēs nuptialem? Quid tibi ita visum fuit, meas irridere ac dehonestare nuptias? Nō est quod paupertatem aut defectū causeris. Ecce omnes hi pauperes erant & nudi, ex viis & sepibus huc adducti: sed ingredienti ad nuptias meas, petierunt & acceperunt nuptiales vestes, in quibus discumbunt, & grati sunt mihi, easque mundas seruant, nec pristinos resumūt pannos. Ita & tu si petiuisēs, vestem accepisēs nuptialem, viles pannos tuos habitu commutassis digno meis

meis nuptiis. Nunc verò hîc resides tanquam vnus
conuiuiarum, torus deformis & difformis cæteris, de
nuptiali veste nullam curam gerês. ^a At ille se depre-

hensum videns, nec habens quod responderet, obmu-
tuit, sibi malè conscius & excusationem non habens.

^b Statimque rex ministris ait: Amouete hûc quanto-
tius, & eicite e nuptiis: ligatisque pedibus & mani-

bus, ad supplicium rapite illum, proiicientes eum in
exteriore, palpabiles, ac dẽsissimas inferni tenebras.

^c Illic erit sine fine stetus & stridor dentium: illic tor-
menta sentient, tam interna, quàm externa damnati,

quorum non erit finis in sæcula. Facile vos docet pa-
rabolæ huius finis, quorsum tendat intentio. ^d Non

enim quisquis ad vitam æternam vocatur, statim ad
eam electus est aut ad eam pertinet. Plurimi nanq;

ad vitam æternam vocari sunt, ex quibus plurimis ad-
modum pauci sunt electi, qui eam ad quam vocati

sunt vitam consequentur: quemadmodum in prædi-
cta parabola, multi indicantur vocati, homicidæ vi-

delicet illi priores, ex quibus nulli fuerunt electi ad
nuptias, quia non fuerunt digni: ac deinde ille etiam

qui in nuptiis sine nuptiali veste discumbebat, & eie-
ctus fuit e nuptiis: ac proinde, sibi nemo de vocatio-

ne tantum blandiatur, sed per fidem & vitam bonam
studeat dignè ambulare vocatione sua, vt etiam ele-

ctus fiat. ^e His auditis, Pharisei non ignorantes se
notatos iam narratis parabolis, subdlexerunt sese à

Christi præsentia, tractarèque pariter & cõsiliu[m] ca-
pere cõperant, quomodo illum in sermone compre-

henderent, & callidè illaquearèt, quomodo videlicet
aliquid ex ore eius possent callido rapere cõsilio, vn-

de calumniam in eum deuoluerent. ^f Quoniam au-
tem sciebant se apud illum haberi suspectos, nec faci-

le perse id posse efficere sperabant, hoc habuerunt
cõsiliu[m], vt aliquod ex suis discipulis subornarent

atque submitterent, quos putabant illi incognitos,
hisque adiungût Herodianos, id est, aliquot de secta

eiulmodi Herodiana, quæ tributum defendebat per-
soluendum Romanis, vel ministros aliquot aut par-

tem agentes Herodis. Hos ita pariter iunctos, tan-

^a At ille obmu-
tuit.

^b Tunc dixit
rex ministris, Li-
gatis pedibus
eius et manibus

mittite eum in te-
nebras exterioro-

^c Ibi erit stetus
& stridor den-
tium.

^d Multi enim
sunt vocati. pau-
ci verò electi.

^e Tunc abuen-
tes Pharisei &
cõsiliu[m] inie-
runt vt cape-
rent eum in ser-
mone.

^f Et mittunt ei
discipulos suos
cum Herodia-
nis, dicentes:

quam Iesu incognitos, verbis instruit Pharisei, quid,
a Magister, sci quomodo, qualibus verbis proponere debeant. ^a Qui
mus quia verax ita subornati speciem præ se ferentes pietatis, sub ou-
es, et viam Dei na pelle lupinum tegentes animum, Christum acce-
in veritate do- dunt, ac dicunt illi: Magister nos multa iam experien-
ces, tia certo cognouimus, te veritatis esse amatoré atq;
 doctorem, & viam Dei docere nõ ad hominum affe-
 ctus, non ad quæstum proprij cõmodi, vt plerique fa-
 ciunt, sed iuxta infallibilem veritatis regulam. ^b Ne-
b & non est ti que tibi cura est de quoquam, neque quenquam me-
bi cura de ali- tuis. Non enim personarum es acceptor, non respicis
quo. Non enim facies siue personas hominum, nihil omnino externũ
respicis personã attendis, neque nobilitatem, neque diuitias, neq; po-
hominum. testatam, neque munera, neq; aliud quodcunq; exter-
 num, vt propter metum vel fauoré cuiusquam aliter
 doceas quàm habeat veritas, & cõscientia tibi docen-
 dum testetur, aut eorum quæ sunt veritatis quicquam
 omittas. ^c Atque hac de causã nunc ad te venimus,
 quæstionem hæctenus inter multos feditiosè disputa-
 tam: simplici determinatione à te postulãtes dissolui.
e Dic ergo no- ^d Est autem hæc quæstio, num populo Iudaico li-
bis, quid tibi vi- ceat dare tributum aut censum Romanorum Impe-
detur? ratori, vt quidam sentiunt, dicentes iustum esse, vt
 tributa soluantur iis sub quorum protectione serua-
 mur: ^e an id non liceat, vt sentiunt alij, arbitran-
 tes, iniquum esse, illicitum ac diuino aduersum ho-
 nori, populũ quem sibi Deus elegit in peculium ex
 omnibus gẽtibus, vlli alij regi aut principi tributum
 soluere, aut quouis modo subiectionem profiteri, præ-
 ter quàm soli Deo, cuius sunt peculiaris populus. His
 verbis tam callidis, arbitrati sunt Pharisei Christum
 cõprehendere. Erat enim ad vtramlibet responsonis
 partẽ parata calumnia. Si enim dixisset licere tribu-
 tum solui à populo, grauius id accipiendum sciebat:
 qui licet tributa tum solueret vi & necessitate co-
 actus, animo tamẽ libertatem sperabat, maximè quod
 recens adhuc esset tributi iugum. Vehemèter autem
 illud cupiebant Scribæ atque Pharisei, tale aliquid
 ex ore Christi rapere, vnde apud populum eius pos-
 set existimatio inuui, cuius solius timore ab illo cõ-
 prehea

prehendendo abstinebant. Si dixisset non licere, ad-
 rant Herodianī, qui ad præfidem detulissent hanc re-
 sponſionem, & ipsi statim apud præfidem Christum
 accusassent, tanquam seditiosæ doctrinæ & rebellio-
 nis contra principes authorem. ^a At verò omniū co-
 gnitor Iesus, subdolan illorum fraudem optimè co-
 gnoscens, ita responſum cum increpatione tempera-
 uit, vt nihil ex eius respōso posset rari in calumniam,
 quæſtionī tamē tacitè satisfaceret. ^b Dixit itaque eis,
 Hypocritæ, qui sub pelle ouina intrinsecus vulpinū
 celatis animū, qui pietatem simulantes, tanquam do-
 ceri cupientes, impietate meditamini, quid me tenta-
 tis? quorsum tendit ista vestra nequam interrogatio,
 quam non vt discatis proponitis, sed tantum vt tente-
 tis atque decipiatis? Noui enim ego dolosum animū
 vestrum, vōsque scitote & mementote deprehensos.
^c Ne tamē me existimetis diuertacula quærere, respō-
 debo vobis, licet indignis super quæſtione propoſita.
 Prius tamen ostendite & exhibete mihi nummissima
 census, siue nummum tributi, quem videlicet pro tri-
 buto persoluitis. ^d At illi mox ei exhibuerunt dena-
 rium, qui erat nummus tributi. ^e Quem videns Iesus,
 ait illis: Cuius est hæc imago huic insculpta denario,
 & cuius est inscriptio quam video in circuitu imagi-
 nis? cuius gerit nummus iste imaginem & inscriptio-
 nem? Dicunt illi, Cæsaris est imago, qui nummum
 cudit, & eiusdem est inscriptio, testās videlicet ipsum
 esse qui cudit nummum. ^f Ex horum respōsione vo-
 lens illos conuincere dominus, ait: ^g Vos fatemini,
 nummum hūc Cæsaris esse pecuniam, & ipsius habe-
 re imaginem & inscriptionē: quo dum vtemini, ipsius
 vos ditioni subditos testamini, cuius nūmismate vti-
 mini, & necessaria vobis cōparatis, nec petit ipse, nisi
 de suo tributum: quare quod ipsi vt principi & ei cui
 in subiectionem vos tradidistis (id quod & nummif-
 matis eius susceptione & vsu quotidiano testamini)
 debetur, licitum est reddere, & reddi debet. ^h Nolo ta-
 mē sic vos subiectos esse homini, & homini quæ ipsi
 debentur reddere, vt interim Deum obliuiscamini,
 qui primas partes habere debet in vobis, & cui ante
 omni-
 a

*a Cognita autē
 Iesus nequitia
 eorum, ait:*

*b Quid me ten-
 tatis hypocrita?*

*c Ostendite mi-
 hi nummissima
 census.*

*d At illi obtule-
 runt ei denariū.
 e Et ait illis Ie-
 sus: Cuius est
 imago hæc &
 superscriptio?*

*f Dicunt ei: Cæ-
 saris.*

*g Tunc ait illis:
 h Reddite ergo
 quæ sunt Cæsa-
 ris Cæsari,*

*i & quæ sunt
 Dei Deo.*

omnia persolui debet quicquid ipsi est debitū. Vnicuique itaque quod suum est reddite, sic quæ Cæsaris sunt Cæsari, & quæ Dei sunt Deo persoluentes vt nec prætextu Cæsareæ subiectionis putetis eximi vos à cultu Dei, nec propter cultum Dei à debito Cæsareo.

a Et audientes, mirati sunt:

^a Audientes verò tam interrogantes isti, quàm ij qui eos submiserant Scribæ tam prudens Christi responsum, tam circumspectam propositæ quæstionis dissolutionem, admirati sunt, quòd illum tam certum (vt ipsi arbitrati fuerat) laqueum sibi paratum, potuisset deprehendere: magis autem, quòd absque calumnia potuisset effugere. ^b Frustrati itaque proposito, relicto eo, dolentes abscesserunt, præter confusionē nihil reportantes. ^c In illo autem ipso die, accesserunt ad dominum Sadducei, homines sectæ contrariæ Pharisæis, asserentes nō expectandam esse resurrectionem mortuorum, neque vitam aliam post hanc vitam, neque in futuro vlla præmia bonorū aut malorum operum, nihilo amplius quàm aliorum animalium expectatur resurrectio, posteaquā semel mortua fuerint. Idque super eo astruebant fundamēto, quia spiritum non ponebant neque animam separatam à corpore, separatim ac per se subsistentē, sed animas hominum dicebant interire cum corporibus, eo ipso quo emigrant è corpore: quemadmodū de cæteris est speciebus animalium: vnde consequenter eliciebant, nō hominum magis quàm brutorum fore resurrectionem.

b & relicto eo, abierunt.

c In illo die, accesserunt ad eū Sadducei, qui dicunt non esse resurrectionem:

d & interrogauerunt eum dicentes:

e Magister, Moses dixit: si quis mortuus fuerit, nō habēs filiū, & frater eius uxorem suam ducat in fratri suo.

f Erant autem apud nos septem fratres: primus ex ea uxor ducta defunctus est,

^d Hi pro suo errore astruendo argumentum vnum habebant suo iudicio præualidum, tale quod etiam Christo nō formidarent tanquam insolubile proponere, eo quòd ipsius doctrinam scirent docere sectæ suæ contraria. Proponūt itaque suum roborem Achililius, & suscitauit nobis iubente domino. Quando habitauerint fratres simul, & vnus ex eis absq; liberis mortuus fuerit, ^f vxor defuncti nō nubet alteri, sed accipiet eam fratris eius, & suscitabit semē fratris sui, & primogenitū ex ea filiū appellabit nomine illius, vt nō deleatur nomen ei⁹ ex Israël hoc præsupposito certissimo ac notissimo Mosi præcepto, prosequimur narrationē. ^g Erat apud

^e Hi pro suo errore astruendo argumentum vnum habebant suo iudicio præualidum, tale quod etiam Christo nō formidarent tanquam insolubile proponere, eo quòd ipsius doctrinam scirent docere sectæ suæ contraria. Proponūt itaque suum roborem Achililius, & suscitauit nobis iubente domino. Quando habitauerint fratres simul, & vnus ex eis absq; liberis mortuus fuerit, vxor defuncti nō nubet alteri, sed accipiet eam fratris eius, & suscitabit semē fratris sui, & primogenitū ex ea filiū appellabit nomine illius, vt nō deleatur nomen ei⁹ ex Israël hoc præsupposito certissimo ac notissimo Mosi præcepto, prosequimur narrationē. ^g Erat apud

apud nos septem fratres, quorum prior ducta vxore
 absque liberis decessit. ^a Quare iuxta legem, absque *a & non habēs*
 semine vita defunctus vxorem reliquit fratri suo, ad *semen reliquit*
 suscitandum sibi semen in Israël: qui & accepit eam, vxorem suam
 legi obediens, & fratris boni officium custodiens. ^b Hic *fratri suo.*
 rursum absque liberis mortuus est, relicta vxore fratri *b Similiter se-*
 tertio: atque ita vsque ad septimum nouissimumque *cundus & ter-*
 fratrem vxor peruenit, & ne ipse quidem septimus li- *tius vsq; ad se-*
 bero ex ea suscitauit, sed mortui sunt omnes absque *ptimum.*
 liberis ex muliere ista suscitatis. ^c Post omnes autem *c Nouissimè au*
 viros prius mortuos, tandè etiam mulier ipsa moriēs *tem omniū, &*
 naturæ debitum soluit. ^d His itaque præmissis, si (vt *mulier defun-*
 asserunt Pharisei, atque tua etiam videtur doctrina *ta est.*
 astruere) ponenda est mortuorum resurrectio, interro- *d In resurre-*
 gamus, quis horum septem fratrum in resurrectione *ctione ergo cu-*
 mulierem illam in vxorem accipiet? ^e Aequalis enim *ius erit de septē*
 videtur de omnibus esse ratio, quoniam eam omnes *vxor?*
 habuerunt vxorē, neque quisquam ex ea suscitauit li- *e Omnes enim*
 beros: ne fortè respondeatur, eū qui liberos ex illa su- *habuerunt eam.*
 scitauit debere eam sibi vèdicare. Cum igitur æqua-
 lis appareat de omnibus ratio, cōsequi videtur expo-
 sitione resurrectionis, vnam eandemq; fore septem
 virorum vxorem, quod manifestè absurdum est & nul-
 la lege permissum, nullique gēti obseruatum, vtpote
 naturæ contrarium. Cum igitur posita resurrectione
 mortuorum tam manifestum sequi videatur incōue-
 niens, irrationabilis sit oportet illa doctrina. Nam si
 rationabilis ac vera esset, nihil inconuenientis ex ea
 posset inferri: quandoquidē ex vero nihil sequitur ni-
 si verum: & ex eo quod rationabiliter asseritur, nihil *f Respondēs au*
 sequi potest irrationabile. ^e Sadducæorum verò iam *tem Iesus, ait il-*
 narratæ obiectioni respondens dominus, ait: *lis:*
 mētatio vestra omnis super malo fundatur fundamē- *g Erratis ne-*
 to, falsòque præsupposito innititur: quod vbi destru- *scientes scriptu-*
 ctum fuerit, corruet quicquid superstructum fuerat. *ras, neq; virtu-*
^h Vos enim multum erratis, neque scripturas intelli- *tem Dei.*
 gentes, neque virtutem Dei cognoscentes. ^h In resur- *h In resurrectio*
 rectione enim, & in vita illa ad quam resurgent mor- *ne enim, neq; nu-*
 tui, nō celebrabūt homines nuptias, aut matrimonia *bent neq; nuben*
 contrahent, neque dabuntur ad nuptias, vt fit in hoc *tur.*
 sæculo

seculo. Neque viri vxores ducent, neq; mulieres nu-
 bent viris, neq; parentes filios suos: aut filias tradent
 nuptui, neque illic vlla omnino erāt cōiugia, vbi nul-
 la erit generatio, quæ est coniugij fructus: ^a sed erunt
 homines in vita illa noua similes angelis Dei in celo.
 vitam ducēt cælestem & immortalem: propter quod
 nulla illic erit opus generatione. In præsentī enim vi-
 ta, cōiugia celebrātur, propter generationem: est que
 generatio necessāria propter indiuiduorū corruptio-
 nē, vt conseruetur species, itē & propter speciei mul-
 tiplicationē, quam per generationē alterius de altero
 Deus fieri instituit in hominibus, sicut & in cæteris
 perfectis animalibus. In resurrectione autem quando
 iam erit completus electorū numerus, & quando non
 vltra erit indiuiduorū corruptio (eo quod immorta-
 li vita erūt homines præditi) superflua foret, imò ir-
 rationabilis generatio, ac proinde nulla erunt coniu-
 gia: quæ admodum inter angelos nulla sunt coniugia,
 eo quod nulla ipsis cōpetat generatio, quoniam spe-
 ciei multiplicatione non habēt opus, qui ab initio in
 tanto sunt numero simul à Deo creati, in quanto eos
 esse voluit, vitamque omnes ab initio habent immor-
 talem. Sic & virtutem Dei nō intelligitis, dum resur-
 rectionem tāquam impossibile aliquid reputatis, eo
 quod vobis secundum naturæ virtutem, & secundum
 naturales rationes ratiocinantibus videatur impossi-
 bilis, quasi non sit potēs operari Deus quæ supra na-
 turam sunt, quasi nō sint omnia apud Deum possibi-
 lia, quasi Deo quicquam sit difficile vel impossibile.

^b Cæterum, quod vos de mortuorum resurrectione
 ambigitis, ex scripturæ testimonio id facile mōstrari
 potest, cū apud rubum dominus apparens patri vestro
 Mosi, dixit: ^c Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, &
 Deus Iacob. Ex quibus verbis colligitur, non peni-
 tus mortuos esse Patriarchas istos, tam secundum cor-
 pus, quàm secundum animam, vt propterea non sit ex-
 pectāda eorum resurrectio, sed magis secundum spi-
 ritum (qui hominis potior pars est) eos viuere apud
 Deum. ^d Si enim non adhuc viuerēt illorum spiritus,
 non se Deus illorum Deum diceret. Deus enim non
 dicitur

a sed erūt sicut
 angeli Dei in
 celo.

b De resurrectio
 ne autem mor-
 tuorum non le-
 gistis quod di-
 ctum est à Deo,
 dicente vobis:
c Ego sum Deus
 Abraham, &
 Deus Isaac, &
 Deus Iacob?
d Non est Deus
 mortuorum, sed
 viuentium.

dicitur eorum quæ nihil sunt, neque in rerum natura subsistunt, sed viæterium & subsistētium: sicque Patriarcharum Deus dicitur, quatenus secundum spiritum apud Deum viuunt, quem & suo tempore in corpus suū redire faciet, vt eorum fiat resurrectio. ^a Audientes autē turbæ quod tam prompta & efficaci responsione Sadducæorum dissoluisset tentamenta, insuper & scripturę autoritate quam oppugnabant veritatē ex abundanti confirmasset, admirati sunt de Christi prudentia & doctrina, qui vnus tot hominibus iisque magna (vt habebantur) scientia præditis, tā nullo negotio potuisset satisfacere, imō & cum confusione à se tentantes abigere. ^b Pharisei verò vbi viderunt Sadducæis à Christo pulchrè satisfactum, eisque os obstructum, vt non haberent vltra quod obiicerent responsis ab illo, vel responderent propositis, conueniunt iterum ipsi in vnum, vt tractarēt pariter quid essent acturi. ^c Procedens autem vnus ex eis, dominum adiit, tentatiuam quæstionē de mandato magno propositurus: quę quæstio perplexa apud Iudæorum sapientes fuisse videtur, aliis hoc, aliis illud, pro mādato magno assignantibus. Accedensq; Phariseus iste dominum, ait: ^d Magister, quod est mandatum magnum in lege? Cum tot sint in lege tamque varia mandata, quod ex his omnibus censerī debet maximum atque præcipuum omnium? Videus dominus, quod vtilem & ædificationi opportunam quæstionem Phariseus ille proposuisset, exactā distinctamque responsionem adhibuit quæstioni propositæ, dicens: ^e Hoc est mandatum maximum & omnium primum, quod subsecquitur, sicut per Mosem in Deuteronomio traditur: Audi Israël: Dominus Deus vester Deus vnus est. Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mēte tua, & tota fortitudine tua: ^f videlicet ex toto affectu voluntatis, ^g ex toto intellectu & cognitione animæ, ^h ex tota mentis intentione, & ex omnibus corporis animæque viribus. ⁱ Hoc est mandatum omnium primum & maximum, quo maius dari nō potest: quoniam quidem totum complectitur quod Deo homo debet, & omnem

a Et audientes turbæ, mirabantur in doctrina eius.

b Pharisei autem audientes quod silentium imposuisset Sadducæis, conueniunt in vnum,

c & interrogauit eum vnus ex eis legis doctor tentans eum: d Magister, quod est mandatum magnum in lege?

e Aut illi Te-

f Diliges dominum Deum tuum,

g ex toto corde tuo,

h & in tota anima tua,

i & in tota mente tua.

k Hoc est maximum et primum mandatum.

hominis

- hominis erga Deum dispositionem tradit; neq; aliud mādaturum est, cuius obseruatio æquè hominem Deo gratum facit, aut cui hominem deceat amplius intēdere. ^a Quod autem secundū locum habet, simile est priori, quoniā similiter de dilectione loquitur, hisq; verbis cōtinetur: ^b Diliges proximum tuum ad formam & exēplum dilectionis qua teipsum diligis, ita uelicet ut omnē hominem quatenus Dei imaginem in se gerit, in Deo & propter Deū diligat illique bonum æternum ad quod creatus est ex bono affectu optet: similiter & bonū virtutis, quo ad illud bonum fœlicitatis æternæ pertingitur, quomodo sibi vnusquisq; bona eiusmodi cupit maximè. Item ex bona corporis & fortunæ, quomodo & quantum pro animæ salute proximo commoda fuerint, sic illi optet eadē: quemadmodum vnusquisque sibi in iis cupit salubriter esse prouisum. Denique ut proximo faciat quicquid fieri velit sibi, & nihil proximo faciat quod sibi nolit fieri. Post primum iam antè narratum præceptū, nō est aliud isto maius. Sūmatim enim cōpletur, quicquid est homini, ut rectè erga proximū se gerat necessarium. ^c In duobus his mandatis, tota lex pendet, & pendēt Prophetæ omnes. Quicunq; enim per multa particularia præcepta exhortationesque & comminationes lex docet atque Prophetæ, omnia summatim in his duobus præceptis cōtinentur, & ex eis dependēt atq; eliciuntur omnia, tanquam gemino fonte totius æquitatis, & ex eis sui vigoris robur accipiunt. Omnia nanque quibus erga Deum instruuntur homines, summatim in priore mandato continentur: quæcunque verò erga proximum instituunt, in posteriore. ^d Cum itaque tot iam interrogationibus & tentationibus Pharisæorum atque Sadducæorum vicissim sibi interrogando succedentium infractō animo respondisset dominus, ad retundendā superborum elationem, & comprimendum fastum tumidorum cordium, voluit ipse quoque quæstionem proponere suis tentatoribus, qua illis os obstrueret, cōsq; mutos redderet, ac à se confusos dimitteret. Et quoniam maior esset illorum cōfusio, congregatis pariter quæstio
- a* Secundū autem simile est huic.
- b* Diliges proximum tuum, sicut teipsum.
- c* In duobus his mandatis vniuersa lex pendet & Prophetæ.
- d* Congregatis autē Pharisæis interrogauit eos Iesus dicens:

quaestionem proposuit, dicens: ^a Quae est vestra de *a* *Quid vobis vi*
 Messia sententia, de cuius ille nascetur semine, & cu detur de Chri-
 ius erit filius? ^b Illi respondet, De semine David praedi *sto*, cuius filius
 cunct scripturae illu nascituru, & Davidis fore filiu, *su- est?*
 per cuius sedebit solium, & cuius instaurabit regnu. *b* *Dicunt ei, Da*
^c Quorum responsioni tentando ita obiicit dominus: *uid.*
^d Si filius David est Messias quomodo ergo spiritu il *b* *Ait illis:*
 lustratus Prophetico David, illum appellat suum do- *d* *Quomodo er-*
 minum? ^e Sic enim in Psalmo 109. loquentem in spiri- *go* *David in spi-*
 tu de Messia legimus, Dixit dominus pater domino *ritu vocat eum*
 meo Messie filio suo, sede a dextris meis, accipe mecū *dominu, dicens:*
 aequalitatem gloriae & potestatis, ^f ac in potioribus *e* *Dixit domi-*
 meis bonis in aeternum conquiesce. Futurumque est *nus domino meo*
 tandē suo tempore, vt subigam tibi omnes inimicos *sede a dextris*
 tuos subiectione perfectissima atque nouissima siue *meis.*
 humillima, quae admodu scabellu subiicitur pedibus *f* *Donec ponam*
 calcantis illud, qui ipsum valet versare atque reuersa *inimicos tuos.*
 re pro libito. ^g Cum ergo David in hoc verbo secun- *scabellum pedu*
 dum spiritu loquens Propheticu, Messiam appellet *tuorum.*
 suum dominum, eque atq; Deum patrem, eodem hon- *g* *Si ergo Da-*
 oris vocabulo vtrunque indistincte nominans, cum *uid vocat eum*
 ait: Dixit dominus domino meo, quomodo cum hoc *dominum, quo-*
 simul stare potest, vt David sit Messiae pater? Si enim *modo filius eius*
 pater est David Messie, cosequens videtur, quod Da- *est:*
 uid Messiam non debet appellare suum dominum,
 sed magis e contrario, Messias Davidem debebit no-
 minare patre & dominum. Sic enim filij regum pa-
 tres suos reuerentiae causa etiam dominos appellare
 solent, vel simpliciter, vel patris addito vocabulo: non
 sic autem patres suos filios appellant suos dominos.
 Videmini ergo non plenam dedisse responsionem, cu
 interrogati cuius Messias sit filius, dixistis, Davidis:
 quasi purus homo sit Messias, & non simul etia Deus
 ac Dei filius. Hac si quidem via, obiectionem ista ex *b* *Et nemo pote*
 Psalmo exclusissetis, si respondissetis, & Davidis secun- *rat respondere*
 dum humanitatem, & Dei patris secundum diuinita- *ei verbum, neq;*
 tem illum esse filium. ^h Nemo autem ex Phariseis o- *anjs sui quis-*
 mnibus huic obiectioni respondere quicquam potuit, *qua ex illa die*
 quoniam illam Messiae diuinitatem & nobiliorem *eum amplius in*
 ex patre generatione ignorabant, & vt purum homi- *terrogare.*

nem cum temporali regno aduenturum expectabāt. Et cum iam toties ipsi victi essent atque confusi, tandem præ verecundia silere cōpuli sunt, non audentes amplius quicquam eum interrogare in illo die, quoniam plus satis confusionis & erubescentiæ reuulerant. Toties enim repulsi & confusi, desperabant posse se quicquam efficere, & confusionem maiorem metuebant. Propter quod, suadente eadē superbia & inuidia, qua prius dominum aggressi fuerant, causa minuendi gloriam eius eumque calumniandi ac se ostentandi, nunc tacere & abscedere malunt: ne Christi gloria amplius cresceret, neue ad propriæ confusionis cumulum adderēt. Viderant enim, suum omnem malitiosum conatum in illustrationem gloriæ Christi & propriam ignominiam cadere.

*Parabola de nuptijs regijs latior
explicatio.*

Rex est Deus pater, filius verbum patris. Huic filio nuptias fecit pater, quando in plenitudine temporis verbum fieri carnē voluit, & cum humana natura diuinam coniungere in vnitatem suppositi, sicque humanato & incarnato verbo Ecclesiam sanctam in sponsam copulare. Geminæ siquidem in vnīs videntur nuptiæ. Nam & inter naturas duas Diuinam atque humanam nuptialis quædam coniunctio facta est, quando in vnitatem suppositi conuenerunt, ut esset homo Deus, & Deus homo: ac deinde inter Christum Dei filiū vt sponsum ex parte vna: & Ecclesiam vt sponsam dilectam ex parte altera: propter quam sibi desponsandam fœdereque coniugali copulandam de summis cælorum ad hæc nostra descendit infima. Inuitati ad has nuptias populus erant Iudæorum, qui quoniam promissionem acceperant de Christo in mundum venturo, & salute ac bonis omnibus per eum præstandis, hac ratione ab initio quasi inuitati habentur ad nuptias. Inuitati autem hi fuerant multo ante quam exhiberentur nuptiæ, quemadmodum solet fieri inuitatio coniuuorum antequam paratum sit nuptiale prandium, quoniam multo ante Christi aduentum in mundum Iudæorum populus promissionē de Christo & afferendis mundo per eum bonis acceperāt. Misit rex seruos suos vocare inuitatos ad nuptias, quoniam per Prophetas suos Deus populum Iudaicum (qui olim in Patriarchis repromissiones acceperant) non desinit exhortari ad dignē se præparandum in aduentum sponsi, vt digni essent venturis nuptiis, earumque fructum in se suscipere. Prophetarum nanque exhortationibus & comminatio-

tionibus populus ille in aduentū parabatur venturi Messiae. Venire nolebant inuitati, quia populus ille semper inobediens fuit voci domini, & monitionibus Prophetarum noluit acquiescere, vt nuptiis ad quas inuitati fuerant digni fierent. Iterum mittit alios seruos rex longanimis hisq; verba dicit quę annuntient videlicet iam esse paratas nuptias & parata omnia, tantum expectari cōuiuas: quādo post Prophetas priores in plenitudine temporis mittit Apostolos, quibus iussit predicare regnum Dei, sub hac forma: *Impletum est tempus, appropinquauit regnum calorum, penitemini & credite Euāgelio.* Priores illi serui non ista annuntiant, quoniam Prophetę non sic adesse regnum calorum predicabant, sed tantum venturum esse prænuntiabant. Quod dicit, *prandium meum parati, tauri mei & altilia occisa sunt, venite ad nuptias*, tantundem est ac si dicat: iam venit plenitudo temporis, iam exhibui quod multo ante promisi, iam filius meus nuptias celebrauit, in carnem venit: proponitur vobis apparatus prandiū, abundantia videlicet bonorum spiritualium in tempore gratiæ de plenitudine Christi effluentium, & satietas perfecta fœlicitatis æternæ, cuius participes esse possunt quicumque vocantibus seruis, id est, Apostolis, per fidem & obedientiam ad nuptias venire voluerint, *Omnia iam parata sunt*, non est quæ moretur quisquam, nihil nisi expectantur conuiuæ. Olim inuitati cum multis suspiriis expectabant tempus nuptiarum. Nunc paratis nuptiis expectantur coniuę, quoniam olim patres tantum auditis repromissionibus vehemēti desiderio ad earū impletionem anhelabat. Nunc autē vbi impletæ sunt, fastidiunt Iudæi. Quid nuntiant serui ex ore domini, *nuptia parata sunt & omnia parata*, ipsum est quod predicant Apostoli: *Impletum est tempus appropinquauit regnum calorum.* Quod addunt, *venite ad nuptias*, illud est: *Penitentiam agite, & credite Euāgelio.* Negligunt inuitari & venire recusant, quoniam Iudæi predicantibus Apostolis noluerunt credere Euāgelio, non fuerunt allecti spe propositæ cælestis dulcedinis. Abeunt vnus in villam, alius ad negotiationē, quoniam temporalibus & terrenis rebus nimium inhaerentes, contempserunt æterna atq; cælestia, oculos habentes defixos in promissiones temporales, cælestia promissa nihil fecerunt. Non solum autē non obedierunt vocantibus seruis, sed in eos etiam insurgentes iniuriis, cōtumeliis, & morte affecerunt eos: quia Christi Apostolos ad mortē vsq; persequi nō desierūt Iudæi, plures ex eis occidētes & interficiētes. Rex his auditis, seruos misit ad vltionē, quoniam videns Deus obstinatos Iudæos nolle obedire Euāgelio, insup & seruos suos ab illis persequutionem pati, quomodo & filium occiderant, Romanorum exercitū,

ad illos interficiendos misit, & eorum ciuitatem incendio perdendā in ultionem sceleris. Illis digna punitione peremptis, serui emittuntur ad nouos querendos conuiuas, qui inuitati non fuerant, quoniā Iudæis indignos se reddentibus ad obtinendas patrū promissiones per infidelitatē & inobedientiam, iussit dominus cōuerti discipulos suos, & transire ad populos gentiū, qui nullam ante promissionē acceperant de Messia vel bonis caelestibus, sicq; inuitati nunquam fuerant. Istos verò in illorū locum substituit vt promissionē acciperent factam patribus, estq; illorum incredulitas facta occasio cōuersio nis istorū. Ad exitus viarum ire iubentur serui qui prius tantū ad inuitatos ire iussi fuerant, quoniā Apostoli quibus prius missi ad predicandū præcipiebatur non abire in viam gentiū, neq; in ciuitates introire Samaritanorū, sed tantū ad oves domus Israël, iidem postea iubentur exire in mundum vniuersum, & Euangelium prædicare omni creaturæ. In exitibus autem viarum inueniuntur vocandi in locum Iudæorū, quoniā vagabantur gentiles in variis erroribus atq; peccatis vagi & instabiles in omnibus viis suis à veritate, & à Deo alieni. Exeunt ad iussionē domini in exitus viarū serui, illicq; vocit quotquot inueniunt ad nuptias, quando in omnem terram domino mittente exiit Apostolorū sonus prædicationis, & in fines orbis terræ verba eorū. Absq; discretionē iubet dominus vocari quicumq; inueniunt fuerint, & sic absq; discretionē serui vocant quoscunq; inueniunt, quoniam nō est personarū acceptor Deus, sed in omni gente & populo qui timet Deum, hic acceptus est illi, neminē respuit quantumuis ex se pauperem, quantumuis etiam fuerit malus, omne præsentiam volentes agere, & Euangelio credere obuiis vltis excipies. Ex his autē ita proimiscuē congregatis nuptiæ impletæ sunt, domus nuptialis est impleta, quoniā Apostolica prædicatione intra Ecclesiam congregata est ex gentibus turba magna quam dinumerare nemo poterat ex omnibus gētibus, tribubus, linguis & populis, qui omnes intra vnā Ecclesiam (quæ est nuptialis domus Dei) in vna fide & vna spe vocacionis congregati & coadunati sunt. Non obfuit nuptiarū celebritati, quod illi inuitati venire recusauerint neq; ob hoc pauciores interfuerūt paratis nuptiis, imò plures illis prioribus post illorū abnegationē sunt ingressi ad nuptias: quoniā propter Iudæorū incredulitatē nō minus impletæ sunt promissiones Dei, neq; ideo nulli fructū aduentus Christi sunt consequuti, quia Iudæi eū auertati sunt, imò paucis Iudæis oblatae Euangelicas promissiones repellentibus, ingens gentium numerus factus est earū particeps, estq; ex eis impletus electorū numerus. Hucusq; parabola apposito seruit, de

Iudæorum abiectioe & electione gentium. Quod autem adiicitur, demonstrat non omnes qui intra Ecclesiam vocati sunt, ad nuptias electos esse ad perfrundum nuptialibus deliciis, quoniam discernit Deus qui digni sint ad eas admitti, qui reprobant. Significatur hoc, in eo quod rex describitur ingressus ad videndum discumbentes, Cōsiderat enim Deus merita eorum qui intra Ecclesiam vocati sunt, & si deiles habentur. Videt num vestem nuptialem habeant discumbētes in nuptiis. Expendit num vitam vocatione dignam geramus, nū dignē ambulemus vocatione qua vocati sumus. Vita siquidē Christiano homine digna, qualem exigit Christi fides, vestis nuptialis est, de qua Apostolus dicit: *Abiciamus opera tenebrarum, & induamur arma lucis sic vt in die honestē ambulemus.* Et alibi huius vestimēti meminit, cum dicit, *si tamen vestiti & non nudi inueniamur.* Vestimēta enim sordida & pannos viles, id est, opera mala, vult Deus nos abiicere, qui in Ecclesia spiritualibus bonis perfrui cupimus, & pro eis nuptialem vestem, id est, vitam & conuersationē bonam assumere. Videt dominus in nuptiis suis discumbētē vnū qui nō habebat nuptialem vestem, quoniam non omnes intra Ecclesiam vitam aut conuersationem habent Christianismi professione dignam, sed multi cū ore confitentur se nosse Deū, factis negant, & cū dicant se Christianos esse, tamen Christiani non sunt, sed carnales atque mundani, qui vestimenta illa candida quæ in baptismo acceperūt commaculauerunt, semel abiurata peccata resumentes, sicq; in impēnitentia vitam degētes, quorum conuersatio non in cælis est, sed in carne & mundo. Hi sanē vestem nuptiis dignam non habent, quia vitam Christianismo quem profitentur dignam non viuunt. Ad mensam tamen nuptialem cum aliis discumbunt nuptiali veste pulchrē ornatis, quoniā iisdem sacramentis & externis omnibus bonis quæ in Ecclesia sunt ex munificētia Christi vtūtur, & in externis vidētur assimilari ceteris sola discreti deformitate, & difformitate habitus, id est, sola vita differentes. Quod autem vnum dicit inuentū esse talem, mirū est, cum velit hac parabola concludere dominus paucos esse electos ex multis vocatis. Forsitan igitur ob hoc vnū dixit, vt insinuetur nobis diligēs Dei cōsideratio ad vitam & merita fidelium. Qui enim in tanto numero vnū videre potuit, cuius aspectū ne vnus quidem in tanta turba latere potuit, hunc admodum exactē singulos perspexisse necesse est. Alioqui sub tantorum ornatu vnus facile potuisset cæleri deformitas. Cū ergo dicit vnum esse deprehēsū in tanta turba, indicatur nobis securum debere esse neminem, neque cuiquam spem esse debere in aliorum meritis, aut in eis se posse effugere iudicium, si non professione

sua vitam dignam ducat. Et notandum quod veste nuptiali carēs homo iste non ingredientem regem præuenit supplicando, sed donec ab eo palam arguatur, silet & dissimulat. Si enim prior ipse sua agnosceat turpitudinem præuenisset in confessione regem, petissetq; sup inhonoratione nuptiarum veniam, & nuptialem vestem sibi restitui petisset, inuenisset utique gratiam. Nunc autē ubi dominū præsentem videt, neque tamē quicquam loquitur aut supplicat, merito deprehensus pœnas luit. Hoc videlicet significatur, qđ peccator si prior ipse dicat iniquitates suas iuxta consiliū Propheticum, si peccatum suum agnoscat & confiteatur priusquam cum eo dominus contendat in iudicio, inueniet misericordiam, quemadmodū verbum indicat Propheta. *Dixi confitebor aduersum me iniustitiā meam domino, & tu remisisti impietatem peccati mei.* Si verō in præsentī tempore peccator sileat a confessione, in impenitētia sua perdurans, vsq; dum veniat dominus in hora mortis, quando cum eo contendet & expostulabit in iudicio, nō erit tūc veniē locus, nō erit excusatio neq; vlla redēptio. Tunc acriter increpabit dominus eum quē sic deprehenderit, quod nuptias ingressus absque veste nuptiali deprehensus fuerit, quoniā hoc peccatori Christiano ad damnationē improporabitur, quod in Ecclesia vitā professione Christiana dignam nō duxerit. Quod autē amicū vocat dominus eum quē paulo post seuera sententia eiiciet ē nuptiis, fidei datur & professioni: vt indicet dominus nō ex odio sed ex iustitia procedere increpationē & condemnationē. Obmutescit deprehensus, quoniā non habebunt in die iudicij impij rationabilē excusationem qua se valeant defendere. Videbunt enim se deprehensos iusto Dei iudicio. Vel increpat dominus eū quē inuenit sine nuptiali veste, quoties peccatorē vel interna visitatione interius vel exterius quomodo cūq; increpat, vt ad pœnitentiā adducat. Qui si obmutescat, obsurdescatq; ad increpationes Dei, profēretur in ipsū dānationis sententiā. Manus quoq; & pedes ligatur ei qui in supplicii mittitur, vt significetur qđ in inferno nullā est redēptio, quodq; inde nō poterunt in eternū effugere: que admodū cum alicui in aqua submergendo manus & pedes ligantur, sit hoc ne enatāre possit, ac mortem euadere. Significatur præterea, quod in inferno existentes nihil ultra boni operis facere possint, quo Deū semel iratū placare valeant, vt educantur de tenebris, sed perpetuo illic permanebūt sub ira eius absq; spe redeūdi in gratia. Qui enim manus & pedes habet ligatos, nihil potest operis vtilis facere. Rectē autē illi manus & pedes ne vltra operetur, qui donec tēpus esset, operandi operari renuit. Porro quod ministris rex dicit, *Ligatis manibus & pedibus proiec-*

enim, signat angelos vel bonos vel malos diuine iustitiæ fore exequutores. Vnde & alibi dicitur tradendus reus exactoribus siue tortoribus, & feruus ille qui accepta misericordia a domino, noluit misereri conferui, traditus fuisse describitur tortoribus quoadusque redderet vniuersum debitum. Illic tenebræ erunt exteriores, quoniam in inferno tenebræ densissimæ erunt & summè afflictiuæ, nec vlla lux eis lucebit in solatium. Illic fletus erit & stridor dentium, id est, tormenta inestimabilia, quæ indicant fletus & stridor dentium, ex dolore nimio procedentes. Magni enim doloris maximè spiritualis est indicium fletus: & magni cruciatus in corpore est indicium stridor dentium. Vel fletus ad dolorem pertinet, stridor dentium ad indignationem. Nam solent vehementer indignantes stridere dentibus. Erit autem in damnatis non solû dolor maximus, sed pariter etiam indignatio & ira maxima aduersus semetipsos potissimum, quæ ex eo orietur quod se videbunt, sua propria culpa bona infinita perdidisse quæ consequi potuerant, & ex aduerso infinita mala inuenisse, quæ euadere potuerant. Huius itaque exemplo prudens quisque præmonitus non satis esse sibi putet quòd fidem habeat sine operibus, quòd ad vitam vocatus sit, & vocatus venerit viuens in ecclesia, sed (iuxta Pauli monita) prouideat vnusquisque dignè ambulare vocatione qua illum dignatus est dominus, opera tenebrarum abiiciendo & induendo arma lucis, satagâtq; (iuxta Petri consilium) per opera bona certam facere suam vocationem.

ANNOTATIONES IN CAP. XXII.

T *Auri mei & altilia mea occisa sunt & omnia parata.*) Altilia dicuntur Græcè *στισία* sitista, id est, saginata. Nam ad solennia conuiuia celebranda, solent saginari siue accuratius ali diuersorum generum animantia, tum gressibilia, tum volatilia, quod sit animalium, bene saginatorû caro delicatior. Quidam autem per tauros & altilia occisa spiritualiter intelligunt, præmissas ante Christi Prophetarum mortes. Nos nihil aliud hac loquendi forma significari indicauimus, nisi quod statim sequitur: *Parata sunt omnia, venite ad nuptias.* Cum enim eò vêtum fuerit vt ea quæ ad festum aliquod saginata sunt interfecta fuerint, iam nō potest differri solennitas, neq; nisi expectantur coniuia. *Illi autem neglexerunt.*) Negligentia ista significat incuriam & contemptum, atque ita sonat vocabulum Græcum *ἀμελῆσαι* ameliantes: id est, non eis curæ fuit, non tanti fecerunt nuptias vt venire vellent. *Alius in villam suam, alius ad negotiationem suam.*

In villam, id est, in agrum, quomodo Græcè legitur, εἰς τὸν ἰδίον ἀγρὸν id est, in proprium agrum. Per negotiationem verò intelligitur ipsa occupatio vendendi vel emendi. Vel intelligi potest, ipsum quod negotiatio sibi comparauit. Quæ acceptio illi setuiet qui voluerit hūc Matthæi locum cum illo concordare, quod est Luca 14. *Iuga boum emi quinque & eo probare illa.* Eritque hoc pacto sensus ad negotiationem videndam: id est, ad videndum illud quod negotiatio sibi comparauerat. *(Bonos pariter & malos.)* Hoc modo loquendi videtur generaliter significari quæcunque conditionum distinctio, id est, diuites & pauperes, nobiles & ignobiles, sanos & infirmos, & qualescunque tandem fuerint. *(Impleta sunt nuptia discumbentium.)* Vltatius per ablatiuum diceretur: *Impleta sunt nuptia discumbentibus.* Antiquè tamen per genitiuum fit eloquutio, quomodo adiectiuua plenitudinem significantia regunt indifferenter genitiuum vel ablatiuum, vt plenus viui aut vino. Sed & apud Vergilium genitiuum verbo plenitudinem significanti additū legimus, cum ait: *Implentur veteris baccis* id est, vino veteri. *(Vt caperent cum in sermone.)* Capere intelligitur ad modum animalis quod capitur laqueo. Vnde in Græco verbū est à laqueo descendens *καταδεδωσται* pagideflōini id est, illaquearet vel laqueo caperent. *(Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis.* Herodianos vulgò accipiunt & exponunt, Herodis milites, vt milites Herodis intelligantur cōiuncti fuisse Phariseorum discipulis. Quorundam tamen sententia est satis verisimilis per Herodianos significari peculiarē quandam sectam, quæ opposita fuerit sectæ Iudæ Galilæi, cuius capite quinto Apostolicorum actuum mentionem facit Gamaliel. Hic enim Iudas in diebus descriptionis siue professionis Iudæorum, quando exiit adictum à Cæsare, vt describeretur vniuersus orbis, & ire præcipiebatur vnusquisq; ad ciuitatem suam professionis gratia (quæ admodū Lucas meminit) hæresim fuscitauit seditiosam, contendens nequaquam licere Iudæis descriptionem eiusmodi professionemque suscipere, nec alium debere agnoscere dominū præter Deum cæli, ac proinde tributū vel censum non licere ipsis soluere Cæsari. Huic hæresi Herodiani videntur fuisse contrarij, dicentes omnino iustū esse temporalibus dominis subiectos permanere, eisq; tributa pendere, neq; id libertati veræ aduersari. Nomen autem sortiti sunt ab Herode, vel quod ipsius penè tempore orta sit hæc secta, vel quia Herodis partibus fauebat, qui à Romanis constitutus fuerat rex alienigena, quemadmodum ei manifestè aduersabatur illa contraria Iudæ Galilæi hæresis. Simul etiam quia Herodes sectam istam vt pote sibi fauentem fouebat, vt solent principes libenter illas

foue

fouere sectas qui sibi fauent & placentia asserunt, solentque vicissim sectarum auctores magnatum fauores exquirere defensionis gratia, adque eorum captandum fauorem loqui placentia. Dicunt autem istos Herodianos sub Sadduceis contineri in omnibus penè cū Sadduceis consentientes, sed illam de tributi persolutione sententiā defendendam sibi superadicientes, & alia nonnulla huiusmodi. Esse autem sententiā istam admodum probabilem, vel vnicū illud probat quod pro illo verbo domini apud Matthæum quo discipulos monet, dicens: *Attendite vobis à fermento Pharisaorum & Sadduceorum.* Marcus ponat: *Cauete à fermento Pharisaorum & Herodis:* vbi fermentum Herodis positū videtur, pro fermento Herodianorū, quemadmodum Græca quædam exemplaria expressè habere cernimus, ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν ἡροδιανῶν, id est, à fermento Herodianorum. Vnde videtur apud Marcum idem esse fermentū Pharisaorum & Herodianorū vel Herodis, quod apud Matthæum fermentum Pharisaorum & Sadduceorum, cū sit vnū idemque domini verbū eodem prolātū tempore quod ponit vterque. Et vt hoc in loco quem tractamus forsitan non omninò malè possint accipi Herodi ministri Herodianorū nomine, illic tamen non est verisimile mentionem facere velle dominum de fermento militum Herodis. Quæ enim hæc foret cōiunctio ministrorum Herodis cū Phariseis? Videtur quoque magis intētionē Pharisaorum accommodum, vt homines sectæ alicuius fuerint isti Herodiani quàm Herodis milites. Quomodo enim nō statim agnouisset dominus parari sibi malū, si vidisset ad se venientes regis milites causa interrogandi solutionē seditiose quæstionis? Denique facile cōcordari potest omnis diuersitas, si etiam ipsi Herodis ministri dicātur talis fuisse sectæ quam ponimus. Solent enim illi sectæ adherere ministri cui sciunt fauere suos dominos. (Non enim respiciis personam hominum.) Græca dictio πρόσωπον prosopon significat indifferenter faciem vel personam. Vnde verti potest, Non respiciis faciē hominum vel personam hominum, & eadem vtrobiq; sententiā est. Est autem in faciem siue personam respicere, cōsiderare externum aliquid, illiusque respectu aliquid agere vel dicere. Quemadmodū iudex dicitur respicere faciem vel personam, quando cōsiderat externum aliquid quod causæ sit extraneum, vtpote diuitias, nobilitatem, pulchritudinem, cognationem, munera, vel huiusmodi quippiam atq; ex illius respectu aliter iudicat quàm secundum veritatē ipsa ex se causa postulat. Sic doctor dicitur faciem siue personam respicere, quādo propter alicuius rei externæ cōsiderationem omittit dicere quæ veritas & conscientia dici postulant, vel aliter docet quàm illa exigant.

¶ *Erant autem apud nos septem fratres.*) Potuit istud secundum veritatem apud illos contigisse, & tanquam rem ita factam intelligi possunt proposuisse. Vel tanquam hypothesis suppositioque & casus possibilis supponitur, cum non dubium sit tale quid posse contingere. Sic enim solent disputantes quæ possibiliter euenire possunt (quæ vulgò casus nominant) tanquam res gestas subinde proponere disputationis gratia. Posito namque possibili (vt est dialecticorum maxima) nullum sequitur inconueniens. ¶ *In resurrectione ergo cuius erit de septem vxor?*) Hic manifestum est, argumentari Sadducæos ex falso præsupposito. Interrogantes enim cuius erit vxor, euidenter se monstrant præsupponere, quod alicuius in resurrectione esset futura vxor, sicque, in illa resurrectione esse futuras nuptias & coniugia, ad eum modum quo in vita præsentis, quod vanum falsumque esse demonstrat Saluator: *Erratis* (inquiens) *nescientes scripturas neque virtutem Dei.* ¶ *In resurrectione enim neque nubent neque nubentur.*) Cogitur interpret Latinus subinde his vocabulis improprie vti propter defectum propriorum vocabulorum. Nubere enim, licet proprie tantum mulieribus conueniat respectu virorum, generaliter tamen hic accipitur, vt & viris & mulieribus conueniat. Valet enim nubere in proposito matrimonium contrahere, aut nuptui coniungi, quorum vtrumque viris & mulieribus commune est. Pro verbo autem nubentur, in Græco est *ἐγγαμίζονται* eegamizontæ, quod significat matrimonio iungi, vel elocari nuptum, tradique nuptiis. Et conuenit liberis respectu parentum. Nubuntur enim à parètibz liberi, quando eos nuptui elocant, aut nuptui tradunt. Atque ita manifestum est verbum, nubentur, secundum significationem non esse passiuum verbi nubent, in ea significatione in qua hic præmittitur, cum dicitur: *Neque nubent neque nubentur.* Habet enim hic neutralem non actiuam significationem. Nam secundum actiuam significationem diceremus patentes nubere suas proles, id est, nuptui tradere. Huius autem verbi passiuum quo hic Euangelista vtitur, Paulus ponit actiuum participium cap. 7. prioris Epistolæ ad Corinthios cum dicitur, *Teitur qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit: & qui non iungit, melius facit.* Vbi loco illius, *qui matrimonio iungit*, Græcè legitur participium *ἐγγαμίζων* eegamizon, id est, nubens actiuè, hoc est, matrimonio iungens, &c. Est itaque præsentis loci sensus: In resurrectione neque matrimonia contrahent, neque tradentur nuptui. ¶ *Erunt sicut angeli Dei in celo.*) Particula, in celo, iungi potest cum angelis, vel cum verbo erunt. Secundum priorem connexionem sensus est: Erunt sicut angeli Dei qui in celo sunt. Secundum posteriorem: Erunt in celo sicut angeli Dei. ¶ *Non legistis quod dictum est: &*

Deo, dicente vobis.) Intelligi debet: Dicente ad Moſem, ac per eum vobis omnibus: quoniam Moſi loquebatur pro omnibus, & hoc Moſi mandauit dominus, vt eadem narratione cœtui filiorum Iſraël quæ prius ex ore domini audierat. Clarius id ponit Marcus his verbis: *De mortuis autem quod reſurgant non legiſtis in libro Moſi, ſuper rubum quomodo dixerit illi Deus, Ego ſum Deus Abraham, &c.*

ELUCIDATIO CAP. XXIII.



N illo tempore volens dominus Ieſus Scribarum & Phariſæorū obſtinatam malitia pro ſuo merito traducere: (cū pro ipſorum vtilitate ſpirituali, ſi iorẽ vel acrimonia talis correptionis & publica confuſionis quadam ignominia reſiſcerent, qui oleo ſuauioris inſtructionis & blãdæ exhortationis nolebant emolliri: tum pro vtilitate audientium, vt præmoniti ſibi cauereẽ diligentius ab illorum malitia, tũ etiam in exemplum prælatis Eccleſiarum, vt diſcant quomodo perſiſtentes in ſua malitia obduratos debeat coram omnibus arguere, ad aliorum cautelam & præſeruationem, neque cuiuſcunque quantumuis potentes aut honorati vultum reuereri) dixit ad turbas & diſcipulos ſuos: ^b In locum Moſi legiſtato ſucceſſerunt vobis Scribæ atq; Phariſæi, quorum eſt officium, legem per Moſem olim latam populo prælegere, & exponere, atque hoc modo ſedent iam ipſi in cathedra Moſi, quatenus illius ſunt in officio docendi & gubernandi populum ſucceſſores. ^c Propter hoc, nõ prorfus contemnuendi ſunt, neque in totum ſpernendi, imo quæcunque vos docuerint legi & legis æquitati cõſonã, ſtudeate obſeruare, ac iuxta doctrinam illam viuere. ^d Caterum, quod ad eorum vitã, mores & opera attinet, nolite imitari eos: quonia bene docentes, malè viuunt. ^e Non enim reſpõdet vobis verbiſ, cũ aliter ipſi viuant quã viuendũ doceat. Ita vos moneo, pretioſum a vili prudenter diſtinguere, & allumpto eo quod vtile eit noxia reſutare. ^f Imponunt autem ſimplicibus turbis multa graua importabilia, et & ſeruatu difficilia legis omnia præcepta rigidiffimè interpretantes, inſuper & alia multa ex ſeipſis ſumeros hominũ, perad

Tunc Ieſus loquens eſt ad turbas et ad diſcipulos ſuos dicens:

^b Super cathedram Moſi ſederunt Scribæ & Phariſæi.

^c Omnia ergo quæcunque auerint vobis ſeruate, & facite. ^d Secundum opera verò eorum nolite facere.

^e Dicunt enim, & non faciunt.

^f Alligat autem multa graua et imponit in hominũ, perad

- peradiiciētes, quæ admodum rigidè à populo obseruari exigunt: cum ipsi interim ne digitum quidè velint huiusmodi oneribus admouere, id est, ne minimam quidè diligentiam impendere illis obseruandis quæ præcipiunt aliis. ^b Quòd si quis dixerit, Scribas & Phariseos videri legis obseruatores valdè integros ac multa admodū bona opera facere: vtpote ieiunare, & orare, elemosynam facere, aliæque huiusmodi, sciendū est, omnia eorū opera pro nihilo apud Deum computari, eo quòd nō recta intentione ea faciant, non quærentes in his placere Deo, sed apud homines gloriosi videri. Nullis autem operibus secundū veritatem lex Dei impletur, talibus quæ non ad Dei gloriam, sed ad ostentationem fiunt, ad complacendum hominibus. ^c Quòd autem hominum gloriam quærant manifestum est indicium in phylacteriis & simbriis ipsorum. Nam phylacteria sua, id est, cōseruatoria legis (membranas videlicet, in quibus descriptum cōtinebatur magnum legis mandatum) faciunt insigniter lata & magna, supra vulgus hominum: ^d similiter & simbrias (quas ex præscripto legis facere sibi debebant filij Israël per quatuor angulos palliorum) insigniter magnas faciūt plus quàm cæteri hominū, vt harum rerum externarum speciali ostentatione insigniter quoq; sancti videantur hominibus. ^e Amant insuper & affectant loca digniora, tum in mēsis, tum in Synagogis cū magno ambitionis & inanis gloriæ affectu quærent sedere in locis dignioribus, in magnificis cœnis & prandis, sicut & in Synagogis, vbi a plurimis valent in sua præeminentia conspici. ^f Ad idē pertinet, quòd in locis publicis, & vbi multus est hominum cōfluxus (cuiusmodi est maxime forum) amāt ab hominibus saluationes accipere cū reuerētia, vt solēt maiores & præcipui ab interioribus multa veneratione salutari, ^h & ab hominibus gaudent vocari magistri, titulos splendidos sibi gaudent dari ab hominibus. In his atq; aliis huiusmodi illis mirificè sibi placent, hæc cum affectu præcipuo requirunt, huic tēdit omnis eorum exterius simulata hypocriis. ⁱ Vos verò his in rebus nequaquam illis assimilari vobis.
- ^a *digito autem suo voluit ea mouere.*
- ^b *Omnia verò opera sua faciūt vt videantur ab hominibus.*
- ^c *Dilatāt enim phylacteria sua,*
- ^d *& magnificānt simbrias.*
- ^e *Amāt autē primos recubitus in cœnis,*
- ^f *& primas cathedras in Synagogis,*
- ^g *& saluationes in foro.*
- ^h *& vocari ab hominibus rabbi.*
- ⁱ *Vos autem nolite vocari rabbi.*

Io gloriosus & ambiciosus hominibus. Vnde vobis pro-
 hibeo, ne affectetis nominari huiusmodi superbis at-
 que p̄p̄olis titulis, vt velitis appellari ab hominibus
 magistr̄i, aut cōsimilibus huiusmodi honorificis ap-
 pellationibus oblectemini. ^a Secundum veritatem *a Vnus est enim*
 nāque, vnicus est magister omnium Deus, à quo ori- *magister vester.*
 ginatur & primario omnis veritas procedit, sitque
 nota hominibus: siue quantum ad ea quæ per lumen
 naturale discit homo, siue quantum ad ea de quibus
 per gratuitam spiritus eruditionē instruitur. ^b Omnes *b Omnes autem*
 autē vos adinuicem fratres estis, & discipuli vnus pa- *vos fratres estis,*
 tris atque præceptoris. Quare non debetis ambiciosa
 affectione alter ab altero requirere honorem & glo-
 ria, sed humiliter in charitate & mansuetudine adinu-
 uicem, vt condiscipulos & fratres decet conuiuere.
^c Similiter neque affectet quisquam patris vocabulū,
 vt velit superba appellatione ab aliis pater nuncupa- *c Et patrem no-*
 ri, in hoc vanē & superbē sibi cōplacendo: neque vos *lite vocare vo-*
 quēquam ea cōsideratione patrem appelleris, in eo *bis super terrā.*
 sistendo absque relatione v̄teriori in Deum: iuxta eū
 modū quo huiusmodi appellationem exposcunt su-
 perbi. ^d Secundum veritatem nanque vnus est simul *d Vnus est enim*
 quātum ad corpus & animā pater omnium vestrum, *pater vester qui*
 Deus omnipotēs celos inhabitās, qui vobis omnibus *in calis est.*
 dedit esse, viuere, sentire, & intelligere: qui omnes fe-
 cit de nihilo, corpus & animam dedit omnibus, om-
 nes pascit, omnes sustentat, omnibus benefacit largi-
 ter, paternūque suū affectum multipliciter demon-
 strat in opere. Qui autem inter homines genito-
 res dicuntur, nihil nisi semen administrant, suntque
 generationis potius ministri dicendi, quam genitorū
 patres: cū Deus solus sit, qui vitam & omnia influit.
 Deo ergo aliqua ex parte rapere vult suam gloriam,
 qui patris se nomine appellari affectat. ^e Non item
 affectetis vocari ab hominibus morum instructores
 siue moderatores aut gubernatores, quonia ego vnus
 omnium vestrum sum instructor, moderator, ductor
 atque præceptor, qui & exterius per vitā simul & do-
 ct̄rina, & interius per spiritus v̄ctionē, aut qualem-
 cunq; interuam admonitionem, vos doceo quæ sunt
 salutaria

salutaria. Neq; est quisquā sciens gubernare aut instituere aliū, nisi id ei à me & patre fuerit præstitum. Ad hūc modum, volo ego vos discipulos ac sectatores meos ab omni ambitione & superbia longissimè abesse, neq; vllum vobis ipsi honorem, ob quancunque vobis datam à Deo præcellētiam, requirere (quo modo Scribæ atque Pharisei faciunt) sed omnē gloriam semper in Deum regerere: à quo procedunt, si quæ videtis in vobis honore digna. ^a Hæc est enim summa doctrinæ meæ: vt qui inter vos maior ac dignior fuerit, aliisque præpositus, non ex hoc in se infletur, sed tanto magis se studeat humiliare infra omnes, sitque ipse in affectu cordis sui, non tanquam dominus & princeps, sed quasi seruus & minister omnium, paratus ministrare fratribus suis, eo modo quo vtilissimè poterit: paratus inquam, etiam vitæ & omnia illis ministrare, quomodo ego propriā vitam vobis impendam redimēdis. ^b Qui autem contra hanc formā humilitatis se ipsum exaltauerit, qui de seipso sentit supra quod debet, atque hinc magnificari & exaltari querit ab hominibus, hic à Deo humiliabitur, deprimetur atque reprobabitur: ^c quæadmodum ecōtrario, omnis qui de seipso humiliter sentit nec sibi vanè placet, neque sibi ipsi gloriam aut honorem poscit, sed Deo, verè apud Deum & à Deo exaltabitur: nunc quidē in exaltatione meritorum sublimium, & spiritualium gratiarum, quæ abundè dantur humilibus, ac postmodū in fœlicitate perfecta regni celorum, quod debetur ex promisso humilibus. ^d Vobis autem Scribis atque Phariseis hypocrisis æternæ maledictionis comminationem ego denuntio, certissimò super vos venturam nisi pœnitentiam egeritis, ^e quoniam regni cælestis aditum præcluditis hominibus. Et cum ex professione atque officio debeatis populum vobis commissum ad illud assequendum instituere, non solum id non facitis, verum etiam impedimentum illis præstatis. Nec enim ipsi intratis, nec alios quantum in vobis est, intrare permittitis, quādo nō solum vos credere nō vultis, vt vitam accipiat, verum etiā alios simplices cupiētes vitā ingredi, & Euāgelio credere

*a Qui maior est
vestrū erit mi-
nister vester.*

*b Qui autem se
exaltauerit hu-
miliabitur:*

*c et qui se hu-
miliauerit, exal-
tabitur.*

*d Væ autem vo-
bis, Scribæ et
Pharisei hypo-
crite,
e qui clauditis
regnum calorū
ante homines.*

*f Vos enim non
intratis, nec in-
troēntes finitis
intrare.*

pro vestra virili prohibetis, ne credant Euangelio, vitamque accipiant. Item nō ipsi solum malè viuitis, & legem Dei transgredimini, sed aliis etiam authores estis transgrediēdi: tum per vestram prauam doctrinam malè docentes homines quæ non sunt pietatis: tum per exempla vestra mala, & cōuersationem plenā scādalo, quibus simplices trahitis in ruinā. ^a Rursus vobis æternæ maledictionis comminationē, nisi respiscatis, denuntio, o Scribæ atque Pharisei hypocritæ, ^b qui per auaritiā & cupiditatem domos viduarum comedetis, absorbentes, inq; vestrum peculium artificio simul & importunitate conuertētes, quicquid in domibus viduarū à morte viri relictum est facultatū: idq; facitis fictione sanctitatis, prætextu scilicet lōgarum precum vestrarum. ^c Quoniam autē vos per hypocrisim sic fingitis orationes longas, & rebus sacris ad quæstū abutimini: idcirco grauius & durius aduersum vos exercebitur iudiciū. Est enim hypocrisis ista, res apud Deū maximè exosa, atq; detestabilis. ^d Væ iterum vobis Scribæ atque Pharisei, hypocritæ, ^e qui magna diligentia queritis adducere ad Iudaismum homines gētiles: & quo videamini erga cultum ac legē Dei zelosi, varia loca terra mariq; perlustratis, ad faciēdos ex gentibus profelytos: sed cum ad Iudaismū eos adduxeritis, ita eos mala vestra doctrina & vita mala scādalizatis, vt duplo quàm vos efficiantur gehennæ filij. Non equidem hoc arguo, quòd pro conuertendis ad legem Dei gentibus estis solliciti: sed illud damno, quod iam adductos non instruitis, tum doctrina recta, tum probis moribus, vt veros decet Israëlitas institui, imò econtrario, vestra impia doctrina, item & prauis exemplis, illos scādalizatis, occasione inq; præstatis eis nomē Dei blasphemādi, ac rursus ad suam gentilitatem relabendi: qua ex re efficiuntur rei damnationis, duplo quàm vos, eo quòd à veritate semel agnita redeunt ad idololatriam, sicut canis qui reuertitur ad vomitum, & sus lota in luti volutabrum: quibus melius fuisset veritatem non agnoscere, quàm post eam agnitam iterū ad falsitatem deflectere. Propter quod, duplo efficiuntur

a Væ vobis Scribæ et Pharisei hypocrite, b qui comeditis domos viduarum, orationes longas orantes.

c Propter hoc amplius accipietis iudicium.

d Væ vobis Scribæ et Pharisei hypocrite, e qui circuitis mare et aridā, vt faciatis vniū profelytum:

f et cum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quàm vos.

a Væ vobis duces cæci,

b Qui dicitis: Quicumque iurauerit per templum, nihil est.

c Qui autem iurauerit in auro templi, debitor est.

d Stulti & cæci, quid enim maius est, aurum, e an templum quod sanctificat aurum?

ciūtur gehennæ filij quàm vos, qui in Iudaismo permanetis: & licet variis infecti vitiis, idololatræ tamē non estis. ^a Væ iterū vobis Scribæ atque Pharisei, duces cæci, qui profitemini vos doctores & ductores populi, sed cæci ductores estis: ^b qui ob quæstum, avaritia excæcati, docetis homines quæ impia sunt & irrationabilia, dicentes: Si quis iurauerit per tēplum, nihil est: qui simpliciter per templum iurauerit, nullius efficacix est illud iuramentum, non obligat iuramentum illud, neque debitor est adimplendi iuramenti qui sic iurauit. ^c Si quis autem per aurum iurat quod est in templo, erit hoc iuramentum validum & obligatoriuū, eritq; qui sic iurauit debitor implendi iuramentū. Itē si quis iurauerit vel peierauerit per tēplū, non ex hoc pœnā incurret: si autē iurauerit vel peierauerit per aurū templi, debitor efficitur, & ad luendam pœnam est obligatus. His modis vos, ^d cæci duces, docetis homines pluriū facere aurum quod offertur in tēplo, & quo templum solum adornatur, quàm ipsummet templum. Id enim manifestē præcēdit hæc doctrina, quæ iuramentum per templum facit nullius esse ponderis, iuramentū autem per aurum tēpli facit æstimationis esse maioris. Proculdubio enim quanto vnumquodque maius est per quod iuratur: tanto iuramentum maioris debet esse ponderis. ^d Ego autem vos, ^d stulti & cæci, interrogo, utrū sit maius digniusque censendum: aurum quod est in templo ad ipsius decorem, ^e an ipsum templum sanctificatū domino, à quo accipit suā sanctificationē aurum quod offertur in eo? Nā absque controuersia, id quod sanctificat maius est eo quod sanctificatur ab ipso: quæadmodū benedicens maior est eo cui benedicit. Non autē aurū templum sanctificat, sed e contrario, templum sanctificat aurum, quod offertur in ipso: quoniam antequam aurum in templum inferretur, erat templum sanctum: aurum verò priusquam inferretur in templum, erat prophanū: in templum autem illatum, factum est sanctum, & consecratum Deo, utpote, quod nō vltra liceat ad vsus prophanos cōuertere. Manifestē igitur falsa est & irrationabilis hæc doctrina verstra,

stra. ^a Doctrina autem priori iam damnate confimilis est etiam ista, qua docetis, iuramentum factum per altare nullius esse ponderis, nec debitorem constituere, siue ad impletionem siue ad poenam: ^b iuramentum autem factum per donum quod super altare offertur, magni valoris ac ponderis esse, ac debitorem constituere eum qui iurauit, siue ad implendum quod iurauit, siue ad poenam ferendam pro tali iuramento statutam. ^c O stulti & caeci doctores, quomodo ergo toto celo sic foedissime aberratis? ^d Interrogovos ego, utrum maius sit maioriq; dignum reuerentia, donum quod in altari offertur deo, ^e an ipsum altare quod sanctificat donum sibi superpositum? Non enim altare sanctificat a dono sibi imposito, quoniam antequam donum superponeretur iam sanctum erat: sed e contrario donum ab altari sanctificatur. Maius ergo est altare, quam donum quod in eo offertur: tametsi vos propter auaritiam, contrariam confingitis doctrinam, ut doceatis homines summa erga oblationes templi & altaris affici reuerentia, amplius etiam quam erga templum vel altare, sicq; vester questus reddatur vberior, ex frequentatione donariorum atq; oblationum populi. ^f Quoniam ergo sine haesitatione maius est altare ipsum, quam oblatum in eo donum, similiter templum ipsum maius est auro quod in eo est: consequitur, maius quoq; esse iuramentum & maioris efficaciam, quod fit per altare, quam per donum, & quod per templum, quam per aurum templi. Iuramentum enim per altare, includit iuramentum per donum altaris, ad eum modum, quo maius & dignius in se includit minus dignum: ita videlicet, ut quisquis per altare iurauerit, si- ^g Et quicumque iurauerit in templo, iurat in illo & in eo qui habitabit in ipso. ^h Et qui iurat Deum qui in templo specialiter inhabitat, quatenus in calce, iurat in throno Dei, & tum quo per templum iuratur. ⁱ Sicut qui iurat per ipsum, iurat per ipsum quod est thronus siue se-

a Et quicumque iurauerit in altari, nihil est.

b Quicumq; autem iurauerit in dono quod est super illud, debet.

c Caeci,

d quid enim maius est, donum,

e an altare quod sanctificat donum?

f Qui ergo iurat in altari, iurat in eo, & in omnibus quae super illud sunt.

g Et quicumque iurauerit in templo, iurat in illo & in eo qui habitabit in ipso.

h Et qui iurat Deum qui in calce, iurat in throno Dei, & tum quo per templum iuratur.

i Sicut qui iurat per ipsum, iurat per ipsum quod est thronus siue se-

des & aula Dei, quoniam cælum Dei sedes est, in quo tanquam in throno gloriæ suam ostendit magnificentiam: ac simul iurat per sedentē in throno isto, siue habitantē in aula ista. In utroq; enim horū est similitudo: quoniam Deus, ut cælum, ita & templum inhabitat. Unde sicut qui per cælum iurat, simul iurat per sedentē in ipso: sic qui per templum iurat, iurat etiā per habitantem in eo. Quoniam enim in iuramento aduocari debet prima veritas in testimoniū, nō potest per creaturam iuramentum fieri, nisi quatenus ad Deum refertur, ut in creatura per creatorem iuretur. Unde consequitur, iurantem per templum & cælum, iurare simul & per habitantem atq; sedentem in eis. ^a Iterū

a *Vt vobis Scribae & Pharisei hypocrite, b* *quia decimarum mentam & cyminum:*

c *& reliquistis quæ grauiora sunt legis, iudicium & misericordiam & fidem.*

d *Hæc oportuit facere, & illa non omittere,*

e *Duces cæci, ex colātes culicem, camelum autem glutientes.*

vobis æternæ maledictionis comminationem denuntio, nisi resipueritis. ^b Propterea, quod minima exactē, imò superstitiosè obseruantes, ea quæ præcipua sunt, & maximè requirit Deus, negligitis. Decimas enim datis, non solum de rebus magni pretij, utpote tritico, hordeo, & similibus, verū etiam de rebus minimi pretij, utpote de mēta, ruta, anetho, cymino, aliisque huiusmodi: quod facitis volentes haberi sanctiores & legis zelatores perfecti, ^c negligentes interim quæ Deus in lege sua super omnia postulat, nēpe iustitiā, misericordiā, & fidem siue fidelitatē, & veritatē. Aduersus iustitiā enim facitis misericordiā & fidem, qui nec Deo nec hominibus præstatis quod ex officio debetis: qui cū populo deberetis esse magistri veritatis & salutis doctores, falsitatē pro veritate docetis, & à salute cōsequenda homines arcetis, sine misericordiā, & cōtra fidē qua vos populi magistros & duces profitemini, miserè seducētes & perdētes animas hominum. ^d Non equidem damno, quod etiam in minimis sitis diligentes, sed ista grauiora & præcipua oportebat ante omnia obseruari à vobis, ut quæ Deus maximè requirit habetq; acceptissima: ac cū his poterant (sicut & debent) etiam illa minus principalia obseruari. Non parua damno, non reiicio externa illa minima, sed maxima maximè requiro præ omnibus. ^e O duces cæci, qui hac simulata vestra & ficta religione impletis in vobis vulgatū illud prouerbium,

vt culicem excoletis, camelū glutietes, quāsi culicem minimum animalculum non valeatis glutire, sed excolatis illum magna diligentia, & curatis ne per guttur vestrū transeat: cū interim camelum, animal maximæ magnitudinis, sufficiatis absq; obstaculo vorare, siue deglutire per guttur: hoc est, diligenter & superstitiose cauetis, ne in minimis & vix vllius ponderis rebus offendatis, non curantes interim in maximis offendere: quāsi nō ferat cōscientia vestra, in minima regula legē trāsgredi, Deumq; offendere. cū in re maximi momenti, audeat transgressionem incomparabiliter grauiorē. ^a Iterū vobis æternæ maledictionis intimo comminationem, o Scribe & Pharisei hypocritæ, ^b quia religione præpostera externam mundiciem maximè curatis, internam quæ apud Deum est præcipua, penitus negligentes. Mundatis enim quod extrinsecus apparet in poculo vel paropside siue patina, id est, exteriores poculi patinæque partes, quæ videntur corporeis oculis, in his nihil fertis esse immunditiæ, quod non statim curiose emundetis. ^c Intus autem in cordibus vestris pleni estis auaritia per quam estis parati ad congregandum per fas atq; nefas bona iniusta, immunditiæ diuersorum peccatorum: neque tamē huiusmodi percipitis immunditiā, nec ab ea vos expurgare estis solliciti, quāsi magis sit molestū maculam foris videre in patina, quā ferre intus in anima. Non est autem rectus hic ordo, & est præpostera religio vestra, o cæci Pharisei. ^d Ante omnia nanq; habenda est ratio internæ munditiæ, ante omnia curandum est de animæ emundatione, vt tui calix & patina primum intus mudentur: id est, tu prius in anima in teipso munderis: ^e ac deinde ratio habenda est etiā externæ munditiæ, vt quæ in calice & patina foris apparent, mudentur. Non enim externam damno munditiā, nec sordes laudo: sed præposteram tantum religionem, imò superstitionem, qua externa tantum (neglectis internis) curantur, redarguo. Ipsa quoque sola interior munditiā, facit omnia foris munda: quoniam mundis sunt omnia munda & nihil est eis immundum: quemadmodum ecōtrario, iis

a *Pe vobis Scribae & Pharisei hypocritæ,*

b *quia mundatis quod desoris est & calicis & paropsidis,*

c *intus autem pleni estis rapina & immunditiā.*

d *Phariseæ cæce, munda prius quod intus est calicis & paropsidis,*

e *vt fiat & id quod desoris est mundum.*

qui immundam habent animam, nihil est mundum: sed coinquinata sunt omnia: propter quod emundata anima, consequitur munditia externa: ut exterius coram Deo nihil iudicetur immundum, etiam si secundum humanum oculum quippiam videatur immunditia. ^a Iterum vobis æternæ maledictionis in tono cōminationem, o Scribæ & Pharisei hypocritæ, ^b propterea quod hypocrisis vestra similes redditis vos dealbatis sepulchris: quæ cum foris appareant admodum speciosa in oculis hominum, intus tamen nihil continent nisi mortuorum ossa, & omnem spurcitiæ fœtoris atque corruptionis ex defosso cadavere procedentium, quam ferre non possint sensus hominis. ^c Ad hunc modum & vos exterius quidē videmini hominibus sancti & iusti, propter opera vestra externa, quæ fingitis ad inducendum homines in admirationē ac venerationē vestri, sic per hypocrisim istam vestram estis quasi dealbati, & pulchrè adornati atque depicti, ut aliud videamini foris hominibus, quam intus estis in corde. Coram Deo autem apparetis fœdissimi & execrabiles, nimirum intus gestantes animam hypocriticam, & omni plenam malitia, utpote superbia, ambitione, avaritia, ira, invidia, infidelitate, cecitate, & huiusmodi. Et quemadmodum fœtor palam ostenditur, & spurcitiæ in sepulchro latitans, si quādo ipsum aperiri contingat, sic & vestra spurcitiæ non semper latebit, sed quando aperientur corda hominum, & manifestabuntur occulta cordium in die domini, tunc apparebitis Deo, angelis, & hominibus abominabiles. ^d Iterum vobis, o Scribæ atque Pharisei hypocritæ, æternæ maledictionis comminationē intimo, & nisi resipueritis, certò venturam denuntio, ^e qui Prophetae & dicitis: Si tantum quos occiderunt patres vestri magnis sumptibus extruitis & ornatis sepulchra, ^f similiter & aliorum qui sanctitate & iustitia insignes, mortui sunt in domo, ut sit mortuorum veneranda & sempiterna apud posteros memoria: idque facitis in vestram excusationem, & patrum accusationē, quasi vos pœniteat malefactorum istorum quæ commiserunt patres vestri, in occisione iustorum, & dicitis, Nos si fuisset-

mus in diebus patrum nostrorum, quando prædicabant sancti isti Prophetæ, non consensissimus illis in Prophetarum persequutione & occisione, sed obediētes nos præstitissimus illorū sermonibus quos loquebantur ex ore domini. Propter quod, in protestationē iniuriæ Prophetæ, & mortis eorū iniuste, nunc erigimus & ornamus eis monumēta. ^a Dum itaq; hæc facitis & dicitis, ipsis testimonium perhibetis & cōfitemini, filios vos esse illorum qui Prophetas occiderunt. Nam & ob hoc monumenta occisis extruitis, in recompensationem qualemcūq; iniuriæ sanctis Prophetis per iniustam mortē à patribus illatæ, vt solēt innocenter interfectis monumenta erigi, ab iis qui sunt ex parte homicidæ, ad interfecti memoriā & cōfusione homicidæ: & apertè id verbo testāmini: dum dicitis, Si fuissimus in diebus patrum nostrorū, non fuissimus eis consentientes in Prophetarū sanguine. ^b Illud autē vobis cum dolore & amaritudine animi prænuntio, tamen verbis ita videamini à iustorum occisione abhorre, factis tamen & operibus nō inferiores vos futuros patribus vestris: quinimō prædecessorum omniū malitiā superabitis, & mensurā peccatorum paternorum adimplebitis. Illi enim Prophetas occiderūt, vos Prophetarum dominum occidetis: illi seruos, vos filiū Dei, idq; morte turpissima, & crudelissimo supplicio, qualiter nullum vnquā Prophetarum tractauerunt patres vestri: vt vestræ malitię cōparatione, videri possint modica quæ commiserunt patres vestri. ^c O serpentes & serpentum genimina, malorū patrū pessimi filij, veneni paterni nequaquā expertes sed hæredes, imò plus patribus malitię veneno pleni, quomodo effugere poteritis imminens æternæ dānationis iudicium, si in hac vestra perstiteritis venenata malitia? Quid vobis ipsis inaniter blandimini de sanctitate & iustitia vestra hypocritica, cum certa vos maneat gehennæ damnatio? ^d Ideo plenius & clarius vobis exprimere volens vestram malitiā, dico vobis: ^e Ecce ego Dei filius, æterna patris sapientia, qui ad hoc in mundum veni, vt patris voluntatem doceam & perficiam, misi ad vos, & mitto, & mittam,

a Itaque testimonio estis vobismetipsis, quia filij estis eorum qui Prophetas occiderunt.

b Et vos implete mensurā patrum vestrorū.

c Serpentes genimina viperarum: quomodo fugietis à iudicio gehennæ?
 d Ideo dico vobis,

e Ecce ego mitto ad vos Prophetas,

Prophetas meo edoctos spiritu, & ex ore meo loquen
a & *Sapientes*, tes, ^a homines in quibus est sapientia Dei, ^b & Scri
b & *Scribas*, bas in lege ac scripturis admodum instructos, ac eru
 diendum vos in via veritatis atque iustitiæ. Huiusmo
 di & in prioribus temporibus ad vos misi plurimos,
 antequam per carnem venirem in mundum: & post
 mortem atq; resurrectionem meam, mittam simili
 ter alios, nempe Apostolos discipulosq; meos, & alios
 Euangelij mei doctores, qui vobis Euangelium meū
 prædicabunt. ^c Et vos quosdam ex illis occidētis, &
c & *ex illis oc* crucifigētis: quam malitiam in me primum omnium
cideis, & cruci implebitis: ^d quosdā ex eis in vestris Synagogis tan
figētis, quam malefactores ignominiose flagellabitis. ^e &
d *et flagellabi* quam multis persequutionibus de ciuitate vna ad aliam fa
tis in Synagogis ciētis diuagari, nusquam illis daturi requiē, aut habi
vestris, tationē permitturi quietā. ^f Atque ita fiet, propter
e *et persequen* hanc superabundantē & plenā vestram malitiam quā
mini de ciuitate supra patres vestros in me ac meos fideles exercebi
in ciuitatem. tis, vt nō vltra differatur ira Dei: quæ se cōtinuit vsq;
f *Vi veniat su* dū impleretur per vos mensura delictorū paternorū,
per vos omnis sed vindicta iam exerceatur in vos, p̄ iniusta interfe
sanguis iustus, ctione omnīū, qui ab initio interfecti leguntur, ^g ab
qui effusus est su Abel qui primus propter iustitiā à fratre interfectus
per terram, fuit in agro, pastor ouium, ^h vsq; ad Zachariam fi
g *à sanguine* lium Barachiæ siue Ioiadæ sacerdotis, ⁱ quem ad im
Abel iusti, perium Ioas regis patres vestri occiderunt inter tem
h *vsque ad san* plum & altare: id est, pro omnib⁹ omnino interfectis
guinem Zacha in innocentia sua, cuiuscunque status vel cōditionis,
rie filij Bara in quocunque loco, à primo vsque ad nouissimum.
chia, ^k In veritate dico vobis, & (ne per comminationem
i *quem occidi.* tantum loqui me existimetis) iterum vobis dico, om
stis inter tem nia ista ventura super hanc generationem: id est, mala
plum et altare. nia ista ventura super hanc generationem: id est, mala
k *Amen dico* omnia quæ patres vestri cōmiserunt super vos accu
vobis, venient mulanda, illaq; omnia in vobis punienda, Tam enim
hac omnia su seuera, tam manifesta, tam grauis super vos, qui men
per generationē suram patrū adimplebitis, vltio Dei veniet, vt videan
istam. tur in memoriam eius redire mala omnia à patribus
 vestris in sæculis prioribus ab origine mundi cōmis
 sa, ac pro his omnibus simul in vos exercere vindictā
 grauissimam. Tametsi enim nonnunquam etiam in
 præ

præteritis temporibus puniuerit. Deus parētum peccata, nunquam tamē sic tota se effudit ira Dei, vt nūc effundet se super generationem istam: quādo crudelissimo excidio locum suum perdet, & gentem, & disperget in omnes nationes orbis profugos: neq; hoc solum, verū etiam reprobabitur à Deo generatio ista semper rebellis & peruersa, & eligeretur in locum eius generatio alia, nempe populus gentium. ^a Doleo super te ò Hierusalem, Hierusalem, sciens quæ ventura sunt tibi in tempore suo: quoniam & olim occidisti, & occidere nondum cessabis Prophetas, ^b & lapidare cōsueuisti, ac variis perseuutionibus affligere ad te missos pro tua salute, vt te à malis auocarent, & in bonis instruerēt: ad quæ semper rebellem & inobedientem te mōstrasti, à principio ex quo te elegi, & assumpsi in peculium meū. ^c Quoties laboraui ego, vt habitatores tuos à malis suis auocarē, atq; ad pœnitentiam adducerē, sicq; eos ad me congregarē, & sub protectione ac prouisione bonitatis meæ colligerem, ad eum modū quo gallina de pullis suis magna curā gerēs, voce sua eos sub alas suas colligit, vt sub ipsis securi latitent, & certam protectionē accipiant. ^d Verum tu semper in tua infidelitate & inobediētia perseuerans, reuisti audire inuitantem, vocanti noluisti auscultare, monēti noluisti acquiescere, vestri cordis desideria diuinæ semper voluntati præponentes. ^e Quoniam igitur toties vocātem cōtempstis, totq; ac tantis meis beneficiis semper extitistis ingrati, ecce in ultionem peccati, terra habitationis vestræ à vobis deseretur, atque ab aliis habitabitur. Eiciemini de habitationibus vestris, è terra in quā introduxeram patres vestros proiciemini, & dispergemini in omnes gentes: alienigenæ occupabunt terram habitationis vestræ, & erit vobis deserta, habitata aliis. Ipsa quoq; Synagoga, quā hactenus Deus inhabitauit, propter electionem patrū, relinquetur à Deo, & erit deserta ac desolata, propter infidelitatē, & noua ex gentibus confurget Ecclesia. ^f In confirmationem auctem horum omnium, quæ implenda sint in tēpore suo, illud vobis prædico, quòd ab hoc tempore non me

a Hierusalem Hierusalem, quæ occidit Prophetas,

b & lapidas eos qui ad te missi sunt?

c Quoties volui congregare filios tuos, quæ admodum gallina congregat pullos suos sub alas & noluisti?

e Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.

f Dico enim vobis, nō me videbitis amodo.

a donec dicatis: ultra videbitis, ^a donec in magna gloria & comitatu venientem cernatis, & laudis diuinæ voces, & veri Messix canticum mihi omnis acclamet populus, dicens: ^b Benedictus qui venit in nomine domini: cum iterum rediero Hierosolymam, omnis mihi populus cum gaudio Messix voces acclamabit, & regnū meū meque à patre missum aperta voce & signo efficaci confitebitur: vt eo signo conspecto, & visa tanti miraculi gloria, nulla postmodum vobis relinquatur excusatio vestre infidelitatis atque malitiæ. Neque etiam aliter vos me videbitis, quā modò in infirma & mortali natura, nisi quando in aduentu meo ad iudicium videbitis venientem cum gloria, quando velitis nolitis, cogemini fateri me verum & bēdictum esse Dei filium, vnus cum illo essentix & gloriæ, quod modò pertinacissime credere ac confiteri recusatis.

ANNOTATIONES IN CAP. XXIII.

Tunc Iesus loquutus est &c.) An hæc omnia quæ in hoc loco ponuntur, post præcedentia consequenti ordine à Christo prolata sint, ex aliis Euangelistis videtur difficultas. Quæ de re illi videndi sunt qui cōsonantiam scribūt Euangeliorū. Tantum impræsentiarū pro omni effugienda difficultate, aduerbium tunc accipiatur, non vt tempus demonstraret determinatum, quo statim præcedentia dicta aut facta sunt, sed tempus indeterminatū, quomodo nonnunquam Euangelista dicit: *In illo tempore:* non demonstrando aut referendo tempus eorum quæ antecedunt, sicuti supra annotauimus in caput tertium. ¶ *Super cathedram Moysi sederunt scribae.*) Sederunt, hoc loco peculiariter habet significationem, quomodo etiam Græca dicto ἐκάθηναι ecathisan, vt simul cū præterito etiam præsens includat. Valet enim sessionem acceperunt, id est, iam siti sunt, & sessionē acceperūt, iamque resident ab antiquis diebus. Similem habet significationē quod frequens est in Euangelis atque Paulinis epistolis verbū ἤρως, quod significat appropinquauit: id est, factum est propè, & iam propè est. ¶ *Omnia ergo quaecunque dixerint vobis, seruate & facite.*) Græci codices sic habent, *Omnia ergo quaecunque dixerint vobis seruare, seruate & facite.* ¶ *Alligant enim onera grauia & importabilia.*) Alligant accipe pro ligant, in vnū scilicet fasciculum multa coaceruando & congerēdo præcepta. Sumpta est similitudo à ligantibus manipulos vel ligna

lignorum fasciculos, quos deinde ligatos imponūt kumeris aliorum gestantes, ipsi nihil portantes, aliis tantum imponētes onera. Sic ipsa onera ligari dicuntur ad eum modum quo manipuli ligantur. Atq; ita in Græco simplex verbum ponitur δεσμένους desmefousi, id est, ligauit. Vnde patet per onera ista quæ in humeros hominum imponebant Pharisei, intelligi præceptorum & traditionū cumulos. Importabilia etiam dictum est pro difficile portabilia, vt frequenter solet accipi. Quid autem sit nolle digito mouere onus, vel digitum oneri admouere, ex vulgata loquendi cōsuetudine satis cognoscitur. ¶ *Dilatant enim phylacteria sua, & magnificant fimbrias.* (ϕυλακτήριον phylacterion Græca vox est, descendens à verbo φυλάττω phylatto, siue phylasso, id est, seruo vel custodio. Latinis valet (vt vno verbo dicamus) conseruatorium. Erat hoc charta quædam, in qua descriptū erat magnum legis mandatum, quod circa frontē gestabant Iudæi, ad cōmonefactionē diuinæ legis. Horū autem phylacteriorū vsum accipiebāt Iudæi, ex eo quod capite sexto Deuteronomij post expressum magnum mandatum, ita subiungitur: *Eruntq; verba hec qua ego precipio tibi hodie in corde tuo, & narrabis ea filijs tuis, & meditaberis sedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens atque consurgens. Et ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntq; & mouebuntur inter oculos tuos, scribesque ea in limine & ostijs domus tue.* Propter quæ verba dicunt nonnulli phylacteria gestare solitos Iudæos non solum ante oculos circa frontem, verum etiam super brachium, maximè dexterum, vt semper obuiam haberent mandatorum Dei memoriam, quotiescunq; ad opus manū extenderent. De fimbriis autem expressum est legis constitutum libri Numerorum, cap. 15. his verbis: *Dixit quoque dominus ad Moysen, & loquere filijs Israël, & dices ad eos, vt faciant sibi fimbrias per quatuor angulos palliorum, ponentes in eis vittas hiacynthinas, quas cum viderint, recorderentur omnium mandatorum domini, ne sequantur cogitationes suas, & oculos per res varias fornicantes, sed magis memores præceptorum domini faciāt ea, sintq; sancti domino Deo suo.* Ac rursus Deuteronomij 22. *Funiculos in fimbrijs facies tibi per quatuor angulos pallij tui quo operiris.* Phylacteriis itaq; & fimbriis Iudæi omnes communiter utebantur, sed Pharisei insigniter lata phylacteria, & præ cæteris maiores fimbrias gestabant vt viderētur præ cæteris religiosi. ¶ *Amant autem primos recubitus in cænis, & primas cathedras in Synagogis.* Vtrunq; horū & primus accubitus & prima cathedra Græcè simplici vocabulo dicitur πρωτοκλισία & πρωτοκαθεδρία, protoclesia & ptocathedria, ac si Latinè efficto vocabulo dicamus, præaccubitus & præfessio. Non tamen autē primos recubitus cænis, primas cathedras Synagogis tribuit.

buit. Accumbere namq; est cōiuantiū, & cathedra docentiū. ¶ *Vnus est enim magister vester.*) Quomodo solus Deus verè dici possit, ac debeat magister, & doctor hominis, & quomodo non est possibile, vt quisquā in altero efficiat vllius rei cognitionē, & quæ ad hęc rē pertinent plenè à proposito tractauimus in libris de Cōsideratione rerū naturalium ædidimus libri vndecim 17. cap. Quod autē bis hoc in loco prohibetur ne vocemur magistri, eò q̄ vnus sit magister, vel ob inculcationem factū accipiatur, vt repetitū fortius insingeretur discipulorū animis, vel talis ponatur distinctio, vt priore loco magistrū signet instructionem intellectus, posteriore vitæ, ac morū institutionem: quam distinctionem nos in elucidatione satis indicauimus, ¶ *Væ vobis &c.*) Væ, interiectio videtur esse cōminantis de malis venturis: quemadmodū heu est interiectio dolentis, & heu indignantis, yah irridentis & subsannantis. Licet autē interiectione ista consuetū sit vt etiā in cōminatione malorū temporalium: Saluator tamē noster qui æterna aspicit, vix ea nisi in cōminationē mali æterni vitur: quemadmodū nunquam beatū quenquam dicit, nisi pro bono æterno. Sunt enim hæ ferè voces contrarię in vsu scripturarū, vt quomodo sub nomine beatitudinis exprimitur æternorū bonorū promissio, ita hac interiectione indicetur æternorū malorum cōminatio. Et si interiectionē velimus interiectioni opponere, euge opponere, poterimus ipsū vā, nisi q̄ euge præsentis boni indicat gaudiū, vā futuri tantum mali damnationem. ¶ *Clauditis regnum cælorum ante homines.*) Id est, præcluditis hominibus quod alioqui ipsis ex Dei bonitate apertū est, vt si velint, introeant. Quasi enim aperiebat Christus ianuam regni cælorū, & ipsum proponebat hominibus: quum diceret: *Pœnitentiam agite, et credite Euangelio, appropinquabit enim regnum cælorum.* Ipsi autem ante homines regnum cælorum claudēbant, quando populum in sua conabantur infidelitate retinere. ¶ *Nec introeuntes finis intrare.*) Hoc est, eos qui intrare cupiunt, vel qui intraturi erant, aut qui, nisi per vos impedirentur, intrarent. Hos non sinebant Pharisei intrare, nō quod violenter possent quenquam à salute prohibere, sed quia per malam doctrinam eos auertebant à fide, & per eam consequenda salute. ¶ *Comeditis domos viduarum.*) Comedere domum, prouerbialiter dicitur, pro comedere quicquid in domo est: quemadmodū patriam deuorare dicimus vulgato sermone eos, qui nouis adinventionibus totam populi substantiam in suum student peculium conuertere. Quod autem sequitur, *orationes longas orantes,* id Græcè ita dicitur, *προφάσι μακρά πρόσευχόμενοι:* quod ad verbum Latinè exprimi non potest, sed periphrasī vertit interpret,

Orationes longas orantes, pro quo apud Marcum dixit, *Sub obtentu* (id est, prætextu) *prolixæ orationis*, cum utrobique in Græco eodem modo habeatur. ¶ *Facitis eum filium gehennæ duplo quàm vos.*) Græcè est διπλῶν τερον ὑμῶν diploteron hymon, quod ad verbum verti posset, dupliciorem vobis, vel duplicius vobis, id est, duplo magis quàm vos. Profelytium autem duplo magis filium fieri gehennæ dicit, propter relapsionem ad pristinam gentilitatē, ex scandalo à Iudæis, sibi præstito, quomodo exponit Elucidatio, vel ob hoc quod soleant mali discipuli præceptores suos superare malitia. ¶ *Quicumq; iurauerit per templum, nihil est: qui autem iurauerit in auro templi, debitor est.*) Quæ hîc dicuntur, nihil est, & debitor est, siue (vt in Græco habetur) debet, intellectum duplicem recipiunt: primo, vt significetur debitum siue nō debitum ad præstandum quod iuratum est: secūdo, vt significetur debitum vel non debitum ad pœnam pro tali iuramento statutam. Vtrunq; intellectum attingit Elucidatio, & in eundem finem uterq; tendit, ad indicandum videlicet, quomodo iuramentum per aurum templi & donum altaris maioris æstimari docebant Pharisei, quàm per templum vel altare, vt sic persuaderent populo donorum & auri, quæ in tēplis offeruntur, maiorem esse reuerentiam, quàm templi & altaris. ¶ *Qui decimatis mentam, &c.*) Decimare dicitur, & qui decimas dat, & qui decimas accipit, quo posteriori modo Paulus vocabulo isto vitur in epistola ad Hebræos, cum Leui dicit per Abraham à Melchisedech decimatum. Verum præsentī loco magis est congrua prior significatio. Dabāt enim ipsi Scribæ decimas etiā de minimis, hic nimium religiosi, cum in præcipuis legis deficerent. ¶ *Excolantes culicem, camelum autem glutientes.*) Prouerbialis hic sermo est, quo rectè notātur ij qui circa minima multum sunt scrupulosi, vt dici solet, de multo maioribus & enormioribus peccatis parum solliciti. Veluti si quis in die ieiunij cœnæ tēpore micam panis non audeat sumere, ne violet ieiuniū, audet tamē totas horas in derraçtione aut malis concupiscētiis infumere. Tractus est hic sermo ab eo quod fieri solet, cū in poculū quippiam immundi inciderit, utpote musca aut culex, aut aranea, aut aliud huiusmodi, quod per guttur bibētes transmittere nolumus. Tūc enim magna diligentia cauemus, ne simul id cum potu per guttur transeat, ipsūmq; vel priusquam poculum ori admoveamus eieicimus, vel si in ore primum percipitur, linguæ ac dentium, obstaculo impedimus ne transeat. Quàm autem foret absurdū, si quis camelum animal maximum posset glutire, neque illū excolare curaret, muscam autē vel culicē non auderet glutire. Sic sunt illi quibus tā est angusta siue scrupulosa (vt dici solet) cōsciētia, vt rē

minimam

minimam in qua vel nihil vel parū admodum mali est, nequaquam
 audeant, cū ab iis quæ manifestè Deo sunt contraria nō abhorreant.
 Norandum tamen, quod veterum quidam, liquantes culicem legunt
 vbi vulgata habet lectio, *excolantes culicem*. Potestque & hoc in eadē
 dē reduci sententiā. Liquare enim dicimus illud quod integrum nō
 glutimus, sed per multū temporis moram in ore retinemus, vt paula-
 tim liqueat, & liquefactū paulatim ac resolutū, ita per guttur trā-
 eat, velut cum magnam saccari duri portionē in os simul iniicimus,
 illudque nō teramus dentibus, sed per liquefactionem dissolui faci-
 mus, vt paulatim transeat, ita liquare dicemur portionē illam sacca-
 ri. Habet itaque liquatio difficultatē & moram, deglutitio difficulta-
 tem & moram nō habet. Sic illum liquare culicem & camelū gluti-
 re dicimus, qui parua nō audet admittere, nisi cum magno conscien-
 tiæ remorsu, maxima absque vllō penē remorsu audet. Est autem in
 Græco *δυλιζοντες* dyilizontes, quod significat excolātes vel desecan-
 tes, quasi à materia extranea purgantes. ¶ *Pleni estis rapina & immun-
 ditia.*) Græcè secundo loco est *ἀκρασία* acrasia, quæ significat intem-
 perantiam. Vnde immunditia pro intemperatiā potest accipi, vt no-
 tentur non solum auaritiæ, sed pariter etiam gulositatis & intēperaa-
 tiæ. ¶ *Munda prius quod intus est calicis & paropsidis.*) Nouè hoc dixit,
 nō loquēs de interiori parte ipsius visibilis calicis aut paropsidis, sed
 de interiori homine, quasi calicē & paropsidem in se homo habeat,
 suam mētem & animum. Quod autem sequitur, *Vt fiat & id quod de-
 foris est, mundum*, duplicem recipit intellectum. Prior hic est, Sit tibi
 potissimum & ante omnia cura mūditiæ interioris, quam si habue-
 ris, erunt tibi omnia munda, etiam quæ foris sunt: quoniam (vt ait
 Apostolus) mundis sunt omnia munda, & immūdum nihil. Secunda
 hæc est: Primam curam habe de mūdanda conscientia, ac deinde re-
 cto ordine ad exteriorem etiam procede munditiā: vt significetur
 ordo rectus & necessarius quo primum & potissimum spiritus mūdi-
 tia, secundo autem loco etiā externa curetur. Sic enim solet nonnun-
 quā dominus ordinem rectū docere eos in quibus videbat religio-
 nē præposterā: velut cū alibi dicit, *Eijce primū trabem de oculo tuo, & tūc
 videbis eijcere festucam de oculo fratris tui*. Et alibi, *Qui sine peccato est restrū,
 primus in illā lapidē mittat*: quasi dicat, Seipsum quisq; primū diiudicet
 & emēdet, ac deinde ad emēdandū procedat proximū. ¶ *Intus autem
 pleni estis hypocrisis.*) Opera quidem illa per quæ homo hypocritā agit,
 & sanctum se simulat: externa sunt: sed illa hypocritam neminē fa-
 ciunt, quū habeat similia opera etiā verè sanctus, in quo operibus re-
 spōdet anim⁹. Vera enim hypocrisis intus est in animo, ex intētionē
 simulandi

simulandi & ostentandi quam non habes sanctitatem. *Vt vobis scri-*
ba & Pharisaei hypocrita, qui adificatis sepulchra Prophetarum, &c. Aduer-
 te pondus huius vae siue maledictionis seruari vsque ad locum illum:
Et vos implete mensuram patrum vestrorum. Nam quae antecedit, maledi-
 ctionem non merentur. Non enim ideo digni erant maledictione
 Scribae, quod Prophetarum aedificarent sepulchra, quum id ob reueren-
 tiam facerent innocenter occisorum. Neque rursus, quia filij erant ho-
 micidarum: quoniam filius non portabit iniquitatem patris, sed anima
 quae peccauerit, ipsa morietur, Quod etiam dicebant, *Si fuissetis in die-*
bus patrum nostrorum, non fuissetis socij illorum, &c. nec hoc per se ma-
 ledictione dignos facit. Haec ergo omnia praemissa sunt, vsque dum il-
 lud adueniat: *Et vos implete mensuram patrum vestrorum*, ibique pon-
 dus cadit maledictionis. Propter hoc enim erat illis ventura maledi-
 ctio, quia malitiam praecedentium malorum patrum erant consumma-
 turi, propter quod statim subiungitur: *Serpentes, genimina viperarum, &c.*
(Et vos implete mensuram patrum vestrorum.) Non per imperium id
 pronuntiandum est, sed cum graui potestate magnae amaritudinis, vt si-
 gnificetur hac amara pronuntiatione quid Dei permissione sint fa-
 cturi, non vt eis hoc malum iubeat aut praecipiat facere. Atque ad hunc
 modum etiam in vulgato sermone loqui solemus, vbi cum dolore mali
 aliquid praesignare volumus nunquam euenturum. Veluti si iuue-
 ne videamus admodum matura aetate mala tentantem, ita dicimus:
 Ita puer mature incipe, sic patris improbitatem imitare, sic ad crucem
 aut patibulum festina: videlicet hoc modo significare volentes, quid
 huic puero venturum metuamus aut suspicemur. *(Vt veniat super*
vos omnis sanguis iustus.) Sanguis alicuius dicitur venire super eum,
 quem vindicta petit pro effuso tali sanguine, vt sanguis Abel super
 Cain venit, quoniam pro effuso innoxio sanguine, diuina illi subse-
 quuta est ultio. Sic clamabant tumultuantes Iudaei: *Sanguis eius super nos*
& super filios nostros. Hoc est, Si quam tu o Pilate metuis pro Christi con-
 demnatione vindictam, nos omnem illam in nos ac liberos nostros sus-
 cipimus. Sic sanguis per contrarium dicitur amoueri ab aliquo, quam-
 do efficitur vt super eum non veniat ultio, quomodo 3. Regum secundo
 capite, Salomon ait ad Banaiam, iubens ei interficere Ioab: *Interfice*
(inquit) et sepeli eum, et amouebis sanguinem innocentem qui effusus est a
Ioab, a me, et domo patris mei: videlicet indicare volens, quod per inter-
 fectionem Ioab perficeretur vltio de interfectione duorum innocen-
 tum Abner & Amase, sicque nullum amodo esset periculum, ne quam-
 do dominus pro eorum interfectione super domum Dauid vindi- 2. Re.
 ctam induceret: quemadmodum super vniuersum Israel venit vltio 21.
 Dei,

Dei, propter sanguinē Gabaonitarum, quos occiderat Saul, donec in vindictā peccati, cruci affigerētur à Gabaonitis septē filij Saul, quando repropitiatus est dominus terræ, & amotus est sanguis Gabaonitarum ab Israël. Hoc igitur est sanguinem venire, vltionem venire pro effuso sanguine, hoc sanguinē requirere, vltionē exquirere, vel adducere pro effuso sanguine, quomodo apud Lucā dicitur: *Ita dico vobis, requireretur a generatione hac. ¶ A sanguine Abel iusti, vsq; ad sanguinē Zachariæ filij Barachie.*) De hoc Zacharia verisimilior sentētia est, fuisse illū filium Ioiadæ pontificis, qui populum à seruitute impiissime Athaliæ liberauit, & Ioas regē in dōmo domini educavit, ac deinde in regnū instituit. Hunc Zachariā historia Paralipomenon tradit iussu Ioas regis ingrati à populo lapidibus obrutum in atrio domini, eū ex ore domini populū increparet pro idololatria, quod rectē cōsonat ei quod hic dicit dominus interfectum eū inter templū & altare. Cæterū de nomine patris nulla est difficultas, si binomius fuisse dicatur, vt vnus homo Ioiada & Barachias fuerit nominatus. Cui a stipulatur quod ait Hieronymus in Euangelio, Nazaraorum loco Barachie se nomē Ioiadæ reperisse: erātque hæc nominiū pluralitas apud Iudæos frequentissima: quæ admodum ex Philone manifestē cognoscimus de genealogia Saluatoris. Sed questio ita dicentibus oritur, cur in hoc Zachariā voluerit Christus terminū ponere, vbi vniuersitatē interfectorum vellet significare, quū post ipsum plerūque alij interfecti fuerint, dicente scriptura de Manasse, quod impleuerit Hierusalem innoxio sanguine vsq; ad os. In Elucidatione indicauimus, ob statū, siue conditionū, item & loci diuersitatē duos istos fuisse expressos, vt significetur pro omnibus iustis cuiuscunque conditionis, aut quocunque in loco interfectis, exquirēda vindicta. Abel enim simplex erat ouium pastor, nec sacerdos erat, quoniā primogenitura annexū erat sacerdotium, sub tempore legis naturæ vt sancti doctores tradunt. Abel autem primogenitus non fuit. Neque itē Prophetam eum fuisse legimus, sed hoc tantum quod iustus fuerit, & de optimis domino immolauerit. Zacharias autē sacerdotis filius & sacerdos fuit, insuper & Propheta. Sic enim liber ait Paralipomenon: *Spiritus domini induit Zachariam, filium Ioiadæ sacerdotem, et stetit in conspectu populi, et dixit eis: Hac dicit dominus Deus: Quare transgredimini? &c.* Magna itaque inter has cōditiones est diuersitas. Similiter & in interfectionis loco, quoniam in agro ille, hic in templi atrio fuit interfectus. Item & in occisionis modo, quoniam ille ab vno suo fratre, hic à toto populo, rege iubente, interemptus fuit. ¶ *Amē dico vobis, venient hæc omnia super generationem istam.*) Ista repetitio

tio semel dicti cū particula ita, vel amen. significat vehementem as-
 seuerationē, & rem notatu bene dignam, Sic & alibi, postquam as-
 sessus esset dominus patri, quod abscondita à sapientibus & pruden-
 tibus reuelasset paruulis: statim subiungit, *Ita pater, quoniam sic fuit
 placitum ante te.* Et alibi, postquam patrem Deum docuisset timen-
 dum potestatem habentem mittere corpus & animam in gehēnam,
 mox subiungit: *Ita dico vobis, hunc timete.* Idem in huiusmodi vsu vult
 particula, ita, quod amen. Vnde apud Lucam hoc loco dicitur: *Ita di-
 co vobis, requiretur ab hac generatione.* Cæterum huius loci sententia du-
 plex: assignari potest, secundum quod generationem hanc dupli-
 citer accipimus. Potest enim generatio ista intelligi tota collectio
 malorum, qui ab initio persecuti sunt bonos, quomodo generatio
 iustorum (de qua in Psalmis dicitur: *Hæc est generatio quærentium do-
 minum*) omnes complectitur bonos ab exordio. Sic enim à principio
 ad finem vsque sæculi duæ tantum generationes distinguuntur si-
 bi inuicem contrariæ, quarum hæc sit Dei, illa diaboli. Hanc gene-
 rationem si dicamus intelligi, non erit difficultas magna, quomodo
 verum sit à generatione exquirenda esse in bonos commissa omnia
 scelera. Sed huic videtur non satis consonare quod præcedit, vt ve-
 niat super vos omnis sanguis iustus, vbi particulariter ipsos vider-
 tur velle designare, quos dixit patrum mensuram impleturos,
 quosque serpentes appellauit, & viperarum genimina. Nos in Elu-
 cidatione generationem istam intelligimus, particulariter hanc ge-
 nationem pessimam interfectorum Melsiæ sui, & super hanc ge-
 nationem, quomodo omnia prius patrata scelera dicantur venire,
 indicamus. Item & in Commentariis libri Psalmorum super illo
 Psalmi 108. *In memoriam redeat iniquitas patrum eius in conspectu domini,
 & peccatum matris non deleatur:* & in Annotatione & in Elucidatione
 indicauimus. Consimilem enim huic versui propositus locus ha-
 bet sententiam. ¶ *Hierusalem Hierusalem que occidis Prophetas, et lapi-
 das.* Quamuis per præsens tempus dicatur, occidis, lapidas, non ta-
 men actualis occisio & lapidatio signatur, sed vetus consuetudo &
 antiquæ malitiæ obduratum propositum etiamnum perseverans
 indicatur, valētque tantundem ac si dicas. *Quæ soles occidere & la-
 pidare, quæ hæctenus occidisti & lapidasti plurimos, & antiquum
 malitiæ huius propositum etiamnum obtines.* Illud quoque mani-
 festum est, sub nomine metropolis ciuitatis totum regni Israëliti-
 ci populum intelligi, atque vniuersos sermonem dirigi. ¶ *Dico enim
 vobis, non me videbitis amodo.* Duplicem indicat Elucidatio inter-
 pretationem: sed prior de prædicto aduentu domini in Hierusalem,
 videtur

videtur verisimilior. Nā id magis verba indicare videtur. Vox enim illa, *Benedictus qui venit in nomine domini*, festini gaudij est acclamatio. Quomodo ergo in secūdo aduētū isti damnandi homicidæ videntes aduenientē iudicem, cum gaudio acclamabunt venienti, qui videntes in quē pupugerunt (iuxta Apocalypsis verbum) plangent se super eum, & timore turbabuntur horribili à pauore imminentis iudicij.

ELVCIDATO CAP. XXIIII.

ET egressus
Iesus de tē-
plo, ibat,



ROSTQVAM in templo docuisset dominus per diem, & egressus quæ patris erāt, iuxta consuetudinem ad vesperā egressus discedebat à tēplo, versus montem Oliuarum. Siquidem diebus erat

b Et accesserūt
discipuli eius, vt
ostenderent ei
edificationes tē-
pli.

docens in templo, nocte verò exiens morabatur in monte Oliuarum. ^b Ipsūmque ita à templo exeuntē, quidam discipulorum familiariter accesserunt, commonstrantes magnificentiam & artificium structuræ atq; ornatus templi, tanquam magnum quoddam & singulare spectaculum: ad eum ferè modū quo solēt filij libenter commonstrare parentibus, si quid vide-

c Ipse autem re-
spondens, dixit
illis: Videtis hac
omnia?

rint sibi nouum aut dignū spectatu. ^c Videns autem Christus discipulos suos iuxta hominū æstimationē magnificare structurā illam pretiosam, volensq; huiusmodi æstimationem ab ipsorū cordibus auellere,

d Amē dico vo-
bis, nō relinque-
tur hic lapis su-
per lapidē, qui
non destruat.

dixit eis. ^d Nunc vos quidem ista omnia, quasi magnum quoddam spectaculum, multa curiositate aspicitis atque miramini. Veruntamē illud dico vobis in veritate, veturum esse tempus, quo ista omnia sic destruentur atque dissipabuntur, vt nec lapis super lapi-

e Sedente autē
eo super montē
Oliueti,

dē remaneat, vt neq; vestigia vlla huius tam magnificæ structuræ relinquuntur, nec saltē diruti parietes remaneāt. Sicque cōsideratione finis instantis, omnē illā gloriam quæ videbatur velut nihili reputandam docuit. ^e Auditis autem verbis illis, admirati sunt & stupefacti discipuli, tanquam super re auditu horrenda: veruntamen apud se quæstionē continuauerunt, donec ad locum secretum peruenissent, vbi eum de hac

re plenius interrogarent. Peractō igitur itinere, cum dominus iam resideret in monte Oliuarum, discipuli tanquam opportunitatē commodam nacti, ad interrogandum

rogandum de quaestione quam gerebant in animo, eo quod cum ipso essent solitarij: sedebatq; ipse tanquam paratus ad docendum, item ex opposito sedebat ipsius templi, de quo sermo habitus erat: his inquam occasionibus accesserunt discipuli ita separatim à turba sedentem præceptorem, & interrogauerunt eum, dicens: ^b Præceptor, paulo ante cum tibi structuram templi monstrarem, verbum auditu horribile respondisti nobis, de templi destructione. Sed dic nobis, oramus, si ita tibi videtur expediens id nos cognoscere, quo tempore ista contingent, & quæ erunt signa aduentus tui ad iudicium, & consummationis sæculi, Discipuli namq; tempora ista simul cõmiscebant, putantes destructionem templi quam prædicebat dominus, non nisi in consummatione sæculi & aduētu suo futuram: atque ob hoc, de tempore destructionis templi & consummationis sæculi, quasi de vno tempore interrogabant. ^c Quoniam autem non inutilis erat,

a accesserunt ad eum discipuli sedentes dicentes:

b Dic nobis, quæ hæc erunt, & quod signum aduentus tui, & consummationis sæculi?

c Respondens Iesus, dixit eis:

neque omnino curiosa discipulorum proposita quaestio, quæ signa interrogabat aduentus & consummationis sæculi (quorum notitia, ad præmonitionem fidelium, qui in illa incidēt tempora, utilis admodum erat & necessaria) benignè dominus respondit interrogantibus & proluxa narratione, partim de Hierosolimitanæ vrbs excidio, partim de temporibus nouissimis disseruit: sic vt quasi permixtim, nūc de vno, nunc de altero, loqueretur: potissimum tamē, de tempore nouissimo, cuius notitiā erat magis necessaria.

^d Dixit ergo illis dominus: Videant qui in illa incidēt tempora, siue vos illi scis futuri, siue vestri posteri, ne quoquam seducantur. Tempora enim illa nouissima de quibus interrogatis, erunt tempora admodum periculosa, quibus sibi cautè admodum prouidere debent, quicumque in recta fidē perstare voluerint.

^e Circa namq; tempora illa falsi doctores multi exurgent, ad disseminandos varios errores & hæreses in populo: seseque ostentabunt hominibus, tanquam à Deo missos, & ex Deo docetes: in tantam quoq; prorupturi audaciam, vt audeāt prædicare populo, & dicere: Ego sum Christus siue messias ille promissus, me sequami

d Videte ne quis vos seducat,

e Multi enim venient in nomine meo, dicentes: Ego sum Christus.

- ni, meam doctrinam tenete, & aliam omnem abiicite. Ad hoc (inquiet) missus sum à Deo, ut ista & ista annuntiem hominibus, ut de erroribus multorum scolorum illos eruam, & veritatem illis aperiam, quã ignorauerunt patres eorum. ^a Et multi seductoribus itis aurem accommodantes seducentur per eos, atque à veritate abducentur in errorum deuia. Miscebuntur quoque tunc omnia tumultibus insolitis. ^b Audituri nanque estis praelia multa in diuersis regnis & mundi partibus insigniter crudelia: ^c item & opiniones siue famas aut rumores aliorum adhuc instantiũ praeliorum. Audietis hic quidem gesta esse praelia, illic geri, alibi parari: sicque erunt omnia tumultibus & terroribus plena. ^d Vos autem his visis ne conturbemini, scientes, quod ista omnia sic euenire oporteat ante consummationem. Omnino enim ista sic euenire oportet. ^e Veruntamen non statim aderit consummatio sæculi. Nam erunt ista tantum praeludia, & quædam velut præcurrentia indicia venturæ cõsummationis. ^f Conflurgent nanque gentes & regna aduersus inuicem, & arma mouebunt nouo insueto modo, vix vsquam locorum pace permanente, & vbique bello aut certè belli fama & apparatu sæuiente. ^g Erunt quoque singulares pestilentiæ, & varia morborum genera: quarum ipsa nouitate, tum vehementia & efficacia & celeritate nocèdi, tum etiam generalitate, qua se longè lateque spargent, erunt admodum terribiles. ^h Erunt quoque fames admodum graues, per totum penè orbem, & terræ motus magni per loca diuersa, siue per singula penè loca. Quæ omnia sua ipsa nouitate velut prænuntiabunt, adesse in proximo consummationem sæculi. Quemadmodum enim senibus antequam ad mortem perueniant, multa prius incommoda & infoliti casus eueniunt, ex defectu virtutis naturalis ad finem tendentis, quæ ipsis sunt velut prognostica & prænuntia mortis imminētis: sic & cõsummatione nouissimam, mala multa & insolita præcedent, post paululum venturi finis propinqua indicia. ⁱ Priores autem illæ miseriæ praeliorum, famis, pestilentia, & terræ motuum comparatione ad ea quæ subsequetur mala,
- a* Et multos seducent.
- b* Audituri enim estis praelia,
- c* & opiniones praeliorum.
- d* Videte ne turbemini. Oportet enim hac fieri:
- e* sed nondum est finis.
- f* Consurget enim gens in gentem, & regnum in regnum.
- g* Et erunt pestilentia,
- h* & fames, & terra motus per loca.
- i* Hæc autem omnia initia sunt dolorum.

mala, modica videri possint, & tantum dolorum atque
 miseriarum principia. Nam erunt hæc generaliter om-
 nium mala. Quæ autem sequentur, erunt fidelibus
 peculiaria. ^a Grauisima nanque tunc mouebitur con-
 tra fideles persecutio, & tribulationibus multis affi-
 cientur à malis, ita vt etiam morte sint affecturi pluri-
 mos. ^b Erit itaque vos mei discipuli & fideles odio habiti
 ab omnibus gentibus & hominibus incredulis, pro-
 pter fidem & confessionem nominis mei. Erit enim
 tunc aduersus nomen meum & fidem meam grauis-
 sima coniuratio, & persecutio principum mundi &
 sapietum, adeo vt penè abominationi sint futuri qui
 meum nomen confiteri voluerint. ^c Et tunc multi per-
 sequutionis sæuitia, vel cordis instabilitate scandali-
 zabuntur ac corruent, attendentes spiritibus erroris,
 & magistris mendacij, apostatantes à fide: ^d & se inui-
 cem tradent homines, accusabuntque, & deferent ad
 tribunalia & cõfessus iudicum, ^e habebuntque se in-
 uicem odio & persequentur inuicem: non solum illi
 qui à principio infideles fuerant persequetur fideles,
 verum etiam qui à fide apostatauerint, postmodum
 aduersum eos sæuent qui in recta fide voluerint per-
 manere. ^f Et multi falsi doctores surgent, non missi à
 Deo, sed mittentes seiplos & exaltantes, per factum
 superbi cordis sui, vnde præsumunt se ostentare tan-
 quam à Deo missos ad docendum veritatem: multos-
 que sua blandiloquentia & erroneis persuasionibus à
 rectitudine, tum vitæ, tum doctrine seu fidei, abducet
 in errores & vitia. ^g Et quia erit tunc admodum abundans
 in terris iniquitas, quoniam scandalis plenus erit
 mundus, multorum charitas refrigescet: quorundam
 quidem penitus refrigescet siue extinguetur,
 aliorum verò licet non penitus extinguetur, at tamen
 vacillabit, & obscurabitur aliquantulum, multumque
 periclitabitur. Quemadmodum enim frigus abundans
 calorem extinguit atque expellit, vel certe im-
 minuit, sic iniquitas (quæ est velut quoddam animæ
 frigus) cum abundauerit & exerceuerit, fauorem cha-
 ritatis (quæ est velut ignis & calor quidam) extin-
 guit, facitque refrigescere. ^h Verum tamen, qui his
 h *Tunc tradent
 vos in tri-ua-
 tionem, & occi-
 dent vos*
 b *Et eritis odio
 omnibus genti-
 bus, propter no-
 men meum.*
 c *Et tunc scan-
 dalizabuntur
 multi,*
 d *& inuicem
 tradent,*
 e *& odio habe-
 bunt inuicem.*
 f *Et multi pseu-
 do prophetae sur-
 gent, & seducet
 multos.*
 g *Et quoniam
 abundabit ini-
 quitas, refrige-
 scet charitas
 multorum.*
 h *Qui autem
 perseuerauerit
 usque in finem,
 hic saluus erit.*

omnibus malis nihil obstantibus in rectitudine vite atq; fidei patienter & perseueranter permanserit, qui nullis persecutionibus veritatem vite atq; doctrine deseruerit, hic demum coronabitur, & salutem consecretur eterna, Quæ quidē tam magnifica promissio, & tam certa expectatio amplissimæ mercedis fidelium, debet animos in bono proposito & finali perseuerantia confirmare, vt propter nullam persecutionem à bene ceptis desistant. ³ Ante verò quàm veniat sæculi consummatio, oportebit hoc Euangelium regi celestis prædicari per totum orbē, non obstantibus quibuscunq; persecutionibus & malis: prædicatio Evangelicæ & Christianæ doctrine per vniuersum orbem dilatanda erit, ⁴ ita quod testimonium illi perhibebitur apud omnes populos: & id quidē magno cū fructu electorum, ita vt non sit gens aut populus, cui non annuntiandum sit Euangelium ante finem mundi: ⁵ quod certissimum & indubitatum est signum consummationis, quod donec videatur impletum, nō veniet consummatio: quo e contrario impleto, tunc erit expectanda consummatio. ⁶ Quantum autem ad tempus destructionis Hierosolymitanæ attinet, hoc scitote, quod cum videritis stantem in loco sancto illam abominationem desolationis quam prædixit futura est à Daniele Propheta, stantem in loco sancto, & intelligat tempus esse quo impleri debeat. Hoc est, cum videritis Romanorū exercitum locum sanctum Hierusalem ad obsidendum & oppugnandum circumdare. Vel cum videritis idolum aut statuam poni in loco sancto (quemadmodum in eo ad plura tempora sterisse legitur statua Adriani equestris) tunc qui legit intelligat, prope adesse tempus. ⁷ Euenient autē tunc Iudæis tanta tamque horribilia mala, vt beatus sit putandus, qui illa possit vel omnibus relictis effugere. Vnde qui in Iudæa sunt, si sibi velint consultum, ad montes cōfugere debent, vt ibi latitent, à facie malorum quæ superuenient Iudæis. ⁸ Et qui in tecto in supremo domus vel in summo solario prope tectum fuerint, consulendum illis est, si vlla via pateat, vt mox

a Et prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso orbe.

b in testimonium omnibus gentibus.

c Et tunc veniet consummatio.

d Cum ergo videritis abominationem desolationis, qua dicta est à Daniele Propheta, stantem in loco sancto, & qui legit intelligat.

f Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes:

g Et qui in tecto, non descendant tollere aliud de domo sua.

vise

viso periculo fugiant, neq; vel domum suam ingrediantur ad auferendum aliquid quod secum portent ad fugam: sed absq; omni mora sollicitè aufugiant, ne à tantis malis comprehendantur. ^a Item qui in agro

fuerit, non erit illi consultum vt fugam vel tantisper differat, donec reuersus domum vestè secum auferat meliorem in qua fugiat. Erit in mora maximum periculum, & tanta erunt illa instantia mala, vt præstet omnia relinquere, quàm ab eis cõprehendi, nihilq; sit anteferendum fugæ, quæ vnicum erit tanta mala effugiendi remedium. ^b Atq; hac ratione, infœlices erunt mulieres imprægnatæ & grauidæ, atq; illæ etiam quæ pueros lactant, eo quod ad fugam minus erunt paratæ & idoneæ. Grauidæ nanq; onere prolis quæ gestant in vtero impediuntur ab expedito cursu aut celeri fuga. Illæ item quæ pueros lactant, naturali cõmiseratione permotæ, non valent suos relinquere infantes: quos si secum fugientes abstulerint, impediuntur onere & molestia illorum, ne expeditè valeant fugere. ^c Eadem item ratione optandum erit Iudeis, vt non tempus istud fugæ veniat hyeme vel sabbato. Vtrunq; enim tempus illud, foret ad fugam admodum incommodum. Hyemè nanq; dies sunt breuiores, vt longè fugere non permittat lumè citò deficiens: sunt item frigora & alia incommoda multa in montibus ad quos confugiendum esset, minusq; tunc inueniunt fugitiui aut errantes in montibus vnde sustententur, quam estate. Sabbato verò, ex legis præscripto, nõ nisi sabbati iter spatium videlicet modicum licet cõficere, quod ad effugiendum nequaquam sufficeret. Procul nanq; fugiendum foret à tantis malis, quæ vniuersam penè Iudæam complebunt. ^d Erit enim tunc temporis tribulatio tam magna huic populo Iudeorũ, qualem antea nunquam sunt experti vsque ad tempus præsens, neq; vnquam experientur maiorem aut similem, donec mundus perstabit. Neque erunt vllius ponderis mala quæ ante senserunt patres eorum, vel in Aegyptiaca seruitute, vel in captiuitate Babylonica, vel in aliis oppressionibus, quibus subinde nunc ab hoc nunc ab illo fuerunt afflicti, si conferantur cum istis quæ tunc

a Et qui in agro, non reuertatur tollere suam suam.

b Vt autem prægnatibus & mulieribus in illis diebus.

c Orate autem ut non fiat fuga vestra in hyeme vel sabbato.

d Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi vsq; modo, neque fiet.

sentient malis. Erit enim ira & ultio Dei consummata
 aduersus populum istum: & post omnē miseriam in ob-
 fidione perlatam, qui reliqui fuerint, dispergentur ca-
 priui in omnes gentes, & Hierusalem calcabitur à ge-
 tibus, donec impleantur statuta tēpora: quando post-
 quam intrauerit plenitudo gentium, etiam Israel sal-
 uus fiet. ³ Et nisi diuina dispositione breuius al signa-
 retur illud afflictionis Iudaicæ tempus, quam ipsorū
 culpa exigebat, & diuinę iustitię seueritas videbatur
 exposcere, non seruarentur aut remanerent ex Iudeis
 illis vel vllæ reliquię, sed radicitus deleteretur illa pra-
 ua generatio. ⁴ Veruntamen propter electos, quos ex
 populo, illo postquam plenitudo gentium intrauerit
 ad se conuerti facit vt fiat ex duobus populis vnū o-
 uile, & vnus pastor, breuiabuntur dies illi afflictionis.
 Recordabitur dominus pacti sui quod habuit cum
 Abraham, Isaac, & Iacob, nec volet penitus delere se-
 men eorum etiam carnale: sed reliquias sibi seruabit
 ex eis, quas ad se faciet conuerti circa consummatio-
 nem seculi: Facietq; vt persecutionis grauitas breui-
 uis durationis mora compensetur, vt non penitus
 absorbeantur aut deficiant fideles de Ecclesia. ⁵ In no-
 uissimis autem illis tēporibus, de quibus ab initio ser-
 monem feci, cautiſsimē sibi prospicere debebunt qui
 in ea incident tempora, ne acquiescant spiritibus er-
 roris, neve omni credant spiritui, sed diligenter pro-
 bare eos debebunt, si ex Deo sint. Hoc autem pro ge-
 nerali & certa regula teneant, vt alium Christum nō
 recipiant, præter eum quem iam olim receperunt, ne
 que aliud Euangelium præter id quod iam olim præ-
 dicatum est, & cui ipsi iam olim crediderunt. Propter
 quod, si fama spargatur, quę dicat, aut hęc aut illic ap-
 paruisse Christum siuē Messiam à Deo missum, qui
 nouam doctrinam & solam verā doceat, quam etiam
 miraculis magnis confirmet, non debebunt huiusmo-
 di rumoribus fidem habere fideles: quin potius pro
 anathemate habere debent omnē eum qui aliū Chri-
 stum vel aliud Euangelium prædicauerit, etiam si an-
 gelus videatur de cælo adueniens. ⁶ Exurgent nan-
 que in illis tēporibus diuersi pseudochristi & pseudo-
 prophete.

An sup 12
 Et nisi breui-
 ti fuissent dies
 illi, non ferret
 salua omni ca-
 ro. Sed propter
 electos breuiabuntur dies illi.

Tunc si quis
 vobis dixerit,
 Ecce hic est Chri-
 stus aut ecce il-
 lic, nolite crede-
 re.

d' Surgēt enim
 pseudochristi, et
 pseudopropheta,

prophetæ; qui mentientur se esse Christos, & à Deo missos ad veritatē prædicandam, & omnium sæculorum errores corrigendos; qui & mihi, & Euāgelio per me prædicato detrahent, meq; vt pseudochristū & seductorem reprobabunt, se autem verē à Deo missos, & multo ante promissos asseuerabunt: ^a Deoq; permitte, per dæmonum virtutē tanta ædent signa atque prodigia, tam euidentia, tamq; efficacia, vt etiam electis Dei seducendis atq; in errorem mittēdis sua euidentia videātur posse sufficere, nisi Dei speciali custodia à lapsu seruarentur aliquot electi. ^b Ecce prædixi vobis, & præmonui de iis quæ vctura sunt in illis temporibus, vt præuisa iacula cum aduenierint, per clipeū prouidentia sic excipiantur, ne noceant, neque dubitationis vulnus cordibus vestris infigant. ^c Itaq; (vt vel frequenti replicatione rem necessariam vobis inculcem) si dixerint vobis homines, Ecce illic in deserto est Christus, non moueamini à firmitate vestrae fidei, neque exeatis ad audiendū illos. ^d Item si dixerint, Ecce illic in domo est, in conclaui quopiā Christus, æque nolite fidem habere eiusmodi suasionibus. ^e Cum enim iterum Christus venturus est, non erit opus vt quisquam vobis eū indicet aduenientē. Tam enim manifestus veniet, vt palam omnibus sit reuelatus atque ab omnibus videndus. Sicut enim fulgur quando apparet mūdo, ab omnibus manifestē cernitur, vtpote ab oriente transiens ad occidentem, propter quod non est opus vt ab vilo monstretur aut nūctetur hominibus. Ecce hīc aut ibi est fulmen: sic & filius hominis manifestē apparebit omnibus, cum iterum aduenierit, vt videat eum omnis oculus, & neminem latere possit. ^f Et quemadmodum aquilæ pertrahuntur odore cadaueris ad locum vbi ipsum iacuerit, sic me adueniente, ad me congregabuntur omnes electi: sentientque mox illi virtutem presentia aduentus mei, & rapiuntur mihi obuiam in aëra, vt semper sint mecum & in me pascantur atque satientur: quemadmodum ad cadauer festinant & congregantur aquilæ, vt ex eius carnibus pascantur. Nihil opus est, vt aquilis quispiam indicet, Ecce hīc aut

a & dabūt signa magna & prodigia, ita vt in errorem inducantur (si fieri potest) etiā electi.

b Ecce prædixi vobis.

c Si ergo dixerint vobis: Ecce in deserto est, nolite exire, d ecce in penetralibus, nolite credere.

Sicut enim fulgur exit ab oriente, & parat vsque in occidentem: ita erit & aduentus filij hominis.

f Vbiunq; fuerit corpus, illuc congregabitur & aquilæ.

illic cadauer iacet putridum: ipso odore ad se allicit aquilas. Sic nullo erit electis meis demonstratore opus qui dicat, Ecce hic aut illic est Christus; me adueniente, statim vtrò meam sentient præsentiam, & ad me congregabuntur per virtutem præsentia meæ. ^a Nō multo autem post illorum dierum nouissimorum tribulationē, imminente iam in proximo cōsumptione sæculi & aduentu filij hominis, sol iste corporeus perdet lumen suum, & conuertetur in tenebras: ^b similiter & luna lumine suo priuabitur, simulq; cū sole deficiet lumine, sicut deficit riuulus fonte siccato, vnde profluebant aquæ eius. ^c Item & stellæ desinent super terram lumen effundere, sicque de cælo videbuntur subito decidere & deperire. ^d Virtutes quoque cælorū commouebuntur: vires scilicet naturales & influentia quæ corporibus insunt cælestibus, & quibus potenter in hæc agunt inferiora, immutabuntur & deficient simul cum ablato lumine. Sic etiam ante consummationem totius sæculi, tribulatio maxima orietur vniuersis fidelibus per totū orbem, qualis nunquam ante fuit neque post erit: quæ tauta erit tamq; acerba, vt nisi propter electos suos illam Deus breuio rem faceret, quam hominū malitia promerebitur, & quam persecutorum rabies volet: vix quisquam relinqueretur fidelium, qui nō persecutionis enormitate vel auferretur de via, vel à veritate deficeret. Veruntamen propter electorum salutem, faciet Deus cōtentatione prouentum & pactum vt sustinere valeat, & inuenire exitum. Ipsi quoq; angelici exercitus (qui cælorum virtutes nominantur) commouebuntur & cōturbabuntur super re tam insolita & die tam noua.

^e Ac tunc apparebit in cælo corā oculis omnium signum filij hominis, signum crucis in qua filius hominis exaltatus & clarificatus fuit, opus in ea perficiens ad quod à patre missus venerat in mundum: quod signum tunc apparebit, ad iudicis denunciationem, ad incredulorum confusionem, & consolationem fidelium. ^f Et tunc venientem cernentes iudicem, plangent ex omnibus populis mali & increduli, qui in ipsum credere aut ipsius mandatis obedire contempserunt,

a Statim autē post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur.

b & luna non dabit lumē suū:

c & stellæ cadent de cælo,

d & virtutes cælorum commouebuntur.

e Et tunc parebit signum filij hominis in cælo:

f & tunc plangent omnes tribus terræ.

runt, & crucem eius effusumq; in ea sanguinem contempserunt & conculcauerunt, per sua peccata, de quibus nō egerint pœnitentiam: plangent (inquā) impij isti, nō aduenientem iudicem neque signum eius, sed seiplos plangēt, propter imminēs sibi ex testimonio malæ conscientiaē cōdemnationis iudicium: boni verō forsitan etiam plangent præ gaudio, cum videbūt suum dominum olim sic cotemptū & despectū apud homines, cum tanta nunc gloria redeuntem ē cælis quemadmodū gaudere solet atq; præ gaudio subinde fieri amicus, cum post lōgam peregrinationem multōsq; labores & pericula, videt incolumen prosperē redeuntem amicū suum. ^a Et videbunt vniuersi tam boni quā mali filium hominis venientem in nubibus cæli, tanquā nubibus pro vehiculo & throno insidentem, vt quomodo in nube ascendit à terris ad cælum, ita in nube redeat ad iudicium. ^b Veniet autem cum magna virtute & magnifica gloria: angelorum maximo exercitu circumdatus: quemadmodum cum rex ad pugnam contra inimicos suos egreditur, multis millibus militum stipatus: ^c & in magnifica maiestate, vt pote in gloria patris sui: in tanta vtique tamq; præcellēti gloria, vt manifestē omnibus patere possit, hunc esse verum filium Dei, & hūc eam esse qui potestatem habet à Deo patre iudicandi viuos ac mortuos. ^d Vtetur autem filius hominis, ad declarandum magnificentiam & gloriam potestatis suæ angelis p ministris suis: quos emittet per vniuersum orbem cum tuba & voce magna, videlicet vt voce validissima personantes per orbem, inclamēt vocem illam magnæ virtutis, Surgite mortui, venite ad iudicium: & perficietur horum ministerio mortuorū resurrectio, ^e congregabūtūq; per eos & deducentur ad dominum in occursum ipsius omnes electi à summo cælorum vertice, vsque ad respondentem ex opposito extremum & contrarium verticem: id est, vbicunque tandem locorum delituerint, siue corpora, siue animæ, tunc certē rursus conuenientur, & viui ipsi ac resuscitati tam corpore quā anima procedent illi obuiam, ad congratulandum diu expectato

*a Et videbunt
filium hominis
venientē in nubibus cæli,*

*b cum virtute
multa,*

c Et maiestate,

d Et mittet angelos suos, cum tuba et voce magna,

e Et congregabunt electos eius à quatuor ventis, à summis cælorum vsque ad terminos eorū.

a Ab arbore autem sicut dicitur parabolam.

b Cum iam ramus eius tener fuerit, & folia nata,

c scitis quia prope est aestas.

d Ita & vos cum videritis haec omnia, scitote quia prope est in imminis.

e Amen dico vobis, quia non praeteribit generatio haec, donec haec omnia fuerint.

f Caelum et terra transibunt:

g verba autem mea non praeteribunt.

h De die autem illa et hora nemo scit, neque angeli caelorum,

judici. ^a Accipite verò similitudinem ab arbore ficti, & ex eius similitudine discite argumentari instans tempus consummationis saeculi. ^b Quemadmodum enim ex certis quibusdam iudiciis quae videtis in ficu colligitis prope esse tempus aestatis, utpote cum videritis ramos eius teneriores siue molliores fieri, ut solet arborum rami per tempus hyemis rigore frigoris indurati, adueniente vere mollescere ut solis appropinquatis praecipua, ut iam incipiant ex se folia producere.

^c Ex his iudiciis argumentando colligitis, iam hyemem transisse, & vernum tempus aduenisse, nec longe abesse tempus aestatis. ^d Ad eundem modum, cum ista omnia quae praedixi signa aduentus mei euenire videritis, certo argumento colligere poteritis, quod propinquus sit aduentus meus, & iudicij atque consummationis saeculi dies imminet. ^e Dico enim vobis in veritate, quod non deficiet generatio ista hominum, antequam omnia impleantur: id est, ante consummationem saeculi oportebit haec omnia impleri quae praedixi vobis: & qui ex ista generatione hominum erit superstitis in tempore illo, videbunt impleri omnia. Non etiam deficiet generatio fidelium, donec omnia impleantur: quoniam usque ad consummationem saeculi perstabit Ecclesia. Unde qui in nouissimis temporibus sunt venturi fideles, verè haec omnia impleri videbunt. ^f Quae autem ago loquor vobis, infallibilem & indubitatum habent veritatem, eaque non euenire est profus impossibile. Caelum quidem & terra transibunt, & immutabuntur siue innouabuntur ab eo statu in quo nunc sunt, ad statum perfectiorem in consummatione saeculi deducenda, postquam, seruire desierint homini, cui interim seruiunt, sicque mutabilitati & instabilitati sunt subiecta. ^g Verba autem mea certissima sunt, penitus infallibilia & immutabilia, ut aliter quam praedixi euenire non possit, neque quicquam vel minimum eorum non impleri. ^h Sicut autem certissimum vobis esse debet, venturum aliquando esse diem vnum consummationis saeculi atque iudicij: ita omnino incognitum est hominibus, imò & angelis in caelo,

quis

quisnam ille dies sit futurus: nemo hominū in terra,
 neque etiam angelorum in caelo, distinctè cogno-
 scit diem illum iudicij nouissimum. ^a Hoc enim *a nisi salus pa-*
 secretū sibi seruare vult Deus, & hominibus nequa-
 quam patefacere, quod eis non expediat ipsum co- *b Sicut autē in*
 gnoscere. ^b Sic autem erit in aduentu filij hominis, *diebus Noë ita*
 quantum ad malos & absque timore viuentes homi- *erit & aduentus*
 nes, quemodo erat in diebus Noë in aduentu diluuij *filij hominis.*
 super terram: similiter veniet dies domini & impa- *c Sicut enim e-*
 ratos opprimet homines mundi huius, quemodo di- *rant in diebus*
 luuiū in diebus Noë subito oppressit homines mun- *ante diluuium*
 di, tale nihil expectantes. ^c Quemadmodum enim in *comedentes &*
 diebus Noë, antequam veniret diluuium, viuebant *bibentes, nuben-*
 homines mūdi in securitate magna & voluptate, ni- *tes, et nupti*
 hil expectantes mali, sed omnia agentes vt solet inter *tradentes vsquo*
 homines fieri: videlicet epulantes & deliciātes, matri *ad eum diem,*
 monia quoque contrahentes, & nuptui dantes, vsque *quo intrauit*
 ad diem nouissimum quo intrauit Noë in arcam: ^d & Noë in arcam,
 non cognouerunt, donec subito adueniens omnes op- *d & non cogno-*
 primeret & interficeret qui nō erant cum Noë in ar- *uerunt, donec*
 ca, cui Noë pœnitentiam prædicanti & diluuiū com- *venit diluuium*
 minanti noluerūt credere, neque voluerūt intellige- *& tulit omnes:*
 re, quod sibi denūtiabatur periculum, sed permanse- *e ita erit et ad*
 runt in pristina sua securitate & voluptatibus: ^e sic & *uentus filij ho-*
 ante aduentū filij hominis. mundani homines prædi- *minis.*
 cantibus pœnitentiam & iudicium propinquum de-
 nūtiantibus viris sanctis nolētes credere, in pristinis
 autē suis cupiditatibus & impietatibus eligentes per
 manere, subito opprimuntur imparati, & morientur
 in iniquitatib⁹ suis. Dies enim domini sicut fur in no-
 cte ita veniet, cum non expectabunt homines. ^f Tūc
 erit videre admirabilē diuisionem & separationem
 eorum qui videbatur sibi proximi & coniunctissimi,
 vel officio, vel negotio, vel etiā alio vinculo. Duorū
 uanque simul in eodem agro laborantium, ^g alter af-
 sumetur ad gloriam, & tanquam electus rapietur ob-
 uiam iudici in aera, vt lætus occurrat ad gratulationem
 venienti: ^h alter verò reprobabitur ad damnationem,
 & tanquam reprobus relinquetur in terra, vt in-
 de detrahatur accepta sententia in inferiora tartari.

Sic

- a* Duae molentes ^a Sic duarum simul in vna mola molentium quae in vna re domestica simul inuenientur occupatae, ^b subito altera assumetur ad gloriam, ^c altera reprobabitur ad damnationem. ^d Similiter duorum eodem in lecto quiescentium, utpote duorum coniugum vel familiarium, ^e alter subito assumetur ad gloriam, ^f alter reprobabitur ad poenā. Ita quoque in reliquis, qui libet apud sese aestimare potest admirabilem (etiam inter corpore, officio, negotio vel occupatione coniunctissimos) fore diuisionem: quae profecto multum homines terrere debent, & ad se dignè praeparandum in diem illam, adducere. ^g Debet autem vobis, merito id esse occasio semper vigilandi, & cum solitudine obseruandi atque expectandi diem illum aduentus mei, quod incerti sitis, quando dominus vester sit venturus ad iudiciū. Quia enim certissimi estis horam illam semel venturam, & quando illa sit ventura omnino vobis est incognitum, iccirco ne vquam inueniamini imparati, semper vobis est vigilandū, in fide recta & operibus Deo placitis, quae per dilectionē fides operatur: omnis autem torpor, desidia, & securitas mala, procul debet à vobis abesse. ^h Illud autē certissimum est, si quis paterfamilias sciret horam determinatam qua ad ipsius bona diripiēda fur esset venturus, diligentissimè illum vigilaturum esse & obseruaturum sua omnia, ut praecaueret damnum sibi à fure perfodi, ad direptionem bonorum suorum: & quia tempus determinatum ignorat, iccirco semper oportet bonū patremfamilias esse sollicitum, & semper esse benè munitum atque prouisum, ut non vquam à fure opprimatur imparatus, possitque mox ubi illum audiat resistere. ⁱ Sic vnusquisque homo prudens, eo quod determinatum tempus nō nouit aduentus domini, omne tempus debet habere suspectum, & semper paratum se praestare. Quam verò omnibus sit vigilantia ista in bono necessaria, & quam damnanda dormitatio in malo, aperta vobis monstrabo similitudine. ^k Quemadmodum enim seruus fidelis quem dominus praefecit famulatio siue famulorum colle-
- b* vna assume-
tur,
- c* & vna relin-
quetur.
- d* Duo in lecto:
- e* vnus assume-
tur,
- f* & vnus relin-
quetur.
- g* Vigilate er-
go, quia nescitis
qua hora domi-
nus vester ven-
turus sit.
- h* Illud autem
scitote, quoniam
si sciret pater-
familias qua ho-
ra fur venturus
esset, vigilaret
dique.
- i* & non sine-
ret perfodi do-
mum suam.
- k* Ideo & vos
estote parati,
quia qua nesci-
tis hora filius
hominis ventu-
rus est.
- l* Quis putas est
fidelis seruus &
prudens, quem
constituit domi-
nus suus super
familiam suā,
ut det illis cibū
in tempore?

gio, & quasi rectorem ac præcipuum super eos cõstituit, vt opportuno tempore curet illis conuenientem ipforum conditioni cibum administrare, si accepto hoc mandato à domino commissum sibi munus fideliter & vigilanter exequi studuerit, toto conatu & vigilãtia ad hoc intendens, vt domino suo fidelis inueniatur, & domini fideliter impleat voluntatem, hic per vigilantiam suam & fidelem administrationem, magnam apud dominum inibit gratiam: ^a & cum aduenerit dominus, & suũ seruum fidelem comprobauerit, proculdubio mercedem bonam accipiet. ^b Inuentus nanque fidelis in modico, ad altiora sublimabitur, & constituetur à domino super omnia bona sua, ad summum honorem eũ prouehet, qui in minori fidelis comprobatus est. ^c Si verò seruus, accepta tali à domino potestate, & mandato suscepto, ob domini absentiam, timorem domini postponat (eo quòd longè abesse existimetur & non breui rediturus) ^d cõperitque non vigilanter neque fideliter administrare sibi commissum officium, sed magis ecõtrariò abuti potestate sua, & eam potestatem quàm accepit in bonum seruorum vertere cõperit in tyrãnidem & in malum cõseruorum suorum, non solum nõ dans illis cibum in tempore, verum etiam probra & plagas sine causa inferens: ipse verò pecuniam domini sui malè expendat in comestationibus & impudicitiiis cum ebriosis & meretricibus, non impunè feret seruus eiusmodi tam infidelè administrationè cõmissi sibi muneris: & securitas illa, in qua uiuit domini timore postposito quasi nunquam ultra sit rediturus, cederet ei in magnum malum. ^e Veniet enim nõ post multum temporis dominus, in die illa qua non expectauerit illum seruus, ^f & hora quam ille ignorabit, quando scilicet nihil ille seruus suspicabitur de aduentu domini: inueniẽsque hunc in eo malitiæ statu, imparatum penitus ad reddendam rationem, ^g subito eum condemnabit & diuidet, dissecabitque eum à familia sua, tanquam indignum qui ceteris cõseruis adnumeretur, propter infidelitatem suam: ^h ponetque portionem eius cum damnandis hypocritis, quorum

a Beatus ille seruus, quem cum venerit dominus eius inuenit sic facietem.
b Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum.

c Si autem dimiserit malus seruus ille in corde suo: moram facit dominus venire,

d & cõperit percussere conseruos suos,

e manducet autem et bibat cum ebriosis,

f veniet dominus serui illius in die qua non sperat:

g et hora quam ignorat,

h et diuidet eũ in partem; eius ponet eum hypo-

i critis.

quorū est certa damnatio, in ignem conicietur aeternum, ubi erit fletus & stridor gentium, & cruciatus aeterni. Iuxta hanc similitudinem quisquis in commissio sibi munere modo vigilans & fidelis fuerit, huic benè erit in die iudicij, contra verò, malè illi erit, qui infidelis inuentus fuerit.

ANNOTATIONES IN CAP. XXIIII.

ET *egressus Iesus de templo, ibat.*) Videtur hypostigma faciendum post nomen Iesus, vt particula, de templo construat cum verbo, ibat. Id ex Græcò patet manifestius, vbi alio ordine sic dicitur, Egrediens vel egressus Iesus ibat à templo. ¶ *Videte hæc omnia? Amen dico vobis non relinquetur &c.*) Potest illud, *Videte hæc omnia*, legi per modum quæstionis ad excitandum affectum audientis, quo admirabilius videatur quod statim subiungitur, *Amen dico vobis non relinquetur lapis &c.* Quasi dicat: Ex omni hac structura tam ampla, tam artificiosa, & tã magnifica quam vos modo cernitis & admiramini, nihil remanebit integrum, sed tota dissipabitur. Secundū hunc modū apud Lucam Phariseo murmuranti super peccatrice lauante pedes suos respondit dominus: *Vides hanc mulierem? Osculum mihi non didisti, hæc autem ex quo intravi, non cessauit osculari pedes meos*, quasi dicat, Hæc mulier quam tu aspiciens spernis & condemnas, talis est, vt te amore & beneficio erga me superet. Interdū istud sine interrogatione dicitur, sed minori affectu. Velut cum Moses conterritis propter Aegyptios filiis Israël, iuxta mare dicebat: *Aegyptios quos nunc videtis, nequaquam vltra videbitis vsq; in sempiternum*, quod maiori cum affectu ita diceretur: *Videte Aegyptios istos? Nec vnū ex eis vltra videbitis vsque in sempiternum.* Quod tamen dicitur, *Non relinquetur hic*, id est, in hoc ædificio lapis super lapidē, qui non destruat, accipiedū est secundum hyperbolem, vt significetur maxima & extrema de structio, nihilque ex eo ædificio relinquendū. Neque enim verisimile est tã fuisse curiosos aut potius otiosos Romanos, vt eis vel vacauerit, vel libuerit singulos lapides abinuicē auellere, quomodo facere solent, qui veterē murum destruūt, & lapides singulos abinuicem magno labore dissoluant, vt ex iisdē lapidibus murum nouum construant. ¶ *Dic nobis quando hæc erunt: et quod signum aduentus tui et consummationis sæculi?*) Discipuli plures interrogaciones vt vnā faciunt, Arbitrabantur enim ipsi non longè abesse iudicij diem, & quod dixerat dominus de destructione tēpli, putabant ad tempus consummationis sæculi referendum. Dominus autem sic prudenter responsum

nē suam temperat, vt tamen apertè tempora non distinguat. Vnde
 in toto sermonis processu sic loquitur, quasi de vno eodēque tēpo-
 re loqueretur, cū sit euidentissimum, quædam ad tempus cōsumma-
 tionis sæculi, quædam verò ad tēpus Hierosolymitanæ destructio-
 nis pertinere. Literam tamen sectanti videbitur dominus tempus
 vnum & idem insinuare quo fient hæc omnia, multoties replicans,
 tūc, tunc, tunc: ex qua replicatione, quis non putaret vnicum tempus
 per totū sermonem signari? Apud Lucam tamen distinctius aliquā-
 to dicuntur, quæ apud Matthæum magis videntur commixta. ¶ *Mul-
 ti enim venient in nomine meo.*) In nomine meo venient, id est, sub no-
 mine meo, videlicet nomen meū & officium ac gradū sibi vsurpan-
 tes, & hoc esse se iactitantes, quod sum ego. Alias verò accipitur in
 nomine patris, vt idem sit quod missus à patre, vt in illa acclamatio-
 ne Hebræorum, *Benedictus qui venit in nomine domini.* Et apud Ioannē,
Ego veni in nomine patris mei, et non recepistis me. Alius veniet in nomine
suo, et illum recipietis. Hoc est, ego veni missus à patre, & alius veniet
 missus à seipso. Rursum alibi valet sub nomine alicuius idem quod
 sub consideratione vel ratione alicuius. Vt cum supra dicebatur:
Qui recipit Prophetam in nomine Prophete, et iustum in nomine iusti, hoc
 est, quatenus vel quia Propheta vel iustus est, aut sub ea considera-
 tione & ratione. Item qui potum dedit vni ex his in nomine disci-
 puli, id est, quia discipulus meus est. ¶ *Prælia et opiniones præliorum.*)
 Opiniones, id est, famas vel rumores. Græcè est *ἀγορὰς ἀκοάς*, id est,
 auditiones, pro quo clarius dixit interpres opiniones. Ita alibi dici-
 tur de Christo, *Abijt opinio eius in totam Syriam*, Græcè idem est voca-
 bulum, quemadmodum supra suo loco indicauimus. Signanter au-
 tem dixit prælia & opiniones vel rumores præliorum, quod interdū
 ipsi rumores præuij non minus imò aliquando plus mundum per-
 turbent & terribitos reddant homines, quam ipsa tandem cum eue-
 nerint prælia. *Cum ergo videritis abominationem desolationis &c.* Vsque
 adhuc passum nos in Elucidatione omnia exposuimus de tempo-
 ribus nouissimis instante consummatione sæculi, eo quòd manife-
 stè videantur illuc pertinere penè omnia, & licet plæraque illorum
 partim etiam impleta sint ante destructionem Hierosolymitanam,
 si tamen simul omnia conferamus, inuenientur ad illud tempus non
 inconuenienter reduci omnia. Neque enim gentes aduersus gen-
 tes, neque regna aduersus regna ante destructionem Hierosolymæ
 multum legimus confurrexisse, neque per varia loca terræmorus,
 tametsi in Iudæa quædam bella intestina præcesserint, & quædam
 famas. Neque Euangelium regni prædicatum est in toto orbe,
 ante

ante consummationem sæculi: cū in multis partibus orbis iisque permagnis non sit hactenus prædicatū vel auditum Euangelium, Vnde vt concedamus aliqua ex parte ista præcessisse illam destructionem, certè præcipuè videntur referenda ad tempora nouissima. Quod tamen modo sequitur: *Cum ergo videritis &c.* aperte videtur ad miseriam Iudæorū pertinere. Propter quod, conuenientior esset coniunctio, autem, quam ponit Lucas, dicens: *Cum autē videritis ab exercitu circumdari Hierusalem &c.* Quantum verò ad literam, nota diuersi modis totam hanc orationem posse distingui. Prior est accipiendū particulā illam, qui legit intelligat, vt interiectam parenthesim, & iungendo reliqua hoc modo. *Cum videritis abominationem desolationis, que dicta est à Daniele propheta, stantem in loco sancto (qui legit intelligat) tunc qui in Iudæa sunt fugiant ad montes.* Alter distinctionis modus est, vt in particula illa, qui legit intelligat, prior compleatur sententia: in eo autem quod sequitur: *Tunc qui in Iudæa sunt*, inchoetur noua, hoc modo, *Cum videritis abominationem desolationis, que dicta est, &c. tunc qui legit intelligat*, supple tunc adesse tempus implendæ illius Prophetiæ, & desolationem instare. Ac deinde sequitur, *Tunc qui in Iudæa sunt*, hanc autem distinctionem nos sequimur in Elucidatione. Est enim iis quæ apud Lucam dicuntur magis consentanea. Sic enim ibilegimus, *Cum autem videritis ab exercitu circumdari Hierusalem, scitote quia appropinquabit desolatio eius. Tunc qui in Iudæa sunt, &c.* Ob idem quoque Lucæ verbum *abominationem desolationis*, interpretati sumus exercitum Romanorum, qui abominandam & horribilem Iudæis desolationem exercuit in loco sancto, nihilominus & aliam magis vulgatam expositionem de idolo aliquo adiungentes. ¶ *Stella cadet de celo.* Non cadent secundum veritatem ipsæ stellæ de celo, sed tantum secundum apparentiam, quatenus subito deficiente lumine, non ultra videbūtur: quemadmodum vulgus hominum deficere & extingui iudicant stellam, cum ipsorum subtrahitur aspectui. ¶ *Mittet angelos suos cum tuba et voce magna.* Potest coniunctio, & expositiuè accipi, vt per tubam intelligatur ipsa illa vox magnæ virtutis quæ angelico fiet ministerio admodū terribiliter sonantis tubæ. De hac autem tuba etiam Paulus dicit, *Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti.* Et alibi: *Dominus Iesus in tuba et voce archægeli descendet de celo.* ¶ *A summis caloribus vsq; ad terminos eorum.* Græcè est, à summis celorum vsque ad summa eorum: vel à verticibus celorum vsque ad vertices eorum, id est, ab vno polo vsque ad alterum è regione oppositum. Quo modo loquendi hyperbolico significat ab omnibus locis congregandos electos, vbicunq; tandem latent, quoniam quidem

dem nullus est locus qui non intra duos hos cælorum terminos contineatur, sicut rursus dicens à quatuor ventis totā significat cæli latitudinē, quæ secundum quatuor partes Orientem, Occidentem, Meridiem, & Septentrionem diuiditur, à quibus quatuor venti procedunt & denominantur. Valet enim hoc, à quatuor vêtis, idem quod à quatuor partibus mundi, ex quibus venti quatuor procedunt & nomē accipiunt, quemadmodum alibi dicit dominus: *Venient ab Oriente & Occidente & Aquilone & Meridie, & recumbent cum Abraham &c.* (Sciote quia propè est in ianuis.) Prouerbiali sermone dicitur esse in ianuis quod propinquum est vt veniat, eo quod propè sit ad ingressum qui assistit ostio. In eundē sensum dicimus pulsare fores quod est in proximo & iam iam adueniet. (Et non cognouerunt donec venit diluuium.) Non cognouerunt, id est, non crediderunt & noluerunt intelligere vt crederent. Alioqui cognoscebāt simpliciter Noë iusto multo ante quàm veniret diluuium prædicante penitentiam: quemadmodum apertè testatur Berofus Chaldæus author fide dignus, insuper & beatus Petrus in priore sua Epistola occultè insinuat. (Tunc duo erunt in agro &c.) Hæc omnia mysticè alij interpretantur, & accommodant diuersis statibus & conditionibus hominum, quorum alij laborant velut foris in agro, alij velut domi in mola, alij velut in lecto quiescunt. Nos simpliciter ista dicta exposuimus, ad indicandam mirabilem & consideratione dignissimam separationem: quæ in eo die videbitur. (Super familiam suam.) Græcè est ἐπὶ τῆς οἰκίας ἐπι τῆς therapias, id est, super famulitium. Familia namque etiam liberos cõplectitur. Famulitium autem tantum famulos siue seruos. Idè est ac si diceret super conseruos suos, Conserui namque eius sunt famulitium domini sui. Illud autem in tempore, valet cum oportunū fuerit. Vnde signanter in Græco dicitur ἐν καιρῷ en kairo, quod significat in opportuno tempore vel in opportunitate. (Moram facit dominus meus venire.) Græcè est vñico verbo χρονίζω chronis, verbū à nomine χρόνος chronos (quod significat tempus) formatū, & valet tardare, aut cunctari, siue moram facere. Est ergo sensus, Tardat redire, vel cunctatur redire, vel differt reditum. (In die qua non sperat.) Sperat pro expectat ponitur. Græcè enim est προσδοκῶ prosdoka, id est, expectat vel præstolatur. (Et diuidet eum.) Græcè est διχοτομοῦσθαι dichotomēs, id est, diffecabit, id est, secundo diuidet, vel separabit eum, à familia videlicet sua illum abiiciendo, & reprobando in æternū. Non enim accipiēda est ista diuisio vt totius serui in duas partes, sed vt ipsius totius à familia & cõmunionē domini sui, quod indicat statim subsequēs particula Partemque ipsius ponet cum hypocritis. Hypocritarum autē me

minit, quod certa sit illorum damnatio. Vel quia modo quodam sunt hypocritæ, quicunque prælationis ordinem tenent, sed commissam sibi curam male exercent. Ipsi nanque gradu & officio se profitentur aliorum pastores & gubernatores, cum reuera potius sint aliorum oppressores & subuersores.

ELUCIDATIO CAP. XXV.

Tunc simile erit regnum calorum decem virginibus, b quæ accipientes lampades suas exierunt obuiam sponso et sponsæ. c Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes, d sed quinque fatuæ accepit lampadibus, non sumserunt oleum secum. e Prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus. f Moram autem faciente sponso, dormitauerunt omnes, g ac dormierunt.



N illo nouissimo iudicij die, quantum ad præmium regni calorum, ita res se habebit & sic ager iudex, quomodo subsequens edocet parabola, quæ est de decem virginibus: b quæ æquæ omnes vi-
sæ sunt se parare ad occurrendum sponso venturo & copulaturæ sibi suam sponfam in vxorem, atque ad hoc lampades acceperunt, quibus illum cum gloria & honore aduenientem suscipere. c Harum autem decem virginum quinque erant fatuæ, & totidem prudentes. d Quinque fatuæ in hoc suam stultitiam demonstrarunt, q̄ volentes obuiam pergere sponso, atq; ad hoc lampades assumentes, neglexerunt in vasculis aptis deferre secum oleum, unde flammam lampadis nutrire possent tardante sponso: quæ in re, suam insipientiam, incogitantiam, improvidentiam, dormitationem, atq; stultitiam, patenter insinuant. e Prudentes autem quinque accipientes secum lampades, simul etiam in vasculis commodè ad hoc paratis detulerunt secum oleum: vt si fortè diuitius tardaret venire spon-
sus, lampades suas inde nutrire possent vsq; ad aduentum eius. f Factum est autem, sponso tardante venire, neque post longam expectationem adhuc adueniente, ceperunt, deficiente sensuum vigore & imbecillitate naturæ succumbente: modicè primò dormire, quemadmodum facere solent qui in longum vigilias protrahunt ultra quàm sensum vigor ferat, & ac deinde vt vigiliarum penitus impatientes pleno somno sunt obrutæ, vt solet à dormitatione modica ad dormitionem perfectiorè & plenum somnū perueniri. h At vero nocte mediâ, cū ille omnes iam dormirent, & quâdo minimè expectabatur sponus venturus, ecce factus est rumor & clamor magnus, ab eis qui sponsum comi-

h Media autem nocte clamor factus est:

comitabantur, dicens: ^a Ecce sponsus ille quem expectastis iam adest: surgite à somno, & venienti procedite obviam ei. ^b Tunc excitatae simul omnes virgines illae surrexerunt, & parare coeperunt lampades suas, ut dicitur: ^b Tunc surrexerunt omnes virgines illae, et ornauerunt lampades suas. ^c Fatuae autem non prospexerant de oleo, subitò se compererunt non habere oleum. Videlicet tum sapientibus dicitur: ^d Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostrae ardere ne extinguuntur. ^e Responderunt prudentes, dicens: ^f Oleum quod nobiscum attulimus non aliis communicare non possumus, sed nobis servare de sufficit nobis, & vobis. ^g Vix scimus an nobis ipsis nostrisque lampadibus oleum nostrum sufficiet. Nostra res agitur, nobis nostra sunt cura. Non est hic tempus communicandi oleum, ubi in ipso puncto sponsus aduenit. ^h Ex nobis igitur vendentes, & emite potius ad nihil vobis esse potest spei: sed ite (si vobis videtur) ad vendentes, & emite vobis. ⁱ si fieri possit vobis consulite, à nobis nihil est quod im- Dum autem presentiarum expectetis vobis posse praestari. ^k In- irent emere, ven- terim verò dum illae abirent sibi consulere, & oleum nit sponsus ad sponsi aduentum comparare, venit sponsus: ^l & i qua para- te erant, intra- virgines illae quae in manibus tenebant ardentes lam- uerant cum co- pades introierunt cum eo simul ad nuptiale conui- uium, ubi & cum eo erant perfuitur nuptialis conuiuii. ^m Et clausa est gaudiis: ⁿ Sponsoque cum suis nuptialis conuiuii. ^o Et clausa est domum ingressus, oclusum est & vectibus obfirmata ianna. ^p Non istud ve- tum ostium, ut nemo extraneus admitteretur: neque ^q quisquam vitra à foris posset in domum illam ingredi, quemadmodum neque egredi cuiquam liceret. ^r Venerunt nihilominus illae stultae, dicens: ^s Ingredere. ^t Venerunt nihilominus illae stultae, dicens: Ingredere.

a Domine, domine, aperi nobis.

b Et ille respondens, ait, Amē dico vobis, nescio vos.

c Vigilate itaque,

d quia nescitis diem neque horam.

e Sicut enim homo peregrè proficiscens vocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua.

f Et vni dedit quinque talenta, g alij autē duo, h alij verò vni: i vnicuique secundum propriam virtutem: et profectus est statim.

postmodum & petierunt ingressum, dicentes: ^a Domine, domine, sponse honorande, da nobis ingressum ad nuptialia gaudia. Et nos enim egressi fuimus obuiam tibi, & lampades tulimus in occursum: sed olei tantum defectus (quod neglexeramus) nos fecit imparas in tuo aduentu, vt non simul cum aliis intrauerimus. Sufficiat tibi, quod obuiam processimus, & lampades tulerimus, tamen nec ardentes nec lucentes: & participes nos facito nuptialis latitæ. Sed heu fero nimum isti veniunt clamores non exaudiuntur stultæ illæ virgines in eo quod postulant. ^b Respondit namq; illis sponsus, Non noui ego dignas meis nuptiis nisi illas quæ ad meum aduentum erant paratæ. Vos quæ huiusmodi non fuistis, dignas non iudico quas admittam ad gaudia mea. Iam clausa est ianua nulli posthac patebit ingressus. ^c Iuxta huius itaq; parabola significationem, vigilandum vobis est, & semper paratas habere debetis vestras lampades cum oleo, ne quando imparatis vobis adueniat sponsus, & vos à nuptiis illis æternis quæ in cælesti regno ab omnibus electis qui in aduentu sponsi digni inueniuntur, cum sempiterna & ineffabili lætitia celebrabuntur, excludamini. ^d Merito autem semper vigilandum est, & semper habendæ sunt paratæ cum oleo lampades, eo quod determinatum diem aut determinatam horam aduentus iudicis ignoretis: ac proinde omnem horam & omnem diem oportet habere suspectam, atq; ita viuere per momenta singula, tanquam iam iam euocandi sitis ad iudiciũ. ^e Iterum simile erit regnum cælorum homini proficiscenti peregrè, ita agetur quantum ad retributione cælestem, quomodo sequens indicat parabola, quæ est de homine rege aut homine paterfamilias, qui à domo sua ad tempus aliquantum peregrè abiturus, de lucro sollicitus, bona sua tradidit in manus seruorum suorum. ^f Huic dans quinque talenta, ^g illi duo, ^h isti vnum tantũ. ⁱ alij plus, alij minus, vnicuiq; secundum suam industriam, prout videbat ab vnoquoque secundum suam industriam plus aut minus posse fideliter administrari. Quo facto, ipse profectus est, domum & quæ in domo erant, relinquens in manu & fide illorum. Ille

Ille ergo qui plus cæteris acceperat, nempe talen- *a Abijt autem*
 ta quinque, absente domino statim cœpit ante ocu- *qui quinque ta-*
 los habere domini sui redditum, & sollicitus esse cœ- *lenta acceperat,*
 pit, quomodo domino redeunti se fidelem monstra- *& operatus est*
 re posset: abiitque ex hoc animo ille seruus, & in ac- *in eis;*
 ceptâ domini pecunia cœpit diligenter exercere ne- *b & lucratus*
 gortiationem, vt redeunti domino cum lucro deposi- *est alia quinq;*
 tum redderet, sicque fidelem se comprobaret: atque *c Similiter &*
 ita negotiando sua diligentia & industria super illa *qui duo accepe-*
 quinq; quæ accepit talenta, lucratus est quinq; altera. *rat lucratus est*
 Item qui duo acceperat talenta, simili animo & fide *alia duo.*
 erga dominum negotiatus est in eis siue per ea: & ne- *d Qui autem*
 gortando superlucratus est alia duo, minus videlicet *vnũ acceperat,*
 superlucratus, vt minus acceperat. *d* Is verò qui tantũ abiens fodit in
 vnum acceperat talentum, cum omnium facillimè po- *terrã et abcon-*
 tuisset superlucrari, alterum non fuit tamen sollicitus *dit pecuniã do-*
 vt superlucraretur aliquid, sed abiit & fodit in terra *mini sui.*
 acceptum talentum, illicque defossum abscondit, nec *e Post multum*
 operatus est in eo quod sibi à domino traditũ fuerat *verò tẽporis ve-*
 ad hoc vt negotiaretur in eo & lucrum faceret: sicq; *nit dominus ser-*
 domino suo infidelem iste animũ ostendit, cuius ne- *uorum illorum,*
 gotium nõ rectè curauit. *e* Post longum autem tem- *et posuit ratio-*
 pus, peractis iis ad quæ exierat, reuersus est dominus *nem cum eis.*
 seruorum istorum: statimq; aduocatis seruis, cœpit ab *f Et accedens*
 illis rationem exigere cõmissæ vnicuique pecuniæ, vt qui quinque ta- *lenta acceperat,*
 videret quid vnusquisq; de cõmissa sibi pecunia egis- *set, atq; ex hoc fideles aut infideles seruos discerneret. obtulit alia quinq;*
 set, atq; ex hoc fideles aut infideles seruos discerneret. *obtulit alia quinq;*
 Accedens itaq; ad dominum in bonæ conscientiæ *talentiã dicens:*
 testimonio primus ille seruus, pro quinq; acceptis ta- *g Dñe, quinq;*
 lentis, decem obtulit, dicens: *Tradideras tu mihi do-
 talenta tradidi-*
 mine abiens quinque talenta, en decem tibi pro quinq; *sti mihi, ecce a-*
 refero. Super ea nanque quæ à te accepi, quinque alia *lia quinque su-*
 negotiando lucratus sum: quæ idcirco tibi offero, si- *perlucrat sum,*
 cut & priora, quoniam tuũ esse deputo, quicquid lu- *h At illi domi-*
 cratus sum meâ diligentia, & tibi laborem meum o- *nus eius:*
 mnem debeo. Nihil enim aliud sum quàm seruus in- *i Euge serue bo-*
 utilis, feci quod facere debui. *ne et fidelis quia*
 Lætus dominus pro *super pauca sui-*
 fidelitate serui quam cernebat in allato lucro, dili- *sti fidelis super*
 gentiam eius acceptans & fidem commendans, dixit *multa te condi-*
 illi: *i Euge mi bone & fidelis serue, nunquam ego*

v intra in gaudiū domini tui
b Accessit autē
 & qui duo talē
 ta acceperat. &
 ait:
c Domine, duo
 talenta tradidi
 sti mihi, ecce
 alia duo super-
 lucratus sum.
d Ait illi domi-
 nus eius:
e Engo serue bo-
 nē et fidelis, quia
 super pauca fui-
 sti fidelis, super
 multa te consti-
 tuam:
f intra in gau-
 diū domini tui.
g Accedens au-
 tem & qui vnū
 talentum acce-
 perat, ait:
h Domine, scio
 quia homo dū-
 rus es,
i metis vbi non
 seminasti, &
 congregas vbi
 non sparsisti,
k et timēs aby-
 & abscondi talē
 tuum tuum in
 terra.

hanc tuam fidelitatē quā erga me monstrasti patiar
 irremuneratā. Et quāuis modicum sit in quo labora-
 sti, & lucrum in se sit exiguū quod attulisti, attamē in
 modico magnam tuā fidem considerans (quam ipso
 lucro pluris facio) ad maiora te subleuabo, faciamq;
 te excelsum & gloriosum in familia.^a Intra quanto-
 tius ad gaudia mea, quę preparavi & exhibiturus sum
 omnibus seruis meis fidelibus. Sic gloriosam accepit
 remunerationem, illa fidelis serui sollicitudo & diligē-
 tia.^b Venit quoq; alter ille qui in duobus talentis li-
 delem se cōprobauerat, lucrumq; suum proferēs, ait:
^c Abscedens tu domine, fidei meę cōmiseras duo ta-
 lenta, præcipiens vt negotiaret in eis. Ecce mandato
 tuo sollicitē obediens, lucratus sum vltra credita mihi
 duo talenta, alia duo: quę tibi vt tua libenter & libere
 profero, gratulans tibi lætum reditum.^d Accepit &
 huius fidem dominus: & quanquam non tantum ad-
 ferat pondere, quantum prior ille, gratus tamē est do-
 mino pius conatus, quo iuxta creditum sibi modicu-
 fecit diligenter quod poruit.^e Ostensoque illi vt fi-
 deli seruo, vultu hilari, ait: Euge mihi bone & fidelis
 serue, quoniam in modico fidelem te comprobavi, ad
 maiora te proueham ex mea liberalitate atq; munifi-
 cētia.^f Ingredere domum gaudij mei, & sempiternis
 mecum fruerē gaudiis.^g Postremō accessit etiam il-
 le piger seruus qui negotiatus non fuerat in cōmissa
 sibi pecunia, vidensq; pro lucro & fide in lucro mon-
 strata priores collaudatos, iam sibi malē conscius q̄
 non illorū elier inueniendus similis, cōpit excusationē
 (vt ipse putabar) sed verius accusationē proponere, di-
 cent: ^h Domine, consideravi & attēdi seueritatem ri-
 giditatemque tuam, & sis seuerus & rigidus exactor
 eorum quę cōmisiisti seruis tuis. ⁱ ita vt etiā metere
 velis vbi nō seminasti, & colligere tibi, vbi nō sparsi-
 sti: hoc est, vt etiam ampliora exigas, quā dederis.
^k Quam in exigendo rigiditatem atque austeritatē
 considerans, non ausus sum ad negotiationem expen-
 dere, sicque fortunę committere pecuniam tuā, ne
 fortē si periillet pecunia, tuam iram incurrerem:
 sed arbitratus sum mihi hoc satis fore, si hoc ipsum
 salte m

saltem quod mihi traditum fuerat non amitterem:
 si vel illud tibi possem restituere sine omni lucro.
 Hoc animo abij ego, & fodi pecuniam tuam in ter-
 ra, cauens diligenter, ne aliquo pacto mihi posset au-
 ferri, & nunc effossam ecce refero tibi. ^a Ecce habes
 quod tuum est, quod tradidisti mihi. In hoc mihi
 videor satisfecisse tuae voluntati, & fidem monst-
 rasse erga te meam, etiamsi nihil lucri attulerim. ^b Ad
 hæc serui pigri excusatoria verba excandescens do-
 minus, iram & vultu & verbo ostendit, dicens: ^c Ser-
 uè male & piger, quid tu excusationem proponis, &
 iustificare te niteris, ac quasi officio satisfecisse con-
 tendis? Quod tu in excusationem proponis, ego tibi
 in aculationem magis conuerto: & vnde tu te iusti-
 ficare niteris, ego te condemnabo. Ex ore nanq; tuo,
 & ex verbis tuis, te condemnabo. Ais tu, propter ti-
 morem mei, non expendisse te, sed absque lucro ser-
 uasse pecuniam meam: ad hoc te inductum dicis con-
 sideratione austeritatis & seueritatis, qua sum in exi-
 gendo adeò rigidus, vt cum luero omnia exigam (iu-
 xta verbum tuum) etiam metens vbi non seminavi,
 & colligens vbi non sparsi. Hæc verò adeò pro te ni-
 hil faciunt, vt etiam plane tibi aduersentur. ^d De-
 bebant nanque ista consideratio seueritatis meæ, po-
 tius tibi esse incitamentum & coactio quædam ad
 faciendum lucrum ex pecunia mea: magisque timor
 meæ seueritatis te debuit compellere ad ope-
 randum in pecunia, & vel paululum lucrifaciend-
 um per eam, quam ad cessandum inducere: cum
 scires ad hoc tibi datam fuisse à me pecuniam, vt
 me absente negotiareris, ac fructum faceres. Si e-
 nim tam rigidum me exactorem putabas, præscire
 vtique debuisti, quòd mandati mei omissionem
 non inuitam suerem. ^e Tunc dixit ministris astan-
 tibus, Tollite ab isto pigro & infideli seruo ta-
 lentum quo malè vsus est, & adicite illi qui de-
 habet decem ta-
 lentum iam habet talenta, qui in quinque talentis fi-
 delis probatus est, cum iste etiam in vno infidelis
 fuerit. ^f Ita omni habenti commissum aliquid
 & benè vtenti eo, atque in eo fideliter operanti,

*a Ecce habes
quod tuum est.*

*b Respondens
antem dominus
eius, dixit ei:*

*c Serue male et
piger, sciebas
quia meto vbi
non semino, &
congrego vbi nò
sparsi.*

*d Oportuit ergo
te committere
pecuniã meã
nummularijs, et
veniens ego re-
cepissem vtique
quod mecum est
cum vsura.*

*e Tollite itaq;
ab eo talentum
& date ei qui
dehabet decem ta-
lenta.*

*f Omni enim
habenti dabitur
& abundabit:*

a *si autem qui non habet, & quod videtur habere auferetur ab eo.* amplius dabitur: & ditescet ipse, fietq; abundans. Promeretur enim qui in modico fidelis inuenitur, ad maiora promoueri, & plura accipere. ² Contra verò, ei qui habens non habet, id est, commissio sibi non bene vtitur, auferetur etiam illud quod videtur habere, id est, quod habens non habet, & quo non bene vtitur. Non solum enim plura accipere non meretur, verum etiam acceptis priuari dignus est, qui acceptis non re-

b *Et inutilem seruum eijcite in tenebras exteriores:* Et inutilem seruo isti pigro & inutili, sed insuper arripientes illi vos ministri mei, proijcite eum in exteriores & densissimas tenebras, ubi nulla lucis erit consolatio. ^c Illic

c *illic erit fletus & stridor dentium:* erit fletus sempiternus & stridor dentium, pro eterno rum amissione bonorum & inuentione malorum, quae nunquam poterunt euadere. Tale fiet tunc iudicium aduersum eos, qui modo pigri ac negligentes fuerint, in operando opera Dei. Quapropter vigilandum est semper, & agendum viriliter atq; fideliter, iuxta domini voluntatem, iis qui domini gaudia consequi & tormen-

d *Cum autem venerit filius hominis in maiestate sua,* ta effugere desiderant. ^d Parabolis praecedentibus, qui remunerationem bonam aut malam sint accepturi, expositum est. Nunc audite formam ipsam iudicij, bonorumq; a malis discretionem mirabilem. In illo itaque die, cum venerit ad iudicium filius hominis in gloria patris sui, in qua talem ac tantum decet refulgere iudicem,

e *& omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suae,* & cum eo aduenerint pariter omnes angeli eius (quod quidem erit partim ad magnificentiam aduentus iudicis, quemadmodum solet princeps non prodire in publicum, nisi multitudine militum circumdatus, partim ad obsequium & ministerium ipsius iudicis, eo quod angelico ministerio perficienda erant mortuorum resuscitatio,) tunc iudex ipse totus decorus & gloriosus sedebit super sedem suam gloriosam, erit illi clara nubes pro throno in quo residebit iudicaturus, & tanquam

f *& congregabuntur ante eum omnes gentes.* potestatem habens faciendi iudicium reuelabitur coram omnibus. ^f Et congregabuntur ante ipsum omnes populi, omnes manifestari oportebit atq; exhiberi ante tribunal eius, cuiuscumque gentis, populi, tribus aut linguae fuerint, sine personarum discretionem: ita ut a primo Adam, usque ad nouissimum qui nascetur in mundo,

inuado, ne vnus quidem sit abfuturus illi examini atque discretioni. ^a Quibus sic congregatis, iudex singulorū cognoscens opera & merita, sua illa qua nihil non nouit omni scientia, abinuicem illos separabit: sicut pastor ^b bonos locaturus ad dexteram, tanquam ouiculas simplices in bono, mansuetas atque innocentes: ^c malos verò ad sinistram tanquam sordidos & malè olentes hœdos, qui computruerūt & sordent in iniquitatibus suis, cor àm oculis domini, ad eum modum quo pastor solet oues separare ab hœdis. Eritq; hoc admirabile in tanta turba & innumerabili hominum multitudinē, quòd nec in vno iudex errabit, ita vel vnum hœdum adnumeret ouibus, aut ouem vnā associet hœdis. ^d Tunc profert rex ille & iudex gloriofus de throno suo amabilem sententiam, pro iustis qui à dextris consistent, dicens: ^e Venite & adiungamini mihi, in æternum à me non separandi vos benedicti & electi patris mei: quos & olim in terris præuenit pater meus in benedictionibus dulcedinis, & benedixit in omni benedictione spiritali, & nūc benedictione perfecta vult satiāre in cælis. ^f Hæreditate nunc accipite & possidete regnum illud æternum atq; perfectum patris mei, vt sitis hæredes patris & coheredes mei, idem mecum & cum patre regnum possidentes, quod vobis paratum est ante mundi exordium, ad quod ab æterno prædestinati estis, antequam mundus fieret. Hanc autem tam fœlicem retributionem pro operibus bonis & Deo placitis, in quibus fideles vos comprobastis dum tempus esset operādi, suscipietis: ^g quia videlicet propter meum amorem erga proximos vestros charitatis opera exhibuistis, cum pro vestra facultate esurientes paup̄is, ^h sitientes potastis, ⁱ hospites collegistis, ^k nudos operuistis, ^l infirmos & incarceratos visitastis, & alia huiusmodi charitatis atque misericordiæ opera studiosè proximis præstitistis pro amore mei nominis: quæ omnia ego vt mihi facta reputo, eo quòd in meo nomine & propter meum amorem proximis vestris ea impederitis. Nō quòd de his solis operibus externis misericordiæ illic fiet questio, aut pro solis eis remuneratio, sed quia me.

a Et separabit eos ab inuicem sicut pastor segregat oues ab hœdis:
b & statuet quidem à dextris suis, hœdos autem à sinistris.
d Tunc dicet rex his qui à dextris eius erūt Venite benedicti filii patris mei.
f Possidete paratum vobis regnum, à constitutione mundi.
g Esurii enim dediistis mihi manducare: sitiui, & dediistis mihi bibere, hospes eram, & collegistis me, nudus, & operuistis me, infirmus, & visitastis me: in carcere eram, et venistis ad me.

generalior & facilior est modus ad salutē pertingen-
di per ista externa misericordiæ opera, quibus maior
pars hominum (quæ sublimioribus & hierarchicis
actibus nescit intendere) sese occupare debet, & Deū
sibi promereri. Vnusquisq; autem iudicabitur secun-
dum ea opera, quæ ipse iuxta datum sibi talentum
tenetur exequi.

*a Tunc respon-
debunt ei iusti,
dicentes:*

*b Domine, quā-
do te vidimus
esuriēte & pa-
uimus, si uentem
& dedimus tibi
potum? quando
autem te uidi-
mus hospitē &
collegimus te,
aut nudum, &
cooperuimus te?
aut quando te
uidimus infir-
mū aut in carce-
re, & uenimus
ad te?*

*c Et respondens
rex, dicit illis:
Amen dico vo-
bis, quādam fe-
cistis uni de his
fratribus meis
minimis mihi
seruisti.*

Tunc admirabuntur præ humili-
tate iusti, de tanta Dei dignatione, maxime quod
ipse sibi ista misericordiæ opera dicit exhibita, quæ
tamen non ipsi uidentur sed proximis exhibita. Ex
admiratione itaque tantæ dignationis, dicent iusti:
b Admiramur domine, quomodo dicas te a nobis
pastum, potatum, uestitum, susceptum hospitio, at-
que uisitatum: cum nos te in eo statu nunquam uide-
rimus, in quo hæc tibi obsequia potuissemus impen-
dere? c Et respondebit illis rex, rationem reddens
tantæ remunerationis, ac dicit: Amen dico uobis,
quicquid impeditis uel exhibuistis uni alicui ex hu-
milibus & uilibus istiusmodi discipulis uel fidelibus
meis, in nomine meo, eo quod mei fuerint serui at-
que discipuli, id omne ego mihi factum reputo: & ta-
li tantoque dignabor præmio, ac si ipsi mihi hæc ea-
dem impendissetis. Non quod in nouissimo illo die
sic uere cuiusmodi obiectio proponetur a iustis, aut a
iudice dabitur responsio: sed ut per ista indicetur iu-
storum simplex humilitas, qua ipsi se ex cōdignitate
rigorosa suorum operum, non agnoscent tanto præ-
mio dignos. Nam si hanc condignitatem spectemus,
quid aut quantum est, esuriētem pauperem pascere,
aut sitientem potare, ad quod naturæ instinctu in-
ducimur, ut pro hoc tanta accipiamus præmia. Ex
altera autem parte, ut per respōsionem iudicis osten-
datur ipsius summa benignitas, humanitas, atque li-
beralitas, qua tanti facere dignatur seruorum suo-
rum opera, & tam glorioso præmio coronare, cum
post omnia perfecta dicere eis possit, Serui inutiles
estis, fecistis quod debuistis facere: ipse quoque di-
gnatiua charitas qua in tanto pretio habet seruos
suos, ut eos quali alterum se æstimet, & tanquam
sua membra, ut sibi factum reputet quicquid ali-
cui

alicui eorum in nomine ipsius impenditur. ^a O uiculis autem ex parte dextera de suo premio iam certis, ad heredos sinistra, vultu terribili & tremédo se conuertet ille metuendus iudex, & pronuntiabit aduersum eos terribilem aeternæ damnationis sententiam, dicens: ^b Estote separati a me, & a meo aspectu, societate, amicitia, ac gaudiis omnibus estote alieni, sub aeterna maledictione mea ac patris mei, sub ira aeterna permanfuri. ^c Neque hoc tamen vobis ad pœnam factis erit, bonis aeternis priuatos vos esse, sed insuper ad ignem sempiternum & inextinguibile abscedite, qui demonum principi & vniuersis angelis eius deputatus est, vt ibi cum illis cruciatus perferatis aeternos. ^d Est autem iusta vestrae condemnationi ratio, neglectus & cõtempus præceptorum meorum, quoniam non adimpletis quæ præcepi vobis. Neglexistis enim opera dilectionis & misericordiæ proximis vestris pro loco & tempore impedere, nec vel amor meus ad illis prestandum quæ postulabat eorum necessitas vos induxit, videlicet vt esuriétes pasceretis, potaretis sitiétes, nudos vestiretis, peregrinos colligeretis, infirmos & incarceratos visitaretis: sed visis proximis vestris in eiusmodi miseris & indigentis, clausistis viscera vestra ab eis, & mādaturum meum (quo præcepi vobis inuicem diligere, & proximos sicut vos ipsos) e

a Tunc dicit & his qui à sinistra erunt:
b Discedite à me maledicti in ignem aeternum, qui paratus est diabolo & angelis eius.
c Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare: sitiui, & non dedistis mihi potum: hospes erā, & non collegistis me: nudus, & non operuistis me: infirmus & in carcere, et non visitastis me.
e Tunc respondunt ei et ipsi dicentes:
f Domine quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, et non ministravimus tibi?
g Tunc respondit illis, dicit eis.

^e Quemadmodum autem supra dicuntur iusti respondere iudici ex humilitate, præ admiratione benignitatis eius, sic & isti impij audiétes tam leuerram aduersum se pronuntiari sententiam, velut conquirentur per impatientiam, & quasi murmurabunt, dicentibus: Domine, quid tam seuerum aduersum nos pronuntias decretum? Nos te nunquam in eo statu vidimus, in quo vel esurire vel sitire potuisses, aut tibi nos in aliquo eorum quæ tu enarrasti potuissimus ministrare. Quomodo ergo nunc obiicis nobis, quod te famelicum non pauerimus, & alia huiusmodi: atque ex hac criminum obiectione, tam crudele aduersum nos pronuntias decretum? ^h Et respondebit illis iudex, omnem eorum querimoniam & murmuratorem

a Amen dico vobis, quandiu non fecistis, vni de minoribus his, nec mihi fecistis.

b Et ibunt hi in supplicium aeternum, iusti autem in vitam aeternam.

tionem suo responso dissoluens, ac dicet illis. ^a In veritate dico vobis, quod facere neglexistis vni cuiuslibet ex his humilibus & simplicibus, ac vilissimis secundum seculum discipulis aut seruis meis, quod ab vno aliquo horum viscera vestra claueritis, cum indigentem vestro auxilio conspiceretis: sic ego aestimo, ac si a memetipso clausissetis viscera, meque ipsum pertransissetis non impensa misericordia. Non quod ad hunc modum locus dabitur condemnatis, post sententiam obiiiciendi aduersus iudicem, aut quod respondere dignabitur iudex querimoniis danatorum: sed ut per illorum objectionem & huius responsionem, mostretur rationabilem fore condemnationem eorum, nec ullam causam iustam ipsos damnatos habere conquerendi: & ut Dei iustitia commedetur, quae sic in iusto iudicio aduersum illos tale decretum pronuntiat. ^b Mox autem ubi prolata sententia fuerit, eo ipso momento executionem accipiet, atque abinuicem admirabili diuisione separabuntur, impij quidem ad supplicia nunquam finienda, iusti vero ad vitam aeternam, visuri Deum facie ad faciem, & in aspectu vultus Dei satiandi imperpetuum. Talis fiet in breui momento tam horribilis diuisio, inter bonos & malos, inter oves & haedos qui in hoc mundo adhuc permixti sunt: eritque chaos magnum firmatum inter hos atque illos, ut neque ex tormentis mortis ad gaudia vitae in aeternum quisquam transire valeat, neque vicissim a gaudiis ad mortis tormenta abiici.

*Parabola de decem virginibus
explanatio.*



DECIM illae virginis, vniuersitas est fidelium, quae ratione fidei & rectitudinis eius virginis meretur appellari, cum infideles quatenus nec in Deum credunt rectius meretrices vel fornicatrices aut adulterae mereantur appellari. Et conuenit recte vniuersitati denarius numerus omnino perfectus, in quo omnes numeri simplices comprehenduntur, qui & alias frequenter vniuersitatem vel perfectionem designat, ut in Apocalypsi, *sustinebis tribulationem diebus decem*, id est, omnibus diebus usque ad mortem, quae etiam ratione decalogo praec-

pta sua cōplecti voluit dominus. Harū autē virginū non omnes sunt prudentes, sed cū quinque prudentibus sunt etiam quinque fatuæ: quia in Ecclesia fideles aliqui boni sunt & sapientes, aliqui mali & insipientes. Habent omnes virgines lâpades, sed in oleo est differentia inter sapiētes & fatuas, quia in Ecclesia omnes fideles similiter fidē habēt quasi lampadē, quemadmodum & ore confitentur se nosse Deū. Sed in operibus est differentia. Quidā enim fidem habēt otiosam, sine operibus Deo gratis, & hi sunt insipientes, quoniam id quod fides requirit negligunt, & lampadē otiosam tenent. Alij verò fidem habēt per dilectionē operantem opera bona & Deo grata: quemadmodū Apostolus ait, fidem per dilectionem operantem esse quæ hominē gratum faciat Deo. Hæc opera bona sic per dilectionem facta, hoc sunt fidei, quod oleum lampadi. Quemadmodum enim non illuminat domū lampas, nisi oleum in se cōtineat, sic non illuminat domū cordis fides mortua, cui non sunt adiuncta opera ex dilectione procedētia. Vel aliter, Lampades sunt ipsa externa opera, quæ fideles in Ecclesia passim omnes boni atq; mali cernūtur habere. Nā quod ad externa attinet, pleriq; mali & in nouissimo die dānandi videntur similes iustis. Oleū verò est vel ipsa charitas, vel ea quæ ex charitate procedit recta intentio & directio ad Deum in omnibus externis operibus. Quemadmodum enim oleum infusum lampadi facit ipsam ardere & lucere, sic ipsa charitas, & ea quæ à charitate procedit recta intentio & directio ad Deum, externa nostra opera reddit lucentia & ardentia, vt sint grata Deo, faciūq; nos in operibus nostris lucere & ardere, quomodo de Ioanne ait dominus. Hoc oleum habent sapientes, fatuæ non habent: quoniā inter fideles quidā solum externis fidētes operibus, non curant opera sua ad Deum dirigere, sicque in tenebris semper ambulant defectu olei, quantūuis lampades gestent in manibus. Alij verò (iuxta Apostoli verbū) in fide sua per dilectionem operantur, & siue comedunt, siue bibunt, siue aliud quid faciunt, omnia in gloriā Dei faciunt, cauentes (iuxta Saluatoris consiliū) ne iustitiam suam faciant corām hominibus, vt videantur ab eis, sed corām Deo omnia faciunt qui videt in abscondito, vt ipsi placeāt & ab eo mercedem accipiant. Omnes verò istæ virgines fatuæ æquē atque prudentes sponso pergunt obuiam, quoniā fideles omnes & boni & mali dicunt se Christi aduentū expectare, & ad iudicium (vt aiunt) se præparant, & ad cælestia gaudia in eius aduentu suscipiendo omnes aspirāt, sicut fide ita & spe mortua, quæ absq; debitis ad finē tendit mediis. Hoc oleum signanter dicuntur sapientes in vasis suis accepisse secū, non tantum in lampadibus, quoniam cha

ritas atq; ea quę ex ipsa venit directio bona in corde est habenda, & à corde debet in externa opera effundi: quęadmodũ oleũ in vasculo aliquo defertur ne effluat:& ex vasculo illo effunditur opportuno tēpore in lapidē. Tardat sponſus aduenire, quoniam iudicij diem Christus dominus differt, vt impleatur electorum numerus, & longē vltra quā credebatur longius differtur. Sic enim Apostoli atq; ipse Christus loqui videbatur, tanquā si iam iā in proximo institisset dies ille iudicij, dicente domino, *Vigilate, quia nescitis diem neq; horā*: dicente Ioanne, *Filioli iam nouissima hora est*: dicente Paulo, *Nos sumus in quos fines seculorum deuenerunt*: & iterum, *Præterit figura huius mundi*: dicente Petro, *Omniũ finis appropinquabit*, & alia huiusmodi: cum tamen ad nostra vsque tempora ad plurimos annorum centenarios dies ille sit dilatus, neque adhuc videatur propinqua consummatio seculi. Tardante autē sic sponſo, dormitauerunt omnes & dormierunt tã prudentes quā fatuę, quia dum differtur dies iudicij, omnes moriuntur tam boni quā mali, & mortē corporis nemo potest euadere, quoniā secundum corpus vnus est omnium interitus (vt sapiēs ait) sicut moritur stultus sic & sapiens, & est vtriusq; æqua conditio. Dormitatio præcedit dormitionem, quoniam per dormitationem ad dormitionē & somnum quietum pertingitur: propter quod, per dormitationē intelligi potest defectus ille quo homo ante mortem incipit deficere, atque ad mortē tendere, prius quā mors adueniat: quemadmodũ senibus potissimum videmus accidere: per dormitionē verò ipsam mortis consummationē. Media nocte aduenit sponſus diu expectatus, quia die & hora quā nemo nouit nisi Deus, subito veniet ad iudiciũ Christus, quando minimē cum præstolabuntur homines, sicut fur in nocte ad furandũ venit hora qua minimē suspicatur paterfamilias, ita & ipse ad iudicandum adueniet. *Clamor autem factus est, Ecce sponſus venit, exite obviam ei*, atque hic clamor ab iis fiet qui cum sponſo venient, & ab eo missi erunt: quoniam mittet adueniēs filius hominis angelos suos cum tuba & voce magna, vt dicant: *Surgite mortui, venite ad iudicium*. Ecce addeſt iudex, surgite de puluere mortui, & venite ad iudicium. Tunc surgent omnes illę simul virgines, quoniā eque boni atque mali omnes resurgent à somno mortis corporalis, & viui resuscitabuntur in corporibus suis. Euigilantes virgines statim lâpades suas parare incipient, quoniā statim ad opera sua in illo die quisq; considerationē vertet, quoniam de operibus tunc solũ quęstio fiet. Reddet enim tunc filius hominis (vt ipse ait) vnicuique secundũ opera sua. Et in Apocalypſi dicitur, quod opera eorũ sequentur illos, & quod de singulis iudicabitur secundũ opera ipsorum

ipforū, quomodo etiā Paulus ait, omnes manifestādos ante tribunal Christi, vt recipiat vnusquisq; quæ gessit in corpore, siue bonū siue malū. Incipiet parare lāpades, nō quod tunc tēpus erit faciendi grata Deo opera prius facta, sed quia cōuertet se vnusquisq; tūc ad cōsiderandū cōscientiā suā & opera quæ attulerint secū: vt sciāt num dignē spōso possint occurrere. Statim autē dū incipiunt parare lāpades, aduertūt fatuę virgines sibi deficere oleū: quoniā dies illā domini reuelabit omnia, & illuminabūtur abscondita tenebrarū, & manifestabūtur cōsilia cordiū, & tūc clarē videbūt ij qui tantū in fide otiosavel in extēnis tantū operibus absq; charitate & recta intētionē habuerūt fiducia, quod ad occursum iudicis illa non sufficiāt. Agnoscentes fatuę suā aegestatē, ad sapientes recurrent, postulantes sibi cōmunicari oleū, quia tunc conturbati subito illi qui vanā habuerūt fiducia, cupiēt in alienis meritis saluari, postquā propria vidēt non sufficere. Sz piētes virgines interim non conturbantur, sed cū fiducia præstolantur aduenientē iudicē, quia in testimonio bonę cōscientiæ lætabuntur iusti in operibus quæ ad gloriā Dei fecerunt, scientes quod nunc ille adueniat qui ea videt quæ in occulto fecerunt corā eo, quidq; ex autoritate & potestate sibi à patre data, pro illis in occulto factis retribuet in propatulum coram omnibus. Sapiētum autem responsio ad fatuas, qua negant se posse communicare suum oleum, indicat quod in illo die nemini prodesse poterunt aliena opera vel merita, quoniam iudicabitur de singulis secundum opera sua, & recipiet vnusquisque prout ipse gessit in corpore. Nam licet in hac vita prodesse possit proximo opus bonum ab altero factū, vel alterius intercessio ad consequendā vel impetrandā per ipsam gratiā Dei, in die tamē nouissimo, quando vltra tempus merendi non erit, non potest ex alio aliquo quicquā meriti vel salutis expectari: tantū ex propriis operibus quæ secū tulit quisque, vel condemnabitur vel saluabitur, Quod etiam dicunt, *Ne fortē non sufficiat nobis & vobis*, iustorū humilitatē insinuat, qua ipsi vix sibi putabunt sufficere ad salutē sua merita, rigorosā condignitatē spectādo, nec tanti ea faciēt, vt præsumāt se etiā alios in suis meritis posse saluare. Quod verò adiiciūt, *Ne potius ad vendentes, & emite vobis*, vel tāquam per ironiam (qua digui sunt qui sic in rebus necessariis negligēter egerūt) adiectum accipitur, vel iuxta consuetudinē loquentium inter homines, qui cum postulatur aliquid quod non habent, sic postulantes solent remittere ad eos qui eiusmodi habere solent: tanquam si dicant, Nequaquam in nobis confidite, nihil est vobis spēs à nobis, cæterum num aliunde vobis parare possitis quod postulatis à nobis vos videritis.

Nobiscum

Nobiscum bene agetur, si hoc modicum olei quod nobiscum attulimus nobis suffecerit, ut cum sponso ingrediamur. Illis sine oleo manentibus, sponso cum sapientibus quæ paratas tenebant lampades lucentes, atque ardentes, ad domum nuptialis conuiuii ingreditur, illis neglectis & foris manentibus quæ non habuerunt oleum, quoniam iusti ad cælestem gloriam cum Christo, cui seruiunt introeuntibus cum gaudio, iniusti foris manebunt, & à regno excludentur cum confusione & perturbatione maxima. Prudentibus cum sponso ingressis in nuptialem domum, ianua clausa fuisse describitur, quoniam regni cælorum aditus post nouissimi diem iudicii, patebit nemini: quando cum patrefamilias erunt omnes pueri eius in cubili, eritque impletus electorum numerus, quæ tamen ianua usque ad diem illum clausa non fuit aduentantibus continuo nouis hospitibus siue conuiuiis. ab Oriente, Occidente, Aquilone, & Meridie, qui cum Abraham, Isaac, & Iacob, cælestibus mensis accumberent. Quod nouissime prudentibus iam intus lætantibus cum sponso, veniunt fatuæ, sibi que aperiri postulant, sed repulsam patientur tanquam ignotæ, dicitur ad significandum fuisse irrationabilem & vanam impiorum fiduciam, quomodo vel ex fide otiosa, vel ex operibus tantum externis sine charitate, & recta intentione factis sperauerunt adipisci gloriam regni cælestis. Illa nanque postulatio qua dicunt, *Domine domine aperi nobis*, significat vanam talium hominum fiduciam, propter quod dicunt, *Domine domine*: tanquam adhuc suam fidem protestantes aut externa opera. Verum illa responsio, *Nescio vos*, indicat eiusmodi fidem otiosam, aut vacua charitate opera non esse grata Deo, neque æternæ vitæ meritoria. Ex quibus concluditur semper esse vigilandum omnibus salutem cupientibus, & ita vigilandum, quomodo docet parabola, ut nemo sit de salute securus, sibi que putet omnia salua, si tantum lampadem teneat, nemo fidat otiosæ fidei, quam Iacobus mortuam appellat, nemo item operibus fidat externis, quæ ut hominibus magnum quid esse videantur, sine interiori charitate & recta intentione, & laudè aliquam apud homines mereantur, certè apud Deum nihil sunt, nisi adfit charitas, & ex ea procedens recta intentio. Id quod Paulus aperte testatur, dicens: *Si linguarum loquar & angelorum, charitatem autem non habeam, & cetera quæ deinde in charitatis magnificam commendationem annectit.*

*Parabola de seruis qui pecuniam acceperunt
domini sui latior explicatio.*

Homø

Homo iste peregrè proficiscens, Christus dominus est, qui à do-
 mo sua quam ædificauit, & bene instituit, abscessit tanquam
 peregre proficiscens, quoniam post resurrectionem suam discipulis
 instructis, ad caelos ascendit, atque ad patrem rediit, secum ferens hu-
 manitatem, in qua cum hominibus conuersatus fuerat, eo quòd tūc
 à nobis suam corporalem & visibilem presentiam subduxerit, vsque
 ad diem reditus siue iudicij. Non in totum ille dominus abiit, sed re-
 uersurum se prædixit, attestantibus in ipsius ascensione angelis at-
 que dicentibus: *Hic Iesus qui assumptus est à vobis in caelum, sic veniet,*
quemadmodum vidistis eum euntem in caelum. Proficiscens autem vo-
 cauit seruos suos, & tradidit illis bona sua: quoniam statim post ascē-
 sionem suam misit discipulis spiritum sanctum (iuxta illud Psalmi,
Ascendens in altum dedit dona hominibus.) & per eum multiplicia do-
 na ad vtilitatem & consummationem Ecclesiæ domus Dei, per quē
 etiam ad consummationem vsque sæculi nunquam desinet fidelibus
 sua dona largiri. Vni autem dedit quinque talenta, alteri duo, alteri
 vnum, quoniam aliis quidem maiora dona dantur, aliis minora, aliis
 plura, aliis pauciora: quemadmodū Apostolus ait, *Alij quidem per spi-*
ritum datur sermo sapientie, alij sermo scientie, alij gratia sanitarum, &c.
 Omnia autem hæc operatur vnus atque idem spiritus, diuidens sin-
 gulis prout vult. Hæc autem dona tradit seruis suis dominus, nō tan-
 quam dominos faciens bonorum istorum, vt otientur & glorientur
 in eis, sed tanquam dispensatores tantum eos constituit, vt negotien-
 tur in eis, & suo domino lucrum adferant: quemadmodū ait Apосто-
 lus Paulus, *Sic nos existimet homo, quasi ministros Christi, & dispensatores*
mysteriorum Dei. Hic iam queritur, inter dispensatores vt fidelis quis
 inueniatur. Et Petrus Apostolus, *Sicut boni dispensatores multiformis gra-*
tia Dei. Quæ autem alicui vt dispensatori tantum traduntur, non illi
 dantur, vt sibi seruet, & eis fruatur in otio, sed vt ea expendat in præ-
 scriptos vsus ad vtilitatē eorum, pro quibus bona illa tradita sunt ei
 dispensanda. Sic qui in Ecclesia dona quælibet acceperunt: sciant
 sibi non in eis otiose gloriandum, aut capiendam tantum animi sui
 oblectationem, sed negotiandum esse in eis, & fructificandū ad do-
 mini lucrum, id est, ad Dei gloriam, & proximorum vtilitatem, mini-
 mē interim neglecta propriæ animæ salute. Quod autem post com-
 missa seruis bona peregrè abscedere dicitur dominus, significat li-
 bertatē in qua nos cōstituit Deus, vt agere possimus vel bene vel ma-
 le, otuari vel negotiari pro nostri libertate arbitrij. Sic enim quādiu
 dominus astat seruis, velut cogūtur ad opus. Ipso autē absente, libe-
 rius agunt, neque probatur seruorum erga dominū fides nisi absente
 domino.

domino. Nam coram astante & præsente domino, plerunquē etiam pigerrimi serui ad sudores vsque laborāt. Eo verò absente, tum domini cernitur, quales verè sint in animo. Sic nobis igitur quasi abest dominus, relinquens nobis plenam libertatem operandi vel cessandi vsque ad diem iudicij. Primus quinque talentis acceptis, studiose lucro intendēt, fideles dispensatores in Ecclesia signat, qui agnoscentes magna satis dona sibi cōmissa, summo ad hoc conantur studio, vt nō inuanum suam videantur recepisse gratiam. Hi quinque talenta superlucratur, quoniā iuxta proportionē donorū suorū ad Dei gloriā & proximorum, suamque salutem proficiunt ex illis. Seruus quī ex duobus talētis duo superlucratur, alios signat qui minora dona acceperunt, nihilominus iuxta proportionem suarum virium quantum potest, proficit. Seruus tertius talentum domini abscondens, signat eos in Ecclesia, qui donis Dei acceptis otiose viuunt, neque ea studēt vili ter expendere: idque ob pigritiam & damnandam socordiam, quoniā vident requiem quod sit bona (quēadmodum de Isachar habet Prophetia Iacob) & in vsu donorum vident sibi magnum suscipiendum esse laborem. Hic seruus piger suæ pigritiæ pratexit timorem domini, quo se dicit retractū ne operaretur. Ita otiosi in Ecclesia plerunque pratexunt timorem Dei, allegantes periculū quod est in vsu donorum, & quod ij qui publicè aliquo officio occupantur, aut aliorū saluti volunt proficere, faciliē in aliquod periculum incidāt: & minora esse pericula, is qui sibi solis viuūt, & qui dulci fruūtur otio. Deus (inquiunt) multum seuerus est iudex: admodū difficile est, eum qui publicæ vtilitati intendit non offendere, & qui in paucioribus se occupat, offendit minus. Melius est vt in otio mihi viuam, & sim securus de mea salute, quā si multos lucrer, & ipse fortè pereā. Hi serui pigri sunt, hi dicunt dominū austerum esse, & hac consideratione se dicunt moueri ad otium. Custodiunt quidem isti talētum, sed in terra abscondunt, & lucrum non faciunt, quoniam plerunque huiusmodi videntur vitam satis probam ducere, & quantum ad se ipsos attinet, abstinent à communibus hominum ceterorum vitiis. Verū his rebus Deo nō satisfaciunt, cuius in vanū acceperunt gratiā, quam illis non pro se tantum, sed & pro aliis contulerat. Post multum tēporis reuertitur dominus, vt rationem exigat, quia in extremo iudicio adueniet Christus, vt examinet vnus cuiusque opera, & fidelitatē singulorum seruorum suorum. Tunc serui vtilēs & fideles in bonæ conscientiæ testimonio prodibunt confidenter, procedentque obuiam domino, & lucrum suum adferent: non quod ibi sua iactabunt merita, sed quia vnus cuiusque conscientia monstrabit quæ egerit, quam-

quãme domino fidelis fuerit. Ibi adferent lucra sua serui: quoniam
 (vt in Apocalypsi dicitur) opera illorum sequuntur illos. Ibi seruis
 fidelibus fiet bona retributio propter lucra quæ attulerint, non pro-
 pter bona quæ acceperant, quoniam non ibi quisquam accipiet
 præmium secundum quantitatem donorum gratuitorum quæ ac-
 ceperat, sed pro bono & fidei vsu & lucro ex eis acquisito. Et vnici-
 que illic reddetur, non secundum dona sua, sed (vt in Euangelio ait
 dominus) secundum opera sua. Euge, dicit dominus seruo vniciq;
 fideli, quoniam eius opera approbabit. Seruum quoque bonum &
 fidelẽ agnoscat, quoniam omnis qui eum confessus fuerit coram ho-
 minibus, & vsque ad mortẽ fidelis fuerit, hũc & ipse confitebitur co-
 ram p-atre & angelis. Vnde & fidelitatem cõmendat atq; remunerat,
 dicens: *Quia super pauca fuisi fidelis.* Fidelitatem autem hanc lucrum
 allatum probat. Super pauca ait dominus seruum fuisse fidelem: quia
 quicquid donorum in hoc mundo accipimus, perexiguum est, si ad
 immensum illum cumulum bonorum cælestium cõferetur. Ideo &
 subditur, *Super multa te constituam.* Hoc est, super omnia mea. Nam
 minus dicit & maius significat. Super omnia autẽ seruos fideles Chri-
 stus constituat, quando eos (iuxta verbũ Apostoli) suos coheredes &
 patris sui hæredes efficiet, ac (iuxta sacram Apocalypsim) reges & sa-
 cerdotes, vt regnent super terram viuentium in sæcula. Atq; hãc esse
 istam constitutionẽ super omnia indicat, quod statim subditur, *Intra*
in gaudium domini tui. Tertius seruus ad dominum accedens, excusa-
 tionẽ præmittit, quod esse solet hominis sibi malẽ conscij: deprehẽsi
 in scelere & metuẽtis pœnã. Sic homines pigri donis Dei abusi, vel
 certe non vsi, accusabuntur testimonio suę conscientię, quod non sa-
 tisfecerint voluntati domini. Excusationem tamen conabũtur pro-
 fectre, quoniam videbuntur isti serui pigri habere aliquid honestæ
 excusationis, eo quod retracti videantur timore diuinę iustitię, & cõ-
 sideracione seueritatis eius. Hoc enim sibi vult illud, *Domine sciebam*
quia homo austrerus es. Et item illud, *Meis tibi non seminasti, & colligis ea*
quæ non sparsisti. (Prouerbialis nanq; est sermo ille, quo significatur
 magna in exigẽdo rigiditas) & *timeus abũ,* & *abscondi talentũ in terra,*
 hoc est, nõ sum ausus expendere, ne fortẽ totũ perderẽ, nõ sum ausus
 collato mihi dono vti, propter pericula peccatorum quæ in vtendo
 conspexi. Addit tamen, *Ecce habes quod tuum est,* hoc est, sicut non sum
 vsus bene, ita nec male sum vsus: quanquam non profeci aliis, caui ta-
 men mihi, ne me vitis communibus inquinarent: sicq; velut mundũ
 tibi tuum talentum & integro sine lucro refero. Dominus hunc ser-
 uum vt pigrum & infidelem increpat, eo quod lucrum non inuenit.

Quid faceret ergo, si etiam ipsum talétum cum ebriosis & adulteris dilapidasset, aut in alium quemlibet malum vsum insumpisset: Diligenter autem notandum, quod serui pigri excusationem, dominus ei vertit in accusationem & iustam condemnationem, quum ait: *Sciebas quia ego homo auſterus sum, &c.* Quoniã videlicet timor Dei quem prætexunt pigri, & consideratio diuinæ seueritatis, debebat illis esse potius incitamentum ad sedulò & studiosè operandum, & fideliter expendédum commissa dona, quàm ad cessandum ab opere. Si enim ita seuerum & iustum iudicem credimus fore dominum nostrum, quomodo sperabimus effugere iudiciũ eius, si infideles & inobediẽtes nos inuenerit: Vnde hoc vel maximè omnes debet ad operandũ incitare, quemadmodum Apostoli Pauli habemus exemplũ, dicentis: *Vt mihi est, si non Euangeliz auero. Necessitas enim mihi incumbit.* Et alibi, *Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum.* Quod vult dominus committi pecuniam suam nummulariis, & cum vsura eam accipere, non aliud signat nisi quod vult Christus nos nõ inuacuum gratiam suam & dona accipere, sed ad lucrũ semper intendere, vt ad Dei gloriam & proximorum vtilitatem quæ accepimus cõuertamus. Tunc enim cum vsura accipiet ipse commissum talétum, quando in nouissimo die ex donis quæ contulit fidelibus cumulos accipiet meritorum atque bonorum operum. In vltionem iubet dominus auferri talentum à pigro, & dari fideli seruo habenti iam decem talenta, ad significandum id quod frequenter contingit etiã in hac vita. Sæpe enim is qui à Deo gratiam accepit quã otiosam sinit, priuatur ea, & is qui acceptis gratiis benevititur, augeri sibi sua dona meretur. Maioribus enim dignus est qui minoribus bene vititur. In futura quoq; retributione, ex impiorum & pigrorũ condemnatione augebitur gloria seruorum fidelium quoniam erit illis hoc ad singulare gaudium, quod tanta dignatione se viderint peruenisse ad gloriam æternam: vbi suos conseruos vident æternis deputatos tormentis. Ad conclusionem autem huius tam dignæ notatũ parabolæ est repetenda ex priori parabola illa finalis exhortatio domini dicentis: *Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam.* Est & illud diligenter audiendum quod ait Paulus Apostolus, *Exhortamur vos fratres, ne inuacuum gratiam Dei recipiatis.* Et rursum, *Bonum autem facientes non deficiamus, tempore enim suo metemus non deficientes.* Et iterũ, *Itaque fratres mei dilecti, stabiles estote & immobiles, abundantes in opere domini semper, scientes quia labor vester non est inanis in domino, cum (vt in alio loco dicit) mercedem sit accepturus vnusquisque secundum proprium laborem.*

EXierunt obuiam sponso & sponse.) Græci codices non habent, & sponsæ, neque adeo multum videtur ad rem pertinere, neq; etiã ad significationem parabola, maximè quòd in sequentibus nusquã nisi de sponso fiat sermo. ¶ *Dormitauerunt omnes & dormierunt.*) Dormitare licet frequentantiũ sit, minus tamẽ est quàm dormire. Dormitare enim illum dicimus qui incipit somno premi, necdum tamen se penitus somno vult dare: cui dum frequenter somnus ad modicam morulã velut inopinato oculos claudit, quos rursum ipse aperit somno discusso, sic dormire dicitur. Postea verò quã penitus à somno deuictus resoluitur in plenam quietem, iam dormire desit & dormire dicitur. Quod ergo dicitur, *Dormitauerunt, & dormierunt.* iuxta communem consuetudinem accipitur eorum qui in longũ vi gilia protrahunt, antequam somno se dedant quempiam expectantes, aut serium aliquid agentes. Solent nanque hi defectu vigoris oculorum dormire antequam dormiant. Sub hac distinctione etiã in Psalmo dicitur; *Ecce non dormitabit neque dormiet qui custodit Israël:* hoc est, neque paululum dormiet, neque multum. In Græco autem verba sunt diuersa non abinuicem deriuata ἐνύπαινον καὶ ἐκδιευδον, ¶ *Sicut enim homo peregrè proficiscens.*) Oratio ista est incompleta, perficienda hoc modo, Simile est regnũ cælorum sicut homo peregrè proficiscens. Vel, Sic se habet regnũ cælorum sicut homo peregrè proficiscens, aut alio modo cõsimili. ¶ *Ecce alia quinque superlucratus sum.*) Græci codices sic habet ἰδὲ ἄλλα πέντε τάλαντα ἐκέρδησα ἐν αἰσίοις: hoc est, Ecce alia quinque lucratus sum in eis, id est, per ea. Idem penè sibi vult quod habet communis lectio, Alia quinque superlucratus sum. ¶ *Euge serue bone.*) Græcè est εὖ εἶ, id est, benè, rectè. Est applaudentis, approbantis, & collaudãtis, pro quo nos rectè habemus, euge. ¶ *Opportuit ergo committere pecuniam meam nummularijs.*) Græcè est τραπέζιταις trapezitis, id est, menfariis, qui quidẽ dicuntur nũmularij. ¶ *Possidete paratum vobis regnũ ab origine mundi.*) Græcè est verbũ κληρονομήσατε κληρονομίαν, id est, hereditate possidete, vel in hereditatẽ accipite, vel vnico verbo, hereditate. Sic enim in Psalmis dicitur, *Iusti autem hereditabunt terram.* Et illud, *ab origine mundi,* iungendum est cũ participio, paratũ, ad hunc sensum: Possidete regnũ vobis paratũ ab origine mundi, ante mundi initiũ, antequã mundus fieret. Minus enim dicit & plus significat. Non enim cœpit parari regnũ aeternũ electis, quãdo mundus creabatur, sed ab aeterno regnũ illud electis fuit paratum, sicut ipsi ab æterno ad hoc fuerũt prædestinati etiã prius quàm

mundus fieret. Vnde apud Paulū dicitur nos Deus elegisse ante mundi constitutionem. Illa autem regni præparatio, non est aliud quam hominum ad illud prædestinatio. Vt in verbo illo domini, *Sedere ad dexteram meam vel sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est à patre meo.* Et alibi de bonis celestibus dicitur, *Quæ præparauit Deus diligentibus se.* Econtrario autem, quando in malam partem fit sermo, dicitur ignis infernalis paratus esse diabolo & ministris eius, quatenus ad ignis illius cruciatus est cum suis præcitus.

ELUCIDATIO CAP. XXVI.

Et factum est cū consummasset Iesus sermones hos omnes,



POST QUAM tandem suæ prædicationis ministeriū multo labore ad finem perduxisset dominus Iesus, tot ac tantis supernæ doctrinæ documentis mūdo traditis, tamque efficacibus diuinæ virtutis miraculis palàm exhibitis, quæ partim in præcedentibus suo ordine fideliter sunt descripta, partim silentio ob multitudinem pertransita: ^b sciens iam adesse in proximo tēpus passionis suæ, discipulos suos charissimos volens de vêturis præmonere, ait illis: Ex ipso tēporis decursu & supputatione dierū facile cognoscitis (id quod & vulgo sciūt homines) adesse in proximo, nēpe post dies duos, festū paschæ diē. ^a Verū illud insuper præmoneo (quod ex vobis nō item potuistis cognoscere) iam iā me esse tradēdū in manū inimicorū, atq; post passionem crudeles morte crucis ignominiosissima interficiēdū. ^c Illo autē in tēpore, viros populi, in ij qui in sacerdotibus primatū gerebāt, & qui populo atriū principis præerant, ad consulendū pariter cōuenērunt in atriū sacerdotū, qui di Caiphæ principis sacerdotū: ^f & hoc in concilio illo cecebatur Caiphæ: tractauerunt atq; etiam definiērūt, vt Iesum dolo alif & consiliū se quo vel per insidias comprehenderent, atq; ita morte cerūt: vt Iesum perderēt. ^g Veruntamen non illis cōmodū videbatur dolo tenerēt, & in festo paschali (quod proximē instabat) suum illud occiderent. malignū perficere consiliū, q̄ seditionē populi, qui tū g Dicebāt autē, in Hierusalē plurimū ex omni Iudea erat adfuturus, metuerent exoriturā, si quid aduersus Christū attētare voluissent. Itaq; illi mortē Christi statuerūt differēdā ad opportunitatē commodi, tēporis post festa paschalia. Verū aliud quiddā ex proditore discipulo super-

peruc-

perueniens, effecit, vt dilationis istud mutaretur cōsi-
 liū. ^a Nam cū circa id tēporis in Bethania versaretur *a Cum autem*
 dominus Iesus, in domo Simonis cognomēto Lepro- *esset Iesus in Be-*
 si, ^b accedit, vt mulier quædā fide & deuotione erga *thania, in domo*
 illū plena, pixidē ex alabastrite lapide, magni pretij *Simonis Leprosi*
 vnguentū continentē, ad locū vbi ille recūbebat acce- *b accessit ad eū*
 dēs, magno impetu aperiēs, velut effregerit. ^c sicq; to *mulier, habens*
 rū ipsū vnguentū super ipsius recūbentis caput effu- *alabastrum vni-*
 derit, ita vt per corpus vniuersum deflueret, & domū *guenti pretiosi,*
 totā odore repleret. ^d Quod factum vidētes, quidam *c & effudit su-*
 ex discipulis, præcipuē Iudas ille futurus post paululū *per caput ipsius*
 proditor, argre id acceperūt, & aduersus mulierē ostē- *recumbentis.*
 tantes irā, dixerūt: ^e Quare sic mulier ista malē stulta *d Vidētes autē*
 & prodiga rē pretiosā dilapidat? ^f Siquidē vnguen- *discipuli indi-*
 tum hoc quod modo ista sine vtilitate effudit, magno *gnati sunt, dicē-*
 pretio vēdi potuisset, quoniā multi erat pretij; atq; ex *tes,*
 pretio illo refici potuissent multorū viscera pauperū, *e Vt quid perdō*
 quod logē præstantius Deoq; gratius fuisset, q̄ ita sine *tio hac?*
 viliū cōmodo rē tanti pretij profundī. ^g Sciens verō *f Potuit enim*
 dominus Iesus maligni proditoris animū, qui huius *istud venundari*
 fuit murmuratiōis vel vnicius vel præcipuus auctor, *multo, & dari*
 nimirum q; nō ex milericordiæ pio affectu pauperū *pauperibus,*
 causam ageret, sed ex auaritiæ praua concupiscentia *g Sciens autem*
 suū lucrū quæreret, p mulieris deuotæ & pij operis *Iesus, ait illis:*
 eius excusatiōe, solita pietate respōdit: vni potissimū,
 sed quasi pluribus numero plurali loquens, ac dicens:
^h Quare mulieri huic iniuste exhibetis negotiū? Qua *h Quid molestā*
 re aduersus illā sine causā, vestrū quidā indignatur & *estis huic mulia-*
 obmurmurant? ⁱ Nihil enim illa est operata mali, vt ri- *debeat quasi*
 debeat quasi p malo pati calumniā, aut obiurgationē *i Opus enim hō*
 accipere: sed bonū est opus istud quod in me est ope- *rum operata est*
 rara. Opus enim istud ex recta in me fide & deuotio- *in me.*
 ne cordis sincera peractū, nihil in se deformitatis cō-
 tinens, nō potest mihi non esse gratum & acceptum.
^k Nā quod de pauperibus obiectū est, nihil derogat
 bonitati operis. Pauperum enim semper magnam est *k Nam semper*
 inuenire copiā, quibus quoties & quādo cūque vo- *pauperes habe-*
 lueritis poteritis benefacere. Me verō secundum cor- *tis vobiscū: me*
 poralem & visibilē istam in mundo præsentiam non *autem non sem-*
 semper, imō nō diu præsentē habebitis, neq; obsequia *per habetis.*

eiusmodi mihi in hoc mundo diu præstari poterunt. Propter quod nõ est arguenda illa tanquam prodiga, q̄ aliquanto liberalius erga me adhuc præsentẽ corpore, deuotionẽ suam ostēderit: nec perditum censeri debet, quod mihi pia deuotio sic liberaliter impendit. ^a Quod enim ista modo hoc vnguentum effudit super caput & corpus meum, ^b id fecit quasi præueniens & præsignans tempus sepulturæ meæ. Tulisset itiq; sine murmure hoc mulieris opus, si mortuo ipsum mihi impendisset: quoniam vulgo receptũ est, mortuorum corpora vnguentis pretiosis deliniri & cõdiri aromatibus. Existimate, si aliter nequit sedari vestra indignatio, mulierẽ istam paululum præuenisse tempus sepulturæ meæ quod est in proximo, & pro sepulturæ officio exhibitũ illud in me pietatis opus.

*a Mittēs enim hac vnguentum hoc in corpus meum
b ad sepeliendũ me fecit.*

c Amen dico vobis, vbicũque prædicatum fuerit hoc Euangelium in toto mundo, d dicitur & quod hæc fecit in memoriam eius.

e Tunc abiit vnus de duodecim qui dicitur Iudas Scariotes,

f ad principes sacerdotum, & ait illis: g Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam?

^c In veritate autem dico vobis: tantam ex hoc opere quod vos malignẽ calūniãmini, consequetur apud posteros laudem mulier ista, quòd vbicunq; locorum post meam mortem & ascensionem in cælõs prædicabitur Euāgelium regni in toto orbe, de meis doctrinis & factis, ^d simul & hoc opus quod ista nũc fecit, tanquam peculiare aliquid & bene memorabile, narrabitur in ipsius laudabilem cõmemorationem: quẽ admodũ solent in posteris generationibus gesta insignia, ad laudem & memoriam eorũ qui ea gesserunt, narrari. ^e Ex hac autem Christi responsione, & mulieris defensione, statim traditionis eius processit occasio. Iudas nanq; dictus Scariotes, à loco aut cognatione Scariot, vnus ex duodecim Apostolis (qui prædictæ murmurationis vnicus vel certẽ præcipuus author extiterat) domini sui responsione, licet modesta & æquissima, nihil placatus, imò exacerbatus magis, ob animi sui superbiam & cupiditatem, in maliuolentia cordis sui & auersione quam contra præceptorem cõceperat, ab Apostolorum collegio se tantisper subtrahens, ^f accessit ad principes sacerdotum quos sciebat in mortem Christi conspirasse, & ad eam sedulo machinari, cumq; eis secreto loquutus est, dicens: ^g Quid præmij mihi vultis constituere, aut quantum perfoluere pretiũ, vt ego vobis illũ dolo tradam, quẽ

scio

scio vos toto corde ad mortem requirere: Vos pretiū
 mihi decernite, & ego modum adinueniam, quo pro-
 missum adimpleam. ^a Gaudētes plurimum illi homi- *a At illi cōsti-*
 cidæ peruersi, oblata nimirū vltro occasione tam cō- *nuerunt ei tri-*
 moda, ad complendum suum desiderium, sine mora *ginta argētos.*
 decernunt carnifici pretium, cōstituētes ei triginta
 nūmos argēteos, quos pro sui magistrī & domini pro-
 ditione acciperet. ^b Quod pactum ille accipiens, tā *b Et exinde qua-*
 vili contentus pretio, abscepsit, rediitq; ad præceptorē *rebat opportu-*
 & vetus Apostolorum collegiū: interim nihilominus *nitatem, vt tra-*
 modum assiduē meditans & opportunitatem querēs, *deret eum.*
 ad præstandū quod pepigerat. Atq; hæc res occasio-
 nem præstitit Iudæorum principibus mutandi consi-
 lii, quo decreuerāt, ante festum nihil de nece Christi
 agere. Nunc verò, quæ ante proditiōē & passionem
 proximē ab illo gesta sunt, prosequatur historia. ^c Pri- *c Prima autem*
 ma itaq; die ex illis septem, in quibus ex legis decre- *die azymorū ac*
 to fermentatū nihil gustare, sed azimis & infermēta- *cesserunt disci-*
 tantum panibus vesci debebant Iudæi, quæ erat *puli ad Iesum,*
 quinta feria, in qua ad vesperam erat ædendus pascha *dicentes:*
 lis agnus, accesserunt ad præceptorē discipuli, dicen- *d Vbi vis pare-*
 tes: ^d Designa nobis, si videtur, locum, in quo pascha *mus tibi come-*
 lem agnum decreueris iuxta ritum legis hodie mādū *dere pascha?*
 care, vt quæ ad eam rem sunt necessaria cuncta pare- *e At Iesus di-*
 mus. ^f Respondit autē illis dominus, Introēntes in *xii. Ite in ciuita-*
 ciuitatē ipsam Hierusalē, indicio hominis baiulantis *tem ad quēdam*
 vas aquæ, inuenietis illū apud quē decreui hodie mā- *o & dicite ei:*
 ducare pascha, dominū videlicet domus illius quā in- *f Magister di-*
 gredietur aquā baiulans. Quem cū inueneritis, sic il- *cit:*
 li loquemini: ^f Hæc tibi mandat, & hæc tibi per nos *g Tempus meū*
 dici iussit magister noster Iesus: ^b Tempus passionis *propē est, apud*
 meæ & trāsitus mei ex hoc mūdo in proximo est, de- *te facio pascha*
 creui hodie apud te iuxta legis præscriptū, paschalem *cum discipulis*
 agnū manducare cū discipulis meis, ita tibi volo, an- *meis.*
 tequam hinc abscedam, vale dicere: demōstra his meis *h Et fecerunt*
 quos ad te misi discipulis, locum idoneum. ^h Qui- *discipuli, sicut*
 bus mandatis à præceptore susceptis, pergunt illi quo *cōstituit illis Ie-*
 missi erant, bene confidentes in verbo eius nihil hæ- *sus:*
 sitantes, quin ita essent inuenturi vt dixerat: ⁱ & iux- *i & parauerunt*
 ta illius voluntatem parauerunt quæ ad æsum pascha- *pascha.*

a Vespere autē factō, discumbēbat cum duodecim discipulis suis.

b Et edentibus illis, dixit:

c Amē dico vobis, quia vnus vestrū me traditurus est.

d Et contristati valde, ceperunt singuli dicere,

e Nunquid ego sum domine:

f At ipse respōdens, ait,

g Qui intingit mecum manum in parapside, hic me tradet.

h Filius quidē hominis vadit, sicut scriptū est de illo.

lis agni erant necessaria. ^a Cū autem iam aduenisset vespera, tempusq; aduenisset cœnandi, venit Iesus & discubuit cū duodecim Apostolis suis, cœnā facturus nouissimā. ^b Inter edendum verò, ostendere volens, qđ ipsum nō lateret mala proditoris machinatio, palām omnibus dixit: ^c In veritate dico vobis, quod vnus quispiam ex vobis qui modo mecū tam amice (vt videtur) conuiuamini, post paululū me est in manus hostiū proditurus. ^d Quo statim verbo, amantiū cordib⁹ haud dubiē amarissimo, grauiter admodum cōturbati & vehementer cōtristati sunt discipuli: maxime qđ sibi essent singuli bene conscij, neq; de quocumq; suorū condiscipulorū ita male possent suspicari, cū tamen præceptoris planissimo verbo nō possent non credere. Singuli itaq; sibi metuētes, ne forte tam horrible malū sibi posset cōtingere, ceperunt sigillatim alius post aliū dicere: ^e An fortē ego traditor ille ero, quem modo generali sermone designasti? Si ego is sum futurus, profer in palām nomen meū, vt pudore confusus desistam, vel etiā confratrū gladio cōfusus occumbā, potius quā ad tam execrandū scelus perueniam. ^f Piissimus dominus videns singulorum animos plurimum cōturbatos, consolari illos volens qui erant sibi bene cōsci, simul & ferire tacitē illum qui machinabatur malum, ita temperauit responsionem, vt nō expressio nomine diceret apertē, Iudas est qui me tradet: satis tamen per circūloquutionem illum sibi designaret, qui meditabatur malum. Dixit proinde sollicitis discipulis: ^g Qui mecum intingit manum in vase escario, siue in catino, ipse est qui me tradet in manus inimicorum meorum. Sufficiat illi qui malum hoc in animo gestat, quod se nouerit deprehensum, minimēque latere me suum propositum. Non enim ideò hæc dico, quati de mea passione doleam, aut mortem cupiā effugere: sed vt illi qui malum hoc facturus est cōsulam, vt illi mea hac tam leni & modesta præmonitione occasione præstem reh

^h Filius quidē hominis vadit, virginis hominis secundū assumptam humanitatem, sicut scriptū est de illo.

mo

mortem paratus sum, iuxta decretum paternæ volū-
tatis, & iuxta quod hac de re multo ante prædixerunt
scripturæ. ^a Veruntamen illi per cuius procurationē *a* *Va* *antem* *ho*
ego tradar in mortem, nulla ex hoc erit excusatio sed *mini* *illi* *per* *quē*
æterna super illum veniet maledictio. ^b Optabilius *filius* *hominis*
illi foret, nūquam accepisse vitam, quàm ad illud de- *tr* *ad* *tur*;
uenisse malum, & ad maledictionis illius peruenisse *b* *Bonū* *erat* *ei*,
miseriam: ita ut cū pro malitiæ suæ demerito æternæ *si* *natus* *nō* *fuis*-
damnationis perferret maledictionem, sit optatu- *set* *homo* *ille*.
rus, sed frustra, nunquam se esse, & vitam accepisse, ut
miseriam illam posset effugere. ^c Tunc Iudas ille qui *c* *Respondēs* *au*
eū erat traditurus, videns singulos interrogasse præ- *tem* *Iudas* *qui*
ceptorem, ne forte si vnus ipse sileret, deprehenderetur *tradidit* *illum*,
à cæteris tanquam sibi male cōsciū, inuerecunda au- *dixit*;
dacia & ipse ausus est interrogare, dicēs: ^d Nunquid *d* *Nunquid* *ego*
ego is sum magister, de quo loqueris? Christus inue- *sum* *Rabbi*?
recundam audaciam, vera, sed modesta responsione *e* *Ait* *illi*: *Tu* *di*
confudit, dicens: Tu dixisti. Non ego te prodo, sed *xisti*.
ipse te malæ conscientiæ indicio prodīs, quod bene
nostri interrogans. ^f Cū autem iam cœnam illā no- *f* *Cœnantibus*
uissimam præceptor vnā cum discipulis celebrarent, *autem* *eis*,
post esum paschalis agni, consummatīs legis myste- *g* *accepit* *Iesus*
riis, ^g volens Christus ante abscēssum instituere verū *panem*, *&* *bene*
legis nouæ sacramētum, cuius ille paschalis agni esus *dixit*,
tātum figura & vmbra erat, accepit in manus suas il-
las sacras & venerabiles panem, qui in mensa conui-
uātibus iacebat appositus: quem tenens manibus, pri-
mū benedixit, id est, gratias egit patri cœlesti: tū pro il-
lo quē tenebat manibus pane corporali, qui vtiq; dō-
nū erat patris, ut cætera omnia quę sunt in vsu homi-
nū: maximè verò pro illa legaliū cōsummatione, & sa-
luberrimi sacramenti nouæ legis institutione, quā ex
patris erat operaturus volūtate. ^h Post benedictionē *h* *ac* *fregit*, *de*-
autē fregit panē illum quē tenebat, deditq; discipulis *dūque* *discipulis*
manducandum, dicens: 'Accipite de manu mea quod *suū*, *&* *ait*:
porrigo, & comedite. Hoc est corpus meum. Hoc *i* *Accipite*, *et*
quod porrigo, quod manducandum præbeo, non iam comedite: Hoc *est* *corpus* *meū*.
panis est secundū substantia, quemadmodū ostendit
externa species, sed verū est & viuū corpus meū istud
quod cernitis, quod pro vobis tradetur in mortem.

Non

- a Et accipiens calicem, gratias egit, & dedit illis, dicens:* *b Bibite ex hoc omnes.* *c Hic est enim sanguis meus novi testamenti,* *d qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* *e Dico autem vobis, non bibam modo de hoc genimine vitis,* *f vsq; in diem illum, cum illud bibam vobiscum nouum in regno patris mei.* *g Et hymno dicto, exierunt in montem oliueti.*
- Nō vobis cibarium panē præbeo, sed meam carnem, quæ sub hac panis specie later occulta. ^a Quo factō, & à discipulis sub panis specie dominico corpore māducatō, accepit similiter Iesus poculum, vt panem antē acceperat: actisq; similiter patri gratiis, tradidit ipsam discipulis, dicens: ^b Accipite poculum istud de manu mea, & ex eo omnes bibite. ^c Quod enim in hoc poculo inest, non substantia vini est, tamen ita secundum speciem sensus iudicet, sed in veritate est sanguis meus, ille in quo nouum testamētū instituetur, dedicabitur & confirmabitur: quemadmodum olim testamētum vetus in sanguine brutorum animalium in figura fuit dedicatum atque confirmatum: ^d ipse (inquam) sanguis ille, qui pro multis, nempe pro electis omnibus & prædestinatis, effundetur in remissionem peccatorum. Per hūc siquidem meū sanguinem, electi omnes, & qui sunt credituri in me, remissionē consequentur peccatorum suorum: quorum non potuisset sine sanguine, & meo sanguine obtineri remissio. Hoc autem tam admirabile & suauissimū corporis ac sanguinis mei sacramētum, ego vobis iam iam abscellurus instituo, & quasi in memoriale sempiternum derelinquo. ^e Dico enim vobis, quōd cœna hæc vltima est, quam in statu isto mortalitatis cōmuniter celebrabimus: neque bibam ego posthac secundum conditionem huius status de generatione ista vitis, id est, vinum tale quale modo vale dicētes inuicem bibimus, ^f vsque in tempus illud quo vinum nouum, videlicet aliud, vinum prorsus cæleste bibam vobiscum: non in hoc mundo, vt modo tetrenum istud vinum bibimus, sed in regno patris mei. Nō amodo simul cœnabimus, vsque dum simul iuxta promissum meum edamus & bibamus super mensam meam, in regno patris mei: vbi vino illo nouo cælestiū deliciarum inebriabimur, sicut & pane nouo satiabimur in gloria. ^g Peracta autem cœna, & pro gratiarū actione decātatis aut recitatis Deo laudibus, deduxit præceptor discipulos extra Hierusalē, ad montem oliuetum: in hoc nimirum patenter ostendens, non se passionē voluisse effugere, vel mortem detrectare, quandoquidem

doquidem praescius malae machinationis Iudae & Iudeorum, de ciuitate (ubi absque periculo permanere potuisset) vltro egressus est, ad locum illum, quo suum proditorem sciebat esse venturum. ^a Ne vero subitus casus qui discipulis post paululum in magistri negatione erat obuerturus, illorum animos non praemonitis vsq; in desperationem deiiceret, aut absorberet immoderata tristitia, voluit super veturo casu illos praemonere, dicens: ^b Omnes vos mei discipuli hac nocte in me patiemini scandalum, omnes occasione mei delinquetis, & corruetis hac nocte, quando me derelicto omnes aufugietis. ^c Sic enim de hac re scripsit propheta Zacharias: ^d Percutiam (inquit pater caelestis) illum quem misi pastorem Israelis sinam venire in manus hostium: percussusq; pastore, & in manus inimicorum tradito, dispergetur & fugient, pastore derelicto, oves eius: id est, magistro tradito, aufugient discipuli. ^e Veruntamen, ne vos nimium conturbet vestrum hoc scandalum, quod ex infirmitate potius quam ex malitia vobis accidet, neve in totum spiritus vestri deiciatur meae passionis narrata miseria, illud quoq; vobis praedico, quod posterioris est gloriae, nimirum quod post meam resurrectionem a mortuis (quae erit tertia die) rursum vos ad me congregabo, & manifestabor vobis, vosq; consolabor. Praecedamque vos in Galilaeam, ad eum locum vos conuocabo, ut illic me vobis simul congregatis, familiariter iterum manifestem. ^f Dum autem ista sollicitus de praemonendis discipulis praceptor loqueretur, Petrus Apostolorum caput, suo more feruens animo ex bone conscientiae testimonio, & optimi erga praeptorem affectus ardore, ita respondit: ^g Quid alij mei condiscipuli sint facturi, scire non possum, tamen de omnibus bene confidam. De me autem hoc ausim pronuntiare, & ex sincero cordis affectu sic sentio, tantum esse meum erga te amorem, ut impossibile mihi videatur in te scandalum pati, teq; derelinquere. Imo & si vniuersi a te abscederent, ego nihilominus firmissimo cordis proposito tibi semper decreui adherere & inherere. Haec ille discipulus, propriae infirmitatis non bene conscius

ex fer

a Tunc dicit illis Iesus:

b Omnes vos in me, scandalum patiemini in me, in ista nocte.

c Scripsit enim:

d Percutiam pascuam, & dispergentur oves gregis.

e Postquam autem resurrexero, praecedam vos in Galilaeam.

f Respondens autem Petrus, ait illi:

g Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor.

- a* *Ait illi Iesus:* ex feruore boni affectus cōfidenter proferebat. ^a Verū dominus infirmitatem discipuli nocēs, magnificam illam pollicitationem longē abiecit, dicens: ^b In veritate tibi hoc tanquam indubiē eueturum prædico, quòd in hac ipsa nocte, ante binum galli cantū, tribus vicibus me sis abnegaturus. Iterū Petrus, tamen de veritate verbi præceptoris nihil dubitaret, tamen ex zelo nimio, quem tum erga præceptorem gerebar. iudicans non posse se ab illo separari, iterum cōfidenter respondit: ^c Egōne te abnegarem, præceptorem dominū & patrem tam dilectissimum, quē ego Dei filium & vitæ verba habentem cognoui & confiteor? Inæternū ego te non abnegabo, etiam si mihi tecum essent carceres & tormēta quælibet: denique mors omnium terribilium terribilissimum, perferēda. ^d Atque ad hūc modum post Petrum discipuli reliqui, fidem præceptoris spopōderunt: fortiter asserentes, nullius rei gratia se vnquam tam benignū dominum abnegaturos, aut vel relicturos. ^e Colloquens verò ita cum discipulis dulcis præceptor, peruenit tandem ad villam quandam trans torrētem Cedron, iuxta montem oliuarum, dictam Gethsemani, quod interpretatur, vallis pinguedinum. ^f Vbi hortum quandam ex more ingressus, ad orādum patrem in abscondito, secretum querens, dixit discipulis octo, vt in anteriori parte loci illius residerent atque quiescerent, interim dum ipse ad patrē in parte vltiori solitarius orationem effunderet. ^g Attamen tres sibi familiares discipulos secū apsumpsit, ac separauit à reliquis, nempe Petrū, Iacobum, & Ioannem: vt qui prius in monte viderāt transfigurationis gloriam, iidem familiarius nunc cernerēt conturbationis & incipientis passionis angustiam. ^h Coram his itaque cœpit Iesus vehementi dolore ac mœstitudine affici, pauore quoque & horrore concuti, sic vt etiam in corpore specie & gestu manifestē se proderet afflictio animi. ⁱ Et vt voce etiā exprimeret certius, quod corporis gestu indicauerat, verbū coram illis protulit arctissimę expressionis angustię, dicens: ^k Tanta premitur mœstitudine cor meum, vt maior vix possit æstimari: ita vt
- b* *Amē dico tibi, quia in hac nocte, ante quā gallus eantet, ter me negabis.*
- Ait illi Petrus:*
- c* *Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo.*
- d* *Similiter & omnes discipuli dixerunt:*
- e* *Tunc venit Iesus cum illis in villam quæ dicitur Gethsemani,*
- f* *& dixit discipulis suis: Sedete hic, donec vadā illuc, & orem.*
- g* *Et assumpto Petro, & duobus filijs Zebedæi,*
- h* *hæc cepit contristari & mœstus esse.*
- i* *Tunc ait illis:*
- k* *Tristis est anima mea vsq; ad mortem.*

sufficiens

sufficiens videatur animã è corpore eicere, vitãque
 finire, nisi me diuinitatis virtus ad perferenda quæ su-
 persunt passionum tormeta sustentaret. ^a Vos hic ma- *a Sustinetelic*
 nete, interim dum ego ad patrem fundam oratione: *& vigilate me-*
 & vnã mecum vigilate orantes, ne vos imminens ten- *cum.*
 ratio absorbeat. ^b Quo dicto, subduxit se aliquantulum *b Et progressus*
 ab illis, quantum ferè iactus est lapidis: illicque cor- *pulsilum, proci-*
 ram patre suo vnico cõsolatore pauperum, effundere *dit in faciem*
 volens amaritudinẽ animæ suæ, positis in terram ge- *suam, orans, &*
 nibus, procidit deinde in facie suã: ad protestationem *dicens:*
 infimę humilitatis, qua coram patre se humilia-
 bat, & declarationẽ extremæ defolationis qua anxia-
 batur in animo: sicq; in terram prostratus, orabat pa-
 trem in abscondito, dicens: ^c Pater mi, tantus horror *c Pater mi, si*
 & pauor ex imminente passionis amarissimo calice, *possibile est,*
 me tuum filium, secundum infirmã humanitatis, quã
 tuo iussu assumpsi naturam, inuasit, vt si fieri posset, &
 si alia via tuæ voluntati placuisset genus humanũ re-
 dimere, ^d cuperem propositũ mihi passionis tam acer-
 bẽ calicem effugere. ^e Veruntamen, licet secundum *d transeat à me*
 inferiorẽ corporis appetitum id appetat humana in- *calix iste.*
 firmitas, secundũ rationem tamen & voluntatem per *e Veruntamen*
 omnia me conformare volo tuæ sanctissimæ volun- *nõ sicut ego vo-*
 tati, vt secundum rationem non hoc ego fieri optem, *lo, sed sicut tu.*
 quod carnis appetitus inferior omnia corporis incõ-
 moda exhorrescens concupiscit, sed hoc votis omni-
 bus & ardentissimo desiderio cupiã de me fieri, quod
 tua sanctissima voluntas de me futurum decreuit.
^f Quia oratione finita, exurgens dominus ad inuisen- *f Et venit ad*
 dos discipulos venit: partim ad illos admonẽdos, par- *discipulos suos,*
 tim ad demonstrandã eam quam erga ipsos habebat
 dilectionem & sollicitudinem, partim ad animi sui
 declarandam angustiam, vt solent homines anxij
 animo de loco ad locum, maximẽ ad amicos chario-
 res, obambulare. ^g Veniens itaque ab oratione ad di- *g & inuenit eos*
 scipulos, inuenit eos somno depressos, propter tristi- *dormientes.*
 tiam nimiam, quæ illorum corda ex præceptoris il-
 lis tam tristibus verbis grauauerat. ^h Tũc quasi occa- *h Et dicit Petro,*
 sionem nactus bonam, arguendi Petrum tarditatis &
 infidelitatis, qui pauloante prius cæteris & plus cæ-
 teris

- a Sic? Non potuisti vna hora vigilare mecū?* teris magna iactauerat, amica & verè paterna exprobratione illum agressus est, dicens: ^a Quid tu mi Petre: sicci ne fidè facis illis tuis promissis tam magnificis? Quomodo ad carcerem vsque & mortem iuxta promissum me sequi poteris, qui nec horulam vnā potuisti mecū vigil persistere? Si in recula tam minima deprehēderis infidelis, quomodo putas in maioribus te fidem seruatorū? ^b Discite vel hinc mei charissimi filioli, discite vobis nihil fidere, sed magis sollicitè metuere: ac proinde excusso somno, vigilate in oratione vnā mecū, vt imminens tentatio vos non apprehendat, neq; absorbeat. ^c Noui equidem animū vestrum bonum & spiritum promptū, paratūq; voluntatē, ad præstandam dictis fidem, ad agendum & perferendū pro meo amore omnia: sed attendere debetis, hunc animū esse in carne, ad bonum omne tarda & inualidavt pote quæ secundū inhabitantem in ipsa appetitū quam maximè exhorrescit omnia corporis incommoda, estq; reluctans semper spiritui, & aduersus eū cōcupiscens. Quæ sanè carnis infirmitas meritò vos vobis reddere debet suspectos, & salutarem timorem debet incutere, vt tanta iam imminente tētatione per orationem ad Deum confugiatis, sine cuius speciali auxilio pugnā tam validam haud dubiè nequibitis superare. ^d Qua exhortatione discipulis ita admonitis, rediit iterum dominus ad solitudinis & orationis locum: ibique orationem quam prius effuderat corā patre, in eadem animæ amaritudine replicauit, dicens: ^e Mi pater, exhorrescit quidem carnis infirmitas instātis passionis subire amaritudinē: & ita exhorrescit, vt modis omnibus illam cupiat effugere. ^f Verūtamen, posteaquā ita tu vis posteaquā ita decretū est apud te, vt ego calicem hūc bibam pro generis humani salute: libentissimo animo volo illum suscipere, atq; ad fundū vsq; cupidissimè exhaurire. ^g Finita oratione, ad discipulos vt antè reuerfus, iterum eos reperit dormientes. Erant quippe pluribus rationibus somno grauati: tum quòd à cœna venissent benè refectioni, tum quòd noctis tempus aduētare, tum maximè quòd tristitia essent prægrauati,
- b Vigilate, & orate, vt nō intretis in tentationem.*
- c Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma.*
- d Iterum secundo abiit, & orauit, dicens:*
- e Pater mi, si nō potest hic calix transire, nisi bibam illum, fiat voluntas tua.*
- g Et venit, & iterum inuenit eos dormientes: erant enim oculi eorum grauati.*

uati, quæ sic illorum corda deprimebat, vt nihil ex ani-
 mo liberet agere, qui torpor somni fomité amplius
 ministrabat. ^a Recedens proinde ab illis dominus Ie- *a Et relictis il-*
 sus, exhortationem suam priorem vidēs nihil posuif- *lis, iterum abiit,*
 se, iterum ad orationem rediit, eundem proferēs ser- *et orauit tertio,*
 monem, quem bis iam ante protulerat. Quæ quidem *eundem sermo-*
 orationis sub eodē tenore replicatio, ex parte altera *nem dicens.*
 vehementiam testabatur angustie, quæ pro calicis a-
 motione illū fecit secundū partē inferiorem postula-
 re: ex opposito verò, promptitudinē indicabat perfe-
 ctæ obedientiæ, secundum quam patris voluntati suā
 plenissimè subiiciebat voluntatē. ^b Tunc surgens ab *b Tūc venit ad*
 oratione, iterum ad discipulos accessit: quos videns *discipulos suos,*
 somno prorsus grauatōs compassione motus indulfit *& dicit illis:*
 eis vt aliquantulū requiescerent, dixitq; eis: Quando *Dormite iam et*
 quidem frustra vos ad vigilādum video commoueri, *requiescite.*
 & à somno quasi violenter deprimi, condescendēs ve-
 stre infirmitati, indulgeo nunc vobis, vt dormiatis re- *c Ecce appro-*
 quiescatis paululū, vsq; dum ego vos expergifecero, *pinquauit hora,*
^e Statimq; post modicam morulam, hostium turmā *& filius homi-*
 cernens aduenientem, excitauit illos, dicens, Satis iā *nis tradetur in*
 dormitū est. Ecce iam aduenit, iamq; adest hora illa *manus peccato-*
 qua ego tradar in manus hominum peccatorum, qua *rum.*
 permittentur impij persecutores mei potestate in *d Surgite ea-*
 me obtinere, vt pro libito in me exerceant omnē sæ- *mus.*
 uitiam, quam vsq; in tēpus istud exercere sunt patris *e Ecce appro-*
 voluntate prohibiti. ^d Exurgite otius à somno, & ob- *pinquauit qui*
 uiam pergamus venientibus ad requirendum me ho- *me tradet.*
 stibus, vt manifesto possitis probare indicio, q̄ vltro *f Adhuc eo lo-*
 ad passionem hanc, quam sum perlaturus, ipse me ob- *quenta, ecce Iu-*
 tulerim. ^e Ecce iam adest traditor ille quem paulo an- *das vnus de duo*
 te cœnātib; vobis designauī verbo & signo, iam iam *decim venit, &*
 aduenientem illum videbitis, vt proditiōis suæ im- *cū ea turba mul-*
 pium machinamentum opere compleat. ^f Vixdum fi- *ta, cum gladijs*
 nito hoc sermone, ecce Iudas vnus Apostolorum duo *& fustibus,*
 decim apparuit, accedēs ad Christū, comitatus magna *g missi à prin-*
 ceterua ministrorū, armis diuersis militaribus instru- *cipibus sacerdo-*
 ctorum, gladijs scilicet & hastis ac fustibus: ^h qui ad- *tum,*
 hoc à principibus sacerdotū, qui in spiritualibus præ- *h & senioribus*
 erant populo, ^h atque à senioribus, qui præerant in *populi.*
 dd tempore

- temporali regimine, missi fuerant cum Iuda, ut eo indicante ipsi Iesum vi armorum obruerent, & comprehensum adducerent. ^a Traditor autem iste Iudas, priusquam ad Christum appropinquasset, signum dederat comitibus, quo ipsis illū erat proditurus, dicens: ^b Vbi ego accessero, diligenter considerate cui ego sim præbiturus osculū. Cui enim me videritis præbere quasi pacis osculū, ipse erit quē queritis: ipsum apprehendite, statim in illū manus mittite, & quod libuerit de illo agite. ^c Ac iuxta pactū hoc, cum appropinquaret Iesu, subsequente clam ministris, Iudas recta & confidenter iuxta consuetudinem accedens, salutationē pacificam præceptori obtulit. ^d Ave (inquiens) præceptor bone: simulque ut verbum protulit salutationis, osculum quoque pacis obtulit: hoc pacto fallere putans præceptorem, aut certē condiscipulos, ne ante tēpus magistri proditor persentiretur. ^e Sciens verō piissimus Iesus, & optimē exploratū habēs impij proditoris animum: noluit tamen acri obiurgatione illum palā arguere, aut digna (quod certē potuisset) ultione ferire, imō neque oblatum repulit osculum: sed deflexis in eum mansuetissimis illis paternæ cōmiserationis oculis, sic illi respondit: Amice Iuda, cui nunquam ego nisi magnæ amicitie atque etiam peculiaris familiaritatis & honoris signa monstravi, quæ prauum nunc aduersus me gestas animum? siccine amico reddis visitudinem? Vbi quæso hoc apud te commerui, ut osculi me indicio proderes hostibus? Vel nunc ad cor reuertere fili mi Iuda, & quid egeris apud temetipsum considera. ^f Statim verō ubi Iudam vidissent ministri Iudæorum Christo præbentem osculum, memores dati signi, magno impetu in eū irruunt, velut lupi in ouem, velut raptores in prædam: & manus violentas in eum iniecerunt, apprehensumque tenuerunt, quasi ordinaria iudicij autoritate captiuum. ^h Vnus interim ex discipulis, Petrus nomine, ut semper alias, ita etiam hic zelo magno feruens, cum videret re eō tendere, atque eō iam peruenisse, ut manibus in præceptorem iniectis, captiuum illum conarentur abducere, nō ultra expectandum putans, subito exemit illā quem
- a* Qui autē tradidit eum, dedit illis signum, dicens:
b Quemcunque osculatus fuero, ipse est, tenete eum.
c Et confestim accedens ad Iesum, dixit:
d Ave Rabbi.
e Et osculatus est eum.
f Dixitque illi Iesus:
g Tunc accesserunt, & manus iniecerunt in Iesum, & tenuerunt eum.
h Et ecce vnus ex his qui erant cum Iesu, extendens manum, axemit gladiū suum:

quem forte gerebat gladium:^a vique magna admini-
 strante etiam vires amore & furore, feriens, ictum du *a* & percutiens
 xit in vnum quendam ex ministris principis sacerdo *seruum princi-*
 tum, qui ceteris liberius audaciusq; in Christu irrue- *pis sacerdotum,*
 rat: sed declinante in partem dexteram gladio, dexte- *amputauit auri-*
 ram tantum auriculam illi amputauit. *culam eius.*
 zelum iniemperatum aspiciens Iesus dura satis obiur *b* *Tunc ait illi*
 gatione eum compescuit, dicens: *c* *Noli Petre gladio* *Iesus:*
 hic agere, sed gladium exemptum in vaginā potius *c* *Conuerte gla-*
 locum proprium reconde. Non est enim hoc Euaa- *dium in locum*
 gelicæ perfectionis dogmati cōsonum, quo docui, nō *suum.*
 esse resistendū malo, sed maxillam vnā ferienti, alte
 ram quoq; prompto animo esse præbendam. *d* *Omnes d* *Omnes enim*
 qui aliter quam oportet non ex Dei mandato vtūtur *qui acceperint*
 gladio, aut aliis eiusmodi bellicis instrumētis, gladio *gladium, gladio*
 perdentur: sæpe quidem in præsentī tempore materia *peribunt.*
 li gladio, semper verò in futuro tēpote diuinæ vltio- *e* *An putas,*
 nis gladio spiritali. *e* *Denique, etiam si mihi placeret* *quia nō possum*
 vim vi depellere, an putas mi Petre tua mihi defen- *rogare patrem*
 sione opus fore? Nihil minus. Habere nāq; in prom- *meū et exhibebit*
 ptu auxiliū longē validius. Nihil enim mihi opus es- *mihi modò plus*
 set, nisi ad patrē meum exclamare pro auxiliō: & ille *quam duodecim*
 qui me semper audit, quantotius mihi demitteret in *legiones angelo-*
 adiutoriū, quantū velle angelorum numerū, etiā vsq; *rum?*
 ad duodecim legiones & amplius: quorum vnus qui-
 libet vel infimus, totam hanc quam cernitis hostium
 armatorum turbam nullo negotio possēt conficere,
 atq; in cineres vsq; redigere. *f* *Verū si hoc pacto ad-*
 uersum istos velim agere, quomodo impleri poterūt *f* *Quomodo er-*
 scripturæ, quæ multo ante hoc prædixerūt, ita debere *go implebuntur*
 fieri: nimirū vt ego tradar, patiar, ac moriar, pro salu- *scripturæ, quia*
 te mūdi: Nam ita per vim obfistēdo hostibus, impedi- *si oportet fieri.*
 retur scripturarū adimpletio, quod omnino fieri non *g* *In illa hora*
 debet. *g* *Ac deinde conuersus Iesus ad turbam illam* *dixit Iesus tur-*
 tumultuantium ministrorum, cum multa mansuetu- *bis:*
 dinis modestia eis loquutus est, dicens: *h* *Quid sibi* *h* *Tanquam ad*
 vult iste armorum strepitus? Aut quid opus fuit in- *latronem existis*
 strumentis eiusmodi bellicis, nempe gladii & hāstis, *cum gladijs &*
 quibus ad me tanquam ad latronem, atque maleficū *fustibus cam-*
 hominem modò existis, ad me comprehendendum? *prehendere me.*

a Quotidie apud
vos sedebam do
cens in templo,

b & non me te
nuistis.

c Hoc autē to
tum factum est,
vt adimpleren
tur scripturæ
Prophetarum.

d Tunc discipuli
omnes, relicto
eo, fugerunt.

e At illi tenen
tes Iesum, duxe
runt ad Cay
pham
f principem sa
cerdotum, vbi
scriba & senio
res cōuenerant.

^a Nihil opus erat hoc tumultu, ac strepitu me extra ci
uitatem querere, cum ego per singulos penè dies pa
lām in loco publico, nempe in templo ac synagogis
docuerim: vbi si id vobis vestrisq; dominis in animo
fuit, & si iustam ad id causam habere existimatis, mi
nore vtique molestia me potuissetis comprehendere.
^b Attamen hactenus nemo vestrum manus in me con
iecit, neq; vel digitum mihi admouit, nocēdi gratia.
Quid igitur nunc, tanto strepitu tantaq; molestia ex
tra ciuitatem in ipsa intempesta nocte me queritis,
ad eum modū quo solet quæri homicida, statim per
petrato facinore, vt comprehendatur antequā possit
effugere? ^c Id autē omne, nempe quod dominus Iesus
ita cum tumultu & strepitu malorum hominum cō
prehensus est sine causa, q̄ reluctari noluit, neq; obli
stere comprehensoribus, ita diuina dispositione fieri
debit, sicut per Prophetarum scripturas multo ante
fuerat prædictum. Nempe Esaias de eo prædixerat, q̄
tanquam ouis ad occisionem esset ducendus, & non
aperiret ad contentionem os suum. Hieremias eum
agno assimilauit, qui portatur ad victimā. Psalmista
prædixit circundandū à vitulis & canibus multis, atq;
à tauris obsidendū. Aliaq; in eandem sententiā mul
ta, sancti prædixerunt Prophete. ^d Videntes autē di
scipuli eo rem processisse, vt comprehensus iam tene
retur præceptor, & ab eius ore audientes nō concedi
locum defensionis, metuentes sibi, ne & ipsi cū eo ab
ducerentur captiui, si cum eo diutius permanerent, re
licto eo præ timore, omnes aufugerūt, qui paulo ante
sigillatim ad carceres & mortem vsq; fidē spondere
rant. ^e Illi verò comprehensum iam & alligatum Ie
sum, magno gaudio & exultatione adduxerunt ad do
mum Cayphæ, f qui tum tēporis, summo fungebatur
sacerdotio, apud quem ceteri omnes populi rectores,
qui in mortē Christi vnanimiter cōspirauerant, Scri
bæ videlicet & seniores, erant cōgregati, expectantes
ministrorum reditū, vt scirent quid actum esset de eo
quod agebant negotio. Toti enim in hoc erant, & sic
erant, vt quiescere non possent, nisi exitum prius co
gnouissent negotij: quemadmodum solet cōtingere
iis,

iis, quib, res quęlibet vehemēter est cordi. ^a Interim vero dum sic comprehēsus abducitur pius dominus, ^a Petrus autem fluctuabat apud se & vehementer anxiebatur animo ^a longē, vsq; in Petrus, memor p̄missi paulo ante pręstiti magistro. ^a atrium principis sacerdotum. Propter quod, nō penitus magistrū deserere illū permisit conscientia & zelus amoris. Neq; tamē propius accedere audebat, propter timorē, ne fortē & ipsum similiter comprehenderent. Sic itaque hęsitans intrā sese, cogitauit saltē à longē subsequi turbam illā ministrorum: atq; ita ad domū vsq; principis sacerdotū dominum captiuum ipse fugitiuus est prosequutus. ^b Quō quū peruenisset, sumpta audacia, & ipse intro in aulam anteriorem est ingressus, ^c ibiq; tanquam ignotus residebat in turba ministrorū, vt videret quid de Christo esset agendum, qualēve illa captiuitas haberet exitū. ^d Postquam verō per ministros adductus esset in domū summi sacerdotis Christus dominus, statim congregatum est aduersus eum Iudęorū conciliū, vt de eo perquirerent, & decernerēt quid foret agēdum. Et quoniam sine causa legitimā indeceus fuisset morti addicere innocentem, multa sollicitudine & industria ad hoc vtebantur, vt falsum testimonium aduersus eum inuenirent, vt sic colorem alium quem honestū saltem apud hominēs haberent quō illum possent sine notā morti tradere. Postea enim quā irreprehensibilis Christi innocentia locum hostibus non cōcedebat verę accusationis, necessariū illis fuit ad falsitatem recurrere. ^e Verū neq; hac via satis commodum pro suo vōto potuerunt inuenire testimonium, ita vt productis multis falsis testibus (quorum alij hoc se vidisse, alij illud se audisse testabantur) nō esset tamē inuentum conueniens neq; sufficiens illorum testimonium. Vel enim quę dicebātur criminalia non erant, vt cum honestate ex illis morti possent quęquā adiudicare, vel in assertorū probatione testes deficiebant, vel prorsus absurda & nō verisimilia proferebāt. Tam enim etiam ab omni specie mala abstinuerat in omni vita innocens ille agnus Dei, vt nihil se apparētis aut verisimilis calumnię aduersus eū posset inueniri. ^f Post multos verō, tandē alij duo falsi testes

^b Et ingressus intro, se lebat cō ministris,

^c vt videret finem.

^d Principes autem sacerdotū,

^e & omne conciliū quarebāt falsum testimonium contra Iesum, vt eū morti traderent.

^f Et non inueniunt, cū multi falsi testes accessissent.

^g Nonisimē autem venerunt duo falsi testes, &

a Hic dixit, proccſſerunt in medium, accuſationemque aduerſus
 Poſſum deſtruc illum proponerent, dicentes: ^a Nos hunc audiimus
 re templū Dei, dicentem, Poſſum deſtruerere hoc templum Dei, & in-
 & poſt triduum readificare illud. Quod verbum falſi illi
 readificare il- teſtes neque ita retulerunt vt dixerat Chriſtus, neq;
 lud.

b Et ſurgēs prin aliū, immutatis verbis, detorquebāt benē dicta ad
 ceptus ſacerdotū, calumniam. ^b Cum itaque hoc teſtimonium ſufficiēs
 ait illi: non eſſet pro condemnatione Chriſti, vt neque prius
 adducta fuerant valida, princeps ſacerdotum hoc in-

c Nihil reſpon-
 c'es ad ea qua
 iſti aduerſum
 re teſtificatur?

uenit conſilium, vt Chriſtum faceret in cōcilio loquē
 tem, de iis potiſſimum rebus in quibus facilius ali-
 quid aduerſus eum ex ipſiſmet ore rapi poſſet. Pro-
 pter quod, exurgens in mediū ſummus ſacerdos, qua
 ſi grauiter commotum ſe fingēs auditis accuſationi
 bus & teſtimoniis, ad reſponſionem Chriſtum inuita
 uit, dicens: ^c Audiſti aduerſum te perhibita complu-
 ra teſtimonia, grauiā certē & difficilia. Habēsne qđ
 ad illa reſpondeas? Si defendere te poſſis, locum da-
 mus tibi ad deſenſionem: loquere fidēter. Si verō nō
 habes quod reſpondeas, nos taciturnitatem tuam in
 iudicio, conſenſum interpretabimur, & ſecundū au-
 dita feremus aduerſum te ſentētiā. Huiuſmodi ſer-
 monibus exiſtimabat ille ad verba ſe poſſe compelle
 re Chriſtum, vt aliquid ex ore eius raperent. ^d Verum
 ipſe dolōſum ſciens principis animum, ſciēs quoque
 reſponſione nihil opus eſſe, quādoquidem ipſiſmet iu-
 dices in cordibus ſuis nihil eorū quæ aduerſus ipſum
 fuerant prolata fatiſ validum exiſtimabant ad condē
 nationem, iuxta Propheticum teſtimonium ſilebat,

d Ieſus autem
 iacebat.

nec aperuit coram tondentibus os ſuum. ^e Videns au-
 tem princeps ſacerdotum, qđ neque hac via potuiſſet
 ad verba Chriſtum deducere, iterum exurgens cū ira
 & ſaſtu, dixit ad eum: ^f Adiuro te & obteſtor per

e Et princeps
 ſacerdotum ait
 illi:

Deum viuum, Deum verum & viuum, Deum patrum noſtrorum,
 vt dicas nobis ſi Abrahā, Iſaac, & Iacob, vt palām nobis hic cōſitearis,
 tu es Chriſtus ſi tu verē ſis Meſſias ille Iudæis promiſſus & expecta-
 tus, & verē filius Dei altiſſimi, iuxta quod de te pluri-
 mi ſentiunt, tuis edocti ſermonibus. ^g Hic piſſimus
 Ieſus, audita patris mētionē quaſi expergefactus pro-

f Adiuro te per
 Deum viuum,
 vt dicas nobis ſi
 tu es Chriſtus
 filius Dei.

g Dicit illi Ie-
 ſus:

pter

pter paterni nominis in quo adiuratus fuerat reuerē-
tiam, simul & ob veritatis amorē, ad quā proficendam
eū adiuratione sacrosancti nominis inuitabatur in-
trepidē omnem illis aperuit veritatē, nō omittens in
concilio palā eam profiteri, etiam si optimē præsciret
hinc illos occasionē accepturos suæ condemnationis.

^a Adiuratus itaq; sic respōdit solita modestia: Sicut in *a Tu dixisti.*
terrogasti me, sic res habet, verū dixisti, ego sum Chri-
stus filius Dei benedicti. ^b Insuper & hoc adiicio vo- *b Veruntamen
dico tibi, amodo
videbitis filium
hominis sedentē
à dextris virtu-
tis Dei, & ve-
niet iudicare viuos & mortuos.* ^c Quo verbo in au- *c Tūc princeps
sacerdotum sci-
dit vestimenta
sua, dicens:
d Blasphema-
uit.*
mans causam abundē sufficientē se extorsisse à Chri-
sto, rupit vestimēta sua, quasi præ dolore & displicen-
tia auditæ blasphemiae: exclamansq; voce magna co-
rā omnibus, ait: ^d Blasphemiam in Deū loquutus est im-
probus iste, Deo æqualē se faciēs, quodq; Dei est pro-
priū sibi attribuēs. ^e Nihil iam opus est ad hominis hu-
ius condēnationē alieno testimonio. ^f Ipse aduersum e-
se, vobis omnibus qui circumsedetis vt iudices audiē-
tib⁹, apertū protulit testimoniū, tam impiā, aduersus ^f *f Ecce nūc audi-
stis blasphemiam
quid vobis vide-
tur?*
Dei summi honorē nō erubescēs, pferre blasphemiam:
Ferte iudices sententiā, ex iis quæ ipsi vestris audistis
auribus, date iudiciū. ^g Ad cuius propositionē circūse-
detes omnes illi iudices, à senioribus incipiēte impie-
tate, sigillatim protulere sententiā, Christū vt blasphem-
mū morte plectēdū, iuxta legis decretū, quæ blasphem-
mū iubet de vita tollere. Sic illi iudices impietatis, ve-
ritatis confessionē estimātes blasphemiam, innocētē Dei
filiū morti adiudicat: vitæq; venā mortis reū pñūtiat
filij mortis. ^h Mox cōsilio soluto, traditus est Christus ^h *h Tunc expue-
runt in faciem
eius,
& colaphis
eum ceciderunt.*
custodiæ & volūrati ministrorū, qui gratificari cupiē-
tes suis dominis, quib⁹ eū summe nouerāt exosum, in
humaniter & improbē nimīū tractare eū cœperūt, ex-
puētes & execrātes magna irreuerentia in beatā faciē
ei⁹, in quā desiderāt angeli pspicere. ⁱ Pugnis quoq;

a *Alij autem & colaphis eum cædentes, quod hominibus nihili so-*
palmas in faciẽ let fieri. ^a Quidam verò improbiore, quasi puerilem
eius dederunt, di- ludum de eo sibi facientes, velata eius facie, alapas ei
centes: impingebãt, ita vt lõgè audiretur sonitus ictuum: ac
b *Prophetiza* post singulos quosq; ictus cū illusione dicebãt ^b *Pro-*
nobis Christe, qs phetiza nobis Christe, à quo hunc iã ictũ susceperis:
est qui te per- Prophetã te esse iactasti, & Christũ Dei filiũ, ac pro-
cussit? inde scientem occulta omnia. Dic ergo nobis oculis
c *Petrus verò* clausis, quis tibi hãc impegit alapa? ^c Intèrim verò
sedebat foris in dum hęc in Christũ ludibria in interioribus domus
atrio. exerceat impietatis ministri, Petrus in anteriori par-
d *Et accessit ad* te domus in ipso atrio residebat incognitus. ^d *Quem*
eius vna ancilla, tandem videns, & diligenter contẽplaus vna quædam
dicens: ex ancillis domus illius, quæ illũ fortè pluries cū Chri-
e *Et tu cū Iesu* sto viderat obambulantẽ, procaci insultatione coram
Galilæo eras. omnibus eum aggressã est, dicẽs: ^e *Tu discipulus es*
f *At ille nega* huius Iesu Galilæi, quẽ principès nostri victũ modo
uit coram omni- adduci iusserũt: probè mihi notus es, & frequenter in
bis, dicẽs: Ne- illius comitatu cõspectus. ^f *Satim Petrus ad ancillæ*
scio quid dicis. vnitis vocè perterritus, dum mori timuit, vitam nega-
g *Exeunte autẽ* uit, profusq; immemor factus est tã splendida illius
illo ianuam, vi- pollicitationis suæ, apèrta voce coram omnibus præ-
dit eum alia an- ceptorem suum abnegauit, asserens omnino nihil se
cilla, & ait his scire de homine illo, imò neque quid mulier illa sibi
qui erant ibi: vellet, satis intelligere. ^g *Et cū timore iam perurbat-*
h *Et hic erat cū* tus, locũ exire vellet, perq; ostiũ egredi inciperet, in-
Iesu Nazareno: tuita est illum alia ancilla domus illius, dixitq; àstanti-
i *& iterũ nega* bus: ^h *Certè hic vnus est discipulorũ huius Iesu, qui*
uit cū iuramen- dicitur Nazareus. ⁱ *Ille gemina accusatiõe amplius*
to. quia nõ noui exterritus, secũdò negauit dominũ: etiã cum iura-
hominem. mẽto astruens, se hominem illũ non nosse, neq; cum
k *Et post pusil-* eo quicquã vnquam habuisse familiaris cõmercij: id-
lum, accesserunt que tanta astruebat & deierabat cõstantia, siue potius
qui stabãt. et di- impudẽtia, vt ab accusatiõe statim mulier desisteret,
xerunt Petro: suspicãs ne fortè alius fuisset ei similis, quem in Chri-
l *Verè & tu ex* sti viderat comitaru. ^k *Post paululum tamen, vbi at-*
illis es: nam & tentius illum cõsiderassent qui vocem puellæ audie-
loquela tua ma- rant, quasi certiores interim facti de veritate, cum se-
nifestum te fa- ueritate illum aggrediuntur, dicentes: ^l *Profectò tu*
cit. vnus es discipulorum hominis istius, id quod vel ex
loquela

loquela idiomatis tui facile aduertimus. Galilæa siqui-
dem loquela loqueris, qua & captiuus hic loquitur, &
cæteri eius discipuli loqui solent, quorum præcipui
noscentur esse Galilæi. ^a Tunc videns maius sibi iam *a* Tunc caput
imminere periculū, postquam etiam à ministris cœ- *detestari & in-*
pisset agnosci: vt opinionem istam de illorum cordi- *rare, quia non*
bus eiceret, cœpit mentiri impudentissimè, & absq; *noisset homi-*
omni pudore non solū inuerecundè abnegare, ve- *nem.*
rumetiā cū anathematizatione, execratione, atq; ma-
ledictione sui ipsius impiè peierare, q̄ nihil vnquā *b* Et continuò
cum Christo habuisset familiaris cōmercij. Sic conti- *gallus cantauit.*
nuò in peius proficiens infidelis discipulus, primum *c* Et recordatus
quidem tātum abnegauit magistrum, deinde abiura- *est Petrus verbi*
uit & peierauit, postremò execrationē quoq; & dete- *Iesu, quo dixit*
stationem periurio superaddidit. ^b Qua negatione *rat illi:*
trina completā, statim Petrus gallum aduertit canen *d* Priusquam
tem. ^c Moxq; verbi dominici recordatus est, quo si- *gallus cantet,*
bi magna iactanti prædixerat fore, ^d vt eadem nocte *ter me negabis,*
antequam gallus bis caneret, siue antequam gallū ca *e* Et egressus so
nentem attenderet, ter ipsum esset negaturus. Iam il- *ras senuit ama-*
lum rei exitus docuit, veracem fuisse magistrū, se ve- *rè.*
rò vanissimum esse discipulū, & omnia simul pro-
missa cum ipso itidem vana fuisse. ^e Statimq; à domi-
no misericorditer respectus & attactus interior, gra-
uissimum amaræ compunctionis & pœnitentiæ sen-
sit in corde dolorem: egressusque foras extra atrium
principis sacerdotum, locum quærens solitudinis ad
desendum peccatum suum, tanto cordis anxiebatut
dolore, vt erūpentibus ex oculis lachrymis fleret ama-
rissimè, sciēs hanc vnicam esse pœnitentiæ viam, qua
cum magistro possiet redire in gratiam: solum hoc ef-
fere lachrymarum lauachrum, in quo peccati sui scædi-
tatem abluerè posset, atque abstergere.

ELVCIDATIO CAP. XXVII.



OSTQVAM verò noctem in Christi-
rū omnes prin-
illusione. & afflictione duxissent in-
cipēs sacerdotū
somnem ministri impietatis, mane fa-
& seniores po-
cto, statim vt illuxisset dies, conuene-
puli aduersus Ie-
runt vniuersi principes sacerdotum & *sum,*

dd 5 senio

Mane au-
tē factō,
consilium inie-
runt omnes prin-
cipēs sacerdotū
& seniores po-
puli aduersus Ie-
sum,

- seniores, qui conscij erant conspirationis & coniurationis in mortem Christi, ad cōsulendum in communi aduersus eum: ^a videlicet quomodo morti eum traderent, & qua morte eum perderent, & quid pro accusatione præcipua corā præside proferrent. ^b Soluto consilio, victum eum à domo Cayphæ adduxerunt ad Pilatū præsidem, vt tanquam mortis reum ac publica consilij sentētia damnatum, ipse autoritate imperiali puniret. Prius verò quàm in ordinē passionis Christi sermo longius decurrat, breuiter dicendū, quē finem sortita sit execranda Iudæ proditio. ^c Iudas itaq; postquàm innocentē, sibiq; semper beneficē tissimum dominum triginta argēteis, pretio admodū vili, vendidisset Iudæis, facinore peracto ad se rediēs, suiq; peccati enormitatē passionibus iam ex parte sedatis cōsiderans, videns q; iam damnatus esset dominus suus, seq; initiū & originē fuisse huius cōdemnationis, ^d dolens de parato scelere, retulit triginta argenteos, pretium negotiationis suæ, illis à quibus acceperat, nempe principibus sacerdotum & senioribus populi, dixitq; eis: ^e Grauisimè ego me peccatulo male meritum ad mortem tradiderim sine cauda, eiusque damnationi occasionem dederim: ita videlicet verbo vno, & præceptoris innocentiam, & suam impietatem agnoscens. ^f Cui responderunt Iudeorum principes: Quid tu egeris, nostra nihil refert nos? tu videris bene tu an male egeris, ipse videris. Nos quid egerimus scimus, neque mali vllius sumus nobis conscij: ^g Iudas autem suam illam pœnitentiam & querimoniam videns nihil posse proficere, eosque obduratos cernens, & prorsus definitos in mortem Christi, & sceleris enormitate miser ille in desperationem corruit: proiectisque cum indignatione magna argenteis in templo (eo quòd nollet mori post scilicet iniqui pretij) abiit, ^h & laqueo sibi extorsit animam: quod in magistro infeliciter cœperat latrocinium, infelicius complens in semetipso. ⁱ Principes autem sacerdotum, accepta pecunia illa, dixerunt adinuicem: ^k Non licet ultra pecuniam istam
- a* vt cum morti traderent.
- b* Et victū ad duxerūt eū, & tradiderūt Pontio Pilato præfidi
- c* Tunc videns Iudas qui cum tradidit, quòd damnatus esset,
- d* pœnitētia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum & senioribus, dicens: se confiteor, in eo quod hominem innocentem, & de peccati, tradens sanguinem iustum.
- e* Peccati, tradens sanguinem iustum.
- f* At illi dixerunt: Quid ad nos? tu videris
- g* Et pronētis argenteis in templo recessit: & abiens, laqueo se suspēdit.
- h* Principes autem sacerdotum acceptis argenteis, dixerunt: Non licet committere in corbonam,

istam mittere in arcam sanctam, vbi dona seruan- ^a quia pretium
 tur quæ voluntariè Deo & templo offeruntur: ² quo- ³ sanguinis est.
 niam pretium est sanguinis, quoniam numerata est ^b Consilio autè
 proditori pro traditione hominis ad mortem: vnde ⁱⁿ inito, emerunt
 quodam modo prophanata atque polluta videtur, vt ^{ex} illis agrum fi-
 iam non videatur dignum mittere eam in sacram ^{guli, in sepulch-}
 arcam aut gazophylatium sanctum. ^b Consulètes er- ^{ram peregrino-}
 go pariter, hoc decreuerunt, vt ex argento illo eme- ^{rum:}
 antiquo, vel à conditione luti quod ex agro illo fodie ^{vocatus est a-}
 batur) ad eum vsum, vt in illo sepelirentur peregri- ^{ger ille acheldè-}
 ni, sepulturæ proprium locum non habentes. ^c Pro- ^{mach, hoc est, a-}
 pter quod, ab eo tempore ager ille appellatus est vo- ^{ger sanguinis,}
 ce Syriaca, Acheldemach, quod interpretatur, ager ^{d vsq; in hodie}
 sanguinis, qui videlicet ex sanguinis pretio fuit cõpa ^{rum diem.}
 ratus: ^d quam appellationè, vsq; ad tempus istud de- ^{e Tunc adimple}
 scriptionis Euāgelij huius, locus ille obtinuit. ^c Sicq; ^{tum est & c.}
 adimpletum est, quod taulto ante prædictum fuerat ^{f Et acceperūt}
 per Prophetam, ita dicentem: ^f Et acceperūt prima- ^{triginta argen-}
 tes Iudæorum triginta argenteos, ^g pretiū illius quod ^{teos,}
 pro Christo appetiatio & æstimato persolutum fue- ^{g pretium ap-}
 rat: ^b quem ipsi pretio æstimatum, emerunt à filiis Is- ^{pretiati:}
 raël (id est à Iuda proditore, vno ex gente Israëlita) ^{h quem appre-}
 & expenderūt illos in emptionem agri figuli, ^{i iuxta}
 quod mihi Prophetæ dominus reuelauit. His obiter ^{tiauerunt à fi-}
 ita de proditoris obitu interiectis, passionem saluato ^{lys Israël & de}
 ris nūc pleno cursu prosequatur oratio. ^k Iesus itaque ^{derunt eos in a-}
 per principes sacerdotum, coram Pilato præside vin- ^{grum figuli,}
 ctus, tanquam mortis reus sistitur, vt per eius authori ^{i sicut constituit}
 tatem lata in Iudæorum concilio aduersus eum mor- ^{mihi dominus.}
 tis sententiā in executionem producat. ^k Nolens au- ^{Te sus autem}
 tem Pilatus ante auditum reum, & cognitam causam ^{stetit ante præsi-}
 dem: ^{dem:}
 proferre sententiā, Christum interrogat, dicens: ^{l & interroga-}
^m Tūne rex es Iudæorū, vt isti tui accusatores iacta- ^{uit eum præses,}
 se te clamitant? ⁿ Cui pius Iesus cum multa modestia ^{dicens:}
 ita respondit: Tu dixisti regem me esse Iudæorum: sic ^{m Tu es rex Iu-}
 res habet vt proposuisti interrogans, verè rex Iudæo- ^{dæorum?}
 rum sum ego. Ita quidem iudici amore iustitiæ & cau- ^{n Dicit illi Ie-}
 sa noscendæ veritatis interroganti respondit: ^{o Accu-}
 satoribus autem suis principibus sacerdotum atq; se- ^{sus: Tu dicis.}
 nioribus ^{o Et cum accu-}

*faretur à princi-
pibus sacerdotiū
& senioribus,
nihil respondi.*

*a Tunc dicit il-
li Pilatus:*

*b Non audis
quanta aduer-
sum te dicunt te-
stimonium?*

*c Et non respon-
dit ei ad vllum
verbum,*

*d ita vt mira-
retur præses ve-
hementer.*

*e Per diem au-
tem solemnē con-
sueuerat præses
populo dimitte-
re vñ vinctū,
quem voluisset.
f Habebat au-
tem tunc vin-
ctum insignem
qui dicebatur
Barrabas.*

nioribus populi sine ratione & probatione multa ad-
uersum se inclamātibus, non est dignatus respondere,
eo quòd friuola essent, aut manifesta habentia falsita-
tem, nullaque sufficienti probatione firmata, propter
quod responsione digna non erant. ^a Qua de re admi-
rans Pilatus, vt ad verba illū perduceret, causa noscē-
dæ veritatis, sic illū alloquutus est, dicens: ^b Audisne
quàm multa isti accusatores tui aduersum te propo-
nant? Vides, in quàm multis & quàm acriter te accu-
sent, quàmque in te vno ore omnes isti inclamēt vali-
dè. Quid igitur taces? Quare nō te ipsum aduersus il-
lorum accusationes defendis? ^c Sed dominus Iesus
sciēs nihil opus esse responsione ad eiusmodi friuola
& vana, quæ neque iudicis animum quicquam mo-
uebāt, eo quòd rationem & probationem dictis ad-
uertebat abesse, solisq; clamoribus illos omnia agere,
nō respondit præsidī, donec ita interrogaret, ne ver-
bulum quidem: propterea quòd nō serio tunc loque-
retur Pilatus, quasi respōsionem verè existimans ne-
cessariam, sed simulatè tātum, videlicet magnificare
se simulās accusationes actorum, vt rerum vel terrore
ad verba induceret. ^d Ex qua Christi tam constanti &
nihilominus placida taciturnitate, in magnam ad-
mirationem ductus est præses. Post multa autem ver-
ba vtro citroque habita, inter præsidem quærentem
absoluere eum, quem innocētem & ex inuidia tradi-
tū aduertebat, & ex aduerso accusatores, qui impro-
bis clamoribus non cessabant ad mortem eum depo-
scere, tādē consiliū incidit animo Pilati, quomodo
illum posset de manibus accusatorum eruere. ^e Siqui-
dem cōsuetudo Iudæis erat, vt in solemnitate pascha-
li per annos singulos præses vnum aliquem ex vinctis
qui mortem erant commeriti, dimitteret liberum, ad
ipsorum postulationem, quemcunque scilicet ipsi po-
stulassent: quod in memoriā illis permittebatur diui-
ni beneficii, quo in nocte illa paschæ in Aegypto, per-
cussis Aegyptiis ipsi euaserūt salui, deque captiuitate
ferrea in libertatem tum fuerunt educti. ^f Erat au-
tē tunc tēporis vinctus quidā malitia insignis, & præ-
improbitate sua bonis omnibus exosus, cui nomen
erat

erat Barrabas. Hūc cogitauit Pilatus cū Christo conferre, & ex duobus his alterum proponere eligendū: sperans quod Iesum, aduersus quē nihil morte dignū adhuc probatū fuerat, alteri illi cuius malitia constabat omnibus, essent præelecturi. ^a Conuocatis itaq; ad se Iudæis, & tota illa turba ad se congregata, proposuit illis cōsiliū cordis sui, dicēs: Paschalis iam adest festiuitas, necesse est mihi, iuxta veterem vestram cōsuetudinē, vincitum aliquem pro vestra postulatione dimittere liberum. ^b Nunc itaque duos vobis propono, quorum alterū vt eligatis volo: Barrabam scilicet illum latronē, quem nostis omnes morte dignum, vt pote qui contra reipublicæ bonum machinatus sit in ciuitate regia seditionem, ^c aut Iesum hunc qui modo presentatur, & de quo adhuc quæstio agitur, qui à plerisq; Messias æstimatur & dicitur, aduersus quem nihil adhuc morte dignum est comprobatū. ^d Quærebatur autem Pilatus hoc consilio sic prudenter Christū de manibus accusatorum eripere, eo quod aduertisset, iniuste eum accusari, neq; nisi inuidia moueri Iudæorum primates ad eius mortem procurandam: propter quod totis viribus ad liberandum eum quem innocētē credebat præses (vt & ex officio tenebatur) agebat. ^e Ad hoc verò accessit, & aliud quod grauius præsidis animum deterrebat, ne aduersus Christū quicquam ageret. Siquidem ipso pro tribunali in morē iudicis sedēte, misit ad eum vxor sua nuntium, qui hæc illi ex ipsius nomine diceret: ^f Nihil rei siue negotij tibi sit cum homine illo iusto & innocente, qui tibi adductus est iudicandus: caue ne aduersus illū quicquam agas aut tentes innocentem. ^g Multa enim passa sum hodie in somnis, & territamēta magna per visum mihi ostēsa sunt, quæ omnia ad ipsius inducebant liberationem: vt nō dubitem pessimē nobis futurum, si aduersus hunc innocētē quicquam tentaueris. Proinde ab illo te quantotius absolue, cūmque dimitte liberum, ne manus tuas in eo cōmacules, & super omnem domum tuam inducas inexpiable malum. ^h Statim verò vbi audissent principes Iudæorum verba præsidis, quibus Christū conabatur à morte eximere

a Congregatis ergo illis, dixit Pilatus:

b Quem vultis dimittere vobis: Barrabam,

c an Iesum qui dicitur Christus?

d Sciebat enim, quod per inuidiam tradidissent eum.

e Sedente autē illo pro tribunali, misit ad eum vxor eius, dicēs: Nihil tibi est iusto illi.

g Multa enim passa sum hodie per visum, propter eum.

h Principes autem sacerdotū, & seniores persuaserunt populo, vt peterent Barrabam, Iesum verò perderent.

mere per collationem cum Barraba, metuētes ne populus innocētē Christum præligeret Barrabæ latroni, cœperūt magna celeritate per turbam huc atq; illuc discurrere, ac multa efficacia & autoritate populis suadere, vt Barrabam peterent sibi dimitti, Christum verò ad mortem postulare.^a Iterum ergo Pilatus Iudæos interrogauit, dicens: Vtrum duorum illorum quos iamiam proposui vobis, dimitti pro consuetudine vestra postulatis: Barrabam homicidam & seditiosum, an Iesum innocētē, in quo nullam mortis causam inuenio?^b Seductus principum malo consilio populus omnis respōdit: Dimitti nobis petimus Barrabam.^c Quod populi responsū vehementer admirans præses (nō enim existimauerat tam peruerso corde fore homines illos qui se Dei cultores iactabāt, vt manifestarium homicidam homini innocenti præligerent) iterum obiecit illis: ^d Quare non potius Iesus hūc postulatis, qui Messias vester à plerisq; sanioris iudicij existimatur & dicitur? Præstarētne illum in vita seruare, de quo tanta est ad plurimos ex vestris existimatio? Quid igitur de eo vultis fieri?^e Statim clamarosis vocibus responsū insanum proferrunt rabidi canes, dicentes: Male pereat Iesus, & cruci affixus moriatur in patibulo. ^f Præses indignissimè ferens hanc iudæorum duram ceruicem & irrationabilem pertinaciam, cum indignatione illos alloquutus est, dicēs: ^g Ecquid mali fecit homo iste, propter quod cruci debeat affigi, aut vel alio quocunq; mortis genere plecti? Vos hæctenus nihil aduersus illū efficacax, imò neq; probabile attulistis, quod morte dignum debeat iudicari. An hoc exigitis à me qui sum minister iustitiæ, vt vestro seruiā affectui: vt sine causa hominem innocentem, pro vestro tantum voto, in crucem adigam, præcipuè virum talem & rātum cuius fama per vniuersam terrā Iudææ & omnia in circuitu loca cum honore peruenit?^h At illi videntes Pilatum totis viribus conari, vt Christū absolueret, cōcitato amplius populo, iunctis vocibus cœperunt vociferari, & clamores in cælū tollere, tanquam rabidi canes sine ratione latrantes, neque aliud clamantes, nisi

Affigatur

v Respondens autem præses, ait illis: Quem vultis vobis de duobus dimitti? b At illi dixerunt, Barrabæ. c Dicit illis Pilatus,

d Quid igitur faciam de Iesu, qui dicitur Christus?

e Dicūt omnes, Crucifigatur. f At illis præses,

g Quid enim mali fecit?

h At illi magis clamabant, dicentes: Crucifigatur.

Affigatur cruci homo iste, affigatur cruci: videlicet vt clamorū importunitate & improbitate extorquerēt, quod neq; per rationē euincere, neq; per autoritatē obtinere potuerant. ^a Tandē Pilatus post longā verborū pugnā, post multa pro Christi dimissione exco- *a Videns autem Pilatus, quia nō proficeret, sed magis tumultus fieret,*

gitata & acta, videns quod Iudæos nullis rationibus, nullis respōsis quantumuis rationabilibus, posset placare, sed cōtinuō amplius insanirent & tumultuarentur, perpendēs illos pro suę duræ ceruicis pertinacia, nō cessaturos, donec propositū, siue per fas siue per nefas, ad effectum perducerēt, perterritus quoque illorum minis & clamoribus, succubuit iniustitiæ, & fractus animo, quo hactenus boni iudicis munus egerat, pro innocētis liberatione fortiter depugnans, cōsensit petitioni iniustē accusantium. ^b Prius tamē quā eorū petitioni satisfaceret, aperto testimonio & signi & verbi declarare voluit Christi perfectam innocentiam. Accepta nanq; de manu ministri fundentis aqua, manus suas omnibus videntibus abluuit, dixitque eis: *b accepta aqua lauit manus coram populo, dicens:*

‘Hoc signo ablutionis manū mearum palām ego testor hominis huius quē vos ad mortē deposcitis, innocentiam & hoc aperte profiteor, nō ex animo meo, neq; secundū rectū iustitię dictamē, hūc me posse ad mortē damnare, quē ego iustū & innocentem comperi & cōfiteor: neq; ego cōdemnationis huius quā à me poscitis culpā, volo in me suscipere, sed culpam omnem ego in vos reiicio qui vestra improbitate me cogitis ad proferendum contra iustitiam & conscientiam iniquū iudiciū. ^d Ego quod in me erat effeci, vt de manibus vestris innocentem eriperem. Vos posteaquā me coēgistis ad iniquum iudicium, culpam & reatū omnem meritō portare debebitis. Vestrum agitur negotium, vos quid agatis, videritis. ^e Videntes autem Iudæi eorūque se promouisse clamoribus, vt ad extremū ferē punctū causa aduenisset, essētq; iam iam ferenda sententia: vt animum adderent timido præsidii, celeriusque perficeretur negotium, omnes vna voce clamabant: ‘Nos totum hoc negotium vltro & libenter in nos suscipimus, omnem culpam (si quæ est) in nos transferimus, nobis totum volumus impu- *e Et respondens vniuersus populus, dixit: f Sanguis eius super nos, & super filios nostros.*

tari: nos pro eo quod egeris respondere parati sumus: atq; etiam (si quam fortè vltionem existimas propter eius necem in te ac domum tuam, vel à Dei iudicio, vel à Cæsaris ira posse venire) nos te securū facimus, totūmq; pōdus, illud iam nunc in nos transferimus, atq; in filios & posteros nostros, vt pœnas demus nos & filij nostri pro nece eius, si quæ vel à Deo vel à Cæsare exigetur vltio. Sic impij isti homicidæ & parricidæ suo iudicio semetipsos cōdemnātes, vltioni sempiternæ se subiiciunt: & non se tantum, sed posteritatem quoque vniuersam, vnā secum sub maledictionem pertrahunt. ^a Pilatus cautione hac à Iudæis accepta benè securum se existimans, petitioni eorū satisfecit. Barrabam pro cōsuetudine diei festi dimittens liberum, ^b Christum verò (quem paulò antè flagellari iusserat, ad satisfaciendum Iudæis, sperans ita illos cessaturos à clamoribus) cruci adiudicans: tradens eū illis, vt iuxta suum desiderium de eo agerent id est, vt cruci affigeretur sicut poposcerant. ^c Tūc milites præsidis, ad quos spectabat exequutio decretorum eius, suscipiētes Iesum in domo prætoria, congregauerunt ad eū illudendum totam cohortem militum: vt tanto probrosior atque grauior esset illusio, quanto plures adessent spectatores simul & illusores. ^d Illic exuentes Christum vestimenta propria, circumdederunt, ei chlamidem coccineam, siue purpuream vestem quandā, detritam & reiectitiam, quam alicubi fortè inuenierant, vt quasi regio cultu ornarent eū qui se regem

a Tunc dimisit illu Barrabam.

b Iesum autem flagellatum tradidit eis, vt crucifigeretur.

c Tunc milites præsidis, suscipiētes Iesum in prætorio, congregauerunt ad eum vniuersam cohortem:

d & excentes eū chlamidē coccineam circumdederunt ei.

e Et pleclentes coronam de spinis

f posuerunt super caput eius,

g & arundinē in dextera eius:

h & genu flexo ante eum illudebant ei, dicētes:

i Aue rex Iudæorum,

& Mesiā dixerat. Nam purpura regibus conuenit. ^e Insuper, quia reges decet coronam gestare, manibūsq; sceptrum tenere, ad eiusdem representationis propositum, coronam de acutis spinis contextentes, imposuerunt crudelitate magna, atq; vi impresserūt beato eius capiti: vt hoc pacto à vertice capitis ad calcem vsque pedis, non relinqueretur in eo sanitas. ^b Baculum quoque arundineum, quasi pro scepro regali, in manibus illi dederunt. ^h Ac deinde flectentes ante eū genua, vt solet regibus fieri, ita eum irridebant, in simulatione dicentes: ⁱ Salue rex Iudæorum. Nunc manifestè cernitur, cuiusmodi rex tu sis, qui te

Israël

Israël's regē & Mefsiam eſſe iacſtaſti. Hanc videlicet
 illuſionis miſeriā tuę præſumptionis ſuperbia prome-
 ruit. ^a Neq; hoc illorum inſatiabili petulātiæ ſatis vi-
 debatur, verū inſuper ſordida oris excrementa, ſpu-
 raq; ſœtentia in faciem eius benediſtam iacebant:
^b ac ſubiinde de manibus eius accipientes arundinem
 baculum, caput ſacrum grauib; iſtibus ſeriebant, vt
 ſpinæ caput pungerent, capitiq; infixę vehemētius
 de capitis venis educerent ſanguinem. Sic angelorū
 dominus, verē rex regum & dominus dominantium,
 in cuius manu ſceptrum eſt, & imperium omniū fi-
 nium terrę, cui debet in veritate ſecti omne genu, ab
 improb; hominibus ſordida ſæce terrę, ſimulatione
 nequam illuditur & affligitur. ^c Cōſummata verò ad
 hunc modum illuſione, ad exequēdam deinde latam
 in Chriſtum mortis ſententiam properātes miniſtri,
 chlamidem illam purpuream qua eum ad irriſionem
 circumdederant non ſine vi & dolore ab eo auferunt,
^d ac propriis veſtimētis indutum (vt ab omnibus ipſe
 facilius agnoſceretur) educunt de domo prætoria, ad
 locū ſupplicij, qui Caluariz dicitur, vt illic eum cruci
 iuxta præſidis ſententiam affigerent. ^e Cum autē eum
 ad ſupplicium ita educerent, obuiā illis factus eſt ho-
 mo quidē gentilis à Cyrene, cui nomen erat Simon,
 qui fortē fortuna de villa ſua redibat in ciuitatem.
^f Hunc in via repertum, vi coēgerunt, Chriſti crucem
 poſt ipſum portare: eo q̄ non ſufficeret ipſe, propter
 exhaustum corporis vigorem, ad locū vſq; ſupplicij
 tanti ponderis lignum baiulare, quod tamē ab initio
 cum eum educerent humeris eius impoſuerant, atq;
 ipſe aliquoſq; geſtauerat, quoaduſq; videlicet ſuppe-
 tebant corporis vires. ^g Peruentum eſt tandem ad lo-
 cum publici ſupplicij, qui Hebraico vocabulo appel-
 latur Golgota, quod interpretatum valet, locus calua-
 riz ſiue cranij: nimirū à caluariis ſiue cranii aliisq; que
 oſibus & ſpinis mortuorū cadauerū, tum ab homini-
 bus, tum ab aliis beſtiis, que illic abūdabāt, vt ſolet vi-
 deri in locis cōſimilibus, in quibus exequutio fit cui
 lis iuſtitie. ^h Quo cū pueniſſet innocēs Ieſus, propina
 ta eſt ei ab amara illa hominū ſæce amaritudo fellea, felle mixtum:
 e c nempe

a & expuentes
in eum.

b acceperunt
arundinem, &
percutiebant ea
put eius.

c Et poſtquam
illuſerunt ei, ex-
uerunt eū chla-
midem,

d & induerunt
eum veſtimētis
eius: et duxerūt
eum, vt crucifi-
gerent.

e Exeuntes au-
tem, inuenerunt
hominem Cyre-
neum, nomine

f Hunc anga-
riauerūt, vt tol-
leret crucē eius.

g Et venerunt
in locum qui di-
citur Golgota,
quod eſt calua-
ria locus.

h Et dederūt ei
vinū bibere cū
felle mixtum:

- nempe vinum cum felle cōmixtum: cum aliās dānati solitum fuerit vinum merū propinari, ad ipsorū consolationem, deiectorumq; animorum cōfortationē.
- a Et cū gustasset noluit bibere.* ^a Quod vinum felli commixtum admouit quidē ori suo dominus, vt gustaret quanquam fraudis & amaritudinis nō ignarus: propter cōsuetudinē non improbandam Iudaeorū, & propter adimpletionem scripturarum id prædicentium. Verū postquam gustasset, noluit bibere, quoniā nō ultra volebat ipse affligere cor suum infirmum, & amaritudine alioqui satis superq; plenum. nec minus ratione eius quod signabatur mysterij. ^b Postquam autē in loco isto supplicij Christi vestimētis nudatum vīq; magna crudeliter distentū, perfossis diro vulnere manibus ac pedibus, crucis ligno affixissent ministri præsidis, completa domini sui sententia. ^c iuxta tortorum morem, ad spolia sunt conuersi: diuiseruntq; sibi Christi vestimēta, & super eis sortem miserūt: superius quidem vestimentū in quatuor partes diuidentes, vt esset vniciq; quatuor militum crucifigentium pars vna: super tunicam verō inconsutilem indiuisam, sortē mittentes, quis eā sibi sumeret. ^d Atq; ita adimpleta est Prophetia illa quā prædixit spiritus sanctus per os Dauid, in persona Christi ita loquentis: ^e Diuiserunt sibi milites crucifixores vestimenta mea, facientes quatuor partes, vniciq; militi partē: ^f & super vestem meam, super tunicam inconsutilem miserunt sortem, quis eam in portionē suam acciperet, nolētes eam scindere, eo qd esset inconsutilis. Vsq; adeo etiā ad nouissimū iota aut apicem minimum sunt in Christi passione impleta omnia, quæ per Prophetas prædicta fuerant. ^g Pendente autē in cruce domino, milites illi sedentes iuxta crucē in loco commodo, obseruabant eum donec exhalarēt animam, ne fortē priusquam expiraret, de cruce illū deponere quisquam tentaret. ^h Curauit quoq; Pilatus titulum poni super caput Christi pendentis, quo causa indicaretur crucifixionis eius, iuxta Romanorum cōsuetudinem: qui in testimonium iusti iudicij, titulum mortis causam experimentem, super reum solent constituere. ⁱ Tituli autem huius talis erat tenor, Hic est Iesus,

Iesus,

Jesus, rex Iudæorum. Quo titulo hoc voluit indicare Pilatus, nō pro alia causa illū fuisse cruci affixū, nisi q̄ regem se esse dixisset Iudæorū. ^a Quo verò esset cō- *a Tunc crucifis-*
 fusibilior Christi damnatio & mors ignominia ple- *xi sunt cum eo*
 nior, curatum est inimicorū malitia, vt simul cum illo *duo latrones, v-*
 eodem genere supplicij plecterentur alij duo scele- *rus à dextris, et*
 rati: inter quos medius ipse, tanquā dux latronū, aut *vnius à sinistris.*
 sceleratorum princeps, suspensus est, altero ad dexte-
 ram, altero ad sinistram eius in cruce appenso: vt vel
 sic persuaderetur vulgo, omnibusq; spectaculū illud
 visuris, nō minus imō amplius mortem esse comme-
 ritum Christū, quā alios illos duos sceleratos latro-
 nes. ^b Cū autem in tanta afflictionis angustia pen- *b Prætereuntes*
 deret innocens ille agnus Dei, super tantū crudeliū *autem blasphem-*
 vulnerum dolorem adiciebāt improbi illi homines *mabāt eum, mo-*
 amara conuitia: Prætereuntes nanq; iuxta crucem ple- *uētes capita sua*
 rique de populo Iudæorum, capita sua more irriden- *& dicentes:*
 tium & sublannantium super eum commouentes, di- *c Vah qui de-*
 cebant: ^c Ecce miserum illum & execrandū hominē *struis templum*
 qui præsumptione nimia dixit se posse templū Dei *Dei, & in tri-*
 destruere atq; intra triduū reædificare, cum modò se- *duo illud reædi-*
 ipsum non possit à morte saluum facere. ^d Quòd si *ficat,*
 dissolutam tantam templi molē intra tam breue spa- *d salua temet-*
 tium potuisset reparare, posset certè nunc à morte se- *ipsum:*
 ipsum saluum facere. ^e Dixit quoq; se esse Dei filiū, *e si filius Dei*
 & à Deo patre missum in mundum. Quod si ita est, *es, descende de*
 descēdat nunc de patibulo cui affixus hæret, excutiat *cruce.*
 clauos virtute diuinitatis, & credemus verū esse quod
 iactauit. Si non possit, vt certè non potest, scimus illa
 omnia fuisse impudentissima superbi impostoris me-
 dacia. ^f Neque solum in huius illusionis culpa rei ex- *f Similiter*
 titerunt simplices de vulgo, verum etiā principes sa- *principes sacer-*
 cerdotum cū scribis ac seuioribus, qui merito *dotum illudētes*
 tiores esse debuerāt, atque etiam vulgus ab eiusmodi *cum scribis &*
 in miserum procaci insultatione compescere vnā cū *senioribus, di-*
 alijs probra in eum iacentes, dicebant: ^g Alios iste *bant:*
 cōplures iactatur curasse à miseriis suis, cæcis visum, *g Alios saluos*
 surdis auditum, claudis gressum restituendo, lapro- *secit, seipsum nō*
 sos mundando, atque (vt fama fert) etiam mortuos su *potest saluum*
 scitando. Nunc verò, seipsum non potest à morte *facere.*
 e e z saluum

saluū facere, neq; de passionibus istis liberare. Vnde certò colligitur, priora quoque illa mirabilia per illū non verè, aut certè non ex virtute diuina fuisse patratā. Si enim verè alios potuisset à morte ad vitam suscitare, etiam nunc multò facilius seipsum posset à morte seruare. ^a Si rex Israël ipse est, qualè se iactauit, verus Messias à Deo missus, ostendat modò & comprobet veritatem, clauos excutiendo de manibus: ac de cruce descendendo: & credemus vera esse quæ dixit, alioquin nunquam credituri. ^b Ecce qui semper gloriabatur in Deo, patrem se dicens habere Deum, & illum sibi semper adesse, neq; ab eo vnquam derelinqui, quomodo nūc à Deo relinquitur in tāta miseria: quod argumentum est, non esse Deum cum eo, nec illi in eo esse beneplacitū, neq; in nomine Dei quæ egit, egisse. Si enim in nomine domini patrasset opera sua, defenderet illum utiq; Deus, & non in tanta dederet angustia. ^c Ad hunc etiā modum, latronū qui cū eo pendebant alter in Christum iaciebat scommata, dicens: Si verè es filius Dei, saluū fac te metipsum & nos. Verū istis ita de terra Christum irridentibus, pater cælestis nō oblitus dilecti pueri sui, desuper eū admirando signo clarificauit. ^d Eius nanque voluntate, per trium horarum spatium, quibus in cruce viuēs filius eius pendebat, nempe ab hora sexta diei vsque ad nonam, factæ sunt tenebræ densæ & horribiles super vniuersam terram, sole lætos radios suos continente, velut præ cōpensione creatoris sui, qui in tanta ignominia & afflictione nudus pendebat in ligno, eosq; à terra abscondente & retrahente, præ horrore facinoris quod gerebatur in ea. ^e Circiter nonā autem horam cū in maxima iam pēderet angustia Christus dominus, morti que fieret proximus, magna voce ad patrē clamauit, dicēs: *Eli Eli lama azabatani?* Quod in Latinam linguā translātū, valet: *Deus meus Deus meus, vt quid dereliquisti me?* principium videri licet Psalms vigesimi primi, quem Dauid in persona Christi pendentis in cruce pronuntiauerat. Vt in hac flebili & querula voce, amarissimæ suæ passionis angustiam nobis exprimeret, quam, non obstante ea quæ

a Si rex Israël est, descēdat nūc de cruce, & credimus ei.

b Confidit in Deo, liberet nūc eum si vult. Dixit enim, quia filius Dei sum.

c Idipsum autē & latrones qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei.

d A sexta autē hora tenebræ factæ sunt super vniuersam terram vsq; ad horam nonam.

e Et circa horā nonam, clamauit Iesus voce magna, dicēs: *Eli Eli lama azabatani?* hoc est, *Deus meus Deus meus, vt quid dereliquisti me?*

cum

cū ipſo ſemper & indiuiſibiliter erat diuinitate, ſuſti-
 nebat ſimul vt à patre tanti laboris fructum, generis
 humani ſalutem requireret, id quod & ſubſequenti
 voce alia clariuſ explicauit, cum ad prædictam vocem
 adiungeret, Sitio. ^a Quidam autem aſtantium, audita
 voce illa, Eli Eli, dicebant ad inuicem: ^b Audite, Eliam
 inuocat maleſicus iſte, vt eum deponat de cruce. Vi-
 deamus, num illi Elias ſit allaturus auxiliū. Dicebant
 autem hoc, vel quia verbū Chriſt nō rectè intellexif-
 ſent, vel quia ſic eis in verbo rectè intellecto petulan-
 tē ludere collibuit. ^c Ac paulo poſt, pronūtiato à Chri-
 ſto verbo altero, Sitio, currens vnus ex miniſtris, ex
 verbo illo occaſionem fumens, ſpongiam accepit,
 eamq; in aceto intinctam impoſuit arundini longæ:
 quam vſq; ad os pēdentis porrigens, ſic illi verè pluſ-
 quam melleo fonti propinat aceti acrimoniam. ^d Alij ſunt
 autem ſiſtētes in verbo illo, Eli Eli, dicebant illuden-
 tes, Sine expecta paululum, videamus, num venturus
 ſit Eliās quem inuocat, ad liberandum eum. ^e Domi-
 nus autem Ieſus, omnibus iam in ſe cōſummatis quæ
 pater ipſum pati voluit, & quæ per Prophetas de eius
 paſſione fuerant prædicta, iterū exclamans voce ma-
 gna, dicēſq;: Pater, in manus tuas cōmendo ſpiritum
 meū, poteſtatiuè à ſemetipſo ex patris voluntate ani-
 mam poſuit, eſtq; ipſa ad tempus diſpēſatoriè à carne
 ſeparata. ^f Statimq; moriēte domino, velū illud quod
 in templo diuidebat inter ſancta & ſanctas anctorū,
 ſciſſum eſt per medium à ſummo vſque deorſum. ita
 vt quæ prius intra ſanctas anctorū latebant abſcondi-
 ta, iam reuelata paterēt. Vt ſenſibili hoc ſigno inno-
 ſceret, per Chriſti mortē cuncta legaliū cæremonia-
 rū inuolucra eſſe manifēſtanda, & plana veritate ante
 omnium oculos palām exhibēda. ^g Inanimes quoque
 creature, quaſi cōpatientes creatori ſuo & ſceleris pa-
 trati exhorrētes magnitudinē, nouo modo immuta-
 tæ ſunt, & velut cōturbatę. Terra quippe horribiliter
 mota eſt, atq; etiā petræ duriffimæ vtrō ſciſſæ ſunt.
^h Item & mortuorū ſepulchra cum terræ motu & pe-
 trarū ſciſſione aperta ſunt. ⁱ Nec ſolū monumēta aper-
 ta, ſed & corpora multa ſanctorum olim vita defun-
 ctorum

a Quidam autem illic ſtantes & audientes, dicebant:

b Eliam vocat iſte.

c Et continuo currens vnus ex eis, acceptā ſpongiam impieuit aceto, & impoſuit ei bibere.

d Cateri verò dicebāt, Sine videamus an veniat Elias liberans eum.

e Ieſus, autem iterum clamans voce magna emiſit ſpiritum.

f Ecce velum templi ſciſſum eſt in duas partes à ſummo vſque deorſum.

g & terra mota eſt, & petræ ſciſſæ ſunt.

h & monumēta aperta ſunt.

i & multa corpora ſanctorum qui dormierant ſurrexerunt.

a Et exētes de monumētis, post resurrectionem eius venerūt in sanctā cinitatē,
b & apparuerunt multis.
c Cēturio autē et quicum eo erant custodientes Iesum;
d viso terra motu et his quæ fiebant, timuerunt valde dicentes: *e* Verē filius Dei erat iste.
f Erant autem ibi mulieres multa à longē,
g quæ sequuta erant Iesum à Galilæa.
h Inter quas erat Maria Magdalena,
i et Maria Iacobi et Ioseph mater,
k et mater filiorū Zebedæi.
l Cū autē sero factum esset, venit quidā homo diues ab Arimathia, nomine Ioseph,
m qui et ipse discipulus erat Iesu,

storū atq; in monumētis cōditorū, surrexerūt de monumētis.^a Dēque sepulchris iam tū apertis in Christi morte postmodum resurgentes die tertia, post ipsam Christi resurrectionē, venerūt in resumptis corporibus ad ciuitatem sanctā Hierusalē,^b seque in testimonium veræ resurrectionis multis ostenderunt visendos: vt dubiū esse nō debeat vllum, quin verē ad vitam surrexerint.^c Porrò Cēturio ille qui militibus præerat ad executionem sententiæ à Pilato missis, vnā cum iis qui cum eo erant, Iesum in cruce pendentem donec moreretur obseruantes,^d visis signis illis tam patentibus, terribili videlicet illo terramotu, petrarū scissione, & inaudita eiusmodi solis obscuratione, cōpuncti sunt corde vehementer, & magna erga Christū reuerētia affecti super patrati sceleris indignitate dolentes, & innocenti tam crudelia passō patientes, dixerunt:^e Profectò nō apparet hic homo mortis fuisse reus, sed iustus omnino & innocens, imò Dei filius sit necesse est, quem Deus tam potentibus atq; patētibus signis in passione clarificat: quique sic etiā in vltimo vitæ articulo, patrem Deum tam fidenter inuocauit, suāque illi animā tanta fiducia cōmendauit.^f Interim verò dū hæc agerentur, aderant iuxta passionis locum mulieres nonnullæ horum omnium spectatrices & testes, aliquātulum elongatæ, & velut ex opposito stantes, quò commodius spectarent omnium: quæ dominum Iesum magno deuotionis affectu, solitæ comitari docentem, vnā cū ipso ascenderāt à Galilæa ad Iudæam, quæ de suis facultatibus illi ac discipulis solebant necessaria suppeditare.^h Inter has erat Maria dicta Magdalena, soror Lazari,ⁱ & altera eodem nomine dicta Maria, mater Iacobi minoris & Ioseph,^k & cum is Salome mater Ioannis & Iacobi maioris, filiorum Zebedæi: quæ mulieres illic aderant cum Maria matre Iesu, filio patientes, & matrē, vt poterant, afflictissimam consolantes.^l Cū autem ad vesperam iam dies declinaret, venit homo quidam diues & inclytus, nobilis decurio, vir cōsularis dignitatis, ab Arimathia ciuitate, cui nomē erat Ioseph,^m qui Iesum frequenter docentem au-

dierat, & bonū erga illū grati discipuli gerebat affe- *a hic accessit ad*
ctū, tanquam erga eū à quo nil nisi merā audisset ve- *Pilatū, & petijt*
ritatem. ^a Hic, audito aut forte viso crudeli facino- *corpus Iesu.*
re, in innocentē designato, nihil reueritus Iudæorum *b Tunc Pilatus*
inuidiā, accessit confidenter vt homo nobilis ad Pila- *iusit reddi cor-*
tum praesidem, petēs ab eo sibi donari corpus defun- *pus.*
cti, vt illud pro suo libito possēt absq; cuiuscunq; cō- *c Et accepto cor*
traditione de cruce deponere, ac sepulturæ tradere. *pere, Ioseph in-*
b Pilatus nolens viro nobili rem satis modicā dene-
gare, simul & pietate aliqua erga innocentē occisum *uoluit illud in*
permotus, annuit illius postulationi, iussitque sua au- *sindone munda,*
thoritate corpus deponi, & illius volūtati tradi. ^c Ab- *d & posuit il-*
scēdēnsq; ad locum supplicij Ioseph, corpore de cruce *lud in monumē*
deposito, excepit illud magna cū reuerentia, indignā *to suo nouo quod*
petibus haud dubiē inuidis & improbiſſimis Iudæis ac- *tra.*
ceptūmq; in vlnas suas ipse inuoluit in linteo mundo *e Et aduoluit*
cum aromatibus & vnguentis, iuxta morē Iudæorū: *saxū magnū.*
^d sicque inuolutū condidit in sepulchro nouo, quod *ad ostiū moui-*
ipse sibi in suam sepulturam, nō longē à loco suppli- *menti, & abiit.*
cij, in loco petroso magna diligētia excidi aptarique *f Erat autē ibi*
curauerat: sic mortuo præceptorī exhibens omnem *Maria Magda-*
quam poterat honoris reuerētiam, neque sumptibus *lena, & altera*
parcēs neq; verecūdiā. ^e Et ne fortē ad ipsum Chri- *Maria, sedentes*
sti corpus in monumēto conditū inimicorum rabies *cōtra sepulchrū.*
posset facilem habere accessum, saxū prægrande ad- *g Altera autē*
uoluit ad monumēti ostium. Hisq; ita fideliter pera- *die, quæ est post*
ctis, abscessit: tum q; vltra nihil se præstare posse vide- *parasceuen, con-*
bat in obsequium magistrī: tum q; iam nox aduēta- *uenerunt princi-*
ret, discessumq; suaderet ad propria. ^f Aderant autē *pes sacerdotū &*
illic Maria Magdalē, & altera illa eiusedē nominis, *Pharisei ad Pi-*
mater Iacobi: quæ ex opposito sepulchri residebant, *latum dicentes:*

sententia crucifixus, dū adhuc uiueret, iactare solitus sit, post tres dies se resurrecturū ex mortuis, atque ad vitam iterū rediturum. Quod nos quidem vt ita impleatur, minimè formidamus. Veruntamen propter fraudem & dolum discipulorum ac sectatorum eius, hoc à te postulamus, ad plenam tuæ sententiæ executionem, vt tua autoritate præcipias sepulchrum, in quo ex tua permissione cōditus iacet, diligenter obseruari, donec tertius à morte dies fuerit transactus.

a ne fortè reniant discipuli eius, & surētur eum, & dicant plebi: surrexit à mortuis,

b & erit nonissimus error peior priore.

c At illis Pilatus, Habetis custodiam, d ite & custodite sicut scitis.

e Illi autē abentes munierunt sepulchrū signātes lapidem cū custodibus.

^a Alioqui si non adhibeatur custodia, periculum est, ne ipsius discipuli, quos plurimos habet sui admodū studiosos, magistri honorem peruersè zelantes, in tenebris nocte corpus eius furto auferant & abscondāt, perluadeantq; populo, eum iuxta quod uiuens prædixerat surrexisse ex mortuis. ^b Quod si ita eueniret, fieret vtique postremus error qui ex hac falsa persuasionem oriretur longè peior priore, quo illum donec uiuerent tantā æstimatione populi prosequerentur.

^c Quorum postulationi Pilatus annuens, dixit: In promptu vobis sunt custodes, quibus pro voto vestro hoc committatur negotij. ^d De hac re mihi placet agatis vt vultis. Ite, & diligenter, quantum potestis, sepulchrum fideli munite custodia. ^e Illi autem mox abeuntes, sollicitè sepulchrū munierunt aduersus fraudem quam metuebant: primum quidem grande illud saxū quod ad ostiū erat monumenti sigillo obsignantes: vt nō posset aperiri monumentum, nisi fracto signaculo: deinde & custodes adhibentes illi negotio sufficientes, qui possent prohibere, si qui fortè ad auferendum mortui corpus manum mittere tentarent.

Vespere autē sabbati que lucefcit in prima sabbati, venit *g* Maria Magdarena, *h* & altera Maria. videre sepulchrum.

ELUCIDATIO CAP. XXVIII.



POST QUAM verò sabbati dies transisset, eiusq; vespera iam ad subsequētis diei initium peruenisset, vt inciperet iam lux aduenire primæ post sabbatum diei. ^g Maria dicta Magdarena, ^h & altera illa Maria mater Iacobi minoris, venerunt summo mane vixdum oriri incipiēte sole, vt sepulchrum viserent: & si quo modo ad corpus possent accedere

accedere mortui, præparatis vnguētis ipsum inunge-
 rent. ^a Iplis verò magnæ pietatis deuotione sic ad se *a Et ecce terra.*
 pulchrum pergentibus, ad ostensionem terribilis po- *motus factus est*
 tentiæ & maiestatis Christi, qua mortis victor iam tū *magnus.*
 è corde terre, vel surgebat, vel surrexerat, factus est su-
 bito vehemens terremotus. ^b Nimirum angelus do- *b Angelus e-*
 mini, parefacturus resurrectionis Christi magnificum *nim domini de-*
 mysterium, de cælo aduenit: ^c ac loco sepulchri in *scendit de calo:*
 forma visibili & operatione sensibili præsentem se *c & accedens,*
 exhibens, ^d lapidem quo oclusum erat os monumē *d reuoluit lapi-*
 ti amouit seditque super illum quasi expectans adue- *dem, & sedebat*
 tates pia deuotione mulierculas, vt de resurrectionis *super eum.*
 veritate eas erudiret. ^e Erat autem aspectus vultus *e Erat autem*
 eius quem assumpserat, admodū terribilis, in modum *aspectus eius si-*
 fulguris coruscantis: ^f & vestimētum quo amictus *cut fulgur,*
 erat, candidissimum atq; splendidissimum erat, instar *f & vestimen-*
 niuis: vt ipso quoque externo habitu mōstraretur re- *tum eius sicut*
 surrectionis domini festiuum gaudium & magnifica *nix.*
 gloria, cuius ipse adueuerat nuntius. ^g Qui verò ex *g Pra timore*
 iudæorum procuratiōe sepulchrū obseruabant, an- *autem eius, ex-*
 gelo in tanta claritate & magnificentia viso, timore *territi sunt ca-*
 magno correpti sunt, atque terrore nimio cōturbati: *stodes, & facti*
 factiq; sunt mortuis similes, sensu priuati & motu, ita *sunt velut mor-*
 vt ad tempus aliquantum, nec membrum vllum mo- *tui.*
 uere possent, neque verbum vllum proferre. Et hos
 quidem custodes infideli corde sepulchrum obser-
 uantes, meritò ita exterruit domini angelus. ^h At *h Respondens au-*
 verò mulieres pia deuotione dominum inquiren- *tem angelus, di-*
 tes, verbis lenibus & blanda consolatione prior ipse *xit mulieribus:*
 affatus est, dicens. ⁱ Vos quæ non corde incredulo, *i Nolite time-*
 sed piæ deuotionis affectu huc venistis, vos (inquam) *re vos.*
 ne metuite ab aspectu claritatis meæ, neque exter-
 reamini vos, vt isti iacent perterrefacti increduli.
^k Noui enim, quod corde deuoto quæritis Iesum *k Scio enim*
 dominum meum, qui crucifixus fuit in parascue, quod Iesum qui
 atque hoc in sepulchro vobis videntibus conditus. *crucifixus est,*
^l Ecce verò quem quæritis, iam non adest, neque quæritis. *l Non est hic.*
 inuenire hic illum poteritis. Resuscitato nanque & *surrexit enim*
 resumpto corpore, quod hîc vidistis poni mor- *tuum, surrexit ipse ad vitam: iuxta quod viuens sicut dixit.*
 tuum, surrexit ipse ad vitam: iuxta quod viuens sicut dixit.

adhuc discipulis nō semel prādixerat, tertia die se ex
a *venite, & vi* mortuis, resurrecturū. ^a Et ne vlla vobis de veritate
date locum, vbi resurrectiōis eius supersit hāsitatō, accedite huc pro
positus erat do- pius, & introspicite in locū vbi corpus illius vobis vi-
minus. dētibus positum fuerat. Videte locū vacuum, & pror-
b *Et cito euntes;* sus mortui cadauer nullum continentem. ^b Et vos
dicite discipulis nunc certō cognita huius rei veritate, celerius hinc
eius, quia surre- abeuntes, nuntiate discipulis in mōrōre latitantibus
xii: & ecce prae- latum hoc nuntium, quod à mortuis surrexerit domi-
cedet vos in Ga- nus, quodque in Galilæa se eis sit palam demonstrata
lileam: ibi eum rus, ipsiq; eum illic sint visuri in resuscitato corpore,
videbitis. ad veritatem resurrectionis certissimis indiciis com-
c *Ecce prādixi* probaturi. ^c Ecce functus sum officio meo, annūtia-
vobis, ui vobis & prādixi quæ de cælo missus sum nuntia-
d *Et exierunt* re vobis, ac per vos reliquis domini mei discipulis,
cito de monumē ^d Quibus tam blandæ consolationis, tamque certæ
to, cum timore instructionis sermonibus auditis, credētes & obediē-
& gaudio ma- tes mulierculæ, timore admirationis, & gaudio cōso-
gno, currentes lationis plenæ, festinanter de loco sepulchri egressæ:
nuntiare disci- properabant ad discipulos, nuntiare eis iuxta quæ au-
pulis eius. dicerant de domino nuntia. ^e Iplis verō hoc animo ad
e *Et ecce Iesus* ciuitatem properātibus, ecce in itinere obuium se il-
occurrit illis, di- lis exhibuit dominus Iesus amica eas salutatione, so-
cens: lita benignitate salutans ac dicens: ^f Auete. Quæ sta-
f *Auete. Illæ au-* tim ex ipsa viuæ vocis energia præceptorē agnosce-
tem accesserūt, tes, fiducialiter ad ipsum propius accesserūt, pedesq;
& tenuerunt pe- eius nimio deuotionis affectu ad deosculandum ap-
des eius, et ado- prehēdentes, ipsum fide plena, vt Deum & dominum
rauerunt eum. suum, adorauerunt. ^g Tunc dominus quod ante per
g *Tunc ait illis* angelum suum nuntiauerat, ipse iam per se iterum il-
Iesus: lis mandauit, dicens: ^h Vos quæ corde fideli me quæ-
h *Nolite timere:* ritis, nolite timere, neque à mea, neque ab angelorū
i *ite, nuntiate* meorum præsentia. ⁱ sed ite oriis, & nuntiate disci-
fratribus meis pulis meis, quos ego vt amicos & fratres habeo cha-
vt eant in Gali- rissimos, vt in Galilæam abeāt ad locum destinatum:
læam, ibi me vi ibi me eis demonstrabo pariter congregatis, certissi-
debunt. misque argumentis veritatem meę resurrectionis il-
k *Quæ cum a-* lic comprobabo. ^k Interim verō dum hæc abiissent e-
bissent, ecce qui sepulchro custodibus sepulchri angelico terrore dis-
dam de cns'odi- parente ad se redeuntibus, vitæque officia recipienti-
tibus

ribus, quidam illorum venerunt in Hierusalem, & ad principes sacerdotum à quibus ad custodiam sepulchri fuerant constituti, retulerunt ex ordine omnia quæ euenerant: nempe de terræ motu, de apparitione angeli, de ipsorum conturbatione, de monumenti apertione, de corporis absentia. ^a Quibus plerumque digna relatione auditis, conturbati non modicum principes sacerdotum vnà cum senioribus, interunt concilium, quid hac in re factu opus esset. ^b Visumque est illi impietatis concilio, hoc esse consilium bonum, vt custodes testes veritatis pecunia corrumpere, & clarissimam veritatem impudentissimo mendacio opprimerent. Propter quod, custodibus pecuniam dederunt copiosam, dicentes eis: ^c Cauete diligentissimè, ne in vulgus feratis, aut vel hominum cuiquam post hac verbum faciatis, de iis quæ vidistis. Sed hunc in populo morem spargite, quòd discipuli illius nocte vobis dormientibus clanculum corpus de monumento abstulerint. ^d Quòd si praesidem timetis, ne forte rescat ille veritatem, vosq; pro falsitatis sparsio & infideliter peracto vobis commissò negotio pœnas & infortunatis, nos causam hanc & culpam in nos vltro suscipimus ei, & si praesidem de hac re quicquam audire contigerit, nos eum contentum reddemus: nihilque vobis inde eueniet periculi. ^e Illi autem perditissimi homines, pecunia corrupti, ac quieuerunt malæ suasioni sacerdotum: feceruntque vt ab illis edocti fuerant, constanter Christi resurrectionem pernegantes, ipsius autem corpus furto ablatum asserentes. ^f Estque hoc tam impudens & irrationabile mendacium, tanto studio diuulgatum, tanto quoque consensu & plausu receptum apud Christi gloriæ invidentissimos Iudæos, vt bona pars illorum non aliud sibi suaderi possit aut velit. Permanetq; vsque in hoc tempus apud illos falsissima ista persuasio, qua etiamnum blandiuntur sibi, atque in infidelitate sua se corroborant. ^g Vndecim verò Christi Apostoli, auditis quæ per mulieres ex ore domini sibi fuerant nuntiatæ, profecti sunt in Galileam, locum à domino designatum, ^h Et si hoc auditum fuerit à praeside, nos suscipimus ei, & securus vos faciemus.

signatum,

- signatum, ad montem illum quem eis constituerat & designauerat dominus Iesus, vt in eo se ipsis manife-
 staret. ^a Et cū illic cōgregati eum vidissent in resum-
 pto corpore gloriosum, procidentēs omni fide & de-
 uotione eum adorauerunt, confitentes eum verē do-
 minum ac Deum suum esse. ^b Quidam nihilominus
 ex his qui aderāt cum vndecim Apostolis, dubitatio-
 nis nonnihil passi sunt, ob inauditam rei nouitatem,
 quæ animum solet ad credendum reddere tardiorē.
- ^c Et accedens ^c Accedens verò propius dominus Iesus ad discipulos
 Iesus loquutus suos, & familiarius se illis applicans, solito more beni-
 gnitatis suæ, multa loquutus est eis de regno Dei, de-
 que mysteriis paterni cōsilij. ^d Inter cætera autem, de
 potestate sibi à patre data, ad ipsorū consolationem,
 dixit eis: Nūc mihi homini per resurrectionē glori-
 ficato, data est omnis omnino potestas, in cælo & in
 terra. Promeruit hoc apud patrem mea humilitas &
 obedientia, qua ad mortem vsq; crucis sum humiliatus,
 vt nunc in humanitate locum accipiam in patris
 mei dextera, omniumque habeam potestatem, & ple-
 num dominiū in cælo & in terra, constitutus quoque
 à patre iudex viuorum omnium & mortuorū. Nunc
 igitur vos mei discipuli, qui ad hoc à patre estis ele-
 cti, & à me vocati, vt gloriā meā & nomē orbi prædi-
 cetis, nunc (inquam) tempus est, vt abeuntes in orbē
 vniuersum, nō solum Iudæis vt hactenus, verū etiam
 gētib; omnibus, vbicunq; tandem constitutis, præ-
 dicetis doctrinam quam ex me audistis, & quam per
 spiritum sanctum plenius sum inspiraturus cordibus
 vestris: seruditosque in doctrina nominis mei, bap-
 tizate credentes, in nomine patris & filij & spiritus san-
 cti, sanctæ trinitatis nomen super eos inuocantes, in
 remissionem omnium peccatorum. ^e Sicque baptiza-
 tos & ablutos, ne satis hoc sibi esse putent ad salutem,
 seruare omnia docete sedulitatem bonorū operū, vt diligenter ob-
 seruēt operēque adimpleant omnia: quæcunq; vobis
 tradidi tra-
 dāque obseruāda: vt ita dignē ambulantes vocatio-
 nem suam. ^f Nec est quod metuatis, grex pu-
 fillus
- ^a Et videntes eum adorauerunt: ^b quidā autem dubitauerunt. ^c Et accedens Iesus loquutus est eis: dicens. ^d Data est mihi omnis potestas, in cælo & in terra. ^e Euntes ergo, docete omnes gentes: ^f baptizantes eos in nomine patris et filij et spiritus sancti, docentes eos seruare omnia quæcunq; mandauit vobis. ^h Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus.

fillus, non est quare diffidere debeatis vos, licet ex vobis viles sitis & humiles, ineruditi & rudes. Semper enim ego vobi adero in mea vinea laborantibus: nec vobis solum, sed & omnibus in vestrum locum successuris, & Apostolicum munus administraturis, ^a vsque in consummationem saeculi: Vobis laborantibus ego cooperabor, & per meae virtutis cooperationem proficietis in omnibus ad quae vos misero: facietisque in me magna, qui ex vobis non valetis nec minima. Semper erit mihi cura Ecclesiae meae, quam per vestrae praedicationis ministerium aedificabo mihi, neque eam deseram, vt penitus deficiat, donec istud perstabit saeculum.

a vsq; ad consummationem saeculi.

FINIT ELUCIDATIO
in Euangelium secundum
Matthaeum.



ELUCIDATIO

SYNOPSIS

Synonymi Christi Evangelii

CELIVM, SECVM

PER ANTONIUM

OPUS SYNOPTICVM

AVTHORIS

OPUS

AVTHORIS THEOPHILUS

AVTHORIS

AVTHORIS

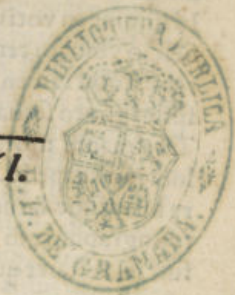
M. D. C. C. C.

ELVCIDATIO
PARAPHRASTICA
IN
Sanctum Christi Euan-
GELIVM, SECVN-
DVM IOANNEM,

CUM ANNOTATIO-
NIBVS IN ALIQVOT
CAPITA.

Per F. Franciscum Titelmannum,
Hassellensem, ordinis fratrum
Minorum.

M. D. LVI.



EPISTOLA

EXIMIA PIETATE VIRO:
 ET SUMMO VIRTUTVM SPLENDORE
 clarissimo domino, magistro Ruardo Tappart, Enchusiano,
 sacre Theologiae Professore eruditissimo, insignis colle-
 giatae Ecclesiae diui Petri Louaniensis Decano,
 ac praeclearae Academiae Louaniensis Can-
 cellario dignissimo: Necnon Here-
 ticae prauitatis Inquisitori ad-
 uigilantissimo Praeceptoris
 suo, Petrus Tuelman-
 nus indignus di-
 scipulus

S. D.



V M abhinc annos aliquot piæ memo-
 riæ, tui Titelmanni, mei olim fratris
 charissimi, lucubrationes magno cum
 pietatis fructu legi passim aduertissem,
 præceptor obseruande, nec vlllo tem-
 poris tractu earundem lectionem tepe-
 scere: (vti eius rei locuples est testis ipsa typographorum
 diligentia: noctes atque dies Titelmannum concrepans.)
 Id summe in votis fuit: vt & reliqua adhuc opuscula que
 nescio vbinam terrarum latitabant, in publicum prodirent:
 quod tamen illico præstare nõ potui, eo quod ho-
 spite ignoto seruabantur. Cui rei causa fuit: partim tui
 Titelmanni mors præmatura: partim ipsa tam magna
 loci intercapedo. Non tamen sine magno animi mœro-
 re hucusque latuerunt. Auxit hinc dolorem cotidiana
 typographorum importuna sollicitatio, quæ mihi adeo
 fuit molesta: vt quidnam agerem, animus dubitaret. Cu-
 pieb-

piebam enim votis eorum facere satis, nec licuit. Ad huius molestiæ cumulum accessit, quod vel deieranti non crederent, penes me non esse quod petebant: mihi veluti hæreditario successu, quicquid reliquum esset laborum Titelmanni vendicantes. Quæ querelæ dum nullum faciunt finem, adeò vt huiusmodi hominũ consortium frustra fugerem, eo animum impellunt, vt quacunque via aut ratione id fieri possit, nec amicis: nec sumptibus parcendo, tandem è tenebris in lucem, ab exilio in patriam reuocare statuerim: Quod animi decretum veluti indignatione conceptũ, flaccescere fortè potuisset: nisi indes magis ac magis ex vltimis Hispaniæ, Galliæ, Italiæq; finibus opera prius per ipsum ædita ante annos decẽ aut eo amplius viderem peti, ex hoc nostro Antuerpiano Emporio longè celeberrimo, à Titelmanni tui studiosis. Quæ in re id mihi sentire videntur, quod eximius ille Ecclesiæ Doctor beatus Ambrosius nempe hominem non in vita, sed post mortem esse laudandum, & post con summationem esse magnificandum. Sic nimirum nunc demum defunctus Titelmannus tuus viuere videtur gratissimorum virorum lectione. quorum omnium tam piis votis, ac Christianis afflagitationibus quãto studio, quot molestiis, quantis sumptibus, quãve industria conatus sum satisfacere, haud facilè dixerò. Postquam igitur voti compos factus, lucubrationes aliquot ad manus nostras venerunt, non fuit consilium diutius pias mentes suo desiderio fraudari. Quare tuo vnus exactissimo iudicio fretus qui (absit adulatio) lumen est Theologiæ, atq; adeò totius studij vniuersalis Louaniensis decus. siue eruditionem spectes, siue vitæ integritatem. Hoc Ioãnis Evangelium, Titelmanni labore elucidatũ, ausus sum æde-

EPISTOLA NVNCVPATORIA.

re. Cui vni si placet, aliis displicere non potest. Tu igitur obseruande præceptor accipe animo candido quod Titelmannus offert, opus exiguum tuo nomini dicatum: quanuis magnificentia tua & eximia eruditione indignum, non tamen tuæ humanitati ingratum: quæ non tam munera, quàm dantis animum considerare solet. Reddit quod accepit, maiora lubens daturus. In eo nil esse fateor, quod insigni tuæ eruditioni accedat: non deerit tamen quod animum tuum ingeniumque grauissimis rebus pressum reficiat. Denique sit istud veluti pi- gnus & memoria perpetua charissimi tui Titelmanni, quem tuæ magnificentiæ defendendum trado, contra morsus inuidorum, si qui fortè calumnientur quod tua magnificentia probauit. Quod si cum fructu legi, & benigno animo à lectore pio suscipi senserimus: curabimus, & reliqua Euangelia vna cum commentariis in Iob, & in cantica canticorum in medium proferri: & si quid prætereà ad manus nostras venerit. Hisce precor

Deum optimum maximum, vt te præceptor obseruande seruet incolumem in annos plurimos multo pietatis augmento.

Datum Rothnaci, sexto

Calendas Ianuarij.

Anno

1543.

PSALMVS NVNCVPATORIVS,
AD HONOREM SANCTI IOANNIS
Apostoli & Euangelistæ: Pro operis sequen-
tis nuncupatione, cum iubilo omni-
potenti Deo decantatus, septem
scandenſ gradibus.

*GRADVS PRIMVS. De peculiari electione & ſingulari
dilectione quæ fuit à Chriſto electus & dilectus
Ioannes Apoſtolus.*



Agnifica ô anima mea, quos facit magnos qui
ſolus eſt magnus: exalta & prædica in iubilo vo-
cis quos ille facis excelfos in abundantia dono-
rum ſuorum.

Contemplare admirabilem in ſanctis ſuis
ſanctorum omnium dominum: diuitias libera-
litate & munificentie eius in illos admirari
nunquam deſinas.

Inter cætera verò miſericordie vaſa quæ ille in gloria ſua præ-
parauit, plurima numero & pretio digniſſima: electum illud attentius
contemplare virginale pudicitie vaſcuſum, quod omni odore bono
impleuit ſinus eius qui in ſinu patris requieſcit ab initio.

Illum loquor virginem electum, diſcipulum dilectum, magnum
Apoſtolum, ſcribã fidelem, theologum inſclectum: Iohanna nomen
apertiſſimum, indidit ei piſcator Zebedæus, genitor carnis eius,

Adoleſcẽtem humilem & ſimplicem agnouit veniens in carnem
vnigenitus filius Dei: laborantem in nauis & retibus cum Zebedæo
patre, vidit ipſe iuxta mare deambulans, & vocauit eum.

Attendit verè Iſraëlitam, in quo non erat dolus malus, & ex piſca-
tore piſcium piſcatore fieri voluit hominum.

Non eſt paſſus maritimi opere humiliari eum: ante ratas nuptias
illum ſibi aſciuit comitem indiuiduum & aſſecclam inſeparabilem.

Rebus nempe magnis & eximiis ſuper cõſocios omnes iam tunc
deſtinabat illum: propterea ne honeſti quidem thori commertio hu-
miliari paſſus eſt illum.

Videlicet æditum illũ parabat mundiſſimo digniſſimoq; ſacrario
ſuo: arcam teſtamẽti deauratã in qua totũ erat diuinitatis myſteriũ,
& vna auream manna cæleſti grauidã, daturus ei erat in cuſtodia.

PSALMVS NVNCVPATORIVS.

Insuper & secretorum suorum conscium, testem ac notoriū precipuum habere illum elegit, per quem nota mundo fierent admittenda diuinitatis sacramenta, quæ nulli cæterorum data fuerunt eloqui.

Propterea dum viveret in carne filius Dei, singulari quodam peculiaris amoris & familiaritatis amicæ priuilegio dignatus est eum: sciens quantis eum rebus iam tum destinabat, quantis eum decoraturus olim erat ministeriis.

Omitto quod cum Simone collegij principe & Iacobo fratre in monte vidit transfigurati gloriam, in horto conturbati angustiam: quod insuper solus ipse cum Simone missus fuerit ad soluendum in mysterio pullum & asinam, quod cum illo omnium capite solus vltimam apparere cœnam missus fuerit & pascha nouissimum.

Quæcunque huic cum vilo aliorum fuere cõmunia, & si verè magnis omnia grauida mysteriis, non impræsentiarū iuuat verbis extollere: quæ verò vni huic peculiaris sunt exhibitæ amoris singularis indicia, hæc commemorare delectat amplius.

Quando aduenit hora, vt peracto cursu sui ministerij transiret ex hoc mundo ad patrem qui inter homines homo vixerat, vni genitus filius Dei: ibi scilicet peculiaris amoris signa patuere, ibi familiarioris dignationis apparuere testimonia.

Conuiuio accumbens nobili, memorabilè sæculis omnibus cœnam celebrans gallina illa in medio pullorum trepidantiū, quos sub maternis sibi aggregauerat alis: accipitrem heu pessimum in medio pullorum, vrsūm sauientem & leonem ferocientem sub exuuiis innocentis ouiculæ, verbo designauit, qui sciebat corda omnium.

Rigescunt statim & obstupescunt, ad execrandi sceleris auditum, innocua pectora: metu percelluntur omnes, vox hæret faucibus graui mœrore turbata silent omnia. Hic virgo ille nobilis, discipulus quem diligebat magister bonus, præ amoris teneritudine seipsum non sustinens: caput virginicum in pectus illud reclinat sacratissimū, in quo totius inhabitat plenitudo diuinitatis corporaliter.

Inde videlicet tunc hausit auidè, quod postmodum effudit abunde fluente sacri Euangelij, quibus omnes Asiæ plantauit, totius orbis post modū rigauit Ecclesias, de pectoris dominici fonte potauit.

Hausit aquas in gaudio de fontibus Saluatoris: quibus subueniret in terra deserta & inaquosa siti periclitantibus & pereuntibus animabus hominum.

Considerauit liberalem & munificum dominum, seruus & dispensator fidelis: prompsit non avarus de vase pleno liberaliter, mentura confertam & coagulatam & supereffluentem, quam effunderet pincerna

PSALMVS NVNCVPATORIVS.

eterna diues conferuis fitientibus, ad omnem abundantiam.

Gloria patri & filio: & Spiritui sancto. Sicut erat in princip. & c.

GRADVS SECVNDVS. *De peculiari dilectionis signo quod in cruce pendens Christus Ioanni ostendit.*

DENIQUE exaltatus iam à terra, appensus in ligno maledicto, æneus ille Mosi serpens, vt viuifico sacri sanguinis veneno mortuum mundum reuocaret ad vitam.

Vide obsecro te, quisquis hoc legis canticum: vide quanta Ioan- nem suum dignatione ibi agens animam nobilis magister reddidit nobilem, & sæculis omnibus honorabilem.

Stabat iuxta arborem paradisi, iuxta lignum vitæ quod pomum ferebat viuificum, virgo mater virgo Deipara: mœrore graui saucia, amarum plena doloribus, felle satuta, ebria absyntio, nunc vere Marah quondam Noëmi, Miriam illa inelyta.

Simeonis ille gladius diro vulnere perpenetrabat virginei pectoris intima: cum in ligno maledictionis exaltatū ante omnium oculos videret fructum benedictū, quem de cælo cōceperat in uterū suum.

Huic astabat materni doloris testis & consolator discipulus dilectus, pectus fidele demonstrans præceptori: quem nec in extremo abnegare voluit aut deserere supplicio.

Ad locum ignominia, cæteris omnibus condiscipulis in propria dispersis, adduxit illum fides erga præceptorem integra: fides inuisita, spes inconcussa, & inextinguibilis charitas, quam neque tantarum impetus aquarum prorsus valuit extinguere.

Vidit igitur qui pendeat in ligno astantem sibi in amaritudinem matrem, verè nunc ex Noëmi Maram vidit astantem ad matris obsequia & solatia discipulum fidelem, quem non immerito peculiari semper amore dilexerat.

Non se potuit ultra continere diuini cordis inæstimabilis pietas: quos in vita peculiari super omnes prosequutus fuerat amore, in finem quoque moriens familiari dilectionis symbolo gaudere voluit. Testamentū breue iam iam moriturus de cruce dulcis condidit Iesus: imò donatione magis inter viuos donauit vtrisque quod voluit.

Mulier (ad matrem inquit) ecce filius tuus: ad discipulū verò, Ecce (ait) mater tua: sic breui verbulo testamentum clausit, & sanguine ob- signatum proprio post paululum moriens effecit ratum ac validum.

Sic vtrisque opportuna sapienter prouidit solatia: vt neque virgo mater necessario destituta relinqueretur obsequio, neque virgo discipulus parentali prorsus orbatus magisterio.

PSALMVS NVNCVPATORIVS.

Miranda illic tibi exulanti ostendit dilectus tuus altissimæ theologiae mysteria: Apocalypsim sacram datum est videre tibi in spiritu: Ecclesiae statum vniuersum, ad consummationem vsque sæculi, quasi in tabella legere depictam.

Quæ vidisti subtiliter & intellexisti subtiliter, in libro descripsisti fideliter: quibus inest spiritus ille qui reuelat mysteria, ipsi intelligunt, ipsi sapiunt magnitudinem tantorum mirabilium.

Porcis margaritæ istæ sunt absconditæ, canibus sunt occulata sancta mysteria: animalibus & carnalibus est obsignatus liber iste sigillis multis, ne possint eum vel legere vel introspicere.

Gloria patri & filio: & spiritui sancto. Sicut erat in principio, &c.

GRADVS QVINTVS. De Euangelio quod post reuersionem ab exilio descripsit, altissima Theologia pleno.

TANDEM ab iniquo diuina cura reuocatus exilio, inuifisti quas dilecto tuo plantaueras in horto deliciarum, areolas aromatum: fructum odoris boni offerre illi cupies, in naribus gratissimum.

Tunc verò demolitores vulpes, syluestres apros, & feras singulares reperisti in vinea: lupos in caulis offendisti dissipantes gregem electum magistri tui, mordentes, furantes, mactantes, perdentes innoxias ouiculas.

Ibi te zelus domus Dei armavit in prælium, loricam induisti quasi gigas: apprehendisti arma & scutum, vt exurgeres oppressis in auxilium.

Ibi videlicet bonaerem te verè demonstrasti, tonitruum filium aduersum hæresiarchas impios effundens valida tonitrua & eiacularans ventia fulmina.

Atque, vt finem semel vniuersis imponeres commentis impiis, sanæ fidei regulam, in testimonium sempiternum, descripsisti Ecclesiis per orbem vniuersis: Euangelium sanctum, orthodoxæ veritatis immobilem columnam: firmissimum fundamentum, validissimum firmamentum, rubricam rectissimam, certissimam regulam, gnomen commodissimum.

In hac regula diiudicatur omnis ædificatio bona aut mala: quicquid ab ea dissonat vel in minimo, incuruum deprehenditur, fallumque & mendax redarguitur.

Cherinthus & Ebion, Sabellius & Arrius, Samosatenus & Eunomius, & quicquid est, monstrorum huiusmodi mendacium, te scribente confusa & confecta sunt: in calamo tuo arundineo multiplicata incidisti colla hydrarum, draconum immanium comminuisti capita.

Scriptura

Scriptura digitorū tuorū vsque hodie gladius est biceps, sarculus electus, in manibus sponsæ: quicquid aduersus veritatē orthodoxiæ enascitur impij dogmatis, celerrimè purgatur & præciditur in illo.

Et magni quidē etiam illa faciēda sunt quæ dedere scripta Ecclesijs cæterorū calami conscribarum tuorum: quæcunque descripsē runt notarij veritatis, Euangeliographi sancti, vsque ad iota paruulum aut minimum apiculum, vniuersa sunt veritate plena, fide certa, attentione & obseruatione dignissima.

Quæ verò tu de materni cordis mystico sacrario congesta, imò de pectoris dominici fonte potata, eructasti & euomisti viuentium aquarum flumina: longe nimium superant altitudine, præcellunt dignitate, ponderis vincunt magnitudine & suauitatis integræ exuberant dulcedine.

Nobilis inter publicanos Matthæus, teloniorū ad vnam vocatiōne proiectis libris & syngraphis: primus conscribere res magnas aggregellus, ab humanæ generationis linea scripturæ suæ sumpsit initiū.

Post hūc, inter sacerdotes egregius ab Alexandria Marcus, assecla Simonis: cōpendio perstringens quæ ille dixerat fusius, à voce præconis viam parantis venturo domino scribendi sibi fecit initium.

Post hos, ab Antiochia Lucas, arte insignis medica, sermonis disertus facundia, vasis electi indiuiduo comitatu celebris: magni mysterij altius repetens originem, à sacerdote præcursoris genitore, descriptionis suæ sumpsit exordium.

Tu verò piscator humilis & ignobilis, nō publicæ administratiōnis officio notus, nō sacerdotij dignitate eminens, non arte vlla liberali insignis: superasti tamen in scriptura manus tuæ illorum scripta omnia, vicisti in exaltatione vocis tuæ illorum dicta vniuersa.

Abraham genuit Isaac, Isaac autem genuit Iacob, sic incipit narrationem Publicanus Iudæus: Alexandrinus sacerdos à prophético de præcursoris voce testimonio exorditur hystoriam.

Fuit in diebus Herodis regis Iudææ sacerdos quidam sic post magnificum disertumq; proœmium, orditur narrationis filum Antiochenus medicus.

Ita quidem illi sæculari prudētia ac dignitate celebres viri, exorsī sunt quæ de magnis mysteriis voluerunt describere volumina: principium altius nulli illorum dedit omnium distributor donorum spiritus, sine quo non describitur vlla pagina sacra.

Tibi verò piscatori ignobili & illiterato, de principio sine principio datum est principium altissimum: quo sublimius nihil exprimi, nihil ab vlla mente potuit excogitari diuinius.

In principio

PSALMVS NVNCVPATORIVS.

In principio, inquis, erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbū, hoc erat in principio apud Deū, omnia per ipsum facta sunt: huiusmodi tu verba de verbo abbreviato profundis, tam grandia in ipso statim vestibulo.

Ab altissima Theologia tuæ scripturæ dedit initium moderator calami spiritus dilecti tui: propterea vni tibi peculiari attributione, nomen Theologi ascripserunt patres orthodoxi ab Ecclesiæ nascens exordio.

Insuper & totum ipsum filum texturæ tuæ subtilissimum, de occultis est diuinitatis mysteriis: secundum altitudinem principij correspondent media, respondent & nouissima.

Quæ ab alijs conscribis tuis prætermissa fuerant, nostræ eruditioni ad salutem vtilia, tuum calamum non potuerunt effugere, quæ nobis decrant ex illis, per te impleri nobis voluit artifex omnium spiritus, cuius perfecta sunt opera. Gloria patri & filio: & spiritui sancto. Sicut erat in principio, &c.

GRADVS SEXTVS. *De excellentia Ioannis super Euangelistas ceteros, quodq; ea excellentia conuenienter signata fuerit per visionem Aquila.*

SCILICET hæc illa era volantis aquilæ facies, quam in visione mystica quatuor animalium desuper eminentem conspiciebat huius cognitor & figurator mysterij: hanc ille tum prophetico notabat spiritu, prophetico præscribebat eloquio, scripturæ tuæ in sacramentis diuinitatis singularem præcellentiam.

In humana facie monstratus est, qui ab humana hominis Dei genealogia accepit scribendi initiū: quæq; ab humano Deo, ad morum instructionem, dicta fuere aut facta hominibus studiosè contexit.

In leonis apparuit vultu, qui à rugitu præconis libri sui fecit exordium: in super & triumphantis de tribu Iuda leonis, verè leoninā, exteris accuratius fategit conscribere victoriam.

In facie bouis aut vituli signatus est, cuius libri est principium à descriptione sacerdotij, immolantis idoneas hostias: finis verò cæteris omnibus clarius vituli electi pingit immolationem bouis in arena horti sudantis labores & passionis scribit distinctius.

Tibi verò magno theologo, pro altitudine scriptorum, figura cōpetebat altior: auis qua non est alia siue visu perspicacior, siue volatu fortior, tuæ celsitudinis est constituta symbolum.

Repūt humi & infernè cōmorantur homo, leo, bos, animalia terrestria, nec se valent in altum atollere: sola aquila beneficio subuecta

alarum

alarum conscendit excelsa, & in altissimis sibi nidum constituit:

Eadem quoque, contra oppositam è regione micantem solis rotã irreuerberatis contuetur luminibus: præfulgidum illustrantis omnia syderis iubar illæsis oculis aspicit sola, nec vllum inde accipit incommodum.

Ita tibi Ioannes sancte, excellètia ista munere peculiari collata est alarum magnarum & oculorum valentium: relictis terrarum imis, vsque in altissimum patris sinum auolans, de ingeniti vnigenito cõtemplatus est, quæ supra sensum hominum sunt, multa mirabilia.

Gloriosius quidem in raptu suo & auditu arcanorum verborum gentium ille magister, vas electionis: verum si ad tuam conferatur excellentiam, exigua videbitur & obscura ista gloria,

Ad tertium vsque cælum raptus ille peruenit egre, non transit vltra: illic audiuit, raptus nõ vidit (cuius erant obducti squammis oculi) mirabilia: denique, audita non illi fuit licitum eloqui, non homini humana lingua patefacere.

Te verò longè supra omnes cælus, ad patris ingeniti sinum, adduxit impetus alarũ tuarum: quod in secretissimo illo sinu ab æterno latebat absconditum, non audisti auribus, sed ipsis vidisti limpidissimis oculorum luminibus.

Denique, super iis quæ vidisti vel audisti, nequaquam tibi sunt occlusa labia, non est impositum silentium: fas vtique & liberum licitumque tibi fuit, quæcunque vidisses vel audisses, lingua eloqui presentibus, calamo describere absentibus.

Te vocauit sursum cælestis tuba, à facie sedëtis in throno progrediens: huc, inquit, ascende in spiritu, & ostendam tibi: huc veni, & videbis mirabilia: ac rursus. Quod vides, ait, scribe in libro, & mitte Ecclesiis: scribe, ait, quæ vidisti, & quæ post hæc oportet fieri.

Ita tu quidem cælesti obediens iussioni, quæ nostræ videras vtilia saluti, descripsisti fidelissimè: familiæ sponsi de pleno horreo tritici mensuram de diuite penu vini portionem, dispensator fidelis distribuis in opportuno tempore.

Quod fuit ab initio, quod audisti, imò quod vidisti tuis oculis, quod perspexisti & contrectasti manibus de verbo vitæ, & vita manifestata est: vt vidisti ita testatus es, & annuntiaſti nobis, vitam æternam quæ apud patrem erat ab æterno, & apparuit nobis in tẽpore,

Quod vidisti & audisti annuntiaſti nobis, vt & nos societatem habeamus tecum: sicque vna tecum nobis sit societas, cum patre ingenito & Iesu Christo eius vnigenito.

Verũramen ob rerum magnitudinem, quæ à te descripta sunt, tenuibus

PSALMVS NVNCVPATORIVS.

nuibus ingenii capta sunt difficilia: multo opus est studio, meditatione longa, affectu deuoto opus est volentibus paginarum tuo illatarum attrimento penetrare intelligentiam.

Hinc quidem ad lectionem studiosam ipsa rerum inuitat maiestas, copiosa allicit utilitas, imò cogit quæ à demolitoribus vineæ callidis vulpeculis procedit necessitas: illinc remoratur dictorū sublimitas, reuocat laboris difficultas, deterret quod curiosis solet maiestatis, perscrutatoribus euenire certum periculum.

Quomodo imperitis artis nauticæ non est securum indomitos fulcare fluctus, aut vasta sine remige nauigare maria: sic iis qui in catholico dogmate inexercitatos habent sensus & mentem instabilem, sensu pueris & fide paruulis, ab altitudine verborum tuorū non paruum est periculum.

Succurrit tamen ex parte huic periculo orthodoxorū patrum quos vnus tecum impleuit spiritus, laboriosa diligentia & officiosa charitas: quos feruens in Deū amor, & ardēs ad fratrum profectū dilectio, sudare fecit in explicandis nodis, quos volens in altum piscatrix aquila perplexis vnguibus inuoluit & implexuit, haud facile solubiles.

Qui alta nauigant maria, donec littora quieta immotis tenēt oculis, aut fixa in cælo sydera fixis obseruant luminibus scyllas & charybedes, & vniuersa simul effugiant nauigationis pericula.

Ita qui in altitudine versatur cuiuslibet paginæ sacræ, eius potissimum quam sacris subtiliter depinxit vnguibus aquila dilectæ: fulgentium in firmamento militantis Ecclesiæ syderum inhaerentes luminosis radiis, probatis orthodoxorum infixi sensibus, nauigabunt fœliciter in gaudio.

Ab omni impietate & errore liberi subibunt optatos portus in gaudio: diu multumque desiderata littora obtinebunt gaudētes, & possidebunt ouantes, in securitate perfecta & sempiterna læticia.

Gloria patri & filio: & spiritui sancto. Sicut erat in principio & nunc & semper, & c.

GRADVS SEPTIMVS. Denota nuncupatione sancto Apostolo labor offertur presentis operis, & pia supplicatione eiusdem postulatur intercessio.

DIVINORVM patrum studiosè obseruantes sacra vestigia ad elucidandam scripturæ huius paginam, laboris non nihil nos quoque adiecimus: pro data pusillo mihi puero gratia, propter sublimium verborum reuerentiam & simpliciorum fratrum commoda, visum est & mihi hac in re pauxillum quidam conferre

ferre, quod forte superno munere poteram.

Non quasi aspernantes aut paruifacientes aliorum vetera, noua nostra superbi cudimus: vestigia potius adoramus illorum, qui priores laborauerunt in agro, quorum nos indigni sumus calciamenta vel portare vel soluere.

Illi laborauerunt ac sudauerunt priores in opere domini, & nos in eorum labores ingredimur: pondus diei & æstus in se ferentes, facilem nobis & suauem suis reddidere sudoribus laborem residuum.

Aurum & argētum, coccum, byssum, & purpuram omnemq; pretiosum lapidē, apertis thesauris suis principes viri illi obtulerunt in ædificationem & ornatum tabernaculi: ego plebeius & semipaganus quod habeo, mēte deuota offero, pillos caprarum exigui pretij,

Illi de eo quo abundabant, multa & magna in dominicam gazophilacium misere munera: ego pauper & inops, egenus & mendicus, qui ad portas diuitum stipem mendico exiguam, æra minuta duo offero libenter, confero gaudenter, victum meum omnem & vniuersam substantiam.

Si tibi aquila sublimis, virgo nobilis, discipule dilecte, magne scriba, tibi, inquam, Ioannes sancte sit gratus iste labor agrestis operarij: per te quoque dilecto tuo, domino meo, fiat commendatus & placitus, ante conspectum throni gloriæ eius.

Tibi, Ioannes sancte, nostram hanc deuoto corde nuncupamus, porrectis exhibemus manibus quam descriptæ per te sacræ paginæ impendimus operam: tu eam animo benigno, frōte læta, obuiis vnis. excipe dignanter, de manibus supplicantis seruuli deuotiq; cliētuli.

Sub tuo patrociniō ingrediatur ante oculos eius, qui tibi sinum suum molle fecit cervical & suauē reclinatorium: per te agnoscat libeter, quod de pauperculi ingenij vena exili & curta supellectili, ab hilari datore, imò redditore proficiēditur, exiguum munusculum.

Sordidas ego habeo manus, sordidas amictus vestimentis, nudus prodire non audeo coram eo qui diligit munditiam, propterea sub candidum virginæ tuæ puritatis supplex confugio pallium, vt honestus in decore & nitore munditiæ tuæ.

Aduocatum, te docente, cognouimus apud patrem nobis esse fidelem, Iesum iustum: qui etiam propitiatio dignatus est fieri pro peccatis nostris in pretio magno quo nos redemit, in glorioso sanguine suo.

Apud hūc te precamur oratorē benignum, intercessorem fieri nobis fidelem: te enim peculiari diligit amore, quomodo olim in carne viuens passibili, ita etiam nunc multomagis in immarcescibili fulgents

gens gloria.

Ora pro nobis, amice spōsi, dilecte Christi, vas munditiæ, puritatis virginæ, incorruptum speculum: florem pudicitie, pro nobis interpella, qui inter candida totus ipse candidus commoratur & pacitur lilia.

Intercede pro nobis, virgo purissima, hircis sordentibus, lasciuientibus vitulis, inutilibus læcis, iumentis putrefactis in stercore suo: impetra nobis pia interuentione apud agnum Dei sine macula, peccatorum omnium nostrorum, vt pondere grauium, ita multorum numero, veniam.

Mentis castitatem & corporis puritatem, ab eo qui castitatis est author & amator ipse castissimus, conciliet nobis oratio tua: qui te copiosis huiusmodi donis fecit insigniter diuitem & nobilem, nobis tua prece vel exigua (quantum vt illi placeamus opus esse nostri) donet eorum portiunculam.

Ita tuo seruulo fiet in lætitiã & exultationem labor iste, quem tibi nuncupat deuotio cordis aridi: & forsitan tuæ liberalitatis munificentia prouocari poterit animus male requiei impatiens, osq; pessimi otij, ad operas vel meliores, vel consimiles.

Si tibi discipulo dilecto, ac per te magistro dilectissimo, gratum fuisse munusculum istud persenserint fibræ cordis, heu, modo durinimum & aridi: non me post hac vllius pigebit honesti laboris, non capiet tædium operis sancti, non me, ab exercitio pio vllum deterrebit fastidium.

Gaudens gaudebo in domino, & exultabit cor meum in Deo Iesù meo: cantabo domino, qui bona liberaliter tribuet mihi: cætabo semper & laborabo nomini sancto eius, quod est benedictum in sæcula.

Gloria ingenito patri & vnigenito filio: & paracletico spiritui sancto. Sicut erat in principio, &c.

*Finit Psalmus ad honorem sancti Ioãnis Apostoli
& Euangelistæ, omnipotentis Deo pro operibus
huius nuncupatione decantatus.*

Deu
eo p
tiam
ab æ
erat
tre, si
alia t
ab æt
ipso
tione
& on
*Per
existe
bum
rebus

Elucidatio paraphrastica

SANCTI EVANGELII

SECUNDVM IOANNEM,

Per F. Franciscum Titelmannum, Hafsellenfem, ordinis fratrum Minorum.

ELUCIDATIO CAP. I.



In initio & ante secula, ab æterno, & ante omne principium temporis, erat verbum increatum mentis paternæ, æterni patris, coæternus filius, secunda in deitate persona. ^b Verbum autem hoc non solitarium erat, sed apud

In principio erat verbum,

^b & verbum erat apud Deum,

Deum patrem, & cum Deo patre semper erat, sic ab eo personaliter distinctum, vt tamen secundum essentiam non sit vlla distinctio. ^c Vnde & ipsum verbum ab æterno non tantum apud Deum, sed etiam Deus erat vnus, idemque cum patre, non alius Deus à patre, sicut vtriusque vna & eadem est, non alia atque alia substantia. ^d Hoc, inquam verbum increatum sic ab æterno ante omne principium temporis erat cum ipso Deo patre suo, à quo secundum æternam generationem semper procedit, omnem essentiam plenitudinè, & omnis bonitatis perfectionem ab ipso accipiens.

^c & Deus erat verbum.

^d Hoc erat in principio apud Deum.

^e Per hoc etiam verbum omnis creatura in tempore existentiam suam cepit initium: quoniam pater per verbum sum omnem fecit creaturam, ^f ita vt nihil in rebus creatis sit factum, quod non per ipsum verbum sit

^e Omnia per ipsum facta sunt:

^f & sine ipso factum est nihil.

B

fit

*a Quod factum
est in ipso vita
erat.*

*b Vita erat
lux hominum.*

*c Vita in te-
nebris lucet.*

*d Tenebra
eam non com-
prehenderunt.*

*e Fuit homo mis-
sus à Deo, cui
nomen erat
Ioannes.*

*f Hic venit in
testimonium, ut
testimoniū per-
hiberet de lumi-
ne.*

*g ut omnes cre-
derent per illū.
h Non erat ille
lux, sed ut testi-
monium perhi-
beret de lumine.*

fit factum, atq; in sua natura & perfectione dispositū:
imò neq; possit fieri aliquid non per ipsum verbum,
quoniā in diuisa sunt patris & sui verbi opera. ^c Om-
nia autem quæ in tempore per verbū facta sunt, antè
quàm in se, & in propria natura subsisterēt, multo no-
biliori modo præfuerunt in ipso verbo, tanquam in
originali principio, & viuo, sempiterno quæ exëplari:
vnde quæ in sua natura tantū entia & viuētia dicun-
tur secundū aliquam entitatis & vitæ participationē,
in ipso verbo ab æterno erāt essentia ipsa, & vita infi-
nita. ^b Atq; hæc vita prima & infinita, tamen omni-
bus omniū creaturis dederit essendi principiū, spe-
cialiter tamē inter omnes corporeas creaturas homi-
nem insigniuit lumine naturalis rationis, creās illum
ad imaginē & similitudinē snā: nec solū lumine ratio-
nis naturalis hominē donauit: sed lumine insup gra-
tiæ quotidie visitare dignatur. ^e Et lux ista beatissima
à qua lumē omne tā naturę q̄ gratiæ effluit, in hoc mū-
do (q̄ ex se est plenus errorū tenebris) lucere nō desi-
nit, per oēs generationes in animos hominū suos ra-
dios spargēs, & illuminādo erudiēs. ^d Verū excrescēte
indies hominū malitia, tā densę factę sunt tenebrę hu-
ius mūdi, vt lucē illā in sua puritate nō vulerint cō-
prehēdere, neq; eius influxū & illuminationē potue-
rint homines malitia & errorib⁹ excæcati suscipere.
^e In tēporis autē plenitudine, quādo lux ista clarius de-
buit manifestari, voluit Deus in mūdū præmittere ho-
minē quēdā puerū, sed virtutib⁹ & gratia insignē, cui
ex Dei impositione angelo nūtiāte nomē inditū est,
precellētis eius significatiū, nēpe Ioānes: qđ vocabu-
lū sonat, eū in quo est gratia Dei. ^f Hic homo missus à
Deo, venit in mūdū, tanq̄ præcursor & testis, ad perhi-
bendū testimoniū veritati: videlicet vt de vera illa lu-
ce, quę post ipsum erat hominib⁹ in assumpta natura
hominis manifestāda testimoniū phiberet, & lucē il-
lā quę & quāta, & vnde esset hominib⁹ sua prædicatio
ne declararet, ^g vt per eius talē præcursionē & præmi-
prædicationē, omnis populus, luce illa posterioris ad-
ueniente, inueniretur paratus plena eā fide suscipere.
^h Non erat quidē Ioānes lux illa prima, æterna & in-
finita

fini
luc
lis n
illat
da
lux
tion
Ioā
mun
min
sect
mne
rati
& in
semp
tū in
Den
re ve
xerit
ab in
essen
in in
per ip
debe
quo d
semp
ita vt
lux il
à patr
res, qu
Iudg
verbū
domin
ab illo
tiōis b
decēti
dū ad
in finē
ditiō
natura

finita, in quam credere deberet homines: sed tantum
 lucis illius præcursor ac prænuntius, & quasi oriens so-
 lis rutilans aurora præcessit, hoc habes officij, vt lucē
 illam suo testimonio hominibus prædicaret & comē-
 daret, eosq; ad credendū in illā induceret.^a Vera autē
 lux illa erat, quæ non solū vnā aliquam mundi por-
 tionē, nec vno solū tempore illuminat, quæ admodum
 Ioānes in sola Iudæa & modico luxit tēpore: sed quæ
 mundū vniuersum omni tēpore, & vult & potest illu-
 minare, omnē scilicet hominē qui vel natus est vel na-
 scetur in mundo. Hæc lux verbū est patris, quod in om-
 nes homines participiū suæ lucis, lumen naturalis
 rationis infundit: lumē quoq; spiritualis visitationis,
 & interne illuminationis in omnibus generationibus
 semper præptē infundit humanis mētibus, ita vt quā-
 tū in ipso est hæc etiā illuminationē omnes illuminet.
 Deniq; nihil omnino est luminis in quoquā, vel natu-
 ra vel gratiæ quod nō ab illa vnā & primā luce efflu-
 xerit.^b Et hæc quidē lux, siue hoc verbū in mūdo erat,
 ab initio ex quo creatus est mundus, cælū & terrā sua
 essentia, præsentia, atq; potentia adimplens.^c Nimirū
 in initio tēporis per ipsum factus est mundus, sicut &
 per ipsum donec subsistit, sustentari, & manu teneri
 debet.^d At tamen homines mundū inhabitātes, illū a
 quo & esse suū & omne bonū habent (tametsi ita sibi
 semp præsentissimū) nō cognouerūt, malitia excecati
 ita vt pro creatore adoraret creaturas.^e Deinde verò
 lux illa aut verbū illud secūdū assumptā serui formā,
 à patre descēdens ad propria venit, super terrā appa-
 rēs, quā in principio creauerat, & peculiariter in terra
 Iudææ, quā in speciale peculiū elegerat: sed veniēs ita
 verbū à suis nō est agnitū, non est creator à creaturis,
 dominus à seruis, debito susceptus honore: imò nec
 ab illo suo peculiari populo, quæ præter cōmune crea-
 tionis beneficiū aliis multis sibi deuinxerat, reuerētia
 decēti exceptus.^f Quicūq; verò istud verbū sic in mū-
 dū adueniēs, fide & deuotiōe cōgrua receperint, eiq;
 in finē vsq; fideliter adheferint, cuiuscūq; tādē sint cō-
 ditionis aut status, sine psonarū acceptione, per filiū
 naturalē ad tantā gloriā puehētur, vt fieri possint etiā
 Dei fieri,

*a Erat lux ve-
 ra, quæ illumi-
 nat omnem ho-
 minem venien-
 tem in hunc mū-
 dum.*

b In mūdo erat.

*c Et mūdos per
 ipsum factus
 est.*

*d Et mundus eū
 non cognouit.*

*e In propria
 venit,*

*f Qui sui eum nō
 receperunt,*

*g Quicquid au-
 tem receperunt
 eum, dedit eis po-*

*teritatem filios
 Dei fieri,*

- a* his qui credunt alioqui ex natura erant filij iræ: ^a hi, inquam, qui per fidem ei adhærent. Nam is est modus quo vult & debet suscipi in mundum veniens filius Dei, per fidem scilicet in credentium cordibus. ^b Isti verò qui sic credendo efficiuntur filij Dei, non tales sunt per generationem naturalem, qua ex parentibus sunt generati in esse naturæ; in qua generatiōe fit cōmixtio seminū maris & fœminæ, quæ ex substantia sanguinis per decoctionem naturalem formantur: ^c neque tales nati sunt ex concupiscentia mollis & carnes mulieris, aut ex concupiscentia viri, non ex coitu illo carnali paratum, quo ad inuicem in concupiscentiæ suæ ardore cōmiscetur, habet vt sint filij Dei, sed potius vt filij sint iræ, mortis, & diaboli. ^d Tales autem, id est, filij Dei fiunt, per aliam generationem spiritualem & supernaturalem, qua ex Deo homo renascitur, & regeneratur, dum per fidem anima Deo coniungitur. Quemadmodum enim carnalis generatio ex coniunctione maris & fœminæ procedit, sic generatio diuina ex coniunctione animæ cū Deo per fidem. Quod si quis requirat, vnde tāta dignitas homini procedat, vt fieri possit filius Dei, cū tanta sit inter Deum & hominem distantia, sciat ille ex verbo hoc de quo iam multa diximus, totum istud nobis procedere. ^e Verbum enim hoc ab æterno existens apud patrē, in temporis ad hoc constituti plenitudine, humanā naturam dignatum est assumere in suppositi vnitate: & filius patri coæternus, in tempore factus est caro & sanguis, id est, verus & viuus homo: ^f & habitauit in medio nostri, tanquam vnus quilibet aliorum hominum, eadē humanæ vitæ opera exercens, quæ nos puri homines, & nihil aliud quàm homines exercemus. Atq; ita per hunc: qui vtranq; in se suscepit & conciliauit naturā, potestatem accepit homo, vt fiat filius Dei: per hunc simul hominē & Deū, illa nobis hominibus puris cōfertur diuina regeneratio. ^g Ne verò hac de re, vt impossibili aut non verisimili, quisquā dubitet, nos qui cum eo per multū temporis cōuersati sumus, ego qui hæc scribo, & mecum alij plures, nos illum vidimus

oculis nostris in mundo conuersantem nobiscum: ^a & a gloriâ quasi tantam eius perspeximus, in signis diuinę potentię, ^{vnigeniti, a patre,} atque in doctrina diuinę sapientię, tantam gloriam tre,

longę omni creaturę imparem præcellentiã, vt manifestę ex ea comprobatũ sit, & euidentę demonstratum, quod ipse quomodo dixit, ita verę sit vnigenitus filius, a patre æternaliter procedens, & ab eodem temporaliter missus in mundũ. ^b Verbum illud, inquam, factum est caro, & in nobis habitauit, plenum existēs etiam in assumpta humana natura, gratię & veritatis: quoniam in ipso inhabitabat plenitudo totius diuinis corporaliter, & spiritu sancto non ad mensuram erat plenus, eratque ipse veritas, & omnis veritatis cognitione ab exordio suę conceptionis plenissimus.

^b Plenum gratiæ & veritatis.

Neque verò nos solum de eo testificamur, sed etiam Ioãnes ille Propheta magnus, & ab omni populo merito estimatus maximi, a Deo edoctus, testimonium ipsi perhibuit, dum Christum præsentę demonstrans, clara voce in aures omnium clamauit, & dixit: ^d Ecce nunc illũ, de quo priusquam vobis ostenderetur, multa & præclara vobis prædixi, & hoc signãter, præ aliis frequenter inculcaui. ^e Postquam ego ad tempus aliquantum vobis prædicauero, alius veniet, & quasi succedet mihi in prædicationis officio, qui tamen a Deo patre lōgissimo interuallo mihi præpositus est, & cui ego secundum infinitam distantiam sum postpositus:

^c Ioannes testis testimonium perhibet de ipso, & clamat, dicens: ^d Hic erat quę dixi:

^e Qui post me venturus est, ante me factus est.

^f nimirum quia me & duratione & omnimoda dignitate prior erat: ab æterno cū patre vnus Deus existēs, cum ego tantum sim creatura vilis, & in tempore ad eius obsequium destinatus. Iure igitur mihi est in tempore præferendus & prælatus, qui me secundum æternitatem prior est. ^g Tanta autem fuit perfectio plenitudinis eius, vt ex ea quę est non ad mensuram, sed in finita & inexhausta, nos omnes ad mēsuram secundũ participationem aliquã acceperimus, quicunq; in nomine eius credidimus, sintq; item accepturi ex eadē quicunq; in posteris generationibus credent in eum.

^f quia prior me erat.

^g Et de plenitudine eius nos omnes accepimus.

^h Quasi autem eximum beneficium, & toti humano generi vniuersale, per verbum hoc incarnatũ accepimus gratiam testamenti noui, longę præstatiore, loco

^h & gratiam pro gratia.

testamenti veteris: quæ & ipsa non parua erat gratia, sed cōparatione ad gratiam noui testamēti (in quam per verbum incarnatum commutata est) per exigua: quum in cōparatione ad eam, non sit nisi vt figura ad rem figuratam, signū ad rem signatam, vmbra ad veritatem, seruitus ad libertatem, imperfectū ad perfectum.

a quia lex per Moſem data est, gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta est. Lex enim vetus olim per Moſem, tanquam per miniſtrum & famulum, ac nuntiū inter Deum & populum, à Deo data est: gratia autē & veritas in iſtitutione noui testamēti, per Ieſum Chriſtum, non famulū sed filium Dei, perfecta est, vt pote per quem ea quæ prius legalib⁹ oraculis repromiſſa, & cæremōniis fuerāt præſignata, opere & re ipsa sunt exhibitæ: quando ablato iugo ſeruitutis antiquæ, libertas noua Euangelij ſucceſſit, & vmbra cedente, veritas manifeſta mundo refulſit.

b Deum nemo vidit vnquam. Quod ſi quis fortē nos interroget, vnde nobis iſta poſſint haberi comperta, quæ ex Dei ſecreto conſilio pendere, & homini per ſe nō poſſe comprehendere videntur, huic reſpondebimus, Deum quidem in ſua natura diuina à nemine hominum corporeis oculis vnquam viſum eſſe, ſicut nec videri poteſt, quum ſit inuiſibilis: neque item corporeis auribus vnquam à quoquam in ſeipſo auditum eſſe, vel audiri poſſe, cum nullo ſenſu ſimpliciter ſit perceptibilis.

c Vnigenitus ſilius qui eſt in ſinu patris, Sed patris verbum illud, de quo ſupra diximus, ipſe exiſtēs vnigenitus filius Dei patris, qui & in ſinu eius, ab æterno requieſcit (id eſt, ab eius ſemper fecunditate æterna generatione procedit, & apud eum perpetua perfectiſſimāq; fruitur beatitudine.) ipſe ad nos deſcendens, & in aſſumpta ſerui forma viſibilis apparens, nos qui cum eo familiariter ſumus cōuerſati, tanquā præceptor diſcipulos, de omnibus hiſ fideliter & apertē edocuit, nobiſque patris

d ipſe enarrauit. omne cōſilium, & proſiſtitum, vt amicis & fratribus, lucidiſſimē declarauit. Et quoniā paucis ſuprà de

e Et hoc eſt teſtimoniū Ioānis, quando miſerū Iuſtici ab Hieroſolymis ſacerdotes & leuitas ad eum, teſtimoniū Ioannis diximus, nunc latius ipſum ad ſidem veritatis firmandam explicabimus. Quum enim iam aliquandiu manifeſtatus fuiſſet mundo Ioannes, tum baptizando, & tantæ æſtimationis haberi inciperet apud plebē, vt à nō paucis Meſſias

fias esse putaretur, Iudæorū primores ab Hierosoly-
 mis (vt certum aliquid cognoscerēt) nuntios solēnes,
 nempe sacerdotes & leuitas, miserunt. ^a Qui ad eum a vt interroga-
 peruenientes, ex nomine Iudæorum à quibus fuerāt *rent eum, Tu*
 missi, eum interrogauerūt, dicentes: Quis tu es, & cu- *quis es?*
 ius præcellentix vel officij, vel qua præditus autori-
 tate, vt sic præter cōsuetudinem homines in desertis
 locis noua quædā doceas, & nouo ritu baptizes? Nun-
 quid fortè Messias tu es ille nobis repromissus, quē-
 admodū nonnulli de te suspicantur? ^b Ioānes autem *b Et confessus*
 sic interrogatus, ingenuè confessus est veritatē, & nō *est, & non nega*
 negauit, neque in vllō contradixit veritati. Et hoc *uit. Et confessus*
 gnāter ante omnia, & super omnia apertissimè est cō *est, quia nō sum*
 fessus, q̄ nō ipse esset qui expectabatur Messias: ne vi *ego Christus.*
 delictet alienā gloriā sibi raperet, & domino suo debi-
 tum honorem præcursor ac seruus in se transferrēt.

^c Postquam autē confessus esset Ioannes se Messiam *c Et interroga*
 non esse, aliam ei proponunt quæstionem, interrogā- *uerunt eū, Quid*
 tes, num fortè Elias esset, qui & ipse ex vaticinio Ma- *ergo? Elias es*
 sachix Prophete Iudæis expectabatur vēturus, ante- *tu?*
 quam adueniret dies domini. ^d Etiam huic interro- *d Et dixit: Non*
 gationi per negationem Ioannes respōdit, dicens, *sum.*
 Eliam non esse, iuxta intellectum quæretium: perso-
 nam videlicet à se abnegans Eliæ, officium autē non
 recusans. ^e Rursū illi interrogabant: Nunquid tu *e Propheta es*
 vnus aliquis es ex antiquis Prophetis, aut peculiariter *tu?*
 Propheta ille quē nobis per Mosē Deus se suscitatu-
 rum promissit, vt eum sicut Mosē audiamus? ^f Re- *f Et respondit:*
 spondit iterū Ioannes, nec ex antiquis Prophetis, qui *Non.*
 olim vixerant aliquem se esse, nec peculiarem illū in
 lege promissum Prophetam. ^g Quum itaque illi mul- *g Dixerunt er*
 tis interrogationibus propositis, non aliud quā ne- *go ei:*
 gariuam responsionem à Ioanne accepissent, certum
 & definitum aliquid discere cupientes, ita eum inter-
 rogauerunt: ^h Si neque Christus es, neque Elias, neq; *h Quis es vt*
 Prophetarum aliquis, neque peculiaris ille Propheta, *respōsum demua*
 dic igitur nobis, quisnam tu sis, & quod tuū officium, *his qui miserunt*
 aut quæ & vnde tibi commissā auctoritas: vt certum *nos?*
 aliquid respondere valeamus principibus nostris, qui
 nos huc miserunt istius rei à te perquirendæ gratia.

a Quid dicis de teipso?

b Ait:

c Ego vox clamantis in deserto, dirigite viam domini, sicut dixit Esaias Propheta.

d Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis.

e Et interrogauerunt eum, & dixerunt ei:

f Quid ergo baptizas, si tu non es Christus?

g Respondit autem eis Ioannes, dicens: Ego baptizo in aqua: medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis.

Quid de teipso affirmas? Quem aut qualé aut cuius officij & potestatis teipsum prædicas? Tunc Ioannes qui catenus particulariter interrogantibus singulariter respõderat proposita quæstione generali, generalem ité & plenam cû autoritate adhibuit respon-

sionem, dicens: Ego ille sum de quo Esaias Propheta multò antè prædixit in temporis plenitudine, antè quàm reuelaretur gloria Domini, filius altissimi patris audiendâ esse vocem cuiusdâ præconis, qui in deserto clara voce omni populo ad se confluenti pœnitentiam prædicaret, docerétque homines venturo domino via parare, id est, in aduentû & occursum eius qui post paululû esset venturus, seipfos per pœnitentiam peccatorum dignè præparare.

Nuntij autem isti, qui missi fuerant ad Ioannem ex secta erant Pharisæorum: quæ suæ iustitiæ nimium fidens, Ioannis prædicationem & consilium spreuit. Quem deinde contemptum satis isti exprimunt, dum post clarâ responsionem, inuidia nesciente quiescere, odiosum iterum quæstionem velut indignantes proponunt: f. Quid ergo tu, inquit, ita nouo ritu populum hic in deserto baptizare præsumis, si neq; Messias es, neq; Elias, neque Propheta aliquis: quemadmodum ex tua iam confessione audiimus? Profectò non mediocris videntur ista præsumptionis, sic populum in desertum conuocare, illicque noua & insolita præter consuetudinem prædicare, ac deinde aqua baptizare, cuiusmodi ante te nemo tétauit: maximè cùm citra autoritatem eorum ad quos eiusmodi rerum spectat admissio, hæc omnia facias.

Ioannes cum multa modestia simplicem eis veritatem pro responsione aperuit, dicens: Ego quidem in aqua tantum baptizo, baptismo tali quod corpus abluat, sed à peccatis emundandi virtutem non habet, tantû in signum & præparationem quâdam baptismi subsequuturi per alium. Est autem alius quidâ me maior, qui inter homines homo, in medijs hominum turbis cõuersatur, qui que inter vos & Deum medius assistit, mediator Dei & hominû, ipse Deus & homo, quem vos ignoratis, & mundus adhuc ignorat, post paululum tamen per me manifestandus, Ipse

^a Ipse est, qui iuxta Dei patris dispositionem post me venturus est, & mundo ostendendus: qui vt filius patri coæternus ab eo æterna generatione secundum diuinam naturam procedens, iure mihi prælatus est, atq; præpositus, dignitate & gloria tanquam creator creaturæ, tanquã seruo dominus: ^b qui tam incomparabiliter est me dignior, vt meipsum nõ reputẽ dignum, vel infimum quodlibet, & omnium quæ possunt cogitari vilissimũ ei impendere obsequiũ siue ministrũ: quale est calceamentorũ corrigiã soluere, aut calceamenta portare, aut aliquid huiusmodi. Atque hic adueniens cum se mundo manifestauerit, baptismo longẽ nobiliori credentes baptizabit, ad quem meus iste baptismus in aqua non est nisi præparatio quædã, & velut assuefactio præuia. Propter quod, indignari vos nõ debetis aduersus me, meumq; baptismum: sed illũ qui venturus est & eius nobiliorẽ baptismũ, cum humilitate & patientia expectare. ^c Hæc autem questio à nuntiis Iudæorũ cum Ioanne habita est in Bethania, nõ illa quidem quæ est iuxta Hierusalem, vbi Martha morabatur & Maria, sed vltra Iordanem, in loco illo vbi Ioannes tũ agebat, populum docens, atque baptizans. ^d Postera autem die, quum perstaret Ioannes in officio, prædicationique & baptizatiõni sedulo instaret, venit dominus Iesus, tanquam vnus aliquis ex vulgo, ad locum vbi agebat Ioannes, tum vt officium eius sua præsentia comprobaret, tum vt humilitatis nobis exemplũ monstraret, libenter etiã eos qui videntur inferiores, modò bona prædicantes, audire. ^e Quem videns Ioannes & spiritu quis esset agnoscens, digito eleuato eum cõmonstrans, & clara voce proclamans, dixit ad turbas circũstantes: ^f Ecce agnum Dei, ecce illũ qui venit auferre peccata mundi. Videte hic in assumpta humana forma innocentẽ filiũ Dei: qui sicut agnus mäsuetus, victima efficietur pro salute totius mudi, ad satisfaciendũ diuinę iustitiæ, per sanguinis sui effusionẽ, pro omnibus omniũ peccatorum peccatis. ^g Iste est de quo iam antè crebro dixi vobis: Postquam ego ad aliquantũ tempus prædicauero, manifestabitur mudo alius quidam vir

a Ipse est qui post me venturus est, qui ante me factus est:

b Cuius ego nõ sum dignus, vt soluam eius corrigiam calceamenti.

c Hæc in Bethania facta sunt trans Iordanem vbi erat Ioannes baptizans.

d Altera die vidit Ioannes Iesum venientem ad se.

e Et ait.

f Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi.

g Hic est de quo dixi: Post me venit vir, qui ante me factus est.

magnus, simul homo & Deus: qui tãquam ab æterno à patre secundum æternam generationem procedē iure mihi ante positus est & prælatus, tãquam dominus seruo, tanquam iudex præconi, tanquam saluator

a quia prior me erat.

b Et ego nesciebam eum.

c sed vt manifestetur in Israël: propterea veni ego in aqua baptizans.

d Et testimoniū perhibet: ut Ioannes, dicens:

e Quia vidi spiritum descendentem quasi columbam de celo, & mansit super eum. f Et ego nesciebam eum.

g Sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit:

h Super quem videris spiritum descendentem & in media turba videris spiritum sanctum descendentem super eum, hic est qui baptizat in spiritu sancto.

^a Nec mirum si in tempore mihi præferatur, quoniam ab æterno prior me erat, & dignior existens ab æterno Deus, cum nondum ego in rerum natura subsisterem. ^b Et ego quidem, quantū ad humanam cognitionem, illum quis esset non cognoscebam, cuius persona mihi in deserto hic à pueritia agēti fuit incognita, & cum quo nullam vnquam duxi familiarē conuersationē. ^c Attamen propter hoc ego à Deo patre, tanquam seruus illius & præcursor, sum præmissus ad prædicandum & baptizandum præparatorio hoc aquæ baptismo, vt ipse per me fiat populo Israëlítico manifestus. Hæc est summa mei officij, illum tanto me præcellentiore, verum mūdi saluatorem, prædicando & demonstrando, populo facere manifestum, & ad credendum in eum populorum corda præparare. ^d Amplius quoque & apertius de illo Ioannes testificatus est, palam omnibus, dicens: Testimonium quod ego de hoc agno Dei perhibeo, non humana est, sed diuinum, vt pote quod ego non ab homine, sed à Deo per miraculi diuini indicij acceperim. ^e Vidi nanque spiritum sanctum in specie columbæ de celo a patre descendentem, & super eum quiescentem: in testimonium verę diuinitatis eius, quod in eo inhabitaret non ad mensuram spiritus, & quod in eo totius diuinitatis inhabitaret plenitudo corporaliter. ^f Vnde & ego prius quidem eum non cognoscebam, humana notitia aut conuersatione familiari. ^g Sed Deus pater, qui mihi in hoc prædicandi & in aqua baptizandi iniunxit officij, is mihi per internam inspirationē, & spiritus instructionem signū dedit, quo eum cognoscerem, dicens: ^h Super quem in media turba videris spiritum sanctum descendentem in specie columbæ, & quiescentem super eum, scito hunc esse verum illum mundi saluatorem, & agnum Dei, cuius te præcursorē esse volui, & in omni tuo officio non aliud quàm ministrū: ipse est qui post

re prædicabit mundo, & credentes baptizabit, non (vt tu facis) aquæ tantum baptismo, in prætestatione penitentiæ, & expectationem venturi saluatoris, sed baptismo longe nobiliori, per quem in fide suscipientibus conferetur à Deo spiritus sanctus, ad peccatorum omnium remissionem, & gratiæ spiritualis infusionem, ad plenam perfectamque in spiritu regenerationem.

^aEgo iuxta signum hoc mihi à Deo datum, vidi super hunc hominem spiritum sanctum descendentem in columbæ specie, & super eum quiescentem: hincque cognoui edoctis à Deo, non ab homine: & sicut cognoui, ita testificor, absque ulla hæsitacione, quoniam hic est verè agnus Dei, & filius Dei, saluator mundi, in quem vos omnes vt credatis hortor, & vt ab eo salutem veram expectetis, per Deum qui mihi ad vestrum omnium commonitionem hæc reuelauit, sanctè obtestor.

^bFactum quoque est post hæc, die altera, vt iterum staret ad sui officij strenuam executionem paratus Ioannes, astarentque ei duo ex discipulis ipsius, ad audiendum ex eius ore doctrinam salutis. ^cVidens itaque Ioannes Iesum inter turbas, ita vt prius in humilitate ambulans, atque ad se tanquam vnum aliquid ex vulgo venientem, iterum testimonium simile quale prius de eo perhibuit, discipulis illis audientibus dicens: ^dHic quem vobis eleuato digito comostro, est innocens & sine omni peccato filius Dei,

ad hoc missus à patre in mundum, vt tanquam agnus & victima offeratur pro expiatione omnium scelerum mundi. Ipse est verè Messias, & saluator mundi. ^eAudientes verò discipuli qui astabant à præceptore suo Ioanne, cuius commendationem non poterant non magnificere, Christum tantis æfferri præconiis, in magnam admirationem adducti de tanta præcellenti,

cœperunt illum abeuntem prosequi, tanquam cupientes se illi insinuare, & familiaritatem aliquam cum eo inire. ^fPius autem Iesus, qui se affectu simplici querentes nunquam abiicit, nec fastidit, vultum ad eos conuertens, & sequentes eos considerans, vt eos ad secum colloquendum (quod vehementissime desiderabant) inuitaret, benignè eos alloquutus est, dicens: ^gQuid

est, ^hEt ego vidi, & testimonium perhibui, quia hic est filius Dei. ⁱAltera die iterum stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo. ^kEt respiciens Iesum ambulans, dicit: ^lEcce agnus Dei, ^mEt audierunt eum duo discipuli loquentem, & sequenti sunt eum. ⁿConuersus autem Iesus, & videns eos sequentes se, dicit eis: ^oQuid queritis?

a Et ego vidi, & testimonium perhibui, quia hic est filius Dei.

a Altera die iterum stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo.

e Et respiciens Iesum ambulans, dicit:

d Ecce agnus Dei,

e Et audierunt eum duo discipuli loquentem, & sequenti sunt eum.

f Conuersus autem Iesus, & videns eos sequentes se, dicit eis: Quid queritis?

est,

a *Qui dixerunt
eis:*

b *Rabbi (quod
dicitur interpre-
tati, magister)
vbi habitas?*

c *Dicit eis, veni
te, & videte.*

d *Venerunt &
viderunt, vbi
maneret:*

e *& apud eum
manserunt die
illo.*

f *Hora autem
erat quasi deci-
ma.*

g *Erat autem
Andreas fra-
ter Simonis Pe-
tri, vnus ex duo-
bus q̄ audierant
à Ioanne, & se-
quuti fuerant
eum.*

h *Inuenit hic
primū fratrem
suum Simonem,
& dicit ei:*

est, o boni pueri, quod me prosequimini? an forte est quod à me vobis praestari velitis? ^a Illi gaudetes tantum virū vtrō sibi antequam interrogaretur loquutum esse, & hinc futurae familiaritatis ampliorem sumentes fiduciam, responderunt ei: ^b Rabbi, id est, magister (ea est enim nominis illius Hebraici significatio & interpretatio) scire desideramus, vbinam tua sit habitatio, aut vbi moram trahas, hospitiumque accipias, vt nobis liceat te familiariter (si tibi non erit molestum) inuifere, atq; à te verba salutis audire. ^c Cui tam pio desiderio fauens & annuens piissimus dominus, dixit ad illos: Venite mecum, & ipsi oculis vestris locū videte mansionis meae. ^d Statim illi gaudetes tam benignum se inuenisse magistrum, Iesum comitatur, & ad locū hospitij vbi manebat cum eo peruenerūt, & adeoque illis cepit in ipso statim initio dulcescere Christi praesentia, vt eo die nō possent aut vellent ab eo separari: sed apud eum eodem in hospitio sunt demorati, beatos se aestimantes, quod tam breui tempore, cum tāto magistro, tam pulchra futurae familiaritatis consequuti essent initia. ^e Iam verò ad vesperam dies declinabat: erat enim quasi decima diei hora, quū illi dominū sequeretur. In quo magnus eorū erga Iesum feruor declaratur, quod neq; noctis imminētis occasione ab eo diuelli se patiebantur. ^f Alter autem duorū horum discipulorum, qui (vt iam diximus) audito testimonio Ioānis de Christi praecellentia, eum fuerant insequuti, Andreas erat frater Simonis Petri: qui & postmodum vnus ex Apostolis duodecim designatus fuit. Hic non contentus sua beatitudine, nec propriis tantum commodis intentus, statim de fratre suo Petro (quo nihil habebat charius) fuit sollicitus, vt eum quoque ad Christum adduceret, faceretque huius gaudij & fructus participem. Quapropter illum sollicitè perquirens (nam & ipse tū temporis illic aderat) prior inuenit, lætūmque ei nuntium cum exultatione referens, ait: ^g Nescis frater animo meo charissime, quantum gaudij, & fructus quantum simus cōsequuti. Iam enim ex magistris Ioannis indicio inuenimus & cognouimus Messiam illū, in lege

& Pro

& Prophetis promissum, & patribus t̄atopere desideratum. ^a Messias autē Hebræum vocabulū, idem Hebræis quod Græcis Christus, Latinis vnctus significat. *a Inuenimus Messiam, quod*
^b Statimque gaudens gaudentem adduxit ad Iesum. *b Et adduxit eum ad Iesum.*
^c Quem pius magister oculo pietatis suæ, quo homines bonæ voluntatis intueri solet, aspiciens, & futurū in eo fidei sanctę feruorem (cuius iam semina aliqua, imò initia, in eo videbat) diuinitatis suæ omniscientia contemplans dixit ad eum: ^d Noui te ex nomine, & quis iam sis, & quis olim futurus. Tu enim Simon es, filius Iona siue Iohanna: quæ nominatio tibi bene competit, quoniam obediens es salutem tibi monstrati (quæ est interpretatio nominis Simon) & filius es colūbę, propter simplicitatem animi, item & gratię Dei, propter electionem: quæ sunt interpretationes nominum, Iona & Iohanna. ^e Posterius autem suo tempore imponam ego tibi nomen alterum, vt voceris Cephias, id est, Petrus: à petra videlicet, siue firmitate fidei, quā tu confiteberis, vbi post aliquātum temporis plenius instructus fueris: Sic Iesus Petro, & ea quę sibi humana via erāt incognita patefecit, & quę futura hominibus omnibus occulta, per diuinitatis suæ omniscientiam prædixit. ^f Postridie verò eius diei quo hæc gesta sunt; parabat dominus reditum à Iudæa, ad quā ascenderat vt Ioannis prædicationem audiret, & comprobaret, itēque vt testimonium ab eo iuxta patris voluntatem susciperet, in Galilæam, vbi adhuc morabatur: sicque reditum parans, inuenit virum quendam, Philippum nomine, qui & ipse postmodum Apostolorum collegio erat annumerandus: & vocās eum dixit: Sequere me, & vnā cum istis te adiungas, vt mihi discipulus fieri incipias. ^g Philippus autē iste originem trahebat ex Bethsaida ciuitate Galilæę: è qua etiā Andreas, & Petrus erant oriundi, & forsitan horum cura & instructione ille ad dominū Iesum venit, vt ab eo vocari mereretur. ^h Philippus autem iste, postquā dominum cognouisset, & quis ipse esset plenius, tum ab ipso, tum à conciuibus intellexisset, inueniēs alium quendam sibi probē notū, nomine Nathanaëlem, qui & ipse Galilæus erat, *g Et inuenit Philippum. Et dicit ei Iesus: Sequere me.*
h Erat autem Philippus à Bethsaida, ciuitate Andrea & Petri.
i Inuenit Philippus Nathanaëlem, & dicit ei:
e tu vocaberis Cephias, quod interpretatur Petrus.
f In crastinum voluit exire in Galilæam,
g Et inuenit Philippum. Et dicit ei Iesus: Sequere me.
h Erat autem Philippus à Bethsaida, ciuitate Andrea & Petri.
i Inuenit Philippus Nathanaëlem, & dicit ei:

natus

- natus in Cana Galilææ, sollicitus fuit adducere eum ad Iesum, dixitque ad eum:^a De quo Moses iuxta sapientium enarrationem fertur scripsisse in lege, & de quo Prophetæ sancti multa scripserunt, hunc nos inuenimus, & quis sit cognouimus, nimirum Iesum illi, qui æstimatur filius Ioseph, Nazarenum. ^b Audiens hæc Nathanaël homo (quantum videtur) in lege eruditus secum admirās, & quasi contra obiiciens, dixit: An putas ex Nazareth Galilææ tantum boni posse Israëlítico populo surgere? Nonne magis ex Iudæa & Bethleë ciuitate Dauid, iuxta propheticam scripturam, expectari debet Messiaæ aduentus? ^c Philippus verò nõdum sufficienter in his rebus institutus, postposita verborum disputatione, hortatur simplici animo Nathanaëlem, vt ad Christum ipse accedat, atque ab eo audiat plenam veritatem, nihil dubitans, quin eius obiectionibus ille faciliè satisfaceret. Nec mora: acquiescēs Nathanaël Philippi consilio in simplicitate cordis eum sequitur, vt ad dominum pergat. ^d Quem videns dominus Iesus ad se venientem, prius quam cum eo miscuisset sermonem, de eo loquutus est, iis qui coram aderant audientibus. ^e Ecce (inquit) verè Israëlita, in quo nulla est duplicitas animi, aut fictio simulationis, quæ in plerisque huius conditionis hominibus (id est, eruditis in lege) solet, inueniri: sed est simplex iste & rectus, bene in hoc patrem Iacob representans, vt merito semen Israël verum secundum imitationem virtutis, & non tantum secundum carnem possit nominari. ^f Nathanaël verò audiens Iesum sic de intimis suæ conscientiaæ apertè pronuntiantem, admirans ait ad eum: Vnde tu domine me nosti, vt ista de me tam definitè pronunties? Non enim arbitror vnquam te antehac nostro vel conuictu vsum vel colloquio. ^g Dominus Iesus, ostendens se non humana cognitione (quæ ex sensibus ortitur) eum cognoscere, sed per diuinam omniscientiam, dixit ad eum: ^h Non nunc primum vbi te video, incipio agnoscere præsentem: sed cum absens adhuc esses, & nullo sensu te valerem apprehendere, cum esses adhuc sub arbore ficu, antequam te Philippus
- a* Quæ scripsit Moses in lege, & Propheta, inuenimus Iesum filium Ioseph, à Nazareth.
- b* Et dixit ei Nathanaël: à Nazareth potest aliquid boni esse?
- c* Dicit ei Philippus, Veni, & vide:
- d* Vidit Iesus Nathanaël venientem ad se, & dicit de eo:
- e* Ecce verè Israëlita, in quo dolus non est.
- f* Dicit ei Nathanaël, Vnde me nosti?
- g* Respondit Iesus, & dixit ei:
- h* Prius quam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te.

lippus huc adduceret, iam te cognoscebam corpore
 absentem, & loco distantem, non minus quàm nunc
 præsentem. ^a Ex quibus verbis aduertens Nathanaël, *a Respondit ei
 dominus Iesum absentia atque præsentia, præterrita, Nathanaël, &
 atque futura, aperta, atque occulta, æquè cognoscere, ait:*
 atque hinc omnia scientem Deum interna spiritus
 instructione cognoscens, postpositis argumentis &
 obiectionibus, pulchram cõfessionem ingenuè pro-
 tulit, dicens: ^b Magister bone, nunc credo, quòd verè *b Rabbi, tu es
 sis filius Dei, qui omnium habes scientiam, qui etiam filius Dei: tu es
 corda scrutaris & renes, quòdque verè sis tu Messias rex Israël.*
 ille nobis promissus & expectatus, vt super Israël re-
 gnès imperpetuum. ^c Quoniam verò tam facilè suæ *c Respondit Ie-
 dubitationi cedetem, & veritati tam modica instru- sus, & dixit ei:
 ctione prompte acquiescentē, conspexit illum domi-
 nus copiosa sua benignitate maioris & manifestioris
 signi vitro ei adiecit certitudinem, dicens: ^d Tu qui- *d Quia dixi ti-
 dem pro tua simplicitate, ex modico tantum verbo bi, vidi te sub fi-
 quod non multi ponderis animo duro videri pos- cu, credis, maius
 credis & cõfiteris me esse filium Dei, nimirum ex eo his videbis.*
 tantū quod dixi, te mihi prius cognitum fuisse, quàm
 te Philippus vocaret, cū adhuc sub ficu essēs propter
 hanc tuam tam promptam fidem, aliud testimonium
 veræ diuinitatis meæ, longè maius & clarius videre
 mereberis. ^e Atque ad hoc signum explicandum, ad- *e Et dicit ei:
 iecit dicens: ^f Cū firma & indubitata veritatis as- f Amen amen
 sertione, non tibi soli, sed & his nunc astātibus polli- dico vobis, vide-
 ceor futurum aliquādo, vt cęlos mihi videatis patere, bitis calū aper-
 angelosque super me ascendere & descendere, tan- tum, & angelos
 quam in ministerium & obsequium ad me dominū Dei ascendētet
 suum & regem à patre missos. Vobis & iis qui tunc & descendentes
 mihi erūt à secretis, post mortem & resurrectionem supra filium ho-
 meam, quādo tempus aduenerit mei abscessus à mun- minis.*
 do, & reditus ad patrem: vobis, inquam, videntibus,
 tunc ego eleuabor, atque per nubes assumar in ca-
 lum, cum multo angelorum comitatu, quos mihi pa-
 ter obuios mittet, vt me ipsorum dominum suum fi-
 lium, cum victoria redeūtem in triumpho adducant,
 & decenti gloria: quod erit meæ diuinitatis signum
 efficacissimum, & cudentissimum testimonium,*

In principio erat verbum.) Caue intelligas, in principio tēporis quomodo in principio Genesis dicitur, in principio temporis Deum creasse cælū, & terrā. Hic enim sensus palam impius est & hēreticus: quo nimirū significatur, verbū patris simul cum tempore, existendi suāpisse initiū. Orthodoxi verò duobus modis, quod hīc dicitur, in principio, exponūt. Quidam per principium intelligunt patrem, ex quo æternaliter procedit, & in quo æternaliter permanet, verbū. Sic posteriori loco manifestè interpretatur diuus Cyrillus, & itē Augustinus. Verūm hæc intelligentia non vsque adeo ad literā commoda videtur, eo quod statim subsequatur per replicationem: *Hoc erat in principio, apud Deum*: vbi nō videtur principium pro patre accipi. Alio qui per vtranque particulā idem diceretur, & in eadē oratione idem videretur superuacaneè repeti. Idē enim esset in principio, & apud patrē. Vnde conuenientius videtur, vt per illud, esse in principio, significetur æternitas durationis, nimirū vt idem valeat, in principio, quod à principio, vel ab initio: per quē in scriptura etiā alibi æternitas significari solet. Vt cū in Prouerbijs dicit sapientia: *Dominus posedit me in initio viarum suarum, antequam quicquam faceret à principio*. Ab æterno ordinata sum, & ex antiquis totum ad æternitatem refertur, Idem est apud Ecclesiasticum ab initio, cū dicitur: *Ab initio & ante secula creata sum*. Nā id quod sequitur, *ante secula*, exponunt præcedens, *ab initio*. Ioannes quoque Apost. in l. sua Canonica, in eadem significatione verbo illo vtitur, dicēs: *Quod fuit ab initio, &c.* Sic & apud Micheam de filio dicitur: *Egressus eius à principio à diebus æternitatis*. Nos proinde hanc intelligentiam in Elucidatione prælegimus, vt literā magis consentaneam, quam etiam veteribus inuenimus probatā. Nam & ipse Cyrillus priori loco eam satis indicat, quum ait, principio nihil esse antiquius, neque posse principiū principiū cogitari. Et cū deinde subiungit: Si enim erat in principio, quæ mens poterit vnquā ultra illud, erat conuolare? Aut quando illud erat mente ita tenebimus, vt cogitationes nostras non antecedit? Chrysostomus verò hanc apertè ponit, & solā ponit intelligentiam: in principio esse, exponens, sine principio esse, & æternū, ac per hoc quod dicitur, esse in principio significari dicēs, æternitatē, sicut per id quod dicitur: *Hoc erat in principio apud Deum, coæternitatē cum patre*. Omnium autem apertissimè Theophylactus nostrā sententiam explicat, dicens: *In principio erat, hoc est, à principio erat*. Quod enim à principio est, eius omnino nullum tempus inuentum, quando non erat,

Con

I. Ioā.

2.

Confirmatque hanc intelligentiam, per id quod supra citauimus, ex ipsius Ioannis Canonica epistola. Intelligit ad eundem modum Hilarius lib. 2. de Trinitate: & Augustinus lib. 6. de Trinitate: In principio, id est, ante omnia, exponens. Concorditer & Basilius magnus, æternitatem verbo isto signari asserit. *¶ Et sine ipso factum est nihil. Quod factum est in ipso vita erat*) Huius loci, etiam apud veteres, Græcos atque Latinos, varia inuenitur distinctio. Græci codices, qui nunc sunt in manibus, textum præsentem ita distinguunt: *Et sine ipso factum est nihil quod factum est*. Ac deinde: *In ipso vita erat*. Iuxta quæ distinctionem, Chrysostomus & Theophylactus apertissimè enarrant, volentes, propter spiritum sanctum à creatione excludendum, adiectum esse illud, quod factum est, ne videlicet etiã spiritus sanctus credatur per ipsum verbum esse factus. Distinctionem autem illam quæ in nostris Latinis passim inuenitur exemplaribus, adeo duo isti Græci interpretes persequuntur, vt omnino eam reiiciant, quasi hæreticorum figmentum. Macedoniani enim hæretici spiritum esse creaturam contententes (quos ea ratione orthodoxi *πνευματομάχος* pneumatomachos, id est, contra spiritum pugnautes appellabant) iuxta morem nostrum distinguentes, per id quod factum est, spiritum intelligebant. Verum ista hereticorum peruersitas nostræ distinctioni, prorsus nihil obest, si modo rectè & catholicè secundum eam textus exponatur: id quod non solum Latini patres fecerant, verum etiam aliquot ex Græcis. Augustinus enim apertissimè & legitime & interpretatur locum præsentem secundum modum nostræ distinctionis, prolixè & subtiliter declarans, quomodo creatura sit in verbo vita, licet non sit vita in semetipsa. Quia (inquit) sapiëntia Dei, per quæ facta sunt omnia, secundum artem continet omnia, antequam fabricet omnia hinc quæ sunt per ipsam artem, non continuo vita sunt: sed quidquid factum est, vita in illo est. Foris (inquit) corpora sunt, in arte vita sunt. Amplius verò & Cyrillus author Græcus, ipsis quoque Chrysostomo & Theophylacto vetustior, iuxta consuetudinem nostræ distinctionis legit & interpretatur clarissimè. Verutamen sensum posterioris illius partis, *Quod factum est, in ipso vita erat*, longè aliter assignat, quam expresserit Augustinus, aut nostra Elucidatio. Sic enim ille accepit hanc orationem, vt relatiuum, ipso, non referat, verbum, sed immediate præcedens, *Quod factum est*: & pro supposito verbi erat, non sumit totum illud, quod factum est, sed nudum verbi vocabulum, iuxta hanc constructionem: *Quod factum est, verbum erat in ipso vita*, id est, verbum vita erat in ipsis quæ facta sunt. Vbi, quod factum est, quasi absolute positum sine rectore apposito accipi debet, quomodo fit in oratione ista: *Dominus, in celo sedes eius*. Eritque iuxta hanc constru-

tionem, sensus huius orationis, in omnibus creaturis ipsum verbum esse vitam eorum, id est verbū intīme omnibus creatis inesse, & vitā atq; esse omnibus influere: quod ipsum sit vita per essentiā, creata autem solum per participationē eius. Quem sensum ipse apertissimē indicat: Non solum, inquit, per ipsum facta sunt vniuersa, sed quæcunq; facta sunt, vnigenitus filius Dei principium, & subsistētia omnium, tam visibilium, quā inuisibilium, in ipsis vita erat. Quam etiā sententiam prolixē prosequitur, & aduersum hæreticos ex ea validū sumit argumentū, quod Dei filius nō creaturis debeat connumerari, sed extra numerum creaturarum seponi, & vnā cū Deo patre substantia æstimari. Quid ad hæc (ait subsequenter) hæreticorum insania dicet, cum spiritus sancti Euangelicam vocē audiat, quod in creatis omnibus verbum Dei quod in principio est, vita erat? & cætera quæ in hanc sententiā verbis & rationibus pluribus disserit. Sanctus autē Hilarius lib. 11. de Trinit. aliam à prædictis ponit punctationem huiusmodi: *Sine ipso factū est nihil quod factum est in ipso*: vt deinde separatim sequatur: *vita erat*. Cuius distinctionis etiā Theophylactus meminit, nec eam refellit. Nos tamen breuitatis gratia, ab illa expendēda aut latius explicanda superfedemus. ¶ *Erat lux vera qua illuminat omnem hominem. &c.* Querat fortasse aliquis, quomodo omnes homines lux diuina illuminet, quū multi exæcati & obscurati remaneāt. Tribus modis id dissoluitur. Primum quidem, per illuminationē naturālē, quatenus omnem hominem Deus ad imaginem suam rationalē cōdidit. Secundo, intelligendo Deum, quantum in se est, omnem hominem illuminare: plerosq; autē suo vitio manere exæcatos: sine lumine gratiæ, q̄ indignos se reddāt. Priorem sensum vnicum ponit Cyrillus, dicens, verbum illuminare creatiuē omnem hominem, quatenus omnem hominē creat rationalē. Chrisostomus solū habet posteriorem. Theophylactus simul vtrunq;. Augustinus verò, ad duos prædictos tertium adiicit, hunc illuminat omnem hominem venientē in hunc mundum: subaudi, quæ illuminatur, ita vt nemo in hoc mundo possit illuminari, nisi per verbum. Nos in Elucidatione nihil horum omisimus. ¶ *In propria venit, & sui cum non receperunt.* Potest hoc intelligi, vel generaliter de mundi inhabitatoribus: vel peculiariter de populo Iudaico. Vtrunq; sensum indicant Augustinus & Theophylactus. Cyrillus & Chrisostomus tantum posteriorem. Vtraque autem sententia est commoda, & in vtraque quod sequitur præcedenti addit exaggerationem. Iuxta priorem, ad hūc modum: Ab initio quidem creaturæ verbum patris secundum diuinitatem erat in mundo, & homines mundi incolæ ipsum nō cognouerūt. In tēporis autem

autem plenitudine, etiã in assumpta forma serui: nouo modo venit in mūdum, & ne sic quidem à suis est agnitum, aut susceptum. Iuxta alterum sensum, sic fiet exaggeratio ex sententia patris Cyrilli. Ferè dum illud torsitan, & qualicunq; uenia dignum, homines gẽtiles no cognouisse verbũ. Illud verò grauius & intolerabilius, quod ipsi quoque Iudæi, populus eius peculiaris, verbũ ipsum etiam in carne ueniens, & se uisibiliter manifestans, contempserunt. ¶ *Gloriam, quasi unigeniti à patre.*) Diligenter est notandum, quod admonent Chryso stomus & Theophylactus, uerbum (quasi) hoc in loco nõ esse similitudinis, neq; parabolæ siue comparationis, sed confirmationis, & determinationis indubitata, certissimæq; diffinitionis, ad gloriæ maiestatis & incomparabilem excellentiã significandam. Veluti cum uidemus regis alicuius gloriã, quã particulatim exprimere non sufficimus: dicimus, quod incedat ut rex: id est, quod uerè sit rex, & uerè regẽ se monstret in apparatu suo. Ceterũ, quod in fine dicitur, à patre, quidã ad gloriã referũt, in hũc sensum: Vidimus gloriã eius à patre, quasi gloriã unigeniti: ut indicetur, gloriã istam filij à patre processisse, & patrẽ glorificasse filiũ. Cyrillus uerò & Theophylactus, magis uidentur ipsum adiunxisse immediate præcedenti uocabulo, unigeniti, ut sit sensus: Vidimus gloriã eius, ut gloriã unigeniti filij à patre procedentis, cũ quo est una substantia. ¶ *Plenum gratiæ & ueritatis.*) Plenum, nominatiuus est, iungendus cũ nomine uerbũ, id quod manifestè patet ex textu Græco, ubi uerbũ & plenu ambo ponuntur in casu nominatiuo & genere masculino, λόγος πλῆρης, sermo plenus, tanquam si Latine sic diceremus: Sermo caro factus est, &c. Plenus gratiæ & ueritatis. Ad hoc indicandum, nos in elucidatione repetiuimus illud, *Uerbum caro factum est.* ¶ *Qui post me uenturus est, ante me factus est.*) Non secundum antecessiõnem temporis, Christus ante Ioannem factus est, cum (ut ex Lucæ Euangelio cognoscitur) sex mensibus eo posterior fuerit: sed antecessio intelligitur & prælatio dignitatis, & præcellentiã gloriæ, qua erat Christus supra Ioannem inter homines glorificandus, iuxta id quod ipse Ioannes ait: *Illum oportet crescere, me autem minui.* Vnde quod dicitur, *ante me factus est,* tantundẽ ualeat ac si dicas: Præpositus est mihi, supra me exaltatus est, maior me factus est. Atq; hoc pacto uno ore ueteres omnes interpretantur. ¶ *Et de plenitudine eius, &c.*) Theophylactus etiam hæc uerba Ioannis Baptistæ esse putat, usque ad locum illum. Et hoc est testimonium Ioannis. Cyrillus uerò & Chrysostomus hæc uerba Euangelistæ esse dicunt, confirmantis ea quæ à Ioanne dicta sunt. Quæ sententiã magis ueritati consentanea uidetur, propter illud quod sequitur: *Unigenitus*

nitus filius, qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Non enim Baptistæ quicquam adhuc enarrauerat Christus, cum de se testificaretur, sed Apostolis ipsis posterior enarrauit omnia. Iuxta illud quod in Canonica epistola idem ait: *quod vidimus & audiuimus, annuntiamus vobis, vitam æternam, qua erat apud patrem, & apparuit nobis.* ¶ *(Et gratiam pro gratia.)* Augustinus piè interpretatur, gratiam, qua ex fide iustificamur, pro gratia remunerationis æternæ, qua à Deo gratis coronamur. Iuxta illud Apostoli, *Gratia Dei, vita æterna.* Verùm communior expositio gratia noui testamenti, pro gratia veteris testamenti datam intelligit, quam veteres magis approbant, Cyrillus, Chrysostomus & Theophylactus, & nos in elucidatione sequuti sumus. ¶ *(Propheta es tu? Non sum.)* Græci authores, Cyrillus, Chrysostomus, Theophylactus, vim faciunt in articulo Græco ad nomen Prophetæ apposito, vt non de quolibet generaliter Prophetæ proponatur quæstio, sed de illo peculiari & insigni quem in lege promisit Moses, dicens: *Prophetam suscitabit vobis Deus, &c. ipsum sicut me audietis.* Atque ita Ioannē respondisse dicunt, vt non se Prophetam absolutè negauerit, sed illum Prophetam, & prophetarum omnium dominum, qui expectabatur. Augustinus verò generaliter intelligit, Ioannem non esse Prophetam, quoniam (iuxta domini testimoniū) esset plusquā Prophetæ, eo quod non more cæterorum venturū prænuntiandi tantum, sed etiam præsentem demonstrandi haberet officium. Potest & tertia addi expositio, vt intelligatur Ioannes interrogari, num ipse vnus ex antiquis Prophetis sit: quæ admodū postmodū de Christo nonnulli sunt opinati, vt patet ex alijs Euangelij locis. Nos in Elucidatiōe duplicem sensum, primum illum, & hunc postremum expressimus. ¶ *(Medius autem vestrum stetit, &c.)* Duplicem attigimus expositionem, quarū vtriusque sancti enarratores, meminerunt. Prior tamen, quæ est de cōmuni cōuersatione Christi inter homines, magis ad propositū facit, & apud doctores sanctos est celebratior. ¶ *(Cuius non sum dignus soluere calceamenti eius.)* Secundum literam, hoc prouerbiali modo loquendi humilitatem suam tantum Baptista insinuat, & quā sit Christo inferior demonstrat: asserens, se indignum esse, qui vel infimum aliquid obsequiū Christo impendat. Nec aliter interpretatur Cyrillus, Augustinus, Chrysostomus, Gregorius verò, & alij nonnulli, mysticas alias superaddunt enarrationes, quibus superfedeo. ¶ *(Hæc in Bethania facta sunt)* Codices Græci qui nunc sunt in manibus, pro Bethania, habent Bethabara, atque ita in emendatioribus exemplaribus haberi annotantur Chrysostomus & Theophylactus. Vnde apparet etiam apud Græcos olim fuisse huius loci variam lectionem, & vulgatiore

 exmpla-

exemplaria etiam tunc Bethaniam habuisse. Beatus Hieronimus in libro de locis Hebraicis non Bethaniam, sed Bethaibā appellat locū istum de quo hic fit mentio. Sic enim de eo post nomen Bethaniæ separatim tractatum scribit: Bethaiba trans Iordanem, vbi Ioānes in pœnitentiam baptizabat. Vnde & vsque hodie plurimi de fratribus, hoc est de numero credentiū, ibi renasci cupiētes, vitali gurgite baptizantur. Illud certum videtur, etiam si Bethaniam legamus, nō illam tamen intelligendam esse Bethaniam vbi Marię ac Marthę domicilium, & domini familiare hospitium: cū hæc (vt Chrysostrōmus ait, & locorum inspectio manifestat) non trans Iordanē fuerit, aut in deserto, sed prope Hierosolimam longē a Iordane, vnde si Bethaniam legamus, alium accipere oportet eiusdem nominis. Nā hoc frequens est, idem vocabulū pluribus locis conuenire: quemadmodū Hieronymus testatur, duplicem fuisse Bethleem, alterā in tribu Zabulon, alteram in tribu Iudæ, & duas item Canas idem assignat, de quibus in sequētis capituli annotationibus dicemus. ¶ *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.*) Græci codices vulgati habent numero singulari, peccatum mundi: id quod & Theophylactus annotauit, & rationem adiunxit, his verbis: Quare autem non dixit peccata, sed peccatum? Fortasse quidem per hoc quod dicit peccatum, in genere dixit & de omnibus. Sicut enim solemus dicere, Defecit homo, hoc est omnis humanitas, à Deo, ita & hoc loco dieens peccatum, omnia peccata significauit. Ex quo patet, siue peccatum legamus, siue peccata, sententiam esse eandem. Ex Cyrillo & Chrysostrōmo, quid legerint nō colligitur, sed quod plurali numero intellexerint, manifestè cernitur. Augustinus nobiscum, plurali numero legit. Pro eo autē quod paulo antè positū est, altera die, Græcè est, τῆ ἐπαύριον, ti epaunon: id est, crastino die: pro quo interpret Latinus: ne fortè quis putaret diem proximè subsequentem debere intelligi, posuit altera die. ¶ *(Ego nesciebam eum.)* Beatus Augustinus plurimis verbis locum istum tractans, dicit, Ioānem secundum aliquid cognouisse dominū. secundum aliquid non cognouisse: cognouisse quidem de eo, quod esset dominus ac Messias: nō cognouisse autem, quod baptizandi potestatem sibi soli retineret, & nulli seruo suo eam daturus esset. Videatur autē simplicior aliquanto & facilior sensus in elucidatione, suprā expositus: quē veteres authores approbant, Cyrillus, Chrysostrōmus, & Theophylactus, ceteriq; etiam recentiores: vt dicat Ioānes, se humana quidem cognitione quæ per conuictum ac familiare cōsuetudinem acquiri solet nō agnouisse Christi excellentiā, sed per diuinā reuelationem. ¶ *Rabbi, quod est interpretatum magister, vbi habitas.*)

Totum illud, quod est interpretatum magister, per parenthesis in-
tericitur, nō tanquā verbum duorum discipulorum, sed velut ipsius
Euangelistæ, interpretari volentis nomē Rabbi, quo illi appellabat
Iesum. Sic paulō post, *Inuenimus Messiam, quod est interpretatum Christus.*
Et iterum, *Tu vocaberis Cephas, quod est interpretatum Petrus.* Sic & apud
Matthæum dicitur: *Et vocabitur nomen eius Emanuel; quod est interpre-*

Mar. i. *tatum nobiscum Deus.* ¶ *A Nazareth potest aliquid boni esse?* Diuus Au-
gustinus assertiue id pronuntiandum cōtendit, dicens, Nathanaëlem
audito nomine Nazareth in spem erectum (eo quod legis scrutator
egregius ex ipsa intellexisset, Christum a Nazareth proditurum) se-
rio & cum assertione verbū istud pronuntiasse. Cyrillus verò, Chry-
sostomus, & Theophylactus, dubitatiue intelligunt, quomodo etiā
nos in elucidatione sumus interpretati, neq; verò hæc dubitatio aut
interrogatio laudē diminuit ipsius Nathanaëlis, quasi ex infideli-
tate procellerit, sed prudentiam magis commendat in eo quod contra
scripturāū testimonia velit nihil temerē recipere, nec omni statim

Joā. 4. Euangelistæ huius in epistola monitionē. Chrysostomus verò etiā
mansuetudinem ipsius in hoc attendit, quod Philippum rudiorē &
inertem, nuda assertione ea proponentē, quæ per se non admodū
credibilia videbantur, ita facile tamen & promptē ipse vir in lege
eruditus (quemadmodū de eo cōcordi sentētia, sacri doctores omnes
testantur) fuerit insequutus, discendæ veritatis gratia. ¶ *Videbitur ca-
lum apertum, & angelos ascendentes & descendentes* Hunc passum ob-
scure satis videntur exposuisse veteres. Augustinus moraliter ange-
los intelligit bonos prædicatores in Ecclesia, qui interdum ascendunt,
sublimia vel contemplātes vel prædicantes: interdū descendunt, hu-
milia loquentes vel agentes: Cyrillus angelicos quidem spiritus in-
telligit, ascendere autem eos & descendere, super, siue (vt ipse ait) ad
filium hominis, in eo quod ex mandato ipsius, ad credentiū salutem
subseruiunt: nunc exeuntes, nunc redeuntes, in quo Christi maxime
gloria clarescit. Chrysostomus angelos dicit, quasi regios ministros,
super Christum vel ad Christum dilectissimum regis filiū ascendisse
& descendisse: hoc quidem passionis tempore, illud autē resurrectio-
nis & ascensionis. Theophylactus particularius ista exprimit, dicens,
ante passionem apparuisse angelum ad confortandum Christum in
resurrectione quoq; & ascensione, visos esse angelos. Rupertus Tu-
tientiēsis Abbas, qui in hūc librum non pœnitendos scripsit commenta-
rios, cælum dicit apertum fuisse per Christi passionem, quando pate-
facta est fidelibus ianua cæli. Ex eo autem tempore factam esse con-
cor.

cordiam inter angelos & homines, talem, vt angeli descēdant ad animas sanctorum ē corpore egredientes, & ascendant vnā cum ipsis, vt eas deducant per ianuam cæli parentē ad æterna gaudia. Nos in elucidatione, his omnibus non præiudicantes, quod nobis visum fuit literæ maximē consonū, apertē satis explanauimus. Ad gloriam enim ascensionis Christi sensum verbi huius accommodauimus: quam gloriæ suæ magnificentiam Iudæis ferē similiter proponit, dicens: Si ergo videritis filium hominis ascendentem, illuc vbi erat prius?

ELUCIDATIO CAP. II.



IORVM itaque discipulorum societate comitatus dominus Iesus, descendit à Iudæa in Galilæam. Contigit autem tertiz die, postquam à Iudæa profectus esset, nuptias in loco quodam Galilææ, cui nomen erat Cæna, celebrari, b quibus nuptiis mater domini Maria (vel ob cōsanguinitatē cū altero cōiugum, vel ob familiarē aliquā notitiā) inuitata aderat honestam ciuilitatē, qua naturalis fouetur amicitia & charitas fraterna non minuitur, docens non temerē esse relinquendam. c Audito autem, quod à Iudæa cū aliquot comitibus rediisset Iesus, vocatus est & ipse ad nuptias, simul & ij qui ipsum rū comitabantur discipuli, ob gratiam ipsius eodem sunt vocati. d Postquam verō discumbentibus conuiuis vinum omne iam exhaustū esset, quod sufficiens futurū existimabatur vocatis ad nuptias, pia mater Iesu, pauperū subuenire penuriz, & pudori consulere cupiēs, materna fiducia filio suo suggessit, q̄ vinum omne iam exhaustū esset, nihilq; superesset quod cōiuis posset honestē proponi. e Scilicet pia mater filium suū credens omnīū habere potestatem, sic ei defectū paucis verbis indicauit, tacitē ab eo postulans, vt sua virtute suppleret quod illorū inopiæ deerat. Idq; ab eo maiori fiducia iam postulabat (tametsi aliās ad signa eadē da inuitare eū insolita) quod ex signis iā præiuis cōiiceret tēpus adesse, quo mūdo deberet seipsum manifestare, postquam testimonio Ioānis, & patris, & spiritus sancti mūdo esset manifestatus, & intuper discipulorū honesta societate ex Iudæa aduenisset comitat⁹.

ET die tertia nuptiæ factæ sunt in Cæna Galilææ:

b & erat mater Iesu ibi.

c Vocatus est autem & Iesus & discipuli eius ad nuptias.

d Et deficiente vino, dicit mater Iesu ad eū:

e Vinum non habent.

- a Et dicit ei Ie-* lat, quod eatenus nō tentauerat. ^a At verò dominus
sus: Iesus, vt ostēderet in miraculorum operatione patris
gloriæ se debere seruire, non humanæ volūtati, neq;
vel materno affectui, durè satis, quantum ad verborū
- b Quid mihi* faciem videtur, matrē alloquitur, dicens: ^b Quid tu
& tibi est, mu- mihi, ò mulier, pro tuo affectu suggeris miracula fa-
lier? cere? Hac sanè in parte qua sum ēditurus miracula, nō
tibi subdor vt matri: secundum hanc partē nihil mihi
tecum est negotij, neq; in huiusmodi tuo sum subie-
ctus imperio, sed in his patris tantum seruius gloriæ.
- c Nondum ve-* ^c Nōdum aduenit tempus illud, quo palām ego (vt tu
nit hora mea. existimas) manifestari debeā mūdo. Adhuc enim loā
nes ad tempus aliquantū prædicare debet, donec cur-
sum sui ministerij peragat: atq; ille vbi minui cœpe-
rit vel prorsus deserit, tū demū ego in gloriā signo-
rū palām mūdo exhibebor. ^d Mater benignissima fi-
d Dicit mater liij verbis, licet in speciē durioribus, nihil offensa, be-
eius ministris: ne confidens de inæstimabili ipsius pietate (maximè
quòd non putaret in hoc patris gloriā postponi, si
vnum aliquod miraculum necessitate quadam velut
cōpellente, in humili satis loco filius patraret:) accel-
sit tacita ad eos qui in nuptiis ministrabāt. ^e Suggesti
e Quodcumque sitq; eis in aurem, vt quicquid ipsis à filio suo diceretur,
dixerit vobis fa- id promptè expeditēq; perficerent: ne fortè ipsi
cite. sua tarditate aut inobedientia miraculum impediret:
- f Erant ibi la-* ^f Erant autem in loco illo nuptiarū positæ vrnæ ali-
pideahydria sex quot aquales, sex numero, ex lapidis materia, nec ad
posita. secundum alium quā ad aquam seruandam illic positæ, iuxta
purificationem vulgatū morem Iudæorū, quibus propter crebram pu-
Judæorum, ca- rificationē & ablutionem corporis, semper aquarū co-
pientes singula piā in promptu habere consuetū erat, earq; magnæ sa-
metretas binas, tis erāt capacitatis, nimirū singulæ capiētes aut ter-
vel ternas. nas aut vt minimū binas metretas, id est, mēsuras cer-
tas, quarū genti illi cōmunis vsus erat, quos etiam ca-
g Dicit eis Ie- das alio nomine appellāt. ^g Motus itaq; pietate, tum
sus: Implete hy- erga matrem, tum erga pauperes coniuges, dominus
drias aqua. Iesus ad miraculum se parans, ministris iussit, vrnas
illas aquales (quarum aliquæ multo vsū aquarum, vel
prorsus, vel magna ex parte erant exhaustæ) ad sum-
mum

mum vsque aqua implere, ne vlla ratione posset mira-
 culo detrahi, sicq; Dei gloria, per calumniam suppri-
 mi. ^a Qui statim iussa complentes hydrias aquis im-
 pleuerunt vsque ad os: ita vt manifestè cerni posset, ni-
 hil nisi aquam in hydriis illis contineri. ^b Satimque
 dominus inuisibili & ineffabili diuinitatis suæ virtu-
 te (cui omnis subest creatura) aquam illam in vinum
 optimū & præstantissimū cōuertit, dixitq; ministris:
 Nunc promite ex hydriis istis liquorem, & ad eū qui
 triclinio præest, omniumque in nuptiali conuiuio
 agendorum curam gerit adferre, vt sobrius ipse, &
 pro oneris sibi incumbētis necessitate, minime potu
 obrutus, vini huius qualitatem discernat. ^c Et ita iu-
 xta domini verbum fecerunt, promentes ex hydriis,
 atque ad illum adferentes. ^d Vbi verò ille gustasset
 aquam conuersam in vinū, siue vinum ex aqua factū,
 & præstantissimum ipsum esse post gustum diiudica-
 set, ignorans quid actum esset, aut vnde vinum istud
 esset allatum (tamen si ministri rem omnē cognitam
 haberēt, qui ipsi ex parte aliqua miraculi cooperato-
 res & testes fuerant, aquam hauriētes ex qua factum
 fuit vinum) admiratus architriclinus vini huius præ-
 stantiam, sponsum ad se vocari iubet, & quasi cum in-
 dignatione quadam ex postulando eū alloquitur, di-
 cēns: ^e Solent passim qui conuiuia parant hunc in
 potu promendo obseruare ordinem, vt vinū præstan-
 tius prius apponant cōuiuis, ac deinde, cum iam im-
 pleti fuerint, & largius bibere cœperint, sicut ad e-
 brietate tendant, sic posteriori loco quod est minoris
 virtutis ac pretij vinū apponunt. Videlicet quoniam
 in conuiuij initio, palato adhuc recenti, & stomacho
 nondum impleto, optimè discernunt conuiuæ ac si
 quid præstantis vini tum illis apponatur, & nutrimen-
 tum bonum & oblectationem multam inde accipiūt,
 aguntur quoque hospiti debitæ gratiæ à conuiuio,
 quod eos laute exceperit, magnificèque tractauerit.
 Postquam verò inebriari cœperint, ablata gustus dis-
 cretione, parum refert quid propoznatur. ^f Tu verò
 ordine hoc inuerso, vinum præstantissimum & prio-
 ri hætenus deprompto vix comparandum, in finem
 vsque ad huc.

*a Et implene-
 runt eas vsque
 ad summum.*

*b Et dicit eis Te
 sus: Haurite nūc
 Et ferte archi-
 triclinio.*

c Et tulerunt.

*d Vt autem qu-
 stauit architri-
 clinus aquam
 vinum factam,
 & non sciebat
 vnde esset, mini-
 stri autem scie-
 bant qui hausa-
 rant aquam, vo-
 cat sponsum ar-
 chitriclinus, &
 dicit ei:*

*e Omnis homo
 primum bonum
 vinum ponit: et
 cum inebriatus
 fuerint, tunc id
 quod deterius
 est.*

*f Tu autē ser-
 uasti bonū vinū
 vsque ad huc.*

- a Hoc fecit in* in iplo statim initio. ^a Hoc autem signum tam magnificū, quod signorum omnium Christi, quæ ipse in mundo post baptismum, ad manifestationē suæ diuinitatis edidit, initiū & primū fuit, exhibuit in loco illo Galilææ, qui Cana dicitur: ^b in quo signo patenter ipse demonstrauit gloriam diuinæ virtutis suæ, per quam tantum fuerat miraculum operatus. ^c Discipuli quoque illi qui nullo adhuc signo ab eo confpecto, tantum ex Ioannis testimonio & verbis quæ audierant, in eum credere ceperāt, eiq; adherere, comitati eum à Iudæa in Galilæam, visō nunc tam patenti miraculo, quale nūquam in Ioanne viderāt, mirū in modum in fide & deuotione erga ipsum sunt confirmati. ^d Post hæc ad inferiores partes Galilææ trāsīt, ad Capharnaū ciuitatem maritimam: nec solus ipse, sed cum eo mater & cognati siue consobrini, & discipuli alij qui eum fuerat à Iudæa prosequuti: ibiq; ad tempus modicū sunt demorati. Instabat autem post paululum illa Iudæis celeberrima solēnitas paschalis, ibi manserunt quam in memoriā olim sibi præstiti beneficij liberationis ex Aegypto, diligētissima obseruatione colebant. ^e Et ascendit dominus Iesus cum suis, instante solēnitate, Hierosolymam, iuxta cōsuetudinem Iudæorum: qui omnes illuc ad faciendum pascha, debebant ex legis præcepto conuenire. ^f Veniensque in Hierosolymam, & templum Dei ex more primum inuisens, cōspexit in ipso templi ingressu animalium imenolatorum, ouium scilicet & bouum & columbarum, & aliorum huiusmodi, quæ ad offerendum donis & lones et mino ex legis præscripto erant accommoda, venditores, qui illie à sacerdotibus propter auaritiam erant constituti, ^g item & colybitas, siue nummularios ^g & nummularios sedentes. illic inuenit residentes, qui pro certo lucro nummos maiores commutabant minoribus: vel etiam pecunias mutuabant nou habitibus: vt nemo excusationem yderetur habere rationabilem, quātumuis pauper, nihil offerendi in templo. ^h Quem tantum in sacro loco rerum secularium tumultum conspiciens, ægrè admodum ferēs, quòd sic patris sui domus de-
- honor-

honestaretur, paternæ gloriæ zelo vehemēter accensus, ad vlciscendum tantam loco sancto illatam ignominiam, arripuit funes, qui ibi ad manū occurrebant, quibus fortē animalia alligabantur: eosque in modū flagelli connectens & complicans, ^a seueris ictibus totam illam turbam tumultuātem quantotius è templo fugere coëgit, neque homines tantum, sed & bestias ipsas, oues & boues inde abegit, & colūbas eiecit: insuper & nummulariorum æs, quod in mensis ad permutandum aut mutuandum promptum iacebat, ipse effudit, dispersitq; per pauimentum templi: mensas denique ipsas in feruore spiritus confregit, atque subuertit. Ista videlicet aduersus tam multos vnus homo agebat, fulgore quodā mirabili de eius vultu prodeunte, quo nimium conterriti venditores, illi non aucti sunt contradicere vel resistere percutienti, non tam verberib⁹ territi, quā ipsa vultus maiestate percussit. ^b Causam verò huius facti sui assignans, dixit ad eos qui colūbas illic aliq; vendebant: ^c Auferte procul hinc à loco sacro prophana ista negotia, neq; iterum huc ea inferatis. Et nolite domum patris mei cælestis vestro abusu facere domum negotiationis atq; mercationis: quod certè facitis, dum hic ementes atque vendētes, templum ipsum quasi in boarium forū conuertitis, & quasi nundinas celebratis in domo orationis. ^d Quod videntes discipuli, factum quidem alta mente reposuerūt: ac post resurrectionē Domini, quando apertus est eis sensus ad intelligendum scripturas, tunc eis in mentem venit, quod factum istud bene cum illo concordaret scripturæ loco, in quo Dauid sub persona hominis Christi ita loquitur ad patrem: ^e Zelus & feruens amulatio pro honore & sanctificatione domus tuæ, totū me absorbit atque vorauit, totūque possedit animum meum, ita vt contemptum illius nō paterer inultum. Cuius verbi licet intellectus præcipuus ad domum Dei spiritualē (quæ est fidelium congregatio) spectet, nihilominus & de materiali tēplo Dei minus principaliter ipsum venit intelligendum. ^f Iudæi verò sic violenter & ignominiosè, tanquam fures & latrones è tēplo eiecti, indignantes

a omnes eiecit de templo: oues quoq; & boues, & nummulariorum effudit æs, & mensas subuertit.

b Et his qui colūbas vendebant dixit:

c Auferte ista hinc, & nolite facere domum patris mei, domum negotiationis.

d Recordati sunt verò discipuli eius, quia scriptum est:

e Zelus domus tuæ comedit me.

f Responderunt ergo Iudæi & dixerunt ei:

a Quod signum ostendis nobis, qui hac facis?

b Respondit Iesus & dixit eis:

c Soluite templum hoc,

d & in tribus diebus excitabo illud.

e Dixerunt ergo Iudaei: Quadraginta et sex annis aedificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud?

f Ille autem dicebat de templo corporis sui.

g Cū ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat: & crediderunt scripturae, & sermoni quē dixit Iesus,

gnātes aduersus tātum vnus infirmi hominis ausum murmurantes dixerunt ad eū: ^a Quae est ista tua confidentia tanta, vt quae principes constituerunt tu tam imperiosē audeas reprobare, atq; etiā vi infringere? Quod si ex autoritate Dei id tibi licere praesumis, quo signo tu nobis cōprobas, quod à Deo missus sis, quodque ex Dei autoritate tibi ista facere liceat?

^b Dominus Iesus signum postulantibus, signum omnium signorum maximum miraculum, videlicet suae resurrectionis post exhibēdum dedit, sed sub velamine parabolico sermone: quoniam indigni erāt malitiosē interrogātes, tanta sibi sacramēta nudē proponi. ^c Loquutus est itaque ad eos dominus de corpore suo, sub similitudine templi, dicens: Vos quidem templum istud corporis mei, in quo plenitudo inhabitat totius diuinitatis, dissoluetis, animā meam passionibus & tormentis, me permittente, à carne separaturi.

^d Ego autem per potentiā diuinitatis meae, eandem qua vos modo è tēplo eieci, postquā tres dies mortuus fuero, in die tertia ipsū à morte resuscitabo: rursūque animam & carnem in compaginacionem & vnionem priorem reducam. ^e Cuius verbi intellectū non capientes caeci Iudaei, sic contra obiiciunt: Templum istud in quo nunc stamus & loquimur, post reditum ex Babylonica captiuitate intra annos multos, nempe quadraginta sex, magno cum labore à filiis captiuitatis vix absolui potuit: & tu intra tam breuissimum tridui spatium stultē & nimium impudenter praesumis illud te posse aedificare, si dirutum fuerit?

^f Verū isti malē intelligentes Christi verbum, vanē eū calumniabantur. Verbum enim illud intelligi voluit de sanctissimo illo sui corporis templo, quod toti diuinitati, per inhabitationem sancti spiritus non ad mensuram peculiariter dedicatum erat & sanctificatum, à conceptionis suae initio. ^g Discipuli autem & hoc verbū, tanquam bene memorabile, extitit in corde gestātes absconditū, post Christi resurrectionem, dato eis intellectu mysteriorum clariori, reuocantes ad memoriā quae antē à Christo audierant aut viderāt, recordati sunt etiam huius verbi: videntēsq; ipsa
rei

rei impletionem omnia sic euenisse, vt Christus p̄dixerat, firmati sunt in fide credētes scripturis, de eius resurrectione & vera diuinitate loquentibus, itē & doctrinā scripturis cōformi, quam ex ore ipsius audierant. ^a Cū autem dominus Iesus ad tempus ageret Hierosolymis in solēnitate paschali multi Iudaeorū qui ex omnibus locis circumiacentibus illud ratione solennitatis legis p̄cepto conuenerant, videntes signa multa & magna quae faciebat, in sanandis solo verbo infirmis, aliisque huiusmodi, attendere cōperunt & bene affici doctrinā eius, & in eum tanquam Prophetā magnum à Deo missum fide quadam initiatiua & imperfecta credere. Per pauci enim adhuc perfecta in eum fide credebant. ^b Verū tamen ob imperfectionem & instabilitatem fidei, nō semetipsum eis credebant, non eis apertē & nudē mysteria omnia reuelabat, tāquam sensu adhuc paruulis, & tantarum rerum necdum capacibus. ^c Videlicet quoniam ipse singulos sigillatim, qui essent & quātā fidei aut capacitatis, noscebat, neq; opus ei erat, vt quisquam ei verbo indicaret de singulis, cuiusmodi aut quanti essent. Siquidem per omniscientiam suam diuinam, quam nihil potest latere, omnia nouit, etiam abscondita cordium, & nostra omnia, quae vel in intimis cordis latent, nobis ipsi multo exactius habet perspecta.

a Cū autem esset Hierosolymis in pascha in die festo, multi crediderunt in nomine eius, videntes signa eius quae faciebat:

b Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes & quia opus ei non erat vt quis te- stimonium perhiberet de homine. Ipse enim sciebat, quid esset in homine.

ANNOTATIONES IN CAP. II

INCANA Galilae.) Hieronymus in libro de locis Hebraicis, duplicē Canā distinguit, alteram in tribu Ephraim, alterā in tribu Aser, de qua est in presenti loco sermo. Et dicitur Cana maior, cōparatione ad alteram minorem. Diciturq; signanter Cana Galilae, ad differentiam alterius. Et vsq; ad sua tēpora idem Hieronymus oppidum illud situm esse testatur in Galilaea gentium. (Et erat mater Iesu ibi. Vocatus est autem & Iesus.) Ex eo quod p̄mittitur vocatio matris, ac deinde vocatio filij, nō ineptē colligūt Chrysofostomus & Theophylactus, non vt magnū aliquem Prophetam propter miraculorum claritatem ad nuptias illas vocatū fuisse Iesum, sed vt popularem & notum. Sic enim filium vocauerunt, quomodo matrem. (Deficiente autem vino, dicit mater Iesu ad eum.) Quæri non immeritō hoc in loco potest, quid matrem induxerit vt filium modo ad miraculum sollicitaret,

ret, quod hactenus fecisse nō legitur, neq; ipse Christus aliās miracula patrasse inuenitur. Huius autem quæstionis solutionem ex sententiā Chrysostomi & Theophylacti in Elucidatione perstrinximus. **Quid mihi & tibi est mulier?** Potest hoc verbum dupliciter intelligi. Prius quidem ad hunc sensum. Quid mihi tecū est negotij? quo modo loquendi dicere solemus: Quid Deo & satanæ? Quid luci & tenebris? vel aliter, Quid luci cum tenebris? Et in hunc sensum manifeste enarrat Augustinus, dicēs, hanc increpationem eo pertinere, vt in dicaret dominus secundum eam partem cuius erat miracula facere, id est, secundū diuinitatē, matrem se non agnoscere, & cum ea commune nihil habere, neque in vllō subiectū esse. Neque nos in Elucidatione aliū sensum assignauimus. Potest verò aliter accipi verbum præsens, in hunc sensum: Quid mea & quid tua, mulier? hoc est: Quid mea refert, aut tua quid refert, si vinum non habeant, nobis non incūbit, in his nuptiis de vino prouidere, aut eorum quæ ædenda sunt, vel bibēda curam gerere: ipsi viderent, qui huic præfati sunt negotio. Et hic quidem sensus, Græcæ loquutioni non est inconueniens. Sic enim interdum vtitur datiuus huiusmodi, mihi, tibi, pro ablatiuus mea, tua. Vt in epistola priore ad Corinthios, *Quid enim mihi de his qui foris sunt iudicare?* Vbi intelligitur, attinet vel incumbit, vel aliquid huiusmodi. Quid mihi attinet, vel pertinet, vel incumbit de his qui foris sunt iudicare? quod iuxta communionem loquēdi modum Latini dicerēt: Quid mea interest, aut refert, de his qui foris sunt iudicare? Atq; hunc sensum innuere videtur Theophylactus, cum ait: Increpat Iesus nō absurdē matrem. Dicit enim: Si non adest vinum, oportet illos ipsos quibus deest accedere & rogare, & nō te matrem. Neq; multum ab his distat, quod Cyrillus hunc in locum scribit. Secundū hunc autem sensum, non habet locum illa consideratio diuinitatis, per quam Augustinus verbum istud exponit, neque item nostra Elucidatio quæ illum sequitur. Referenda autem erit hæc increpatione secundū speciem durior ad indicandum, quod non facile aut leuiter ad miracula Christus vellet procedere (quæadmodum solent gloriosuli ad magna peragēda, si quæ possunt esse præputi) sed maturitate opus esset, & euidenti ac certa necessitate. Id enim est quod Cyrillus ait: Non à se, neq; non rogatus, ad actionem miraculorum solet dominus procedere. Necessitati enim atq; vsui hominum gratiam præbere solet: quauis gratiora etiam sunt quæ petuntur, si aliquantulum differuntur. Chrysostomus & Theophylactus dominum ista duriore oratione hoc voluisse matri persuadere dicunt, quod nō expediret ad gloriam Dei, tātum ex matris sollicitatione ipsum miracula

racula facere, ab indigētib; ait Chryſoſtomus, non à matre id erat
 querendū: quoniam quæ familiarium precibus impetrantur, quan-
 tis magis, raro tamen eorum prædicationibus augentur. Indigen-
 tū vero laudes cum quid impetrarint, omni vacat ſuſpicionē, nihil
 ab his ſimulatur, & multa utilitas prouenit. Cōſimilēque omnino
 ſententiā & Theophylaſtus habet. Cæterum, id quod priori loco
 Chryſoſtomus ait, Mariā ex quodā affectu humano, quaſi gloriā
 apud homines querentem ex filij miraculis, de vino querelam pro-
 poſuiſſe, atque ob hoc durius ei loquutum eſſe dominum, nequa-
 quam turum fuerit hac noſtra tempeſtate approbare: quando ex Ec-
 cleſiæ totius vnanimi conſenſu conſtat, & ſic ab omnibus piis credi-
 tur, virginē Mariam ab omni actuali peccato, etiam leuiſſimo, fuiſ-
 ſe ſemper immunē. Adde, quod nec ab originali peccato libera per-
 tinaciter negari ſine impietate poteſt. Neque profeſſō hac in re vel
 tanti eſt faciendā à nobis illius authoritas, poſteaquam totius Ecce-
 ſiæ vnanimis ſententiā contrariū clamat. Neque tamen ob hoc Chry-
 ſoſtomum ipſum damnamus, qui ea ſuis dixit temporibus, quando
 matris Dei dignitas nondum plenē Eccleſiæ innotuit: quæ ſi nūc di-
 cantur impietatis notam non effugient, poſtquam vniuerſo ſide-
 lium cœtui per ſariffima orbis terrarum ſpatia, ſpiritus ſancti haud
 dubie operatione, certius perſuaſa eſt diuerſa ſententiā, & Deiparæ
 matris ſanctitas plenius reuelata innotuit. Iſta quidem hoc in loco
 admonere viſam nobis fuit operæpretium, vt ſimpliciores quicque
 lectores noſtra hac admonitione præmoniti, ſi forte in locum ali-
 quem huiusmodi apud Chryſoſtomū aut Theophylaſtum incide-
 rint. (Nam & alibi nonnulla prædictis ſimilia authores iſti dixiſſe
 comperiuntur) non illorum authoritate commoueantur, vt vel tan-
 tiſſū mutant de pia erga Chriſti matrē affectione, quam à cunabu-
 lis, iuxta antiquæ fidei traditionem & obſeruationem à piis parēti-
 bus imbiberunt: ſed nec illi culpa ante Deum vacare ſe arbitrentur,
 qui noſtra hac tēpeſtate iſta quæ ſepeliri & celari magis decebat, ex
 huiusmodi authoribus collecta, ſimplicioribus lectoribus non ſine
 exaggeratione ponunt ob oculos, atque etiam (quod maioris eſt peri-
 culi) & pueris decantant, & indoctis mulierculis in ſinum obrudūt.
 ¶ *Nondum venit hora mea.*) Variē id exponitur. Auguſtinus intelligit,
 nondum veniſſe horam paſſionis & mortis, quando in infirmitate
 carnis moriēſ erat matrem agniturus, commendando eam diſcipulo
 qui dum viueret, ſecundum diuinitatem qua æduntur miracula, ma-
 trem noluit agnoſcere. Chryſoſtomus & Theophylaſtus, per ho-
 ram iſtam intelligunt, tempus opportunum faciendi miracula,
 Videlicet

Videlicet quia nondū erat cognitus præsentibus, quia nondum illi sciebant deesse vinum, neq; adhuc quisquam rogauerat pro vino nisi mater sola, iccirco aiunt dixisse dominum, *Nondum venit hora mea.* Quasi diceret: Tantisper differendū est miraculum, donec ipsi qui indigent defectū intelligāt, quo miraculum vniuersis appareat, & Dei gloria clareat. Nos in elucidatione aliā insuper rationem indicauimus, ob quā diceret dominus nondum venisse horam siue tēpus opportunum faciendi miracula. (*Capientes singula metretas binas aut ternas.*) Metretæ Græcis dicitur à verbo *μετρέω* metro, quod significat mensurare. Est enim certū genus mensuræ, de cuius capacitate varij variè loquuntur. Quidā idem esse dicunt quod cadū, alij idem quod sextariū. Quidam metretam vnā dicunt capere decem congia. Alij sextariū totum, quod idem metretam appellant, tantum sextam esse partem congij asserunt. (*Ferte Architriclino.*) Triclinium locus est in quo discūbitur, dictum à tribus lectis, *τρῆς* tres enim Græci tres dicit, & *κλῖνον* elinen lectum. Tres enim mensas in conuiuio apponere veteres solebant, & accūbendo cœnare. Hinc Architriclinus dicitur, qui triclinio præest: sicut archimagyrus dicitur, qui coquinæ præest. Nam *ἀρχέω* archo, significat impero vel præsum. Triclinarij autē dicuntur ministrætes in triclinio, & subsunt Architriclino quæ admodū culinarij, vel coquinarij qui in culina sub archimagiro ministrant. Quare autem ad hunc Architriclinum deferri vinū iusserit dominus, & quod officium eius fuerit, pulchrè explicat Chryso-stomus, his verbis: Nō conuiuas, inquit, de miraculo tulisse sententiam, sed Architriclinū, qui sobrius nihil adhuc gustauerat. Etenim nemo ignorat, huiusmodi in conuiujs officia maxime sobrijs & tēperantibus demandari: quorū solum officium est, vt debito ordine & apparatu omnia dispensentur. Idcirco sobriū virum in miraculi testimonium adducit. Non enim dixit Christus, vt recūbentibus miscerent: sed ferrent Architriclino. (*Vt autē gustauit Architriclinus.*) Ex his Architriclini verbis manifestū est, vinum illud præstantissimū fuisse. Atq; ex eo generalem sententiam proferunt sancti doctores quæcūque à Christo miraculose facta sunt, optima fuisse & perfectiora iis quæ secundum communem naturæ cursum solent fieri. Eiusmodi, ait Chryso-stomus, erant Christi miracula, vt quàm quæ natura perfecta sunt longè pulchriora melioraque reddantur. Ita & aliās distortū membrum, quàm sana validius reddebat. Consentiant Cyrillus & Theophylactus. (*Post hac autem descendit Capharnaum.*) Capharnaū (vt ait Hieronymus in libro de locis Hebraicis) ciuitas erat maritima, iuxta stagnum Genezareth in finibus Zabulon & Neptalim,

Neptalim, ac proinde, situ erat inferior ipsa Cana, quæ erat in tribu Afer: propter quod, à Cana ad Capharnaum descendisse scribitur do minus. ¶ *Nummulariorum effudit æs*) Quos Latine nummularios vocamus, Græci vocant colybitas & cermatistas. κολυβίτες Colibus enim (vt ait Theophylactus) apud Græcos significat minutū numisma, quod Romani nummum vocant. Vnde colybitæ dicuntur, qui parua nūmismata vēdunt, id est, qui nūmos maiores minoribus, cū quæstu & lucro aliquo cōmutant. Eadem est ratio alterius nominis. Nā & κέρμα cerma, æs minutū siue pecuniam minorem significat, vnde dicti sunt cermatistæ. ¶ *Soluite templum hoc.*) Cū soluite dicit nō imperat, vt faciant rem nephariam: sed quod ex illorum malitia & sua permissioe euenturum erat eo loquendi modo significare voluit. Velut cū Iudæ diceret, *Quod facis fac citius.* ¶ *Iesus autem non credebat semetipsum eis.*) Diuus Augustinus proluxa interpretatione videtur hoc ad dominicam mensam referre, dicens, cathecumenos omnes in Christum credere, & tamē nō vicissim illum se eis credere, eo q̄ nōdum sumere possint ipsius corpus & sanguinē, donec p̄fectē fuerint Christiani. Neq; multū ab hoc sensu distat, quod hoc ex loco monet Cyrillus, eos quibus diuinorū mysteriorum dispensatio credita est, non nimis cito neophytos ad dominicā mensam accipere. Chryso stomus verò & Theophylactus, de secretiorum mysteriorū occultatione presentem locum intelligunt, eo q̄ non omnia dogmata, vt vere fidelibus & perfectis discipulis, credebat vel aperiebat. Christus enim (vt ait Chryso stomus) instabilibus hominibus nō fidit, plurima oculis: & quemadmodū nos non eodē modo amicis nomine & re credimus, ita neque Deus. Hæc autem expositio magis secundū literam proposito videtur conueniens. Nam si de reali corporis & sanguinis perceptione loquamur, nō solū imperfectis istis tunc temporis nō dabat hoc sacramentum, sed neque veris discipulis suis, nec omnino vllis, vsque ad tempus cœnæ nouissimæ, quo primum omnium creditur consecrasse panem in corpus suum, & vinum in sanguinem, atque ita dedisse discipulis.

ELUCIDATIO CAP. III.

Um signa Christi iam manifesta fieri, & multi sermonibus eius auditum præbere inciperēt, extitit inter cæteros vir quidā honorabilis ex secta quæ Phariseorū dicitur, nomine Nicodemus, vnus ex Iudæorum principibus, qui populo erant ad regimen & gubernationem prepositi. Iste permotus ver

ERat autē homo ex Pharisæis Nicodemus nomine, princeps Iudæorum.

Hic venit ad

D

bis

Iesum nocte, bis & operibus Christi, vt certius aliquid posset de eius doctrina cognoscere, secretò ad eum accessit per tēpus noctis: tum ne ab aliis notaretur vt Christi discipulus, tum vt solus cum solo disputans plenius posset edoceri. ^a Accedensque dixit ad eum: Præceptor, iam *Rabbi,* scimus satis persuasum est plerisque Iudæorum, te à Deo missum esse veritatis doctorē, vt voluntatē & consilium eius mundo annūties. Id quod nobis potissimū persuadet, signorum quibus tuam doctrinam confirmas efficacia. ^b Nemo enim signa tanta, tam multa, tam insolita, diuinam virtutem apertē testātia posset edere illi in nomine Dei, nisi missus à Deo, nisi cū illo & per illum in huiusmodi operaretur Deus. Obscuro itaque, vt veritatē quam Deus te misit prædicare, apertē me doceas. Ob hoc enim secretò ad te veni, turbam fugiens. ^c Suscipiēs pius dominus in hoc homine boni desiderij initium, primum illud proponit, quod à tempore gratiæ caput esse debebat vitæ spiritualis, & salutis principium, baptismi videlicet & regenerationis sacramentum dicens: ^d Illud tibi imprimis cum veritatis attestacione affirmo, neminem posse pertingere vt introeat & videat regnum Dei, desiderabilem gloriam felicitàtis æternæ, qui non prius renatus, aut regeneratus fuerit, quasi de integro, secunda & prorsus noua generatione. Hoc est meæ doctrinæ primum principium, & illius quam mungo afferre veni salutis ostium. ^e Hæc audiens & minimè intelligens rudis in huiusmodi spiritualibus Nicodemus, iuxta Iudæorum consuetudinem, magis literæ & carni solitus inharere, cum admiratione dixit ad Iesum: ^f Quid hoc sibi vult, quod ais, neminem posse videre regnum Dei, nisi qui denuò natus sit? De senibus igitur quid fiet? ^g Quomodo fieri poterit, vt iterum ipsi in matris suæ vtero concipiantur, foueantur, ac tandem partu ædantur, vt sic iterum de nouo nascantur? Attamen istud tua verba (quantum ego capio) indicare videntur. ^h Audiens dominus secundum carnem omnia intelligere rudem discipulum, ad spiritualem intellectum eum transtulit, dicens: Iterum tibi cum verita-

a & dixit ei:

Rabbi, scimus quia à Deo venisti magister.

b Nemo enim potest hac signa facere quæ tu facis nisi fuerit Deus cum eo.

c Respondit Iesus & dixit ei:

d Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuò, non potest videre regnum Dei

e Dicit ad eum Nicodemus.

f Quomodo potest homo nasci, cum sit senex?

g Nunquid potest in ventrem matris suæ introire et renasci?

h Respondit Iesus: Amē amē dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest introire in regnū Dei.

ris
int
qu
rit
ex
du
Et
lat
int
hac
qui
est,
vere
turi
nō i
sed t
qua
illud
vobi
tur,
iudic
mate
fert i
nia, n
ri, qu
quid
cile e
minat
aut de
fuer. f
scitur
spiritu
milite
nō pot
modo
si sit in
verò n
à Chri
quiren
do poss

tis certa protestatione clarè denuntiò, neminè posse
 introire ac possidere aternæ gloriæ fœlicitatem, nisi
 qui iterũ natus fuerit, natiuitati seu generatione spi-
 rituali, quæ per baptisimi sacramentum perficitur: dũ
 exterius quidem visibile aquæ elementum, ad abluẽ-
 dum, corpori adhibetur, interius autem spiritus san-
 ctus in anima peccatorum remissionem & gratiæ col-
 lationem inuisibiliter operatur. ^a Duplex si quidẽ est
 intelligẽda natiuitas. Altera nature & carnis: & quod
 hac tantũ natiuitate carnali natũ est, non nisi caro est:
 qui solum hoc modo natus est, homo tantum carnalis
 est, adhuc peccati originalis sorde fœdatus. ^b Altera
 verò natiuitas est spiritualis, quæ meritò secunda na-
 tiuitas vel regeneratio dicitur. Et hac qui nati sunt,
 nõ iam caro dicẽdi sunt, neq; vltra carnales appellãdi,
 sed spirituales, propter regenerationem spiritualement,
 qua sunt à carnis corruptione emũdati. ^c Ne verò tibi
 illud nimis videatur nouũ, quod dixi, necessariũ esse
 vobis generationem secundam: neque tibi hoc videatur,
 aut impossibile, aut incredibile, quamuis sensus
 iudicio comprehendere non possit. ^d Scilicet à vento
 materiali accipe comparisonem. Is enim quocunq;
 fert imperus, incerto cursu vagatur & spirat per om-
 nia, nunc huc, nunc illuc, ita vt à nullo possit prohibe-
 ri, quin naturalem suum cursum peragat: & sonitum
 quidem eius auditu facillè percipitis. ^e Attamen diffi-
 cilè est & interdũ impossibile, sensu percipere deter-
 minatum locũ, vnde egrediatur, & vbi generatus sit,
 aut determinatum locũ quo pergat aut vbi flare de-
 sineat. ^f Ad hunc plane modũ se res habet in eo qui na-
 scitur ex spiritu, idem est iudicium de regeneratione
 spirituali: similiter est ipsa sensu imperceptibilis, & si-
 militer ipsa quo modo fiat, & quãdo fiat determinatè
 nõ potest percipi. Vnde si difficile sit intelligere, quo
 modo se res habeat in flatu materialis venti, nõ mirũ
 si sit intellectu difficilis regeneratio spiritualis. ^g At
 verò Nicodemus nõdũ sibi satis intelligere visus, qđ
 à Christo docebatur, rursus interrogat, pleniorẽ re-
 quirens instructionem, dicens quæ ad eum: Et quomo-
 do possunt hæc fieri? Obsecro te, vt eadem hæc mihi

*a Quod natum
 est ex carne, ca-
 ro est:*

*b & quod na-
 tum est ex spiri-
 tu, spiritus est.*

*c Non mireris,
 quia dixi tibi:
 oportet vos na-
 sci denuò.*

*d Spiritus vbi
 vult spirat, &
 vocẽ eius audis:*

*e sed nescis vnde
 veniat, aut quo
 vadat.*

*f Sic est omnis
 qui natus est ex
 spiritu.*

*g Respondit Ni-
 codemus, & di-
 xit ei: Quomodo
 possunt hæc fieri?*

a Respondit Iesus, & dixit ei. plenius & planius explices. ^a Dominus autem Iesus quoniam iam lucidè satis quantum res illa patiebatur, & quantum tempus illud postulabat, satis apertè sententiam aperuerat, Nicodemo quasi sensibile demonstrationem requirèti, eius quod fide potius debebat suscipere, per increpationis modum ita respòdit:

b Tu es magister in Israël: & hæc ignoras?

c Amen amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, et quod vidimus testamur,

d & testimonium nostrum non accepistis,

e Si terrena dixi vobis, & nõ creditis,

f quomodo si dixero vobis caelestia creditis?

g Et nemo ascendit in caelum, nisi qui descendit de caelo, filius hominis qui est in caelo.

b Tu ex officio & conditione populo in Israël doctor es, atq; magister: & ista quæ tibi sunt iam lucidè satis proposita, atq; etiã sensibili exemplo declarata, necdum intelligis? ^c Illud tibi cum veritatis protestatiõe firma assertione testificor, quæ ego in mundo loquor, & mecum pater ac spiritus sanctus, ea nos non loqui quasi incerta & dubia, sed quæ certissima sunt & certissimè nobis cognita loquimur, & illa quæ vidimus siue cognitione perfectissima scimus, testificamur & prædicamus: ^d cum tamen sermonem nostrum & testificationem nostram perpauci adhuc ex vobis suscipiant, ea fide qua decet tam sacrosanctum totiùs Trinitatis excipi testimonium. Exemplum tu iam in te ipso monstrasti, qui de spiritali regeneratione mihi loquèti, vix fidem habere potes. ^e Quod si ista quæ hic in terris aguntur, & quæ per exemplum terrenum ac corporale adhibitum vobis exposui, credere non vultis, aut nõ vultis, quæ tamè vidètur (modò fidei pietas se adiungat) captu satis facilia: ^f quomodo res supermūdanas & prorsus caelestes, vt pote æternæ generationis processum, aut incarnationis verbi sacramentum, aut humanæ redemptionis mysteriũ, filij descentum & ascensum, fide suscipietis, si eiusmodi vobis prædicare tentauero? ^g Maxime cum nemo vnquam hominum in cælum conscenderit, imò neq; conscendere possit virtute propria, vt quæ ibi sunt occulta videat, præter vnũ me qui in temporis plenitudine per assumptionem humanitatis homo factus, & ex homine natus, de caelo descendendi, manens nihilominus secundum diuinitatis naturã in caelo, sicut ab initio in caelo eram, ab æterno in patris sinu quiescens. Vnde cum solus ego ex humano genere, in caelo sim domesticus, qui illic ab initio habitauì, illinc mea voluntate descendendi, illuc quoque propria virtute rediturus.

us, meritò mihi cælestia prædicanti vos puri homines fidem plenissimam debetis, tãquam ei qui illa novit exactissimè: quæ admodum filio de paternis rebus narranti, fides tribuitur. ^a Inter cetera autem, hoc est præcipuum & quasi caput omnium quæ ego veni nuntiare & operari in mundo, mysterium scilicet redemptionis humanæ per ignominiosum crucis supplicium, quod olim in typo veteri populo Moses signavit. Quemadmodum enim Moses quoddam in deserto ex iussione Dei, serpentem æneum suspendit in altum, ut qui à serpentibus ignitis morfi fuerant, ænei illius serpentis aspectu sanarentur: ^b sic & ego filius virginis matris (qui peccatum nullum habeo, similitudinem tamen carnis peccati porto, sicut æneus serpens venenum non habet, sed tantum venenosi serpentis similitudinem) post paululum exaltari debebo in ligno crucis pro salute rotius humani generis. ^c Videlicet ut omnis qui me aspexerit, in me ut Deum & hominem pro salute mundi passum credendo, sanetur ab omni peccati veneno, quod igniti illi serpentes impij demones insufflauerant: sicquæ à peccatorum vulneribus sanatus, non veniat in perditionem, sed magis servetur in vitam sempiternam. ^d Tam singulari enim & familiaris, ac vere plusquam paterno amore pater meus cælestis humanum genus mundum inhabitans dilexit, ut pro eis peccato suo perditis iterum redimendis, atque in pristinae conditionis statum restituendis, me suum proprium & consubstantialem filium æternaliter à se procedentem, & quidem filium non ex multis unum, sed unicum & unigenitum sibi charissimum: dare voluerit, quasi in oblationem & hostiam, pro expiandis mundi sceleribus: quasi in redemptionis humanæ pretium ad satisfaciendum divinæ iustitiæ, quasi in mediatorum pacis & reconciliationis, ad ostensionem suæ inestimabilis misericordiae. ^e Ad hoc, inquam, dare voluit & in mundum mittere me filium suum, ut omnibus qui mihi per fidem veram & dilectionem perfectam adhaeserit, per me servetur à miseria mortis æternæ, & beatitudine perfruatur vitæ æternæ. ^f Quod enim me pater nunc misit in mundum carnè accipere me oportet.

a Et sicut Moses exaltavit serpentem in deserto,

b ita exaltari oportet filium hominis,

c ut omnis qui credit in ipso: non pereat, sed habeat vitam æternam.

d Sic enim Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret,

e ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.

f Non enim misit Deus filium suum in mundum ut indicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum.

lens, atque inter homines hominē fieri, non hoc fecit propter humani generis iudicium & cōdemnationē: sed vt per me homines transferrētur à morte ad vitā.

a Qui credit in eum non iudicatur.

b Qui autē non credit, iam iudicatus est:

c qui non credidit in nomine unigeniti filij Dei.

d Hoc est autē iudicium quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem.

e Erant enim eorum mala opera.

f Omnis enim qui mala agit odit lucē, & nō venit ad lucem vt non arguantur opera eius.

g Qui autem facit veritatem venit ad lucem, vt manifestentur opera eius. quia in Deo sunt facta.

^a Vnde quisque mihi per fidē & dilectionē verā adhererit, cōdemnationis æternę iudicium non accipiet, sentētiamq; mortis effugiet. ^b Qui verò obstinata mente & animo ingratisimo tantam sibi vltro oblatam gratiam suscipere recusauerit, in filium Dei saluatorem mundi credere nolens, hic profectō suum iam habet iudicium certum, ipse seipsum cōdemnat, & iuste cōdemnandum ostendit, dum libera electio ne proprio suo iudicio repellit oblatā salutē, & prælegit damnationem: ^c per hoc videlicet quod in unigenitum filium Dei, mundi saluatorem credere recusavit, quem tamen in hoc propriē pater misit in mundum, vt per eum credētes mortis damnationem effugerent. ^d In hoc autem iusta est incredulorum cōdemnatio, quōd cū lux vera in mundum aduenerit à patre cælitus missā, homines tamē mundi huius lucem illam noluerunt suscipere, præligētes magis in tenebris errorū atque peccatorū suorum per manere: sicq; & luci huic cælesti verbo patris, & ipsi qui eam misit patri ingrati, cōdemnationis reos sese constituerunt. ^e Propter hoc autem lucem odientes repulerunt, & in tenebris ignorantie suę voluerunt permanere, quoniam mala erant eorū opera, in quibus perlongam consuetudinem & animū peruersum sic erāt obfirmati, vt nollent arguentē se lucem sustinere, sed tenebras magis amare, in quibus latere posset eorum malitia. ^f Omnis enim qui in animo habet malē agere, odit lucem, tanquam suo proposito malē cōueniētem: & non venit ad eam, sed quantum valet fugit eā, quærens latibula, vt non manifesta fiant & reprehendantur opera eius, quibus ex affectu cupit inhaerere. ^g Qui autem bonum habet desiderium & propositum, secundum Euangelij doctrinam, quod est veritatis & iustitię operandi, hic nequaquā angulos aut latebras quærit, sed confidenter prodit in lucem, vt fiant manifesta ipsius opera, quoniam secundum Deum & iuxta Dei voluntatē sunt facta: propter quod bene sibi con-

scius nihil metuit. Sic mea doctrina, cum sit lux, odiunt eam & fugiunt, qui in peccatis eligunt perseverare: diligunt autem & amplectuntur me meamque doctrinam, quibus propositum est vitam bene instituendi. ^a Post aliquantum vero temporis, venit Iesus cum discipulis in terram Iudææ, illicque cum eis demorabatur, prædicare incipiens per semetipsum, & per discipulos baptizare. ^b Adhuc autem & Ioannes perstabat in officio suo, prædicans & baptizans, donec vulgatum fieret Christi baptisma. Baptizabat autem in loco ad hoc accommodo, appellato Ennon, iuxta Salim, ubi erat aquarum copia: propter quod, locus erat officio illi baptismationis imprimis idoneus. Veniebantque ex Iudæis multi, tum ad Ioannem, tum ad Christum ipsiusque discipulos, baptismi suscipiendi gratia. ^c Incipiebat namque Christus prædicationem & baptismum, Ioane adhuc prædicante, & nondum in carcerem missus, id quod paulo post futurum erat. Sic enim expediebat, ut simul cum Ioanne ad tempus aliquantum Christus suum officium exercere inciperet, ut priusquam ille desineret, hic iam in autoritate haberetur, sicque facilius Ioane missus in carcerem, Christum uno animo omnes sequerentur. ^d Ex hac autem occasione, quaestio quædam contentiosa orta est, inter discipulos Ioannis, qui pro sui præceptoris antiquo honore immodicè zelabant, & Iudæos quosdam qui Christi baptismum suscipiebant, & forte Ioannis baptismum præferebant, de purificatione baptismatis, utra præstaret, an illa qua Ioannes, an illa qua Christus purificabat. ^e Atque ob huius quaestionis dissolutionem, discipuli Ioannis ad præceptorem venerunt, quasi de iniuria querimoniam proponentes: ^f Magister (inquiunt) homo ille qui nuper apud te erat trans Iordanem, ubi tum baptizabas, & cui tu perhibebas tam magnificentum testimonium, hic modo in tantam venit aestimationem, & tantam sibi usurpat auctoritatem, ut palam homines ad se venientes baptizet, ad eum modum quo tu prior id coepisti: ^g & ecce turmatim omnes ad eum confluunt, te relicto, & habet iam ille plures sectatores quam tu habeas, quod nos certè pro nostro erga te bono affectu, æquo

animo ferre vix possumus, vt is qui per te authoritatē adeptus est in populo, te adhuc baptizante, tuum sibi officium sibi vendicet, & tibi se vel æquare vel preponere tētet. Cupimus igitur super hac re tuam audire sententiam, an rectē faciāt, qui illum, te relicto, sectā-

a Respōdit Ioānes, & dixit:

b Nō potest homo quicquā accipere, nisi fuerit ei datum de celo.

c Ipsi vos mihi testimonii perhibetis, quod dixerim: Non sum ego Christus, sed quia missus sum ante illum.

d Qui habet sponsam, sponsus est.

e Amicus autē sponsi, qui stat et audit eū, gaudio gaudet, propter vocē sponsi.

f Hoc ergo gaudium meum impletum est.

^a Audiens hæc Ioannes, inordinato zelo feruentis discipulos de veritate & dignitate Christi plenius edocuit, dicēs: ^b Fieri nō potest, vt quicquam omnino boni, vel corporalis vel spiritualis homo quilibet habeat vel accipiat, nisi id ei detur à celo: id est, à Deo, cuius est in celo mansio. Ita si quid ego habeo, nō mihi illud tribuo, neq; mihi inde gloriam aut laudem postulo. sed Deo id omne refero acceptū. ^c Vostestimonii per ipsos ego testes habeo, q̄ apertē confessus sum Iudæis interrogantibus, me non esse. Messiam aut Christum in lege promissum, sed tantū missum esse in præcurso rem, ad preparandum viam illi qui post me esset venturus, verus Messias & verus saluator mūdi, mihi modis omnibus incomparabilis. Hoc testimoniū ipsi vestris auribus ex me audistis, antequā adhuc iste mūdo esset cognitus, aut prædicare vnquā & baptizare cepisset. Nō igitur ægrē vos id fere debetis, aut in meā reputare iniuriam, si ille suum incipiat exercere officium, & mihi præferatur. Et hac quidem in re quomodo meus afficiatur animus, lucido exēplo vobis monstrabo. ^d Cū quis vxorem aliquam habet sibi desponsatam, & sponsæ celebrat nuptias, ipse quidem solus cui sponsa iungitur spōsus dicitur, & solus est spōsus. ^e Amicus verò sponsi, tametsi sponsus ipse non sit, tamen dum stat aduertens, & audit sponsum cum sponsa dulciter affectu maritali confabulantem, non fert ægrē, non dolet, non inuidet, sed gaudio perfunditur magno propter vocem sponsi cum sponsa, ex qua cognoscit bene inter illos conuenire, & ex bonis initiis, sperat processum bonum nuptiarum. ^f Sic modo in me de illo impletur gaudium. Ille enim spōsus est, qui ad hoc descendit de celo, vt sibi sponsam Ecclesiam credentium copulet: ego autem sponsus non sum, sed amicus, aut potius minister & præcursor spōsi: & ob hoc meritò nunc gaudeo, dum sponsam videro

deo sponso coniungi, & sponsum cum sponsa collo-
 quidum illū audio prædicare plebi, eamque sibi per
 fidem adiungere: ^a Et utique sic est voluntas Dei, ut *a* *Illum oportet*
 ille in æstimatione hominū & numero discipulorum *crescere, me autē*
 proficiat, indieq; magis se proferat eius gloria: ego *minui.*
 verò cedere illi debeo, ut seruus domino, ut aurora
 diei, & eo adueniente meam oportet minui æstima-
 tionem, ut me relicto, illi ut verò spōso omnes adha-
 reant. Nec mirum si illi ego debeam cedere. ^b Qui *h* *Qui de sur-*
 enim de cælo de sinu patris descendit, ut homo fieret, *sum venit super*
 proculdubiò hic omnibus est præcellentior, & meri- *omnes est.*
 to præferendus omnibus. ^c Et qui de terra est, non *c* *Qui est de ter-*
 de cælo descēdens, sed de terra tantum formatus, pu- *ra, de terra est,*
 rus homo (cuiusmodi sum ego) hic ut terrenus est & *& de terra lo-*
 vilis secūdam conditionem suam, ita humilia loqui- *quitur.*
 tur ex sese, id est, terrena quæ sensibus valet percipi-
 re, non autē cælestia ex se loquitur, quæ nō potest per
 seipsum capere. ^d Qui verò de cælo descendit, non *d* *Qui de cælo*
 homo purus tantum de terra formatus, sed simul Dei *venit super om-*
 filius ab æterno à patre genitus, hic merito omnibus *nes est.*
 præminet. ^e Atque hic est, qui cælestia quæ apud *e* *Et quod vidit*
 patrem in cælo didicit, loquitur: quorū accepit à pa- *& audiuit hoc*
 tre certissimam cognitionem, ea prædicat & testifica- *testatur:*
 tur in mundo, secundum scientiam diuinitatis suæ. *f* *& testimoniū*
^f Sed hoc est dolendum, quòd eius prædicationem *eius nemo acci-*
 & doctrinam perpauca sic ut oportet fideli corde & *pit.*
 stabili fide suscipiūt, quam æquum erat ab omnibus
 summa cum deuotione promptissimè acceptari.

^g Quisquis verò eius doctrinam susceperit, sic ei cre- *g* *Qui autem*
 dendo comprobatur, & quasi sigillo apposito confirmatur, *accepit eius testi-*
 Deum esse veracem: quoniam in filium credendo, cre- *monium, signa-*
 dit in patrem: quemadmodum e contrario, qui filij te- *uit, quia Deus*
 stimonio non credit, quasi sigillando comprobare vi- *verax est.*
 detur, quòd mendax sit Deus, cui recusat præstare fi-
 dem. ^h Is enim qui à Deo patre missus est, verba Dei, *h* *Quem enim*
 à quo missus est loquitur: atque ob hoc qui eius testi- *misit Deus, ver-*
 monium accipit, Deum veracem comprobatur: qui non *ba Dei loquitur.*
 accipit, Deum mendacij arguit. ⁱ Et bene quidem il- *i* *Non enim ad*
 le verba Dei loquitur, nec aliud quàm verba Dei *mensuram dat*
 loqui potest, cui pater nō ad mēsuram & portionem *Deus spiritum.*

aliquam præcisam, sed omnem plenitudinē spiritum sanctū dedit: ita vt in eo totius diuinitatis plenitudo corporaliter inhabitet, vt sit ipse vnus cum patre, ac homo existēs sit nihilominus verus & Deus: propter quod, aliud quam verba Dei loqui non potest, sicut nec aliud quam opera Dei operari. ^a Pater enim cælestis filium suum sibi coæternū & consubstantialē dilectiōe æterna & infinita diligit, & omnia quæ ipse habet ab æterno ei cōmunicat, ipsam quoq; eandem suam substantiā & esse idem ei donans, in tempore verò omnium rerū potestatem & plenū dominium ei dedit, vt sit cum eo vnus dominus omnium in cælo in terra, ac specialiter quantum ad res hominū, vt suo tempore de omnibus ferat iudicium. ^b Propter hoc, quisquis per fidem veram & perfectam ei vt filio Dei se adiunxerit, & inhererit, per eum vita viuet æterna: nunc quidem in gratia spiritus sancti, quem ab eo & per eum accipiet, ac deinde in gloria æternitatis, quā per ipsum assequentur omnes electi. ^c Qui verò fide non adhæserit filio Dei, vel credere, vel obedire verbis eius recusans, hic vitam non assequetur æternam, sed iræ Dei manet obnoxius donec talis perseverat: & si in ea incredulitate permanferit, veniet super eū ira Dei, ad vltionem perditionis, & imperpetuum ab eo non recedet, feretque ille tormenta perpetua.

*a Pater diligit
filium, & omnia
dedit in manu
eius.*

*b Qui credit in
filium habet vi-
tam æternam.*

*c Qui autē in-
credulus est fi-
lio, non videt
vitam, sed ira
Dei manet su-
per eum.*

ANNOTATIONES IN CAP. III.

NISI quis renatus fuerit denuò.) Vbi Latina lectio vulgata multis in locis habet renatus, Græcè simpliciter est natus. Fortasè interpres Latinus eo consilio renasci, pro nasci posuit, quod non de natiuitate carnali, quæ prior est & vetus natiuitas, sed de spirituali, quæ est quasi secunda & noua natiuitas, sermo habeatur, pro eo autem quod nos habemus denuò, Græcè dicitur, ἀνωθεν anothēn, quod ambigüe est significationis, ex qua ambiguitate diuersa intelligētia nascitur, & varia lectio. Significat enim anothēn, vel idē quod desuper, vel idem quod denuò, aut de integro siue iterū. Secundum significationem cōmunis sequitur lectio Latinorum, quam & nos in Elucidatione sequimur. Iuxta priorē verò, Cyrillus locū præsentem ita intelligit, Nisi quis natus fuerit desuper vel de supernis, id est, superna & cælesti diuināq; generatione, quæ sit per spiritū sanctū desuper
à pa-

à patre vnientē, non potest videre regnum Dei. Quòd autem ita in-
 telligat Cyrillus, manifestissime ostēdit, in eo quòd subiungit: Cūm
 vero, inquiring, de super regenerationem istā quę per spiritum est fie-
 ri asserat, apertē ex substantia patriis spiritū esse demōstrat. Ita certē
 de se quoque alibi dicit: *Ego de sursum sum.* Et Euangelista, *Qui de sur-* 102.5.
sum venit super omnes est. Ad eundem modū manifestē exponit Theo-
 phylactus. Chrysoctomus, aut certe eius interpres, vtriusq; meminit
 intelligētīę, neque quid magis sequatur satis apparet. Illud certum
 videtur, Nicodemū sic accepisse verbum domini, vt intelligeret iu-
 xta sensum nostrę lectionis, hominē debere denuò siue iterum na-
 sci. Id quod ex ipsius obiectione manifestē cognoscitur, vbi ait: *Nun-*
quid potest homo in ventrem matris sue iterato introire, & nasci? Si enim
 intellexisset ille hominem debere nasci ē supernis, stulta omnino vi-
 deretur de introitu in matris vterum interrogatio. Neque in verbo
 isto Nicodemus vocabulo illo ambiguo vtitur, sed alterū ponit *δευ-*
τερον, id est, secundo vel iterato, quod apertius responderet ad denuo,
 quàm ad desuper. Atq; hinc apparenti satis argumento probari po-
 test, sensum illum quem nostra lectio vulgata habet, fuisse ex mente
 Euangelistę. Nō enim Gręcē dominus alloquutus est Nicodemū (li-
 cet Gręcē scripserit Ioannes) sed Hebraicē. Non igitur dici potest,
 quod Nicodemus in ambiguitate vocabuli *ἀνοθεν* anothē fallus fue-
 rit, quē admodum Theophylactus ait, Nicodemū dictionem illā ano-
 then in alia significatione accepisse, quàm saluator protulisset. Non
 enim vocabulū illud audiuit Nicodemus, sed Hebraicum sermonē,
 non habentem æquiuocam illam particulam. ¶ *Nisi quis renatus fue-*
rit ex aqua & spiritu sancto. Gręci codices hoc loco non habent nisi,
 ex aqua & spiritu, verū tamen quia de spiritu sancto intelligitur, pa-
 rum refert si addatur. ¶ *spiritus vbi vult spirat &c.* Hunc locum bea-
 tus Augustinus de spiritu sancto intelligit: de spiritu autē materiali
 (quē vĕtum dicimus) expositionem, quasi in commodam oppugnat,
 dicens: Quis nostrum fratres, nō videat (verbi gratia) austrū euntem
 à meridie ad aquilonem, aut alium vĕtum venientem ab oriente ad
 occidentem? Quomodo ergo nescimus, vnde veniat, aut quo vadat?
 Gręci verò interpretes, Cyrillus, Chrysoctomus & Theophylactus,
 concorditer de spiritu materiali & vento locū istum interpretantur,
 eo modo quē nos in Elucidatione satis clarē expressimus. Vnde etiā
 facile est obiectioni Augustini respondere. ¶ *Quomodo possunt hæc fie-*
ri? Nonnulli sanctorum hoc Nicodemi verbū & alia quę ante præ-
 misit dubitationem indicantia, nimis (vt mihi videtur) sinistrē aut
 (vt mollius dicam) rigidē nimis interpretantur, quasi hæc protulerit
 tanquam

tanquã diffidens, aut credere recusans, ad quod etiam pertinere dicunt illam domini increpationem quæ subiungitur: *Tu es magister in Israël, & hæc ignoras?* Nobis verò (salua aliis sua autoritate) visum est, Nicodemi istã inquisitione & crebras interrogationes, ad ardẽs veritatis desiderium & insatiabile discendi studium pertinere. Non enim statim bonus est discipulus, qui ad omnia quæ à præceptore dicuntur obmutescit: etiã si prorsus quæ dicuntur non intelligat. Eiusmodi enim discipuli raro proficiunt. Siquidẽ de singulis dubitare, vt habet Aristoteles, nõ est inutile. Et iuxta vetus Græcorum prouerbiũ, qui nihil dubitat, nihil nouit. Commendandum verò est in discipulo, si interrogando etiam importunus fiat præceptor, vt quantum res patiat, ad extremũ vsque sibi elucidari omnia postulet: modo id obseruet, vt in quibus fidẽ præceptor exigit, non pertinaciter contra sentiat, & vbi demonstratio, vel elucidatio vltior haberi non potest, ab inquirendo desistat, humilitẽrque iis quæ dicta sunt fidẽ adhibeat. Discipulis nanque (vt idem ille Philosophus ait) oportet credere, illic scilicet vbi fidẽ ab eo postulat qui docet, etiam si demonstrationem non adferat, aut vllam probationem. Atque huc referendus mihi videtur sermo iste secundũ speciem increpatorius, in quo dominus post declarationẽ vtcunq; sufficientem, quãtum res illa patiebatur, ab vltiori inquisitione discipulũ prohibet, & ad fidẽ præstandã dictis perurget. Est quẽ id frequens præceptoribus, vt immodicũ discendi desiderium vel importunam inquisitionem eorũ quæ vltius non possunt vel non debent demonstrari, per quandã increpationis seueritatem cõpescant. Et quod post increpationem Nicodemus non vltra apponit quæstionẽ aliam, id mihi videtur in eo argumẽtum bonæ voluntatis, & qualiscunq; fidei, vt minimum in initiatione, quæ & postmodũ temporis successu increuit, quemadmodum in eo monstrauit, quod pro Christo adhuc viuẽte in publico Iudæorũ concessio loqui non timuit, & post mortẽ honestæ sepulturæ obsequia ei impendere nõ erubuit. ¶ *Qui de sursum venit, super omnes est.* Græcẽ est *ἐπι πάντων* epi panton, quod verti potest super omnes, vel super omnia, quo posteriori modo secundũ genus neutrum manifeste Cyrillus interpretatur, dicens, Christum nõ solum humanã gloriam superare: sed omnẽ omnino creaturam. Super omnes, inquit, est creaturas: non vt cũ eis connumeratus, sed vt ab omnibus separatus, & tamẽ omnibus præsens, vt Deum decet. ¶ *Signauit, quia Deus verax est.* Græcẽ est *ἐσφράγισεν* esphragise, id est, signauit, sigillauit, vel sigillo obsignauit: hoc est certo comprobauit & confirmauit. Idem vocabulum infra ponitur cap. 6. vbi de seipso Christus loquitur, dicens:

Hunc

Hunc enim pater signauit, Deus: id est, certo demonstraui & confirmauit, verum esse filium suum. Cyrillus hoc in loco plus aliquid emphasis videtur in verbo isto annotasse, quod enim signatur vel sigillatur, siue signaculo munitur, non solum approbatur & verum esse comprobatur, verum etiam sigillo occluditur. Vnde in hac signatione, simul approbatio & occultatio videntur includi. Atque ita (iuxta Cyrillum) qui credit Christo missio à patre, is sua sapientia probe discernendo, quasi conclusum quoddam & certum signauit, non posse diuinam mentiri naturam. Hic tamen author in loco altero illi sexti capitis iam citato longe aliter verbum istud, signauit interpretatur, de quo suo dicitur loco.

ELUCIDATIO CAP. IIII.

ROSTQVAM VERÒ COGNOUIT DOMINUS **V**TERGO COGNOUIT Iesus, vel per deitatis omniscientiam, vel ex aliorum relatu cognitione humana, famam sui nominis & officij ad Phariseos peruenisse, auditumque ab eis esse, quod predicare & baptizare etiam ipse inciperet, imò plures haberet iam sectatores quam Ioannes (quanquam Iesus ipse per se non passim vulgus populi confluentis ad ipsum baptizabat, sed discipulis suis, quos verisimile est, prius ab eo fuisse baptizatos, officium dederat baptizandi populum, ipse interim doctrinam vacans & euangelizans, ad quod precipue fuit missus à patre) postquam igitur cognouit Iesus à Phariseis hæc esse audita, eosque ex his graui contra se inuidia concitatos, locum dare volens eorum improbitati, disposuit Iudæam, vbi tum baptizans agebat, ad tempus relinquere, & in Galilæam iterum verti. ^b Ad perueniendum autem à Iudæa in Galilæam, necesse erat transire terram Samaritanorum, quæ inter vtranque velut media interiacet, quam tum temporis inhabitabant alienigenæ olim à rege Assyriorum translatis Iudæis illuc missi, qui simul cum sua veteri idololatria quam ex natiuitatis loco attulerant, etiam Deum celi præscriptis ceremoniis legis colebant, pro more Iudæorum quorum sedes occupauerant. ^c Hac itaque cōstrictus necessitate dominus, venit ad ciuitatem quandam Samariæ, quæ appellabatur Sychar, sitam

Tergo cognouit Iesus quia audierunt Pharisei, quod Iesus plures discipulos facit & baptizat, quam Ioannes, quam Ioannes sus non baptizaret, sed discipuli eius) reliquit Iudæam, & abiit iterum in Galilæam.

b Oportebat autem eum transire per mediã Samaritiam.

c Venit ergo in ciuitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar, iuxta prædium quod dedit Iacob Ioseph filio suo.

- fitam in transitu viæ, iuxta prædium illud siue illam terræ portionē, quam sacra Geneseos historia testatur, datam fuisse à Iacob Patriarcha filio Ioseph extra fratres suos, quā ipse in gladio & arcu suo abstulerat de manu Amorrhæi. ^a Erat autem iuxta locum illum fontalis quidā puteus, magnæ fatis altitudinis, quem Iacob foderat, & quo vti ipse ad suę familiæ suorūq; iumentorum sustentationem solebat. ^b Super hunc fontem dominus Iesus ex itineris labore fatigatus, ad requiescendum aliquantulum resedit, sic vt mos est iis qui fatigati sunt ex itinere iuxta fontes aut fluuios libeter requiescere. ^c Hora autem erat ab ortu solis quasi sexta & penè meridies erat, quando solis æstus affligit grauissimè, & vehementius fatigare solet per viam ambulantes: vt non modica intelligatur fuisse domini fatigatio, nec sine causa humana necessitate quæsisse modicam requiem. ^d Domino autem Iesu sic supra fontem residente, mulier quædam in loco illic vicino moram trahens, venit ad puteum circa meridiei & prandij tempus, aquam haurire ad potum vsusque necessarios. ^e Quam videns dominus, siti magna æstuans, postulauit ab ea, vt aquam sibi de puteo hauriret, potumq; præberet: allegans, se graui sitis afflictione præmi, & valde fatigatum aliquid quærere refocillationis. ^f Quod autem à muliere ista extranea hoc requirebat ministerium, & non potius à discipulis, inde erat, quoniam discipuli ex ipsius iussu iam abierant in ciuitatem vicinam, causa emēdi cibos necessarios, sicque solus ipse remanserat, extra ciuitatē illorum præstolans reditum. ^g Mulier ergo ista admirans, quasi ré nouam & insolitam, quòd tam familiariter homo Iudæus à se Samaritana aquam bibendam posceret, dixit ad eum: ^h Quomodo tu, qui mihi ex ipso habitu videris esse Iudæus, à me dignaris vel audes postulare potū, quæ sum mulier Samaritana? Hætenus enim tale nihil à me visum est, vt tātum commercij Iudæus cum Samaritano habere vluerit. ⁱ Dicebat autem hoc mulier ista, propter odiū quod inter Iudæos erat & Samaritanos: illis hoc execrantibus, eorūque conuictum & commercium omne fugiē-

tibus, tū quòd suorum locorum bonā partem occuparent, tum quod gentiles essent, & idololatras, quos abominabantur Iudæi. ^a Dominus autem Iesus mulierculæ dignāter se manifestare volens, ita ei respondit: *Respondit Ierulicula dignāter se manifestare volens, ita ei respondit: Postulaui nunc ego à te hauſtum aquæ putei, rem Si ſcires donum viliffimam: & differs præſtare quod postulo. Tu verò Dei, & quis ſit ſi ſcires, quale donum ex Deo tibi ego conferre poſſim, & ſi me noſſes qui modo à te potum poſtulaui, mihi bibere, tu quis ſim, & vnde venerim, & quāta ſim poteſtatis, tu forſitan petiſſes proculdubio nō ſolum non promptiſſimè mihi obediſſes, ſed in ſuper humillime me fuiſſes deprecata pro collatione donorum illorum quæ ſunt in mea poteſtate: b & ego orationem tuam exaudiens, dediſſem b & dediſſet tibi nō aquam huiuſmodi corpoream, ſed aliam longè præſtantiorem, cuius comparatione aqua iſta corporalis merito aqua mortis ſit æſtimanda, & quæ ſola aqua viuā verè meretur nominari, gratiam videlicet ſpiritus ſancti, quæ animam nūquam morituram reficit & potat. ſicut aqua iſta corporea carnem iſtam mortis neceſſitati ſubiectam aliquo uſque refecit & ſuſtentat. c Mulier verò verborum iſtorum ſenſum c Dicit ei mulier: nō capiens, nec aquam aliam præter eam quæ corpus reficit valēs intelligere, ita aduerſus propoſitum ſermonem modeſtè obiecit, dicens: d Domine, ut video, in quo haurias nullum eſt apud te vas in quo aquā poſſis haurire de puteo iſto, neque item funem habes, aut aliquid eius altius eſt: vnde loco, quo attrahas aquam: & propter putei profunditātē fieri non poteſt, ut ſine his aquam tibi compares. ergo habes aquā viuam?*

Quomodo igitur ſaluauit te dixeſti, te habere aquā viuam, quā mihi ſi poſtulaſſem dediſſeſ? e An forte tu e Nunquid tu apud Deū maioris eſ ſanctitatis aut meriti, quā in ſua maiore eſ patre Patriarcha Iacob, quē nos quoque Samaritani, licet noſtro Iacob, ſecundū carnē Iudæi non ſimus, ut patre noſtrum colimus, tū quòd ipſius religionē in cultu Dei cæli imitamur, tum quod eius hereditatē ex patribus noſtris ſedibus trāſlati inhabitamus. f Qui pater Iacob puteū hūc foſſit, f qui dedit noſtris, & poſteris uſque in hoc tēpus reliquit: & ipſe olim bis puteum, & ipſe ex eo bibit, dū uiueret ex eo bibit, & filij eius, ac vniuerſa familia, inſuper & iumentā eius. Ille igitur tantus pater & filij eius, & Patriarcha, ſi aliam hoc in loco aquam habere non potuit pecora eius?

potuit

- a Respondit Iesus & dixit ei:* potuit, præter huius aquæ puteū, tu vbi hic inuenias aquam viam quam mihi petenti tribuas? ^a At verò dominus Iesus ad spiritualis aquæ intelligentiam volens transferre mulierem, distinctionē ei assignat dicens: ^b Inter hanc aquam de qua tu modo verba facis, & illam quam tibi ego sum pollicitus, hæc est distantia, quod quisquis ex tua hac aqua biberit, tamen ad tempus sitis aufugiat, breui tamen redibit, & iterum necesse erit cōsimilem aquam sumere: neque vnquā, in quantacūque sumatur quantitate, sic perfecte, hominem poterit reficere, vt nō iterum affligatur ariditate sitis. ^c Qui verò ex aqua ista semel biberit, quam ego deuotē petentibus tribuo, per illam sic in anima reficitur, vt in æternum non patiatur animæ suę afflictionem, nec egestate affligatur humoris spiritualis. ^d Imò multiplicabitur in dies in anima eius aqua ista spiritualis gratiæ, & tanquam fons viuus in eo scaturiet atq; ebulliet, donec eum perducatur ad vitam sempiternam: vbi perfecta erit & semper duratura ebrietas, omnibus in quibus modo aqua ista scaturit. ^e Audiens mulier tanquam aquæ huius quæ Christi pollicebatur commoditatem, nec valēs iuxta vestiam neq; veniā huc haurire. quòd rudis esset & carnalis, magno affectu dixit ad eum: Obsecro domine, vt hanc mihi aquam largiaris, ne siti amplius affligar, neq; ultra cogar à domo meo locum hunc accedere, aquæ ex puteo isto hauriendæ gratia. Hanc enim mihi gratiam præstans, multa me leuabis molestia. ^f Videns autem dominus mulierem rudē verborum sublimium non bene capacem, ad signū reuelationis secreti se conuertit, quòd melius ipsa posset commoueri, dixitq; ad eam: Abi hinc domum, & virum tuum aduoca, vt vnā tecum huc adueniat. ^g Quæ sibi bene conscia, quòd virum proprium & legitimum non haberet, respondens dixit illi: Domine mi, virum ego non habeo, quem aduocem vel adducam. ^h Statimque dominus vt ostenderet omnem mulieris statū sibi probè esse cognitum, confirmans verbum eius, dixit: Rectè & verè hoc dixisti, te modo non habere virum. ⁱ Quinque etenim viros iam antè habuisti:
- b Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum.*
- c Qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum.*
- d Sed aqua quam ego dabo ei, sicut in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.*
- e Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam, vt non sitiam neq; veniā huc haurire.*
- f Dicit ei Iesus: Vade voca virum tuum & veni huc.*
- g Respondit mulier, et dixit: Nō habeo virum.*
- h Dicit ei Iesus: Bene dixisti: Quia non habeo virum.*
- i Quinque enim viros habuisti, & nunc quem habes non est tuus vir:*

builti: verum is qui modo tibi cohabitatur in modum viri, & qui à plerisque vir etiam tuus existimatur, verè tuus nō est maritus, neq; legitimo tibi est sociatus coniugio. ^a In hoc sanè veritatem cōfessa es ingenuè, quòd virum te modo habere denegasti. ^b Illa ab homine extraneo & ignoto audiens sibi tam apertè proponi rem secretissimam, quam humana via ille videbatur non potuisse cognoscere, vehementi admiratione perculsa, simul & rubore perfusa dixit ad eum: ^c Domine, quantum ego ex verbis tuis istis coniiicere valeo, Propheta esse videris: nimirum occulta cognoscens ex reuelatione diuina, quorum humana via cognitionem non es assequutus. Postea igitur quā occasionem nactus sum ita commodam quæstionem tibi proponam quæ nostros animos multū & diu perplexos detinuit. ^d Maiōres nostri sancti Patriarchæ, qui locum hunc quondam inhabitauerunt, in monte isto dicto Garizim, huic loco vicino Deum adorare consueuerūt, inq; eo & vota facere & immolare hostias.

^e Vos autem Iudæi docetis, Hierosolymis in Iudæa locum esse orationis, & illic multo posterius ædificatū templum dicitis locum esse à Deo deputatum ad vota faciendā, & offerendas hostias, & huc ascendere docetis vniuersos ad orationem, locum istum quem patrum nobis authoritas commendatum reddidit prorsus negligentes. Cupio igitur super hac quæstione à te meram edoceri veritatem, vt certo sciam vtro in loco sit Deo acceptior oratio. ^f Dominus Iesus mulieri rem vtilē studiose interroganti, solita benignitate respondit, dicens: Rem, o mulier, auditu & fide dignam tibi aperiam. Ecce in proximo tempus aderit constitutum, quādo ij qui Deum patrem meum verè colent & adorabunt, neque peculiariter hoc in monte, neque peculiariter hoc in tēplo illo Hierosolymitano adorare satagēt, neque omnino vllam habebūt loci rationem, ita vt putent in hoc tantum aut illo loco velle coli Deum: sed ipsum in sese in omni tempore & in omni loco discunt adorare. ^g Et nunc quidem inter vos Samaritanos homines gentiles, & nos Iudæos, hæc est differentia, quod vos adoratis eum

^a Hoc vere dixisti.

^b Dicit ei mulier:

^c Domine video quia Propheta es tu.

^d Patres nostri in monte hoc adorauerunt.

^e Et vos dicitis, quia Hierosolymis est locus ubi adorare oportet.

^f Dicit ei Iesus: Mulier, crede mihi, quia veniet hora, quando usq; in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis patrē.

^g Vos adoratis quod nescitis:

*a nos adoramus
quod scimus:
b quia salus ex
Iudæis est.*

*e Sed venit ho-
ra & nunc est,
quando veri a-
doratores ado-
rabunt patrem
in spiritu & ve-
ritate.*

*d Nam & pa-
ter tales querit,
qui adorent eum.
e Spiritus est
Deus: et eos qui
adorant eum in
spiritu & veri-
tate oportet ado-
rare.*

*f Dicit ei mu-
lier: scio quia
Messias venit
qui dicitur Chri-
stus.*

cuius non veram habetis cognitionem: quoniam Deum quem colere vos dicitis, non verè cognoscitis: quem si verè cognosceretis, non simul cum eo alia quoque idola coleretis, sed vni ipsi vt summo & soli Deo latriam cultum impenderetis. ^a Iudæi verò, quem adorant vnum verum Deum, rectè & cognouerunt, vni ipsi & non cum eo idolis latriam cultum exhibentes. ^b Idcirco autem Iudæis speciali dono vera vnus Dei per legem cognitio data fuit, quoniam ex ipsorum genere salus debebat oriri humano generi, ex populo illo secundum carnem nasci debebat iuxta Dei voluntatem mundi saluator: propter quod, vera cognitione & vero cultu vnus Dei populus ille specialiter debuit sanctificari, ob reuerentiã illius ex ipso nascituri. ^c Instat autem in proximo, imò iam aduenire & adesse incipit tempus illud Euangelicæ libertatis & gratiæ, quando veri cultores Dei à sensibilibus ad inuisibilia subleuati, intus potissimum in spiritu, fide, spe & charitate Deum colere & adorare satagent, nõ ultra crassis vmbriis aut corporalibus legis ceremoniis inhærentes, sed per spiritus libertatem, ex animo qui proprius est, & verus perse cultus Dei. ^d Nam & pater meus celestis verus Deus huiusmodi homines querit, qui sic eum in spiritu & veritate colant, in hoc tempore legis nouæ & gratiæ, quod modò incipit, sicut & semper huiusmodi magis quæsiuit, quã si eos qui corporalit tantum & ceremoniali cultu ipsum colerent. ^e Nimirum Deus ipse in sua natura non crassum est aut sensibile corpus, sed spiritus est, sensu imperceptibilis, propter quod ab hominibus maxime adorari vult & coli officiis & actibus spiritualibus, que non per corporis organa foris exercentur, sed intus in anima ipsa peraguntur, cuiusmodi sunt actus fidei, spei, & charitatis, aliarumque huiusmodi diuinarum virtutum, in quibus est præcipuus & primus Dei cultus, sine quo cultus omnis exterior Deo non est acceptus, estque cultus iste internus cultus Dei verus, vtpote quem omnes illi externi veterum ceremoniarum cultus præsignabant. ^f Respondit autem illi mulier: Nos certò scimus, partim lege edocti, partim

Judaico

Judaico firmati testimonio, expectari à Iudæis Messiam, quendam virum magnum & insignem futurū, qui Græco vocabulo Christus appellatur: ^a qui cum *a* Cum ergo venerit ille, annuntiabit nobis omnia.

edocebit veritatem. Sic enim pollicitus est per Motiam Deum, olim Prophetam magnum suscitare mundo, cuius doctrinæ omnes deberent attendere, & verbis habere fidem indubitatam. ^b Videns autem Dominus mulieris animum satis rectè ad fidem capiendam dispositum, plenam ei dignatus est aperire veritatem, dicens: Ego qui nunc tecum loquor, ille sum ^c Ego sum qui Messias, multo antè vobis promissus & expectatus: loquor tecum.

ego sum qui veni in mundum, annuntiare vobis omnia quæ ad salutem erunt necessaria. ^d Interim *d* Et continuo verò dum sic cum muliere sola solus dominus loqueretur, peracto negotio ad quod missi fuerant, redierunt à ciuitate discipuli: videntes quæ rem nouam & aliàs insolitam, vehementer admirati sunt, quòd sic cum vna muliercula, & ea quidem Samaritana, quebatur.

tam familiariter, præter consuetudinem, dominus protraheret colloquium. ^e Veruntamen ob reuerentiam nimiam erga præceptorem, nemo illorū ausus est eum interrogare, quid à muliere ista postulasset, aut quæ de re cum ea miscuisset sermonem per suafissimum habentes, non nisi sanctum & salutare illud fuisse colloquium, nec sine peculiari ratione huic mulieri, licet Samaritanæ, tantam familiaritatem fuisse exhibitam. ^f Mulier autem illa, cum audisset a Christo quòd verè ipse esset Messias, nimio fidei fervore succensa, hydria iuxta puteum derelicta, festinè abiit in ciuitatem, cupiens tanti boni cæteros quoque conciuues efficere participes: & testimonium perhibens veritati, occurrentibus sibi hominibus ciuitatis illius dixit: ^g Venite mecum, & ego vobis demonstrabo hominem, qui mihi per spiritum Prophetiæ res occultissimas, & humana via sibi minimè cognitæ patefecit: qui cum me nunquam viderit, neque de me vnquam audierit, homo Iudæus existens & extraneus, sic tamen exactè mea omnia nouit: vt mihi nō videatur dubium, quin Prophe-

- a Nunquid ipse est Christus?* *tix spiritum habeat.^a Et forsitan ipse est Messias ille*
b Exierunt ergo de ciuitate, & veniebant ad eum, *patribus nostris olim promissus atque hoc in tempo-*
c Interea rogabant eum discipuli dicentes, Rabbi, mādūca. *re ad salutem populi destinatus.^b Quibus ex muliere*
d Ille autem dixit eis: *auditis, homines ciuitatis illius rei nouitate allecti,*
e Ego cibum habeo manducare quē vos nescitis. *de ciuitate egressi, ducatu mulieris venerūt ad Iesum*
*f Dicebat ergo discipuli adinui-
cem, Nunquid aliquis attulit ei manducare?* *residentem iuxta fontē, vt eum viderent & audirent.*
g Dicit eis Iesus h^o Meus cibus est, vt faciā voluntatē eius qui misit me, vt perficiam opus eius. *Interim verò dū mulier hydria relicta ad ciuitatem*
i Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *properaret, ac per ciuitatem discurreret, quē audierat*
h Meus cibus est, vt faciā voluntatē eius qui misit me, vt perficiam opus eius. *nuntiare, antequam de ciuitate mulier cū ceteris red-*
i Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *isset, discipuli qui cū domino tum soli erant, eum ad*
j Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *sumendum cibum quem ex ciuitate secum attulerāt*
k Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *inuitabant, quòd scirent eum iam ex itinere fatigatū*
l Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *cibo indigere, ad refectionem corporis.^d Ipse verò*
m Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *sciens quid ageret absens muliercula, & quem expe-*
n Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *ctaret ad se populi cōcursum, vt ostenderet, quantum*
o Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *sibi esset cordi salus hominum, dixit ad eos. Non est*
p Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *iam tempus cibum hunc corporalem sumendi, quem*
q Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *vos proponitis.^e Ego enim alium habeo manducare*
r Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *cibum, non corporalem, sed spiritualē, longe illo mi-*
s Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *hi gratiorem, quem vos adhuc ignoratis, & hunc ego*
t Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *vestro sic præfero, vt vestrum illum nolim sumere, do-*
u Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *nec meum hunc antè sumpsero.^f Quod verbum au-*
v Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *dientes, nec satis intelligentes discipuli, inter sese cō-*
w Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *quirentes dicebant: Nunquid fortè alius quispiam ci-*
x Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *bos ei attulit gratiores, quos nostris præponit?^g Do-*
y Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *minus autem Iesus audiens discipulos in verbi huius*
z Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *intellectu hallucinantes, vt ostenderet spiritualem ci-*
aa Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *bum esse, de quo verba fecerat, non corporalem, dixit*
ab Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *eis: h^b Cibus meus quem dixi me habere manducan-*
ac Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *dum hic est vt voluntatem perficiam Dei patris, qui*
ad Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *me misit in mundū, vt opus quod ille mihi iniunxit,*
ae Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *perficiā. Hoc mihi est omni cibo corporali longe gra-*
af Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *tius, nihil æquē meum animū pascit ac reficit: & vbi*
ag Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *huius rei sese offert occasio, libenter escam corpora-*
ah Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *lem postpono & negligo. Quod autem opus sit istud*
ai Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *de quo loquor, per comparisonem vobis indicabo.*
aj Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *Vulgo homines tempora supputantes, & ventura*
ak Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *præsentibus conferentes, messis tempus multo antè*
al Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *quam adueniat prævident, & cum desiderio expe-*
am Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *ctant, dicentes: Post quatuor menses, tempus deside-*
an Nōne vos dixistis, quòd adhuc quatuor mēses sunt, & messis venit, *rabile*

rabile messis adueniet. Sicut autem isti messem temporalem multa attentione considerant, & magno desiderio expectant, sic ego spiritualem multo desideratius attendo & expecto. ^a Et vos modo oculos mentis vestrae atque etiam corporis leuate, ut contemplantini vniuersum populum terrae: quoniam vere iam maturascunt, & quasi albescunt homines regionis huius, quemadmodum solent albescere segetes infate messis tempore. Ex his qui modo ad me accurrunt & iam iam aderunt Samaritanis, considerabitis prope adesse tempus fidei & conuersionis gentium, quam ego meam & vestram messem reputo. ^b Atque in hac messe qui laborauerit, non gratis laborabit, sed mercedem beatitudinis accipiet, quisquis huic instabit operi: & congregabit, sic metens fructum copiosum, id est, populos credentes in horreum domini messis, in vitam scilicet aeternam. Sicque fiet, ut de fructu isto simul gaudeat & qui priores seminauerunt, & qui posteriores messuerunt: dum utriusque sicut sui laboris mercede non priuabuntur, ita & fructu letabuntur. ^c Signanter dixi, ut & qui seminat simul gaudeat, & qui metit, quoniam haec in re, quantum ad messem ista spiritualem attinet recte locum habet vulgatum prouerbiu, quo dici solet, aliu seminare & aliu metere. Hic sane veritate certam habet prouerbialis iste sermo, tamen in messe corporali non semper ita eueniat. ^d Ego enim vos elegi, & huc destinaui in animo, post paululum externa quoque iussione vos missurus, ut metatis quae vos ipsi non seminastis, ut aliorum opus consummetis, in quo ab initio ipsi non laborastis. ^e Qui ante vos extiterunt in populo domini, Patriarchae atque Prophetae, hi priores in erudiendo populum, partim verbis, partim exemplis, laborauerunt, ac pro formandis ad fidem & obedientiam vnus veri Dei hominibus multum insumpsere laborem, pro hac re & mirerantes, & grauias ferentes: ^f & vos modo in labores eorum subintroibitis, tanquam illorum opus consummaturi, & quod illi pro ratione temporis ad perfectum adducere non potuerunt ad perfectionem debitam Euangelij praedicatione perducturi.

a Ecce dico vobis, leuate oculos vestros, & videte regiones, quia albae sunt iam ad messem.

b Et qui metit mercedem accipit, & congregat fructum in vitam aeternam: ut & qui seminat simul gaudeat & qui metit.

c In hoc enim verbum verum, quia alius est qui seminat, & alius est qui metit.

d Ego misi vos metere quod vos non laborastis, & alij laborauerunt.

f Et vos in labores eorum introitis.

Sicq; fiet, vt simul & illi qui vobis messem hanc præparauerūt, habituri sint gaudium, & vos qui opus eorū consummabitis, nihilominus vestri laboris & fructus mercede perfruamini: vt sicut fuit in opere laboriosa societas, ita sit & in retributione iucunda cōmu-

- a* Ex ciuitate *nio.* ² Ex ciuitate autem illa Sychar, multi Samaritanorum ad fidem & deuotionem erga Christum sunt crediderūt in eū inducī, ex occasione rumoris quē mulier illa sparsit Samaritanorū, rat in populo, dicens: Venite, & videte hominem, qui propter verbum mihi reuelauit omnia mea, etiā secretissima. Tā mulieris testimoniu perhibentis, perūt ad fidem disponi, & quasi obuia vltro fieri cor-
nū perhibentis, da gentiliū, imminē: e prædicationis Euāgelicæ tem-
quia dixit mihi pore. Vt vel hoc ipso exemplo manifestē statim pate-
omnia quacun- ret veritas verbi domini, quo dixerat albescere regio-
que feci. nes ad messem. ^b Prouocati itaque mulierculæ vnus
^b Cū venis verbis homines Samaritani, ciuitatem prope sunt
sent ergo ad illū egressi, mulieris vestigia insequentes, vt viderēt eum
Samaritani, ro- cuius tantam famam tenui aura perceperant: & cū ad
gauerunt eum eum peruenissent, cœpissentque ab eo verbū audire
vt ibi maneret salutis, allecī verborum eius dulcedine, obnixē eum
 deprecari sunt, vt ad tempus aliquantum apud se di-
 gnaretur comorari, ac veræ salutis sibi viam docen-
 do demonstrare. ^c Dominus autem Iesus, sciens nō-
 dum adesse tempus, quo penitus esset conuertēda gen-
 tilitas, nec tamen cōtemnendos omnino putans tam
 suppliciter postulantes, in hoc eis cōsensit, vt duos tan-
 tum dies apud eos permaneret, docens interim eos
 quæ salutis erant & fidei, donec posterius suo tempo-
 re plenius omnia edocerentur. ^d Neque suo fructu
 caruit labor docentis. Factum est enim, Christo præ-
 dicante, vt multo plures in ipsum crederent, quam à
 principio crediderant, cū per solam famam à mu-
 liercula de eo audissent. Multo siquidē efficacius præ-
 sentis viua vox ad vitam animos inflectit, quàm nuda
 absentis fama. ^e Vnde in protestationem perfectio-
 nis suæ fidei erga Christum, dicebant mulieri quæ pri-
 mum sibi Christi famam nuntiauerat: ^f Nos licet à
 principio tuo verbo cœpimus habere fidem, iam ta-
 men non vltra propter verbum narrationis tuæ cre-
 dimus in istum mūdi saluatorem: sed propter verba
 præ-

prædicationis, quæ nostris auribus ipsi ex eius ore
audiuimus. Et hoc ab eo edocti certò cognoscimus,
fidèque indubitata tenemus, hūc verè esse Mesiam,
saluatorem mūdi, à Deo missum ad salutem humani
generis. ^a Quoniam verò tempus nondum aduene-

*a Post duos an
tè dies exiit in-
de, & abiit in
Galileam.*

rat, quo reiectis Iudæis, Euangelium prædicandū erat
fidelibus, sed Iudaico populo propter patrum promif-
siones, adhuc ministrari debebat, nō nisi duos dies il-
lic voluit demorari, tametsi multis precibus instāter
solicitatus: post quos deinde, iter institutum est prose-
quutus, pergēs in Galileam. ^b Quod autem non in

*b Ipse enim Ier-
sus testimonium
perbibuit, quia
Propheta in sua
patria honorem
non habet.*

suam ciuitatem Nazareth, in qua tuerat enutritus, ve-
nit dominus, sed ea relicta ad loca alia Galilææ diuer-
tit, causam ipse reddidit, allegās Prophetas nusquam
minus in pretio esse quàm apud suos ciues, in patria
sua, apud quos familiaritas antiqua cōtempturno solet
parere. Vnde fit, vt fructū maiorem apud externos fa-
ciāt homines à Deo missi, quàm apud ciues proprios:
propter quod, magis apud externos voluit dominus cō-
uersari, vbi fructum posset ampliorem conquirere.

^c Cum ergo dominus, relicta Nazareth ciuitate sua
incredula, ad alias Galilææ ciuitates diuertisset, Gali-
læi magna fide & reuerentia cū exceperūt: ob id ma-
ximè, quod ea iam vidissent quæ paulo antè Hieroso-
lymis in solennitate paschali patrauerat mirabilia.

*c Cū ergo ve-
nisset in Gali-
læam exceperūt
eum Galilæi, cū
omnia vidissent
quæ fecerat Hie-
rosolymis in die
festo.*

^d Nam & ipsi præsentés tū aderāt Hierosolymis, pro-
pter festiuitatem paschalem, quæ ex legis præscripto
eos coegerat Hierosolymam ascēdere, atq; ex mira-
culis istis iam antè visis magnā de Christo æstimatio-
nē animo cōceperāt, propter quam illū ad se venien-
tem promptius atq; magnificentius exceperunt. ^e Ve-
nit itaque rursus ad locum illum Galilææ, nomine
Cana, vbi prius miraculum illud infigne cōuersionis
aquæ in vinū ostēderat. Quo cū veniret, commo-
da statim se obtulit occasio prius illud miraculū alio
secundo velut innouandi. ^f Erat enim in Caphar-
naum non longè illinc distante ciuitate Galilææ, ho-
mo quidam gentilis & nobilis, vel natus de regio ge-
nere, vel in officio aliquo administrationis regalis cō-
stitutus, cuius filius in ciuitate Capharnaum ad mor-

*d Et ipsi enim
venerant ad diē
festum.*

*e Venit ergo ite-
rū in Cana Ga-
lilææ, vbi fecit
aquam vinum.*

*f Et erat quidā
Regulus cuius fi-
lius infirmaba-
tur Capharnaū.*

a Hic cum au-
disset, quia Iesus
adueniret à Iu-
daea in Galilæâ,
abiit ad eum, et
rogabat eum vt
descenderet, &
sanaret filium
eius.

b Incipiebat e-
um mori.

c Dixit ergo Ie-
sus ad eum:

d Nisi signa &
prodigia videri-
tis, non creditis.

e Dixit ad eum
Regulus: Domi-
ne, descende prius
quàm moriatur
filius meus.

f Dicit ei Iesus,
Vade filius tuus
viuit.

g Credidit ho-
mo sermoni què
dixit ei Iesus, et
ibat.

tem vsque grauissima febris laborabat. ^a Qui cū alio-
rum relatu didicisset, dominum Iesum relicta Iudæa,
aduenire in Galilæam, nec longe à loco illo abesse,
ex fama miraculorū eius quæ à referentibus audierat
abiit ad eum, et concepta bonæ spei fiducia, ad Christum ipse accessit,
obnixè ei supplicans, vt descēdere secum dignaretur
rogabat eum vt obnixè ei supplicans, vt descēdere secum dignaretur
descenderet, & vsque Capharnaum, filiūque ægrotantem ab infir-
mitate curare. ^b Erat enim humana via morbus, incu-
rabilis, & res plane desperata: quoniam cum à domo
abscederet pater, iā morti proximus erat, & in extre-
mis agebat filius. Propter quod ad Christum, tanquā
ad vnicum subsidium confugiebat, quem credebat ex
diuina virtute ea quoque posse quæ humanas vires
transcenderent. ^c Verū quia imperfecta erat homi-
nis istius & insufficiēs fides, qui præsentia requirebat
domini Iesu, quasi absens absentē curare nō potuisset
nō statim dominus petitioni eius assensum præbuit,
sed quasi de infidelitate eum redarguens, per modum
increditationis dixit ad eum: ^d Sic estis corde duri, & fi-
de imperfecti, tu tuique similes, vt signis tantū & pro-
digijs, vsque semper nouis, velut cogi debeatis ad fi-
dem: cum tamen ex instructionibus præuiis, & ex si-
gnis alijs iam antè ostensis, merito ad fidē pleniorē
debueritis proficere. ^e Regulus autē ille paterno affe-
ctu pro filio animam agente nimium anxius, impa-
tiens moræ, non existimans tēpus esse latius disputan-
di, rursus postulationem suam magno affectu repli-
cat, dicens: Mi domine nunc quæso te descēde mecum
in ciuitatē, & filium mihi charissimum sanare digne
ris. ^f Est enim in mora periculum, quoniam iam est
morti proximus. Cernens autē benignissimus domi-
nus hominis illius fidem, licet imperfectā, superabun-
danti sua pietate supplens quod illius deerat imperfe-
ctioni, dixit ad eum: Non opus est, vt iuxta tuam po-
stulationem pro hac re tecum vadam, non mea ad sa-
nandum tuū filium opus est præsentia. Abi tu domum
filium tuum proculdubio viuum & valentem repe-
ris. ^g Audiens hæc Regulus ille, non vltra domini
præsentiam requisit, sed verbo ipsius simplici sim-
pliciter credens, domum quantotius properauit, vt
quid

quid de filio actum esset videret, & veritatem verborum Christi comprobaret. ^a Interabeundum verò *a* *Iam autē eo obuios ei habuit in itinere ministros, lata sibi adde-* *descendente, ser-*
rentes de filij bona valetudine nuntia: asserentes fi- *us occurrerunt*
lium subito conualuisse, & euasisse mortis periculum. ei, & nuntiaue-
b Quo audito sibi gratissimo nuntio, ab eis horam *runt, dicentes,*
interrogauit, in qua erat morbo leuatus filius: vt sic quia filius eius
ex temporis consonantia disceret & comprobaret, viueret.
non casu aliquo aut immutatione naturæ reualuisse *b* *Interrogabat*
filium, sed verbo Christi diuina & supernaturali vir- *ergo horā ab eis*
tute. c Et respondentes serui indicauerunt ei, quòd *in qua melius*
pridie eius diei circiter horam septimam, statim post *habuerit.*
meridiem, à febris illa qua laborabat grauissimè, su- *c* *Et dixerunt*
bito fuisset liberatus, & pristina omnino reddi- *ei: Quia heri ho-*
tus sanitati. d Conferens itaque secum pater, per- *ra septima reli-*
pendit hanc ipsam fuisse horam, in qua cum domino *quis eum febris.*
pridie miscuisset sermonem, quando post omnia ab *d* *Cognouit er-*
eo audiuit: Abi domum, filius tuus uiuit & valet. Atq; *go pater, quia*
hoc indicio certissimè comprobatum est, non casu *illa hora erat, in*
aliquo aut naturali qualibet immutatione filium sic *qua dixit ei Ie-*
tanta alteratione ab infirmitate grauissima ad ple- *sus, filius tuus vi-*
nam sanitatem rediisse, sed per virtutem verbi Chri- *uit.*
sti, quod absens protulerat, & in absente vt præsens
ipso sensus experimento cognouit fuisse operatum. e *Et credidit*
^e *Quam ob rem & ipse Regulus, tanto viso miracu-* *ipse, & domus*
lo & accepto beneficio, in Christū credidit, tanquam *eius tota.*
à Deo missum ad salutem hominum, & cum eo pariter
omnis familia, quæ ei vt homini nobili, aut in
magni officij administratione posito, erat non mo-
dica eruditione eius instructa, & exemplo prouoca-
ta, in Christum similiter credidit. Sic enim ferè so-
let familia dominorum vel pietatem, vel impieta-
tem imitari. f Hoc autem secundum fuit signum, *f* *Hoc iterum*
quod altera iam vice dominus à Iudæa rediens in Ga- *secundum signū*
lilæam patrauit, & in eodem ferè loco in quo prius il- *fecit Iesus, cum*
lud miraculum conuersionis aquæ in vinum *uenisset à Iudæa*
ostenderat, vt hoc secundo prioris ve- *in Galilæam.*
lut innouauerit memoriam.

OPortebat autem eum transire per mediam Samariam.) Græci codices tantum habent, per Samariam: atque ita etiam Latini codices antiqui & emendatiores habent. Sensus tamen non mutatur, si intelligas, per Samariam intermediam. Semper enim locus, per quem fit iter, medius est inter locum à quo proceditur, & alterum ad quem pergitur. ¶ Sedebat sic supra fontem.) Adiicitur aduerbiū, sic, iuxta morem communem, volentiū aliquid quasi secundum modum quo fiat exprimere, & quasi ipsis gestibus quibus id fieri solet ante oculos proponere. In quem vsus etiam apud rhetores & eruditos huius seculi, solet particula illa vsurpari, & plerisq; in vulgato vsu loquendi nimium est frequens. Sedebat igitur sic, id est, vt solent lassati ex itinere sedere iuxta fontes. Nec aliud est, quod aliquanto clarius & distinctius annotarūt Chrysostomus & Theophylactus modum illum loquendi, ad humilitatē & quendam neglectū referri. Quod autem sedebat sic (ait Theophylactus) significat simpliciter, & vt forte obueniebat, & nō super sede, sed sic simpliciter, videlicet super pauiēto, refocillans corpus, & apud fontem se recreans. ¶ Non enim contumetur Iudæi Samaritanis.) Contumetur vocabulum Latinum, tamen non sit in vsu, interpres ad similitudinē Græci verbi συγχωῶντος synchrotæ non incommode effinxit, ad exprimendam Græci vocabuli significationē. Sensus est, Iudæos nō habere cōsuetudinem, aut commercium cum Samaritanis. ¶ Domine, neque in quo haurias habes.) Loco totius illius, in quo haurias, Græcē vnum nomen ponitur ἀντλήμα antlema, id est, haustrum, vel hauritorium, id est, instrumentū quo hauriatur aqua. Altitudo autem hic profunditatem significat. ¶ Patres nostri in monte hoc adorauerunt.) Cyrillus de monte Garizim locum istum exponit, dicēs, ridiculosam istam religionem Samaritanorum inde ortam esse, quod in monte Garizim data esset benedictio, vt in Deuteronomio scribitur. Theophylactus verò mōtem illū putat intelligendū, in quem ductus fuit Isaac, à patre Abraam, ad immolandū. Verū prior opinio Cyrilli videtur verisimilior. Nā mōs in quē Isaac à patre ductus fuit ad immolandū, nō in Samaria situs erat, sed in Iudæa, nō dictus Garizim, sed Moria, quē admodū legitimus cap. 22. Geneleos. Pro eo enim quod in nostra editione Latina legitur: *Vade in terram visionis*, in Hebræo legitur Moria, quod alij lucidū interpretantur, alij visionem, quē admodum restatur Hieronymus in libro de quæstionibus Hebraicis. Mons autem iste Moria, nihil dubium quin in Iudæa situs fuerit, cum ibi postmodū à Salomone edificatum

fit templum, vt habes 2. Paralipomenon 3. ¶ *Mirabantur quod cum muliere loqueretur.*) Non mirabantur quasi suspicantes malum. vt ait Augustinus, sed bonū mirabantur. Nimirum (iuxta Cyrilli Chryso-
 stomi & Theophylacti sententiā) Christi humanitatem, facilitatem, &
 humilitatē admirabantur: quod ipse tantus vir, & tam celebris mun-
 do, cū muliere paupercula & Samaritana loqui non dedignaretur. In
 eo autē quod sequitur, ex discipulis neminem quicquā interrogasse
 Christum, de iis quæ cum muliere dixisset, significatur illorum erga
 præceptorem iusta reuerētia. Discipulorum enim non est proborū,
 magistrī facta curiosius perquirere, aut eorum rationem importunē
 scrutari. ¶ *Adhuc quatuor mēses sunt.*) Quemadmodum auuorauit Cy-
 rillus, fermē veris initiū videtur fuisse, tunc cū ista dominus loque-
 retur, quando sata vix adhuc herbescentem viriditatē emiserant quæ
 post quatuor menses, vt matura seges, metentiū manum poterant de-
 siderare. ¶ *Ipse enim Iesus testimonium perhibuit.*) Videtur sermo iste nō
 satis coherere: Præmisit enim, relicta Samaria, Christum venisse in
 Galilæam, & mox subiungit, quasi rationem reddēs facti huius: Ipse
 enim Iesus testimonium perhibuit, quia non est Propheta siue ho-
 nore, nisi in patria sua. Quæ verò hæc est coherētia aut consequē-
 tia? Nū ideo Samariam debuit derelinquere, & Galilæam accedere,
 quia nō honoratur Propheta in patria sua? An nō magis ecōtrario vi-
 deretur, ea ratione debuisse apud Samaritanos Christū permanere,
 & ad Galilæā non accedere? Siquidem Galilæa ipsius erat patria, in
 qua honorem nō habet Propheta. Sensit istud incommodum conti-
 nuationis diuus Augustinus, & explicare conatus est, sed ita obscure,
 vt vix capi possit eius sententia, quā tamen plurimis verbis dilatat.
 Patriā Christi totam intelligit Galilæam, eo quod in ipsa esset con-
 ceptus & enutritus: & in hac tota eum nō habuisse honorem ait. Vi-
 deturq; mihi (quantum ego quidem sensum eius capio) hoc dicere,
 quod rationem reddere voluerit Euāgelista, quare cū apud Sama-
 ritanos tantū bidui spatīo demoratus fructum tantum fecerit, modi-
 cū tamen admodum fructus fecerit apud Galilæos, licet iam diu in-
 ter eos versatus. Huius est ratio, quia Prophetæ apud suos nō sunt in
 pretio: vnde neq; fructum apud suos multum faciūt, sed magis apud
 exteros, id quod & Christo euenit. Theophylactus aliquātō facilius
 videtur nodū dissoluere. In verbo illo, Ipse enim &c. dicens causam
 reddi, quare nō perpetuò in Galilæa dominus permanserit, sed ad Sa-
 maritanos aliquādo cōcesserit. Eius hæc sunt verba: Quum exisset à
 Samaria dominus, in Galilæā digreditur. Deinde, ne quis inquirat &
 dubitet, quare non semper manet in Galilæa, sed peregrinatur apud
 eos,

eos, maximè cum videatur esse ex Galilæa, dicit, quod propterea nõ manserit in Galilæa, quia nullum honorem illi exhibuerant. Chryso-
 stomus in hoc à prædictis dissentit, quòd patriam istam, de qua fit in
 proposito sermo, Capharnaum intelligit. In qua debitum honorem
 nõ fuisse domino impèsum probat: ex illa ipsius exprobratione quæ
 apud Matthæum cap. II. legimus. *Et tu Capharnaum, nunquid vsq; in ca-
 lum exaltaberis? vsq; in infernum descendes.* Præsentem itaque locum sic
 intelligit, vt dicat rationem hic reddi, quare Christus, nõ ad Caphar-
 naum suam patriam scribatur concessisse, sed prius quidè ad Samari-
 tanos, deinde ab his ad Galilæam, siue ad alia Galilææ loca, quàm ad
 Capharnaum, vt pote ad Canam & alias ciuitates: videlicet ne sui gra-
 uius iudicaretur, si ipso apud eos semper agète, nihilominus peruersi
 & increduli remanerent. Nullam verò ex his tribus sententiam no-
 stra sequitur Elucidatio, sed illam solam quæ beatus Cyrillus clarius,
 & meo sanè iudicio præ cæteris omnibus magis cõsonè ad scripturâ
 aliorum Euangelistarû, exprimit, his verbis: Vrbe[m] quidem Samari-
 tanorû post duos dies reliquit. Verùm cum Nazareth vbi enutritus
 fuit in Galilæam descendentem primum occurtebat, tamen in eam nõ
 diuertit: eiusque rei causam attulit, dicens, ipsum Iesum testatû fuis-
 se, Prophetam non esse sine honore, nisi in patria sua, quod tritum est
 atq; quotidianum, etiam si magnû sit, paruipendere. Præterit ergo
 patriam, non quia inanis gloriæ esset cupidus, sed quia optimè sciebat
 prædicationem fidei fructum ibi facere nõ posse, vbi prædicator con-
 temneretur. Hæc ille. Conferat lector, si libebit, ea quæ Lucas cap. 9.
 sui Euangelij, scripsit de saluatore veniente in Nazareth, ibiq; præ-
 dicante in synagoga, vbi & verbum illud protulit in aures omnium,
 quod hic proponitur, de Propheta non accepto in patria sua, propter
 quod & præcipitare illum sui conabantur de montis supercilio, ipse
 autem transiens ab eis descendit Capharnaum. Cõferat, inquam, ista
 lector diligens, cum iis quæ hic à Cyrillo dicuntur: & videbit (ni fal-
 lor) à nobis, nõ sine causa solam illam Cyrilli sententiã esse accepta-
 tâ, omisissis cæteris, quæ mihi certè minus habere vidètur claritatis &
 probabilitatis: illud maximè quod Chrysoctomus affert. Quod enim
 prius debuit ad Canam peruenire, quam ad Capharnaum pertinge-
 ret, in superioribus monstratû est, cum ciuitas Capharnaum mariti-
 me sit in sinibus Zabulon, & Neptalim, & sit inferior ipsa Cana, in tri-
 bu Aser: vnde supra cap. 2. dictum est, Christû à Iudæa prius in Canã
 aduenisse, ac deinde Ad Capharnaum descēdisse. Sic & in eodem hoc
 capite Regulus dominum in Cana existentem cupiēs aduenire Ca-
 pharnaum, rogat, vt descendat & sanet filium. Vnde apparet, veniēti
 bus

dum tempus in & commotione. ^aPostquam sensibilem factam mopiscina, & motione, vnus aliquis ægrotantium cui contigisset alios uebatur aqua. anteuertere, & primū in aquam illam sic motam dea. Et qui pri- scēdere, beneficium consequbatur perfectæ sanita- mus descendis- tis ab infirmitate sua quālibet graui aut via humana set in piscinam, desperata & incurabili. Hoc enim miraculū Deus ad- post motionem ueniēte tempore gratiæ, in typum paulo post insti- aqua, sanus fie- tuendi sacri baptismi, voluit Iudæis ostendere, vt ad bat à quacunq; ipsum suscipiendū hac ratione paulatim assuesceret. detinebatur in- firmitate. Experientia enim antiqua certo edocti, aquā piscinæ hostiarum ceteroniam sanguine permixtam, an- gelo operante, ab omni infirmitate intinctos curare, disponebātur ad credendum, quod in baptismali la- uacro, per aquam sanguine verē illius hostiæ pro to- tius mundi salute immolandę commixtam, operante

b Erat autem spiritus sancto, omniū omnino peccatorū plena con- quidam homo feretur remissio, & perfecta ipsi animę sanitas redde- ibi, triginta & octo annos ha- retur. ^b Inter plurimos igitur, qui illic spe salutis in- bens in infirmi- porticibus decūbebant, vnus erat morbi diuturna af- tate sua. flictione insignis, qui triginta & octo perpetuos an- c Hunc cum vi- nos graui infirmitate vexatus fuerat. ^c Quem cum do- distet Iesus iacen- minus Iesus in lectulo infirmitatis suæ decumbentē, tem, & cognou- vt singulariter miserum, pietatis oculo illo quo misse- uisset quia iam- ros misericorditer solet aspicere, fuisset intuitus, con- multum tempus siderasset quoque tot annos illum in hac infirmitate haberet. transegisse, & ab annis multis spe consequendę ali- d Dicit ei: Vis- quando salutis iuxta locum illum frustra fuisse denio- sanus fieri? Re- ratum, cōmodum ei visum est, in hoc miraculum ede- spondit ei Lau- re, & patris gloriā in eo manifestare. Tanto enim mi- gidus: raculum illud futurum erat gloriosius, quanto deplo- e Domine, ho- rator erat & inueterator morbus. ^d Dixit itaque ad- minem non ha- cum: Cupis tu consequi sanitatem, & morbo tuo isto- heo, vt cum tur- leuari? Mox ille qui lāgidus iacebat, tam amicē sibi- bata fuerit a- loquētem audiens hominem ignotū, spe auxiliij con- qua, mittat me- cepta, miserā suam verecundē exposuit, dicens: ^e Vir- in piscinam: amande & honorande, sanitatem quidem desidero, f dum venio sed quomodo eam miser ego cōsequar, nescio. Omni- enim ego, alius enim auxilio destitutus, neminem habeo qui mei cu- ante me descen- ram gerat, qui me post aquæ turbationē in lacum de- dit. ferat. ^f Vnde fit, cum per me ipse expedite ambulare non

nō valeam, neque quenquam habeam qui me deferat, vt semper aliorū aliquis me anteuertat in descendēdo, qui vel me validiores sunt in celsū, vel suos habent ministros per quos tempestiuè deferantur ad aquā. Hæc ille dicebat Iesu, quem ætate adhuc iuuenē, viribus fortem, & vultū benignum ac misericordem cōspiciebat, tacitè & verecundè postulans ab eo auxilium. ^a Audiens dominus hunc in tanta miseria non vt eiusmodi solent, impatienter aut sibi aut aliis maledicentem, sed cum patientia & verecundia modestè suam tantū necessitatem proponentem, volens in eo diuinæ operationis miraculum ostēdere, verbū virtutis protulit, dicens: ^b Exurge tu de lectulo in quo decumbis, & sanitate recepta, accipe illum in humeros tuos, atque ita palām omnibus, in testimonium irrefragabile verę tuę sanationis, hinc abi in domum tuam. ^c Statim verò vt verbum illud ore suo diuino protulit dominus Iesus ita plene homo ille curatus est, tamq; perfectè redditus sanitati, & viribus omnibus ac membris restitutus, vt accipiēs in humeros lectulum infirmitatis suę ipsum ante oculos omnium per viam publicam deferret. ^d Dies autem iste in quo hæc peracta sunt, dies erat sabbati. Atque hinc superfuitiō Iudæi, in rebus minimis scrupulosi, neglectis maioribus & præcipuis, ansam sumpsere calumniandi & arguēdi hominem illum qui lectum deferrebat, dicētes ad eum: Dies sabbati & requietionis est hodie, nō est tibi licitum hoc die deferre lectum tuum, quoniam ab omni seruili opere lex diuina sabbato iubet quiescere. ^e Homo autem ille paruipendens Iudæorum verba, & illi magis obedire volens, à quōsanitatis beneficiū acceperat, ita respōdit se arguentibus. ^f Quod ego facio non ex me facio, sed ex iussione & obediētia eius qui me sanauit ab infirmitate. Is enim mihi præcepit, dicens: Tolle lectum tuum & abi domū: cui post tantum acceptum beneficium nō obedire, mihi nefas videtur, præcipue cū non dubitē illum scire, quid & quare sic mihi præcepit quod nō fecisset homo sanctus & diuinus, si iudicasset illicitum, & gloriæ Dei aduersum. ^g Quo audito, sus-

a Dicit ei Iesus:

b Surge, tolle grabbatum tuū & ambula.

c Et statim sanus factus est homo ille: & stultū grabbatū suū, & ambulabat.

d Erat autem sabbatum in die illo. Dicebant ergo Iudæi, illi quī sanatus fuerat: sabbatum est, non licet tibi tollere grabbatum tuum.

e Respondit eis: Qui me sanū fecit, ille mihi dixit: Tolle grabbatum tuum, et ambula.

f Interrogauerunt ergo eum: Quis est ille homo, qui dixit tibi, Tolle grabbatum tuum & ambula?

picione

- picione statim Iudæis incidente de Christo, quòd au-
thor ipse esset huius negotij, interrogauerunt ab eo,
quisnam ille esset à quo se curatum dicebat. Quis, in-
quiuit, est homo ille tantæ præsumptionis & audaciæ,
qui tibi cõtra Dei præceptum ausus est, iubere, in die
sabbati lectum tollere, domumq; per viam publicam
deferre? ^a Erat verò homini isti dominus Iesus de no-
mine incognitus, neq; quis ipse esset, aut quo appella-
retur nomine sciebat. Nimirù perpetuo vexatus mor-
bo, loca publica non visitauerat: propriæque miseria
abunde occupato, nouis rumoribus & alienis rebus
intendere non vacauerat. Et quanquam de facie do-
minù vtcunq; nosset, non tamen præfens ipse aderat,
vt demonstrari potuisset. ^b Statim enim post aditum
miraculù dominus Iesus se subduxit à præsentia ho-
minis sanati & proxime circùstantiù hominum, atq;
intra turbam interiorem illo in loco existentem dis-
spèlatorie sese occultauit. Tum vt inanis gloriæ fu-
giendæ præberet exemplum, tum vt miraculi fama ad
patris gloriam ipso absente per sanatum & spectato-
res liberius, latiusq; dispargeretur ad alios, tum ne
sua præsentia Iudæorum animos vehementius irrita-
ret, quasi improbum eorum furorem declinans. ^c Post
paululum verò dominus sanatum illum in tẽplo pro-
collata sibi gratia Deo agẽtem gratias inuenit, illic-
que se ei quis esset amico colloquio prodidit, dicens:
^d Ecce iam plenam tibi contuli diuino munere sani-
tatem: primum quidẽ malis animi tui curatis, id est,
peccatis omnibus tibi dimissis, ac deinde corporis in-
firmitate ablata, pristinisque viribus tibi redditis.
^e Posthac igitur diligenter tibi caue, ne iterum pecca-
ta committas, vt nõ in maius malum propter ingra-
titudinem recidas: siue in presenti tempore in mor-
bù grauiorem, siue in futura retributione in malum
eternù. ^f Ex hac autem admonitione dominum Ie-
sum melius quàm ante cognoscens qui sanatus fue-
rat, ad Iudæos rediit, à quibus prius interrogatus fue-
rat de nomine curatoris sui: ipsisque renunciauit, Ie-
sum esse qui se curasset, & à quo mandatù suscepisset
lectum suum perferedi domù. Non id quidẽ ex ani-
mo

a Is autem qui
sanus fuerat ef-
fectus, nesciebat
quis esset.

b Iesus enim de-
clinauit, à tur-
ba constituta in
loco.

c Postea inue-
nit eum Iesus in
templo, et dixit
illi:

d Ecce sanus fa-
ctus es.

e iam noli pec-
care: ne deterius
tibi aliquid con-
tingat.

f Abijt ille ho-
mo. & nũtians
Iudæis, quia Ie-
sus esset, qui se-
cit eum sanum

mo malo, quòd odium conciliare vellet malè gratus
 curatori suo, sed propter illius gloriam ex tam præ-
 claro miraculo omnibus manifestandam. ^a Atque hanc *a Propterea per*
 ob causam, inuidi & cæci Iudæi aduersus Christum *sequebantur in-*
 odio ac indignatione sunt commoti, quòd in die sab- *dai Iesum, quia*
 bati ista fecisset, id est, hominè languidum curasset, *hec faciebat in*
 & lectū ei deferre iussisset, cum illis videretur vtrun- *sabbato.*
 que in sabbato illicitum, nempe & hominem curare,
 & lectum in humeris ferre. ^b Iesus autem dominus *b Iesus autem*
 existens sabbati, qui ad patris gloriam sine peccato *respondit eis:*
 & ipse faciebat, & aliis facere iubebat, quæcūque vo-
 lebat, adducto patris sui exemplo se excusauit, dicēs:
^c Pater meus ab initio creaturæ, ex quo primum crea- *c Pater meus*
 turam condidit, vsque modo ab opere sustentationis *vsque modo ope*
 & dispositionis rerum omnium non cessit, atque etiam *ratur:*
 in sabbato operari nunquam desinit: neque dubiū est,
 quin citra sabbati iniuriam id faciat. ^d Atque ita & *d et ego operor.*
 ego patri consubstantialis filius, ab initio operari nõ
 cessō, & patri in omnibus cooperor, nec sabbati vio-
 lator ob hoc debeo appellari: cum sim ego, sicut & pa-
 ter, sabbati & omnium temporum dominus. ^e Quod *e Propterea er-*
 verbum adeo Iudæorum insanos animos non plac- *go magis quere*
 tuit, vt magis etiam irritauerit, & quasi iram aduersus *bant eum Iudæi*
 Christum duplicauerit, vt tanto ardentius eum quæ- *interficere: quia*
 rent interficere, quasi geminam suo proposito cau- *non solum solue*
 sam pratextentes: primum quidem, quòd sabbatum *bat sabbatum,*
 violaret, ea in sabbato faciens quæ illicita ipsi iudica *sed & patrem*
 bant. Deinde, quòd Deum diceret suum patrem, & se *suum dicebat Deo*
 Dei filium, ita se dicens Deo æqualem, & eadem sibi *equalem se fa-*
 quæ Deo competere atque licere: quòd ipsi apertam *ciens Deo.*
 blasphemiam in Deum reputabant, nolentes Chri- *stus respondit na-*
 stum quis esset, agnoscere. ^f Dominus autè Iesus ad- *que Iesus, & di-*
 uersus calumniatès, tali se apologia siue responsione *xit eis,*
 descendit. ^g Illud ego vobis cum protestatione verita- *g Amen amen*
 tis affirmo, quòd nihil ego patris verbum & filius, *fac-*
 tiam, vel facere possim à memetipso, sic vt vlla mihi *dico vobis, non*
 competat operatio, quæ non sit mihi cum Deo patre *potest filius à se*
 communis: sed illa tantū ego facio opera, quæ patrem *facere quicquã,*
 mecum facere noui, quæ mihi sunt cum patre commu- *nisi quod vide-*
 nia, & quæ mihi pater dat vt faciam. Vnde dum me *rit patrem fa-*
 cientem,

a Quacunque enim ille facit, hæc & filius similiter facit.

b Pater enim diligit filium, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit:

c & maiora his demonstrabit ei opera,

d ut vos miremini.

e Sicut enim pater suscitavit mortuos & viuificavit sic & filius quos vult viuificavit.

f Neque enim pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio,

meaque opera vos malignantes reprehenditis, in patrem meum caelestem calumnia recidit: qui & eadem operatur, quæ & ego: & mihi author est, ut ea faciam, quæ facio. ^a Et non solum in vno hoc opere quod nunc arguitis id veritatem habet, sed generaliter omnis operatio mihi filio est cum meo patre communis: ita ut omne quod fecerit pater, ego similiter & communiter cum eo idem illud efficiam, quoniam in diuina sunt æterni patris & coæterni filij opera. ^b Diligit namque dilectione æterna pater æternus, coæternum sibi filium: eumque sibi ab æterno gignens consubstantialem & per omnia coæqualem, sic ei dat communem in omnibus operationem, ut nihil possit pater, quod non idem & filius, nihil sciat pater, quod non item filius sciat, quemadmodum suo more apud homines, solent patres filios adamantes omnem suam artem & potestatem eis tradere, & omnia sic demonstrare, ut nihil eos ceilent, aut sibi occultum reseruet. ^c Insuper & maiora quam hæcenus ex me vidistis opera, mihi filio suo pater dabit operari: qui & mortuos excitabo, & infernum ac mortem debellabo, quæ maiora sunt, quam infirmi vniuersi sanatio: ^d ex quibus merito vos in admiratione & venerationem diuinæ virtutis debeatis prouocari. Inter hæc autem diuinæ virtutis opera, quæ mihi pater dabit operari, vel præcipuum videtur, mortuorum resuscitatio, quæ est mihi cum patre communis. ^e Quemadmodum enim pater meus potestatem habet mortuos suscitare à morte, atque ad vitam reducere, sicut & quæ non sunt ad esse perducere: sic & filius eandem cum patre habens potestatem, mortuos potest viuificare quos voluerit, cum plena potestate & imperio, tanquam mortis ac vitæ dominus. Mortuos, inquam, siue secundum corpus, siue secundum animam: quoniam utranque vitam pater & filius, similiter tribuunt aut reddunt. ^f Alterum quoque opus præ cæteris magnum & spectandum in filio est, opus iudicij, quod in eo potestarius monstrabitur. Pater enim caelestis in nemine per semetipsum exercebit iudicium sine filio, sed filium suum iudicem designauit, & constituit omnium viuorum atque mortuorum, ut ipse Deus & homo de homi-

hominibus pronuntiet iudiciū: ^a propter quod, meri- *a ut omnes ho-*
 to omnes homines reuereri debent, & honore affice- *norificent filiū,*
 re filium, qui est ipsorū assignatus iudex, sicut patrē *sicut honorifi-*
 reuereri debent, & honorare, qui ipsum constituit iu- *cant patrem.*
 dicē. Quem enim sic Deus pater omnibus præponit,
 & sibi æqualē constituit, nihil dubiū, quin hunc & ab
 omnibus in equali secum honore velit haberi. ^b Vnde *b Qui non ho-*
 quisquis filium à patre missum non debito afficit ho- *norificat filium,*
 nore, verbis eius credendo & obediendo, sed ipsum *non honorificat*
 inhonorat contradicendo, & persequendo, is nec pa- *patrem, qui mi-*
 trē honore debito reueretur à quo missus est filius, & *su illum.*
 in cuius nomine venit in mundum: quemadmodum
 is qui legatum contemnit, regem quoque spernit, à ^c *c Amen amen*
 quo ille missus aduenit. ^e Et hoc ego vobis cum certa *dico vobis: quia*
 veritatis protestatione ad vestram commotionem af- *qui verbū meū*
 firmo, quod quisquis meis sermonibus fide & obediētia *audit, & credit*
 attenderit, sicque in patrem qui me misit ista loqui & *ei qui misit me,*
 prædicare mundo (cuius ego semper gloriam quæro *habet vitam æ-*
 & prædico) crediderit, vitam habeat æternam, & mo- *ternam.*
 do in anima incipientem, per spiritus viuificātis gra-
 tiam, & post perficiendam per consummatam glo-
 riam: ^d neque ad iudicium condemnationis perue- *d Et in iudiciū*
 niet, qui huiusmodi fuerit, sed mortis æternæ euaso *non venit, sed*
 periculo, in quod increduli incident, transferetur ad *transiet à mor-*
 vitam, & per mortem corporis ad vitam animæ per- *te in vitam.*
 ueniet sempiternam. ^e In veritate autem dico vobis, *e Amen amen*
 iam tempus aduenire in proximo, imò iam adesse & *dico vobis, quia*
 currere tempus acceptabile gratiæ in quo ij, qui mor- *venit hora, &*
 tui fuerint secundum animam morte peccati, audien- *nunc est, quan-*
 tes cum fide & obedientia debita vocem filij Dei in- *do mortui au-*
 carnati in mundo, patris voluntatem prædicātis, re- *diēt vocem filij*
 uiuiscnt per gratiam & peccatorū remissionem. Si- *Dei, & qui au-*
 cut & secundum corpus audient nonnulli vocem filij *dierint, uiuent.*
 Dei se excitantis, eaque audita, ad vitam redibunt
 corporalem: quæ in quibusdam corporalis resuscita- ^f *f Sicut enim pa-*
 tio, signum quoddam erit & testimonium eius quæ *ter habet vitam*
 iatus agitur inuisibilis resurrectionis. Neque verò *in semetips, sic*
 hæc dixerim, quasi à semetipso hæc præcellentiam, *dedit & filio ha-*
 actusque tam magnificos filius habeat, sed quia à pa- *bere vitam in*
 tre ea omnia accepit. ^f Quemadmodum enim semetipso.

pater meus in se vita ipsa est secundum essentiam, nō secundum participationem vitam habens ab alio, sic & filio suo dat (dum eum sibi consubstantialem ab æterno gignit) vt & ipse vita sit similiter per essentia, non viuens tantum secundum participationem. Atq; hinc & filio conuenit viuificare, sicut patri: quoniam ei quod est per essentia vita, per se conuenit, aliis que tantum participatione aliqua viuentia sunt vitā participando influere.

a Et potestatem dedit ei iudiciū facere, quia filius hominis est.

^a Dedit quoq; pater filio, sicut potestatem viuificandi, sic & auctoritatem iudicandi omne genus humanū, eo quod ipse sit filius hominis, non Deus tantum, sed Deus simul & homo. Conueniebat enim, & sic visum est parri, vt homines per hominem iudicarentur, qui inuisibili forma iudicē exhiberet seipsum, ante quem exhiberentur iudicandi, & à quo sententiam voce sensibili pronuntiatam pro suis meritis acciperent. Propter quēd, non ipse pater per semetipsum iudicare voluit mundū, sed per filiū in assumpta forma serui, tamen gloriosa, decreuit generale iudiciū fieri. ^b Neq; verō id vobis mirum videatur, aut tanquam absurdum & incredibile æstimateur: quod filius hominis huiusmodi habeat potestatem: quoniam quidem ipsa experientia olim rei huius didicistis & cōprobatis veritatē.

b Nolite mirari hęc:

c quia reuēti homines qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei:

d Et procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitę,

e qui verō mala egerunt, in resurrectionem in vitę.

^c Erit enim dies & hora soli Deo cognita, quando omnes qui in monumentis latēt in terra, aut in profundis abyssi in mari, audito sonitu illo terribili magnificę tubę, quā per angelicum ministerium sonabit per orbē vniuersum in iudiciū adueniens filius Dei, idē & filius hominis, in momento, in ictu oculi, prodibunt de sepulchris & latibulis suis: ^d & exhibebūtur omnes in resumptis corporibus ante tribunal iudicis, vt recipiāt singuli mercedem secundum opera sua: ij quidem qui in hoc mundo vitam bene egerunt, in fide & operibus Deo dignis per suam resurrectionem accepturi in anima simul & corpore beatam vitam & gloriam: ^e qui verō malē vitam transegerunt in vitis & concupiscentiis suis, per suam resurrectionem accepturi in anima, item & corpore æternę condemnationis iudiciū, & vltionis sempiternę interminabile supplicium.

Fieri

* Fieri omnino nō potest, ut opus ullum ego faciam, *a Non possum*
 quod non pater ipse mecum operetur, aut quod ab ego à meipso facta
 ipso non accipiam: quemadmodū & ipse nihil potest *cere quicquans.*
 facere per semetipsum, sed per me faciat necesse est
 quæcunque facit. *b* Atque etiam in exequutione iudi *b Sicut audio.*
 ej, non ego à meipso iudicabo, sed à patre: sicut ab eo *iudica,*
 audiero, sic iudico & iudicabo, conformiter utique
 ad ipsius voluntatem & sapientiam, quæ mihi cū eo
 communis est & eadem. *c* Propter quod, certò scio *c & iudicium*
 meum iudicium nihil posse habere obliquitatis aut *meū iustum est:*
 iniustitiæ, quod illi primæ & certissimæ regulæ id est,
 patris iudicio per omnia respondet. *d* In omnibus *d quia nō qua-*
 enim actibus & iudiciis meis non sequor ego volun- *ro voluntatem*
 tatem meam propriam & peculiarē, quæ à patris mei *meam, sed vo-*
 voluntate discordet: sed per omnia voluntatem, se- *luntatem eius,*
 quor patris, qui me misit in mundum, & secundū eius *qui misit me.*
 iudicium ac beneplacitum cuncta dispono, cuius vo-
 luntati contrarium nihil facere aut possum, aut volo,
 propter perfectissimam quæ inter nos est concordia
 & unitatē. *e* Et quidem de his quæ iam loquutus sum *e Si ego testimo-*
 vobis, si ego solus testimonium perhibeam, si meo so- *nium perhibeo*
 lo verbo asserantur, si ea nullius alterius sint testimo- *de me, testimo-*
 nio comprobata, non omnino sine causa meum vnus *nium meum nō*
 testimonium (maximè cū ad propriā laudem face- *est verum.*
 re videatur) tanquam suspectum refelli forsitan à vo-
 bis possit, tanquam dubiæ & incertæ veritatis. In cau-
 sâ nanque propria non cito credendum est perhiben-
 ti sibi testimonium, maximè si ad laudem res perti-
 neat de qua agitur. Vnde nec mihi, quem non nisi ho-
 minem vulcis existimare, facilè vos credetis, maiora
 de me prædicanti, si nō in alieno testimonio quæ dixi
 comprobentur. *f* Nunc verò nō ego solus, neque pri- *f Alius est qui*
 mus ista de me protuli, sed aliud quidam præclaræ *testimonium per-*
 apud deum sanctitatis, & præcipuæ apud homines au- *hibet de me.*
 thoritatis, Baptista Ioānes palam omnibus magnifi-
 cum & apertum de me perhibuit testimonium. *g* Et *g & scio quia*
 ego per diuinitatis meæ scientiam certò cognoui, ve- *verum est testi-*
 ram esse prædicationem Ioānis quam de me protulit *monium eius.*
 mundo: propter quod, eam & confirmo, & innouo ad *quod perhibet*
 patris mei gloriā. Ipsū vos Iudæorū principes testimo- *de me.*

- a* Vos misisti ad Ioannem: nium si velitis, perhibere valebitis. ^a Vos enim priusquam ego manifestus fierem mūdo, ad Ioannem maxima cum authoritate populum docentē & baptizantem solennes nuncios destinastis, qui eum interrogarent, num iuxta multorum æstimationem ipse esset Messias: ^b & ipse apertè vobis confessus est omnem veritatē, dicens se non esse Messiam, sed ministrū tantum esse & præcursores eius, qui post paululum manifestandus esset mūdo, & alia huiusmodi multa, quæ meritò vobis debebant ad fidem sufficere. ^c Neque verò hæc dixerim, quasi à quoquam hominum commendationem mei gratia requirens, quasi ex testimonio hominis puri ego Dei filius debeam gloriam mihi venari, aut mendicando conquirere. Ego enim sicut nullius indigeo, in meipso apud patrem perfectam gloriam habes, ita neque ab hominibus quicquam valeo accipere, in quo mea crescat gloria. ^d Sed ob hoc tantum mentionē induco testimonij Ioannis, ut vos ad memoriā reuocantes quæ ab eo audistis, & cum illis quæ modo ex me auditis, & in me videtis conferetes inducamini in fidē verborum meorum: sicque ab ira incredulis omnibus vettura, saluas faciatis animas vestras. ^e Erat Ioannes ille, non lux ipsa quæ mundum illuminaret, non Dei verbū aut ipsa patris sapientia, sed tamen diuini luminis participio ad mensuram satis copiosè illustratus, quasi candela, ardorē habes & lumen: ^f ardens quidem, & erga Deum deuotione fidei, & erga proximos zelo dilectionis fraternæ, ad præparandas in salutem animas populorum: ^g lucens verò, tum per apertæ veritatis publicam prædicationem, tum per vitæ probatissimæ exemplarē conuersationē. ^h Vos autem Iudæi non serio illius attestatis prædicationi, neque stabilem ex ea fructum studuistis colligere, sed tantum ad tempus modicum velut exultare, & gloriari subitanea quadam & instabili deuotione in eius prædicatione voluistis. Ipso enim prædicante & baptizante, cœpit initio omnis ad eum regio properare, atque ab eo & eruditionem & baptisma turmatim requirere & suscipere, sed post paululū eo cessante, omnium iam videmini oblitū quæ ille docuit
- b* & testimonij perhibuit veritati.
- c* Ego autē non ab homine testimonij accipio:
- d* sed hæc dico, ut vos saluistis.
- e* Ille erat lucerna,
- f* ardens,
- g* & lucens.
- h* Vos autē voluistis ad horam exultare in luce eius.

euit: & peculiariter illud quod potissimum docebat
 Ioannes, neglexistis eum quem venturum ille prædi-
 cabat modo suscipere recusantes, atque ita in vobis
 frustratus est illius omnis labor. ^a Quod si forte etiã *a Ego autẽ ha-
 beo testimoniũ
 maius Ioanne.*
 huius testimonium vobis vile aestimetur: habeo ego
 præterea testimonium aliud longè maius, validius &
 fide dignius, quã sit Ioãnis testimonium, nimirum
 patris mei testimoniũ, cui nefas sit refragari. ^b Ope- *b Opera enim
 que dedi mihi
 pater vt persi-
 ciã ea, ipsa ope-
 ra que ego fa-
 cio, testimoniũ
 perhibent de me
 quia pater misit
 me.*
 ra enim ista diuinã virtutis omnem naturã vim su-
 perantia, quã mihi pater dedit, vt ea exhibea in mun-
 do, ad confirmationem doctrinã meã, illa (inquam)
 opera, quã sic ego facio in nomine & ex iussione pa-
 tris mei, testificantur de me, quod à patre sim missus
 in mundum. Non enim tot ac tanta signa in nomine
 Dei patris ædere possem, nisi ille me misisset, meã-
 que approbaret doctrinam in cuius confirmationem
 hæc facio opera. ^c Ipse enim quidem pater per se- *c Et qui misit
 me pater, ipse te
 stimonium per-
 hibuit de me.*
 metipsum de me testimoniũ perhibuit, & quis ego
 sim, mundo declarauit, quando super me spiritu de-
 missõ in specie columbã, voce magnifica è supernis
 intonuit, dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo
 mihi complacui. ^d Et vos quidem vocem ipsius pro-
 priam, nõquam auribus audistis, neque speciem eius
 aut formam propriam oculis vidistis: quoniam cum
 sit ipse ex sua natura spiritus, neque visu neque audi-
 tu, neque vllõ sensu alio per se potest percipi: ego ta-
 men qui eiusdem cum eo sum naturã, video eum, &
 plenissimè cognosco, & per opera quã in me opera-
 tur, ipse se vobis quasi visibilẽ exhibet: & merito vo-
 bis operũ eius testimoniũ debet sufficere, postquam *e Et verbũ eius
 non habetis in
 vobis manens,
 quia quẽ mi-
 sit ille, huic vos
 non creditis.*
 oculis ipsum videre, aut auribus audire non potestis.
^e Et verbum eius vos non habetis intra vos perma-
 nens, non inuenit locum in cordibus vestris verbum
 patris, neq; ego qui verbum sum & filius eius, neque
 sermo meus quem ex eius iussione loquor in mundo: *f quoniam mihi quem pater in salutem mundi desti-
 nauit, credere, verbis-
 que meis fidem dare,
 pertinaciter recusatis:
 sicq; per incredulitatem,
 ad vos missum Dei
 verbũ à cordibus
 vestris impiè repellitis.*
^f quoniam mihi quem pater in salutem mundi desti-
 nauit, credere, verbis-que meis fidem dare, pertinaci-
 ter recusatis: sicq; per incredulitatem, ad vos missum
 Dei verbũ à cordibus vestris impiè repellitis. ^g De- *g Scrutamini
 scripturas, quia
 vos putatis in
 ipsis vitam æ-
 ternam habere.*
 nique, si prædicta omnia non sufficiant, querite & ex-

scripturis testimoniū, easque diligenter perspicite, in quibus confiditis scientiam veritatis (quæ est animæ vita) inuenire: nec malè confiditis, si rectè quæritis.

a Et illa sunt ^a Quas, si (vt oportet) animo sincero & ab odio ex-
qua testimoniū cæcante iudiciū libero, fueritis diligenter perscruta-
perhibēt de me. ti, etiam illic testimoniū veritatis inuenietis: quoniā
in ipsis est de me plurimus sermo, & frequens mentio

b Et non vul-
tis venire ad me
vt vitā habea-
tis.
c Claritatē ab
hominibus non
accipio.

eorum quæ per me aguntur in mundo. ^b Vos tamen
animo obfirmato aduersus tot ac tanta veritatis testi-
monia, cōtemnitis ad me venire per fidem: quod si fa-
ceretis, vitam ex fide veram & æternam proculdubiō
consequeremini. ^c Non ideo autem hæc dico, neque
ob hoc ad me vos inuito, quòd propriā gloriam hæc
in re quæram. Ego enim ab hominibus gloriam non
venor, ego in meipso plenus gloria apud patrem & à
patre, ab hominibus non opus habeo gloriam & cla-
ritatem medicare, imò neque mihi quicquam ab ho-
minibus potest addi gloriæ, præter eam qua plenus

d Sed cognoui
vos, quia dile-
ctionem Dei nō
habetis in vobis.
e Ego veni in
nomine patris
mei, & nō acce-
pistis me.
f Si alius vene-
rit in nomine
suo, illum acci-
pietis.

sum in memetipso. ^d Sed vos ego quales sitis cogno-
ui, nimirū vacui à vera Dei dilectione. Vos ipsos enim
plurquam Deum, & gloriam vestram plurquam glo-
riam Dei diligentes, veram Dei dilectionē (quæ om-
ni amori debet præponderare) nō habetis, quod in vo-
bis est totius mali feminariū & fontale principium.
^e Veni ego ad vos ex iussione patris mei, ab eo mis-
sus in mundū ad vestram salutem: & nolulistis, neque
etiāmnū vultis me credēdo suscipere, sed apertè mi-
hi resistitis, & quasi inutilem indignè repellitis. ^f Ve-
niet autem olim in temporibus nouissimis, alius qui-
dam mihi aduersarius, nō missus à Deo, sed à semet-
ipso præsumptione propria, qui se iactabat esse quod
sum ego: & huic vestra progenies, in hoc vestram imi-
tatura incredulitatem & rebellionem, toto corde ad-
hærebit. Nimirum quia ego ad vos veniēs in humili-
tate & paupertate appareo, nec ea quæ in corde vestro
sunt, id est, honores & diuitias amplector vel appro-
bo, sed tantum patris voluntatem vobis simpliciter
annuntio, vestram superbiam redarguēs, ob hoc à vo-
bis non suscipior. Ille autē Antichristus cum venerit,
quia apparebit in honore & diuitiis multis, & donis
tem

temporalibus honorabit sibi adherētes, superbia vestra illū suscipiet: quæ diuersitas manifestè argumēto est, vos esse à Dei dilectione vacuos, ac propria dilectione plenos. ^a Quomodo enim fieri posset, vt vos a *Quomodo vos* Dei sermonibus fide debita attendatis & obediatis, *potestis credere,* quibus maximè cordi sunt honores mundi huius, & *qui gloriam ab gloria quæ est ab hominibus: gloria autē Dei quæ prius inuicem accipi-* mum deberet habere locū, in hūmū in corde vestro vel *is,* & *gloriam* certè nullum obtinet, vt non sit vobis curæ acquirere *quæ à solo Deo* gloriam quæ est apud Deum, quæ nimirū sola est & *est nō quaritis?* verè stabilis gloria. Nihil profecto mirum, si doctrinam Dei, & fidem Dei repellatis, postquam propriam gloriam toto animo quærentes, Dei gloriam cōtemnitis? ^b Nolite verò existimare, quod ego tan- *b Nolite puta-* tum vos apud patrem sum accusaturus, q̄ me solum *re, quia ego ac-* habeatis aduersarium in hac infidelitate & superbia *cusaturus sum* vestra. ^c Etiam ipse Moses, in quo vos gloriamini *vos apud patrē:* tanquam eius discipuli, & cuius cathedram tanquam *c est qui accu-* successores & locum eius tenētes occupatis, vos accu- *sat vos Moses,* sat, & condemnationi obnoxios arguit, aduersus vos *in quo speratis.* vestramq; incredulitatem ferens testimonium. ^d Videlicet quoniam nec ei credere vos comprobatis, dū *d Si enim creda-* me refellit. Nam si Mosi verbis & scriptis haberetis *deretis forsitan* fidem, mihi quoq; fidem, reuerētiam, & obedientiam *& mihi.* debitam præstaretis: ^e quoniam quidem ille in suis *e De me enim* scriptis mei meminit, & venienti mihi fidē obediē- *ille scripsit.* tiamque præstari præcepit. Veluti cū dixit: Prophe- tam suscitabit vobis Deus de medio fratrum vestrorum, ipsum sicut me audietis, itēmq; & aliās frequenter meum in suis scriptis aduentum præsignauit. ^f Postea verò quā illius cuius tanta apud vos est & *f Si autē illius* tam antiqua authoritas, scriptis non creditis, nec ob- *literis non credis* temperare vultis, non vsque adeò mirum videtur, si *is,* quomodo mihi adhuc vobis incognito, & nullius in corde ve- *verbi mei cre-* stro æstimationis aut pretij, cæca obdurati cordis ve- *stris?* stri pertinacia fidem dare recuset.

ANNOTATIONES IN CAP. V.

Post hæc erat dies festus Iudæorum.) Græci authores, Cyrillus, Chry-
sostomus, & Theophylactus, sacram pētecosten hanc solennita-

tem fuisse intelligūt. Festum enim proximum de quo in capite præcedenti sermo erat, pascha fuit: quo peracto à Iudæa in Galilæam redierat, vnde nunc rursus creditur ascendisse. *(Est autem Hierosolymis probatica piscina.)* Græca exemplaria vulgata quæ nunc sunt in manibus, sic habent: Est autem Hierosolymis super probaticam, vel ad probaticam, piscina: vt significetur piscina vel pars esse eius totius loci qui probatica dictus esset, vel iuxta locum illum sita. Verùm tale nihil ex vllò Græcorum commentariorum vel tenuissimo indicio, haberi potest. Quinimo Theophylacti interpretatio satis apertè testari videtur, quod nostro more legerit, probatica piscina, duo illa in eodem casu iungens, vt adiectiuum cum substantiuo solet coniungi. Sic enim ille scribit: Probatica autem dicebatur piscina, eò quòd oves illic ad sacrificium congregabantur, & intestina eorù abluébantur. Ac posterius, vbi historiam istam ad mysteriũ baptismi accommodat. Porro, inquit, per probaticam piscinam, intellige bapifina in quo Iesus dominus noster, ouis illa pro nobis immolata, lotus est & baptizatus pro nobis. Ac deinde per eandè piscinam mysticè penitentiam intelligès, ita ait: Probatica autem quædam dicitur piscina ista. Nam intestina & cogitationes, quæ in sacrificio viuũ, sanctũ, beneplacitum Deo præparatur, & innocua fiunt, sicut *αφίσβαρα* probata, hoc est, oves in ista abluuntur. Consentiunt his quæ de hac re scribit diuus Hieron. in lib. de locis Hebraicis, in hæc verba, Bethsaida, piscina quæ fuit Hierosolymis, cognomèto probatica, quam nos pecualem possumus interpretari. Ecce dum ait, cognomèto probatica, manifestè nostram comprobat lectionem. Deinde ad exprimendà loci illius conditionè subiungit: Hæc quinq; quòdam porticus habuit. Ostenduntur gemini lacus, quorù vnus hybernis pluuiis adimpleri solet, alter mirum in modum rubens, quasi cruentis aquis antiqui in se operis signa testatur. Nā hostias in ea lauari à sacerdotibus solitas ferunt, vnde & nomen accepit. *(Quæ cognominatur Hebraicè Bethsaida.)* Græca exemplaria vulgata pro Bethsaida, habet Bethesda, quod quidam secundum Hebræã etymologiam, interpretantur, domũ pecualem. Nam beth Hebræis significat domum, eder gregem vel pecus. Vnde Betheder, domus gregũ, vel pecualis potest intelligi. Ex autoribus vetustis quomodo legerint certi nihil deprehèdi potest, cum nemo vocabuli huius vim tractet, aut etymologiam excutiat. *(Angelus autem domini descendebat secundum tempus in piscinam.)* Secundũ tempus, id est, certo vel opportuno tẽpore. Verũ hoc tempus quale fuerit, particulariter à nemine veterum scriptũ inuenio, præter quàm à Cyrillo: qui apertè asserit, solo die pentecostes conuigisse

tigisse hanc aquæ motionem. Die pentecostes, inquit, angeli de celo descendentes, piscinæ illius aquâ mouebâr: & huius motionis sonus, adesse ipsos ad sanctificandum aquam, significabat. Ac post pauca, Quapropter aqua etiam illius piscinæ, angelorum aduentum significans, non alio quàm pentecostes tempore mouebatur. Nec malè ista sententia mysterio conuenit. Siquidè per hoc piscinæ miraculû (iuxta concordem sanctorum patrû sententiam) voluit Deus multo ante, baptismi per Christum instituèdi significare virtutè. In baptisma- te autè, nō aqua ipsa per se sanctificat, nisi insuper de celo virtus ad- sit & cooperetur spiritus sancti, qui die sacro pentecostes descendens, aquam turbauit: id est, baptismale lauacrû hominibus sanctificauit, ita vt ex tūc præciperetur Apostolis, vt euntes in mundû vniuersum, vniuersos credentes baptizarèt in remissionè omnium peccatorum. Chrysostomus & Theophylactus generaliter tantû exponunt, certo tempore, vel opportuno tēpore. Videri tamen posset Chrysostomus, si ipsius verba prescius considerentur, hoc sensissè, quòd non tantum certo aliquo & definito tēpore (vt ait Cyrillus de pentecoste) Ange- lus descenderit, sed generaliter per singulos annos, aliquo tēpore, vel etiam pluribus tēporibus non quidè certis illis & definitis, sed inde- terminatis, quādo & quoties domino fuisset placitum ex eò colligi- mus, quòd cōmendans, hominis istius sanandi patientiā, dicit, ipsum octo & triginta annos nūquam discedētem illic expectasse, vt sana- retur. Quod si verum est, illum per tot annos nunquam discedendo à loco illo expectasse, cōsequens videtur, vt nō aliquo definito tempo- re vel die, illa fieret motio aquæ, sed generaliter, quando Deo place- bat, vel semel per annū vel pluries. Si enim statuto aliquo tempore, vt pote in solēnitate pentecostali, tantû facta fuisset hæc motio aquæ, non videretur verisimile, quòd per tot annorū spatium illic in porti- cibus in publico loco nunquam discedendo homo ille permansisset. Mox enim vbi audisset, illo die ex infirmis illis aliquem esse sanatū, certum habuisset, ante annum futurū nihil sibi spei esse ad cōsequen- dum sanitatem. Neque verisimile videtur, tam fuillè impotētem, aut sic fuillè omni destitutum auxilio, vt non aliquè potuisset acquirere per totum anni spatium, qui ipsum à loco illo auferret, ne frustra ibi tantū tempus in loco publico verecūdè transigeret. Mihi sanè (saluo aliorum iudicio) magis arripet illa sententia, nec definito aliquo tā- tum die vel tēpore, nec semel tantum in anno, sed indeterminato & incerto tempore, quādo & quoties Deo esset placitum, aquam illam sic moueri solitam. Quam sententiā aliqua ex parte cōmendat, quod Euāgelista simpliciter dixit, *In his porticibus iacebat multitudo magna tā-*

Mat.
28.

quentium, &c. Non enim videtur loqui tatum de illo tempore festi, sed simpliciter & generaliter, assidue in porticibus illis tacere solita huiusmodi infirmorum multitudinem. Ex quo deinde consequens videtur, quod per totum annum huiusmodi expectabatur aquæ motio, neque tantum definito aliquo tempore: ipsa autem aquæ turbatio in signum ob hoc data fuisse videtur, ut per eam intelligerent infirmi, quando & quoties vim sanatiuam aqua acciperet. Verum nos hac in re nihil definite asserimus, suum cuique iudicium liberum relinquentes. Prolixius autem quam nostrum institutum ferat locum istum tractauimus: ob id maxime, quod apud scriptores minus plene tractatus videatur.

(Iesus autem declinauit à turba constituta in loco.) Græci codices non habent præpositionem, à, sed absque ea in hunc sensum legunt Iesum autem declinauit, turba existente vel constituta in loco. Ut significetur dominus non à turba declinasse, sed ab ipso quem sanauerat, vel à proximè astantibus Iudæis, intra reliquam turbam se occultasse, ut facile est in turba oculos cuiuspiam vel aliquorum effugere. Atque hunc sensum manifestè indicat Cyrillus, cum ait, Christum dispensatorie in multitudine hominum occultatum, ut ira Iudæorum deferuerecet. In eandem sententiam legit & Augustinus, id quod aperte testantur hæc eius verba: Iesus autem cum hoc fecisset & dixisset, declinauerat ab eo in turba. Videri igitur satis probabiliter potest (cum & Græci & Latini cõsentiât, & ratio suffragetur) superuacaneam esse in vulgatis Latinorum codicibus præpositionem.

(Propterea persequebantur Iudæi Iesum, quia hæc fecisset in sabbato.) Vulgati Græcorum codices intericiunt, & querebant eum interficere. Verum id in nullis Latinis inuenitur, neque interpretum quisquam vel Græcorum vel Latinorum illius verbi hoc sanè loco meminit, vnde probabiliter æstimari potest, ex sequentibus huc esse adiectum.

(Pater meus usque modo operatur.) Cyrillus & Theophylactus, usque modo, idem valere putant, quod etiam in sabbato. Potest tamè & generalius accipi, ut sit sensus, Ab initio quo cœpit operari pater, nunquam eum ab operando cessasse, cum ab initio creaturæ nunquam destiterit à sustentatione & gubernatione mundi. Vnde si quolibet operationem in sabbato, violationem ipsius reputare Iudæi voluerint, consequens erit, tot sabbatorum Deum patrem esse violatorem, quot præcesserant ab initio creaturæ. Atque in hoc sensu, ut magis generali, ille etiã sanctorum intellectus includitur, & insuper aliquid vehementiæ additur orationi.

Amen dico vobis, non potest filius à se facere quicquam, nisi quod viderit patrem suum facientem. Et post pauca: *Pater diligit filium, & omnia demonstrat ei que ipse facit.* Ne quis forte ista que hinc humano more dicuntur de filio Dei, aliter intelligat

intelligat quàm de diuinitate credi cõueniat, atque vt nostra Elucidatio in his tã diuinis verbis non aberrare à patrum interpretatione sciat, paucissima hic patris Cyrilli verba, quibus locũ istum enarrat, subiiciã. Sic enim loca ista enarrans ait: Impossibile est (ait Christus) cũ filius patris & ex eo naturaliter sim, me aliud velle aut aliud facere, quã quod pater & velit & faciat, non quia quasi exẽplo quodã didicerim, aut quia voluntate siue electione imitandum esse patrem iudicauerim, sed quia naturæ legibus ad eãdem operationem atq; consilium conscendo. Pater etiam rursus filio demonstrat, quæ ipse facit: non quasi depicta in tabulis, nec quasi ignorantẽ doctrina iuuans, (omnia enim filius vt Deus nouit) sed totũ seipsum in natura filij sic pingẽs, vt quæcunq; in se habeat, in filio demõstret: ita vt ex quibus, quæ nã sit natura patris, cognoscitur, ex illis etiam natura filij demonstratur. Ista Cyrillus. Atque ad hunc modũ cæteri omnes orthodoxi, pro Christi gloria exponunt, quæ hic dicuntur: cũ ecõtrario Arriani & alij hæretici, ferè omnia huiusmodi aduersus Dei gloriam torquere & peruertere conati fuerint: quorũ venena pestifera vt certius nos effugeremus, per omnia orthodoxorũ patrum sententiæ in diuinissimorum verborum istorum enarratione inhæsimus.

Et potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est. Nolite mirari hoc, quia venit hora.) Hic locus secundum variam distinctionem varie legitur & intelligitur à patribus. Latini codices ita distinguunt, vt illud, *Quia filius hominis est*, iungatur cum immediate præcedenti: ac deinde noua incipiatur sententia ab eo loco: *Nolite mirari hoc: Quam distinctionem solã Augustinus sequitur*, dicens, illa particula, *quia filius hominis est*, rationem dare eius quod præcedit, nimirũ quare pater filio potestatem dederit faciendi iudiciũ, ad eum ferè modũ per omnia quo nos in Elucidatione sensum istum lucidè satis explanauimus. Cuius etiam verba nonnulla ad pleniorẽ intelligentiam, hic placuit subiicere. Nõ ad iudiciũ viuorum & mortuorum pater ipse venturus est, quia non ipse videbitur in iudicio. Videbunt in quem pupugerũt. Forma illa erit iudex, quæ stetit sub iudice: illa iudicabit, quæ iudicata est. Iudicata est iniquè, iudicabit iustè. Veniet ergo forma serui, & ipsa apparebit. Etenim forma Dei quomodo appareat iustis & iniustis? Nam si iudiciũ non fieret nisi inter solos iustos, appareret tãquam iustis forma Dei. Quia verò iudiciũ futurum est iustum & iniustorum, nec licet vt iniqui videant Deum (*Beati enim munda corde, quoniam ipsi Deum videbunt*) talis apparebit iudex, qualis videri possit, & ab eis quos coronaturus est, & ab eis quos damnaturus est. Forma ergo serui videbitur, occulta erit forma Dei. Occultus erit in seruo

Matt.
5.

in seruo filius Dei, & apparebit filius hominis: quia potestare de-
 ei & iudiciū facere, quia filius hominis est. Et quia ipse solus appa-
 rebit in forma serui, pater autē non apparebit, quia nō est indutus for-
 ma serui, ideo superius ait: *Pater non indicat quenguam, sed omne iudi-
 cium dedit filio.* Hactenus Augustinus. Eādem quoque per omnia di-
 strinctionem & consimilem punctationem sequitur Græcus author
 Cyrillus, secundū eandem fere sententiam quæ supra latius declara-
 ta est, exponens id quod dicitur: *quia filius hominis est:* vt intelligamus
 causam reddi propter quā dixerit sibi datā esse in tempore iudicia-
 riam potestatem, cū ei vt vnigenito patri cōeterno competat sem-
 per ista potestas. Ideo, inquit, datam in tēpore dicit filius Dei hanc si-
 bi potestatem, quia filius hominis est: secundū quod homo est dari
 ei debuit, in tēpore, quod secundum diuinitatem habet in aeternita-
 te. Ceterū in eo quod subiungitur: *Nolite mirari hoc,* aliam ille in-
 telligit relationē, quam supra nos simus interpretati. Accipit enim il-
 le pronomen, hoc, vt referat nō id quod proxime dictū est de accepta
 potestate, sed miraculū ipsum sanationis paralytici, in hunc sensum:
 Nolite mirari hoc, quod vnus longo morbo dissolutus verbo corro-
 boratus, etiam grabbatum tulit & abiit: cū mortem omnino sim
 destructurus, & orbē terrarū iudicaturus. At verò Chrysostrōmus &
 Theophylactus, aliter prædicta distinguunt, in verbo illo, Potesta-
 tē dedit ei iudicium facere, completam enuntiantes sententiam: ac
 deinde, à capite quasi nouam inchoātes, hoc modo: *quia filius homi-
 nis est: nolite mirari hoc, quia venit hora, &c.* A signāntque hūc sensum:
 Quod dixi mihi à patre datum esse facere iudicium, nolite tanquā
 nouum aut incredibile admirari ex eo quod filius hominis sum: quo-
 niam idem ego qui filius sum hominis, sum nihilominus filius Dei,
 quēadmodum tunc monstrabitur, quando omnes de monumentis
 prodibunt in generali omnium resurrectione. Atque hi quidem adeo
 suam distinctionem amplectuntur, vt nostram penitus reiiciant, eo
 quod hereticus quidā Paulus Samosatenus, iuxta nostræ distinc-
 tionis formā legens, ex hoc loco asseruerit, Christum esse hominem pu-
 rū: dicēs, ipsum iudicem esse constitutum, non vt Deum patri æqua-
 le, sed vt hominē, cui data sit à Deo illa potestas. Sed nos iā supra o-
 stēdimus, iuxta Augustini & Cyrilli enarrationes, nihil esse periculi
 in nostra distinctione, neq; veritati aduersum aliquid ea significari
 propter quod debeat reiici vel postponi. ¶ *Audient vocem filij Dei, &
 procedent qui bona fecerunt, &c.* Verbum illud, procedent, ad vtranque
 partē sequentem referatur, in hunc sensum: Audient omnes boni &
 mali, vocē filij Dei, & omnes item procedent siue prodibunt de mo-
 numentis

numentis, siue boni siue mali, sed alio atque alio modo: boni quidem ad vitam æternam, mali verò ad supplicium æternum. Hanc distinctionem annotarunt Cyrillus & Augustinus. (¶ *Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum.*) Videtur hoc pugnare cum eo quod alibi dicit, Et *si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum verum est.* Verum soluitur contrarietas, si intelligamus in proposito loco, secundum opinionem & iudicium illorum, ad quos sermonem habebat, Christum fuisse loquutum: quemadmodum pucherè annotauit Chrysostomus, particulam illam, *Testimonium meum non est verum*, non temerè esse intelligendam, sed ad illorum opinionem esse referendam: nec sua auctoritate Christum illam asserendo pronuntiasse, sed pro auditorum suspitione loquutum esse, quasi diceret: Vobis non est verum, vos non crederis, si ego tantum de me ipso testimonium perhibeam. Annotarunt idem Cyrillus: & Theophylactus. (¶ *Ego autem habeo testimonium maius Ioanne.*) Græcè est, *μεγαλωτέρω Ιωάννης*, vbi quia in genitiuo casu ponitur, Ioannis, iuxta morem Græcorum ablatiuo carentium, putant quidam repetendum, testimonium, hoc modo: Habeo testimonium maius testimonio Ioannis. Atque ea ratione quidam mutant ablatiuum in genitiuum, legentes ad hunc modum: Habeo testimonium maius Ioannis, subaudientes testimonio. Atque in hunc modum debet etiam nostra lectio intelligi. (¶ *Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam habere.*) Sermo iste vt in Latinis, ita & in Græcis ambiguus est, secundum quod verbum, scrutamini, vel imperatiue sumitur vel indicatiue. Chrysostomus imperatiue accepit, dicens, Christum hoc verbo mittere Iudæos ad diligenter perscrutandas scripturas, & hoc eis iubere vt scrutentur. Cyrillus verò hunc sensum, tametsi communem eum & tritum agnoscat, nequaquam tamen recipiendum putat, sed indicatiue & assertiue verbum contendit accipiendum, in hunc sensum: Vos quidem scripturas scrutamini, putantes in illis vitam inuenire: sed quæ vobis erit ex hoc vilitas, cum in illis de me testimonia deprehendentes nolitis tamen ad me venire, vt vitam habeatis? Imò magis animarum vestrarum maxima detrimeta inde vobis colligitis: vnde salutem consequi putatis, dum ad contradicendum tantum veritati scripturam legitis. (¶ *Si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.*) Comuni loquentium consuetudine volentium quod certo venturum putat cum modestia asserere, conditionalè loquendi modum pro temporali assumit. Vult enim significare, cum alius venerit, illum ab eis suscipiendum. Comuni autem sententia omnes doctores Antichristum hic intelligendum esse affirmant, de quo & Paulus scribens Thessalonicensibus

Ioã. 3.

per omnia his Christi verbis similia loquitur, posterioris Epistolę secundo capite: Cuius, inquit, de Antichristo, est aduentus secundũ operationem Satanę in omni virtute & signis & prodigiis mendacibus, & in omni seductione iniquitatis, iis qui pereunt, eo quod charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, consenserunt autem iniquitati,

ELVCIDATIO CAP. VI.

Post hæc abiit Iesus trans mare Galilęe quod est Tyberiadis:

b Et sequebatur eum multitudo magna quia videbāt signa quę faciebat super his qui infirmabantur.

c Subiit ergo in montem Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis.

d Erat autem proximum pascha, dies festus Iudeorum.

e Cũ subleuasset oculos Iesus: & vidisset, quia multitudo maxima venit ad eum, dicit ad Philippum:



Is verò peractis, alio quodam tempore dominus Iesus abiit trās mare situm in Galilęa, quod ab imminente Tyberiadē ciuitate, sic à Tyberio Cæsare nominata, appellabatur mare siue stagnũ aut lacus Tyberiadis.

b Prosequebatur autem eum hominum plurima multitudo, idque potissimum ob signa & miracula, quę ab eo fieri videbāt super malę habētes. Quidam enim ex admiratione signorum, vt rerum nouarum cupidi: alij propter sanitatem vel sibi vel suis acquirēdam: alij propter eius doctrinam audiendam, Christũ prosequebantur, omnes signorum eius potentia & efficacia permoti. **c** Perueniens autem in locum desertũ trans mare dominus, ascendit in mōtem ipse cum discipulis: ibique inter eos familiariter resedit, vt cum eis de rebus cęlestibus conferēs, ad patrandum paulò post miraculum se ac suos præpararet: exemplum in hoc præbens, iis qui in Ecclesia pastorum locum tenent, prius se in monte solitudinis & contemplationis apud semetipsos exercere, quàm ad ministrandum aliis descendant, sicque ex quiete & amore cęlestis contemplationis, ad proximorũ necessitates sese demittere. **d** Cũ autem hæc agerentur, non longẽ aberat paschalis solennitas, quod tempus miraculo congruum videbatur: vt eius fama per illos qui Hierosolymam erāt profecturi ad solennitatem, facilius latiũsque ad Euangelij profectum spargeretur. **e** Sedens itaque dominus in motus altitudine, cũ oculos illos benedictos inæstimabilis pietatis: oculos, inquam, & corporis & mentis multo magis, ad prospiciendum in turbam infernẽ

præstolantem subleuasset, vidissetque maximam hominum multitudinē ad se vndiquaque conuenisse, ac per multum iam tempus patiēter expectasse, animo meditans opus diuinæ virtutis, quo populum erudiret atque consolaretur, quendam ex discipulis nomine Philippum, qui erat à Bethsaida, alloquutus est, quasi cōsiliū inquirens, & dixit: ^a Vnde nobis tanta suppetere possit vis pecuniarum, vt panes emamus ad tantam hanc multitudinem reficiendam sufficientes? ^b Interrogabat autem hæc dominus, tantum vt Philippum tentaret, vtq; ex eius responso clareret rei quā Christus meditabatur, humana via impossibilitas. ^c Non autem quasi ignorans ignorabat, quoniam ipse quid in animo haberet, & quid iam iam facturus erat, præsciebat. ^d Philippus autem de proposita interrogatione vehementer admiratus, ita respondit: Quid tu domine de emendis panibus in omnem hanc turbā loqueris? Etiam si ducentis denariis (qui à nostra tenuitate longè absunt) panes nobis comparemus, non suffecerint omnes illi panes, non dico ad saturandos omnium ventres, sed neque ad tenuiter reficiendū famis necessitatem depellendam. ^e Alius verò quidā ex discipulis nomine Andreas, frater Simonis Petri, audita domini interrogatione de modo reficiēdi populum, & Philippi, responsione ignorantis consilium, dixit ad dominum: ^f Est hic in comitatu nostro puer quidam habens in cibum quinque panes, eosque ordeaceos, & duos pisciculos, nec aliud quippiam escarum in promptu est, quod ad manū habere possimus: quod si ad multitudinem cibandam sufficeret, facile esset tuo proposito ex nobis inuenire consilium. ^g Sed hæc quid quid commeatus iste tam tenuis & modicus, ad tam immensam hominum, & famelicorum hominum turbam? Humana profectò via, ex tam modico cibo fieri nō potest, vt omnes isti vel famis necessitare leuētur. Proinde tu præceptor consiliū inueni, quo nos secundum humanam prouidentiam destituimur. ^h Declara ta igitur ad exhibēdi miraculi gloriā, rei difficultate & impossibilitate secundū naturā, ad miraculum se accingēs dominus, ait discipulis: Curate, vt in certos

a Vnde ememus panes, vt manducant hi?

b Hoc autem dicebat tentās eū.

c Ipse enim sciebat, quid esset facturus.

d Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes, nō sufficiunt eis, vt vnusquisque modicum quid accipiat.

e Dicit ei vnus ex discipulis eius Andreas frater Simonis Petri.

f Est puer vnus hic, qui habet quinque panes & duos pisces.

g Sed hæc quid sunt inter tantos?

h dicit ergo Iesus: Facite homines discumbere.

- a* *Erat autem fanum multum in loco.* ordines digesti atque compositi homines isti discumbant: ego illis cibū apponi curabo, quem edant.^a Erat autem illo in loco virentis graminis multa copia: propter quod ad accumbendum locus ille commodus & amœnus videbatur.^b Statimque obedientes discipuli iuxta verbum domini, turbas disponunt ad conuiuia per ordines eos dirigentes, sic vt singulis commodè possit ministrari: eratq; numerus eorum qui discumbebant, quinq; millia virorum, non cōnumeratis mulieribus & paruulis, quorum proculdubio non minor erat numerus.^c Illis itaq; discumbentibus, & Dei gratiam ac benignitatem ex Apostolica instructione pre Stolatibus, dominus Iesus in sacras illas ad benedictas manus suas panes quinq; illos accepit, eosq; adhuc in manibus tenens, eleuatis ad cælū oculis patri gratias egit, à quo omne bonum sciebat descendere, & à quo patrandi miraculi virtutem se habere agnoscebat: in hoc suo nos exemplo instruēs patri bonum omne acceptū referri, quodcunque nobis obtigerit, ipsiq; semper in omnibus donis suis gratias agere:^d ac deinde, per Apostolorum manus discumbentibus iussit apponi partes quas frangendo multiplicabat: similiter & de piscibus agebat, singulis quantū vellēt ex vtriusq; ministrans, non ad necessitatem tantum aut tenuem sufficientiā, sed ad plenā abundantiā. Diuina quippe virtute, qua ab initio condita sunt omnia ex nihilo, in manibus illius panes piscesq; frangētis sic illa substantia multiplicabatur, vt omnibus abundē sufficeret.^e Postquam verò iam omnes essent egregiè refecti & bene saturi, non solum depulsa fame, sed & impleto desiderio, iussit discipulis, colligere fragmenta micæ que panū & pisciū, que māducautibus superfuerant, ne perirent Dei dona: partim, vt ex hac fragmentorū collectiōe illustrior redderetur miraculi gloriæ: partim, vt ex ea nos edoceremur nunquam bona Dei despicienda, ad vsum hominum concessa, propter abundantiam spernere aut vilipendere, sed quæ nobis fortè superflua sunt, in aliorum indigentium vsus fideliter conferre.^f Tanta verò est inuenta fragmentorum copia, vt colligētes ea discipuli duodecim cophinos impleuerint.
- b* *Discubuerunt ergo viri numero quasi quinq; millia.*
- c* *Accepit ergo Iesus panes, & cum gratias e-gisset,*
- d* *distribuit discumbentibus: si militer ex piscibus, quantum volebant.*
- f* *Vt autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ superauerūt fragmenta ne pereāt.*
- g* *Collegerunt ergo & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum, ex quinq; panibus ordeaceis, quæ superfuerunt his qui manducauerant.*

rint fragmentis illis, quæ ex quinque tantum panibus
& duobus piscibus omni turbe illi saturitate supererant,
ita ut post absolutum cõuiuium, multo plus reliquia-
rum sit repertum, quam ante ciborum poterat inueni-
ri. Proinde homines illi tantum & miraculum & be-
neficiam in semetipsis experti, merito magnam inde
conceperunt de Christo signi auctore existimationem, quod Iesus sece-
rat signum dice-
Propheta magnus & insignis in lege promissus, & tan-
to desiderio hæcenus nobis expectatus, ut qui ventu-
rus esset, & à Deo mittendus in mundum, ad salutem
populi. Dominus autem Iesus per diuinitatis suæ
omni scientiam cognoscens, homines illos ex miracu-
li huius admiratione sic nimio & incõposito erga se
feruore affectos, ut animo meditarentur in regem tem-
poralem ipsum sibi constituere, & nisi fuga se ab eis
subduceret iam iam illos ad rem properaturos, sic ut
etiam reluctantes eum conarentur in regnum subue-
here, atque ita rebellare Romanis (quod putaret sub
tanto rege non posse non optimè agi) d rursus in
montem se subduxit, unde ad pascendam turbam de-
scenderat ut aliquantisper ab eis abesset, donec affe-
ctus ille immodicus & subitaneus feruor populi, tem-
poris mora deferuisset, & calor ardētium animorum
aliquantulum refraxisset: exemplum nobis imitabile præ-
bens, temporales honores & mundi pompas non tantum
non abire, verum etiam oblatos quo ad licet refugere.
Cum autem iam adueniret vespere, discipuli ad mare re-
descenderunt ex domini iussione, qui sic eis constituerat
solus in monte ascendens, ut quantotius ipsum trans-
irent nauium, mare præcederent: sicque consensu nauis, post pericu-
lum & miraculum statim describenda, tandem peruenit in
ripam oppositam, in ciuitatem Capharnaum, quæ sita
erat ex opposito loci illius in quo miraculum prædictum
dominus patrauerat, & in qua tum temporis dominus
cum suis morabatur. Cum autem nauim ingressi aliquam
diu nauigassent, nox aduenit, & necdum ad eos venit
dominus, in monte solus, plixius oras, atque etiam à
diutius à discipulis, ad præbendam eorum fidem, abesse vo-
lebat. Abscete autem domino, tepeestas magna fatis ex-
te exurgebat.

a Cùm remigassent ergo quasi stadia viginti-quinque aut triginta, vident Iesum ambulante super mare, & proximum nauis fieri:

b & timuerunt.

c Ille autem dicit eis: Ego sum nolite timere.

d Voluerunt ergo accipere eum in nauim:

e & statim nauis fuit ad terram in quam ibant.

f Altera die turba que stabat trans mare, vidit quia nauicula alia non erat ibi nisi, una: & quia non introisset cum discipulis suis Iesus in nauim, sed soli discipuli eius abissent. Alia vero superuenerunt à Tyberide iuxta lo-

orta est, eleuabanturque in altum fluctus maris à ventri impetu, qui à vehementia sua mare conturbabat, & contrarius existens nauiculam fluctibus ex aduerso occurrentibus quatiebat, ac velut obruebat. ^a Cùm itaque remigassent illi ad stadia ferè vigintiquinque aut triginta, multoque & longo labore, ob venti nimiam aduersitatem, parum profecissent, pius dominus qui laborantibus in tribulatione propius semper adesse cõsuevit, opportunè illis adfuit remigando iam defatigatis: apparuitque eis per tenebras noctis, pedibus mare calcans, ac super maris aquas quasi super terræ solum ambulans. ^b Quem videntes nauis iam proximū fieri, nimia rei nouitate perterriti, timuerunt, existimantes spectrum forsitan esse phantasticum, aut dæmonis illusionem, cuiusmodi nonnunquam solent noctis tempore nauigantibus, aut iter conficientibus, apparere.

^c Pius verò Iesus, qui non ad suorum terrorem, sed consolationem veniebat, voce blanda & familiari conturbatos alloquutus est, dicens: Ego ipse sum dominus ac præceptor vester, ponite superuacaneum hunc animi vestri timorem. ^d Quem statim ex voce domestica agnoscetes discipuli, pulso timore, cõsolatiõe magna refecti accurrebant gestiētes, velut aduentū ei sibi que gratulātes, & voluerunt eum ad se in nauim suscipere: ^e ipsoque ingresso, statim nauis diuino miraculo subito visa est applicuisse terræ, ad quæ nauigando pergebant, à qua multum satis Christo ingrediēte distabant, Sicque per Christi præsentiam resarcitum est damnum multæ & laboriosæ nauigationis nocturnæ, quæ parum profecerant, vt solent omnia Christo presente damna sarciri. Atque ita in vno hoc facto tria lucēt miracula. Primū, in eo quod pedibus mare calcauit: secundū, quod tempestatem subito sedauit: tertium, quod nauim à littore multum adhuc distantem in momento terræ appulit. ^f Post tridie verò eius diei quo turbas pauerat dominus, turba que in loco illo vbi patratum erat miraculum trans mare ex opposito ciuitatis Capharnaū adhuc perstabat, cœpit aduertere & secū pendere, quod pridie ibi non fuisset nauis alia, præter illam quæ conscenderant discipuli: & certò sciebant, dominum Iesum

Iesum hanc nauim nō conscendisse cum suis discipulis, sed solos eos fuisse nauim ingressos: propter quod existimauerāt adhuc in monte quē ascenderat agere dominū, nihil suspicantes de miraculo ambulationis super mare. Interim tamen alię superuenerant naues à Tyberide ciuitate vicina (vt erat continuus aduentum ad Iesum cōfluxus) applicantes ad locū illum in quo dominum inuenire existimauerant, videlicet vbi pridie à domino pasta fuerant turbæ, & manducauerant panem, gratiarum actionem Deo patri & Christo filio eius persoluentes: pro tam opportuno accepto beneficio, & viso tam insigni atque iucundo miraculo. ^a Turba, inquam, ista quę adhuc in loco illo præstolās Iesum perstabat, cum ex prædictis indiciis tandem aduertisset, inde eum abscessisse, & nusquam inueniri, neque quęquam discipulorum eius illic remansisse, facile suspicantes quod discipulos fuisset ipse quocunq; tandē modo aut via sequutus, quos viderāt versus Capharnaum nauigasse, non ferentes abesse à Iesu, cōscensis nauibus illis quę superuenerant, trans nauigauerūt in oppositam ripam, & peruenerūt Capharnaum, quo prior cū suis appulerat dominus: st autimq; eum cuius gratia venerant quęsierūt. ^b Et cū eum trās mare in Capharnaum (quę sita erat in litore, ex opposito loci illius vbi miraculum factum fuerat) inuenissent, ignorātes quonam modo peruenisset illuc dominus, aut lacum traiecisset, interrogauerunt eū, dicentes: ^c Magister quādo aut quomodo huc venire potuisti? Nos enim te præstolabamur, & abscessisse ignorabamus, quoniam vnica erat illo in loco nauicula, quam sine te discipuli soli conscenderant. ^d Dominus autē Iesus, adhuc illos in animo voluere sciens hesternum propositum, de se in regem constituendo (quod sanē propositum nō ex vera fide & dilectione erga Deū procedebat, sed magis ex amore proprio, quod speraret sub tali ac tanto rege sibi omnia fœliciter successura, ac in bonis omnib⁹ téporalibus se per illū abūdaturus) ad euellendam ex eorū animis hanc malam proprij amoris radicem, & veræ fidei pietatē inlerendam, durē satis per modum increpantis eos allo-

eum vbi manducauerant panem gratias agentes Deo.

a Cū ergo videret turba, quia Iesus non esset ibi neque discipuli eius, ascenderunt in nauiculas, et venerunt Capharnaum, querentes Iesum.

b Et cū inuenissent eū trans mare, dixerunt ei:

c Rabbi, quādo huc venisti?

d Respondit eis Iesus, & dixit:

a Amen amē dico vobis quæritis me nō quia vidistis signa, quitus est, dicens: ^c Hoc ego certo noui, & cū veritatis pteftatione vobis affirmo, q̄ nunc me prosequuti estis & quæritis, nō ex vera radice pietatis proficisci: sed tantum ob vestrū propriū cōmodum, & cōmodū corporis nō animæ. Videlicet ob hoc nūc me tam studiosè (vt videmini) quæritis, non quia miracula vidistis diuinam in me virtutem attestata: hoc est, non quòd ex miraculis istis vera fide & dilectione erga Deum sitis affecti. Nam & aliàs plura feci miracula, nūquam tamen sic me quæristis regem facere. ^b Sed propter beneficiū temporale quòd pridie accepistis, ideo me psequimini, & vano cōceptu regē me facere cōstituitis, vobis & vètri vestro consulètes: sperantes nimirū per me in temporalibus bonis omnibus consequi abundantiam & prosperitatem. Non est autem hoc verū pietatis studium, ad quòd vos adducere cupio. ^c Super omnia enim laborare & anniti vos oportet, vt cibum acquiratis, non istū corporeum & temporalem, qui nobis est eū brutis auimantibus cōmunis & facile tam malis quàm bonis acquiritur, quid; consumptus in secessum emittitur, sed cibum animæ verum & incorruptibilem, qui animam in vita pascat æternā, sic vt nunquam esuriat aut deficiat: ^d quem profectò verū animæ cibum ego vobis sum daturus, si excusso somnio temporalis cibi & abundantiz, ex animo eum à me postulaueritis. ^e Me enim filiū hominis in tēpore de virgine natū, pater cælestis signauit, & quasi sigillo cōfirmavit, testimoniisq; firmissimis & irrefragabilibus declarauit, & declarabit amplius, illum esse qui hominibus cibum verū vitæ æternæ debeā largiri, à quo verus animæ cibus debeat expectari. Signauit etiam me pater vnctione & segregatione peculiari præ ceteris omnibus filiis hominum, quem etiam ab æterno vt characterem suū & imaginem quasi in identitate substantiæ gignendo signauit. ^f Audientes verò turbæ ita durè sibi loquentem dominū, non statim quidem in cōtumeliam prorumpunt: ex parte tamen aliqua, amarū animum & non nihil offensum produunt, dū quasi indignātes interrogāt. ^g Quid tu vltra à nobis exigis, aut quid faciemus,

b sed quia māducaſtus ex panibus, & futuri estis.

c Operamini, non cibū qui perit, sed qui permanet in vitam æternam:

d quē filius hominis dabit vobis.

e Hunc enim pater signauit Deus.

Dixerunt ergo ad eum:

g Quid faciemus vt operemur opera Dei?

dominū, non statim quidem in cōtumeliam prorumpunt: ex parte tamen aliqua, amarū animum & non nihil offensum produunt, dū quasi indignātes interrogāt. ^g Quid tu vltra à nobis exigis, aut quid faciemus,

vt iuxta tuum consiliū operemur quæ Deo sunt gra-
ta, & vitam cōferant æternā? Nonne iam satis nos fe-
cimur, qui legē seruamus, atque insuper te tanto affe-
ctu quærimus, & terra mariq; sectamur? ^a Dominus
autem veræ pietatis radicem eis volēs demonstrare,
paucis verbis sic illis respondit: ^b Inter omnia opera
quib⁹ Deū vobis demereri possitis, & Deo grati fieri,
hoc est præcipuū & primū, ex quo pendent cætera
omnia, vt vera recta & syncera fide illi adhæreatis,
eūmq; super omnia diligatis, quem ipse misit in mū-
dum: vt vos ipsos diligere & quæ vestra sunt quærere
desinētes, totum affectum cordis vestri, in me trans-
feratis, me super omnia diligentes, & meam doctrinā
ad quam docendam à Patre sum missus, super omnia
mundi bona requiratis. Vnicum hoc opus internū ra-
dix est totius Euangelicæ pietatis, ex qua quodcunq;
opus processerit Deo gratum erit, quicquid autē in-
de nō nascitur, gratū Deo non erit, neque vitæ æter-
næ meritorium. Propter hoc scilicet vos nūc arguo,
quā radicē istam veræ pietatis in vobis non inuenio.

*a Respondit Ie-
sus & dixit eis:
b Hoc est opus
Dei, vt credatis
in eum quē mi-
sit ille.*

^c His verò auditis, apertius iram suam proderere inci-
piūt, & quales antē fuerint, nūc satis demonstrant, dū

*c Dixerunt er-
go ei:*

verbis quasi exprobratoriis cū eo expostulant, dicen-
tes: ^d Si vis vt tibi & in te credamus, ostende ergo
nobis signū aliquod sufficiens & efficax, quod nos de
veritate missionis tuæ à Patre certos reddat. Nō enim
videtur rationabile, vt tibi credamus, nisi signo ali-
quo efficaci nobis cōprobes, te verè à Deo missū es-
se. Haftenus verò nihil tale ostēdisti, quod ad faciēdā

*d Quod ergo
tu facis signū vt
videamus &
credamus tibi?
quid operaris?*

nobis fidē videatur sufficere. ^e Nā si fortē signum he-
sternū velis adducere de pastu multorum milliū, exi-
guū & tenue videt istud miraculū, si cū eo conferatur
quod olim patribus nostris per Mosem fuit à Deo exhi-
bitū: quando patres nostri olim sub Mose in deserto
māna comederūt, panē sibi de cælo datū, ^f iuxta testi-
moniū scripturæ dicentis in Psal. Filiis Israël egressis
de Aegypto Deus panē misit cælestē, nō ex terra edu-
ctū, sed de cælo aëreo in modū rotis super terrā demis-
sum, quo pane annos totos quadraginta eosdē aluit
in deserto. Hoc sanè miraculū longē maius videtur,

*e Patres nostri
manducauerūt
manna in deser-
to,
f sicut scriptum
est: Panē de cæ-
lo dedit eis man-
ducare.*

- eo quòd ex te heri vidimus, & absq; vlla comparatione præcellētius Sic illi apertè suam prodentes ingratitude, gloriosissimū illud Christi miraculum simul & beneficium, attenuāt, & comparatione iniqua velut nihili faciunt. ^a Contra quorum improbitatē, ex aduerso Dominus Iesus illud per Mosē olim exhibitū attenuat: & quāta per se pater fecisset, non vni populo, sed toti mūdo, enūtiat, dicens: ^b In veritate dico vobis, non Mosēs (vt vos dicitis) panē vestris patribus dedit de cælo: quoniam non ipse miraculi illius author erat, sed minister tātum & nuntius: deinde nō de patris sinu, imò nec de empyreo cælo cibus ille descendebat, quem dabat Mosēs, sed tantum ex aère, vbi diuina virtute formabatur: nec deniq; verus panis erat ille, sed tantum figuratiuus. ^c Nunc verò in hoc tempore gratiæ, Deus pater meus ipse vobis per semetipsum mittit & donat me panē verū, cuius manna illud vmbra & figura tantum erat: & hūc panem verè de cælo mittit, de summa altitudine cælorsū de proprio sinu suo in quo ab æterno quiescit. ^d Verus etenim panis ille est, qui à Deo patre in hūc mundum ab hoc missus est, vt panis verū & perfectū officium operetur, nimirū vt vitam veram & perfectam det toti mūdo. Cū enim panis officium pascendi ac nutriēdi habeat, illum constat esse verū panē, qui verè pascit vitamque præbet toti homini, & ita sustentat, vt nūquam deficiat, multo melius quàm esca crassa & corruptibilis: quæ videtur quidem ad tēpus carnem pascere, vitamq; ei seruare, sed diu id facere non valet: animam verò ipsam nullo modo valet nutrire.
- ^e Quibus illi auditis de tam commodo & salutari pane, nō intelligentes, mysterium verborū Christi, corporali cibi desiderio iterū intenti. ^f Domine, inquit, panem istum quem tantopere commēdas, semper da nobis, tu nobis illū semper ministra, & nos te sequemur per omnia. In quē modum, mulier quoq; Samaritana Christū audiens de aqua saliente in vitam æternam verba facientē, postulabat aquam illam sibi semper adesse, ne sitiret amplius. ^g Iesus autem volēs eis temporalis cibi somnium excutere, atq; ad spiritua-

lem

lem intellectum eos transferre, ita eis respōdit, aper-
 tius explicās quæ prius dixerat obscurius. ^a Ego (in- *a Ego sum pa-*
 quit) panis ille sum verus, quem dixi missum à patre, *nis vite. Qui*
 quique vitam veram præstat mundo. Et quisquis per *venit ad me nō*
 fidem synceram ad me venit, vt panem istū fide m̄- *esuriat:*
 ducet, fame nō affligetur anima eius: ^b siue (vt can- *b & qui cre-*
 dē verbis aliis sententiam eloquat) qui in me credit, *dit in me, nō st-*
 sitim non patietur animæ, nulliusque veri boni ege- *tiet in aternū.*
 state affligetur imperpetuum, sed satietate & ebrieta-
 te perfruetur æterna, a statu gratiæ transiturus ad sta-
 tū gloriæ, vbi sine fine omnium bonorū est abundan-
 tia. ^c Sed quomodo aliās dixi vobis, ita res habet, ni- *c Sed dixi vo-*
 mirum vos ex pane isto vestra culpa fructum non ca- *bis, quia & vidi*
 pititis, quoniam vidētes me, & signa quæ ego operor *stis me, & non*
 in nomine patris, verba quoque audiētes quæ ego lo- *credidistis.*
 quor ab illo, nō vultis ad me venire, & in me credere
 vt ex me impleamini bonis, sed infidelitas peruersa
 vos in egestate vestra retinet. Veruntamen licet vos
 me repellatis, siue ad me venire recusetis, non ob hoc
 prorsus erit sine fructu meus in mundum aduentus,
 neq; ob hoc nulli me fide suscipient. ^d Omnes enim
 homines quos ab æterno secundū prædestinationem
 atq; in tempore secundū stabilem vocationem, electi-
 onē & adoptionem, pater mihi dederit, electi mei
 omnes qui à Deo patre sunt ad vitā prædestinati, ad
 me venient, in me fide recta credēdo, mihi que fideli-
 ter adherendo: ^e eos verò qui sic ad me venerint ego
 nequaquā vt morosus dominus vel crudelis tyrannus
 repellā aut auersabor, per cōtemptū, sed maximi eos
 faciam, benignissimēque vt pastor bonus & pater be-
 nignus excipiam, & magna eis præstabo. ^f Ad hoc
 enim ego de cælo à patre missus veni in mundum, nō
 vt propriam meā faciam volūtatem patris voluntati
 repugnando, sed vt ipsius per omnia paream volūta-
 ti: qui me misit in mundū, vt quæ vult ille, ego quam
 studiosissimē perficiam. ^g Vult autē hoc pater meus
 & sic irreuocabili statuto decreuit, vt ex omnibus,
 quos mihi ipse ab æterno secundū prædestinationē,
 & in tempore secundū electionem donauerit, tan-
 quam præordinatos ad vitam, ego nō abiiciā aut per-
 ditioem

*d Omne quod
 dat mihi pater:
 ad me veniet:*

*e & cum qui
 venit ad me, nō
 eijciam foras.*

*f Quia descendi
 de cælo, non vt
 faciam volunta-
 tem meam, sed
 volūtatem eius
 qui misit me.*

*g Hac est enim
 voluntas eius
 qui misit me Pa-
 tris, vt omne
 quod dedit mihi
 non perdam ex
 eo, sed resuscitem
 illud in nouissi-
 mo die.*

ditione æterna perire sinam, vel vnū ex eis: imò hoc vult, vt nec secundum corpus pereant electi mei, aut in morte permaneant, sed vt ad vitam resuscitem eos in nouissimo iudicij magni die, vt sic & in corpore & in anima mecū viuant in gloria, qui mihi modo per

a Hac est autē voluntas patris mei qui misit me, vt omnis qui videt filiū & credit in eū, habeat vitam æternam,

b & ego resuscitabo eū in nouissimo die.

c Murmurabāt ergo Iudæi de illo quia dixisset: Ego sum panis viuus qui de cælo descendi, & dicebant:

d Nonne hic est filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem et matrem?

e Quomodo ergo dicit hic: quia de cælo descendit?

f Respondit ergo Iesus et dixit eis:

g Nolite murmurare in inimicem.

fidem adhærent in vita. ^a Iterum repeto, & apertius dico, hanc esse patris qui me in mundum misit voluntatem, cui ego cōtradocere aut repugnare nec possum nec volo, vt omnis qui me filiū Dei, siue corporis siue mentis oculis cognoscit, & fide recta vera dilectione formata in me credit, vitā habeat æternā: quæ modo quidem incipiat in anima per gratiam, ac post consummetur per gloriam. Et nō in anima tātum viuet, sed etiā in corpore. ^b Propter hoc enim ego eum in nouissimo magni iudicij die, in consummatione sæculi, ad vitam resuscitabo, vt totus homo in corpore simul & anima vitā extunc accipiat siue siue perenē.

^c His verò ex ore Christi auditis, Iudæi crassi & carnales verborum spiritualium minimè capaces, aduersus ea quæ non intelligebant (vt moris, est animalibus hominibus, blasphemare quæcunque non intelligūt) calumniando murmurabāt, ob hoc maximè quòd dixisset: Ego sum panis vitæ, qui de cælo descendi: dicebantque mulsitantes alter ad alterū: ^d Nonne hic homo filius est hominis abiecti & ignobilis, cui nomen Ioseph, inter nos educatus & ex multo tēpore nobis cognitus, cuius nos & patrē & matrem & cognationē omnem probè nouimus? ^e Quæ igitur ista est tam effrons iactantia, & impudens præsumptio hominis istius, vt iactare ausit, de cælo se descendisse in mundum? Qui enim & patrem & matrem habet in terris, quomodo de cælo venisse aut descendisse credetur? ^f Audiens verò dominus Iesus, inter sese mulsitantes, & murmurando huiusmodi proferētes Iudæos incredulos, ita illis placido vultu respondit, dicens: ^g Cessate, o Iudæi, à murmuratione huiusmodi, quæ nihil vobis prodesse poterit: ac postquam oblatam vobis Dei gratiā suscipere nō placet, ab eius saltē impugnatione desistite, ne cum Deo pugnare videamini. Quod vos modo mihi nō creditis, ideo est, quia ad vitā præ-

ordi.

ordinati nō estis, aut quia pater vocatione hac & electione vos nō est dignatus. ^a Nemo enim hominum potest ad me venire, per verā in me fidei deuotionē, nisi Pater qui me in mūdum misit, illum interius inspirando siue erudiendo ad me adduxerit, & quasi inflectendo cor eius ad me pertraxerit. ^b Quisquis autem sic à Patre ad me attractus fuerit, mihi que per fidem adiunctus, ego eum in nouissimo magni iudicij die ad vitā resuscitabo, vt in corpore simul & anima uisissimo die totus homo reuiuifcat in gloriam. ^c In Prophetis uariis scriptum legimus, electos & prædestinatos ad uitā omnes à Deo doceri, illuminari & erudiri debere, qui solus hominē docet salutarem scientiā ueritatis. Humana quippe eruditio nihil proficit, si nō adsit qui intus doceat, trahat & moueat, cooperator, imo præcipuus operator, Deus. ^d Iuxta hoc Prophetarū testimonium dico, quod quisquis à Deo patre interius loquente audiuit & didicit eam que est de me mea que doctrina ueritatē, is mihi se per fidem adiunget: contra uerō, qui non à patre docti fuerint, non poterunt ad me venire. ^e Neque uerō hæc dico, quasi corporeis oculis possit Deus uideri, aut vt in se est cognoscere, ut ne quis existimet, de sensibili patris præsentia & instructione me loqui. ^f Hoc autem, nempe patrem uidere, aut vt in seipso est perfectè cognoscere, mihi est proprium, qui semper sum apud Deum & à Deo ab æterno quidem, ex Deo Deus procedens, in tempore autē secundum assumptam hominis formā à patre missus in mundum. ^g Vnde illud uobis uelut caput negotij cū ueritatis protestatione affirmo, quod quisquis fide uera & integra mihi se adiunxerit, tanquam membrū effectus corporis mei, is ex me uerā & æternam assequetur animæ corporis que uitam, quæ modo inuitum sumit per gratiam, post consummata per gloriam. ^h Propter quod, iterum dico & apertè profiteor, me esse uerum panem uitæ, qui animæ uitā largior, nullo unquam tempore inter moriturā. ⁱ Fator equidē, patres uestros (iuxta ea quæ per uos paulo antè adducta sunt) manna illud corporale olim in deserto perpetuos quadraginta annos manducasse, quod

*a Nemo potest
venire ad me,
nisi Pater qui
misit me traxe-
rit eum:*

b & ego resuscitabo eum in nouissimo die.

c Est scriptum in Prophetis: Et erunt omnes discipuli Dei.

d Omnis qui audiuit à patre, & didicit, uenit ad me.

e Non quia patrem uidit quisquam,

f nisi is qui est à Deo, hic uidit patrem.

g Amen amen dico uobis: qui credit in me habet uitam æternam.

h Ego sum panis uitæ.

i Patres uestri manducauerunt manna in deserto,

a *Et mortui sunt.*

b *Hic est panis de celo descendens, ut si quis ex ipso manducauerit, non moriatur.*

c *Ego sum panis viuus, qui de celo descendi.*

d *Si quis manducauerit ex hoc pane, uiuet in aeternum.*

e *Et panis quem ego dabo caro mea est, pro mundi uita.*

f *Et interrogabant ergo Iudaei, ad inuicem dicentes:*

g *Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?*

h *Dixit ergo eis Iesus.*

vos permagni facitis. ^a Verum per hunc cibum corporeum, non potuerunt à morte neque corporis neque animæ seruari. Omnes enim secundum corpus defuncti sunt plerique; etiam secundum animam, ob murmurationes & tentationes impietatis suae incredulitatis.

^b Ego uero longè alius sum panis, & sine collatione præstantior, qui ad hoc de cælo missus sum in mundum, in assumpta hominis forma, ut quisquis in fidei sinceritate me manducauerit, me in se traiecerit, seque mihi per fidem conuerterit, mortem non sentiat, neque animæ neque corporis, sic ut in morte corpus permaneat quod ad gloriosam vitam suo tempore resuscitabitur. ^c Non de alio aliquo loquor, neque de crasso alio & perituro cibo uerba facio. Ego, inquam, ego panis sum vitam habens, uitaque existens in memetipso, & vitam præbere sufficiens omnibus: qui de cælo descendi, de sinu patris ueni in mundum, ^d hunc panem absque personarum acceptione à patre omnibus propositum, si quis manducauerit sincera fidei deuotione, quisquis tandem ille fuerit, ex me ueram & æternam consequetur animæ uitam. Non enim poterit non uiuere, nec mortem poterit sentire, quisquis mihi qui uera sum uita ad hæserit, & unum fuerit mecum. ^e Et panis iste quem ego dabo mundo, ipsa est mea uera & uiua caro, quam ego dabo ad uiuificandum mundum. Dabo in tempore passionis corpus hoc meum ad supplicia & mortem perferenda, quibus genus humanum à morte liberabitur æterna: dabo quoque in sacramenti magnifici institutione, in mortis meae memoriam, corpus meum sub

panis specie sumendum fidelibus, ut dignè sumentes vitam animæ accipiant, & in uita seruentur. ^f Hæc uerba merè spiritualia & diuina non intelligentes crassi Iudaei, tumultuari cœperunt & inter se se contendere aduersus ea quæ audierant: indignantesque dixerunt alter ad alterum: ^g Quid sibi uult iste hominis huius tam irrationabilis sermo? Quomodo fieri possit, ut iste nobis carnem suam præbeat manducandam? Quis non exhorreat, carnem humanam & maximè uiuentem comedere? ^h Audiens uero dominus eorum contentionem & murmura, non ob hoc à ueritatis prædica

prædicatione desistis, neque blāda & placentia, vt eos in affectu pristini fauoris retineat, loqui curat, sed constāter veritatem eis pergit proponere, dicens: ^a *Amen amē dico vobis, nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.*

^b *Qui manducat carnē meā, & bibit meum sanguinem habet vitam æternam,*

^c *& ego resuscitabo eum in nouissimo die.*

^d *Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus.*

^e *Qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinē, in me manet & ego in illo.*

^f *Sicut misit me viuens pater, et ego viuo propter patrem: & qui manducat me, et ipse viuet*

^g *quemadmodum pater meus*

prædicatione desistis, neque blāda & placentia, vt eos in affectu pristini fauoris retineat, loqui curat, sed constāter veritatem eis pergit proponere, dicens: ^a In veritate ego vobis seruo & constanter illud affirmo, nō esse vobis vllam spem salutis & vitæ æternæ consequendæ, nisi per manducationē carnis meæ, & sanguinis potationē: nisi videlicet in me verum hominem habentes veram carnem & verum sanguinem fide sincera credideritis, quod est fide carnem meam manducare & sanguinem meum bibere: item nisi in sacramento per me ad mundi vitam instituendo, vbi tempus & opportunitas postulabit, meam veram carnem & verum meum sanguinem sub sacramentalibus speciebus dignè sumere satageritis, tanquam verum animæ cibum & potum, quicūque eius capaces estis. ^b Qui autem carnem meam manducat & sanguinem bibit, ita in me credendo, atque etiam in eucharistiæ sacramento corporaliter sumēdo, is per communionem & participationem mecum, vitā habet æternam: modo quidem secūdam initium aliquod in vita gratiæ, post verò secūdam consummationem in plenitudine gloriæ. ^c Neque secundum animam tantum viuet, verum etiam secūdam corpus: quoniam ego eum ad vitam gloriosam & immortalē resuscitabo, in nouissimo magni iudicij die, vt totus homo reuiuiscat ad gloriam. ^d Nam caro mea verè est cibus, & cibi ac panis verè præstat officium, melius quàm cibus quilibet alijs corporeus: & sanguis meus verè præstat officium potus: melius quàm alius quilibet liquor corporeus: quoniā caro mea, in qua est diuinitas humanitati coniuncta, verè animam cibatur, similiter & sanguis potatur: id est, verā vitam totus ego præsto hominibus, qui meam carnem & meum sanguinem, id est, me totum, in fide & sacramento digne sumunt. ^e Qui sic meam carnem manducat, & meum sanguinem bibit is per huiusmodi communionem sic vnū efficitur mecum, vt ipse in me sit, tanquam palme in vite, & membrum in corpore, & ego vicissim in eo tāquam spiritum & vitam influēs, & animam eius per vnionē gratiæ intime inhabitans. ^f Quemadmodum pater meus

meus celestis vitam habens in semetipso, secundum assumptam hominis naturam me misit in mundum, & ego propter eum vivo, siue ab eo vitam habeo, tam secundum humanam quam secundum Diuinam naturam: sic qui me manducauerit, propter me uiuet, id est, ex me & à me vitam accipiet, per influxum gratiæ & spiritus, quem me sumendo mihi; se uiuendo ex me hauriet. ^a Iterum dico, quod iam sepius vos admonui, & ut rem maximè fide dignam repero, me esse verum illum ac longè saluberrimum panem, de cælo è sinu patris in hunc mundum demissum, ad vitam & salutem hominum. ^b Non est panis iste similis illius cuius vos paulo antè meministis, non sicut manna illud corporale, quod in deserto manducauerunt patres vestri annis quadraginta, nec tamè per ipsum à morte vel animæ vel corporis potuerunt seruari: sed mortui sunt, omnes quidem corporis morte, nunquam ab ea per vim manæ illius redituri ad vitam, multi verò etià morte animæ in peccatis suis condemnati perierunt. ^c At verò panem istum quem vobis pater misit celestis, quisquis manducauerit, vitam ex eo assequetur aternam: seruabitur à morte & damnatione eterna, quantum ad animam attinet, insuper & corpore resuscitandus ad vitam immortalè & gloriosam. ^d Hæc omnia fidei salutaris verba sanctissima, dominus Iesus in synagoga palam omnibus predicauit in ciuitate Capharnaum, ad quam ipse præcesserat, & turbæ eum subsequutæ fuerant. ^e Per pauci verò in tanta turba fructum verum ex verbis istis tum temporis acceperunt: imò non paucis qui prius videbatur aliquid esse, & Christo utcumque credere, ac tanquam sectatores & discipuli adhærere, facta sunt in occasione scādali, propter instabile fundamentum imperfectæ fidei, ita ut ad inuicem velut conquerendo & fastidiendo dicerent: ^f Absurdus atque etià auditu grauis est sermo iste, quem vix patienter ferat aures humanæ. ^g Cognoscens autem Dominus apud semetipsum per Diuinitatis sue omniscientiã, quod sectatorum & auditorum eius multi ex verbis illis scādalo accepto aduersus se murmurarent, ad comprimendam irrationabile eorum murmuracionem, & transferendos ad spiritualè intellectum eorum animos, dixit

a Hic est panis qui de cælo descendit.

b Non sicut manna ducuerunt patres vestri manna, & mortui sunt.

c Qui manducat hunc panem, uiuet in aeternum.

d Hæc dixit in synagoga, docens in Capharnaum.

e Multi ergo audientes ex discipulis eius dixerunt:

f Durus est hic sermo, & quis potest eum audire?

g Sciens autem Iesus apud semetipsum quia murmurarent de hoc discipuli eius, dixit eis:

dixit eis: ^a Sic vos facile ex verbis his meis offendimini, & scādali occasione vobis accipitis, ex eo tantū *a Hoc vos scandalizate?*
 quod dixi me panē vitę esse, & carnē meam cibū, ac sanguinē potū, eaquę esse mūdo necessaria ad salutē: ^b Dicite b *Si ergo videtis filium hominis ascendentem, ubi erat prius?*
 tamē cōplendū. Quid sit me in assumpta natura humana videritis suo tēpore, post resurrectionē à mortuis, propria virtute diuinitatis ad cęlos ascendentem, ad dexterā Patris apud quē eram ab æterno in eius sinu requiescens secundū diuinitatē, priusquā in mūdum venirē secundū assumptā humanitatē? An fortē ne tūc quidē me vera dixissetis creditis? Aperiā autē vobis radicē morbi quo laboratis, & quo pacto verba mea salubriter debeāt audiri edocebo. ^c In omnib⁹ quę ego *c Spiritus est qui vivificat, caro non prodest quicquam.*
 loquor vel ago, spiritualis intelligentia est quę edificat, & prodest ad verā animę vitā: carnalis autē intellectus eorū quę ego loquor aut ago, veram nō adfert animę vtilitatē aut edificationem, sed potius hebetat mentem, & affectum impedit à vero fructu. ^d Verba *d Verba quę ego loquutus sum vobis, spiritus & vita sūt.*
 mea omnia quę ego loquor, nō caro sunt, neq; secundum carnē & sensum crasse intelligenda, sed spiritus sunt & spiritualiter debent intelligi: sicquę intellecta vita sunt, vitamquę præbent animę. Vos proinde, dum omnia secundum sensus iudiciū crasse accipitis, & ad spirituales intellectum transire negligitis, fructū doctrinę meę non accipitis. Quemadmodum videlicet id quod modo dixi de manducatione carnis meę, vos ita carnaliter intelligitis, quasi velim ego carni meam mactatam & concisam in frustra, & aqua vel igne decoctā, dentibus discerpi, quomodo fit in manducatione carnis ovinę aut bouinę, & ideo in hoc carnali intellectu scandalizamini: cum mea verba de manducatione spirituali, quę fit per fidem & sacramentalem communionē, debeant intelligi, vt ad vitam proficiant. ^e Crassum verò istud & peruersum *e Sed sunt quidam ex vobis qui non credūt.*
 iudiciū in plerisque vestrū ex radice infidelitatis proccedit: videlicet quia in me credere nolunt, ideo quę dico secundum carnalē & sensibilem intellectū statim accipiūt, vt resellant & reiiciāt: spirituale autem intelligentiam non querūt, vt in vero fructu proficiāt.

Hęc

- a* Sciebat enim ^a Hæc autem dicebat dominus Iesus, notare volens, ab initio Iesus incredulos: quoniã ipse per diuinitatis suæ omnisciẽtiã sciebat, qui essent vere & fideliter in se credẽtes, & ex aduerso qui essent non recte credentes: ^b inter quos peculiariter illum iam præuidẽdo sciebat infidelem discipulum, nomine Iudam, qui post paululum futurus erat sui domini traditor, qui & ipse vnus erat ex numero eorum qui Christi verba ægre, ferebant.
- b* & quis traditurus esset eũ. quos peculiariter illum iam præuidẽdo sciebat infidelem discipulum, nomine Iudam, qui post paululum futurus erat sui domini traditor, qui & ipse vnus erat ex numero eorum qui Christi verba ægre, ferebant.
- c* Et dicebat, ^c Commone faciẽsque eos verborum supradictõrum, Propterea dixi ait: Scilicet hoc erat quod paulo ante dicebam vobis, vobis quia nemo potest venire ad me, nisi trahatur, erudiatur, & velut insectatur, vt mihi se adfuerit ei datum iũgat. Propter hoc multi ex vobis nõ credunt in me. ^d quoniã non est illis datum à patre meo vt credant: ex quibus aliqui forsità posteriori sunt credituri, cum eis datum fuerit: alij nunquam, quibus id pro demerito impietatis & pertinaciæ suæ à patre non dabitur.
- d* Ex hoc multi discipulorum eius abierũt retro, & iam non cum illo ambulabant. ^e Ab eo autem tempore & ex ea causa, id est, occasione istorum verborum Christi, multi eorum qui prius fide quadam imperfecta ipsi adhæserant, & tanquam discipuli sectari eum solebãt, propositum inceptum delinquentes, comitari eum desistebant, & ab eius societate se separantes redibant in propria. ^e Quod videns dominus, ad duodecim illos peculiare suos discipulos & Apostolos conuersus, vt ostenderet se neminem velle ad sequelam sui cogere, neque propter semetipsum aut suam propriam gloriam discipulos vllos requirere, interrogauit eos, dicens: ^f Vos iam discipulorum numerum occasione prædicationis meæ, multũ imminutum cernitis. An forte etiam vos, illorum qui se à me diuiserunt prouocati exemplo, me vultis relinquere, atq; in propria reuertì? Si abire vobis libuerit, per me vtiq; licebit: liberos requiro discipulos, neminem cogo inuitum. ^g Hac interrogacione proposita Simõ Petrus erga dominum præcipuo feruens amore, tanquam caput Apostolici collegij, omnium nomine fidẽter respondit, dicens: ^h Nos te domino vita æterna habes. neq; alium requiremus magistrum & dominum, tecum
- e* Dixit ergo Iesus ad duodecim:
- f* Nunquid & vos vultis abire?
- g* Respondit ergo ei Simõ Petrus:
- h* Domine, ad quẽ ibimus? verbo vita æterna habes.

eum viuere & mori parati. Tu enim verba habes veram animæ vitam donantia, doctrinam tu loqueris ædificantem & viuificantem animas.^a Et nos fide syn-
cera in te credimus, certoque & absque omni dubitatione cognouimus (sicut omnium nomine ego aperte confiteor) te esse Messiam in lege & Prophetis promissum, verum & consubstantialē filium Dei, qui secundum assumptam naturam humanam missus es in salutem mundi.^b Ista quidem Petrus bene confidens de omnibus, & de nullo coapostolorum suorum male suspicans, omnium nomine fidenter assererat. Verū dominus, qui occulta nouit cordium, sciens nec duodecim ipsorum omnium esse rectum animum, aut stabilem fidem, ita Petro ac cæteris respondit:^c Non usque adeo mirum videri debet, si ex rudi illa turba multi recesserint, quandoquidem & inter vos pauculo numero duodecim quos ego ex omnibus peculiariter elegi in Apostolos & discipulos secretissimos ac familiarissimos conuictores, vnus quidā mihi notus est non syncerę fidei, neque recti & stabilis erga me cordis, diabolicum gerens animum, & opus patraturus aliquando diabolicum.^d Designabat verò in hoc verbo, & quasi præueniendo notabat de futuro crimine quendam ex duodecim Apostolis, nomine Iudam, filium Simonis, à loco Scariot:^e qui nimirum inaudita vesania post tot ac tanta accepta beneficia, beneficentissimum sibi dominum pro modico pauculorum nummorū pretio erat proditurus in manus hostium: tali exitu tandē declaraturus, quod licet corpore dominum fuisset aliquandiu insequutus, cæterorū more discipulorum, forsitan & ex verò affectu ad tempus perdurante, nunquam tamen veram charitatis radicem in sese habuisset.

a Et nos credimus & cognouimus, quia tu es Christus filius Dei.

b Respondit eis Iesus:

c Nonne ego vos duodecim elegi, & ex vobis vnus diabolicus est?

d Dicebat autē de Iuda Simonis Scariotis.

e Hic enim erat traditurus eum, cum esset vnus ex duodecim,

ANNOTATIONES IN CAP. VI.

Dicit ad Philippum.) Quare Philippum præ cæteris interrogando dominus tentauerit, rationē aliquam attingunt Chrysostomus & Theophylactus, apertius etiam Cyrillus, dicentes, illum libentius discere, & sapius quærere solitum, tamen non esset acutus ingenio, vt altiora faciliè posset intelligere: atque ob hoc

H vt ru-

vt rudiorem & maiori exercitatione ad sublimiora fidei mysteria capienda indigentem, ipsum interrogari præ cæteris. Sic enim solent boni præceptores, huiusmodi discipulos discendi avidos & ingenio tardiores frequentius interrogare, & familiarius instruere. Quod autem rudiior aliquanto fuerit, licet discendi cupidus & libenter interrogare solitus, ex illo declaratur: quod circa Christi passionem cum iam diu cum domino fuisset versatus, rudi admodum postulatione Christum adhuc interpellat, dicens: *Domine, ostende nobis patrem, & sufficit nobis.* Unde etiam à domino benigne corripitur de tarditate ac ruditate, atque insuper plenius edoceri de mysterio, *Tanto tempore.* (ait dominus) *uobiscum sum, & non cognouistis me? Philippe, qui uidet me, uidet & patrem meum,* & alia quæ Euangelista hic scribit cap. 19. Iterum quæ in cap. 1. scripta sunt circa initium uocationis eius, quomodo statim Nathanaëlem ad Christum cui prior iam ipse crediderat, inuitauerit, eidemque addubitanti, & quasi contra obicienti, num à Nazareth posset tantum boni procedere? non eruditè vel elaboratè responderit, sed hoc tantum simpliciter dixit: *Veni & uide,* satis ipsius simplicitatem cum pia discendi auiditate coniunctam uidentur testari. Ad idem facit & illud quod infra scribitur cap. 12. de gentilibus uolentibus uidere Iesum, qui ad ipsum quidem præ cæteris accedebant (vt probabiliter estimari potest) quod simplicitatè & benignitatè quædam præ se ferebat, vt solent huiusmodi ab ignotis facilius interpellari, præ aliis plus grauitatis præ se ferentibus. Ipse uero non sibi fidit tanquam rudiior, sed Andream accedit tanquam magis intelligentem, vt eum consulat super negotio, atque ita demum ipse nec dum solus, sed una cum Andrea ad Christum ingreditur. *¶ Erat autem fœnum multum in loco.* Fœnum pro gramine passim in scripturis ponitur. Vt cum dicitur apud Esaiam, *Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius tanquam flos fœni.* Et apud Psalmistam, *Homo sicut fœnū dies eius,* &c. Fiant sicut fœnum tectorum: Tanquam fœnum uelociter impij arescent. Hoc admonendum putauimus, ne simplices existiment, gramina demessa & exiccata ac iam emortua, virore perduto, fuisse fœnū istud cuius hic fit mentio. Idcirco enim graminis uirentis meminit, vt loci opportunitatem & amœnitatè ad discumbendum significaret. *¶ Et cum gratias egisset.* Matthæus dicit Christum benedixisse, non gratias egisse. Verum (vt annotauit Cyrillus) idem hæc duo uolunt: cum gratiarum actio pro cibo, sit ipsius sanctificatio, iuxta illud Apostoli, *Nihil im-mundum, quod cum gratiarum actione percipitur.* Sanctificatur enim per uerbum Dei, & orationem. Non ignoramus, inquit ille, benedicti omne quod sanctificatur, ea oratione quæ in mensa facere solentur.

Discubuerunt

(*Discubuerunt ergo viri, numero quasi quinque millia.*) Peculiariter in hoc Euangelista obseruanda est, & diligenter consideranda ipsius in loquendo religiosa cautela, & sanctus quidam metus in pronuntians, ne forte in aliquo minus teneat veritatem. Ob hoc enim iste frequentius in describendo res gestas, ea maximè que non omnino ad punctum sciri aut describi possunt, particulam aliquam moderantè ut hos, id est, quasi aut ferè aut circiter: vt modo dicit, *quasi quinque millia*, & suprà capite quarto, *Hora autem erat quasi sexta*. Item capite 21. *quasi cubitis ducentis*. Item capite 11. *Erat Bethania à Hierosolyma quasi stadiis quindecim*. Et rursus in hoc ipso capite paulo post, *cum remigassent ergo quasi ista stadia 25. aut 30.* Atque hoc annotamentum ne quis forte ridiculum habeat, quod ego sanè nō paruifaciendum puto, primum ex ratione ostendam, nonnullius momenti esse obseruationem huius rei: deinde & ex sanctorum patrum autoritate id ipsum declarabo. Sanè Marcus Euangelista, vnus ex quatuor, cum tempus describeret quo peragebatur Christi iudiciū & crucifixio, absolutè pronuntiauit, dicens: *Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum*. Non ait, quasi aut circiter tertia, sed absolutè, hora tertia. Ioannes verò idem tempus describens, etiam quod ipsam crucifixionem aliquantū præcessit, vt pote quo adhuc Pilatus contra Iudæos disputabat sedens pro tribunali, *Erat, inquit, parasceue pascha, hora quasi sexta*. Quid si hic Ioannes absolutè pronuntiauerit, dicens: *Erat hora sexta*, sine adiectione moderantis particulæ, an non hic vel apertissima emergeret Euangelistarū duorū dissonantia: cū alter tēpore crucifixionis diceret fuisse horam tantum tertiam, alter verò etiam ante crucifixionem, imò ante condemnationem fuisse horam sextam? Nunc verò noster Euangelista loquens per moderantem particulam, viam innuit nobis soluēdi dissonantiam, & inueniendi concordiam. In eo enim quod dixit, quasi, insinuat tempus potuisse esse inter mediū, inter tertiam & sextam: & quia medium vtriusque extremorū est particeps, & ab utroque subiūde denominatur, comparatione ad alterum oppositū, hinc factum esse, vt alter horam qua hæc agebantur dixerit tertiam, alter sextam: quod etiam apparentius videretur, si consimili obseruatione dixisset item Marcus, *Erat hora quasi aut circiter tertia*. Vides igitur non vanam nec inutilem esse religiosam istam in scribēdo cautelam. Aduerterūt hæc etiā sancti doctores, Cyrillus & Theophylactus, ac super verbo illo capitis quarti. *Hora autem erat quasi sexta*, vigilanter adnotarunt. Vide obsecro (ait in locum illum scribens Theophylactus) & diligentiam Euangelistæ. Neque enim dixit affirmatiuè, hora erat sexta: sed vt minus excidat à veritate, quasi sexta, inquit, securum faciens sermonem,

Et Cyrillus in eandē sententiam, Horam verò, non certè sextam, sed quasi sextam fuisse scribit, vt etiam nos discamus, vel in minimis nō paruum veritatis curam habere. Hæc ille. Cū verò iuxta istorum ac nostram annotationē ita loquitur Ioānes, vtens particula *ōs* hos, id est, quasi aut circiter nō est arbitrandum, ita illam accipi vt significet numerum vel tempus incōpletum, quo modo solet dici vulgato verbo, id quod quasi aut ferè fit aut factum est, non esse factum aut fieri. Sic enim ea particula sermo nō redderetur securior, nec minus affirmatiua ac definitiua esset oratio, quæ definitè astrueret, nō dum eo numerū vel tempus illud fuisse completum. Debet autē sic apud hūc Euāgelistā accipi illa particula: quomodo vtī solemus prepositio ne vel aduerbio circiter: vt significetur per eius adiectionē nec multum supra, nec multum infra tempus aut numerū appositū fuisse: vt siue plus aliquid fuerit siue minus, siue etiam ipsā mensura cōpleta, nec deficiens nec abundans, oratio semper habeat veritatem. Videlicet vt in proposito loco, quasi quinque millia fuisse intelligantur, siue paulo plures fuerint, siue paulo pauciores, siue etiam determinate in eo numero, vt nec vnus supfuerit, nec vnus defuerit. In hoc autē falsificaretur oratio, si aut multo plures aut multo pauciores, (secūdū numerum comparatione ad tantum numerum notabilem,) illic adfuisent. Si cui fortè hæc annotatio plixior iusto videbitur, supertā modica, id est duarū literarū particula *ōs* hos, aduertat ille, nec iota in lege Dei nec apicem esse paruifaciendum. (Cū *gratius egisset, distribuit discumbentibus.*) Græci codices vulgati aliquanto plus habent quàm nostri. Sic enim legunt. Distribuit discipulis, discipuli autem discumbentibus: Et ita quidem Cyrillum legissē non solum textus ipse (in quo hæc ita legūtur posita ab eo qui vertit, quāuis salias solet vulgatam Latinorum in omnibus ferè lectionem sequi) verum etiā commentarium ipsum declarat, in quo circiter finē huius miraculi pulchrum & iucundum mysterium in eo considerat, quod nō per semetipsum dominus scribitur proposuisse turbis escas, sed per discipulos: qui deinde cophinos duodecim plenos cibis post absolutum ministerium reportauerunt, in signū magnæ remunerationis & copiosissimæ, quam accipient ij qui modo in ecclesia Apostolorum & doctorum rectè funguntur officio, spiritali scripturæ vtriusq; pabulo plebem domini fideliter pascentes Augustinum certū est non aliud legere: quā quod habent nostri codices Latini. In Chrysofomi quoque & Theophylacti enarratiōe nihil prorsus inuenitur, quost teste tur illos aliter legisse quā nos passim habeamus. (Similiter & ex *pi- scibus, quantum volebant.*) Quidam ex Græcis legere malunt numero

singula

singulari, quantum volebat, quod vulgati codices habeant *ἄθελεν* ithe-
len, numero singulari: vt indicetur, Christum turbis dedisse quantum
ipse volebat. Verum hæc sententia ex nullius Græcorum authorum
interpretatione comprobatur. Certè augustinus nobiscum legisse vi-
detur, qui id quod nos legimus exponens, dicit, quantum sufficiebat.
Non autem dedisse quantum ipsis sufficiebat, nisi quantum volebāt
dedisset. Denique miraculi gloriam attenuat, si dicatur dedisse domi-
nus quantum ipse volebat. Auget verò, si dicimus, dedit quātum ipsi
volebant qui edebant. In illo enim auara quædā parsimonia, in hoc
autem diues liberalitas significatur: quemadmodum & in eo quod
subsequenter dicitur, impletos esse vel saturatos eos qui manducaue-
rant. ¶ *Ex quinque panibus ordeaceis, quæ supersuerunt his qui manducaue-
rant.* Nonnulli codices Latini hinc intericiunt, & duobus piscibus.
Verum id nec Græca nec Latina vetusta & emendata exemplaria ha-
bent. Additum videri potest ad sententiam exprimendam. Nam & si
non exprimat, tamen subintelligi non est dubium: cum non sit ve-
rissimile solum panis reliquias remāsisse, sed etiam piscium. Cæterū
relatiuum, quæ, ipsa fragmenta refert. Illa enim fragmenta superfue-
runt manducantibus, & relicta erant ex cibis propositis. ¶ *Hic est verè
Propheta, qui venturus est in mundum.* Prophetam non quemlibet in-
telligunt, ad eum modum quo Samaritana illa nondum Christum
agnoscens, dicebat: *Domine, video quia Propheta es tu*, sed illum insignem,
de quo apud Mosem & Prophetas alios audierant prædictum.
Id significat primum articulus qui in Græco præmittitur, ac si dica-
tur: *Hic est ille Propheta.* Deinde, quod sequitur, *qui venturus est in mun-
dum*, id est, de quo à Prophetis scriptum est, quod sit mittendus
ac venturus in mundum ad ipsius salutem. Annotarunt hanc ser-
monis emphasim & Græci & Latini interpretes. ¶ *Et cum ascendissent
naui, venerunt trans mare in Capharnaum.* Per anticipationem id di-
citur, quod in Capharnaum venerint. Nam ea quæ statim subduntur,
de remigatione in mari, & ambulatione Christi super aquas, vsq; ad
applicationē nauis ad terrā, pri^o tēpore gesta esse cōstat, quā Caphar-
naū sunt ingressi. ¶ *Fuit ad terrā in quam ibant.* Improprîè dicitur, fuit
ad terrā, id est, venit ad terrā vel applicuit terræ: Græcè est *ἔγενετο ἐπι-
τῆς*, id est, fuit in terrā, vel ad terrā, vel facta est ad terrā. Quidā autē
Latini codices secundo loco præpositionē nō habent, legētes hoc mo-
do: *Fuit ad terrā, quā ibant.* Sed emēdatiores secundā adiiciunt præ-
positionē, in, *fuit ad terrā in quam ibant.* ¶ *Iuxta locum ubi manducaue-
rant panem, gratias agentes Deo.* Quidam codices Latini pro Deo, ha-
bent domino: nec ad sensum quicquam refert. In Græcis autem exē-

plaribus hoc loco satis magna est varietas. Quædã enim particulam illam, gratias agētes Deo, omnino non habent. Quædam per genitium, habēt absolutē positum, hoc modo: *ευχαριστωντες τω κυριω*. hoc est, gratias agente domino, siue postquam gratias egisset Dominus. Alia cum nostra lectione consentiunt. Ex Græcis authoribus, an legerint, & quid legerint, nihil potest certi deprehēdi, quantū ad hūc locū attinet, eo quod in cōmentariis nihil istius attingat. Certē Augustinus apertissimē nobiscū legit. *(Hunc enim pater signauit Deus.)* Nos in Elucidatione priori loco simpliciter exposuimus, signauit, id est certo declarauit, & cōprobauit, reuelauit suo testimonio, de quo sensu satis diximus in annotationibus tertij capitis, verbū illud Baptistæ tractantes: Qui autem acceperat testimonium eius (id est filij Dei) signauit, quia Deus verax est. Atque hanc expositionem Chrysostomus vtriusq; loci Germanam esse existimat. Aliter verò Cyrillus istam signationem intelligit, vel vnctionē, vel identitatem & essentialē similitudinem. Eius in hunc locum hæc sunt verba: Signari, aut pro vngi posuit (signabatur enim qui vngebatur) aut naturaliter ad formam patris (vt ita dicam) se esse formatum signationis nomine denotauit, vt dicere videretur. Nō est mihi difficile, permanen- tem cibum vobis largiri, quo ad æternæ vitę inauditas delicias dedu- cemini. Nam & si homo sim vt vnus vestrum, vnctus tamen à Deo patre signatusque sum, ad incommutabilem eius identitatem. Hæc ille, altius quidem & sublimius, haud scio tamen, an ad Euangelistæ mentem accommodatiùs: maxime cum horum modorum neutro in loco illo ex capite tertio supra adducto videatur accipi posse verbū illud signauit: vbi hominem credentem signare dicit, quod verax sit Deus: cum & in Græcis & Latinis, in vtroque loco prorsus idem sit vocabulum *εσφραγισεν* esphragise, id est, signauit sigillo, siue signacu- lo ob signauit. Theophylactus primam illam simpliciore senten- tiam Chrysostomum sequutus, primo loco vt præcipuam, cōstituit: ac deinde secundo loco, posteriore illam Cyrilli sententiã non taceat, & quasi in vnum ambas expositiones conuoluit, quem & reos hac in parte elucidãdo textum sumus insequuti. Augustinus verò signationem istam intelligit singularem quandam sequestrationē hu- ius filij hominis, à cæteris filiis hominum: eo quod iste sit filius ho- minis simul & filius Dei, homo simul & Deus: cæteri tantum homi- nes, & tantum filij hominum. *(Quia dixisset, Ego sum panis viuus.)* In Græcis non est, viuus, sed tantum, panis qui de celo descendi. In eo autem quod sequitur: Nonne hic est filius Ioseph, intericiunt, Ie- sus, hoc modo, Nonne hic est Iesus filius Ioseph? vt per contemptum

afficiatur ipsius etiam proprium & vulgatum nomen. (Nisi pater qui misit me traxerit eum.) Tractus iste non violentiæ est neque coactionis, sed liberæ electionis: vt nullo modo per ipsum existimeretur auferri libertas arbitrij, quam catholicæ Ecclesiæ sanctis dogmatibus cogimur confiteri. Modum autem quo tractus iste fit intelligendus, pulchrè Cyrillus his exprimit verbis, Cùm dicit, neminem posse ad se venire, nisi pater traxerit eum, non vi quadam cogi trahiq; crederes putandû est, sed monitione, doctrina, & reuelatione ineffabiliter facta, vt ille solus nouit qui dignos cognouit. Omnis qui audiuit à patre & didicit, venit ad me. Vbi enim auditus disciplina doctrinæque adest, ibi fides nõ vi, sed persuasiõne oritur. Patrocinio igitur Dei patris, quod ex charitate dignis præstatur, non vi, Christum fideles agnoscunt. Non enim possumus, secundum Ecclesiæ veritatisq; dogmata, liberam potestatem hominis (quod liberum arbitrium appellamus) vllõ modo negare. Ita iusti quidem præmiis, propter iustitiam, afficiuntur: qui verò malè vixerunt, nõ iniuria puniuntur. Hæc ille ad verbum pro veritate liberi arbitrij, secundum Ecclesiasticam determinationem loquitur. Eadem ferè annotarunt Chrysostomus & Theophylactus, in tractu illo hoc potissimum intelligentes significari, quod diuino auxilio habeat opus & magna Dei cooperatione, qui credere debeat & ad ipsum venire. Quomodo verò vocabulo trahedi minimè repugnet libera præpeditio, & quod inuitum esse non oporteat aut cõtra nitentem eum qui trahitur pulchrè mōstrat Augustinus, ex illo Poëtæ Hemistichio, Trahit sua quemque voluptas. Si, inquit, Poëtæ dicere licuit: Trahit sua quemque voluptas: nõ necessitas, sed voluptas: nõ obligatio, sed delectatio: quãto fortius nos dicere debemus, trahi hominem ad Christum, qui delectatur veritate, delectatur beatitudine, delectatur iustitia, delectatur sempiterna vita, quod totum Christus est: Ista quidè tam aperte, tam sine inuolucris verborum, tam sine sententiarum ambagibus, viri illi & antiquitate venerandi & sanctimonia clari & rerum diuinarum atque humanarum scientia celeberrimi pro veritate liberi arbitrij pronuntiant: & audent etiã hodie impudentissimi quidem hæretici rem certissimam vocare in dubium. (Est scriptum in Prophetis: Erunt omnes docibiles Dei.) Sententia quidè huius verbi, descripta est, non apud vnũ Prophetã, sed apud multos, Ceterò enim apud Prophetas fit mentio de illuminatione & eruditione diuina. Nulquam tamen apertius hoc verbum haberi videtur, quam apud Esaiam, cap. 54. vbi sic legimus: *Ponam omnes filios meos doctos à domino.* Atque hinc, in Cõmentariis super Esaiã testatur Hieronymus, Christum hoc testimonium deprompsisse, præter hunc verò, nemo ve-

terum eorū qui in hunc librum Commētarios addidere, neque Græcorum neq; Latinorum particularem aliquem locum designauit, ad quem dominus alluserit: sed tantū generali sermone apud Prophetas scriptū id esse affirmāt. Pro eo autē quod nostra habet lectio, docibiles Dei, Græcè est *διδάκτους θεῶ* didactos theu, id est, doctos à Deo vel discipulos Dei. Noster interpret maluit dicere, docibiles quàm doctos: ne quis putaret doctos participialiter accipiendū, secundū tempus præteritum, cum Græcè *διδάκτους* didactos nomen habeatur, nō participium. Sed quærat aliquis, quomodo id veritatē habeat, omnes esse doctos à Deo vel discipulos siue docibiles Dei? Quare enim multi ineruditi manēt & indocti, si erunt omnes docti à Deo? Cyrillus de dignis id tantū intelligi putat: nimirum quod dignis hominibus diuina reuelatione manifestāda essent fidei & salutis mysteria, vt ille solus nouit, qui dignos cognouit. Chrysoctomus duplicē quæstioni adhibet solutionem, De pluribus, inquit, hoc dictū est, & præterea omnes volētes significat. Magister enim omnibus proponitur, ad docendum & cōmunicandum doctrinam suam. Theophylactus & illam Cyrilli, & hanc postremā Chrysoctomi cōiungit. Augustinus geminam insuper adhibet solutionem. In commētariis quidem super Ioannē, omnes regni illius homines docibiles Dei fore dicit: qui etiā si ab hominibus audiant, tamen quod intelligūt intus datur, intus coruscet, intus reuelatur. In libro autē de prædestinatione sanctorum ita verbum istud accipiendum putet, quomodo supra in annotationibus primi capituli diximus de illo verbo, *Illuminat omnē hominem &c.* in hunc videlicet sensum: Omnes qui docentur, à Deo docentur: ita vt nemo doceatur vel instruatur ad fidem, qui non à Deo doceatur. Consimilēque loquendi modum etiam ex vulgari sermone adducit. Veluti cum de aliquo literatū magistro, qui in ciuitate solus est, dicimus: Ille omnes hic literas docet: nō quia omnes discūt, sed quia nemo illic literas discit, nisi qui ab eo discit. (¶ *Panis enim verus est.*) Græci codices habent, *Panis enim Dei est.* Atque ita & Latina quedā vetustiora & emendatiora exemplaria legūt, vt est videre apud Augustinum. (¶ *Et panis quem ego dabo, caro mea est, pro mundi vita.*) Græca exemplaria per replicationem verbi dabo, sic habent, *Panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita.* In quem sensum accipi potest etiam nostra lectio quauis & simpliciter intelligi potest, sine replicatione, *Panis quem ego dabo pro mundi vita est caro mea.*

De sacramentali. Carnem autem nominat, totum seipsum, ab eo quod in ipso est insitius & humilior. (¶ Sciendum verò, quòd licet ea quæ hucusque dicta sunt, à sanctis doctoribus de Christo secundum diuinitatem ferè

inte-

intelligentur, vt quod se dixit esse panem vitæ, & panē verum, & pa- Eucha-
nem cælestem: ea tamen quæ nūc sequūtur, vbi suæ carnis facit men- ristia,
tionem, de Christi humanitate magna ex parte intelligunt, prout in ex Pa-
dignissimo Eucharistiæ sacramēto sumitur & māducatur eius caro trū sen
sub panis specie, sumitur & bibitur eius sanguis sub specie vini. Et tentia,
quoniam hæretici plerique nostri temporis dignissimo huic sacra- aduer-
mento (quod in capite isto plurimum ialuator noster commendat) sus He-
studiosissimè detrahentes, nihil eorū quæ hīc dicuntur de sacramen- retico
tali illa manducatione intelligendū contendūt, sed omnia referūt ad rū te-
fidem, dicentes: Christi manducare carnem & sanguinem nihil esse meri-
aliud quā in Christum verum hominem credere: de sacramentali tatem.
autem veræ carnis & sanguinis veri sumptione, nec verbum audire
volunt: sophistas & scripturarum perueriores clamitātes, eos qui ista
ad sacramentum carnis & sanguinis domini interpretando referūt,
non inutile fuerit, hoc in loco ad illorum insāniam retundendam,
sanctorum patrum sentētiās etiam ad verbum proponere, ex quibus
apertè monstretur Græcorum vetustissimos patres maxima religio-
ne in verbis istis quæ ab hoc loco dicuntur, sacramentum illud intel-
lexisse. Et primū quidem diuini illius & verissimè aurei oris senten-
tiam audiāmus. Verbum nanque illud pertractans, quod in huius al-
tissimi sermonis initio dominus proposuit. *Ego sum panis vitæ*, sic ait.
Iam in mysteriorum traditionem deuenturus est. Et primum de di-
uinitate sua sic disputat: *Ego sum panis vitæ*. Neq; enim de corpore
hoc dictum est, de quo circa finem inquit: *Panis quem ego dabo caro
mea est*, sed adhuc de diuinitate. Ad hunc autem locum perueniens,
expressè testatur, in hoc verbo mysteriorum sermonem adduci: per
mysteria indubiè intelligens dominici corporis & sanguinis sacra-
menta, quæ sancti patres quasi per antonomasiam mysteria appella-
re consueuerūt. Nam quod ea sacramēta intelligat, expressius quā
vt negari vel ab impudētissimo tergiuersatore possit, verba ipsa quæ
deinde in loci propositi enarratione subiungit, testātur. Illi quidem,
inquit, tunc tēporis nihil ex his dictis, nos ipsius beneficij vtilitatem
cepimus. Quare necessārio dicendum, Quā admirāda mysteria, &
cur data sint, & quænam eorū vtilitas? Vnum corpus sumus, & mem-
bra ex carne eius, & ossibus eius. Quare initiati, eius præceptis pare-
re debēt. Vt autem nō solū per dilectionem, sed re ipsa in illam car-
nem cōuertamur, per cibum id efficitur quem ille nobis est largitus.
Quam enim suum in nos amorē iudicare velle, per corpus suum se
nobis commiscuit, & in vnum nobiscum redegit, vt corpus cū capi-
te vniretur. Hoc enim amantiū maximè est. Hoc Iob significabat de

feruis, à quibus maximè amabatur: *Quis det nobis, vt eius carnis impleremur?* Quod Christus fecit, vt maiori nos charitate astringeret, & vt suum in nos ostèderet desiderium, non se tantum videri permittens desiderantibus, sed & tangi, & manducari, & dentes carni suæ infigi, & desiderio sui omnes impleri. Ab illa igitur mēsa, tanquam leones ignem spirantes, surgamus, diabolo formidolosi, & caput nostrum intelligamus, & quam in nos præ se tulit charitatē. Vbi deinde idem vir sanctissimus, & scripturaruū disertissimus, simul ac diligentissimus enarrator, multo pluribus verbis sancti huius sacramēti pretium, elaborata oratione magnificat & extollit: docens etiā, quemadmodum à fidelibus sumēdum, ne in iudicium fiat indignè sumentibus. Admiranda sanè, inquit, Ecclesiæ mysteria, admirandum sacramētum. Sed sicut magnum est & admirabile, ita si purè accesseris, ad salutem accessisti: in praua cōscientia, ad pœnam & supplicium. Qui enim manducat & bibit indignè sanguinē domini, iudiciū sibi manducat & bibit. Nam si qui regiam purpuram coinquināt, haud secus quam qui scindunt puniūtur: quid mirum, si ij qui immūda conscientia Christi corpus accipiunt, idem supplicium iubeant, quod illi qui eum clavis cruci affixerunt? Hęc autem omnia, quis nisi deploratè omnino mentis & irrationabilis iudicij, non aduertat ad vilibilia dominici corporis & sanguinis pertinere sacramēta? Non minus verò apertè, imò logè distinctius ea quæ ad hoc atinēt sacramētū, Theophylactus Bulgariensis episcopus secundum catholici dogmatis regulam exponit, quum in huius loci explanatione ita ait: Attende autem, quod panis qui à nobis in mysteriis māducatur, non est tantum figuratio quædam carnis domini, sed ipsa caro domini. Non enim dixit: Panis quem ego dabo, figura est carnis, sed caro mea est. Transformatur enim arcanis verbis panis ille, per mysticam benedictionē, & accessionem sancti spiritus, in carnem domini. Ac post pauca: igitur & nūc panis in carnē domini mutatur. Et quomodo, inquis, nō apparet nobis caro, sed panis? Vt nō abhorreamus ab eius esu. Nam siquidē caro apparuisset, insuauiter fuisset affecti eīga cōmunionem. Nūc autē condescendente domino nostræ infirmitati, talis apparet nobis mysticus cibus, qualibus aliàs assueti sumus. Ad deinde exponens quod sequitur: *Qui manducat meam carnem, &c.* hoc loco, inquit, discimus sacramentum communionis. Nam qui edit & bibit carnem & sanguinem domini, in ipso manet domino, & dominus in ipso. Contemperatio enim fit noua & super rationē, ita vt sit Deus in nobis, & nos in Deo, & cetera quæ sequuntur: in quibus ostēdit, quomodo ex vnione cū verbo habeat caro illa Christi, vt viuificare possit.

Beatus verò Cyrillus, scripturarū exactissimus enarrator, & heretico rū validissimus oppugnator, non solū à loco illo supra signato, panis quem ego dabo, sacramentum communionis in verbis domini intelligit, sed ab initio sermonis, vbi Iudæis postulātibus, *Domine, semper da nobis panem hunc* ita respondet: *Ego sum panis vitæ. Qui credit in me, nō esuriat.* Sic enim in eius verbi enarratione ait: His autē verbis subostēdit sanctissimi sūi corporis vitā & gratiā, qua in nobis vnigeniti proprietatis (id est, vitæ) & ingreditur & permanet. Ac post pauca: *Mannæ* (quod Iudæos Iordanē transgressos desit nutrire) figura latius explicata, concludens subiungit: Quando igitur ad regnum cælorum per Christū vocati sumus, nō enim aliud significat Iudæorū in repromissionis terrā ingressus) tunc & manna sensibile desit. Nō enim literali amplius legis sensu, sed cælesti pane, id est, Christo, ad vitā æternā nutrimur, & morte destructa Dei participes, gratia sancti spiritus & communicatione corporis domini, efficiamur. Et rursus, nonnullis interpositis, subiungit: *Quid igitur Christus pollicetur, quid creditibus adfert?* Corruptibile certē nullum, sed benedictionē, quam cōmunicationem corporis & sanguinis Christi assequemur, vnde ad eam incorruptionem integrē reducemur vt cibo corporali & potu non indigeamus: Nequaquā verò tacenda sunt quæ idem iste vir sanctissimus aduersum illos qui à mystica & sacramentali hac mēsa se quacunq; occasione subtrahūt, ita subiungit: *Quæ cū ita se habeant, sciāt baptizati homines & diuinæ gratiæ participes facti, si rarius in Ecclesiā proficiantur, & longo temporum spatio, propter simulatam religionē, mysticē communicare Christo recusent, ab æterna se vita procul depellere. Quippe recusatio huiusmodi quauis ex religione proficisci videatur, & scandalum facit, & laqueos instruit. Quare oportet omnibus viribus à peccato mundari, & rectē viuendi iactis fundamentis, manna cum fiducia ad sumendam vitam concurrere. Sed variæ sunt diaboli, multiplicēsque ad decipiendum insidiæ. Nam primū ad viuendū turpiter inducit. Deinde, cū malis onerati fuerint, tunc à Christi gloria abhorreere persuadet, qua possent à turpitudine voluptatis, quasi ab ebrietate, reuocari. Post quæ omnia, in exhortatione pia sermonē hunc ita absoluit: Quare demus operam, oro, vt vinculis diaboli abruptis, & iugo seruitutis eius excusso, in timore domino seruiamus: & carnis voluptate per cōtinentiam superata, ad cælestem gratiam accedamus, corporisq; Christi participes efficiamur. Sic enim, sic inquam, & diabolu fugabimus, & diuinæ naturæ participes, ad vitā & incorruptibilitatem ascēdemus. Confimilē omnino exhortationem habet, post multa, in huius ferè sermonis*

conclu

conclusionē, enarrans verbum illud: *Qui manducat meam carnem, &c.* vbi multa efficacia illos qui prætenu suæ indignitatis, sanctæ cōmunionis sacramentum frequentare negligunt, refellit: insuper, quæ & quanta ex illius sumptione nobis bona spiritus proueniant, pulcherrimè declarat. Quæ quidem exhortatio, quoniam ad pietatem plurimū valet, & fidei catholicæ regulam de hoc sacramēto optimè cōfirmat, ad verbū eam hic adscribendā arbitrati sumus. Nos verò inquit, si vitam æternam consequi volumus, si largitorē immortalitatis habere in nobis desideramus, ad recipiendam benedictionē (eucharistiam dicit) libenter cōcurramus: caueamúsque ne loco laquei damnosam religionem diabolus nobis prætendat. Rectè, inquit, dicis. Scriptū tamen esse nō ignoramus, iudicium sibi comedere & bibere illū, qui de pane comedit & de calice bibit indignè. Ego igitur probo me ipsum, & indignū inuenio. Quando igitur, quicumque tu es qui ista dicis, dignus es? Quando Christo te ipsum offeres? Nam si peccādo indignus es, & peccare nō desinis. (Quis enim delicta intelligit, secundum Psalmistā) expers omnino eris viuificæ huius sanctificationis. Quare pius, quæso, cogitationes suscipias, studiosè sanctèque viuas, & benedictione participes: quæ, mihi crede, nō mortem solum, verum etiā morbos omnes depellit. Sedat enim, cū in nobis manet Christus, seuientem membrorum nostrorū legem, pietatem corroborat, perturbationes animi extinguit: nec in quibus sumus peccatis cōsiderat, sed egrotos curat, collisos redintegrat: & sicut pastor bonus, qui animam suam pro ouibus suis posuit, ab omni nos erigit casu. Et hæcenus quidem sanctorū patrum super textu præsentī sententiā bona fide citauimus, ipsaq; eorū verba ob oculos lectori proposuimus expendenda: ne si fortè paucis & summatim illorum tantum sententiæ fuissent perstrictæ, minus apud nos esset fidei. In qua quidē re, licet prolixitate maiore vsi fuerimus, quàm eius proposito conueniat, qui literales annotatiunculas cōscribere sit professus, nobis tamē ita visa est expedire, hoc sanè in loco illa prolixitas. Partim quidem, vt ostēderemus, non sine ratione & autoritate ea quæ in hoc textu dicuntur, ad sacrosanctū eucharistiæ sacramentum exponendo nos retulisse. Partim verò & multo magis, vt hereticorū nostri potissimum temporis impudētiam & insaniam tantorum virorum autoritate, vel irāgeremus, vel mitigaremus: quibus id persuasissimū est & cantatissimum, in toto hoc capite prorsus nullam fieri sacramentalis cibi aut potus mentionem: nec metuūt egregij homines, viros orthodoxos qui iuxta sanctorum istorum sententias locū hunc de sacramentali cibo interpretātur, scripturæ subuerfores & falsarios appellare,

sophi-

sophistasq; & impostores. De istis verò, & eruditioe & sanctimoniam toti Ecclesie celebratissimis viris, quid dicturi sunt? Nunquid & hi falsarij fuerint, & impostores, & sophistæ, & scripturarû peruersiores, ob id solùm q̄ insano illorû cerebro consona nõ dixerint? Scio tamen quid ad hæc dicturi sint. Homines, inquit, fuerunt isti, errare potuerunt. Vos autem, o egregij, cuiusmodi tandem existimabimus? Nunquid nõ etiã vos homines estis? An forsitan diuina quedã numina vos esse credemus, vt quæ à sanctissimis & eruditissimis viris, quos tot sæculis Ecclesie vniuersæ Græcorû atque Latinorum fecere permaximi, fideli traditione accepimus præcipua nostræ fidei mysteria, ad obscurorum quorundam hominum (atque vtiã nõ improborum) clamorosam tantum assertionẽ, conuictis solis roboratã, sine iudicio sic abiiciamus? Sed hic rursus nobis obiiciet diui Augustini sententiã, qui totum hunc textum absque mentione sacramentalis cibi enarrat, per manducationẽ corporis Christi nõ aliud intelligens, q̄ spiritalem societatem sanctorum: Christi quæ carnem manducare, & sanguinẽ bibere, non aliud esse, quàm Christo incorporari, & per fidem cum eo vnum fieri in societate sanctorû, ita vt ipse in Christo maneat, & Christus in eo. Vide autem obsecro, hominum istorum improbam nimis impudẽtiã, effrontemq; & omnis honestatis expertem inuerecundiam: qui cum in cæteris Augustini verba nec pili faciãt, hic tamen in illo mirè sibi placeant, & serio triumphant, illud libenter inculcãtes: Quid paras dentẽ & ventrẽ? Crede & manducaſti. Verùm hi primùm quidem illud intelligãt, Augustini vnus interpretationem, trium illorû probatissimorum atq; vtuatissimorum patrû authoritati, in eo quod secũdum catholicæ fidei normam asserunt, nequaquã derogare aut præiudicare: maxime cum Augustinus illorum neque sententiam refellat, neque damnet interpretationẽ, sed tantũ suam ponit, aliam & ab illorû interpretatione distinctam: id quod passim in scripturarû enarratione sanctis doctoribus vsuuenire cõstat, vt alius sic, alius sic interpretetur, alius tamẽ alij nõ præiudicet. Ac proinde manet in suo robore firma illorû authoritas, neque eius hac via pondus eleuatur aut imminuitur, Hoc tantũ aduersariis præstat ista obiectio, quod Augustini, hoc sane in loco, non grauantur authoritate. Sed quantũ hoc illis est leuaminis, si hoc tantũ in loco ab Augustino nõ refutentur, cum in alijs plus mille locis eorû insanam & sacrilegam impudentiam apertissimè idem ipse condemnet: id quod nemini non est notissimum, qui vel de facie Augustinũ agnouerit, eiusque scripta vel de limine saluauerit. Deniq; si Augustini authoritas tanti illis est, vt eam ad erro-

ris sui

ris sui patrociniū trahere conētur illic, vbi nihil eis valet suffragari: quare nō magis ad veritatis eruditiōē illū, quod multo sanē ipsis foret vtilius, recipiūt: ¶ Quoniā verō improbi isti calūniatores, aduersum orthodoxos, etiā ex scripturæ ipsius cōtextu suā improbitatē firmare conātur, illud quod post pauca subiūgitur: *Spiritus est qui vivificat, caro nō prodest quicquā.* Verba quę ego loquor vobis spiritus & vita sunt: eo referētes sua peruersa interpretatione, vt dicant, verbis istis cauissē dominū, ne de reali aut corporali māducatione quę dicta sunt possent intelligi, cogit nos necessitas semel hęc disputatiōē ingresos, etiā hūc locum secundū patrū orthodoxorū sententiā, & catholicę fidei normā aliquantulū latius pertractare, & quęadmodū prædictis nequaquā repugnēt ista quę subnectuntur, ostendere. Licet enim nō per omnia similiter verba ista ab orthodoxis exponantur, in hoc omniū enarrationes cōueniūt, vt nulla sit cū prædictis repugnātia, quin optimē & cōmodissimē possint iuxta sensum catholicū supra à nobis latissimē expositū accipi. Et primum quidem Augustini super hoc loco sententiā, quandoquidē illum sibi videbantur paulo ante habere patronum, audiamus. Caro, inquit, nō prodest quicquā, sed quomodo illi intellexerūt. Carnē quippe sic intellexerunt, quomodo in cadauere dilaniatur, aut in macello venditur non quomodo spiritu vegetatur. Proinde sic dictū est: Caro non prodest quicquam, quomodo dictū est, Sciētia inflat. Iam ergo debemus odisse sciētiā? Absit. Et quid est, sciētia inflat? Sola sine charitate. Ideo adiūxit: Charitas verō adificat. Adde ergo sciētię charitatē, & vtilis erit sciētia nō per se, sed per charitatē. Sic etiā nunc caro nō prodest quicquā, sed sola caro. Accedat spiritus ad carnē, quomodo accedit charitas ad sciētiā, & prodest plurimum. Nā si caro nihil prodesset, verbum caro nō fieret. Ac post pauca: Sicut illi intellexerunt carnem, nō sic ego do ad manducandū carnem meam. Proinde, Verba, inquit, quę ego loquutus sum vobis, spiritus & vita sunt. Quid est, spiritus & vita sunt? Spiritualiter intelligenda sunt. Intellexisti spiritualiter, spiritus & vita sunt. Intellexisti carnaliter, etiam sic illa spiritus & vita sunt, sed tibi non sunt. In his Augustini verbis, quid est quod aduersum orthodoxos faciat, præmissa domini verba de sacramentali māducatione corporis & sanguinis eius interpretātes. Aliud est enim carnaliter māducare, aliud sacramentaliter. Carnaliter enim māducare, est sic māducare quomodo solent homines carnē māducare, prius eam maciādo, deinde in partes cōcidendo, ac deinde dētibus dilacerando, sicque in ventrē corporalis nutritionis gratia traiciendo. Qui ita Christi carnē manducandā intelligebant, carnaliter intelligebant: & sic māducare

ducare nihil profuisset soli carni intentis, nec altius aliquid de ipsius
 quã de alterius alicuius animalis carne existimantibus. Nos autem
 dũ veri corporis & veri sanguinis Christi necessariam sumptionem
 ex verbis Christi intelligimus, non utiq; sic carnaliter intelligimus,
 quomodo illi intelligebãt, sed modo longè altiori, nempe spiritali
 simul & sacramentali, quo carnem sumimus, nõ sub carnis specie, nec
 sanguinẽ sub specie sanguinis, sed carnem sub specie panis, & sangui-
 nem sub specie vini: neq; mactamus nos carnem, aut coquimus, aut
 dilaceramus: neque corporalis nutrimenti gratia, vt carnem ouinam
 aut bouinã solemus manducare, cibum illum & potum illum sumi-
 mus. Deniq; nec ipsam Christi carnẽ propter semetipsam sumimus,
 sic quasi ipsam per se credamus habere vim viuificantem animã, sed
 propter vnionem cum diuinitatẽ & verbo inhabitante carnem, quo
 pasci optamus nostram animam. Ne verò soli iam Augustino ianiti
 videamur, qui vnus aduersum nos ex antiquioribus pauloante
 producebatur, audiamus & ceterorum super his verbis interpreta-
 tionem. Primus quidem Cyrillus sic ait: Caro si sola intelligitur, ni-
 hil prorsus viuificare potest: quippe quæ viuificante indigeat. Cũ
 verò incarnationis mysterium laudabili cura scrutati fueritis, & in-
 habitantem in hac carne cognoueritis, quãuis nihil per seipsam ca-
 ro possit, viuificam tamen esse credetis, nisi etiam spiritum sanctum
 non posse viuificare contendatis. Nam quoniam cũ viuificante ver-
 bo, caro coniuncta est, tota est effecta viuifica: & cetera quæ in ean-
 dem sententiã prolixius prosequitur. Exponens deinde quod sequi-
 tur: Verba quę ego loquor vobis, sic ait. Huiusmodi est quod dicitur:
 Putatis, inquit, me dixisse, viuificũ natura sui terrestre hoc esse cor-
 pus? Ego verò de spiritu & de vita aeterna loquutus sum. Non enim
 natura carnis viuificum reddit spiritum, sed, spiritus virtus viuificam
 carnem efficit. Verba ergo quæ ego loquutus sum, spiritus, id est,
 spiritalia, & de spiritu, & vita, id est, de viuifica & naturali vita sunt.
 Chrysostomus aliquanto simplicius & facilius locũ istum enarrat, di-
 cẽs: Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquam: hoc est, se-
 cundũ spiritum verba mea audienda sunt: Qui secundum carnem au-
 dit nihil lucratur, nihil utilitatis accipit. Verba quæ ego loquor vo-
 bis, spiritus & vita sunt. Spiritus, hoc est, spiritalia, nihil naturale,
 nullã naturalem consequentiam habentia, sed omni hac terrena ne-
 cessitate & huius vitæ legibus libera. Ac post pauca: Quod autẽ carò
 non prodest quicquã, non de ipsa carne dicitur. Absit, sed de his qui
 carnaliter accipiunt quæ dicuntur. Quid est autẽ, carnaliter intelli-
 gere? Simpliciter vt res dicuntur, neque aliud quippiam excogitare.

Non

Nō enim ita iudicanda sunt, quomodo ea quæ videntur, sed myste-
ria omnia interioribus oculis cōsideranda, hoc est, spiritualiter. Quo-
modo enim nihil prodest caro, sine qua nemo potest viuere? Vide
quod ea particula, *Caro non prodest quicquam*, non de ipsa carne, sed de
carnali auditione dicta est. Consentit huic per omnia Theophyla-
ctus, & eadē prorsus loquitur, carnem dicens nihil prodesse, eo quod
carnaliter intelligere Christi verba nihil adfert, sed spiritū prodesse,
quia spiritualis intelligentia cōfert plurimum. Verba quoque ipsius
spiritū esse, id est, spiritualiter intelligenda, & vitam, id est, viuificā-
tia, & vitā adferentia spiritualiter intelligentibus. Ex his omnibus san-
ctorum patrū interpretationibus, tametsi non per omnia quantum
ad singulas particulas similiter exponant: illud tamē summatim col-
ligitur, concordī omnīū sententiā locum istum propositum prorsus
nihil officere orthodoxorum intellectū, qui sermonē Christi suprā
enarratū de sacramentali corporis & sanguinis dominici manduca-
tione dictū accipiunt: id quod impudētissimē calūniantur improbi
& animales hæretici, clamitantes intellectū illum cum Christi ver-
bis pugnare, quibus dixit carnē nihil prodesse, sed spiritum esse qui
viuificat. Verum nos iam satis in his refellendis, quantū sanē operis
huius tractatus patitur, demorati, ad nostrum institutum redeamus.

ELUCIDATIO CAP. VII.

*P*ost hac an-
tem ambu-
labat Iesus in
Galilæam.

b Non enim vo-
lebat in Iudæā
ambulare, quia
queriebant eum
Iudæi interfi-
cere

c Erat autem
in proximo dies
festus Iudæorū,
scenopegia.



POST ea quæ iam antè descripta sunt,
dicta ac facta, perambulabat dominus
Iesus Galilæam, verbis & signis patris
vbique gloriam quærens. ^b Causa verò
ob quam in Galilæa diutius commora-
re voluit, & non ascendere in Iudæam, invidia erat
principum Iudæorum: quorum odium tantum erat
aduersus Christum, vt mortem ei meditarentur &
mollirentur. ^c Contigit itaque, post longam illius in
Galilæa demorationem, vt solennitas quædam Iudæis
admodum celebris appropinquaret, quæ Græco vo-
cabulo solennitas appellabatur scenopegtorum: à fi-
gendis tabernaculis, in quibus per dies solennitatis
illius habitabant, in memoriam antiquæ peregrina-
tionis sanctorum Patriarcharum, qui in tabernaculis
& casulis morabantur, item & posteriorum patrum
de Aegypto egressorum, qui in deserto per annos
quadraginta in tabernaculis fuerant commorati,
priusquam

priusquam terram promissionis acciperet. ^a Hac ita- *a* *Dixerunt au-*
 que solennitate imminente, quidam ex iis qui Chri- *tem ad eum fra-*
 sto secundum carnem erant cognati, partim Christo *tres eius:*
 diffidentes, partim humanum affectum sequentes, di-
 xerunt ad eum: Quid nunc imminente solennitate in
 Galilæa latitas? ^b Quin potius transi hinc in Iudæam, *b* *Transi hinc,*
 ad Hierosolymam Israëliti regni metropolim, quo *& vade in Iu-*
 nunc confluxuri sunt ad solennitatem & templi visi- *deam,*
 tationem vnde quaque plurimi: ^c vt auditores & secta *c* *vt et discipuli*
 tores tui, quos illic admodum multos habes, videant *tui videant ope-*
 opera ista mirabilia que tu facis. ^d Nō enim solent ij *ra tua que tu fa-*
 qui seiplos manifestare, & suum nomē mundo notū *ci.*
 facere querunt, opera sua illa per quæ præcellentiam *d* *Nemo quippe*
 sibi & auctoritatem conciliare putant: in locis secre- *in occulto quid*
 tioribus patrare, vbi à paucis videri aut sciri possint: *facit, & querit*
 imò loca maximē publica & plurimis frequentata *ipse in palat. esse.*
 queritāt, vt illustriore reddant sui nominis gloriā, &
 latius ipsorū fama spargatur. ^e Proinde si verē ista fa- *e* *si hac facis,*
 cis mirabilia, que de te narrantur, si verē à Deo istam *manifestata teip-*
 habes potestātē tanta signa patrādi, quanta te posse *sum mundo.*
 plerique iactitant, relinque humilē & desertam Ga-
 lilæam, ac Hierosolymā cōscende, vt illic in ciuitate
 splendidissima, ac populo plenissima, tuam gloriā
 magnifices, & fiat nomē tuum per orbem manifestū.
^f Hæc autē dicebant quidam ex cognatis Iesu, non- *f* *Neque enim*
 dum affectu sincero in eum credentes: sed vel hæsi- *fratres eius cre-*
 tantes de veritate doctrinæ & operū eius, vel affectu *debant in eum.*
 infideli ex illis mundi huius gloriā sibi conciliare
 volentes. ^g Ad hæc dominus Iesus, vt affectū illorum *g* *Dixit ergo eis*
 refelleret, & in signis miraculorum patris tantū glo- *Iesus:*
 riam non hominum se querere demonstraret, ita eis
 durē respondit: ^h Tempus à patre mihi constitutum, *h* *Tempus meū*
 quando ego ad solennitatem hanc sum profecturus, *nondū aduenit:*
 nondum aduenit. Non est iustum, vt hac in re vestro
 seruiam carnali affectui, sed patris tantum voluntati: *i* *tempus autē*
 à quo mihi constitutum tempus cum aduenerit, pro- *vestrum semper*
 ficiscar. ⁱ Tempus autem vestrum non eget dilatione, *est paratum.*
 semper paratum est: iam nūc vobis licet, si libet ascen- *k* *Non potest*
 dere, pro animi vestri affectu. ^k Fieri non potest, vt *mundus disset:*
 mundani & ambitioni homines (cuiusmodi sunt in *vos:*

- a* me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo, quod opera eius mala sunt.
- b* Vos ascendite ad diem festum hunc: ego enim non ascendam ad diem festum istum, quia meum tempus nondum impletum est.
- c* Hæc cum dixisset ipse, mansit in Galilæa.
- d* *Vt autem ascendere fratres eius, tunc ipse ascendit ad diem festum, non manifestè, sed quasi in occulto.*
- a* *Judæi ergo querebant eum in die festo.*
- f* *Et dicebant, ubi est illus?*
- Judæa multi, ex iis maximè qui me persequuntur) vos odio habeant, aut persequantur, quandiu illorum estis similes, honorem similiter mundi & ambitione quærentes. ^a Me verò illi exosum habent odio gravi usque ad mortem, propterea quòd eorū vitia & peccata redarguo, in quibus corrumpunt, & corrumpuntur: Hæc scilicet causa est, quare vobis absque periculo liceat publicè ad festum ascendere, mihi verò non ita, donec tempus constitutum aduenerit. ^b Vos proinde, si videbitur, & quando videbitur, fidenter ascendite ad festiuitatem imminentem: nec est quod me prætolemine, aut meam requiratis præsentiam, Ego enim non adhuc ascendam ad festiuitatem istam, quoniam tempus meum, quod à patre mihi est constitutum (cuius consilio omnia gero) nondum aduenit. Insidias mihi parant inimici mei, Iudæorum principes: atque ob hoc ad tempus dispensatoriè me vult pater latitare in solennitatis initio, postmodum nihilominus manifestandum in gloria. ^c Post quæ verba, fratribus ascendentibus Hierosolymam, ipse remansit ad tempus in Galilæa, nolens affectum carnalem cognatorum suorum cum negotio miscere Euangelico, aut diuinam gloriam humana diluere.
- ^d Postquam verò illi priores ascendissent, cum sibi tempus videretur opportunum, ipse dominus posterior ascendit ad solennitatem: non quasi in manifesto, multarum turbarum frequentia comitatus, quæ admodum aliàs nonnunquam incedere solitus erat, sed quasi occultè cum paucis suis discipulis: ne occasionem dare videretur Iudæis, in se amplius furendi.
- ^e Incipiente igitur festiuitate illa, plerique Iudæorum, tum ex iis qui Iudæam & Hierosolymam inhabitabant, tum ex iis qui aliunde ad festum confluxerant magno studio Iesum requirebant absentem: nonnulli quidem ex affectu bono cupientes audire & videre eum, alij verò ex affectu peruerso quærentes ei nocere. ^f Et admirantes dicebant, alij in contemptum: Vbinam modo latet seductor & magus ille? Quare non prodit in publicum? Alij in honorem: Vbinam est Propheta & magister ille, qui in festis

festis solet adesse Hierosolymis, miraque docere & agere? ^a Proculdubio non sine causa graui nunc ab- *a Et murmur* est, qui festos hos dies diligentissime solet obseruare. *multum erat in* Factumq; est dissidium & murmur magnū in turbis *turba de eo.* populorum qui conuenerant, diuersis diuersa vt sentientibus, ita loquentibus. ^b Nimirum alij erga Christum pie affecti dicebant, sanctum ipsum esse ac iustum, & à Deo missum Prophetam prædicabant. *b Quidam enim dicebant, quia bonus est.* ^c Alij verò in Christum impij, e contrario asserabant, non ipsum sanctum esse & à Deo missum Prophetam, sed magum & seductorem populorum, falsam doctrinam prædicantem, atque ex pacto cum dæmonibus miracula facientē. Sic pro suo quisque affectu apud sese, alij bene, alij malè de Christo loquebantur. ^d Nemo tamen apertè & palam audebat pro eo loqui in bonum, propter timorem principum Iudæorum, quos sciebant aduersus illum maximo odio furere, ac iam mandata dira dedisse, vt eum comprehenderent & interficerent. ^e Quum verò solennitas illa, quæ per dies septem celebrabatur, ad medium usque processisset, in ipso solennitatis medio, peruenit dominus Iesus in Hierusalem: palamque se ostendere volens mundo, templum est ingressus, atque illic turbas docere cœpit cum fiducia, nihil Iudæorum pertimescens malitiam: vt sicut antè latens humanæ fragilitatis ostendit in seipso infirmitatē, sic modo apertè prodiens diuinæ suæ virtutis, cui nemo posset nocere, maiestatem declararet: seque pro gloria patris & Euangelij, nullam humanā vim metuere demonstraret. ^f Audientes verò Iudæi, Christum palam in templo magna cum autoritate & gloria prædicantem, admirati sunt vehementer, & dixerunt adinuicem. ^g Qui fieri potest, vt homo iste literas sciat, scripturas calleat, & verba sapientiæ teneat: quum (vt illi testantur, qui ipsum ipsiusq; familiam & conditionem probe nouerunt) nunquam literas didicerit: & scholas in quibus docentur literæ, nunquā frequentauerit? Hinc enim quidam bene Christo fauentes, diuinā colligebant esse sapientiam & doctrinā eius: alij verò, magis, & ex dæmone collatam. ^h Sciens verò dominus,

d Nemo tamen palam loquebatur de illo, propter metum Iudæorum.

e Iam autē die festo mediante, ascendit Iesus in templum, & docebat.

f Et mirabantur Iudæi, dicens:

g Quomodo hic literas scit, cum non didicerit?

h Respondit eis et ait: Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me.

a Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscet de doctrina utrū ex Deo sit, an ego à meipso loquar.

b Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam quarit.

c Qui autē quarit gloriam eius qui misit eum, hic verax est, et iniustitia in illo non est.

d Nonne Moses dedit vobis legem?

e & nemo ex vobis facit legē. Quid me quaritis interficere?

quòd hac de re mirarentur, & conquirent, ita eis respondit: Doctrina quam ex me auditis, non propriè mea est, sic quasi ego eam habeam à memetipso, sed est doctrina patris mei cælestis: qui sicut me misit in mundum, ita mihi dedit atque præcepit quæ debeam loqui & prædicare in mundo. ^a Quod si quis bonæ fuerit voluntatis, qui pio & humili affectu desideret patris mei obedire voluntati, & propriam suam diuinæ non opponere, sed conformè & concordem efficere, is demum scire poterit de doctrina mea, qualis sit, ex Deo an ex meipso, an ex diabolo. Qui bonæ & humilis sunt voluntatis, ipsi sciunt meam doctrinam verè esse diuinam, non humanam: quemadmodum e contrario, qui animo sunt superbi, & obduratæ in malo voluntatis, nequeunt intelligere, quòd à Deo sit mea doctrina, sed contemnere malunt, quæ doceo, quasi ea loquar à memetipso. ^b In hoc autem qui bonæ sunt voluntatis, facile advertere possunt, me non loqui à meipso: quoniam qui ex suo capite & sua inuentione loquitur, quæ à Deo non accepit, is propriam suam gloriam quarit, & proprium nomen superbè extollere: quod ego si facerem, rectè me diceretis loqui ex memetipso, & non ex Deo. ^c Nunc verò dum ego in omnibus patris tantum gloriam quero & specto, non gloriam propriam, quam vbique (vt ipsi non potestis non agnoscere) fugio, per omnia, quod ad meipsum spectat, humilitatem & contemptum e' igens, fateri quoque debetis, me à memetipso non loqui, sed ab illo cuius gloriam quero: ac proinde, veracem esse & iustum ac nihil mihi alienum arrogantem, sed tantum quod mihi traditum est officium exequentem, quum non possit Deus pater doctor esse mendacij, aut approbator iniustitiæ. ^d Ostendam autem vobis, iniustum esse vestrum aduersus me odium, & persecutionem impiam. Ecce Moses legem vobis dedit, & promulgauit, quam à Deo accepit: & vos ab illo legem suscepistis, eiusque obseruationi vltionea voluntate vos ipsos deuinxistis. ^e Attamen ex vobis qui contra me malum meditamini, nemo est qui legem istam perfectè obseruet. ^f Quare enim me quaritis interficere? In hoc

hoc sanè omnes legem (quæ homicidium prohibet, & iustum iudicium præcipit) præuaricamini, quod cõtra iustitiam mihi innocenti sine causa mortem meditamini?^a Ad hoc Christi verbum, multi ex turba illa principum parti adherentes, & dissimulare volentes quod occultè in animo meditabantur, in contumeliam proruperunt, dicentes: Dæmonio agitatus ista loqueris, quæ nemo possit vera comprobare. Quis enim te quærit interficere? Quis tibi quærit nocumentum inferre? Hactenus nemo vidit tibi vim vllã à nobis inferri. Mendaciter proinde & nequiter in odiũ nostrum ista confingis, quæ nos opere necdum ostẽdimus.^b Sciens verò dominus Iesus, quid ipsi animo voluerent, tametsi nondum opere monstratũ, ad plenã sui expurgationem hac est vsus apologia siue defensione, dicens: Vnum opus ego ante aliquantum tempus vobiscum existens in solennitate pentecostes operatus sum, signum vnum patraui, hominẽ infirmũ sanans in sabbato: & de hoc opere vos omnes admiramini, tanquam de opere insigniter malo: atque hinc mihi calumniam struitis, hinc mihi malum paratis, quasi blasphemus in legem, & violator sabbati, & vnicum hoc opus, quasi præcipuum, prætexitis in odium mei & persecutionem. ^d Sed respondete, obsecro, mihi. Nam vestrum ipsorum requiro iudicium: Moses ecce legislator in lege vobis constituit, circumcidere omne masculinum: non ita quidem, vt ipse primus fuerit institutor circumcisionis, quæ multo antè Abraham data, & cæteris Patriarchis obseruata fuit, in signum distinctionis populi Israëliti, de quo secundum carnẽ erat nasciturus Messias, à cæteris gentibus. ^e Et hanc circumcisionem vos ita obseruatis, vt nec propter sabbati reuerentiam omitatis circumcidere pueros, cum dies octauus à natiuitate cum sabbato coinciderit. ^f Si igitur accipit homo circumcisionem præputij in die sabbati, ita vt non soluetur lex Mosis, absque violatione legis: item propter hoc in sabbato fit circumcisio, vt non violetur lex Mosis, ex ea parte qua præcipit masculinum omne die octauo circumcidi: ^g quæ vobis causa iusta esse poterit,

a Respondit turba, et dixit: Dæmonium habes quis te quærit interficere?

b Respondit Iesus, & dixit eis:

c Vnum opus feci, & omnes miramini.

d Propterea Moses dedit vobis circumcisionem: non quia ex Mose est, sed ex patribus:

e & in sabbato circumciditis hominem.

f Si circumcisionem accipit homo in sabbato, ut non soluetur lex Mosis:

g mihi indigna hoc in sabbato fit circumcisio, ut non violetur lex Mosis, quia totum hominem sanum feci in sabbato.

a Nolite indicare secundum faciem:

b sed iustū iudicium iudicate.

c Dicebant ergo quidam ex Hierosolymis:

d Nōne hic est quem querunt interficere? Ecce palām loquitur & nihil ei dicunt:

e Nunquid verē cognouerunt principes, quia hic est christus? Sed hūc scimus vnde sit.

f Christus autem cum venerit, nemo scit vnde sit.

poterit, aduersum me exercendi odium, ex eo quod non vnā aliquam partem, sed totum ipsum hominē sanum feci in sabbato? Maius enim videtur, totū aliquem hominē simul in anima & corpore & mēbris omnibus corporis sanari, quā in præputio circumcidi, atque ita modo quodam velut in vno tantum illo genitali membro sanari, recteque iuxta legem disponi. Maior in illo videtur Dei gloria, & hominis com modum amplius. Hoc igitur si licet in sabbato, & nō violat sabbatum, illud quod per se melius est, quare in sabbato non licebit? ^a Proinde vos moneo, ne (contra legis præceptum) secundum faciem & personā iudicetis, quod in vobis toleratis & cōmendatis, ipsam: imō ipso aliud melius in me condemnantes: quod est secundum faciem & personam, nō secundum rei veritatem iudicare: ^b sed rem ipsam diligēter expendentes, studete quod iustum est iuste iudicare, ne hac quoque ratione legis comprobemini transgressores, quæ quod iustum est præcipit iuste exequi. ^c Cū verō ita constanter & intrepidē palām in templo docentē eum viderent quidam Iudæorum ex Hierosolymis, principum parti fauentes, & Christo aduersantes, vehementer admirati de Christi confidentia, dixerunt: ^d Nōne hic est quem principes nostri ex multo iam tempore decreuerunt & quæsierunt interficere? Ecce verō nunc palām docet in templo multa cū fiducia, & nemo principū aduersus eum quicquam agit vel loquitur, quod ad eam rē pertineat, sed docere permittitur, vt antē solitus fuerat. ^e An fieri potuit, vt contra id quod hæctenus senserūt, iam persuasum sit principibus, hunc verē Messiam esse promissum. Verū id existimare, omnino videtur irrationabile. De hoc enim Iesu, nos cognouimus vnde sit, locum nouimus vnde processit, nempe ciuitatem Nazareth, in qua cōceptus fuit & educatus: insuper & parentes eius, ex quibus est progenitus nouimus, vtpote patrē Ioseph, & matrem Mariam. ^f Messias autem cū venerit in mundum, nō poterit sciri generatio eius, iuxta quod in scriptura dicitur: Generationem eius quis enarrabit? Et alibi, Egressus eius ab initio, à diebus æternitatis.

tatis. ^a Sciens itaque dominus, sic malignari aduer- *a Clamabat ex*
 sum se plerosque Iudæorum, & tam futilia aduersus *go Iesus in tem-*
 veritatem obicere, ad cōfutandum illorum obiecta, *plo, docens, &*
 eleuata voce (vt ab omnibus posset audiri) clamauit *dicens:*
 cum fiducia veritatem docens, ac dicens: ^b Vos qui- *b Et me scitis,*
 dem, secundum hanc quam videtis formam humani- *& vnde sim, sci*
 tatis assumptam, me vt hominem vnum aliorū simi- *is:*
 lem videtis & cognoscitis: item & locum originis ac
 conuersationis, progeniēque ex parte nouistis. Ve-
 rūm secundum naturam diuinam, quæ mihi est cum
 patre cōmunis, vos nequaquam me cognoscitis, ne-
 que vnde venerim scitis. ^c Ego enim in hunc mun- *c & à me ipso*
 dum non veni, humanam assumendo naturam, à me- *non veni, sed est*
 metipso, quasi iniussus, & à nullo missus: sed est Deus *verus qui misit*
 pater in seipso perfectē verus & veritas ipsa qui me *me, quem vos*
 misit in mundum, volens me in tempore fieri homi- *nescitis.*
 nem: quem vos non verē cognoscitis, vt patrem
 meum & eum qui me misit: quoniam si eum cogno-
 sceretur patrem & mittentem, non me repelleretis
 filium & missum ab eo: atque ita secundum hanc na-
 turam, neque me cognoscitis, neque vnde venerim
 scitis. ^d Ego autem perfecta comprehensione illum *d Ego scio eum,*
 cognoui, vt filius patrem, qui sum cum eo vna sub- *& si dixerō*
 stantia: & si dixerō me eum non nosse, contra veri- *quia nescio eū,*
 tatem loquar mendacium, efficiārque mentiēdo *ero similis vo-*
 vestri similis, qui meram falsitatem & mendacia blas- *bis mendax.*
 phemantes loquimini. ^e Vtique enim illum scio, & *e Sed scio eum,*
 perfecta comprehensione cognosco: quoniam ab *quia ab ipso*
 ipso sum, secundum vtranque naturam: secundum *sum*
 diuinam quidem, esse æternum ab eo per generatio-
 nem naturalem accipiens: secundum humanam ve-
 rō, in tempore ex eius voluntate hominis naturam
 assumens, ^f & ab ipso in hac temporis plenitudine *f & ipsa me*
 veni in mundum, missus ab eo in salutem humani *misit.*
 generis. ^g His autem Christi verissimis sermoni- *g Querebant*
 bus, exarcati maligno odio peruersi Iudæi, adeo non *ergo eu appre-*
 sunt emolliti, vt magis etiam exarserit eorum fu- *hendere:*
 ror: eoque vesaniā processerunt, vt missis mini- *h & nemo mi-*
 stris quærerent eum apprehendere ad interficien- *si in illum ma-*
 dum. ^h Verūm diuina virtute impediti, prauū animi *nis,*

- fui propositum & conatum nō valuerunt in effectum optatum perducere: quoniam nemo permissus est, vt auderet vel posset in eum violentas manus iniicere.
- a quia nondum venerat hora eius.* ^a Videlicet quia nondum tempus aduenerat à patre constitutū passioni & morti eius, sed prædicare ipsum adhuc ad tempus aliquantum oportebat, & pluribus miraculis atq; mysteriis plenioribus patris gloriam amplius illustrare, Euangeliiq; doctrinam firmare. Horam autem illam à patre constitutam, sicuti filij obedientia præsentem effugere nō voluit, ita Iudæorum improbitas anticipando præuenire non valuit.
- b De turba autem multi crediderunt in eū, & dicebant:* ^b Quauis verò ex ista Christi prædicatione, Iudæorum primores & his adhærentes, magis in eū ira exarserint, alij tamen plerique simpliciores ex turba illa, fructum ex ea bonum sunt cōsequuti, multis in eum deuotione fidei seruētibus: qui & sibi inuicē his verbis, ad credendum in eum, animum addebant. ^c Verus (inquiunt) Messias cū aduenerit in mūdum, nō est verisimile plura signa aut maiora æditurum esse eum, quàm Iesus iste adiderit, atque etiamnum quotidie non desinit ædere. Quare igitur non credamus, verum hunc esse Messiam; & verum mūdi saluatorē? Quare hunc habentes præsentem, sine causa abiiciemus, & incerti præstolabimur alium? ^d Adeoque voces istæ in turba tumultuâte inualuerūt, passim vnoquoque ad alterum sibi proximū huiusmodi mulsitante, vt ad Phariseorum notitiam statim perlatum sit, hanc in turba de Christo opinionē vulgari. ^e Propter quod, velut noua exardescētes iracundia Iudæorum primores, pōtifices & Pharisei, in conspiratione aduersus Christum socij, miserunt ministros, vt manus violentas in Iesum iniicerent, ipsumq; ex autoritate publica, tanquam reum & punitione dignum apprehenderent: sed nihil potuerunt efficere. ^f Volens itaque eis ostendere dominus Iesus, quòd frustra laboraret, tentantes eū ante tēpus apprehēdere, dixit eis: Adhuc modicū tēpus necesse est, iuxta patris decretū, me versari in mūdo, docere & miracula facere, ad patris gloriā: ac deinde, vbi tēpus ad hoc deputatum aduenerit, per mortē transiēs victor redibo ad patrē, qui

qui me misit, ascendens in cælum ad dexteram patris.

^a Ac tunc quidē ubi abscessero, plerique ex vobis qui *a* *Quæretis me,* modo præsentē contemnunt, absentē requirent, vide- & non inueni-
reque & audire secundū corporalem præsentiam de-
siderabunt: sed ita me inuenire ultra non valebitis,
non dabitur vobis mea frui visibili præsentia. ^b Et *b* *Et ubi ego*
ubi ego sum, nunc quidem (sicut ab æterno) secun-
sum, vos nō po-
dum diuinitatem, tunc autem ero etiam secundum *testis venire.*

humanitatem, in cælo apud patrem, illuc peruenien-
di nulla vobis spes esse potest, si in vestra infidelitate
perseueraueritis: neque omnino cuiquam potestas vl-
la esse potest illuc propria sua virtute perueniēdi, sed
per me illuc assumendi sunt, quicumque modo per si-
dem se mihi adiungunt. Propter quod, modo vobis
consultum fuerit, dum me præsentem habetis, tem-
pestiuè in me credere, & cæcum istum furorem ab

animo pellere. ^c Audientes verò & minimè intelli-
gentes Christi verba Iudæi, malitia sua excæcati, di-
xerunt adinuicem: Quoniam homo iste abiturus est,
ita vt eum non inueniamus: An fortè in gentium po-
pulos per orbem vniuersum longè latèque dispersos
profecturus est, à lege & gente sua discedēs, vt coram
eis prædicet & miracula faciat? ^d Aut quid sibi vult
hoc verbi, quo dixit: Quæretis me, & non inuenietis:
Ac deinde: Quò ego vado, vos non potestis ve-
nire? ^e Cùm verò ad finem iam peruenisset festi so-
lennitatis, eius septimo & vltimo die, qui præcipua
religione & celebritate, tãquam terminus & clausu-
la totius solennitatis, à Iudæis colebatur, dominus
Iesus captata temporis opportunitate, quasi vale di-
cturus turbis iam iam post festum celebratum abitu-
ris, paratus ad docendum stabat: & voce eleuata,
quo facilius ab omnibus posset audiri, ea loquēs quæ
vehementer yrilia essent omnibus, clamabat, dicens:

^f Ego sum fons aquarum viuentium. Quisquis in
anima potari, humectari, & refocillari desiderat, per
fidem ad me veniat, credat, & adiungat se mihi:
ita fiet, vt aquas vitæ de plenitudine mea in gaudio
hauriat: quibus arida anima irrigabitur, vt viuat,
& fecundabitur, vt proferat fructum vitæ æternæ. & bibat.

^c *Dixerūt ergo Iudæi ad semet-
ipfos: Quò hic
iturus est, quia
non inueniemus
eum? Nūquid in
dispersionem gē-
tium iturus est,
& docturus gē-
tes?*
^d *Quis est hic
sermo quē dixit
Quæretis me, et
non inuenietis:
& ubi sum ego,
vos non potestis
venire?*
^e *In nouissimo
autē die magno
festiuitatis, sta-
bat Iesus, & cla-
mabat, dicens:
Si quis sitit,
veniat ad me,
& bibat.*

a *Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluēt aqua viua.* ^a Qui enim in me fide sincera crediderit, secundū testimonia scripturarū, quæ de me loquūtur, & mihi præstandā esse fidē testantur, sic in me credens, vt veruna Deum, & mundi saluatorē, quomodo scripturæ de me credendum docent, is adeo replebitur cū tempus aduenerit cōstitutum, aquis istis spiritualiū gratiarū, & quasi flumina fluant de ventre eius: aquis istis (quæ veræ sunt aquæ vitæ, vitam veram conferētes animæ) ita copiosè replebuntur, qui in me crediderint, spiritus sancti videlicet gratia & charismatibus, vt de eorū plenitudine & efficacia, nō ipsi sibi solis proficiāt, sed alij quoque per eos sint reficiendi, & fructum plurimū consequuturi.

b *Hoc autē dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.*

c *Nōdum enim erat spiritus datus,*

d *quia Iesus nōdum erat glorificatus.*

e *Ex illa ergo turba cū audissemus hos sermones eius, dicebāt: Hic est verè Propheta.*

f *Alij dicebāt: Hic est Christus.*

^b Voluit autem in hoc verbo dominus Iesus tacitè donū innuere spiritus sancti, quem post ipsius ascensionem in cælum accepturi erant eius munere discipuli, ac reliqui in eum perfectè credētes, ad tantam plenitudinē, vt post illum acceptum, alijs quoq; in fide erudiendis, & ad Christum conuertendis sufficerēt. ^c Nondum enim ad talem abundantiam erat spiritus datus, eo modo quo post datus erat in signis visibilibus, neque in ea abundantia & efficacia in qua erat mittendus: ^d quoniam dominus Iesus nondum per resurrectionē à mortuis, & ascensionem in cælos fuerat glorificatus. Sic enim decretum erat apud patrem, vt non prius secundum eam abundantiam, & in visibilibus signis mitteretur spiritus sanctus, quàm deuieta morte filius Dei in assumpta natura humana ad patris dexteram residens, ipse simul cum patre illum de cælo mitteret. Videlicet vt per hoc declararetur, communiter & indifferenter spiritum sanctū à filio, sicut à patre, procedere: sicq; innotesceret, filij cum patre verā æqualitas. ^e His igitur alijsq; huiusmodi tantæ efficaciam & præcellentiam verbis, ex benedictō Christi ore auditis, simpliciores plerique ex turba bonam de eo existimationem concipientes, dicebant eum verè esse Prophetam, hominem esse magnæ sanctitatis, à Deo ad populi instructionem missum. ^f Alij verò plus ei tribuentes, dicebant, nō tantum Prophetam aliquem vulgarem eum esse, sed illum præ omnibus insignem Messiam

de

de quo ceteri omnes Prophetæ, sicut & lex ipsa, testimonium perhibuerunt. ^a Quidam verò principum ^a Quidam an-
 parti fauentes, ad destruendum priorum sententiam, ^{tem} dicebant:
 dicebant: Non debet à Galilæa ignobili loco expecta Nūquid à Ga-
 ri Chistus, nec verisimile est inde vēturum esse Mes- li:aa venit
 siam: ^b Ex scripturis enim apertè cognoscitur, quòd Chri-
 ex tribu Iudæ, de semine regio & linea David, influ- ^b Nonne scri-
 per & de loco in quo natus est David, nēpe de Beth- piura dicit:
 leem, Messias debeat expectari, sicque inde venturus quia ex semine
 in mundum. Hic verò Iesus ex Galilæa nobis prodiit, David, & de
 ubi & ipse moratur & parētes eius: nec proinde ex se Bethleem castel-
 mine David ortus videtur, nec in ciuitate Bethleem lo ubi erat Da-
 natus. Nazarenum enim dicitur, non Bethleemita: & uid, venit Chri-
 Galilæus vocitatur, non Iudæus. ^c Sic itaque diuer-
 sis diuersa sentientibus, ac pro sensus varietate varia ^c Dissensio ita-
 pugnantibus atque loquētibus, facta est in turba illa que facta est in
 magna dissensio, occasione Christi & verborum eius, turba, propter
^d Quidam verò ex iis qui aderant in fauorem princi-
 eum Iudæorum, tentauerunt & conati sunt eum ma-
 nibus tenere violētis, vt ad principes eum adducerēt d Quidam au-
 puniendum: sed diuina virtute (quod nondam adue-
 nisset eius hora) prohibiti, propositū nequiuērūt per-
 ficere. Vis enim quædam à maiestate verborum Chri-
 sti egrediens ipsos compeſcebat, ne vel auderent vel^e
 possent, quod ex sua malitia desiderabant. ^e Sicque
 factum est, vt ministri qui ad comprehendendum Ie-
 sum subornati fuerant, vacuis manibus réque infecta
 redirent ad eos à quibus missi fuerant, pontifices &
 Phariseos. ^f Quam ob rem, illi grauiter aduersus mi-
 nistros indignati, quòd spe sua se viderent frustratos,
 expostulantes cum eis, dixerunt: Quid causæ est, quòd
 hominem illum, cuius cōprehendendi gratia, vos mi-
 sissimus, non adduxistis, iuxta mandatum quod vobis
 constituimus: ^g Interrogati ministri ingenuè confi-
 tentur veritatem, dicentes: Nos quidem iuxta votum
 & mandatum vestrum agere tētauimus: sed virtus &
 maiestas verborum eius nos à proposito perficiendo
 cohibuit, vt quod volebamus nō valuerimus efficere.
 Tanta enim est maiestas & virtus verborum eius, vt
 nunquam quenquam hominum audierimus ita lo-
 quentem

- quentem, propter quod, omnium nostrum nemo vel digitum ausus est ei admouere. Sic illi ministri, homines alioqui imperiti & improbi, Christū vi ipsa veritatis coacti glorificant, eiusq; doctrinam magnificè commendāt, in condemnationem impiorum dominorum suorum.^a Qua respōsione à ministris accepta fortius iurgantes Pharisei dixerunt: Quid vos ita loquimini perdit nebulo, perinde quasi & ipsi creditis in eum, sic eius prædicationem commendantes?^b Considerate, num ex omnibus iis qui principes sunt populi, qui legis cognitione & autoritate pollent in populo, vel vnus aliquis in eū crediderit: aut ex Phariseis quisquam, qui religione & sanctitate præminent: quorum vos cōuenit exemplum magis imitari, quàm hominum simplicium & ignorantū.^c Nam turba ista imperiti & improbi vulgi, in qua neque legis est cognitio quæ est in sacerdotibus, neq; sanctitatis præcellentia quæ est in Phariseis, à Deo reprobata est & maledictioni diuinæ ac damnationi obnoxia: propter quod illorum exemplum nequaquam vos debebat mouere, sed iuxta nostrum mandatū illum debuistis comprehensum adducere.^d Aderat verò in concilio isto Iudæorū, princeps quidam nomine Nicodemus, de quo suprā circa initium huius descriptionis dictum est, venisse eum aliquando per tempus noctis ad dominum Iesum, & ab eo secreta quædam audisse mysteria, qui pro suo affectu quem erga Christum ex eo tēpore gerebat vtcunque bonum, licet adhuc imperfectum, ita pro eo aduersum alios sententiā suam proposuit, dicens: ^e Lex quam nobis Moses tradidit obseruandam, quæ nobis debet in omni iudicio esse prima regula & amussis certissima, constituit neminē debere vt reum iudicari, vel ad supplicium requiri, nisi prius ille aduersus quem causa agitur, diligenter interrogetur, & examinetur, & nisi locū acceperit se rationabiliter defendēdi, ac deinde post auditam eius defensionem decretū fuerit à iudicibus, nū dignus sit puniri an nō. Hunc sanè ordinem vos in re ista quā tanto ardore præproperè quæritis perficere, nō rectè obseruatis: qui prius comprehendi vt. reum iubetis
- a Responderūt ergo eis Pharisæi: Nunquid & vos seducti estis?*
- b Nunquid ex principibus aliquis credidit in eū, aut ex Phariseis?*
- c Sed turba hæc que non nouit legem, maledicti sunt.*
- d Dixit Nicodemus ad eos, ille qui venit ad eum nocte, qui vnus erat ex ipsis.*
- e Nunquid lex nostra indicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat?*

iubetis hominem istū, nunquam legitime vel accusatum vel interrogatū in iudicio. Scilicet hæc dicebat Nicodemus, sciens Christum facile Iudæorum obiectioibus responsurum. ^a Quibus à Nicodemo ita prolatis, cæteri quorū erat furore excæcatus & accensus in Christum animus, vt nec rationem vltra nec æquitatem attenderent, in ipsum quoq; Nicodemum ita exarserūt, quod pro innocente loqui ausus fuisset in iudicio: contumeliāque in eum regerētes, dixerunt: ^b Forsitan & tu ex discipulis es hominis istius Galilæi, aut à Galilæa, vnde ille processit oriundus, vt idcirco defendendum eum susceperis, aduersus communem omnium nostrum sententiam? ^c Euolue tu diligentius scripturas, quarum doctorem officio te profiteris: & inuenies, nūquam insignem aliquē Prophetā è Galilæa ignobilissima penè Israëliticæ regionis parte & gētibus finitima, prodisse: peculiari-ter verò illū inter Prophetas omnes insignem Messiam, à Galilæa nō esse expectandum, sed magis ex Bethleem ciuitate Iudææ, & ex familia David: quæ cum exactius perpēderis, homini isti Galilæo desines patrocinari. ^d Sicque factum est, illis inter sese dissidentibus, vt solueretur concilium re infecta singulis ad domum suam abeuntibus: nihilque aduersus Christum tale peractum est, quale illi existimauerant, eo quod nondum tempus aduenisset à patre passioni constitutum.

*a Responderūt,
& dixerunt ei,*

*b Nunquid es
tu Galilæus es?*

*c Scrutare scri-
pturas, & vide:
quia à Galilæa
Propheta non
surgit.*

*d Et reuersi sūt
vnusquisque in
domum suam.*

ANNOTATIONES IN CAP. VII.

Post hæc ambulabat Iesus in Galilæam.) Intelligibilior videretur oratio, si diceretur, per ablatiuum: Ambulabat in Galilæa, quomodo in Græco per datiuū dicitur. Interpres Latinus videtur considerasse motum de loco vno ad alterum, vt pote de ciuitate in ciuitatem, atque ideo accusatiuum iunxisse præpositioni. Non enim sensus est, Christum post hæc ad Galilæam perrexisse: cum ea quæ in priori capite descripta sunt, omnia in Galilæa gesta fuisse constet. Illud tamen quod sequitur, in Iudæam, sine incommodo sententiæ posset accipi, pro ad Iudæam. Quauis conuenientius videtur, vt simili modo quo prior particula intelligatur, maxime cum in Græcis eadem sit loquendi ratio: in Galilæa, in Iudæa. ¶ Non enim volebat

bat in Iudæam ambulare.) Ex Chrysoftomo cognoscimus, variam fuisse huius loci lectionem. Legit enim ille, nō volebat, sed valebat, vel poterat. Non poterat, inquit, in Iudæa ambulare. Sic autem cum legisse, ex enarratione ipsa fit clarissimum: cum & quæstionē moueat, quare dictum sit, Christum non potuisse ambulare in Iudæa, qui omnia potuit: eandemque dissoluit, dicens, illud ab Euangelista dictum esse, tanquam de homine qui humanè operaretur. Theophylactus nobiscum legit & interpretatur, noluit. Ex Cyrillo nihil colligitur, cum particulam istam non attingat enarrando. Augustinus item iuxta nostram lectionem legit, & consentiunt vulgati omnes Græcorum codices. ¶ *Dies festus scenophegoriæ.* Græcè dicitur sine aspiratione, scenopegia: Latini plerunque adiciunt aspirationem, dicentes, scenophegia. Est autè dictio cōposita ex nomine σκηνος scenos quod tabernaculum significat (vnde dicitur, ars scenofactoria, cuius artis in actibus scribitur fuisse Paulus Apostolus, id est, ars faciendi tabernacula) & verbo πηγνυμι pegnimit: id est, figo. Dicta sunt igitur scenopegia, à figendis tabernaculis. Plurali autem numero sic appellatur illa festiuitas, quæ admodum bachanalia & enccenia dicimus, pro ipsis solennitatibus. Cæterum, quo ritu hæc tabernaculorum festiuitas fuerit à Iudæis celebrata, nusquā expressius legimus, quàm cap. 8. secundi libri Esdræ, vbi hæc scripta habentur: *Inuenerunt scriptum in lege præcepisse dominum in manu Moysi, ut habitent filij Israël in tabernaculis, in die solenni, mense septimo: & ut prædicent & diuisent vocem in vniuersis vrbibus suis, & in Hierusalem, dicentes: Egredimini in montem, & afferte frondes oliuæ, & frondes ligni pulcherrimi, frondes myrti, & ramos palmarum, & frondes ligni nemorosi, ut fiant tabernacula, sicut scriptum est: Et egressus est populus, & attulerunt, effeceruntque sibi tabernacula, vnusquisque in domate suo, & in atrijs suis, & in atrijs domus Dei, & in platea: & habitauerunt in tabernaculis. Et fecerunt solennitatem diebus septem, & in die octauo collectam iuxta ritum. ¶ Dixerunt autem ad eum fratres eius.)* Græci authores, Chrysoftomus & Theophylactus, per fratres aperte intelligunt filios Ioseph. Quibus & Cyrillus videtur accedere, qui illud Hieremiæ duodecimo: *Fratres etiam tui, & domus patris tui spreuerunt te,* secundum allegoriam ad Christum accommodans, ita scribit. Diuinitus autè cum fratres Ppropheta dixerit, statim subiicit: *& domus patris tui,* ne filij virginis fratres eius putarentur. Hic enim tacite indicare videtur, filios Ioseph putatiui patris sui, fuisse istos fratres, de quibus hic habetur sermo. Id quod & paulò antè indicare videtur, cum de istis loquens dicit: qui putabatur fratres saluatoris. Si enim fratres pro cognatis acciperet, nō diceret,

qui pu

2. Esd.
8.

Hic. 12.

qui putabatur frater saluatoris, sed qui verè erant. Beatus verò Augustinus (què hæc in parte cõmunis sequitur Latinorũ doctorum consensus) per fratres domini, nõ ipsos filios Ioseph, sed consanguineos matris eius intelligẽdos putat, iuxta scripturarum consuetudinem, quæ solet cõsanguineos appellare fratres: quẽadmodum Genesis 13. Abrahæ & Lothi dicti sunt fratres, cum tamen Abrahæ esset patruus ipsius Lothi, & frater nimirũ Aræ patris Lothi. Et hæc quidẽ posterior Augustini opinio magis est verisimilis, & pietati Ecclesiasticæq; obseruationi, vt virginis matris honori amplius fauens, magis est cõsentanea. Omnino enim virginis matris honor id videtur suadere, vt virgo ipsa virgini sit à Deo patre in custodiam data: & virgineum deicit esse nutriciũ illum, qui virginalis pudicitie institutorem & remuneratorẽ **IESVM**, ex Dei prouidentia debuit educare. Illam tamen priorẽ sententiam non arbitror ego tanquam impiam esse condeñandam, cum per Ecclesiasticam censuram non emanauerit aduersus eam vlla definitio. Ceterũ illorum insania qui fratres istos domini filios Mariæ ausi fuerũt ore temerario asserere, quos post Christũ genuisset, nullo modo ferẽda est, sed tanquã impia & blasphemã, totiusque Ecclesiæ vnanimi definitione condemnata, exhiberi debet, Nã (vt Diuus ait Augustinus) sicut in sepulchro vbi positũ est corpus domini, nec antea, nec postea mortuus iacuit, sic vterus Mariæ nec antea, nec postea quicquam mortale concepit. *(Ego non ascendam ad diem festum istum.)* Quærat aliquis, quomodo verè hoc dixerit dominus se non ascensurũ, quum post paululũ ascenderit? Facilis est solutio, intelligẽdo, nõ adhuc ascendã: quẽ sensum indicat id quod mox sequitur: *quia tẽpus meum nondũ impletũ est.* Atq; ita & Chrysostomus locũ istũ explicat, & consentiunt vulgata Græcorum exemplaria, in quibus legitur, nondũ ascendo. Augustinus in hoc vim facit, quod dicitur, *Non ascendã ad diẽ festum istũ*, quia non esset dominus ascensurus in Hierusalem ad captandam humanã gloriam. Ideo, inquit, ad diẽ festum hunc non ascẽdit dominus, quia non gloriari tẽporaliter, sed docere salubriter homines cupiebat. Illos autem dixit ad festum diẽ hunc ascẽdere, quia in festo illo gloriam requirerẽt humanam. Cyrillus aliud in hoc verbo mysteriũ intelligit, putãs his verbis velle Christũ indicare, quod legales vmbras iã fastidire inciperet, quas post paululum penitus esset euacuaturus. Apertissimẽ, inquit, modo nolle se vnã cũ Iudæis diem festum agere, & vmbras cum illis sequi, dominus affirmat. Nã quod ad paucos & ad fratres dictum est, ad totum genus Hebræorum pertrãsit. Et post pauca, textus verba ita explanat: Vos, inquit, qui vmbris adhuc inhæretis, qui Iudaicæ affecti estis

estis, ascendite in hūc festū diem, per umbras eum celebraturi. Ego verò, cui umbræ cordi non sunt, non ascendo: quia per umbras celebrare iucundum non est. Expecto autem veræ solennitatis tempus, quod nondum impletum est. Hæc ille. *(Iam autem die festo mediante.)* Sciendum est, ubicunque in hoc capite & aliis aliquot, siue sequentibus, siue præcedentibus, Latini habent, diem festum, Græcè haberi vnicam dictionem simplicem ἐορτή heorte, quod Latini vno verbo dicunt festum, aut festiuitatem. Noster interpretes plerunque, diem festū vertit: nō quidem vnum aliquē diem intelligens, utpote vel sabbatum tantum, vel primam post sabbatum, sed totum illud tempus quo durabat festiuitas: id quod etiam Augustinus annotauit, dicens, apud Iudæos diē festum appellari, non vnum diem, sed plures. Vnde initium diei festi, intelligitur, primus dies solennitatis totius. Ita ergo cū in proposito dicitur: *Iam autem die festo mediante*, intellige, cū iam ageretur dies medius solennitatis, cū ad dimidium vsque iam peruenisset tota festiuitas, ita ut quantum iam transactum erat eius tantundem adhuc superesset. Neque verò te debet offendere oratio illa, die festo mediante. Necessitate enim quadam compulsus ita dixit Latinus interpretes, ne longa nimium periphrasi vteretur. Græcè enim est τῆς ἐορτῆς μέσσωσς τῆς heortis mesusis: quod nō poteris commodè vertere absque periphrasi longa, nisi dicas, festiuitate mediante, aut mediata. Vtrūque enim habet Augustinus. Videtur autem hæc dies fuisse quarta ab inchoata solennitate. Septē enim diebus durabat solēnitas, quæadmodum habes cap. 16. Deuteronomij: Dies enim quartus medius inuenitur, qui tres ante se dies, & post se tres item habere cernitur. *(Mea doctrina non est mea.)* Quomodo in hoc verbo non sit pugnantia, aut includatur contradictio, ex Elucidatione satis potes aduertere. Intelligit enim, doctrinam quam docebat non sibi esse propriam, sic ut patri esset contraria, sed eandem esse cum patris doctrina. Idem vult, cū post ait: *An ego ex meipso loquar*, id est, an alie num aliquid & contrarium patri dicam, vel an separatim & diuisim ab eo aliquid dicam, quod videlicet ille mihi non iusserit ut dicam? Quo modo Cyrillus, Chrysostronus, & Theophylactus interpretantur. *(Nolite iudicare secundum faciem.)* Augustinus hoc loco legit: Nolite iudicare personaliter, id est, secundum personam. Sententia est eadē cū nostra lectione. Idem enim est, iudicare secundum faciem, quod secundum personam: & faciem accipere, idē est quod accipere personam. In Græco hoc loco habetur ἡ ἀπὸ κατα ὄψιν, id est, secundū aspectum, vel secundum faciem. Aspectum nanque rei, vulgò ipsius faciem nominamus. *(In nouissimo autem die magno festiuitatem.)*

Sic

Sic intellige: In nouissimo die, die inquā magno illo festiuitatis. Hic erat septimus dies, vt supra ex capite 16. Deuteronomij ostendimus: quem Iudæi, quod finis esset & clausula totius festi, peculiari solenni tate & deuotione colebāt, præ aliis diebus à primo die intermediis. Primum enim diem & nouissimum (vt aiunt Chriostomus & Theophylactus) vt magnum & sanctum ex lege colebant. Atque ob hoc, in nouissimo illo magno festi die ista Christus voluit docere, vt fructum maiorē ipsius verba progignerent in animis audientiū, & vt iā profecturis in propria quasi viaticū cibum distribueret: in quo vegetati proficiscerentur & proficerent. *Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aqua viua.* Difficultas hoc in loco est, ex parte illius verbi, sicut dicit scriptura. Vbi enim hoc in scriptura possit inueniri, quod sequitur, flumina de ventre eius qui crediderit fluere viuētis aquæ. Non enim in scripturis alicubi locus eiusmodi occurrit, qui id asserat. Ad hanc difficultatem soluendam Chrysostomus & Theophylactus ita distinguendum putant hoc verbū, vt particula illa, sicut dicit scriptura, cum præcedentibus iungatur, ea autē quæ sequuntur sint libera, tanquam à Christo prolata, non vt ex scripturæ testimonio citata: quem sensum nos quoque, vt magis facile & simplicē, in Elucidatione sequuti sumus. Quod si interrogēs, quare ita dixerit saluator: *Qui in me credit, sicut dicit scriptura, de huius ventre flumina fluent aqua viua:* dicimus admodum opportunē factam esse illam adiectionem. Illi enim qui aduersus Christū murmurabant, scripturarum videbantur inniti testimonio, dicentes: *Nunquid à Galilæa venit Christus? Nonne à Bethleem, &c.* Et iterum. *Christus cum venerit, nemo sciet vnde sit.* In his utique cōformiter ad scripturam Christo de trahere se existimabant. Vt igitur Christus ostendat nequaquam se scripturarū veritatē refugere, nec aduersum illas quicquā ab eis exigere, dicit: *Qui sic in me credit, quomodo de me scriptura loquitur, & iuxta scripturas quæ testimoniū de me perhibent, me suscepit, de eius ventre fluent aquæ viuētis flumina.* Beatus autē Hieronymus in prologo super Pentateuchū, aliam intellexisse videtur distinctionem, vt scripturæ verbū sit illud quod dicitur, flumina de vētre eius fluēt aquæ viuę. Quod ipse quidē in additione 70. dicit nō haberi, sed in Hebraicis inueniri: locū tamen particulare vbi id scriptū sit, non designat. Quidam recentiores ob Hieronymi autoritatē saluandā, putant in Prouerbiis locum posse notari: vbi 5. cap. dicitur: *Deriuentur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide.* Quod tamen Hieronymi proposito nō videtur satisfacere: quoniam ille hūc passum inter loca illa annotauit, quæ in additione vulgata 70. interpretū nō reperiūtur.

Locus autem ille ex Prouerbiis eodem ferè modo est apud 70. quo apud nos ex ipsius secundum Hæbræum translatione, legitur: Nobis simplicius videtur, priorem sequi sententiam. Augustinus difficultatem istam dissimulans, prorsus non attingit. Priorem tamen sententiam satis videtur comprobare, cum verba ista domini exponens, sic ait: Quid hoc est, quando Euangelista exposuit, immorari non debemus. Vnde enim dixerit dominus: *Si quis sitit, veniat ad me & bibat, & qui credit in me, flumina de ventre eius fluent aqua viva*: consequenter exposuit Euangelista, dicens: *Hoc autem dixit de spiritu, &c.* Vbi, dum ita absolutè loquitur, particulam illam omittens, sicut dicit scriptura, videtur verbum illud (*flumina de ventre eius, &c.*) non vt verbum ex scriptura citatum, sed vt à Christo pronuntiatum, accepisse. ¶ *Nondum enim erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus.* Græca exemplaria vulgata pro (datus) habent (sanctus) in hunc modum: Nondum erat spiritus sanctus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Atque in hunc modum legissè videtur ex enarratione Theophylactus. Caterùm, in sensu prorsus nulla est à nostra lectione diuersitas. Si enim non exprimant illi participium, datus, necesse est intelligant. Alioqui sensus esset impius, ante Christi glorificationem simpliciter non fuisse spiritum sanctum. Et nostri codices licet sanctum non exprimaunt, indubiè tamen non alium spiritum loqui volunt, quàm spiritum sanctum. Ita sensum per omnia esse eundem est necessarium. ¶ *Nunquid & tu Galilæus es?* Videri possent hîc Pharisæi per contemptum Galilæum dixissè Christi discipulum: quemadmodum Iulianus apostata in suis libris, quos contra Christianam religionem plenos blasphemia conscripsit, cõtemptus gratia, Christum Galilæum appellat, & ab eo Christianos Galilæos. Atque id profectò sententiæ magis conueniret. Alioqui, quæ cõsequentiã erat, ob hoc Nicodemum natione Galilæum dicere, quòd pro eo loqueretur? Christi autem ex parte aliqua discipulum vel auditorem vel fautorem, probabiliter satis poterant ex ipsius defensione colligere. Et sic intellexissè videtur Augustinus. Galilæus, inquit, id est, seductus à Galilæo. Obstare tamen huic videtur intellectui: quod in Græcis dicitur, cum præpositione, ex ipsa Galilæa, quod magis locum originis videtur respicere. Ceterùm, in eo quod sequitur, *Vide quia à Galilæa Propheta non surgit.* Græci per præteritum legunt, surrexit, neque nomini Prophætæ articulus additur, vide melius intelligitur hoc verbum in genere, de quolibet Propheta, iuxta sensum priori loco in Elucidatione expressum, quem & Augustinus videtur sequutus.

ELUCIDATIO CAP. VIII.



Rostquam verò diem totum turbis eru-
 diendis insumpisset dominus Iesus,
 appetente vespera, cùm in Hierosoly-
 mis commodum non haberet locum
 hospitij, pertexit ad montè oliuarum,
 iuxta quem erat Bethania gratissimum ei præbere
 solita hospitium, vt corpore ad necessitatem modicè
 refecto peruigil deinde pernoctaret in oratione.
 Transacta autem noctè, primò mane rursus ad tem-
 plum properabat, iniuriarum immemor, sui tantum
 memor officij, quod opportunè importunè ad patris
 gloriam exequi assidue studebat. Confluxitq; ad
 eum omnis populus qui pridie eũ audierat, amplius
 cupiēs ab eo institui in doctrina Dei: & ipse nihil per-
 timecēs iudæorum inuidiam, quasi securus sedebat
 in templo, palàm eos in iis quæ Dei sunt erudiēs. Au-
 diētes verò Scribæ & Pharisei, q; rursus venisset Iesus
 in templum, & doceret turbas, tametsi iam sapius ab
 illo essent confutati, præ nimia tamen inuidia quie-
 scere non valentes, aut certè nõ volētes, cùm per vim
 (quod pridie tentauerant) nihil se proficere compro-
 basset, cogitauerunt dolo aliquo, & fraude subtili in
 periculũ vitæ eũ adducere. ^d Adducũt proinde mulierem
 tergiversationi nõ esset locus, essetq; cõmissi adulte-
 rij certa probatio: eamq; ad Christũ adductã in tẽplũ
 illic vbi sedebat docens, statuerunt in medio tanquã
 mortis ream, vt videretur ab omnibus, & sententiã à
 Christo proferenda ab omnibus item audiretur. Qua
 sic coram Christo exhibita, quæstionem ei dolosam
 proponũt, dicentes: Magister, hæc mulier quã coram
 te exhibemus, iam nunc in adulterio deprehensa est,
 quemadmodũ certo testimonio probatũ est, vt nõ sit
 repugnandi locus. Lex autè Mosi adulteros cõstituit
 lapidibus ab omni populo obruēdos, in detestationẽ
 & horrorẽ adulterij. Cupimus igitur de hac re tuam
 audire sententiã, nõ iuxta Mosi decretũ ista sit
 da, aut fortè aliqd tibi hac in re immutãdũ videatur.

Iesus autem
 perrexit in
 montem oliueti.

**Et diluculo ite-
 rum venit in tẽ-
 plum,**

**& omnis po-
 pulus venit ad
 eum, & sedens
 docebat eos.**

**Adducũt au-
 tem Scriba &
 Pharisei mulie-
 rem in adulte-
 rio deprehensam
 & stauerunt
 eam in medio, et
 dicunt ei:**

**Magister, hæc
 mulier modo de-
 prehensa est in
 adulterio. In lo-
 ge autem Moses
 præcepit huius-
 modi lapidare.**

**Tu ergo quid
 dicis?**

a Hoc autem dicebant rēntes eum, vt possent accusare eum.

b Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terram.

c Cū ergo persequerēt interrogantes eum, erexit se, & dixit eis:

d Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat:

e Et iterum se inclinans scribebat in terram.

^a Hæc autem dicebant, non animo discendi veritatem, sed corde fraudulentum, ad deuoluendū in Christum calumniam. Hac enim quæstione captiosa ita existimabant illum constringere, vt quancunque partem elegisset, calumniam nō effugeret. Siue mulierē quasi in arbitrio suo positā condemnasset, apud plebē eum reddidissent odiosum, quod misericordiā & mansuetudinem, quam vbique prædicabat, & qua plurimum animos plebis ad se alliciebat, opere non demonstraret, sicque sperabant auersis ab ipso vulgi animis faciliē se posse eum interficere. Siue eam absoluisset, apertam habebant calumniam, quod Mosis legem faceret irritam, atque hinc videbantur habituri causam iustam eum interficiendi. ^b Sciens verò dominus animum illorum fraudulentum, & dolosa cōsilia non ignorans, in neutram partem definiendo sententiam protulit: sed quasi aliud agens se inclinabat versus terrā, & digito scribebat in terrā. Videlicet facto illo enigmaticē designans, ad hoc se venissē in mundū, vt hic in terra legē alteram charitatis & mansuetudinis hominibus daret, legem scilicet Euangelicam, qua illam Mosaicā legis seueritatem & rigorē tēperaret, pro lege timoris legē inducturus amoris, & pro lege mortis legem vitæ. ^c Cū verò ita quasi nō attendēs dissimularet dominus, & differret respondere interrogantibus, instabant illi iterum iterūque interrogantes & ad responsionem eum perurgebant, auidē præstolantes calumniæ occasionē. Erigēs proinde se dominus, dixit ad eos: ^d Si quis est vestrum ab omni peccato immunis, qui nō vel maioribus & pluribus sit coram Deo peccatis obnoxius, vel certē paribus, aut talibus vt minimū quibus secundū iustitię rigorem ultio deberetur consimilis, hic primus lapidē iaceat in mulierē. Nō negat adulteram lapidandam, sed illos qui aliena peccata persequēbātur ad ultionē, monet in sese descendere, & prius seiplos expurgare, quam in alium exerceant vindictam. ^e Hisq; breuiter dictis, rursus se vt antē fecerat inclinabat, & scribebat in terra quasi ipsa corporis positione designans, debere secundum Euangelicam legem vnumquēque magis

magis ad propriæ vilitatis miseriam attendere, quàm ad alios seuere iudicandos oculum deflectere. ^a Mira *a Audiētes au- tem hac, vnus* bile dictu. Statim vbi verbū illud breue ex ore Christi audissent calumniatores, diuinæ virtutis operatione sic in suis conscientijs sunt cōturbati, & confusi in *post vnus exi- bant:* semetipsis, vt quasi erubescētes & pertimescētes coram illo diutius subistere, abscederent vniuersi, *b incipientes à* ^b incipientes à senioribus: quorum sicut erat peccata *senioribus:* tum in corde, ex gradu & autoritate grauius, sic & confusio maior erat: ^c sicque factum est, vt egressis *c & remansit* omnibus accusatoribus, solus absq; illis Iesus reman- *solus Iesus, &* serit in tēplo, muliere coram se astante in medio tur- *mulier in medio* bæ simplicis: quæ quia spectabat tantum, non accu- *sans.* sabat: eiici cum accusatoribus conscientia suæ rubore non meruit. ^d Illis itaque cum confusione eiectis, *d Erigēs autem* iterum se dominus erexit à terra, ad quam inclinatus *se Iesus dixit ei:* permanebat donec egrederentur accusatores, quasi locum concedens eis egrediendi, tanquam qui egredientes non attenderet: dixitque astanti coram se mulierculæ. ^e Mulier: vbi nunc sunt qui te accusabant, & *e Mulier vbi* ad pœnam deposcebant pro crimine debitam? Nemo *sunt qui te accu-* (vt video) accusator modo aduersum te asisit. ^f An *sabant?* verò hætenus te nemo condemnauit? An non est ab *f Nemo te con-* illis in iudicio legitime aduersus te prolata senten- *demnauit.* tia mortis? ^g Illa verò pauens & tremens, in benig- *g Quæ dixit,* gnitate tamen vultus & verborum eius confidens, di- *Nemo domine.* xit ei: De mea condemnatione nusquam quicquam est actum, nisi quòd modo ad te sum adducta. ^h Di- *h Dixit autem* cit ei Iesus: Posteaquam nemo te ad mortem con- *Iesus, Nec ego te* demnauit: nec ego te cōdemnabo: qui non veni iudi- *condemnabo.* care ac perdere, sed liberare & saluare peccatores qui pœnitentiam egerint. ⁱ Insuper ex autoritate quæ *i Vade,* mihi ex diuinitate competit: liberam te facio ab om- *et iam am-* ni & culpa & pœna, peccatum dimittens, & pœnam *plius noli pecca-* peccato debitam relaxans: ^k hoc tamen te moneo, *re.* tibi que iniungo, ne iterum te peccato tradas, ne tibi deterius aliquid contingat. ^l Iterum ergo dominus *l Iterum ergo lo-* Iesus coram turbis loquutus est, vel prædicti nego- *quutus est eis te* tij, vel alia quolibet occasione, dicens: Ego sum *Iesus, dicens: Ego* era lux mundi, qui hoc præsto hominibus verè se- *sum lux mundi.*

cundum animam, quod foris soliste visibilis sua luce præstare videtur corporibus. Sic ego hominibus lumē spirituale & vitam item spirituale dare veni, quomodo Solis corporea lux mūdo lucem vitamque præstat corporalem. ^a Vnde quisquis per fidem me sequitur lucem veram, is non ambulat in tenebris ignorantiae atque malitiae sed lumē ex me accipiet vitæ: spiritus sancti gratia illuminabitur, qua & modo viuat in gratia, & post in vitam adducatur sempiternam. ^b Audientes verò hæc Pharisei, suo more omnia calumniantes dixerunt ad eum: Tu solus teipsum commendas, & de propria tantum laude ac gloria testificaris: alium verò neminē probatæ fidei audimus eadem affirmantē. Cum itaque in propria causa cuiuslibet hominis testimonium sit suspectum & vanum, nos tuā quoque hanc de teipso testificationem merito reiicimus, vt suspectam & vanam. ^c Horum obiectioni ita dominus respondit: Tamen si ego de meipso testimonium perhibeam, non tamen ob hoc debet quasi suspectū aut falsum reiici, sed vt verum & fide dignum potius acceptari: quia noui ego vnde veniam & quò vadam, nempe quod a patre Deo venerim, ab eo missus loqui quæ loquor & quæ ago agere, iterumque ad ipsam post paululum sum rediturus, quando de uicta morte ascendam in caelos ad dexteram eius: atque ideo meritò debet meo testimonio, tamen si de meipso, fides haberi. ^d Quòd autem vos meo testimonio putatis non credendum, ex vestræ infidelitatis ignorantia procedit: videlicet quia nescire vultis, vnde venerim, & quò vadam, quòd utique scire facile possētis, si mihi velletis credere: atque hoc si sciretis, nihil dubium, quin meo testimonio sine hæsitatione fidem præstaretis. ^e Vos enim in iudicio grauiter nimium erratis, eo quod secundum carnem (id est secundum externa & ea tantum quæ foris apparet) iudicatis, nolētes in me agnoscere nisi eam quæ foris apparet naturæ humanæ infirmitatem, eam verò quæ intus latet, & in verbis atque operibus suis se manifestat, diuinitatem, credere recusantes. ^f Ego autem secundum carnem & externam tantum apparentiam neminem iudico, neque modo

a Qui sequitur me nō ambulat in tenebris, sed habebit lumen vite.

b Dixerunt ergo ei Pharisei: Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuū nō est verū.

c Respondit Iesus, & dixit eis: Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verū est testimonium meum, quia scio vnde veni, & quò vado.

d Vos autē nescitis vnde venio, aut quò vado.

e Vos secundum carnē indicatis,

f ego non iudico quenquam.

modo in hac infirma serui forma in quenquam iudicium condemnationis profero. ^a Atque etiam si ego *a* *Et si iudico* iudico nunc discretionis iudicio, secundum quod *ego, iudicium meum* olim iudicium executionis pronuntiabo, non erro- *verum est, quia sa-* neum est iudicium meum, sed verum est & rectum: quia *lus non sum, sed* in omni quod ego iudico, loquor, aut ago, non sum *ego & qui mi-* ego solus, sed mecum est pater meus qui me misit in *sit me pater.* mundum, per omnia meum consentiens, à quo dissentire non possum, sicut nec ipse à me potest dissentire.

^b Et hoc aperte etiam lex Moisi, in qua vos gloriamini, testatur, quod in ore duorum vel trium testium *b Et in lege vo-* re debeat omne verbum, & verum debeat ac ratum *stra scriptum est:* Quod si verum est, iustum quoque est, ut meo testi- *Quia duorum ho-* monio credatis, quod gemina testificatione, non duo- *minum testimo-* rum hominum, sed duarum in deitate personarum, con- *monium verum est.* firmatur. ^c Videlicet ego sum qui de meipso perhi- *Ego sum qui* beo testimoniū, & idem hoc de me testificatur pater *testimonium* qui me misit: qui iam pridem & per Ioannis prædica- *perhibet de me* tionem, & per spiritus in columbæ manifestatio- *qui misit me pa-* nem, vocisque supernæ attestacionem, quis sum ego, *ter.*

mundo declaravit, atque etiam nunc per verba & ope- *d Dicebant er-* ra quæ ego ex eo loquor & ago, testificari non desinit. *go ei:*

Non iure igitur, neque cum rationis vlla verisimilitu- *e Vbi est pater* dine, meum testimonium ut falsum aut suspectum po- *tuus?*

testis refellere, sed ut diuinum omni fide debetis exci- *f Respondit Ie-* pere. ^d Audientes verò Pharisæi, quod patris sui te- *sus: Neque me sci-* stimonium adduceret, perinde quasi ignorarent, quem *tis, neque patrem* vellet indicare patrem, interrogauerunt eum, dicen- *meum. Si me sci-* tes: ^e Vbinam est iste pater tuus quem iactitas? Pro- *retis, forsitan et*

cedat in publicum, ut audiamus quod tibi sit per- *patrem meum* hibiturus testimonium. ^f Respondit illis Iesus: Vos, *sciretis.*

propter vestram infidelitatem, neque me cognosci- *g Hac verba lo-* tis qui sum, & unde venerim, neque patrem meum co- *quutus est Iesus* gnoscitis, qui me misit in mundum. Si autem me, *in gazophyla-*

quis sim, velletis credentes agnoscere (id quod frequen- *cio, docens in tē-* ter satis vobis indicaui, & efficacibus testimoniis *plo: & nemo ap-*

comprobauit) procul dubio & patrem meum ca- *prebendit eum,*

dem fidei notitia agnosceretis, ut eum qui me mi- *quia necdū vene-*

sit & genuit. ^h Hæc aliæque plura huiusmodi verba *rat hora eius.*

loquutus est dominus Iesus palam omnibus in tēplo iuxta locum vbi mittebantur donaria & oblationes templi, vbi sedebat docens populum: & quanuis summo odio eum persequerentur Pharisei, nemo tamen in eum ausus est vel potuit violentas iniicere manus, quia nondum tempus aduenerat à patre constitutum passioni: quod nullius humanæ potestatis violentia poterat præueniri. ^a Rursum ergo ad Iudæos incredulos, sermone increpatorio loquutus est, dicēs: Non quando vobis libebit ego hinc sum morte violenta inuitè auferēdus, sed quando patri mihiq; videbitur, post non multū temporis, ego sum abiturus per mortem ex hoc mūdo ad patrē: ac tunc quidem absentem nonnulli ex vobis videre & audire desiderabūt quem præsentem modò contemnunt. ^b Et vos qui obstinato corde neque præsentem neque absentem requirere aut suscipere volueritis, in peccatis vestris moribitis æterna. ^c Quo autem ego, per voluntariam mortem, in virtute diuinitatis meæ sum profecturus, vestrum nemo propria virtute eò valebit peruenire, nisi per me illuc adducatur, per fidem nūc mihi quasi corpori membrū inhærens. ^d Audientes verò Iudæi, iam denūo illum loqui de suo habitu, nō intelligentes mysterium verbi, dixerunt adinuicem: Quid sibi vult hoc verbū, quo minatur nobis homo iste abscessum, vt nō valeamus eum subsequi? An fortè semetipsum interficiet, vt manus persequentiu effugiat, per mortem sibi vltro inferendam? Nec enim alium videmus modū quo possit euadere: & tamen tale aliquid prætere videntur hæc eius verba: Quo ego vado, vos non potestis venire. ^e Sciens autè Iesus occultas Iudæorum murmuraciones, dixit eis: Vos estis homines puri, terreni, & de terra generatione carnali ex commixtione maris & scēminæ geniti: ego autem è super nis sum & de super adueni, nō purus homo, sed Deus simul & homo: secundum diuinitatem ab æterno à patre cælesti genitus, secundum humanitatem quoque in tempore, nō ex operatione viri, sed per operationem superueniētis spiritus sancti generatus. ^f Vos de mundo hoc estis, hinc vestræ natiuitatis trahentes

a Dixit ergo iterum eis Iesus: Ego vado, & queretis me,

b & in peccato vestro morie mini.

c Quo ego vado, vos non potestis venire.

d Dicebāt ergo Iudæi: Nunquid interficiet semet ipsum, quia dicit: Quo ego vado, vos non potestis venire?

e Et dicebat eis: Vos de deorsum estis, ego de super nis sum.

f Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo.

origi

originem: ego autem non hinc originem ducō, qui
 ab æterno secundum diuinitatem apud patrem fui,
 priusquam in tempore homo fierem, qui que in tem-
 pore supra mundi & naturæ cursum diuina virtute
 corpus humanum assumpsi. ^a Ob hoc scilicet ego vo- *a Dixi ergo vo-*
 bis iam dixi, quod in peccatis vestris moriemini. Si *bis, quia morie-*
 enim nolueritis credere, quod ego sum ille quem me *mini in peccatis*
 prædico, & quæ me pater esse testificatur, id est, filius *vestris. Si enim*
 Dei, & Saluator mundi, præculdubio morte peribitis *non credideritis*
 æterna. Cum enim vos ex vobis non nisi puri homi- *quia ego sum,*
 nes sitis, in mundi huius corruptione geniti, nõ pore- *moriemini in*
 stis per vosmetipsos à morte saluari, & ad vitam sem- *peccato vestro.*
 piternam pertingere. Ego verò, quoniam Deus simul
 & homo desuper in mundum, vt mediator Dei & ho-
 minum adueni, eos qui se mihi per fidem volunt ad-
 iungere, potero à morte saluare, atque ad vitam bea-
 tam tranſuehere. Vnde si in me credere non volueri-
 tis, necesse est in vobisipsis pereatis. ^b Iudæi igitur, *b Dicebant er-*
 quasi hæctenus nihil de Christo vel à Ioanne vel à pa- *go ei: Tu quis*
 tre vel ab ipso audissent, ita eum interrogant: ^c Tu *es?*
 quis es, vt credamus in te, aut quæm vis te esse creda- *c Dixit eis Ie-*
 mus, posteaquam ita seuerè à nobis fidem exigis? Re- *sus: Principium,*
 spondit eis dominus Iesus: Credite me esse principium, *qui & loquor*
 aut horèmq; & creatorem omnium rerum, vnum *vobis.*
 eundemq; cum Deo patre: qui etiam nunc secundum
 assumptam in tẽpore humanam naturam, similis vo-
 bis, in medio vestrum cõsistens ista loquor vobis. Ita
 secundum diuinitatem credite me simile & æqualem
 patri, secundum assumptam verò naturam hominem
 verum similem vobis. ^d Cæterum, ego ex tradita mi- *d. Multa habeo*
 hi à patre cõmissione, multa habeo aliàs pronuntia- *de vobis loqui*
 re & iudicare de vobis: veniet tempus, quãdo ego vos *& iudicare.*
 aliter conueniam & alloquar in iudicio, ingritudi-
 nem vestram istam & infidelitatem seuerò examine
 discussurus. ^d Iam verò hoc tantum vobis apertè te- *e Sed qui me mĩ-*
 stificor, eum qui me misit patrem cælestem, veracem *sit verax est: &*
 esse, qui mentiri non possit, aut fallere: & ego quæ ab *ego que audiui*
 illo accepi, quæ ille mihi præcepit mundo prædica- *ab eo, hæc lo-*
 re, hæc & non alia loquor in mundo. In quo vestra *quor in mundo.*
 erit iusta condemnatio, quod me à patre veracissimo

- missum, nec aliud quam ille mandauit loquentem, non
a *Et non cognouerunt, quia patrem eius dicebat Deum.* *b* *Dixit ergo eis Iesus:* *c* *Cum exalteritis filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum.*
- d* *Et à me ipso, facio nihil, sed sicut docuit me pater, haec loquor.*
- e* *Et qui me misit, mecum est, et non reliquit me solum, quia ego quae placita sunt ei, facio semper.*
- f* *Hac illo loquente, multi crediderunt in eum.* *h* *Dicebat ergo Iesus ad eos qui crediderunt ei Iudaeos: Si vos mandaueritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis, et cognoscetis veritatem,*
- lueritis recipere. ^a Iudaei verò ex cæcati malitia, non intelligebant quòd Deum Christus appellaret patrem: sed patrem aliquem terrenum somniabāt, quoniam de caelo illum venisse non credebant. ^b Adiecit quoque dominus loqui Iudæis sermone parabolico, qui non nisi post impletionem rei possiet intelligi. ^c Vos, inquit, modo quis ego sim non vultis agnoscere. Veruntamen posteriùs, quando ego à vobis fuero exaltatus in ligno crucis, tunc me cognoscetis quis sim, tunc visis miraculis quæ partim me in ligno pendente, partim post resurrectionem meam ædentur in mûdo, ad gloriam nominis mei, multi vestrum credent, quod verè ego sim filius Dei & saluator mundi. ^d Tunc quoque credentes cognoscetis, quòd ego à me ipso modo non loquar in mundo, neque à me ipso facio quicquam, quasi iniussus, sed sicut me pater docuit, ita loquor, & omnino omnia loquor ac facio ex præscripto patris: id quod ita fuisse tunc manifestè ipse monstrabit, quãdo tam patentibus signis me clarificabit in mundo. ^e Et ipse qui me in mundum misit pater caelestis, mecum semper est, mecum vnus Deus existens, & vna substantia: neque sic me misit, quasi à se ablegauerit, quasi me reliquerit solum, quoniam ego semper quæ illius sunt voluntati grata & placita perficio, & nihil facio nisi secundum eius voluntatem, neque aliud vnquam facere possum nisi quod vult ipse: vt sicut essentia est perfecta vnitas, sic & voluntatis plenus delectaretur consensus. ^f Cùm autem verba ista dominus Iesus loqueretur, plerique audientium, aduertentes rationabilia esse quæ dicebantur, & tanta constantia efficacique sermonis ab illo prolata, cœperunt fide quadam imperfecta & initiatiua ei adherere, credentes eum vera loqui ex Dei iussione, tametsi quid diceret plenè nondum intelligerent. ^g Ad quos in fide iam cepta confirmandos, tali exhortatione vsus est dominus: Si vos, vt modo cœpistis, ita fideliter permanseritis in sermone meo, perseverantes in fide & obedientia eorum quæ ego loquor in mundo, ita demum eritis mihi

mili
 sed
 mih
 cisi
 veri
 ne
 vos
 mor
 hac
 Iuda
 uitur
 ab A
 ipfit
 beris
 bus n
 addi
 tis, q
 se de
 bant
 pecca
 cipi
 perm
 & ser
 bis pe
 demu
 ne ser
 quam
 filius
 domo
 priuar
 Sic vo
 de & g
 mixti
 in don
 ciem
 Ego a
 patris
 cosequ
 per me
 lius ve

mihi veri discipuli. Parum enim est cœpisse credere,
 sed perseverantia & stabilitate est opus. Quod si vos
 mihi fideles discipuli permāseritis, ero ego vobis vi-
 cissim magister fidelis, docturus vos plenius omnem
 veritatē de iis quæ ad salutem consequendam fuerint
 necessaria: ^a & ipsa veritas fidei quam ex me discetis, *a* *Et veritas li*
 vos reddet verē liberos ab omni servitute peccati, *berabis vos.*
 mortis, & diaboli, quibus miserē serviunt omnes qui
 hęc ignorant veritatē. ^b Hoc verbū domini carnales *b Responderūt*
 Iudæi, vt cetera omnia, carnaliter intelligētes, de ser- *ei: Semō Abra*
 viture temporalis sic ei obiiciētes responderunt: Nos *ha sumus, & ne*
 ab Abraham nobili Patriarcha genus ducimus, & de *mini servui.*
 ipsius femine prognati sumus, liberi: non solū de li- *mus vnquam:*
 beris, sed & de ingenuis nobilibusque progenitori- *quomodo in di-*
 bus nati, neq; vnquam cuiquam in servitutē fuimus *cis, liberi eritū?*
 addicti. Quomodo igitur tu nobis libertatem promit- *c Respondit eis Ie-*
 tis, quasi eam non habuerimus? ^c Iesus verò ostendens *sus: Amē amē*
 se de alia loqui servitute spiritali, quam illi ignora- *dico vobis, quia*
 bant dixit eis: In veritate dico vobis, quod quisquis *omnis qui facit*
 peccatū facit, hoc ipso peccati servū & diaboli man- *peccatū, servus*
 cipium se cōstituit. A quo enim quis vltro se superari *est peccati.*
 permittit, & cui volūtariē obedit, huius procul dubio
 & servus efficitur. Atq; hęc est servitus illa, à qua vo-
 bis per fidē sermonis mei promitto libertatem. ^d Vi- *d Servus autem*
 demus autem & in civilibus rebus, eum qui cōditio *non manet in*
 ne servus est, nō habere ius stabile in domo, sic vt nū- *domo in aternū:*
 quam expelli possit aut eiici de domo. Ille autem qui *filius manet in*
 filius est & hères legitimus, ius habet stabile in patris *aternum.*
 domo permanendi in æternum, nec eiici potest aut
 priuari hæreditate paterna sibi iure naturali debita.
 Sic vos qui servi estis servitute peccati, nō filij per fi-
 dē & gratiam facti, tametū nunc in mundo isto com-
 mixti bonis, ad tempus feramini: nō habebitis tamen
 in domo patris mei mātionem stabilem, sed hinc ei-
 ciemini ac protrudemini in carcerem sempiternum.
 Ego autē qui filius sum, ius habeo in domo & regno
 patris mei permanēdi imperpetuum, & per me idem
 cōsequentur omnes qui per fidem se mihi adiungūt, *e Si ergo vos fi-*
 per me in Dei filios adoptati. ^e Proinde, si ego Dei fi- *lius liberaverit,*
 lius vos in me credentes liberos fecero per adoptio- *verē liberi eritis.*
 nem

nem fidei & gratiæ, veram eritis libertatē cōsequuti, & tanquam veri filij Dei non expellemini vnquam ē domo patris vestri, sed ab Ecclesiā hac militatē ad supernam in cælis triumphant emtrāsferemini, vt illic coram patre vestro gaudeatis imperpetuum. ^a Non equidem ignoro, vos Abrahamæ secūdam carnem filios aut nepotes esse: sed & illud noui, quōd me sine causā quæritis interficere, nō propter meum aliquod maleficium, sed propter vestram inuidiam, & odium quod aduersum me geritis in pectore: propterea quod sermo meus in vobis locum nō inueniat, quoniam verbo meo non vultis credere. ^b Ego tamen non aliud vobis loquor, quā id quod à patre didici, quōdque ipse mihi vt loquar cōstituit: quēadmodum vos ea facere conamini quæ à patre vestro diabolo (cuius per imitationem vos filios efficitis) didicistis & vidistis: quæ vobis ipse prior exēplo monstrauit, quæque vobis ipse suggerit, opere perficere quæritis, hoc est, sine causa innocentem interficere. ^c Cū autem in hoc verbo dominus videretur patrem Iudæorum insimulare malitię, illi cupiētes in eum deuoluere calūniam, Dicit eis Iesus: responderunt: Pater noster est Abraham. An ab hoc si filij Abrahamæ estis, opera vidimus mala perficere? At ille depellens à se calūniam, & alium se eis patrem insinuare voluisse declarans, ita Iudæis respondit: ^d Veros sanctorum filios non carnis tantum propagatio efficit, sed bonorū factorū imitatio. Vos proinde, si filij veri sancti Abrahamæ apud Deum haberi vultis, curate operibus bonis illius fidē & probitatem exprimere. ^e Quod vos certē non facitis, dum me interficere quæritis, hominem nō solum innocentem, aduersus quem nullam possitis causam mortis inuenire, verum etiam beneficium & multis modis vtilē vobis, vtpote qui veritatis verba quæ mihi pater cęlestis dedit, vobis fideliter annūtiauerim: quem proinde vos non solum non vexare malis, sed magis pro gratiarū actione beneficiis debebatis afficere. ^f Huiusmodi autem opera longē illis sunt dissimilia, quæ Abrahamā in semetipso ostendit: qui nō solum innocentibus nil nocuit, imō non solū

a Scio, quia filij Abrahamæ estis: sed quæritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis.

b Ego quod vidi apud patrem, loquor: & vos quæ vidistis apud patrem vestrum, facitis.

c Responderunt & dixerunt ei: Pater noster Abraham est. Dicit eis Iesus: si filij Abrahamæ estis, opera Abrahamæ facite. Nunc autem quæritis me interficere, hominem qui veritatem vobis loquutus sum, quam audiui à Deo.

f Hoc Abraham non fecit.

ergo
pius
serio
eis n
nil
pat
res a
dice
Nos
Sara
gen
pote
de p
ita v
carn
igit
Nec
vel
patr
esse
esse
Deu
giti
& d
tre
ex c
plen
enir
Deu
min
gen
gere
nuit
indi
quis
rati
amb
ita v
re v
iudi

erga beneficos gratus extitit, verū etiā erga exteros pius & hospitalis, erga impios quoq; peccatores misericors, & apud dominū vltionem meditantem pro eis intercessor. ^a Vos itaque parricidalibus cogitationibus inecti, non Abraham opera facitis, sed alterius patris vestri cuius in his estis imitatores. ^b Illi volentes ad hoc Christū adigere, vt apertē cōfiteretur, quē diceret ipsorum patrem, rursū obiiiciunt, dicentes: Nos ex fornicatione nō sumus nati, sed ab Abraham ex Sara libera & legitima vxore, sumus legitimē progenti: nec proinde alium tu nobis patrem assignare potes secundum carnem quā Abraham. ^c Quōd si de patre spiritali secundum animam fortē loqueris, ita vnicū agnoscimus patrem spirituum vniuersæ carnis, nempe Deum celi, quem colimus. Quomodo igitur tu nos dicis in malis patrem nostrum imitari? Necessē est enim, hæc contumelia vt vel in Abraham vel in Deum recidar. ^d Respondit illis Iesus: Iam antē patrem vestrum esse dixistis Abraham: huius vos non esse filios comprobauit. Nunc Deum patrem vestrum esse dicitis, & neq; hoc verum esse mōstrabo. Si enim Deus celi verē pater vester esset, & vos eius essetis legitimi filij, fieri nō posset, quin me quoq; diligeretis & digno susciperetis honore. ^e Ego enim ex Deo patre processi: secundū generationem æternam semper ex eius substantia procedēs, & nunc in temporis hac plenitudine ab ipso in mundum missus adueni. Non enim ego ex memetipso iniussus veni in mūdum: sed Deus pater mē misit in mundum, volens mē inter homines hominem fieri, vt per me salutem cōsequatur genus humanū. Fieri itaque non posset, quin me diligeretis, si verē essetis filij Dei, qui me ab æterno genuit, & in tempore misit in mundum. ^f Volo autem indicare vobis, quid causæ sit, quōd me loquentem, quis sim, non agnoscitis. ^g Videlicet in promptu est ratio, quia propter odium quod in corde gestatis, & ambitiosum animum quo pleni estis, non potestis, ita vt æquū est, cū iudicio & attentione debita, audire verba mea: quæ si abiectis passionibus malis animi iudicium perturbātibus, attente in silentio audiretis & expen

a Vos facitis opera patris vestri.

b Dixerunt ita que ei: Nos ex fornicatione nō sumus nati.

c Vnam patrē habemus Deū.

d Dixit ergo eis Iesus: Si Deus pater vester esset, diligeretis vti que me,

e ego enim ex Deo processi, & veni. Neq; enim à meipso veni, sed ille me misit.

f Quare loquentem meam non cognoscitis?

g Quia non potestis audire sermonem meum.

- & expēderetis, nihil dubium, quin facillè me ex ipsa doctrina quam loquor agnosceretis. Dicam autè vobis apertè, quando quidem id postulatis, quem vobis patrem existimem assignandum. ^a Vos, inquam, impij homicidæ, diabolum habetis patrem, cuius desideria mala perficere quæritis, quem vos in conatu & proposito vestro malo imitamini. ^b Ille enim à principio, statim vbi conditus esset homo, & in paradiso positus, fœlicitati eius inuidens, meditatus est homicidium, quomodo scilicet hominem perderet, & in mortem mitteret eum qui erat alioqui non moriturus, nec cessavit, donec animo conceptum homicidium opere perpetrasset: ^c ipse quoque ab initio non perstitit in veritate, statim postquam conditus esset à Deo vero se separando, & vanitati seipsum subiiciendo, per præsumptionem superbiæ: æstimans se esse quod non erat: & vsque nunc veritate contempta, mendacio semper & vanitati inhæret. ^d Non est enim in eo veritas, sed ex quo semel volūtariæ se tradidit vanitati, factus est alienus à veritate & plenus vanitate, omnis osor & persequutor veritatis: contrà verò, amator & promotor omnis vanitatis, mēdacijs, & iniquitatis.
- ^e Vnde cum ille mendaciū loquitur falsitatis aut vanitatis, & ex iis quæ ipse genuit & primus adinuenit ex iis quæ sibi sunt propria & domestica, ex iis quibus plenus est & quæ ex animo diligit, loquitur: ^f quia totus ex se mendax & vanus est, & pater primusque inuentor mendacijs, qui primus opus suum mendacium cōfinxit, dum se Deo æqualem fieri velle iactavit, & posse præsumpsit, ac posterius hominem per mendacium in peccatum pertraxit. ^g Huius autem mendacis diaboli filios vos esse comprobatis, dum mihi certam vobis veritatem ex Deo prædicatū credere recusat, & ideo non creditis quia veritatē loquor, longè melius credituri, si pro veritate mendacia vobis enarrē, quemadmodum diabolus semper falsitatem præeligit veritati. ^h Quòd si forsitan quispiam ex vobis causam aliquam iustam habere se existimet, ob quā mihi fidē denegat, eam proferat quisquis ille est, demonstret ille peccatum quod mihi velit impingere.
- Quòd
- a* Vos ex patre diabolo estis: & desideria patris vestri vultis facere.
- b* Ille homicida erat ab initio:
- c* & in veritate non stetit.
- d* quia non est veritas in eo.
- e* Cum loquitur mendacium, ex proprijs loquitur,
- f* quia mendax est, et pater eius.
- g* Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi.
- h* Quis ex vobis arguet me de peccato?

Quod si nemo vestrum quicquam possit aduersum me adducere: & ego vobis ex Deo loquar veritatem, quid causæ esse potest vobis, vt mihi vera prædicanti denegatis fidem? Videlicet non meus sermo in causa est, sed vestra peruersitas est in culpa. ^b Nam qui ex Deo sunt, qui à Deo sunt prædestinati & electi, quique Deum ex affectu amant & colunt, ij verba Dei libenter audiunt, fidè que & ea qua decet reuerentia suscipiunt, non tantùm non impugnant: quomodo semper boni filij parentum verba libenter audiunt. ^c Atque ob hoc vos non vultis quæ ego loquor Dei verba audire, vt eis credatis & obediatis, quia ex Deo nõ estis, quia Dei filij & veri cultores non estis, nec ab eo prædestinati aut electi estis ad vitam. ^d Audientes ista tam aperte aduersum se dicta Iudæi, cum destituti essent rationabili responsione, ad conuitia & contumelias (qui mos est insensatorum hominum) se conuertunt, & respondentes dicunt ei: ^e Nonne bene nos dicimus, te Samaritanum esse, id est, hominem vilissimum & nullius pretij, dæmonioque malo obsideri, quo agitante nos nobile Abrahæ genus filios diaboli audes asserere, & populum Dei peculiarem ex Deo esse pernegas? ^f Ad hanc tam atrocem contumeliam, humili modestia ita dominus respondit, vt tamen à conuitio (quod alioqui non magno negotio in ipsos potuisset regerere) abstineret. Et primæ quidem contumeliæ qua Samaritanum eum appellabant, nihil duxit respondendum, quod merum illud esset conuitiũ impatientis animi responsione indignum: aut quia secundum mysterium, Samaritanũ (quod custos interpretatur) se esse tacite volebat consentiendo insinuare. Quod autem secundo loco dixerant eum agitari dæmonio, quoniam contra patris faciebat gloriam, ita modestè refellit. ^g Ego, inquit, non obsideor neque agitor à dæmonio, sed patrem meum in omnibus honorare & glorificare studeo: ex quo omnia mea ego loquor & ago, non (vt vos dicitis) ex dæmonio. Vos autem me inhonorastis & inhonoratis, verba mea quæ ex Deo loquor non solùm non suscipientes corde fideli, verum etiam conui-

a Si veritatem dico, quare vos non creditis mihi?
b Qui ex Deo est, verba Dei audit.

c Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.

d Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei:

e Nõne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmonium habes?

f Respondit Iesus:

g Ego dæmonium non habeo, sed honorifico patrem meum, & vos inhonorastis me.

a Ego autē non quæro gloriam meam: *tiis improbis insectantes.* ^a Ego autem in his quæ loquor, & ago, non humano more propriam gloriam quæro, non quæro mihi apud homines vel contra Deum vel extra Deum laudem vel applausum inanem, sed gloriam meam si quam videar quærere ad patris mei refero gloriam. *b* Est tamen in cælis pater meus, qui gloriam meam requiret qui me vult propter se honorificari, sicut & ipse per me quærit glorificari qui que pro mea gloria aliquando iudicabit, aduersum eos qui modo eam supprimunt. ^c Hoc sermonem meū tātummodo ad præmonitionē vobis omnibus cum seruaucrit, mortem non videbit in æternum. *d* Dixerunt ergo Iudæi: Nunc cognouimus quia dæmonii habes. *e* Abraham tuus est, & Propheta: & tu dicis: Si quis sermonem meum seruaerit, non gustabit mortem in æternum? *f* Nunquid tu maior es patre nostro Abraham qui mortuus est? et Prophetæ mortui sunt? *g* Quæ te ipsum facis? *h* Respondit Iesus: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est.

veritatis certissima attestazione denūtio, quod quisquis verba mea ista quæ vos modò contemnitis, credēdo & obediendo custodierit, mortis & damnationis æternæ nunquā experietur miseriam, quā experientur omnes qui verbis meis animo obfirmato credere recusauerint. ^d Iterum ex hoc sermone calūniandi ansam sumētes Iudæi, prius conuitium posteriori assertionē cōfirmāt, dicētes: Nunc certò cognouimus, verum esse quod paulo ante dicebamus & tu inficiari volebas te obsideri & agitari dæmonio. Profusus enim irrationabilia & insana sunt quæ loqueris. ^e Nam Abraham tātus Patriarcha mortē non potuit effugere, nec & Prophetæ, ac iusti omnes morte finiti sunt, neque ex eis quisquā est qui mortem non viderit. Et tu dicis: Si quis sermonem meum seruaerit, mortem non experietur in æternū? ^f An forte tu maioris es præcellentior, maiorisq; apud Deū æstimationis aut meriti, quam fuerit Abraham tātus Patriarcha, qui mortē debuit videre: aut Prophetis omnibus tu vnus es præcellentior, qui omnes morti succubere: Sic es tu iactabundus & impudens: vt quæ tanti tamq; Deo gratissimi viri non potuerunt assequi, audeas polliceri, imò quod ipse non habes homo mortalis & miserabilis, aliis audeas ex tui sermonis obseruatione promittere: ^g Quem te ipsum, o infœlix homo, esse iactitas? quid de temetipso nimium inaniter gloriando, præsumis? ^h Dominus autem Iesus solitam patientiā seruaus, ita modeste respondit: Si ego meam propriam & peculiarem apud homines gloriam quære-
 rem,

rem, per ostentationem aut ambitionem superbiæ, ut moris est hominum, & non esset Deus me glorificans in veritate, inanis & pro nihilo æstimanda esset gloria mea: quoniam gloria quæ tantum apud homines per ostentationem comparatur, & nõ a Deo comprobatur, vera non est gloria: sed tantum quædam similitudo & inanis imago veræ gloriæ. ^a Nunc autem non ego tantum meipsum glorifico, sed est in cælo pater meus, qui me potenter in doctrinæ & signorum admirabili efficacia ac supernaturali virtute glorificat, de quo patre meo vos gloriamini, dicentes, quod Deus vester sit quem colitis, cum tamen in veritate eum non cognoscatis, cuius voluntatem non perficitis, & verba nõ recipitis. ^b Ego verò plenè eum noui, per comprehensionem eum perfectissimè cognoscens, cum quo vnus sum Deus, & vna substantia. Et si dixerem, me eum non nosse, mendacium dicerè: sicut vos mendacium profertis, dum illū vos nosse affirmatis. Verè enim ego noui & scio illum, ei que per omnia obedio, & præcepta eius seruo: & quæcunq; mihi loquitur, custodio, ut ea obedienter perficiam, & hominibus fideliter annuntiem. Cæterum, quod ad objectionem vestram attinet, qua ex me quæstistis, num Abraham patre vestro maior essem, hoc tantum impresentiarum (quod fat est) respondeo: ^d Abraham ipse pater vester olim cum in carne viueret, ex diuina reuelatione prænosens me in tēporis plenitudine venturum in mundū, & humanæ salutis operaturum mysterium, in ista fide & spe exultabat ac gestiebat magno affectus desiderio videre tempus aduētus mei in mundum, quod per reuelationē futurum præcognoscebat. ^e Nunc quoq; Abraham cognouit diem illum tandiu expectatum aduenisse, nouit me in mundo humanam assumpsisse naturam: satisfactum est nunc ex parte aliqua eius desiderio breui ad perfectum comprehendendo: & gaudius est gaudio magno, in spe propinquæ liberationis & salutis, quam per me sibi omnique generi humano cognouit esse veturam. ^f Hoc autem Christi verbum, ut hæctenus omnia, secundum carnalem sensum accipientes Iudæi, quasi omnidum carnalem sensum accipientes Iudæi, quasi omni

a Est pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis quia Deus noster est: & nõ cognouistis eum.

b Ego autem noui eum. Et si dixerero, quia non scio eum, ero similis vobis mendax.

c Sed scio eum & sermonem eius seruo.

d Abraham pater vester exultauit, ut videret diem meum.

e Vidit, & gauisus est.

f Dixerunt ergo Iudæi ad eum: Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?

a Dixit eis Iesus.

b Amen amen dico vobis: antequam Abraham fieret, ego sum.

c Tulerunt ergo lapides, vt iacerent in eum.

d Iesus autem abscondit se, & exiuit de templo.

ratione & veritatis apparētia carens voce clamorosa impugnarunt, dicentes: Cū tu nondum annos habebas quinquaginta, qui fieri potuit, vt Abraham tu videris, aut te viderit Abraham, qui ante tot secula vita defunctus esse cognoscitur? Omnino tuus iste sermo, etiam sensui apertissimē videtur aduersari.^a Dominus autem Iesus, aduersum criminatores istos, tantū humanæ infirmitatis modicam durationem considerantes, ostendere volens eam quam secundum diuinitatem habebat æternitatis durationem: ita eis breui verbo respondit. Hoc quidē incredibile iudicatis, & simul ego cū Abraham fuerim.^b Ego verò, quod longē est amplius, vobis vt rem certissimā, cum protestatiōe veritatis, affirmo nimirū q̄ antequā Abraham ipse fieret aut nasceretur, aut in rerum natura subsisteret, ego secundum naturam diuinitatis meæ sum in meo esse stabilis, ingenerabilis, & incorruptibilis, & omnino immutabilis, idē ipse existens Deus verus ab æterno ante omne principium, qui nūc vobis in hoc temporis puncto secundū carnem præsens assisto.

^c His verò auditis, iam non vltra se continere valentes insani Iudæi, in peius continuò proficientes, tanquam canes furibundi, qui hæctenus tantum oblatrarunt, nunc quoque insultum & morsum parent, conuolantes ad lapides, vt innocentem Iesum quasi blasphemum sine iudicio præuio, indemnatum lapidibus obruant. ^d Ipse verò dominus, qui se verbis modo Deum declararat, factis hominem quoque infirmum se volens demonstrare, cedens eorum furori, exiuit de templo, eo modo quo nouit ipse: seque ab eis abscondit, sic vt nemo ei posset nocementi quicquam inferre.

ANNOTATIONES IN CAP. VIII.

Iesus autem perrexit in montem oliueti, &c.) Tota ista hystoria de muliere adultera, in Græcis codicibus aliquot non inuenitur, in aliis inuenitur. Chryostomus & Theophylactus, ne verbum quidem ex ea attingunt: sed quod circa finem præcedentis capituli dictum est ad Nicodemum, *Scrutare scripturas quia à Galilæa Propheta non surgit*, continuè adiungunt illi quod post hystoriam istam subditur,

tur, Iterum ergo loquutus est eis Iesus: id quod ex ipsorum interpretatione est manifestum. Beatus Augustinus totā hystoriam, vt cetera apud Ioannem, legit & exponit. ¶ *Qui sine peccato est vestrum.*) Græcè vna dictione composita dicitur ἀναμαρτητος anamartitos, id est, sine peccato. Posset etiam accipi, vt significet idem quod impeccabilis, siue qui non posset peccare. In eo autem quod sequitur: *Audientes autem hæc, vnus post vnum exhibant,* interriicitur in Græcis: & à conscientiiis suis redarguti siue reprehēsi, quod per modum glossæmatis videtur adiectum. ¶ *Vos deorsum estis.*) Quidam codices antiquiores habēt, de deorsum, quod magis cū Græcis quadrat, vbi legitur ἐκ τῶν κάτω, id est, ex his quæ inferne, quod est de deorsum. ¶ *Principium, qui & loquor vobis.*) Videtur prima facie hic esse sensus: Ego sum principium, & ille ipse qui vobis nunc loquor. Secundum diuinitatem sum principium vnum idemq; cum patre, & secundum humanitatē nunc vobiscum in tempore loquor, vt vos doceam & erudiā quid de me credere debeatis. In quem sensum locum istū Ambrosius aliquoties citat: ex loco isto probans, quod Christus verè principium sit dicendus. Atque ita principium accipitur in casu nominatiuo: relatiuum autē qui, non principium refert, sed pronome ego. Verum huic intellectu iobstare videtur lectio Græca, quæ per accusatiuum habet generis fœminei τὴν ἀρχὴν τὴν ἀρχὴν, id est, ipsum principium, in accusatiuo. Vnde videtur absurda oratio, si dicamus, Ego sum ipsum principium, perinde ac si diceretur: Ego sum veritatem. Hoc incommodū ex Græcorum librorum collatione sentiens Augustinus, & effugere cupiēs verbum credite, putat ex sensu subaudiendum vt ab eo regatur accusatiuus principium. Eius in hunc locum ista sunt verba: Vt scirēt Iudæi quid illum credere deberent, respondit, Principium. Nō tanquam diceret, principium sum, sed tanquam diceret, Principium me credite: quod in sermone Græco euidenter apparet, vbi fœminini generis est principium. Velut si vellet dicere, se esse veritatē: & dicentibus: *Tu quis es,* responderet veritatem, cum videretur ad id quod dictum est: *Tu quis es,* respondere debuissē, veritas, id est, veritas sum. Sed altius respondit, cum videret eos ita dixisse, *tu quis es,* ac si diceret: Quoniam abs te audimus. Nisi credideritis quia ego sum, quid te esse credemus? Ad hoc respondit, principium. Tanquam diceret, Principium me credite. Et addit: *qui et loquor vobis,* id est, quia humilis propter vos factus ad ista verba descendi. Nam si principium sicuti est ita maneret apud patrem, & non acciperet formā serui, & homo loqueretur hominibus, quomodo ei crederent, cum infirma corda intelligibile verbum sine sensibili voce audire non possent? Ergo, inquit, credite

me esse principium: quia ut credatis, non solum sum, sed & loquor vobis. Hæc Augustinus. Alij verò putant accusatiuum illum Græcum accipi hoc loco aduerbialiter, ut idè valeat, quæ primo vel principio, quemadmodum apud Græcos solet interdum vsurpari: sicut etiam *τέλος* nomen significans finem, interdum apud illos aduerbij vice accipitur, ut idem sit quod denique vel tandem vel postremo: perinde ac si Latine accusatiuum, finem, ponamus pro aduerbio, finaliter. Agignantque hunc sensum: Principio, ille ego sum qui & loquor vobis. Nam cætera indigni estis audire, qui toties iam audistis tam multa, & in nullo profecistis, adhuc querentes: *Tu quis es?* Perinde quasi nihil unquam audieritis. Verum etiam huic intellectui aliquid videtur obfistere. Nam Græca lectio habet, non *ὅτι* hos relatiuum masculinum, sed *ὅτι* hoti quod est relatiuum generis neutri, vel aduerbiū idem valēs quod quia. Vnde sic videtur dicendum: Principio, quod loquor vobis, vel quia loquor vobis, ut quædam habent exemplaria Latina, quemadmodum & Beda annotauit, hanc quoque præferens lectionem. Po test igitur si per relatiuum dicatur neutrum, hic esse sensus: Principio hoc ego sum, quod & loquor vobis & prædico. Tanquam si dicat: Imprimis illud ego sum, quod dico vobis me esse, nempe Dei filius & præco, à Deo missus in mundum, ad salutem hominum, & alia huiusmodi, quæ iam sufficienter vobis sunt per me annuntiata, si modò veltis dictis meis habere fidem. Si verò *ὅτι* hoti accipiat pro quia, poterit commodè istud cum sequentibus continuè legi, in hunc sensum: Vos cum toties iam ex me audieritis, & quis sim, & ad quid venerim, tamè adhuc quasi nihil audieritis sic interrogatis: *Tu quis es?* Ego verò illud imprimis vobis respondeo, quia ipse in hunc mundum descendi, & veni loqui vobis, & non desino vobis prædicare veritatem, ob hoc multa habeo de vobis loqui & iudicare: quoniã erit vobis illud grauissimæ condemnationis occasio, quòd mihi palam sic loquenti nolueritis credere, quemadmodum alibi dicitur: *Qui non credit, iam iudicatus est, quia non credidit in filium Dei.* Chryostomus paucissimis verbis locum istum pertrahit, ut vix percipi possit qui aut quomodo intellexerit. Sic enim ait: Principium qui & loquor vobis. Hoc est: Sanè indigni estis qui sermones meos audiat, & qui sim intelligatis. Vos ut me tentetis semper loquimini, mihi autè non attenditis, & in omnibus nunc vos reprehèdere non possum. Hoc enim significat. Multa habeo de vobis dicere & iudicare, non tantum reprehendere, sed punire. Nobis in Elucidatione visum est, sensum sequi Latinorum auctorum Augustini, atque Ambrosij, quo Christus se appellat rerum omnium principium, diuinitatemque simul & humanitatem breuissimo verbo inueniat.

insinuat. (*Sermo meus nō capit in vobis*) id est, locum non habet in vobis, non comprehenditur à vobis, quemadmodū pulchrè declarat Augustinus: Si sermo meus, inquit, caperetur, caperet. Sic enim est sermo Dei, & sic esse debet fidelibus, tanquā pisci hamus. Tūc capit, quādo capitur: nec fit iniuriā illis qui capiuntur. Ad salutē quippē, nō ad perniciē capiuntur. Similita ferè loquitur Theophylactus, post Chrysofostomum, quod dicitur ad doctrinā magnitudinem referens: Non, inquit, propter aliud insanitis contra me, quā propter sermonē meū, qui sublimior est vestra cogitatiōe & à vobis capi nēquit, quāuis nō propter hoc oportebat occidere, sed magis orare vt doceā dogmatū sublimitatem, & colere, & obseruare. (*Nos ex fornicatione non sumus nati*) Nos in Elucidatione id exponimus de fornicatione corporali, quomodo etiam Chrysofostomus & Theophylactus videntur intellexisse. Augustinus verò, ad spiritualem fornicationē refert, id est, ad idololatriam, quæ in scripturis subinde fornicatio solet appellari. (*Mendax est, & pater eius.*) Quemadmodum ex Augustino discimus, fuerunt hæretici qui hunc locū ita intelligerēt, vt putarent diabolū patrem habere alium à Deo. Sic enim intelligebāt, Diabolus est mendax, & item ipsius diaboli pater est mendax. Sed hic intellectus planè ridiculus est, & nimium puerilis. Intelligēdus est autem diabolus & mendax dici, & non simpliciter mendax, sed insuper mendacij pater: quoniam primus ipse mēdaciū adinuenit, id quod pulcherrimè declarat Augustinus his verbis: diabolū dominus dixit patrē mēdacij. Quid est hoc? Audi qd fit, Replica modo ipsa verba, & intellige. Nō omnis enim qui mentitur, pater sui mendacij est. Si enim ab alio mēdaciū accepisti, & dixisti, tu quidem mentitus es proferendo mēdaciū, sed pater mendacij ipsius non es, quia ab altero accepisti mēdaciū. Diabolus autem à seipso mendax fuit. Mendaciū suū ipse genuit, quod à nemine audiuit. Quomodo Deus pater genuit filiū veritatē, sic diabolus lapsus genuit quasi filiū mendaciū. Similia loquuntur Chrysofostomus & Theophylactus, dicētes diabolū genuisse mendaciū, & eo primum fuisse vsū, ipsumque mendaciū prole esse diaboli. (*Quia non potestis audire sermonem meum*) Non potestis, inquit, non quod facultatem eis esse neget liberi arbitrij, sed quia secundum statum in quo tunc erant quandiu in odio illo permanebāt, non poterant audire & intelligere sermonem Christi. Vnde & mox sequitur, quasi ratio verbi præmissi, *Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis perficere.* Ob hoc scilicet non potestis, quandiu in eo statu dispositi estis. Idem fere sibi vult, quod Chrysofostomus & Theophylactus dicunt, non posse dictum esse pro non velle.

¶ *Ego autem si veritatem dico, non creditis mihi.*) Emendatiora exemplaria Latinorum, consentientibus Græcis, hoc loco habent quia, non fit: & est sensus longè plenior. Quasi dicat: Vos quia ex patre Diabolo estis qui ex se est amator & pater mēdacij & osor veritatis, hinc procedit vt mihi non credatis, propterea quod veritatem loquor: cui, si falsitatem loquerer, crederetis. Iuxta id quod supra dixit, capite quinto: *Ego veni in nomine patris mei, & non accepistis me. Si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.* Quare enim hoc, nisi quia ille loquetur mēdaciū suū, ego loquor veritatem Dei. ¶ *Quis ex vobis arguet me de peccatis?* In Græcis codicibus, præsens tēpus est, arguit. Sēsus in idem redi. Vult enim dicere, Quis ex vobis possit me arguere? ¶ *Mortem non videbit, ac deinde: Mortem non gustabit.*) Notat hic Augustinus loquutionem scripturarum dicentium, mortem gustare, & mortem videre, pro eo quod est, mortem experiri. ¶ *Abraham pater vester exultavit, vt videret diem meum.*) Notat Augustinus, non esse dictum: Exultavit quia vidit, sed exultavit vt videret diem mæum: quoniam credens exultavit sperando, vt videret intelligendo. Incertum autem relinquit, per diem Christi quid intelligatur, an dies ille temporalis aduentus Christi in mundum, an dies æternitatis in quo cum electis suis regnabit in secula. Vtrunque autem dicit illum vidisse adhuc in carne positum, secundum reuelationem fidei. Omnino enim putandum est, sanctissimum illum Patriarcham non latuisse mysterium incarnationis filij Dei, & passionis pro salute mundi: quarum vtranque in mysterio etiam legitur præfigurasse. Hanc quidem, in eo quod filium duxit ad immolandum, & hircum pro eius obtulit redemptione: illam verò (vt ait idem Augustinus) in illa serui adiuratione, quando mittens seruum suum ad quarendum vxorem filio suo Isaac, dixit: *Pone manum sub femore meo, & iura mihi per Deum cæli, &c.* In hoc enim significatum est, Deum cæli de ipsius fœmore quod tangere seruus iuebatur, nasciturū. Concorditer ferè cum Augustino exponunt, Chrysostomus & Theophylactus: nisi quod per diem, peculiariter diem passionis intelligunt. Hunc, inquirunt, exultavit vt videret, quia optatū & desideratum habuit diem illū & gaudij authorem, scilicet eo quod in beneficium cederet, & non parui alicuius commodi, neque vulgaris esset dies, sed magni. Et hunc diem crucis cum præuidisset Abraham, gaudius est, eo quod futurus erat in salutem mundi. Nos in elucidatione (salua istis iua autoritate) aliā dedimus explanationē, videre diem intelligentes, non secundum visionem sed ei qua Abraham adhuc in carne positus vidit diem domini, id est, præuidit, sed de exhibitione

rei, quomodo ea nos dicimur vidisse que nostris temporibus acciderunt, etiam nunquam rerum illarum gestarum fuerimus spectatores. Sic vulgo dicimus. Quam admiranda vidimus nos qui hoc seculo viximus, intra paucorum annorum spatia, significare volentes, multa nostro auro miranda euenisse. Sic Abraham, cum per reuelationem cognosceret de semine suo olim nasciturum Christum mundi redemptorem, exultando gestiuit ut videret diem illum, id est, tempus aduentus Christi in mundum, quemadmodum & ceteri omnes Prophetae diem istum videre desiderabant. Id quod alibi apertius dominus testatur, dicens: *Multi reges & Prophetae voluerunt videre quae vos videtis, & non viderunt.* Donec tamen in carne esset Abraham, non est ei datum videre quod desiderabat: quoniam nondum aduenerat plenitudo temporis. In aduentu autem Christi ubi aduenit plenitudo temporis, satisfactum est eius exultabili desiderio: vidit Christum in carne venisse iam iam immolandum, & gauisus est, gratias agens Deo de tam propinqua salutis adimplerione, per illum cuius diem tandiu cum exultatione fuerat praestolatus. *Quinquaginta annos nondum habes.*) Solet hic quaeri, quamobrem dixerunt Iudaei de annis quinquaginta, cum nimium longe adhuc Christus abesset ab ea aetate. Veteres quidam existimauerunt, occasione huius verbi, Christum excessisse annum quadragesimum, cum ista diceret, ut videretur ad hanc aetatem annorum quinquaginta accedere. Verum haec sententia, ab vniuersali Ecclesiae consensu reuocatur, & ex Euangelica hystoria satis refellitur. *Questio* vero ipsa nullius est momenti, ut propter eam tale aliquid quisquam opinetur. Dici enim potest, iccirco, eos tam amplum sumpsisse annorum spatium, ut minus erraret, & certius Christum refelleret. *Quasi* dicat: Etiam quinquaginta esses annorum, tamen adhuc longissimam ab Abraham aetate abesses. Nunc vero nec illos te attigisse certissimum est. Apud Chrysostomum, per quinquaginta legimus, quadraginta: quod an errore interpretum aut librariorum euenierit, an ex ipsius authoris fuerit sententia, aut ex codicum errore quibus ille usus fuit, incertum est. Nihil enim commetando hac de re dixerit. Theophylactum certissimum est nobiscum legisse, quinquaginta. Sic enim & interpretatur. *Questionem* autem illam quare Iudaei dixerint quinquaginta, magis quam triginta, curiosam dicit, putans casum factum esse, quod eis in mentem simpliciter venerit ille numerus commemorans nihilominus quorundam responsionem, dicentium, id factum esse ob honorem anni iubei, qui quinquagesimo quoque recurrebat anno, tanquam si dicant Iudaei: Tu necdum iubeum vnum absoluisisti, & Abraham te vidisse iactitas? Nonnulli ex recentioribus putant. Iudaeis ita visum fuisse, quod ferme annorum quinquaginta esset dominus, cum nondum longe transgressus esset

annum trigefimum, ob multum laborem in prædicationibus vigiliis atq; ieiuniis. Qui si addant maturitatē & grauitatē illam vultus tam feriam, licet non crudelem aut truculētam, quam præ se ferebat, cui onus tantī officij incumberebat, ac post paululum tantarū passionum pondus imminebat, non omnino videbuntur sine ratione dicere. Nā id frequēter vsu venit, vt vultus ipfius magna maturitas & grauitas, de annorum ætate iudicantes grauitè fallat. ¶ *Antequam Abraham fieret, ego sum.*) Nota distinctum loquendi modū, de creatura temporalī & verbo æterno. De illo nepē Abrahā dicit, antequā fieret: de se, nō dicit, ego fiebam, imō nec ego erā, sed ego sum: volens hoc verbo præsentis tēporis significare suā immutabilē essentiam, & infinitam æternitatem, secundum quam nec præsens agnoscit, nec præteritum, sed quoddam perpetuum præsens. Propter hoc & paulo antè dixit: *Nisi credideritis, quia ego sum, moriemini in peccatis vestris.* Poterantque vel ex hac peculiari ratione loquēdi meritō aduertere, quòd ille ipse esset, qui olim in rubo Mosi apparens, dixit: *Qui est, misit me ad vos.*

ELVCIDATIO CAP. IX.

ET præteritōs Iesus, vidit hominē cæcum à natiuitate, & interrogauerunt eum discipuli eius.

b Rabbi, quis peccauit, hic aut patentes eius, vt cæc⁹ nasceretur? *c* Respondit Iesus: Neque hic peccauit, neque parentes eius, sed vt manifestentur opera Dei in illo.

d Me oportet operari opera ei⁹ qui misit me donec dies est.



Ræteriens per viam publicam dominus Iesus: hominem quendam à natiuitate cæcū iuxta viam reperit sedentem: quem cū gradum sistens, defixis oculis attentius cōsiderasset, (ad eū modū quo artifex vbi materiā videt insigni alicui operi quod meditatur idoneam, defixis oculis attētius eam solet contemplari) discipuli ex hac occasione dominū Iesum interrogant dicentes: *b* Magister, dic nobis, ob cuius peccatum homo iste cæcus est natus, an ex peccato ipsius proprio (quod non videtur verisimile, cū nemo possit peccare antequā natus fuerit) an ex peccato parentum, qui sic in filio puniri forsitan meruerunt? *c* Huic quæstioni ita respondit dominus: Neque suo ipsius peccato homo iste commeruit vt cæcus nasceretur, neque ex parentum peccato hoc ei euenit: sed Deo disponente, ex alia qualibet causa, naturali casu aliquo occurrēte, sic natus est, vt nunc per me in eius curatione manifestaretur gloria Dei, per miraculum diuinæ virtutis, quod in eo iam nunc patrandum videbitis. *d* Sic enim decet me operari opera virtutē patris qui me misit testificantia, ad confirmationem doctrinæ

doctrinæ quam ille me misit prædicare mundo, donec dies est, & tempus ad hoc cōmodum, donec ego in hoc mundo ero secundum corporalem visibilemque præsentiam. ^a Adueniet autem post diem huius *a Venit nox,* vitæ aliud tempus noctis post mortem, in quo nemo *quando nemo* poterit opera quæ sibi ad salutem profint operari: sed *potest operari.* vnusquisq; ex iis quæ prius in vita est operatus, debitam sibi mercedem recipiet. Ita & ego quandiu secundum visibilem præsentiam sum in mundo, in die vitæ huius, debeo quæ patris mei sunt visibiliter operari ad salutem credentium. ^b Quandiu enim ego sum *b Quandiu sum* in mundo secundum carnis visibilem præsentiam, illum *in mundo, lux* minare debeo homines mundum inhabitantes, præsum mundi. dicatione doctrinæ & operatione miraculorū. ^c Quæ *c Hoc cum dicitum dixisset, ex ore suo beato sputum iecit in terram: xisset, expuit in commisscensque cum puluere, sic lutum fecit ex sputum,* hoc ipso facto, quasi veteris operis modum repræsentans, quo ex limo terræ primum hominem condidit: vt eundem se esse declararet, qui in principio genus humanum de terra formauerat, & qui modo in temporis plenitudine idem ipsum in cæco isto significatū reparare debebat. ^d Acceptūque lutum istud, *d & liniuit lutum super oculos eius,* quod ex sputo fecerat, superunxit oculis cæci, ad eum modum quo solent medici vnguentis linire loca vulneris: vt se generis humani, sicut olim ex luto plaste, *e & dixit ei: ita nunc & medicum declararet. e Neque hoc facto Vade, laua in statim visum recepit cæcus, sed prius illi iussit dominatatoria Siloë, quod interpreta tur missus.* nus abire ad piscinam natatoriam, dictā Siloë (quod Hebraici idiomatis vocabulum, Latinis missum significat) vt illic oculos aqua ablueret, atque ita demum visum reciperet. ^f Fecitq; per omnia promptè obediens *f Abiit ergo et lauit, & venit videns.* cæcus, quod iusserat dominus: abiit ad piscinam lutū habens positum super oculos, aqua piscinæ eos lauit: & visu recepto, gaudens rediit. Potuerat sanè dominus solo verbo (vt aliàs frequenter fecerat) miraculum istud quoque patrare, sed sputum & lotionem piscinæ adhiberi voluit, vt in miraculo simul mysteriū significaret reparationis humanæ. Cæcus enim iste, genus humanum ignorantix cæcitate ab origine sua miserum signat. Sputum ex ore Christi, spiritum sanctum

designat, qui ex patre per filium, quasi ex corde per os procedit. Hoc sputum in terram proiectum est, quādo in vterum virginis desuper missus spiritus sanctus aduenit: & tunc massa luti ex sputo facta est, quando per virtutē spiritus sancti verbum caro factum est, ex virgine matre. Hoc sputum superlitum est oculis cæci, quando Christus homo docendo & operando mirabilia, quasi illuminantem medicinam admouit cordibus. Sed non fuit plenē cæcus curatus, donec in piscina Siloē lauaretur: quoniam non plene potuit sanari genus humanum, donec lauaretur in baptismali lauacro aquæ & sanguinis Iesu, qui verē mitus dicitur. ^a Hoc itaque sic patrato miraculo, vicini qui circa locum illum commorabantur, & qui eum viderāt prius ac probē nouerant, (erat enim medicus ad eleemosynam à transeuntibus postulandam illic sedere solitus) admirantes quod factum fuerat, dicebant adiuicem, de modo gestæ rei perquirentes: Nonne hic est cæcus ille, qui hoc in loco sedere solet ad postulandam à transeuntibus eleemosynam? Et cum alij eundem esse hominem dicerēt, alij propter mutationem nimiam & secundum naturam planē impossibilem, negarent eundem esse, sed alium aliquem illius similem esse assererent, ille constanter veritati perhibuit testimonium, dicens, se eundem esse hominem qui vsque tunc cæcus à natiuitate fuerat, & mendicare illic solitus erat. Quo audito, admirantes nimium rei nouitatem, modum eum interrogant suæ curationis: illeque fideliter modum omnem & ordinē rei gestæ eis narrat, dicēs, hominem illum qui vulgato nomine Iesus dicitur, luto vixisse oculos suos, ac deinde ad natatoriam Siloē lauandum misisse, lotumque quantotius visum integrum recepisse. ^b Cupientes autem huius facti authorem cognoscere, interrogauerunt, quisnam aut vbinam esset ille qui id fecerat. Verū cæcus nesciens quō abiisset dominus, respondit, ignorare se vbinam ille esset. ^c Audiētes hæc quidam ex iis qui aderant, adduxerunt cæcum illum ad Phariseos: vel quod eorū partibus fauebant, vt ex facto aut facti circumstantia aliquid quærerent calūniæ, quo, priusquā

a Itaque vicini & qui viderant eū prius, quia mendiculus erat, dicebant: Nonne hic est qui sedebat & mendicabat? Alij dicebāt, Quia hic est. Alij autē, Nequaquam sed similitis est ei. Ille verò dicebat Quia ego sum. Dicebāt ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi? Respondit, Ille homo qui dicitur Iesus, luto fecit, & vixit oculos meos, & dixit mihi: Vade ad natatoriam Siloē, & laua. Et alij, & laui, & video. *b* Et dixerūt ei: Vbi est ille? *Aut*, nescio. *c* Adducūt ad Phariseos enim qui cæcus fuerat.

lacius

latius spargeretur, obfuscaretur miarculi gloria: vel *a* Erat autem propter admirationem, ut audirēt quid hac de re illi *sabbatum, quā* iudicarent. ^a Erat autem dies sabbati, in quo lutum *do lutum fecit* fecerat, & luto cæcum sanauerat dominus, vnde *ca* Iesus, & apelluminae ansam verisimiliter acceptura erat Phariseo- *rui* ruit oculos eius. rum impia cæcitas. ^b Exhibitus itaque homo ille ante Phariseos, iterum interrogatur ab eis, quonam *b* Iterum ergo *interrogabant* modo à sua cæcitate curatus visum recepisset. ^c Interrogatus verò, ingenuè confessus est in publico concilio *quomodo vidis-* veritatem, nihil illorum personam vel auctoritatem *set.* reueritus, dixitq; eis per omnia, ut iam antè interro- *c* Ille autem di- gātibus responderat, hominem illum, qui vulgo Iesus *xit eis: Iuum* dicitur, sibi lutū posuisse super oculos, ad deinde post *mibi posuit su-* ablutionē in aqua Siloē visum integrum se recepisse. *per oculos & la* *ui, & video.* ^d Quidam itaque ex Phariseis, quorū erat erga Christi *d* Dicebant er- stū irreconciliable odium, & animus in cæcitate ob- *go ex Phariseis* duratus, ne tātò quidem tamque euidentissimo signo *quidam: Non est* quicquam emolliti, ad calūniam detorserunt illud in *hic homo à Deo* quo Deum patrē & eius filium Iesum collaudare de- *qui sabbatū non* buerunt: dicentes, fieri non posse, ut homo iste à Deo *custodit.* missus esset, qui sabbatum violaret, in sabbato curans *e* Alij autē di- hominē. ^e Alij verò, quorum erat mens sanior, & mi- *cebant: Quomo-* nus corruptum animi iudicium, signi claritate per- *do potest homo* moti, velut refellētes priorum calūniam, dicebant: *peccator hec si-* Si peccator esset homo iste, & ex Deo non esset, nun- *gna facere? Et* quaque per eum tot ac tanta signa Deus operaretur. Fa- *schisma erat in-* ctaque est inter eos dissensio, aliis in bonam, aliis in *ter eos.* malam partem de Christo loquentibus. ^f Ipsum itaq; *f* Dicunt ergo hominem qui sanatus fuerat, callidè interrogāt astu- *caco iterum: Tu* ti Pharisei, ut suam ipse de Iesu proferret sententiā. *quid dicis de illo* Tu, inquit, quid sentis de eo, qui tibi visum reddi- *qui aperuit ocu-* dit? Scilicet hoc quærebant impij, ut si quidem cæcus *los tuos?* ipse qui beneficiū à Christo acceperat de eo malè lo- queretur, aut ut minimum benè loqui non auderet (quòd futurum sperabant) refellerēt illos qui in mira- culo Christi gloriam prædicabāt, cum ad ipsos nihil attineret. ^g At ille curatori suo non ingratus, aut be- *g* Ille autem di- neficij immemor, nihil pertimescens ludæorum po- *xit: Quia Pro-* testatē, ingenuè confessus est veritatem, palām om- *pheta est.* nibus affirmans, Christum esse virum sanctum & ma- guum

a Non crediderunt ergo Iudaei de illo quia cæcus fuisse & vidisset,

b donec vocauerunt parentes eius qui viderat, & interrogauerunt eos, dicentes: Hic est filius vester, quem vos dicitis, quia cæcus natus est: quomodo ergo nunc videt?

c Responderunt eis parentes eius, & dixerunt: Scimus quia hic est filius noster, & quia cæcus natus est.

d Quomodo autem nunc videat, nescimus, aut quis eius aperuit oculos, nos nescimus.

e Ipsum interrogate, & statem habet, ipse de se loquatur.

f Hæc dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudæos. Iam enim cõspirauerat Iudæi, ut si

gnum coram Deo, missum ab eo ad erudiendos homines in viam salutis. ^a Cum autem hunc audirent non loqui sibi placentia, ac præter opinionem suam responsum aliud ab eo accepissent, nihil facientes cæci testimonium, necdum credere vulerunt veritatem patrum miraculi. Et cum non haberent causam honestam tergiuersandi, ipso in quo miraculum ostensum erat præsentem ac testimonium perhibente veritati, quasi tempus redimere cupientes, negauerunt hominem illum verè cæcum fuisse, & à cæcitate curatum: ^b atque huius rei probandæ gratia, parentes eius in concilium aduocari iusserunt. Quos, cum aduenissent, ita interrogant: Perhibete testimonium de homine isto, num filius vester sit, & num verè à natiuitate (vt asserit ipse) cæcus fuerit. Quod si ita esse dixeritis, modum quoque nobis simul exponite, quo visum receperit. Ad hoc enim vos huc modo aduocauimus, vt rei huius ex vobis certam discamus veritatē. Sic illi rem eandem, & multorum efficaci testimonio satis comprobatam, iterum iterumque interrogant, alicunde aliquid inuenire sperantes, quod traheret in calumniam, & quo obsecraret miraculi gloriam. ^c Interrogati vero parentes homines cæci, Iudæorum insidias metuētes, cautè responderunt, dicētes: Quod hic filius sit noster, negare nequaquam possumus: itè & quod cæcus natus sit, neque hætenus vnquam viderit, scimus: duo hæc, sicut certo nouimus, ita constanter testificamur. ^d Cæterum de eo quod posterius nos interrogastis, neque de modo quo à cæcitate sua curatus visum receperit, nos certum nihil habemus, neque item quis sit qui eum curauit nouimus: propter quod, his de rebus testimonium perhibere non valemus. ^e Hæc si scire desideratis, ab ipso melius discere poteritis, ipsum interrogate. Non enim puer est, aut minoris ætatis quam vt testimonio perhibendo sufficiat: ipse de se & iis quæ sibi acciderunt loquatur. ^f Hæc autem ita cautè dixerunt parentes eius, quoniam timētes cæci illius, iram metuētes Iudæorum: qui cõspiratione facta, ex consensu plurium decreuerant, vt si quis Iesum palam cõfiteretur esse Messiam, tanquam mendax & blasphemus extra synagogam eijceretur,

& à communi Iudæorum commercio abscinderetur, *quis eum cōfite-*
 tanquam indignus qui cū populo Dei connumerare- *retur esse Chri-*
 tur, quæ apud Iudæos extrema erat ignominia nota. *Stum, extra sy-*
² Ob hoc videlicet sibi metuentes parentes cæci il- *naqogā fiet.*
 lius, dixerūt: Filius noster ex atate sufficiens est perhi- *a Propterea pa-*
 bere de iis quæ sibi acciderunt testimonium, ipse de *rentes eius dix-*
 eis interrogatus loquatur, non opus est vt pro eo nos *rum: Quia ata-*
 loquamur. Nō enim id dicebant parentes, quasi filio *tē habet ipsum*
 malè volentes, aut in periculū eum volentes adduce- *interrogate.*
 re: sed quia vtilius existimabāt, solum ipsum, quàm se
 cum eo pariter venire in periculum. ^b Cū ergo ne- *b Vocauerunt*
 que hac via quicquā inuenire potuissent rationale, *ergo rursus ho-*
 quo detraheretur miraculo, dimisis parentibus, rur- *minem qui sue-*
 sum vocari ad se iubēt illum qui fuerat cæcus: ac iam *rat cæcus, & di-*
 maiori quàm antè feneritate illum aggredientes, vt *xerunt ei:*
 metu perterritum contra veritatem & conscientiam
 loqui compellerent, ita dixerunt ei: ^c Nos autoritate *c Da gloriam*
 nostra qua fungimur vice Dei, hoc à te exigimus, vt *Deo.*
 per cōfessionem veritatis, quam hactenus extorque-
 re à te nō potuimus, Deum glorifices: vt miraculi hu-
 ius gloriā, non peccatori homini, sed Deo ipsi ascri-
 bas. ^d Nos enim certò scimus, hominem istum à quo *d Nos scimus,*
 te dixisti curatum, peccatorem esse, atque à Deo alie- *quia hic homo*
 num: & ob hoc à te nostra autoritate exigimus, vt *peccator est.*
 neges quod prius affirmasti, illum esse sanationis tuæ
 authorem, sed Deo ipsi quicquid id est ascribas, acce-
 ptumque referas. ^e Sic adiuratus homo ille qui cæcus *e Dixit ergo eis*
 fuerat, videns sibi parari malum, si apertius aliquid in *ille:*
 Christi commendationem loqueretur, ita tempera-
 uit responsum, vt nec apertè Christum commenda- *f Si peccator*
 ret, nec illorum sententiam iniquam approbaret, di- *est, nescio.*
 xitque eis: ^g Quòd is qui me sanauit homo peccator sit, *g Vnum scio,*
 & à Deo alienus, non scio: & si vos, vt dicitis, certò id *quia cæcus cūm*
 scitis, ego non item compertum habeo: neque mea *essem, modo vi-*
 fert, ea de re disputare aut definire, quæ soli Deo cer- *deo.*
 tō potest esse cognita. ^h Vnum hoc scio, quòd in me- *h Dixerunt er-*
 ipso expertus didici: illudque vt scio, ita & confiteor, *go illi: Quid tibi*
 quòd cū à natiuitate cæcus fuerim, modo visum ha- *fecit? quomodo*
 beam. ⁱ Necdum verò quiescentes illi improbi, rem *aperuit tibi oca-*
 iam sæpe narratam, quasi nunquam auditam, denuò *las? Respōdit eis:*
 interro

interrogāt, dicentes: Quonam modo te sanauit homo ille, aut quid fecit tibi quo visum restituit? Ille videns non aliud quam calumniam struere inuidos, totiusque iam eadem repetere, iusta quadam indignatione aduersus illorum improbitatem commotus, dixit eis: ^a Iam sepe dixi vobis, & quis me curauerit, & quonam modo curauerit: & vos iam ista non semel, tam ex aliis, quam ex me, audistis. Quorsum attinet, iterum eadē de re interrogare, perinde quasi hactenus nihil audieritis? ^b An ideo fortē iterum audire ista desideratis, vt in eum credētes, eius efficiamini discipuli? Si credere vultis in eū, dilucidē fatis miraculum vobis iam exposui: si non vultis, superuacaneū fuerit eadem repetere. Qui enim secundo & tertio narranti nō credidistis, nec si quartonarrauero, credetis. ^c Hoc autē verbo cæci paulo stomachosius prolato, vehementer aduersus eum indignati Pharisei, quasi probrum & cōiutium insigne in eum iacentes, dixerunt: Tu si volēs, homo scelestus & miser, magi illius & seductoris efficiaris discipulus. Absit autem, vt nos illius vquam efficiamur discipuli: sed Mosi permanebimus discipuli, qui nobis legem dedit, cuius & professores sumus. ^d Nos certō scimus, Diuinarum scripturarum autoritate edocti, Mosē fuisse cum Deo familiariter colloquūtū, quomodo loqui solet amicus ad amicū, & ab eius ore legem quā profitemur accepisse. ^e De hoc autē homine, certum nihil nouimus, quis sit, vel vnde venerit: eamque doctrinam, quam loquitur, vnde acceperit, nescimus. Nos igitur certa incertis p̄eligētes, & secuta dubiis, Mosi adheremus, illū refugimus. Sic impij illi verē iudicio cæci, cui se existimāt maledicere, optima benedictione benedicūt: in se verō maledictionem impiissimā proferūt, quæ & in hodiernum vsque diem in eis iusto Dei iudicio operatur. ^f Quanto autem impij illi Pharisei aduersus Christum magis seuebant, & blasphemabāt, tanto cæcus ille ad Christi defensionem magis animabatur. Vnde cōstantior iam factus, ita illis aperta confessione respondit: ^g Est id profectō admirabile, vos necdum scire de Iesu vnde sit, & vnde venerit, postea quam

*a Dixi vobis
iā, & audistis,
quid iterum vultis
audire?*

*b Nunquid &
vos vultis discipuli
eius fieri?*

*c Maledixerunt
ergo ei, & dixerunt:
Tu discipulus
illius sis: nos
autem Mosi discipuli
sumus.*

*d Nos scimus
quia Mosi loquutus
est Deus.*

*e Hunc autem
nescimus vnde
sit.*

*f Respondit ille
homo, & dixit
eis,*

*g In hoc enim
mirabile est:
quia vos nescitis
vnde sit, &
aperuit meos
oculos.*

quam tam euidentem & magnum in apertione oculorum
 meorum vidistis miraculum. Nam ex hoc merito co-
 gnoscere debebatis, verè ipsum à Deo venisse. ^a Illud *a Scimus autè,*
 enim pro comperto habemus, quòd Deus homines *quia peccatores*
 peccatores nõ solet in eiusmodi exaudire: vt eis con- *Deus non audit:*
 cedat in nomine suo facere diuinę virtutis miracula, *sed si quis Dei*
 sed homines Deum vera pietate colentes, eiusq; vo- *cultor est, & vo-*
 luntatem diligentissimè perficiens (cuiusmodi fue- *luntatem eius*
 runt olim sancti Patriarchę atque Prophetę, aliique *facit, hunc exau-*
 plurimi iusti) huiusmodi Deus solet audire nomē suū *dit.*
 inuocantes: & per hęc in nomine suo mirabilia hu-
 iusmodi signa solet operari. ^b Neque verò vulgare est *b A seculo non*
 signū istud, quòd in me patratum videtis, sed admo- *est auditum,*
 dum singulare & rarum, quale ab initio mūdi vix le- *quia quis ape-*
 gitur factum esse, nempe vt homini in cęcitate nato *runt oculos cęci*
 quisquam vnquam visum cõtulerit à natura denega- *nati.*
 tum. Proinde ex tam euidenti signo omnem naturę
 virtutem transcendente, satis cognoscere poterūt qui
 æquo sunt iudicio, quòd à Deo venerit Iesus. ^c Nam si *c Nisi esset hic*
 (vt vos dicitis) peccator & à Deo alienus esset homo *à Deo, nõ pote-*
 iste, nõ tam præclarum signum æderet per illū Deus: *rat facere quic-*
 imò nec alia illa multo minora, quę passim operari *quam. Responde-*
 cognoscitur, ad confirmationē doctrinę suę. *runt, & dixe-*
 Quum *runt ei:*
 verò ita apertè pro Christi gloria ille loqueretur, non
 ferentes id Pharisei, exprobrauerunt ei, dicentes:
^d Quid tu miser & infælix homo, qui totus natus es *d In peccatis*
 in peccatis (id quod vltio diuina in tua cęcitate te- *natus es totus,*
 statur) nos docere præsumis, qui sumus legis profes- *& tu doces nos?*
 sores, & ex professione nostra populi doctores? Sic
 per irę impatientiam, cæco suę cęcitatatis irrationa-
 biliter exprobrant miseriam: cum ab iis quę à natura
 insunt, nemo verè sit laudandus aut vituperandus.
^e Neque hoc contenti conuitio, addunt excommu- *e Et eiecerunt*
 nicationis pœnam eiicientes eum à synagoga Iudeo- *eum foras.*
 rum, & à communionē Iudaicę gentis, quasi gentile
 & alienum à Deo, separant, non ob aliud, nisi quod
 Christi gloriam liberius prædicasset. ^f Statimque *f Auduit le-*
 perlata sunt ad dominum Iesum quę cæco huic acci- *sus, quia eiece-*
 derant, quod tā fortiter pro sua gloria egisset, quòdq; *runt eum foras.*
 pro ipsius cõfessione eiectus esset extra synagogam:
 & mise

& misericordia motus (vt solet erga eos misericordia
 affici magis, qui ab hominibus conculcantur propter
 iustitiam) diligēter eum quæ sunt, vt consolaretur, &
 amplius erudiret.^a Quūque eum inuenisset, vt fidē
 eius notam faceret, & amplius firmaret, interrogauit
 eum, dicens: Credis tu in verum filium Dei, illum qui
 te per miraculum sanauit?^b Ille tamen iam crederet,
 tamē quia personam non agnoscebat eius qui se sa-
 nauerat, respondens dixit: Optarem mihi demonstra-
 ri hūc filium Dei qui me sanauit, vt videndo credam
 in eum, eique debitas pro mea sanatione gratias agā,
 & dignū Dei filio honorem impendam.^c Dixit ei Ie-
 sus: Iam tu illum bene vidisti per fidem, quē tam con-
 stanter ad tantam vsque inuidiam confessus es: & ego
 qui tecū nūc loquor, ego ipse sum, quem oculis quoq;
 corporis videre desideras, curator tuus.^d Quo audito,
 statim ille de corde bonam confessionem eli-
 cuit, dicens: Credo domine, te verē esse filium Dei,
 qui per diuinam virtutem me à cecitate mea curasti.
 Nec verbo simplici contentus, etiam operis adiecit
 protestationem, coram illo se prosternens in terram,
 eūq; ex toto cordis affectu, vt verum Dei filium, &
 à Deo in mundum destinatum adorans: vt per om-
 nia pateret, cæcum istum sicut in corpore visus
 corporeum acceperat, sic & in anima spiritale lumen
 fidei à Christo accepisse.^e Volens autem consolari eū
 dominus Iesus, dixit ei: Per meum hunc in mundum
 aduētum, admirabile fiet inter homines discretionis
 iudicium: tale nimirum, vt qui ante cæci fuerant, per
 me fiant videntes: contra verò, qui prius videntes fue-
 rant, iam cæci fiant. Talis in meo aduentu fiet vicis-
 situdo & commutatio rerum, vt qui antē ignorantes
 fuerant meam doctrinam audientes & videntes mi-
 racula, per fidē illuminentur in cognitione veritatis,
 id quod in tua sanatione, quasi in mysterio, volui o-
 steasum: ij verò qui se iactant legis scientiam & veri-
 tatis cognitionem habere, per infidelitatem nolen-
 tes neque dictis neque factis meis habere fidem,
 mentis cæcitate replebuntur: id quod in Phariseo-
 rum obstinata incredulitate apparet euidentissime.

Audierunt

^a Audierunt autem verba hæc quidam ex Phariseis, *a* Et audierunt qui illic cum ipso aderant: & suspicantes verbum hoc *quidam ex Pha* in se dici à Christo interrogauerunt eum, dicentes: *riseis, qui cū ip-* Nunquid etiam nos cæci sumus. Nunquid tu nos cæ- *so erant, & di-* cos dicis, qui legis scientia eminentus? Respondit eis *xerunt ei: Nun-* Iesus: Si quidem in oculis vestris cæci essetis, si vestra *quid & nos cæ-* cæcitatem agnosceretis, nō haberetis culpam perma- *ci sumus? Dixit* nentem in vobis: medicum enim quæreretis, per quē *eis Iesus: Si cæci* à vestra miseria facilè curaremini. Nūc verò, quia nō *essetis, non habe-* vultis cæcitatem vestram agnoscere, sed gloriāmini *retis peccatum.* tanquam vidētes, in legis & veritatis cognitione: pro *Nunc verò dici-* pter hoc videlicet permanebitis in peccato vestro, *tis, quæ videmus,* quoniam morbi vitium ignorantes & sanitatē vobis *peccatum ergo* persuadētes, medicum nec requiritis, nec admittitis. *vestrū manet.*

ANNOTATIONES CAP. IX.

V *Idit hominem cæcum à natiuitate.* Quod in verbo illo (vidit) non simplex intelligendus sit aspectus, sed cum attentione peculiari & defixione oculorum in eum, iuxta modum in Elucidatione à nobis expressum, annotarunt etiam Augustinus, Chrysostomus, & Theophylactus, addentes, discipulos hinc sumpsisse occasionem interrogandi. (*Rabbi, quis peccauit, hic aut parentes eius?*) Videtur quæstio hæc Apostolorum prima facie esse ridicula, quatenus innuere videntur, dubitare se, an propter peccatum propriū homo ille natus esset cæcus: cum per se euidentis sit, neminem posse peccare antequam sit natus. Verū si rectè intelligamus quod dicitur, nō apparebit ridiculum. Audierant, paralytico quem apud probaticam piscinā dominus curauerat, post sanationem dictum: *Vade, & iam noli peccare.* Vnde intellexerant, illum propter sua peccata morbum illum contraxisse. Illius igitur memores, dum hunc à natiuitate cæcum vident præceptorem interrogant, num & huic ista cæcitatē habere verifimiliter euenerit: & quia non videtur ullam apparentiæ habere verifimilitudinem, quod propter suum peccatum cæcus factus esset, statim adiiciunt, aut apparentes eius? Quasi posteaquam primū nō videtur rationi cōsentaneū, ut ipse suo id peccato meruerit, ad id quod proxime videri possit transeant: id est, ad parentum peccata. Vel vtrunque quasi inconueniens proponūt, prius quidem ratione repugnāte, alterum verò lege declarāte, quod filius non portabit iniquitatē patris. Atque ita enarrant Chrysostomus & Theophylactus, dicentes, discipulos potius loqui dubitando, quàm interrogando vel percunctādo.

¶ *Neque hic peccauit, neque parentes eius.*) Ex quaestione repetendum est illud, vt cæcus nasceretur. Non enim simpliciter istud verum est, nisi illud adiicias, in hunc sensum: Neque hic peccauit, neq; parētes eius peccauerunt, vt iste cæcus nasceretur. ¶ *In natatoria Silæ.*) Natatoria, idem hic dicitur, quod supra cap. 4. piscina. Idem enim est in vtroque loco Græcū vocabulum *κολυμβήθρα* kolymbithra, quod nomē à natando formatur. ¶ *Itaque vicini et qui viderant eum prius.*) Quidam codices Latini non habēt coniunctionē. Vetusiores & emēdatiores habent consentientibus & Græcis, Augustinus quoq; & in textu, & in commentario, coniunctionem habet. In eo autem quod sequitur: *Quia mendicus erat.* Græci codices habent: *Quia cæcus erat.* Verum id non tam aptè loco quadrat. Non enim ita notus erat multis quia cæcus, sed quia mendicus. Augustinus nobiscum legit, itē & Theophylactus: quod non solum ex textu, verum etiā ex interpretatione liquet. Sic enim ait: Non temere autem hoc annotauit Euangelista, quod mendicus fuerit, sed vt ostendat ineffabilem misericordiā domini, qua se ad infimos vsque demittat, ita vt & mendicum summa diligentia curaret. Et vt inde etiam disceremus, ne contēnamus minimos. ¶ *Extra synagogam feret.*) Græcè per nomen vnū dicitur *ἀποσυνάγωγος* aposynagogos, id est. eiectus, aut separatus, aut alienus à synagoga, siue congregatione. Idēque erat apud illos esse aposynagogum, quod Christianis est esse excommunicatū: id est Ecclesiastica communione priuatum. ¶ *Si peccator est, nescio.*) Quemadmodum annotarunt Chrysostomus & Theophylactus, nō id per dubitationem profert cæcus iste, vel per metū, sed vt ad euidentiam eos facti à verbis abducat. Quasi diceret: nihil de hoc impresentiarum dico, nihil pronūtio, nolo super hoc modo verbis contēdere. Certè factū ipsum manifestum est, & negari non potest ad illius considerationem vos mitto, illud manifestè noui, & affirmare possum. Vnde illud: *Si peccator est, nescio*, secundum dicentis intentionem tantūdem valet, ac si dixisset: Quod vos vt certum scire vos dicitis, eum esse peccatorem, id ego nequaquam approbo, hac in re, ego lōge secus ac vos iudico. ¶ *Nunquid et vos vultis discipuli eius fieri?*) Annotarunt sancti doctores Augustinus & Chrysostomus, emphasim particulæ, & qua semetipsum iam inter discipulos Christi annumerare cæcus iste significauit, quasi dicat: Iā ego discipulus illius sum. Nunquid etiā vos vultis fieri quod sum ego? ¶ *Scimus, quoniam peccatores Deus non audit.*) Augustinus verbū istud tanquam ab eo qui adhuc inunctus & catechumenus, necdum plenè instructus in rebus diuinis, prolatum, nō putat habere veritatem, adducens exēplum humilis illius publicani, quē Deus

Deus

A Men amē
 dico vobis:
 qui non intrat
 per ostium in o-
 nile ouium, sed
 ascendit aliūde:
 ille fur est & la-
 zro.

b Qui autē in-
 trat per ostiū,
 pastor est ouiu.

c Huic ostiarius
 aperit, et oues
 vocem eius au-
 diunt.

d Et proprias
 oues vocat no-
 minatim, et e-
 ducit eas. Et cū
 proprias oues e-
 miserit, ante eas
 vadit: et oues il-
 lum sequuntur,
 quia sciunt vo-
 cem eius.

e Alienum au-
 tem non sequun-
 tur, sed fugiunt
 ab eo, quia non
 nouerunt vocē
 eius.



VT autem per similitudinem vosipso
 vobis depingam, illud in veritate vo-
 bis affirmo, quod quisquis in stabu-
 lum ouium non intrat per ostium
 (qui est introitus regius) sed per alium
 introitum suspectum, utpote per fenestram aut occul-
 tum alium aditum ascendendo ingreditur, is non pas-
 tor est ouium, sed fur potius & latro, qui non venit
 ad oues nisi ut furetur aut mactet. ^b Qui vero per o-
 stium, per rectum & apertū introitum ingreditur in
 ouile, is vel ex hoc ipso cognoscitur esse pastor ouiu.
^c Nimirum huic ipse ianitor & stabuli custos ostium
 aperit, atque in stabulum ipsum inducit. Nec tantum
 ostiarius illum agnoscit, verum etiam oues eundē su-
 scipiunt, vocem eius audiendo agnoscentes. ^d Ipse ve-
 rō vicissim ita pernoctat singularum ouium vultus &
 conditiones, ut vocare eas possit nominatim, atq; ita
 vocando nominatim singulas, educit eas de caulis, ad
 salutaria pascua. Cū autem visum ei fuerit, illas fo-
 ras emittere, siue educere ad pascua, non ipse domi-
 tius desidet, sed cum grege exiens totum gregē an-
 tecedit, ut suo ducatu viam illis commonestret, pedum
 quoq; tenens pastorale, ut aberrantes sequi se cōpel-
 lat: & simplices ouiculæ nihil formidantes aut suspicā-
 tes mali, pastorem antecedentē sequuntur cū fiducia,
 eō q̄ vocem eius agnouerūt, ex qua pastore bonum à
 noxio lupo aut fure discernere norunt. ^e Eum verō
 qui non est ipsarū proprius pastor nō sequuntur, licet
 præcedentem & vocantem, sed magis fugiunt ab eo,
 eō q̄ non agnouerunt vocem extraneorū & ignoto-
 rium: propter quod, meritō formidantes malum, aufu-
 giunt. Videlicet ouile istud Ecclesia est, oues sunt po-
 pulus domini. Qui non per ostium intrant, sed aliūde
 ascendunt, fures & latrones, illi sunt, qui non propter
 Dei gloriā recta intētionē populi dominici regimen-
 & curam suscipiunt, sed propter ambitionē aut quæ-
 stum, aut aliquid huiusmodi. Qui per ostiū intrāt, pa-
 stores veri, ij sunt qui populū domini curant, non nisi
 propter

propter gloriam Dei, & animarum salutem, intētiōne
 ſyncera. His oſtiarius aperit, quia ſpiritus ſanctus
 (qui cuſtos eſt ouilis huius) vel pater ipſe cæleſtis, vel
 ipſe etiam filius, ad ſubditorū curam adminiſtrandā
 tales excitat & inducit. Et huiusmodi veros paſtores
 oues, id eſt, electi Chriſti audiūt, credendo & obediē-
 do ſanctis eorū monitis. Hi nominatim vocant oues:
 quia ſigillatim ſingulorum curam gerentes, ad bonū
 exhortantur ſingulos. Præcedūt quoq; oues quas edu-
 cunt ad pascua, quia per viam ſalutis ambulantes exē-
 plum conuerſationis bonæ ſe præbent ſubditis. Illos
 autē qui non ſunt veri paſtores, non audiūt oues: quo-
 niā electi domini, hæreticos & ambitioſos homines
 praua docentes non ſuſcipiunt, ſed reiiciunt.^a Hanc
 parabolam peruerſis illis, Scribis atq; Phariſæis Chri-
 ſtus propoſuit, volens ſic illos ſibi ante oculos ponere,
 & qui eſſent craſſā ſimilitudine declarare. Verūm illi
 propoſitam parabolam nō ſatis intelligebant, tamen ſi
 in genere nō nihil ſuſpicarētur iſta aduerſum ſe dici.
^b Explicare itaq; volens dominus Ieſus obſcurā para-
 bolam, dixit eis manifeſtè: Ego ſum oſtiū iſtud ouiu,
 cuius pauloante memini. Per me, vt per oſtiū, introi-
 re debet in Eccleſiā fidelium, quiſquis vel vt paſtor oues
 curare, vel vt ovis in ſtabulo iſto curari voluerit. Ne-
 mo niſi per fidē nominis mei rectè introire poterit
 in ouile Eccleſiæ, ſiue tanquam paſtor vt regat, ſiue
 tanquam ovis vt pascatur & regatur. Et multi quidē
 in præteritis ſæculis ſe ingeſſerūt ad regimē & guber-
 nationem populorū: ſed quotquot ante me venerunt,
 quicumque ſine me abſq; fide & amore nominis mei
 acceſſerunt ad populi gubernationē, qui non ex intē-
 tione recta, nō ex fide & amore erga Deū ſe ingeſſe-
 rūt prælationi & gubernationi populorū (cuiuſmodi
 olim extiterūt ſenſu carniſuæ inflati Philoſophi, &
 idolorū pontifices, & cuiuſmodi etiā nū vos eſtis, qui
 gloriam Dei nō queritis) nō merentur paſtorū titulo
 inſigniri:^d ſed fures magis & latrones dici debēt, qui
 non per oſtiū propter fidem & amorē Dei introierūt
 in tentione recta vt proſint ouibus, ſed per fenestram
 aſcenderūt aliunde intētiōne ſiniſtra, non vt proſint,

*a Hoc prouer-
 biū dixit eis Ie-
 ſus: Illi autem
 non cognouerūt,
 quid loqueretur
 eis.*

*b Dixit ergo eis
 iterum, Ieſus:
 Amē amē dico
 vobis, quia ego
 ſum oſtiū ouiu.*

*c Omnes quot-
 quot venerunt.*

*d fures ſunt et
 latrones.*

- a* Sed non au- sed vt præfint: non vt pascant, sed vt pascantur. ^a Ve-
dierunt eos oves. rum qui ad vitam æternam sunt prædestinati, electi
Dei, non obedierunt illis praua & inania docentibus:
sed diuinam magis instructionem sequuti, ab illorū
b Ego sum o- sunt seductione præseruati. Iterum dico: ^b Ego verè
suum. sum illud ostium, per quod oves dominicæ intrare de-
c Per me si quis bent in stabulum & caulas ecclesie. ^c Quisquis in me
introierit, salua pura deuotione credèdo, sic per me introierit in vni-
bitur: & ingre- tatem ecclesie, veram ille consequetur salutè animæ
diatur, & egre- & corporis. Eritque eorū qui sic mihi se adiunxerint
diatur, et pas- tanta libertas & securitas, vt quocunq; se vertant,
cua siue ingrediantur ad vitæ contemplatiuæ officia, siue
inueniet. egrediantur ad vitæ actiuæ opera, siue ingrediantur
ad semetipsos, siue egrediantur ad proximos, nusquā
defectum patientur: sed pascula vbiq; inueniet, vbi-
que eis aderit gratia mea, quæ eos ingredientes & e-
gredientes deducet, custodiet, nutriet, & mali nihil
d Fur non ve- vsquā pati sustinebit. ^d Qui in ouili hoc furem agit &
nit, nisi vt fure- latronè nō ad aliud ingreditur ouile, nisi vt furetur o-
tar, et macles et ues legitimo suo domino: easque furto abductas ma-
perdat. ctet, & laniando interficiat. Sic qui per ambitionè aut
auaritiā se ingerūt in prælationè populi, non prodes-
e Ego veni vt se querunt, sed sua tantum lucra cum subditorū gra-
vitam habeant, uissimo damno spectant. ^e Ego verò non sic veni in
et abundantius mundum vt perāam, sed vt saluem: non. vt vitam au-
habeant. feram: sed vt vitā conferam fidelibus ouiculis meis,
vtque in vita vera confirmentur, & crescendo profici-
ant magis semper ac magis abundantes, donec à vi-
ta ista gratiæ ad perfectum transferantur gloriæ sta-
f Ego sum pa- tum. ^f Non solum autem ostium ego sum, sed pastor
stor bonus. Bo- etiam ouium, & pastor verus ac bonus, pastoris rectè
nus pastor anti- adimplens officium. Bonus enim pastor meritò ille
mam suam dat censeretur, qui pro salute sibi creditarum ouium
pro ouibus suis. paratus est vitam istam corporalem impendere, mor-
temque suscipere: vbi Dei gloria & ouium salus po-
g Mercenarius polserit: cuius ego post paululum in memetipso per-
antem, & qui sectum exemplum demonstrabo. ^g Non sic autè mer-
cenus non est pastor, cenarius, qui non ex Dei amore aut zelo salutis ani-
mae gratis oues curat, sed ex ambitione tantum
oues proprias. vel auaritia, quasi ob mercedem temporalis honoris

aut quæstus, qui verè pastor dici non meretur, utpote
cuius non sunt propriæ oues illæ quas videtur curare,
cum non ex animo illarum curam gerat, nec eas in
visceribus habeat, ut habere eas debet pastor verus.

^a Hic, inquam, mox ubi videt periculum aliquod im- *a videt lupum*
minere, ubi quempiam sentit in gregem suam desæ- *venientem, &*
uire, timens pelli suæ non gregi, subducit sese à cura *dimittit oues &*
gregis, ac fuga suæ vitæ corporali consulit: nihil inte- *fugit:*
rita considerans, quanta per eius absentiam damna in
grege cõtingant, modo ipse alicubi extra periculum
tutus latitet. ^b Sicque absente pastore, persequitor *b & lupus ra-*
Diabolus aut malignus quispiam seductor, siue opp- *pi, & disper-*
pressor, in morem lupi absque resistentia pro suo libi *git oues.*
to sauit in gregem, quasdam ex ouibus rapiendo &
deglutiendo, alias dispergendo per devia. ^c Idcirco, *c Mercenarius*
inquam, fugit imminente periculo mercenarius, quo- *autè fugit, quia*
niã non verus pastor est ex animo, sed mercena- *mercenarius est,*
rius tantum, non nisi amore temporalis mercedis &
lucris quod ex grege quærit, populum regès: ^d & quia *d & non perit*
vel nulla omnino vel nimis exigua est ei cura de sa- *net ad eum de*
lute ouium, pluris faciens suam vnius corporalem *ouibus.*
vitam, quàm suarum omnium ouium salutem, siue
corporalem siue spiritualem. ^e Ego (ut quod verif- *e Ego sum pa-*
simum est atque certissimum, frequenti replicacione *stor bandis:*
vobis volentibus nolentibus inculcem) verè pastor
sum bonus, ^f nimirum oues meas & ipse probè *f & cognosco*
cognoscens, & ab eis vicissim cognitus. Ego enim *meas, & cognos-*
secundum approbationis notitiam noui eos, qui sunt *sciunt me mea.*
ad vitam prædestinati: & iidem me agnoscunt pa-
storem suum, voci meæ credentes & obedientes.

^e Quemadmodum pater meus me cognouit, quis *g Sicut nouit*
sim, meque gratum habet & diligit filium suum, & *me pater, et ego*
ego vicissim patrem meum cognosco & diligo: sic *agnosco patre.*
ego Dei & hominum mediator, & pastor bonus hu-
mani generis, oues meas electos meos cognosco, & di-
ligo, & vicissim ab eis ego cognoscor, diligor, & au-
disor. ^h Et tanta est illa, qua meas oues prolequor dile- *h Et animam*
ctio, ut pro earũ salute volenti animo daturus sim in *meam pono pro*
mortẽ animã meam, pro eis à morte redimẽdis mor- *ouibus meis.*
tẽ in memetipso, cuius nõ sum debitor susceprurus.

- a Et alias oues* ^a Neque verò solæ oues istæ domus Israël ad ouile habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, ^b super & alias oues habeo quæ non sunt ex hoc ouili, ex hac generatione Israëlita, nempe prædestinatos ex populo gentium per orbem vniuersum dispersarum. ^c Quas oues posterius, vbi à mortuis resurrexero, atque ad caelos ascendero, per Apostolos meos (quos mittam in mundum vniuersum) ex dispersione errorum & vitiorum cōgregabo, iuxta patris decretum, in stabilitatem Ecclesiæ, & veræ fidei vnitatem: ^d & ipsi vocantem me per Apostolos meos audissimè audient, animòque promptissimo, voci meæ credent & obedient, toto corde excepturi eam quæ ipsis offeretur salutem. ^e Atque ita fiet, post meam in caelos ascensionem, ex duobus populis nempe Iudæorum & Gentium, vnum ouile, vna sancta Ecclesia: cuius vnus pastor, & caput vnum, ego ero, Iesus Christus, duos populos mihi adiuncturus in vno corpore.
- b Et illas oportet me adducere:* ^f Et hæc est meo patri peculiaris ratio me diligendi quòd pro salute ouium, quas ipse mihi dedit regedas, ex obedientia erga ipsum & charitate, erga illas, animo volenti sim daturus in mortem animam meam: ^g non sic tamen vt omnino in morte permaneam, sed iterum eam post triduum resumam, rediturus post tridui tempus ad vitam, anima reducta in corpus, eique reunita, vt antè fuerat. Quod enim pro meis ouibus sum moriturus ad tempus dispensatorie hoc ageretur mea voluntate, non simplici & absoluta necessitate.
- c Et vocem meam audient:* ^h Nemo si quidem violenter à me, tanquam inuito & nolente, possit auferre animam meam, cuiuscūque tandem potentia fuerit, vel potestatis: ita vt me nolente mortem suscipere, mortem mihi possit nolenti inferre. ⁱ Sed ego pro mea voluntate vtrò animam meam patiar à corpore separari, hæc permissurus (vbi mihi visum fuerit) hostibus potestatem siue licentiæ.
- d Et fiet vni ouile & vnus pastor.* ^j Ego enim vt verus Deus, simul & verus homo, potestatem habeo plenam & liberrimam (quæ nullus possit cogere vel impedire) vt cum mihi visum fuerit, & quandiu mihi visum fuerit, animam meam patiar à corpore separari: ^k ac deinde, cum mihi visum fuerit,

rit,

rit, iterum animam aliquandiu dispensatoriè separatam, potestatiuè in corpus reducã, rursúmqu; corpori vniam: sicquè potestati habeo & mortem suscipere, vt verus homo, & à morte pro meo placito resurgere, vt verus Deus: cui soli id propriè cõpetit habere mortis & vitæ plena cum potestate dominium. ^a Atque vt ita faciam, nempe vt prius animam meam ponam pro salute ouium, ac deinde eam resumam, mihi mandauit pater meus, qui me misit in mûdum: ipsius voluntas & decretum me ad voluntariè moriendum inducit, non vlla necessitas aut humana potestas compellit. ^b Quibus verbis ita à Christo magno affectus ardore prolatis, rursúm in turba audientium ortum est dissidium, diuersis diuersa de Christo, vt sentiētibus, ita & pronūtiantibus. ^c Multi enim ex ipsis, Pharisæorum atque Scribarū errori fauētes, nihil emendati verbis Christi, dicebāt cum execratione aliis qui videbantur eum audire attentius: ^d Dæmonio obfudetur homo iste, & ex dæmonio quæ dicit loquitur, profusus irrationabilia, & à cõmuni sensu aliena. Quorsum attinet, huic dæmoniaco sic attentum præbere auditum? ^e Nonnulli verò, quorum erat erga Christum non malus animi affectus, ad cõfutandum priorum illorum maledictas calumnias, dicebant: Profecto verba ista, si attentè audiantur, & expendantur cū iudicio, manifestè arguunt non agitari dæmonio illū qui ea pronūtiat: neq; vanū videri debet, tā prudētibus, tā efficacibus, tā coherentibus & rationabilibus sermonibus, aurem vtrāq; & totū animi affectū apponere. ^f Quod si quem non moueant verba, opera ille consideret, quibus verba comprobantur, vt pote cæcī nati illuminationem, & alia huiusmodi pleraque: quæ non dæmonis, sed diuinæ virtutis efficacia videntur esse testimonia. ^g Factum est autem post aliquantum temporis, vt celebraretur apud Iudæos Hierosolymis festum innouationis & dedicationis templi, quod à Iuda Machabæo institutū fuerat celebrari, in memoriam emundationis & sanctificationis templi à gentibus prophanati, & ab ipso effectu festum dicebatur cœcœniorum, id est, innouationis: eo quòd tunc quasi

a Hoc mandatum accepi à patre meo.

b Dissensio iterum facta est inter Iudæos propter sermones hos.

c Dicebant autem multi ex ipsis:

d Dæmonium habet, & insanit, quid eū auditis?

e Alij dicebāt Hæc verba non sunt dæmonium habentis.

f Nunquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire?

g Facta sunt autem encœnia in Hierosolymis,

i. Mac.

4.

- a* & *hyems* innouata fuerūt templum & sancta. ^a Celebrabatur autem hoc festum in hyeme, iuxta tēpus illud in quo à Iuda Machabeo facta fuit templi sanctificatio, nempe quinta & vicesima die mensis noni, qui Casleu dicebatur, & responderet ex parte decembrii. ^b In hac festiuitate ambulabat Iesus palām in tēplo, quasi paratum se offerens ad docendum & beneficiendū: non quidem in ipsis templi interioribus, vbi quæta esse omnia debebant, ambulabat, sed in anteriori parte, in porticu Salomonis. ^c Hic itaque deambulantem dominum Iesum, improbi Iudæi quiescere non valentes præ inuidia, ex omni parte circumcinxerunt: partim ne effugere possēt ab eorum manibus, partim præ auuiditate calumniandi & rapiendi aliquid ex ore eius: & quasi edoceri se velle simulantes, ac de veritate fieri certiores, dixerunt ad eum: ^d Quandiu tandem animos nostros ita dubios & suspensos tenebis, & quasi perdi molesta dubitatione fines, vt nesciamus quid de te sentire aut agere debeamus: Si verē tu es ille Messias nobis in lege & Prophetis promissus, palām id nobis & clarē lucidēque, sine verbōrum ambagibus, aut parabolāru inuolucris (quibus tua ferē soles inuoluere) expone: vt si quidē vera cōproben- tur quæ dicis, credamus tibi: sin aliter ex auctoritate refutare possimus figmēti mēdaciū. ^e Sciēs verō dominus, & nō discēdi animo quæreret, sed tantū studio calumniandi, ita eis respōdit: De eo quod vos nūc ex me interrogatis, iam sæpe dixi vobis, clarē vtique satis & lucidē, & quis sim, & à quo venerim, & quorsum missus sim in mundum. Sed vos meis sermōnibus fidē præstare, pertinacibus animis recusatis, neque aliud, quam calumniam & contradictionem aduersus sermōnes meos meditamini, de credēdo ne minima quidem cogitatiuacula agentes. ^f Neque verbis solum veritatem vobis expono, sed insuper & operibus miraculosis naturæ virtutem transcendentibus, quæ ego in nomine patris cælestis, secundum virtutem diuinitatis quam ab illo habeo, operor in mundo: quæ profectō efficax & validum satis perhibēt testimonium veritati quam prædico, & quis ego sim, aut vnde ven-
nerim,

nerim, satis euidenter vel me tacente clamant. ^a Sed *a Sed vos non*
vos neque verbis neque operibus ad fidem induci vultis, *creditis,*
pertinaci animo omnia contemnentis & nihili fa-
cetes, imò ad blasphemiam vniuersa detorqueatis.

^b Nimirum quia non estis de numero eorum qui ad *b quia non estis*
fidem & salutem sunt prædestinati: cuiusmodi si esse-
tis, me utique pastorem & saluatore à Deo patre edo-
cti agnosceretis. ^c Siquidem oues meæ, electi mei, ad *c Oves meæ vo*
vitam prædestinati & mihi ab æterno dati à patre, vo-
cem meam audiunt, & sermonibus meis quos à patre *diunt:*

in mundo loquor, simpliciter credunt, fideliterque
obediunt. ^d Et ego vicissim oues meas illas cogno- *d Et ego cogno*
sco, approbo, & diligo, tanquam pastor bonus: & *sco eas, & sequi*
ipsæ me sequuntur credendo & obediendo, omnia *tur me.*

quæ credenda propono credentes, quæ fieri præcipio
solicite obseruantes, quæ in vitæ meæ speculo exem-
pla demonstro diligenter in semetipsis per imitatio-
nem exprimentes. ^e Et ego tanquã pastor bonus qui *e Et ego vitam*
bus meis benefaciã, daturus eis, propter fidem ouin-
bus meis credunt, vitam sine fine duraturam: modo quidem *æternam do eis:*

initium accipientem in gratia, ac deinde perfectè im-
plendam in gloria. ^f Et licet secundũ corpus videan- *f Et non peri-*
tur mori æquẽ ac ceteri increduli, nõ tamen peribunt, *bunt in æternũ;*
non permanebunt in morte, neq; secundum animam,
neq; secundum corpus, quod etiam in suo tempore ad

vitam gloriosam & immortalẽ resuscitabitur. ^g Ne- *g Et non ra-*
que poterit cuiuscunq; violentia fieri, vt vel vna ali-
qua ex ouibus meis, ex iis qui ad vitam sunt prædesti- *piet eas quisquã*
nati, mihi depereat aut rapiatur de manu mea, sic vt *de manũ mea.*

per me non allèquatur prædestinatã vitã & gloriam. *h Pater meus*
^h Quod enim pater meus mihi dedit, ab æterno secun- *quod dedit mi-*
dũ prædestinationẽ, & in tẽpore secundũ vocationẽ & *hi, maius omni-*
electionẽ, id ego omnium maximi facio: quicquid mihi *bus est:*

ab illo datur, non potest mihi nõ esse charissimum, & *i Et nemo po-*
præ omnibus eximie dilectũ: & nulla violẽtia pote- *test rapere de*
rit illud de manu patris mei rapere, sic vt nõ ad salutẽ *manu patris*
mei.

prædestinatam possit adducere eos quos per me salua- *k Ego et pa-*
re prædestinauit. Quod si de manu patris mei nemo *ter vnũ sumus.*
illos possit rapere, colèquẽs est, vt neq; de manu mea.

^k Nimirũ ego & pater vnũ sumus, vna substãtia, vnus
Deus

- Deus, vnus eiusdemque potentia & virtutis, vnus quoque & eiusdem per omnia voluntatis, vt non aliud possim velle ego, quàm quòd vult ipse, nec aliud ipse quàm velim ego. ^a His verbis vsque adeo ad impatiētiam sunt adacti inuidi & furibundi Iudæorum animi, vt sine iudicio mox ad lapides conuolarent, Christum quasi blasphemum interempturi & obruturi lapidibus, licet nec legitimè de blasphemia cōuictum, nec pœnæ mortis legitimè adiudicatum. ^b Quorum malignum conatum, & peruersum nimis propositū videns dominus Iesus, ita se responso rationabili aduersus illorum furorem defendit, dicens: ^c En ego vobis ex eo tempore quo inter vos docui, & conuersatus sum, multa bona opera vobis vestrisque admodum commoda exhibui, ex virtute diuinitatis meæ quā habeo à patre: plurimis profui, nemini quicquā vnquam nocui. ^d Dicite igitur mihi, cuius operis gratia ex omnibus iis quæ erga vos vestrosque exhibui, me lapidibus nūc obruendum decernitis? Non enim beneficiis, sed malefactis, ex lege competit lapidatio. ^e Iudæi volentes videri legis zelatores, respondent: Nos inquietes, non te volumus lapidare ob vlla opera bona quæ exhibuisti in populo, sed propter verba blasphemiae, quæ nobis audientibus palam es loquutus, te cēsemus dignum lapidibus obrui, iuxta decretum legis, quæ blasphemum iubet lapidari: ^f videlicet quoniam tu, qui nō aliud es quam homo vilis & miser, sicut vnus quilibet de infima fece hominum, tibi ipsi attribuis diuinitatem quam nō habes, incredibile & intolerabili arrogantiā falso te iactitans esse Deum, cum dicis te vnum esse cum patre Deo. ^g Quā Iesus: Nōne serui Iudæorū responsonem ita Iesus confutauit, vt ostentum est in lege ^h *vestra*: *Ego dixi dñs estis?* ⁱ *Ego dixi, dij estis* ^j *Si illos dixit vos, ratione excellētiae & potestatis vobis traditæ se Deos, ad quos cūdum quam diuinum aliquid participatis.* ^k *Si itaq; sermo Dei factus est, ac per scripturam Deus illos appellat nomine Dei, ad quos tātum sermo Dei factus est, & qui secundum*

eundem participationem tantum aliquam diuinum aliquid habent, ^a & non potest mendacij aut blasphemix argui scriptura, sed verum & latū haberi debet *soiui scriptura: quicquid illa loquitur: b* quomodo ergo ex hoc mihi potestis crimen impingere blasphemix, q̄ me ipsum quem pater cælestis sanctificauit, id est, secundum diuinitatē ab æterno sanctum genuit, & secundum humanitatē plenitudine sancti spiritus vixit, ac in mundum misit, ad operandum quæ mihi præcepit, qui tam singularis est cū patre: familiaritas & vnitas, dixerim esse filiū Dei, aut etiam Deum? Si illi qui participationem tantum aliquam diuinitatis habent sine blasphemia dij appellātur, quomodo ego dicar iure blasphemus, qui secundum naturam Deus sum, & totius diuinitatis habeo in me inhabitatē plenitudinem, eò quod filium Dei me esse dixerim? ^c Videlicet si nō per me vidistis fieri in nomine patris opera mirabilia diuinam virtutem manifestē attestantia, non exigo à vobis in me fidem. ^d Postea verò quam opera eiusmodi, neq; pauca, neque mediocria, coram vobis exhibui, merito sanè & omni iure hoc à vobis exigo & requiro: vt si quidē meis verbis solis fidem præstare nolueritis, vel propter opera ista quibus verba confirmētur, credatis: ^e ita vt credentes cognoscatis, me verē vnum esse cum patre, ex quo eiusmodi opera facio, vt pote quod in me sit ipse pater, & ego in eo, sicut filius & pater vnus eiusdēque substantiæ, sicut personæ distinctæ in vna indiuisa substantia. Nam id ex operibus istis, quæ vestris oculis cernitis per me fieri, manifestē, si velitis, valebitis cognoscere. ^f Ne sic verò placati impiorum Iudæorum animi, suæ malitiæ propositum exequi pergebant laborantes cū tantam blasphemum & supplicio dignum apprehēdere. ^g Verum quia nondum aduenit hora passioni cōstituta, dominus Iesus non se teneri permisit ab eis, sed absque nocumento vel obstaculo vlllo, relictis illis, abiit ipse liberē quò voluit. ^h Abiit verò rursus in locum quēdam solitarium, vbi prius aliquantisper fuerat demoratus, in locum videlicet quendam trans Iordanem vbi Ioannes Baptista prius baptizauerat: *et mansit illic.*

illiq̄ ue

*a & non potest
soiui scriptura:
b quem pater
sanctificauit &
misi in mundū,
vos dieitis, Quia
blasphemus,
quia dixi: filius
Dei sum?*

*c Si non facio
opera patris
mei, nolite cre-
dere mihi:
d Si autem fa-
cio, & si mihi
non vultis cre-
dere, operibus
credite.
e vt cognosca-
tis, & credatis,
quia pater in
me est, & ego
in patre.
f Querebant er-
go eum appreh-
endere.
g et exiit de
manibus eorū.
h Et abiit iterū
trās Iordanem,
in eum locū vbi
erat Ioannes ba-
ptizans primū,
et mansit illic.*

illiq; ad tempus demoratus est cum discipulis suis, cedere volens Iudæorum furori sua absentia atque in solitudine extra turbarum tumultum ad passionem imminente sese preparare, in gratam & acceptam patri hostiam. ^a Ipso verò illic agente, multi ex iis qui eum audierant docentem, & miracula viderant facientem, ad eum venerunt, ob deuotionem fidei qua erga eum afficiebantur: qui in protestationem suæ fidei, Christum Ioanni comparantes, sed præferentes, dicebant: ^b Ioannem quidem signa nulla fecisse, cuiusmodi & multa & magna à Christo fieri viderant: ^c ceterum omnia Ioannis verba quæ de Christo testificando prædixerat, exactè iam implera esse, utpote, quòd Christus post ipsum esset venturus, ac longè maior se futurus, quòdque se imminuto ipse esset augmentum sumpturus, & alia complura. ^d Atque ita factum est, ex comparatione eorum quæ Ioannes vaticinando prædixerat, cum iis quæ in Christo impleri cernebant, ut multi ad credendum in Christum sint inducti, ut crederent ipsum verè à Deo missum esse in mundum ad salutem populi.

ANNOTATIONES IN CAP. X.

Qui non intrat per ostium. &c.) Obserua quemadmodum distinctè loquitur dominus, de bono pastore & de malo. Illud dicit intrare, & per ostium intrare: hunc ascendere, & non per ostium, sed aliunde, quòd est furum officium. Ceterum, hanc totam parabolam quamuis ex parte aliqua dominus ipse posterius exponat, nos tamen in Elucidatione præueniendo eam paucis explanauimus, ut melius sigillatim singula intelligerentur. Concordat autem nostra expositio magna ex parte, cum iis quæ Augustinus idem agens (id est, parabolam istam exponens) scripsit. Per ostium enim intelligit Christum, per ouilem Ecclesiam. Per ostiarium spiritum sanctum intelligit, qui omnem nobis reuelat veritatem, vel ipsummet Christum dominum, qui nobis dignatur manifestare seipsum Chrysostomus verò & Theophylactus, per ostium intelligunt scripturam, per quam Christus intrauit, quia ab ea testimoniū habuit. Ostiarium verò, vel Moysen vel spiritum sanctum, nostri non est officij, neque annotatiunculas tantum scribentis angustia finit, latius ista exponere, quæ si sigillatim essent persequenda, in nimiam excrescerent latitudinem, cui vix iusti sufficeret

sufficeret amplitudo cōmentarij. Tam sunt quæ hîc dicuntur, omnia sacramētis grauida, & spiritualibus sensibus fœcunda. *Hoc prouerbiū dixit eis Iesus.*) Græcè est *παροίμια*, parcemia, quòd propriè prouerbiū interpretatur. Dixit autè Euangelista prouerbiū pro parabola, quâquam secundum proprietatē significationis ab inuicè differat. *Omnes quotquot venerunt, fures sunt et latrones.*) In vulgaris Græcorum cōdicibus additur *πρὸ ἐμοῦ* pro emu, id est, ante me. Verūm id ad complendam sententiā videtur adiectū, cum nec à Græcis authoribus inueniatur super eo quicquam annotatū, sed faciunt illi vim in verbo venerunt, videlicet quia dixerit dominus, *Omnes quotquot venerunt, fures sunt et latrones, non autem, qui misi sunt.* Atque hinc dicunt non esse illud dictū in iniuriam Prophetarū, quasi & ipsi fures fuerūt & latrones. Prophetæ enim veri, misi sunt à Deo: sed pseudoprophetæ à nullo misi fuerunt, sed à seipsis venerūt: quæadmodum dominus ait Hieremiæ vigesimotertio & 27. *Ego non mittebam eos, et ipsi currebant.* Beatus Augustinus non legit quidē in textu, nisi quòd habet cōmunis lectio Latinorū: exponendo tamē adiecit, præter me, atq; per hoc Prophetas excipit à generali illa sententiā, dicens, eos nō præter dominū venisse, qui cū eo veniebant, & ab eo venturo vt præcones & prænūcij mittebātur. *¶ Ego sum ostium. Per me si quis introierit, etc.* Ad pleniorē capituli huius intelligētiam, diligētèr aduerte, bis dictū esse a domino de introitu per ostiū, & bis ab eo dictū esse: *Ego sum ostium.* Diuersum enim mōdum ingrediendi per ostium voluit proponere, Quidā enim per ostium ipsum intrāt, vt pastores & curatores ouīū: alij, vt ouiculæ intrant, vt pascantur cū reliquo grege. De prioribus loquitur in principio, cum ait: *Qui non intrat per ostium in ouile ouīū, etc.* Et item in initio explicationis parabola, quum ait: *Ego sum ostium. Omnes quotquot venerunt, etc.* De posteriori autem ingressū, quo ouiculæ intrant per hoc idem ostium, sermo habetur, cum secundo dicitur: *Ego sum ostium. Per me si quis introierit, saluabitur.* Annotauit hoc ipsum diuus Augustinus, cum locum istum tractans ait: In hoc euidenter dominus ostendit, non solum pastorem, sed etiam oues, intrare per ostium. *¶ Ingredietur & egredietur, & pascua inueniet.*) Secundum literalem sensum, videtur hoc modo loquendi significari magna securitas, libertas, & fiducia eorum qui in Christū fideliter credunt, ita vt in omnibus sint securi, & quocunq; se verterint, bene eis omnia cedant ad salutem. Sic enim consuetum est in scripturis, per introitum & exitum significari omnem actionem cui se homo applicuerit. Propter quòd, in Psalmo dicitur: *Dominus custodiat introitū tuum, & exitum tuum,* id est, in omnibus ad quæ miseris manum sine

domi siue foris. Sic Dauid scribitur fuisse ingrediēs & egrediēs ante filios Israël, & in omnibus gessisse prosperē. Atq; hæc est Chryso-
stomi & Theophylacti sententia, quam nos in Elucidatione attingimus, Diuus Augustinus, prius quidem ingressum & egressum ita distinguit, vt ingressus referatur ad exercitium hominis interioris, & egressus ad exercitiū exterioris hominis. Vtrunque enim conuenit ei qui in Christū credit, nempe vt per fidem interius quæ Dei sunt cogitet, & per eandē foris etiam proximis in exemplum operetur salutaria opera. Etiā hanc intelligentiā in nostra Elucidatione expressimus. Secundo autem loco, idem Augustinus aliam ponit intelligentiam, in qua magis se dicit oblectari. Nimirū ingressum intelligens, introitū in ecclesiam per fidem Christi, egressum autē discessionem ex hoc mundo ad patriā caelestem. Pascua verò vtrebq; inueniuntur: vera tamē & perfecta illic inueniētur pascua, vbi plena erit bonorū omnium satietas, quod erit in gloria paradisi. ¶ *Vt vitam habeant, et abundantius habeant.*) Augustinus prius refert ad vitā fidei & gratiæ spiritualis, qua viuunt fideles in præsentī tēpore, posterius autem ad vitam gloriæ, quæ est in futuro. Consimiliter intelligunt Chryso-
stomus & Theophylactus. Posset tamen illud abūdatius habere, sic intelligi, quomodo apud Paulū dicitur, abundare magis. Nos in Elucidatione simul ista, quasi in vnum sensum conuoluimus. Ex abundātia enim quotidiani profectus in hoc tempore, pertingunt fideles ad illam plenam perfectāque abundantiam, quæ est in cælis. ¶ *Mercenarius autem fugit.*) Quis verē sit mercenarius censendus, paucis verbis bene expressit Augustinus, dicens: Sunt quidam Ecclesiæ præpositi, quibus Paulus Apostolus dicit: *Sua quærentes, non quæ Iesu Christi.* Quid est, *sua quærentes*? Non Christum gratis diligentes, non Deum propter Deū quærentes: temporalia commoda sectantes lucris inhiantes, honores ab hominibus appetentes. Hæc quando amantur à præposito, & propter hæc seruitur Deo, quisquīs est talis, mercenarius est, inter filios se non computet. ¶ *Non pertinet ad eum de ouibus.*) Græcè est. *ὁ μὴ ἐπιμελεῖται αὐτῶν*: Hæc est, Non est cura de ouibus, vel oues non sunt ei curæ, aut cordi. Atq; in eundem sensum accipi debet nostra lectio: *Non pertinet ad eum de ouibus.* Alioqui, re ipsa verē ad illum de ouibus pertinet, & iure vtique deberet adeo cordi habere gregem, vt etiā mortem pro eo fusciperet. Sed non pertinet ad eū, quia ipse non curat nec cordi habet, nec ad se pertinere putat ouium curam. ¶ *Propterea me diligit pater, quia ego pono animam meam.*) Videtur prima facie absurditatem sermo iste continere. Quid enim? An ideo pater filium diligit, quia passurus est pro hominibus? An igitur non semper

per dilexit filium pater, aut non diligeret, si non pateretur pro homi-
 ne. Sed nihil videbitur absurdi, si rectè intelligatur. Quemadmodū
 enim filius aliquis sciens se patri à pueritia semper fuisse, atq; etiam
 nū esse charissimū, si nūc opus aliquod faciat, quod sciat patri suo fo-
 re gratissimū, rectè & verè dicere poterit: Propterea me diligit aut
 diliget pater, quia opus hoc, aut illud perfeci, nō quasi significare vo-
 lēs iam patris erga se dilectionē incipere, quāsciāt vnice semp à pa-
 tre se fuisse dilectū, sed q̄a in opere illo peculiare rationē amoris pa-
 tri se prēbere nouit, propter quā sibi in eo cōplaceat: sic & propositus
 sermo accipiendus est. Quasi dicat filius patris Christus: In hoc erga
 me peculiare rationē amoris & cōplacētis habet pater, vel hoc ei in
 me summè cōplacet & ea ex parte me habet gratissimū, qđ sic ei in
 amore & dilectione, erga homines cōsentia, vt etiā mori pro eis ve-
 lim. Atq; hūc sensum indicare videtur Theophylactus, cū post multa
 ait: Hoc igitur significat, cū dicit: Pater diligit me, eo qđ morior pro
 vobis, quasi exultet & gaudeat pater, qđ filius sibi similis sit, & seruet
 similitudinē suā erga homines dilectionis. Cæterū, in eo qđ additur:
Vi iterum sumam eam, quidam codices habent, &, pro, vt, Alij habēt, vt:
 quibus consentiunt Græca exemplaria. Videtur autem, vt, accipien-
 dum eo pacto, vt dicat conditionem & modum eius quod dicitur, in
 hunc sensum: Ponā quidē animam meam: sed ita vt iterū eam sumā,
 nō prorsus eam perdam, vel ea lege vt iterū sumam. Quanquā potest
 & finaliter accipi. Ad tēpus enim mori voluit Christus, vt gloriosè
 resurgeret, & tam sibi quā m omnibus in se credētibus vitam morte
 deuicta cōpararet. (*Facta sunt autem encœnia in Hierosolymis.*) Encœ-
 nia Græcum vocabulū est, compositum à nomine καύων encœnon, id
 est, nouum. Vnde encœniorum festum dicitur, festum innouationis
 vel dedicationis tēpli. Cuiusmodi autem ista fuerit solennitas, ex ca-
 pite 4. primi lib. Machabæorum aperte cognosci potest: vbi post de-
 bellatos à Iuda Gorgiā & Lysiā de purificatione templi scribitur, in
 hunc modum. *Et ante matutinum surrexerunt quinta et vicesima die mēsis
 noni (hic est mensis Casleu) centesimi quadragēsimi anni, et obtulerunt sacri-
 ficiū secundum legem super altare holocaustorum nouum, quod fecerant. Et
 fecerunt dedicationem altaris diebus octo, et obtulerunt holocausta cum lætitiā,
 et salutaria laudis. Et ornauerunt faciem templi coronis aureis, et scutulis, et de-
 dicauerunt portas et paslophoria, et imposuerunt eisiannas. Et facta est læ-
 titia in populo magna, valde, et auersum est opprobrium gentium. Et statuit
 Iudas, et fratres eius, et vniuersa Ecclesia Israël, vt agatur dies dedicationis
 altaris in temporibus suis, ab anno in annū per dies octo: à quinta et vicesi-
 ma die mensis Casleu, cum lætitiā et gaudio.* Hæc ibi. Quod autem hanc

solennitatem voluerit Euangelista, manifestè satis indicauit, cum adiecit: *Et hyems erat*, Optime enim tēpus cōsentit. Nonus enim iste mensis Casleu, apud nos ex parte cū Decembri concurrit. Quidā verò existimauerunt, hæc enecēnia celebrata fuisse in memoriā primę dedicationis factę sub Salomone. Verūm hi nō satis aduerterūt tēporis cōsonatiā. Illa enim (vt tertij Reg. 8. legimus) in mēse Bechanim, id est, in mense septimo, fuit celebrata, quando nondū hyems agitur, sed autumnus vix sumit initium. Concurrit enim ex parte cū nostro Septembri. Alij existimauerunt, cōmemorationem agi posterioris dedicationis factę post templi reedificationem, ab his qui de captiuitate redierūt Babylonica. Et his quidē tēpus nō omnino repugnat, cū facta fuerit in mense Adar, qui est mēsis vltimus, apud nos correspondēs ex parte Febuario, & ex parte Martio, quasi abscedēte hyeme, & adueniēte veris tēpore, nō longē à pascha: quēadmodū patet primi Esdrę 6. & 3. Esd. 7. vbi quasi coniunctim describuntur, celeberrimas dedicationis templi, & solennitas paschę. Videtur tamen id quod primo loco dictum est verisimilius, quod nusquā legatur anniuersarius dies constitutus illi dedicationi post captiuitatem Babylonicā factę: quod de altera illa facta sub Machabæis legitur. Et potuisset Euangelista à propinquitate paschali solēnitatis tempus describere, quomodo alibi fecit dicens: *Et proximum erat pascha dies festus Iudeorum*, si huius dedicationis tempus voluisset significare. ¶ *In porticu Salomonis.* De hac porticu legitur 3. Reg. 6. in hunc modum: *Et porticus erat ante templum viginti cubitorum longitudo, iuxta mensuram latitudinis templi, et habebat decem cubitos latitudinis ante faciem templi.* Fieri autem potuit, vt porticus ista, templo à Chaldæis combusto, eadem remanserit. Vel si & ipsa simul cum templo periit alteram reedificauerint ad illius similitudinē filij captiuitatis, quemadmodum & templum ad prioris similitudinē reedificauerunt, vt merito porticus Salomonis potuerit appellari. Vel fortē alia ratione Salomonis dicta est, eo quod in ea vel stare ad loquendū populo cōsuetus sit, vel demorari pro sacrificiis peragēdis. Certam nullam rationē hoc in loco assignant cōmentatores. ¶ *Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est.* Hic locus aliter in Græcis exemplaribus legitur, in hūc modū: *Pater meus qui dedit mihi, maior omnibus est.* Atq; ita Chryostomus & Theophylactus interpretantur. Estq; iuxta hæc lectionem sensus admodū facilis, neminē posse oues Christi diripere, quod nemo inueniatur maior aut potētiior patre, à quo illas dono accepit. Augustinus legit ad eū modū quo nostra habet lectio: *Pater quod dedit mihi maius omnibus est, exponēs de diuinitate, quā à patre ab æterno accepit,*

& quæ omnia superat. Nos in Elucidatione, per id quod pater dedit filio, intelligimus electos & prædestinatos, quomodo & supra capite sexto. *Omne quod dat mihi pater, ad me veniet.* Maius autem, secundum æstimationem & appretiationem interpretamur. Quod enim paruum est nobis, & parui facimus, id facile perire sinimus, maxime si quis vim inferre velit. Quod autem magnum est, & magnifit à nobis, id nõ nisi coacti superiore aliqua potestate aut virtute dimittimus. Potest & tertia addi expositio, secundum quam ipsi electi intelligantur maiores omnibus aduersariis potestatibus, non quidẽ in semetipsis, sed in Christo cui credunt. Iuxta id quod alibi suis discipulis idem ait: *Nolite timere pusillus grex, quia complacuit patri vestro dare vobis regnum. Et iterum: Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones, & super omnem virtutem inimici. & nihil vobis nocebit. Nonne scriptum est in lege vestra*) Per legem hic intelligit dominus omnẽ scripturã veteris testamenti, cum etiam Psalmos sub lege comprehendit. Alibi verò legẽ accipit specialius vt contra Prophetas distinguat, cum ait: *Lex et Propheta vsque ad Ioannem.* Et iterum: *In his duobus mandatis, tota lex pendet & Propheta.* Alibi verò totam scripturam in tres partes diuidit, cum apud Lucam ait: *Oportet impleri quæ scripta sunt in lege, & Prophetis, et Psalmis, de me.*

ELUCIDATIO CAP. XI.

Nterim verò dum sic latitaret dominus trans Iordanem, contingit quendam ex peculiaribus eius amicis grauissimo ad mortem vsque languore corripì, Lazarum scilicet à Bethania, ex castello siue vico illo sic nominato oriundum: qui vicus erat possessio Mariæ & Marthæ sororis ipsius Mariæ, quæ ambe sorores erant ægrotatis Lazari. ^b Hæc autem de qua modo loquimur Maria, ea erat quæ (vt paulo post prolixiori narratione declarabitur) dominum passioni & morti proximũ, in mysterio mortis & sepulturæ suæ, vnguento pretioso perfudit, atq; etiã præ humilitate & dilectione nimia, pedes eius capillis capitis sui ex terfit. Huius, inquam, Mariæ frater, nomine Lazarus, vir nobilis & fororum similis, id est, Christo deuotus, graui ad mortem vsq; infirmitate est correptus. ^c Cũ itaq; sorores pro fratris salute naturali affectu sollicitæ, humanum sibi viderent deficere subsidium, ad Christum

ERat autẽ quidã languens Lazarus, de Bethania, de castello Mariae & Martha sororum eius. ^b Maria autem erat quæ unxit dominum vnguento, & ex terfit pedes eius capillis suis: cuius frater Lazarus infirmabatur. ^c Miserunt ergo sorores eius ad eum, dicentes:

a Domine, ecce quem amas infirmatur.

b Audiēs autē Iesus, dixit eis: c Infirmitas hæc non est ad mortem, sed ut glorificetur filius Dei per eam.

d Diligebat autem Iesus Mariam, et sororē eius Mariam et Lazarum.

e Ut ergo audiuit, quia infirmabatur, tunc quidē mansit in eodē loco duobus diebus, deinde post hæc, dicit discipulis suis.

f Eamus in Iudæam iterū. Dicunt ei discipuli:

g Rabbi, nunc quare bant te Iudæi lapidare: et iterum vadis illic?

Christum tunc absentem (quem omnia posse credebant) nuntios miserunt, qui ex ipsarum nomine ad Christum huiusmodi nuntia perferrent, dicentes: ^a Domine, frater noster quem tu peculiari soles prosequi amore, sicut & ipse te vicissim diligebat, hic nunc infirmitate laborat graui, & humana via incurabili. Sic videlicet à Christo tacite postulantes, si ita ei videretur expedire ad gloriam Dei, ut illum dignaretur vel verbo absentē (quod olim fecerat seruo Centurionis & Reguli) curare. ^b Accepto verò huiusmodi nuntio dominus, respondit iis qui nuntium attulerāt, ac per eos fororibus illis à quibus inissi fuerant. ^c Infirmetas ista qua modo Lazarum dicitis laborare, non eum ad mortē stabilē perducet, sic ut per eam absorbeat & mortuus maneat mortuus, sed propter gloriam Dei dispensatorie permittitur in eum grassari, nimirum ut per eius occasio ē virtus diuinitatis meæ, qui sum filius Dei manifestetur, illum à mortuis resuscitando, postquam vita defunctus fuerit. ^d Amabat verò dominus Iesus amore peculiari, piā & deuotā istam familiā, Mariam in frequenti ministerio pro se sollicitam, Mariā in contemplationis & deuotionis unitate sibi inhaerentem, & Lazarum fratrem piarum fororum bona exempla sedulo imitantem. ^e Postquam igitur audisset dominus ex nuntiis, Lazari infirmitatem, non statim ad iter se accinxit, sed in eodem loco in quo nuntium acceperat, permansit adhuc duos dies post acceptum nuntium, ut per mortis moram longiorem gloriosior postmodum sequitura appareret resuscitatio. Post duos autem dies, cum iam ad Lazarum resuscitandum decreuisset proficisci, dixit ad discipulos: ^f Surgite, redeamus in Iudæam. Discipuli verò memores iræ & odij Iudæorum in dominum, quasi cupientes eius vitæ consulere dixerunt ad eum: ^g Bone magister, non diu est quod te ad mortem requirebant Iudæi, & lapides iam paratos habebant ut te lapidarent, ita ut effugere debueris manus eorum. Et nunc quid sibi vult quod illuc præter ullam necessitatē redire velis, ubi certò nosti te habere hostes & multos & graues, qui tibi machinantur malum.

Domi-

* Dominus autem discipulorum huic obiectioni ita *a Respondit Ie*
 respōdet: In horas duodecim dies totus diuiditur, nec *sus: Nōne duo-*
 semper eadem perseuerat hora, sed succedit alij alia, *decim sunt hora*
 posterior priori: atq; per hanc successiōem frequen- *dici?*
 ter euenit, vt quod vna hora velit homo, alia nō velit.
 Mutatur quippe cū tempore homo. Sic & Iudæorum
 animi, qui antē paululum in me erant furore accensi,
 nunc forsitan post aliquantulum tēporis præteritum,
 erunt in me mitiores. *b Et hoc docet experiētia, eum b Si quis ambu*
 qui ambulat in die, nihil habere periculi, vt impingat *lauerit in die,*
 alicubi & corruat, eo quod lumen hoc corporale vi- *nō offendit, quia*
 dens, per illud dirigitur, & sibi à periculo cauet. *c Qui lucem huius mū*
 autem in tenebris noctis ambulare tentauerit, facile *di videt.*
 alicubi impinget & corruet: quoniam lucem non ha- *c Si autem am-*
 bet in oculis, qua dirigatur gressus ambulantis. Sic *bulauerit in no-*
 & spiritualiter, qui in veritate (quæ est lux animæ) *ste, offendit, quæ*
 pera sua agit, quemadmodum ego mea omnia ago in *lux non est in*
 veritate, is non sibi debet metuere à malo: qui verò *eo.*
 malè agens in tenebris ambulat peccatorū, illi meri-
 to timendum est, nec euadet ille pericula mortis. Vn-
 & si perseueret aduersum me ira Iudæorum, ego ni-
 hilominus cōfidenter ibo quò decreui, & quæ pro glō-
 ria Dei erūt, operabor. *d Atq; his dictis, tunc causam d Hec ait, &*
 eis cœpit aperire, ob quā decreuisset proficisci in Iu- *post hac dicitis,*
 dæam, dixitq; ad eos: Lazarus communis noster, id est, *Lazarus ami-*
 meus & vestrum omnium amicus, cuius nos tam sepe *cus noster dor-*
 humanitatē sumus experti, is nūc morte sopitus dor- *mit, sed vado vt*
 mit, & huius causā dispono proficisci in Iudæam, ni- *à somno excusi-*
 mirum vt à somno mortis eum suscitādo, simul & pa- *tem eum.*
 tris mei gloriam manifestem, & beneficiū beneficio
 competentem. *e Dixerūt ergo*
 corporis existimātes eum loqui & de excitatione cor- *discipuli eius:*
 porali, simul & à Iudæa ob periculū abhorrētes, quasi *f Domine, si dor-*
 contrā respondentem, dixerunt illi: *mit, saluus erit.*
g Dixerat autē
 mit amicus noster Lazarus, signum bonum est illud *Iesus, de morte*
 recuperandæ sanitatis. Nam id in ægotātibus docet *eius, illi autem*
 quotidiana experientia, sepe post somnum quietum *putauerūt, quia*
 ipsos habere melius. Nec proinde necessarium est, vt *de dormitione*
 illius causa tu redeas in Iudæam, vbi tam multi tam *somni diceret.*
 malè tibi volūt. *h Volebat autē Iesus illo suo sermone*

a Tunc ergo Iesus dixit eis manifestè

b Lazarus mortuus est, et gaudeo propter vos, ut credatis quoniam non eram ibi.

c Sed eamus ad eum.

d Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad cōdiscipulos. Eamus & nos: et moriamur cum eo.

e Venit itaque Iesus, et inuenit eum quatuor dies in monumento habentem.

f Erat autem Bethania iuxta Hierosolymam quasi stadiis quindecim. Mulier autem ex Iudeis venerant ad Martham & Mariam, ut cōsolarantur eas de fratre suo.

Lazari mortem significare, vsitata scripturæ consuetudine mortem appellans dormitionem, & mori dormire, propter spem resurrectionis. Discipuli autē pro sua ruditate, corporaliter omnia intelligentes, existimabant dominum loqui de somno siue dormitione corporali, animalibus naturaliter cōpetente, ad virium sensitiuarum (quæ in suis operationibus nimia vigilia fatigantur) reparationem. ^a Videns igitur dominus discipulorum ruditatē, tunc illis dixit verbis apertissimis: Dormitio ista de qua loquutus sum vobis, non dormitio corporalis somni, sed mortis dormitio debet intelligi. ^b Iam enim è vita ista excessit amicus noster Lazarus: & in hoc gaudeo, propter vestram vtilitatem, ut in fide erga me cōfirmemini: gaudeo, inquam, me illic nō adfuisse cū ille moreretur.

Si enim illic præsens adfuissem cū infirmaretur, precibus sororum deuictus illum debuissem curare, qui passim omnibus soleo, etiam nunquam bene meritis, subuenire: ex qua infirmi curatione, non tanta vobis vtilitas prouenisset, quanta ex mortui resuscitatione, quam breui videbitis: neque tātum ex illo vestra fuisset fides firmata, quantum ex hoc firmabitur. ^c Surgite ergo, & locum sepulturæ eius ad eamus, ut pro gloria Dei vobis videntibus eum resuscitem à mortuis.

^d Hæc audiēs Thomas cognomento Didymus, ut pote quod omnino definito cōsilio decreuisset dominus proficisci in Iudæam causa resuscitandi Lazari, vehementia quadam accensus, dixit ad cōdiscipulos. Posteaquā ita serio id postulat præceptor, sequamur fidēter, & moriamur cum eo. Si nos velit in mortis periculum adducere, prosequamur eum. Non est enim seruus domino maior, aut discipulus præceptore pretiosior. ^e Veniens itaque cū suis discipulis dominus de loco in quo latuerat, ad Bethaniam vbi mortuus fuerat Lazarus, inuenit eius cadauer iam quatuor dies iacuisse in monumento. Iam enim à sepultura quartus erat dies. ^f Bethania verò, locus erat non multum distans à ciuitate Hierusalē, nimirū stadiis tantū quindecim, quæ sanè p modica est distātia. Atq; hæc propinquitas ex parte aliqua causam dedit, ut multi Iudeorū

ex

ex ciuitate venissent ad Marthā & Mariā, gratia consolandi eas super morte fratris sui: quē admodum solēt amici & noti, vbi tristior, aliquis casus obuenerit, se inuicē inuisere, ad dolentiū tristitiam (partim sua præsentiā, partim consolatoriis verbis, partim opportunis auxiliis) mitigandam, ne modum iustum excedat. Maximē verò ad eos qui sunt in pretio plures solent confluere: qui plures aliis videntur amicos habere, cuiusmodi istę erāt mulieres insignes & honorabiles. ^a Domino autem castellō Marthæ & Marię iam appropinquāte, Martha statim vt audiuit ex præcurrente fama, aduenire Christū, non illū putauit domi expectādū: sed vt honestius exciperet sibi gratissimū hospite, processit de domo in occursum eius. ^b Soror autē eius Maria suo more contemplationi sedulo intēta, in interioribus domus quieta residebat, adhuc ignara aduentus domini. Occurrens itaque domino Martha, nō cum illō iracundē exposculauit, quod fratrem non curasset, cū infirmitatem per nūtiū cognouisset, & curare solo verbo eum potuisset: sed multa cum humilitate tantū desiderium suū ei intimauit, dicens: ^c Domine, si tu præsens hīc aduissēs eū adhuc infirmaretur frater meus Lazarus, non hæsito de tua benignitate, quin nostris deuictus precib⁹ libēter eū curasses atque à morte seruasses. ^d Neque tamen adhuc res prorsus desperata est. Firma enim fide teneo, quod etiam nunc postquam ille defunctus est, si tibi placuerit, excitare illum poteris, inuocato nomine patris tui cęlestis, qui te semper audit, & tibi donat quęcunque ab eo postulaueris: ex cuius virtute, & in cuius nomine, tu semper omnia tua agis. ^e Quibus magna proculdubio fidei verbis, ita dominus generali sermone quasi annuendo, respōdit: Mortuus quidē est tuus frater quem diligebas, sed iterum ipse à mortuis reuocabitur, atque in vitam redibit. ^f Quoniam autem sermo iste generalis erat, neq; exprimebat quicquā de peculiari fratris resuscitatiōe, iccirco Martha amplius aliquid volēs cognoscere, ita domino respōdit: ^g Verē dicis, & hoc indubitata fide à te edocta credo, fratrem meū à mortuis resuscitandū in generali

a Martha ergo vt audiuit quia Iesus uenit, occurrit illi.

b Maria autem domi sedebat.

Dixit ergo Martha ad Iesum:

c Domine, si fuisses hīc, frater meus non fuisset mortuus.

d Sed et nunc scio, quia quęcunque poposceris à Deo, dabit tibi Deus.

e Dicit illi Iesus: Resurget frater tuus.

f Dicit ei Martha:

g Scio, quia resurget in resurrectione in nobis, in ultimo die.

- mortuorum resurrectione, quæ fiet in nouissimo magni iudicij die: quâdo omnes boni atque mali de monumentis prodibunt, vt recipiant secundû opera sua.
- a* Dixit ei Iesus: *a* Ego sum resurrectio & vita. Qui credit in me, etiã si mortuus fuerit, viuet.
- b* Et omnis qui viuit & credit in me, non morietur in æternum.
- c* Credis hoc?
- d* Ait illi: Vtiq; Domine, ego credidi:
- e* quia tu es Christus, filius Dei viui, qui in hunc mûdum venisti.
- f* Et cum hæc dixisset, abiit, et vocauit Mariã sororem suam silentio, dicens:
- g* Magister adest, & vocat te.
- a* Volens autem Christus eius fidem amplius probare, priusquam postulatiõĩ satisfaceret, rem magnam & intellectu difficilem ei proposuit dicens: Ego sum is per quem resurgēt omnes electi, & per quē omnes item electi vita viuent æterna. Vnde quisquis in me veram vitam credit, per fidem charitate viuētẽ mihi inhærēs, hic etiã si mortuus fuerit corporis morte, mori tamen non poterit in anima: quæ semper in me manet viuēs, quãdiu in me, qui sum vita, permanferit, & ego vicissim in ea permanfero. *b* Et omnis qui vera vita animæ sic ex me & in me viuit, & in me sic, vt oportet, credit, non morietur morte damnationis æternę, quam per fidem mei nominis effugiet: sed vita viuet sempiterna, modo quidem viuere incipiēs per gratiam, postmodum victurus in æternitate per gloriam. *c* Credis tu Martha his quæ ego tibi propono? Pronuntia fidei tuæ cõfessionem, vt desiderij tui merearis accipere adimpletionem. *d* Statim illa, ex corde pleno fidei protektionem eructat veritatis, dicens: Vtiq; domine, fide certissima credo omnibus quæ à te dicuntur. Et hoc tanquam omnium de te credendorum caput & summarium, sicut per fidem persuasissimum habeo, ita & ore constanter confiteor: *e* quòd tu verē sis Messias ille in lege promissus, & Prophetis, ac patribus diu expectatus, à Deo plenitudine spiritus sancti non ad mensuram vnctus, Dei veri & viui naturalis & consubstantialis filius, qui de sinu patris dignatus es in assumpta hominis forma ad homines descendere, ad operandum humani generis salutem. *f* Hisque dictis, festina abiit domum. & locum suum Mariam, quam sciebat à Christo peculiariter dilectam, clanculũ vocauit, vt etiã ipsa dominum digno susciperet obsequio, & propositam postulationem confirmaret. Dixit itaque ad eam Martha, quasi in aurem ei loquens, propter multorum presentiam: *g* Surge citò Maria, ecce dominus huc ad nos venit, & ipse te vocat: scio tuum occursum illi fore

gratissimum, & meritò exposcit illius reuerentia, vt
alacri occurſu (quemadmodum ego iam prior feci)

honeste cum excipias. ^a Quæ, statim vbi domini au-

diſſet præſentiam, nuntium haud dubiè lætiſſimum,

feſtina ſurrexit de loco in quo reſidebat, abiitque in

occurſum eius. ^b Nondum enim dominus vſque in

vicum ipſum peruenerat, ſed aberat adhuc in aliquan-

ta diſtãtia, circa locum in quo ei Martha occurrerat.

^c Iudæi verò qui ex Hieroſolymis venerant, & cum

Maria (quæ amplius forſitan propter affectus teneri-

tudinem, afflicta videbatur) in domo ſedebãt, ad eam

conſolandam de morte fratris, cùm vidiffent eam ita

ſubiò ſurrexiſſe, & domum exiſſe, cauſam ignoran-

tes huius rei (Nam in aurem ſorori ſuæ Martha de

Chriſti aduentu loquuta fuerat vt cæteri quid eſſet

ignorarët) ſequuti ſunt illam exeuntē, putantes eam

ex impatentia aut vehemētia doloris properare vel-

le ad monumentum fratris, vt ibi largius plorãdo do-

loreſcem ſuum lachrymis (vt ſolent ſupra modũ afflicti)

mitigaret. Proter quod, fideliter eam ſunt comitati:

vel ne mulier ſolitaria & abſque conſolatore ſeiſpſam

nimis affligeret, vt ſolent non rarò qui dolori ſuo ple-

nas laxant habenas: vel vt multorum ſimul plangen-

tium præſentia, melius illa ſuo dolori ſatisfaceret.

^d Cùm itaque Maria ad locum perueniſſet in quo

erat dominus Ieſus, mox vbi eum vidit, ex plena fide

& deuotione qua erga eum ardebat, ad pedes eius hu-

militer procidit, eum ſicut corde, ſic & operis ſigno,

vt verum Deum adorãdo: ſtatimque cordis ſui dolo-

rem, coram illo qui ſuccurrere poſſet aperiēs, ad eum

ferè modum quo prius Martha, dominum alloquuta

eſt, dicens: ^e Mi domine, ſi tu præſens aduiſiſſes tunc

cùm infirmaretur frater meus, non dubito, quin tu eũ

tua benignitate ſolita, ex diuinitatis virtute, à morbo

curaffes, ac præſeruaffes, à morte. Tu verò etiam nũc

quod tibi bonum videtur facies. ^f Piiffimus Ieſus eũ

eam videret amarè ſtentem, item & illos qui cum ea

erant Iudæos, propter compaſſionem erga illam, ſim-

pliciter plorantes, lachrymas humilium volens cõſo-

lari, & deuotarũ ſorum deſiderio ſatisfacere, quaſi

a Illa vt audi-

uit ſurgit citò,

& venit ad eũ.

b Nondũ enim

venerat Ieſus in

caſtellũ, ſed erat

adhuc in illo lo-

co vbi occurre-

rat ei Martha.

c Iudæi ergo

qui erãt cum ea

in domo, & cõ-

ſolabãtur eam,

eũ vidiffent Ma-

riam quia citò

ſurrexit, & ex-

ijt, ſequuti ſunt

eam dicentes:

Quia vadit ad

monumentũ vt

plorēt ibi.

d Maria ergo

cũ veniſſet vbi

erat Ieſus, vi-

dens eũ, cecidit

ad pedes eius, et

dicit ei:

e Domine, ſi fuiſ

ſes hęc, non eſſet

mortuus frater

meus.

f Ieſus ergo vt

vidit eam plo-

rantem, & Iu-

deos qui vene-

rãt cum ea

plorantes,

a Infirmuit sp
ritu, & turba
uit seipsum,
b & dixit ei,
vbi posuisti eum?
c Dicunt ei: Do
mine, veni, &
vide.
d Et lachryma
tus est Iesus.

e Dixerunt er
go Iudæi: Ecce
quomodo ama
bat eum.

f Quidam au
tem ex ipsis di
xerunt: Non po
terat hic qui a
peruit oculos ca
ei nati facere vt
hic non morere
tur?

g Iesus ergo rur
sum fremens in
semetipso venit
ad monumentū.

h Erat autem
spelunca, & lapis
superpositus e
rat ei.

i At Iesus: Tol
lite lapidem.

ad opus se præparans, ^a assumpsit in semetipso volun
tarie turbationē quandam vehemētis indignationis,
qua & fremitu externo demonstravit. ^b Iussitq; demō
strati sibi locū monumenti, vbi defuncti corpus recō
ditum fuerat: non quod locum ignoraret, sed vt mira
culum subsequens glorificaret. ^c Quibus auditis, sap
tæ sorores spe bona cōcepta dominū ad monumen
tum deducere paratæ, dixerunt ei: Veni domine, & vi
de locum, nos te libentissimē deducemus. ^d Inter eun
dum verò, cūm omnes videret ac præ ceteris ipsas
sorores amarē flentes, compassione humana permo
tus, & ipse lachrymas fudit, tum vt amorē erga se di
ligētis tenerrimum ostenderet, tum vt diuinæ virtu
tis opus in testimonium suæ diuinitatis exhibiturus,
veræ humanitatis indicium præmitteret. ^e Iudæo
rum verò nonnulli, qui illic aderant, Christum viden
tes compassionis affectu lachrymas profunderē,
dixerunt ad se inuicem: Videre, quomodo Laza
rum defunctum vir iste diligebat. Profecto non vul
garis amoris lachrymæ istæ in viro tanto sunt indi
cia. ^f Quidam verò, vel calumniantes, vel dubi
tantes de Christi virtute dicebant: Nonne iste est de
quo fama vagatur, quod hominem à natiuitate cæ
cum à sua cæcitate liberauerit, visumq; ei donauerit?
Quod si verum est, quomodo non potuit hunc
quem tantum dilexissē probatur, a sua infirmitate
curare atque à morte seruare? Minus enim videretur,
hominem ab egritudine naturali curare, quàm (quod
prorsus supra naturam est) cæco nato visum dona
re. ^g Dominus autem Iesus, postquam compatiē
do humanis necessitatibus lachrymatus esset, ad
uersus Diabolum omnis quæ est in humana natura
miseriæ authorem, quæ iam iam erat expugnaturus,
iterum indignationem assumpsit, quam & fremitu vt
antè monstravit: atque in hoc fremitu & indignatione,
ad monumentum vsque peruenit, magna popu
li turba comitatus. ^h Monumentum autem in quo
reconditum erat Lazari corpus, in spelunca erat, cui
ex more erat superpositus magnus lapis, quasi oc
cludens os sepulchri. ⁱ Iussit itaque dominus, vel
disci-

disci
uol
clau
rius
qu
ta
tem
tam
xit
defu
reor
chro
dim
ba q
quan
fratr
diē
imp
pati
ex m
tion
dera
ne g
paru
qui:
& cu
^e Mo
ostio
spici
virtu
leua
ciē:
erat
habe
voce
ago t
& qu
& ali
audif

discipulis, vel aliis qui astabant, vt lapidem illum reuoluendo amouerent ab ostio monumenti: nō quòd clauso eo nō possēt resuscitare defunctum, sed vt clarius appareret miraculum, cū astātes viderēt, prius quidē defunctum ac fœtidum cadauer interius latitans, ac deinde hominem viuentem subito prodeuntem. ^a Martha verò soror Lazari defuncti, erubescēs tam honorabili domino sepulchri fœtorem in nares benedictas ingerere, quasi prohibere id cupiens, dixit ad eum: ^b Mi domine, iam credo fœtorem cadauer defuncti fratris mei exhalabit, qui ne te offendat, ve reor. Iam enim quartus est dies, quòd eū in hoc sepulchro cōdidimus. Si itaque tibi videbitur, lapidem ita dimittes, & quòd voles nihilominus facies. ^c Quę verba quoniam secūdu speciem videbātur dubitationē quandam sonāre, tanquam si desperaret iam ipsa de fratris tandiu defuncti resuscitatione, item inobediētiā aliquam videbantur & cunctationem in adimplēda iussione domini pretendere, quasi per increpationem eam alloquutus est, dicens: ^d Nonne iam ex me ante audisti, quòd si firma fide, absque hæsitatione & diffidentia credideris me id posse quod desideras, videbis in eius circa fratrem tuum adimpletione glorificari Deum? Noli igitur sic quasi hæsitas aut parum fidēs, quę dubitationem præ se ferant proloqui: sed quę mando, obediēter sine contradictione & cunctatione, vt fidelem decet discipulam perface. ^e Mox verò per eos qui aderant lapis reuolutus est ab ostio monumēti, & intus latēs mortui cadauer introspicientibus apparuit. ^f Tunc dominus Iesus diuinę virtutis opus grāde patraturus, prius oculos in cælos leuauit, quasi ad patrem suum omnipotentem respiciēs: per hunc modum protestans, eam qua opus illud erat patraturus virtutem, sicut & omnia sua ab illo se habere, & gloriam omnē ad illum referre: insuper & voce illum est alloquutus, dicens: ^g Mi pater, gratias ago tibi, quoniam hac in re quam modo à te postulo, & quā ex tuo nomine iā nunc opere monstrabo, sicut & aliās semper in omnibus quę à te postulauī, me audisti: ac proinde, ad te pater, à quo mea omnia habeo,

a Dicit ei Martha soror eius qui mortuus fuerat:

b Domine, iam sciet, quatuordecim dies est enim.

c Dicit ei Iesus:

d Nonne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei?

e Tulerunt ergo lapidem.

f Iesus autem eleuatis sursum oculis, dixit:

g Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me.

beo, omnem refero gloriam & gratiarum actionem.
a Ego autem ^a Et ego quidem sciebam, quod me semper exaudias
sciebas, quia sem in omnibus quæcunque à te secundum spiritus dicta-
per me audis: men postulo cum vestra voluntas vna sit & dissona

b sed propter esse non possit. ^b Veruntamen propter populum qui
populū qui cir- circumstat, sic te voce rogavi, tibi que etiam voce gra-
cunstat dixi, ut tias egi, ut ipsi per hæc intelligant, quod tu me mise-
credant quia tu ris in mundum, quodque omnia quæ in mundo lo-
me misisti. quor, vel ago, ex tuo nomine & tua virtute loquar &
 agam, non ex nomine Beelzebub vel aliorum dæmo-
 niorum virtute, ut quidam calumniari non metuunt.

Id enim apertè satis ex his possunt intelligere quæ iam
 dixi, me scilicet postulare à te & à te exaudiri, atque in
 omnibus tibi gratias agere. ^c His dictis, voce clara &
 valida quæ ab omnibus poterat audiri, clamavit, dicens:

e Hæc cum di-
xisset, voce ma-
gna clamavit: Surge qui dormis Lazare, & de sepulchro vivus pro-
Lazare, veni so-
ras, diens, te ipsum ante omnium oculos visendum exhibe,
 ut in te manifestetur gloria Dei. ^d Nec mora. Statim
 ut verbū illud diuinæ virtutis ex ore diuino proces-
 sit, is qui plures iam dies mortuus fuerat: ante omnium
 oculos prodiit vivus manus habens & pedes institis si-
 ue fasciis lineis, vinculisque & ligaminibus sepul-
 chralibus iuxta consuetudinem Iudæorum ligatos, &
 faciem habens obvolutam sudario. In quo vno opere
 plura simul considerantur miracula. Primum, quod
 mortuus & tam diu mortuus, sola vocis virtute vitam
 recepit. Deinde, quod absque humano adminiculo, ci-
 tius quam quisquam posset hominum, è sepulchro pro-
 diit. Postremò, quod manus & pedes ligatos habens
 prodiit, & faciem sudario tectam, quod etiam sanum
 hominem prodire vetaret. ^e Dixit autem Iesus, vel

d Et statim pro-
diit qui fuerat
mortuus, liga-
tus manus &
pedes institis, &
facies eius suda-
rio erat ligata. discipulis, vel aliis iuxta astantibus: Vos istum (ut cet-
 nitis) adhuc ligatū propius attingite, ut quod oculis
 videtis, etiam tactu si videbitur comprobetis: & liga-
 mina pedum manuumque illi dissoluite, ut dissolutis
 vinculis liber possit in pedes consistere, & tanquam
 vnus aliquis cæterorum vobis hæc spectantibus am-
 bulare: ut nulla supersit calumniæ occasio, & manife-
 sta reluceat sine contradictione veritas ad gloriam
 Dei. ^f Ex hoc autem tam evidenti, tamque inuincibili

e Dixit eis Ie-
sus: Soluite eum
& sinite abire.
f Multi ergo ex
Iudæis qui vene-
rāt ad Mariam
& Martham,
& viderāt qua-
fecit, credidit illis
in eum,

cibili
 ad M
 stato
 dum
 missi
 eun
 rò ex
 matu
 princ
 Phar
 & ore
 gillat
 relati
 hil(p
 liri au
 Phari
 opus
 gati,
 tres, q
 na col
 reth,
 vt in c
 dentu
 mo ist
 agere
 prohi
 gis ex
 omne
 & fau
 stra &
 cōtin
 nient.
 subdic
 regen
 omne
 fidelit
 exerci
 réntqu
 nes Iu
 lum g

cibili & irrefragabili miraculo, multi Iudæorum qui ad Martham & Mariam cōuenerant, & miraculi spectatores, ipsi fuerant ac testes, permoti sunt ad credendum in dominum Iesum, tanquam in eum qui à Deo missus esset ad salutem hominum, in cuius nomine eum viderant tantū ædidisse miraculū. ^a Quidam vero ex illis redeuntes in ciuitatem, vel propter obfirmatum odium cōtra dominum, vel propter fauorem principum captandum, vel propter rei nouitatem, ad Phariseos quæ viderant referre festinant: modūq; & ordinem totius negotij, & facti euidētiam, illis sigillatim exponunt. ^b His itaque plurium fide digna relatione auditis, nō mediocriter conturbati, sed nihil (propter radicatum in corde odij fomitem) emoliti aut emendati Iudæorum primores sacerdotes & Pharisei, concilium cōeegerunt, vt inter se quid factopus esset, decernerent: atque in cōcilio iam congregati, dixerunt adinuicem: ^c Quid faciemus viri fratres, quo vtetur hac in re tā perplexa & periculi plena cōsilio: Homo enim iste qui dicitur Iesus à Nazareth, plura indies & maiora signa facere nō cessat: ita vt in errorem incipiant induci, etiam qui in lege videntur eruditi. ^d Quod si ad hunc modum pergat homo iste, & nos eum vt hactenus liberè quæ voluerit agere permiserimus, neque autoritate aut vi illum prohibuerimus, quātum ex ipsis initiis & multo magis ex rei processu licet cōiicere, futurum est breui, vt omnes Iudæi ipsius doctrinam suscipiant, ipsiq; fide & fauore adhæreāt, & vix quisquam in doctrina nostra & fide nobiscum permaneat. Quo si ré deuenire cōtingat, mala proculdubio grauissima nobis obuenient. ^e Scilicet Romani, quorum potestati nos ipsos subdidimus, cū audierint Iudæos nouum quendam regem absq; sua autoritate suscepisse, & illi populū omnem adherere, nihil dubium, quin in vltionem infidelitatis huius, tanquā ad rebelles Cæsari, sint cum exercitu multo & potestate magna venturi, ^f aufert & tollent nostrum locum, & gentem, & populum nostræ vel intefecturi gladio, vel ablegaturū

a Quidam autem ex ipsis abierunt ad Phariseos, & dixerunt eis qua fecit Iesus.

b Collegerunt ergo pontifices & Pharisei concilium, & dicebant:

c Quid faciemus? quia hic homo multa signa facit.

d Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum.

e Et venient Romani,

f & tollent nostrum locum, & gentem.

edictum: vt quisquis de Iesu nosset, vbinam lateret, sibi eum quantum proderet. Videlicet ad eum finem hoc dederunt mandatum, vt cognito vbinam esset, missis ministris eum apprehenderent, ac deinde ad mortem pertraherent.

ANNOTATIONES IN CAP. XI.

DE castello Mariae & Martha (sororum eius.) Graeci codices habent *τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς*, id est, sororis ipsius, nempe Mariae. ¶ *Domine ecce quem amas infirmatur.* Micrologia est, parū dicunt & amplius postulant, nempe fratris sanationē, si sic videatur expedire. Pro magnitudine si quidem fidei suae, pauca credebant verba sufficere multum amanti, & affectum postulantium etiam absq; verbis persensenti. Ceterum, nuntium miserunt mulieres non ipsae Christum adierunt, vt fecerat Regulus atque Centurio: partim, quia foeminae erant, & ipsarum sexum non decebat facile domum egredi, ad loca potissimum distantia: partim, quia fratrem periculose laborantem nō erat honestum à sororibus deserere. ¶ *Nōne duodecim sunt horae diei?* Præter sensum in Elucidatione expositum, varias assignant diuersi intelligentias. Augustinus spiritualiter intelligit, per diem Christū, per horas duodecim, Apostolos duodecim: volens in hoc verbo redargui Apostolos, quod quasi consilium dare voluerint magistro euadēdi mortem, qui ab ipso potius consilium debuerant quærere, & ipsius consilium atque exemplum sequi. Quasi dicat: Nōne ego dies sum, & vos quasi duodecim diei istius horae ad lucendum in hac die electi? Si ergo ego dies & vos horae, quare mihi consilium datis? Nunquid sequitur dies horas, & non potius horae diem sequuntur? Nolite ergo mihi dare consilium quomodo mortem effugiam, sed ipsi potius me sequimini: quia qui ambulat in me, & mecum aut secundū consilium meum, qui sum dies vera, non offendit, quia lucem videt, &c. Chrysostomus & Theophylactus illud quidem quod additur, *si quis ambulat in die non offendit, &c.* bifariam exponunt, aut nihil esse timendum illis qui in luce bonorum operū agunt nullius flagitij sibi conscij, aut is qui in luce corporali ambulat, multo etiam magis qui in luce spirituali cū Christo agunt non esse formidandū. Illud tamen verbum præcedens, *Nōne duodecim sunt hora diei*, quasi dissimulando præterire videntur, nihil super eo cōmentantes peculiare. Quidam sic accipiunt verbum istud quasi voluerit significare Christus, nondū adesse tempus mortis suae, secundum id quod alibi dixit, hodie & cras oportet me operari, & tertio die consummari. Quasi dicat Saluator: Dies habet suas horas, neq; arbitrio nostro fit breuior

breuior aut longior, sic & ego tempus habeo præscriptum, quo debeam negotium meum peragere, quodq; nullius malitia potest anticipari, ac proinde nõ est quod mihi metuatis. Theophylactus, quod dā dicit per diē intellexisse tēpus ante passionē, per noctē ecōtrario tempus passionis: qui sensus, cū eo qui statim expositus est, ex parte consentit. Nos in Elucidatione nihil horum sequuti sumus, quantū ad primā particulam: sed quasi prouerbiū commune interpretati sumus, ad significandum mutabilitatē humani animi secundum temporis diuersitatem, ad quod propositum solet verbum eiusmodi etiā vulgò applicari, quoniam quod vna hora placet alia displicet. Sed & aliās prouerbiis ex vsu vulgato sumptis vsum fuisse Christū constat. Veluti supra cap. 4. *Alius est qui seminat. & alius qui metit.* Et iterum: *Nõne vos dicitis, quoniã adhuc quatuor menses sunt, et messis venit? &c.* Secundum autem hunc sensum, quasi gemina ratione satisfacit trepidantibus discipulis dominus. Primum quidē ostendēs fieri potuisse, vt Iudæorum animi iam mitigati fuerint per ipsius absentiam, quē admodum aliās crebrius vsuuenit, quando volebant quidē illum vel præcipitare vel lapidare, post tamē discessum & aliquātam absentiam reuersi, nihil tale tentabant inferre. Deinde, per rationē ostendēs, quod nihil illis esset formidandū, qui secura essent conscientia, & causam in se nullam mali agnoscerent. ¶ *Gaudeo propter vos, vt credatis.* Non hoc dicit, quia discipuli antē non crediderant. Post enim primum signum in nuptiis visū, scriptum est: *Et crediderunt in eum discipuli eius:* sed quia per hoc tam insigne patrandum miraculum, valdē erant cōfirmandi, & prouehendi in firmitate fidei pridem conceptæ. Annotauit hoc & Augustinus, dicens: Meminisse debemus, quod adhuc etiā ipsorum discipulorum qui in eum credebant miraculis edificabatur fides: non vt ea quæ non erat esse inciperet, sed vt ea quæ iam esse ceperat cresceret, quanuis tali verbo vsus sit, quasi tunc credere inciperent. Non enim ait: *Gaudeo propter vos, vt fides vestra augeatur siue firmetur,* sed ait, vt credatis. Quod intelligendum est: Vt amplius robustiusq; credatis. ¶ *Eamus et nos, et moriamur cum eo.* Chryostomus & Theophylactus ex metu & tristitia & incredulitate verbum istud processisse affirmant, quasi per ipsum cū discipulos deterrere voluerit, ne dominū facile sequeretur ad tantū periculum. Quasi dixerit: *Eamus & nos stulti & insipientes, & nõ curantes propriam vitam, vt moriamur cum eo.* Possēt tamen non minus cōmodē in melius verbum idem interpretari, tanquam ex vehementia quadā feruoris prolatum, quasi exhortando alios cōdiscipulos, in hoc sensu: *Quare animam nostram pluri faciemus nos, quā suam facit præceptor noster?*

ster: An est discipulus super magistrum, & seruus super dominum? Po-
 steaquam igitur ipsi placet & sic decretum est ire in Iudæam, eamus
 fidenter cum eo, etiam si mori nos oporteret cum eo. Melius siquidē
 est nobis cum eo mori, quàm sine eo viuere, iustumq; est tam bonū
 præceptorem vel in mortem vsque comitari. Quem sentium, etiā ve-
 terem quosdam accepisse, ex Chrystostomo & Theophylacto depre-
 hendimus. Beda quoque venerabilis expresse hanc ponit sententiā,
 his verbis: Castigati discipuli superioribus verbis domini, non ausi
 sunt ultra cōtradicere. Sed Thomas præ omnibus sociis hortatur, vt
 irent, & morerentur cum eo: In quo magna eius videtur esse cōstan-
 tia. Sic enim loquebatur, quasi facere posset quæ alios hortabatur, im-
 memor suæ fragilitatis sicut Petrus. Quē sentium, nos in Elucidatio-
 ne priori nō præiudicantes, expressimus, tanquā Apostolico magis
 honori consonū: maximè quod nulla hic apponatur correctio vel in-
 crepatio, quod verisimiliter fieret, si quasi obmurmurādo & alios re-
 morādo ista à Thoma dicta fuissent. Aduertendum quoque, q̄ iuxta
 Græcorū codices, vt legendum sit, non, & : *Eamus et nos, vt moriamur
 cum illo.* (Vocauit Mariam sororem suam silentio, dicens, Magister adest, et
 vocat te.) Duobus modis id potest intelligi. Primo de vocatione per
 vocem. Secundo, de vocatione per præsentiam. Fortè enim post col-
 loquium præmissum, dixit ad Martham dominus: *Voca sororē tuam,*
 sicut illi Samaritanæ dixit mulierculæ: *Va de, voca virum tuum.* Quod
 si etiam vocaliter Mariam non vocauerit dominus, potest nihilomi-
 nus verè dixisse ad ipsam soror Martham, *Magister adest, et vocat te.* Ni-
 mirum per suam præsentiam, quoniam tanti magistri præsentia id
 exposcebat, vt statim ad illum accederet. Priorem modū solum tan-
 git Augustinus, dicens, in verbis Marthæ narrationis breuitate in-
 finuari, vbi vel quando vel quomodo vocarit Mariam dominus, li-
 cet aliās illud Euāgelista nō expresserit. Theophylactus verò utrūq;
 modum ponit, cuius hæc sunt verba: *Quomodo autē Martha ait ad
 Mariam: Magister vocat te, cum Euangelista hoc non assignarit, quod
 vocauerit eam dominus? Hoc scilicet latenter insinuat, mandatum
 Marthæ à domino, vt vocet sororem. Vel aduentum Christi vocis
 loco habebat. Dicit igitur: Vocat te magister. Quomodo enim Chri-
 sto præsentem non debebat ad ipsum etiam illa venire? Itaque aduen-
 tum domini qui necessario illam petebat vt occurreret ei, vocem di-
 cit Euangelista: Magister enim, inquit, adest. Istuc ipsum adesse, pro
 voce factum est ad te. Detractare enim non potes, quin illum præ-
 sentem & tu accedas. (Infremuit spiritum, et turbauit seipsum.) Quo-
 niam opus magnum valde & eximium miraculum erat ostensurus
 dominus,*

dominus, pluribus signis veritatē in se voluit demonstrare humanæ infirmitatis, coniunctā cum potestate diuinitatis. Propter hoc, ante miraculum fremit spiritu, & turbatur, & lachrymatur, quæ omnia humanæ naturæ testantur veritatem. Signanter verò dictum est, *In-fremuit spiritu, et turbauit seipsum*: quoniam non ex passione mera fremitum illum sustinuit atque turbationē, sed voluntariē illas humanæ conditionis infirmitates assumpsit, quando & sicut & quantū voluit, plenam illarum habens ad assumendum vel fugandū vel moderandum potestatem. Turbatus est enim Christus (vt Augustinus ait) quia voluit, & quia voluit contristatus est, sicut quia voluit esuriuit, & quia voluit dormiuit quoniam in ipso erat potestate, sic vel sic affici vel non affici. Vbi enim summa potestas est, secundum ipsius naturam tractatur infirmitas. Significatur autē in hoc fremitu & conturbatione & lachrymatione Christi, eodem Augustino annotante, quemadmodum & nos fremere & turbari & lachrymari debeamus, cum in peccata grauiā nos incidisse, ac moras contraxisse longiores, instar quatruiduani huius in monumento scētentis, agnoscimus. Tūc enim quasi in nobis fremit & turbatur Christus, cum per fidē contra nos ipsos & vitia nostra fremimus & conturbamur. Potest etiā fremitus iste & conturbatio aliter accipi, vt intelligatur aduersus eū cuius inuidia mors intrauit in orbem terrarū, voluntariē ab illo assumpta, qui mortem erat superaturus, nunc quidem ex parte aliqua in resurrectione Lazari, perfectius autem post paululū in sua ipsius resurrectione. Nam & illa resurrectio Lazari, typus quidā erat futurę resurrectionis omnium, & quasi præostensio quardā victorię plenę quæ suo tempore perfectē de morte triumphabit: & ista Christi resurrectio, certā spem præbet omnibus credentibus verę resurrectionis & euasione a morte æterna, cui per inuidiā diaboli fueramus addicti. Assumpsit (inquam) homo Christus fremitum istum & indignationem siue conturbationē aduersus diabolum, ad eum modū quo ingressurus prælium fortis armatus aduersus hostem quem parat oppugnare & sperat expugnare, semetipsum conturbare atque ad iracundiam (quæ animum adiiciat, & quasi vires præbeat pugnantī) excitare solet. Præterea, vt his indicis demonstraret, per hominem in quo ista humana ostendebat, diabolum authorem mortis esse vincendū. Quasi ipso facto dicat aduersus diabolum: O nequissime homicida humani generis proditor & perditor, mortis & omnium miseriarum annexarum adiuuentor: quomodo te ego post paululum, per infirmam istam (in qua modo hæc humana monstro) naturā, traducā? quomodo te expugnabo valide? quomodo tuum caput conterā, & potestacē



tuam omnē confringam? quomodo te cōdemnabo, foras te eiiciam, ac perimam? quomodo o mors tua mors ero, & quomodo de te triumphabo princeps mortis, qui nunc in potestate tua aduersus humanā naturam gloriaris? Ecce in signum futuræ cōsummatæ victoriæ, hoc tibi volo pramittere meæ gloriæ & confusionis tuæ præludium, vt quadriduauum istum mortuum à morte resuscitem. Chrysostomus & Theophylactus videntur aliam ab ea quam Latina nostra lectio præterdit, habuisse loci huius intelligentiam. Pro eo enim quod nos habemus, *infremuit spiritu*, videtur ipsi intellexisse, increpauit spiritū, vel arguit spiritum: per spiritum videlicet affectionem intelligēdo, eo quod affectionem huiusmodi humanæ conturbationis per virtutē diuinitatis moderatus est, ne nimium excreceret, ne cum eiulatu vocem emitteret, quod indecorum esset magistro. Id indicare videtur manifestē verba ista Chrysostomi. Primum humanā perfert (siue profert) naturā, lachrymatur & perturbatur. Norat enim lachrymas excitare, & affectum arguere. Illa enim particula (*Et infremuit spiritu*) motum illū cohibuisse signat, ne flendo interrogaret. *Vbi posuistis eū?* Hæc ille. In quibus videtur spiritū pro affectione humana accepisse. Theophylacti autem verba (si modo bene translata à nobis habentur) in sententia ferè consonant, quoniam eandem indicant increpationem & moderationem affectus humani, ne nimium excreceret: sed in hoc differre videtur, quod per spiritū intelligit spiritū sanctū. Eius verba, vt habentur, in parte aliqua satis obscura, hæc sunt: Ad lachrymas quidē natura mota est, & cohibebatur propter Martham flentē: & illam, & eos qui aderant. Dominus autē infremuit in affectionem spiritu, hoc est: increpat per spiritū confusionem, & cohibet illam, & sic rogat: *Vbi posuistis illum?* vt non cum vlulatu esset interrogatio. Quia enim contristatus fuit, homo enim erat verè, & vt credibilis esset humana natura, permisit illi proprium operari, & asperè tractat carnem, increpatque illam spiritus sancti virtute. Itaque caro non ferēs increpationē, turbatur & fremit, & cum mœrore pugnat. Hæc autem omnia dominus naturam pati permittit, & vt cōfirmet quod verè & non apparenter tantum sit homo, & vt doceat nos terminos & modū tristitiæ meroris ponere. Nam absque compassione & lachrymis esse, bestiarum est. Multum autem plorare lachrymari & contristari, mulierum. Igitur cum nostræ carnis & sanguinis particeps esset, particeps quoque fuit humanarum & naturalium affectionum, Hæc ille. Videtur autem intelligētiarum ista diuersitas, ex ambiguitate sermonis Græci processisse. Græca enim lectio habet *ἐνεβριμώθη τῷ πνεύματι*. Vbi si datius pneumati, accipiatur pro ablatiuo instrumenti

strumenti, sensus est, Infrémuit per spiritum: & potest intelligi per spiritum sanctū, vt dicit Theophylactus, vel etiam per spiritum suū humanum, eo quòd à seipso fremitum illū voluntariè & ex electione assumpsit. Si verò pro ablatiuo designāte partem in qua vel secundum quam fremitus & cōturbatio facta est, sensus erit, Infrémuit in spiritu & animo suo, ita tamen vt fremitum ipsum & conturbationē ab animo etiam ad exteriora corporis mēbra permiserit peruenire, & signis se aliquibus prodere. In spiritu enim initium fuit fremitus & conturbationis, quoniam (vt dictū est) voluntariè eam ipse assumpsit, nō passio mera iniecit, vel impressit. Si verò datiuus ille accipitur, non pro ablatiuo, sed vt terminū signet vel obiectū ipsum in quò fremitus ille ferebatur, sensus habetur, quem apud Chrysostomū & partim apud Theophylactum eius asseclā audiuius: Incepauit vel arguit vel cohibuit spiritū, id est, affectum suum, ne scilicet immoderate tristitia fieret & conturbatio pro amico, ne cū eiulatu (quod turpe esset tam graui viro) loqueretur interrogans. *¶ Non potuit hic qui aperuit oculos cæci nati, &c.* Chrysostomus & Theophylactus inimicorum & calumniantium hæc esse verba existimāt, quāsi miraculo præterito in cæco nato derogare Iudæi illi voluerint, & ex morte Lazari permissā, illud quoq; nō esse factū arguere. Veruntamē potest leuius aliquanto idem verbū legi & accipi, vt solum dubitationē & admirationem significet. *Domine, iam factet.* Chrysostomus & Theophylactus verbum istud ex incredulitate dicūt Marthæ procedere, quāsi existimaret ipsa impossibile, vt quatruiduanus & iā præ corruptione factorem exhalans possit resuscitari ad vitā. Pro qua sententiā videtur facere increpatio, quæ adiungitur: *Nōne tibi dixi, quia si crederis, videbis gloriam Dei?* Beda verò sub disiunctione dicit, vel diffidentis vel admirantis verbū esse. Atque id quidē satis est verisimile, Marthā non omnino dissimam, quæ iam antè confessā fuerat, posse illum omnia quæ poposcerit à patre tacitè insinuans, etiam nūc in ipsius esse potestate vt mortuū resuscitet. Vnde potest accipi verbū istud Marthæ, vt sit admirantis, & nimiam reuerentiam erga præceptorē & dominum monstrare volentis, cuius verebatur nares benedictas odore graui offendere: & forsitan tacitè hoc verbo postulare volebat, vt la pide sic manētē & sepulchro operto resuscitaretur frater, quā quæ sciebat illi possibile esse, ac post remotū lapidem de aperto eū resuscitare sepulchro. Sicq; illa quæ videtur subiungi increpatio, in tarditatem & morā ad obediendū ferenda est: vel ad infidelitatis & inobedientię cuiusdam apparentiā, quam ipsa verba in superficie prætendebant, etiam si re ipsa nec incredula nec inobediens siue inuoluntaria

ipsa extiterit. *(Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me.)* Notant Chrysoſtomus & Theophylactus, Chriſtum non indigniſſe oratione ad faciendum miracula, qui & aliàs frequenter, abſq; forma orandi miracula fecit, voce potius iubentis vel imperantis quàm deprecãtis vr̄s. Veluti cùm dixit demonio, *Obmuteſce & exi de homine.* Item cum dixit leproſo, *Volo, mundare.* Ac rursùm, quando imperauit vento & mari, & facta eſt tranquillitas, aliãſq; frequenter. Videlicet quoniam in ſe diuinam habebat virtutẽ, per quã miracula facere poterat, cùm vellet, æquẽ ac pater, cui erat conſubſtantialis & virtute coequalis. Propter hoc, etiam modo tam grande patraturus miraculũ, orationis formã non præmittit, & in operando voce vr̄itur imperatiua, dicẽs: *24* *2 are, ve: i ſoras,* nõ deprecatoria, vt dicat: Pater reſuscita Lazarũ. Videlicet, ne fortẽ exiſtimẽt homines, non fuiſſe intrinſecã ipſi virtutẽ qua hæc fiebant ſtupenda. Voluit nihilominus patri gratias agere, vt inõſtraret ſuam erga patrem gratitudinẽ, q̄ agnoſceret ſe omnia habere à patre. *(Ab illo ergo die cogitauerunt Iudei interficere eum.)* Græce eſt *ovve βελουσαγρο* ſynebuleuſanto, id eſt eſt, ſimul conſultabant, & conſiliũ inibant, de modo videlicet tractantes, quo illũ ad mortem adducerent. Iam enim definita ſententia erat & cõcluſa, q̄ morti eſſet tradendus. Id quod pulchrẽ etiam Theophylactus indicauit. Maniſteſtum, inquit, quod ab illo die ſententiam confirmarũt: & antea quidem cædem illius meditabantur ſed remiſſius, & quæſtio magis erat quàm ſententia. Nũc autem, poſtremum iudicium & firma ſententia. Simile quiddã paucis & Chryſoſtomus indicat. *(In ciuitatem qua dicitur Ephrem.)* Græci codices pro Ephrem, habent Ephraim.

ELUCIDATIO CAP. XII.

Iesus ergo ante sex dies paſcha venit Bethaniã vbi Lazarus fuerat mortuus quem ſuſcitauit Ieſus.
b Fecerunt autẽ ei canã ibi: & Martha miniſtrabat.
c Lazarus vr̄o vultus erat ex



ROſTEA vr̄o quàm latuiſſet aliquandiu dominus Ieſus, iam proximẽ imminente paſſionis tempore, ſexto die ante paſchalẽ ſolemnitatẽ, prodiit, venitque in Bethaniã locũ ciuitati Hieruſalem vicinũ, vbi paulo antẽ ſtupendũ illud miraculum reſuſcitationis Lazari patrauerat. ^a Apparauerũt autẽ ei illo in loco conuiuium magnificum, quo eum vt hoſpitem gratiſſimum amicẽ exciperẽt: eratq; Martha quæ vnice Chriſtum diligebat, & circa ipſius miniſterium ſolita erat occupari, in illo conuiuio miniſtra, propter hoſpitiſ præcellentem reuerentiã, & nimitia ſua erga illũ eharitatẽ. ^c Lazarus autem fra-

ter

ter eius, quæ à mortuis quattuordecim dominus suscitauerat, vnus de numero conuiuatarum mensæ accubebat. *discumbentibus cum eo.*

^a At verò Maria soror Marthæ & Lazari, quæ erga dominum ardētiori deuotionis flagrabat amore, sorore in ministerio occupata, fratre verò ad mensam cum domino accubente, tota iutēta quomodo eximij honoris signū aliquod posset exhibere, accepit librā pretiosū vnguenti, quod ex nardo pistico, id est fideli, germano puro, probato & nō vitiatō confectum fuerat?

^b accedensq; ad pedes eius, quos sciebat lōgo itineris labore fatigatos, cœpit vnguēto illo eos inūgere, atq; capillis capitis sui postquam abluisset, abstergere: ad hūc modū non modo externa sua bona, verū etiā ipsa sui corporis mēbra, in obsequiū Christi impendēs ob maximā quā erga illū gerebat in corde reuerentiam.

^c Atq; hinc tāta fragrantia odoris emanauit, vt domus vniuersa odore huius vnguēti impleret; ita vt nullus esset angulus, ad quem nō huius vnguēti bonus odor pertingeret.

^d Quod factū vidēs vnus quidam ex discipulis Christi, Iudas à Scariot, qui post nō multū temporis futurus erat domini sui traditor, magna indignatione cōmotus, dixit ad cōdiscipulos:

^e Cui tandē cōmodabit ista tā pretiosū vnguentū tā inutilis profusio? Nōne prestitisset vnguentū istud tricētis denariis vēdi, atq; in pauperū necessitates pretiū illud tam ingēs erogari? Dixit autē hoc ille, nō q̄ pauperū ex misericordia curā gereret, sed quia auaritiæ malo vexatus, furtū meditabat: & officio sibi cōmissō gestādī cōmune marsupiiū (in quo seruabātur ea quæ dabant in sustentationē familiæ Christi) per auaritiā abutēs, ex ipse ad priuatā vtilitatē furto aliquā portionē subtraherat propria sua, non domini, aut cōmunis collegij, aut pauperū, cōmoda quærēs.

^f Sciens autē Iesus dolosum & auarū illius animū, p̄ Maria tacente, & causam suā ei cōmittēte, ita respōdit: ^h Nō est tibi, o Iudā, iusta ratio ob quā huic mulieri debeas esse molestus, vel aduersus eā iure indignari: sed permittē eā cū pace & absq; murmure pagere qd̄ cœpit, vt cū aduenierit q̄n̄ p̄ximo est dies sepulturæ meæ, seruet vnguentum

^g Dixit ergo Iesus:

^h sine illā vt in diem sepulturæ meæ seruet illud.

tum suum quod in me tunc desiderabit expēdere, sed ob resurrectionis meæ nimiam accelerationem non poterit. Aestimare nūc eam dum tempus habet, illud mea permissioe quasi præueniendo facere, quod mihi sepulto facere uolet, & non ei dabitur. Quod enim nunc videtur ante tempus effundere, tunc seruabit, quando effundendi tempus videbitur. ^a Nam quod de pauperibus paulo antè obiectum est, nihil operis bonitati detrahit, neque mulieris factum exponit calumniam. Donec enim in hoc cursu mundus perstabit, nunquā pauperes & inopes deerunt, quibus quoties & quantū licuerit atq; libuerit, poteritis etiam post meum à vobis abscessum benefacere. ^b Me uero secundum corporalem hanc & visibilem præsentiam non semper, imo non diu, uobiscum habebitis, neque diu mihi poterunt huiusmodi humanitatis obsequia impendi. Propter quod, nequaquam est hæc arguenda, si interim dum tempus habet, liberalius erga me agat: neq; prodigalitas debet æstimari, hæc eius erga me liberalis & munifica deuotio. ^c Plurimi itaque ex Iudæis (quoniam vicinus erat ciuitati locus) statim re sciuerunt Christum uenisse Bethaniam: properantes- que de ciuitate, exierūt illuc, ut tanti miraculi de Lazari resurrectione (quod iam per omnes certissimo rumore spargebatur) cernerēt patratore: neq; ipsum solum, sed cum eo pariter & Lazarum, in quo miraculum illud tam gloriosum patratum audierant. Propterea magis Bethaniam cōfluebant, ut uiderent resuscitatorem & resuscitatum simul assidere cōuiuio, simul frui colloquio. ^d Atque hac de causa ipse quæ Lazarus in odium iam uenerat principum sacerdotum, ita ut agerent inter se etiam de illo simul cum Christo interficiendo: uidelicet quoniam uidebant multos quotidie Iudæos, fama miraculi huius certo relatu inualescēte, infidelitate & perfidia Iudaica abnegata, Christo se per fidem adiungere: eiusque doctrinæ fauorē & fidem præstare. Videlicet ita gloriæ Christi inuidebant illi impij, ut pro ea suppressenda, etiam nobilem hominem & prorsus innocentem cogitarēt interimere. ^e Postridie uero eius diei, quo in Betha-

a Pauperes enim semper habetis uobiscum: b me autem nō semper habetis. c Cognouit ergo turba multa ex Iudæis, quia illic est: et uenerunt, non propter Iesum tantum, sed ut Lazarum uiderent, quem suscitauit à mortuis. d Cogitauerunt autē principes sacerdotū, ut interficerent, quia multi propter illum abibant ex Iudæis & credebāt in Iesum. e In crastinum autē turba multa quæ uenerat ad diem festum cū audissent quia uenit Iesus Hierosolymā, acceperunt ramos palmarum, & processerunt obuiā ei, et clamabant O-

Bethaniam
sua
cur
su
nia
ran
& e
cū
uita
In
dico
sum
^a T
nos
reg
hæc
deli
fuer
figu
futu
in e
vera
stol
lum
sup
cen
qua
olin
han
Hie
tuos
ris p
pop
suer
asel
tem
scip
sus e
que

Bethania exceptus fuerat, plurimi ex eis qui causa festiuitatis paschalis celebrandæ ex variis habitationis suæ locis Hierosolymâ confluerant, cum relatu precurrentium nuntiorum audissent Iesum illum gloriosum Prophetâ, de quo tam multa iam audierant, à Bethania aduenire Hierosolymâ, acceptis in manibus suis ramis palmarum, in signum honoris & lætitiæ, cum gaudio & exultatione obuiam ei processerunt de ciuitate, ut cum gloria & triumpho quodam eum deducerent, atque in ciuitatem inducerent, tanquam omni honore verè dignum. Insuper & triumphales voces addebant, clamantes & dicentes: Salua nos obsecro, Messia Saluator: pro te quaesumus, veniat nobis diu optata & repromissa salus.

^a Tibi laus, honor, gloria, & omnis benedictio, qui ad nos venis in nomine domini, missus nobis à Deo, ut regnes super Israël, & regnando illam nobis præstes quam hactenus tantum promiserunt Prophetæ, salutem. *Vi rex Israël.*

delicet ita spiritu sancto disponere, ista gesta dictaque fuerunt, ut ante imminuentis passionis ignominiam, tam figuris quam vocibus protestarentur populi simplices futuram Christi de morte victoriam, veterumque eius in electis regnum, & conferendam prædestinatis omnibus sedis super eum, veram salutem. ^b Nactus quoque est dominus Iesus, Apolloniam stolis adducitibus ex castello propinquo, vilem asellum, pullum asinæ, qui cum matre fuit adductus: seditque super eum dominus, atque ita in humili hac magnitudine per viam processit Hierosolymam. ^c Id quod tantumquam insigne aliquid & multa consideratione dignum, sedens super pul-

olim fuerat per Prophetam Zachariam prænuntiatum in hanc sententiam: ^d Noli timere popule qui habitas in Hierusalem, imò exulta & gloriare in domino Deo tuo: quoniam ecce rex tuus ille diu desideratus, in tempore plenitudine veniet ad te, ut visitet, regat, ac saluet populum suum: in magna utique humilitate & mansuetudine se tibi ostentans, nimirum humili vectus asello, pullo insidens asinæ subiugalis. ^e Huius autem processions mysterium, nec ipsi quidem eius discipuli & Apostoli tunc cum gereretur, antequam passus esset & resurrexisset dominus: intelligebant: neque hoc ita à Propheta prædictum aduertebant. *Verum*

rùm post ipsius domini glorificationem, postquam à mortuis suscitatus aperuit eis sensum, vt scripturas intelligerēt, ac deinde ad caelos assumptus spiritu sanctum misisset ad illos, qui eos de omnibus instrueret, tunc aduerterunt & cognouerūt, quod prius non aduerterant, processions huius mysterium, & quod sic per Prophetam fuisset prænuntiatum, & quod iuxta Propheticum vaticinium ista sic in eo adimplessent.

a Testimonium

ergo perhibebat turba quæ erat cum eo, quando Lazarus vocauit de monumēto & suscitauit eum à mortuis.

Causa verò quæ populum ad hunc tam insolitum triumphū Christo exhibēdum, quantum ex ipsorum parte mouebat, hinc erat, quoniā multitudo magna eorum qui simul aderāt spectatores, quādo Lazarum iam quatuor dies defunctum de sepulchro voce magna euocauit, sicque in oculis omnium à morte ad vitam reduxit: hæc (inquam) spectatorum multitudo testimonium veritati perhibebat, rem quam oculis viderant nec valentes nec volētes celare, sed palam omni-

b Propterea &

obuiam venit ei turba, quia audiverunt eum fecisse hoc signum.

c Pharisei ergo

dixerunt ad semetipsos: Vide sum atque gloria Christi, indignatione commoti, in quia nihil coacto concilio, dixerunt adinuicem: Res ipsa & proficimus.

bus enarrantes, tam aduenis quā indigenis. ^b Hinc videlicet factum est, vt turba populi obuiam illi cum gaudio & exultatione procederet, propter tanti signi quod fide digno relatu ab eo patratum esse audierant, claritatem: ob quod merito, omni honore eum iudicabant dignissimum. ^c Videntes autem & augo dixerunt ad semetipsos, quibus nihil erat æquē inuisemetipsos: Vide sum atque gloria Christi, indignatione commoti, in quia nihil coacto concilio, dixerunt adinuicem: Res ipsa & experientia quotidiana hoc monstrat, nos aduersus Christū hunc nihil proficere, quanquā tot iam consultationibus super ea re habitis, toties illi positis insidiiis, tot viis, & modis à nobis iā sæpe tētatis. ^d Siquidem his omnibus nihil obstantibus, videmus plures in dies à nobis abscedere, atque illi se per fauorem & fidē adiungere: & iam penē omnes eū sequuntur, fauentes &

d Ecce mundus

post eum abiit.

e Erant autem

quidam gentes ex his qui ascenderant. vi adorarant in die festo.

credentes ei. Omnino igitur alio nobis est consilio opus: nec differēda est mors eius, vbi primū se cōmoda occasio obtulerit. ^e In illo autem tempore, aderāt gentiles quidam ex eorū numero, qui ex deuotione et ga Deum Israel (qui etiā in gentibus tū nosci & ex parte aliqua coli cœperat, appropinquante tempore conuersionis gentiū) ascenderant Hierosolymā, vt in solen

solennitate illa paschali Deum Israël adorarent. ^a Hi *Hi ergo ac*
 auditis iis quæ de Christo passim ferebantur, & quæ *cesserunt ad Phi*
 iam fortè viderant circa ipsum fieri, magno desiderio *lippū, qui erat à*
 tenebatur videndi illum de quo tanta audierant, vt *Bethsaida Gali*
 eo certius rem omnem aliis quoque enarrare possent *lea, & rogabāt*
 cum ad suos peruenirēt. Sed cum per semetiplos non *eum, dicentes,*
 auderēt, præ humilitate & verecūdia Christum con-
 uenire, accesserūt ad quendam ex discipulis eius: Phi-
 lippū scilicet, qui erat à Bethsaida ciuitate Galilææ:
 rogaueruntque eum, dicentes: ^b Domine nos magno
 tenemur desiderio magistrum vestrū Iesum, de quo
 tanta nobis narrata sunt, videndi. Oramus tuam hu-
 manitatem, vt per eam nobis detur ad eius conspectū
 pertingere. ^c Philippus verò sic ab his interpellatus, *Veni Philip-*
 & ipse præ humilitate non est ausus per semetipsum *pus, & dixit*
 accedere præceptorē: sed Andream vt prudentiorem, *Andrea,*
 hac in re, quid facto sit opus, consulit. ^d Simul autem *d Andreas rur-*
 hi duo Andreas & Philippus, dominum cum reuerē- *sum & Philip-*
 tia debita accedunt, indicantes ei desiderium & postu- *pus dixerunt*
 lationem hominum illorum gentilium. ^e Tum Iesus *Iesu.*
 exultans in spiritu, propter aduerum gentilium isto- *e. Iesus autem*
 rū (qui signum erat futuræ in proximo conuersionis *respondit eis, di-*
 omniū gētium) ita loquutus est illis qui aderant tam *cens:*
 Apostolis, quàm aliis audientibus: ^f Tam in proximo *f Veni hora,*
 est tempus à patre definitum, quādo ego in tempore *vt clarificetur*
 factus homo secundū assumptam humanitatem glo- *filii hominis.*
 rificabor: quando & humanitas mea nunc inter homi-
 nes despecta, apud patrem in dextera eius exaltabi-
 tur: & gloria nominis mei, quæ iam solis Iudæis, & iis
 quidē paucissimis est cognita, toti orbi & omnibus
 gentibus fiet manifesta. ^g Veruntamen, vt modum *g Amen amen*
 cognoscatis quo ad hanc glorificationē posterius sim *dico vobis: nisi*
 peruerturus, illud in veritate dico vobis, quod nisi gra- *granum frumen-*
 num tritici, aut aliud quodlibet in terram cadens, *ti cadens in ter-*
 illic mortuum fuerit, & quasi corruptum ac putrefa- *ram mortuum*
 ctum, non multiplicabitur in grana plura. ^h Si vero *h Si autem mor-*
 postquam ceciderit in terram, in ea diu absconditū *tuum fuerit, mul-*
 corrumpatur & quasi putrescat, vt in se videatur pror- *tum fructum af-*
 tus inutile, ita demum multiplicabitur in grana pluri- *fert.*
 ma, quæ in spicis ex ipsa enalcentibus supernè prod-
 bunt

bunt opportuno tēpore. Ita & ego, donec per passionem & mortem totus reddar cōtemptibilis, atque in sepulchro tanquam mortuus & prorsus inutilis recondar, nō multiplicabuntur fideles in me credētes. Post passionem verò & mortem resuscitatus fructum plurimū proferam in omnibus gentibus & populis, ubique habiturus fideles credentes in nomine meo: sicq; per abiectissimam humilitatē, ad summā exaltationem prouehetur mei nominis gloria. ^a Et nunc meo exemplo vos omnes mihi credētes inuitans & exhortans, dico vobis: Quisquis animam suam inordinato diligit affectu, sic vt temporalē istam vitā mihi prapōnat, aut me abnegare malit, quā illā perdere, itē vt prauis vitæ huius desiderijs velit magis obsequi, quā meis obtemperare mādatis, is sibi pessimē cōsultat, & animā quā videtur velle seruare, miserē perdit: dum vitā temporalem & carnalem supra Deum diligendo, mortis æternæ reus efficitur. ^b Contrā verò, qui propter amorem meum in hoc tēpore exōsam habet animam suam, sic vt vitā istam temporalem qua in hoc mundo viuitur pro meo nomine libenter expendere sit paratus, propriæ quoque carnis desideria propter me sit paratus mortificare, is sibi optimē cōsultat: quoniam in vitā æternam animam suam custodit, dum fideli hac & ordinata dilectione, qua Deum plus quā se diligit, vitā promeretur æternam, omnibus Deum fideliter diligentibus repromissam. ^c Et generaliter, quisquis mihi rectē & fideliter seruire velit, ita se paret, animumq; instituat, vt per easdem vias quibus ego prior incesi, & ipse posterior incedat, vt humilitatis, mansuetudinis, obediētix, patientiæ, cæterarūmq; virtutum exempla, quæ ego inter homines agens in memetipso demonstravi, sedulò obseruet & fideliter insequatur. ^d Qui autem mihi fidelis minister cōprobatus fuerit, hunc ego tali remunerationē dignabor, vt vbi ego sum (modo quidem & semper, secundū diuinitatem: post paululum verò, etiam secundum humanitatem) illic & ipse peracto cursu vitæ huius, futurus sit mecum: nempe in gloria patris mei, in beatitudine cęlesti, vbi sine fine mecum exultat

a Qui amat animam suam, perdet eam.

b Et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternā custodit eā.

c Si quis mihi ministrat, me sequatur.

d Et vbi ego sum, illic & minister meus erit.

exultabunt fideles omnes ministri mei. ^a Neque ego tātum magnificiam eos qui mihi ministrant, sed & pater meus cęlestis eodem eos affectu diliget, & eodē dignabitur honore, habiturus eos vt filios domus suę & cōuiuas mensę suę, propter fidem & dilectionem qua mihi adhaeserunt dum uiuerent in hoc mundo.

^b Ne verò me existimetis, tanquam impasibilem & humanarum affectionū expertem, facillē de contem- nenda vita præsenti velut philosophando tantum & cōtemplando disputare, ecce ex consideratione im- minentiū mihi de proximo passionum turbatur nūc intra me naturalis animę affectio, propter naturalem vitę amorem & mortis hoorrōre, volūtariē sic in me ipso susceptis naturę humanę necessitatibus, vt vobis in me ipso formam patientiæ & contemptus præsenti- tiam demonstrē.

^c Et quid in tanta hac conturba- tione naturali positus dicam? Putatis quòd ob hanc cōturbationem fugere velim quę mihi ex patris vo- lūtate sunt perferenda crucis mortisque supplicia, vt postulē à patre, & dicam finali resolutione secundum rationis iudicium: ^d Pater saluifica me ex hora ista passionū imminentiū, vt super me illę nō veniant: Nūquid hoc pacto adueniēte passionis hora & mor- te imminēte, quærere vellem subterfugium & euasio- nem? Absit.

^e Imò verò ad hunc finem in horam istam & necessitatem quandam vltro & sponte mea veni, propterea homo factus sum & fini iā factus vicinus, vt calicem amarę passionis pro humani generis salute sustineam. Vnde licet naturalis affectio vitam dili- gat, ac mortem abhorreat, nolo tamen ab eo quod à patre decretum est, & à me vltro susceptum est duro mādato, subterfugium quærere, aut petere euasiōē.

^f Sed hoc vnum concludens à patre meo secundum spiritum finali resolutione postulo, vt illud de me & in me faciat, in quo suum maximē nomen glori- ficetur, quicquid illud fuerit, quātumuis carni durum, aut animę secundū naturalem affectionem exosum non respiciēs ad meę infirmę carnis imbecillitatē, quan- doquidē ad omnia quę ipse voluerit pro sui nomi- nis gloria de me fieri, spiritus est prōptus atque para- tus

a Si quis mihi ministrauerit, & eodē honorificabit eū pater meus.

b Nunc anima meaturbata est.

c Et quid dicam?

d Pater, saluifica me ex hac hora.

e Sed propterea veni in horam hanc.

f Pater clarifica nomen tuum.

- a* Venit ergo *tus.* ² Cùm autem hæc ita orando diceret dominus vox de celo, dicens: Iesus, vox interim audita est de celo adueniēs, à patre ad filij gloriam formata, quæ in hñc sonabat mobilis: *b* Et clarificauit, & iterùm clarificabo. Per te iam cepi nomē meum manifestare mundo, ac post paululū te glorificato, amplius ipsum manifestabo, per orbem vniuersum. *c* Turba ergo qua stabat ut audierat, dicebat tonitruum esse factum. *d* Alij autem dicebant: Angelus ei loquutus est. *e* Respondit Iesus, & dixit: *f* Non propter me hæc vox venit sed propter vos. *g* Nūc iudiciū est mundi. *h* Nūc princeps huius mundi eijcietur foras, *i* Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum.
- ² Cùm autem hæc ita orando diceret dominus Iesus, vox interim audita est de celo adueniēs, à patre ad filij gloriam formata, quæ in hñc sonabat mobilis: Iam ego ex parte aliqua nomen meum ac tuū clarificauit, & amplius illud clarificabo. Per te iam cepi nomē meum manifestare mundo, ac post paululū te glorificato, amplius ipsum manifestabo, per orbem vniuersum. Turba autem rudis & malè capax rerum cęlestium, quæ Christo astabat, audita hac voce terribiliter in aures omnium insonante, dicebant, tonitruui sonitum esse quod audierant, quibus præter sonum nihil auribus fuisse videtur illapsum. cùm vox esset articulari verborum distinctione formata. Alij verò, quibus plus inerat iudicij, qui que articulatā distinctionem vocis illius auribus corporis aliquatenus deprehenderant, tamen intellectū verbi non apprehēdebant, dicebant, angeli Christum alloquentis vocem esse quæ audita fuerat. Iesus autem, illis incerta & diuersa loquentibus, ita subintulit: Vox ista quam modo audistis, non propter me venit: vt mihi per eā aliquid significetur, quòd sine ea non nossem: sed propter vos vestramque ædificationem & utilitatem de celo facta est, vt hoc indicio cognoscentes me à patre missum (qui me semper audit) credatis sermonibus meis. Iam enim tempus aduenit, quò mundi fiet iudicium: quando pro hominibus in hoc mundo sub tyrannide diaboli in tenebris & umbra mortis habitantibus, fiet iudicium, contra oppressorem diabolū: ipse verò qui hactenus per tyrannidem in mundo est principatus. Diuina sententia & iusto iudicio cōdemnatus, foras eicietur & expelletur, à domo suo, quòd sibi hactenus iniuste vsurpauerat. Iam enim in proximo genus humanū, per meam mortē, de potestate diaboli liberabitur: vt ita in ueminē ultra quicquā sit iuris habiturus vel imperij, qui in me credere illūmq; abnegare voluerit. Perficietur autē, à hæc generis humani liberatio, per meæ passionis humilitatem. Ego enim cùm ligno crucis fuero affixus, atque ita in aërē à terra fuero subleuatus, sic pendens & moriens in cruce, totum ipsum hominem secundum

eūdem omne quod ipse est, & vniuersum humanum genus, siue omnes homines, quantum ex mea parte erit, redimam de potestate diaboli: per solutioque illie sanguinis mei pretio ad omnium redemptionem sufficiens mihi perieris mihi comparabo, & meos esse faciam, sicque ad me traham omnia. ^a In hoc autem verbo præsignabat dominus modū passionis & mortis sue, per quam ad patrem erat transiturus, ac humanū genus de manu diaboli redēpturus. In exaltatione enim illa à terra, manifestè satis indicauit supplicium crucis. ^b Responderunt autem ei quidam Iudeorum in turba circumstantium, dicentes: Nos ex scripturis sanctis legis atque Prophetarum didicimus, Christum victurum & regnaturum in æternum, vitæque eius & regni nullum fore terminū. Quomodo igitur tu, qui Messias haberi vis, & à plerisque aestimaris, salua veritate asserere potes, te in cruce exaltandum esse, & in ea moriturum? ^c Aut quis iste est filius hominis, de quo loqueris, & quem tu dicis exaltandum, vt ad se trahat omnia? An teipsum putas, an forte alium aliquē quē nos ignoramus? ^d Respondit illis dominus: Adhuc altuantulū temporis apud vos permaneo, qui sum verū lumē mundi: nō diu lumē istud quod modo vobis offertur apud vos demorabitur. Modicū quoque luminis & bonæ cognitionis in vobis adhuc esse demōstratis: hoc testificates, quod in æternum Christus permaneat. ^e In hoc igitur lumine quod adhuc vobiscū est, proficiēdo ambulare satagite, donec vobis offeratur: ne si oblatam gratiam modo respuatis, digni efficiamini quos tenebræ cōprehendant: nūc quidem tenebræ prauis erroris, vnde vobis nunquā cōtingat reditus, post verò tenebræ sempiterni horroris. ^f Is autē qui ambulat sine lumine, in tenebris, incertis gressibus, nescit quō vadat: neque viam noscens per quam ambulat: qualis sit, neque ipsum terminum siue exitū vix qualis futurus sit: atque ita in periculo est offensionis & perditionis. ^g Proinde dum apud vos lucem habetis me, (qui sum lux mundi) meamque doctrinam (quæ lumē est mundi) videte vt lucē propositam nō abiciatis, nec ab ea vos auertatis, per infidelitatis

malitiam

a Hoc autem dicebat significans quia morte esset moriturus.

b Respondit ei turba: Nos audimus ex lege, quia Christus manet in æternum: & quomodo tu dicis: Oportet exaltari filium hominis?

c Et quis est iste filius hominis?

d Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum lumē in vobis est.

e Ambulate dum lucem habetis, vt non vos tenebræ comprehendant.

f Et qui ambulat in tenebris: nescit quō vadat.

g Dum lucem habetis, credite in lucem.

- a** *vt filij lucis
suis.* malitiam: sed ad ipsam potius vos conuertite, & toto corde in eam credite: ^a vt filij lucis ac Dei esse & appellari mereamini, nō filij tenebrarum & diabolici: cuiusmodi sunt omnes qui in propositam lucem nolunt atterēdere vt liberētur, sed in tenebris suis sub antiqua Diaboli tyrannide magis eligunt permanere. ^b Hęc atque alia plura his similia salutis æternæ verba audientibus turbis loquutus est dominus Iesus: sermoneq; finito, cognoscens plurimum, qui illic aderāt malitiā & machinationes iniquas, abscessit inde, & abscondit se ab eis, cedere volens furori infano Iudæorum, eo quōd nouum aduenisset passionis hora, tametsi non lōgē iam abesset. ^c Et hætenus quidē multa & magna diuinæ virtutis signa, clara descriptione narrauimus, per Christum Iesum ad suæ doctrinæ cōfirmationē ex patre facta & exhibita, ante oculos omnium. Veruntamen hæc omnia signa, tā multa, tam magna, tam apertē exhibita, per modicum in populo Iudæorum fructū fecerunt, bona parte eorum in sua infidelitate perseuerante, & paucissimis verē atq; ex animo ad Christū conuersis. ^d Atque ita adimpleta est Prophetia Esaiæ, quā ex persona prædicatorū veritatis, & potissimū eorum qui in plenitudine temporis gloriā Christi prædicaturi erāt protulit, dicens: ^e Domine, per paucos inuenimus in populo tuo, qui nominis sermonibus quos à te audiuimus, & aliis prædicandos suscepimus, fidem habere voluerint: ^f & qui brachium tuum illud gloriosum, benedictum filium tuum (ad cuius prædicationem nos destinasti) per fidem cognoscant, nimium rari sunt. Obstinato enim animo, penē omnes in illum credere recusant: & quā de illo prædicandam nobis tradidisti doctrinam, suscipere pertinacissimē renuunt. ^g Ac rursus per hanc illorum obstinatam infidelitatem, qua credere pertinacissimē omnino recusabant, alia quoq; Prophetia eiusdem Esaiæ impleta est, qua de infidelitate ista in hanc sententiā loquutus est: Permisit Deus iusto suo iudicio mētales Iudaici populi oculos excæcari, atq; ita eorū corda peruersæ malitiæ proposito obdurari & obfirmari: vt neque mentis oculis videre possint,
- b** *Hęc loquutus est Iesus, & abiit, & abscondit se ab eis.*
- c** *Cū autem tanta signa fecisset coram eis non credebant in eum.*
- d** *Vt sermo Esaiæ impleteretur, quem dixit.*
- e** *Domine, quis credidit auditui nostro?*
- f** *& brachium domini cui reuelatum est?*
- g** *Propterea nō poterant credere, quia iterum dixit Esaias:*
- h** *Excæcavit oculos eorum, & indurauit cor eorum: vt non videant oculis, & non intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos.*

aut velint veritatem, tamen si luce clarius propositam, neque affectum voluntatis ad intelligendum illam inflectere, ex quibus deinde consequitur, ut nec conuerti possint à sua malitia, nec sanari à suis miseriis. Qui enim ea obstinatissimis animis repellunt: per quæ sola conuerti possent & sanari, his nulla spes conuersionis atque sanationis videtur esse relicta.^a In hac sententiã multo ante Christi aduentum loquutus est Esaias, postquam vidisset maiestatem Dei in templo super thronum residentis, in medio Seraphim Deum laudantium: & hæc de Christo loquutus est. Tamen enim tunc visus fuerit illa tantum protulisse ad populum sui temporis, Prophetarum ex ore domini loquentium verba spernentem: potissimum tamē notare voluit hæc scribēs, illam quam in temporis plenitudine aduersus ipsum Prophetarum dominum illorum posteri erant monstraturi infidelitatem.^b Attamen & ex præcipuis Iudæorum, qui inter ceteros maiore autoritate pollere videbatur, non pauci de Christi doctrina aliqua ex parte recte sentiebant, cognoscētes eum recta dicere, & vera atque vtilia docere.^c Sed imperfecta fuit & insufficientis istorum fides, charitate sufficienti non formata: quoniam propter timorem Phariseorum implacabili odio Christum & qui ei fauebant pertinacissimè persequentium, non ausi sunt confiteri quod credebant: ut non à synagoga eiicerentur, & à cōmuni Iudæorum consortio separarentur cū ignominia: quæ poeniam antè per Phariseos erat constituta, iis qui confiterentur Christum.^d Videlicet gloriam mundi huius, & honorem quæ est apud homines, stulti illi præponebant gloriæ veræ, quæ est apud Deum, & gloriæ illi qua glorificatur ipse Deus: dum propter temporalem confusionem euitandam, neglexerunt id quo Deus maxime glorificatur: id est, confessionem veritatis, & quo apud Deum vera ac solida gloria comparatur.^e Dominus autem Iesus, ut infidelitatem Iudæorum magis argueret, & suos discipulos in recta fide amplius firmaret, in loco publico palam omnibus, exaltata voce, velut conclusionem quandam & epilogum totius prædicationis suæ, ex magno affectu protulit, dicens:

a Hæc dixit Esaias, quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo.

b Veruntamen & ex principibus multi crediderunt in eum: sed propter Phariseos non confitebantur,

d ut à synagoga non eiicerentur.

e Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quam gloriam Dei.

f Iesus autem clamauit, et dixit:

- a** *Qui credit in me, non credit in me, sed in eū qui misit me.* ^a Si quis in me credit, non putet ille se tantum in patrum aliquem hominem credere, istum videlicet quē oculis corporis videt, sed in me credēdo, si rectē credit, simul quoq; credere debet in patrem meū qui me misit, Nam qui in me rectē credit, tanquam in filium Dei patris & missum à patre credat, necesse est. ^b Sic item qui me videt per fidem rectam, videt eadē fidem & patrem qui me misit: quoniam per fidē me cognoscit vt filiū patris, & ab eo missum. ^c Ego qui ab æterno à patre sicut lux coæterna de luce æterna procedo, in temporis hac plenitudine per assumptam humanā naturam veni in mundum, tanquam mundi lux vera, ad illuminandum vniuersos: vt quisquis per fidem voluerit ad me conuerti, non maneat in tenebris ignorantiae atq; peccati, neq; ad tenebras perueniat damnationis æternæ: sed per meam doctrinam, de tenebris mortis, ad lucem & vitam restituatur. ^d Quòd si quis meos sermones audierit quidē auribus corporis, sed non auditu mentis dignē exceperit, nec fideliter credendo & obediendo eos custodierit, ille tametsi propter contemptum doctrinæ meæ dignus sit condemnatione, ego tamē in hoc tempore, in hoc meo aduentu primo (qui est humilitatis & misericordiæ) illū nō condemnabo. ^e Non enim ad hoc ego humanam assumendo naturam in mundū veni, vt homines iudicem & condemnem: sed magis vt ad salutem & vitā æternam perducam eos. Non veni vt iudex, sed vt aduocatus & magister nō tanquam vltor, sed tanquam reconciliator: non perditor, sed saluator. ^f Attamen qui nunc me in humilitate pro salute mundi apparētem contemnit & abiicit, quique sermones meos quos ego loquor ex patris voluntate non recipit, fidem eis aut obedientiam denegando, non speret ille se impunē euasurum, sed habebit opportuno tēpore vnde iudicetur & condemnatur, quum ad examen productus fuerit. ^g Ipse enim sermo quē in mundo prædicauit ex iussione patris, & quem tam multis efficacissimis signis cōfirmaui, ipse in nouissimo die generalis retributionis, quasi accusator erit incredulorum hominum: & iudicio ac condemnatione dignos eos esse mon-
- b** *Et qui videt me, videt eum qui misit me.*
- c** *Ego lux in mundum veni, vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat.*
- d** *Et si quis audierit verba mea, et non custodierit, ego nō iudico eum.*
- e** *Non enim veni vt iudicem mundum, sed vt saluificem mundum.*
- f** *Qui spernit me, & non accipit verba mea, habet qui iudicet eum.*
- g** *Sermo quem loquutus sum, ille iudicabit eū in nouissimo die.*

monstrabit: atque coram iustitia Dei ad pœnam debitam tantæ infidelitati deposcet & pertrahet illos.

^a Idcirco autem merito damnabuntur, non credentes *a Quia ego ex verbis meis: quoniam ego quæ in mundo loquutus sum, non dixi à meipso, absque patris iussione, eo modo quo nonnunquam homines ex vanitate sensus sui vana commentantur: sed pater meus cœlestis, qui me mundo misit doctorem & saluatorem, ipse mihi quasi ex præscripto mandauit quæ in mundo debeam loqui & prædicare: ipse mihi præscripsit quæ debeam hominibus proponere præmia, quæ dare præcepta, quas pœnas denūtiare transgressoribus, ad quæ item exhortari, à quibus debeam homines detertere: denique, quæ loqui & quæ celare, atque ita in cæteris omnibus.* *b sed qui misit me pater, ipse mihi mandatū dedit, quid dicam, & quid loquar.*

^c Et hoc ego certissimò noui, quò patris mei *c Et scio, quia mandatum vita æterna est, quòd qui quis mandatis & dictis patris mei attendit, vitam per ea consequetur æternam.* *d Quæ ergo ego ex meipso, quasi vanus homo proprii sensus figmenta loquor: sed ex iussione patris omnia loquor non tanquam mea, sed eius: in nomine ipsius nõ meo. Atque hinc iudicium est, & iusta condemnationis ratio incredulis hominibus, qui mea verba repellunt: quoniam videlicet non puri hominis (vt ipsi falsò existimant) sed veri & æterni Dei verbum contemnunt, & oblatam sibi à Deo tantam gratiam impiè respuunt.*

ANNOTATIONES CAP. XII.

Maria ergo accepit libram vnguenti pistici pretiosi.) Genitiuus, pretiosi, rectius ad vnguentum iungitur, quàm ad nardum pisticum. Est enim sensus: Accepit libram pretiosi vnguenti, ex nardo pistico: quanquam & ad nardum possit referri. Vtranque enim coniunctionem videtur indicare Augustinus, dicens: Nunc vnguentum pretiosum nardi pistici, nunc vnguentum nardi pistici pretiosi. Imprudenter verò quidam lectionem hic vulgatam redarguunt quòd nardi pistici dicat, existimantes necessario dicendum per fœmininum genus, nardi pisticæ. Siquidem & in neutro genere, nardum apud probatos authores legitur: quemadmodum apud Plinium est videre, qui nardum rusticum dicit, Dicitur autem, pisticum nardum, id est, fidele, germanum, syn-

syncerum, probatum, & minimè vitiatum. Siquidè pistis Græcè, fides
 Latinè dicitur, vnde pisticum, fidele, syncerum, purum, germanū, &
 inuitiatū. Ita interpretatur Alcuinus, dicens: pistici, id est, fidelis, nec
 extraneis speciebus adulterati. Augustinus verò, à loco aliquo vngue-
 tum illud pisticum dictū putat. Sic enim ait: Quòd autè pistici dicit
 Euangelista, locum aliquè credere debemus, vnde erat hoc vnguen-
 tum pretiosum. Cuius sententiam viderit lector prudens, an iustè re-
 centiores quidam subsannent atq; irrideant: quandoquidè & Theo-
 phylactus Græcus author & recentior, non multum dissimilem sen-
 tentiam priori loco astruat, dicens, speciem quandam nardi esse, quæ
 pistica dicatur. Solent autem specierum nomina, frequenter à locis
 iumi: quemadmodū vinorum species secundum loca distinguimus,
 appellantes vina renensia, remensia, beluentia, cretica, corsica, &c.
 Quamquā posteriori loco idè author & alterā sententiā adiungat. Sic
 enim habet, in Marci scribès Euāgeliū: De nardo pistica scias, quòd
 est species quædā nardi, quæ pistica dicatur: Vel quòd syncera sit &
 non adulterata, vel cum fide confecta. ¶ *Non quia de egenis pertinebat
 ad eum.*) Hoc est, non quia pauperes cordi haberet, & pauperum verè
 curam gereret, vel causam ageret. Quemadmodum suprà cap. 10. de
 mercenario dictum est: *Non pertinet ad eum de ouibus*, pro eo quod est:
Non sunt ei cura vel cordi oues. Alioqui sicut ad hunc verè pertinet de
 ouibus, id est, iustè cura siue necessitas curandi ei incūbit de ouibus,
 sic ad Iudam pertinebat de pauperibus, quoniam ex officio hoc ei cō-
 petebat, eo quòd loculos gestaret, vt de communibus eleemosynis
 egenis subueniret. Vnde & illud fuit, quòd cū in cœna nouissima di-
 xisset ei dominus: *Quòd facis, fac citius*, quidā discipulorum existima-
 bant dixisse dominum, vt egenis aliquid daret. ¶ *Sine eam, vt in diem
 sepultura mea seruet illud.*) Sententiam quam in Elucidatione expressi-
 mus, apertè indicat Alcuinus, his verbis: Significat se moriturum, &
 ad sepeliendū aromatis esse vngendum: vt ideo Mariæ, cui ad vn-
 ctionem mortui corporis multū desideranti peruenire non liceret,
 donatum sit viuenti adhuc impendere obsequium, quod post mortè
 celeri resurrectione præuenta nequiret. Idem ferè aliis verbis dixit
 Marcus: *Quòd habuit* (id est, potuit) *hæc fecit, præuenit vngere corpus meū,
 in sepulturam.* Et apud Matthæum dicitur: *Mittens enim vnguentum hoc
 in corpus meum, ad sepeliendū me fecit.* Chrysostomus verò & Theophy-
 lactus, ad perstringendū occultè proditorè, sepulturae hîc dicunt fieri
 mentionem. Rursus, inquit, Chrysostomus, etiam propter proditorè:
 rememoratus est sepulture, ac si dicat: Grauis sum tibi, & onerosus
 sed expecta parū, & abibo. Et hoc ostendit, cū subdit: *Pauperes semper
 habetis*

habetis vobiscum, me autem non semper habebitis. (Videtur, quia nihil proficimus.) Potest hoc accipi, rāquam ex inuidia prolatum, ab iis qui in Christi mortem coniurauerant Pharisæis, ad eum modū quo in Elucidatione suprā expositū est. In quem sensum videtur accipere diuus Augustinus. Chryostomus verò & Theophylactus, magis putant dīctum ab iis qui fauebant occultē, non tamen aperte audebant Christum defendere. Sic enim Theophylactus habet: Pharisæi autē dicentes: Videtis quia non proficitis quicquā, non ex malitia hæc loquuntur. Non enim erant ex his qui mortem meditati erāt Iesu, sed beniuoli quidam esse videntur, nondum tamen liberē audētes loqui, eo quod nō manifeste audebant resistere his qui contra dominū sæuiebāt. Et per occasionē tentant reprimere illos. Quasi dicant, Quæ vestra utilitas, ex multis contra hominem istum insidiis? Quantū enim insidiamini, tantū hic crescit, & augetur gloria eius. Nā mūdus, hoc est, omnis multitudo, post eū abibat; ita, quia nihil efficitis, cessare ab insidiis, vt ne frustra iniustitiā faciatis. Notandū quoque, quod in Græcorum codicibus tantum mundus ponitur, & nō totus mundus, quomodo etiam legissē videtur diuus Augustinus, eo quod in cōmētario sic dicat: Quid autem inuides cæca turba, quia post eum vadit mundus, per quem factus est mundus? *(Iesus autem respondit eis, dicens: Venit hora, &c.)* Videtur hīc tacite indicari, quod non exprimitur: videlicet gentiles illos qui Christum videre cupiebāt, ad Iesum perductos esse, & admissos vt eum viderent: quo factō, ista deinde quæ sequuntur verba, coram illis & aliis astantibus discipulis atque turbis hominum, proloquutus est. Non solitarium non fuisse Christum cū ista diceret, sed turbis magis immixtum, illud satis declarat quod non multo post dicitur: *Turba ergo quæ stabat, & audierat vocem de celo factam, dicebat tonitruum esse factum. Alij autem dicebant: Angelus ei loquutus est, &c.*

Intelliguntur itaque ista, post admissos & adductos ante conspectū Christi gentiles illos, in auribus discipulorum simul atque turbæ vniuersæ astantis prolata. *(Qui amat animam suam, perdet eam.)* Beatus Augustinus dupliciter id exponit. Primo, ad hunc modum: *Qui amat, perdet: id est, si amas, perdes: si cupis vitā tenere in Christo, noli timere mori pro Christo.* Item altero modo: *Noli amare animam tuam, ne perdas eam: noli amare in hac vita, ne perdas in æterna vita.* Verūm posteriorem sensum hunc, dicit magis Euāgelicum habere sermonē, quem & nos solū in Elucidatione expressimus. Nā priorī non videtur respondere, quod subditur de odio animæ, *Et quia odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam.* Esset enim sensus correspondenter ex contrario. Si odis animam tuam, custodies

animam tuam. Si odis, & non vis habere vitam cum Christo, custodi animam tuam in vitam æternā. Omnino enim repugnant particulæ ille adiectæ, in hoc mundo, & in vitam æternam, ne per contrarium possit accipi sensus partis posterioris: quas quidem particulas, nō dubium est, ad partem priorem quoque referendas esse, in hunc modū: Qui amat animam suam in hoc mundo, in vita æterna perdet eam: id est, non eam seruabit, neque custodiet ad vitam æternam. Quare prior ille sensus non videtur esse de mente Euangelicæ loquutionis, Neque alium quàm posteriorē ponunt Græci cōmentatores, Chrysostomus & Theophylactus. Omnis homo, inquit iste, qui præsentē vitam diligit, & animā suam amat, hoc est, sua desideria absurda facit, & permittit ei quod non oportet, nec contemnit mortem, perdet eam. Qui autem odit illam, hoc est, nō indulget ei neque ab ea flectitur, hic eam custodit. Qui etiam hoc signanter annotauit in verbo, odit, magnam indicari auersationem, quam habere debeamus erga concupiscentias animæ, sic vt extremo odio erga inordinatos animæ affectus simus dispositi: sicut, quos odimus, eorū nec faciem videre, nec vocem audire omnino volumus. *¶ Vbi sum ego, illic & minister meus erit.* Potest hoc verbum dupliciter intelligi. Primo ad hunc modum: Quisquis mihi vult ministrare, debet in iisdē versari exercitiis virtutū, & in iisdē occupari studiis pietatis, ad implendū patris voluntatē, in quibus me vider præcessisse: ita scilicet vacare pietati, māfuetudini, humilitati, paciētiæ, orationi, & cæteris virtutibus. Atque ita ferē idē valet hæc particula, cum præcedēti: Si quis mihi ministrat, me sequatur. Alter sensus, præmiū spectat futuræ remunerationis, hoc modo: Qui mihi modo fideliter ministrauerit in terris, erit meū in gloria in cælis, &c. Quæadmodū in Elucidatione suprā expositum est prolixius. Atque hunc posteriorem sensum solum ponunt Augustinus, Chrysostomus, & Theophylactus: propter quod in Elucidatione nos quoque alium, quāuis pulchrum satis & incundū, non expressimus. Exponit autē clarius hunc sensum, quod in textu subiungitur: *Si quis mihi ministrauerit, honorificabit eum pater meus.* *¶ Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater, saluifica me ex hac hora, &c.* Passus iste satis clarē in Elucidatione expositus est, cōcorditer ad sententiam Augustini, Chrysostomi, atque Theophylacti. Illud autē notandū, quod secundum modū expositionis nostræ, illud: *Pater saluifica me*, quasi in interrogatione implicatur, ad hūc sensum: In hac cōturbatione positus, quid dicam? Nunquid illud dicā, Pater saluifica me ex hac hora? Quasi dicat: An precabor patrem, vt auferat à me mortem & calicē? Illud quod sequitur: *Sed propterea veni in ho-*

*viam hanc. Pater, clarifica nomen tuum, quasi correctio est precedentis, & finalis resolutionis conclusio, ad patris gloriã. Quasi dicat: Nõ dicam, Pater libera me ex ista hora, sed potius dicã: Ex quo pater propterea in istã horam veni, vt patiar & moriar, age tu quod p tua est gloria, quod ab æterno decretũ est liberẽ perfice, nihil meã naturã humanã pertimescens infirmitatẽ, vitam naturaliter adamantẽ, atq; à morte & passionibus abhorrentẽ, sed tuam solã attendens gloriã, quã omnibus semper volo prapondere meis cõmodis, & propter quã omnia libenter expẽdam & superimpendã. Hanc sententiam & partium connexionem aperte satis indicat Theophylactus, cũ ait: Docet nos Christus, vt etiam si moreremur & turbemur, non fugiamus mortẽ, quia & ego, inquit, cũ turbor (homo enim verẽ sum, & permitto naturã vt sua ostẽdat) atramen nõ dico ad patrẽ, vt saluet me ex hora hac. Sed quid dico? Clarifica nomẽ tuũ. Hoc est, probet tibi vt ego suscipiã crucem, & periculũ pro salute omnium. Pollet tamen prædictorũ verborũ alia accipi diuisio, vt quasi per ordinẽ duas postulationes proponeret, quartũ prior sit secundũ naturã infirmitatẽ, posterior secundum rationis iudiciũ & spiritus finalẽ resolutionem, quã etiam priorẽ velut corrigat, quẽadmodum in agonia illa nouissima & grauissima, prius quidẽ secundum naturã infirmitatem orabat: *Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste.* Et iterum: *Abba pater, omnia tibi possibilia sunt, trãsfer calicem hunc à me.* Posterior autem dicit: *Veruntamen non mea voluntas, sed tua fiat.* Et: *Si fieri non potest nisi bibam illum, fiat voluntas tua.* Cui quidem posteriori petitioni sic inhaeret firmiter, relicta priorẽ, vt paulopost Petro volente agere ad ipsius liberationem, dixerit: *Calicem quem dedit mihi pater, non vis vt bibam illum?* Poterit autem secundum istum modũ propositus Euangelij locus sic paraphrastice exponi: Nunc, inquit dominus, intra me conturbatur anima mea, hinc quidem glorificationis & conuersionis gentiũ (de quo iam verba feci) fructum desiderabilem cõtemplans, illinc verò ex opposito mortis & passionis, quasi de vicino imminentis horrore conspiciens. In horum medio constituta anima mea, quasi hæsitabunda & perplexa conturbatur, quã ex cõditione naturali dura carni ac tristitia refugit, læta verò & mollia eligit: ex rationis nihilominus iudicio & spiritus ductu, ea omnibus præponit quẽ diuinã nouerit esse voluntatis. Et quid in hac tã perplexa cõturbatione positus dicam? *Quid eligam? Quid finaliter petam?* Ecce tibi, pater, petitiones duas, cãque velut cõtarias secundum duplicem portionem apime, & secundum geminã quã est in me affectionẽ, proponam, vt quod optimum tuo iudicio videbitur eligas, & adimpleas. Equidem secundum*

infirmæ carnis sensualem effectum, & secundû naturale animæ ipsius desiderium, hoc à te postulare, vt si fieri posset, transiret à me hora illa tantæ amaritudinis, quâ de proximo imminere mihi video: opta rem calicem hunc, si nō esset necesse illum bibere, à me auferri, & non venite in hanc horam, in hâc necessitatem, tam naturali sensu horribilem passionem atq; mortem perferendi. Sed quid ita frustra postulo? Ego enim noui, quòd propterea in hanc horâ venerim, quod ob hoc factus sum homo, & iam ad finem vsque temporalis huius vitæ peruenerim, vt in assumpta & adulta iam carne humana ista patiar. quæ sunt ab æterno decreta. Quare concludens, & quasi contra metipsum sententiam ferens, priorémq; deprecationem subsequenti corrigens ac reuocans, hoc finaliter & conclusiue te rogo pater, secundum electionem spiritus, & iudicium rectæ rationis tibi subditissimè, vt illud de me & in me facias liberrimè, quod maximè sit ad gloriam nominis tui, quòdq; tibi omnium maximè sit placitum, nihil naturæ assumptæ attedens infirmitatem vel querimonias, sed tuâ folius gloriam & voluntatem spectans, vt illam in me & de me adimpleas, per quæcunque tandem aut quantumcunque carni dura vel naturæ horribilia: quoniã ad hæc omnia, spiritus in te cõfortatus se offert paratissimum. Hanc autem verborum cõsequentiam & connectionem sententiæ, satis videtur indicare Augustinus, qui illud quod priori loco dicitur: *Pater, saluifica me*, comparat cum eo quod post in horto dicturus erat: *Transfer calicem istum à me*: quod autem sequitur. *Clarifica nomen tuum*, cum illo: *Veruntamen non quod ego volo, sed quod tu*. Obscurius quoq; id ipsum ex Chrysostomi verbis potest deprehendi, cum ait: Ne dicerent Christum humanis carere doloribus, faciliè de subeunda morte philosophari, & in tuto nobis persuadere, ostendit, quod licet eam formidet, cum tamè vsus poscat nō eam recuset. Hæc autem dispensationis sunt, non diuinitatis. Ideo inquit, *Nunc anima mea turbata est*. Neque enim aliter hoc procederet. Et dicèdo: *Pater saluifica me ex hac hora*, ita perturbatus est, vt etiam à morte absolui cuperet, si licuisset. Et quid dicam, inquit, cum mortem deprecer? Propterea veni in horâ hanc. Quasi diceret, Licet moueamur & perturbemur, non tamen mortem fugimus. Nam ita nunc perturbatus nō recuso. Ferendum est quod instat. Non dico enim (scilicet finali resolutione) libera me ex hac hora, sed: *Pater, clarifica nomen tuum*. Et licet perturbatio illud me dicere cogat, contrarium tamen dico, *Clarifica nomen tuum*: hoc est, duc me iam ad crucem. (Omnia traham ad meipsum.) Græci codices vulgati habent *ωδύρας* pantas, id est, omnes. Atq; ita legisse Chrysostomum & Theophylactum, ex ipsorum enar.

enarratione satis cōstat. Interpretantur enim omnes homines, etiam gentiles. Augustinus verò (omnia) legit & interpretatur. Ait enim: Nō omnes traham, dixit, sed omnia. Non enim omniū est fides. Non itaq; hec ad vniuersitatem hominū retulit, sed ad creaturæ integritatē. Id est, spiritū, & animam & corpus. Omnia enim trahit post se. Ostendit nihilominus sensum aliū congruū, quo, omnia, pro, omnes, dictū accipi potest, cū subiungit: Aut si omnia ipsi homines intelligendi sint, omnia prædestinata ad salutem possumus dicere, ex quibus omnibus nihil ait esse periturū, cū suprā de suis ouibus loqueretur. Aut certē omnium hominū genera, secūdam innumerabiles differentias, quibus inter se præter sola peccata distant homines, ab excellentissimis vsque ad humillimos, omnia, inquit, traham post me, vt sim caput eorū, & illi mēbra mea. Nos in Elucidatione vniuersaliter omnes homines, p̄ Christi passionē in ligno crucis ad ipsum tractos indicauimus, quātum ex parte ipsius Christi fuit: quoniā abunde satis fecit pro omnium redemptione à captiuitate, qua detinebātur, ne ad eū possent libere accedere: sicq; quantū in ipso fuit, omnes traxit, sicut pro omnibus passus & mortuus fuit, & pro omnibus saluādis satis egit, ratione sufficiētissimē sufficiētiz mortis eius. ¶ *Adhuc modicum lumē in vobis est.*) Duplicem huius verbi sensum in Elucidatione indicauimus, propter authorum veterū diuersitatem. Nam si (modicum) accipiatur vt adiectiuū, determinans nomen, lumen, est sensus: Adhuc modicū luminis in vobis est. Quem sensum videtur accepisse Augustinus, dicēs: *Adhuc modicum lumen in vobis est.* Hinc ergo est quod intelligitis, quia Christus manet in æternū. Quod enim vel hoc credebant æternū fore Christum, signū erat luminis aliquanti, quod adhuc in eis vigeat & splendebat. Alter est sensus, si modicum accipiatur pro modico tēpore, ad hūc modum: Adhuc modico tēpore, vel modicū tempus, lumē in vobis est, siue vobiscū: id est, ego qui sum lumen mūdi, adhuc aliquantū temporis vobiscū transigā. Quem sensum expresse indicant exemplaria Græca, quæ habētur in manibus, quæ habent μικρόν χρόνον, micron chronō, id est, modicū tēpus: quanquā aliqui suspicantur nomē chronon, tēpus: esse ab aliquo adiectum, propter tollendam ambiguitatē. Atque ita manifestē enarrant Chryostomus & Theophylactus. Qui etiam hoc verbo responderi putant obiectioni propositæ Iudæorū: quasi exēplo ostēdat Christus, quomodo passio & mors nihil obstat ipsius æternitati. Sicut enim lux solaris, inquiunt, quādo occidit, nō omnino perit, sed iterū exoritur & rursūm apparet, neq; vnquam deficit: ita & mors Christi non est corruptio, sed occasus & translatio, iterūque exorietur per

resurrectionem, atq; ita nihil prohibet passio & mors, quin sit æternus. Neque prohibet ipsam esse Christum, quod sit exaltandus in ligno. Consimiliter & illud quod sequitur: *Ambulate dum lucem habetis.* Et deinde: *Dum lucem habetis, credite in lucē,* variè accipitur, secundum proportionem ad id quod præcessit. Vnde Augustinus id quod ultimo loco dictū est, sic interpretatur: Dum aliquid veri auditu habetis, credite in veritatem, vt renascamini in veritatem. Alij verò interpretantur: Dum me habetis, in me credite, & in me ambulate. ¶ *Propterea non poterant credere.* Non poterant, id est, non volebant. Non posse enim (vt ait Chrysostomus) frequēter pro non velle vsurpatur, sicut posse, pro velle, veluti cum dicitur: *Qui potest capere, capiat:* id est, qui velit. Sed & in cōmuni sermone id vsurpari nōnunquam videmus, veluti cum quis dicit: Non possum diligere illū, vehementiam voluntatis, potestatem appellans. Idē ferē dicit Augustinus, cuius hæc ex multis pauca sunt verba: Sic autem dictū est, nō poterant: vbi intelligendum est, quod volebant: quemadmodum dictum est de domino Deo nostro: *Si non credimus, ille fidelis permanet, negare seipsum non potest.* Sicut ergo quod dominus negare seipsum non potest, laus est voluntatis diuinæ, ita q; illi non poterant credere, culpa est volūtatis humanæ. Theophylactus quoque consentit, dicens: Hoc autē quod dicit, non potuerunt credere, significat, noluerunt intelligere. Nam malus & improbus homo nō potest credere, quandiu talis fuerit, mala scilicet eligens ac volens. Ceterum, quod dicitur: *Propterea non poterant credere, quia iterum prædixit Esaias, &c.* non sic intelligendum est, quasi propheticum varicinium necessitatem peccandi imposuerit, & libertatem non peccandi abstulerit ipsis Iudæis. Nō enim hic causam assignare vult incredulitatis Iudæorum, sed veritatem tantum scripturæ & adimpletionē propheti corū verborū vult exprimere. Debētq; id quod hic dicitur secundū eundē accipi sensum, in quo illud supra acceptū est, *Nō credebant in eum, vt sermo Esaiæ impleteretur, &c.* Vbi particula, vt, nō causæ sed euētus est nota, quod crasius dicere solemus, cōsequentiū nō causaliter accipi. Esset autē sine quæstiōe termo propositus, si absq; particula causali, loco eius qd̄ dicitur: *Propterea non poterant credere, quia iterū prædixit Esaias,* dictū esset: Nō poterat credere, iuxta qd̄ iterū prædixit Esaias. Vnde potius in sermone, quā in re difficultas videt̄. Tractat vero hāc quæstionē prolixius Chrysostomus, his verbis: Vide particulam, quia, nō causalem esse, sed euētus. Neq; enim quia dixisset Esaias, nō crediderunt, sed quia non erant credituri, ideo dixit. Sed quare non ita dixit Euangelista, sed incredulitatem à Prophetia, non autē Prophetiam ab incredulitate esse dixit.

& su-

& superius hoc idem vehemētius. Propterea non poterant credere, quia dixit Esaias: Hinc magnam vult scripturæ certitudinē demonstrare, & quod nō aliter quam prophetatū sit, euenit. Et post pauca, Quæ prædixit Propheta, tanquā omnino futura prædixit. Nisi enim omnino futura nouisset, non sanè prædixisset. Ac rursum post pauca, Quod autem hoc in loco dicit Euangelista, ita intelligitur, quod impossibile erat Prophetam mentiri: nō tamen propterea impossibile erat vt crederēt. Licebat enim, illis etiam credentibus, verum esse Prophetam. Non enim prædixisset, si fuissent credituri. Quid ergo, inquit, nō ita dixit? Quoniā proprietates quasdam habet scriptura, cuius legibus est cōcedendū. Hactenus ille. Quomodo autē Deus dicatur excēcare oculos incredulorum, & indurare corda, apud Augustinum in commentario prolixius tractatum lector videre poterit.

ELVCIDATIO CAP. XIII.



ANTE illam Iudæis celeberrimam paschalem solennitatem, cognoscens dominus Iesus iam tempus adesse à patre definitum, quo post laboriosum vitæ suæ cursum peractum: mundum relicturuserat secundum visibilem istam corporis mortalis præsentiam, atque ad patris dexteram post mortem deuictam assumendus, vt post laborem acciperet requiem, ac post opus, operis præmiū. ^b Postquā per omne tempus vitæ suos discipulos, & fideles quos in hoc mundo habebat, amore verè paterno semper dilexisset, (id quod & per omnem vitam suam patens demonstrauerat) ^c voluit item in finem vsque eos diligere, ac circa vitæ suæ terminum peculiaribus quibusdam, tum operū, tum sermonum indiciiis, præcipuum suum erga illos amorem demonstrare. ^d Parata itaque ex ipsius iussione cœna nouissima, in qua paschalem agnum cū suis Apostolis māducaret, cū diabolo instigatus Iudas filius Simonis à Scarioth, vnus de Apostolorum numero, firmo iam proposito decreuisset, pactoque cum Iudæorum principibus in toto spopōdisset, præceptorem suum per opportunitatem tradere in manus eorum, ^e cognoscens dominus Iesus, quod omnium rerū ipse plenam haberet eandemque cum patre potestatem, ^f quodque ab æterno

Nie diem festū pasche, sciens Iesus quia venit hora eius, vt transeat ex hoc mūdo ad patrem, cum dilexisset suos qui erant in mundo, in finem dilexit eos. Et cœna facta, cum diabolo iam misisset in cor, vt traderet eum Iudas Simonis Scarioth, sciens quia omnia dedit ei pater in manus, & quia à Deo venit, & ad Deum vadit,

à patre

à patre vt filius vnigenitus processerit, & in tempore
 ab eo secundum assumptam serui formam missus fue-
 rit in mūdum, quòdque ad ipsum vnde exierat, iam-
 iam esset rediturus: vt ex èplo semper memorabili di-
 scipulorū animis infigeret illam quā in se ipse prior
 ostenderat humilitatem, ^a surgit à loco suo vbi iu-
 ter cōmandū confederat: atque vt expeditior esset ad
 opus quod habebat in animo vestimentum superius
 exiit: allatòq; præcinctorio lineo, in modum mini-
 strorum siue ancillarum se illo præcinxit. ^c De hinc
 aqua missa in peluim, discipulis residere iussis, ma-
 gnòque stupore rei exitum præstolantibus, ^e ipse se
 patris vnigenitus, angelorum dominus, princeps re-
 gum terræ, ante vilissimorum hominum, pedes in ge-
 nua dedit: procubensque in terram, cœpit lutulentos
 & sordidos illorum pedes aqua diligenter abluere a-
 blutòsq; præcinctorio lineo magno affectu exterge-
 re, ita videlicet vilissimæ ancillulæ in se personam &
 officium transferens, vt discipulos suos humilitatem
 veram efficaci exemplo edoceret. ^d Vbi verò ad Si-
 monem Petrum venisset dominus, vellètq; eius laua-
 re pedes, re indignam ille existimās, vt tam infimum
 ministerium sibi permitteret ab eo què tanti facie-
 bat exhiberi, cœpit oblectari primum & contradice-
 re. ^e Quid hoc, inquit, est domine, quod agis? Tu ne
 præceptor & dominus, mihi vilissimo seruulo pedes
 lauabis? Aequū ne est vt hoc ego patiar? Ego multo
 magis, si modo tu dignaberis meū suscipere ministe-
 rium, tibi debeo præceptori discipulus, domino ser-
 uus pedes abluere. ^f Respondit magna vultus matu-
 ritate & vocis autoritate dominus. ^g Sine Petre age-
 re me quod volo, suscipe humiliter quod tibi impen-
 do obsequium. Et si modo non intelligas quid sibi ve-
 lit hoc meum tam nouum ministerium, cognosces ta-
 men post paululum mea eruditione instructus, ^h Pe-
 trus verò in suo proposito seruore illo qui ferè in eo
 se prodere solet persistens. Domine, inquit, rem tam
 indignā in æternum ego non feram. Non possum ne-
 que te tam vilem æstimare, neque me tanti facere, vt
 tam adiectū in ministerium à te suscipiam. Et si tua hu-
 militas

a Surgit à cœ-
 na, & ponit ve-
 stimenta sua: &
 cum accepisset
 lineum præcinc-
 xit se.

b Deinde misit
 aquam in pel-
 uim,

c & cœpit la-
 uare pedes disci-
 pulorum, & ex-
 tergere lineo
 quo erat præcin-
 ctus.

d Venit ergo
 ad Simonē Pe-
 trum, & dicit ei
 Petrus:

e Domine, tu
 mihi lauas pe-
 des?

f Respondit Te-
 sus, & dixit ei:
g Quod ego fa-
 cio, tu nescis mo-
 do, scies autem
 postea.

h Dicit ei Pe-
 trus: Non laua-
 bis mihi pedes in
 æternum.

militas tibi vt hoc agas suadeat, mea e contrario fides
 ne à te mihi id fieri patiar prohibet. *Quæro itaq; hac*
de re verbum vltra non facias. ^a Videns autem domi- *a Respondit ei*
 nus Petrum ita obfirmato animo sibi reluctantem, vt *Iesus:*
 ad obedientiam cum cogeret, verbum seuera cõmi- *b Si non laue-*
 nationis protulit, dicens: ^b Si non hac in re quã ego vt *ro te, non habe-*
 præceptor & dominus à te postulo, mihi acqueueris, *bis, partē meū.*
 si istam quoque humilitatis disciplinam, quam in lo-
 tione pedum exemplo docere volo: suscipere nolue-
 ris, illud tibi comminando denuntio quòd in pœnam
 tuæ inobediētiae, de meo collegio sis eiiciendus, par-
 tēmq; illam beatæ retributionis & fœlicitatis ater-
 næ, quam ego vnã cum meis accipiã in regno patris,
 non sis accepturus. ^c Qua comminatione tam graui
 ita apertè propofita, velut fulmine quodã perterritus
 Petrus, statim victus dedit manus: omnique contradic-
 tione omiffa, sanctæ obediētiae iussioni se submisit,
 dicens: ^d Si ita res tibi cordi est, si tam seriò id à me
 postulas, nequaquã tibi vltra contradicam: imò verò
 nō pedes tantum quos tu postulas, abluendos offero,
 verũ etiam & manus & caput, & singula corporis mē-
 bra antè patiar à te lauari, quàm à te velim separari.
 Nihil enim est mihi tua societate iucũdus, nihil tua
 parte desideratius. ^e Respondit illi dominus, ^f Non ita
 necesse est ceteras corporis partes abluere, vt pedes.
 Qui enim semel lotus est, & in reliquis mundatus, ad
 plenam munditiam non eget nisi pedum ablutione:
 qui sicut plus aliis membris luto aspergũtur & pũlue-
 re, propter immediatum terræ contactũ, ita frequen-
 tiori ablutione indigent. Sic & in anima qui baptis-
 mo semel ablutus est in remissionem peccatorũ, hic
 nō opus habet iterum caput lauari, aut baptizari ite-
 rum: erit tamẽ necessarium, vt pedes animæ, id est, af-
 fectus, qui ex cõtactu terrenarum rerũ sæpe immun-
 ditiam cõtrahunt, per pœnitentiam frequẽter abluere
 & emũdare satagat. In huius videlicet signum, non
 caput abluo vobis, sed pedes tantum. ^g Et vos quidẽ,
 quod ad plures vestrum attinet, mundi estis, nihil ha-
 bẽtes in animo mortalis immunditiæ, à qua sitis mũ-
 dandi. ^h Veruntamen non vniuersi sic mundi estis, qui
 h̄c

*c Dicit ei Simõ
 Petrus:*

*d Domine, non
 tantum pedes
 meos, sed & ma-
 nus & caput.*

*e Dicit ei Iesus.
 f Qui lotus est,
 non indiget, nisi
 vt pedes lauet,
 sed est mundus
 totus.*

*g Et vos munda-
 di estis,*

h sed nō omnes.

a Sciebat enim quisnam esset qui traderet eū. hic adeptis. Est enim inter vos, qui malo & peruerso corde totus immūdos inter mūdōs, solo numero non merito sociatus, versatur. ^a Sciebat enim per omnisciētiam suam, quā nihil potest latere, quisnam esset qui ipsum erat traditurus: sciebat Iudā Apostolico collegio dū hæc agerentur atque dicerentur præsentem, & iam in corde pessimo traditionis modum inquirentem. ^b Hunc videlicet notare volens, & sibi manifestū facere, dixit: Non estis mūdi omnes. ^c Postquam ergo lauit pedes eorum, accepit vestimenta sua: quam igitur per ordinem singulorum pedes lauisset, & cum recubisset iterum, xuerat vestimentum superius: eoque indutus iterum dixit eis: ad mensam resedit, vñ cum discipulis, vt quæ adhuc dicenda agendaque erant absolueret. ^d Tunc verò facti sui rationem reddere volens: dixit illis: Vos quidē cum stupore magno rei gestæ nouitatem admiramini. Verū ego vobis qua ratione & quo animo id fecerim, nūc verbis explicabo. ^e Ecce vos quoties me alloquimini, pro vestri cordis pura simplicitate, & fidei vestræ humili deuotione: honorifica appellatione dominum & præceptorem me nominatis: atque hoc faciētes, quōd æquum & iustum est, facitis. Ego enim verē sum & dominus & magister vester: neque tantum vester, sed omnium, qui omnium rerum plenum habeo dominum, quīq; solus hominem doceo salutarem sapientiam. ^f Itaque si ego qui dominus sum & magister, dignatus sum vestros, id est, seruulorum & discipulorum pedes lauare, vos multo magis debetis vobis inuicem, cōserui cōseruis, abluere pedes, etiam si aliqua forsita excellentia alius alij præminere videatur. ^g Propter hoc enim exemplum istud summæ humilitatis & familiarissimæ charitatis vobis coram oculis proposui, vt eō vos ad similia, non solū (inquā) ad pedes abluendos, verum etiam ad alia huiusmodi humilitatis & fraternæ charitatis obsequia, proximis etiam inferioribus, libēter & studiosè exhibenda, efficacius commouerem. ^h Et ne fortè durum vobis videatur, ista imitari quorum vobis in meipso exemplū mōstrauī, illud semper habete ante oculos, quōd non est seruus domino suo pretiosior, neque legatus eo à quo

quo missus est maior. Non enim debet seruus pretiosorem se æstimare, quàm dominus ipse se æstimet: ut quæ dominus agere aut ferre dignatur, ipse quoque non dedignetur agere aut pati. Unde & vos mei serui & Apostoli, non debetis illa dedignari humilitatis exercitia, tanquam vobis indigna, posteaquam ego dominus prior ea exhibui. ^a Postea verò quàm hæc *a Si hæc scitis, beati eritis, si feceritis ea.* modo ex mea instructione cognoscitis, & intelligitis, non satis vobis esse existimetis, ea audiuisset, aut vidisset, aut etiam intellexisset: eritis autem in spe beati, si quæ audistis & intellexistis, opere adimplere satagatis, sedulo vos exercitantes in huiusmodi humilitatis & charitatis obsequiis. ^b Quòd autè dico, beatos vos fore, non ad omnes qui hunc meum auditis sermonem pertinet, quoniam non omnes audita custodient. ^c Ego enim scio, qui ex vobis à me firma stabilitique electione sint electi, atque ad vitam prædestinati: ex aduerso itè illum noui, qui inter vos secundum numerum manens est reprobus atque ad damnationem præscitus. ^d Sed quid multa? Necessè est impleri scripturam, qua proditoris mei impietatem, sub mea persona loquens Psalmista describit, in hunc modum: ^e Homo mihi domesticus & familiaris, quem ego in familiam meam asciui, meamque mensæ conuiuium posui, cui nūquam ego nisi magna & multa amoris indicia demonstraui, hic omnibus meis beneficiis ingratus, mala pro bonis mihi retribuet, sceleratissimamque prodicione me supplantabit, & in mortem tradet. ^f Hæc autem nunc priusquam eueniant vobis prænuntio, ^f *Amodo dico vobis, priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis, quia ego sum.* ut cum postea hæc ita ut dixi euenire compereritis, ^g *Amè amen dico vobis.* credatis, me verè illum esse, quem me esse prædicauimus, signisque comprobauimus: id est, Deum verum, & Dei filium, cuius solius est omnia nosse, etiam quæ futura sunt & occulta cordium. ^h Ne verò de meo abscellu nimium contristemini, neque solliciti nimium sitis, quid de vobis agendum sit post mortem meam, illud vobis in vera assertione ad consolationem affirmo: ⁱ Quisquis vos in mundum à me Euangelij prædicandi gratia mittendos, benignè exceperit, vestræ prædicationi credendo vobisque charitatis

& hospiti

- & hospitalitatis obsequia exhibendo, hic mihi re faciet tam gratā, quā si memetipsum ita suscepisset.
- a* *Qui autē me accipit, accipit etū qui me misit.* ² Qui autem me, vel in meipso donec in hoc mundo ago, vel post in mēbris meis, receperit, pater meus, id sibi factum reputabit, præmio optimo beneficium illud compensaturus in tempore suo. Atque hinc vobis me absente postea ad Euangelij prædicationē exituris, à piis & fidelibus hominibus honor & opportuna exhibebuntur ministeria propter nomen meum, & propter spem retributionis æternæ. ^b Cum autē ista dixisset dominus Iesus, dolens super malitia & infidelitate Iudæ discipuli, in spiritu suo conturbatus, & animo commotus est, quemadmodum solent homines iusti, considerantes rem indignam, spiritu conturbati: ex misericordia & compulsionē ad delinquentes & indignatione sancta contra peccatum. Simul quoque cum graui assertionē, quasi rem indubitam testificatus est, dicens: ^c In veritate dico vobis, quod vestrum qui mecum huic mensæ adsidetis, quos ego ex omnibus hominibus singulariter in meos Apostolos elegi, vnus quidam, ante non multum temporis me est in manus hostium meorum traditurus. ^d Quod verbum piorum discipulorum cordibus haud dubiè amarissimum, sic eos in stuporem conuertit, vt quasi extra se facti nouo modo in se inuicem vultus defigerēt, velut in perplexitate hæsitantes, quisnam ille esset de quo verbum istud tam durū præceptor tam ferua assertionē protestatus fuerat. Vno enim Iuda excepto, cæteri omnes bene sibi conscijerāt & propter mutuam charitatē, de se inuicem tam malè suspicari nō poterant: verbum tamen præceptoris verum esse absq; vlla hæsitacione credebant: quæ sanè causa, merito illorum animos perplexos & hæsitabundos reddebat, vnoquoque sibi ne fortè in tantum scelus labi posset metuente. ^e Erat autem vnus quidam discipulorum illic præsentium, super pectus domini Iesu recumbens, ^f ille videlicet adolescens Ioannes, quem ipse peculiari quadā familiaritate, ob virginē puritatem, & eximiam morum lenitatem, vitæq; innocētiam, præ cæteris quodam teneritudinis affectu diligebat

ligebat: qui cum proximus absideret præceptoris, verbum ab eo tam triste audiens, quasi præ dolore & cōpensione seipsum non ferens, in pectus eius caput leniter reclinauit, vt solēt super matrū vbera dulces nati quiescere. ^a Huic itaq; Simon Petrus, qui longius à domino distabat, per nutū indicauit, vt dominū ipse interrogaret, quia is ille esset quem generalis iā sermo perstrinxerat. Propter enim reuerentiā erga præceptorē, nō autē ausus est ipse per se interrogare rem odiosam: sed per illum cui non solebat indignari dominus: quiq; peculiarius ab ipso diligebatur, commo- dius id fieri posse censebat. ^b Statimq; discipulus ille supra pectus Iesu recubens, viso nutu & cognito desiderio coapostoli, præceptorem confidenter interrogat, dicens: ^c Quæsumus domine, manifestum nobis illum facere digneris qui te est traditurus, vt qui innocētes sunt, metu liberentur tanti criminis. ^d Cōpatis dominus innocentum dolori, simul & Iudæ impiam mentem tacitè ferire volens, non nomine quidem, sed indicio, proditorem prodidit, dicens: ^e Ille me est traditurus, cui ego panis bucellam iuri intinctam porrexero. ^f Statimq; panis bucellam in ius intinxit, tinctamq; porrexit Iudæ filio Simonis à Scariot. ^g Qua accepta, nihil ille melior factus, sed longè magis peruersus, eo q̄ animo malo & corde impio beneficia domini susciperet indignè, ex tunc magis q̄ antè in eo cœpit dæmon impius habitare, eumq; ad patrandum opere scelus mente conceptum, ardētius vehementiusq; instigare. ^h Quod videns dominus, quem nullum latet cordis secretum, Iudam videlicet in malitia cordis obstinatū, propositoq; suo pessimo pertinacissimè inherētē, ita vt iam nec benignitate nec asperitate ad sanam mentē se pateretur reuocari, dixit illi: ⁱ Quod facis, fac citius. Hoc est, Posteaquam ita tecum res habet, posteaquam sic apud te decretū est, statq; irreuocabilis in animo tuo sententia, vt præceptorem tuum tradas in manus hostiū, age fac otius quod meditaris, permitto tibi liberam potestatem faciendi hac in re quod velis: nō ego te prohibebo, nō impediam modum passionis meæ, posteaquā à patre

a Innuit ergo huic Simō Petrus, et dixit ei: Quis est de quo dicit?

b Itaq; cum recubisset ille supra pectus Iesu, dixit ei,

c Domine, quis est?

d Respondit Iesus:

e Ille est, cui ego intinctum panem porrexero.

f Et cum intinxisset panem, de dno Iudæ Simonis Scariotus.

g Et post bucellam, intromisit in eum Satanas.

h Dicit ei Iesus.

i Quod facis, fac citius.

a Hoc autem ad hoc destinata aduenit hora.^a Illo autem verbo: nemo sciuit discumbentium, ad Quod facis, fac citius, tam occultè tamque ciuilitè & lionestè Iudam dominus arguit, vt nemo tamen ege quid dixerit ei, totū planè intelligeret, quid sibi verbū illud voluisset.

Non enim poterant tam prauè de quoquam facillè suspicari, donec apertius rē protulisset dominus: & eratio, quare in aliam sententiam dictū possent existimare. *b* Quidam enim, propterea quòd Iudæ officium erat cōmunes gestare oculos, ac de rebus necessariis comparandis curam gerere, suspicabantur huc esse referendum verbum domini, vt tempestiuè sibi prospiceret Iudas, de comparandis istis quæ per instantem solennitatem forent necessaria: aut vt aliqui ex communibus elemosynis distribueret in pauperes, quæ admodū solitus erat interdū dominus superabundati pietatis affectu, quæ sibi donata fuerant, aliis pauperibus & egenis communicare. *d* Iudas ergo postquam buccellam illā de manu domini accepisset, ac deinde ex addito verbo se ac suum propositum non latere didicisset, vehemētissimè à diabolo agitarus, & propria conscientia vulneratus, non potuit ultra tam sancti sodalitiij ferre præsentiam: sed cōtinuò exiuit, factus apostata pessimus, filius Belial, veluti taurus excusso iugo insanrens, vt parricidiū mente conceptum, opere perficeret. *e* Erat sub noctē, cū exiret Iudas: quod tempus ad peragendum malitiæ suæ desiderium, erat accommodum. *f* Cū ergo ille exisset, separata palea à tritico, dixit dominus Iesus ad eos qui remanserant vndecim discipulos: *g* Nunc ecce ego filius hominis, per verba efficacissimæ doctrinæ & signa potentissimæ virtutis glorificatus sum in mundo: & Deus pater à quo omnia mea sunt, & quæ doceo, & quæ ago, in me glorificatus est, quoniam eius gloriam in omnibus semper spectauit. *h* Si autem Deus pater in me iam glorificatus est, ipse quoque me glorificabit per semetipsum, post paululum in mea passione magna ostensurus ad meam gloriam prodigia, ac deinde à mortuis me suscitaturus ad vitam immortalē, assumpturus quoq; me ad dexteram suam, & iudicē constituturus viuorum atque mortuorum, atque etiam

e Erat autem
nox.

f Cū ergo exisset,
dixit Iesus.

g Nunc clarificatus est filius
hominis, & Deus
clarificatus est in eo.

h Si Deus clarificatus est in eo,
& Deus clarificabit eum in semetipso.

etiam per orbem vniuersum meum nomen signis
 admirandis clarificaturus. ^a Neque in longum ista *& continua*
 mea differenda est gloria, sed iam in proximo immi- *clarificabit eum.*
 net. Iam enim recta ad passionem pergo, post quam
 euestigio subsequetur hæc gloria. ^b O mei dilecti *b Filioli, adhuc*
 discipuli, quos præ amoris teneritudine filiolos iu- *modicum vobis*
 uat appellare, modicum tempus & modicum valde *cum sum.*
 est, quo secundum corporalem hanc & visibilem
 præsentiam permanebo vobiscum. Citius enim quã *c Queretis me,*
 existimetis, auferar à vobis. ^c Ac tunc meam requi- *& sicut dixi*
 retis præsentiam, mea dulci societate (vt antè soletis) *Iudæis:*
 perfrui desiderabitis. ^d Sed quomodo nuper me au- *d Quò ego vado,*
 distis dicentem malignantibus Iudæis: Quo ego vado, *vos non po-*
 vos non potestis venire: sic & vobis idem illud *testis venire, &*
 verbum nunc dico, nimirum quod illuc quo ego per *vobis dico mo-*
 passionem & mortem pergo, nemo vestrum sua vir- *do,*
 tute potest peruenire: Ad patris enim dexteram quo
 ego post passionem & resurrectionem meam ascen-
 dam, nemo hominum propria virtute potest ascende-
 re, nisi per me illuc assumptus siue attractus fuerit. Po-
 tissimum verò, isto nunc tempore quo ego passurus
 sum, vos non poteritis venire quo ego vado: quon-
 iam nondū tempus aduenit passionis & mortis ve-
 stræ. Vobis enim adhuc in corpore isto permanen-
 dum est, ad prædicandum gentibus gloriam meam.
^e Nunc itaque absecedens à vobis, non onera multa
 & grandia alligabo in humeros vestros: sed hoc vnū
 mandatum suaue & leue, quasi ex mea præceptione
 iam innouatum, do vobis, vt vos inuicem in veritate
 diligatis, iuxta exemplum dilectionis meæ, qua ego
 dilexi vos, vt & vos sic meo exemplo instituti ad hæc
 formam proximos vestros diligatis. Videlicet, vt quo
 modo ego vos nihil de me bene meritos, propter pa-
 tris mei amorem, dilexi, beneficiis que plurimis affe-
 ci, atque in viam salutis direxi, nunc etiam mortem
 pro vobis subire paratus: sic & vos, ob amorem mei
 erga proximos vestros etiam incognitos & ex-
 traneos, & omnino erga omnes, veram dilectio-
 nē habeatis, omnibus prodesse quibus poteritis mo-
 dis & medijs laboretis, etiã vitã pro salute proximo-

*e Mandatum no-
uum do vobis vt
diligatis inuicē,
sicut dilexi vos,
& vos dili-
gatis inuicem.*

a In hoc cognorum libenter superimpendere parati. ^a Per hoc enim scēt omnes, quia quasi certissimum signum, dignosci poterit ab omnibus, quod verè mei discipuli sitis, si fraternam charitatem erga proximos vestros habueritis, eamq; nō habueritis adin verbo tantum aut lingua, sed opere & veritate ostenderitis. Nec enim aliud est signum certius, nec alia di-

b Dicit ei Simon Petrus: ^b Dicit ei Simon Petrus: ^c Quid sibi vult vobis venite? Dic nobis, obsecramus quoniam pergas, Si enim scire hoc tantum possum, quo pergas, non du-

d Respondit Te bitabo, quin & sequi te potero. ^d Respondit ei dominus: Quo ego nūc vado Petre, neq; tu, neq; aliquis aliorū me sequi modo poteritis, ^e Veruntamē postero modo sequi. ^e Veruntamē posterius, vbi tempus tuum aduenerit, sicut venit nunc hora mea tunc me sequeris posterior quo prior ego pra-

f Dicit ei Petrus: ^f Gaudeo profectō, quod vel tandem sequar. Sed quid obstabit mi domine, quo minus te iam nunc sequi valeam? Non enim poterit quicquam mihi tam horrendum occurrere, propter quod te velim dominum meum, & praecceptorem optimum derelinquere, aut à te separari. ^h Paratus enim sum pro tuo amore, vitam istam corporis perdere: magisque patiar animam hanc à corpore separari, quam me à tua societate disiungi. Ista quidem Petrus, non fictus nec simulatus, corde sincero, ex magno erga praecceptorem zelo, tametsi praesumptuosius aliquantulum, proferebat. Verū dominus, cui notum erat imperfectum discipuli, & quod in proximo imminebat periculum non erat occultum, ita illi re-

i Animam tuam pro me ponere? ⁱ Quid tu Petre ita nunc confidenter loqueris? Audi magis quid ego tibi dicturus sum. Illud ego tibi in veritate, vt certo euenturum assero, quod hac ipsa nocte, antequam gallus bis vocē cantus sui emiserit, tu me tripa negatione abnegaueris. Obserua quod dico: & cōsidera, quā istud cum tuis tam splendidis promissis conueniat.

ANNOTATIONES IN CAP. XIII.

In finem dixit eos.) Augustinus in finem interpretatur, in Christum, iuxta illud: *Finis legis Christus*. Ad hoc enim nos dilexit, inquit, ut nos ad se perduceret, faceretq; eo transire quo ipse precessit: id est, ad patrem. Alteram quoq; intelligentiam reiecit, tanquam humanam, non diuinam, qua significari videretur, Christum usq; in finem siue usq; ad mortem (exclusiue videlicet, ut dici solet) suos dilexisse, quasi morte finita sit eius erga suos dilectio. Illam tamen admittit qua significetur Christum adeo dilexisse suos, ut in finem usq; siue ad mortem usq; eos dilexerit: id est, ut mori pro eis dignatus fuerit. Chrysostomus, in finem dilexit, exponit semper dilexit, cuius signum subsequenter ponitur. Theophylactus sic enarrat: In finem dilexit, id est, nihil omisit eorum que facere decet eum qui multum diligit perfectamq; charitatem erga illos declarauit. Vnde id quod dicitur Græcè *eis τέλος*, id est, in finem, tantumdem valere putat, quantum perfectè, plenè & consummatè, sic videlicet ut nihil desit. Potest & simpliciter sic intelligi: Cum per omnem tempus quo cum suis in hoc mundo conuersatus fuerat dominus, dilectione erga eos magnam ostendisset, voluit tamen circiter finem instante iam passionis hora, singularia quedam erga ipsos veræ dilectionis monstrare indicia: ut ex hoc notum fieret omnibus, quod ex mera charitate, quæ erat perlaturus supplicia, vltro susciperet, pro suorum salute, non ex necessitate, propter ineuasibilem Iudæorum astutiam, vel insuperabilem eorum ad potentiam, Hunc sensum in Elucidatione solum explicauimus, quod facilius videatur, & magis obuius, videturq; illi accepisse in verbis propositis diuus Cyrillus. (*Cæna facta*.) Intellige, non cæna consummata & absoluta, sed cæna apparsa, vel cum cæna iam fieret, aut intercænanam. Nondum enim absoluta erat cæna, quam ad lauandum pedes discipulorum se Christus componeret, quando quidem paulo post bucellam Iudæ tradidit, intinctam paropsidi. Annotauit hoc ipsum & Augustinus: *Cæna facta, dictum est, inquit, iam parata & ad conuiuantium mensam usumq; perducta. ¶ Cum diabolus iam misisset in cor, ut traderet eum Iudas, &c.*) in Græcis codicibus, aliquantulum mutato ordine, sic legitur: *Cum diabolus iam misisset in cor Iudæ Simonis Scariotis, ut traderet eum.* In sententia non est differentia. ¶ *Scies quia omnia dedit ei pater in manus, &c.*) Ad exempli huius quod Saluator in memoriã sempiternã exhibere voluit amplificatione, breuiter hic Euangelista commemorat Christi potestatem & gloriam. Quasi dicat: Cum non ignoraret Christus, omnium se habere potestatem, & patri se esse consubstantialem, atq; ad patris dexteram paulo post sessurum in maiestate & gloria usq; adeo tamen se humiliavit, ut linteo præcinctus pedes discipulorum, ser-

ui instar vilissimi, ablueret & extergeret. Sic intelligunt Cyrillus & August. Theophylactus verò sic intelligit, Cum sciret Christus qd omnia ei pater dedisset in manus, &c. nò timebat exinde suã gloriã minui, si humilitatis officium ageret, sicut dedignatur humilia facere officia, qui gloria sibi rapiunt apud homines, ne ex hoc videatur ignobiles. *Venit ergo ad Simonẽ Petrũ.* Ex hoc loco, simul & eo qd paulo ante dicitur: *cepit lauare pedes discipulorũ*, colligit Chrysosto. & post eũ Theophylactus, Christum nò primũ lauissse pedes Petri, eo qd dicitur prius: *cepit lauare pedes discipulorum*. Et deinde, *Venit ergo ad Simonem Petrum*. Quasi prius ab aliò vel aliis inceperit dominus, ac postmodum ad Petrum peruenierit. Suspiciantur autem, Iudã proditorẽ propter impudentia Petro se p̄posuisse, vt eius prius laueretur pedes, aliorum autem discipulorum nullum putant ante Petrum lotum, eo quod p̄ humilitate non sustinuisent ante illum lauari dicturique lauas pedes? Vnde colligunt, nec primum lotum esse Petrum, nec aliũ quẽquam p̄ter proditorem priorem ablutum. Augustinus verò contrariũ existimat, videlicet à Petro primũ omnium inceperit Christum. Non inquit, intelligendũ est, quod post aliquos ad Petrum uenerit, sed quod ab illo coeperit. Quando ergo pedes discipulorum lauari cepit ad illum venit à quo cepit, id est, ad Petrum. Et tunc Petrus, quod etiam quilibet eorum expauisset, expauit, atq; ait: *Domine tu mihi lauas pedes?* Diuus Cyrillus hanc questionem non attingit. *Qui lotus est, non indiget nisi vt pedes lauet, &c.* Sensum in Elucidatione expositum, prolixius habet diuus Augustinus in commentario. Cyrillus, Chrysostomus, & Theophylactus, difficultatẽ apparentem verbi huius, ex eo quod dicitur: *Nisi vt laues pedes*, & deinde additur, *Est mundus totus*, dissimulasse videntur: illud tamen dissoluentes, quomodo discipuli mundi dicti sint, quando nondum per Christũ erant in cruce ablata peccata mundi. *Non de omnibus vobis dico.* Diuus Cyrillus duplicẽ huius loci sensum assignat. Priorem quidẽ illũ qui in Elucidatione expositus est, vt Iudas notetur beatitudine indignus. Posteriorem verò, in hunc modum exponit: Quoniam dicturus secundum scripturam erat, *Qui manducat meum panem, &c.* cum omnes discipuli panem suum manducarent vnã cum eo viuentes, ideo ne de omnib; id dicere videretur, mitigauit prius, dicens: *Non de omnibus vobis dico. Ego scio quos elegerim.* *Quod factũ est cibus.* Verbum illud, quẽ admodum sacri interpretes annotarunt, non est iubentis, cõsulentis aut p̄cipientis, sed permittentis, imò arguentis tantũ & exprobrantis, & ostendentis qd voluntariẽ mortẽ susciperet pro sua voluntate, non

non ex necessitate: vt ostenderet verum esse quod antè dixerat: *Potentiam habeo ponendi animam meam. Et nemo tollit eam à me, sed a me ipso eam pono.* Cyrillus verbum istud ad diabolū (de quo paulo ante dixit Euangelista, q̄ intrasset in Iudam) dirigi putat, orationemq̄; minantis potius quam exhortantis esse, quemadmodum apud illū prolixius videre licet. *¶ Cum intinxisset panem, dedit Iudæ.* Arguit diuus Augustinus illos negligentia in legendo & intelligendo, qui putant hoc in loco Christū corpus suum dedisse Iudæ, quod cum iam antè accepisset cum cæteris secundū Lucæ Euangeliū asserit. *¶ Mandatum nouum do vobis.* Quomodo nouum potest dicere mandatum Saluator, quod etiam in lege veteri antiquis fuit traditū, dicente Mose, *Diliges proximum tuum sicut teipsum?* Soluunt hanc quæstionem Cyrillus, Augustinus, Chrysostomus, & Theophylactus, per id quod additum est, *sicut dilexi vos.* Id enim in mandato veteris legis adiectum non erat, quado Christi tam specialis ista dilectio quam iam iam erat monstraturus nondum innouerat mundo. Possit & sic simpliciter accipi, vt abscedēs Christus illud vetus de mutua dilectione mandatum, sua auctoritate & quasi noua commendatione seu præceptione, voluerit innouare, videlicet vt tanto magis cordi haberetur à fidelibus.

E L Y C I D A T I O C A P. XIII.



Nunc piissimus Iesus videns ex verbis istis discipulorum animos vehementer contristatos, ad consolationem dixit eis: ^b Quauis hæc iam audieritis de

ET ait discipulis suis:

^b Nō turbetur cor vestrum.

turbari debeatis animo, aut formidine nimia deitici.

^c Sicut creditis in Deū patrē, sic fide eadē ipsa in me, vt filiū eius verū, & cōsubstantialē vnūque cum eo Deū credite: vt sit fides vestra perfecta, qualis non est in Iudeis: qui cū in patrē dicat se credere, filiū tamen negant. Hæc fides perfecta, ab omni metu securus, & omni periculo superiores vos constituet, etiam tunc cū ego per mortē a vobis abscessero. Nec dubitetis, quin suo tēpore me scitis faciliē sequuturi, rursūq̄; in meā familiam admittendi. ^d Domus enim patris mei cælestis, habitatio ad quam pergo, amplissima omnino & capacissima est, habens mansiones multas valde, cubacula plurima pulchro ordine distincta, in quibus pro gradibus meritorum variē excipiētur & oblectabuntur electi mei, cūm hinc post benedictam

^c Creditis in Deū, et in me credite.

^d In domo patris mei mansiones multe sunt.

Q. 4 vitam

vitam abscesserint, omnes autē plena & perfecta po-
 titur requie. Hæ mansiones iam sunt in domo patris
 mei, ab origine mundi præparatæ & prædestinatæ
 sunt in regno cælorum: vt cum tēpus aduenerit, exul-
 tent in eis sancti in gloria. ^a Quod si aliter res habe-
 ret, si nulla: pro vobis suscipiendis patris mei domus
 haberet mansiones, nō ego vana spe vos lactarem sed
 apertē & nudē iam olim aperuissem vobis. Nō enim
 is sum ego, qui mēdacibus promissis hominū animos
 mihi vel opus habeam vel optem conciliare. ^b Ecce
 enim in veritate, ppter hoc ego nūc à vobis per mor-
 tem sum ex hoc mundo traniturus, vt apud patrem
 vobis locum parem, in quo mecū suscipiamini: quod
 fieri non poterit, nisi ego præcessero, quasi viam ster-
 nens nōdum calcaram, & quasi mansiones cubiliæ que
 aperiēs hactenus occlusa mortalibus. Nam licet iam
 sint mansiones in domo patris, nōdū tamen apertæ
 sunt hominibus, nōdum patefacta est via ad illas: sed
 per mortem meam portæ aperiuntur, via innotescat
 me ascendente, necesse est. ^c Et si modo ego abiero
 et præparauero ad tempus à vobis, vobisque locum apud patrem præ-
 parauero, iterum ad vos veniā ego, in nouissimi exa-
 minis die ad vniuersos, atq; ad singulos sigillatim in
 hora mortis temporalis, ^d & accipiam vos, omnesq;
 vos ad me ipsum meo nomini credētes mecum, quasi in sinum meum
 vt vbi sum ego, colligēdo eos, vt in eadem gloria qua ego sum apud
 & vos siliū. patrem, & ipsi sint mecum, eadem felicitatis plenitu-
 dine perfruentes. ^e Nec vobis vsque adeo noua vi-
 deatur, quæ dico de meo abitu. Iam enim vos nostis,
 & terminum ad quem pergo, & viā ipsam per quam
 pergendum est ad hunc terminum. Videlicet id dixit
 dominus, significans illos patrem iam cognouisse per
 fidem, qui erat profectionis suæ terminus, & semet-
 ipsum filiū, qui est via ad patrem. Verūm illi sentum
 verbi huius non capiebant. ^f Vnde vnus quidam ex
 eis, Thomas nomine, ait ad Iesum: Domine, quid hoc
 est, quod dicis, nos & viam nosse & terminum? Nos sc
 possumus viam nē virumque nobis ignorare videmur. Primum enim
 scire? Dicit ei nescimus, quis sit tuæ profectionis huius terminus:
 Iesus: qui si nos latet, quomodo poterimus viam cognosce-

re qua sit proficiscendum? Qui enim quo pergatur ignorat, neque qua pergendum scire potest. Respondit illi Iesus: ^a Imò utrunq; iam nōstis. Nam quantum ad viam attinet, me omnes iam probè nōstis, & *a Ego sum via* quis sim creditis. Ego autem sum via, per quam ad patrem pergatur: nec via solum, sed veritas etiam ipsa *& veritas & vita.* erudiens, & vita viuificans animas hominum. ^b Nemo quippe hominū ad patrem potest accedere, nisi *b Nemo venit ad patrem, nisi per me.* per me filium eius, quē ipse mediatorē, & quasi viam quandam mediam cōstituit, inter se & genus hominum. Ipse verò terminus est, ad quem & ego nūc pergo, & vos posterius opportuno tēpore proficiscemini. Cū itaq; Thoma negas te pariter & viam nosse & terminū, videris neq; me neq; patrem agnoscere. ^c Quòd si me cognoueritis fide recta & vera vt filiū, *c Si cognouissetis me, & patrem est vna substantia.* ^d Et ex nunc illum cognoscitis *d Et amodo cognoscetis eum, et vidistis eum.* per spiritū plenius post resurrectionem meam, cū per spiritū plenius post resurrectionem meam, cū illum vidistis per fidem, atque etiam insensibili voce audistis, omnes quidem ante aliquot dies, dicentem: *vidistis eum.* Et clarificaui, & iterum clarificabo: nonnulli peculiariter etiam aliās in mōte tonantē: Hoc est filius meus dilectus. ^e Audiens hæc alius quidā ex discipulis, Philippus nomine, nimium crasse verba Christi intelligēs, dixit ei: Ego, quòd equidem sciam patrem tuum *e Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis patrem, & sufficit nobis.* nūquam vidi oculis. Tantum semel illū nobis ostendit de visendum oculis, & erit nostro desiderio abunde satisfactum. ^f Hanc petitionem tam crassā audiens *f Dicit ei Iesus: Tanto tempore praeceptor Iesus, quasi per modū increpationis discipulum alloquitur: Quid tu, inquit, Philippe, loqueris? Tot ego dies & menses, imò & annos aliquot vobiscum egi, vobisque familiarissimè sum vsus, vt doctus me? Nescitis me: & nōdū me quis sim cognoscitis? Nam id tua verba videntur indicare, quibus tibi postulas patrem ostendi, quasi hastenus tibi nunquam ostensus aut visus fuerit.* ^g Philippe, qui me in recta fide videt, patris verbum & imaginem eiusdem naturæ, *g Philippe, qui videt simul & patrem meum, qui mecum est vna substantia.* ^h Quomodo igitur fictu loqueris, dicens: *h Quomodo tu dicis: ostende nobis patrem?*

Q 5 Ostende

- a Non credis, deris?* ^a An no credis, q̄ ego sum in patre, sicut & pater vicissim in me est, tanquā dux personæ in vna substantia, sicut gignens cōsubstantialē in cōsubstantiali genito, & sicut genitū cōsubstantialē in cōsubstantiali gignēte? Omnino autē illud credatis necesse est.
- b Verba quæ* ^b Nam verba quæ ego in mundo existēs coram vobis ego loquor vobis, à me ipso nō loquor, pater autē & opera quæ ego in mundo facio, à me ipso nō facio: sed à patre meo, vnde habeo esse, ab eo & verba nens ipse facit & opera habeo, ipse in me manēs vnus mecum Deus, & mecū loquitur, & mecū operatur: ego ab eo loquor opera. ipse per me loquitur: ego ab eo operor, ipse per me operatur.
- c Non creditis,* ^c Cum igitur tanta sit inter me & patre locutio, tā indissolubilis vnitas, an nō credetis me esse in patre, & patre in me? ^d Quod si fortē absq; probatibus sensibilibus testimoniis illud videatur difficile
- d Alioquin,* ^d Alioquin, creditu, opera illa tā multa, tam magna, tam excedentia omne naturæ virtutē, quæ me vidistis in patris nō ipse credite. mine operantē, ipsa vos cōmouere debeat, ad credendū rem ita se habere. ^e Et si nondū hæc sufficiant, ad dico vobis: qui ampliorē confirmationem illud in veritate dico vobis, q̄ etiam ij qui in me credunt vt patri cōsubstantiali & vnū cum eo Deū, ex virtute huius fidei atq; in cōprobationē veritatis eius, opera eiusmodi miraculosa qualia me vidistis operari, imo & his maiora (vbi horum faciet: res poposcerit, aut se obtulerit occasio) facient: i quoniam ego iam non vltra cōuērsabor secundum visibilem præsentiam in mundo, vt hactenus, sed ad patre redeo vnde exiui: atq; ob hoc vbi ego assumptus fuero à vobis, relinquam potestatem faciēdi necessaria miracula fidelibus meo loco substituendi, ad prædicationem Euangelij, & conuersionē gentiū. ^f Insisteritis patri in nomine meo, à patre meo petieritis in fide nominis mei credendo hoc faciam: in me tanquā patri cōsubstantialē, hoc vobis, h ^h Vt glorificetur pater in filio. nō dico, pater præstabit, sed ego præstabo, ex potestate mihi à patre tanquā cōsubstantiali filio suo concessa: ^h vt sic pater in filio, & per filium glorificetur,

cetur, dum & in nomine filij ipse rogatur, & per filiū
 ipse exaudit rogantes. Vtrobique eum glorificatur
 pater in filio, dum in vtroq; simul & patri & filio vna
 & communis ascribitur gloria. ^a Et ne forte malè in-
 telligentes quod dictum est, falso existimetis, non li-
 cere vobis me rogare, sed patrem tantum in nomine
 meo, hoc quoque adiicio: Si quid me petieritis, in me
 credētes & fiduciam habentes, tanquam in eum qui
 ex virtute diuina mihi à patre data hoc possum, ego
 præstabo vobis, vel hoc ipsum dando quod postula-
 tur, vel aliud magis vtile. Et ego quidem, quod ad
 meum attinet affectum atq; officium, nunquam vo-
 bis deero. ^b Vos autem, si me vultis vera dilectione
 amare, curate obseruatores esse, non tantum audito-
 res, mandatorum meorum. ^c Quod si feceritis, etiam
 cum à vobis abscessero, non ero immemor vestri, sed
 patrem meum pro vobis deprecabor: & ille per meam
 intercessionē mittet ad vos, loco mei iam assumpti,
 aliū qui vos consolabitur, nempe ipsum spiritum ve-
 ritatis, spiritum sanctum à patre, & à me cōmuniter
 procedentē: qui eos quibus illabitur, sua vnctione in-
 terna, & magnificē consolatur, & perfectē omnē edo-
 cet veritatem. ^d Et hūc sic dabit pater, vt non ad tem-
 pus tātum modicum vobiscum sit, quomodo ego se-
 cundum carnis præsentiam pauculum tempus egi in
 mūdo, sed vt vobiscum & cum iis qui per vos in me
 sunt credituri, in aeternū vsque ad consummationem
 sæculi permaneat, vt sanctæ Ecclesiæ meæ doctor &
 gubernator perpetuus: quo dirigēte, in veritate salu-
 tus solida & immobilis semper persistat. ^e Quem qui
 dem spiritū veritatis, homines mundi huius, qui ob-
 stinato corde in iis quæ mundi sunt, (nepe in concu-
 piscētia carnis, aut concupiscētia oculorum, aut su-
 perbia vitæ) eligunt permanere: non possunt, donec
 eiusmodi sunt, recipere: quoniam in cæcitate cordis
 sui illum, nec videre per fidem possunt, nec scire per
 experientiam, quam dulcis, & suavis sit vnctio eius. ^f Vos autem quos, ego de mundo impuro elegi, qui
 mūdāna iam olim reliquistis desideria, vos illum co-
 gnoscetis, per fidem & experientiam dulcedinis eius:

^a Si quid petie-
 ritur me in nomi-
 ne meo, hoc fa-
 ciām.

^b Si diligatis
 me, mandata
 mea seruate.

^c Et ego roga-
 bo patrem, &
 alium paracle-
 tum dabit vo-
 bis,

^d vt maneat
 vobiscum in aeter-
 num, spiritum
 veritatis:

^e quem mundus
 non potest acc-
 pere, quia non
 vidit eum.

^f Vos autem co-
 gnoscetis eum,
 quia apud vos
 manebit & in
 vobis erit.

quoniam

*a Non relinqua
vos orphanos:* quonia ex munere patris apud vos permanebit, & in
vobis inhabitabit, vos cōsolans, vos erudiens, vos læ-
tificans, vos corroborans, denique per omnia abun-
dantes vos constituens. ^a Ita non relinquam ego vos
patre orbatos, quasi sine capite corpus, quasi sine gu-
bernatore familiam. Tamen enim nunc per mortē
*b veniam ad
vos.* abscedens ad tempus videbor abesse, ^b breui tamen
ad vos redibo, & post resurrectionem iterum me vo-
bis ostēsurus, & post ascensionem in celos tali mune-
*c Adhuc modi
cum, & mūdus
me iam non vi-
det.* re vos inuisurus. ^c Post paululum temporis, homines
mūdi huius qui non nisi corporaliter præsētia vide-
re sciūt, me non vltra videbunt, quando per mortem
auferar ab oculis eorum. ^d Vos autē qui non estis de
*d Vos autem
videbitis me,
e quia ego vi-
uo, & vos viue-
tis.* mundo, me semper videbitis, licet non oculis corpo-
ris, sed oculis mētis per fidem, quæ est rerum sensibus
corporeis absentium. ^e Ego enim sicut viuo semper
apud patrem, & viuam etiam tunc cū me existi-
mabit mundus mortuum, sic & vos in fide mea viuetis,
*f In illo die vos
cognoscetis, quia
ego sum in pa-
tre meo.* per quam & me videbitis. ^f In illo tempore, cū hūc
spiritum veritatis post meam assumptionem in celos
acceperitis in vobis, tūc intelligetis per illius erudi-
tionem, quōd modo nō ita captu facile vobis existi-
matur, quōd ego sum in patre, vt vnū eam ipso, vt
cōsubstantialis filius inconstantiali patre, sicut vi-
*g & vos in
me, & ego in
vobis.* cissim pater in me est vt mecum vnū. ^g Et non solū
intelligetis, quōd ego & pater vnū sumus per essentiā,
verūm hoc insuper cognoscetis, quomodo vos in me
sitis tanquam vnū mecum, & ego vicissim in vo-
bis vt vnū vobiscum, non quidem per naturam, sed
per gratiam, qui est supremus modus vnctōnis crea-
turæ cum creatore. Nam vnitas secundum naturam
*h Qui habet
mandata mea
& seruat ea, il-
le est qui diligit
me.* creaturæ, in creatore esse non potest. ^h Hoc autem di-
co vobis: quisquis mandata mea postquam audierit,
& obliuiscitur, sed fideliter ea tenet in corde, & ob-
seruat in operatione, vitam secundum illa ducendo
immaculata ab hoc ego verē & seriō diligi me cen-
*i Qui autē di-
ligit me, dilige-
tur à patre
meo: & ego* seo: nō autem ab iis, qui verborū meorum sunt obli-
uiosi aut pigri tantum auditores. ⁱ Qui verō me sic
diligit meritō gaudeat, & bene actum secum paret:
quonia vicissim ipse diligitur à patre meo, qui dili-
git

git omnes me diligētes: ^a item & à me diligetur, quoniam ego diligētes me diligo, & in signum meæ dilectionis ego me illi familiariter manifestabo, dabo illi per vnctionem spiritus, per fidem me cognoscere, hominē verum & Deum verum. ^b Huius autē verbi occasione, quidam ex discipulis nomine Iudas, non quidem ille à Scariot qui iam Apostolorum collegium apostata factus reliquerat, prodendōque præceptorī iam intendebat, sed alter cognomento Thaddeus frater Iacobi minoris, cōsobrinus domini, quæstionē ipsi proposuit, dicens: ^c Quid causæ est mi domine, quod peculiariter nobis te dicis manifestandū, & non mundo potius vniuerso? Quare non etiam toti mundo vis te ipsum facere manifestum, vt sit amplior tua gloria? Rēspōdit illi dominus: ^d Quisquis verē me diligit, doctrinam meam & mandata mea fideliter & tenebit in corde, & obseruabit in opere, omnibus quæ ex patris mei volūtate in mundo prædicauī firma fide in hærendo, vitāque immaculatam iuxta exemplum conuersationis meæ, in illis agendo. ^e Hunc autem pater meus mutuo prosequetur amore, qui nō potest non diligere me diligentes. De me verò, multo minus dubium esse potest, quin & ego illum diligam me diligētem. ^f Neque verò inanis erit aut sine fructu hæc nostra, id est, mea patrisque dilectio. Veniemus enim ego & pater ad illum, & stabilē in anima illius mansionem constituemus. Spiritum sanctum mittemus in cor illius, atq; per hunc animā eius in templum nobis cōsecrābimus, in quo per gratiam permanenter inhabitābimus, ipsūque omni gloria & ornato spiritu alium gratiarum adimplebimus. ^g Qui autem non verē me diligunt, illi sunt, qui mandata mea cordi non habent neque obseruant, iis quæ ego loquor nō credentes, aut iis quæ mado contraria operantes: quod vtique nō facerent, si me diligerēt. Quibus quid ex illa sua inobedientia eueniet, per cōtrarium sensum facile patet. Huiusmodi enim ego & pater vicissim gratuita dilectione non diligemus, neque ad huiusmodi veniemus, aut apud huiusmodi demorābimur, sed lōgè ab illis fugiemus, & bonorum

*a diligam eū,
& manifestabo
ei meipsum.*

*b Dicit ei Iudas,
non ille Scariotis;*

*c Domine, quid
factum est, quia
manifestaturus
es nobis ipsum,
& non mundo?
Rēspōdit Iesus,
& dixit ei:*

*d Si quis diligit me,
sermonē
meum seruabit:*

*e & pater meus
diliget eum,*

*f & ad eū veniemus,
& mō
sionē apud eum
faciamus.*

*g Qui non diligit me,
sermones
meos nō seruat.*

a Et sermonem quem audistis, non est meus, sed eius qui misit me, patris

norum omnium patientur egestatem. ^a Verba autem illa quæ ex me audistis, non propriè mea verba sunt, nõ ex me solo illa loquutus sum, neq; primario à me procedũt quasi iniussus ego loquar, sed verba sunt patris, quæ mihi ille dedit & mādauit, vt loquerer mundo: propter quod, sicut meritò à patre diliguntur qui ea seruant, ita meritò repelluntur qui ea non custodiũt. Ecce in manifesto est ratio, ob quam me vobis, non mundo, dixi demonstraturum me ipsum. ^b Hæc autè quæ hætenus ex me audistis, ab eo tempore quo mecum estis conuersati loquutus sum vobis, corporis visibili præsentia apud vos habitans. ^c Cæterum, vbi ego à vobis post paululum abcessero, per mortem & ascensionem ad cælos, tunc consolator ille alius cuius paulo antè memini, nempe spiritus sanctus, quem post meam ascensionem pater ad vos & in vos mittet, me intercedere & rogante pro vobis, item & propter fidem quæ in vobis est nominis mei: tunc ille, in quã, longè alio modo, id est, in inspiratione interna erudiet vos de omnibus ad vestram aliorumque salutem necessariis, & per hunc ego tum absens corpore, suggeram inspirabòque vobis omnia quæcumque mihi visum fuerit significare vobis: & qui nunc per flatum oris sensibilem, modicè vos erudio in paucis, tunc per flatum spiritus inuisibilem, de omnibus plenè vos instruam, ita vt nullius ad salutè vtilis ac necessaria rei vobis vestrisque vsque ad sæculi consummationem successoribus, patiar deesse cognitionem. ^e Abscedens autem à vobis, pacem ego pro testamento & dono magno relinquo vobis, pacem, inquam, meam, pacem spiritualem, pacem cælestem & sanctam ego do vobis, pacem cordis, solam veram pacem, quam nemo vobis auferre poterit. Ad hæc pacem ego vos vocavi, in hac mea eruditione vos institui in hac per spiritum meum ego vos in æternum firmabo. ^f Non illam autem pacem loquor, quam deceptor mundus suis dat amatoribus, pacè malam, pacem impuram, pacem turbulentem, pacem instabilem, & post paululum exitu pessimo terminandam. ^g Nec est, o filioli mei, quod immoderate tristitia cõturbari aut formidine nimia

b Hæc loquutus sum vobis, apud vos manens

c Paracletus autem spiritus sanctus, quem mittet pater in nomine meo, d ille vos docebit omnia, quæcumq; dixero vobis.

e Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis

f Non quomodo mundus dat, ego do vobis.
g Non turbatur cor vestrum, neque formidet.

anxiari

anxiari debeant corda vestra, de abscellu meo.^a Iam enim me audistis dicentem: Vado ad patrem, & iterum venio ad vos. In quo verbo, potius vobis est materia gaudij, quam tristitiæ.^b Si enim diligatis me, sicut utique diligitis, modis omnibus in hoc vobis gaudendum est meo nomine: quoniam ego (vt dixi) ad patrem meum pergo,^c qui me secundum humanitatem nunc angelis quoque inferiore, maior est, qui mea humilitatem exaltabit & glorificabit, humanitatem meam in qua nunc despectus appareo, locaturus ad dexteram suam. Ita omni iure, si me diligitis, meo nomine vobis gaudendum est, in eo quod dixi, me iterum ad patrem. Vt interim taceam, quanta vobis sit occasio gaudij etiam vestro nomine, ex eo quod adiunxi: venio ad vos. ^d Et nunc hæc prædixi vobis, o dilecti filij, antequam eueniant: non vt ego animos vestros tristitia grauem, aut lachrymas vobis excuriam, aut planum luctumque exuscitem, ^e sed vt cum postea hæc omnia ita vt prædixi euenisse respiciatis, firmetur tunc in vobis hæc ratio fidentium fuerit creditis, qua etiam priusquam euenirent in me creditis. ^f Posthac non multa vobiscum loquar verbo sensibili, non diu apud vos secundum hanc corporalem visibilemque præsentiam conuersabor aut colloquar vobiscum: sed quæ modo auditis, vel continuato sermone audietis, verba mea ad vos sunt ante mortem nouissima. ^g Iam enim princeps huius mundi diabolus venit contra me, vt quantoties me tradat in mortem. Ipse suos ministros impios Iudæos & proditorem Iudam, iam excitat aduersum me, vt comprehendar atque in mortem tradar: ^h tamen in me nihil ipse fecit, nihil quod morti sit obnoxium aut propter quod mortis ego essem debitor, possit inuenire. Vbi enim peccatum nullum est, ibi mortis princeps dominium nullum habet, ibi mors debitum non inuenit. ⁱ Quamquam autem mortis non sum ex me ipso debitor, attamen vt cognoscat orbis vniuersus, me patrem meum verè diligere, utque omnes hoc indicio sciant me patri obedientiam perfectam & integram præstare: ^k & sicut mihi mandauit ita facere: ^l agite me hinc.

filioli

filii, hilares mecum exurgite: atque ex loco hoc in quo securus ego possum vobiscum delitescere, abeamus ad locum alium, quo ego scio proditorem cum hostium manu veterum. Surgite, dicamus hymnum: hymnoque dicto, exeamus in montem oliuarum. In hoc siquidem omnes cognoscent, me non ex necessitate aut coactione mortuum esse, sed ex obedientia tantum & amore patris: quoniam cum mortis debitor non essem, & omnia impiorum contra me machinamenta presciterem, noluerim tamen fugere mortem, sed voluntarie locum ipse acceperim, quo hostes meos ad me comprehendendum sciebam esse venturos.

ELUCIDATIO CAP. XV.

Ego sum *in vera,*



Rost hæc dominus Iesus coram discipulis verba ardentissimi affectus & familiarissimæ dilectionis, quasi de plenissimi pectoris fonte ebullientes protulit, dixitque eis: Verè ego sum compa-

ratus fructifera viti, qui sic vos in me contineo fideles meos, membra mea, quemadmodum corporalis vinea suos in se palmites continet.

b & pater meus agricola est.

c Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum.

d & omnem qui fert fructum purgabit eum, ut fructum plus afferat.

e Iam vos mundi estis, propter sermonem quem loquutus sum vobis.

f Manete in me & ego in vobis.

Atque huius vitis cultor, pater est celestis: qui me humanam naturam assumere voluit, ut secundum eam vitis esse possem, & palmites istos in me suscipere mihiq; adiungere. Ipse in modum vinitoris, si quem videt in me palmitem inutilem, per nudam fidem mihi tantum adhaerentem non facientem in fide mea fructum charitatis & boni operis, huc abscindet, proiciens eum per mortem a communione corporis mei.

Quemcumque autem fidei & utilium palmitum, in me fructum charitatis & boni operis viderit proferentem, ipse diligenter purgabit, impedimenta omnia profectus auferendo: facietq; illum ad plura & maiora idoneum, ut magis magisque abundet.

Neque verò hæc dico, quasi vos immunditiae notare velim. Iam enim vos in anima mundi estis & puri a mortali malitia, propter verba doctrinae meae, quibus credendo & obediendo, sanctificati estis.

Veruntamen, postquam mundi iam estis, curate, ut in hac munditia perseueretis. Quod fiet,

fiet, si vos in me permaneritis. Si enim vos in me per-
 manseritis, fructū charitatis & boni operis proferen-
 tes, & ego in vobis permanebo, per gratiam meā ve-
 stras animas irrigando & foecundando, ad copiosio- *a Sicut palmes*
 rem indies praestantiorēque fructum proferendū. *non potest ferro*
fructū à seme-
riū est: quoniam sicut nō potest palmes materialis
ipso, nisi manserit in vite: sic
 fructum progignere, nisi in vite permanerit, ab ea
 suum humorē & vigorem accipiens, separatus autem *nec vos, nisi in*
 à vinea omnino non potest: sic & vos fructū operis ve- *me manseritis.*
 rē boni, operis verē Deo grati, & vitæ aeternæ merito
 rij, facere non potestis nisi in me permaneritis, tan-
 quam membra viua mihi per fidem & dilectionem
 adglutinati. *b Iterum dico, rectē me comparandum*
b Ego sum vitis,
 viti, vos autem palmitibus. Quemadmodum enim ex *vos palmites.*
 vite in omnes palmites debet vita & vigor & humor
 & virtus omnis diffundi, sic à me in omnes fideles,
 membra mea spiritalis vita & vigor & quicquid est
 bonę gratiæ, debet deriuari. *c Qui manet in*
me, et ego in eo
 manet, vt & ego vicissim in eo permaneam, vitam & *hic fert fructum*
 vigorem spiritualem influens hic fructum bonorum *multum:*
 operum proferet copiosum. *d Nihil enim operis verē*
d quia sine me
 boni & Deo grati quisquam potest facere, sine me: id *nihil potestis fa-*
 est, nisi per me, & ex me: nisi videlicet ego per influxū *cere.*
 gratiæ meæ cooperer. *e Si quis in me*
non manserit,
 caudo permanere nō curat, quisquis se vel per infide- *mittetur foras*
 litatem, vel per inobedientiā, à me separat, sic vt meæ *sicut palmes,*
 gratiæ influxus ad opera Deo digna nō suscipiat, hic *f & arefces, &*
 tanquam palmes inutilis à me diuidetur atque disse- *colligent eum, et*
 cabitur: *g Si manseritis*
 & tanquam reprobis factus à conspectu *in me, & verba*
 meo, arefces, priuatus vita & vigore animæ: qui pro- *mea in vobis*
 inde in die visitationis, videlicet in hora mortis aut *maſerint, quod-*
 nouissimi examinis, colligetur, vt in fasciculos allige- *cunq; volueri-*
 tur cum sui similibus, & in ignem proicietur eternū, *tis petitis, et fiet*
 vbi cum apostaticis angelis ardore cruciabitur sempi- *vobis.*
 terno. Ad nullum enim alium vsū valent palmites,
 cum excisi fuerint à vite, quā vt in fasciculos alligati
 esca fiant igni. *h Si verō per fidem & dilectionem se-*
dulumque boni operis studisi in me permanere cura-
ueritis, & doctrinam quam ex me audistis credendo

R

&

- & obediendo diligenter seruire, quicquid à me vale-
tis postulare, obtinebitis: vel id ipsum quod postula-
tis, si ad salutē sit necessariū, vel id quod est magis utile
eo quod postulatum est. ^a Atque in hoc plurimum glo-
rificatur pater meus, ut vos copiosum bonorū operū
fructum proferatis, sicque veri & germani discipuli
mei efficiamini. Nulla enim ratione magis in vobis
pater celestis potest glorificari, quam si in filio eius
permanentes, studiosi sitis in omni opere bono: qua
etiā vna ratione debetis. ^b Talis autē ego sum erga vos disci-
pulos atque fideles meos, qualis erga me est pater me-
us. Sicut enim ipse me amore præcipuo cōplexus est,
tanquam filium suum vnicum, naturalem & consub-
stantialem: sic & ego vos amore complector, ut filios
meos & fratres secundum adoptionem. ^c Proinde cu-
rate, ut in dilectione mea permaneat: ut sicut iam à
me dilecti estis, sic & maneatis dilecti: item sicut à me
dilecti estis, sic & vos permaneat me diligentes.
- ^d Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut et ego præcepta patris mei seruauit, et maneo in eius dilectione. ^a Quod si modum inquiritis, quo in mea dilectione permanere valeatis, ex meo exemplo vos erudiam. Si præcepta mea fideliter obseruaueritis, fidem habētes verbis & obedientiam præstantes mandatis meis, permanebitis à me dilecti & me diligentes, sicut ego patris mei præcepta diligentissimē obseruaui & obseruo, & in eius dilectione permaneo, dilectus videlicet semper & diligens. ^e Hæc ergo nunc vobis, tam dulcia, tam amica tam auditu suauius verba loquutus sum, ut gaudiū & lætitiā ex me accipiatis modo in cordibus vestris, in hac tanta familiaritate & amicitia mea, & gaudiū vestrū illud de me plenius fiat post statu gloriæ. Non enim vos cupio propter me deprimere grauari tristitia, sed magis lætari vos cupio in me, quem admodum posterius perfecto in me exultabitis gaudio. ^f Hoc est præceptum meum præcipuum, ut & summarium, quod ego vobis studiosissimē diligatis inimitto obseruandum, ut proximis vestros propter me ex animo diligatis, non lingua tantum aut ficta simulatione, sed opere & veritate: quomodo ego vos propter
- ^a In hoc clarificatus est pater meus, ut fructu plurimum affectus, et efficiamini mei discipuli.
- ^b Sicut dilexit me Pater, et ego dilexi vos.
- ^c Manete in dilectione mea.
- ^d Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut et ego præcepta patris mei seruauit, et maneo in eius dilectione.
- ^e Hac loquutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis sit, et meam resurrectionē, ac penitus impleatur gaudium vestrū.
- ^f Hoc est præceptum meum, ut diligatis inimitto obseruandum, ut proximis vestros propter me ex animo diligatis, non lingua tantum aut ficta simulatione, sed opere & veritate: quomodo ego vos propter

propter amorem patris, ex animo semper dilexi & diligo diligamque imperpetuum. ^a Inter homines quidem non inuenitur maior dilectionis gradus, quam ut quis pro amico suo quem diligit mortem ultro suscipiat. Nam qui pro inimico mortem velit suscipere, inter homines ex naturali amore, non inuenitur. Pro amico autem, interdum id contingit. Ego vero pro hominibus adhuc inimicis secundum tempus, & Deo adhuc diuisis, mortem subibo: in quo argumētū simul & exemplū veræ meæ dilectionis vobis demonstrabo, ut ad hunc modū & vos, pro extraneorū quoque & inimicorum salute, parati sitis libenter vitam expere corporalem. ^b Neque tamen hoc dixorim, quod vos ego mihi reputē inimicos. Vos enim iam estis & permanebitis amici mei & charissimi, si, ut hactenus fecistis, ita deinceps studiosē obseruaueritis mandata mea. Recōsiliatio enim illa & satisfactio quam pater expectat, iam in proximo est: & quasi iam perfecta sit, vos ego amicos habeo, non inimicos. ^c Iam non ultra vos nominabo appellationē odiosa seruorum (quod hactenus factum est, donec adueniret tempus reconciliationis, in quo est refarcienda gratia) sed amicorū, sociorū, & fratrum blanda ac honorifica nominatione posthac vos compellabo, in signum perfectæ reconciliationis & instauratæ amicitie. ^d Qui enim adhuc serui loco habetur in familia, huic nondum manifestantur à domino secretiora negotia, neque occulta consilia, sed tantum eius opera & ministerio dominus utitur ignari interim eorum quæ aguntur. ^e Postquam autem ad tantam peruenit seruus domini familiaritatem, ut conscius sit omnium secretorū, ut omnem ei domum & administrationē committat, iam non seruus ultra, sed amicus dicendus est. Ita profecto vos merito ego dixerim amicos, quoniam omnia quæcunque à patre meo audiui: id est, quæcunque ille mihi mandauit loqui in mundo: palam & aperte exposui vobis: & si interdum aliis per parabolarū inuolucra tectius proposuerim Dei mysteria, vobis tamē omnia separatim exposui, itidem per vos facturus omnibus qui ad cōsummationē usque seculi crediderint

a Maiorem hac dilectionē nemo habet, quā ut animam suam ponat quis pro amicis suis.

b Vos amici mei estis, si feceritis, que ego precipio vobis.

c Iam non dicam vos seruos.

d quia seruus nescit quid faciat domini eius.

e Vos autē dixi amicos: quia omnia quæcunque audiui à patre meo, nota feci vobis.

- a Non vos me in nomine meo. ² Rursum & in hoc meam erga vos elegi, sed ego elegi vos.* præcipuam dilectionem monstravi: quod non vos ex vobismet ipsis me priores elegeritis, ut me sequeremini: sed ego, vos ex meo beneplacito prior elegi, ab æterno quidem secundum prædestinationem, in temporis autem hac plenitudine secundum vocationem temporalem: elegi (inquam) vos, & ad fidem nominis, & ad statum Apostolatus mei. ³ Ad hoc autem elegi vos, & in vocatione vestra stabiles constitui, non ut posthac otio torpentes gloriemini, quasi ex sola vocatione securi: sed ut assiduo studio bonæ operationis proficere studeatis de virtute in virtutem, ut quæ in mundum vniuersum post meam ascensionem exeuntes, prædicetis Evangelium in toto orbe terrarum: ⁴ sicque fructum, tam in vobismet ipsis, quam in aliis, copiosissimum proferatis: qui fructus in perpetuum permaneat, & modo quidem in Ecclesia sancta usque ad consummationem seculi, & post in æterna gloria. ⁵ Quo in negotio ad quod electi & vocati estis, si strenuos vos exhibueritis, fiet, ut quicquid petieritis in nomine meo, quod vobis, vel pro vestra salute, vel ad vestri ministerii executionem, pro aliorum salute necessariū fuerit, ipse liberaliter daturus, sit vobis. ⁶ Iterum repeto, ut vel sic frequenti iteratione vobis inculcem, quod præ omnibus in vobis desidero. Hoc unum summarium mandatum, quasi pro multis: abiens commendo vobis, ut sincera dilectione inuicem prosequamini, affectuque & opere proximos diligatis. ⁷ Quod si vos e contrario prosequantur odio homines mundi huius, non id vos debet in odium & impatientiam concitare, ut pro malo malum reddatis: sed ad parandam in vobis patientiam, meum potius exemplum attendite. Nam me ante prosequuti sunt odio grauissimo, cum ego nihil ob hoc beneficiorum illis impendere desinam, neque in villo de eis minus bene mereri studeam. ⁸ Causa autem huius odij quo vos prosequeretur mundus, non vestra sunt facinorosa mala, sed dissimilitudo virtutis. Si enim de mundo essetis, si moribus & vita similes essetis mundanis hominibus, ipsi utique non vos ut extraneos odirent, sed ut domesticos suos & socios carnali amplecterentur

rur, amore. ^a Nunc vero, quia mundani non estis, sed *a* Quia verò de
 & ego vos per meam electionem & vocationem abstu *mundo nò estis,*
 li, & quasi diuisi à mundo, docens vos quæ mundus a: *sed ego elegi vos*
 mat odire, quæ mundus odit diligere, propter hanc vi *de mundo: pro-*
 delictet affectus & vite dissimilitudinè in qua vos ego *pterea otii vos*
 insitui, à mundanis hominibus odium & perse- *mundus.*
 quutiones sustinebitis. ^b Atque vt in occurrenti- *b* *Memetotè ser-*
 bus malis huiusmodi: non deiciamini animo, vehem- *monis mei què*
 menter expediens fuerit, verbum illud subinde ad me- *ego dixi vobis:*
 moriam reuocare, quod paulo antè dixi vobis, non *Non est seruus*
 debere seruù se pretiosiorè estimare quàm ipse se do- *maior domino*
 minus estimari: id est ad quæcùnque agenda vel feren- *suo.*
 da se dominus dederit, ad eadem seruum quoque de- *c* *Si me perse-*
 bere esse paratum. Indocès enim est & infidelis serui *quiti sunt, et*
 argumentù, si quæ dominus sustinet ille sustinere re- *vos persequen-*
 culèt. ^c Ita si me persequuti sunt mûdi huius amatores *tur.*
 improbi & carnales Iudæi, vos quoque seruos meos *d* *Si sermonem*
 persequentur: & sicut ego odium & persequutiones *meum seruau-*
 illorum patienter fero, sic & vos meo exèplo edocti *runt, et vestrù*
 sustinebitis patienter quæ vobis aduersa euenerint. *seruabunt.*
^d Et si meum sermonem, quem per os meum ipse Dei *e* *Sed hæc om-*
 filius loquutus sum ad eos, non seruauerunt, nihil mi- *nia facient vo-*
 rum vel nouum vobis videri debet, si vestros quoq; *bis, propter no-*
 sermones non suscipient neque seruabunt: & quomo- *men meum, quia*
 do ego propter plurimum infidelitatè nò desij erudire *nesciunt eum qui*
 fideles & simplices, sic neq; vos multorù incredulitas *misit me.*
 ad impatientiam debet adducere, vt propter illos cæ- *f* *Si non venis-*
 teris quoque velitis occultare sermonè, aut omnino *sem et loquutus*
 otiosi vacare silentio. ^e In omnibus autem huiusmo- *fuissem eis, pec-*
 di aduersitatibus, hæc vobis in testimonio bonæ con- *catum non ha-*
 scientiæ erit præcipua consolatio, quòd ista omnia *berent.*
 non propter vestra scelera, vt maleficia: sed propter fi- *R 3 eis*
 dem nominis mei, sustineatis: quoniã videlicet me
 te excæcati nolunt agnoscere eum qui misit me, nolunt
 credere me à patre missum esse in mundum. Ita viden-
 licet propter me, omnis hæc Iudaici odij persequutio
 nisque tēpestas aduersum vos suscitabitur. ^f Verun-
 tamen iphi, vbi tempus aduenerit vltionis, malitię suę
 pœnas luent, nec eis vlla suffragabitur excusatio. Na
 liquidem ego non venissem ipse in mundum, & si ipse

eis nō fuissēm ore proprio loquutus, nō ita magnam
 viderentur habere peccatum, si permanissēt in pec-
 catis suis, & aliquid viderentur posse rationabilis ex-
 cusationis prætexere. ^a Nunc autē excusatio nulla
 excusationē non relicta est eis, postquam ad eos ipse descēdi, vt eos cu-
 habens de pecca rarem à cecitate sua, & noluerūt sanari. ^b Et ne for-
 to suo. tē parum ipsi æstiment, hominem vilem odissē, illud
 h. Qui me odit, sciant, q̄ quisquis me odit, is & patrem meū odit, qui
 & patrem meū mecū est vnus Deus & vna substantia. ^c Præterea,
 odit. si inter eos apparens doctrinā meam non confirmas-
 e. Si opera non sem signis miraculorum, talia opera ædendo, tam ma-
 fecissēm in eis, gna, tam multa, tam efficacia, quot, qualia, & quanta
 qua nemo alius nemo vnquam alius ante me fecerat, neq; quisquam
 fecit, peccatum facere possēt, nisi ex virtute Dei, nō ita graue esset eo
 non haberent. rum peccatum. Nimirū hoc ab eis pro verissimili vt-
 cunque & rationabili excusatione videretur posse ad
 ducī, q̄ inter ipsos latuissēm, & nullis iudiciis diuini-
 tatem testificantibus me ipsum demonstrassem. ^d Nūc
 d. Nunc autem & viderūt, & verō ipsi me in assumpta serui forma præsentē vide-
 & viderūt, & derunt & me, runt oculis suis, signa quoq; apertē meam doctrinā
 & patrem meū, cōprobantia, & q̄ ex Deo essem efficacissimē testifi-
 cātia, ædentē: & his non obstantibus, odio implacabi-
 li in me exarserunt, & persecutiones suscitauerūt: ac
 prouide & patrem meū oderunt, cuius filium repule-
 runt, & cuius opera per me ædita etiā diabolo ascri-
 bere non sunt reueriti. ^e Bene autem per hanc isto-
 rum malitiosam rabiem illud impletur, quod de eis
 in Psalms legitur, Psalmista ipso in persona mea sic
 loquente: ^f Me Dei filiū, impij Iudæi sine causa con-
 tra fas & æquum persecuti sunt odio, & contradi-
 ctiones mihi immeritas suscitarunt. Ne verō his de-
 vestra persecutione auditis, grauius conturbemini
 aut deiciamini animo, rursū vobis consolatoris il-
 lius cuius paulo antē memini, ingeram mentionē vir-
 tutemq; prædicabo. ^g Cū itaq; consolator ille, quē
 ego vobis post meam ascensionē in cælos, à patre si-
 mittam vobis, à mulq; cū patre mittam (à quo patre, sicut omnia mea,
 ita & quod illū mittam habeo) ille, inquam, spiritus
 veritatis, qui à doctōr omnis veritatis, qui à patre sicut & à me proce-
 dit, processione æternę spirationis, atq; etiam tēpora-
 liter

liter à patre simul & à me procedit, dum mittitur in animas fidelium, ille in cordibus vestris testificabitur de me omnem veritatem, quis sim, & unde venerim: ^a ille testimonium perhibet de me. ^b Et vos ex huius instructione confirmati, eiusque gratia & consolatione corroborati, fidenter & intrepidè palam omnibus de me testificabimini: ^c atque hoc etiam ex parte aliqua liberius & fidentius, quoniam ab initio prædicationis meæ, quando manifestari cœpi mundo, mihi semper indiuidui comites adfueritis, omnium secretorum meorum optime cōscij, testelq; certissimi eorum omnium quæ in mundo dixi vel egi, quorum pleraque licet me vobiscum secundum carnem agente nondum caperetis, postmodum tamen per spiritum hunc illuminati intelligetis, & palam testificabimini eorum quæ vidistis & audistis plenam veritatem.

ELUCIDATIO CAP. XVI.



SUPER his quæ vobis post meum abscellum obtinent mei causa malis, vitale mihi visum est, antequam eueniret vos præmonere: ut minus noceant, cum venerint, multo ante præuisa pericula, nec subito illis aduenientibus patiamini scædalum: quod ferè euenire solet iis quibus ex improviso magni mali quippiam oboritur.

^e Hinc & rem amplius aggrauans, vobis prædico, incredulos Iudæos tanta vos pro meo nomine affecturos esse contumelia, ut à synagoga sua vos excludant, tanquam prophanos & execrandos homines vos arcantes à communione & commercio cœtus Iudaici, atque à legitimis gentis, ita ut nec in templo orare, nec sacrificium Deo offerre, nec in synagogam cum aliis cōuenire, nec aliquid huiusmodi vobis liceat: quæ proculdubio maximæ erit infamiae & extremæ apud homines ignominiae nota. ^f Insuper post paululum aderit tempus, crescēt in dies persecutione nominis mei, quando omnis cuiuscunq; nationis, siue Iudæus, siue Barbarus, damno aliquo quantumlibet magno, imò & morte, vestrum qui in me creditis al-

Hæc loquutus sum vobis, ut non scædalis emini.

^e Absq; synagogis facietis vos.

^f Sed venit hora, ut omnis qui arbitratur obsequium se præstare Deo.

quem afficiens, existimabit se magnum & peculiariter gratū in hoc Deo exhibere obsequium. Iudæi quidem zelo legis & Dei, quæ habent non secundū scientiam, vos persequuntur, ut in legem ac Deum blasphemos: gētiles verò, zelo deorū suorū, quibus in hoc se putabunt gratificari, quòd vos tanquā nouorū demoniorū aut recentū idolorū annuntiatores interficiant.

a Et hæc facietis vobis, quia non nouerunt patrem neque me.

^a Atque hæc omnia facient vobis, non propter vestra scelera, sed propter propriam cæcitatē suæ malitiæ: quoniam neque patrem meū (quem se nosse dicūt, & colere gloriantur) verè nouerunt, neque me eius filiū. Patrem enim meum si verè agnoscerent, me eius filium, & vos eius nuntios non tam implacabili furore persequerentur: & me, si quis sim, & vnde venerim, scirent, aduersum vos persequutionem istam non mouerēt, tam iniustā, tam modis omnibus irrationabilem.

b Sed hæc loquutus sum vobis: ut cum uenerit hora, coram uemini camini, quia ego dixi vobis.

^b Hæc autē omnia, licet aspera & dura auditu, aperte & sine ambagibus eloquutus sum vobis: ut cum tēpus aduenerit quo ista implebuntur, tunc ad memoriā reuocetis uerba mea, quibus ea multo antequā fierent prædixi vobis: sicque à scandalo, admonitionis meæ huius memores præterueniini, ut non succumbatis tentationi, neque occurrētibus frangamini malis, sed animo multo antè ad ea perferenda præparato cōstantes persistetis atque immobiles. ^c Ab initio autem uocationis vestræ, quando me sequi primū cœpistis, ista tam dura & graua vobis non aperui: quoniam adhuc uobiscum ad tempus aliquantū me sciebam permansurū, ac proinde non opus erat ante tempus superuacanea uos grauare tristitia, tunc maxime quando uobis nondum in mea cōsuetudine firmatis potuisset euenire scandalum. ^d Nunc uerò, quando iam iam mihi erit abeundum, ultra non erant hæc differenda. Nunc enim à uobis abscedens secundū corporis uisibilem præsentiam, ad patrem meum redibo, per ascensionē in cælos: à quo exiui dum homo fierem, & cuius iussu de cælo in hunc mundum, secundū assumptam serui formam, descendi. ^e Et nemo nunc est uestrum, qui opus habeat ultra me interrogare, quo uadam: quonia satis dilucidè iā id uobis aperui,

c Hæc autem uobis ab initio non dixi, quia uobiscum eram.

d Et nunc uado ad eum qui misit me.

e Et nemo ex uobis interrogat me, quo uadam.

& quo pergam, & ad quid pergam. ^a Sed vos, ut vi- *a Sed quia hæc*
 deo, ex his meis sermonibus, quibus meum à vobis loquutus sum
 abscellum indico, nimiam animo tristitiã concipitis, *vobis, tristitia*
 durumque nimis id vobis videtur, inter tanta mala *impleuit cor ve-*
 quæ vobis euentura proposui, etiam mea carere præ- *strum.*
 sentia. ^b Veruntamen, ut id quod res est dicam, & cer *b Sed ego veri-*
 tam vobis eloquar veritatem, omnino sic vobis vile *tatem dico vo-*
 est, ut ego secundum corporis visibilem præsentiam à *his, expedit vo-*
 vobis abscedam, atque ad patrem vnde exiui redeam. *his vi ego vadã.*
 Ego enim corpore absens, multo vobis abundantius
 prodero quam præsens. ^c Nam si ego non abiero, il- *c Si enim non*
 le consolator spiritus sanctus, cuius iam frequenter *abiero, paracle-*
 memini, & per quem vobis magna promisi, nõ mitte *tus non veniet*
 tur ad vos. ^d Cum autem ego à vobis allumptus fue- *ad vos.*
 ro in cælum, tunc ad patris dexteram residens, post pau *d Si autem abie-*
 cos ab assumptione dies illum ad vos mittam, ut vos *ro, mittam eum*
 impleat omnibus bonis. Sic enim à patre decretũ est, *ad vos.*
 nõ prius mittere in terras speciali illa missione spiri-
 tum sanctum, quam ego ipsius filius morte deuicta
 glorificatus, adque ipsius dexteram exaltatus fuero.
 e Et ne forte paruũ vobis donum videatur iste spi- *e Et cum vene-*
 ritus sanctus, hoc scitote, quòd ille cum ad vos vene- *rit ille, arguet*
 rit, magna atque miranda operabitur in vobis. Cum *mundum de pec-*
 enim venerit ille, tali vos feruore accendet, tali firma *cato, & de iusti-*
 bit constantia, tali illuminabit scientia, ut homines *tia, & de iudi-*
 mundi huius, quantumlibet aut potentes aut sapien- *cio.*
 tes, & valeatis & audeatis reprehendendo arguere de
 iis, in quibus meritò erunt arguendi, potissimũ tribus
 de causis, nempe de peccato, de iustitia, & de iudicio.
 f Primũ quidem, arguet per vos spiritus mundum *f De peccato qui*
 de peccato grauissimo voluntariæ cæcitatũ & infide- *dem, quia non*
 litatis: quoniã in me credere obstinatissimis animis *crediderunt in*
 recusauerũt, meisque tot & tam efficacibus sermoni- *me.*
 bus, tot item & tam validis diuinæ virtutis prodigiis
 noluerunt acquiescere, ut crederent & penitentiam
 agerent. ^g Reprehendendo quoque increpabit mũ- *g De iustitia*
 du spiritus de iustitia, nimirum quòd eam fidei iusti- *verò,*
 tiam, quam ego veni prædicare mundo, ex me no-
 luerunt audire; & suam iustitiam legalem volen-
 tes constituere iustitiæ Dei noluerint esse subiecti.

a quia ad patrem vado, & iam non videbitis me.

b De iudicio autem, quia princeps huius mundi iam iudicatus est.

c Adhuc multa habeo vobis dicere: sed non potestis portare modo.

d Cum autem venerit ille, spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.

e Non enim loquetur à seipso, sed quacumque audierit loquetur.

^a Ego enim iam pergo ad patrem, & posthac non amplius conuersabor in mundo secundum visibilem præsentiam: quod in confusionem & redargutionem cecidit illorum qui mihi contradicunt. Nisi enim vera fuisset & salutaris illa iustitia quam ego prædicaui in mundo, non me post peractum prædicationis negotium

ad se pater cælestis redeuntem erat suscepturus. ^b De iudicio quoque spiritus sanctus mundum arguet: quoniam huius mundi princeps diabolus iam iudicatus & condemnatus est, ut eiiciatur foras, suamque adversum electos potestatem per meam mortem spoliatur. De hoc videlicet spiritus mundanos homines reprehendendum arguet, quod cum per meam mortem diabolus sit & iuste & potenter devictus, suamque potestatem spoliatus, ita ut nihil iam iuris habeat in omnes qui ab eius voluerint ditione abscedere, ipsi tamen per infidelitatem cæteraque peccata adhuc sub eius tyrannide voluntarie eligunt permanere, neque disruptas meo

sanguine catenas excutere, iugumque eius abicere curant. ^c Et hætenus quidem ex me multa audistis salutaria dogmata. Veruntamen & alia multa mihi restant vobis aperienda, partim ad plenam Dei cognitionem, partim ad rectam morum institutionem facientia: quæ vos modo capere non sufficitis, vel ob temporis brevitatem, vel ob intellectus ruditatem, vel ob animi conturbationem, vel ob rerum dicendarum magnitudinem. ^d Cum autem post meum abscessum à me missus venerit in vos spiritus sanctus, doctor omnis veritatis, ille meo apud vos fungetur officio, ille vobis hæc quæ supersunt dicenda, & quæ modo capere non sufficitis, interna sua vinctione suggeret: docebitque vos de omnibus salutis & directioni fidelium necessariis, tam credendis quam agendis, plenam & certam veritatem: simulque capaces vos faciet eorum omnium quæ ipse dicturus est vobis, ut quantalibet fuerint quantum opus erit, ea capere sufficiatis. ^e Non enim

spiritus iste à semetipso loquetur (sicut nec à seipso est nec à seipso mittitur) quasi non ab aliquo habeat, quod loquetur: sed illa tantum loquetur vobis, quæ à patre & à me audierit, à quibus procedit & mittitur: id est:

est, illa loquetur quæ pater & ego iusserimus ut loqua-
 tur in mûdo: propter quod, nihil nisi meram & certis-
 simam veritatē loquetur vobis: sicut ego qui à patre
 semper loquor, non nisi veritatem loquor. ^a Peculia-
 riter quoq; vos faciet cognoscere quæ ventura sunt:
 illa videlicet quæ humana cognitione haberi nō pos-
 sunt, futuram remunerationem bonorum atq; malo-
 rum, singulorum hominum iudicium, gloriam æter-
 nam, & pœnā itē æternam: de quibus omnibus testi-
 ficabitur in vobis, spiritus iste. Alia quoque multa per
 illū præscietis, poteritisque prædicere futura contin-
 gentia, ad confirmationem prædicationis vestræ &
 vtilitatem fidelium. ^b Ipse me glorificabit, quis ego
 sim certissimo magisterio primum vos instruēdo, de-
 inde per vos & alius prædicando, cū ostensione signo-
 rum mirabilium, quæ per vos ad gloriam meam ope-
 rabitur in mundo. ^c Ideo, inquam, me glorificabit,
 quoniā de meo accipiet, id est, à me mittetur, & pro-
 pter me glorificandum mittetur, & à me audiet quæ
 annuntiabit vobis, sicut ego à patre accepi, & audiui
 quæ annuntiaui vobis. Vnde sicut ego à patre missus
 & doctus in omnibus patris gloriam semper quæsiui,
 sic spiritus iste à me mittendus me quæret glorificare
 in mundo. ^d Quod autem dico, spiritum sanctum de
 meo accipere, propterea dico, quoniam pater ab æter-
 no totam suam substantiam & quicquid est ipse, tan-
 quam connaturali & consubstantiali filio mihi com-
 municādo, dat, ut à me procedat, sicut ab ipso, spiritus
 sanctus, atq; ut à me mittatur sicut ab ipso. ^e Ita videli-
 cet intelligendum est quod dixi, spiritum sanctum
 de meo accipere, vobisq; annuntiare: non quasi à me
 ipse propriè procedat, aut mittatur, aut loquatur: vel
 quasi ego, ut mittam, non habeam à patre. ^f Veniet
 autem statim tempus pusillum & modicū, quādo ego
 à vobis occultatus latebo, nec me videre poteritis se-
 cundum corporalem & visibilem præsentiam. ^g Et
 post modicum illud tēpus occultationis, iterum vo-
 bis apparebo, secundum carnem ut antè visibilis: sed
 erit tēpus hoc modicum, quoniam post dies aliquot
 redibo ad patrem. ^h In passione videlicet mea quæ

^a & quæ ven-
tura sunt annū-
tiabit vobis.

^b Ille me clari-
ficabit:

^c quia de meo
accipiet, & an-
nuntiabit vobis.

^d Omnia quæ-
cunq; habet pa-
ter, mea sunt.

^e Propterea di-
xi, quia de meo
accipiet, & an-
nuntiabit vobis.

^f Modicum &
iam non videbi-
tis me:

^g & iterū mo-
dicum, & vide-
bitis meis:

^h quia rado ad
patrem.

a Dixerunt ergo ex discipulis eius adinvicem.

b Quid est hoc quod dicit nobis: Modicum, & non videbitis me: & iterum modicum & videbitis me: & quia vado ad patrem?

c Dicebant ergo, quid est hoc quod dicit modicum? Nescimus quid loquitur.

d Cognovit autem Iesus, quia volebant eum interrogare, & dixit eis: De hoc queritis inter vos, quia dixi: Modicum & non videbitis me: et iterum modicum, & videbitis me.

e Amen amen dico vobis, quia plorabitis & flebitis vos:

f Munus autem gaudebit, vos autem contristabimini.

nunc imminet, ad tridui tēpus suberahar aspectui vestro: tertia autem die resurgens à mortuis, iterum me vobis demonstrabo in resuscitato corpore, ore ad os vt olim loquuturus vobiscum. Sed nō diu ita me presentem habebitis. Post dies quadraginta ad patrem ascendam, non iterum à vobis secundum corporalem presentiam in hoc mūdo conspiciendus, donec in secundo aduentu vt iudex apparebo in gloria. Hæc erat verborum domini Iesu sententia. ^a Verūm discipuli rudes & attoniti, nō intelligentes mysterium sermonis, intra semet ipsos, atque etiam inter se inuicem submissiori voce mufitantes cōquirebant, dicebātq; alter ad alterum: ^b Intelligis tu, quod iam nobis audientibus dixit magister? Modicum, & iam non videbitis me, & iterum modicum, & videbitis me, quia vado ad patrem? Ingeminantēsq; præ admiratione nimia, & præ desiderio sciendi mysterium verbi, replicantes quæstionem, dicebant: ^c Quid putas sibi vult hoc verbi quod loquitur magister? Omnino magis aliquid videtur indicare, quod nos ex nobis nō capimus. ^d Dominus autem Iesus piūm discipulorum affectum considerans, noluit diutius illos detinere suspensos. Cognoscensq; ex eis aliquos iam eo esse animo, vt se interrogarēt de intellectu verbi, ea familiaritate, qua solēt rogare explicationem verborum difficultium, præuenire eos voluit nimia sua benignitate, quā hoc in sermone vltimo præcipuē curauit demonstrare, dixitque eis: ^e Sollicitas reddit mentes vestras, quod dixi, Modicum, & iam non videbitis me: & iterum modicum, & videbitis me, & de huius verbi intellectu ambigētes adinvicem conquiritis. Ego autem vestrum desiderium cognoscēs, & petitionem præueniens, planē & apertē rem ipsam vobis explicabo. ^f Itaq; dico vobis cum protestatione veritatis, quod vobis quidem meis discipulis iam tēpus instat luctus atque tristitiæ, quando vos ad tempus modicum mea destituti presentia, & mea desolati passione, ex amaritudine cordis etiā lacrymas copiosē effundetis oculorum? ^g cū interim homines mundani ambitiosi & superbi, hostes mei, magnificē gaudebant & serio

trium

triumphabūt, tanquam victores capta præda & spolia
 diuidentes, tanquam accepta iam de me perfecta vl-
 tione; vos autem in tristitia & luctu agetis. Atq; hoc
 eccl̄ illud prius modicū, de quo dixi: Modicum, & iam
 non videbitis me. ^a Veruntamen non diu in mœrore
 hoc perseverabitis: sed post paululum subsequetur tri-
 stitiam illam ingens gaudium, quando ego post mor-
 tem rursū me vobis viventē & gloriosum demon-
 strauero. Atque hoc erit posterius illud modicum, de
 quo dixi: Et iterum modicū, & videbitis me. ^b Et quo
 plenius intelligatis quæ vobis immincant, similitudi-
 nem vobis propono mulieris parturientis: quæ vbi
 aduenerit tempus pariendi, dolore vehementi & vix
 ab homine tolerabili ad tempus afficitur, atque etiā
 partus tempore imminente, quando nondum ad par-
 tum peruenit, metu instantis pœnæ magna grauatur
 tristitia: ^c Videlicet quoniam tunc aduenit hora eius,
 tempus quod secundum naturam semper dolorem illū
 secum adducit, & quem non datur euadere, si velit cū
 salute prolem parere. ^d Statim verò vbi pepererit mu-
 lier, postquam partu infans est editus in lucem, iam
 omnis oblita doloris ne meminit quidem vltra ad vl-
 lam tristitiam afflictionis illius & angustię, quam in
 partu sustinuit, neque doloris tolerati eam pœnitet.
^e Propter subsequens gaudium quod concipit, cū
 fructum vteri sui cernit oculis, cū de se natū videt
 infantem: quo gaudio materno aliud nō est sub sole
 maius: quod gaudiū ita afficit maternum animum, vt
 nec tolerati doloris relinquat memoriam. ^f Quam si-
 militudinem nostro accommodans proposito, dico,
 iam adesse vobis discipulis meis tēpus doloris & tri-
 stitię, & iā quasi partus hora vobis superueniet, critq;
 dolor vester vehemens in modum mulieris parturien-
 tis. ^g Verūm post hoc tempus tristitię, subsequetur
 tēpus alterum consolationis & gaudij, quando resu-
 scitatus à mortuis iterū veniam ad vos & manifesta-
 bor vobis, & vos me vidētes viuū qui fueram mor-
 tuus ex corde gaudebitis, & lætitia inestimabili exul-
 tabitis, eo quod velut nouus homo reuixi ad vitam
 immortalem: ^h eritque hoc vestrum internum gau-
 dium

*a sed tristitia
vestra vertetur
in gaudium.*

*b Mulier cum
parit, tristitiam
habet,*

*c quia venit ho-
ra eius.*

*d Cū autem
peperit puerū,
iam non memi-
nit pressurę.*

*e propter gau-
dium, quia na-
tus est homo in
mundum.*

*f Et vos, igitur
nūc quidem tri-
stitiā habetis*

*g Iterum autē
videbo vos, &
gaudebit cor ve-
strum,*

*h ex gaudium
vestrum nemo
sciet à vobis.*

*a Et in illo die,
me non rogabi-
tis quicquam.*

*b Amen amen
disco vobis: si
quid petieritis
patrem in nomi-
ne meo, dabit vo-
bis.*

*c Usque modo non
petistis quicquam
in nomine meo.*

*d Petite, & ac-
cipietis,*

*e Ut gaudium
vestrum sit ple-
num.*

*f Hac in pro-
verbis loquutus
sum vobis.*

*g Venit hora
cuius iam non in-
proverbia lo-
quar vobis, sed
palam de patre
annuntiabo vo-
bis.*

diū tam stabile & solidū, vt nemo illud vobis per vllā
violentiam aut persuasione possit auferre, nec omnī
quidē principū furor, nec omniū sapientū mūdi vana
persuasio. ² Et in tēpore illo, cū me post resurrectio-
nē vobis iterū ostendero, nō opus erit vos me interro-
re, aut sermonū difficultiū explanationem ex me roga-
re, quemadmodū antē solebatis. Nudē enim & apertē
vobis tūc loquar de regno Dei, & iis quæ ad vestram
pertinebūt salutare instructionem. ^b Et ne fortē tunc
propter meā absentia arbitremini vos à patre meo re-
linquēdos, illud vobis dico cū testificatione veritatis,
quod quicquid rerū ad salutē vtilium, aut ad vestrū
officiū debitē exequendū necessarium, patrem meum
postulaueritis in fide nominis mei, ipse & liberaliter
& libenter daturus sit vobis, nihilominus quā si ad-
huc assidua cōuersatione essem ego in medio vestri.
^c Et haec tenus quidē, donec inter vos assiduē sum ver-
satus, nō consueuistis rogare patrē meum in nomine
meo, videlicet mihi per omnia fidētes, atq; in me spē
omnē habentes repositā, ad quē & in periculis omni-
bus promptū semper habuistis refugium: propter quod
meæ inhæretes corporali præsentiæ, non cōsueuistis
ita ad patrē accedere in spiritu & veritate. ^d Nūc autē,
me absente, discite ad patrē cœlestē confugere, eūmq;
inuisibile in spiritu & veritate postulare: meq; ipsum,
non solū vt in humanitate olim me nouistis humilē,
verū etiam (vt tūc credetis, & modo ex parte creditis)
Deū excellsum: & utiq; exaudietur, quā sic in fide per-
fecta effundetis, oratio: ^e vt sic integrū & solidum fiat
gaudiū de me vestrum, cū experientia didiceritis, ni-
hil vobis, per corporalis meæ præsentiæ subtractio-
nem, spiritualis vtilitatis decessisse, imō accessisse ma-
gis: nec minorem patri mihiq; esse vestri curā, quā
erat olim, cū adhuc præsens apud vos assiduē diuer-
sarer. ^f Eorum autem quæ haec tenus in mundo sum lo-
quutus pleraque in parabolis, sub figurarum inuolu-
cris, cum difficultate sermonis proposui. ^g Nam verò in
proximo tempus adest, quando non vltra per para-
bolas loquar, nec vlla verborū vtar obscuritate, sed nu-
dē & apertē, sine ambagibus & inuolucris, eloquar vo-
bis

bis simplicem veritatē, omne cōsiliū & omnem vo-
 luntatem patris mei vobis apertissimē manifestatu-
 rus: utpote quare in mūdum me miserit: quare me pa-
 tri velit & mori, quid de vobis decreuerit redimendis,
 quæ vobis ab æterno præparauerit præmia, & quibus
 medijs ad ea cōmodissimē pertingere valeatis, aliãq;
 huiusmodi, quæ posterius toti orbi per vos erunt præ-
 dicanda. ^a In illo tēpore postulabitis, tam patrē, quam
 me, in fide nominis mei, nihil hæsitantes cū omni fi-
 ducia. ^b Et ne fortē existimetis, patris ex se nullū esse
 erga vos affectū, nisi quantū ego pro vobis deprecans
 ad vos ipsum inflecto, nolo iam hoc vobis dicere
 ego patrem meum sim pro vobis deprecaturus, quasi
 vos ex seipso pater non diligat, aut quasi vobis non
 liceat etiā immediatē ad ipsum in spiritu accede-
 re. ^c Sed hoc dico: quod ipse vos ex semetipso pater
 diligit, non solū ex me inductus: propter quod, & ipse
 ex semetipso paratus est vos exaudire, etiamsi ego
 pro vobis non intercederem. Quod ideo dico, ut ma-
 iorem vobis præstem & magis familiarem fiduciam
 accedendi patrem, ipsumque deprecandi in nomine
 meo. ^d Ideo (inquā) vos meritō amat pater, quia vos
 per fidem & amorem & conuersationis similitudinē
 mihi adhæsistis, & credidistis in me, ut verum filium
 eius, qui ab ipso secundum diuinam generationem
 ab æterno processit, & secundum temporalem natiui-
 tatem per incarnationem missus sum in mundum, ad
 saluandum eum. ^e Et in hoc quidem rectissimē credi-
 tis. Verē enim ego à patre exiui, & secundum diui-
 nam generationem ab æterno, & secundum humanā
 natiuitatem in tempore, descendensque per incarna-
 tionem, veni in hunc mundū, secundū assumptam ser-
 uī formā, inter homines homo visibilis apparēs. ^f Per-
 acto autem cursu officij quod mihi pater in mundo
 explere iusserat, iterū ego mūdum secundū corpora-
 le istam & visibilē præsentiam, qua annos tres & tri-
 ginta hic egi, relinquam, atq; ad patrem redibo, per
 assumptionē in dexteram eius, vnde per incarnatio-
 nem ad opus exieram. ^g Quibus tam clare absq; vlla
 obscuritate propositis, admirantes discipuli clarita-
 tem

In illo die, in nomine meo petis.

Es non dico vobis, quia ego rogabo patrē de vobis.

Ipsa enim pater amat vos.

quia vos me amastis, & cre didistis quia à Deo exiui.

Exiui à patre, & veni in mundum.

iterum relin- quō mundum, & vado ad patrē.

Dicitur ei discipuli eius:

- tem & familiaritatē nimiam, gaudētes, dixerunt illi:
a Ecce nunc patet quod loqueris, & familiariter nobis
 iam loqueris, & pronerbum nulum dicis. *b* Nunc scimus, qui scis omnia.
- a* Ecce nunc patet quod loqueris, & familiariter nobis
 iam loqueris, & pronerbum nulum dicis. *b* Nunc scimus, qui scis omnia.
- c* Et non opus est tibi ut quis te interroget.
- d* In hoc credimus quod a Deo existi.
- e* Respondit eis Iesus:
- f* Modo creditis?
- g* Ecce venit hora, & iam venit, ut dispergamini vnusquisque in propria, & me solum relinquitis.
- h* Et tamen non sum solus, quia pater mecum est.
- amplius quam consueuisti loqueris, nullumque tuis sermonibus admisceas parabolæ regumētum, aut alterius difficultatis inuolucrum. *b* Videris iam nunc præstare, quod postmodum te facturum promiseras. Hoc argumento cognoscimus, & in fide quam olim de te habuimus amplius firmamur, certique redditi sumus, quod omnia etiam occultissima humani cordis, item & futura cōtingentia (quæ sunt hominibus incognita) tu nosti, per diuinam tuam omniscientiam quam habes cum patre communem. *c* Neque quod opus est tibi ad cognoscendum animi nostri cogitatum ut a nobis interrogaris, sicut neque opus est illi qui a te quicquam obtinere velit, ut ore te interroget, aut qui tibi cognitum esse aliquid velit ut tibi id labiis pandat. Tu enim nostra desideria, priusquam te interrogaremus, ex teipso cognouisti, & plenissime eis vltro satisfecisti, nobis nihil ore adhuc proponētibz. Insuper & de futuris nos clarè lucidèque edocuiisti.
- d* In hoc utique cognoscimus atque in fide nostra firmamur, ut sine hæsitacione te vere Dei filiū esse credamus, missum a patre in mundum, ex quo & sermones & opera omnia tua credimus procedere. Nemo enim occulta cordium scire aut futura nosse potest, nisi Deus. *e* Quæ ubi dixissent, quasi cum exultacione quadam in magistri verbis oblectati discipuli, magister quod proximè imminebat periculum subito illis intulit, dicens: *f* Vos quidem modo (ut dicitis) in mea fide cōfirmati estis, nec vlla vobis (quantum vestra testantur verba) superest hæsitatio. *g* Ego tamen hoc dico vobis: Ecce iam adest, & iā aduenit tempus illud quo omnes vos dispergemini aufugientes, alius huc, alius illuc, vnusquisque in propria sua latibula, ubi præ metu mortis vos abscondere valeatis: me autem in manus hostiū traditum omnes relinquetis, timore mortis deterriti. *h* Nec tamen ego solus permanebo, licet vestro comitatu priuatus. Semper enim mihi aderit pater, qui me non potest deserere, cum sit mihi cum eo vna substātia: ipse mihi aderit comes indiuiduus

dius, adiutor meus & liberator, qui opportuno tempore, post transitam passionē, me liberabit, à morte resuscitando ad gloriam. ^a Omnia autem hæc quæ *a Hæc loquutus iam ex me audistis, partim tristitia, partim læta, partim conturbantia, partim cōsolantia, eo animo & eo fine loquutus sum vobis, vt in mea fide stabiles permanētes, b* veram pacem meam obtineatis: vt præmoniti tã *b vt in me pade aduersis quã de prosperis, inter vtraque mediij nec cem habeatis.*

illis dericiamini in desperationem, nec istis rapiamini in præsumptionem. ^c Nam id ego vos apertè præ- *c In mundo pres* moneo in mundo isto à mundanis hominibus vos *af surã habebitis:* fictiōnem pãssuros, nec omnino spem vobis esse, vt ab aduersitatibus mundi penitus liberemini, donec in hoc mundo inter peruersos vitam ducitis. ^d Verum *d sed confidite,* tamen nihil vos ista cōturbent, sed bono animo esto- *ego vici mundum.* re, & viriliter agentes confortamini: quoniam ecce ego mundum victor superavi, ita vt nihil eorum quæ in mūdo sunt mihi potuerit præualere: vt & vos meo exemplo confidatis, si constanti animo & firma fide in me permanseritis, posse vos in me & per me omnem mundi impetum & omnia eius aduersa cum gloria superare.

ELUCIDATIO CAP. XVII.



Rostquam verò hæc, atque alia forsitan huiusmodi, tantæ dulcedinis verba coram discipulis suis ardētissimo affectu protulisset dominus Iesus, conuersus ad patrem, oratione claudere voluit sermonem: oculisque in cælum ad patrem subleuatis, ad quem totus animi tendebat affectus, ita illū pro se primum, ac deinde pro suis deprecatus est, dicens: ^f Mi pater, iam aduenit hora, tempus iam adest ab æterno definitum. Glorifica tu nunc & manifestum fac mundo, me filium tuum, vt & tu vicissim per me & in me glorificeris. Hactenus latui inter homines homo incognitus, aut pauculis tãtum in Iudæa manifestus. Nunc verò, postquam calicem imminētē ebibero, à morte ad vitam me resuscita, & assumptū in dextram tuam, missō in terras spiritu sancto me glorifica: vt ego à te glorificatus, vicissim te glorificē, tuūque

Hæc loquutus est Iesus, & subleuatis oculis in cælum, dixit:

f Pater, venit hora, clarifica filium tuum vt filius tuus clari ficet te.

a Sicut dedisti ei potestatem omnium carnis, nomen & tuam gloriã per Apostolos meos toti orbi prædicem. ³ Sicut dedisti mihi potestatem iudicium faciendi super omnes homines, sic tu me glorifica, & talem me manifesta, resuscitando me à morte, & assumendo in dexterã tuam: ^b vt cum ego sic glorificatus fuero, electos & fideles meos omnes, quos ab æterno secundum prædestinationem, atq; in tempore secundum electionem, dedisti mihi, participes faciam gloriæ meæ, eisq; donem vitam æternam, quam nõ possum illis donare, priusquã à te glorificatus fuero: cū ego debeam esse primitiæ dormientium, & primogenitus mortuorum, mihiq; competat iure naturalis filiationis, vt prior ascendam, ac deinde cæteros mihi secundum adoptionem fratres factos, mecum assumam. ^c Vita autem hæc æterna qua ego cupio donare meos electos in hoc consistit, vt modo per fidem imperfectè quasi in enigmatè, ac post hanc vitam per visionem clarã, perfectè cognoscant te, qui solus es verus Deus, & extra quẽ non est alius. ^d simul quoque cognoscant me filium tuum consubstantialẽ, quem temporaliter misisti in mundum, ad operandũ salutem generis humani: quem, cõgrua utiq; appellatione, nominari voluisti Iesum Christum. Vita enim æterna, & modo in anima incipit per gratiã siue per fidem charitate formatam, & consummatur postmodum in gloria per visionem fidei succedentem. Fides autem perfecta non est, nisi simul & diuinitas & humanitas in Christo mundi saluatore credantur. ^e Ego te clarificauit super terram, opus consummaui quod dedisti mihi vt faciam. ^f Et nunc clarifica me tu pater, apud te ipsum, claritate quã habui prius quam mundus fieret, apud te.

e Hæc est autẽ vita æterna, vt cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum.

a Ego te clarificauit super terram, opus consummaui quod dedisti mihi vt faciam.

f Et nunc clarifica me tu pater, apud te ipsum, claritate quã habui prius quam mundus fieret, apud te.

pater officio meo sum functus, glorificando te super terram, per assiduam prædicationem gloriæ tuæ, & ostensionem signorũ ex nomine tuo: ad agnitionẽ & obedientiam nominis tui omnes quantum potui adducendo, sic officium quod mihi iniunxisti, & cuius gratia me in mundum misisti, expleui. ^f Tu nunc vicissim pater me glorifica, quomodo ab æterno inter nos constitutum est: tu me propter tuam gloriã nimis humiliatum & abiectum, exalta & glorifica apud te ipsum in dextera tua illa gloria quã ab æterno tecum habui, ante mundi constitutionem, antequam vlla creatura subsisteret. Fac vt illius gloriæ etiam humanitas meã,

quæ

quæ modo propter te est despecta & contemptibilis,
 fiat particeps in dextera tua. ^a Nomen tuum & gloriam *a Manifestauit*
 tuam & voluntatem tuam & consilium tuum, ego ma *nomen tuum ho*
 nifeste prædicaui electis & fidelibus discipulis meis, *minibus, quos*
 quos segregasti atque dedisti mihi ex mundo, quos ad *dedisti mihi de*
 me vocasti & traxisti, quasi separando eos à mundo: *mundo,*
 nihilq; eos celui illorum, quæ tu mihi mandasti præ
 dicare in mundo. ^b Tui erant isti ab æterno secundum *b tui erant, &*
 prædestinationem, quoniam ab æterno prædestinasti *michi eos dedisti:*
 eos ad gloriam tuam. Et tu mihi eos dedisti ab æterno
 quidem, prædestinando illos per me ad salutem addu
 cere, & filios tuos fieri: in tempore verò quando eos
 ut me sequerentur traxisti, & ut in me crederent indu
 xisti. ^c Et hoc de eis phibeo testimoniū, q̄ verba mea *c & sermonem*
 quæ ex præcepto tuo loquutus sum eis, bono corde ex
 ceperunt & seruauerunt, fidem & obediētiam eis ex
 hibentes: propter quod digni mihi vidētur, quos tibi
 ex affectu commendem: ut pro acceptis donis grati,
 maioribus mereātur donari. ^d Et hoc nunc firma fide *d Nunc cognou*
 credunt, quem admodum & ore protestati sunt, quod *runt, quia om*
 omnia mea & verba & opera quæ tu mihi dedisti & *nia: quæ dedisti*
 constituisti ut facerem, abs te sunt, & à te procedunt: *michi, abs te*
 quòd omnia loquar & faciam, non à meipso, sed ex *sunt.*
 mandato tuo. ^e Nam verba tua quæ mihi præcepisti *e Quia verba*
 ut ea loquar in mundo, hæc ego illis fideliter prædica
 ui atq; exposui: & ipsi quasi in terra bona semen prædica
 tiosum, sic in corde optimo verbum tuum acceperūt, *quæ dedisti mi*
 cum fide & obedientia debita, ipsum custodiendo, ne *hi, dedi eis: et ipsi*
 sine fructu pereat: ^f & verè hoc eis persuasum est, *f & cognou*
 quòd à te exiui, secundum diuinam generationē ab *runt vere, quia*
 æterno, secundum humanam autem in tempore. ^g Et *à te exiui:*
 hoc sine hæsitacione credunt, me à te pro salute hu
 mani generis operanda, & pro implenda tua volunta
 te, missum esse in mundum. ^h Vnde & meritò, pater
 sancte, pro eis rogo: non sine causa pro illis apud te
 intercedo, ut eos habeas commendatos. ⁱ Non pro il
 lis rogo nunc, qui adhuc in mundo eligunt permane
 re, qui prædicatam sibi pœnitentiam respicientes, &
 oblatam Euāgelij gratiā suscipere recusantes, in infi
 delitate, alijsq; peccatis quibus plenus est mundus ex

- proposito malitiæ eligunt perseverare, qui propter ingratitude[m] suam nouis beneficiis nō sunt digni, postquam priora contemnunt: ^a sed pro istis modo præsentibus, atque pro istiusmodi omnibus etiã absentibus, qui boni sunt animi & promptæ ad credendum atq; obediendum voluntatis, apud te intercedo, sciens quòd pro istis deprecantem me libenter exaudias: ^b quandoquidem tui sunt secundum prædestinationem & electionem, de quibus proinde tu gestis tuum implere propositum. ^c Neque hoc quod eos dico tuos, ita intelligi velim, quasi peculiariter tuos, sic vt nō meos dixerim. Omnia enim nostra communia sunt, & mea omnia tua, & tua omnia mea: neq; est inter nos aliquid peculiare & proprium, quorum vna prorsus est & indiuisa substantia. Vnde sicut tui sunt, ita & mei. ^d Et in eis ego sum glorificatus, sicut & tu, dum in me credunt sicut in te, ^e Causa verò ob quam eos nunc peculiariter hac oratione tibi pater commendo, hæc est, quoniam ego secundum corporalem visibilemque præsentiam nō diu cum eis permanebo in hoc mundo: ipsi tamen in mundo superstites remanebunt, & ego quantotius deuicta morte cælum conscendens ad te redibo. ^f Hinc tibi iam iam abscessurus supplico, pater sancte, vt eos in fide nominis tui seruare digneris, & ab omni scandalo innoxios præseruare digneris, quos per speciale[m] vocationis & electionis tuæ gratiam dedisti mihi. ^g Ita, inquam, & ad hoc eos serua in nomine tuo, vt sicut nos vnum sumus, secundum naturam atque substantiam, sic & ipsi vnum sint nobiscū: non quidem secundum æqualitatem gradus, sed secundū proportionem suo quodam modo, eo videlicet quo creatura rationalis vniri potest creatori, nempe per assimilationē & adoptionē gratiæ. ^h Donec ego eis adessē secundū corporalem hanc & visibilem præsentiam, ego eos mea saluari in substitutione, tam per verba q̄ per exempla efficaciam, seruabam à periculis, in fide recta nominis tui, & in obedientia voluntatis tuæ: & sicut nutrix infantē aut mater filiū studiosissimē obseruat, ne quicquā ei eueniat periculi, sic ego eos vigilatissima obseruaui custodia, nullis
- a* sed pro his quos dedisti mihi;
- b* quia tui sunt.
- c* et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt.
- d* & clarificatus sum in eis.
- e* Et iam nō sum in mundo, & hi in mundo sunt, et ego ad te venio.
- f* Pater sancte, serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi;
- g* vt sint vnum sicut et nos.
- h* Cū essem cū eis, ego seruabam eos in nomine tuo.

nullis parcens in docendo laboribus, nullis in dandis
 exemplis parcens excessibus, nullis parcēs in oratio-
 ne vigiliis. ^a Quos tu mihi dedisti in Apostolos atque
 discipulos, vt eos ipse ore proprio instituerē, ac post-
 modum meos vicarios constituerē, paucos videlicet
 istos quos mihi dedisti secundū prædestinationem &
 certam electionem, ego diligenter custodiui donec
 præsens eis adfui: ^b ita vt nemo ex illis in mortis cri-
 mine perierit à te diuifus: sed in vocatione sua atque
 in gratia ad quam sunt vocati, omnes permanent ita-
 biles, præter vnū illum ad damnationem æternę mor-
 tis præscitū Iudam: qui licet numero fuerit cōiunctus
 cæteris, nō tamen merito & prædestinatione siue ele-
 ctione stabili. ^c De quo hoc iam impletum est, quod
 multo antè de ipso, deq; ipsius malitia, ac deinde sub-
 sequutura pœna, prædixit scriptura. Vnde constat,
 nunquam illum fuisse meum, secundū tuam prædesti-
 nationem, aut stabile electionem, neque vnquam illū
 sic mihi à te datum esse vt cæteros dedisti mihi. ^d Nūc
 verò mi pater, omnibus peractis aut peragendis in
 proximo quorum gratia tu me in mundū miseram, læ-
 tus & gaudēs ad te redibo, ab his charissimis meis se-
 cundum visibilem corporis præsentiam auferendus.
^e & hæc omnia tam quæ antè ad ipsos, quā quæ modo
 ad te loquor, ipsis audientibus dixi, ac dico priusquā
 abscedens à mūdo, vt videntes suam salutē tam mihi
 esse cordi, seq; à me tāta affectus teneritudine diligi,
 ex hoc in animis suis concipiant de me plenum & in-
 tegrum gaudium, quod in omnibus mundi pressuris
 eos sufficiat consolari. ^f Ego, mi pater, fideliter eis tra-
 didi & exposui verba omnia quæ præcepisti mihi vt
 loquar in mundo: atq; huius rei gratia, mundi huius
 amatores, ambitiosi & superbi Iudæi, tumidiq; mūdi
 odio habuit, sapientes, odio illos habent & habebunt amplius:
^g quoniam per doctrinam tuam cælestē, à mundi affe-
 ctibus facti sunt alieni, ^h neq; ea quæ sunt in mundo
 desiderant: sicut & ego de mundo non sum, neque iis
 quæ sunt in mūdo afficior, sed tuam tantū quæro glo-
 riā. Quæ affectus morumq; dissimilitudo sicut in me
 odium prouocauit mundi & amatorum eius, sic & in
 illos

- a Non rogo vt tollas eos de mūdo.* illos prouocat & prouocabit amplius.^a Non hoc rogo, mi pater, vt eos quantotius à mundo auferas per mortem corporis: quoniam nondum aduenit hora, & est per eos antè prædicandum Euangelium, nomèq; meum manifestandum orbi terrarum.^b Sed hoc rogo, vt eos in medio nationis prauæ & peruersæ, in medijs tumultibus inquieti & procellosi huius mūdi, ab omni verè malo, ab omni scandalo & peccato custodias, tãquam lilia inter spinas, tanquam inter zizania triticum electum: vt non ipsi abundantia iniquitatis supprimantur aut scandalizentur, & pereant.^c Tamen enim in mundo adhuc vitam agant, atque in medio mundanorum hominum commorentur, ipsi tamen nequaquã de mundo sunt, mūdanicis hominibus affectu & moribus non consentiunt:^d sicut & ego, licet in mundo vitam, non sum tamen de mundo, sed per omnia ab illo dissentio.^e Proinde tu pater, qui es omnis sanctitatis fons, & principium omnis sanctificationis, sanctifica eos, obsecro, confirma & stabiles effice, atque immobiles in veritate, vt eam nullis vquam tétationibus scandalizati, aut laboribus fracti, derelinquant.^f Veritas autem hæc in qua eos per te cupio sanctificari & stabilitate perpetua confirmari, ipsa est doctrina mea, quam ex tua iussione eis prædicaui.^g Atque ad hanc veritatem prædicandam, sicut tu me misisti in mūdum, hominemque fieri voluisti, vt notam facerem hominibus voluntatè tuam & consilia tua,^h sic & ego istos destinaui post meam glorificationem mittere in mundum vniuersum, ad eandem veritatem vbique locorum prædicandam. Cui tanto muneri nequaquam poterunt sufficere, nisi per te in hac veritate quam corã gentibus & regibus debent profiteri, valde sint sanctificati & confirmati.
- b Sed hoc rogo, vt eos in medio nationis prauæ & peruersæ, in medijs tumultibus inquieti & procellosi huius mūdi, ab omni verè malo, ab omni scandalo & peccato custodias, tãquam lilia inter spinas, tanquam inter zizania triticum electum: vt non ipsi abundantia iniquitatis supprimantur aut scandalizentur, & pereant.*
- c Tamen enim in mundo adhuc vitam agant, atque in medio mundanorum hominum commorentur, ipsi tamen nequaquã de mundo sunt, mūdanicis hominibus affectu & moribus non consentiunt:*
- d sicut & ego, licet in mundo vitam, non sum tamen de mundo, sed per omnia ab illo dissentio.*
- e Proinde tu pater, qui es omnis sanctitatis fons, & principium omnis sanctificationis, sanctifica eos, obsecro, confirma & stabiles effice, atque immobiles in veritate, vt eam nullis vquam tétationibus scandalizati, aut laboribus fracti, derelinquant.*
- f Veritas autem hæc in qua eos per te cupio sanctificari & stabilitate perpetua confirmari, ipsa est doctrina mea, quam ex tua iussione eis prædicaui.*
- g Atque ad hanc veritatem prædicandam, sicut tu me misisti in mūdum, hominemque fieri voluisti, vt notam facerem hominibus voluntatè tuam & consilia tua,*
- h sic & ego istos destinaui post meam glorificationem mittere in mundum vniuersum, ad eandem veritatem vbique locorum prædicandam. Cui tanto muneri nequaquam poterunt sufficere, nisi per te in hac veritate quam corã gentibus & regibus debent profiteri, valde sint sanctificati & confirmati.*
- i Et ego, mi pater, tam illos habeo cordi, vt pro eis me ipsum sanctificem, id est, in sanctam oblationem & hostiam sacram dare parè, iam iamque daturus sim: vt ipsi per meam hanc sanctificationem & immolationem sanctificètur in veritate, vt reconciliati ipsi per meum sanguinem, mereantur à te cõfirmari per spiritum sanctum, in hac veritate quam eos ore proprio docui.*
- Et pro eis ego sanctifico me ipsum, vt sint et ipsi sanctificati in veritate.*

dotui. ^a Neque verò, mi pater, ad pauculos istos vn- ^a *Non pro eis*
decim numero, Apostolos, hîc modo præsentés, tantû *autē rogo tan-*
se extēdit affectus iste meus quo loquor ad te, neque *tum, sed & pro*
ad istos solos peruenire desidero finalis huius oratio- *eis qui crediturū*
nis meæ affectum: sed omnino ad omnes, siue iam na- *sunt per verbū*
tos, siue in futuris generationibus vsque ad consum- *eorum in me:*
mationē sæculi nascituros, quicunq; per istorum aut
aliorum posteriorū prædicationem credituri sunt in
me: ^b vt in vniuersum omnes istiusmodi per fidem & ^b *vt omnes vnū*
charitatem vnā in spiritu vno adinuicem vniantur, *sint:*
& quasi vnum corpus fiant, vt sint adinuicem quasi
vnius corporis mēbra, eodē spiritu viuificata, & me-
cum, sint vnū, sicut membra cum capite. ^c Scut (in- ^c *sicut tu pater*
quam) tu pater in me es & mecum vnum, ac vicissim *in me, & ego in*
ego in te sum & vnū tecum: sic & ipsi sint in nobis, & *te, vt et ipsi in*
vnū nobiscū, suo quodā modo, quantū potest creatu- *nobis vnū sint:*
ra rationalis cū Deo vnū fieri. Videlicet vt quomo-
do nos per naturam vnum sumus, sic ipsi per gratiam
& adoptionem nobiscum vniantur. ^d Vt per hanc ^d *vt credat mū*
vniōne gratiæ & adoptionis, cognoscāt homines qui *du, quia tu me*
in mundo hoc sunt, & qui ex mundo credere volue- *misisti.*
rint, q; tu verè me misisti in mūdum. Dum enim cre-
dentes meæ prædicationi facis vnum tecum, tuosque
secundum adoptionem filios, manifestè cōprobas, q;
verè à te missus sum prædicare mundo. ^e Ego pater, ^e *Et ego clari-*
gloriam illam & claritatem quam mihi secūdam hu- *tatem quam tu*
manitatem quantocius daturus es, similiter illis dare *dedisti mihi, de-*
testamento disposui, postquam commissum sibi mini *di eis,*
steriū fideliter impleuerint, facturus eos (vt fratres
meos & filios) participes regni tui, & gloriæ tuæ: ^f vt ^f *vt sint vnum*
ipsi per hanc adoptionis gratiā sic suo quodam modo *sicut et nos vnū*
vnū sint nobiscum, sicut nos secundū naturam vnum *sumus.*
sumus. Ita pater, ego illos per me tibi inferam, & vnū
tecum efficiam. ^g Ego in eis ero per gratiam & ^g *Ego in eis, et*
adoptionem spiritus sancti, quam de mea plenitudi- *tu in me,*
ne accipient: tu autem in me es ab æterno, & secun-
dum naturam. Atque ita per me & ipsi erunt in te,
& tu in eis per me. Propter hoc enim ego filius tuus
vtranque habeo naturam, vt per me, quasi mediato-
rem & medium, homo Deo, & Deus vniatur homini.

- a* *ut sint consummati in vnum,* & perfecti in vnitatem nobiscum: atque ex hoc, quicūque cognoscat mundus, quia tu me misisti, & dilexisti in me credūt, ac per me in te, vero tu amplectaris amicos, sicut & me dilexisti.
- c* *Pater, quos dedisti mihi,* & vnum sunt tecum, non potes non diligere. Denique, orationem cōcludens, summam hoc à te postulo in presentibus, & in cōsummationem vsque sæculi futuris, quos tu mihi ab æterno dedisti secundum prædestinationem, ut in me credant, & per me salui fiant: *d* pro his, inquam, hoc cupio & rogo, ut ubi sum ego, & illi ego post cursum vitæ meæ peractum apud te ero, illi sint mecum. & ipsi post vitam bene transactam mecum sint, videlicet ut videant cet in regno gloriæ tuæ: ut illic mecum agentes claritatem meam deant, & in seipsis de mea plenitudine participando quam dedisti mihi percipiāt, gloriam illam inestimabilem, quam secundum diuinitatem ab æterno dedisti, & secundum humanitatem quia dilexisti te modo daturus es mihi: quoniam dilexisti me diuinitate ante consubstantiationem mundi. *e* Pater in iste, vlla subsisteret creatura, aut *f* Pater in iste, vlla subsisteret creatura. *g* Pater sancte & iuste, qui omnia quæ facis (siue eligendo, siue reprobando) in vero iudicio & iustitia facis homines mundi huius, qui ex affectu & proposito malitiæ suæ eligunt permanere in infidelitate, & cæteris peccatis suis, isti te non cognouerunt: quoniam si cognoscerent, non ita tuam voluntatem contemnerent. *h* Ego autem te cognoui perfectissima cognitione, tanquam eum qui mecum est vna substantia. *i* Sed & isti mei discipuli te cognouerunt, cognitione imperfecta per fidem, nimirum à me eruditi in fide & agnitione nominis tui: & hoc peculiari ter crederunt, quia tu me misisti in mundum, prædicare *k* Et notum feci eis operari inter homines voluntatem tuam. *l* Et ego te manifestavi illis, nomen tuum eis prædicando, & quis aut qualis sis, quam bonus, quam iustus, quam sanctus, quam

quàm verax quàm pius, & misericors erga genus hu-
manum, quàm sapiens in consiliis, & alias omnes per-
fectiones tuas manifestavi eis: ^a atque etiã amplius *a* & notum fa-
cis manifestabo, partim post meam resurrectione ore
pprio multa illis dicturus aperte de gloria regni tui,
partim post ascensionem in celos per spiritum meum,
per quem eos docebo omnem veritatem. ^b Ad hoc (in- *b* *vt dilectio*
quam (illis & prædicaui, & prædicabo nomen tuum, *qua dilexisti*
vt sicut me semper dilexisti naturalem tuum filium, sic *me, in ipsis sit,*
& istos in te per meam prædicationem rectè credentes, tã-
quã adoptiuos filios tuos diligas: ^c & ego in eis per fi *c* & ego in
de & dilectionem inhabitẽ, atq; cù eis vnũ fiam. Hanc *ipsis.*
enim veritatẽ & hanc cõmunionem summopere de-
sidero, cuius gratia omnem hunc laborem suscepi, &
passionem etiam imminentem libenter aggredior.

ELUCIDATIO CAP. XVIII.



QUAM verò hæc & huiusmodi magna sus, egressus est
consolationis verba, ex ardenti pecto- cù discipulis suis
re, corã discipulis protulisset dominus trans torrentem
Iesus, egressus iam antè locum cœnacu Cedron,
li, peruenit vsque trans torrentem Ce- e vbi erat hor-
dron, à cedrorum videlicet frequentia sic nomina- tus, in quem in-
tum, ad villam Gethsemani, ^c vbi erat hortus qui- troiuit ipse &
dam à tumultu semotus: in quem, vt locum orationi discipulieius:
aptum, ipse introiuit vna cum discipulis suis, vt illic f Sciebat autem
orationem funderet ad patrem in abscondito, & ad et Iudas qui tra
idem discipulos suos induceret. ^f Hunc autẽ locum didit eum locũ,
sic consuetudinariẽ Christus cùm esset Hierosolymis quia frequenter
visitabat & frequentabat, vt ipsi Iudæ qui dominum Iesus cõuenerat
erat post paululum traditurus, imò in traditionis ope illuc cù discipu-
re iam erat occupatus, non esset ignotus: nec dubita- lis suis.
bat ipse, quin post cœnam peractam, iuxta consuetu- g Iudas ergo cù
dinem, circiter tempus noctis illuc esset venturus, ad accepisset cohor
pernoctandum ibi in oratione. ^g Qua spe atque cõ- tẽ, & à p̄sifici-
fidentia, impius ille traditor cùm ad satisfaciendum bus & Phari-
sponsioni suæ de traditione præceptoris, accepisset in suis ministros,
suo comitatu milites ex cohorte, quẽ in Hierusalem venit illuc cula
à Romanis posita erat ad seditiones tumultusque re- ternis, & faci-
primendos, ac præterea alios à pontificibus & Phari- bus, et armis.

- factis ministros, qui negotium ardetius prosequerentur, venit ad locum illum iam supra designatum, cum laternis & facibus, ad illuminandum noctem, & perquirendum in tenebris Iesum: item & cū armis diuersis, utpote gladiis & fustibus, ut per vim eum comprehenderent. ^a At vero dominus Iesus, præsciens omnium passionum, quæ sibi ex patris voluntate, & pro humani generis salute imminabant, ut ostenderet voluntati se pati, & libenter omniam illam suscipere, non fuga sibi consuluit, tametsi tempestiue satis, imò multo antè præsciuisset illos venturos ad locum: quin etiam ipse eis obuiam processit, forti animo & inuictò pectore imminetibus malis semetipsum offerens: & ne quomodo videretur velle latere, prior ipse clara & intrepida voce eos alloquutus est, dicens: ^b Quem hic vos, o viri, modo in tenebris tanto tumultu queritis? Illi tumultuantes, incertis clamoribus, dixerunt: Nos huc missi sumus, ut queramus hominem seditiosum à Nazareth, qui vulgato nomine dicitur Iesus. ^c Tum Christus clarissimo verbo semetipsum prodidit dicens: Ecce coram adest quem queritis: Ego qui loquor vobiscum, ego sum Iesus ille à Nazareth. ^d Cùm autem sic obuiam procederet turbis dominus, traditor impius eum ministris illis, tanquam dux & præcessor eorum stabat, ab Apostolorum collegio separatus, & latronum cohorti sociatus, plenus cogitatione pessima. ^e Statim verò ubi verbum illud, Ego sum, verbum breue, sed efficax, syllabis & literis modicum, sed potestate plenum, ore suo benedicto protulisset dominus, ^f tota illa impiorum caterua, quasi fulmine percussa, aut ariete aliquo grauissimo pulsata, siue bellico tormento concussa, subito in terram prostrata est, cecideruntque omnes resupini in terram quasi mortui, ita ut nec membrum vllum possent mouere: Iesu interim in suo gradu citra perturbationem consistente. Ut vel hoc tam manifesto diuinæ virtutis miraculo discerent illi impij, nihil se Christo nocere posse, nisi quando & quantum ipse permetteret. ^g Postquam verò aliquantulum ita prostrati illi iacuisent, velut trunci inanimes, domi-
- ^a Iesus itaque sciens omnia que ventura erant super eum, processit et dixit eis:
- ^b Quæ queritis? Responderunt ei: Iesum Nazarenum.
- ^c Dicit eis Iesus: Ego sum.
- ^d Stabat autem et Iudas qui trahebat eum cum ipsis,
- ^e Ut ergo dixit eis: Ego sum.
- ^f Abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram.
- ^g Iterum ergo interrogauit eos:

dominus Iesus reddita eis ex sua volūtate virtute pristinā, erectos iam in pedes (vt probaret, num in suā malitiæ proposito persisterēt, nullūmq; eis relinqueret exultationis locum) iterū eos interrogauit vt antē, dicens: ^a Quem vos, o viri, modo intempesta nocte, hic in loco deserto quæritis? ^b Illi nihil emendati tam patienti signo, quod in se iam persenserant, respondent vt antē respōderant, se inquirere hominem seditiosum, dictum Iesum à Nazareth. ^c Tunc Iesus videns impios illos in sua malitia obduratos, nec tam aperto signo quicquam emolitos, nolens passionem suam impedire, permisit eis in se potestatem, dixitq; eis: Iam semel dixi vobis, & iterum dico, me illū esse illum Iesum quem vos quæritis. ^d Postquam ergo vobis, ita decretum est, postquam à vestræ malitiæ proposito (vt video) non vultis respicere, ecce do vobis in me potestatem agendi quod libet. ^e Veruntamen istos meos discipulos nolo contingatis, ad nocendum eis, sed abire eos permittite liberos. Iam enim venit hora mea, sed nondum illorum tempus aduenit. ^f Ita enim voluit discipulos suos à nocumēto seruari, vt sermo ille plenius impleretur, quo pauloante patrē pro illis orans dixerat: Quos dedisti mihi, nō perit ex eis quisquā. Quod licet de perditione secūdum animam potissimum videatur intelligendum, simul tamen ex abundanti, etiam secundam corpus voluit impleri. ^g Cernens autem, Simon cognomēto Petrus, in præceptorem suum impios Iudæos magno impetu irruere, magnāque irreuerētia manus in eū iniicere, exarscēs ira, gladium quē gestabat subitō exemit, vnūq; ex seruis potificis qui cæteris fortē audacius impudētiusque in Christū insuliebat percutiens, icū in dexteram partem (vel seruo declinante, vel Deo sic disponente) deflexo, aurem illi dexteram amputauit. ^h Atq; huius serui nomen (vt certior sit fides historiæ) Malchus erat. ⁱ Dominus autem Iesus, nolens passionem suam impediri, cum increpatione quadam Petrum à proposito compescuit, dicens: Recōde Petre gladium in locum suum: non est nunc tempus defensionis, sed patientiæ. ^k Omnimodis enim necessarium illud est,

^a Quem quæritis?

^b Illi autem dixerunt: Iesum Nazarenum.

^c Respondit Iesus: Dixi vobis quia ego sum.

^d Si ergo me quæritis,

^e fustis hos abire.

^f Vt impleretur sermo quem dixi: Quia quos dedisti mihi,

^g non peridi ex eis quēquā.

^h Simon ergo Petrus habens gladiū,

ⁱ eduxit eum, & percussit pontificis seruum,

^j & abscidit auriculam eius dexteram.

^k Erat autem nomen serui, Malchus.

^l Dixit ergo Iesus Petro: Mitte gladiū tuum in vaginam.

^m Calicem quē dedi mihi potum bibam.

ⁿ Non est nunc tempus defensionis, sed patientiæ.

a Cohors autē est vt, calicem istum quem mihi pater proposuit, ebri-
 & tribunus & bam: vt amaritudine instantium passionum, & mor-
 ministri Iudaeo- tis quā me pater pro generi humani salute sustinere
 rum, comprehē- ab aeterno decreuit, obediēter ad finem vsque perfe-
 derunt Iesum, ram. Et tu quis es, qui patris hāc velle debeas, aut pos-
 & ligauerunt sis impedire voluntatem? ^a Milites itaque cohortis,
 eum, quae in Hierusalem ad reprimendas seditiones à Ro-
 b & adduxerūt manis erat cōstituta, & qui illis erat militibus prae-
 eum ad An- ctus chiarchos siue tribunus, vnā cum ministris Scri-
 nam primum. barum atque Phariseorum, manus violentas mitten-
 c Erat enim so tes in Iesum, cōprehenderunt eum, & vinculis alliga-
 cer Caypha, qui uerunt, quēadmodum illis fieri solet, qui propter im-
 erat pontifex mania scelera morte plectendi comprehenduntur:
 anni illius ^b sicquē vinctum per noctem, multa exultatione ad-
 d Erat autem ciuitatem pertrahētes, adduxerunt eum prius ad do-
 Cayphas, qui cō- mum Annæ sacerdotissquae illis prior occurrebat in
 siliū dederat via quā domus Cayphae. ^c Idcirco autem ad Annam
 Iudaeis, quia ex- tametsi illius anni non esset pontifex summus, eum
 pedidit vnum ho- adduxerunt: quoniam is qui eo anno summo sacerdo-
 minē mori pro- tio fungebatur, nomine Cayphas, gener erat Annæ:
 populo propter quod, ad eū primum, vt seniore, & atate di-
 e Sequebatur gnio, prius illum adducebant. ^d Cayphas verò
 autem Iesum si idem ipse erat, qui (vt supra à nobis narratum est) cō-
 mon Petrus, & gregatis in cōcilio Iudaeis, de morte Christi consiliū
 alius discipulus. proposuit, dicēs, expedire vt pro salute totius gentis
 f Discipulus au vnus homo Christus interficeretur. ^e Cū autem ca-
 tem ille erat no- ptus & vinctus in ciuitatem pertraheretur dominus,
 tus pontificis, & Simon Petrus aliqua ex parte memor magnifici pro-
 introiuit cū Ie- misī sui, ex amore erga praeceptorē, prosequutus est
 su in atrium pō- eum: sed à longē tantum, ob timorem periculi: atque
 tificis. cū hoc alter discipulus ille, quem peculiarius dilige-
 g Petrus autem bat Iesus. ^f Qui quidem discipulus cū esset iis qui
 stabat ad ostiū de domo erat pontificis satis probē notus, fiducia fa-
 foris. miliaritatis huius atque notitiæ, introiuit cum Iesu
 h Exiit ergo in atrium pontificis, quo primum adductus est à mini-
 discipulus alius stris. ^g Petro vt incognito & extraneo adhuc prae-
 qui erat notus lante ante ianuam, donec ex Ioanne resciret, num tu-
 pontificis, & di- tō sibi liceret incredi. ^h Itaque discipulus ille alter qui
 xit ostiarie, & erat notus pontifici ac familiarē eius, postquam intro-
 introduxit Pe- illet cum Iesu, vidissetque nihil ob stare quō minus
 & Pe

& Petrus ingredi posset, rursus exiuit ad vocandum *trū. Dicit ergo*
 Petrus: & postquam ab ancilla seruante ostium facul. *Petro ancilla o-*
 ratem obtinuisset, egressus vocauit, & introduxit eū: *stuarā:*
 Verūm Petro ingressō, puella quæ ostiū obseruabat,
 defixis in eum oculis, attentius eum aspiciens, dixit:
^a Nōne tu vnus es ex numero discipulorū hominis *a Nunquid et*
 istius, qui modo huc à ministris ex iussione princi- *tu ex discipulis*
 pum victus adducitur? ^b Statim ille qui tā magnifica *es hominis*
 magistro sponderat, ad vnus ancillulæ vocem per- *istius?*
 territus, dum mori corporaliter timuit, æternæ vitæ *b Dicit ille: Nō*
 authorem negauit apertè denegās se Christi esse di- *sum.*
 scipulū. ^c Stabant verò ad ignem carbonarium in a- *c Stabant autē*
 trio cōpositum, milites atque ministri qui Christum *serui et mini-*
 cōprehensum adduxerant: quoniam pro temporis cō- *stri ad prunas,*
 ditione, frigus erat satis vehemens, & frigus quod fo- *quia frigus*
 ris in aëre & vento contraxerant ignis calore de- *erat, et calefa-*
 pellere satagebāt. ^d Quibus etiam se adiunxit & im- *ciebant se.*
 miscuit Petrus, stans cum eis & calefaciēs se, vel vt sic *d Erat autem*
 audacia simulata suspicionem illis adimeret, vel quo- *cum eis, et Pe-*
 niā frigore vrgebatur, præter temporis inclementiā *trus stans, et ca-*
 etiam timore ipsius membra infrigidate. ^e Dominus *lesaciens se.*
 autem Iesus mox vt domum pōtificis est ingressus, in *e Pontifex er-*
 locū interiorem deductus est, & coram Anna sacer- *go interrogauit*
 dote exhibitus. Qui velut autoritatē habens, & par- *tesum de discipu-*
 tē administrationis sacerdotij, quo gener ipsius tum *lis suis, et de do-*
 fungebatur, interrogauit eum signanter de doctrina *ctrina eius.*
 sua, de iis quæ populū docuerat, nimirū quæ hæc es-
 sent, & vnde ea didicisset, & cuius autoritate vel ius-
 su ea prædicaret, aliāq; huiusmodi: item & de discipu-
 lis suis, quos haberet numero, & cuiusmodi essent, & *f Respondit ei*
 vbi eos reliquisset, aut illi vbi eū reliquissent. *iesus, Ego pa-*
 autem Iesus de duobus interrogatus, ad id quod erat *lām loquutus*
 præcipuum respōsionem conuertens, dixit pontifici: *sum mundo, ego*
 Ego quicquid hæctenus egi, palā omnibus egi. Ego *semper docui in*
 omnibus hominibus qui voluissent audientibus, pa- *synagoga, et*
 lā loquutus sum, à meis sermonibus excludens nemi- *in templo, quo*
 nē. Ego frequentissimè docui in locis publicis, vt sy- *omnes Iudæi cō-*
 nagoga & tēplo, ad quæ omnes Iudæi audiendi verbi *ueniunt, et in oc-*
 Dei gratia, ex instituto & consuetudine conueniunt: *culto loquutus*
 & omnino nihil sic in angulo aut intra parietes do- *sum nihil.*
 cū

- cui, vt ipsum latere cupiam, aut metuam in lucē pro-
 palari.^a Quorsum igitur nunc me interrogas de do-
 ctriina mea, quā ita apertē corā toto mundo prædi-
 caui, quasi hæcenus ego in latibulis docuerim, quæ ve-
 lim abscondita, nunc autem occulta prodere cogar?
 Quod si adhuc fortē, quæ sit mea doctrina ignoras,
 illos potius interrogare debebas, qui me prædicantē
 audierunt, quorū est ingens numerus.^b Ecce hi sciunt
 quæ ego docuerim, atq; ab his melius audire & disce-
 re poteris, hoc sanē articulo, quam à me. Ego enim,
 quoniā vt reus examinor, non vt doctor interrogor,
 si quid fortē respōdero, putabor ex metu periculi, vel
 minus dicere, vel aliter dicere, quam olim prædicaue-
 rim cū liber essem. Maior autē fides habebitur aliis,
 de mea doctrina perhibentibus testimonium.^c Quæ
 verba, prudentiæ utiq; magnæ & rationabilis mode-
 stitiæ, cum protulisset dominus Iesus, vnus quidam ex
 ministris pontifici vt iudici & domino suo assistens,
 grauē nimis alapæ ictum impegit in os eius sacratis-
 simum, dicēs:^d Sic tu homo vilis, coram tribunali hęc
 assistens, respōdere audes te examinanti pōtifici? Itā-
 ne decet, tam immodestē & inuerecundē, reos loqui
 iudicibus? ^e Dominus autem Iesus, vt patientiam &
 mansuetudinem quam verbo semper docuerat, nunc
 quoque exēplo demonstraret, percutienti se non ma-
 ledixit, non conuiciatus est, aut iniuriam pro iniuria
 reddidit: sed animo imperturbato, cum humilitate &
 mansuetudine (vt suam innocentiam tueretur, atque
 in pōtificem nihil se peccasse declararet) ira respōdit
 illi qui se percusserat:^f Si (vt tibi videtur) malē & ali-
 ter quam deceat loquutus sum, nō ita statim tuo iudi-
 cio erat inferenda ultio, sed prius tibi probandum &
 declarādum erat peccatum nœum, ac deinde quod à
 iudice fuisset decretum, tu quasi minister iustitiæ per-
 fecisses.^g Si autem bene loquutus sum, neque cum ra-
 tione quisquā id possit docere, quod aliter quam de-
 ceat pontificem sim alloquutus, non iuste tu ita sine
 causa me cedis, nec quasi minister iustitiæ, sed tanquā
 seruus iniustitiæ, dolorem simul & cōtumeliam mihi
 infers.^h Cū autem videret Annas nihil se in Chri-
 sto
- a* Quid me in-
 terrogas? inter-
 roga eos qui au-
 dierunt, quid
 loquutus sum
 ipsis.
b Ecce hi sciunt,
 qua dixerim
 ego.
c Hac autem
 cū dixisset,
 vnus assistens
 ministrorum de-
 dit alapam te-
 sa, dicens:
d Sic respondes
 pontifici?
e Respondit Ie-
 sus:
f Si malē lo-
 quutus sum, te-
 stimonium per-
 hibe de malo,
g Si autem be-
 ne, quid me ce-
 dis?
h Et misit enim
 Annas ligatū
 ad Caypham pō-
 tificem.

sto facile inuenturum quod ad condemnationē ipsius
posset producere, misit eū ita vt erat vinctū, ad Cay-
pham generū suum, apud quē congregati erant Prin-
cipes Iudæorum, Christi aduentum præstolantes.^a Si-
mō autē Petrus vt suspicionem auferret, simulata fi-
ducia accessit ad carbonarium ignem, illic cum mini-
stris astās & calefaciens se. ^b Quem attentius intuen-
tes quidā ex illis, dixerūt ad eū? Nōne tu vnus es di-
scipulorū hominis istius, qui modo cōprehensus est?
^c Petrus verō magis sibi metuēs, vt periculū effugeret,
negationi priori adiicit secūde, sancte asserēs, nihil si-
bi esse cū homine illo cōmerci, neq; se eius aliquādo
familiari vsū cōsuetudine. ^d Cū autē hæc à pluri-
bus Petro obiicerētur, quidā ministrorū, Malchi cu-
ius Petrus auriculā amputauerat cognatus, magis au-
dacter illum aggressus est, dicens: ^e Quid tu tam im-
pudēter negas quod certissimū est? Nōne ego te hi-
sce oculis iam nūc in horto consexi cū homine isto?
Nōne tu ipse ille es, qui iustitiam impedire, ac reū
istum defendere conabaris, cū educto gladio, pontifi-
cis ministro, meo cognato, aurem præcinderes? ^f Hic
verō Petrus grauissimè perterrefactus, quod non so-
lum vt discipulum Christi, sed insuper vt defensorem
eius & aduersarium Iudæorū, se notari intelligeret,
prioribus duabus tertiam adiecit infœlix negationē.
^g Qua perfecta, statim gallum canentem aduertit, iu-
xta verbū domini: vt eo excitatus, & domini misera-
tionē respectus infidelitatis suę pœnitentiam ageret.
^h Postquam verō apud Caypham in cōcilio publico
Iudæorū examinatus & cōdemnatus fuisset dominus,
atque à ministris turpiter illusus (quæ vt ab aliis Euā-
gelistis plene satis descripta relinquimus,) adductus
est deinde à domo Cayphæ ad domum prætoris siue
præsidis. ⁱ Mane autem erat cū eum adducerent,
quoniam eius mortem anhelo spiritu, priusquam à
populo moueretur seditio, accelerare studebant.
^k Ipsi verō in prætoriam domum non sunt ingres-
si, ne ex commercio hominis gentilis (cuiusmodi
erat præfes) contaminarentur. ^l Nam erat eis tunc
māducadus cibus paschalis, vel ipse paschalis agnus,

a Erat autem
Simon Petrus
stans, & calefa-
ciens se.

b Dixerunt er-
go ei: Nunquid
& in ex discipu-
lis eius es?

c Negauit ille,
& dixit: Non
sum.

d Dicit ei vnus
ex seruis ponti-
ficis, cognatus
eius cuius absci-
dit Petrus auri-
culam:

e Nōne ego te
vidi in horto cū
illo?

f Iterum ergo
negauit Petrus,
& statim
gallus cantauit.

h Adducunt er-
go Iesum à Cay-
pha in prætorium.

i Erat autem
mane:

k & ipsi non
introierunt in
prætorium, vt

non contamina-
rentur,

l sed vt mandu-
carent pascha.

vel

- vel panes azimi, quos per septem dies māducare debebāt ex legis præscripto: quæ paschalis cibi manducatio, munditiem in manducantibus requirebat. ^a Cū igitur isti sibi illicitum ducerent prætorium ingredi, præses ipse morem eis gerēs, eorumque caremoniis & ritibus deferens, domum suam exiens processit ad eos: vidensque offerri sibi hominem vinctum, volens iuxta Romanorum consuetudinem causam accusationis cognoscere, dixit eis: ^b Quid culpæ huic homini imputatis, aut de quo crimine eum accusare proponitis, propter quod ita vinctum eum tam mane adducitis? Illi verò sibi malè conscij, quòd non sufficiēt habere accusationem, latere cupientes, dixerunt: ^d Non est necesse, vt de hac re nos respondeamus tibi: iam enim in nostro consilio res discussa est: sufficiat tibi, quòd nos eum vt morte dignum, tibi condemnandum offerimus. Nos enim totus mundus nouit ea esse sanctitate atque iustitia, vt si mortis reus iste non esset, nequaquam eum tibi offerremus condemnandum. ^e Hanc illorum tam superbam & præsumptionis plenam responsionem, admodum, ægrè ferens Pilatus, cū multa indignatione ait ad illos. ^f Si vos ipsos tanti facitis, vt contra Romanorum consuetudinem: antè accusationem propositam, à me postuletis quod vobis placet iudicium, eadem opera audete & vos illum accipere, ac secundum legem vestram eum condemnare. Si à me iudicium requiritis, causam quoque proponite: si causam mihi non proponitis, satis existimantes eam vobis esse cognitam, sufficiat itē vobis vestrum iudicium, nec meum requiratis. ^g Cui verbo Pilati, superbo animo responderunt Iudæi: Si quidem à nobis per Romanorum auctoritatem non esset ablata potestas exequendi iudicij, nos te hac in re non requireremus iudicem, neque vltiori nobis examinatione videretur opus. Nunc verò, postquam nobis sine Cæsaris auctoritate (cuius tu locum obtines) non licet quenquam interficere, necessitate cōpulsī ad te venimus, vt tua auctoritate interueniente, nobis liceat in hunc exequi, quòd omnium nostrum concordī sententia, post examinationem sufficientem
- ^a Exiit ergo Pilatus ad eos foras et dixit:
- ^b Quam accusa tionem affertis aduersus hominem hunc?
- ^c Responderūt et dixerunt ei:
- ^d Si nō esset hic malefactor, non tibi tradidissimus eum.
- ^e Dixit ergo eis Pilatus:
- ^f Accipite eum vos, et secundū legem vestram iudicate eum.
- ^g Dixerunt ergo ei Iudæi: Nobis non licet interficere quenquam.

cientem aduersus eum decretum est. ^a Ita enim fieri oportebat, & sic Dei voluntas erat, vt per Iudæos gen *a* *Vt sermo Ie-*
 tili præfidi Christus traderetur: per quod impletus est *su impletur*
 sermo ille, quem ante passionē in via ascendens Hie- *quem dixit, si-*
 rosolymam dominus prædixerat, de morte sua lo- *gnificans qua-*
 quens, eum diceret se tradendum principibus sacer- *morte esset mo-*
 dotū, & condemnandū morte ac deinde gentibus tra- *riturus.*
 dendum ad illudendum & flagellandum & crucifi-
 gendum. ^b Cū autem certi nihil ex Iudæorum ac- *b* *Introiuit ergo*
 cusatione percepisset Pilatus, relictis eis, domum in- *iterum in præ-*
 gressus est, & vocauit ad se Iesum, vt secretò eum exa- *torium Pilatus,*
 minaret, si quid fortè certius posset ex eius responsio- *et vocauit Ie-*
 ne cognoscere. ^c Interrogauit igitur eum, & dixit: *sum, et dixit ei:*
 Quid sibi vult quod isti aduersum te tumultuātes cla *c* *Tu es rex Iu-*
 mitant, te dixisse, quòd rex sis Iudæorum? An verè ita *daorum?*
 se res haber? Tu ne es verè rex Iudæorum, aut tale
 aliquid vnquam iactasti? ^d Cui præfidis interroga *d* *Respondit Ie-*
 tionem non definitè respōdit dominus, sed prius inter- *sus:*
 rogationem aliam cum modestia illi proposuit, di-
 cens: ^e Quod tu hac de re me interrogas, vtrum id *e* *A temetipso*
 ex animo tuo facis, quod tibi de hoc vel opinio vel su *hoc dicis, an aliū*
 spicio sit, an tantum ex aliorum relatu, vtpote ex iis *tibi dixerunt de*
 quæ isti modo calumniātes aduersum me obiiciūt. *me?*
 Nam si non ex temetipso hoc quaris, sed tantum ex
 horū incerto clamore, meritò suspectam habere de-
 bes istorum accusationem. Et sit tale quid, cuiusmodi
 illi conantur mihi impingere, tentassem, non poruif-
 set hætenus illud tibi esse incognitum, qui huic ciui-
 tati Cæsaris loco præfides, ad quem vel maximè re-
 ferebat ea de re cognoscere. ^f Pilatus Christi ver- *f* *Respondit Pi-*
 bum benignè accipiens, ita ei respondit: Ego sanè ho- *latus: Nunquid*
 mo gentilis sum, non Iudæus, nec mihi res Iudæicæ *ego Iudæus sum?*
 cordi sunt, nec quæ inter eos geruntur scire mihi cu-
 ræ est, nisi quatenus ad officium meum attinet ea
 cognoscere, vtpote cū meum requiritur iudicium.
 Vnde quod nunc interrogo, non nisi ex iis quæ mo-
 do isti accusantes proponunt interrogo. ^g Isti enim *g* *Gens tua et*
 homines gentis tuæ, & pontifices populi tui, te mihi *pontifices tradi-*
 vincitum adduxerunt: & hoc in te videntur accusa- *derunt te mihi.*
 re, quòd regem te esse dixeris Iudæorum. ^h Tu igitur *h* *Quid fecisti?*
 tur

- tur mihi in ea re quā mea refert cognoscere, responde, dic planē, quid est ob quod te isti mihi tradiderūt?
- a Respondit Iesus:* ^a Audiens pius Iesus tam rationabiliter interrogatum iudicem gentilem, planam ei super proposita quaestione dedit responſionem, dicens: Regem me esse non nego, ^b Verūm regnum istud meum non est regnum huius mundi, quod in temporali imperio consistit, corporeisq; fuleitur exercitiis, pompis, & diuitiis, quod in multitudine exercitiuum, principū, & militum, in virtute armorum, & equorū firmatur.
- b Regnum meū non est de hoc mundo-* ^c Si enim huiusmodi esset regnum meum, haberem vtiq; ministros plurimos, qui pro me ad mortem vsq; decertarent, ne traderer in manus hostium meorum qui sunt Iudaei: quemadmodū solent reges huius mundi, per ministros suos à periculis hostium seruari.
- c Si de hoc mundo esset regnum meum, ministri mei vsque decertarent, vt nō traderer Iudaeis.* ^d Iam verò non de hoc mundo est regnum meum, non mundanū est, non externum, nō temporale. Propter quod, non est aduersariis meis iusta accusationis causa, si me regē esse dixerō: cū per hoc nemini principium (quod illi videntur velle) iniuriam faciam.
- d Nunc autem regnum meum non est hinc.* ^e Quibus auditis, intulit Pilatus: Igitur, vt audio, verē rex es tu, tamen si iuxta formam mūdi huius tibi nolis vsurpare regnum. ^f Huic illationi cum humilitate & modestia ita respondit dominus: Rectē tu quidem id colligis, & verē sic res habet vt dicis, verē rex sum ego. Veruntamen (si patienter me audieris, quandoquidem docilem te reperio) quale sit hoc meum regnum, tibi paucis indicabo. ^g Ego quidem ab aeterno apud patrem existēs secundū diuinitatem, ad hoc natus sum in tempore secundum assumptam humanitatem, & ad hunc finē à patre missus veni in mundū, vt mundo praedicem veritatem, vt veram salutē & veram salutis viam ex patris voluntate homines doceā, sicq; veritati credentes, & obediētes, salutem veram cōsequantur. ^h Et omnes qui sunt ex veritate ista, qui veritatem istam diligunt, atq; ad eam sunt à patre praedestinati, hi voci meae qua illa praedicatur acquiescūt, credēdo & obediendo omnibus quae loquor in mundo. Atq; hoc est regnū meum spirituale, quo in omnibus electis meis regno, per fidem in cordibus eorum.
- e Dixit itaque ei Pilatus: Ergo rex es tu.*
- f Respondit Iesus: Tu dicis, quia rex sum ego.*
- g Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum vt testimonium perhibeā veritati.*
- h Omnis qui est ex veritate, auert vocem meā.*

^a Pilatus verò non satis intelligens abstrusum istum ^a *Dicit ei Pila*
 de veritate sermonē, Christū interrogauit, quid esset ^{tus: Quid est ve}
 illa veritas, cui ipse testimonium perhibere venerat. ^{ritas?}

^b Verūm proposita quæstione, non expectans solu- ^b *Et cum hoc di*
 tionem, statim exiit ad Iudæos: vel quod illi tumul- ^{xisset: iterum e-}
 tum excitarent ante fores, vel quia rei quam non ca- ^{xiiuit ad Iudæos}
 piebat parum affectus esset, vel quia iam sibi comper- ^{et dicit eis:}
 tam satis esse putaret Christi innocentiam. Egres-
 susque ad Iudæos, dixit eis: ^c Obtulistis mihi hunc ^c *Ego nullam*
 hominem, & quasi mortis reum puniri illum depo- ^{imienio in ca}
 scitis. Ego verò, & vobis interrogatis, & illo exami- ^{causam.}
 nato, nullam valeo inuenire vel probabilem causam, ^d *Est autem con*
 ob quam sit morte plectendus. ^d Inueni autem ego ^{suetudo vobis,}
 consilium, quo hic vobis, etiam si mortem foret com- ^{ut vnum dimit}
 meritus, liber dimitti possit: Est enim vobis consue- ^{tam vobis in pa}
 tudo à Romanis concessa, vt in solennitate paschali ^{schæ.}
 (in memoriam beneficij vobis olim à Deo præstiti)
 vnum aliquem ex iis qui mortis sunt rei dimittam ^e *Vultis ergo di-*
 liberum. ^e Itaque si vobis ita placebit, ad satisfa- ^{mittam vobis re}
 ciendum consuetudini, Christum hunc vobis di- ^{gem Iudeorum?}
 mittam liberum, qui rex dicitur Iudæorum: in quo
 aliud nihil videtur accusatione dignum, nisi quòd
 se regem dixerit Iudæorum. Ita enim & consue-
 tudini vestræ satisfiet, & innocens aduersus quem
 sufficiens mortis causa proferri non potest, seruabitur,
 atque interim verè nocentum aliquis, qui pro
 consuetudine foret dimittendus, ad meritas pœnas
 (quod dicat iustitia) tenebitur. ^f Quibus Pilati
 verbis auditis, turbæ omnes per Iudæorum pon-
 tifices concitaræ, magnis vocibus clamauerunt, di-
 centes: Non hunc nobis postulamus dimitti pro con-
 suetudine liberum, sed alium nomine Barrabam
 præeligimus. ^g Barrabas autem iste quem Christo
 prælegebant, homo erat insigniter malus, qui in
 seditione etiam homicidium commiserat. Tanta
 erat cæcæ plebis huius insania, vt huiusmodi homi-
 nem cuius scelera omnibus erant manifesta, præ-
 eligerent innocenti, aduersus quem nulla potuit pro-
 bari accusatio,

^f *Clamauerunt
 rursus omnes,
 dicentes: Non
 hunc sed Barra-
 bam.*

^g *Erant autem
 Barrabas latro.*

Tunc ergo apprehendit Pilatus Iesum, et flagellauit.



Vm itaque videret Pilatus, se non posse cum gratia Iudeorum Christum prorsus impunitum dimittere; ne festi quidē occasione, cogitauit pœna aliqua media eū afficere, quæ & ipsum nō extingueret, &

hostes placaret. Propter quod, apprehendens eū, quasi reum ad punitionē, flagellis eum cædi per ministros

b Et milites plebiles coronam de spinis, imposuerunt capiti eius:

c et veste purpurea circumdederunt eum:

d Et veniebant ad eum, et dicebant, Aue rex Iudeorum.

e Et dabant ei alapas.

f Exiuit iterum Pilatus, et dicit eis:

g Ecce adduco vobis eū foras, ut cognoscatis; quia in eo nullā inuenio causam. **h** Exiuit ergo Iesus foras, portans coronā spinicam, et purpureum vestimentum.

i Et dicit eis: Ecce homo.

iusit. **b** Postquam autem crudeliter nimium esset flagellatus, lasciui milites, vt dolori adderēt opprobriū: pungētes spinas, iuncosq; acutissimos accipiētes, plexerunt quasi in coronæ similitudinem, eamq; benedicto illius capiti imponunt, vique multa fortiter im-

primunt: **c** Vestem quoque purpuream & coccineam chlamidem antiquam atq; reiectitiā circumdederunt ei, data & arundine in manibus eius pro scepro: vt his modis ei quasi falso & mērito regi illuderent, tanquam illi qui sibi falso regnum vsurpauerat, nec ad

ipsum posset pertingere. **d** Insuper, quoniam mos est regum à ministris honorari, & officiosē salutari, etiā hac ex parte eum irriferunt, accedentes ad eum, & flexis genibus cum ironia, dicentes: Salue rex nobilis, princeps in clyte Iudeorum. **e** Atq; vt manifestē ostēderent, hæc omnia ad illusionem à se facta, alapis eū

cum magno contemptu, quasi vile mancipium, cædebant. **f** Quibus ita per ministros in Christum crudeliter peractis, Pilatus visa Christi tārā, tam ex afflictione, quā ex illusionem, miseria, sperans iam se posse eū de manibus inimicorū liberum dimittere, foras iterū exiuit ad Iudeos, dixitq; eis: **g** Ecce iam nunc educam ad vos hominem istum quem mihi obtulistis condē-

nandū, vt cognoscatis me nullam in eo inuenire causam, etiam post acrem examinationē flagellis in eo tentatam: nec proinde alia pœna, præteream quam supra meritum iam tulit, dignus videtur. **h** Vocatus ergo à Pilato dominus Iesus, procedit foras, tanquam spectaculum miseriæ exhibendus ante oculos populorum, gestans in capite illam qua à ministris fuerat afflictus spineam coronā purpureamq; illam reiectitiā, qua ad illusionē fuerat circumdatus. **i** Volensq; Pilatus

Pilatus Iudæorum animos ad compafsionis affectum commouere. Ecce, inquit, hominem istū miserum nimis, afflictione pariter & illusione plenissimū, cuius miseræ vel ferrea corda meritò compati debeant.

^a Sed nihil hoc consilio iniquo, Pilati impia pietas ^d Cū ergo vi profecit. Christo enim in tantis miseriis ad spectaculum educto, pontifices atq; ex his pendentis, ministri, clausis & obduratis implacabili odio visceribus suis ^e strī clamabant, in morem rabidorū canum amplius insanientes, atq; dicentes:

in morem elephantorū ostenso sanguine magis fero. ^b Crucifige, crucientes, eleuaris vocibus clamauerūt, dicentes: ^b Non cūge eum.

ista impio pœna sufficit. Non corripiendus tantum, ^c Dicit eis Pilatus sed interficiendus est, & crucis affigendus patibulo. ^{latius:}

^c Quorū irrationabili furori grauiter indignatus ^d Accipite eū præles, dixit eis: ^d Quandoquidem nec tanta correptione cōtenti, cōtra iustitiā, obstinatissimo odio ^e gite.

ad mortem hūc hominē postulatis, vosipsi eum accipite, si potest: & hoc in eum facite, quod de eo ^e inuenio in se si dictata sententia faciendum pronuntiat: ^e Ego causam.

sanè post longū ac diligens exāmen, nullam hactenus valeo inuenire causam rationabilem, ob quam illum morti adiudicē, nec proinde à me vobis est expectā- ^f Responderunt

dum, vt cruci hic homo affigatur. ^f Iudæi verò cū ei Iudæi,

suos insanos clamores cernerent apud Pilatū sine ratione nō effecturos propositum, necessitate compulsi, cœperunt causam adducere, ob quam ad mortem ^g Nos legem ha-

eum deposcerent, dicentes: ^g Nos Iudæi legem peculiarem habemus à Deo nobis datam, & à patridum legem de-
bus obseruatam, in qua nobis permissum est à ^h Robert mori, quia
manis viuere: & secundum hanc legem morti est hic ⁱ filiū Dei se fecit.

homo obnoxius, quoniam filiū Dei esse se dicens, in Deum blasphemauit, in lege autem nostra blasphemari iubentur auferri de medio. ^h Quibus auditis, Pilatus amplius timere cœpit, eo quod tantis hūc sermonem,

iam & pœnis & ludibriis illum affecisset. Talia namque in Dei filium exercere, horrendum nimis vide- ⁱ Et ingressus
batur scelus. ⁱ Propter quod, ad certius aliquid hac est pratorium

de re cognoscendum, Pilatus à turba intro se recepit in domum, Iesumque aduocatum, aut secum ad Iesum: ^{Inde}
adductum secreto interrogauit, vnde esset: quæ es tu?

- videlicet eius esset generatio, à quo loco, & à quibus progenitoribus prodiiisset mundo, vt ex his posset cognoscere, an verè Dei filius esset.^a Verùm quia Pilatus iam ad iniustitiam cœperat inflecti, non ita promptum inuenit vt ante dominum, ad responsonem: & tanquam indignus ampliora audire mysteria, qui prioribus iam auditis malè vsus fuerat, nullum ab eo meretur accipere responsum.^b Quam taciturnitatem admirans præses, dixit ad eum: Quid hoc sibi vult bone Iesu, quòd mihi interroganti nihil respondes?^c An ignoras in mea situm esse potestate, vt liberum te dimittam, atq; ab inimicorum tuorum manibus eripiam, vel vt illorum voluntati satisfaciam, te quæ crucis patibulo appendam. Quæ est ista vel pusillanimitas vel confidentia, vt iudici in cuius manu est tua salus atque perditio, responsum dare recuses: quasi vel tantam potestatem nihil metuas, vel tuam ipsius vitam pro nihilo pendas?^d Hic dominus Iesus Pilatum audiens de sua potestate velut gloriantem videns quoque Pilatum suam taciturnitatem, quasi, in contemptum ordinariæ potestatis interpretari, sic illi respondit: ^e Noui utique quam habeas potestatem. Veruntamen eam quam habes, à temetipso non habes. Non enim habes in me vllam potestatem, nisi tibi sit concessa desuper. Primum quidem potestatem tuam iudiciariam habes à Romanis, quorum locum obtines. Deinde hæc ipsa potestas, prorsus nihil aduersum me posset, nisi pater meus cælestis & virtus diuinitatis meæ desuper tibi permitteret in me agere quod libet. Mihi enim, nisi Deo volente & permitten te, nulla potestas humana nocere valebit. ^f Et quoniam sic non liberam habes à temetipso potestatem, propterea ij qui me tibi per inuidiam tradiderunt ludæorum principes, longè peccant grauius, quàm tu peccaueris me sine causa flagellando, aut quàm tu peccabis me cruci affigendo. Dum enim tu ex metu superioris potestatis cui seruis, inuitus & quasi coactus facis, quod nequaquã faceres, si aliam superiore quã timeres potestatem non haberes, hac ex parte leuior est tua culpa, quàm sit illorum qui ex mera inuidia, &

certa malitia me innocentem tradiderunt, teque aduersum me impellunt, imo te contra te ipsum (id est, propria tuae conscientiae dictamen) sententiam ferre compellunt. ^a Quo verbo tam rationabili ex ore Christi audito, Pilatus firmo proposito decreuit, *rebat Pilatus di quantumlibet reclamantibus Iudæis, ab accusatorum mittere eum.* inuidia eum absoluerit, liberumque & impunitum di mittere: & iam opportunitatem id faciendi perquirebat. ^b Verum improbi illi Iudæi, ubi Pilati animus istum cognouissent, & se iam a causa casuros clamabant, di intellexissent, eleuatis ultra solitum clamoribus, audentes: ci sua & effreni impudentia, minas coeperunt intendere iudici, dicentes: ^c Si hominem istum Pilate licet *si hunc dimiseris, non es amicus Caesaris.* amicus non esse, euidentissimo hoc arguemento comprobabis. ^d Omnis enim qui in Iudæa, non accepta a Romanis potestate, regem se asserit, Romanorum Imperatori contradicit, qui a Iudæis regium nomen abstulit, atque in se transtulit, ut *Cæsari.* nulli posthac Iudæorum liceat citra Cæsaris offensam, regis sibi nomen usurpare. ^e Ad hanc vocem *Pilatus autem* Pilatus, qui hactenus fortiter satis pro innocentis uita seruanda egerat, minis Iudæorum exterritus, & Cæsarum sermones adducens metu percussus, animo frangitur, victusque *exiit foras Iesum* & condemnandum foras iterum producit: consensu *tribunali,* que tribunali, ubi solent rei condemnari, tanquam iudex ad pronuntiandum debita cum solennitate sententiam, illic in tribunali resedit, ^f in loco qui Græcè *in loco qui dicitur Lithostratum* appellabatur Lithostratos, id est, stratum aut pauimentum lapideum. Hebraicè autem dicebatur Gabatha, *tos, Hebraicè au* quod sonat excelsum. Nam & vario lapide stratus, & *dem Gabatha.* excelsus erat locus ille iudicii: ^g Erat autem *erat autem parahæ* hæc ageretur, dies proximè sabbatum paschale antequam *raseue pasche,* cedens, quæ Græco nomine paraseue solet appellari, eo quod in illo die parari debebant quæ necessaria erant, in sequentem proximè diem sabbati, ^h eratque hora *hora quasi* quasi media inter tertiam & sextam, magis ad sex-*sexta.* tam declinans. ⁱ Quum autem iam pro tribunali *Et dicit Innocens* confedisset Pilatus, & Christum ad tribunal iussisset *daus:*

a Ecce rex vester.

b Illi autē clamabant: Tolle tolle, crucifige eum.

c Dicit eis Pilatus: Regem vestrū crucifigā?

d Responderūt pontifices: Non habemus regem nisi Cæsarem.

e Tūc ergo tradidit eis illum,

f vt crucifigetur.

g Susceperūt autem, Iesum, & eduxerunt eum.

h Et bainlans sibi crucē exiit in eum qui dicitur Caluaria locum, Hebraicē autem Golgotha,

adduci, conscientia remorsu perseverante, pro eius liberatione Iudæis iterum loqui cœpit, dicens: ^a Ecce modo astantem tribunali regem vestrum, quem vos improbis clamoribus ad mortem deposcitis: aduersus quem aliud nihil, nisi quod se regem vestrū dixerit, accusationis proponitis. ^b Iudæi verò in suo proposito perseverantes, magnis vocibus inclamabant, dicentes: Aufer de vita maleficum, seductorem tolle de medio. Non enim fas est eum viuere. Imò morte turpissima pereat, crucis affixus pœtibulo. ^c Respondit illis Pilatus: Quæ verò est hæc vestra tam irrationabilis postulatio, vt regem vestrum crucifigam, vt eum de quo magna est & vultorum opinio, quod verè sit rex vester, & in quo nulla culpa alia arguitur, tam scædo afficiam supplicio? ^d Responderunt ex omnium nomine, Iudæorum pontifices. Nos alium regem non agnoscimus neque suscipimus, nisi Cæsarem. Hunc suscepimus, & huic nos ipsos iam subieciimus, eidem quoq; subiecti permanemus, nec mutamus dominum. ^e Postquam igitur, multis verbis vltro citroque habitis, vidisset Pilatus, Iudæos non habituros requiem, donec propositum obtinerent, sibi que malum ab illis imminere, si non postulata perficeret, humanam fauorem timori Dei præponens, & auaritiã ambitionemq; iustitiæ, aduersus innocentem Iesum sententiã tulit mortis omnium ignominiosissimæ: ^f sicque eum illis tradidit, vt iuxta illorum voluntatem eum crucifigi præciperet. ^g Sententia verò prolata mox eum susceperunt milites ministri Pilati, ad quos spectabat executio per ipsum latæ sententiæ: & reindutum propria vestimenta eduxerunt eum à prætorio ad locum supplicij. ^h Portans sibi crucē exiit que super humeros illos tenerrimos, & verberibus multis iam laceros, durū illud & graue crucis lignum cui ipsemet post paululum erat affigendus, sic in tanta afflictione & ignominia exiit à domo præsidis versus locum supplicij, qui appellabatur Caluaria locum, Hebraicè Golgotha, quod caluariam sonat: videlicet à multitudine craniorum, siue caluariarum, quæ illic abundabant ex frequentia damnatorum, vt in

eius-

eiusmodi locis ferè videri solet. ^a Quo cum perue- *a ubi crucifi-*
nissent, ibi eum in cruce quasi neruum in arcu exten- *xerunt eum:*
derunt, fossisq̄ue manibus ac pedibus eidem affixe-
runt, ac deinde affixum cruci, in altum eleuauerunt.

^b Simul quoque cum eo crucifixerunt alios duos ne- *b & cū eo alios*
quam & latrones, alterum à dexteris, alterum à fini- *duos hinc &*
stris, ita vt Iesus ipse pederet inter vtrunque medius, *hinc, mediū au-*
tanquam plus illis mortis reus, quasi latronū dux aut *tem Iesum.*

princeps, caputq̄ue malitiæ. ^c Scribi quoque iussit *c Scripsit autē*
Pilatus, & cruci desuper in loco patēti affigi, titulum *& titulum Pi-*
mortis causam exprimentem, qui mos erat Romano *latus, & posuit*
rum ad hoc institutus, vt iustū probaretur iudicium *super crucem.*

neque sine causā per calumniam quisquam damnaretur. ^d Titulus autem iste in hunc habebat modum: *d Erat autem*
Iesus Nazareus rex Iudæorum. Per quem titulum *scriptum: I. Iesus*
manifestè etiam damnato testimonium innocentiam *Nazareus, rex*
perhibuit Pilatus, quum in eo nulla exprimeretur ve- *Iudæorum.*

ra causā supplicij. Non enim ideo dignus erat morte, *e Hunc ergo ti-*
quia Iesus, id est, saluator: nec quia à Nazareth erat, *tulum multi Iu-*
nec quia rex Iudæorum, quum ob hoc potius omni ef- *deorū legerunt*
set honore dignissimus. ^e Hunc itaque titulum cru- *quia prope ciui-*
ci desuper affixum, multi Iudæorum legerunt, quo- *tatem erat locus*
niā locus ille publici supplicij, in quo crucifixus erat *ubi crucifixus*
dominus, non longè à ciuitate aberat: propter quod, *est Iesus.*

plurimi illuc ex Iudæis ad spectaculum confluerant, *f Et erat scri-*
occasione modicæ huius distantia. Multi item ex iis *ptum Hebraicè,*
qui ad ciuitatē veniebant ex locis aliis, eo quod iuxta *Gracè, & La-*
ciuitatē, circa ferè publicā viam, locus supplicij situs *tinè.*
erat, titulum hunc cum admiratione legebant. ^f Erat *g Et erat scri-*
autem triumphalis iste titulus Christi, triū præcipuo *ptum Hebraicè,*
rum idiomatum varietate descriptus, nempe literis *Gracè, & La-*
Hebraicis, Græcis, atque Latinis: vt omnes possent, *tinè.*
non solum Iudæi, sed & Græci, & Latini titulum il-
lum legere atque intelligere. Quæ videtur consuetu-
do fuisse magnanimitatis & magnificentiæ Romano-
rum, hac re velut protestantium, in nullum esse fe-
rendam mortis sententiam, nisi qui palam omnibus
reus mortis monstrari posset. ^g Hunc itaque titu- *g Dicebāt ergo*
lum cum vidissent pontifices Iudæorum, facile intel- *Pilato pontifi-*
ligentes eum magis ad honorem esse crucifixi, quàm *ces Iudæorum:*

- ad ignominiam, secundam formam illam in qua à Pilato fuerat descriptus, dixerunt ad eum: ^a Non sed *Iudæorum*, rectè habet forma iam descripti tituli, in quo scribitur, rex *Iudæorum*: sed aliter scribendum foret, quòd se falso regem esse dixerit *Iudæorum*. Proinde mura Pilate titulum, & aliam accipe tituli formam, ne nos potius quàm reum ipsum notare videaris. ^b At vero Pilatus in proposito persistens, quod scriptum erat ratum habens, formam tituli mutare constàter recusauit, dicens: ^c Quod scripti, ea ut scriptū est forma immutatum permanebit, neque vel iota aut apicem minimum ob vilius gratiam mutauero. Nimirum spiritus sanctus qui Pilato hanc dictauerat triumphalis tituli formam, nihil eum passus est hac in re à præscripta forma immutare. ^d Improbi verò illi impietatis ministri, quorum manibus crucifixus iam erat dominus, eopendente ad spolia sunt conuersi: accipientesque in manus suas sanguinolentas sacra illa indumenta, quibus agni innocentis membra tegi solebant, vestimentum alterum in quatuor partes diuiserunt, ^e iuxta crucifigentium numerum, ut eorum singuli suam portionem acciperent. ^f Simul quoque & tunicam alteram vestimentum acceperunt. ^g Verùm hæc tunica non commodè sicut vestimentum prius diuidi poterat, quoniam erat non cõsuta ex pluribus panni partibus, sed ex superioribus partibus texturæ artificio per totam latitudinem ac longitudinem suam, vsque ad partes inferiores vno contextu composita, ita ut si ex parte aliqua scinderetur, iam tota fieret inutilis. ^h Propter quod, adinuicem dixerunt milites: Non in partes hæc tunica diuidatur, ut de vestimento altero fecimus, sed integra & inconscissa permaneat, & nos sortem pro ea mittamus, ut alicui ex nobis tota cedat in possessionem. Sic enim vnus aliquis ex nobis commodum ex ea referre poterit, quæ si diuidatur, proficiet nemini. ⁱ Atq; ita in ista partitione pulchre adimpletum est, quod multo ante Propheta Dauid in persona Christi de eius passione loquens, planè & apertissimè hac de re prædixerat in hunc modum, Fode-
- a Noli scribere.* Pilato fuerat descriptus, dixerunt ad eum: ^a Non sed *Iudæorum*, rectè habet forma iam descripti tituli, in quo scribitur, rex *Iudæorum*: sed aliter scribendum foret, quòd se falso regem esse dixerit *Iudæorum*. Proinde mura Pilate titulum, & aliam accipe tituli formam, ne nos potius quàm reum ipsum notare videaris. ^b At vero Pilatus in proposito persistens, quod scriptum erat ratum habens, formam tituli mutare constàter recusauit, dicens: ^c Quod scripti, ea ut scriptū est forma immutatum permanebit, neque vel iota aut apicem minimum ob vilius gratiam mutauero. Nimirum spiritus sanctus qui Pilato hanc dictauerat triumphalis tituli formam, nihil eum passus est hac in re à præscripta forma immutare. ^d Improbi verò illi impietatis ministri, quorum manibus crucifixus iam erat dominus, eopendente ad spolia sunt conuersi: accipientesque in manus suas sanguinolentas sacra illa indumenta, quibus agni innocentis membra tegi solebant, vestimentum alterum in quatuor partes diuiserunt, ^e iuxta crucifigentium numerum, ut eorum singuli suam portionem acciperent. ^f Simul quoque & tunicam alteram vestimentum acceperunt. ^g Verùm hæc tunica non commodè sicut vestimentum prius diuidi poterat, quoniam erat non cõsuta ex pluribus panni partibus, sed ex superioribus partibus texturæ artificio per totam latitudinem ac longitudinem suam, vsque ad partes inferiores vno contextu composita, ita ut si ex parte aliqua scinderetur, iam tota fieret inutilis. ^h Propter quod, adinuicem dixerunt milites: Non in partes hæc tunica diuidatur, ut de vestimento altero fecimus, sed integra & inconscissa permaneat, & nos sortem pro ea mittamus, ut alicui ex nobis tota cedat in possessionem. Sic enim vnus aliquis ex nobis commodum ex ea referre poterit, quæ si diuidatur, proficiet nemini. ⁱ Atq; ita in ista partitione pulchre adimpletum est, quod multo ante Propheta Dauid in persona Christi de eius passione loquens, planè & apertissimè hac de re prædixerat in hunc modum, Fode-
- b Respondit Pilatus:* At vero Pilatus in proposito persistens, quod scriptum erat ratum habens, formam tituli mutare constàter recusauit, dicens: ^c Quod scripti, ea ut scriptū est forma immutatum permanebit, neque vel iota aut apicem minimum ob vilius gratiam mutauero. Nimirum spiritus sanctus qui Pilato hanc dictauerat triumphalis tituli formam, nihil eum passus est hac in re à præscripta forma immutare. ^d Improbi verò illi impietatis ministri, quorum manibus crucifixus iam erat dominus, eopendente ad spolia sunt conuersi: accipientesque in manus suas sanguinolentas sacra illa indumenta, quibus agni innocentis membra tegi solebant, vestimentum alterum in quatuor partes diuiserunt, ^e iuxta crucifigentium numerum, ut eorum singuli suam portionem acciperent. ^f Simul quoque & tunicam alteram vestimentum acceperunt. ^g Verùm hæc tunica non commodè sicut vestimentum prius diuidi poterat, quoniam erat non cõsuta ex pluribus panni partibus, sed ex superioribus partibus texturæ artificio per totam latitudinem ac longitudinem suam, vsque ad partes inferiores vno contextu composita, ita ut si ex parte aliqua scinderetur, iam tota fieret inutilis. ^h Propter quod, adinuicem dixerunt milites: Non in partes hæc tunica diuidatur, ut de vestimento altero fecimus, sed integra & inconscissa permaneat, & nos sortem pro ea mittamus, ut alicui ex nobis tota cedat in possessionem. Sic enim vnus aliquis ex nobis commodum ex ea referre poterit, quæ si diuidatur, proficiet nemini. ⁱ Atq; ita in ista partitione pulchre adimpletum est, quod multo ante Propheta Dauid in persona Christi de eius passione loquens, planè & apertissimè hac de re prædixerat in hunc modum, Fode-
- c Quod scripsi, scripsi.* Quod scripti, ea ut scriptū est forma immutatum permanebit, neque vel iota aut apicem minimum ob vilius gratiam mutauero. Nimirum spiritus sanctus qui Pilato hanc dictauerat triumphalis tituli formam, nihil eum passus est hac in re à præscripta forma immutare. ^d Improbi verò illi impietatis ministri, quorum manibus crucifixus iam erat dominus, eopendente ad spolia sunt conuersi: accipientesque in manus suas sanguinolentas sacra illa indumenta, quibus agni innocentis membra tegi solebant, vestimentum alterum in quatuor partes diuiserunt, ^e iuxta crucifigentium numerum, ut eorum singuli suam portionem acciperent. ^f Simul quoque & tunicam alteram vestimentum acceperunt. ^g Verùm hæc tunica non commodè sicut vestimentum prius diuidi poterat, quoniam erat non cõsuta ex pluribus panni partibus, sed ex superioribus partibus texturæ artificio per totam latitudinem ac longitudinem suam, vsque ad partes inferiores vno contextu composita, ita ut si ex parte aliqua scinderetur, iam tota fieret inutilis. ^h Propter quod, adinuicem dixerunt milites: Non in partes hæc tunica diuidatur, ut de vestimento altero fecimus, sed integra & inconscissa permaneat, & nos sortem pro ea mittamus, ut alicui ex nobis tota cedat in possessionem. Sic enim vnus aliquis ex nobis commodum ex ea referre poterit, quæ si diuidatur, proficiet nemini. ⁱ Atq; ita in ista partitione pulchre adimpletum est, quod multo ante Propheta Dauid in persona Christi de eius passione loquens, planè & apertissimè hac de re prædixerat in hunc modum, Fode-
- d Milites ergo cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius & fecerunt quatuor partes, & vnicuique militi partem; & tunicam.* Milites ergo cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius & fecerunt quatuor partes, & vnicuique militi partem; & tunicam.
- e Erat autem tunica incohsuta, desuper contexta per totum.* Erat autem tunica incohsuta, desuper contexta per totum.
- h Dixerunt ergo adinuicem: Non scindamus eam; sed sortiamur de illa, cuius sit.* Dixerunt ergo adinuicem: Non scindamus eam; sed sortiamur de illa, cuius sit.
- i Ut scriptura impletur, dicens:* Ut scriptura impletur, dicens:

^a Foderunt manus meas & pedes meos, & dinumera- *a Partiti sunt*
 runt omnia ossa mea. Ipsi vero consideraerunt & in- *vestimenta mea*
 spexerunt me, diuiserunt sibi quasi in prædam vestimē- *sibi, et in vestē*
 tū meum, singuli ex eo partem sumentes: & super ve- *meam miserunt*
 stem meam alteram inconsutilem, miserunt sortem, *sortem.*
 quis eam totam tolleret. ^b Et milites quidem illi im- *b Et milites*
 probissimi, quæ iam enarrauimus peregerunt, iuxta *quidem hæc Je-*
 quod in scripturis prædictum fuerat. ^c Interim vero *cerunt.*
 dum hæc agerentur, Christo iam in ligno pendente, *c Stabant autē*
 astabat non longè à cruce, quasi ex opposito aliquan- *iuxta crucē Ie-*
 tulum elongata, mulieres quædam deuotæ, ex intimo *su, mater eius, et*
 cordis affectu crucifixo compatiētes: quarum prima *soror matris e-*
 erat benedicta illa & gloriosa virgo mater eius, eiq; *ius Maria Cleo-*
 erāt sociæ & comites Maria soror eius mater Iacob: *pha, et Maria*
 minoris & Ioseph, & altera Maria dicta Magdalene, *Magdalena.*
 soror Lazari. ^d Piissimus itaque Iesus, matrem suam *d cum vidisset*
 dilectissimam vidēs, tam cōstanti animo, & fideli pe- *ergo Iesus ma-*
 ctore sibi adhærētem, vt damnatum & suspentum fi- *trēm,*
 lium nequaquam erubesceret: videns quoq; eam do-
 loribus ebriam, & (iuxta Simeonis Prophetiam) com-
 passionis gladio perfossam: ^e simul quoque altantem *e et discipulum*
 cernēs cum matre discipulum illum quem præ cæte- *stantem, quem*
 ris speciali quodā teneritudinis affectu diligebat, fi- *diligebat,*
 liali affectu quo semper matrem vnice coluerat, nūc *f dicit matri*
 quoque, licet in tanta pēdens angustia, eius curam ge- *sua: Mulier, ec-*
 reus, de cruce eam alloquitur, dicens: O mulier, inter *ce filius tuus.*
 omnes mulieres benedicta, ecce Ioannē istum, qui te-
 cum hic astat, in filium tibi trado, atque in meum lo-
 cum substituo. ^g Deinde dixit discipulo: Ioannes di- *g Deinde dicit*
 lecte, meam matrem tibi moriēs commendo, vt eam *discipulo: Ecce*
 matris loco suscipias, & filiali colas affectu, sicque illi *mater tua.*
 vt filius matri per omnia sis auxilio arque solatio.
^h Quod Christi breue in cruce conditum, & de cruce *h Et ex illa ho-*
 pronuntiatum testamentum, tantum apud discipulū *ra accepit eam*
 valuit, vt ex illa hora discipulus iste Mariam susce- *discipulus m-*
 pit quasi in propriam suam matrem, quasi in peculiū *suam.*
 quoddam singulare, & preciosum nimis thesaurum,
 cuius ipse custos esset designatus, extunc ei per om-
 nem vitam fidelissimè adhærēns, & sollicitissimè ob-
 sequens: ob præceptoris reuerentiam & amorē. Neq;
 dubium,

- dubium, quin illa vicissim discipulum materno affectu ut filium dilexerit, fouerit, atque instruxerit. ^a Quibus ita pie dispositis, sciens dominus Iesus, iam penè omnia esse consummata, & opere exhibita, quæ de ipsa sunt, ut consummaretur scriptura Psalmorum, quæ ipsum prædixit in siti sua aceto potandum, quæ adhuc restabant implenda, neque vel minimè aliquid omitteretur, quod non penitus adimpleretur, ^b alterum adiecit verbum, quo sitim suam intimauit, sitim sanè etiam corpoream indicans, qua nihil mirum si grauius premebatur, tanto effuso sanguine, & omni exhausto vigore: potissimè tamen sitim mysticam intèdens, qua omnium etiam inimicorum auidiissimè desiderabat salutem. ^c Erat autem iuxta crucem dispositum vasculum plenum aceto: procuratione indubiè inimicorum, ut ex eo potum darent pendenti, si fortè desideraret. ^d Milites itaque statim ubi audissent eum de siti conqueri, gaudentes occasione se accepisse amplius illudendi & affligendi crucifixum, spongiam accipiunt, eamque aceto intinctam & impletam, arundini longæ ex hyssopo circumponunt, quam usque ad os eius porrigentes, sic illi verè plusquam melleo fonti, aceti propinquant acrimoniam, & suauissima illa labia nectar distillatæ salutis mordaci accedine illiniunt. ^e Quum ergo (propter scripturam implendam & signandum mysterium) gustasset quidem, sed non bibisset porrectum sibi acetum dominus, verbum ordine penultimum proloquutus est, dicens: ^f Nunc consummatum est, quicquid de meo in terris conuersione & passione, à patre ab æterno decretum fuit, vel per Prophetas sanctos in scripturis prædictum, aut per legales caeremonias in umbra præsignatum: neque superest quicquam, nisi ut certamen istud decenti fine perficiam, & cursum hunc meum moriendo absoluiam. ^g Vnde post paululum clamans voce magna, ac dicens: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum, capite in partem alteram aut in pectus inclinato, potestatiuè à semetipso animam suam posuit, mortemque dispensatoriè ad tempus vitæ vena suscepit, & genus humanum omne morti
- a* Postea sciens Iesus, quia omnia consummata sunt, ut consummaretur scriptura Psalmorum, quæ ipsum prædixit in siti sua aceto potandum, dicit:
- b* Sitio.
- c* Vas autem erat possum acetum plenum.
- d* Illi autem spongiam plenam aceto hyssopo circumponentes, obtulerunt ori eius.
- e* Cum ergo accepisset Iesus acetum: dixit:
- f* Consummatum est.
- g* Et inclinato capite, tradidit spiritum.

morti obnoxium à morte eximeret. ^a Quoniam verò *a* Iudæi ergo, dies ille quo agebantur proximè sabbatum antequoniam paradebat, qui dicitur parasceue, id est, preparationis dies, secue erat, ut nò solliciti erant Iudæi, ut corpora ista crucifixorum non remanerent in remanerent in crucibus per diem sabbati. ^b Nam dies cruce corpora sabbati semper in multa reuerentia habebatur Iu- sabbato. dæis, & præ omnibus, illum sabbati diem, qui in pa- ^b (Erat enim schali solemnitate occurrebat, præcipuo honore di- magnus dies ille gnus aestimabant. Visa autem eis fuissent quædam sabbati) sto fieri irreuerentia, si vel in sabbato cadauera illa ^c rogauerunt de cruce fuissent deposita, vel in crucibus suspensa Pilatum, ut frã- (maximè quòd prope ciuitatem & iuxta viam esset gerentur eorum locus supplicij) per totum sabbati diem permãssent. crura, & tolle- ^c Propter quod Pilatum accedunt Iudæorum princi- ventur. pes, rogantes, ut ob imminentis festi reuerentiam, ^d Venerunt er- crucifixorum illorum crura iuberet confringi, atque ^d go milites: & ita interfectos ante solis occasum de cruce deponi. ^e primi quidem ^d Quo annuente, & postulata fieri iubente, milites il- frægerunt crura, li crucifixores, ad exequèdam præsidis iussione ac- & alterius qui cefferunt: & primum quidem crura frægerunt duorum crucifixus est illorum latronum, qui cum Iesu crucifixi fuerant, eo cum eo. quòd nondum essent mortui, ut posterius toto impe- tu in medium Iesum delæuirèt, ignorantes eum iam vita esse defunctum. ^e Vbi verò ad eum peruenissent, ^e Ad Iesum au- quum eum mortuum esse aduerterent, superuacaneū tem cum venif- existimauerunt eius crura frangere, quem vita iam sent, ut viderit defunctum non opus habebant interficere, neque eum, iam mor- sensu priuatum, dolore potuerunt afficere. ^f Vnus tum, non fræge- tamè ex militibus, siue casu aliquo, siue ex proposito, runt' eius crura, vel præ nimia petulantia, vel prohabenda vitæ aut ^f sed vnus mili- mortis certitudine, læcea militari sacrum latus perfo- tum lancea la- dit. Statimque aperto latere, sanguis & aqua, diuinæ tus eius aperuit, virtutis miraculo, ex corpore illo exanguis, & prorsus & continuo exi- omni vigore exhausto profluxerunt, in mysterio re- nit sanguis & dêptionis & regenerationis credentiũ. Sanguis enim aqua. in redêptionis pretium, aqua profluxit in regenera- ^g Et qui vidit tionis lauachrum. ^g Et ne vana quis ista quæ dicuntur testimoniũ per- existimet, testor me horum descriptorem præsen- hibuit, & verũ tem illic adfuisse vbi hæc gesta sunt, & hisce oculis o- est testimoniũ- mnia exactissimè perspexisse: ac proinde, meo testi- eius. monio

- monio iure fides haberi debet, cum de illis tantum perhibeam testimonium, quæ mihi optimè comperta sunt. ^a Et ego qui hæc descripsi, non tanquam verisimilia aut possibilia tantum ea describo, neque sub dubitatione propono, sed certissimè cognoui ea omnia vera esse, & nulla est omnino hæsitatio, ^b ut & vos qui ea legitis, non eo modo, quo ferè solent huiusmodi res nouæ legi suscipiatis, tanquam noua quædam & extranea, possibilia aut verisimilia, aut suspecta, aut dubia, sed absque vlla hæsitatione credatis hæc ita in veritate ad omnium salutem gesta esse.
- a Et ille scit, quia vera dicit:* ^a Per hoc autem quod Christi in cruce non fuerant contracta crura, sed tantum latus fuit apertum, bene impletum est (quatum ad prius attinet) quod in lege sub typo agni paschalis de Christo vero paschali agno dictum fuerat: ^d Os non confringetis ex eo. Per hoc enim quod in esu typici agni filij Israël vetabatur eius ossa comminuere, signatum fuit, Christi, ossa in immolatione & passione non esse confringenda. ^e Quantum verò ad posterius attinet, per lateris fissionem bene impleta est Prophetia illa Zachariæ Prophetæ, qui in tempora nouissima respiciens, quando ad Christum populus Israël conuertetur, ita prophetauit, dicens: ^f Effundam super domum Dauid, & super habitatores Hierusalem spiritum gratiæ & precium, & aspicient ad me quem confixerunt, & plangent eum planctu quasi super unigenitum. Ita videlicet tunc, videbunt per fidem sibi ad salutem nepotes, quem patres olim transfixerunt clavis viuum, ac lancea mortuum. Videbunt quoque ipsi eum crucifixores ad damnationem, quem ad iudicandum secundò adueniet.
- b ut & vos creditis.* ^b His verò ita peractis, vir quidam magnæ dignitatis & authoritatis, nomine Ioseph, qui ab Arimathia ciuitate erat, accedens ad Pilatum, postulauit sibi donari corpus mortui in cruce Iesu, ut ipsum pro sua voluntate posset de cruce deponere, atque honesta sepultura terræ tradere. ^h Erat enim ipse discipulus Iesu, doctorem eum libenter audire solitus, tametsi propter timorem principum Iudæorum, qui in omnes Christo fauentes vnanimiter conspirauerant, & graues pœnas
- c Facta sunt enim hæc, ut scriptura impleretur.* ^c *d Os non comminuetis ex eo:* ^d *e Et iterum aia scriptura dicit:* ^e *f Videbunt in quem transfixerunt.* ^f *g Post hæc autem rogauit Pilatum Ioseph ab Arimathia,* ^g *h (eò quod esset discipulus Iesu, occultus autem propter metum Iudæorum) ut tolleretur corpus Iesu.* ^h

nas decreuerant, vsque ad id temporis palam illum non ausus fuisset confiteri, neque eius se doctrinæ auditorem aut fautorem ostendere. ^a Pilatus vero, cognito quòd iam mortuus esset Christus, facile illius annuit postulationi: tum pro dignitate viri postulantis, tum pro compassione eius quem innocenter sciebat esse damnatum. ^b Obrenta itaque hac facultate, vir ille rem indignam in Christum peractam nimium dolens, & indignatione animum subministrante Iudæorum insaniam quam hæc-
^c nus pertimuerat iam nihili pendens, confidenter accessit ad crucem, & inde corpus præceptoris sui multa cum reuerentia deposuit. ^e Eodem animo eademque fiducia & alter quidam ex Iudæis, imò ex ipsis Pharisæis, Nicodemus nomine, quem supra dicimus ferè in initio Euangelij huius, ad Christum sub noctem clanculum aliquando venisse, atque cum eo de rebus diuinis colloquutum fuisse, tunc cum primum manifestari cepisset eius prædicatio, qui ex eo tempore non male affectus fuit doctrinæ eius, licet & ipse propter metum Iudæorum suam sententiã non proderet: ^d & hic (inquam) ad locum supplicij, officij gratia, venit, secum adferens magnum pondus vnguenti ex myrrha & aloë cõmixti, ad libras fere centum. ^e Hi duo accipientes corpus illud sacrum domini Iesu, inuoluerunt ipsum, ac ligauerunt pannis lineis candidissimis, in sindone munda, quã ad hoc Ioseph merعات fuerat: prius tamen aromatibus & vnguentis bene delibatum atque conditum, eo ritu, quo solent apud Iudæos viri honesti aut nobiles sepeliri. ^f Circa locum autem hunc in quo crucifixus erat dominus, hortus quidam erat parum admodum distans à loco supplicij, quasi ad latus alterum situs, atque in horto isto monumentum erat nouum, in quo nondum quisquam hominum sepultus fuerat, quòd ipse sibi Ioseph in propriã sepulturam in petra exciderat. ^g Hic propter instantem & iam incumbentem paschalem solennitatem, & loci opportunitatem, eo quòd non multa esset distantia, multa cum reuerentia fideles illi discipuli præceptoris corpus in ho-

Et permisit Pilatus.

Venit ergo, & tulit corpus Iesu.

Venit autem & Nicodemus qui venerat ad Iesum nocte, pri- mum,

d serens, myxturam myrrhæ et aloës, quasi libras centum.

e Acceperunt autem corpus Iesu, & ligauerunt illud lineis, cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire.

f Erat autem in loco ubi crucifixus est, hortus, & in horto monumentum nouum, in quo nondum quisquam positus erat.

g Tbi ergo propter parasceuen Iudæorum, quia iuxta erat monumentum, posuerunt Iesum.

in ho

in honore recondunt: suo hoc obsequio piè illud im-
plentes Prophetici: Erit sepulchrum eius gloriosum,
sepultura gloriosa, aut requies eius honor & gloria.

V Na autem
sabbati,

Maria Magda-
lena venit &c.
b & vidit la-
pidem subla-
tum à monu-
mento.

c Cucurrit er-
go, & venit ad
Simonè Petrū,
& alium disci-
pulum, quem
amabat Iesus,
& dicit illis:
d Tulerunt do-
minum de mo-
numento, & ne-
scimus ubi po-
suerunt eum.

e Exiit ergo Pe-
trus, et ille alius
discipulus, & ve-
nerunt ad mo-
numentum.

f Currebāt au-
tem duo simul,
g & ille alius
discipulus pra-
currit citius Pe-
tro, & venit pri-
mus ad monu-
mentum.

h Et cum se in-
clinasset, vidit
posita lineam
vina.

ELVCIDATIO CAP. XX.



RIMA verò post sabbatum die, quæ
prima est dies septimanę, Maria dicta
Magdalenæ amoris impatiens, primo
mane, nondum plenè exorto sole, cum
adhuc ex magna parte essent tenebræ,
& lux tantum illucescente aurora promicare incipe-
ret, ad monumentum venit, vt illic magistri corpus
inuiseret, & (si daretur) vnguentis ad hoc allatis per-
ungeret. b Accedensque propius, vidit lapidem illum
quo oclusum & obsignatum fuerat sepulchrum, ab
ostio eius esse reuolutum. c Quòd vbi illa vidisset, ad-
mirans secum de lapidis amotione, & apertione se-
pulchri, festinàs properauit ad eos qui videbantur es-
se præcipui inter Apostolos Christi, Simonem Petrū,
& Ioānem filium Zebedæi, què Iesus peculiari sem-
per amore dilexerat, eisque per ordinem quæ viderat
aperuit, dixitq; illis: d Sublatum est de monumento
corpus domini nostri, quemadmodum inspecto mo-
numento his oculis vidi: & quo translatum sit nescio,
quoniam ipsum in locis propinquis requirès, nusquā
inuenire valeo. e Quo tam nouo rumore audito, sta-
tim illi Petrus & Ioānes, vt certius aliquid cognosce-
rēt, de loco in quo cum aliis Christi anniculis, & ipsa
eius matre latebant, surgentes, venerunt ad monu-
mentum. f Præ vehementia autem desiderij, quo
veritatem huius rei scire affectabant, ambo ipsi per
viam festinato gressu currebant. g Ioannes tamen,
partim vi amoris peculiaris erga dominum, ac vicis-
sim domini erga ipsum attractus, partim corporis &
ætatís agilitate, diutius currendo Petrum anteuertit,
ita vt prior ad monumentum peruernerit. h Ac sine
mora, dilationis impatiens, quum se inflecteret deor-
sum ad prospectandum in interiora monumenti, vi-
dit à lōgè pannos illos lineos quibus inuolutum fue-
rat corpus dominicum, separatim positos, non vltra
corpus

corpus ipsum inuoluentes. ^a Noluit tamen, donec *a non tamen*
 adueniret Simon Petrus, in monumētum intrare, sed *introiuit.*
 foris stabat illius aduentum expectans. ^b Quum au- *b Venit ergo Si-*
 tem post paululū aduenisset Petrus, ea qua potuit ce- *mon Petrus se-*
 leritate illius insequutus vestigia non contentus ipse *quens eum, &*
 oculorum iudicio, vt tactu quoque rei disceret verita *introiuit in mo-*
 tem, in monumentum interius introiuit: quo cū in *numētū, & vi-*
 troisset, distinctius quā ante omnia cōspexit, lintea *dit linreamina*
 mina videlicet quibus corpus fuerat inuolutū posita *posita & iuda-*
 videns in loco vno, & sudarium quo caput fuerat ob- *rium quod fue-*
 uolutū, & facies operta, nō simul cū linreaminib^o po- *rat super caput*
 situm, sed separatim in loco distincto velur conuolu- *eius, non cū lin-*
 tum: ita vt ex hac distinctione manifestē posset ad- *teaminibus po-*
 uerti, corpus ipsum abesse. ^c Quum autē prior ita Pe- *situm, sed sepa-*
 trus introisset, atque ista sic vidisset disposita, tunc & *ratim inuolūtū*
 alter ille discipulus Ioannes, qui Petro vt seniori *in rimum locum.*
 deferens, prior noluit intrare posterior ingressus est, *c Tunc ergo in-*
 vt eadem ipse quoque videret: non quōd Petro pa- *troiuit & ille di-*
 rum fideret, sed quoniam eadem oculis videre aman- *scipulus qui ve-*
 tis animus desiderabat. Ingressus autem, eadem vidit *nerat primus ad*
 quæ illæ prior conspexerat, atque ex his visis credidit *monumentum,*
 iis quæ antē à maria audierat, domini corpus in se- *et vidit, & cre-*
 pulchro non esse. ^d Prius enim quā oculis vide- *didit.*
 rent, non poterant credere rem ita habere, eo quōd *d Nōdum enim*
 nondum intellectum haberent earum scripturarum *sciebant scriptū*
 quæ de Christi resurrectione testimonium perhibēt: *ram, quia oport-*
 quod si vt postmodum intellexissent, facilē Mariæ *terat eum à mor-*
 corpus abesse nuntianti credidissent. ^e Quum itaque *tuis resurgere.*
 certum nihil nisi de corporis absentia discipuli habe- *e Abierunt er-*
 rent, non audentes nimiam illo in loco moram pro- *go iterum disci-*
 trahere, iterum redierunt ad locum hospitij sui, vbi *puli ad semet-*
 inter sese in silentio ad tēpus commorabantur, vt quæ *ipsos*
 viderant, aliis enarrarent, & rei exitum in quiete & *f Maria autem*
 silentio expectarent. ^f Maria verò amore præce- *stabat ad monu-*
 ptoris ebria, discipulis abeuntibus non recedebat, *mentum foris*
 sed affectu fœmineo foris extra monumentum per- *plorans.*
 stabat, largiter plorans, eo quōd desiderabile domini *g Dum ergo fle-*
 corpus quod quærebat, non inuenisset. ^g Quum *ret, inclinauit*
 itaque sic in fletu perseveraret, inclinauit se deor- *se, & prospexit*
 sum, & monumentum prospexit: ad eum modum *in monumentū.*

- quo solent rem quamlibet vehementer desiderantes, & studiosè perquirètes, locum in quo latere existimatur quod quæritur, sapius inspicere, non contenti semel aut iterum inspexisse: ^a sicque prospiciens, duos angelos intus in monumento sedentes vidit, albis & candidis vestimentis (vt ipso habitu splendore gloriæ resurrectionis declararent) amictos: qui sic sibi inuicem erant ex opposito, vt alter ad locum vbi caput Christi positum fuerat, alter verò ad locum pedum eius resideret. ^b Qui Mariam blanda voce alloquentes, dixerunt ei: Quid habes, bona mulier, quod te sic angit, quod te facit tam copiosas profunderè lachrymas? ^c Illa dolore plena respondit: Corpus domini ac præceptoris mei quod querebam, ablatum video à monumento, & inuenire locum nõ valeo, quo deportatum sit aut translatum. Hæc est doloris & fletus mei causa iustissima quoniam sacratissimum illud corpus amplecti & delinire vehementissimè cupio. ^d Quæ cum intus residentibus angelis illa loqueretur, subito sibi à tergo adesse quempiam percipiens, conuersa est retrorsum, vt videret quisnam ille esset: viditque propè astantem sibi Iesum, sic tamè in specie aliena, & habitu extraneo, vt ipsa non agnosceret, Iesum eum esse qui sibi apparebat. Alloquens autem Mariam dominus Iesus dixit ei: ^e Quid est bona mulier, quod te malè habet, propter quod tam amaras profundis lachrymas? Et quis est què tam sollicitè hic extra turbam sollicitaria quæritas? Nõ enim mediocris videtur esse dolor qui te cruciat, nec modica quæ te angit sollicitudo. ^f Illa verò dominum quæ esset non agnoscens, & hortulanum quempiam eum esse putans, qui circa locum illum alicubi in horto aut agro laboraret, confidens certi aliquid se accepturam ex eo, vt pote qui singula illic vicina loca, & quæ ibi gerebantur exactè cognita haberet, magno affectu dixit ad eum: ^g Quæso bone vir, qui me desolatam tam suauiter alloqueris, si tu illum quem tanta sollicitudine ego quærito, qui totum meum affectum possides, qui in loco hoc ante triduum (quod te scire non dubito) sepultus fuerat, hinc sustuleris,
- ^a et vidit duos angelos in albis sedentes, vnum ad caput, et vnum ad pedes, vbi positum fuerat corpus Iesu.
- ^b Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras?
- ^c Dicit eis: Quia tulerunt dominum meum, et nescio vbi posuerunt eum.
- ^d Hac cum dixisset, conuersa est retrorsum, et vidit Iesum stantem, et non sciebat, quia Iesus est. Dicit ei Iesus:
- ^e Mulier, quid ploras? Quem quæris?
- ^f Illa existimans quia hortulanus esset, dicit ei:
- ^g Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi vbi posuisti eum.

stuleris, vt mihi indicare digneris locum, ad quem
 ip sum transtuleris: ^a & ego eum inde auferam, nec ^a *Et ego eum*
 erit tibi ex eo vlla molestia. Non enim iufelix ego *tollam.*
 mulier quiescere potero, donec illum meo cordi de-
 sideratissimum inuenero. ^b Tunc verò piissimus ^b *Dicit ei Iesus:*
 dominus, non vltra dissimulare valens quis esset, neq;
 afflictam mulierem diutius in dolore volens relin-
 quere ipsam proprio suo nomine vocauit, dicens:
^c *Maria:* tanta energia & efficacia vocis nomen illud ^c *Maria.*
 proferens, vt ex eo solo statim ipsa certissimo cogno-
 sceret, dominum suum esse illum qui sic eam voca-
 ret. ^d Propter quod, statim ipsa toto corde & cor- ^d *Conuersa illa,*
 pore ad dominum conuersa, quæ antè fuerat paulu- *dicit ei:*
 lum ab eo auersa, (tam mente, propter ignorantia
 infidelitatem, quàm corpore, propter verecundia pu-
 dorem) voce blandissima, qua illum adhuc viuentem
 appellare solita erat, dixit ad eum: ^e *Rabboni:* quod ^e *Rabboni: quod*
 Hebraici idiomatis verbum, in nostra lingua sonat, *dicitur magi-*
 magister mi. Nam aliud ipsam loqui non patiebatur *ster.*
 immodicum animi gaudiũ, quod prolixiorẽ solet
 impedire sermonem. ^f Cũ autem ipsa, præ deu- ^f *Dicit ei Iesus.*
 otione nimia, procidens in terram sacratissimos domi-
 ni pedes, quos antè lachrymis lutulentos abluerat,
 iuxta antiquæ familiaritatis consuetudinẽ vellet ap-
 prehendere, dixit ad eam dominus: ^g *Noli Maria me,* & ^g *Noli me tan-*
 vt soles, ita familiariter contingere. ^h Nondũ enim in ^h *gere*
 corde tuo ego ad patrẽ ascendi, hætenus imperfecta ^h *Nondũ e-*
 fuit fides tua, quæ me nondũ nisi in sepulchro defun- ^h *nim ascendi ad*
 ctum nouit perquirere, neq; ad illam quam habeo cũ ^h *patrem meum.*
 patre communẽ diuinitatis virtutẽ nouit allargere.
 Propter quod, non satis digna es quẽ modo meos glo-
 riosos pedes sic cõtingas, vt olim familiari eos cõsue-
 tudine ante glorificationẽ tractare solebas. ⁱ *Abi au-*
 tem hinc festina ad Apostolos meos, quos ego vt fra- ⁱ *Vade autem*
 tres habeo charissimos, & dic illis quæ videris & au- ⁱ *ad fratres meos,*
 dieris: & peculiariter hoc illis dices ex meo nomine. ⁱ *& dic eis:*
^k *Qui ante triduum mortem in cruce suscepi, nunc à* ^k *Ascendo ad*
 mortuis victor mortis resurrexi, idemq; post paululũ ^k *patrem meum,*
 in resumpta natura humana ex virtute diuinitatis, ad
 patrem conscendam locum accepturus in dextera
 eius,

- a* **Et patrem vestrum.** eius: ^a qui sicut meus pater est per naturam, ita & vester pater a modo per me dicitur, secundum adoptionem: quoniam per me filium suum naturalem, vos quoque nunc reconciliati, facti estis filij eius per gratiam. ^b Item sicut Deus meus dicitur, sic & vester a modo Deus dicitur: meus quidem præcellenter, quatenus in mea humanitate plenitudo inhabitat totius diuinitatis corporaliter: vester autem, secundum participationem: quatenus de mea plenitudine gratiæ mensuram aliquam omnes accipitis. Hæc (inquam) ad illos ex meo nomine perferes nuntia, vt in me consolentur, & plenum ac perfectum de me habeant gaudium, iuxta quod illis ante abscessum pollicitus fueram. ^c Disparente autem domino, Maria Magdalena festino cursu ad discipulos venit, optimi nuntij baiula, sanctæ ac verissimè asserens coram eis, dominum Iesum Christum in resuscitato corpore se vidisse viuentem, ^d insuper & hæc ad eos nuntia ab ipso accepisse. Non dum verò toti Apostolorum collegio seipsum dominus monstraerat, neque apparuerat, vsque dum vespera adueniret eius diei quo à morte surrexerat.
- e* **Cùm ergo sero esset die illo, f vna sabbatorum, et fores essent clausæ, vbi erant discipuli congregati, propter metum Iudeorum,** ^e Quum igitur sero factum esset, & vespera iam adro esset, luce solis abeunte, & tenebris aduenientibus, ipso die illo dominicæ resurrectionis: ^f qui primus est inter dies septimanæ, essentq; ostia domus, in qua congregati discipuli latitabant, obserata & obfirmata, quod Iudæorum principes crudelitate insatiabiles timerent, ne fortè mali quippiam ab eis paterentur, ^g tunc venit ad eos dominus Iesus ianuis clausis: stetitq; in medio eorū, tanquam pastor in medio ouium dissipatarū, tanquā paterfamilias in medio familiæ suæ, tanquam præceptor in medio discipulorū. ^h Et ⁱ **et dixit eis: Pax vobis.** ne ex subita ipsius præsentia conturbaretur, pacis imprecatione eis obtulit, dicens: Pax Dei vobiscum sit, & vobiscum permaneat. ⁱ Quo dicto, ostendit illis manus & latus, vt ex ipsis vulneribus, aut vulnerum cicatricibus agnoscerent, ipsum esse eundem qui ante triduum clavis perfossus, ac cruci affixus fuerat. ^k Discipuli verò dominum videntes coram in medio sui assistere, nihil hæsitantes de veritate resurrectionis eius,
- g* **venit Iesus, et stetit in medio.**
- h* **et dixit eis: Pax vobis.**
- i* **Et cùm dixisset, ostendit eis manus et latus.**
- k* **Gausti sunt ergo discipuli viso domino.**

eius, maximo sunt perfusi gaudio: finitoque eam par-
 tus tēpore iuxta promissum domini, de nouo homine
 nato seu resuscitato uehementem dolorē subsequuta
 est ingens lætitia. ^a Illis itaque nihil hæsitantibus, ^a Dixit ergo
 pacis imprecationem dominus replicat, iterū dicens: *eis iterum: Pax*
 Pax uobis. Nimirum hac replicatione significans pa-
 cis, quam ex eo erant accepturi firmam stabilitatem,
 quæ longè abest à pace huius seculi. ^b Ac deinde ad- ^b *Sicut misit*
 iunxit: Sicut pater meus in mundum me misit ad præ- *me pater, et ego*
 dicandum nomen suum, & manifestandum glo- *mitto uos*
 riam suam: ita ego uos post paululum mittam, & ex
 nunc mittendos decerno in mundum uniuersum, ad
 prædicandum nomē & Euangeliū meum omni crea- ^c *Hac cum di-*
 turæ. ^c Atque hæc dicens, uel factō sensibili osten- *xisset, insuffla-*
 deret exterius, quod interius inuisibili operatione *uit, et dicit eis:*
 agebat, ducto ab imis præcordiis anhelitu flatū emisit
 in eos, & dixit eis: ^d Ut eorum quæ uobis sunt com- ^d *Accipite spi-*
 mittenda idonei ministri esse ualeatis, spiritum san- *ritum sanctum.*
 ctum ego uobis infundo. ^e simulque uobis eam tra- ^e *Quorum remi-*
 do ligandi atque soluendi in Ecclesia mea potestatem, *seritis peccata,*
 ut quorum uos hinc in terris peccata remisistis, legiti- *remittuntur eis:*
 mē uestra utentes potestate, illis uerè apud me & pa-
 trem sint remissa: ^f quorum uerò peccata hinc in ter- ^f *et quorum*
 ris uos retinueritis, quos à peccatis suis legitime utē- *retinueritis, re-*
 tes uestra potestate non duxeritis absoluendos, illis *tenta sunt.*
 uerè apud me & patrem sint retēta, & nō dimissa. Sic
 apud me ac patrem erunt rata in cælis, quæ per uos
 meos uicarios, atque item per eos qui uestri loco in
 Ecclesia subrogandi erunt usque ad seculi cōsumma-
 tionem agentur in terris. ^g In hac autem manifesta- ^g *Thomas autē*
 tione iucundissima, Thomas unus ex numero duode- *unus ex duode-*
 cim Apostolorum, quos ante passionem suam domi- *cim, qui dicitur*
 nus elegerat, qui cognominabatur Didymus, aberat *Didymus, non*
 Apostolorum collegio: tunc cum uenisset dominus, *erat cū eis, quan-*
 & discipulis manifestasset. ^h Cui proinde reuertē- *do uenit Iesus.*
 ti, maximo gaudio gestientes, dixerunt condiscipuli ^h *Dixerunt er-*
 ceteri, qui dominum uiderant: ⁱ Nescis Thoma, *go ei alij disci-*
 quantum damni tibi ista attulit absentia. Nos enim *puli.*
 quotquot hinc aduimus, te absente dominū nostrum *i* *Uidimus do-*
 uidimus in resuscitato corpore uiuētē: manus eius & *minum.*

- pedes hisce oculis contemplati sumus, insuper & lo-
 quentem auribus nostris audiimus. ^a Ille de tanto
 suæ absentiaæ damno nimium dolens, quasi impatien-
 tia quadã amoris vulneratus, dixit ad eos: ^b Tametsi
 vos mihi testemini, dominum surrexisse & vobis esse
 visum: ego tamen plena hde super hac re non quie-
 scam, donec sicut vos iam illum vidisse dicitis, & ego
 eum videro, donec in manibus eius videro fixuras h.
 gurásque clauorum, quibus perfossia illa fuerunt &
 gurásque clauorum, quibus perfossia illa fuerunt &
 loca vulnerum, & fossionis clauorum: ^d ac præterea
 in cruce lancea inflicto, manum meam immisero.
 Tantũ enim hoc mihi videtur resurrectionis myste-
 rium, vt non nisi certissimis testimoniis comprobatũ
 credi debeat: neq; dubito de magistri bonitate, si ve-
 rè resurrexerit, & verè vobis visus, quin & mihi ad
 plenam fidẽ faciendã, libenter ista quæ expecto mon-
 strabit. ^e Euolutis itaque diebus octo, à die resurre-
 ctionis & manifestationis huius prioris, die octauo,
 iterum erant discipuli in vnum locum congregati, &
 erat etiam Thomas cũ eis, post semel expertum ab-
 sentiaæ damnum indiuidua societate sanctorum colle-
 gio adhærens, ne fortè in simile damnum secundo
 incideret. ^f Benignus autem dominus Iesus nolens
 iannus clausis, vltra differre desiderium discipuli, & suspentum eius
 animum diutius nolens detinere, venit ad eos, ianuis
 clausis, & stetit in medio, & dixit eis: in claustris suis ac seris, ita vt erant, remanentibus:
 stans: quæ in medio eorum, pacis suæ precationem di-
 scipulis in commune omnibus obtulit, dicens: ^g Sit
 vobis pax de cælo vera, semperque in vobis perman-
 eat. ^h Deinde peculiariter sermonem conuertens
 ad Thomam, cuius infidelitatem sanare venerat, di-
 xit ei: ⁱ Veni Thoma, & satisfaciam tuo desiderio
 tuamque infidelitatem curabo. Accede ad me, & di-
 gitum tuum huc infer in vulnera manuum, vt tangas
 ea, & manus meas etiam diligenter oculis cõtempla-
 re, insuper & manum tuã huc admoue, & mitte eam
 in locum vulneris lateralis, vt certissimis his testimo-
 niis tibi comprobata resurrectionis meæ veritate,
 omnem
- ^a Ille autem dixit eis:
^b Nisi videro in manibus eius fixuras & clauorum, non credam.
^c Et post dies octo iterum erant discipuli eius in ierusalem, & Thomas cum eis.
^d Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit eis: Pax vobis.
^e Deinde dicit Thomas: Infer digitum tuum huc, & asser manus tuas, & mitte in latus meum: & noli esse incredulus, sed fidelis.

omnem repellas à te infidelitatis dubitationem, & verè credas me surrexisse à mortuis. ^a Quæ postquam ita fecisset Thomas, omni dubitationis scrupulo remoto, plena fide in eum credidit: id quod & voce protestatus est, ex magno affectu omnibus audientibus condiscipulis, proclamans, ac dicens: ^b Nunc certò tu ipse verè sis dominus meus & Deus meus, verus in resuscitato corpore homo, & verus filius Dei. ^d Quæ Thomæ confessionem approbans dominus, ita respondit: Tu quidem Thoma ideo in me credis, quia corporali me aspectu vidisti, ipsisque tuis oculis ac manibus videndo pariter & palpando veritatem meæ resurrectionis comprobasti: alioqui (quantum verbis indicasti) non crediturus. ^d Et tu quidem beatus, cui hoc datum est videre & credere. Veruntamen non minus, imò hac ex patre magis beatos dico, qui me corporaliter non viso, in me tamen crediderunt vel credēt: quomodo olim sancti Patriarchæ & Prophetæ: in me ut nasciturum mundi saluatorem credebant, ex promissione Dei, & quomodo in futuris generationibus electi in me credent, ex solo auditu & prædicatione eorum quæ per me in mundo ad salutem hominum sunt facta. ^e Nemo verò existimet, pauca hæc quæ à nobis fideliter sunt descripta, omnia esse quæ Christus dominus egit in mundo. Nam & alia signa plurima, diuinæ virtutis apertissima testimonia, ipse edidit tam ante passionem, quàm post resurrectionē: alia quoque plurima cælestis doctrinæ protulit eloquia, & exempla virtutū præclarissima in semetipso ostendit, coram discipulis suis, qui horum omnium testes sunt, ut fuerunt spectatores: ^f quæ non sunt descripta in hoc libro, eo quòd præ multitudine & magnitudine vix scribi omnia possint. ^g Veruntamen pauca ista quæ iam optima fide narrauimus, ad hoc sic à nobis sunt descripta, ut quisquis ea legerit, in fidem inducatur domini nostri Iesu Christi: credens eum esse verè filium Dei, pro salute mundi à patre missum in mundum. (Ad hanc enim fidem faciendam, pauca hæc quæ liber iste continet abunde videntur

a Respondit Thomas, & dixit ei:

b Dominus meus et Deus meus.

c Dicit ei Iesus: Quia vidisti me Thoma, credidisti.

d Beati, qui non viderunt, et crediderunt.

e Multa quidem et alia signa fecit Iesus, in conspectu discipulorum suorum,

f quæ non sunt descripta in libro hoc.

g Hæc autem scripta sunt, ut inducatur in fidem, qui credatis, quia Iesus est Christus filius Dei.

a Et ut credentes vitā habeatis in nomine eius. sufficere, animo non obdurato malitia.)^a Sic autem in Iesum credens, per nomen eius, atque per ipsum vt mediatorem, præmium suæ fidei accipiat vitam æternam, quam proculdubio omnes consequentur, qui in finem vsque in fide eius permanferint.

Postea manifestauit se iterum Iesus ad mare Tyberiadis.

c Manifestauit autem sic.

d Erant simul Simon Petrus,

e & Thomas, qui dicitur Didymus,

f & Nathanaël qui erat à Cana Galilæa,

g & filij Zebedæi, & alij ex discipulis eius.

h Dicit eis Simon Petrus. Vado piscari.

i Dicunt ei: Venimus et nos tecum. Et exierunt et ascenderunt in nauim.

l & illa nocte nihil prædiderunt.

m Mane autem facto, stetit Iesus in littore: non tamen cognouerunt discipuli quia Iesus est.

ELVCIDATIO CAP. XXI.



Rost aliquot autem dies, iterum dominus Iesus discipulis se manifestare dignatus est, iuxta lacū siue mare quod à vicina ciuitate Tyberiadis, (in honorē Tyberij Cæsaris sic nominata) appellatur mare Tyberiadis. ^c Modus autē manifestationis erat huiusmodi. ^d Erāt simul, & animo vniti & cōgregati corpore, septem ex discipulis Christi, Simon Petrus Apostolorum caput, ^e & Thomas ille cognomento Didymus cuius suprā meminimus, qui semel expertus damnum absentiæ, postmodum tenacius sanctorum cōgregarioni didicit adhærere, ^f & Nathanaël qui ex loco quodam Galilææ dicto Cana, vbi aquam dominus cōuerterat in vinū, erat oriundus, homo doctus in lege, cuius innocentia iam antè dominus perhibuerat testimonium: ^g insuper duo filij Zebedæi, Iacobus maior & Ioannes frater eius, & præter hos alij duo ex discipulis Christi. ^h His igitur congregatis, dixit ad condiscipulos Simon Petrus. Vadam ego ad lacum hīc propinquum & antiquū piscationis exercebo officium, vt nostrū omnium penuriæ subuenire, & necessitati possim succurrere. ⁱ Illi honestum & necessarium factis esse cōsiderantes Petri propositum, nec tamen solum ad opus illud sufficere, statim ei consentiunt, & comitari se eum velle affirmant. ^k Exierunt itaq; de domo in qua erant cōgregati, ad lacū vicinum: & cōscensa nauī cœperunt retia extendere, atque in piscationis negotio laborare. ^l Verūm per totam noctem frustra laborantes, nihil operæpretium aut labore dignum potuerunt comprehendere. ^m Cū autem sic vnanimiter & diligenter per totam noctem laborassent, pius Iesus qui opportunè semper suis adesse con

consuevit, illucescente die apparuit stans ad littus, ex *a* Dicit ergo eis
 opposito loci ubi piscabantur. Sic autem apparuit in *Iesús*: Pueri, nu-
 habitu ignoto, ut nō cognosceretur à discipulis quis *quid pulmenta-*
 esset, donec tandem voce & signo se ipsum clarius ma- *rium habetis?*
 nifestaret. *a* Stans itaque in littore, discipulos labo- *b* Responderūt
 rantes alloquitur, dicēs: Pueri, habetis ne aliquid ob- *er. Nō Dixit eis:*
 sonij aut cibi adiectitij, quod cū pane edatur? *b* Re- *c* *Mittite in de-*
 sponderūt discipuli, nihil se habere, neque quicquam *sterā nauigij re-*
 adhuc comprehendisse post longum totius noctis la- *te, & inuenietis.*
 borem. Rursum ad illos dominus: *c* Rete vestrum *d* *Miserūt ergo,*
 conuertite, atque ad partem dexteram nauis ipsum *& iam non va-*
 iacite, illic inuenietis pisciū copiam: facite quod sua- *lebant illud tra-*
 deo, & vos non pœnitebit consilij. *d* Statim illi, qua *here præ multi-*
 erant simplicitate & modestia, hominis ignoti ac- *tudine piscium.*
 quiescentes consilio, rete attrahentes iecerūt ipsum *e* *Dicit ergo di-*
 in dexteram partem nauis, & statim obedientiæ suæ *scipulus ille quē*
 fructum senserunt: tanta piscium multitudine in rete *diligebat Iesús,*
 illud intrante, ut vix & non nisi magna difficultate *Petro: Dominus*
 rete ipsum attrahere possent præ multitudine & ma- *est.*
 gnitudine piscium. *e* In hoc autem miraculo, statim *f* *Simon Petrus*
 agnosci cœpit dominus. Discipulus enim ille quem *cū audisset, quia*
 peculiari dilectione prosequi solebat dominus, virgi *dominus est, tu-*
 neæ mentis puritate perspiciator, factum ipsum & fa- *nica succinxit*
 cti modum attentius cōsiderans, intellexit, dominum *se (erat enim nu-*
 Iesum esse qui apparebat: idque sicut intellexit, ita *mus) & misit se*
 mox Petro tanquam capiti indicauit. *f* Quod ubi *in mare.*
 ille audisset & credidisset, solito feruore accensus, ex- *g* *Alij autē di-*
 pectare non voluit: donec ad Christum nauigio ve- *scipuli nauigio*
 niret, sed tunica sua piscatoria celeriter indutus (ad *reuerunt,*
 expeditius enim laborandum vestimenta exuerat, & *h* *(non enim lō-*
 indecens videbatur, ut sic nudus ad dominum transi- *ge erāt à terra,*
 ret) de nauī confidenter exiit in mare, ut citius ad *sed quasi cubitus*
 ipsum pertingeret. *h* Ceteri verò discipuli in nauī *ducentis) trahētis*
 remanentes, ipsamque ad littus dirigentes, ita ad do- *rete piscium.*
 minum peruenerunt, secū attrahentes rete in quo pi- *i* *Uī ergo descē-*
 sces iam conclusi erant. *h* Facile autem fuit illis, cito *derūt in terrā,*
 Petrum ad littus subsequi: quoniam nō multa erat lo- *viderūt prunae*
 ci ubi piscabantur à littore distantia, videlicet ducen- *positas, & piscē*
 torum circiter cubitorum. *i* Postquam verò appli- *superpositū, &*
 cūissent littori, & de nauī quam ingredientibus alcen- *panem.*

derant, exeundo descendissent in terram, viderunt carbonarium ignem illic accensum, & super ardentes carbones piscem vt assaretur superpositum, ac panem iuxta appositum. Hæc enim dominus ita per miraculum sine humana opera illic disposuerat, vt esset tanto familiarior ostensio, cum se velut patrem familiæ pro domesticorum victu sollicitum demonstraret.

a Dicit eis Iesus: Asserte de piscibus quos prædidistis nunc.

b Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram plenum magnis piscibus,

c centum quinquaginta tribus.

d Et cum tot essent, non est scissum rete.

e Dicit eis Iesus: Venite, prandete.

f Et nemo audebat discumbente cum: Tu quis es?

a scientes quia dominus est.

Dixit autem ad illos iam nauim egressos dominus: Adferte huc aliquos ex piscibus quos nunc comprehendistis, vt ex labore vestro primi vos fructum capiat, quemadmodum laborantem agricolam oportet primum de fructibus edere. *b* Statimque obediens Simon Petrus, tanquam caput negotij, consensa nauim traxit rete ad terram, quod plenum erat magnis piscibus: *c* numero centum quinquaginta tribus, in quo numero mystico, designatur Ecclesiæ sanctæ perfectio. Vsq; adeo bene illis successit piscatio, præsentate domino, in signum conuersionis populorum multorum, quos per suam prædicationem domino cooperante sanctæ Ecclesiæ erant congregaturi, atque ad stabilitatem supernæ gloriæ, quasi in solidam terram, posterius adducturi. *d* Et hoc in piscatione ista speciale erat miraculum, quod cum in tanta & magnitudine & multitudine pisces rete contineret, rumpi tamen aut frangi ipsum non potuit: in signum post congregandæ per Apostolorum prædicationem Ecclesiæ: quæ licet plurimos omnis generis & conditionis homines, bonos atque malos, indifferenter suscipiat, ipsa tamen integra semper & illæsa permanet, vt nec portæ inferi aduersus eam præualeant. *e* Tractis itaque ad terram piscibus, post laborem discipulos dominus benigne inuitat ad refectorem, dicens eis: Venite, & comedite, vt exhaustum labore corpus, per cibum repararetur viribus. *f* Discipuli autem à magistro inuitati, sine mora discumbunt: nemo tamen ex eis ausus est illum interrogare, quis ipse esset, aut unde veniret, propter nimiam quam erga ipsum gerentibus cordis honesti reuerentiam. *g* Postea enim quàm tantum conspexerunt ab eo fieri miraculum, Ioannes quoque Petro dixisset quia dominus est, &

Petrus

Petrus in mare se eius causa misisset, nemini illi præsentium dubium erat, quin verè dominus Iesus eilet qui apparebat. ^a Dominus autem discipulis suis fami-

liariter se adiungens, ita vt solet cum adhuc apud eos, visibiliter versaretur, accepit panem in sacratissimas manus suas, & distribuit discumbentibus discipulis: similiter & piscem assum diuisit, atq; distribuit. *a Et venit Iesus, & accepit panem, & dedit eis, & piscem simi. uer.*

^b Hac iam tertia vice, atque hoc tertia apparitionis modo, manifestauit, dominus Iesus semetipsum cõmuniter cõgregatis discipulis postquam surrexisset à mortuis, tamen si & alia quædã peculiare vni aut alteri, aut mulieribus aliquibus factę intercesserint apparitiones. ^c Postea verò quàm absolutum esset conuiuium, post debilitata labore corpora cibo refecta, *b Hoc iam tertio manifestatus est Iesus discipulis suis, cum surrexisset à mortuis.*

dixit dominus ad Simonem Petrum: ^d Simon fili Iohanna, quid tibi videtur? putas amplius tu me diligis, quam ceteri tui isti cõdiscipuli: Tu quidem zelo vbi- *c Cum ergo prandissent, dixit Simoni Petro Iesus:*

que videris ardētior, sed nunquid vero amore te plus aliis mihi putas esse coniunctum? ^e Petrus memor præsumptionis pristinæ cum passione imminente diceret: Et si omnes scandalizati fuerint, ego nunquam *d Simon Iana, diligis me plus his?*

scandalizabor, & quem præsumptio illa exitum habuerit nõdum oblitus, atque hac ex re modestiam in loquẽdo edoctus, ita temperauit responsum, vt de se quidem quid cõscientia testificaretur diceret, de aliis autem faceret. ^f Ita enim domino respondit: Vtique *e Dicit ei:*

domine tu cognitor humanorum cordiũ nosti, quod verè te diligam. An autem plus aliis nihil audeo pronunciare qui aliorum nequeo cõscientias pericrutarari. ^g Respondit ei dominus: Committo tibi plenam ouilis mei curam, vt agnos meos fideles in me credẽtes, ex potestate & autoritate tibi commissã, verbo *f Etiam domine, tu scis quia amo te.*

& exemplo pasca: constituo te meum in terris vicarium, & generalem tibi trado totius Ecclesiæ curam pastoralem. ^h Quod cum dixisset, iterum eum inter- *g Dicit ei: Pasce agnos meos.*

rogauit, eadem ferè interrogatione qua prius, nisi quod particula illam vltimam ad quam Petrus respõdere erubuerat, subtrahit, dicens: Simon fili Iohannis, *h Dicit autem iterum Simon Ianna diligis me?*

putas te mihi vero esse amore coniunctum? ⁱ Petrus *i An illi: Etiam domine, tu scis quia amo te.*

in fiducia bonæ cõscientiæ, prõptè secundo respondit,

*a Dicit ei: Pa-
sce agnos meos.*

*b Dicit ei ter-
tiò Simon Iona,
amas me?*

*c Contristatus
est Petrus, quia
dixit ei tertio,
amas me? & di-
xit ei:*

*d Domine, tu
omnia nosti, tu
scis quia amo te.*

*e Dicit ei: Pasce
oves meas.*

dit, dicens: Vtique domine, tu scis quod verè te dili-
gam ^a Et dominus iterum ad illum vt prius: Cõmit-
to tibi, inquit, generalem ouilis mei curam, vt meo lo-
co, pastorem bonũ agas in vniuersa Ecclesia mea, &
pastoraliter regas fideles meos, ^b Necdum verò con-
tētus dominus adiecit tertio Petrũ interrogare, num
se verè diligeret. Videlicet in hoc ostendens, eum qui
aliis debeat in cura pastoralis præesse, in charitate Dei
stabilitũ esse debere, nec pastori sufficere, vt qualicũ-
que sit charitate præditus, tanquã vnus aliquis ex vul-
go fideiũ, sed præcellere & præminere in eo debe-
re charitatem Dei: & hoc potissimũ in eo spectadum
esse, vt pastorem curam non propter quæstum aut
ambitionem suscipiat, sed ex amore erga Deũ, & de-
fiderio salutis ouium. Propter hoc scilicet dominus Pet-
rum interrogat, non de genere, non de diuitiis, non
de doctrina humana, sed de dilectione: nec semel in-
terrogasse contentus, tertio eandem replicat interro-
gationem, vt illam esse maximè necessariam, & ante
omnia requiri intelligamus: ^c Petrus verò audiens
dominum semel iterum, & iam tertio illam de amore
quæstionem sic replicare, metuens ne fortè mali quip-
piam sibi à domino prædiceretur, quomodo paulo an-
te passionem magna iactanti lapsum suum prædixe-
rat, cœpit animo cõtristari: propter quod ingemiscens,
magno affectu dixit ad illũ: ^d Mi domine, tu omnia
nostis, etiam occultissima cordis humani: & per hanc
tuam omniscientiam, quam nihil potest latere, tu no-
sti, & me melius nosti, quòd ex sincero affectu te dili-
gam. ^e Tunc respondit illi tertio dominus, vt bis iam
dixerat, curam ei committens suarum ouium. Videli-
cet ita tertio voluit Petro oues committere, non con-
tētus semel commississe: tum vt affectus indicaretur
Christi tam serio commendantis erga oues commen-
datas: tũ vt intelligeret curam suscipiens pastorem,
quãta debeat super oues custodia vigilare: intelligat
quoque aliam esse curam adhibendam incipientibus
tenellis agnis, aliam proficientibus, aliã iis qui viden-
tur esse perfecti: quorum primos sub prima, secundos
sub secunda, tertios sub tertia cominẽdatione, distin-
ctina

Etim licebit accipere. Deniq; vt intelligat pastor Chri-
 ftianus, tribus modis pascendas esse Christi oues, nē-
 pe verbo, exemplo, & oratione. ^a Quoniam verò qui *a Amen amē*
 ouium Christi curam suscipiūt, pro eis etiam animas *dico tibi: cum es-*
 ponere debent, Petro suam passionem consequenter *ses inuio, cinge-*
 indicat, dicens. Tu, quidem Petre cum iunior esses, in *bas te, et ambu-*
 arate minori, priusquam tibi Ecclesiæ cura incūbe- *labas ubi vole-*
 ret, te ipsum cingebas pro tua voluntate, & quò libe- *bas.*
 bat liberum tibi erat ambulare, neque tibi quisquam
 maiorē perueneris, postquam in officio pastorali cur- *b Cū autem*
 sum tuum expleueris, tunc apprehensus à persecu- *senueris, exten-*
 toribus fidei & nominis mei, cogeris extendere, atq; *des manus tuas:*
 etiam voluntarie ex charitate extends manus tuas.
 ad vincula suscipienda: ^c & alius vel tyrannus vel tor- *c et alius te cin-*
 tor te alligabit, quasi maleficum & reum mortis, & ad *get, et ducet quò*
 supplicia ac tandem ad mortē te pertrahet, à quibus *tu non vis.*
 tu secundum carnis sensualē affectum (qui omnia cor-
 poris odit incōmoda) abhorrebis, tamen si secundum
 spiritū pro meo amore libenter illa sustinebis. ^d Hoc *d Hoc autem*
 autē quasi parabolico sermone, significare voluit, Pe- *dixit, significās*
 tro dominus, modum passionis & exitum mortis sue, *qua morte clari-*
 quam propter gloriam Dei patris & Christi filij eius, *ficaturus esset*
 pro veritate Euāgelij Dei erat perlaturus ab infideli- *Deum.*
 bus persecutoribus. ^e Quo dicto, vt etiam sensibili *e Et cū hoc*
 signo idem illud significaret, quod iam verbo indica- *dixisset, dicit ei:*
 uerat, dixit ad Petrum: ^f Sequere me nunc gressu cor- *f Sequere me.*
 poreo qui tibi in signum sit eius sequelæ, qua poste- *g Conuersus Pe-*
 rius me sequeris similitudine passionis. ^h Cū autem *trus, vidit illum*
 sequi Christū Petrus inciperet, conuersus vidit Ioan- *discipulū, quem*
 nem discipulum à Christo peculiariter dilectū, ^h cui *diligebat Iesus*
 speciali priuilegio cōcessum fuerat in cœna nouissi- *sequentem.*
 ma supra pectus domini Iesu, præ teneritudine amo- *h qui et recu-*
 ris caput reclinare, ⁱ qui in cœna eadem dominum de *buit in cœna su-*
 suo proditore generali sermone loquentem. innuēte *per pectus eius*
 Petro, ausus est interrogare, dicens: Domine, quis est *et dixit:*
 qui te tradet, ex omnibus nobis: Hunc (inquā) Petrus *i Domine, qui*
 vidit sequētem vltro dominum, cū ab eo non esset *est qui tradet*
 nominatim ad sequēdum vocatus: in quo significata *te?*
 est promptitudo animi, quæ erat in Ioanne æquē atq;
 in Petro,

- in Petro ad subeundū pro Christo martyrium, tametsi dominus eum noluerit persecutorum manibus interfici. ^a Hunc ergo Ioannem, qui inter ceteros videbatur præcipuus & peculiariter dilectus, intuitus Petrus dixit ad Iesum: ^b Domine, iā ego quæ pro tuo amore sum passurus audiui. Verum tuus iste dilectus discipulus Ioannes quo sine consummabitur, qualem habebit exitum? An nō & ipse simili sine cursum consummabit, aut forte parecet eius teneritudini? ^c Dominus nolēs Petrum de iis quæ ad se nihil attinebant curiosius perquirere, sed iis quæ sibi dicebātur intendere, ita Petro respōdit, ut certum nihil ex responso, de eo quod interrogauerat possēt cognoscere. Dixit itaque ad eum: ^d Quid tua refert Petre, quem hic sit habiturus exitū? Si ego eū velim ita in corpore manere, donec ipse ego veniam ad auferendum eum de mūdo in pace, & nolim eum à persecutoribus interfici, quemadmodum tibi contingeret, tua quid interest? Mihi enim liberum & licitum est, pro mea volūtate, alij hunc, alij illum statuere exitum. ^e Tibi sufficiat quod ad te attinet, quæ tibi imminēt considerare, atque ad ea animum præparare: tu ut me viriliter sequaris vide, & ne iterum, ut nuper fidem violes vigilāter obserua. ^f Ex hoc autem verbo Christi nō bene intellecto fama inter Apostolos vulgata est, quòd discipulus iste non esset moriturus. ^g Verum non hoc dixerat dominus, discipulum illum non esse moriturum: sed hoc tantum, ad refutandum Petri curiosam quæstionem, respōderat: Si eum sic velim manere, donec veniam, quid ad te? Quo sanè verbo, non illud significatur, quòd discipulus ille non esset moriturus, primum quidem, quia conditionalis est sermo, non absolutus: deinde etiam si absque conditione fuisset prolatus, ne sic quidem indicaretur, nunquam moriturum discipulum, sed tantū ad tempus non moriturum, donec ipse adueniret Christus, eumque auferret è mundo. ^h Hic autem discipulus de quo iam narratio facta est, atque etiam aliàs subinde sub persona tertia, ipse idem est qui hæc nunc affirmat, ⁱ qui que sanctum hoc Evangelium iuxta ea quæ vidit ipse & audiuit, ad gloriam Christi
- a* Hunc ergo cum vidisset Petrus, dicit Iesui:
b Domine, hic autem quid?
c Dicit ei Iesus:
d Si eum volo manere donec veniam, quid ad te?
e Tu me sequeris.
f Exiit ergo sermo iste inter fratres, quia discipulus ille non moritur.
g Et non dixit ei Iesus, non moriturus: sed, Si eum volo manere donec veniam, quid ad te?
h Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, et scripsit hæc:

Christi & salutem omnium in eum credētium, fideliter descripsit. ^a Et hoc merito credant omnes, quem *a* *scimus: quia verum est testimoniū eius.* Cum enim quis de illis quæ vidit & audiuit fidele perhibet testimonium, nihil dubiū, quin huic ut vero & firmo scriptori aut narratori fides debeatur. ^b Ne verò quis existimet, hoc modico volumine vniuersa Christi gesta contineri, neque alia superesse, sicq; nostra hac diligentia Christi gloriæ contingat detrahi, illud in fine operis huius aperte protestor, ea quæ hic à me descripta sunt admodum pauca videri, comparatione ad alia plurima, quæ per eum sunt gesta, aut dicta: ^c quæ tot sunt ac tanta, & tam omni consideratione dignissima, ut sigillatim ea describere, & singula ad comprobationem veritatis aut morum institutionem ab eo dicta & facta, simulque eorum circumstantias exprimere, ^d vix posset humanum ingenium: neque mūdus ipse vniuersus videretur capax omnium librorum qui forent conscribendi de eo, dictisque ac gestis eius, qui in tempore factus homo, cum patre viuit Deus, *d nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros.*

per omnia sæcula æternus.
Amen.

FINIT ELVCIDATIO PARAPHRASTICA EVANGELII SECVNDVM IOANNEM.

*Deo semper & ubique gloria. Vna, Vni.
Vnde, eo omnia.*

L V G D V N I,
E X C V D E B A T M A T H I A S
B O N H O M M E.

HIERONYMVS IN CATA-
logo scriptorum Ecclesiasticorum.

IOANNES Apostolus, quem Iesus amavit plurimum, filius Zebedai, frater Iacobi Apostoli, quem Herodes post passionem domini decollauerat, nouissimus omnium scripsit Euangelium, rogatus ab Asiae episcopis aduersus Cerinthum, aliosque haeticos, & maxime tunc Ebionitarum dogma, consurgens, qui asserunt Christum ante Mariam non fuisse. Unde & compulsus est diuinam eius natiuitatem edicere. Sed & aliam causam huius scripturae ferunt, quod cum legisset Matthaei, Marci, & Lucae volumina, probauerit quidem textum historiae, & vera eos dixisse firmauerit, sed vnus tantam anni, in quo & passus est, post carcerem Ioannis, historiam texuisse. Praetermissis itaque anno, cuius acta à tribus exposita fuerant, superioris temporis antequam Ioannes clauderetur in carcerem, gesta narrauit, sicut manifestum esse poterit huic qui diligenter quatuor Euangeliorum volumina legerint. Qua res, etiam diaphoniam, quae videtur Ioannis esse cum ceteris, tollit. Scripsit autem & vniam Epistolam, cuius exordium est: Quod fuit ab initio, quod audiuiimus & vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostrae contrectauerunt de verbo vitae, quae ab vniuersis ecclesiasticis & eruditis viris probatur. Reliquae autem duae, quarum principium est: Senior electae dominae & natis eius: & sequentis, Senior Caii charissimum, quem ego diligo in veritate: Ioannis presbyteri asseruntur, cuius & hodie alterum sepulchrum apud Ephesum ostenditur, & nonnulli putant duas memorias eiusdem Ioannis Euangelista esse: super qua re cum per ordinem ad Papiam auditorem eius ventum fuerit, differemus. Quartodecimo igitur anno, secundum post Neronem, persecutionem mouente Domitiano in Patmos insulam relegatus, scripsit Apocalypsim: quam interpretantur Iustinus martyr et Hyrenaeus. Interfecto autem Domitiano, et actis eius ob nimiam crudelitatem à senatu rescissis, sub Pertinace, principe rediit Ephesum: ibi, quae usque ad Traianum principem perseuerans, totas Aetnae fundauit, rexitque Ecclesias, et consecutus senio sexagesimo octavo post passionem domini anno mortuus iuxta eandem urbem sepultus est.

